HRVATSKA SMOTRA

NACIONALNI, SOCIJALNI I KNJIŽEVNI MJESEČNIK

GLAVNI UREDNIK

IVAN ORŠANIĆ

ZA UREDNIŠTVO [illegible]

STIPE MOSNER — [illegible]

GODINA IX.

ZAGREB 1941.

HRVATSKI DRŽAVNI [illegible]

HRVATSKA SMOTRA

NACIONALNI SOCIJALNI I KNJIŽEVNI MJESEČNIK

[illegible]

IVAN ORŠANIĆ

[illegible]

STIPE MOSNER I ĐURO TEUFEL

GODINA IX.

ZAGREB

[illegible]

SADRŽAJ

ČLANCI I RASPRAVE

NOVELE — PRIPOVIJESTI

PJESME

JAVNI ŽIVOT

POLEMIKA

KAZALIŠTE

POLITIČKI PREGLED

MEĐUNARODNI POGLEDI

KNJIŽEVNI PRIKAZI

UMJETNOST

KROZ REVIJE I LISTOVE

ODGOJNI POGLEDI

DRUŠTVOVNI POKRETI

RAZNO

KRONIKA

HRVATSKA SMOTRA

BROJ 1 SIJEČANJ 1941. GOD. IX.

DEMOKRACIJA, SLOBODA I ISTINA

Jedna od najprivlačivijih teza s kojom demokratski svijet brani svoj državni sustav, jest prividna istovjetnost slobode, istine i demokracije. Po demokratskoj tezi samo u demokratskom sistemu vlada sloboda. Što više, demokratski sustav upravo je temeljen na nizu građanskih sloboda, koje su bitni dio demokratskog ustava, te po općoj predodžbi dobrog demokrate niti ima demokracije bez slobode, niti slobode bez demokracije. Sloboda pako, demokratska sloboda s jedne strane, sama je sebi svrhom, jer omogućuje i jamči slobodan razvoj ličnosti, dok je s druge strane — po toj istoj tezi — preduvjet za to, da državnim organizmom vlada istina. Ta se naime može razviti kažu demokrati, samo u slobodi, u slobodnoj izmjeni misli, u nesputanoj i nesmetanoj diskusiji. Tako demokracija vojuje s razvitim barjacima, na kojima su ispisana gesla slobode i istine.

Slomom Francuske izroniše međutim ispod teških zaviesa demokratskih iluzija stvarnosti, koje čitav sustav liberalno-demokratske države nobijaju upravo na njegovu najklasičnijem uzorku. Po slomu demokracije — Francuska otkriva samu sebe. Znači, da je demokracija zastirala pred Francuzima pravu Francusku, te da u najmanju ruku formula: demokracija = istina ne može izdržati kritike povijesnih činjenica.

Činjenice govore naprotiv, da je demokratski sistem u Francuskoj bio najveća zapreka za spoznaju političkih realiteta. Demokratski sustav bio je ona klima, koja je pogodovala cvatu svih, pa i najfantastičnijih iluzija, dok je gušila svaku istinsku političku spoznaju. Francuska nije vidila svoju biološku, političku, vojničku, industrijsku i vanjskopolitičku slabost. Ona nije vidjela dekompoziciju svoga narodnog organizma uslijed pomanjkanja središnjih političkih i socijalnih ideja, koje bi neslomivim vezom povezivale sve slojeve naroda. Ona u omaglici svog demokratskog zadovoljstva i zasićenosti nije spoznala golem fenomen nacionalne, moralne, političke, gospodarske i vojničke obnove povijesnog dušmanina na Rajni, koga se Francuz pred 25 godina s toliko muke i uz pomoć svega svijeta otresao. Svega toga demokratska Francuska nije bila u stanju spoznati, već se njihala u naivnom precjenjivanju vlastite snage, kadeći tamjanom vlastite institucije, a izrugujući na neozbiljan i neodgovoran način protivničke.

Pita se: kako to, da uza svu demokratsku slobodu nije u Francuskoj prije sloma izbila istina na javu? Sloboda štampe, sloboda zbora, sloboda dogovora, sloboda svake vrste propagande, sloboda savjesti, sloboda, sloboda... A istinite spoznaje nema.

Pitanje je zamršeno. Da li je ta sloboda stvarno postojala, ili je bila fikcija — ili je uopće jedno sloboda, a drugo istina? U konkretnom slučaju Francuske odgovor ide u oba ta pravca.

Demokratska sloboda moderne države XIX. i XX. stoljeća veoma je relativan pojam. Slobodno djelovanje pojedinca postalo je teoretskom mogućnošću. U stvari sloboda javnog djelovanja ukalupljena je u kalupe velikih stranačkih formacija ili je vezana anonimnim djelovanjem kapitala i vrlo čvrsto organiziranih tajnih sila. Pojedinac, iza kojeg ne stoje te tajne sile — upravljateljice demokratskih sistema, nije u stanju, da bilo što znatna počne sa slobodom, koja mu se teoretski pruža. Stranke i kapital ugušit će ga, ako se on diže proti njihovih, časovitih i specijalnih interesa, koji često nijesu interesi narodne i državne cjeline. To se konkretno zbilo u Francuskoj s muževima kao što su Poincaré, Tardieu, Laval i Flandin, koji su vidjeli, kud srlja brod francuske republike, ali pod terorom stranaka i anonimnog kapitala vezane štampe te tajnih sila nijesu se mogli afirmirati. Tu se demokratska sloboda pokazala pukom frazom, iza koje se krila svemoć anonimnih snaga, koje zaulariše javno mišljenje, a s njima i slobodu individualnog djelovanja, a pogotovo potamniše istinu.

No pitanje odnosa demokracije i istine kao političke spoznaje još je dublje, nego li se otkriva u praktičnom slučaju Francuske. Demokracija znači vladu naroda, odnosno vladu većine naroda. Nema ni u povijesnom iskustvu, ni u logici i psihologiji nikakvih jamstva, da bi većina naroda čak i u slučaju, da odlučuje u istinskoj slobodi, bila u stanju uvijek, ili makar pretežno, naći ispravno rješenje za postavljena pitanja. Po naravi stvari većina svake socijalne zajednice kretat će se najradije linijom najmanjeg otpora, t. j. tražit će laka, ugodna i časovita rješenja. Život pako traži od svih organizama, pa i socijalnih, kretanje u pravcu jačeg otpora, t. j. veća, teža i daleko smišljena riješenja. Zato demokracija nosi u sebi opasnost političke degeneracije države, pogotovo u slučajevima, gdje se država nalazi u zonama jake političke ili socijalne dinamike.

Demokracija dakle ne samo što ne uvjetuje istinitost političkih spoznaja i njihovo primanje po vodstvu države, već olakšava stvaranje svih mogućih političkih iluzija, za kojima se mase redovito radije povode nego za realnostima.

Jednadžba demokracija = sloboda = istina vidimo dakle da je u svojim sastavnim dijelovima neispravna. Ona je neispravna i u teoriji i u političkoj praksi, a niknula je iz različitih korjena, koji se međutim

isprepletoše u liberalno-demokratskoj državi XIX. stoljeća. Potrebno je, da se raščisti razno podrijetlo tih komponenata demokratsko-liberalnih sistema t. zv. zapadnih demokracija, pa da se posve razbistri uzročna nepovezanost načela slobode, demokracije i istinitosti.

Vapaj za političkim slobodama iznosi građanstvo zapadnih vlasti XVIII. i XIX. stoljeća u borbi s apsolutnim monarhijama. Tom građanstvu je do toga, da se osigura proti nosiocima vlasti. Stoga ono stvara izvanredno izbalansirani sistem diobe vlasti na sudsku, zakonodavnu i izvršnu, te sistem nepovrjedivih prava slobode građanina, koji ulazi u ustave XIX. stoljeća kao centralni dio. Borba za individualnu slobodu proti svemoći vlasti stvara sistem ustavnih zasada, na kojima počiva t. zv. pravna država.

Čitav taj sistem građanskih sloboda i njihove zaštite putem diobe vlasti, taj kompleks liberalizma, u svojoj biti nema ništa zajedničkog s demokracijom kao takvom. Jer demokracija kao vlast većine naroda može biti i liberalna, i neliberalna, i tolerantna i nasilna, i proti nje mogu liberalne zasade pravne države biti baš tako ružne, kao i proti apsolutizma ili diktature. Demokracija sama po sebi ne znači ništa drugo, do li vladavina većine pučanstva. O tome, kakva će ta vladavina biti, kojim sadržajem će biti ispunjena, ne kaže sistem demokracije sam po sebi ništa. Povijest doista poznaje veoma različite tipove demokratskih vladavina, od najliberalnijih do najokrutnijih (n. pr. u Ateni). Demokracija po tome nikako ne znači nužno vladavinu naroda u slobodi, kao što se to danas obično kaže, već znači prosto vladu većine, mehanički utvrđene većina, a ne kaže ništa o tome, kako ta većina nastaje. U liberalnoj državi XIX. i XX. stoljeća imala bi ta većina nastati u punoj slobodi, no vidjeli smo, da se ta sloboda u stvari svodi na svemoć nevidljivih, anonimnih sila.

Konačno vjera u sposobnost demokracije za spoznaju istinskih državnih potreba potiče iz racionalističkog zamaha XVIII. stoljeća te s demokracijom kao takvom nema veze, već se tek s njome svezala u — parlamentarizmu. XVIII. stoljeće vjeruje u svemoć razuma. Iz toga niče vjera, da bi zbor najumnijih ljudi jednog naroda morao vazdan naći objektivno ispravne zaključke. Na toj bazi stvaraju se parlamenti XIX. stoljeća, isprva izričito nedemokratski, jer je izborno pravo omeđeno imetkom i naobrazbom izbornika. Parlamenti XVIII. i XIX. stoljeća su dakle prvotno upravo nedemokratske, aristokratsko-buržoaske ustanove. Tek pobjedom demokracije i oni se preko općeg prava glasa demokratiziraju, ali time se, još više nego u svom začetku, udaljuju od prvog racionalističkog izvora. Jer parlamenti posvuda postaju ne možda zborovi najumnijih ljudi, već zborovi sastavljeni iz predstavnika raznih grupa interesenata, koje nemaju za svrhu da iznađu objektivnu istinu, već da se što jače afirmiraju pred skupinama, koje su ih poslale u parlamenat. U parlamentima XX.

stoljeća nitko više i ne misli na to, da bi zastupnici nalazili u umnom i stvarnom dogovoru, u trijeznoj diskusiji, suštu istinu, jer većinom u tim parlamentima sjede izaslanici stranaka, koje dobrim dijelom uopće više nemaju dodirnih točaka ni u najosnovnijim pitanjima (komunisti — klerikalci — fašisti). Da bi pako masa izbornika u toj zbrci mogla naći suštu istinu, pokazalo se još manje vjerojatnim, jer je očito, da se mase povode više za instinktima i trenutačnim raspoloženjima, nego za razlozima naučne spoznaje. U koliko je dakle parlamentarizam bio i temeljen na racionalističkom idealizmu i vjeri, da diskusija konačno vodi istini, on je baš demokratizacijom izgubio tu značajku i po tom se demokracija pokazala ne sinonimom, već protivnikom racionalizma i istinosti.

Vidimo dakle, da su veze demokracije, slobode i istine nada sve labave i da identificiranje tih pojmova ni u stvarnosti ni u teoriji nije opravdano.

Junius.

U TROGIRSKOJ KATEDRALI

(Prigodom 700 godišnjice)

Meki sumrak,
što ga suton svilom plete pod nebom svodova,
kroz srebrno lišće orgulja prašnih
stare psalme svira,
pa silazi,
ovijajuć asketskom šutnjom mramorne stupe
grobovima svetim blagoslovom mira.

U dugome redu kleče crne klupe
prazne,
u spokojstvu tame
drhtne samo nedogoriv žižak
il' po koja suza boli,
a na dobrih zvona angelusu tihom
na posljednjoj rumenoj zraci
što postaje čudo
kroz staklene latice rascvale ruže
lepršavo lebdi, ko čudesni oblak
nad ambonom u sjajnoj bjelini
vječna, zlatom ispisana, Riječ.

M. Slade Šilović.

RASTANAK

(ULOMAK IZ ROMANA »MUSINKA«, KOJI NOSI PODNASLOV: »POSEBNO POGLAVLJE ROMANA »OGNJIŠTE«)

Prvi je treptaj zore probio noćnu tamu i dopro u svaki kutić zbijene podvelebitske krajine. Tamo je od Resnika i Pilara silazilo u nizine lagano, trepetljivo velo prve svjetlosti, zavirivalo u svaki kutić vrletnih dočića, u svaki nugao stoljetnih gajeva i lagano se penjalo preko dolina i brežuljaka na velebitske visove, da se tamo pojavi u najvećoj snazi jutarnjega svitanja.

Sveto Brdo je, na vrh Velebita, vazda prvo primalo cjelove sunca, koje se je sramežljivo penjalo iza Resnika, da ogrije najdivnije proplanke, koje razasu Svemoćna Ruka u veličanstvenoj kotlini najdonje Like; ono je primalo navještaj prvih cjelova, dok je još prevladavao sumrak u niskim kolibicama i neuglednim pojatama.

Vrkljani su i Babići, Šulentići i Vrbani još spavali dubokim snom, kad su prve latice dana udarile nemirnu dušu Marije Musine i bacile je iz ugrijane postelje kao iz praće. Naglo je navukla na sebe carzu — saklju od domaćeg laganijeg sukna — zakopčala na grudima oplećak, pogladila rukama kosu i prekrstila se.

— Bog s tobom! Ku'š ranije?! — javi se iz drugog kreveta stara Bara, Marijina svekrva. Glas joj je zvučao muklo kao iz razbijene bačve i podrhtavao staračkom slabošću. — Lezi još — — —

U sobi je iza tih šuštavih glasova zavladao prigušen tajac i čulo se samo hroptavo, nepravilno staričino disanje, koje je posve sličilo stenjanju čovjeka, kojega tog časa isprebijaše i ostaviše njegovoj sudbini. Marija nije odmah odgovorila. Zabavila se zakapčanjem carze, koja joj je bila u pojasu tijesna. Izdigla se je na nožne prste, ustegla tijelo u slabinama, zagrizla u donju usnu i namrštila lice kao da se s nekim kolje. Rukama je snažno uhvatila vrhove carze i svom snagom pritezala jedan kraj k drugome dok nije kljuckom uhvatila sponju tako, da je požudno progutala zavinuti kraj žute mjedene žice. U tom je trenu naglo spustila cijelo tijelo, stala svom duljinom i širinom stopala na pod, opustila napete lične mišiće i posve nesvijesno duboko odahnula, tapkajući lagano i oprezno dlanovima po trbuhu kao da utvrđuje ili popravlja ono, što je tog hipa dovršila. Tuckajući tako rukama, nogama je tražila opanke, no onda se naglo prigne na pod, dohvati suknene hlače, modre boje — (ženske čarape kakove su nosile samo udate žene, dok su djevojke nosile isto takove »hlače«, no bijele boje) — i žurno obuje jednu za drugom, a potom navuče opanke na noge.

— Lezi još — ponovi svekrva i zakašlje se. Kroz istrgan je kašalj mumljala: — Prikini'će me, da Bog da me prikinilo — — — Lezi još, jadna — — —

— Ništa j' to — promrsi Marija niti ne misleći što govori.

— 'Est tebi, al nije meni — odgovori Bara i sjede u krevetu, da lakše iskašljava. — Teško meni, kad sam ostala ka strašilo selu — — — Da me j' Bog uzeje prije neg sam i zinila na svit, kamo moje sriće — — — A što to radiš, što tu šunjaš?! — upita nenadano, naprežući oči, e da bi razabrala nevjestine kretnje.

— Oblačim se — odgovori Marija kratko i u istom času sune na vrata iz sobe u kuhinju, pa na dvorište. Kad je osjetila na licu svježinu jutarnjega zraka, oči joj sijevnuše nenadanim veseljem, kakova već davno nije osjetila u svojoj rasplakanoj duši. I preko obraza joj preleti tanahni tračak životne radosti, kakove već ni ne pamti u svojoj svijesti. Pod ugodnim udarcem tih novih velikih dojmova časak zastade kao da razmišlja, što je ono kanila, kuda je bila pošla, pređe ispruženim dlanovima preko lica, malko omahne glavom kao da se želi otresti nekih neugodnih misli i odlučno zakorači prema štali. Nije išla prema vratima, na koja se je ulazilo k blagu, nego okrene prema somiću, na desno, kuda se je išlo na štalu, na sjenik. Zastade pred ljestvama ,prihvati ih desnicom i strese kao da se želi uvjeriti, da su dosta čvrste. Ta je njezina misao bila očito veoma opravdana i zdrava, jer su ljestve bile nakrivljene i jeroglave kao da su preživjele najteže bitke. Najdonja je prečka bila na sredini prebijena, a treće odozdol uopće nije ni bilo. Jedna je daljna prečka ispala iz jedne stranice i tužno se otomboljila prema zemlji kao klimav zub. Marija je drmala tu dotrajalu spravicu i naprezala vid, da je što bolje procijeni, i šutke zakoračila. Pod težinom su njezina krepkog tijela ljestve bolno zacvilile i zastenjale kao da će se u samrtničkim mukama stropoštati na zemlju u stotine komadića, a ona je požurila penjanjem i brzo se prihvatila za dovratnik niskih vrata na sjeniku. Gurnula je pritvorena vrata i zakoračila na sjenik. U prvi joj tren udari gusti mrak u oči tako, da nije ništa razabirala, i ako je zora već bila doprla i u najzadnje kutiće ličkih potleušica.

Marija načas zastane na vratima dok joj se oči priuče na veći mrak, a pogled uperi prema mjestu, sa kojeg je već načula pravilno disanje.

Nenadano osjeti, da joj se niz lice oboriše nekolike suhe suze. Skotrljale su se kao kamenčići niz pune blijede obraze i pale na grudi, da se izgube u tkanini crnoga oplećka. Skupila je usne, napregla lično mišičje i u tri koraka bila kraj ležaja svojih malih sokolića. Spustila se je na slamu kraj njihovih glava, široko otvorila oči i nastojala, da uhvati pogledom sva tri draga lica, dok joj je sve brže i brže suza suzu stizala, da se

najzad sve skupa pretvore u dva potočića, koji su kao živo srebro klizili niz obraze.

— Rane moje, grdne moje rane — šaptala su njezina ukočena usta, dok joj je iz grudi navirala bol i tuga, da provali u glasno naricanje, koje je jedva svladavala — — Rane moje — — — Grdne moje rane — šaptala su usta, dok joj se je pred prodirnim okom ojađene duše rastro sav užas njezinih muka i bolova — — —

I jačala je zora i njezine su se oči privikavale na tamu, pa je sve bolje i bolje razabirala pravilne crte djetinjih lišca. Sva tri su ležala na boku i disala odmjereno, pravilno kao najtočniji strojevi.

Marija nepromišljeno ispruži ruku, da pomiluje Roku, koji joj je bio najbliži, no u posljednji se čas svlada i povuče ruku k sebi, sjetivši se, da bi ga probudila, a to nije htjela. Želja joj je posve druga — — —

Nenadano udari tanka tanašna vrpca sunčeva ranog svjetla baš na djetinja lica — našla je put kroz rupicu u slamnatom krovu i pomilovala lijepe glavice baš toliko, koliko je bilo potrebno, da se sva trojica ganu pod tim sunčevim cjelovom i okrenu. Mali je Tomo raširio obje ruke tako, da je metnuo jednu Roki, a drugu Luki na vrat i legao nauznak. I Roko se je okrenuo poleđice, dok se je Luka okrenuo na drugi bok, a sva trojica su i dalje pravilno disala, dok je sunčeva zraka polako klizila niz njih. Marija nije skidala pogleda sa dragih raščupanih glava, a potočići su suza neprekidno tekli niz njezino mučeničko lice.

— Rane moje, grdne rane — šaptala su njezina usta, razapeta grčem bola i užasa, koji je tražio oduška iz njezine utrobe. Osjećala je u sebi neku borbu, neko napinjanje i propinjanje neslućenih bolova i užasa, koji nijesu mogli naći prirodni put, kojim bi izišli iz njezine duše na slobodni zrak, da joj tako olakšaju tjeskobu i stravu, pa joj je bilo jasno, da onda ona mora bježati pred tim grozotama. Eto, samo da još pogleda svoje ptiće sokoliće, da jedan časak probdije nad njima, da još udahne nekoliko gutljaja njihova daha, da se napije očnjim vidom njihovih obraščića — i onda će bježati pred onim, što nosi u sebi i što je goni i ubija.

Prilegla je i posve priljubila svoju glavu k Rokinoj glavi, nastojeći, da je dodirne svojim kosama, no brzo se pridigne, prođe uvrh djetinjih glava, pa se tu spusti na slamu tako da bude svoj trojici jednako blizu. Prilegla je na lijevi bok tako, da se je skoro dodirivala djetinje kose, pa se izmakne, jer je pomislila, da bi ih tako mogla probuditi. Obočila se je na lakat, te odmah osjeti, da joj suze iz desnog oka teku u usta, ali se ne mače, da ih obriše nego ispruži desnu ruku i prinese dlan najprije Lukinoj, pa Tominoj i Rokinoj kosi tako lagano i oprezno, da je jedva jedvice osjetila svileni dodir. Ipak se Tomo trže i pod tim najlaganijim

dodirom, široko otvori oči, pogleda preko glave, iznad sebe majku, nasmiješi joj se pa kao u neprilici okrenu lice u slamu, govoreći:

— Čuje sam te!

— Spavaj ti, spavaj, pilešće majkino! — odgovori ona posve tiho i naglo ustane. Suze joj mahom presušiše. Uspravi se i zagleda se u djecu kao da nešto osobito i neobično promatra na njihovim lišcima, a onda munjevitom brzinom pođe.

Klimave su ljestve mučno zaškripale pod težinom njezina tijela i zacvilile kao na mukama, no ona ih nije čula. Silazila je okrenuta licem prema ljestvama i bez razmišljanja prenašala noge s prečke na prečku dok ne osjeti pod sobom zemlju. Tada se uspravi, baci pogled na mala vratašca na sjeniku, kroz koja je čas prije izišla, podiže raširene ruke u visinu lica i ostade u tom stavu kao u molitvi nekoliko hipova, da se onda kao zvrk naglo okrene i udari žurnim koracima iza štale u Gaj.

*

Bara se je nemirno a oprezno i teško okretala s boka na bok, nastojeći da zaspe. Kada je uvidjela, da joj to više ne će uspjeti, prekrstila se je, uzela ispod uzglavnice očenaše u ruku i počela moliti krunicu.

Bez razmišljanja je redala točno prema broju mrdjelica na očenašima Zdravomarije i poslije desete umetnula Slavaocu i Očenaš, pa opet Slavaocu, da zatim počne nizati Zdravomarije. Poslije nekog vremena je pomislila da bi morala ustati i pogledati, što je sa blagom, kad se još ne čuje, da ga Marija izgoni u tor. Nije prekidala molitve, ali je sve pozornije i pozornije prisluškivala, kada će se oglasiti zvono sa ovna Vilaša. Ne može se ni pomisliti, da bi Vilaš izišao preko praga, a da se ne bi svom snagom stresao kao da se čisti i oprema za svečani izlaz, a kada se on strese, i zgrade i okolni brežuljci odjekuju od zveke njegova zvona.

Kad nikako nije mogla dočekati toga vijesnika jutra i pozdrava prvim trakama mladoga sunca, užubrano je ustala, navukla na sebe odijelo i izišla iz kuće, držeći još uvijek među prstima mrdjelice očenaša i šapćući u po glasa molitve. Čim vidje, da je štala zatvorena, obli je hladan znoj i u prsima je nešto probode tako jako, da je glasno zajauknula.

— I ne uvedi nas — Ajme meni, jadna ti sam! — propišta i uhvati se rukom za isušene grudi. Obazre se na sve strane, e da bi opazila nevjestu, pa kada je ne vidje, zastane i stane osluškivati, e da bi je sluhom pronašla, no i to učini bez uspjeha.

— Aaeeee, braćo moja! — — Što to more biti, 'ko se Bogu moli?! — govorila je starica, zaboravivši na molitvu i očenaše. Kad joj zape pogled za otvorena vratašca na sjeniku, odlahne joj, pa bez razmišljanja zovne, gledajući na štalu:

— O Marija?!

Nitko joj se ne ozva, no do nje doprije djetinji žamor.

— O Roko! — zovne ga i pođe prema sjeniku. Dječak se odazva.

— 'E l' Marija gori?!

— Nije ne, bako! — odvrati mali, a starici se učini, da se sa tim riječima na nju obori nebeski svod i skoro klonu na tle pod teretom užasne slutnje, koja je saletje.

— Ajme meni, kukavici! — zavapi i jedva dohvati vrata na štali, no nije ih mogla otvoriti, jer su bila zaključana. — Ustajte, dica, jadna ti sam i kamena! Ustajte i salazite. Roko, Lukane — zvala je i zateturala prema kući, da donese ključ. Niti ne misleći, opet zovne što ju je grlo nosilo: — O Marija!

— A što je toliko zoveš, bako?! — upita Roko sa sjenika.

— Ma nema je, a otišla je prije dana — odgovori starica.

— Pa ne će je vuk pojisti! Što bi je zvala! — odgovori dječak, silazeći iz sjenika. — Nije se izgubila.

Mali je govorio kao odrastao čovjek sa očitom željom, da cijelom pitanju dade što jednostavniji oblik, dok mu se je na glasu osjetilo neobično podrhtavanje. Da su i djeca nagonski osjetila, da se događa nešto neobično, dokaz je bio u tome, što su na prvi bakin poziv ustala, što se inače nije nikad dogodilo do toga jutra, pa ni kada bi bilo sunce odskočilo već i na ručena doba. Kad su ih god budili i zvali da ustanu, vazda im je do jutros bilo prerano. Sada su odmah sva trojica ustali i bez otezanja pošli sa sjenika.

— Prikrsti se, nesritno dite! — opomene Roko malog Tombasa.

— E, baš sam čeka, da me ti turneš na krštenje! — odgovori mali i podrugljivo se nasmije. — Evo Lukana, da sam se prikrstije i brez tebe!

— A di je majka, Roko? — upita Lukan, sjedeći na sjeniku i čekajući, da i Tombas sađe sa ljestava, da onda on može na njih.

— Nigdi u selu, — odgovori Roko. — 'Di bi drugdi bila? Eto — — Nigdi je u selu — govorio je dječak nekako uporno, važno, jer je u njemu posve nesvijesno govorio neki glas, da se je nešto dogodilo. Nešto — eto, tko bi znao, što je gdjekad u nama, pa osjećamo, a ne znamo i ne vidimo: samo nas obujme teške slutnje, koje će se naknadno, poslije saznanja događaja, razotkriti i rastvoriti pred nama kao svježa rana. — 'Di bi mogla biti man u selu! — potvrđivao je i utvrđivao dječak očito više da umiri u sebi onaj čudni glas nego da bratu reče, što on misli o tom pitanju.

Bara se je povratila, noseći u ruci ključ od vrata na štali, gledala preda se kao da na zemlji nešto traži, odmahivala s rukom i ključom

kao da nešto odbija od sebe, omahivala i glavom, pomičući usne kao da razgovara.

Roko joj se je posve tiho približio i upitao je ispod glasa, u očitoj želji, da ga mlađa braća ne čuju:

— Pa, 'di je, bako, majka?! Kud je otišla?!

Starica ga smeteno pogleda, na jedan hip zaustavi korak, no odmah produži, a na dijete mahne rukom i otključa vrata na štali.

— Kud je prije dana otišla?! — nastavi Roko ispitivanje, kada nije dobivao odgovora. Ušao je za babom u štalu, otvorio ljesu na ovčijoj pregradi i pognao ovce u tor. Ovan Vilaš je stao na pragu, omahnuo cijelom šijom tolikom snagom, da je udarao rogovima o dovratnike zazvonio kao prasak male puške, a zvono je zazvečalo, da je odjekivalo sa sve četiri strane. Bara se je muvala po štali, jer već godinama nije ona prva ulazila u štalu, pa se odvikla i sve ko ni ne zna, što bi prvo počela. Goveda su ležala, okretala glave prema njoj i posve tiho mukala kao na jutarnji pozdrav. Ti glasovi trgoše i osvijestiše staricu, pa im odgovori:

— Ustajte, ustajte, malji moji! — — —

Poslije tih riječi je bez razmišljanja izišla na prag, stala i u sav glas zovnula:

— O Marija! — — — O Mari-jaaaaa!

— A što je zoveš?! 'Di je?! — javi se susjed Nikolica, čija je kuća udaljena oko trista koračaja.

— Eto, sinko, ni sama ne znam — odgovori Bara — al je nema. Digla se j' prije dana i otišla, a ne reče mi ništa.

— Bog s tobom, moja strina! — odgovori Nikolica podrugljivim prizvukom u glasu. — Mlada udovica, pa joj nije ni zamiriti, da se malko i sakrije.

— Aj, gade, k vragu! Ne bluni, kad meni oči skaču iz glave! — odvrati starica ljutito.

— Pa, kud bi una, moja strina?! Što benaviš tu, kun da j' se nevista digla u ajduke?! — odgovori Nikolica posve mirno.

— I ne mora se vaik ni ispovidati, kuda će — dometne u sav glas Ika Nikoličina, koja se je javila negdje ispred štale ili ispred otvorene kuće, jer joj je glas zvučao neobično jedro i opsežno.

— E, ne bi, ćerce, ni tribala, kad bi išla u tvoju vražiju školu, al je Marija još vaik Marija! — odgovori Bara posve ljutito i spremna, da se pravda, niti ne pomišljajući, kako se to u njoj razapinje muka i traži bilo kakova oduška. — Zavežide, Iko, svoj vražiji jezičac! Moja Marija, vridi, Bogu mom vala, još vaik svoje Marije!

— Bog s tobom, strina Bare! — odvrati i Ika ljutito. — Ti bi tila da se svađom pričestiš!

— I 'esam natašte, pa me puštite s mirom!

— I vrag je u te dira', odnije ga?!

— Zaveži, mazgo! — drekne Nikolica na ženu. — Pusti staro čeljade s mirom, nek se izviče, pa će mu biti lakše... Psuj ti, strina, psuj, dok još moreš micati jezikom! Da što ćeš neg psovati, dok imaš koga — — —

— Aj, gade, jeroglavi, k vragu! Da j' u tebi i trun ljudstva, ne bi se miša' među ženetine! — odgovori mu Bara. — Nego ajde pogledaj, 'di je žena, jadna ti sam za njom.

Staricu je obuzela posve određena i jasna spoznaja, da je Bazalo dobro vidio već davno, kada još nitko nije mogao ni slutiti, što se je razvijalo u Marijinoj svijesti, pa je pod tom spoznajom sada gledala ovaj Marijin nestanak. Survalo se, srušilo se na nju divljom snagom i pritislo je k zemlji, pa nije znala, da li je živa ili mrtva. I vikala je na Nikolicu i Iku, a da nije ni pratila svoje misli i svoje riječi.

— Ajme meni, jadna ti sam za njom! — zavapila je u sav glas i zateturala opet u štalu. Dječaci su se skupili oko nje i promatrali je u najvećoj smetnji i neprilici, pružajući prema njoj djetinje mršave ručice kao da je žele obujmiti, pridići je i pomoći joj nositi tu nesreću, koju oni još pravo ne razumiju, ali je osjećaju — — —

Mile Budak.

KUPO GORKOG VINA

Hrano mog poleta, kupo gorkog vina,
Rano moga srca što željno te čeka,
Vatro zlatnog neba iznad svetih rijeka,
Aleme u duši mučeničkog sina,

Tvoj jauk je bolan iz mrtvih dolina.
S tajnom svojom ideš od vijeka do vijeka.
Kupiš nove snage, tražiš pravog lijeka,
Al je tužan odziv bezglasnih dubina.

Duh tvoj slomljen nije. Na oštromu trnu
Ruže nade bereš krvareći dlane.
Žar odane djece povija ti rane,

A zanosa plamen klonuća ne trnu.
Vječna moja tugo, kupo gorkog vina,
Al si tako silno draga Domovina.

Branko Klarić.

MIJENA ZAKONA ŽIVOTA

U promatranju današnjih evropskih događaja upada nam u oči jedna naročito važna pojava: nakon propasti Poljske i Francuske uslijedilo je otkrivanje golemih pogrešaka vodećih ljudi i golemih grijeha u društvenom životu. Za sve pogreške i grijehe podvlači se, da nisu bili pojedinačni, nego da su odražavali bolesno, degenerativno stanje općega značaja, karakteristična za cijeli narod. I to i takvo stanje utvrđuje se kao glavni razlog propasti.

Mi bismo mogli proslijediti kroz ljudsku povijest i otkrili bismo, što je uostalom dobro poznato, da su u narodima i državama, koje su propadale prigodom malo jačeg i ozbiljnijeg potresa, uvijek značajna bolesna i degenerativna stanja tih naroda i država. Da ne bismo morali ići čak u doba Šparte, Atene i Rimskoga carstva, poznatiji su primjeri propast Austro-Ugarske, Rusije i Turske. Jedva bi se mogao netko naći, tko bi smio zanijekati, da su sve ove tri države bile bolesne i degenerativne u vrijeme svoje propasti. U ovome ispitivanju nije važno, što su ove države izgubile bitku i bile pobijeđene, jer i vrlo zdrav i snažan narod može biti pobijeđen od jačeg i brojnijeg neprijatelja; radi se o tome, da su te države doživjele propast na razlozima svojega unutrašnjega bolesnoga stanja, te su, prema tome, izgubljene bitke samo vanjska strana unutrašnjih, bitnih razloga.

Osim toga značajno je, da su za propast ovih država bili sigurni oni ljudi, koji su svojom sposobnošću zapažali te unutrašnje razloge, to bolesno stanje.

Mi, dakle, utvrđujemo, da su u vrijeme propadanja navedenih država unutrašnji razlozi odigrali svoju ulogu, i da su sposobni pojedinci bili svijesni o bolesnom karakteru tih razloga davno prije samoga sloma.

Slično je bilo i sa Poljskom i Francuskom. Danas dolaze na svijetlo one riječi, koje su opominjale i utvrđivale »da je nešto trulo u državi Danskoj«.

No najvažnije pitanje svakako je u tome, da li se jedno opće degenerativno stanje dade izliječiti bez sloma?

Značajno je, da bolesno stanje u Austro-Ugarskoj, Rusiji i Turskoj nije bilo kratkotrajno, te bi se moglo govoriti da možda nije bilo vremena opaziti narav bolesti i poduzeti potrebne mjere za uklanjanje bolesti. Naprotiv, povijest dokazuje, da je vremena, upozoravanja i diagnoza bilo na pretek, pa — ipak — utvrđujemo nepobitno, ni u jednoj od navedenih država nije bolest izliječena, nego je degenerativno stanje težilo slomu.

Da li mi sad smijemo zaključiti, da se opća degenerativna stanja naroda i država ne mogu nikakvim reformama zaustaviti na svom putu sloma, i kakva je zapravo narav te nemoći?

Ja mislim, da je slom apsolutno nuždan i historijski opravdan. Čuda, o kojima čitamo u povijesti Izraelaca i o kojima je sanjao predsjednik francuske vlade Reynaud, prije maršala Petaina, ne dolaze u obzir u ovome ispitivanju.

Prije svega, bolesno ili degenerativno stanje u jednome narodu ili državi predstavlja kontinuirani idejni i životni skup pojava, u kojem su utkani kroz dugi niz godina svi ljudi jednoga naroda ili jedne države. Taj životni i idejni skup pojava manifestira se u društvenom uređenju i načinu života, rada, mišljenja i osjećanja na svim dijelovima privatnoga i javnoga života, te se pojavljuje kao zakon života u narodu ili državi. Ovaj zakon života ima svoje dominantne predstavnike u politici, moralu, ekonomiji i kulturnoj djelatnosti. Prosječni pak čovjek, t. j. masa, uljuljana je u taj zakon života i uspavana za revolucionarne impulse i ideje. Dakako, javljaju se pomalo pojedinci, pa čak i čitave organizirane grupe, koje upozoravaju, koje se bore, da se promijeni društveni poredak izgrađen u duhu zakona, ali takve se ljude smatra neozbiljnima, pretjeranima i rušiocima poretka, i oni dolaze pod pozitivne odredbe ovoga zakona života, koji ih izlučuje iz društva, osuđuje na gubitak slobode, pače i na smrt. Postojeći zakon života, kojim je dominantno prožet javni život smatra sebe trajnim i opravdanim, te se od svakog ugrožavanja brani i osigurava svim sredstvima. Na nevaljalost toga zakona može se upozoravati, ali se nosiocima zakona ne može dokazati, da ustrajanje u njemu mora dovesti do sloma. Kad mi danas čitamo upozoravanja mnogih ljudi o propasti različitih sistema, koja su izrečena desetak godina prije propasti, smatramo ih genijalnim proroštvima i čudimo se, kako su mogli tako jasno i pouzdano »proreći« slom. Veličinu dokaza prečesto uviđamo tek onda, kad je to sasvim nepotrebno. I ta nemoć, da budu prihvaćeni najjači dokazi o nevaljalosti jednoga zakona života, jednoga bolesnoga stanja, degenerativnog društvenog poretka, nužno vodi ka slomu.

Ipak, iskustvo nam kazuje, da se često »odstupa« u nekim elementima postojećeg stanja. Poznato je, da su u Austro-Ugarskoj, Turskoj, Rusiji, Francuskoj i Poljskoj poduzimane neke »reforme«. No nužno je istaći, da su sva odstupanja stvarno imala značaj obrane i osiguranja makar i zadnjih ostataka poretka i da su učinjena uvijek u shvaćanju, da su još uvijek manje zlo za poredak, od onoga zla, koje bi se desilo da se nije pristupilo odstupanju. Sva su, naime, odstupanja

izvršena zbog nekih opasnosti, u kojima se našao zakon života sa svojim predstavnicima.

I ovaj razlog, što je reformno popuštanje i odstupanje obrambenog značaja, a ne revolucionarnog, dokazuje, da degenerativni zakon života mora ići svome slomu, jer samo u slomu nestaje svake obrambene moći i mogućnosti, i nastaju uvjeti za stvaranje novoga stanja i novoga zakona života.

Nije bez važnosti spomenuti, da se ova obrambena pojava pokazivala u svim državama svijesno i sa računom. Naime, unaprijed se računalo, da se sve ima vratiti na staro, kad mine opasnost. Naravno, ovaj račun nije uvijek uspijevao, jer nije bilo moguće sve povratiti u prijašnje stanje, no time je zakon života postajao još nemoćniji, i nikako se nije spašavao. Vrlo je često opet bilo moguće sve odstupljeno povratiti, pa čak zla prijašnjeg stanja još i pooštriti. Međutim, sasvim je svejedno, da li je zakon mogao povratiti izgubljene pozicije ili nije, glavno je utvrditi, da zakon života pokazuje svoju nemoć ozdravljenja, jer svijesno zastupa u svakome svome djelu reforme narav obrane onoga što ne valja.

Iz ovoga izlaganja smijemo zaključiti, da svaki narod, svaka država i svaka zajednica, gledani u duljem razdoblju svojega života, utvrđuju jedno stanje života, jedan zakon života, po kojem se može suditi, kako stoje stvari s tim narodom, državom i zajednicom, i čemu oni teže.

Jasne analize ovoga zakona daju naslutiti, kojim će pravcem krenuti narod ili država. Pametne glave carske Rusije tvrdile su u analizama ruskoga stanja, da će doći do sloma i došlo je. Pametne glave u Austro-Ugarskoj, Turskoj, Francuskoj i Poljskoj tvrdile su isto i slom je došao. Mi nemamo prava uzimati ove analize i tvrdnje kao prazne deklamacije ili ih gledati kao slučajno podudaranje događaja i činjenica sa iznesenim tvrdnjama. Istina je, da ima veoma mnogo ozbiljnih ljudi, koji su također iznosili svoje poglede i »proroštva« o toku povijesti, ali se dogodilo sasvim obrnuto od onoga, što su izlagali, pa bi se onda moglo tobože tvrditi, da je netko morao imati pravo, kraj tolikih različitih i susprotnih tvrdnji. No ovo je krivo tumačenje. Mi, naime, moramo razlikovati objektivno-naučne tvrdnje i analize od ideoloških analiza i tvrdnji, dakle subjektivnih i pseudo-naučnih, jer ove tvrdnje premalo vode računa o činjenicama i životnim realnostima, a previše o ideološkim perspektivama i željama. Ako pak ispitujemo analize onih ljudi, koji su »pogodili«, što će se dogoditi, moramo konstatirati, da su te analize na punoj naučnoj visini, jer su definirale zakon života, jer su potpuno logične i jer činjenice, koje su iznosili odgovaraju zakonu života i za vrijeme, kad su analize učinjene i za vrijeme samoga sloma.

Dakle, z a k o n ž i v o t a j e d n o g a n a r o d a i l i d r ž a v e d e f i n i r a u n u t r a š n j u l o g i k u i d i n a m i k u, k o j u t r e b a s p o z n a t i i o s j e t i t i, i o n d a s e m o g u p o s t a v l j a t i n a-u č n e t v r d n j e o t o k u i b u d u ć n o s t i ž i v o t a.

Time što utvrđujemo postojanje unutrašnje dinamike jednoga životnoga stanja nužno dolazimo na pitanje o slobodnoj volji čovjeka. Bez pretjerivanja možemo istaći, da prosječni čovjek pokazuje funkciju svoje slobodne volje u vrlo ograničenom krugu ideja i djela, čuvajući se pri tom, da svojoj slobodnoj volji ne dade zamah u onim pitanjima, koja bi ga mogla dovoditi u sukob sa dominantnim zakonom života. Tek rijetki ljudi počinju otvoreno kritizirati stanje, ali ta je kritika obično osamljena. No što stanje više i temeljitije pokazuje svoju trulost, to se javlja sve više kritika, pa čak organizirane kritike, organiziranih nastupa i pripravnosti na borbu. I dobro je onom narodu i onoj državi, u kojoj se bolesno stanje jednog zakona života pokaže i kao m a t e r i-j a l n a b i j e d a i n e s r e ć a golemog dijela naroda, jer ta bijeda čini p o v o l j a n t e r e n za riječi i organiziranje onih, koji se javljaju kao reakcija na bolesno stanje. Unutrašnja snaga jednoga sistema može biti vrlo malena, ali ako u zemlji vlada blagostanje g o l e m i b r o j l j u d i n e m a r i z a r i j e č i i o r g a n i z i r a n j e n o v i h v r e d n o t a, što uostalom može biti i opasno po ličnu slobodu i život, nego se uspavljuje i uživljava u otrov i blato blagostanja. Kad dođe do potresa i sloma stari zakon se ruši, svi uviđaju, da se u njemu ne može dalje, ali snage novih pogleda su slabe, neorganizirane, malobrojne i regeneracija se pokazuje u vrlo mutnom svijetlu. Slom današnje Francuske bio je slom bijede u blagostanju i bez jakih, sposobnih i pripravljenih organiziranih sila, koje bi mogle temeljito, snažno i solidno nametnuti novi zakon života i novu dinamiku životnog stanja. Blagostanje je onemogućilo, da se spozna postojanje o p a s n e bolesti i da se snažno razviju ozbiljne regenerativne snage. Hitler je regeneraciju njemačke nacije postizavao govorima pred gladnima, poniženima i uvrijeđenima, a Francuzi su u blagostanju izgubili moć uviđanja i volju za regenerativne impulse, i slomili se kao kuća od karata.

Gledamo li Njemačku vidimo, da je u njoj izvršena mijena zakona života bez a k t i v n o g vanjskog pritiska, dok je u Francuskoj mijena uzrokovana aktivnim ratnim događajima. Ipak je bilo krivo misliti, da u pitanju Njemačke nije izvršen s l o m staroga sistema bez vanjskoga pritiska. Ne smije se, naime, zaboraviti, da je stvoreno međunarodno stanje stalno tištilo Njemačku (reparacije, Liga naroda, mirovni ugovori), što se vrlo realno osjećalo, a stari sistem je bio identične unutrašnje vrijednosti s onim u Francuskoj. No, dok je zakon života u Francuskoj bio b e z z a d a t a k a, samozadovoljan u blagostanju, pred njemačkim

se zakonom života našao golemi zadatak, da se Njemačka oslobodi toga vanjskog pritiska; on to međutim nije mogao, životne prilike su tražile rješenje, javile su se nove snage, i stari zakon je bio slomljen. Dakle stari zakon u Njemačkoj slomio se zato, što nije mogao riješiti goruća pitanja, kao što se dogodilo i u Francuskoj; zakoni života lome se, kad se nađu pred zadacima, koji moraju biti riješeni, a nemaju unutrašnje vrijednosti i snage za rješenje.

Što je najtragičnije, tek u slomu mnoštvo uviđa pravu slabost i nevaljalost onoga zakona života, u kojem je živjelo, i to mnoštvo, ne smatrajući sebe odgovornim, upravlja svoju mržnju na dominantne nosioce prijašnjega života. Tom mržnjom ono osuđuje stari zakon, pa, ako se u takvom psihološkom času nađu sposobni, pametni i organizirani pokretni impulsi, moguće je utvrditi novi regenerativni zakon života.

*

U vezi sa utvrđenjem zakona, u kojem se duhovno, moralno, politički i ekonomski kreću pojedini narodi i države, moramo razlikovati divlja plemena od kulturnih naroda. I divlja plemena žive u nekom zakonu, što nam dokazuju pisci i proučavatelji nepoznatih nam plemena. Ali, taj zakon ima suviše ukočen i ukrućen značaj, obično se kaže, da divljaci žive prirodno. U kulturnim narodima zakon života je formiran na temelju stečenih spoznaja, i ti se zakoni života mijenjaju prema sve novijim spoznajama. Spoznajni elemenat je potpuno kržljav u zakonu života divljačkih plemena, a u kulturnih naroda je vrlo živ.

Ima li se na pameti ova bitna razlika u zakonima života tako zvanih prirodnih naroda i kulturnih ili civiliziranih naroda, može se lako shvatiti, da su pozivi i upućivanja nekih pisaca i filozofa, kako se Evropljani moraju vratiti prirodnom životu, pravi sociološki, filozofski i historijski defetizmi, bez ikakva smisla i naučne vrijednost. U istu kategoriju filozofske, socološke i historijske vrijednosti spadaju i svi oni pokušaji, koji teže za oživljavanjem nekakvih autohtonih bogova i običaja, od prije hiljadu ili dvije hiljade godina, jer su oni u mijeni zakonâ života i spoznajnog razvitka izgubili svaku smislenu i životnu realnost. Zeusima, Votanima, Perunima, vukodlacima i vješticama odzvonilo je za sva vremena, kao i svemu onome, što je zajedno s njima činilo ondavremene zakone života.

U shvaćanju ovoga problema o zakonu života, u kojem se kreću narodi i zajednice, krivo bi bilo misliti, da se oni mijenjaju vrlo često, i da određenost jednoga zakona nastupa preko noći. Gledamo li Francusku, možemo tvrditi, da je epoha jednoga zakona trajala više od stotinu godina, od Revolucije do danas. To je golemo vremensko razdoblje, u kojemu se zakon razvijao, u kojemu je bilo različitih peripetija, kristalizacija ideja, spoznaja, uređenja i t. d. Upravo zato, što kul-

turni narodi stvaraju u spoznajama svoje vlastite zakone života nije ni moguće očekivati, da bi se oni jednostavno i brzo ustaljivali, kao što se ne može očekivati, da bi jednom ustaljeni zakon života, makar degeneriran do krajnje mjere, mogao ubrzo prestati vrijediti i izgubiti se. Feudalni sistem nije preko noći nastao niti je preko noći nestao kao zakon života. Prema tome ne može se zakone naroda i država promatrati kao prirodne zakone, koji su u sebi jednostavni i jednoznačni, nego kao vrlo složene, elastične i dinamične pojave, u kojima igraju ulogu ne samo ljudi, nego klima, geografski položaj, prirodne nepogode, rasnost i t. d. Identični sistemi su imali goleme varijante u različitim krajevima, različitim narodima i rasama. Na primjer, feudalni sistem ili demokratski sistem izgledali su u neku ruku svagdje drukčijima. Zbog toga je vrlo važno pri utvrđivanju jednoga zakona života voditi računa o tim varijantama. To je otprilike kao u glazbi. Za jedan potpuno čisti ton kažemo, da je bezbojan. Ako ton ima svoju boju, onda pripada nekom glazbalu i mi točno razlikujemo sva glazbala po boji tona, makar slušali isti ton. Dakle, zakoni života imaju svoju boju, karakterističnu za svaki pojedini narod. A u toj boji je sadržana sva složenost zakona života, i ona je invarijabilnoga karaktera. Te invarijabilne elemente mi možemo nabrojati za svaki narod, ali to brojanje ništa ne znači, jer mi njime ne ulazimo u bit stvari. Uzmimo, na primjer, feudalni sistem u Engleskoj i Japanu. Identičnost sistema je pred nama, ali boja očevidno nije identična. Da ne nabrajamo sve elemente, koji utječu na različnost bojâ pojedinog zakona života dosta je istaći rasnu različnost Engleza i Japanca. No više od ovoga isticanja ne možemo ništa reći, jer ostaje za sva vremena neprotumačivim kako to utječe rasni elemenat u životu naroda.

Svakako, možemo smatrati utvrđenim, da se zakon života u kulturnim narodima manifestira kao složenost od dvije bitnosti: varijabilne (promjenljive) i invarijabilne (nepromjenljive). Promjenljiva bitnost dolazi od spoznajnih čovjekovih određenja, a nepromjenljiva od rasnih, klimatskih, jednostavno rečeno od prirodnih određenja. Divlji narodi žive u invarijabilnoj bitnosti, t. j. po prirodnim određenjima.

Za Evropu se obično veli, da u njoj vlada jedna kultura, tako zvana zapadna kultura, što prema prednjem izlaganju znači, da Evropa ima zajedničku varijabilnu bitnost, koja se pokazuje u različitaj boji u pojedinim narodima. Svakako, ne može se baš tvrditi, da je to jedinstvo kulture na svakom dijelu Evrope istog intenziteta, ali karakteristično je, da se na evropskom kontinentu pokazuju nastojanja, da jedna varijabilna bitnost postane općenita za svu Evropu. Kršćanstvo je obuhvatilo svu Evropu. Feudalni sistem je obuhvatio

svu Evropu. Francuska revolucija je obuhvatila svu Evropu. Marksizam je uhvatio korijena u Evropi više, temeljitije i ozbiljnije, nego ma na kom dijelu svijeta. I sadašnja nastojanja hvataju cijelu Evropu. Prema tome na evropskom kontinentu mijenjaju se varijabilne bitnosti općenito, čime se utvrđuje, da je Evropa zajednica u kojoj se neprestano vodi borba oko jednoga zakona života, jednoga spoznajnoga kontinuiteta. Mir u Evropi, — to je pobjedničko stanje jednoga zakona života. Rat je ponajčešće proširenje zakona na izvanzakonite dijelove Evrope, a danas je mijena zakonâ.

U Evropi su s v i narodi područje idejnoga imperijalizma za varijabilne bitnosti; otuda je neutralnost nešto nemoćno i nemoguće u Evropi. Tko misli i spoznaje, taj ne može biti neutralan; neutralan je samo brđanin divljak.

Krivo bi, međutim, bilo misliti, da se spoznajne tekovine drže samo Evrope. Varijabilne bitnosti teže ka univerzalnosti. Kršćanstvo je univerzalno, slobodno zidarstvo je internacionalno, komunizam je internacionalan. Čovječanstvo teži jednome zakonu života, no taj bi zakon morao biti apsolutan ne samo u svojoj idejnoj vrijednosti, nego i u svojoj moći da ljude zadovolji, — što je nemoguće. Sav svijet može možda živjeti u jednome zakonu života, kao na primjer Evropa, ali taj zakon života m o r a biti pobjedničko stanje, koje će sigurno biti oboreno, kad izgubi svoju unutrašnju snagu i kod nove spoznaje ojačaju za postavljanje novoga zakona i novoga pobjedničkog stanja.

U ovome ispitivanju važno je promotriti i odnos između tako zvane varijabilne i invarijabilne bitnosti. Rekao sam, da je narav varijabilne bitnosti spoznajnog karaktera, a invarijabilne bitnosti prirodnog karaktera, kao i to, da ovaj prirodni karakter određuje boju svakom spoznajnom karakteru u pojedinom narodu.

Međutim, činjenice pokazuju, da prirodni karakter ne određuje samo boju, nego je i aktivni izvor za razvijanje varijabilnih bitnosti. Uzmimo, na primjer, spoznajni život jednoga divljeg šumskog plemena i spoznajni život pomorskog plemena, ili nomadskog plemena i sjedilačkog plemena, ili crnačke rase i žute rase, i t. d .

Svi ovi prirodni elementi utječu na m o ć, b r z i n u i n a r a v s p o z n a j n o g a r a z v i t k a. Prema tome više ljudske kulture nisu produkt samo razmišljanja nego i tajnovitog odnosa prirodnih elemenata na moć, brzinu i narav razmišljanja i spoznavanja. Svakako je također činjenica, da se kod visoko razvijenih naroda, koji istaknuto nose ideje univerzalnosti pokazuje težnja što jačeg oslobođenja od utjecaja prirodnih elemenata, i ukapčanja u objektivne istine. Evropski narodi su najdalje od utjecaja prirodnih elemenata, ali su i najkulturniji. Od azijskih naroda je na najvišoj ljestvici Japan, ali u njemu su prirodni

elementi još vrlo utjecajni. Svakako je, međutim, činjenica, da je prosječni Evropejac na višoj spoznajnoj ljestvici od prosječnog Japanca.

Izgleda, da se ulazak u više sfere spoznaja plaća ili iskupljuje izlaskom iz utjecajne sfere prirodnih elemenata. Neki filozof, učenjak ili svetac vjerojatno je u vrlo vrlo maloj utjecajno sferi prirodnih elemenata. Međutim, to se ne da izmjeriti, ali to nije ni važno u ovom ispitivanju. Važno je, da se bježanje iz prirodne utjecajne sfere u sferu varijabilne bitnosti može izvršavati pod katastrofalnim okolnostima. Evropa pati od tih katastrofalnih okolnosti. Što je radnik, koji sa sela ode u grad? Što je seljački sin, koji ode na studij u inozemstvo? Što su svi seljački sinovi, koji najednom kao obrtnici ili intelektualci počnu sačinjavati građanski stalež? Što čitav narod, koji skokom ulazi u tako zvanu kulturu? — Bijeda i katastrofa.

Organski život je moguć, ako čovjek živi u prirodnim određenjima ili ako živi u određenjima spoznajno-idejnih čimbenika. Žive li kršćani kršćanski? Rijetko. Što je, dakle, taj život izvan organskih određenja? Anarhija. A u toj anarhiji, kad se već živi, — onda — neka se živi što bolje, onda neka »kultura bude sve ono, što nam život čini boljim i ugodnijim.«

Eto, ta anarhija je prava narav evropskog zakona života, koji se ima zamijeniti novim zakonom života.

Mi dolazimo do vrlo važna zaključka, da se, naime, kulturni život mora manifestirati proživljavanjem kulturno-spoznajnih faktora, inače svo površinsko kulturno-civilizacijsko pokazivanje samo je obmana, koja sakriva anarhiju i vodi slomovima. Osim toga treba istaći poznatu činjenicu, da se narod ili pojedini narodni slojevi ne smiju u skokovima, naglo, zbog bilo kakvih sporednih razloga, uvlačiti iz prirodnih životnih određenja u kulturno-civilizacijska određenja, jer je to direktni put u anarhiju i slom.

Golemi dio evropskog radništva, građanstva i inteligencije predstavlja nužne nosioce anarhije, jer je taj dio otrgnut sa sela iz života, sredine i tradicije prirodnog određenja, a neorganski, mehanički i površno je skočio u kulturno-spoznajno (varijabilno) određenje.

Sve to današnje naglašavanje reda, discipline, autoriteta, narodnosti, domovine, obitelji, rase, povijesti, tradicije i slično, prirodna je reakcija na neorgansku anarhiju, kojoj je dan lažan i zvučan naziv slobode.

Ta sloboda se pokazivala u tolikoj mjeri kao oslobođenje od svih prirodnih i kulturno-spoznajnih faktora, da je postala bolest i tragedija Evrope, na kojoj ona nije mogla živjeti i zato je današnja reakcija na ovaj zakon života anarhije — u svojim temeljima zdrava i obnoviteljska.

Ivan Oršanić.

NACIONALNA EUGENIKA I KNJIŽEVNI »ELAN VITAL«

(Prilog suzbijanju samoubilačkog i narodoubilačkog internacionalnog pesimizma)

Danas se diže na razvalinama stare lažne t. zv. demokratske Evrope jedan Novi Svijet, čije konture još nije moguće opredijeliti. Ta stara Evropa najednom bi htjela da neko ozbiljno shvati njenu prodiku, dok je jasno, da je ona bila ona, koja je htjela baš stvoriti i stvorila je svijet bez »prodike«, bez načela, gdje se sve rušilo, i taj se rušilački rad kitio slavnim imenima »slobodne misli«, »čovječnosti«, socijalnog svijeta« i sl. Sve su te floskule progledane i nitko više nije tako lud (ko ima još mozga u glavi) da ozbiljno uzima propovijedi vuka, koji je postao pokornik i prometnuo se u jaganjca, te se okomljuje na »duh sile«. Uostalom mene se ne tiče politika, u užem smislu politika. Ja vidim, da svijet ne će da bude zaularen od onih, koji propovijedaju (ali valjda za se!) slobodu i čovječnost, i da narodi kao narodi žele da ž i v e. To je ono, da narodi žele da žive, i da su narodi jedinice, koje imadu pravo da žive, pa prema tome, došlo tu nešto i protiv života moga naroda s bilo koje strane, ako branimo svoj narod, znademo da smo u pravu. Jer narod je jedinica, koju su priroda i Bog stvorili, naravna veća jedinica čovječanskog roda. Narod ima pravo da živi i ja sam dužan kao pojedinac, da mu služim, ne smijem da ga oštećujem. Ako dakle koje internacionalno društvo i koje internacionalne sile rade protiv naroda, nisu u pravu.

No ja ne želim o tom govoriti. Narodi danas uskrsavaju na nov život, bude se od sna, u koji ih htjedoše baciti stanoviti internacionalni račundžije; svježa energija struji svijetom, i to je jedna samo jedna od onih crta, koje fizionomiji našeg vremena daju pečat nečega Novoga. Osjeća se strujanje novog daha. »Recedant vetera, nova sint omnia«. Nisam tako mlad, da mislim, da je tu sve dobro. Mladost se zagrije i prelako za novo, jer u novom često ima nešto zdravo, bar nešto zdravo, reakcija na staro bolesno. Nisam mlad, ali nisam ni starački otupio, da ne bi osjećao novi dah... Pa kad se eto narodi bude, kad se hoće da pomlade, da odbace sve, što im život koči, krči, smeta, ništi, davi, smanjuje, kad se javlja želja, da se »rasa« sačuva zdrava, da se poboljša, kad se za volju »eugenike« ide daleko i predaleko (o čem ne ću raspravljati), želim da sa stanovišta književnosti rečem, da nam je ovdje potrebna, strahovito potrebna neka eugenika, da nam se od ove pesimističke, samoubilačke i narodoubilačke tame, od ove nirvanske i nihilističke teme, koju kriju u sebi mnogi (mnogi za stalno i internacionalno prošpekulirani) literarni produkti, da nam se od ove tame ne izgubi vid, oči ne oslijepe, da nam se od ove zagušljive atmosfere, krcate samim dušikom, ne zaduše grudi,

ne klonu srca, koja već kao da kucaju slabije, bez dovoljnog elana, bez mladenačkog poleta, potrebna je, velim, i u književnosti neka eugenika, da nam se od ovog otrovnog svijeta ideja ne otruje narod. Jer onda je svijetu i narodima uzalud svaka eugenika i onda možete sterilizirati sve ljude od reda, ako se narod duševno otruje. To je najgori otrov, duševni otrov. Nije uzalud Plato takve trovatelje tjerao iz svoje države. Ideje naime nisu samo papirnate mozgovne produkcije stanovitih učenjačkih i književnih duhova, ne, ideje su pola djela, ideje su čini, idées-forces, misli su krv i meso našeg naroda, napose mladeži, na kojoj budućnost ostaje, od ideja živimo i umiremo, one su apstrakcije samo u glavi zahirjelog kojeg profesorskog mozga. Trovanje idejama gore je i opasnije od kokaina i bijele kuge. Ubijati volju za život, ocrnjivati smisao života, ispunjati duhovnu atmosferu, koju narod udiše, bakcilima nihilizma i nereda, sijati u zrak duhovne zajednice klice tuberkuloze, puštati tu plinove, protiv kojih ne pomažu protuplinske maske, nije stvar onako nedužna za čovjeka, koji zna šta je život, kao što se to možda i čini kome literatu, kojemu možemo r e l a t i v n o dozvoliti, da umjetnički ograničeno opisuje svoja stanja (pa znamo da postoje i s t a n j a k l o n u ć a), ali zdrav razum ne može i ne će nigda priznati, da je sve to često tako izazovno propovijedanje pesimizma i očaja stvar bez realnih posljedica. To bi se dalo pričati budalama, ali ozbiljno se ne dade uzeti. Stoga vidimo, da su komunisti zapali čak u skrajnost. Umjetnost naime ne može biti tako stvar nevina, da bismo je proglasili potpuno slobodnom, nek truje i ubija narode, jer je dogma, da mora biti — »slobodna«. Ali s druge strane, ako joj narivavamo »tendenciju«, ako stvar, umjetnički nezrelu i lošu, zovemo dobrom u umjetničkom smislu samo zbog tendencije (kako hoće komunisti), onda je to naopako stanovište. Pravo ima komunistički ideolog Plehanov, kad veli, da umjetnost ima svoje socijalno značenje, da ona nešto kaže. Jer ona doista nešto znači i kaže i za život. Ali da umjetnički nešto bude dobro, nije dosta, da se tu ističe neka ideja, izvanjski ističe. Ta ideja treba da izraste iz same stvari, da je sama stvar nameće, dokazuje, rađa, očituje. Jer umjetnost zapravo i jest individualno, konkretno, ona je drugo nego filozofija, koja operira s općenitim, s apstrakcijama. Ali kroz ono individualno sama se često nameće misao, govori misao, kako nam pokazuje sva umjetnost. A to što umjetnost kaže, ne smije da ubija narodnu energiju, jer inače bi umjetnost bila u neskladu s etikom. Znači nešto bi bilo lijepo, što nije moralno. To ne može da bude, jer se za lijepo traži i više nego za obično i dnevno, što je moralno. Lijepo je nešto više, ljepota je, bilo kako je uzeli, blagdansko ruho čovječanstva.

Da li se u stanju depresije narod može dizati, ne će li klonuti pomalo hipnotiziran pesimizmom, sakaćen, gušen? I ja to osjećam, da snaga klone,

kad se svuda glas istine potiskuje, kad je čovjeku dopušteno tek od milosti, da intelektualno diše u nekom zakutku, i to u vlastitoj njegovoj domovini. Zato sam se protiv tog ubijanja narodnog elana ovako izrazio u svojoj knjizi »Eis heauton«: »Zašto da pomnažamo tamu, zašto da radije ne umnažamo svijetlo oko nas...?« I opet: »Zamislimo si, da smo uvjereni o totalnoj našoj nemoći, o besmislenosti života i svijeta; zar ćemo se onda moći boriti za kakovo narodno dobro, kad je uopće sav svijet za nas jedno besmisleno zlo...?« Kad sam prikazivao djelo o Valéry-u, što ga je napisao dr. A. Bonifačić, pitao sam se (ne negirajući time sve u Valéry-a) čemu može služiti njegov nihilistički idejizam (t. j. sve je samo ideja i konačno ništa, nirvana), koji »zaista paralizira i rasiplje svaku snagu«. Tad mi je palo u oči, da je kritičar u mladoj nacionalističkoj smotri »Plavoj Reviji« pogriješio, što je zaboravio na ovaj momenat, koji ja ističem. S veseljem ističem inače, da sam ja živeći neko vrijeme u dosta tamnom uvjerenju o našoj mladeži ugodno i preugodno bio iznenađen, kad sam najednom utvrdio, kako se mladež ispravno i baš mladenačkim elanom za nacionalno opredjeljuje. To su iznenađenja. Kao da mlada generacija iz podzemlja nikne, jer stara je živjela u zabludama; bludnje su već poput korova prekrile sve staze i puteve i oči nam traže uzalud svijetlo utjehe; kadno eto ti kao iz tame svijetla — eto ti nove generacije, bez tereta starih predrasuda, bez one skepse razočaranih, utučenih... Utješno je to, i samo sam htio istaknuti, da je logika tražila (što onaj, držim mladi, kritičar nije opazio) da se zabaci Valéry-ev nihilizam. Kad sam za Hrv. Smotru prikazivao »Tihe puteve« Ive Kozarčanina upozorio sam, da njegovo pisanje »pogotovo ako se zatrči, ubija životni elan« te »danas, kad se bude narodi na život, u vrijeme, kad nam treba probuđenih energija i svježe volje za život, ova lektira riskira da postane nesavremena... Danas, kad Evropom struji dah života, kad hoće sve da živi, ne čekamo ni mi »da vode narastu« i da nas odnese nirvana«.

Danas vidimo, da se diže nova Francuska, ne Francuska, koju će garantirati kakovo tragikomično društvo, pa bilo to i Društvo Naroda, niti kakovi nenavalni paktovi, nego zdravlje tijela i duha, požrtvovnost i volja za život vlastite djece. Danas, kad se opet diže zatrpana Rollandova »slatka Francuska«, tradicionalna Francuska oslobođena internacionalnih okova i otrova lažnih apostola, čemu da se i u nas deklamira o otporu, o snazi naroda, ako se ne obnove temelji, kao što se obnavljaju u Francuskoj, i to baš u svijesti, da na mladeži svijet ostaje? Zar da mi klipšemo u književnosti i napajamo se literarnim nihilizmom Valéry-a ili kakom pučkom frontom Zole i sličnih ili si damo ispunjati sav literarni prostor i imoralizmom Gide-ovim? Uzmimo na pr. d'Annunzievu knjigu Triumf Smrti. Tu jedan bolesni individuum iskušava slasti žene do rafiniranosti, i konačno filozofira s Nietzscheom da je posjedovati = razoriti, jer za-

pravo i nema ništa osim ideje i tek onda imaš nešto posve, kad to i razoriš za svoj užitak. Tako taj individuum, blazirani esteta, ubije svoju ljubovcu kao neki moderni Tristan. Papini nam je u svom »Gogu« prikazao modernog čovjeka u čitavom kompleksu moderne nihilističke kulture, čovjeka u svim zbiljskim i mogućim apsurdnostima i ekstravagancijama, u sadizmu rušilaštva. On je to učinio u umjetničkom obliku, gdje razne osobe (jer umjetnost traži konkretno) reprezentiraju sve te nemogućnosti moderne dekadence. Pred svoje vraćanje zdravoj vjerskoj filozofiji i sam je Papini napisao jedan spis: »L'altra Metà«, koji bi bio sjajan filozofski capriccio, da nije doista skup svih negativnih pojmova, koji moraju zaokupiti duh, kad zaluta, i zato je Papini-u onda onaj spis značio više od jednostavne književne vježbe, produkcije jednog akrobate pojmovima, filozofskog žonglera, koji se uhvatio u mreže modernog nihilizma. No Papini je poslije napustio nihilizam.

Zar nas može spasiti, zar ikoji narod mogu spasiti kakvi paktovi i fantastična međunarodna Društva ili se spas mora tražiti u narodnoj energiji, u smislu za zajednicu, u volji za život i napredak tjelesni i duševni; oh, doista, deklamacija je bilo odviše, ali i — lekcija nije izostala. Danas Francuska gradi na starim temeljima, jer to su vječni temelji t. j. na temeljima narodnog zdravlja, tjelesnog i duhovnog. I mi trebamo, paeto i u književnosti (kao uopće u svoj umjetnosti) životnog elana, raspjevanih grudi, vjere u narod i u životni smisao, trebamo pjesme gromke i glasne, ne samo ovih saksofonskih bolesnih trzaja i mišjeg jecanja, ne trebamo samo klonuća i drijemeža, već one širine, koja grudi oslobađa i srca veseli, one Beethovenske širine iz kora devete simfonije, kad se sa Schillerom raspjeva od veselja, kojim odiše čovjek na zemlji, crv u prahu i Kerub pred Bogom,

Freude, schöner Götterfunken,
Tochter aus Elysium...
(Veselje, ti lijepa božanska iskro,
kćerko iz Elizija!)

Svi raspjevani i puni snage, a ako to ne (kao što nije bio ni gluhi Beethoven), puni one **duhovne** snage, puni vjere, snage, koja vrijedi **više** od sve snage tijela, puni vjere da budemo:

Brüder, überm Sternenzelt
Muss ein lieber Vater wohnen!
(Braćo, nad šatorom zviježđa
Mora da stanuje neki predragi otac).

Otresimo se dakle internacionalne robe, koju iznose na vašar ne oni, koji žele zdravlje naroda već, Bog zna, koje svoje račune; otresimo se

pesimizma i očaja i svih ideja nereda u književnosti. Znam, da svaki književnik ne će moći naručeno samo kliktati, ali bismo mogli reći da sada nije nijedan savremeniji od onoga, koji nam diže snagu, koji nas ozdravljuje, koji stvara duhovne vitamine čitavom narodu, od koga živi narod, doista tjelesno i duhovno. Jer od duha živi i tijelo, i ničega ne trebamo više od novih duhovnih vitamina, kojim se hrane generacije i generacije, od vitamina narodne energije, veličine, sreće, budućnosti..., od vitamina, od kojih živi narod, od kojih se grudi šire i srce pjeva i svakom članu tog naroda, jer smo svi solidarni, i sreća opća odrazuje se i na pojedincu.

Naši autohtonisti (je li ova riječ autohtona??) trebalo bi da se brinu, ako se već ne da zapriječiti, da selo danas postaje u pogledu civilizacije repeticija grada i pleše (uz crnačke ritme) najmodernije plesove i pjeva dekadentne šlagere, da našem selu ne ubije dušu import pesimističke internacijonalne robe, ali nažalost se za to ne mari i taj nezdravi duh zahvaća selo i seljake. G. Vladimir Nazor sa mnom vidim da je istog mnijenja, kad piše u Novostima (od 1. studenoga 1940.) ovako o toj importiranoj robi (kako sam i ja pisao govoreći o Valéry-u i o Zoli u nas):

»— Kuc, kuc!

— Naprijed!

— Brate, nosim ti poštu. Pisama nema. Samo dva zagrebačka časopisa. Divota! Opet Gide, Proust, de Nerval, Apollinaire.

— Francuska je poražena; mora se iz temelja preporoditi. Al sam ja i večeras okružen njezinim »veličinama«; a rekao bih — baš crnim »veličinama«, koje svojim duhom nikako ne dopriniješe da se očuva oda zla«.

Tako Nazor i daje poduku onima, koji je trebaju ili koji samo kimaju...

A zašto se meni »literarni prostor« tako škrto odmjerava, pače i uskraćuje...? To je stvar lična, ali i više nego lična, no ostavimo to sada... Ja se nadam, da nisam u vjetar govorio. Ne, šta govorim, ta ja podliježem onom crnom gledanju, iz koga me je tako sretno prenulo iznenađenje, kad sam utvrdio, stao utvrđivati, kako kao iz nekih kršćanskih katakombi izmiljuju na danje svijetlo noseći u rukama svijetlo vjere, koja prenosi brda, kao iz nekih katakombi iskrsavaju novi duh nova generacija, felix Croatia! Što ta naša Hrvatska da zapjeva primjerenije, šta će je bolje označivati, više je dići, više je usrećiti, ako ne pjesma veselja, pjesme života. S velikim duhom Beethovenovim da zapjeva »himnu veselju«

Freude, schöner Götterfunken...

Iz te himne struji ista životna, životvorna radost, koja je ispunjala i našeg Gundulića, kad nas je pozivao, kad još uvijek poziva svojim plemenitim glasom naš narod na uskrsnuće:

»O lijepa, o draga, o slatka slobodo,
Dare, u kom sva dobra Višnji nam Bog je do.
Sva srebra, sva zlata, svi ljudski životi.
Ne mogu bit plata tvoj čistoj ljepoti«.

Samo tko vjeruje, taj može život cijeniti, taj se može radovati, samo taj može živjeti. To bi trebao u prvom redu biti duh nove književnosti, optimističke književnosti.

Kad čitate te umiljate Gundulićeve stihove, doista mediteranski zvučne i meke, pa opet pune neke nutarnje snage, ne modernističke krležinski-svemirski prepotentne, izazovne, već samo duhovno jake, jake ko ono tiho i gipko plavo more, kad ih čitate (i čitajte ih sa mnom lagano, riječ po riječ tako reći), kako osjećate da vam se grudi šire, pada vam teret s grudi, pred očima vam se javlja svijetlo (a već ih se kano hvatao mrak), vi dišete puno i zdravo, ko na vrhuncima ... i pružaju se široki vidici ... Tako se čita i Schillerova i Beethovenova himna veselju, i odmah s početka kao da klikće i prva se riječ otela iz grudi, u trohejskom ritmu kao riječ iznenađenja:

Freude ...!!

Kao kad se prepozna stari znanac, kad se zagrli ljubljeno biće i pritisne na grudi, kao kad izgubljeni i upropašteni opet nalazi put spasa i života ...

I naša himna slobodi istog je roda. »Veselje je dano crvu, Kerub stoji pred Gospodom. Veselje pije svako biće na grudima prirode ...« Tako Schiller. Hrvatskom pjesniku sa našeg Jadrana, iz onog slobodnog kutića našeg dijela Mediterana, koji je sav duševno jednako obojen ko što je i on (Mediteran) jedan, našem Djivu kao da pada breme s duše, breme svijeta s duše prognane u svijetu, kad se odvajaju od njegovih usti riječi u ležernom jambičkom ritmu. Pjeva u onom slatkom govoru, gdje slovo »i« često zamjenjuje sa »ie«, što tako blago zvuči:

»Čestiti pastieru ...«

I odvija se konačno riječ s ustiju i kao da se u tom jambičkom ritmu duša olakšava:

O LIJEPA
O DRAGA
O SLATKA
SLOBODO ...

U Racine-ovoj godini (t. j. u godini 1939. kad su Francuzi slavili tristotu godišnjicu rođenjaRacineova) ja sam sluteći po svemu i zaklju-

čujući iz dekadence, u koju je Francusku dovela vlada internacionalne masonerije, i pučke fronte, zaključujući, da joj se spremaju racine-ovski crni dani ko onoj antiknoj Tebajidi, dao za motto mome eseju o Racine-u riječi iz Tebajide (I, 1):

Nous voici donc, hélas! à ce jour détestable...
(Eto nam mrskoga dana propasti...)

Znao sam da taj dan dolazi, znao sam, što dolazi, ali nisam smio to reći. No sad smijem reći i to, da Francuska ne će klonuti, ona ne klone duhom. Jer ona ima vjere. Neka u njoj živi optimizam onog Lamartine-a, koga sada slave, pjesnika blagozvučnosti i harmonije, vanjske i unutarnje, vedrog Ariela, koji se opirao divljem geniju engleskog lorda pesimiste Byrona i koji je vjerujući u Providnost pjevao:

»Tout est bien, tout est bon, tout est grand à sa place«.

I ako dođe dan propasti, sve ima svoje značenje, i osim dana propasti za onoga, koji vjeruje, ima i dan Uskrsnuća...

Što nam danas treba, to je pjesma, koja diže, ne kao da bismo htjeli reći, da trebamo pjesama po narudžbi (jer pjesnik pjeva samo kad mu duša pjeva), ali će sada pjesma elana, riječi vjere, široki dah zdravih pjesničkih grudi za stalno naći, i trebalo bi da nađe, većma odjeka u u dušama nego igda, jer duša traži da živi, i treba hrane, ona ne će da klone, jer sve živo hvata se života... A narod, koji hoće da živi, taj jedini može da živi; kako da živi, ako ne će da živi. I vrijedno je da živi samo onaj narod, koji je vrijedan da živi... I živi ili dolazi dan, da živi... A ako živi, isključeno je, da ne bi imao i pjesnika, k o j i s n j i m ž i v u, jer inače zapravo i ne živi; toliko je život naroda sveobuhvatan, totalitaran (ako želite suvremenu riječ). Kad ne bi našao glasa u pjesništvu, zaista bi bio lucus a non lucendo, ko što se danas osjeća uslijed upliva internacionalnih tajnih sila, da mu glas na mjestima u grlu zape...

Dr. Drago Čepulić.

»Ko ne zna bol, ko ne će da zna za bol, taj nije čovjek. I takvih tipova imade. Ali ko pomnaža ljudsku tamu, taj nema čovjekolubiva srca, taj nije čovjek Božji. Taj ujedno ne pomaže narodnu snagu, energiju. Zar i nije čovječnije širiti svijetlo i utjehu, vedrinu i veselje, metati balzam na rane (a ne vrelo ulje) čineći tako slično Ocu Nebeskome, koji »daje da sunce Njegovo obasjava i grije sve — dobre i zle?«

DRAGO ČEPULIĆ: EIS HEAUTON

NEKE KULTURNE I POLITIČKE VEZE HRVATA S FRANCUZIMA PRIJE »ILIRSKOG POKRETA«

S Francuzima su imali Hrvati prije »Ilirskoga pokreta« vrlo malo političkih i kulturnih veza. Neke političke veze imali su Hrvati s francuskim Dvorom u XVII. vijeku za zrinjsko-frankopanske urote, a da je s Francuzima bilo već davno prije nešto kulturnih veza dokazuju Reimsko evanđelje (Texte du Sacre), s ćirilskim tekstom iz XII. i glagolskim iz XIV. vijeka, pa prijevod sredovječnoga zbornika »Somme le Roi«, šest rasprava namijenjenih laičkom svijetu. Zapravo je to popularna moralka, koju je pisao francuski dominikanac fra Lovrijenac iz Orleana (Pater Laurentius, Frère Laurent d'Orleans), prior manastira sv. Jakova u XIII. vijeku. Ali Hrvati su dobili to djelo preko koje redakcije sjeverne Italije, dakle ne s originala nego preko talijanskoga jezika. Prijevod je taj očuvan u dva glagolska rukopisa.

Utjecaj francuski vidi se i na našoj epskoj narodnoj poeziji i našem narodnom pričanju. Sve do našega Primorja dopirao je odjek epskih legenda o francuskim junacima. Već od XII. a naročito XIII. vijeka francuski žongleri prelaze Alpe u velikom broju i po talijanskim varošima i zamcima pjevaju pred građanima i plemićima, koji su ih zbog sličnosti jezika razumijevali, slavna djela i avanture (»chansons de geste«) francuskih junaka. Na dvorima bosansko-hercegovačkih vladara i vlastele bilo je baš u XV. vijeku profesionalnih pjevača, koji su bili u dodiru s pjevačima primorskih gradova. Roman o Bovu od Antona prokrčio je sebi put preko Hrvatskoga primorja do Rusije. Val ovih epskih pjesama morao je zapljusnuti i naše Primorje, a to je bilo to lakše, što je na pr. cijela Dalmacija bila pod vlašću mletačke republike, koja je bila upravo rasadnik te vrste književnosti, a mletački se dijalekt već u XIV. i XV. vijeku odomaćio u dalmatinskim gradovima među dalmatinskim hrvatskim stanovništvom. Profesionalni talijanski pjevači (joculatores, cantastorie, cantatori di piazza) tražili su zacijelo zarade i u našem Primorju. Osim toga zna se, da su u XVI. vijeku bili prevedeni na hrvatski jezik cijeli »I reali di Francia« i da je jedan prijevod i danas sačuvan u franjevačkoj knjižnici u Dubrovniku. Kosovska legenda upravo je vukla i svoj pjesnički oblik zadobila u zapadnim primorskim krajevima, gdje je u drugoj polovini XV. vijeka bila koncentrirana narodna borba protiv Turaka i gdje je bilo žive veze sa zapadom, odakle su dolazili pjesnički motivi.

Rekli smo, da se utjecaj francuske poezije opaža i na našem narodnom pričanju. U njemu nalazimo tragove francuskom epu Aimeri de Narbonne, a jedna epizoda iz njega ima u knjizi »poglavitoga prodekatora orsaga

horvatskoga« Mihajla Šimunića »Feniks pokore« (Zagreb 1697), a to su »prodeke nedeljni k zdencu pokore vabeće«. Dvije su pak varijante njene privezane za Ivana Crnojevića, gospodara Zete na koncu XV. vijeka.

Onaj sjaj na francuskom dvoru u XVIII. vijeku, u francuskim aristokratskim i plemićskim palačama, ona lakoća života, ono uživanje životnih slasti, sve je to našlo odjeka u drugoj polovini XVIII. vijeka i u Hrvatskoj, dašto posredno preko Beča. »Ekscelencije, magnifici i gospođe — tako pripovijeda grof Adam Oršić u svojim memoarima — nabavljali su skupe mode iz Beča, priređivala se posijela, ukratko Varaždin, gdje je neko vrijeme bilo sijelo od carice Marije Terezije god. 1767. osnovanoga Kraljevskoga vijeća i tako u neku ruku bio Varaždin glavni grad kraljevine Hrvatske, je bio mali Beč. Ovaj luksus nadmašivao je snagu naroda i mnogi, naročito grof Franjo Patačić strovalio se na takav način u propast. Imanja njegova i njegove žene bila su eksekvirana. Kad je Varaždin izgorio, preneseno je bansko vijeće u Zagreb, zatim ga ukinuše, ali još ostadoše tragovi oholosti i luksusa. Plemstvo se umnožalo, ali time postalo siromašnije i redute i kazalište hoće svake pohađati i ekvipaže držati, svaki mladić bez službe ili imutka lijepo je obučen, ne cijeni starije. Radi toga događaju se imposture i krađe. Trošak na maitresse nije malen, naručivali su se najnoviji i najskuplji nakiti. Sobaricu, družicu ili građansku ženu nije moći razlikovati od prave dame po odijelu. Lijepe djevojke nalaze zarade, a ljubavnik mora nositi troškove luksusa. Gospođe ćeretaju samo o modi, odijela se od svake točno promatraju, jer se još poslije godinu dana znade, kako je bila nakićena, o tom se kritizira, katkad se razgovara o kazalištu i predstavama. Imade sada i učenih i problematičnih žena, koje unesrećaju svoje porodice . . . «

Montesquieu, Voltaire, d'Alembert poznati su i u Hrvatskoj, a znali su za njih ne samo muška inteligencija, već i ženska.

Mnogi su i Hrvati gledali zabrinuto na sve to, pa i naš Slavonac A. T. Blagojević, premda drukčije frankofil, ne voli ovo odveć veliko povođenje za Francuzima; njemu u svom spjevu »Pjesnik-putnik« u IV. pjevanju nije pravo, što njegov Slavonac:

.. U svemu sad Francuza slidi
  naslidujuć što na njemu vidi
u odići pak i drugi diki,
  neću reći, jer bi se sramili,
koja dila slidiju francuska,
  premda nisu ona tako mrska,
u tomu se meni ne dopada,
  jer zločesta ova je navada,
da ne misle naredba je Božja,
  da to mora sve onako biti,

štogod mogu oni izmisliti
ili zločesto ili dobro bilo,
samo kod nj' nek se je vidilo,
ono mora tad biti najbolje,
akopremda u svemu je najgorje....

Blagojević je napisao i djelo »Kinki« (Beč 1771), što je upravo prijevod knjige Gabriela François Coyer »Chinki, histoire conchinoise« (London 1768.), u kojem se dokazuje, da je obrađivanje zemlje glavna osnova narodne ekonomije pa da je sasvim prirodno, da težak ne može ostati u svojem helotskom položaju i da je dužnost države da se brine za narodnu prosvjetu.

I M. A. Relković, slavni naš pisac »Satira«, znao je zagrabiti u francusku književnost. S francuskoga je jezika prevodio »Ezopove fabule za slavonsku u školu hodeću dicu«, pa »Pripovitke Pilpaj-bramine i Nauk političan i moralski od Pilpaj-bramine«, ali ti su prijevodi štampani istom poslije smrti Relkovićeve u Senekovićevu izdanju (1875.).

Daleko je veći utjecaj francuski bio kod Srba toga vremena u bivšoj Habsburškoj monarhiji. U drugoj se naime polovini XVIII. vijeka počeo u boljim porodicama srpskim pored njemačkoga širiti i francuski jezik. Stoga su Srbi počeli učiti francuski iz čisto francuskih gramatika i rječnika ili posredno preko njemačko-francuskih. Da Srbima olakša učenje francuskoga jezika napisao je god. 1803. te štampao u Mlecima Joakim Vujić svoje »Objavljenje«, u kojem javlja srpskom općinstvu, da je napisao francusku gramatiku na srpskom jeziku te iznosi prospekt o njoj. Odmah je pretplaćen 611 primjerak. Vuić, »Joachimus Vuics linguarum Gallicae et italicae professor«, štampao je te izdao svoju gramatiku u Trstu 1805. Tek sedam godina kasnije (1812.) izašla je prva hrvatska gramatika francuskoga jezika u Trstu (»Nova ričoslovica Iliričko-franceska . . . na potribovanje vojničke mladosti ilirskih država« i »Nova ričoslovica ilirska vojničkoj mladosti krajičkoj poklonjena«, koju je napisao Šime Starčević, župnik u ličkom Novom (kraj Gospića), oduševljen prijatelj Francuza.

Poslije Vuićeve gramatike učestaše kod Srba i prijevodi s francuskoga jezika, samo se uvijek ne može reći, da li je prevodilac prevodio neposredno iz francuskoga jezika ili s njemačkoga. Prijevodi su zastupani dosta lijepim izborom djela. Prvo je s francuskoga jezika na slavenosrpski prevedeno djelo Charles Rollina »Put k postojanoj slavi i istinom otečestvu (Beč 1775.). Znamo dalje, da je Julinac preveo Marmontelova »Velizarija« (Beč 1776.), ali je, da se ne zamjeri crkvenim vlastima, izostavio 15. gl., jer se u njoj propovijeda vjerska tolerancija. Neke stvari iz Marmontela preveo je i Dositije Obradović. »Za milu dečicu i za neporočnu i bezlobnu junost« preveo je Adam Mrazović »Poučitelnij Maga-

zin za decu« (Beč 1787.) a Gligorije Trlaić skanio se da prevede roman Florianov »Numae Pompilius« god. 1786. pod natpisom »Numa ili procvetajuštij Rim. S rosijskago preoblečenij«, u kojem je pod imenom »Numo« hvalio Josipa II. Sinovac Dositejev Gligorije Obradović izdao je knjigu »Učtivo blagobraznoe ulaženie« (Budim 1800.) prijevod s francuskoga od nepoznatog pisca.

To je dašto sve bilo u Vojvodini, a u Srbiji? Kad je još god. 1833. boravio Lamartine u Srbiji pričinilo mu se, da je usred šuma sjeverne Amerike. Usred ovoga »okeana srpskih šuma«, kako ih Lamartine nazivlje«, nailazilo se s vremena na vrijeme na široke proplanke, iz kojih su se uzdizali visoki jablanovi i minareta. Među njima i okolo njih čamali su srpski oboreni gradovi, porušene i opustošene varoši i palanke s turskim, grčkim i srpskim denacionaliziranim stanovništvom. Gomila divljih zvijeri i grabljivih ptica bila je svakomu opasnost, pa se dizale i hajke na njih...«. Uopćeno Lamartine je u svom »Putu po istoku« s puno topline pisao o srpskom narodu i u jednom poznijem izdanju toga putopisa iznio je i nekoliko srpskih narodnih pjesama, a u četvrtu viziju svojega opširnog spjeva »Pad jednoga anđela« unio je jedan od motiva iz narodne pjesme »Zidanje Skadra«. Toliko samo usput o ovoj francusko-srpskoj orijentaciji.

I velika francuska revolucija (1789.) odjeknula je u Hrvatskoj. Među Hrvatima s ovu stranu Velebita za velike ideje francuske revolucije radio je i borio se barun Siegfried Taufferer (1750—1796.). Taj buntovni plemić rodio se u Ljubljani, poslije svršenih nauka stupio u austrijsku vojsku, gdje je postigao čin kapetana i neko vrijeme služio i kod nas u Glini. Kasnije ostavio je vojsku, pa kad je (1790.) u Francuskoj buknula revolucija počeo je u Beču raditi protiv carskoga režima. Ostavivši Beč sakrivao se neko vrijeme kod svojih prijatelja u Hrvatskoj te svagdje propovijedao jakobinsko evanđelje. Za Robespierra stupio je u francusku službu te izgradio genijalnu osnovu za organizaciju ustanka u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji i Istri, a to su sve slavenske zemlje, koje treba, prema njegovu mišljenju, osloboditi od gospodstva habsburškoga. Sastavio je i posebnu hrvatsku legiju. U jednom boju zarobiše ga Austrijanci, izvedoše pred ratni sud te osudiše na smrt na vješalima.

Na žalost nije nam ništa poznato o revolucionarnom Taufffererovu djelovanju među Hrvatima, a svakako bi bilo zanimljivo znati, kakav je njegov republikanski rad imao uspjeha među njima, u kakvim se on sve hrvatskim krugovima kretao i da li je on koga od Hrvata predobio za svoje ideje. Krećući se među hrvatskim plemstvom zacijelo se Taufferer upoznao s Maksimilijanom Vrhovcem (1752.—1827.), kasnijim biskupom zagrebačkim, koji je bio vrlo sklon slobodarskim idejama. Boraveći Vrho-

vac, kojemu »Horvaćanin karlovački« daje god. 1796. naslov »naukov ljubitelj, naučnih darovnik«, u Pešti god. 1787. pokazivao se svagdje kao otvoren pristaša slobodoumnih načela i k njemu su dolazili na dogovore i razgovore poznati liberalni opat Ignjat Martinović, kojemu je kao svom nekadašnjemu redovničkom i školskom drugu namijenio jednu od svojih latinskih prigodnica (»Filio Pestinensi«) slavni naš učenjak i pjesnik fratar Matija P. Katančić, i slobodni zidar Aurelije Fessler. Kad se za cara Franje II. počeo revolucionarni pokret širiti po Ugarskoj i Hrvatskoj, uhvatiše Martinovića i njegove drugove, od kojih su neki zajedno s Martinovićem smaknuti a neki bačeni u tamnicu. Na istragi spomenuo je Martinović među svojim sukrivcima i biskupa Vrhovca, koji je zbog toga imao silnih neprilika na carskom bečkom Dvoru i jedva se nekako opravdao.

Pristaše revolucije, da predobiju i hrvatski narod za svoj revolucionarni pokret, bacali su u narod različne brošure i letake u obliku pjesama. U jednoj takvoj pjesmi oštro se udara na plemstvo, a i na svećenstvo, koji da su najveći uzrok ratovima na zemlji, pa se svršava stihovima:

Ovak Francuz sam govori,
zato noć i dan se bori,
da potere gospoščinu
i utvrdi slobočšinu.
Grofi, popi, plemeniti
da se mogu skoreniti,
da broj ljudeh bude dvojih
samo dobrih i zločestih.

Dašto protivnici revolucije nisu ostali dužni revolucionarcima. Tit Brezovački, znameniti hrvatski komediograf, na pr. nije bio prijatelj Francuza pa ni francuske revolucije. U godištu 1801. »Novoga kalendara« ima pjesma njegova »Horvat Horvatom horvatski govori«, u kojoj odlučno ustaje ne samo protiv francuske revolucije nego i protiv njezinih prevratnih društvenih ideja, jednako kao i u latinskoj »Ode inclytae nobilitati« god. 1800.:

Vnogi zmed vas su veleli,
u srcu ovak su veleli:
»Da b' Francuzi došli simo,
mi jedino to želimo,
nam bu onda vsem skup bolje,
onda bumo naše volje,
onda bumo vsi jednaki,
gospon bude zmed nas vsaki.
Mi slobodni vsi budemo,
kmeti više ne budemo
nit na delo, nit na tlaku
otpuste nam štivru vsaku«.

O moj človek, kaj govoriš,
vere ne znaš kaj govoriš?
Hodi z menum vu Francusku
zemlju, budeš videl gusku...

Mnogo jače je od francuske revolucije kod Hrvata odjeknula francuska okupacija nekih hrvatskih i slovenačkih zemalja i osnivanje »Ilirije«, kako su je, otprilike, već prije Napoleona zamišljali neki hrvatski intelektualci. Napoleon doduše pri stvaranju »Ilirije« od hrvatskih i slovenačkih zemalja, a to su: dio Koruške, Kranjska, Gorica, Trst s okolinom, dio Hrvatske (do Save) i i 6 pukovnija Vojne krajine, zajedno s drugim dijelom Istre, bivšom republikom Dubrovnikom i s francuskom (još od god. 1806.) Dalmacijom — ali mu ni na kraj pameti nije bilo da stvara nekakvu nacionalnu državu! Njegovi su motivi pri stvaranju »Ilirije« (»Provinces Illyriennes«, »Province d'Illyrie«) bili skroz strateški i trgovački, a francuskoj vladi išlo je samo u prilog, da dâ i narodnom jeziku mjesta u upravi i školstvu. Time je francuska vlada i nehotice pomogla narodnom pokretu, koji je već pomalo izbijao na površinu, ali ga nipošto nije uzrokovala.

Ovo posljednje — koncesije neke narodnom jeziku — bit će i bilo uzrokom, da su neki Hrvati pjevali slavospjeve Napoleonu, što više neki su ga upravo obožavali. Kao obožavatelj njegov istakao se među ostalima i Požežanin Antun Nagy »u zagrebačkoj učionici dogodovčine općinske i domorocke cesarsko kraljevski štavelin naučitelj i po država orsaga madžarskoga prisegnuti pravde branitelj«, koji je napisao biografiju Napoleonovu: »Ispisavanje življenja i čini Napoleona cesara Francuza«. Napisao je, kaže on, biografiju »čovika kakvoga nam još ni stara, niti sadašnja koja živimo vrimena, nisu na svitlo dali, ... čovika, velim, koji se čudnovatom kripostjom i još nigdar nikomu nepoznanom oblastjom i mogućnostjom svima Europe državam i skoro svakomu orsagu novoga stališa, novo bitje, nóvo lice je zadao.« Štampano je ovo djelo i izašlo u Zagrebu 1810. U onoj knjizi opisuje Nagy život cara Napoleona od njegova rođenja pa sve do mira sklopljenoga u Beču dne 14. listopada 1809. Nije to original nego prijevod nekoga njemačkoga djela, koje imade popularan karakter, kakvih je onda bila sva sila.

Ali ako je bilo među Hrvatima ljudi, koji su radosno pozdravljali Francuze i njihova velikoga cara kao oslobodioce svojega naroda, bilo ih je među Hrvatima, možda još više, takvih, koji su gledali u Francuzima svoje ugnjetavače i smatrali ih ljutim haračlijama te jedva čekali da već jednom odu i dali oduška svojemu veselju, kad su otišli.

U Dalmaciji bio je ljut protivnik i neprijatelj Francuza fratar Andrija Dorotić. Odmah iza pada Mletaka stupio je on u austrijsku službu odbivši

francuske ponude, očito zbog redovničkih interesa i interesa rimske crkve. Poradi toga nije se prihvatio ni prevođenja s talijanskoga rukopisa »Nauk za narod dalmatinski«, jer »nauk tako smrdljiv nije njemu duša dopustila da u ilirički istomači jezik«. Kad je propala stara mletačka republika, koja je i po Dalmaciji širila ideje francuske revolucije, izdao je Dorotić proglas »Narode slavni«, u kojem ustaje protiv nove »mletačke vlade« i protiv onih, koji su »duždе odbacili, vitnike i gospodu razrušili, prilike sv. Marka potlačili i zakone prominili. Na pristolje sv. Marka su postavili Jakobince i Čifute iliti Žudije pak nastoje, da se opet k njemu prilože. Lipa stvar! Oni isti, koji su te izdali, sada opet držeći te budalasta želę da se s njima složiš. Narode slavni! Spomeni se tvoje slave i znaj da su Žudije neprijatelji tvoje vire i najveći ispokojnici tvoga zakona ... Obazri se na stara vrimena i vidit ćeš, kako su tvoji prvorođeni vladari, tako i ti moreš ... «

I kad je god 1805. Dalmacija došla pod Napoleona, nije Dorotić mirovao. Glavni providur Dalmacije, koji je svojim reformama mnogo dobra učinio ovoj zemlji, Mlečanin Visko Dandolo (1759.—1819.), gledao je da ga uhvati i obećao onome, koji ga preda, 100 zlatnih dukata. Ali uzalud! Nisu ga mogli uhvatiti. Dorotić je i dalje, gdjegod je samo mogao bunio narod protiv »prokletih« Francuza, koji su »na pristolje bili postavili Jakovljevce (jakobince) i čifute iliti žudije«. U jednoj agitacionoj pjesmi pjeva ovako o Francuzima:

Kudgod prođu, onda uzbunjuju,
narodima smutne probuđuju
knjige svete, evanđelja zvate
ne vinuju da s' od Boga date.

Od naravi zakon grdno tlače:
u pravednoj krvi peru mače,
ubojstvom se kralja svoga diče,
ne slušaju što sirote ciče.

Tuđu muku grabe samosilno,
za da mogu živiti obilno.
Niti rade, niti zemlju teže,
ispodmukla na čovika reže.

Ko se s njima u zloći ne slaže,
proglase ga da on svitu laže,
u pogrdnoj živu nečistoći,
i po danu i po mrkloj noći.
— — — — — — — — —
Nije vridno niti je korisno
za Francuze ginuti nesvisno,
oni su vas posve oglobili,
vaše slavno ime omračili,

običaje dobre ukinuli,
ćudoredna dila pokvarili,
svete crkve tamno porušili,
milu braću vašu pogubili.

U Zadru je francuska vlada izdavala i posebni službeni list »Il regio Dalmata — Kraljski Dalmatin« (1806.—1810.), koji neki smatraju prvim hrvatskim novinama. Ali to »Kraljski Dalmatin« nije. Zapravo su to talijanske novine s hrvatskim prijevodom. Ako se francuska vlada i nije u Dalmaciji protivila narodnom idiomu niti ga progonila, ali ona je širila

talijanštinu, uvodila je u školu, pa se dalmatinska inteligencija sasvim gotovo potalijanila. A tome ne treba da se čudimo, ako uzmemo na um, da je Dalmacija u to doba pa sve do reorganizacije ilirskih pokrajina god. 1810. bila sastavni dio Talijanskoga kraljevstva. No valja ipak priznati, da je »Kraljski Dalmatin« pokazao veliko zanimanje za osvojene pokrajine a i brigu za njihovo ekonomsko i kulturno podignuće. A budući da je kroz »Kraljski Dalmatin« znala sebi prokrčiti put i koja slobodnija riječ, austrijska je vlada počela razmišljati, da bi i ona, kao ustuk »Kraljskom Dalmatinu«, počela izdavati hrvatske novine, kojima je za urednika odredila fratra Dorotića, zakletoga protivnika francuskih »jakovljana«, no stvar je ta negdje zapela, a ne zna se gdje i zbog čega.

Kad je Napoleon poslije mira u Schönbrunnu (1809.) osnovao posebnu ilirsku pokrajinu »Provinces illyriennes« s njezinim upravnim sijelom u Ljubljani, trebalo je osnovati i novi list. Pokretanje novoga službenoga lista, koji će naslijediti »Kraljskoga Dalmatina«, najavljen je u dva oglasa: prvi je oglas štampan na talijanskom i francuskom jeziku, a drugi u četiri jezika: francuski, talijanski, njemački i hrvatski. List bi imao izlaziti u spomenuta četiri jezika, prema tome i na hrvatskom jeziku. To bi se hrvatsko izdanje zvalo: »Telegraf naređen po krainam iliričkiem«. Francuski je natpis listu: »Provinces illyriennes — Télégraphe officiel«, a tome odgovara talijanski natpis »Provincie Illiriche, Telegrafo ufficiale« i njemački »Illyrische Provinzen, offizieller Telegraph« ili samo »Der Telegraph«. Glavnim cenzorom i prema tome glavnim urednikom bio je Benincasa, nekadašnji urednik »Kraljskoga Dalmatina«. Prvi je broj lista izašao 3. listopada 1910., naime francusko-talijansko izdanje, prvo njemačko izašlo je na početku god. 1811., a hrvatsko izdanje nije nikad izašlo, premda se ozbiljno spremalo. Općena je tužba bila, da taj list ne valja, a ilirski pretplatnici drže list samo zato, jer u njemu izlaze vladine naredbe, koje se nigdje drugdje ne štampaju. List se znatno popravio, kad se uređivanja god. 1813. prihvatio Charles Nodier. On je uveo feljton, u kojem su se imala raspravljati sva pitanja, koja se odnose na »Iliriju«, a ti će pojedini članci biti građa za veliku ilirsku enciklopediju, koju Nodier zove »Statistique illyrienne«. Ali već u rujnu iste godine prestao je list izlaziti.

Kod Hrvata s ovu stranu Velebita uz Brezovačkoga bio je velik protivnik Francuza »vsih pravic mudroznanec« Lujo Jelačić od Bužima u pjesmi svojoj »Veseli spomenek Zlatnih pravic (Bulla aurea)« spjevanoj uz proslavu 600-godišnjice Zlatne bule a posvećenoj grofu Janku Draškoviću »knezu od starine i vitezu«, među ostalim ovako pjeva o francuskom gospodstvu ovkraj Save:

...Išlo nam je hudo dosta
siromahom na ov kraj mosta

već kak mogli, plaćali smo,
već kak mogli, trpeli smo.
Oblok, vrata, štibrani su,
od polića plati v kasu.

Soldat ište: štibra gdi je?
Prodaj vola, ak je, ni' je.
Nisi išo sto koraka,
vre je ipak malta jaka.

Od svakoga konca plati,
ako ne mreš, pak se vrati.
Bilježijih vsakojačkih
k tome hiljada nespačkih.

Nek nje zbroji, tko je znade,
brez da koja mu ispade.
Sin od majke, muž od žene,
tjak u Moskovsku rene,

niti kada dojde k' kući
doklem život ves ne zmuči.
Poglavara mnogo časnih
pun je orsag dobro plačnih.

Silne novce oni beru,
z silnum štibrum narod teru:
došli k nama bosi, goli,
za pratit je dve sto koli.

Jošče ni za dosta bilo,
Branjo! je tebi to milo?

Poznata nam je i jedna satira iz toga vremena na latinskom jeziku »Dialogus D. Petri cum Gallo«.

Protivnapoleonsko osjećanje zacijelo je nadahnulo i »dosluženog pa-roka« Marka Horvatovića, kad je napisao svoju knjižicu »Kruna największih vitezova u slavu cara Franje i »najvećega (viteza) Aleksandra cara rusi-jenskoga«, dašto bez truna slavenskoga osjećanja. Njemu su carevi »orlovi«, a:

sa orlovi nejma ticam boja,
orlovi su svrh svih tica jaki,
od njih tice biže i po budžakih,
zato, u Parizu zatvoreni,
odmah biše na pol oboreni.

Razumijemo našega katoličkoga svećenika. Katolički se naime kler nikako nije mogao s tim pomiriti, da se u osnovnim školama uklonio katekizam i da su laici poučavali u novom katekizmu »Catechisme de l'Empire français«, koji je više isticao dužnosti državljanina nego katolika. Osim toga Francuska je ukinula kmetstvo, čime su se Francuzi zamjerili i hrvatskom plemstvu i visokom kleru.

To je sve bilo uzrok, da su Hrvati veselo pozdravili pad Napoleonov. Pobjedu nad njim opjevao je latinskim heksametrima zagrebački kanonik Ivan Prevendar. Njemu je muza Kaliope po redu ispričala djela heroja Schwarzenberga, Wellingtona, Nelsona, Blüchera, Bernadotta, Beningsena, Gyulaya, Kutuzova i dr., pa napokon i pape Pija VII. Svakome je od ovih Prevendar spjevao nekoliko heksametara u slavu.

Ne, Hrvati u ono vrijeme nisu voljeli Francuze i veselili su se, kad ih je nestalo iz Hrvatske. U Karlovcu kad su, u noći od 17. do 18. kolovoza 1813., saznali, da se približava austrijska vojska, razularena svjetina

razorila je tamošnju masonsku ložu i htjela zlostavljati francuske oficire. Brezovački pak pjeva pjesmu »Veselje Ilirijancev zvrh odhodka Francuzov« (1813.), u kojoj odaje oduška svojemu veselju nad odlaskom Francuza:

O kak' srećni i veseli jesmo postali
   i vugodnog mi, Horvati, dan'ka dočekali,
kad vidimo črnu maglu od nas prolazit,
   viruj brate, da se neće natrag povratit.
Četiri su godine nam dosadili,
   našu staru Domovinu baš rascvilili.
Vnogi jesu, ki bi bili rajši umreti,
   kak francuskih vsakojačkih krivic gledati.
— — — — — — — — — — — —
Oj Francuzi, črne magle, hajda otale,
   ak' se ovdi, ki nalazi, nek se ne kaže!
Tvoje fališne hamulije nam su poznane
   i slepotne slobošćine jako odurne.
— — — — — — — — — — — —
Ak' se koji jošče Francuz ovde nalazi,
   njega valja iz orsaga van istirati...

Poslije pada Napoleonova i naš gordi Dubrovnik dao je oduška svojoj mržnji prema Francuzima. A prije je bio veliki simpatizer Francuza. Već tamo od početka XVIII. vijeka sve se više širi u njemu francuska kulturna orijentacija, čemu je dokaz ono silno zanimanje među dubrovačkim intelektualcima za francusku dramu, naročito za komediografa Molièra, koje se očituje u cijelom nizu prijevoda i prerada njegovih komedija, a i drugih francuskih pisaca, koje su se u Dubrovniku i prikazivale. Na žalost zajedno s francuskom književnošću počele su se u ovom strogo katoličkom gradu među inteligencijom širiti i druge kojekakve ideje, mnogo se čitaju francuski enciklopedisti, a među pojedine dubrovačke porodice počelo je ulaziti i bezvjerstvo.

No sve one simpatije Dubrovčana prema Francuzima nisu mogle spriječiti, da 27. svibnja 1806. pobjedonosne francuske čete ne uđu u njihov grad. I na žalost našlo se pjesnika (na pr. Urban Appendini, Brnjo Zamanja, Luka Stulić, Ivan Rosani), koji su slavili velikoga Korzikanca te mu pjevali slavospjeve, premda im je on oteo slobodu i ukinuo republiku, a ti su isti, što je još žalosnije, kad je general Milutinović pripojio Dubrovnik Austriji, opet se požurili da okaju svoje francusko oduševljenje te svojim pjesmama malo pokade Habsburgovcima. Na čast služi Dubrovčanima, da ipak nisu svi bili tako ropske ćudi. Bilo ih je dosta koji su gorko zaplakali nad sudbinom svojega rođenoga grada, premda je general A. Marmont, vojnički namjesnik Dalmacije i »duc de Raguse«, svojski nastojao da im ugodi, ne samo na ekonomskom polju nego i duhovnom: gradio je ceste, podupirao dubrovački licej, novcem pomogao

izdavanje Appendinijeve gramatike, osigurao objelodanjenje Stullijeva rječnika itd. Što više, on se brinuo i za duhovnu razonodu Dubrovčana. U dvorani Veloga vijeća davale su se predstave i pjevale opere, a uz opere kantate i baleti, više puta i besplatno. Sve to na talijanskom jeziku! Pa ipak pored svega toga nije mogao predobiti sva srca Dubrovčana. Tako nad nesrećnim udesom Dubrovnika tuži pjesnik Đuro Hidža u svojoj elegiji »Pjesan Minčeti«. U jednom pak rukopisu ima pjesma gospara Damjana Bettondija (Betondića) »Dubrovnik oslobođen«. U njemu daje pjesnik oduška svojemu bijesu protiv »zlotvora«, koji su njegovu nadasve dragom Dubrovniku oteli starodrevnu slobodu i nanijeli mu toliko nepravde, da će se njihovom nemilom uspomenom i koljeno treće zabaviti. Francuzi, koji su osvojili Dubrovnik, njemu su »narod siloviti«, narod, koji truje i buni. Došli su u Dubrovnik kao prijatelji, i građani ih lijepo primiše. Napoleon se čini blagostivim, da mirnije grabi, pa je došao i u ove krajeve »grapše cića« te je sve potrovao »izdaje kužnijem dahom«. Ali navrši se osma godina, došao je kraj nevoljama. Narod je veseo, zemlja klikće što je dočekala oslobođenje od tuđina.

Kad je car Napoleon bio na vrhuncu svoje moći i slave, razišao se sa svojom prvom ženom Josephinom, te se vjenčao s kćerju cara Franje I., nadvojvotkinjom Marijom Lujzom 7. veljače 1810. Ovu priliku upotrijebio je Karađorđe, da se makar preko bečkoga dvora približi Napoleonu. To je bilo s tim potrebnije, jer se Napoleon bavio baš u to vrijeme mišlju, da proširi svoju Iliriju što dalje na Balkan i dođe u dodir s Turskom, koji bi mu omogućio neposredni kopneni spoj (preko Italije) i otvorio novi put (la nouvelle rout) Solun—Sarajevo—Kostajnica—Trst, pa je uređena i pošta između Kostajnice—Soluna i Carigrada. No s propašću Napoleonovom propala je i ova transbalkanska pošta na turskom teritoriju, pa su se na pr. u Bosni opet vratili primitivnom odašiljanju pisama i novaca po kiridžijama i poznatim trgovcima. U državnom zagrebačkom arhivu nalazi se zanimljivo pismo Karađorđa austrijskomu caru Franji I. povodom udaje njegove kćeri za cara Napoleona Bonapartu. Pismo je napisano 4. ožujka a glasi: »Augustejšij Monarh! Promise Sveviшnjago, koj je Vašega ces. kr. Veličestva o blagodenstviju svojih vernih podanikov otečeski zabrinuto serdce črezvičajnim slučajem utješiti i šastije mnogočislenih rodov osnovati voshotjeo, blagovoljuje proiskij duh jego imperatorskago i koroboskago Veličestva Napoleona Velikago u brakočetaniju sa ces. kral. Visočestvom velikom knjaginjom Mariom Ludovikom, Vašega c. k. Veličestva vozljubljenom dčerju prikloniti. I veća čast Evrope, kojei kripčajšej sojuz dva velmožičejša dvora zlatna vremena predovrvješava, blagosilja osvjaštenih lica blago polučija zalog. Pri ovom obštem toržastvu teplejše učastije naše pokazati

želeći usuždavamo se i mi serbskij narod, čustvoviteličejšu radost našu pred podnožju vašego c. kr. Trona blagovoljeno izjasniti, proseći preblagoga tvorca, da novobraćnjima novij svoj blagoslov u polnoj mjeri na utjehu i postojano blagopolučije oba presvjetla dvora i mnogih naroda, meždu kojima i mi Serbli čislimo se, vsemilostinejše darovati sozvoli«. Dokument se dalje poziva na pismo od 17. prosinca 1809., kojim su preko generala Simbšena caru Franji javili: »da mi svagda želili jesmo i želimo pod avgustejšago dvora austrianskoga s kiptrom naše blagodejstvije naći. Tako i sada i neprenijenom privrženstviju i vjernostiju žreba naše i otečestva našeg, koje smo neocjenimom žrtvom krovi naše od gorkog iga otkupili, svjatejšim rukama Vašego ces. kr. i jego imperatorskago i kavalerskago Veličestva Napoleona Velikago povjeravamo i predajemo.«

Pismo je ovo imao caru predati »deputat« Ivan Savić-Jugović, »sekretar sovjeta narodnjeg«. Na pismu je i potpis knežev: »podanjejši vjernejši sluga Kara Georgije Petrović, verhovni predvoditelj naroda serbskago« i pečat: »Pravitelstvujući sovjet Naroda Serbskago«.

Kad je pao Napoleon i Zagreb se oprostio s Francuzima. God. 1814. davala je u Zagrebu u čast banu i biskupu u Amadéovu kazalištu njemačka družina, kojom je upravljao glumac Joseph Bubenhofen, najnoviju dramu Karla Meisla »Die Kroaten in Zara«, i to kao uspomenu na nedavno sasvim od Francuza očišćene prekosavske pokrajine iza francuske petogodišnje vladavine. Deset godina poslije smrti Meislove (1853.) prevedena je ova drama — prevodilac je nepoznat — na hrvatski jezik, i to kajkavski dijalekt. Drama nije štampana, a u rukopisu ima natpis: »Hervathi vu Zadaru vojnička igra 2 trem pokazi od Karola Meisla na hervacki prenešena vu letu 1822«.

Da kažem sasvim ukratko sadržaj ove drame, koja je sva isprepletena austro-hrvatskim patriotizmom.

Zadar je još posljednja tvrđava, koja se u Dalmaciji održala pod francuskim stijegom. Hrvati u zadarskoj posadi ne znajući što se iza bedema događa, još vjerno služe Napoleonu. Austrijski car Franjo I. pomalo opet osvaja izgubljene pokrajine, a hrvatski ratnici spremaju s kopna i s mora juriš na Zadar. Mladoj Karlovčanki Maruški bude povjereno, da obavijesti Hrvate u Zadru što se vani događa i da se uz tu priliku sastane sa svojim vjerenikom Poterićem. Oni se srećno sastanu, a Poterić došaptava Maruškinu vijest svojim drugovima. Među Hrvatima nastane buna, a podjaruje ih Poterić veleći im: »Vu Rusku su odvlekli našu cvatuču mladost, gdi nevolja, zima i meč naše bojne rede pokorili jesu. Zakaj morali smo vu to po jeziku i deržanju nam prijateljsko carstvo navaliti? Zbog neokretne dike i slave, samo da jedna z krvlju pomazana zastava na Kremalskom verhu zasaditi se more, proč svaki spomenek nevludnoga

koja za podložiti sveta. Mi samo za domovinu navadni smo vojuvati, mi se ne budemo davili zbog tudje dikoželnosti«. Hrvati zamalo ostave tvrđavu. Poterić pobjegne s Hrvatima, ali Maruška bi uhvaćena i osuđena na smrt strijeljanjem. Francuski poglavica pomiluje je i pusti iz ropstva. Pošto je Dalmacija opet došla pod svojega vladara, Poterić postane namjesnikom zadarskim. S gradskoga nasipa bude skinuta francuska zastava i zamijenjena s hrvatskom. Maruška padne Poteriću u naručje, koji ne zna za njezino pomilovanje. Vojska francuska polaže oružje, a Poterić uz gruvanje topova govori vojsci: »Vojska z grada odlazi! Naša zastava perhanče po sipu gradovnom i po lađah! Zato pozdravite blagodarnu zastavu s tem vesdem glasom: Dika tebi čast vse sreće — Domovinska zastav blaga!«

Ni Slovenci nisu zaplakali za Napoleonom, kad mu je zašlo sunce, ni za Francuzima, kad su ostavili slovenačke krajeve. Pa ipak je Napoleon učinio Ljubljanu glavnim gradom svoje »Ilirije«, koju je tako oduševljeno i zanosno pozdravio slovenački pjesnik Valentin Vodnik (1758.—1819.), osnivač prvih slovenačkih novina »Ljubljanske novice« pjesmom »Ilirija oživlena!« Najprije ju je štampao u svojoj gramatici slovenačkoga jezika, a poslije u službenom listu »Télégraphe officiel« u jeziku slovenačkom i latinskom prijevodu. No kad su slovenačke zemlje opet došle pod Austriju, Vodnik, razočaravši se u Napoleonu, ostalja se svojega francuskoga oduševljenja te pjeva isto tako zanosnu pjesmu »Ilirija zveličana«, u kojoj opozivlje svoju pjesmu u slavu Napoleona.

Od literature, koju sam upotrijebio pišući ovaj članak, spomenut ću samo ovu: Antoljak dr. Stjepan: Roman života Fra Andrije Dorotića. Jutarnji list. XXVI (1937) br. 9041; Brlić Ante: Baron Taufferer i francusko-hrv. legija. Naša Starina, sv. 18., str. 184; Deželić dr. Velimir: Maksimilijan Vrhovac. Zagreb 1904; Makanec Alfred: Čestitka Karađorđa prigodom udaje Marije Lujze za Napoleona. Obzor LXXVIII (1938) br. 47; Pivec Stelè dr. Melitta: Motivi ustanovitve Napoleonove Ilirije. Naša Starina IX (1930) s. 91; Simčik Ante: Jedna epizoda Aimeri de Narbonne u hrvatskoj umjetnoj književnosti. Hrvatska revija V (1932) str. 403.

Dr. David Bogdanović

»Je li važnije, da se točno ustanovi tobožnja većina glasova i da narod pri tom strada, ili je važnije, da je ta većina (pače sav narod) zadovoljna, da joj je dobro, da napreduje. Nije svejedno, da li glasuje Ariel ili Kaliban. Ne znači, da to brojanje ne pokazuje nigda pravo stanje stvari, ali se ljudske stvari izrađaju«.

DRAGO ČEPULIĆ: EIS HEAUTON

L I S T A K

Književni prikazi

DRAGO ĆEPULIĆ: EIS HEAUTON — SAMOME SEBI

Filozofski i literarno spreman da pristupi svakoj kulturnoj pojavi, dr. Ćepulić već dvadeset godina stvara na književno-kritičkom polju. Poznat je dobro čitateljima »Hrv. Smotre«, naročito po ulomcima ove knjige, koja pod natpisom cara filozofa Marka Aurelija izlazi u vlastitoj autorovoj nakladi kao »monolog o predversailleskim i poverasailleskim godinama i ratni dnevnik 1916.«

Dakle »samome sebi«, monolog! Već iz prvih stranica ove rijetko interesantne i originalne aforističke knjige imamo čitavu osebujnost Ćepulićeva stila i sve idejne i afektivne izraze njegove ne baš obične ličnosti. On hoće da svojim kurioznim pače i kapricioznim monologom dadne samome sebi književno oblikovan obračun svoga dvadesetgodišnjega rada, a pri tom se zalijeće još dalje unatrag, u predversailleske godine, izvlači svoj ratni dnevnik i stvara uistinu originalan i duhovit »literarno-metafizički trio«, skice triju razdoblja, kroz koja je pronio i iznio živu glavu i kao filozof i kao književnik, ali »nemoderan«, te stoga od izvjesnih »kaponja« našega Parnasa prešućivan i zapostavljen. Ne bez ironije i žalca na tu svoju sudbinu i na tu našu sredinu, hvata se on duhovno srodnoga cara filozofa i kroz njegovu se divnu oduhovljenu misaonost najprikladnije izražava. Bolno je doživljavati »nemodernost« (u smislu Maritainove knjige »Antimoderne), a pri tom biti svijestan svoje ispravnosti, pače u najopravdanijem smislu kulturne superiornosti: stoga Ćepulić voli stoičku carevu »bezbolnost« na temelju moralne veličine zamijeniti kršćanskim križem.

Sva Ćepulićeva »nemodernost« izvire baš iz njegova kršćansko-filozofskoga gledanja na život, stoga se poput Marka Aurelija predaje u volju Božju i sa tog stajališta prati sve, što je njega pratilo u životu prije rata, za vrijeme rata i poslije rata. »I tako zahvaljujem s Markom Aurelijem Božanstvu za sve, sve primam kako jeste... ali i u kršćanskoj svijesti, koja znade, da je sve ljudsko nesavršeno te da i nije lako sve snositi«. (9)

Ovaj »monolog« je inače riznica aforizama. Poput Aurelija, Pascala, Nietschea, sve od reda intimnih Ćepulićevoh simpatija i književnih suputnika, i sam piše zbirku misli, niz aforistički nabitih opažanja, filozofske iskrice, duhovite estetske opaske, koncizne kratke izjave o religiji, poeziji, politici, ljudima i kojekakovim sukobima, kondenzirane stranice i poglavlja, sitne raspravice, što kraće to dublje, neke vrsti životopisa i dio dnevnika, a ujedno čitavi jedan filozofski sistem kršćanskoga gledanja na sva tri vremena autorove biografije: na vrijeme »valcera, saksofona i aviona«. Što rekoh — sistem! Bolje bi bilo reći dah, atmosfera, izraz, ton. Jer ništa nije tako daleko od Ćepulićeva pisanja kao sistem, pravilo, kalup. Sve je kod njega varnica do varnice, svaka u sebi i za sebe dostatna za svoju samostalnu osamljenost. Na pr. poglavlje »Epiket i Montaigne« dražestan je mali književno-teološki traktat o Pascalovu problemu ljudske oscilacije između dužnosti i slabosti, između stoicizma i kršćanstva. Za primjer je uzet intelektualni proletarijat u

Hrvatskoj, a sve pointirano sa Péguyem. — Poglavlje »Trio: valcer, saksofon i avion« je vrlo duboka analiza demokracije, koja se u sebi raspada: »Zašto se rušila sve više kvalitativna kultura, zašto su sve vrednote imale da postanu žrtve glasanja masa, koje ne će da budu »objekt« nego »subjekt«, pa da odglasaju ima li Bog i božji i moralni zakon ili nema, zašto se kvantitativna demokracija, koja osim broja ne zna drugoga auktoriteta, iza peripetije s »pučkom frontom« našla u poteškoćama, ako ne zbog toga, što se ne polazi s ispravnog filozofskog gledišta i prepušta, da čovjek bude sa svojom prevrtljivošću i pokvarenošću mjerilo svih stvari.« (14.)

Sve su to uostalom misli iz Čepulićevih studija o Descartesu i Montaigne-u i on se rado poziva na to, jer mu je vrijeme dalo pravo i gorko začinja jednu činjenicu: »Nisam se dakle prevario, jer se niti nisam mogao prevariti. Odviše se sijalo vjetra, da se ne žanje bura ... I još nedavno prikratiše jedan moj članak za pasus, u kom sam htio utvrditi, da se nalazimo na prekretnici, pa ipak se takovo gledanje nameće sve više. Na sreću svoju ili na nesreću tuđu oni, koji bolje vide, bivaju držani u pozadini, što je posve razumljivo, ako se znade, da je čovjek biće — kratkovidno i da se kratkovidnima vjeruje, zato jer su u većini. Descartes je pisao doduše, da je »većina glasova dokaz, koji ništa ne vrijedi«. Ali to je za naše vrijeme apsurd, jer dogma većine glasova mora da na svakom području vrijedi, makar da bi se činilo, da 50 budala ne vidi bolje od jednog mudraca. Zato i Péguy kad je otišao iz socijalističkog tabora u nacionalni, nije htio da se zove demokrata, jer ga je sistem brojčane (kvantitativne) mudrosti sablažnjavao«. (17). — Poglavlje »Uska vrata« krcato je iskrenih misli o čovjeku, koji se ne slaže »sa štampanim božanstvom dana« i koji je pišući o Racine-u (jedini u Hrvatskoj) upozorio na »ravnotežu elementa dionizijskoga i elementa apolinskoga« kod klasike i kod svakog umjetničkog djela. Time je istaknuta apologija razuma u umjetnosti vis-a-vis pravila, da se stvara »srcem. — »Hrvatski bog Mars i božica Belona 1916.« ratni je dnevnik, koji se u mnogočem odvaja od ostale knjige, makar je izvjesnim notama nadopunjuje. Posljednja tri poglavlja »Metafizičke, moralne i sentimentalne refleksije«, — »Ducunt fata volentem« i Metafizička osovina« najbolje su Čepulićeve stranice, a u našoj književnosti djeluju kao pojava novoga svijeta, jedno jer u njoj nismo imali govora, koji bi dobivao »metafizičku boju« čistoga zraka (nego naprotiv svakodnevno puzanje po ravnicama i kojekakovim životnim barama, koje su nam ljevičari htjeli prikazati jedinom sakrosanktnom »stvarnošću«), a drugo, jer se kod nas još nitko nije usudio pisati ličnu ideološku ispovijest (književna vrsta, kojom je upravo poplavljena moderna Francuska).

Čepulić je interesantan i privlačiv sa jednog i sa drugog gledišta. Prati ga »napast filozofiranja« u svakoj prigodi, pa mu nije teško izdići uvjerljivost i čvrstu argumentaciju vis-a-vis plitke dijalektike naših »materijalista« i uzvišene mudrosti »idealista«. Poput Péguy-a, koji se inače stalno nalazi uz njegovo pero, Čepulić se slobodno kreće u teologiji, u filozofiji i u poeziji, pa bezobzirno i na juriš hoće da u našoj javnosti osvoji prvo mjesto za religiozno-filozofske probleme čovjeka u društvu i u literaturi. Taj njegov čovjek je uvijek u funkciji Promisli i na granici metafizičkoga svijeta, to je čovjek dužnosti. »Ko što zvijezde ne mogu zalutati na svodu nebeskom, tako se ne može u etičkom smislu izgubiti, tako u očima Božjim ne propada čovjek, koji čini svoju dužnost. Što je putanja nebeska zvijezdama, to je čovjeku put dužnosti. Tako se dinamizam i Sion ne isključuju nego popunjuju...« (68.) — Čepulić je naš filozof krize, ali sa stavom optimizma i vjere: »Svijet je izgubio intelektualnu vjeru u našu spoznaju i zato ne priznaje moralnoga reda, kako ga priznaje kršćanstvo i uopće sve vjere. Ali ako ne priznajemo moralnog reda, onda smo — izgubljeni, i više nas niti provizorno niti bitno ništa ne može da drži... Metafizička os svijeta je pukla, to je naša tragika... Ipak bi ovakovo veliko vrijeme, u kome živimo, moglo mnogima

otvoriti oči za spoznaju, da nam je i opet potrebna metafizička os, os moralnog naravnog reda, božanska os, bez koje se svaka ljudska lomi i već je pukla« (72.)

U Péguyevu duhu, koji je rekao: »Blažen je onaj, tko je sačuvao mladost svog metafizičkog apetita«, Čepulić je svojim »monologom« uspio otkriti jasnu misao jednoga novoga svijeta koji se javlja i koji je već ušao u hrvatsku književnost (Bonifačić, Budak, Nizeteo, Delorko, Sida Košutić). Naslanjajući se na Platona, proveo nas je »kroz čitav jedan roman krivnje i čišćenja do zadnjih eshatologičkih udesa«: oduševio nas za velike ideje. »Ima ideja sitniša, ali ima i ideja, koje vrijede tri careva grada, da, samu vječnost. Takove nosive, metafizičke nosive ideje izgleda kao da su posve zapale u ropotarnicu dnevnoga reda, jer ih je dnevna buka već kao mrtve zatrpala. Ali najednom se ispostavi da su žive, življe od svega i da su jedine one ono, što život hrani i svijet nosi, da su one betonski nosive, a one mudre konstrukcije dnevnih Golijata, bučnih bajazza onih izamskih sajmova, da su sve konstrukcije samo kućice sazdane od papira i tinte, od buke i samodopadnog narcizma. Tko bi bio još pred godinu dana trpio ovaj moj monolog.« (82.)

Uistinu, promijenilo se mnogo toga. Čepulićev »Montaigne« je bio prešućen od naših po retku plaćenih skribenata kao i Bonifačićeve »Mladice«, ali progres-kultura i onaj hokuspokus sa malo biologije, malo oholih — izama iz svakojakih kuhinja kao da se ušutkao i napustio svoju igračku. Recepti, koji donesoše samo nered i nesreću, kao da ne pale više, jer eto nalazimo se u novom ratu. »I moje misli više nisu tako deplasirane, tako staromodne, postaju najsavremenije, i mali David, oružan vjeran, tuče slavne Golijate, oružane frazeološkim kijačama i lukovima od dnevne nosivosti.« (83.)

Čepulićev duhoviti monolog nije deplasiran, naprotiv to je jedna od prvih muških apologija razuma u nerazumnoj sredini naših piskarala i njegova riječ ne će ostati nezapažena kao što i »vječne misli«, za koje se on bori ne će u danima krize ostati nezapažene. Čitavo njegovo filozofiranje i književnikovanje u dvadeset godina bilo je na strani razuma. Istina u tih dvadeset godina nije u našem književnom svijetu bila era razuma nego era mitosâ (mitos štampe, mitos subjektivizma, mitos kapitala, mitos komunističke utopije, mitos Biosa, mitos iracionalnih pustolovina, mitos psosti i t. d.). Ne znači, da ne će biti ljudi, koji će Čepulićeve riječi shvatiti i prihvatiti. I Chesterton je pod konac tumačio Englezima kao i Peguy Francuzima, da je jedino razum u stanju kazati, što je pravo i zadržavati pred nepravdom. Čini se, da je skrajnje vrijeme i u Hrvatskoj prihvatiti ovu zdravu soluciju jednoga nepriznatoga čovjeka, koji je u ovoj zemlji jedini pisao o Montaigne-u, Pascalu i Racine-u:

»Valja osnivati sve na razumu, razum će nas uz životno iskustvo i svu našu duševnost, koja žeđa Boga, voditi onda do Božanskog Logosa, koja je metafizička os svijeta, oko koje se sve kreće i iz čije perspektive istom sve razumijemo. Tako je umovao i car Marko Aurelije. (85.)

D. Žanko

Dr. VINKO KRIŠKOVIĆ: NA IZMAKU OVE NAŠE DEMOKRACIJE

(Mala Knjižnica Matice Hrvatske, svezak 27, Zagreb 1940)

Pročitati ovu Kriškovićevu knjigu znači dotaći se brojnih aktuelnih političkih problema našega doba: zaći u odnose autokracija i demokracija, moralnih i duhovnih poroka jednih i drugih, njihovih prednosti i mana, pitanja veće sposobnosti i stvaralačke moći malih naroda pred velikima, a s time u vezi i malih demokracija pred onim velikim; o onima, za koje se drži da vladaju, i o onima, koji stvarno vladaju, i tako redom dalje. Osnovna misao kroz cijelu knjigu sadržana je u izno-

šenju argumenata, kojima se na brojnim primjerima malih demokracija želi pokazati, kako su demokracije uspjele tek kod malih naroda, u prvom redu radi njihove veće kreativne snage, te radi nekih posebnih razloga razvitka njihovih država i naroda. Velike demokracije naprotiv, često su se toliko udaljile od pravog ideala (a i ideje!) demokracije, da po realnom stanju u svojim područjima ništa ne zaostaju za autoritativnim režimima, kojima Krišković i ovaj put nije propustio objesiti o vrat sve ono, što im se može prigovoriti sa stanovišta, sa kojega polazi Krišković u prikazivanju današnjih političkih strujanja u svijetu. Knjiga je pisana nešto prije sloma Francuske, pa su mnoge konstatacije Kriškovićeve u pogledu mana velikih demokracija dobile i vanjski, vidljivi izražaj i potvrdu. Naime, tek nakon sloma Francuske, izbilo je na površinu sve ono, što je već ranije u tom političkom sistemu bilo trulo (izbilo na površinu mislimo za širu javnost, jer su neki pronicavi i dalekovidni pojedinci kako u Francuskoj, tako i u drugim državama, davno već upozoravali na te nedostatke i upirali prstom na sva zla, nastanjena na grbači demokracije, a koja su zauzela toliki mah, da su na putu zakrenuti joj vratom).

Raspravljajući ponajprije o odnosu velikih demokracija i diktatura, ističe Krišković, da se je već pod konac XIX. stoljeća rodila sumnja, može li naime demokracija sa svojim vječitim kolebanjem između anarhije i diktature osnovati stalne slobodnjačke ustanove. Od toga vremena pa do početka Svjetskog rata poroci su se demokracije kako u Francuskoj tako i u ostaloj Evropi samo umnožili: »Pridružile im se mnoge nemile i zlosretne pojave, potkupljeni političari, prodajna štampa, glavna poluga demokracije, podzemni svijet zločinaca i razbojnika, politički fanatizam, što je vodio do silnih nemira, krvave zavjere, tajne zalihe oružja, zlikovačka ludost komunarda i kogularda (zakukuljenika), financijskih vjetrogonja, koji potkapaju ekonomsku čvrstoću svoje zemlje, nemoralnost, izdajstvo i lupeštine u javnom i socijalnom životu.« (str. 10). Ni konac rata nije mogao popraviti situaciju: Versailles nije ostvario toliko obećavano bratstvo i slobodu pojedinih naroda. Još prije svršetka rata izbila je komunistička revolucija u Rusiji. Pa u koliko kozmopolitska komunistička čest ruske nauke nije uspjela prodrijeti u ostali svijet, ipak je postigla bar to, da je odmet od liberalizma uspio. Najprije Italija, pa za njom Njemačka promijeniše sistem vladanja, a i u mnogim drugim državama, koje ostadoše demokratske (Engleska, Francuska, Finska, Belgija i t. d.) liberalizam je izgubio mnogo na svojoj snazi.

Konačno se pokazalo, da je fašizam po svojim metodama i praktičnoj politici pretekao demokracije (osim po Kriškoviću onih malih demokracija, o kojima će kasnije biti govora). Fašizam je »umio svojom ideologijom kao nekom omamom krda okupiti čitavu naciju oko jedne misli i cilja. Dotle su velike demokracije propuštale doskočiti neznanju i političkoj nesposobnosti naroda, da je s njih parlamentarni sustav sve više hramao, zanemarile su ga odgajati, buditi u njemu brigu za javne poslove i svijet njegove odgovornosti u prilikama, koje su se nadale«... str. 13 i 14. — Zapaženo je, da Krišković više puta i suviše naglašuje, da je narod pod autoritativnim režimima jednak slijepoj gomili pa čak krdu, s kojima »diktatori« operiraju po miloj volji, podržavajući i raspaljujući u njemu strasti naročito propagandom. Tako i u predgovoru knjige »Giocondin posmijeh« Aldousa Huxleya, prikazujući doticaj ovoga sa suvremenim političkim problemima, smatrao je potrebno naglasiti i ovo: »Rat je posljedica strasti. Kapitalistički vlastodršci baš su tako

robovi strasti kao i vladari. A strasti koje čine rat, jesu mržnja, taština i nagon krda. Ideologija osvajalačkog nacionalizma (njemačkog, talijanskog) i osvajalačkog komunizma (rusko) vjerska je nauka, da drži te strasti, koje bi se prepuštene same sebi, stišale, kao što to obično biva. Običan je ritam ljudskoga života mehanična jednoličnost, prekinuta orgijama. Nacionalizam i komunizam služi se čuvstvenim orgijama mržnje, torlačenja i suradnje s gomilom, jer to je ponajvećim dijelom potreba čovječanstva«. (str. 221). Nameće se sada pitanje, šta je poštenije: obraćati se narodu pa makar i kao gomili, ili pustiti narod (a da ne bude pri tom gomila!) da živi u iluziji da sam sobom vlada, kako mu to naime vladajući (više tajni, nego javni) krugovi stalno u glavu meću, a u stvari je narod vrlo daleko od vladavine. Autoritativni režimi ne operiraju s iluzijama, a pristajanje uz vođu — (pa makar i »slijepo«) — vrlo je značajno za mlade nacionalističke pokrete, jer je to pristajanje samo rezultanta vjere i povjerenja vođi, koji je izvanrednim svojim kvalitetama otskočio od sviju i zaslužio to povjerenje. S ovim u vezi najprikladnije je nadovezati ovaj Kriškovićev navod u naslovnoj knjizi: »Narodi tih demokracija nisu vladali sami nad sobom, kako su ih zaluđivali, da su vladali. Skupine, klike, oni, koji iz pozadine pomiču niti, brinuli su se za to. Mogli su agitacijom za četrnaest dana narod natjerati u rat, spretnim načinom prevesti ga žedna preko vode i raspaliti u njemu strasti, kakove su god htjeli. Štampa i radio, glavne poluge demokracije, bile su slobodne, koliko su to njihovi izvjestitelji, njihovi gospodari i politički probici dopuštali.« (str. 21).

No najveći nedostatak demokracije vidi Krišković u tome, što ona nije bila dostatno okretna i gipka, da se priljubi socijalnim i ekonomskim prilikama, pa da se preuredi prema njima. One su doduše pokušavale da se iz toga škripca izvuku odstupanjem od načela demokracije, a zadržale su pri tom neke njezine vanjske oblike, jer je svijet navikao poistovjetiti oblik s načelom. (O ovome poistovjetljivanju oblika i samog načela demokracije neće biti na odmet, ako ovom prilikom iznesemo mišljenje prof. Dr. Frana Milobara, što ga je istakao u svojoj raspravi »Samo dva originarna tipa demokracije« u »Mjesečniku« god. 1930.) Prof. Milobar veli: »O dekadenci, nedostatcima, krizi parlamentarizma i parlamentarne demokracije opstoji već obilna znanstvena i publicistička literatura, te bezbrojne izjave državnika, parlamentaraca, političara, književnika i t. d. I tu se može opažati, koliko pod navalama na parlamentarizam trpi i sama demokracija, sama ideja demokracije. I to upravo zato, što se je parlmentarizam smatrao najsavršenijom formom, najidealnijom personifikacijom ideja demokracije. Često čitajući i slušajući razlaganja o krizi parlamentarizma, možemo razabrati, da se govori o krizi demokracije same i njezine ideje. A to nije ispravno, jer to znači, bilo hotice ili nehotice konfundirati dvije različne oline: ideju i njezine različite forme realizovanja, personifikovanja«... »Van dvojbe je, da je parlamentarizam kompromitovao demokraciju — bez njezine krivnje. Razlog tomu što uz male iznimke malone cijelo društvo identifikuje parlamentarizam i demokraciju.« Prof. Milobar nadalje ističe, kako jedno bez drugoga može opstojati, te na koncu naglašuje »da je parlamentarizam žonglerijom interpretacije pojma »reprezentacija« — zajašio demokraciji za vrat, pa ju nagnao, da se sama dovede ad absurdum, stvarajući iz demokracije negaciju demokracije, diktaturu parlamenta ili točnije diktaturu partizanstva. Nije bo negacija demokracije

samo diktature eksekutive kao u nekadanjim policajno-apsolutističkim monarhijama, nego je negacija demokracije svaka diktatura, pa tako i ona parlamenta ili parlamentarnog partizanstva«. — Kad smo već kod ovog odnosa parlamentarizma i demokracije te autokracije navest ćemo ovo mišljenje, što ga susrećemo u Kriškovićevom predgovoru spomenute Huxleyeve knjige, i to tamo, gdje se iznosi stav Huxleya prema pobornіku demokracije K. G. Chestertonu. Na str. 35 i 36 te knjige čitamo:

»Političku su demokraciju ljuto prekorili, da vodi do nesposobne i slabe vlade, jer dopušta, da najmanje pozvani ljudi dobiju vlast i pomaže, da ljudi trguju javnim probitcima. Najsnažnije i najstalnije demokratske države su one, gdje su načela demokracije najmanje logično i dosljedno provedena. Najslabije su najdemokratskije (— prema ovome bi slijedilo, da logično i dosljedno provođenje načela demokracije negativno utiče na moć i stalnost pojedine države! op. p.). Tako je parlamenat, biran po proporcionom izbornom sustavu, pravi demokratski parlamenat. Ali je ponajvećim dijelom i poluga ne vlade, nego anarhije. Taj izborni sustav jamči, da će svako političko mišljenje u zemlji biti zastupano. Time je ispunjen ideal demokracije. Ali na nesreću to mnoštvo malih skupina u parlamentu čini obrazovanje stalne i snažne vlade nemogućim...« A što se tiče korupcije, ona u demokratskoj vladavini nije gora nego u autokraciji. Tek je ima više, prosto zato, jer u narodnoj vladi ima više ljudi prilike, da šićare na račun države, nego u autokratskoj državi...«

»Iskustvo je pokazalo, da je demokratska vladavina uopće puno skuplja od vlade nekolicine. Zato treba da zemljom vladaju najbolji od njezinih građana, treba da je put svakome talentu, a materijalne prilike za sve najpovoljnije, što se mogu zamisliti...«. »U demokracijama traže za one, koji izvršuju zakone, za činovnike, osposobu teorijsku i praktičnu, a za one, koji ih izdavaju u parlamentu, pod Bogom nikakovu, iako se za ovaj drugi posao hoće kud i kamo više znanja i vještine, nego za prvi. Svaki neznalica može da bude zakonodavac, pa i glava vlade«.

Svakako je važna pojava, koju ističe Krišković, da su naime naročito velike demokracije (Francuska i Engleska) počele uvoditi stanovite oblike vladavine čisto totalitarne vrste uz izgovor »da demokracija u kritično doba državi ne daje snage, što ju treba«. I došavši tako u kritično doba morade Daladier poći tragom fašizma, a i engleska se demokracija znatno primakla ovom položaju. U ovom stadiju nalazimo se evo i danas i svjedoci smo sve većeg udaljivanja »demokracija« od demokracije. Završujući poglavlje o odnosu velikih demokracija i diktatura (Krišković je isticao prednosti demokracije nizajući mane autokracija, da bih odmah kompenzirao nastali manjak brojnim, ako ne i većim manama velikih demokracija), pita se pisac, stoji li ona Suarèsova tvrdnja o većoj vrijednosti malih naroda i za njihove demokracije. Želeći to potkrijepiti živim primjerima dao je Krišković oduška svojim simpatijama i priznanju malim demokracijama Švajcarske, Finske, Švedske, Norveške i Danske.

Svaka od ovih država uspjela je doći na zamjernu visinu kako u kulturnom, tako i gospodarskom pogledu, a ovu okolnost pripisuje Krišković uz neke specifične razloge razvoja pojedinog naroda, dvjema zajedničkim stvarima svima malim demokracijam: miru i ekonomskoj bezbrižnosti. Predaleko bi nas odvelo, kada bismo podvlačili sve one elemente, koji su formirali švajcarsku, dansku ili koju drugu demokraciju malog naroda .Svoje tekovine imadu te male države zahvaliti u isto vrijeme prilikama kod sebe i oko sebe. »Sve te zemlje dugo su

se razvijale u miru, u posljednjih pedeset godina svejednako se dizao njihov standard ekonomske dobrobiti. Onda imadu malo žiteljstvo i puno manji prostor, gdje nema golemih pa ni svjetskih problema kao u velikim demokracijama. Zatim je u njih kao u svih malih naroda snažan historizam, a napose živi vjekovni spomen seljačke nezavisnosti i lokalne samouprave. Njihovi seljaci nisu nigda bili kmetovi, a te samonikle samouprave nije uništila centralizirana birokracija kao u velikim državama. A navlastito im je pomagao njihov politički odgoj, umjeli su birati valjane predstavnike, pokoravati se vladi, koju je većina postavila, i ne dati imućnim i moćnim stranačkim probitcima, da potkopaju demokratsku vladavinu. Pomogla im je konačno i kultura, stečena nastavom, ne na klasnoj osnovi, nego na načelu opće narodne prosvjete. A i geografski položaj i daljina od političke vreve evropske. Zato je mogla Švajcarska tako sjajno riješiti problem manjina, iznaći novi sustav poljodjelstva i zadrugarstva, a Švedska bolje pomiriti protivne probitke sela i grada, rada i kapitala nego ikoja druga zemlja« (str. 92 i 93).

Svijet danas živi u teškim vremenima. A uvijek u takovom položaju, kada ljudi osjećaju, da im tlo izmiče ispod nogu, hvataju se najradije jednostavne i nezamršene ideje, koju svatko može najlakše shvatiti. To dokazuju i brojni snažni pokreti u povijesti. Svijet i danas želi smirenje, preporod na novim zdravijim principima. Neka »Pax Europea« trebala bi zavladati među narodima, ali ona bi imala biti problem kulture, koji se ne da riješiti političkim pa ni poglavito političkim sredstvima, nego tek preporodom evropske savjesti, kako to podvlači Krišković, i to sa snagom, što je svijet crpi iz baštine naslijeđene od Atene i obaju Rima, i carskoga i kršćanskoga. Izvan ovih duhovnih snaga ne može naša kultura crpsti sredstva za svoj preporod. Za sudbinu pak političkog položaja demokracije veli Krišković, da će ovaj sadašnji rat odrediti demokraciji mjesto u onom polaritetu političke i nauke i prakse, dat će joj mjesto između liberalizma i apsolutizma, subjektivnoga prava i pravnog i socijalnog poretka, prema onom pravilu rimskoga prava »tako se služi svojim, da ne vrijeđaš tuđe«.

Stipe Mosner.

PROSJEK SLAVONSKE ZBILJE.

Mara Švel: »Šuma i Šokci«, Matica Hrvatska, Zagreb, 1940.

Konačno je došla jedna knjiga puna teške i optužujuće istione; jedna knjiga kao prosjek teške i krvave slavonske životne stvarnosti; zrelo umjetničko djelo, koje ispunjava veliku praznimu, jer je pored svoje vrsnoće u umjetničkom pogledu, puno zanimljivih odbljesaka duše stare Slavonije koja danas iščezava i koja se brzim tempom mijenja. Nestala je ona Slavonija Josipa Kozarca i Joze Ivakića, izmijenjeno je lice života i preobrnuto. Zato knjiga »Šuma i Šokci« dolazi i kao dokument i kao optužba, u kojoj se iznose tolíki teški problemi, koji ne muče samo onaj opisani dio te iste Slavonije, onaj šumorodni kraj oko Vinkovaca i Županja, nego cijelu domovinu, svu našu Hrvatsku, koja očekuje svoje uskrsnuće i temeljito ozdravljenje.

Prvi dio knjige opisuje stari život u toku osamnaestog stoljeća, kada je u kraju zvanom Šokadija cvala šumska industrija, i kada su u te stoljetne slavonske šume navrnuli najprije Englezi, a zatim Nijemci, Francuzi i ostali kolonijalni osvajači, gledajući u tome kraju neiscrpni izvor svojih eksploatatorskih potreba i kombinacija, smatrajući to nekom »bijelom Afrikom«, u kojoj se dadu postići veliki profiti, a bez velike muke i borbe. Gđa Švel je proživjela djetinjstvo i mladost u tim sta-

rim stoljetnim šumama. Njeni doživljaji u njoj, s njome povezani, snovi o šumi, razmišljanja i sanjarenja u sjeni ponosnog hrašća — to su stranice ove pozitivne knjige. Prošlost tih šuma, život njenih vlasnika, lakomislenost staresjedilačka kada se radi o iskorišćivanju neizmjernog prirodnoga blaga, katastrofalno je i nevjerojatno turobna i tragična. Zadovoljenje niskim strastima u bludu i alkoholu, niskoća karakternosti i mnoštvo negativnih mentalitetnih osebina šokačkoga življa, iznosi se pred čitača na tim zanimljivim stranicama, koje su danas drage, drhtave reminiscence na jednu žalosnu stvarnost. U ovome kraju živjela je »Tena« Josipa Kozarca, to su sela iz kojih je ponikao »Đuka Begović« Ivana Kozarca i ovdje su ti silni »mrtvi kapitali« i pusta ognjišta, mrtvi sokaci, u kojima hara »bijela kuga« i okrutna slavonska sušica. Cijeli taj prvi dio knjige jeste goli život, bez maske prikazan, pun istine životne i gorčine, te slika koje zasuzuju oko staklenim sjajem. Čežnja i melankolija se skuplja u duši za izgubljenim, proigranim, ludo uništenim životom i njegovim toliko silnim kapitalima. Gđa Švel nam prikazuje taj život u nizu zaokruženih, smjelo postavljenih sličica, sličnih mozaiku, bliskih njoj i nama koji smo srasli s dahom tih šokačkih oranica, koji osjećamo golemu tugu za tim starim šumama, što ih pobrstiše tuđinci. Naša draga i silna stara šuma, dobra naša mati i hraniteljica, vrijednija od svega engleskog zlata i bogatstva, podizala je palače u Pešti i Londonu, a nije ništa znatnijega namrla svojim sinovima. Njihovom vlastitom krivicom! Užitci su minuli, a zemlje su ogoljene ostale kao sirote, izložene poplavama i podvodnji. Narod je razočaran, sličan raskajanom rasipniku, koji je stradao svojom i tuđom krivnjom; narod je ostao iznenađen nakon prolaznog obilja, tješeći se uspomenama na minulo, hrabreći se nadom u bolju budućnost. Crtajući ondašnje naše ljude okretno i minuciozno, s pažnjom, posmatranjem i ljubavlju, gđa je Švelova postigla sa cijelim prvim dijelom svoje vrijedne knjige potpunu cjelinu. Ti ljudi žive, kreću se, pate. Sve je u pokretu, dinamično, stvarnost je dokumentarno, analitički ispitana, potkrijepljena povijesnim podacima, i stavljena pred nas. Uvod, objašnjenje na početku, okosnica je tog živoga pripovijedanja. Jedanaest dijelova u stvari je jedan zaokruženi dio.

*

Četiri ostale pripovijetke u drugome dijelu knjige, nadovezuju se jedna na drugu. U te četiri pripovijetke obrađen je posljeratni i suvremeni život slavonske Posavine. Srž je svih motiva: tiho umiranje sela. Uzroci su poznati: sušica i pobačaji. Lik slavonske žene patnice zahvaćen je ovdje svestrano; pisac zalazi u dubinu, razotkriva unutarnji životni sadržaj, koji je maskiran zavodljivim i varljivim folklornim šarenilom. Žena je ovdje rob, predmet trgovine; žena nema s v o j e v o l j e pri udaji, svoga prava u braku; u središtu »racionaliziranog« seksualnog morala, ona je stalno izložena životnoj opasnosti i najčešće stradava. Lijepe, zdrave, vitke mlade žene, defiliraju kao — žrtve. Dioba zadruga i strah od djece! Najnevjerojatniji životni zapleti i obrati puni životne tragike, koja je ovdje opisana katkad prvi puta. Gđa Švel je ušla u suštinu toga života; ona ga je zavoljela i zato ga shvaća; razotkriva najteže njegove rane. Pred nama se pojavljuje mlada i jedra snaša Manga, žena koju bez njene privole udadoše za suludog Luku. Ona se kraj njega odaje bludu i svršava kao žrtva neuspjelog abortusa. Snaša Pepa ne će djece, osim jedne djevojčice, koja umire. Drago dijete u kasnijim godinama opet je žrtva tuberkuloze. Zadruga propada i zemlja dolazi u ruke novih gospodara. Ovo je tipična slavonska pojava u današnje vrijeme. Tip Đuke Abramova (u pripovijesti »Đuka Čenić Ivanov«) živ je i istinit, iščupan iz života. Gđa Švel je živjela s tim ljudima, motrila ih i suosjećala s njima. Taj Đuka je tip izvjesnog »Đuke Begovića«, čovjek sklon gospodstvu, neizgrađen, nestalan, bez moralne snage koja bi ga održala na površini. U toj snažnoj noveli, njegov lik se plastično ističe, dirljiv je u svome tumaranju i propadanju. Uz njega se pomiče njegova Eva, tip patnice žene što smireno šuti promatrajući Đuku preljubnika, koji se odmeće od svoga sela i

zapliće u ljubavne mreže s mladom Židovkom Selmom. Mati Đukina na povratku iz vojske govori mu: »Lijepo se sije jesenas, Đuka! Zemlja je prhka i ne lijepi se«... Đuka odvraća glavu; Đuku ne zove ta zemlja i brazde, on ima pred sobom drugi cilj. Upliće se u politiku, iznevjeruje se hrvatstvu i borbi i odmeće, pa na koncu kao žrtva svoje prkosnosti, plahosti i zle strastvene krvi, izgara u pokajničkom ognju sušice. Đuka gđe Švelove, kao da je onaj Đuka Ivana Kozarca. Moguće i jeste. Možda je ovdje nastavak i svršetak. Pisac iznosi pred nas sav čar slavonskog folklora. Običaje, misli, patnje, nedostatke. Ono iščezlo, što smo mi najmlađi već zaboravili, što se ne će nikada vratiti, ovdje je umjetnički pred nas postavljeno i zato je nama (iz toga kraja) ta knjiga posebno draga. U ovoj noveli snažan je i odlično naglašen i dramatičan završetak, kada dida Stipa svog unuka četvrtoškolca suznim očima odvraća od škole i privoljuje da ostane tu — na svojoj zemlji kao neovisan gospodar.

Pripovijest »Dukati male Adike« veoma je karakteristična za slavonski svijet kod kojeg se strast za zlatom očituje na poseban način. Adika umire i želi vidjeti svoje dukate. Zlato je veliki simbol i mi danas, kad je ovo selo osiromašeno i ispaćeno nepogodamą poslijeratnog života, susrećemo te bistre i lijepe žene sa nizovima zlata na grudima. Najcrnja bijeda ne može Šokca natjerati da proda svoje dukate.

Tip sličan Đuki, jeste Iva Abramov, po kome je određen i naslov pripovijesti. Silovitost, prkos, avanture. Nižu se nesreće, ženidba na silu, abortusi, sušica. Teško je to, tragično, pomalo nevjerovatno: prisilni brakovi bez ljubavi. Umjesto sklada — mržnja. Gđa Švelova teško, ali opravdano, optužuje. Nastajanje takvih brakova radi gramzivosti za zemljom, bez truna idealizma, redovno su početak svake katastrofe. Tako je to išlo kroz stoljeća. Tako je uglavnom još i danas. Pripovijest završava s dirljivim opisom kako selo propada, nestaje, u njega ulaze »Dalmatinci i Hercegovci s hrpom prljave (izraz je trebao izostati, op. I. B.) djece«, a zadruga ostaje na jednome izdanku, momčiću Tuni, kopiletu, koji se gubi u svijetu. Na stari, izumrli temelj dolaze novi ljudi.

I pripovijest o Adamčićevima, puna je istih opisa, jednakih događaja. Propast jedne zadruge. Brakovi na silu. Pisac ovdje niže svoje reminiscence, crta običaje, nošnju, svadbene povorke, sukobe, rasipanje mladosti, zdravlja, imetka.

Stil je gđe Švel jedar i sočan, bez poze i želje za neobičnošću. Posjeduje ona nesumnjivo vrijedan umjetnički dar, koji se nije istrošio u ovoj knjizi. Ipak se nameće misao, da ovo (i pored toga što je ime pisca bilo do sada nepoznato) nije početnička knjiga, jer pisac ne boluje od početništva. Gđa Švel će morati da se temeljito spremi, ako bude ponovno htjela još dublje ući u složenu problematiku tog slavonskog života. U nje je istina zdrav umjetnički instinkt, odlično opažanje i uronjavanje u sitnice na oko nevažne, ali stvarno veoma značajne. Gđa Švel doživjela je u sebi sudbinu tih svojih likova, ona se nalazi »na terenu« i sve je to stoga gola istina. Sve njene reminiscence su svježe; ljudi su pred njom i ona ih uzima žive, onakve kakvi jesu. Snaga realnoga gledanja, njena je vrlina i srodnost sa isto tako dobrim piscem gđom Milom Miholjević.

Ipak gđa Švel nije pisac dovoljno rutiniran u svim pravcima, jer je njoj ponekad nejasna tehnika građenja dijaloga. U jezičnom pogledu treba se riješiti izvjesnog balasta: nesvijesne upotrebe provincijalizima »probati«, »familija«, »fali«, itd. (umjesto »pokušati«, »obitelj«, »manjka«), te nepotrebnog nizanja izvjesnih tuđica, što je u beletristici nepoželjno. Ona piše redovito »s pram« nje ili njega, što treba zamijeniti sa — »prema njoj«. To su, međutim sitne, neznatne zamjerke. Prigovoriti gđi Švel da joj je način pripovijedanja zastarjeo i neskladan sa principima suvremene stilske evolucije, nije moguće, jer je u njenome djelu i suviše dinamično, jer uzbuđuje i uspostavlja potpuni sklad potreban između stvarnosti i mrtvoga slova. Retci su nadahnuti životom, stranice oživljuju, osjeća se krvna cirkulacija, nemiri, pokret. Problemi su životni samo osvijetljeni, nedostaci raskrinkani, put obnove se

ukazuje kao pravilna crta, na kojoj treba graditi. Folkloristi, socijalozi, istraživači »autohnosti«, moralisti, liječnici, književnici i publicisti — svi mogu iz djela »Šuma i Šokci« crpsti obilje korisnog materijala, pouke, informacija. Djelo je umjetnički jedinstveno, jer sadržava niz različitih elemenata jednog složenog života, ali ova složenost, šarolikost, dokumentarnost nije na štetu nutarnje umjetničke vrijednosti.

Moguće čak gda Švel ne će više moći napisati bolje knjige — javlja se pomisao — nad sklopljenom koricom iza zadnje stranice, ali, i ovo je dosta da joj se u hrvatskoj književnosti odredi zapaženo mjesto.

Ivo Balentović

Kazalište

ZLATA KOLARIĆ-KIŠUR: POVRATAK

(Drama u tri čina. — Redatelj: Dr. Branko Gavella. — Inscenirao: Krsto Hegedušić)

Da je ovaj komad došao prošle sezone na repertoir, imali bismo sve domaće premijere isključivo iz ratnih vremena. Dokaz, da veliki događaji vanjskoga karaktera još uvijek dominiraju u našoj dramskoj književnosti i da moramo još strpljivo čekati na dramu »malih« događaja nutarnjega karaktera. — Ne mislim time reći, da »Povratak« nije u sebi uspjelo djelo, to više, što mu je tema tako rekuć do u sitnice iscrpljena i u svakoj česti bezbroj puta doživljena u svim literaturama poslijeratne Evrope. Ali, eto, tragično osakaćenje u ratu, makar i nemotivirano, polazna je točka čitavoga nemira i tragičnoga uspona.

Sav uspjeh ove ganutljive igre počiva u nekoj zaokruženosti i dovršenosti svakoga čina za sebe. Tri čina, tri dovršene drame, tri lijepe cjeline, tri tako rekuć samostalna umjetnička djela kao tri novele sa istim licem. To je jedno, a drugo u svakom od tih triju pažljivo zaokruženih dijelova vješto je uklopljen motiv nekoga intermezza, prepuna čistih životnih sokova, šarolike invencioznosti i humora ili pak folklornih elemenata i duboke simbolike, da je predstava od početka do kraja na visini, uvijek jednako intenzivna i ujednacena, a to baš nije ni česta pojava ni lagana stvar.

U prvom činu slavonska seoska obitelj (otac, mati, djed i vjerenica) očekuje sina, unuka i vjerenika Ivu, koji se nalazi na fronti. Sutra je Badnjak, a iznenada dolazi pismo da je Ivo u Osijeku i da dođu kolima po njega. Bolno očekivanje, pa nagla radost, predblagdansko raspoloženje i uplitanje susjeda, babâ i djevojaka, već podjetinjasto rezoniranje staroga Didaka i zagonetni titraj Stanine zamišljenosti, što podržava tajnovitu dubinu čitavoga zbivanja — sve je to građa, prebogata i topla za jednu odličnu scensku sliku. — Drugi čin je provalija, tragično otkriće tajne. Otac i mati nalaze sina u bolnici bez nogu i bez desne ruke. Agonija duše u maksimalnom grču roditeljskoga srca. Sve misli naglo bježe u središte životne tragike — što će na to vjerenica Stana? Da se donekle odgodi udar tragične spoznaje ranjeni vojnici u bolnici stvaraju u vanredno uspjeloj režiji prirodnu veselost ispreplićući sve viceve i svu šarolikost austrijskoga etničkoga konglomerata u klupko neodoljive tragikomičnosti i nekog povišenog ljudskog suosjećanja. Ni jedna riječ, ni jedna gesta nije povrijedila dostojanstvo prisutne boli.

Treći čin je tako rekuć iznova započeo cijelo zbivanje i uljuljan u neki ritardando i folklor htio je sam u sebi biti dostatan. Badnjak je, Didak i Stana očekuju putnike iz Osijeka. Sve je već sudbinski riješeno, ali tu su dva bića — starac i djevojka puna ljubavi. U tragediji treba ići do kraja i konačno iskupiti katarzu veličinom ljudskoga duha, koji je jači od svega, pa i od sudbine. Ali sve polako.

To je princip ove odlične igre. Najprije veličajna mistika Badnjaka. Didak kao inkarnirana živa tradicija jednoga plemenita i religiozna naroda pali svijeće, prosipa slamu i zaziva Božji blagoslov. Stana ga dvori kao ministrant. Najednom nastaje tajac — stvarno najdublji čas čitave drame: oni još ne dolaze, a Badnjak je već tu. Duga, duga šutnja i napeto iščekivanje. Siromah Didak, petlja i zapliće koješta, ali još ga drži muškost, ne da se on, vjeruje, da će oni ipak stići na vrijeme; Stana trepti kao list na grani — dolazi joj velika ljubav, ali čudno je zakašnjenje, dok svijeće Badnjaka već izgaraju na stolu.

Napetost prekida ceremoniozni posjet Adama i Eve prema narodnom običaju. Dragocjeni odah u težini uzaludnog očekivanja, a osim toga ubaćena ad hoc ideja o tajni patnje roda ljudskoga. Opet tišina, šutnja, tjeskobno iščekivanje i misterij Badnjaka. U tu se čarobno napetu scenu tiho i nečujno uvlači žalosna mati. Tajna se raspliće: Stanina ljubav ima zadnju riječ i ta riječ otkupljuje sve.

Dakako da bi drama dobila na umjetničkoj tezulji mnogo više, kada Stanina uloga ne bi bila onako pasivna i karakteriološki blijeda i nedograđena. Gledalac je tako rekuć prisiljen duhovno izgraditi njezinu veličinu, jer ga na to sili čitava igra, a u kazalištu se sve prije žrtvuje nego iluzija o veličini čovjeka.

Gđa Dimitrijević je dala majku od jednoga daha, dok je g. Bek u svome Didaku i opet povisio svoj umjetnički potencijal. Režiji je uspjelo od drugoga čina, koji bi inače u slabijim rukama loše prošao, stvoriti vrlo dobru sliku. **D. Ž.**

Socijalni pokreti

POVIŠENJE PLAĆA RADNIKA I NAMJEŠTENIKA

Prema podatcima statističkog odjela Radničke Komore u Zagrebu povišeni su troškovi života od konca mjeseca kolovoza 1939. do konca mjeseca listopada 1940. godine kako slijedi: Troškovi života radnika samca u kolovozu 1939. iznosili su Din. 747.43, radničke obitelji od muža i žene Din. 1344.19, za svako dijete po Din. 213.48, a za radničku obitelj sa dvoje djece Din. 1771.15 mjesečno. Četrnajst mjeseci kasnije porasli su ti troškovi za radnika samca na Din. 1174.38 (više Din. 426.95 ili 57.12%), za obitelj od muža i žene na Din. 2079.38 (za Din. 735.19 ili 54.69%), za svako dijete na Din. 394.69 (za Din. 181.21 ili 84.88%), za radničku obitelj sa dvoje djece na Din. 2068.75 (za Din. 1097.64 ili 61.97%). Prema tome porasli su troškovi života jednog radnika i radničke obitelji u roku od jedne godine dana za oko 60%. Ovaj porast cijena a prema tome i troškova života bio je kroz posljednjih godinu dana iz dana u dan sve veći, što je nužno dovelo do sustavnog rješavanja problema povišenja radničkih nadnica. Hrvatski radnički i namještenički sindikati, jednako kao i ranije marksistički sindikati, dok su oni imali vodeću ulogu kod nas, nastojali su da se taj problem rješava putem kolektivnih ugovora, te su u tom pogledu imali razmjerno lijepe uspjehe. Kolektivni ugovori međutim izvan Hrvatske nemaju ono značenje kao u hrvatskim krajevima, a u našim krajevima ne obuhvaćaju sve radnike. Nastale poteškoće nastojala je beogradska vlada ukloniti upotpunjenjem uredbe o minimalnim nadnicama na taj način, što je ustanovljeno da minimalne radničke nadnice na sat iznose četiri dinara, a ne dva dinara kao prema uredbi iz g. 1937. Ova uredba protegnuta je na područje banovine Hrvatske bez izmjene. Prema tome kraj 26 radnih dana mora minimalna mjesečna zarada radnika iznositi kod osamsatnog radnog vremena Din. 832, odnosno Din. 936 ili Din. 1040 kod radnog vremena od devet ili deset sati. Za privatne namještenike od velikog je značenja Naredba o skuparinskom do-

platku po kojoj su plaće namještenika povišene od mjeseca rujna g. 1940. za 50% do 10%.

Novim banskim naredbama nije međutim pitanje radničkih nadnica kod nas pravilno i potpuno riješeno. Nerazmjer između minimalnih nadnica i minimalnih troškova života suviše je velik. Prosječno osigurana nadnica prema podatcima SUZOR-a, prema starim platnim razredima po kojima su se uzimale u obzir samo plaće do Din. 14.400 godišnje, iznosila je Din. 28.65, dakle oko trideset dinara dnevno. Prosječni prinos osiguranika mirovinskog zavoda za osiguratelje u Zagrebu, koji uzima u obzir plaće do Din. 54.000 godišnje iznosi oko Din 215. što znači da se plaće namještenika u prosjeku kreću oko Din. 30.000 godišnje. Svakako bi bilo potrebno da se odrede više minimalne nadnice za kvalificirane radnike i za privatne namještenike. Sami kolektivni ugovori i današnji sastav naredbe o minimalnim nadnicama i o skuparinskom doplatku ostavljaju suviše mnogo praznina. Najveća praznina je u tome, što uopće ne vode računa o tome da treba zaštititi radničke obitelji kao i da kod nas postoje dva tipa radnika: pravih radnika proletera i radnika seljaka (industrijaliziranih seljaka). Dok radnici seljaci mogu da uz iste nadnice lakše svladavaju životne poteškoće, radnici proleteri svladavaju to mnogo teže. A da je posve krivo to da se uopće ne vodi računa o tome da radničke obitelji imaju veće potrebe nego radnik samac, ne treba posebno dokazivati.

ZAŠTITA RADNIČKIH OBITELJI

»Socijalni arhiv« središnje uprave za posredovanje rada u Beogradu br 9—10 iz god. 1940. ocrtava današnju socijalno-političku djelatnost u svijetu ovim riječima: »U vezi sa radnim vremenom primjećuje se u pojedinim državama, a naročito onim, kojih je privreda angažirana za ratne potrebe, namjera novog uredjenja radnog vremena, odnosno promjene svih onih ratnih propisa, koji su u praksi pokazali negativne učinke na produkciju i na zdravstveno stanje radništva. U mnogim se državama poduzimlju mjere za stabilizaciju nadnica na izvjesnoj visini, koja bi bila u nekom razmjeru sa velikim porastom cijene predmeta dnevne potrošnje. U vezi s time postepeno se proširuje spoznaja o potrebi rješenja pitanja radničke obitelji sa mnogo djece. Pitanje obiteljskih dodataka, odnosno dodataka za djecu, pokrenuto je u više država poslije svjetskog rata. Razlikujemo dva sustava osiguranja obiteljskih dodataka: organiziranje po poduzećima i organiziranje u naročitim blagajnama t. zv. kompenzacionim blagajnama. Prvi sustav primjenjivan je naročito u Francuskoj. Pojedina poduzeća osnivala su svoje fondove za isplatu obiteljskih dodataka. Sredstva za te fondove sakupljena su od naročitih odbitaka od radničkih nadnica i dotacijom od samog poduzeća. Ovaj sustav nije kod radništva, naročito kod samaca, uživao dobar glas, a išao je vrlo često i na štetu radnika sa velikom obitelji, jer se dešavalo da su poslodavci izbjegavali da ih zaposluju. Drugi sustav, najbolje uveden u Belgiji, stavlja organizaciju na širu osnovicu i to povezivanjem više poduzeća iste grane ili povezivanjem svih poduzeća većeg industrijskog područja u kompenzacionim blagajnama, koje odredjuju visinu doprinosa za radnike i poslodavce, visinu rente za pojedino dijete i za uvjete za sticanje prava na obiteljske rente. Primjećuje se potpuno napuštanje prvog sustava i prelaz na organiziranje blagajne za veća područja«.

Tako »Socijalni arhiv«. Napominjemo, da smo u Hrvatskoj Smotri iz god. 1938. str. 162 ukratko prikazali ustrojstvo blagajne za plaćanje obiteljskih doplataka u Italiji. Gornjim citatom nabacili smo samo i daljnje mogućnosti u načinu rješavanja ovih problema. Nadamo se, da će konačno ove misli o poboljšavanju uvjeta života radničkih obitelji, naročito onih s djecom, doprijeti i u našu Hrvatsku.

RAZGRANIČENJE USTANOVA SOCIJALNOG OSIGURANJA

Iako je prošlo već 16 mjeseci od donošenja Uredbe o Banovini Hrvatskoj, u kojoj je bilo određeno, da je za poslove socijalnog osiguranja na području Banovine Hrvatske isključivo nadležna Banska Vlast, ipak još uvijek nije provedeno razgraničenje ustanova socijalnog osiguranja. Prema novom stanju uređene su granice Okružnih ureda, ali je Središnji ured za osiguranje radnika (SUZOR) ostao i dalje jedinstven i centralistički uređen. Samostalski komesar Suzora smatra, da je Suzor podređen samo ministru socijalne politike i uopće ne vodi računa o stanovištu i zahtjevima Banske Vlasti. Suzorova uprava ne uzima u obzir ni presude Upravnog suda u Zagrebu, po kojima je utvrđeno, da je za teritorij Banovine Hrvatske, Banska Vlast, a ne ministarstvo, nadležna za poslove Suzora. To što Suzor nije još ni danas podijeljen posljedica je stanja, da i danas neki mjerodavni odišu još centralističkim duhom, te što mnogi oni, koji o tim pitanjima odlučuju, ne znaju upravo ništa o problemima socijalnog osiguranja. Radi takovog stanja, jugoslavenska masonerija kroz šesnaest mjeseci uspješno odbija sve pokušaje diobe Suzora. Zanimivo je da tu diobu uporno traže Slovenci i srpski Jugoras (preko Središnjeg tajništva radničkih komora u Beogradu), pa će vjerojatno više njihovim nastojanjem konačno ipak doći do diobe Suzora.

Što je još žalosnije, i mirovinsko osiguranje na području Banovine Hrvatske još uvijek provode zavodi u Beogradu, Ljubljani i Sarajevu, sve na sablazan interesiranih hrvatskih osiguranika u tim krajevima. To je tim prije čudnovatije, što je problem razgraničenja mirovinskih zavoda mnogo jednostavniji, nego li problem razgraničenja Suzora. Uslijed novinskih nestručnih izvještaja, javnost stoji pod utiskom, da je taj problem nerješiv uslijed nekih milijunskih deficita. U stvari deficit postoji samo u premijskoj rezervi, te ne će nikada dovesti u pitanje održanja i gospodarski napredak Mirovinskog zavoda u Zagrebu.

UREDJENJE SINDIKATA PO FAŠISTIČKOM PRIMJERU

Dne 17. prosinca 1940. objelodanjena je u »Narodnim Novinama« uredba, kojom je ban opunomoćen, da naredbenim putem uredjuje pitanja, koja se odnose na ustanovljenje minimalnih nadnica te sklapanje i zaštitu kolektivnih ugovora, kao i da donese nove propise o radnim sudovima i osnutku Vrhovnog radnog suda. Tim povodom napisao je »Hrvatski Dnevnik« da predstavnici radničkog pokreta traže, da kolektivni ugovori dobiju javnopravni karakter, te da se prisilno provedu u svim poduzećima u Hrvatskoj. — Kolektivni ugovori mogu dobiti javno-pravni i prisilni karakter samo ako ih budu sklapali poslodavački i posloprimački sindikati javno pravnog karaktera. Kako je javno istaknuto, da postoji naime namjera da se mijenja karakter kolektivnih ugovora, to nema sumnje da se nalazimo pred promjenama u organizaciji i ustrojstvu radničkih sindikata. To je uostalom posve logičan razvoj prilika, koje su nastale nakon donošenja Uredbe o rješavanju radnih sporova u svibnju 1940. godine. Osnovne misli te uredbe ne mogu se ostvarivati bez potrebne reforme sindikalnih organizacija, promjene značenja kolektivnih ugovora a i osnivanja Vrhovnog radnog suda, kao više instance nad osnovanim radnim sudovima.

Sve te nužne reforme, koje će se morati provesti kod nas, ostvarene su i iskušane u talijanskom korporativnom državnom uredjenju. Kako su se odnosi izmedju poslodavaca i posloprimaca u Italiji razvijati približno jednako kao i kod nas, nema sumnje, da će biti korisno, što će se u reformama koje dolaze morati voditi najviše računa o uredjenju tih odnosa u Italiji.

Socialis.

Polemika

»DAKLE, SUUM CUIQUE«

Svojim se diči, a tuđe poštuj!

Kad sam pročitao članak prof. Živojina M. Perića (Beograd): »Crna Gora u Jugoslavenskoj federaciji« (Ekonomist, Zagreb VI. g. 1940, br. 7—9, str. 299—315) — mislio sam na prvi mah napisati kozeriju, jer sam zbilja osjetio u sebi malo Jožčenkova duha kojim je povjesničara Popovića učio pameti (v. sušačka »Istina«). Nu ipak to nisam uradio, jer je g. Živojin ozbiljan »naučnik« i jer spomenuti članak (to sam se uvjerio kad sam ga drugi put pročitao) zaslužuje da ga svaki Hrvat pročita. Nemam namjere, da na pr. lično polemiziram s učenim g. profesorom, ali nastojat ću da korigiram neke njegove navode obzirom na hrvatsku povijest koji su velika svojina svih velikosrba (ili »Velikih-Srba« kako piše g. Živojin).

Ne ulazim u osnovni stav i načela, a ni u cilj g. Živojina, jer on lično i cijela Crna Gora mogu željeti što god hoće i kako hoće — u koliko se to ne kosi s interesima Hrvatskog Naroda: to na nas ne spada, a ma baš ništa!!! Htio sam reći da mi hrvatski nacionalisti pratimo sa simpatijama svačije nastojanje za slobodom, ali kad g. Živojin karegorično kaže (str. 313): »Mi nismo ni najmanje za nacionalističku ideologiju, daleko od toga: jer, zaista, te ideologije su danas postale jedno neopaganstvo...« i kad on to onako krasno dokazuje — ispuštam tu misao. Osim toga, znajući da je Crna Gora domovina popa Dukljanina (Crvena Hrvatska) i da graniči s našom Bokom Kotorskom, ističemo, da bi ovaj članak g. Živojina i pojedine njegove stavke zasluživale da se o tome napiše čitava knjiga.

G. Živojin ne pozna hrvatske prilike i stvari, jer da ih pozna ne bi smio i mogao onako pisati. Da ih ne pozna to nije ništa strašno i nerazumljivo (ne poznam ni ja dobro crnogorske stvari, premda su mi se u »udžbenicima« naturivale — smatrane za srpske) ali je strašno i nerazumljivo što ide pisati o onome što ne pozna i što širi stvari koje su na štetu drugoga (ovdje Hrvatâ), a njemu (odn. Crnoj Gori) puno ne pomažu. G. profesor za hrvatske zemlje prije 1918. upotrebljava nazive: »jugoslavenske pokrajine bivše Austro-Ugarske«, »jugoslavenske zemlje bivše Austro-Ugarske«, i govori o nekoj situaciji bivših austro-ugarskih pokrajina« i o »njihovom statusu polusuverenih država« i na strani 310. govori da je Hrvatska bila »samo polusuverena država u Austro-Ugarskoj federaciji«. (Naprotiv uvijek stiče nezavisnu i suverenu kraljevinu Crnu Goru i kraljevinu Srbiju!) Te je nazive za Hrvatsku g. Živojin uzajmio u rječniku »Velikih-Srba« (premda je on daleko »od politike Velikosrpskih hegemonista«), a pojam »velikosrpski« trebalo bi staviti u Hrvatskoj Enciklopediji pod riječ »megalomanija«. Članak g. Živojina je nadasve zgodan da ga analogno s istim dokumentima i s istim načinom dokazivanja prenesemo na hrvatske prilike.

Ako g. Živojin piše na adresu Srbâ ovo:

> »I, zaista, Crna Gora je bila vijekovima zasebna država i smatra se da nikada nije, dakle ni poslije 1499. god. kad je izgubila svoju nezavisnost, bila potpuno pokorena od Turaka, dok je Srbija poslije zauzeća Despotovine od strane Turaka i pretvaranja njenoga u pašaluk (1459. god., tri godine, otprilike, poslije smrti srpskoga despota Đurđa Brankovića Smederevca) bila sasvim pod turskom vlašću, sve do svojih ustanaka početkom XIX. vijeka (1804.—1815.) god.)«. (309)

— mi odgovaramo i njemu i njima da smo 1917. (a o 1918. ćemo kasnije!) bili »Trojedna Kraljevina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija«! Odgovaramo: da smo 925. pod Tomislavom postali kraljevina, da smo 1102. s madžarskim kraljem Kolomanom stupili u personalnu uniju (i ništa više!), da smo 1527. (nešto kasnije od 1499.!) mijenjali dinastiju i izabrali Ferdinanda Habsburgovca za svoga kralja, a da je u Kraljevini Hrvatskoj (Regnum Croatiae) vladao samo Ban i Hrvatski Sabor. Ovo iznosimo: »Jer, često, i istina mora da se istakne više puta, pa da se postigne da ona bude najzad priznata i primljena. Sudbina je, dakle, i istine da mora da se bori (naravno, mi ne mislimo ovdje na fizičku nego samo na idejnu borbu)«. (304) Mi ne kažemo kao g. Živojin: »Drugo je sada pitanje, koliko se naša izlaganja u ovom članku mogu smatrati kao osnovana tj. kao istina...« (iako se tom »nadležnošću« evo služimo), nego »naša izlaganja« baziramo na historiji i logici, a to je za svakoga jednaka baza.

Iako neke stvari primamo »na povoljno znanje«, mi ne ulazimo ovdje: u »pitanje Crne Gore« koje je »dvostruko komplicirano« ili u »Crnogorski Problem«, niti u »preduzeto državno-političko preuređenje naše zemlje«, niti u to da »Crna Gora nije bilo pokorena«, niti u način »formiranja naše nove Jugoslavenske države«, niti u »Bauk federalizma«, niti u »Jugoslavensku Saveznu Državu«, ni u međunarodno pravo, ni u odnos kraljevine Srbije i kraljevine Crne Gore, ni u obećanje Velikih Saveznika, pa ni o tome koliko je valjan »votum Velike Podgoričke Skupštine od 13.—26. studenoga 1918. god.«, a najmanje o tome je li »Srpska Narodna Skupština kao obična Narodna Skupština« bila nadležna, odn. je li istekao njezin rok do 1. prosinca 1918. itd. itd. — nego želimo zajedno s g. Živojinom pogledati neke stvari oko »Beogradskog Pakta« koje se tiču Hrvatâ.

I bez stavke na strani 308.: »Međutim, baš i da se je desilo, da je, u jednom momentu neke romantične nacionalne sentimentalnosti i oduševljenja, zaista Crna Gora bila 1918. god. prisajedinjena Srbiji na jedan pravno bezprijekoran način, danas, kada se radi o ispravkama političkih ne malih grešaka počinjenih kod nas za ovih dvadest godina postojanja Jugoslavije, imao bi da se revidira, također, i državno-pravni status Crne Gore...« (koja stavka ima svoju veliku vrijednost analogno i za Hrvate) mi se vraćamo na »Beogradski Pakt« od 1. prosinca 1918. god., »koji se smatra kao akt rođenja Jugoslavije«.

»Međutim, baš da se je i desilo« da mi Hrvati nismo imali svoju suverenost prije 1918. veleuč. g. profesor nas poučava kako smo poslije raspada Austro-Ugarske kao »autonomne oblasti« »mogle (se) pravno proglasiti i suverenim državama, bez povrede ma čijeg prava«, jer to nije bio »nikakav antilegalan akt«. (Hrvatski Sabor nije srećom čekao ovo veliko priznanje, nego je na 29. listopada 1918. proglasio nezavisnu i slobodnu Hrvatsku Državu uz frenetično klicanje masa!). Dakle, i prije 1. decembra (i po riječima g. Živojina) mi smo imali svoju suverenost! Prema tome je djetinjski nelogično i skroz nedostojno učenjaka upotrebljavati nazive koji su prestali vrijediti.

G. Živojin niječe doslovno uvijek moć i valjanost Velike Podgoričke Skupštine koja je zbacila kralja Nikolu i proglasila »prisajedinjenje«, jer je bila protuustavna i nekompetentna. Crna Gora nije bila vojskom zaposjednuta (corpus), a volja (animus) da se je zaposjedne nije dosta! Crna Gora je bila »u momentu stvaranja jugoslavenske države« »jedna nezavisna i suverena država«! — Sve je analogno i kod Hrvatâ. Ne zanima nas je li Krfska Deklaracija (1917.) »samo jedan akt privatnih ljudi«, jer je upala u more, »već se samo zadržimo na činjenici kao takovoj, da je 1. prosinca 1918. god. bila stvorena nova Jugoslavenska država, stvorena faktički tj. materijalnom silom, kako su, uostalom, i postale mnoge države, i da je Jugoslavenska država bila priznata Ugovorima o miru od god. 1919.—1920., u granicama koje i sada ona obuhvata« — kao svršeni čin. Prvo

a ne »drugo je sada pitanje, da li su se ona tijela tih pokrajina (Hrvatske i Slavonije), koja su rješavala o pristupanju Srbiji radi obrazovanja jedne nove države, mogla uzeti kao nesumnjivi predstavnici stanovništva istih pokrajina...« I mi s g. Živojinom odgovaramo negativno na to pitanje.

»Narodno Vijeće« (vulgo i per se nazvano »Narodno smeće«) nije imalo po sebi nikakovu punomoć da išta sklopi, nego ga je samo Hrvatski Sabor (predstavnik ustava Hrvatske) poslao da vidi uslove i prijedloge i da ih donese Hrvatskom Saboru na pretresivanje i vijećanje — i više ništa. Što god je Narodno Vijeće učinilo preko toga prelazilo je njegove kompetencije. Ostalo je zasluga Svetozara Pribićevića. Na sjednici Narodnog Vijeća od 26. studenoga raspravljalo se je o odlasku 28 izabranih osoba u Beograd, ali se nisu mogli složiti i nisu ništa zaključili. Preko moći je Pribičević odredio s manjinom da se sutra 27. studenoga u deset sati putuje u Beograd. U Beogradu ih na 1. prosinca 1918. u 8 sati navečer primi Regent Aleksandar i proglasi »Ujedinjenje Kraljevine Srbije sa zemljama nezavisne države Slovenaca, Hrvata i Srba, u jedinstveno Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca«.

Nemamo ništa protiv toga da za ovo »nose najveću odgovornost Veliki Saveznici i pobjednici (dakle i Crna Gora!), koji su bili dužni, kada su već razdijelili Austro-Ugarsku državu, da, prema pravilima medjunarodnog prava, preduzmu sve potrebne mjere da se, i u jugoslavenskim pokrajinama te države, izvede plebiscit, koji bi, na jedan siguran način, zajamčio bio njihovom stanovništvu mogućnost da se slobodno izjasni o svojoj budućoj državno-pravnoj pripadnosti, kao, pod pretpostavkom da želi sa Srbijom ustanoviti jednu zajedničku državu, i o tomu kakav oblik hoće da, od svoje strane, dâ toj državi, unitaristički ili federalistički«. (303—304). Neka čitatelji i g. pisac oproste na ovako dugim izvadcima. To činimo, jer se članak nekim slučajem ušuljao, ili bolje: zavukao u »Ekonomist« (kamo ne spada, jer je to »Mjesečnik za savremena ekonomska i socijalna pitanja«!) Još ne mogu, a da ne iznesem stav g. prof. prema banovini Hrvatskoj koji je u biti ovaj: pokrajine bivše Austro-Ugarske, tj. polusuverena Hrvatska — dobila je autonomiju, polusuverenost, a suverena država Crna Gora — ništa. Polako! Razlozi koje g. Živojin iznosi za autonomiju Crne Gore: I. historijsko državna individualnost (a na str. 310 »državnopravna individualnost« — dakle, g. Živojin je eklektik! Vidjeli smo da posudjuje velikosrpske riječi — a ovdje, gle! i Starčevićeve »pravaške«!) — jest dobar; II. nacionalnost (dvoje ne etnički, nego etički!, nijanse, psihičko diferenciranje) — nejasan je i preveć sentimentalan (jer bi bila »jedna čista kulturna šteta« itd.), III. ekonomska sposobnost — je »konkludentan«...

Još bi željeli iznijeti nekoliko stvari, ali nam ne dopušta prostor (na pr. o Dalmaciji de iure i de facto na str. 314.), a ne dopušta nam ni zakon o štampi, jer se mi ne možemo koristiti »faktičkom« »slobodnom izražavanja misli« dok ona ne postane »pravnom« (kako to može g. profesor i kako on to iznosi u I. bilješci na str. 229.). »Dakle, suum cuique« (str. 310.)! Svakome svoje!

I prije i »poslije dvadeset godina nasilnog unitarizma i preranog jugoslavenskog nacionalizma« (str. 310) koji je bio »fatalna politika« želimo g. prof. Živojinu M. Periću i svim istomišljenicima — da se ne bave s onim što ne poznaju!!!

Za utjehu g. Živojinu radı Velike Podgoričke Skupštine poručujemo: »Uistinu, mi Hervati doživismo što ne doživi nijedan drugi narod. — Kad nas tuđe himbe ne prevariše, tuđe spletke ne zapletoše, kod nas nikakova izvanjska vlast ne skloni narod na poniženje i sramotu; nego to sve učiniše proti pravu i volji naroda njegovi domaći izrodi.« (Dr. Ante Starčević: »Nekolike Uspomene« — Zagreb, 23. serpnja 1870.).

Hrvaćanin.

Broj Kns 4667/1940.

ODLUKA

Državno tužioštvo u Zagrebu zabranjuje temeljem čl. 19 Zakona o štampi, a u vezi sa čl. 3. Zakona o izmjenama i dopunama toga Zakona raspačavanje i prodavanje mjesečnika »HRVATSKA SMOTRA« br. 11—12 za studeni-prosinac 1940. i to radi dijela članka pod naslovom »SRPSKI ATAVIZAM«, i to na strani 580 u 9-tom redu odozdola od riječi »... u Rusiji...« do »... Jugoslaviji«, te na strani 581 u 1. redu odozgora od riječi »... pa i Dra...« do »... Račića«, te u drugom redu od riječi »... Teško narodu...« d o»... takove svece« i u trećem redu od riječi »... dakle i« do »... srpske« nadalje na istoj strani u 16-tom redu odozdola od riječi »... najdublji (osim »egoizam«)...« do »... arhiva u Beograd?!« i konačno radi dijela istog članka na str. 583 od riječi »Neka Srbi dobro...« do »... i organizirali«, nadalje radi dijela članka pod naslovom »BOSNA U SKLOPU HRVATSKIH ZEMALJA« na strani 586 u petom redu odozdola od riječi »... iako se« do »... ikakvog značenja«, te u prvom redu odozdola od riječi »... navlastito« do »... ni pomaknuti« na 587. strani u drugom redu odozgora, nadalje radi dijela članka pod naslovom »BOKA KOTORSKA U NAJNOVIJE DOBA« na strani 619 u stupcu drugom od riječi »Povodom nedavnih glasina... »do »... ubrzo zatim preminuo«, te na strani 620 u trećem stupcu odozgora od riječi »... a favoriziranje« do riječi »... u rukama Srba«, te u istom stupcu od riječi »Kradje, otimačine...« do »... ni sami ne znaju«, nadalje radi dijela članka pod naslovom »MEDJUNARODNI PREGLED« i to na strani 654 u stavci trećoj, od riječi »... slučaj zvjerskog...« do »... Alžiru i Maroku« na strani 655., jer svojim sadržajem tvori krivično djelo kažnjivo po Zakonu o zaštiti javne bezbednosti i poretka u Državi.

O tome obavijest:

Redarstvenom ravnateljstvu u Zagrebu, time, da ovu zabranu odmah izvrši i uspjeh ovamo saopći,

2. Odgovornom uredniku Nikšić Mati, Zagreb, Vinogradska cesta broj 60b.
3. Tiskari »Tipografija« dd. Zagreb.

Državno tužioštvo

U Zagrebu, dne 10. prosinca 1940.

Državni tužilac:
u. z.
potpis nečitljiv.

L. S.

»Hrvatska Smotra« izlazi jednom mjesečno. List izdaje konzorcij »Hrvatske Smotre«. Predstavnik konzorcija i odgovorni urednik Mato Nikšić, Zagreb, Vinogradska c. br. 60b. Predstavnik redakcionog odbora I. Oršanić, Nova Ves 40. Predstavnik uprave Stipe Mosner, Zagreb, Klaićeva 62a, II. — Uredništvo i uprava nalazi se u Zagrebu, Nova Ves 40.

④ HRVATSKA SMOTRA

BROJ 2 VELJAČA 1941. GOD. IX.

ORGANSKO I MEHANIČKO SHVAĆANJE DRUŠTVA

U šarolikom obilju ljudskih društvenih tvorevina već je nauka odavna razlikovala dvije velike grupe: jedno su naravna i nužna društva (societates naturales, necessariae), a druga su slobodna društva (societates liberae). Dok prva društva nastaju bez posebnog reflektiranja sa strane svojih članova, proizlazeći prirodnom nuždom iz socijalne naravi čovjekove, te tako predstavljaju neophodno potrebne stupove društvenog života, društva druge vrste imaju svoj temelj u svrhovitom razmišljanju, te su prema tome, kako u svom postanku, tako i u svojoj izgradnji i opstanku prepušteni slobodnoj volji čovjekovoj.

U novije doba sve se to više u sociologiji udomaćuje dioba socijalnih tvorevina na društva i zajednice. Ovo razlikovanje, koje se, istina, u mnogome približuje gore spomenutom, ali se ipak s njime ne poklapa, prvi je uveo Lorenz von Stein, dok ga je opširno razradio i sistematski proveo Ferdinand Tönnies, čije ćemo glavne misli ukratko iznijeti.

Mišljenje i htijenje — kaže Tönnies — kao funkcije, od kojih se sastoji naša duhovna djelatnost, pojavljuju se u dvjema kombinacijama. Kako u prvoj tako i u drugoj ujedinjuju se mišljenje i htijenje, ali s tom razlikom, da u prvoj kombinaciji dominira htijenje, a u drugoj mišljenje. U prvom slučaju razum slijedi volju, a u drugom volja se javlja kao rezultat razumske djelatnosti. Ova dva različita oblika volje, ukoliko djeluju na sociološkom polju, stvaraju dvije po svojoj strukturi različite socijalne tvorevine. Htijenje, koje je dominantno, stvara zajednicu, koja je duboko povezana sa ljudskom društvenom naravi, te iz nje proizlazi kao udovi iz tijela ili grane iz stabla. Nasuprot tome dominantno mišljenje stvara proizvoljni produkt, koji nije s mišljenjem i htijenjem u organskoj povezanosti, te sliči oruđu, koje je ruka sebi stvorila i kojemu ona daje snagu, ali se ipak od njega razlikuje po materijalu i ne sačinjava s njime naravno jedinstvo. Taj produkt nazivamo društvom.

Teoretsko opravdanje da se ova dva pojma — zajednica i društvo — razlikuju, iako se u prvi mah pričinjaju kao sinonimi, potvrđuje tako-

đer naš svakidašnji govor. Tako n. pr. čeljad u jednoj kući sačinjava kućnu zajednicu, dok pozvane goste ne ćemo nikada nazvati zajednicom nego društvom; brak je životna zajednica, a ne životno društvo; dok opet govorimo o dioničkom društvu, a nipošto o dioničkoj zajednici; mi jasno osjećamo razliku između vjerske zajednice i vjerskog društva, jer u prvom slučaju mislimo na nutarnju povezanost među pripadnicima iste konfesije, dok u drugom označujemo granice i pravni odnos dotične skupine prema sličnim tvorevinama i prema državi. Ukratko zajednica je sve što proizlazi iz istog vjerovanja, međusobne sklonosti i ljubavi, zajedničkog običaja i jezika, dok društvo, koje obično ide za realizacijom neke vanjske svrhe, ne poznaje veze, koje bi prodrle u intimnu dubinu naše duše.

Sa neznatnim otstupanjem u pojmu i terminologiji preuzeli su također drugi sociolozi ovu podjelu ljudskih društvenih tvorevina. Tako na pr. Othmar Spann kaže, da se ljudi združuju ili na temelju osjećanja duševne povezanosti jednog čovjeka prema drugom ili na čisto vanjskoj i mehaničkoj uzajamnosti djelovanja. Drugi pisci opet razlikuju iracionalne i racionalne odnose među ljudima. Svakako je ispravna tvrdnja, da zajednica upućuje na kulturu, a društvo na civilizaciju.

Ova dioba socijalnih tvorevina na zajednice i društva uglavnome je ispravna, te je stoga možemo prihvatiti uz stanovita ograničenja. Naime, dok teorija povlači oštru granicu između zajednice i društva, vidimo da se u praksi ova dva tipa gotovo nikada ne pojavljuju u čistom obliku nego u bezbroj kombinacija, u kojima prevladava čas karakter jednog, čas opet osebujnost drugog tipa. Obzirom na to treba naglasiti, da također zajednice nisu samo produkt neizbježive zakonitosti i duboko u prirodi zasađenog, ali ujedno slijepog nagona, nego da pri njihovom stvaranju ujedno sudjeluje momenat razmišljanja i moralnog rasuđivanja, kako nam to očito svjedoči brak, koji ima svoj temelj u carstvu nagona, a da se pri tome ipak podigao u sferu svijesnoga. Isto tako treba spomenuti, da razlikovanje zajednice i društva ne možemo primijeniti na najveću i najvažniju socijalnu tvorevinu — na državu. Jer država je sigurno zajednica, ukoliko ima svoj temelj u socijalnoj naravi čovjekovoj, te prema tome pretstavlja »naravnu« tvorevinu, ali je ona u svom postanku i konkretnoj izgradnji u tolikoj mjeri racionalizirana i prepuštena ljudskom slobodnom htijenju, da je ujedno moramo smatrati društvom.

U zajednici i društvu susrećemo dva tipa združivanja, čija je različitost u sociološkoj strukturi navela ljudsko mišljenje da se u svrhu boljeg razumijevanja ove razlike posluži oznakama i analogijama sa područja prirodnih nauka. Tako je došlo do toga da se počelo govoriti

o biološko-organskoj i o fizikalno-mehaničkoj strukturi socijalnih tvorevina, te su počeli zajednicu, radi njene dublje povezanosti sa prirodom, trajnijega opstanka i jače unutarnje uzajamnosti među članovima, uspoređivati sa živim organizmom, dok su kod društva, koje je više prepušteno ljudskoj samovolji te svoje članove u svrhu postignuća neke vanjske svrhe skuplja bez intimne nutarnje povezanosti, nalazili više sličnosti sa iz vana pokrenutim mehanizmom mrtvih atoma, iz kojih se sastoji fizikalno tijelo.

Povijesni razvoj organskog i mehaničkog shvaćanja društva daleko je predhodio stvaranju jasnih pojmova o tom shvaćanju i izgradnji naučne terminologije. Tako već kod Platona susrećemo shvaćanja, po kome je država organska tvorevina, »čovjek u velikome«; a po svoj prilici treba domovinu ovakvog načina mišljenja tražiti negdje u dalekoj indijskoj filozofiji. Aristotel izvodi dalje analogiju ljudskog društva sa živim organizmom. Stoička filozofska škola također prihvaća pojam o organskoj cjelini svijeta, iako taj pojam trpi od stanovite ukočenosti, jer nema nutarnje povezanosti niti pravog života. Do punog značenja i izgrađenosti dolazi organsko shvaćanje društva tek u srednjem vijeku, kada je kršćanskim misliocima uspjelo pojam društva izmiriti i povezati s pojmom dostojanstva ljudske osobnosti. Organsko shvaćanje dobiva jak oslon u samoj teologiji, pošto je apostol Pavao, govoreći o »mističkom tijelu Kristovom«, analogiju organizma prenio sa naravnoga također na vrhunaravno područje. Skolastička filozofija preuzima Aristotelove ideje, a u spisima Tome Akvinskog i Dantea temeljna je misao u pogledu ljudskog društva analogija sa živim tijelom i njegovim udovima. Da pored svega toga, barem što se tiče terminologije, nije došlo do ustaljenih izraza, kojima se označuju razlučeni pojmovi, najbolje nam svjedoči, što n. pr. još u 19. stoljeću Saint Simon naziva društvo jednom »véritable machine organisée«, a da u ovakovom izrazu ne osjeća nutarnju protivurječnost.

Značajno je, da su u historiji epohe opadanja i dekadence napuštale organsko shvaćanje društva, te prihvaćale mehaničko. Tu pojavu zapažamo u doba opadanja grčke kulture, kada je kao logična konsekvencija pretjeranog individualizma i utilitarizma bilo zabačeno organsko, a prihvaćeno mehaničko-atomističko shvaćanje društva, čiji je preteča bio Demokrit. — Isti proces započinje ponovno krajem srednjeg vijeka najprije u teoriji, a onda nalazi svoju praktičnu realizaciju u francuskoj revoluciji, koja raspuštanjem cehova i zabranom slobodne koalicije razbija po organskom shvaćanju izgradjeno društvo. Ovdje se radja duh modernog kapitalizma, koji svojim gospodarskim liberalizmom i pretjeranim individualizmom nužno mora na sociološkom području ideju organskoga

shvaćanja zamijeniti idejom grubog mehanizma. Jer, zaista, u sistemu liberalnog kapitalizma, u kome medju pojedincima i pojedinim socijalnim grupama nema ni pravnih granica ni moralnih obveza, ni nutarnje povezanosti, može jedino vladati mehanička sila teže, koja u obliku siromaštva povlači sve imućne pojedince i ekonomski slabije skupine prema dnu životnog standarda i hijerarhije društvenih položaja. Bez obzira na lične kvalifikacije, poštenje i karakter, novac je postao jedini opasač za spasavanje, da čovjek ne tone dublje, kapital je jedino sredstvo s kojim se pojedinac može zadržati na površini. — Kao opravdana reakcija protiv intelektualizma dobra prosvjećenosti — koje na pr. u najvažnijoj društvenoj tvorevini, u državi, ne gleda više živo biće nego savršenu mašinu, koja dobro funkcionira — javlja se r o m a n t i k a. Ona se vraća organskom shvaćanju društva, ali nažalost u mnogome pada u protivni ekstrem, te u organizmu ne gleda više toliko strogu raščlanjenost i upravljenost prema odredjenoj meti, koliko život, koji iz tajanstvenih dubina izlazi gonjen elementarno-nagonskom snagom.

Iako nipošto ne poričemo opstojnost mehaničkih sila u društvenim pojavama, to ipak kategorički odbijamo mehaničko shvaćanje društva, koje sve socijalne fenomene tumači samo i isključivo na temelju djelovanja takovih sila, jer smo malo prije ustanovili, da je društvo upravo u tolikoj mjeri i dekadenci i raspadanju, u koliko su njime zavladale mehaničke sile. Bilo bi zaista čudno danas, kada se takodjer na području biologije zabacuje čisto mehaničko tumačenje postanka i opstanka botaničkog i zoološkog života, uvoditi takovo tumačenje u još višu sferu socioloških pojava. Kada nam mehanika ne može protumačiti jednostavne fiziološke procese mikroorganizama, jednostavne amebe i priprostih alga, tim manje je za to sposobna, kada se radi o društvenom kao specifično ljudskom zbivanju, u kojem sudjeljuju razum i sloboda volje. To je glavni a ujedno i naučno-teoretski razlog zašto odbijamo mehaničko shvaćanje društva, ali pored toga postoje i praktični razlozi. Postoji naime duh vremena i čovjek je uvijek barem donekle čedo svog stoljeća. Znamo, da se danas čovječanstvo nalazi na prekretnici i da evropski narodi kao najkulturniji traže izlaz iz društvenog i ekonomskog kaosa, nastojeći ujedno — što je svakako najvažnije! — prebroditi nihilizam u vrijednosnom ocjenjivanju i izliječiti moralnu trulež. U takovim vremenima, kada se izgradjuje novo društvo i kada se takodjer hrvatski narod bori, da mu u koncertu kulturnog i civizatornog života evropskih naroda dopadne ona dionica, koja mu je po partituri vječne Providnosti dodijeljena, a koju će na svoju vlastitu korist i opće zadovoljstvo moći izvesti samo onda, ako bude mogao u slobodi njegovati i razviti svoju nacionalnu individualnost, t. j. ako bude u punom značenju riječi s v o j n a s v o m e, — u takovim vre-

menima bilo bi zaista natražnjački prihvatiti mehaniku kao princip sociološkog zbivanja. kada znamo, da je prevlast mehaničkih sila u socijalnim odnosima čovjeka sigurni simptom rasapa, izumiranja i konačne smrti samog društva. Mehanici je mjesto u fizici, a u biologiji, a tim više u sociologiji, ona je znanstveno neodrživa i vremenski prebrodjena!

Pri odlučivanju, da li i u kojem smislu i mjeri možemo pojam organizma primijeniti na tvorevine društvenog života i gdje se nalaze granice ovog prenašanja sa područja biologije u sferu socioloških odnosa, ponajprije moramo utvrditi, što znači organizam a što društvo i da li medju njima uopće postoje neke pojmovne veze.

Od mnogih definicija organizma, koje se uglavnome poklapaju, navest ćemo onu koju Rudolf Eisler daje u rječniku za filozofske izraze, a koja glasi: da je organizam jedinstveni, imanentno-teleološki-društveni sistem pogonskih snaga, koje se proizlazeći iz nutrine same odredjuju, uzdržavaju i razvijaju i od kojih svaka pojedina stoji u službi cjeline, kao što opet cjelina sa svoje strane radi za partikularne sile, t. j. za organe. Ova definicija, kako primjećuje Wilhelm Schwer, sadrži tri bitne oznake organskog života: ponajprije trajno i u naravnim svojstvima zasnovano životno jedinstvo organske cjeline i njenih dijelova; nadalje nutarnju životnu snagu, koja djeljuje iznutra prema vani te tako odredjuje. uzdržava i razvija cjelinu i dijelove; i najzad razvoj, koji biva po iznutra odredjenoj svrhovitosti i po kome se organizam iz svog zametka izgradjuje do savršenstva, koje mu je postavljeno kao cilj. Treća oznaka naročito u sebi krije zadnju, najdublju i po biolozima još nerazjašnjenu tajnu organskog života i razvoja. Ovaj smisao, koji vlada organizmom i koji upravo pretstavlja njegov logos, Aristotel naziva »entelehijom«.

Razumljivo je, ako se zabaci ovaj prirodoznanstveni pojam organizma, da onda sam izraz »organski« nema više niti za sociologiju posebno značenje. Ako nema bitne razlike izmedju organske i mehaničke strukture pojedinog tijela i ako je organski život samo najkompliciranija forma mehaničkog zbivanja, tada postaje pitanje o organskom ili mehaničkom shvaćanju društva izlišno. Takovo shvaćanje bilo je još prije nedugog vremena dominantno medju predstavnicima nauke, ali je ono danas — kako sam već spomenuo — zabačeno.

Isto tako postaje pojam organizma za sociologiju neuporabiv, ako se, istina, sam pojam prihvati, ali se ujedno tvrdi, da društvo nema ni jedne od bitnih oznaka organizma. Ako je ljudsko društvo u svim svojim oblicima samo produkt samovoljnog udruživanja u svojoj nutrašnjosti nepovezanih pojedinaca, ako obitelj nema svoje temelje u dubokim nacionalnim životnim odnosima, ako država ne proizlazi iz socijalne naravi čovjekove nego je produkt »društvenog ugovora«. ako

je individuum jedina realnost, a društvo samo fikcija: onda čovjek zaista ne zna, što bi ovako zamišljeno društvo moglo imati zajedničko sa organskim bićima.

Tako dugo dok postoji razlika izmedju živoga i neživoga, ostat će sve što je živo podredjeno u svom postanku, razvoju i djelovanju stanovitim zajedničkim zakonima. Upravo će poradi toga tako dugo, dok u prirodnim naukama postoji pojam organizma, biti opravdano u organskim pojavama gledati neku analogiju društvenog zbivanja. Sigurno je prva zadaća nauke o ljudskom društvu da društvo kao takovo shvati kao sociološku a ne kao prirodoznanstvenu tvorevinu. Ponajprije treba proučiti vlastitu narav društva, a onda se tek može postaviti pitanje o vezi i analogiji društva sa fizičkim tijelima i organskim bićima. Ali da ta veza i analogija postoji, stoji izvan svake sumnje, i zato ćemo iznijeti nekoliko zajedničkih bitnih oznaka organske i socijalne strukture.

Kako u jednoj tako i u drugoj udovi su sa cjelinom povezani u n e r a z r j e š i v o j e d i n s t v o. Kao što izmjena tvari i neprestano obnavljanje svih sastavnih dijelova biološkog organizma ne obustavlja bitisanje i funkcioniranje cjelovitog bića, nego jedna jedinstvena i gospodujuća sila od njih u svakom trenu oblikuje remek-djelo, koje preživljuje njihovu časovitost, tako se i društvo u svom trajanju i djelovanju izdiže nad stalnu izmjenu svojih članova i kratkotrajnost njihovog života. Već obitelj kao najmanja socijalna tvorevina obuhvaća tri generacije, a da i ne govorimo o plemenu i narodu, čiji se život usprkos neprestane izmjene članova proteže preko mnogih stoljeća. Društvo je kao maslinovo drvo — kaže sv. Augustin u »De civitate Dei« — u kome se pojedini mijenjaju kao lišće, a stablo i krošnja ostaju isti. I zaista, bez ovog kontinuiranog jedinstva društvenog bitisanja ne bi bilo ni povijesti ni kulture, nego bi svaki pojedinac bez ikakve veze sa ranijim generacijama započinjao i skončao svoju tragičnu sudbinu sa pokušajem da učini prvi korak u napretku i spoznaji. Tek kraj ovakovih perspektiva postaje nam jasno ono, na što ljudi tako rijetko misle: naime koliko zahvalnosti dugujemo ranijim generacijama, i da sav napredak i sve tekovine, koje nam olakšavaju i uljepšavaju život, imamo isključivo zahvaliti društvenoj povezanosti, i — najzad — kada se već ne možemo odužiti onima, koji su prije nas krčili puteve, da društvu odamo priznanje time, što svoj nesebični i požrtvovni rad stavljamo u službu njegovih sadašnjih članova — naših suvremenika.

Nadalje, kako u organizmu tako i u društvenim tvorevinama jedan iz nutrine prema vani djelujući ž i v o t n i p r i n c i p kao formalni uzrok odredjuje bitnost i strukturu cjeline. Djelovanje iznutra prema vani je upravo temeljni zakon svega društvenog života, kao što i života uopće.

Dakle ne radi se samo o običnom vanjskom reguliranju, ili o sili primijenjenoj na članove društva, ili — kako to naučava ekonomsko shvaćanje povijesti — o pritisku fizičkih faktora, nego se socijalni život evolvira djelovanjem stvaralačke sile koja je psihičke naravi. Naravno da ova sila nema posebnu egzistenciju izvan individua, ali s druge strane, kao što se društvo ne sastoji u prostom zbroju svojih članova, tako i ona nije tek suma svih individualnih nastojanja.

Najzad su, kako u organizmu, tako i u društvu, posebne svrhe udova združene i u stanovitom smislu podredjene skupnoj svrsi cjeline. Organi stoje u službi tijela, kao što pojedinci stoje u službi zajednice, a opće dobro važnije je od individualne sreće i pojedinačnih interesa.

Na daljnje sličnosti izmedju fizičkog i socijalnog organizma upućuje nas biologija. Samo ću letimično spomenuti nekoliko dodirnih točaka.

U oba slučaja, t. j. kod organizma i kod društva, kroči razvoj u kontinuiranoj suvislosti od jednostavnijih oblika prema kompliciranijim. Ali pri tome silama diferencije, koje uzrokuju razvoj i napredak, stoje nasuprot sile centralizacije, koje stalno uspostavljaju jedinstvo, zaokruženost i harmoniju cjeline.

Putem asimilacije prima organizam iz svog okoliša materije potrebne za život i rast, a putem disimilacije odstranjuje nepotrebne i po svoj opstanak opasne tvari. Na sličan način uzdržava se i proširuje svaka društvena tvorevina u stalnom kontaktu i izmjeni sa svojom okolinom, dok istovremeno jednakom energijom isključuje i onemogućava one elemente, koji smetaju njenom napretku i ugrožuju joj opstanak.

Ovo povezivanje organizma sa ostalom prirodom kao što i uvrštavanje svake socijalne tvorevine u cjelokupnost ljudskog društva, moguće je samo onda, ako postoji sposobnost akomodacije, po kojoj se organi prilagodjuju danim potrebama te tako postaju sposobni izvršiti povjerenu im djelatnost. Može se tu raditi o preoblikovanju postojećih organa ili o stvaranju novih. Svakako, ako te sposobnosti prilagodjivanja nema, osudjeni su na propast kako fizički, tako i socijalni organizam.

Tako smo istakli najvažnije sličnosti i analogije, koje postoje izmedju organizma i društvenih tvorevina, ali smo time ujedno došli do granice, preko koje nije više dozvoljeno prenositi biološke, prirodoznanstvene pojmove na područje društvenih odnosa. Pored svih dodirnih točaka, koje postoje izmedju bioloških i socioloških pojava, ne smijemo zaboraviti, da društveni odnosi u svojoj bitnosti spadaju u sferu svijesnog života te prema tome predstavljaju vrstu bitisanja različitu od svega organskog života.

Svako ljudsko društvo, iako počiva na fizičkim temeljima, predstavlja duhovno-moralnu tvorevinu. Čovjek je upućen na društvo, tako da

socijalne tvorevine nisu u svojem postanku i opstanku naprosto prepuštene ljudskoj samovolji, nego u samoj prirodi čovjekovoj imaju svoj duboki temelj. Uzmemo li u obzir našu raniju podjelu socijalnih tvorevina na društva i zajednice, onda možemo reći da ta duboka zasnovanost u samoj prirodi vrijedi naročito za »zajednice«, dok za »društva« dolazi u manjoj mjeri u obzir. Pored svega toga valja istaknuti, da čovjek, istina, po svojoj naravnoj sklonosti radi na društvenom području, ali da su pri formiranju i izgradnji svake socijalne tvorevine glavne sile pokretačice čini njegovog svijesnog života. Kada se čovjek združuje sa sebi jednakim bićima, onda to ne čini samo gonjen slijepim nagonom, nego njegov razum razmišlja i izvodi zaključke, a volja mu stvara i provodi odluke. Zato treba oštro razlikovati po životinjskom instinktu stvoreni čopor, roj ili jato od svakog ljudskog društva, pri čijoj su izgradnji — sad u većoj, sad u manjoj mjeri — kao odlučni faktori djelovali mišljenje i htijenje.

Prema tome su udovi društvenog organizma slobodne ljudske osobe, koje posjeduju vlastitu vrijednost, mogućnost samoodredjenja i ličnu odgovornost. Zato udovi društva nikada nisu potčinjeni socijalnom organizmu u tolikoj mjeri, da sami po sebi ili ukoliko ne stoje u službi cjeline ne bi imali nikakvu vrijednost, kako je to slučaj kod udova fizičkog organizma. Jer za pojedinca takodjer ukoliko je dio društvene cjeline vrijedi Kantovo načelo, da se čovjeka ne smije nikada poniziti do prostog sredstva za postignuće svrhe, koja leži izvan njega. Dok ćelije i organi u odnosu prema organizmu predstavljaju jedinice nižeg reda te postoje — da se teleološki izrazimo — radi njega, to ne možemo i ne smijemo svoj odnos analogno prenijeti na odnos pojedinca i društva, jer iako je pojedinac odredjen za društvo, u njemu se ne smije nikada gledati prosto sredstvo za postignuće društvenih svrha.

Iz ovoga jasno slijedi, da udovi ljudskog društva, t. j. pojedine osobe, posjeduju veću slobodu i samostalnost, nego li organi fizičkog organizma. Bez dubljeg teoretskog razlaganja to potvrdjuje svakidašnji praktični život. Tako na pr. čovjek kao dio društva može istovremeno pripadati raznim socijalnim tvorevinama: on simultano može biti član svoje obitelji, gradjanin neke države, sljedbenik odredjene konfesije i član raznih kulturnih, političkih, privrednih itd. društava. Nasuprot tome organ fizičkog organizma može pripadati samo jednome, svome organizmu i može jedino stajati u njegovoj službi. Nadalje, ako propadnu sve socijalne tvorevine, u kojima je pojedinac bio učlanjen, on ipak dalje postoji i ne gubi na ličnoj vrijednosti: mogu umrijeti svi članovi obitelji, kojoj je neki čovjek pripadao, propasti država, u kojoj je uživao gradjanska prava, i biti raspuštena sva društva u kojima je bio član, —

on ipak ostaje živ i sposoban da se ponovno priključi ili sam osnuje koji socijalni organizam. Nasuprot tome organi fizičkog organizma zajedno s njim umiru i propadaju.

Ne vodi li se dovoljno računa o znatnoj razlici, koja postoji izmedju prirodoznanstvenog i sociološkog načina kako se upotrebljava pojam organizma, tada organsko shvaćanje društva ili zapada u zablude biološko-organicističke škole ili cijela analogija s organizmom predstavlja nekorisnu igru riječi, koja u tumačenju društvenih pojava unosi više nesporazuma nego li razjašnjenja. Svakako treba otkloniti svaki pokušaj da se potpuno i realno poistovjete društvo i organizam.

Raspravljanje o organskom i mehaničkom shvaćanju društva, koje je strogo znanstvene prirode, moglo bi se pričiniti kao nepotrebno i suhoparno teoretiziranje onome, koji ne zna, kako i najmanja zabluda u teoriji može u praski uroditi kobnim posljedicama. Medjutim ovdje, kada se raspravlja o naravi i strukturi ljudskog društva, ne radi se o neznatnoj stvari: u pitanju je ništa manje nego sreća pojedinca i napredak cijelog roda. Znajući da je prevlast mehaničkih sila u društvu siguran znak njegove dekadence, a s čvrstom željom da se hrvatski narod uklopi u novi poredak, koji je na pomolu, mi prihvaćamo organsko shvaćanje društva u uvjerenju, da se jedino u organskoj povezanosti svih društvenih staleža može postići moralni preporod, kulturni razvoj i ekonomski napredak. Otklonili smo mehaničko shvaćanje društva kao teoretski neispravno i praktički štetno, ali se na isti način treba čuvati svakog pretjeravanja u organskom shvaćanju društva, da se tako ne bi zapalo u drugi ekstrem i nove zablude. Već smo označili granicu, preko koje ne smije prelaziti analogija organizma na područja sociologije. Svako prelaženje ove granice ide na štetu pojedinca i na neki način degradira dostojanstvo ljudske osobe, pa zato, da bi se ovaj problem u cijelosti riješio, trebalo bi obraditi pitanje, u kojem odnosu stoje pojedinac i društvo.

Dr. Felix Niedzielski.

RAD I USPJEH. Uživajuć, što imamo, stojeć, gdje moramo, upotrebljavajući, što možemo, svom snagom radimo o napredku Hrvatske, pa makar sigurni, da od toga napredka ne budemo ni kus doživjeli, a kamo li dobili.

Dr. Ante Starčević.

O HRVATSKIM NARODNIM EPSKIM PJESMAMA

(Uz VIII. knjigu hrv. narodnih pjesama u redakciji Dra N. Andrića. — Prigovori dosadašnjim izdanjima narodnih pjesama.)

Na ovaj članak me je potakla VIII. knjiga hrvatskih narodnih pjesama, što ih je god. 1940. izdala »Matica Hrvatska« u redakciji g. Dra. N. Andrića. Uz kritičke opaske o ovoj knjizi neće biti na odmet mala prispodoba ove knjige s ostalim knjigama narodnih pjesama, što ih je isti prosvjetni zavod izdao u redakcijama drugih stručnjaka i samoga g. Dra. N. Andrića kao sadašnjeg najboljeg poznavaoca ovoga narodnog blaga.

Naš duboki mislilac i objektivni kritičar, A. G. Matoš, u svom eseju »Suton kazališta« (Eseji i impresije. Zagreb 1907.) veli na jednom mjestu ovo: »Činjenica, da ponajveći naši pjesnici XIX. vijeka bijahu epici (...Mažuranić, Botić i Martić), dokazuje, da smo još zaostali u kulturi«. Još jasnije V. Jagić karakterizira kulturno stanje hrvatskoga naroda nazvavši u članku češkog »Naučnog Slovnika« Martića »Homerovim nasljednikom, ako je Homer majstor narodne poezije«. (Pjesnička djela fra Grge Martića, prvi dio, Sarajevo 1893., str. XXIII.). Kako su dakle Grci živjeli u doba, kada su nicale pjesme, od kojih su posebni umovi izgradili Ilijadu i Odiseju: tako je nažalost i duhovno stanje našega naroda, iako među onim prehistorijskim grčkim stanjem i našim u prvoj polovici XX. stoljeća postoji razmak od 3000 godinâ. Ne može dakle biti govora o nekoj višoj narodnoj kulturi, dok vrlo velika većina hrvatskoga naroda svu svoju zabavu i pouku nalazi u proizvodima, što su se rodili i podržavali na narodnim guslama ili u kolu. Nadalje treba reći, da sve narodne pjesme valja ubrojavati u pojave primitivnoga duhovnoga stanja. Pa ipak se u nas Hrvata još i sada iz usta »narodnih prosvjetitelja« i nekih političara govori o autohtonoj ili samonikloj narodnoj kulturi, iako se ti isti ljudi u isto vrijeme tuže na nepismenost, koja vlada i po gradovima i po selima. Nu jako se varaju svi ti »narodni prosvjetitelji« misleći, da će kulturne vrednote početi sa svih strana strujati u duše tih analfabeta, čim nauče čitati i pisati, pa još uzmu u ruku kakvu knjigu, koja je upravo za seljake sastavljena, jer se kultura izgrađuje na jakoj podlozi civilizacije, a ne na debelom sloju stoljetne primitivnosti. Da na ovakove većinom seoske pismenjake vrlo nepovoljno može djelovati novinstvo donoseći vijesti o kojekakvim zločinstvima: krađi, pronevjerenju, umorstvu iz osvete, grabežu itd., to je na žalost neoboriva istina. Za to »Satyricus« u zagrebačkom »H. D.« u satiri pod naslovom »O pismenosti« od 30. VII. 1940. pravo veli na usta poštenoga nepismenjaka: »Mi smo, vidiš, u našoj nepismenosti tako zaostali, te još

uvijek mislimo, da čovjek može živjeti samo od poštenoga rada. A ovakove bi nas novine mogle naučiti i o kruhu bez motike«.

Nadalje treba znati, da ni svi kulturni radovi na tlu mlade civilizacije ne nose na sebi žiga točnosti ili akvibije, nego se vrlo često opažaju štetni tragovi površnosti kao plodovi debeloga sloja primitivnosti, što je u duši naslagana po zakonu stoljetnoga atavizma, koji djeluje kao stare grčke suđenice: Kloto, Lahera i Atropa. Od ovih je najvažnija treća, jer ona ne da, da se mijenja ono, što se s čovjekom rodi, t. j. njegova narav, a narav primitivca je vrlo slična naravi divljih plemena. Za to je pravo rekao jedan od sedam grčkih mudraca, da je svakomu čovjeku njegova narav demon, t. j. dobar ili zao duh, ali mnogo češće zao, nego dobar. Radi toga imamo ovo opće moralno stanje u XX. stoljeću kraj toliko monoteističkih vjera i knjiga moralnoga sadržaja i odgojnih zavoda. S kakovom se dakle naravi čovjek rodi, s takokovom i seli iz ove privremene domovine u vječnu, da dobije plaću za ono, što je prema svojoj naravi radio, dok mu je duša kao nosilica njegove naravi zapovijedala boraveći u smrtnom tijelu.

Sada najprije treba postaviti pitanje: Je li potrebito izdavati nove sveske narodnih pjesama? Na ovo pitanje neka za odgovor služi ono, što je Dr. T. Maretić u knjizi »Naša narodna epika« (Zagreb 1909.) kao autoritet rekao na 4. strani: »Iz svega ovoga izlazi dakle, da je jedva jedna trećina od svih dosad štampanih junačkih naših pjesama vrijedna i dostojna, da se čita i proučava, a ostale su dvije trećine složene od kojekakvoga krpeža iz boljijeh pjesama, bez pjesničkoga su poleta, bez zanimljivosti, a često i bez smisla; one su sa svojom množinom dokaz, kako u narodu ima mnogo više loših pjesama nego dobrih. Ne smijem premučati, da će istraživač narodne epike i u toj gomili rđavijeh pjesama naći po koje zrnce, koje će mu dobro doći u njegovu poslu. Kad bi se i takve pjesme sabrale, ne mislim, da bi ih bilo više od dvije knjige; i tako bi još ostajala dobra polovina pjesama, kojih nije trebalo štampati«.

U ovom citatu ja sam podvukao riječ »istraživač«, da se vidi druga glavna svrha, za koju se izdaju narodne pjesme, dok se prvoj svrhi udovoljava time, što se narodu daju njegove pjesme, da ga i zabavljaju i odgajaju moralno i socijalno. Hrvatska inteligencija nije do sada dovoljno radila, da se ispuni prva svrha: iza rasprava Janka Jurkovića u 12. i 30. knjizi »Rada« (Ob estetičnih pojmovih uzvišena. — O ženskih karakterih u naših narodnih pjesmah) samo je Maretić napisao knjigu »Naša narodna epika«, koliko je bar meni poznato. Ono, što je najvažnije u cijeloj epici, ono, iz čega izviru epske radnje, a zove se prirođena etika, koja se mora uzeti kao bitni dio prirođenoga

značaja ili naravi, za Maretića ne vrijedi mnogo, jer on ovako mudruje na II. strani predgovora: »Što ja narodne naše pjesme ne promatram s etičke strane, t. j. što ne gledam, koliko je narod u njima pokazao svoje nazore o vrlini i zloći, to je zato, jer držim, da se u tom pogledu ne bi moglo naći u našim junačkim pjesmama ništa, što bi bilo karakteristično za naš narod. Ne smijemo biti naivni i romantični te držati, da su Hrvati i Srbi bolji i plemenitiji od drugijeh naroda, jer naš narod niti je bolji niti je gori, nego je u glavnome onakav, kao što su i drugi narodi«. Ovako je Maretić mogao donekle umovati i zaključivati u ono doba, kad su civilizacija i kultura podjednako ulazile u gradske i seoske domove, kad je vjerska nauka blažila ljudsku razuzdanost svake ruke i državna vlast imala pred očima i moralnu stranu svih državljana i znatno bolje materijalno stanje nije moglo nepovoljno utjecati na ljudske slabosti, već na dobro i pojedinih subjekata i njihove okoline. No sam svjetski rat, zatim njegove posljedice, napokon duh beogradskih diktatora, koji je upravo raspirivao niske nagone i sustavno provodio osiromašenje svih društvenih slojeva misleći, da će nad bijedom velike većine naroda laglje vladati nego nad sitim želucima, pogotovo onda, kada ih prisili, da klečeći mole Beograd za kukuruz, ljudsku i svinjsku hranu, tako je iskvario značajeve po svim slojevima ove državne zajednice, te se i inteligencija i srednje i malo školovani i nepismenjaci bjesomučno natječu, kako će bezdušnije udovoljiti svojoj nezasitnoj lakomosti i drugim niskim nagonima ne pazeći ništa ni na krvni rod, kamo li na ostale sunarodnjake, još manje na osjetljivost političkih protivnika i na čuvanje općih dobara. Sve ovo, što sada imamo, nalazi se i u staroj epici, pače sada izbija na površinu u povećanim i gorim izdanjima, jer se kojekakve makinacije uzimaju u pomoć, da se sigurnije izvedu opake materijalističke osnove i jer su ljudi hajdučkoga ili razbojničkoga duha zasjeli na vlast, da i zatiru svoje političke protivnike i ispražnjuju državne blagajne t. j. narodno dobro onako, kako to traži njihov opaki demon t. j. narav, kojoj robuju, dok ne propadnu.

Zato je već davno rekao netko posve pravo, da se povijest ponavlja t. j. nakon nekoliko stoljeća izbijaju na površinu razne pritajene slabe sklonosti narodne duše. One se dadu primiriti, gotovo umrtviti pod stegom dobrih državnih zakona ili valjanih upravnih i kulturnih državnih službenika; ali čim ta stega popusti i čim se na važna upravna mjesta postave loši značajevi, ništa ne vrijede ni najbolji pisani zakoni, bili oni jednaki onima grčkoga zakonodavca Solona — narod propada moralno i dnevne novine redovito donose po nekoliko teških kriminalnih slučajeva samo iz nekih gradova i sela. Da se pak svaki dan iznose svi slučajevi iz cijele banovine Hrvatske, to bi se ispunilo neko-

liko stranica kod naših dnevnika, te bi oni bili sličniji policijskim kriminalnim izvještajima, nego dnevnicima u običnom smislu, što se pripisuje toj dnevnoj književnosti. Za dokaz divljaštva kod naših hajduka XVII. vijeka navodim iz Martićeve zbirke narodnih pjesama onu »Mijat Tomić, od kuma izdat, pogibe« (izdao K. Šegvić godine ?); ona nam i osvetu nad izdajicama prikazuje ovako:

»A Arapu ruke savezaše
I đidiji Bobovcu Iliji,
Pa goleme ražnje donesoše,
Obadva ih na ražnje nadješe,
Oganj, živu vatru, potakoše
Pa ih ognju živom primakoše:
Obadva ih žive ispekoše,
Od Ilije mesa odrezuju,
Te zalažu Klišanin-Arapa;
Od Arapa odrezuju meso,
Te pitaju Bobovca Iliju.
Na živu ih ognju ispekoše.« — (Str. 218.)

Slično divljaštvo, dapače prema novinskoj vijesti upravo pakleno nalazimo u »Zagrebačkom Listu« od 14. XII. 1939. pod naslovom »Zvjerska gozba u Svetoj Klari«; tu se čita, da su seljaci, pravi Hercegovi »subjekti«, i to: Lončarić, Peček, Kerin i Lončić, živa pekli Ciganina Hudorovića i seljaka Hrvata, Vinka Kovačevića, jer da su oni bili ukrali nekakvo odijelo, pa su ih ona četiri seljaka kao »istražitelji« spomenutom torturom htjeli prisiliti na priznanje krađe. Iste novine od 22. III. 1940. imadu vijest, da je u selu Karasu bjelovarskoga kotara seljak Andrija Jakupin dao ubiti i u krušnoj peći spaliti svoju sestru Tereziju udatu Bedeković, da se što prije dočepa njezina imutka, a to je dio kućice i pola rala zemlje.

Prema tome je upravo potrebito proučavati etičnu stranu naših epskih pjesama, da se ova narodna prošlost sravni s etikom sadašnjosti, pa tako vidi, jesmo li tu štogod napredovali ili je današnja civilizacja samo tanak sloj, pod kojim se krije primarno divljaštvo čekajući, da što prije pobjesni, te tako utisne neizbrisiv žig sramote i narodu kojemu taj subjekt pripada, i Europi, najstarijemu sjedištu civilizacije i kulture, što su se kasnije prenosile na ostala kopna. Budući pak da je i hrvatska narodna epika pretežno ne samo puna zločinstava svake ruke, nego i prostote u govoru, te tako trpi ne samo vjerski moral, nego i konvencionalna pristojnost, sasvim je lako shvatiti, radi čega hrvatska narodna epika ne može naći zanimanja u onih, koji je malo bolje upo-

znaju, već oni sami guraju od sebe taj izliv narodne prostote, surovosti i divljaštva, pače paklenoga zvjerstva. Stojeći pod tim potresnim dojmom oni kao pravi kulturni ljudi prikazuju i usmeno i pismeno to narodno »blago«, kakvo je doista, da ga zamrze prije nego zavire u njegovu izložbu. Istina je, da i u umjetnoj književnosti ima sličnih kriminalnih, pače često i gorih karaktera, a ipak se rado čitaju zato, jer književnik na koncu prikazuje, kako je ljudska pravda ili glas nečiste savjesti kaznio takove zločince, dok se kod mnogih epskih pjesama opaža podpuna amoralnost t. j. bešćutnost, kao u zvijeri, što navaljuju na slabije životinje ili na ljude, da se nahrane njihovim mesom, držeći se kao i zvjerski ljudi načela: »M o r s t u a — v i t a m e a ! Tako je navodni junak, Kraljević Marko malo dobra učinio za svoga vijeka, pa ipak ga nije ni savjest pekla ni ljudska pravda pozivala na odgovornost, kad su balkanske zemlje bile u rukama samih takvih junaka t. j. razbojnika, pa nisu oni mogli sebe osuditi ni na tamnicu, kamo li na smrt. Samo u pjesmi »Oranje Marka Kraljevića« (Matica Hrvatska, Junačke pjesme. Knjiga druga. Zagreb 1897.) na str. 237. čitamo osudu tomu junaku-razbojniku iz usta rođene majke:

»O moj sine, Kraljeviću Marko!
Što ti trpjeh, već trpjet ne mogu
Od prikora naših susjedica,
D a m e, M a r k o, l u p e š t i n o m (h) r a n i š.«

U cijelom ciklusu pjesama o Marku Kraljeviću, što ga je pod redakcijom g. Dra Stjepana Bosanca izdala M. H. god. 1897., imamo 72 pjesme, a među njima samo nekoliko, u kojima taj baklanski junak izlazi simpatičan s etične strane, dok ga ostale predočuju kao silnika i prema muškarcima i prema djevojkama, pače prema ženi i bratu. On uživa u ubijanju, otimačini i razaranju kao i najjači Homerovi junaci. Pa da nije stari grčki atavizam prešao na balkanske Slovjene!

S toga bi za školu trebalo probrati samo take epske pjesme, u kojima se ili samo etika ističe ili uz etiku pazi i na estetiku, a nikako samo one, u kojima se prvo mjesto ustupa narodnoj »estetici«, a za etiku ili moral mari toliko, koliko ga ima u komunističkoj ideologiji. Kako je pak opasno davati mladeži u ruke pjesme, u kojima razna nedjela ostaju nekažnjena, pače zločinci izlaze s lovorovim vijencem: tako se ni našemu svijetu, koji ne ima dovoljno vjerskoga odgoja, osobito seljacima, ne bi smjele davati takove pjesme, da ih čitaju, jer to sve oni drže za s v e t o p i s m o, a u istinu je v r a ž j e, pa će i oni prvom zgodom gledati steći slavu sličnim zločinstvom. Riječi dubrovačkoga Horacija, Junija Resti-a, kojima je u naslovu jedne satire nazvao

pušku i tisak vražnjim izumima[1], imaju na žalost prepuno potvrda ne ne samo u marksističkoj i komunističkoj književnosti, nego koji put i u djelima, što ih izdadu neka nacionalna hrvatska, kulturna ili prosvjetna poduzeća, ma da se katkada znadu podičiti, da stoje na kršćanskom moralu. Da pak u našem narodu i danas ima ljudi po svojoj duši spremnijih na takova nedjela nego na rad oko moralnoga i materijalnoga napretka, vidi se po tome, što se i sada izdaju hajdučke junačke pjesme i što je toliko izdanja doživio »Razgovor ugodni naroda slovinskoga«, a nikomu ne pada na pamet, da izda Reljkovićevo djelo »Kućnik«, u kojem se daju opsežne upute za sve grane seljačkoga gospodarstva, a zgodimice i za moral.

Sada ću nešto reći o izdanjima narodnih pjesama pod redakcijama: Dra Ivana Broza, Dra Stjepana Bosanca i Dra Luke Marjanovića, da se prema tome vidi, je li u čem naprednije izdanje pod redakcijom Dra N. Andrića.

Prvi svezak »Junačkih pjesama«, što su ga uredili Dr Ivan Broz i Dr Stjepan Bosanac za izdanje »M. H.« god. 1896., ima dvije bitne pogreške i važnost mu jako mnogo gubi zbog jednog nedostatka.

Kao prvu bitnu pogrešku valja napomenuti uvrštenje pravih vjerskolegendarnih pjesama među junačke, zatim uvrštenje takovih fantastičnih pjesama, u kojima ne ima nikakva junačkoga djela, te bi se, da se prenesu u prozu, ubrojile među gatke kao i one priče o Usudu i Pepeljugi. Kao kriterij za razlikovanje junačkih pjesama od ostalih mora se uzeti ono, što neka junačka pjesma traži od junaka, da se mora naći ondje:

»Gdje mač sieva, pa glave polieću.«

Od vjersko-legendarnih pjesama dolazi u toj knjizi na prvom mjestu legenda »Krštenje Isusovo«. Kako može ovakova pjesma naći mjesto u narodnoj junačkoj epici kao i ona s naslovom »Boj na Kosovu« od str. 260.—274.?! Ova knjiga ima ukupno 82 pjesme, a pravih junačkih prema gornjem kriteriju ne ima ni polovina. Pogotovo ovamo ne ide pjesma »Nahod Simeon«, jer se u njoj mjesto junaštva slavi spolna ljubav među bratom i sestrom, zatim među majkom i sinom dodajući joj za nagradu, da je sin sa svojom majkom rodio sv. Savu. Ako se tako rađaju sveci, što će biti od djece iz zakonite ženidbe!

Druga pogreška proizlazi iz jezične strane: za čakavce treba izdavati čakavske, za kajkavce kajkavske, za štokavce štokavske pjesme, ako se želi, da narodne pjesme prodru u narod na zabavu i pouku; inače je svrha promašena. Još bi nekako i štokavac mogao razumjeti pjesmu

[1] Taj naslov glasi latinski: »Cacodaemon et artes abeo inventae«.

»M a r i j a i Ž i d o v i« (od str. 5.—6.), ali bi mu nejasan ostao mnogi stih u pjesmi »H r i s t i g r j e š n i k« (28.—30.) i pjesmi »D u š a n a s u d u«. Šta će pak koristi imati čakavac i kajkavac od štokavskih pjesama, u kojima ima svakojakih provincijalizama i turcizama?!

. Kao vrlo velik nedostatak ovoj knjizi treba istaknuti to, što knjiga ne ima nikakva tumača nepoznatih riječi, a ima ih jako mnogo i to: hrvatskih, turskih, talijanskih i možda slovenskih. Ovo je znak naše narodne slabosti, koja se zove površnost; od nje se ne izliječi naša inteligencija ni u trećem koljenu, kamo li prvom, koje se dade na školovanje, a potječe iz primitivnih gradskih ili seoskih obitelji. U ovom svesku ima toliko mjestâ, što su nejasna i starim jezikoslovcima; dapače bih smio reći, da je stih: »T e l o i d e s u n č e n s a d« (str. 30. i 55.) isto tako bio nejasan i Rudolfu Strohalu, kad ga je slušao od slijepca putnika na Sušaku, i Dru Ivanu Brozu i Dru Stjepanu Bosancu, kad su ga čitali u tekstovima na gornjim stranama, a i meni, kad sam ga pročitao, pa sve do sada, jer ja doista ne mogu odgonetnuti, što znači taj stih i to one dvije riječi »s u n č e n s a d«. Od turcizama pak navodim samo neke, što sam ih našao listajući tu knjigu, da napabirčim ovoga blaga: rezil (17), sakat (18), dalga (26), nevakat (39), sent (62), isan (63), čoban (64), terzija (69), ka(l)drman (74, 75), ibrišim (80), delija (81), ibrišilj (82), duvar (84), sopra (85), hajter (86), zeman (87), odaja (88), saba(h) (93), đuveglija (152), kavada (160), vesliđen (190), hurjat (379), telal (380), kandžija (398), m e l e z l i j e gaće (405), dilber (405), mezetiti (406), evlad (408), dušek (408), airli (408), čardak (409), beli (409) itd.

Još valja koju reći o »Dodatku« ove knjige. Tu su nanizane kojekakve varijante, pa je tako knjiga dobila mnogo nove građe: od str. 467.—600. Odmah nas dočekaju varijante za pjesmu »Krštenje Isusovo«, da se jako iznenadimo, kad pročitamo tvrdnju, da su iste pjesme — po sadržaju — u Deželića »ženske«, a ne junačke kao ona, koja je došla u ovu zbirku junačkih pjesama. Ja ispovijedam ovdje, da ne mogu shvatiti, zašto je ona jedna pjesma »Krštenje Isusovo« junačka, a one druge dvije ženske. Još manje mogu pojmiti, zašto se neke narodne pjesme moraju zvati junačko-ženske ili hermafroditske ili ženske — lirske. Svi kulturni narodi dijele pjesništvo na epiku i liriku i dramu, kako je to prvi obradio poznati gorčki filozof Aristotel; samo se u nas — po Vukovoj teoriji — narodne pjesme dijele na muške i ženske, pa na polumuške ili polužensk, kao da je tu glavna oznaka žena ili djevojka, od koje čovjek redovito zabilježi koju pjesmu, a ne sam sadržaj ove ili one pjesme. Tako je Vuk ne samo Maretićev C i c e r o n, nego i srpski A r i s t o t e l po sudu svih učenih Srba i Hrvata Vukovaca,

među koje se sami ubrajaju i Maretić i Bosanac i Andrić i cijela legija Maretićevih učenika. I ovo je još jedan dokaz, da u nas Hrvata ne ima dosta kritičkoga duha, nego lako damo sebi metnuti brnjicu na nos, pa nas Srbi vode, kako god hoće. Za dokaz svoje tvrdnje izričem duboko uvjerenje, da bi svaki strani estetičar sve te naše ženske pjesme razdijelio na dvoje: 1. na romance ili balade; 2. na lirske i to većinom ljubavne, ako naš narod uopće ima prave lirike prema definiciji, koja se redovito uči po školskim knjigama. One pak pjesme, pod naslovom »Krštenje Isusovo«, od kojih Bosanac jednu ubraja u junačke, a druge dvije u ženske, nisu ni jedno ni drugo, nego legende i to vjerskoga sadržaja. Njih bi trebalo ubrojiti u romantiku, pa ih nazvati romancama ili baladama; nu budući da je za vjersku ili religioznu epiku određeno posebno mjesto, ako je govor o kršćanskom Bogu i svecima i sveticama itd., to je pravo reći, da su to vjerske legende, a nazivi romanca ili balada neka se i dalje upotrebljavaju za slične pjesničke proizvode svjetovnoga sadržaja.

Ovako je bez riječnika, u kojem bi morale biti domaće i strane nepoznate riječi, i bez stvarnoga komentara Dr. S. Bosanac sam priredio drugu knjigu »Junačkih pjesama« za »M. H.« god. 1897.

Ne znam, što je bilo između »M. H.« i Dra S. Bosanca, te »M. H.« taj posao oko izdavanja junačkih pjesama povjeri Dru Luki Marjanoviću. Ovaj veliki prijatelj narodnog blaga i napose muslimanskih junačkih pjesama, što ih je dobro poznavao iz ranoga djetinjstva, jer se je bio rodio na granici Bosne i Hrvatske: u Zavalju, s velikim trudom prikupi vrlo mnogo toga narodnoga blaga iz islamskih usta, muhamedanaca iz Bosanske Krajine i Posavine, te priredi dva velika sveska pod naslovom »Junačke pjesme (muhamedanske)«, knjiga III. i IV. Tu je osim pjesama važno spomenuti, da je Marjanović ne samo prikazao, kako su se te pjesme sabirale, nego je donio i slike nekih pjevača i inače nanizao dosta opazaka i o pjevačima i o narodnim pjesmama uopće, napose o onima, koje je odabrao za ta dva sveska. Treći svezak bi tiskan god. 1898. i četvrti god. 1899. Na str. LV. predgovora Marjanović veli da je u dodatku pokazao i na one pjesme, koje su tiskane u drugim zbornicima, a slične njegovima ili stoje s njima u nekoj vezi, nadalje da je dodao »tumač turskih i inih nepoznatih riječi«. To je velika razlika među zbornicima pjesama u redakciji Dra Ivana Broza i Dra Stjepana Bosanca s jedne i Dra Luke Marjanovića s druge strane. Ovaj tumač obuhvata u trećoj knjizi prostor od strane 619. do str. 672., a u četvrtoj od str. 666.—736. Od god. 1909.—1929. je »M. H.« izdala tri knjige »ženskih pjesama« pod redakcijom Dra N. Andrića i to »balade i romance« god. 1909., »pričalice i lakrdije« god.

1914., a »ljubavne pjesme« god. 1929. Sudeći po knjizi »Izabrane narodne pjesme ženske«, što ih je isti stručnjak priredio za »Društvo hrvatskih srednjoškolskih profesora« god. 1913., neće ni u »Matičinim« izdanjima ženskih pjesama biti posebnog tumača nepoznatih riječi, da se rad nastavi prema III. i IV. knjizi junačkih pjesama, nego je na svakoj strani pri dnu zabilježena koja strana ili domaća nepoznata riječ, da pomognu shvaćanju raznih situacija i predmeta. Bez sumnje je bolji alfabetski tumač Luke Marjanovića nego ovakav slučajni Dra N. Andrića, ali je ovaj laglji, pa ga je Andrić rađe uveo. Nu ovaj je posao i nepregledan, jer se ne može zapamtiti, na kojoj je strani koja riječ protumačena, i manjkav, jer se lako ispusti mnoga riječ, i napokon netočan vrlo često, jer se na brzu ruku napiše što mu drago, ut aliquid fecisse videatur. Tako u onom izdanju ženskih pjesama za škole čitamo na str. 30., da riječ »t a r a b e« znači »plot«, a to nije pravo; na str. 79. nije dodano pravo značenje riječi »sejmen« niti metnuto, da prava turska riječ glasi b ü l b ü l, a ne bumbul = slavuj.

Da je u ovoj knjizi izostavljena mnoga nepoznata riječ, a osobito iz turskoga jezika, svjedoče nam ovi slučajevi: ječerma (27), kalamar (29), murećep (29), ćage (31), mermer-avlija (33), đogat (33), dorat (34), providur (34),, odžak (36), aferim (37), krkali (39: nejasno protumačeno) itd. Na str. 33. nije točno rečeno: »Halat ili alat, crveni konj, nego se pravo kaže al-at, jer a l znači c r v e n a at = konj; tome odgovara hrvatsko ime r i đ a n. To su doduše male stvari, ali one često prijeće, te čovjek ne može sebi predočiti ovu ili onu sliku ili situaciju, kako je to pjesnik izrekao. Ovakov rad mora cijelomu djelu utisnuti žig površnosti.

Što se tiče Banaševićeve teorije o utjecaju francuskog pjesništva srednjega vijeka na balkansku epiku, može joj vjerovati svaki zasukani Srbin i naivni Hrvat; nu ja kažem, da tu treba više vjerovati jednom Jagiću nego Banaševiću. Da je naime oštroumni Jagić mogao naći utjecaj francuske epike na balkansku, on je ne bi bio prešutio, nego bi je bio istaknuo isto tako, kao što je utvrdio i predočio utjecaj provansalskog trubadurskog pjesništva na trubadure u Dalmaciji i Dubrovniku. Tako dakle Jagićeva šutnja o tom utjecaju govori, da toga utjecaja nije bilo.

Kad je pak Talijan Fortis bio Splićanina Bajamonti-a Julija upozorio na sličnost među grčkom epikom i epskim pjesmama balkanskih Slovjena, te ga toliko oduševio za tu pojavu, da je on napisao cijelu studiju »De magniloqui libris Homeri«, da dokaže tu sličnost, nadalje kad je istina, da se je junačka epika razvijala samo kod onih Slovjena, koji su bili susjedi Grcima ili po vjeri njima bliži nego ostaloj kato-

ličkoj Evropi, onda zdravi razum mora zaključiti, da su slovjenska balkanska i ruska epika čeda stare Homerove epike upravo tako kao i Vergilijeva E n e i d a.

Što pak Banašević hoće da dokaže, da je srpska epika postala pod posrednim utjecajem francuske viteške epike, to odaje istu prikrivenu tendenciju, da je makar srpska epika plod stare zapadne kulture, kao što su stari Rimljani pričali, da su starinom Trojanci?! Srbima godi ovakova teorija i ona je za njih utvrđena s 90% vjerovatnosti, jer tu oni imaju posebnu logiku kao i onaj njihov sunarodnjak, koji je bio Ivana Mažuranića potvorio, d a j e u k r a o Njegoševo djelo »Smrt Smail-age Čengića«. To je posve skladno sa srpskim mentalitetom: kad su u Crnoj Gori — prema Šćepanu Ljubiši — mogli ukrasti zvono sa zvonika, pogotovo je lako prisvojiti mrtva slova. Nu Rus Lavrov je godine 1887. pisao u obranu Ivana Mažuranića i njegov sud našao potvrdu u autografu samoga pjesnika Mažuranića, te je tako potvora sa strane Ljube Nenadovića pretvorena u prah i pepeo na sramotu njegova značaja kao »kulturna« Balkanca b e z »o z b i l j n o s t i i l o j a l n o s t i«, kako veli Dr Milan Rešetar u VII. izdanju »Gorskoga vijenca« na strani 2.

Makar da Dr N. Andrić na str. 11. navodi Murka i Gesemanna kao pristaše teorije, da su razni epski motivi prešli sa zapada na istok i to najprije u Dalmaciju i Hrv. Primorje; makar da Dr T. Maretić u spomenutij knjizi na str. 28. veli, da se ne može dopustiti, da Homer ima kakvoga utjecaja na junačku našu narodnu poeziju, jer da je ovaj grčki pjesnik od svršetka klasičnih vremena pa sve do novijih bio kao neko zakopano blago poznat samo učenijim ljudima i to vrlo rijetkima: ipak se na temelju povijesti treba istaći, da je grčka književnost i prosvjeta kako tako živjela na Balkanu sve do propasti Carigrada god. 1453. i da je u grčkoj prosvjeti Homer sigurno zauzimao važno mjesto, pa se tako duh njegove poezije prenosio među susjedne Bugare i Srbe, a i Ruse, kad su iz Carigrada primili i vjeru i temelje književnosti. Samo se tako može shvatiti neobična srodnost među starom grčkom i sredovječnom slovjenskom epikom na Balkanu i kod Rusa. Tko to pripisuje slučaju kao Maretić na navedenoj strani svoga djela, taj je ili neobično tvrdoglav ili naivan. Kada je pak u Italiji bilo jako mnogo humanista u drugoj polovici XV. vijeka, kako to čitamo u Vodnikovoj knjizi »Povijesti hrvatske književnosti« od god. 1910. na str. 73., pa su neki od njih bili i u Dubrovniku poučavajući mladež i latinski i grčki, to znači, da su među tim humanistima mnogi bili rođeni Grci, što znači, da je u Italiji i u Grčkoj bio humanizam dosta jak već u XIV. vijeku, a to nam i treba znati, jer su se najvažniji događaji na Balkanu, koji su

se sačuvali u srpskoj i bugarskoj epici, odigrali upravo u XIV. vijeku. Ovdje treba napose spomenuti, da je Grk Demetrije Chalkokondylas, rodom iz Atene, bio u Dubrovnik pozvan iz Firence god. 1490. za učitelja. Ista knjiga Branka Vodnika tvrdi na istoj strani, da se je humanizam bio i po Dalmaciji razmahao toliko, te su iz Dalmacije naši humanisti dobivali mjesta u Italiji kao profesori na sveučilištima. Ovu tvrdnju podupire i Dr Milorad Medini u svojoj knjizi »Povijest hrvatske književnosti«, knjiga prva, str. 63., gdje čitamo: »...ne će biti s gorega, napomenemo li, kako Dalmacija ni u XV. vijeku nije bila svijetu na odmet, kako je dapače darovala svijetu ljudi, koji joj ime proniješe«.

Kad se još ima pred očima opsežna literatura o »V e d a m a« Stjepana Verkovića, koje mu je kao naivčini podmetnuo lukavi Balkanac, bugarski pop I v a n I l i j e v u bujno doba slovjenske romantike, pa povijesna istina, da su na Balkanu i dvorovi i velikaši, među ovima s istim pravom i neki begovi držali svoje pjevače, da im i slavu šire pjevajuć o njihovim djelima i da ih zabavljaju pjevajući o djelima drugih junaka: doista zdrava pamet mora teško osuditi i Maretića i Banaševića, što prvi onu čestu i krupnu sličnost među Homerovim i balkansko-slovjenskom epikom pripisuje slučaju, a drugi — utjecaju dalekih francuskih pjesama?!

Ovim sam vjerovatno raspršio vjeru u utjecaj francuske epike na balkansku makar kod onih naših ljudi, koji nisu slijepo orijentirani prema Jankovićevu i Banaševićevu mentalitetu, a neka Banašević i dalje ostane kod svoje teze, kada se on kao galoman ne može otrgnuti od te zablude. Da je o ovoj stvari mogao izreći sud Ilarijon Ruvarac, sigurno bi bio izrekao otvorenu i oštru antitezu ne štedeći ni Banaševića ni Maretića, j e r j e o n z n a o p i s a t i i m u d r o i s i n e i r a e t s t u d i o.

Za same pjesme, koje su uvrštene u ovu knjigu, kažem u glavnome ovo: bolje bi bilo proučiti dosadašnje »Matičine« i druge zbornike narodnih epskih pjesama nego gomilati to narodno blago i puštati ga, da na njega pada prašina, pa da narod ne ima od toga nikakve koristi, kao što nema ni od onih pjesama, koje se možda nikada neće izdati, i ako su zabilježene, pa kao mumije leže i čekaju da ih se prouči. Nu kad je taj zbornik već tu, valja primijetiti, da štokavci neće mnogo koristi imati od čakavskih pjesama, jer im ne razumiju nekih riječi: a r m a t i, o r m a n i c e, b a n d i r e (25), z a k o n ž. r. (26), s k u b e, p o h a j a t i (27) itd., a još manje mogu čakavcima goditi štokavske pjesme kraj obilja kojekakvih turcizama i provincijalizama, uz koje ne ima nikakva tumača. Nu kao osobitu pohvalu valja istaknuti to, da je Dr N. Andrić u značaju hrvatskih junaka, osobito Mijata To-

mića, utvrdio i naglasio kršćansko praštanje i na jednom mjestu rasplakano kajanje, dvije vrlo važne note hrvatske duhovne individualnosti. Bolje je biti razbojnikom, nu na koncu se pojakati kao sv. Dizmo, nego biti farizej cijeloga vijeka i kao takav umrijeti.

Još koju o jeziku ove knjige, što ga nalazimo izvan tih pjesama, pa ću ovu ekskurziju u prošlost i izdavanje hrvatskih epskih pjesama završiti.

U potpunom naslovu ove knjige čitamo i riječi: »Sveska peta«. Podvučenoj riječi treba prigovoriti, jer je ona pozajmljena iz beogradskoga žargona, a hrvatski se to kaže svezak. Na 5. strani izdavačeva teksta imamo turcizam »čobani«, a do njega riječ »pastirice«. Sintaktički nije dobro rečeno na istoj strani: »da su za vremena počeli...«, nego tu treba reći: na vrijeme ili u pravo vrijeme — prema lat. ad tempus (vidi Divkovićev latinsko-hrvatski rječnik, od god. 1900., str. 1057.). I Dr N. Aandrić pravi perfekt bez oblika je od pomoćnoga glagola biti, ako je glagol pasivan ili tranzitivan; tako na 5. strani piše: »Čim se odbor odlučio...«. U ostalom tu bi morao biti hrvatski pluskvamperfekt, jer se je podređena radnja dogodila prije glavne. Particip iscrpen (6) pripada glagolu iscrpsti, a mjesto njega je običniji glagol iscrpiti i njegov particip iscrpljen. — Srbizam i pridjev »vanredan« (7) prema hrvatskom izvanredan. Ne valja riječ zadosta (7), pače je pleonazam uz glagol »nadivi se«. U izreci: »Htio je da posiječe...« imamo bugarsko-srbijansko dakanje mjesto hrv. infinitiva (7). Na str. 8. ne valja glagol »podsmijevati se«, nego je dobar glagol podsmijavati se. Na str. 9. uzet je veznik »pošto« u uzročnom značenju, pa bi mjesto njega trebalo reći: budući da, jer ili kako, pače i kad. Ne valja oblik »žitijama«, jer nominativ glasi žitije; dakle je srednjega, a ne ženskoga roda (9). Riječ »predanje« (9) je crkveno-slovjenska ili ruska, a hrvatski se kaže predaja. Prema glagolu uplesti glasi iterativni glagol uplitati, a ne »upletati« (9). Na str. 10. imamo srbijanski pridjev »srednjevjekovni« mjesto hrvatskoga sredovječni. Na istoj strani imamo rusizam »protiv« s genitivom mjesto hrvatskoga proti s dativom. — Iako je dobra riječ čitaonica, ne valja supstantiv »čitalac« (12), nego se hrvatski kaže čitatelj. Mjesto pridjeva »dobromisleni« (12), koji zaudara po moskovštini, treba reći dobrohotan, jer i dobro misli onaj, koji dobro hoće kome. Na istoj strani čitamo »njegova plemenita srca«, a treba reći plemenitoga t. j. oblik po složenoj deklinaciji. — Mjesto pridjeva »izgladnjelu« (12) treba reći gladnu. Kakva je to riječ »našto« na str. 14.?! Pridjev »djetetov« na str. 15. nije dobar, jer se samo od

osnova muških supstantiva prave pridjevi sa sufiksima -ov ili -ev, ako ti supstantivi idu po o-deklinaciji. Stoga bi trebalo tu reći: Majka toga djeteta... — Mjesto »pred sebe« (16) narod voli reći preda se.

Na koncu navodim iz komentara sa str. 38. pod br. 13 vrlo neobičan plural »s fratrovima« mjesto s fratrima i sa str. 53. lokativ»Alagovićevom« mjesto Alagovićevu.

Sve sam ovo rekao u najboljoj namjeri, da se više ne ponovi ono, što umanjuje vrijednost cijelom djelu, te mu tako smeta postići onu važnu svrhu, kojoj je namijenjeno.

Dr Josip Dujmušić.

ČEŽNJA ZA DOMOM

V srcu mojem denes svetla nega.
Duša moja, kam ti misel bega?
Trudne noge... puti kam bežite?
Kaj vas vleče dalko tam prek brega.
De slamnate spiju hiže stare,
De se žabe glasaju z brega...
Truden sem i srce te moje pita:
Zemlja črna... buš prijela zbega
Šteri je ostavil tebe dragu,
Šteromu je denes dosti sega
I duša ga krvavo tak boli:
Zakaj dobroga tak malo jega?

Vladimir Kiseljev.

TUŽNA LIPA

Ti si tužna, lipa moja,
S pesmom starih violina
Za sudbinom tvojeg sina
Da se plače grana tvoja.

Moja žalost je i tvoja
Čez duge zimske mesece...
Nad sudbinom svoje dece,
Ti si tužna, lipa moja.

Čuješ, lipa, žalost sina
Tiho, tiho i se jače
Kak se njegvo srce plače
S pesmom starih violina.

To se plače domovina...
Tužna ta krajina cela
Za slobodom bogih sela
Za sudbinu tvojeg sina.

Naj se plakat, lipa moja,
Lehko v srcu ni ni meni.
Tužen ja sem v tvoji seni
Da se plače grana tvoja.

Vladimir Kiseljev.

FRANCUZI PRED ODGOVORNOŠĆU

(Neki nevojnički momenti francuske drame)

Francuski akademik Abel Bonnard održao je početkom ožujka 1937. godine u Parizu predavanje o odgovornostima Francuza za teški položaj u koji je dospjela njihova zemlja. Bilo je to u doba vladâ »pučke fronte«, kada je stanje u zemlji postajalo svaki dan sve više dramatično. I kad situacija postane očajna, da nevolja postane za sve vidljiva i otkrivena, kad već stvari dotle dodju, većina ljudi reagira vrlo jednostavno: oni navaljuju i bacaju svu odgovornost za to na današnje ili jučerašnje ministre, proklinju pojedince. Bonnard medjutim naglašuje, da su se pojedinci doduše opteretili velikom krivnjom, a prema tome i odgovornošću za nastalo stanje, ali ne treba prema njima upirati svoje poglede. Predmet naše pažnje treba biti sama nacija, jer se kroz pogreške i slabost jednog političkog sistema na neki način očituju i izrazuju dispozicije jedne nacije tako upravljane, da zla i nevolje od kojih trpi odgovaraju u stanovitoj mjeri krivnjama koje je počinila, te da se napokon može reći, da su nevolje i teškoće nacije vezane za njezine pogreške.

U svom članku »Mijena zakonâ života«[1] formulirao je Ivan Oršanić ovu misao na sličan način. Po njemu »bolesno ili degenerativno stanje u jednom narodu ili državi predstavlja kontinuirani idejni i životni skup pojava, u kojem su utkani kroz dugi niz godina svi ljudi jednoga naroda ili jedne države. Taj životni i idejni skup pojava manifestira se u društvenom uredjenju i načinu života, rada, mišljenja i osjećanja na svim dijelovima privatnoga i javnoga života, te se pojavljuje kao zakon života u narodu ili državi. Ovaj zakon života ima svoje dominantne predstavnike u politici, moralu, ekonomiji i kulturnoj djelatnosti. Prosječni pak čovjek, t. j. masa, uljuljana je u taj zakon života i uspavana za revolucionarne impulse i ideje...« »...Što je najtragičnije, tek u slomu mnoštvo uvidja pravu slabost i nevaljalost onoga zakona života, u kojem je živjelo, i to mnoštvo, ne smatrajući sebe odgovornim, upravlja svoju mržnju na dominantne nosioce prijašnjeg života. Tom mržnjom ono osudjuje stari zakon, pa ako se u takvom psihološkom času nadju sposobni, pametni i organizirani pokretni impulsi, moguće je utvrditi novi regenerativni zakon života.«

Naše je dakle razmatranje u tom smjeru upereno prema svim Francuzima, kao naciji, a ne prema ovom ili onom pojedincu,

[1] Ivan Oršanić: Mijena zakona života, Hrvatska Smotra br. 1, 1941.

koji možda i pred sudom odgovaraju radi pomanjkanja realnog shvaćanja u vođenju politike i uzrokovanja nesreća.

*

Kad čovjek gleda svoju zemlju, koju neizmjerno voli, kako njom upravlja jedna bijedna, gotovo pogrebna vlada, najugodnije bi nam bilo misliti, da između jednoga i drugoga nema nikakve veze, ništa zajedničkog. Međutim ta veza postoji, već i po onoj, da narodi imaju onakovu vladu, kakvu zaslužuju (Joseph de Maistre). S druge strane mora biti neka razlika na pr. između Francuske koja je živjela kroz stoljeća eklatantnim naporima svojih velikih ljudi, koja predstavlja veliku zajednicu talenta i vrlina, riznicu uma i svetosti, filozofije i poezije, herojstva i odvažnosti, da se može mirno reći, da francuska nacija graniči s onim što ima najuzvišenije — i između onoga što je imala najbijednije: žalosnu bijedu nesposobne vlade. Ipak se ne može mimoići činjenica, da se ovakova vlada ne bi mogla učvrstiti i trajati dulje vremena, ako ne bi na neki način dosta vjerno odgovarala dispozicijama nacije, koje u određeni čas predstavlja.

U današnje doba politička djelatnost ima veliku važnost. Jedna vlada ponajprije vrijedi po svojim odlukama koje donosi o svim velikim pitanjima (vanjske politike, saveza, uprave, socijalne organizacije). Medjutim, držimo, da je za jedan narod isto tako vrijedna ako ne i vrijednija ona nevidljiva i stalna djelatnost vlade po duhu koji unosi neprestano u svaki grad, selo i kuću. Posvuda žive ljudi, na koje se vrši uticaj dobrim i zlim idejama, a ponajprije primjerom i principima, što im ga država pruža. Država dotiče svojim odlukama i zakonima sve uzvišene stvari kao vjeru, moral, domovinu i obitelj. Kroz ove odluke i zakone primaju ljudi pomalo uticaje tako, da ih više i ne osjećaju. A ti uticaju ipak postoje i pomalo formiraju i modificiraju dušu. — Dobra vlada ponajprije čuva vrline jednog naroda. Tako u školi ulijeva se naciji svijest u njezinoj vrijednosti i veličini. Uprava pokazuje na svakom koraku brigu za opće dobro. Dobra vlada jest ukratko ona, koja pomaže da obični ljudi postanu marljivi ljudi, koja diže niveau cijeloga narodnog života.

Kad se dakle ne može nijekati odlučna važnost politike za život nacije, postavlja se pitanje, treba li se svaki čovjek njom baviti. Ako je politika dobra, to jest ako je dobro i pametno vode, nije potrebno baviti se njome. Medjutim ako je politika rdjava, ostati indiferentan u času krize i nevolje, značilo bi, da čovjek nije ništa i da ne će ništa. Držanje Francuza prema politici karakterizira

Bonnard ovako: Francuzi ulaze u dramu od danas sa osjećajima od juče r. Čini se, da su oni više radoznali nego uzbudjeni onim, što drama nosi. Nebo se može ne znam kako naoblačiti nad njihovim glavama, opasnosti se mogu nad njima nagomilati poput crnih oblaka, pa pri tom čovjek ima utisak, da im laska promatrati kako će udariti munja, radoznali su da promatraju dramu, u kojoj riskiraju postati žrtvom. Francuzi vjeruju, da ono što će ih uništiti, da će ih zabaviti — oni dolaze na prozor da promatraju kako im se ruši kuća. — Odakle dolazi ovakovo naivno držanje? Možda od Revolucije, kad su mase mogle po miloj volji gledati izvanredne dogadjaje, a da pri tom nisu nikako ili bar dostatno shvaćali, šta time sve stavljaju na kocku, i da će oni jednoga dana to u bilo kojem obliku platiti. Gotovo bi se moglo reći, da je Francuze obuzela neka zajednička misao dugog razdoblja veličine i procvata njihove zemlje, tako da ni revolucije ni ratovi, te sve ono, što su podnijeli, nije moglo pred njihove oči postaviti dramu, u kojoj bi njihova zemlja mogla i propasti. Nije rijetko istaknuta i ova karakteristika Francuza, da oni naime raspravljajući o aktuelnim problemima mnogo manje misle na opasnosti o kojima ovisi njihova sudbina, njima je važnije da njihov ésprit briljira govoreći o tima opasnostima.

Razlikovati glavno od sporednoga, a sporedno od nevažnoga, nije laka stvar. Međutim ima mnogo ljudi, pa i među onima, koji vole isticati svoju inteligenciju, koji su opsjednuti nevažnim stvarima, i koje sporedno pretežno obuzima; a što se tiče bitnoga, glavnoga, na to oni više ne dospijevaju. Bonnard ističe, da kad bi trebalo označiti ljude koji najmanje osjećaju i uočuju dramu, u kojoj se odlučuje sudbina Francuske, upro bi prstom na one Francuze, naročito u Parizu, koje obuzima ponos što su u sve upućeni; upućeni, reći će, da su upoznati stalno s malim zgodama, koje im onda skrivaju ogromno lice događaja: jedan ministar je rekao ovo, drugi je političar objedovao s onim, dogodit će se za »sigurno« ovo ili ono. Sve ove zgode i brbljanja nemaju nikakvu vrijednost, bila ona istinita ili ne, ona samo onemogućuju ljudima da uoče velike poteze stvari.

Jedan drugi tip ljudi protivan onom prvom: došlo što mu drago, oni ne žele biti uznemireni. Tako dugo dok nisu oni izravno pogođeni ili dok se njihovi poslovi kako tako odvijaju, drže, da sve ide dobro i ne nalaze potrebu da se pokreću.

Ispravan čovjek, dostojan član zajednice, želi pred svojom zemljom, kao i pred vlastitim domom vidjeti osiguran što dulji period vremena, da zemlja bude sigurna i moćna. Čovjek traži dugu budućnost, da može podizati svoju obitelj, svoju zemlju, da svim silama može

raditi na općem napredku. Naprotiv, osobe zadojene egoizmom ne gledaju tako daleko. One su spokojne ako vjeruju, da su sigurne kroz razdoblje od nekoliko mjeseci, tjedana pa i dana. Ovakovi ljudi uvjeravaju jedni druge, iznose mnoge razloge, da se ne trebaju uznemirivati do — iduće godine, i da tako njihov »počinak« ne treba biti pomućen. Ovi ljudi sliče pilićima u kokošinjcu, kad si u ponedjeljak čestitaju, da sada opet mogu biti mirni i spokojni do — slijedeće nedjelje.

U odsudnom trenutku veliki broj poštenih, pametnih, ali neodlučnih ljudi, ne vrši nikakav uticaj na tok događaja. Oni bi se morali nametnuti po dužnosti prema cjelini, i sve svoje iskustvo iskoristiti za opće dobro. Za ovo pak treba imati odvažnosti duha. Treba imati srčanosti. Francuska je međutim zemlja, gdje se boje i samih riječi kao strašila. Tek jedan primjer: način, kako se od riječi »fašist« uspjelo načiniti sablast.[2] Ne mora čovjek odmah biti fašist ako tvrdi, da fašizam predstavlja vrlo važno nastojanje, koje zaslužuje, da bude pobliže proučeno. Ovaj studij može biti samo koristan. Međutim šta se dogodilo u Francuskoj? Od riječi se načinili strašilo, a pri tom se uopće nije gledalo na stvar. Čim je bila izgovorena riječ »fašist« sve se ustavilo, a »nesretnik« označen tim nazivom, makar govorio i radio najpametnije stvari, imao je samo šutiti! Slično je bilo za vrijeme Revolucije sa pojmom »aristokrat«. Može se konačno utvrditi, da neprestano u franskom javnom životu ima neka riječ, koja u političkom životu dominira iza neke druge riječi. Tako je za vrijeme vlade pučke fronte vladala riječ »pause«, prije nje »expérience«, a još prije »trêve«. Međutim ova pojava ne odgovara nikakvoj realnoj niti spasonosnoj djelatnosti. Riječi su samo bacane pred masu — a duh se Francuza daleko nalazio od realnoga.

Francuzi su bili daleko od stvarnosti. A čemu se ima pripisati ova pojava? Zašto se u Francuskoj više govori radi uspjeha koji se ima postići, nego o djelatnosti kako da se taj uspjeh ostvari? Francuska je bila zemlja salona. Saloni su pak mjesta, gdje se govorilo i raspravljalo o svemu, a da se nije poznavalo gotovo ništa. Nakon salona treba naglasiti, da je Francuska zemlja kavana. Gambetta je jednom prilikom zgodno rekao, da su kavane saloni demokracije. U kavanama su nesavjesni ljudi odlučivali o stvarima, koje nisu poznavali. To su bila mjesta sastajanja brbljavaca i neodgovornih ljudi, mjesta,

---

[2]) Na manifestacijama socijalista i komunista, naročito za vlade »pučke fronte«, često su nošeni veliki natpisi: »Il faut choisir socialisme ou fascisme« — »La liberté, ou la mort«. (Treba odabrati socijalizam ili fašizam — Slobodu ili smrt).

gdje su mnogi sticali ugled inteligenata na račun svoje rječitosti, ili nekoliko naučenih sofizama.

Francuska može biti spašena samo od karakternih ljudi punih muškosti i jednostavnosti: trebaju prvo vidjeti što je golemo i glavno, a onda tek napinjati oči nad sićušnim. Treba dakle napred istaknutim manama odlučno isprriječiti protivne vrijednosti. Treba pronaći ljude, umne i srčane, karakterne, koji ne će misliti samo na sebe, nit će čekati da se uznemire tek onda, kad se dirne u njihove posebne interese. U času dakle teške drame za Francusku koja postade naročito vidljiva nakon vojničkog sloma od prošle godine, traže se najbolji i najspremniji ljudi da posluže domovini. Pri ovome se ne postavlja pitanje u sadašnjoj situaciji promijeniti jedno naziranje drugim, nego treba da ljudi postanu onakvi, kakvi do sada nisu bili, mnogo pronicaviji, čvršći, muževniji i karakterniji, te koji trebaju ući u djelatnost svom svojom osobom.

Francuska danas vapi za aktivnom elitom uma i rada, od koje će svaki pojedinac znati svoju dužnost. Treba međutim istaći u vezi s gore nabačenim mislima ulogu koju ima žena u ovim odnosima. Kad se neka zemlja nalazila pred alternativom preporoditi se ili propasti, neizmjerno mnogo su obnovi zemlje pridonijele žene. U normalnim prilikama one vrše svoje uobičajene funkcije, ali u tragičnim i teškim momentima, one dozivaju pred oči ljudi sve ono, što je vrijedno i dostojno u životu, sve ono, što treba spasiti. A da bi žena mogla uspješno vršiti svoj pravi poziv majke i drugarice nije najprikladnije, da ona ulazi u političku arenu. Pri tom na pr. treba naglasiti, da žena zaslužuje isto tako pravo glasa, ako ne i više od muškaraca. Ali opasnost leži na drugoj strani. Postoji naime opasnost, da bi žene, mjesto da u politiku unesu svoje vrline, mogle ove u politici izgubiti. U pogledu uvlaćenja žena u politiku naglašuje Bonnard da mu izgleda »da se hoće cijelu naciju zaraziti bolešću, koja je tek zahvatila jednu polovicu«. Kolika je tek opasnost u mogućnosti, da nesloga u političkom životu pređe i preko kućnih pragova! Nitko dakle ne treba biti protiv pravâ žene, naprotiv treba ih povećati, ali uvijek treba imati na umu, da su žene i majke čuvari nacionalne duše, i od najstarijih vremena čuvarice svetog ognjišta.

*

Kako će Francuzi izaći iz sadašnje teške situacije? Dakako da ne mislimo pri tom na onu političke naravi, nego na unutrašnju situaciju i pitanje obnove zdravoga nacionalnoga života. Životna drama odviše

tišti Francuze i to u tolikoj mjeri, da je teško vjerovati, da će se oni ikada više povesti za parolama i demagoškim pozivima izbornih proglasa i plakata ove ili one političke stranke. Francuski čovjek može opet izaći na poprište rada i veličine, ali treba postaviti jasan program za njegovu djelatnost. Maršal Petain ga je jasno zacrtao: travail, patrie, famille. To je osnov, to je program, prema kojem se ima sve usmjeriti, od kojega ima sve poći. Maršal je opetovano istakao, da se najveća briga ima od sada posvetiti omladini. Francuska će sutra vrijediti toliko, koliko joj bude vrijedila omladina. Preko nje treba doći obnova i preporod zemlje, omladina zdrava duhom i tijelom treba postati garancija francuske budućnosti. Program je postavljen i treba ga izvršiti. Kako će se provesti, i tko će ga izvršivati? Da li će Francuska doživjeti svoju obnovu u nizu mirnog i trijeznog stvaranja ili možda u prolijevanju krvi? Sve su to pitanja, na koja će budući dani odgovoriti. A da Francuska neće i ne može propasti, jasno je naglasio i sam Petain u svom proglasu na početku ove godine, podcrtavajući, da ona ima veliko značenje i znatan udio u zapadnoj — kršćanskoj kulturnoj i civilizatorskoj djelatnosti, pa je već stoga njezin opstanak nužan, a po tom i osiguran.

Stipe Mosner.

ZVIŽDUK LOKOMOTIVE

Zvižduk crnog stroja dočarava stazu
što beskrajnim poljem preko svijeta vodi,
dočarava sela, gradove daleke...
maštanjima bolnim duša od njeg rodi.

Zvižduk samo jedan srca oštro para,
to je jeka nekog predalekog poja,
to je krik života, dašak umiranja,
to je gorka kaplja duševnoga znoja...

Zvižduk crnog stroja tugu zrakom lije,
razbija tišinu svetu sniježnog kraja,
komadićak neba bljesne onim glasom:
nostalgična priča milog zavičaja...

Jerko Skračić.

UNUTRAŠNJA KOLONIZACIJA HRVATSKE KAO POLITIČKI FAKTOR

Unutrašnju kolonizaciju, kao ekonomski i politički faktor smatramo onaj dio i akciju ekonomske politike, koja na temelju racionalnog i sustavnog smještaja narodnih snaga na najpotrebnija i najkorisnija mjesta (zemljišta), ima za cilj podizanje i jačanje gospodarske i političke moći pojedinog naroda.

Po gornjoj se definiciji razabire, da unutrašnja kolonizacija može biti dvostrukog značaja t. j. prema konačnoj svrsi zbog koje se sprovodi. Dakle, ona se pojavljuje kao ekonomski ili kao politički faktor gospodarske i socijalne politike pojedinog naroda.

Kao ekonomski faktor, kolonizacija nije za sebe samostalan gospodarski pojam. Ona s ostalim privrednim problemima (melioracijom, komasacijom, šumskim pitanjem i dr.) čini onaj ekonomski pojam, koji nazivamo — agrarna reforma.

Unutrašnja kolonizacija kao p o l i t i č k i faktor isto je toliko odlučujući i presudni činilac za život i napredak pojedinog naroda, kao i kolonizacija sa čisto e k o n o m s k o m notom. Ali i kolonizacija sa političkim prvenstvenim ciljem, kolikogod ne spada — po svojoj osnovnoj ideji — direktno u okvir cjelokupne agrarne reforme, mora uvijek pored ostalih faktora računati i na gospodarski momenat. Jer isključujući gospodarske čimbenike, kolonizacija vršena samo i jedino političkim kriterijem, bila bi unapred osudjena na potpuni neuspjeh.

Moderna unutrašnja kolonizacija jest danas takav instrumenat državne politike, koji sve većma poprima oblik nužnog čimbenika pri rješavanju ekonomskih, socijalnih i političkih problema.

Možda za nijednu narodnost, kao za našu hrvatsku nije od tako velike i za daljnu budućnost od sudbonosne važnosti, stanje našeg naroda u demografskom odnosno populacionom pogledu. — Stoga, prije nego se uopće i počne tretirati važno pitanje kolonizacije, potrebno je upoznati se poraznom činjenicom, demografskim problemom, na čitavom pa i na povijesnom hrvatskom području.

Demografski problem po svojoj zamašnosti i aktuelnosti, je problem svoje vrsti. To je zasebna studija organskog života pojedinog naroda. Kako pak on spada u direktne uzročnike unutrašnje kolonizacije, potrebno je pokazati na glavne momente, koji su uzrokovali i stvorili današnju oslabljenost i razbijenost hrvatskog narodnog elementa, kao političke i etničke skupine.

Listajući hrvatsku prošlost, nailazimo isključivo na momenat krvnih borba, koje se tako rekuć, od dolaska naših praotaca protežu kao crvena nit sredinom puta škrte nam sudbine, sve do današnjih dana. Karakteristika ove borbe jest, što ista nije nikada imala agresivni, penetrirajući značaj. Isticala se je isključivo u svojim defenzivnim naporima, braneći svoju grudu i ognjište. Borba je dobila značaj samoodržanja.

Imajući za protivnika golemi i nesalomljivi osmanlijski polumjesec, koji u svojem kulminirajućem naletu pogazi bizantsko, bugarsko i srpsko carstvo, prisili hrvatski narod na političke premise. — Jer naravniji izbor bijaše moćna Austrija, država evropske i kršćanske kulture, od ondašnjeg barbarskog azijatskog naroda u kojem se tada nije vidilo baš nikakvog jamstva za daljni opstanak. Od onda i datira dominacija kuće Habsburg u Hrvatskoj, kao rezultat biranja nužnog ali manjeg zla.

Danas lako vidimo posljedice, kao rezultantu dugih borba za ograničeni životni prostor. Dosta je baciti pogled na povijesno područje prije i poslije turske najezde. Veći dio Bosne pa Crvene Hrvatske te bivše Vojne Krajine, naseljen je novim došljacima-bjeguncima iz istočnih krajeva. Druge vjere, druge kulture i običaja, dolazeći u manjim i većim grupacijama, stvarali su oaze gdje su se brzo množili i dalje prodirali u naše zapadne krajeve. Tako vidimo, da se za posljednjih četiri-pet decenija hrvatsko pučanstvo na svom historijskom području smanjilo, dok srpsko prema ovom nazadovanju, bilježi jaki brojčani porast.

Tu nam se nameće demografski problem, koji je naročito za male narode od goleme važnosti. Jer broj vlastitog pučanstva — i ako nije jedino — ono je nezamjenjivo i najjače sredstvo za održavanje narodnog područja. Uloga i važnost broja pučanstva skače poglavito na mjestima, gdje se susreću i sukobljuju suprotni interesi dviju resp. više različitih etničkih skupina.

Na što nas dakle upozorava i opominje demografski problem?

Upozorava nas na dvije nedaće, koje su uzrokom heterogenosti našeg narodnog elementa. Kazuje nam prvo, da smo b r o j č a n o s l a b i i drugo e t n i č k i r a z b i j e n i. Doduše etnička pocjepkanost nastupa uslijed brojčane slabosti, ali to nije jedini uzrok istoj. Neshvaćanje ogromne važnosti i uloge demografskog problema, je drugi isto toliko važan činilac etničke slabosti i brojčanog stanja.

Posljedice su očite. — Već od same morske obale pa preko Skradina, Obrovca, Knina na tursku Hrvatsku pa do Drine, povlači se jaka linija strane narodnosne skupine, slomivši potpuno našu narodnu cje-

lovitost. Jedino hrvatsko Zagorje sa uskom morskom obalom i otocima, čine tačke čiste hrvatske cjeline kao etničke skupine. Naravski, da naš narodni organizam ne može doći do potpunog zahvata u ulozi, koji mu njegov prirodni položaj pruža i nalaže na ovoj granici zapadne kulture. A ta činjenica nas unutarnje slabi.

Ovdje smo htjeli logičnim nizom misli navesti i istaknuti sve glavnije crte resp. uzroke, koji prethode i uzrokuju kolonizaciju u političko-populacionom pogledu. Za to je bio neophodan najkraći osvrt na neke činjenice povijesne naravi.

Samo proučavanje demografskog problema nameće i izaziva rješenje čitavog niza ostalih problema, kao: promicanje sklapanja brakova, suzbijanje bijele kuge i alkoholizma, davanje nagrada i olakšica obiteljima sa mnogo djece kao i pospješivanje unutrašnje kolonizacije.

Demografski problem i politički cilj unutrašnje kolonizacije (periferijske) u svrsi svoje ideje vodilje su identični. Stoga su im većinom i metode rada zajedničke. Tako su i ciljevi njihovog nastojanja — u materijalnom smislu — usmjereni na zajedničke istaknute tačke.

Te izložene tačke nisu samo na periferiji hrvatskog područja već i u samom geografskom centru. Prodor pravoslavne skupine zašao je tako duboko u hrvatsko narodno tijelo, da od zadnje zapadne tačke doseljenog pravoslavlja u Hrvatskoj i granice Slovenije, nema niti punih 50 km zračne linije! Tako u narodnosnom i etničkom pogledu, Hrvatsko Primorje i Dalmatinska Hrvatska spojeni su sa sjevernom Hrvatskom uskim i zbivenim neprirodnim koridorom. Ta organska anomalija, uzrokom je naše unutrašnje nepovezanosti i nekompaktnosti. Ona je zlo, koje u svim odlučnim momentima razvodnjava svako hrvatsko stanovište, uvlačeći svoje političke nazore oprečne interesima hrvatske cjeline. Naša politička povijest, pogotovo zadnjih deset dekada, najeklatantnijim je dokazom stalnog kolebanja i tapkanja naše narodne politike.

Sve je to naravna posljedica velike uloge i upliva »Slavoserba«, koji su ponajviše potjecali iz tih krajeva, a koji uvijek pa i danas igraju fatalnu ulogu u politici hrvatskog naroda. Sve dok odgovorni faktori ne budu svijesni ovog zla, političkog fantoma na našem narodnom tijelu, dotle se nikada neće kičma hrvatskog organizma čvrsto uspraviti i konačno stati na vlastite noge.

Predaleko bi nas odvelo iznašanje satističkih podataka, koji pokazuju svu bijedu ovog pitanja. Ipak, da se osvijetle specifično prilike u Dalmatinskoj Hrvatskoj, iznosimo stanje dvaju kotareva i općina, u kojima je najjače istaknuta oštrina ovog problema.

Kotar Benkovac		Rimokatolika	Pravoslavnih
Benkovac		7.075	8.499
Kistanje		1.171	10.320
Novigrad		8.261	314
Obrovac		4.686	8·613
Ravni Kotari		1.390	3.686
Stankovci		5.245	522
	Ukupno	27.828	31.954
Kotar Knin			
Drniš		20·220	6.941
Knin		2.972	24.256
Promina		5.148	823
	Ukupno	28.340	32.020

Skradinska općina je takodjer sa katoličkim življem u manjini omjerom 7561:7999, dok je u vrličkoj općini lagana prevaga na katoličkoj strani. — Omjer pak u turskoj Hrvatskoj je još gori, gdje je jačanje ne samo brojčano snažnije pravoslavne skupine očito, već i s materijalne, kulturne i političke strane sistematski favorizirano·

Ovo bi bili glavni momenti, koji moraju kompetentne najerati na brze odluke i ozbiljni rad, bez obzira na današnje vanjske prilike.

Jedno načelo u sprovadjanju kolonizacione politike — u obim prilikama — mora se strogo aplicirati na čitav sistem. Načelo čuvanja osnovne narodne jedinice — obitelji. To je ona ishodna tačka, organska stanica i izvor čitave narodne snage, koja jest i ostaje najboljim jamcem njegove budućnosti. Jaka i zdrava obitelj, kao temeljno načelo svake državne unutrašnje politike, mora biti polazna tačka svih njezinih socijalnih i gospodarskih akcija i reformi.

Ali za očuvanje svog historijskog tla ide se dalje· Ovdje u cijelosti prihvaćamo gledište dr. Mile Budaka, da se naše narodne snage izvan granica Hrvatske, kao Gradiščanski Hrvati i Hrvati u Madjarskoj, vrate natrag u svoju staru postojbinu. Time bi mnogo ojačali našu etničku skupinu na izloženim točkama našeg povijesnog područja.

Za definitivno uspješno rješenje kolonizaciono-demografskog problema, neophodno je potrebno angažiranje državne vlasti sa svim njezinim atributima. Tu dolaze zakonodavna i izvršna vlast, financijalna sredstva i stručna spremnost.

Racionalnom koordinacijom socijalnih, humanih i ekonomskih principa kod sprovodjenja društvene obnove, dati će mudra državna politika ljepše plodove hrvatskim generacijama koje dolaze.

Ing· Mladen Donadini

PUTOVI STVARANJA NOVE RUSKE KNJIŽEVNOSTI*

III.

Seljačka književnost.

Boljševici su vrlo mnogo učinili za razvitak ruske umjetničke književnosti. Ali su taj razvitak usmjerili sasvim posebnim i naročitim putem. Boljševici su razvijali tako reći tijelo književnosti, — njezin opseg, t. j. samo njezine vanjske kvalitete, dok su njezinu dušu, duh postepeno, ali sistematski uništavali. To gušenje književnosti — u njezinom pravom i dubokom smislu — vršili su na taj način, što su uništili unutarnju stvaralačku slobodu piščevu, pretvorivši pisca iz slobodnog i nezavisnog stvaraoca u pokornog vršitelja vladino-stranačkih naredaba i prisilnog panegiristu vladino-stranačkih idejnih podhvata i usko-praktičkog rada. Boljševici su dakle umjetničkoj književnosti nametnuli zadaće, potpuno tudje njenoj biti i karakteru. A time su već unapred stvorili siguran preduvjet njenoj duhovno-umjetničkoj krizi, koja prema vlastitom priznanju boljševika je poprimila zategnuto-permanentni karakter.

Za boljševike je umjetnička književnost prije svega s r e d s t v o p o l i t i č k e — u širokom smislu — p r o p a g a n d e. Doduše svaki državno-politički režim, svaki političko-socijalni društveni pokret svuda i svagdje se je rado služio uslugama umjetničke književnosti za populariziranje svojih ideja i rada. Ali sve je to uvijek imalo više ili manje slučajni karakter. Dok su boljševici u sve to unijeli strogi sistem i dobru organizaciju, vješto se trudeći, da za se dobiju najveću korist. Ovaj razorni rad boljševika nanosi strahovit uštrb umjetničko-stvaralačkim kvalitetama i interesima književnosti, a takodjer potpuno uništava staleški moral pisaca. Sovjetski pisci ne samo da pokorno vrše sve naredbe i upute sovjetske vlade i boljševičko-komunističke stranke, dapače — još su zahvalni za to vodstvo, licemjerno pripisujući mu pozitivno značenje. Koliko sovjetski pisci pažljivo prate sve želje vladino-stranačkih vodećih krugova uvjerljivo pokazuje slijedeći karakteristični slučaj. — God. 1933. u jednom od svojih govora Stalin je rekao, da kod pokušaja osvajanja sovjetskog sela i predobivanja njegovih simpatija potrebno je raditi vrlo oprezno, — »Opreznim korakom (ruski — »Tihoj sapoj«), — kako se Stalin izrazio. Pa u najkraće vrijeme GLAVREPERTKOM (Glavni odbor za repertoar) je dobio deset kazališnih komada sa naslovom »Opreznim korakom« (Tihoj sapoj). Ogromna većina kazališnih komada, koji su bili pisani uskoro poslije ovog govora, u ovom ili onom obliku obradjivala

---

* Vidi »Hrvatsku Smotru« br. 6, 7—8, g. 1940.

pojedine ideje i misli ovog govora. Sovjetski su se pisci već potpuno naučili na svoj neslobodno-podredjeni položaj. Oni obično ne protestiraju protiv tog položaja, dapače — katkada čak i blagoslivljaju ruku, koja je njima nametnula jaram, u svojoj suštini toliko uvredljiv. Odbor »Svesaveznog ujedinjenja asocijacija proleterskih pisaca« (VOAPP) na jednoj od svojih sjednica 1931. god. odredio je, da se službeno pismenim putem zahvali Stalinu na njegovom vodstvu sovjetske književnosti, podcrtavši njegove tobože goleme pozitivne posljedice. U posebnom »raportu« vodji medjunarodnog proletarijata« VOAPP veli: — »Razgovori s vama, druže Staline, i vaše upute u književnim pitanjima su imale ogromno značenje... Mi se služimo tim stanovištima, koje ste dali vi, druže Stalinu«. U ovom neobično karakterističnom i važnom dokumentu sami su sovjetski pisci dali izrazitu sliku one duhovne sredine, u kojoj su prisiljeni živjeti i raditi.

Vladino-stranačko vodstvo umjetničke književnosti u SSSR je pojava ne samo obična, na koju su se svi već naučili, nego je i neobično raširena. Ovim se pravom vodstva široko služe vladini i stranački funkcioneri svih rangova, videći u tome ne samo svoje pravo, nego dapače i dužnost. A sve ovo vrlo komplicira stvaralački put suvremene ruske književnosti, bez stvarne potrebe dajući mu suvišnu vijugavost i zamršenost.

Početkom 30-tih godina u SSSR je naročitu oštrinu i napetost izazvalo pitanje s e l j a č k e k n j i ž e v n o s t i, koja bi morala predstavljati nešto posebno i sasvim različno od proleterske književnosti. Ovo se pitanje vatreno diskutiralo u štampi, na različitim skupštinama i predavanjima. Ali unatoč svih ovih napora sasvim točno i iscrpljivo opredjeliti suštinu i karakter kompliciranog pojma seljačke književnosti nisu mogli pa i dandanas je taj pojam isto toliko maglovit i neodredjen kao i onda. Ali iz sveg nepreglednog obilja svakojakog materijala, koji se nagomilao oko tog pitanja, sa potpunom jasnosti proizlazi samo jedno. — U m j e t n i č k a k n j i ž e v n o s t z a n i m a b o l j š e v i k e p r i j e s v e g a — a možda i isključivo — s a g l e d i š t a o n e p r a k t i č k e k o r i s t i, k o j u o n a m o ž e d o n i j e t i n j i h o v i m d r ž a v n o - s t r a n a č k i m i n t e r e s i m a.

Prema mnijenju raširenom u SSSR umjetnička književnost mora služiti sovjetskom režimu u svoj kompliciranosti njegova ideološkog i praktičkog rada. Poznati sovjetski pjesnik A. I. Bezymenskij veli, da »Proleterski pisci moraju pokazati junake zemlje, tvornice, ostvarenje petoljetke, ljude, odlikovane ordenima socijalističke domovine«. Prema njegovu mišljenju mjesto sovjetskog pisca nije u njegovoj radnoj sobi, kod pisaćeg stola, nego — »na tvornicama republike, na likvidacijama proboja, u sovhozima

i kolhozima, na bilo kojem mjestu gradnje« (Moskovska »Pravda«, 16. IV. 1931.). Pjesnik Bezymenskij u svom gradjansko-političkom ushitu i ne opaža, da njegov poziv zapravo zadaje književnosti. kao umjetničkoj pojavi, izravan i snažan udarac.

Sovjetski su pisci dakle dobili točno odredjenu zadaću — čvrsto se povezati sa suvremenim ruskim selom i iznijeti potpuno iscrpnu sliku njegova života i rada sa svom njihovom vanjskom raznolikošću i unutarnjom napetošću. Na kongresu seljačkih pisaca u Moskvi u ljetu 1930. god. u potpunosti su bile prihvaćene sve ove mnogobrojne i različite upute i tada je bilo dano svečano obećanje sve to u potpunosti i u najkraćem vremenu izvršiti. Ali režimu poslušna sovjetska štampa oštro je pratila rad pisaca i nije dozvoljavala i najmanja uklanjanja ne samo od općih ciljeva, već i od pojedinih konkretnih zadaća. Tako, na primjer, komentirajući rezolucije ovog kongresa »Literaturnaja Gazeta« na usta nekojega Revjakina daje ocjenu već postojećih djela. Revjakin veli, da seljački pisci često »prolaze mimo najviše vrste suvremenog seoskog gospodarstva — sovhoza. Dok je kolhoz naslikan u nizu već izašlih djela i djela, koja će izaći iz tiska. sovhoza nema u sovjetskoj književnosti«. A medjutim — »seljačka književnost m o r a (moj je to kurziv. N. F.) pokazati i sve druge forme seoskog gospodarstva suvremenog sela«. Postavljajući još točnije svoje zahtjeve, »Literaturnaja Gazeta« nastavlja, da — »seljački pisci m o r a j u (moj je to kurziv. N. F.) poznavati i pokazivati skladišta žitarica, gorostase-sovhoze i komune«. Govoreći općenito, umjetnička književnost mora služiti jačanju rada kolhoza, razvijati energiju kolhoznika, propagirati njihove zadaće i rad slaviti tekovine, rekorde i rekordere, t. j. tako zvane kolhozne »stahanovce«, — sve jače udubljujući se u praktički život i sve više udaljivajući se od pravih književno-umjetničkih zadaća i interesa.

Svi ovi strogi i različiti zahtjevi jednako se odnose na svu umjetničku književnost, t. j. — i na pripovijedalačku književnost, i na pjesništvo, i na kazališne komade. G. Bjelickij veli: — »Borba za kolhoznu tematiku u dramatici, za iznašanje odličnog kolhoznog poretka — neodložna je zadaća cijele sovjetske književnosti«. Ali sovjetska dramatika ipak — »vrlo slabo pokazuje kolhozni poredak«, unatoč tomu, što je kolhozni poredak upravo »stvoren za kazalište«, — kako to vrlo lukavo tvrdi G. Bjelickij (Literaturnyj Sovremennik; 1934, br. 3).

Sva je sovjetska društvenost bila uvučena u diskutiranje o tome — na kakav se način može bolje i čvršće povezati umjetničku književnost s kolhozima, sa svim njihovim životom i naročito s najavljenim planom potpunog izgradjivanja kolhoznog sistema. Prema vijesti revije »Pečatj i revolucija« (Štampa i revolucija 1930) predsjednik kolhoznog središta T.

Burov u svom predavanju o temi »Kolhozni pokret i pisci« iznio je niz praktičkih mjera u svrhu, da se piscima olakša mogućnost što brže i temeljitijeg upoznavanja tog pokreta i da se time njima pruža prilika sav taj pokret potpunije i točnije iznijeti u svojim budućim umjetničkim djelima. On predlaže, da tokom sedmice stvore od pisaca posebne brigade, koje će biti preko spomenutog kolhoznog središta upućene u kohloze, slično onomu, kako su prije isto takve brigade pisaca bile upućene u tvornice i kasarne.

Ovakovi i njima slični projekti su stizavali sa svih krajeva beskrajne Rusije. Oni su teškim teretom legli na pisce, zadavajući njima u stvari nerješive zadatke, potpuno ih vežući u svim pogledima. Doduše oni su brojčano pojačavali proizvodnju pisaca, ali su snižavali umjetničke kvalitete njihovih književnih proizvoda i stvaranju kolhozno-seljačke umjetničke književnosti nikako nisu mogli da pomognu.

Sovjetski pisci, opazivši vrući interes vodećih vladinih i stranačkih krugova prema selu, a k tomu još dobivši točne opomene o potrebi što bržeg stvaranja seljačke književnosti, naprezali su sve snage da u potpunosti izvrše te ponude i želje slične naredbama. Odmah su počeli užurbano pisati djela na ponudjene teme, ali su se u isto vrijeme trudili i proširiti svoje redove, popunivši ih mladim seljacima-kolhoznicima, koji su pokazali ako ne sposobnost, a ono barem zanimanje za književni rad. Pisci su odlučili da ovoj mladeži pruže svestranu pomoć, upoznavši je sa tehnikom književnog rada. U ovu svrhu su uredništva mnogih književnih i stručnih revija u prijestolnici i mnogim provincijskim gradovima osnovali posebne tehničko-književne odbore, gdje su odmah počeli raditi s mladim i neiskusnim seljačkim piscima. Uzevši u obzir sve okolnosti pisci su se počeli ulagivati ovim seljačkim nazovi-piscima. Kao na zapovijed kritici i stariji pisci su počeli jednodušno hvaliti rad ovih kolhoznopisačkih aspiranata videći, već u samoj činjenici njihove pripadnosti kolhoznom seljaštvu dostatan razlog i uzrok njihova talenta i prava na neko posebno mjesto u sovjetskoj književnosti. A poznata pjesnikinja Marietta Šaginjan u svom zanosu je čak počela uvjeravati, da pisci ne smiju učiti kolhoznike, nego moraju sami još učiti kod njih., — valjda na književnom polju. Onda nije čudo, što su ovi kolhozno-seljački pisci, koji su tek stupili na književno polje, počeli sa nekakvim naročitim ponosom gledati svoj književni rad, dajući mu značenje, koje on nikako nema. U sebi su odmah uvidjeli ne neiskusne početnike, kojima predstoji teški i naporni rad nad samim sobom, nego — prave pisce, koji dapače moraju u sovjetskoj književnosti zauzimati prva vodeća mjesta. A službeni sovjetski državno-stranački krugovi iz čisto političkih razloga podržavali su ovu gorku zabludu, toliko štetnu i po same pisce i po jadnu književnost.

O ovom se pitanju nalazi vrlo zanimljiv materijal u knjizi A. Meromskoga »Jezik seoskog dopisnika« (Jazyk seljkora), koja je posvećena opisivanju rada seoskih sovjetskih dopisnika, većinom samouka i analizi njihova književnog stila i jezika. Naročiti pak interes ima materijalom upravo prezasićena knjiga A. M. Toporkova »Seljaci o piscima« (Krestjane o pisateljah), koja se bavi proučavanjem metodike sovjetske seljačke književnosti.

A. M. Toporkov u ovoj knjizi izmedju ostaloga govori o svojim proučavanjima zajedno sa seljacima književnih pitanja i problema. Kroz nekoliko je godina Toporkov održavao sa seljacima redovite sastanke, na kojima su se bavili »diskutiranjem svjetske književnosti«. Na ovim se sastancima jasno pokazalo, da prema mnijenju samih seljaka »Homer, Tolstoj, Shakespeare, Puškin, Shelley, Gribojedov, Lermontov, Turgenjev bliži su i draži seljacima po jeziku nego li Pasternak, Seljvinskij, Antokoljskij, Inber, Vsevolod Ivanov, Pyljnjak, Fedin, Golodnyj i t. d.« Razumije se, da ni sam Toporkov, ni seljaci, kojima je rukovodio, apsolutno nisu kompetentni u književnim pitanjima i njihova mnijenja o tome nisu zanimljiva, a nisu ni važna, jer književna su pitanja potpuno izvan kompetencije malokulturnih seljaka i njihova skromnog vodje. Ali sve je to veoma zanimljivo i važno sa drugog gledišta. — Prije svega sve to sasvim jasno i nedvojbeno pokazuje, da sovjetski seljaci vrlo nisko cijene sovjetsku književnost i svakako staroj ruskoj predboljševičkoj književnosti bez premišljanja daju prednost pred sadašnjom sovjetskom književnošću. Zatim sve ovo vrlo izrazito karakterizira tipičnu sovjetsku izazovnu oholost i zaljubljenost u same sebe. Umjesto toga, da sa seljacima gube vrijeme na proučavanje kompliciranijih književnih pitanja, potpuno tudjih ne samo duhovnom razvitku i kulturnoj razini seljaka, nego takodjer i samim njihovim interesima, — svakako u tom obliku i obujmu, kako su bila tretirana na ovim upravo, anekdotskim sastancima, — mnogo bi bilo pametnije i korisnije pitati seljake za njihova mnijenja iz područja seoskog gospodarenja, gdje su seljaci zaista pravi stručnjaci i autoriteti. Ali boljševici nikada ni u čemu ne znadu mjere i zapadajući u skrajnost, isključivo svojom vlastitom krivnjom dolaze u zaista konfuzni položaj.

Već u prve dane svog postojanja Sovjeti su složno pokrenuli pitanje momentanog stvaranja — uporedo sa proletarskom — i seljačke književnosti. U početku 30-tih godina ovu lozinku su suzili, tako da su već tražili stvaranje književnosti kolhozno-seljačke, davši njoj sasvim točne i konkretne zadaće. Odmah su se pojavili mnogi desetci raznovrsnih djela o sovjetskom selu uopće, a naročito baš o kolhozima. Ova su djela potpuno zadovoljavala vladino-stranačke zahtjeve, dok je sa umjetničke

strane pretežni dio njihov bio vrlo slab. Boljševici unatoč svih svojih brojnih, neprekidnih i različitih napora ipak nisu mogli stvoriti onakove seljačke književnosti, kako su oni sami zamišljali. Zapravo svaka književnost uopće, a ruska književnost naročito. uvijek je čvrsto povezana sa životom, s njegovim zahtjevima i interesima, — a u tome i jest jedan od glavnih razloga njezine snage, značenja i privlačivosti. Ali služiti sitnim i brzo promjenljivim interesima labavog političkog dana ona ne može, ako ne će prestati biti umjetnost, koja ima i svoje vlastite i velike zahtjeve i interese. Umjetnost i propaganda u svojoj suštini su nespojivi. Njihovo zajedničko postojanje je moguće jedino na osnovi kompromisa. Odredjenje praktičkih granica tog kompromisa zahtijeva veliku opreznost i osjećaj mjere, — a baš to i nedostaje boljševicima.

Vladino-stranački nadzor i vodstvo potpuno lišavaju sovjetsku književnost i najmanje stvaralačke slobode i sile je, da živi i radi po točno odredjenim programima i shemama. A to već unaprijed opredjeljuje slabe umjetničke kvalitete sovjetske književnosti, čiji put u ovakovim prilikama neminovno vodi krizi i slomu. Zato baš i ova nova kolhozna grana sovjetske seljačke književnosti odlikuje se umjetničkom slabošću i duhovnim siromaštvom. Njezina djela nisu prava umjetnička djela u dubokom i širokom smislu tog pojma, nego samo školske vježbe na odredjenu temu. — U romanu D. Zorina »Potrgana ledina« (Razorvannaja cjelina) kolhozni pokret je prikazan kao pravi narodni pokret onih širokih krugova naroda, koji su počeli sada borbu za socijalizam. Ovaj roman ne posjeduje nikakvih umjetničkih vrlina, ali većina sovjetske kritike ipak je bila primorana dati mu pozitivnu ocjenu zbog njegove besprikorne političke ideologije, koja potpuno odgovara vladino-stranačkim koncepcijama. Ali čak ni sovjetska kritika nije mogla sasvim šutke proći mimo njegovih izrazito slabih umjetničkih kvaliteta, no morala se u tome poslužiti vrlo opreznim izrazima. Tako na primjer, jedan se od kritika izrazio. da je roman Zorinov živo »odricanje psihološkog realizma«, a to svakako mora značiti, da je taj roman lišen temeljnih oznaka umjetnosti, naravno — sa gledišta ruske umjetničke proze. Ali je još mnogo zanimljiviji zbornik pripovijedaka A. Telepneva »Mjesec u kolhozu«. Ovaj pisac s ushitom opisuje idilički miran, uravnotežan, razuman i obilan život kolhoznika, koji su vrlo daleki živim ruskim seljacima naročito sadašnjeg teškog doba. već su nalik papirnatim likovima seoskih stanovnika iz sentimentalno-romantičkih djela ruskih pisaca — »narodnjaka« druge polovice minulog stoljeća. Ali svoj ushit i umiljatost pred kolhoznim životom A. Telepnev ne može predati svojim čitaocima, jer taj ushit nije iskren i spontan, već iznudjen i vještački napravljen. Čvrsta ideološka nastrojenost piščeva ipak nikako ne može sakriti njegovu više no slabu umjetničku

nadarenost. Ova bijedna knjiga s naivnim moderniziranjem pozajmljenog naslova (najbolji Turgenevljev komad, koji se nekada s golemim uspjehom davao i na zagrebačkoj pozornici, zove se »Mjesec na ladanju«) zapravo je samo tužna sjena (da ne velim — besvjesno karikiranje) prave umjetničke književnosti.

Isto je takav položaj i s kazališnim komadima. O sovjetskom selu uopće, a posebno o kolhozima postoji priličan broj scenskih djela. Njihov bujan i mutan potok je počela preradjena drama po istoimenom romanu »Virineja« Lidije Sejfuline, u svoje vrijeme vrlo popularne sovjetske spisateljice. Ogromna većina ovih komada u umjetničkom i kazališnom pogledu bila je vrlo slaba. To su duboko tendenciozni komadi, pisani za postignuće u prvom redu čisto političkih ciljeva. U osnovi ovih komada leži novi socijalni odnosi, stvoreni kolhoznim pokretom, i ti su odnosi ne samo pozadina i temelj, već i uzrok cijele dramske radnje i situacije. Drama se obično gradi na zloglasnom trokutu, koji je ostao i u ovim komadima, samo što je promijenio svoj sastav. Prijašnji je trokut sastojao od žene, muža i ljubavnika, dok sada sastoji od aktivnog stranačkog radnika, »kulaka« (t. j. imućnog seljaka) i »serednjaka« (t. j. seljaka labavog imućnog stanja) (G. Bjelickij. — Literaturnyj Sovremennik, 1934. br. 3). U drami nekog Simukova »Svadba« kolhozno-ljubavna problematika prima naročito drastičan oblik. — Na putu k sreći i braku pastira Petra i pastirice Katje kao ozbiljna zapreka stoje ždrebe i tele, povjereno njihovoj brizi. U tragičnom sukobu dužnosti i sreće politički dobro odgojeni sovjetski radnici daju prednost socijalističkom vlasništvu i klasnim osjećajima pred sebičnom ličnom ljubavi (Pravda, 30. VI. 1936). I moramo dodati, da se takva bljutavština davala na pozornici petrogradskog sovjetskog državnog kazališta.

Hvaleći ideološku čvrstoću i odanost vladino-stranačkim zahtjevima seljačke književnosti sovjetska kritika ipak nije u potpunosti zadovoljna s njima. Ovoj novostvorenoj grani umjetničke književnosti sovjetska kritika predbacuje, da ova nova književna grana do sada ipak još nije iscrpljivo i uvjerljivo pokazala »slavlje kolhoznog poretka« (Izvjestija, 27. I. 1938). Zatim — da ona »površno iznaša zbilju« i da ta površnost proizlazi iz pomanjkanja poznavanja te zbilje; u mnogim pogledima niske kvalitete književne »produkcije« uopće; udaljivanje od narodnih zahtjeva i interesa, koje ona premalo poznaje i zato njima ne može ni zadovoljiti; opći pad morala sovjetskih pisaca, kojima postepeno nestaju idejne pobude za rad i lično ponašanje. A sve to ima kao rezultat potpuni nehaj naroda prema ovoj književnosti i strahovito »opadanje autoriteta sovjetskih pisaca« u očima naroda. K ovim manama moramo još od sebe dodati — potpuno pomanjkanje psihologije i pejsaža, uslijed čega

sovjetska književnost često se pretvara u suhu reportažu, u kojima se glavna pažnja posvećuje opisivanju golih činjenica, dok pisac sasvim ravnodušno i šuteći prolazi i mimo same prirode i čak mimo općeljudskih osjećaja i proživljavanja svojih junaka.

Sada iznešene crte ne iscrpljuju mane sovjetske književnosti. Ali mi se svjesno ograničujemo samo na ove i ne samo zato, što su to najkarakterističnije mane, već i zato, što su one unutarnje povezane medju sobom, jer zapravo potječu iz istog glavnog — ako već ne jedinog — izvora. A taj je — uništenje stvaralačke slobode. U SSSR pisac ne »stvara« prema zahtjevima vlastite volje, ukusa i uvjerenja, nego je prisiljen samo vršiti socijalnu i političku narudžbu, koju dobiva od vlade i stranke.

Boljševici gvozdenim pandžama drže sovjetsku književnost i bez nekakvih naročito važnih razloga nikada ne će popustiti u tom pogledu, jer se boje da bi inače surova, a često i strašna sovjetska zbilja mogla potpuno uskrsnuti na stranicama slobodne književnosti. I boljševici imadu dosta stvarnih razloga za takvu bojazan. Unatoč svih eksperimenata, koje boljševici vrše nad sovjetskom književnošću, ova u svojoj osnovnoj suštini ipak ostaje realističnom; a čežnja za životnom pravdom leži na dnu duše svakog sovjetskog pisca, koji je unutarnje, duhovno pošten, makar to i ne smije pokazati sasvim otvoreno. Moramo reći, da ovo poštenje nije ni u kakvoj vezi sa snagom i opsegom umjetničko-stvaralačkog talenta. Unatoč svih podhvata stroge i vješte sovjetske cenzure mnogi sovjetski pisci uza svu svoju lično-gradjansku i političku odanost sovjetskom sistemu i režimu, ipak često u svojim djelima pokazuju pravi lik sovjetske zbilje. A baš ovo, a nikako umjetničke mane, izazivaju najbržu i najoštriju reakciju sovjetske kritike, koja obično uz kritičarski posao još revnosnije vrši i cenzorsku dužnost.

Pa kako izgleda sovjetski život uopće, napose sovjetsko selo u djelima sovjetskih književnika baš onda, kada oni iskreno pokazuju svoja prava opažanja? — Sovjetski pisci često slikaju sovjetski život vrlo mrkim bojama. Prema njihovom pričanju sovjetsko je selo divlje, neprosvjećeno, a seljaci mrze sve i svakoga, pa tako i jedan drugoga, a zanimaju se prije svega za novac i uopće materijalna blaga, sasvim zaboravivši na gizdave lozinke političko-ideološkog karaktera. U tom je pogledu naročito karakterističan književni zbornik »Perevaljcy« (Moskva, 1930), u kojemu suradjuju gotovo isključivo mladi sovjetski pisci, koji su stupili na književno polje već za vrijeme Sovjeta i kojima su potpuno odani. Pa i po njihovom pričanju sovjetsko selo izgleda mračno i odvratno te za vrijeme poslije boljševičke revolucije apsolutno se nije oslobodilo svojih starih mana, dapače — katkada je ih i znatno povećalo. Potpuno isto

vidimo i u sovjetskim kazališnim djelima, gdje je sovjetska zbilja često pokazana u njezinom pravom stanju i karakteru. Tako na primjer spomenuta Sejfulina govori u komadu »Nataša«, da u kolhoznom selu i sada još znatnu ulogu odigrava ne samo religija, nego i staro, vjekovno praznovjerje. Vagramov u komadu »Pjega« (Rodimoe pjatno) tvrdi da je izmedju kolhoznika mnogo pravih »kulaka«, koji se obogaćuju na račun ne samo države nego i svojih siromašnih suseljana. Bogdanov u komadu »Afrodita« uvjerava, da kolhoznici žive isključivo radi odvratnih materijalnih interesa bez ikakvih viših duhovnih potreba. Ocjenjujući sve ono moskovski vladin dnevnik ogorčeno prebacuje piscima slijedeće: — »Pod vanjštinom kolhoza u ovim kazališnim komadima slika se neprosvijećeno staro selo »Vlasti tmine« Tolstoja ili »Gorke sudbine« Pisemskoga (Izvjestija, 27. I. 1938). A zar su pisci krivi, da je sovjetsko selo i sada ostalo isto tako, kakvo je bilo i pred nekoliko stoljeća? A »Izvjestija« moramo podsjetiti na staru rusku poslovicu, koja veli: — »Ne okrivljuj ogledalo, ako ti je gubica iskrivljena«.

Moramo sasvim točno ustanoviti, da svi snažni i trajni boljševički napori stvoriti po svojim vlastitim receptima neku posebnu seljačku književnost uopće, a u posljednje godine i njezinu posebnu granu — kolhoznu, nisu uspjeli, pa nisu ni mogli uspjeti. Unatoč velikog broja književnih djela posvećenih životu i radu sela uopće, a posebno kolhozu, kao glavnoj i karakterističnoj formi sovjetskog seoskog gospodarstva u posljednjim godinama, ipak — u SSSR ne postoji umjetnička seljačka književnost baš onakova, kako je sebi zamišljaju boljševici. Ali u isto vrijeme u SSSR postoji prava seljačka književnost u širokom smislu. Ona je nikla svojim vlastitim organskim putem.

Ova je književnost posvećena selu kao takvom sa svom kompliciranošću njegovih problema i interesa — socijalnih, političkih, ekonomskih, moralnih, religioznih. U suštini ovo nije književnost sela, već književnost o selu. Ona je uvijek vrlo zanimljiva sa etnografskog gledišta, a vrlo često i s gledšita čisto umjetničkog. Sjetimo se barem epopeja Mihaila Šolohova »Tihi Don« i »Uzorana ledina« (Podnjataja cjelina), koje su poznate gotovo širom cijelog svijeta, ili nepoznatih u inozemstvu, ali neobično popularnih u Sovjetskoj Rusiji romana Nikolaja Virte »Samoća« (Odinočestvo) i Alekseja Koževnikova »Enisej — oceanov brat« (Brat okeana). Na stranicama ovih romana oživljava se rusko selo u veličanstvenoj vjekovnoj tišini starih predrevolucionarnih vremena i u plamenu razbuktalih strasti sovjetskog doba ruskog života.

Ova i ovakova djela čine u sovjetskoj književnosti brojčano veći, a umjetnički najjači njezin dio. To je njezin umjetnički i moralni

temelj i čvrst regulator prenaglog njezinog razvitka vodjenog onim drugim djelima, inspiriranim i forsiranim po vladi i stranci. A samim putovima njezinog razvitka daje potrebnu čvrstoću, temeljitost i sigurnost. Osim toga ovaj dio sovjetske književnosti je mnogim svojim crtama čvrsto povezan sa svom ruskom književnošću i njezinom sjajnom prošlošću. Ali ona odražava i našu savremenost. U ovom dijelu sovjetske književnosti prvo vodeće mjesto zauzima stvaralačka volja samog pisca, zatim — životne činjenice i prilike, a donekle se, indirektno, osjeća upliv ideja, programa i rada vodećih vladino-stranačkih krugova, od čijeg se štetnog po umjetnost utjecaja ne može u SSSR potpuno osloboditi apsolutno nitko. U stvaranje nove ruske književnosti ona unosi svoj veliki i vrijedan obol.

Sada sam još htio da u kratkim potezima iznesem stvaralački lik nekada najpopularnijeg, a bezuvjetno i jednog od najtalentiranijih sovjetskih pjesnika Demjana Bjednoga, koji je u svojem stvaranju sjajno i iscrpljivo pokazao jednu od brojnih etapa na kompliciranom i vijugastom putu stvaranja nove ruske književnosti. Osim toga je Demjan Bjednyj u svom stvaranju pokazao pogled boljševika na književnost, naročito na pjesništvo sa gledišta vladino-stranačkih interesa. Čvrsto povezan sa starom ruskom književnošću D. Bjednyj je pokušao u svom stvaranju povezati staro rusko klasično pjesništvo s novom revolucionarno-boljševičkom poezijom, pomogavši time stvoriti pravo sovjetsko pjesništvo.

Demjan Bjednyj, gradjanskim imenom Efim A. Pridvorov, svojim je književnim radom potpuno opravdao svoje prezime. Kroz mnogo je godina bio »dvorski« pjesnik komunističko-boljševičke stranke, a takodjer pravi pjesnik revolucije, njezin neumoran, radin i odan radnik. Političko-socijalno pjesništvo N. A. Nekrasova D. Bjednyj je pretvorio u revolucionarno-stranačku poeziju točno odredjenog programa. On je »lozinke revolucije ... pretvorio u pjesničke retke i likove«, — prema riječima poznatog sovjetskog kritičara V. Poljanskoga. Propagirajući ideje i rad revolucije on je sakupljao proletersko-seljačke mase oko boljševičke stranke, čiji je program odano popularizirao. Sve svoje stvaranje posvetio je revoluciji, kao takvoj, a onda sovjetskom režimu. On je opjevao i osnovne ideološke reforme i sitni svakodnevni praktički rad. U svojim je pjesmama dao kroniku revolucionarnih dana. Bio je pravi pjesnik-tribun, koji je stranačke proklamacije pretvarao u prava pjesnička djela, po točnosti i odrešitosti jezika, jednostavnoj jasnoći misli potpuno pristupačnoj i najprimitivnijima čitaocima. U tome je D. Bjednyj bio savršen majstor i umjetnik, kojemu je bio ravan jedino tek Vladimir Majakovskij.

D. Bjednyj svjestno radi samo sa tri boje: crvenom — za pozadinu, bijelom — za slikanje radnika i prijatelja revolucije i crnom — za slikanje njezinih neprijatelja. Iz svojih je pjesama potpuno izbacio liriku i uopće sva lična preživljavanja, jer oni slabe volju i snižavaju energiju, što je borcu toliko potrebno. Revolucija nije samo cilj, već je i izvor njegova stvaranja. i revoluciji je dao sve, podpuno odrekavši se ličnog života. On je satiričar, propagandista i agitator, t. j. — ono jedino što je potrebno revoluciji naročito u najbojovnijem njezinu periodu. D. Bjednyj je pravi majstor stiha i slijedeći puteve realističke poezije, naročito Nekrasova, stih je potpuno približio običnom razgovornom jeziku, davši mu istu izrazitost i elasticitet. On je pojednostavio svoj rječnik i dao mu podcrtano pučki karakter. On je vulgarizirao poeziju samo da što sigurnije i brže postigne svoj propagandističko-politički cilj. A svoje pjesme sam je nazivao »letake (ili kako se on izrazio u boljševičkom žargonu — »agitki«) sa gledišta svjetske revolucije«. D. Bjednyj je toliko karakteristično i iscrpno utjelovio u svojim pjesmama samu suštinu revolucionarne poezije, koju su se kroz godine boljševici trudili izgraditi, da njegove pjesme možemo držati za uzor. U svoje su vrijeme i sami boljševici isto ovako na nju gledali. Sovjetski književni kritičar Averbah čak je iznio lozinku »demjanizacije poezije«, tj. — prisiljavanja sovjetskih pjesnika raditi isključivo po uzoru Demjana Bjednoga. Naravno je taj prijedlog uskoro bio zaboravljen, ali ipak izrazito karakterizira uslužnost sovjetskih kritičara, jer u ono vrijeme D. Bjednyj se baš nalazio na vrhuncu svoje slave, a bio je i lični prijatelj Leninov. Kasnije je D. Bjednyj potpuno izgubio svaku popularnost i njegovo je ime sasvim nestalo sa stupaca i stranica sovjetske štampe, ali ipak je njegovo značenje u povijesti ruskog revolucionarnog pjesništva naročito u sovjetskoj književnosti golemo. Jedna od glavnih zasluga D. Bjednoga je u tome što je htio spojiti u jednu cjelinu proletersko pjesništvo sa seljačkim. Taj veliki problem nije mogao potpuno riješiti, ali je mnogo pridonio njegovu rješavanju. Svakako je srazmjerno u ruskoj književnosti slabo razvijenu proletersku poeziju sasvim približio seljačkoj poeziji, koja ima lijepu, zanimljivu i čvrstu vjekovnu tradiciju — od Koljcova preko Nikitina i Nekrasova do Kljueva i Esenina.

Stvaranje nove ruske književnosti je golem proces velikog historičkog značenja. Taj se proces pojavio i počeo se razvijati već u prve momente postojanja ruske književnosti uopće, ali poslije boljševičke revolucije u listopadu 1917 primio je naročiti opseg i tempo. Boljševički planovi stvaranja književnosti po njihovim točno odredjenim planovima i shemama propali su, ali time se nikako nije zadržao daljnji tok tog procesa. Uporedo sa službenim i otvorenim radom vladino-stranačkih krugova postoji

i drugi, nevidljivi rad, čija je stvarna i načelna vrijednost vrlo velika. Sav je taj veličanstven proces nalik burnom proljetnom potoku, koji izazovno bježi po strminama preko kamenja, šikarja, povaljenih stabala, dižući pjesak i mulj, teškom iako nevidljivom mukom probijajući sebi put kroz sve te zapreke, dok se ne spusti u dolinu i ne stopi se s rijekom, koja uvjereno i dostojanstveno teče svojim vjekovnim koritom.

Ove kratke bilješke ne iscrpljuju ovu zamašnu temu i ne daju sistematskog pregleda ovog pitanja, koje se i sada još nalazi u stadiju formiranja. Cilj i zadaća ovih bilježaka — pronaći i pokazati osnovne linije ovog procesa, otkriti onaj napeti rad, koji se vrši u samim njedrima književnosti, zabilježiti one skromne klice, koje će kasnije možda dati bogate plodove. A već i u tome je velika naslada i utjeha za one, koji iskreno ljube rusku književnost i komu su dragi i bliski njezin život, razvitak i budućnost.

Nikolaj Fedorov.

»Seljačka naime ideologija i seljačka kultura nije nešto takvo, što bi narode s p a j a l o, već ih naprotiv — horribile dictu — r a s t a v l j a. Zašto? Zato, jer u seljaštvu se nalazi u koncentriranoj mjeri specifična nacionalna obilježja naroda, njegova krv i njegova duša u iskonskoj i drastično tipičnoj formi toga naroda. Ukratko, t i p n a c i j e je najjače istaknut u seljaštvu. Seljaštvo, dakle, dvaju naroda reprezentira e k s t r e m e tih dvaju naroda. To vrijedi upravo onda, kad je govor o objektivnim nacionalnim karakteristikama.

S e l j a š t v o d a k l e n e s p a j a n a r o d e, n e g o i h r a s t a v l j a. Tko to ne uviđa, taj nema pojma o tome, što je to seljački duh i seljačka kultura. A svi oni, koji po svojoj sentimentalnoj, mekanoj duševnoj strukturi smatraju odviše tragičnom i okrutnom konstataciju, da seljaštvo rastavlja narode, a ne spaja, takvi sentimentalci bježe od realnosti, od žive istine, a to za volju nekog naivnog principa sveopćeg čovječanskog bratstva, mjesto da na drugom terenu potraže uvjete toga bratstva. Takvih elemenata ima dakako, iako sporadično, i u našem seljačkom pokretu.«

Dr. A v e l i n Č e p u l i ć.

(»Hrvatska Smotra« br. 1, 1936. str. 19, 20.)

L I S T A K

Književni prikazi

Dr. ANTUN BARAC: VIDRIĆ

(Red. izdanje Matice Hrvatske, Zagreb 1940.)

Vidrić je za me bio uvijek najveći artista među hrvatskim liričarima. Osobito danas, kad smo poplavljeni bujicom lirike, te bi se čovjek mogao pobojati, da se ne udavi u toj poplavi, sred toliko praznine i neukusa Vidrićevo ime dočarava to više nešto veliko. O njemu sam rado razgovarao s pokojnim Domjanićem na našim šetnjama, koje su se kretale često u sferi periferije zagrebačke (a danas je ni Domjanić ne bi prepoznao, toliko se već Zagreb podigao; i oko Zvonimirove ulice imamo cijeli novi grad), a čas su te šetnje išle dalje. Idući prema Stenjevcu uz samoborsku prugu puteljkom raspredamo o njemu govor; na Sesvete, kad se ide mrtvima u pohode, često posjećujemo (a jednom i dosta u kasnu noć i kišu) »groblje od norcov« u Vrapču; kad prolazimo pokraj one bolnice, u kojoj je Vidrića gledao u žalosnoj slici luđaka, priča o njem: ja ga raspitujem... Danas je Zagreb, u kom stanujem ja (t. zv. Donji grad) i u kom je stanovao Domjanić, već postao gotovo neke vrsti »stari Zagreb«, nije to već samo Gornji grad. A novi Zagreb, to su ove zgrade moderne, diktirane betonom, armiranim betonom, zgrade gole geometrije i linija pravih i krivih bez ukrasa, ali ne onih otmenih linija, velikih, koje rastavljaju široke, širokogrudne plohe palača XVIII. aristokratskog stoljeća, stoljeća dama i kavalira. Mi smo osobito voljeli zaći u periferiju sirotinjsku, koju Domjanić danas ne bi prepoznao, koliko je i ta opsegom narasla: Sigečica, Svetice, Vrbik, Martinovka, Kruge, Struga, o Trešnjevki da i ne govorim. Jednom mi reče Domjanić kad sam zapitao, kako on to tako dobro pozna svu tu periferiju i puteve i ceste u bližoj i daljoj okolici Zagreba: »Tuda sam se ja dosta našetao sam, dok se nismo upoznali. Smatrali su me zato čudakom«. A kad ga upitah:

— A Vidrić? Nisi li s njim kadgod šetao?

— Ah, on je više volio piti... reče.

Više toga iz razgovora i šetnje s Domjanićem sam si ovako bilježio u svoje bilježnice. Domjanić mi nije u detaljima odgovarao, a bilo bi od mene i nedelikatno pitati, kad mi je govorio onako ,kako (na str. 215.) govori i prof. dr. Ivan Maurović u knjizi g. Barca:

— Izrabljivali su ga...

Pisac naše knjige o Vidriću g. Barac nije htio dati neku studiju krcatu svim dokumentima, već je više htio zahvatiti sve dosad rečeno i dati svoj prilog shvaćanju problema Vidrić. Jer Vidrić, njegovo stvaranje, ludost njegova i život mu — ostaju priličan misterij. G. Barac tumači problem Vidrić shizofrenijom (ne paralizom ili rezultatom pritiska okoline). A moram reći, da protiv njegovu osvjetljavanju Vidrićeve poezije iz ludila, iz luđačke rasvjete, koja je još u krilu budućnosti, nemam ništa da prigovorim. Vidrić doista nije bio samo dijete radosti (kako se kaže), već se tu i te kako čuju glasovi bola, i u zadnjem osvjetljenju ludila mnoge pjesme postaju nam nekud jasnije. Dakako, to da su one pisane već od jednog shizofrenog čovjeka, to se ne da dokazati.

Vidrićeva veličina međutim leži u onoj harmoniji dionizijskog i apolinskog, ali katkada te harmonije i nema. No gdje je još ludost? Tek unatrag gledana mnoga pjesma odaje nešto... Vidrić je klasik svojom jednostavnošću, svojom jasnoćom, i štogod što su tu iznosili Matoš i A. B. Šimić o tobožnjoj banalnosti epiteta u Vidrića i sl., sve je promašeno. On je tako klasično jednostavan u poeziji kao Toma Akvinski u filozofiji. Vrlo zgodno analizuje g. Barac Vidrića, da ustanovi, te on nije samo veselje nego i bol, i da se tu iza slika krije ličnost. I nije samo jasan, nego i nejasan i prema tome razlikuje g. pisac u stvaranju piščevu četiri faze (str. 69.). G. Barac govori čak o »problemima« u Vidrića, prema tome on nije za nj pusti l'art-pour-l'art-ista (str. 28 sqs.). Izvodi se piščevi u glavnom uvjerljivo čitaju, pa ko može nijekati, da na pr. lascivni Lacko u pjesmi »Grijeh« ne daje skoro i neku »pouku« (str. 64.): ovako se kažnjava grijeh. Ako to možda i nije bila u glavi Vidrićevoj »pouka«, nije li to bilo gledanje stvarnosti, koju je prozirao Vidrić luđačkom lucidnošću, hoću reći, da je to gledanje već bilo srodno s onim, kad je govorio liječnicima »kako neprestano čuje neke glasove i kako i danju i noću vidi čudna, fantastična, strašna bića« (str. 89.). Tako se i prije znao »zabuljiti« u jednu točku kao i poslije u bolnici (str. 90.).

Staro pitanje, gdje je granica normalnog i abnormalnog. Ja se više puta pitam: Zar su normalni ovi »obični« ljudi, ovi slijepci kod očiju...?? I t. d. Vidrić je teško bolovao 2 zadnje godine, iz toga doba uzima g. Barac pod lupu pjesme »Sjene« i »Putovah« i uspješno ih analizuje. Ali već i prva Vidrićeva pjesma »Mrtva ljubav« odaje abnormalnoga kao i pjesma »Adieu« (str. 93., 95.). Moramo priznati, da ono transponiranje Barčevo pjesama iz normalnoga u abnormalno teče glatko, neusiljeno i uvjerljivo. G. Nazor je drugog mnijenja, koje je pisac onda straga pridodao; Nazorove opaske na dovršeni rukopis g. Barca ciljaju na to, da detaljno pokaže, da u Vidrića nema predznaka b o l e s t i. Za Nazora je Vidrić žrtva ambijenta. »Ja vidim samo znakove m u k e« (str. 130.). No da li je problem Vidrić uopće riješiv? G. Barac straga nabacuje i pitanje »mješanca«; geniji su naime mješanci po Kretschmeru, i otale u njih ona napetost čitavog bića (str. 124.).

Vidimo dakle, da je g. Barac samo na svoj način kušao tumačiti Vidrića i definitivno fiksirati njegovu veličinu. Tu ga on smatra čak n a j n a r o d n i j i m našim piscem: naime da je našao u nas najnarodniji izraz (str. 108.). S tim je u vezi ispitivanje metrike u Vidrića. Katančić i Trnski su postavljali pravila za hrvatsku metriku u duhu tuđih nam književnosti, ali kod nas nema potrebe (kako je htio Matoš prigovarajući Vidriću posve neumjesno), da se točno držimo shema: trohej. jamb, daktil... To je g. Barac potpuno uspio; Maretić je pravo imao, da je u našoj poeziji doista tako, da se stih podijeli u 2 »č l a n k a« (tako deseterac u 4+6), ali onda odmor treba da je na određenom mjestu, a baš u tom je i sam Matoš griješio. Vidrić je instinktivno slijedio pravu hrv. metriku i nije htio slušati pravila (o jampskom, trohejskom stihu i sl.). Ima tu posve pravo g. Barac. Ali ni on nije iznio stvar posve na čistac. Unutar onih članaka bit će neki ritam. Straga se opet (na str. 136./7.) vraća na isto pitanje i vidi se, da ga ne zna definitivno riješiti. Svakako je zanimljiva konstatacija: Vidrić »razglašen kao pjesnik vrlo loše forme«, izlazi kao najnarodniji (str. 82.) koji se »najviše približio metrici narodne pjesme« (str. 81.). A što g. Barac govori o nepotrebnosti točnog sroka, koji često daje preglomazni dojam »udaraca batom«, ja mu dajem pravo. I tu je dakle na ovaj način kajkavac Vidrić opravdan. I Gundulić pozna srok, ali nije pazio na sve, na što su pazili teoretičari u Vidrićeve dane.

Vidrić se s pravom smatra u Hrvata vrhuncem artizma. On je stvorio klasične stihove, koji su tako jednostavni i tako precizni, da im gotovo u nas nema premca. A kad je manje jasan, kad nije slikar ili kad govori u pravom licu (»ja«), daleko je od njega svaki tek nabačeni govor, diletantizam: Vidrić uvijek brusi svoje stihove, dotjeruje. Danas bi to držali možda i za grijeh prema umjetnosti. No iz svega se toga vidi, da je on u biti klasik.

Problem Vidrić ipak ostaje, ako se pita, naime, koja je vrst bolesti, koje je postao onako jadna i gadna žrtva čovjek pun tjelesne snage i duševnih sposobnosti, koje je vrsti bila ta bolest i koji udio imade ona u njegovu stvaranju.

Nema već Lacka Vidrića, nema ni Karleka Domjanića. Ali prvi naš artist ostaje Vidrić, i njegovi su stihovi, makar škrto davani od njihova stvaratelja, takovi, da ih ljepših gotovo nema ni u jednoj svjetskoj književnosti. Nema Domjanića. Ali kad se nešto kasnije u noć vraćam s periferije u grad, čujem gdje društvo raspoloženih mladih ljudi pjeva u noć kompoziciju Taclikovu na Domjanićeve riječi, jednostavnu melodiju na jednostavne riječi, zajedno i klasične i popularne:

Vre tičeki spiju i šume mučiju,
Naj moja popevka zvoni.
Po dolu i gaju, po dragomu kraju,
Od koga mi lepšega ni...
. . . .

I pjesma zvoni i konačno se diže i širi u noć:

Em, nikaj ni slajše, ne čuje se rajše
Neg dobri i slatki naš kaj!

Dr. Drago Čepulić.

Dr. Ing. VILKO RIEGER: ZADRUŽNI SISTEMI, ZAGREB 1941.

Citateljima »Hrvatske Smotre« poznat je Dr. Vilko Rieger po svojim brojnim člancima u toj reviji, a onima, koji se interesiraju društvenim i gospodarskim problemima, poznat je njegov rad i iz drugih časopisa. Zato nije potrebno posebice isticati njegovo stručno pisanje i poznavanje problema, koje je obrađivao. Među ove spada napose zadrugarstvo, pa bez pretjerivanja možemo reći, da Dr. Vilko Rieger spada među naše stručnjake za zadružno pitanje. Njegova stručnost i plodnost opravdavaju najljepše nade obzirom na njegov daljnji rad i prinos našoj stručnoj društvenoj gospodarskoj bibliografiji.

»Zadružni sistemi« su najnovija knjiga Dr. Ing. Vilka Riegera, te nosi sve karakteristike njegova dosadašnjeg rada: solidno obrađivanje postavljenog zadatka i jasnoća stila.

Da bi i oni čitatelji »Hrvatske Smotre«, koji ne će biti u prilici da pročitaju ovu tako informativnu knjigu, dobili mali pregled zadrugarstva i glavnih zadružnih sistema, mi ćemo sažeti njen sadržaj u nekoliko redaka držeći se redosljeda, koji je i u knjizi, pa će tako čitatelji dobiti uvid i u formalnu stranu knjige.

Nakon kraćega uvoda, u kojem pisac upućuje na funkcionalne promjene u današnjem zadrugarstvu, koje su posljedice njegovog smještanja u novoj sredini — upravljanom gospodarstvu, te konstatacije, da je zadrugarstvo još uvijek suvremeno, jer se je moglo i znalo prilagoditi novim prilikama, potpuno oprečnima od onih u kojima je ono niklo (liberalističko-kapitalistička sredina), ali ipak s time, da se je moralo odreći svoje slobodarske ideje o »zadružnoj demokraciji«, pisac prelazi na prvo poglavlje.

U njemu je prikazan historijat zadružne ideje. Shvaćena u najširem smislu riječi, ona nije pronalazak 19. vijeka. Ona je stara koliko je staro i društvo, jer u njenoj je osnovi ona ideja, koja je uzidana u temeljima ljudskoga društva uopće: postići udruživanjem one ciljeve, koje pojedinac ili uopće ne može postići ili samo sa mnogo više žrtava, nego li su one potrebne kada radi u zajednici. No zadružna ideja u užem smislu riječi jest pokretač onih zajednica — »zadruga«, koje su ostvarene po prvi puta u 19. vijeku, i koje se razlikuju na pr. od sredovječnih cehova po tome, što su oni bili osnovani radi »zaštite interesa cjeline«, dok zadruge idu za očuvanjem ili unapređivanjem individualne eksistencije pojedinaca (zadrugara)«.

Zadruge su nastale kao reakcija na kapitalizam, te prema obliku, koji je on poprimio u pojedinim narodima, i zadružna ideja oblikovana je u svojoj primjeni. Tako je u Engleskoj, gdje je nagla mašinizacija uzrokovala bijedu radničke klase, zadruga poprimila oblik potrošne zadruge, s namjerom da olakša onima, čija su sredstva za život bila nedovoljna. U Francuskoj, tvornici ideja 19. vijeka, duhovi se nisu zadovoljili popravljanjem zla počinjenoga kapitalizmom, nego oni zadružnu ideju prihvaćenu od Engleza, okreću u stvaranje novoga gospodarskog poredka. Buchez misli da će njegove proizvodne zadruge zamijeniti kapitalističko gospodarsko uređenje društva. U Njemačkoj je industrijalizacija završena tek 80-tih ili 90-tih godina prošloga stoljeća, a sredinom istoga osjećaju se njene posljedice tek u ugrožavanju opstanka obrtničkog staleža, te u velikim poteškoćama seljaštva, koje postavši slobodno biva iznova zarobljeno uslijed pomanjkanja kredita. Radnički problem ne postavlja se još polovicom 19. stoljeća. Zato u Njemačkoj zadružni pokret poprima oblike naročito kreditnog zadrugarstva.

Pisac poriče da bi se zadruga imala shvatiti kao germanska institucija (Gierke) ili da one imaju korijen u Njemačkoj tradiciji, kako to tvrdi novi nacrt Njemačkog zadružnog zakona.

Pretečama Engleskog zadrugarstva, a prema tome i modernog zadružnog pokreta uopće, mogu se smatrati Robert Owen i dr. William King.

Prva zadruga u današnjem smislu riječi osnovana je u Rochdale, malom gradiću srednje Engleske 1844. god. Time je udaren temelj t. zv. rochdalskom sistemu, na kojemu se osniva današnja konzumno-zadružna organizacija.

Napominjući da se zadružni sistem Bucheza nije mogao održati zbog velikih zahtjeva, koje stavlja na svoje članstvo (ogromna požrtvovnost i veliki idealizam), te kritizirajući Lassalle-a, čije je stanovište prema konzumnim zadrugama motivirano njegovim »željeznim zakonom o nadnici«, pisac prelazi na Njemačku, gdje su polovicom prošloga stoljeća nastala dva zadružna sistema, imajući jedan i drugi u vidu prvenstveno kreditno zadrugarstvo.

To je sistem Schulze-Delitzscha, čije su kreditne zadruge bile namijenjene prvenstveno obrtničkom staležu, te sistem Friedricha Wilhelma Raiffeisena, koji je osnovao zadruge naročito u svrhu podjeljivanja seljačkog kredita.

U daljnja tri poglavlja pisac prikazuje spomenuta tri sistema (rochdalski, Schulze-Delitzschev i Raiffeisenov) na vrlo pregledan i sažet način.

R o c h d a l s k e z a d r u g e. Osnivači zadruge u Rochdale primjenili su u praksi načelo (koje je već davno bilo zaboravljeno) o vraćanju viška u razmjeru prema učinjenim kupovinama u zadruzi. To načelo primijenjeno je kasnije gotovo općenito u zadrugarstvu. Od značajki Rochdalskog sistema napominje pisac slijedeće: prodaja za gotovo, princip vrlo važan, jer prodaja na kredit dovađa zadrugu često u novčane neprilike. Zatim prodaja po tekućoj tržnoj cijeni, a ne jeftinije, što ima također svojih prednosti, jer ne stavlja zadrugu u borbu s trgovcima. No to načelo nije sadržano u statutu Rochdalske zadruge, ali se praksom ustalilo. Zatim načelo povratka viška: »Na sve udjele, koji su potpuno uplaćeni pred početkom četvrt godišta, plaća se 3½% kamata; preostali višak dijeli se među članove u omjeru prema kupnjama, koje su izvršili u zadruzi«. Praksom je prihvaćeno i načelo neutralnosti zadruge (u političkom i vjerskom pogledu), dok je načelo zadružne demokracije bilo propisano pravilima zadruge. Muški i ženski spol su izjednačeni u pravo glasa, i svaki član može imati samo jedan glas u zadruzi, bez obzira na broj svojih udjela. Zatim pravila rochdalske zadruge predviđaju vlastitu proizvodnju, prosvjetni fond i gradnju kuća.

Rochdalska zadruga je potrošna zadruga, i njen sistem prihvatilo je potrošno zadrugarstvo i u ostalim zemljama, a proširile su se naročito među radništvom.

S c h u l z e - D e l i t z s c h e v a z a d r u g a. Godine 1852. Schulze je reorganizirao predujmovno društvo u Delitzschu i postavio ga na zadružnu bazu. Time, kao i njegovim istovremenim djelima postavljen je temelj njegovom

zadružnom sistemu. Schultze je htio pomoću pojedinih vrsta zadruga očuvati samostalnost obrtničkog staleža. Naročitu je brigu posvetio propagiranju kreditnog zadrugarstva. Svrha je njegovih zadruga »unapređenje gospodarstva svojih članova na temelju načela samopomoći«. One su postavljene na poslovnu bazu (za razliku od Raiffeisenovih), te isključuju svaki moralni i karitativni zadatak. One treba da obuhvate što šire područje, dok Raiffeisenove zadruge žele ostati u što užem krugu. — Jamstvo je neposredno, neograničeno i solidarno. — Obrtni kapital sastoji od vlastitog i tuđeg kapitala. Vlastiti kapital su upisnina, udjeli, prinosi članova i rezervni fond, koji služi za pokriće eventualnih gubitaka. — Glavna skupština, upravni odbor i nadzorni odbor su organi zadruge. Rad članova upravnog i nadzornog odbora je plaćen. Raiffeisen naprotiv stoji na načelu besplatnosti rada u zadruzi. — Višak se dijeli u obliku dividenda, nu one ne smiju prekoračiti uobičajenu kamatnu stopu. Eventualni ostatak pripisuje se rezervnom fondu.

Scuhltze-Delitzsch bio je odlučni pristalica liberalizma, te nije dopuštao nikakvo vanjsko utjecanje na djelovanje zadruge, koja treba da se osniva na načelima samopomoći, samouprave, samostalnosti i vlastite odgovornosti.

Raiffeisenove zadruge. U svom radu Raiffeisen je bio motiviran bijedom u koju je zapadalo njemačko seljaštvo. Svrha je njegovih zadruga »poboljšati prilike svojih članova u moralnom i materijalnom pogledu i pribaviti im za to potrebna novčana sredstva uz zajedničko jamstvo u obliku ukamativog zajma, te dati priliku ukamativo uložiti novac, koji leži bez upotrebe«. No te zadruge nisu samo kreditne. Raiffeisen predviđa i zadruge za nabavljanje seljačkih potrebština i za zajedničko prodavanje poljodjelskih proizvoda. — Već smo spomenuli da Reiffeisenove zadruge žele ostati ograničene na uski krug (na općinu od 600 do 3.000 duša). Jamstvo je u kreditnim zadrugama neograničeno i solidarno (kao i kod Schulze-a), a u ostalim zadrugama (na primjer vinogradarskim i mljekarskim) ono je ograničeno. — U početku je Raiffeisen bio protiv zadružnih udjela. Raiffeisen ih je smatrao opasnima, jer da bi se s njima mogao uvući u zadrugu kapitalistički duh. Kasnije je ipak pristao na njih, no s time da moraju biti maleni, kako bi i siromašni seljaci mogli pristupiti zadruzi, te da nitko ne može imati više od jednoga udjela, i konačno da se na udjele imaju plaćati kamati u istoj visini kako se računaju članovima na zajmove. — I u ovim zadrugama organi su glavna skupština, upravni i nadzorni odbor. No služba upravnog i nadzornog odbora je besplatna. Plaćen je samo blagajnik. — Zajmovi mogu biti kratkoročni do 3 mjeseca i na tekući račun, no u pravilu su dugoročni, jer to najbolje odgovora potrebama seljačkog gospodarstva. — Raiffeisen je protiv mjenice, i zato se zajmovi daju u pravilu na obveznicu uz jamstvo ili hipotekarno osiguranje.

Iza ovoga prikaza glavnih zadružnih sistema pisac prelazi na pitanje utjecaja upravljanih gospodarstava na zadrugarstvo. Na primjeru Njemačke i Italije pisac pokazuje da zadrugarstvo nije u ideološkoj protimbi s tim novim gospodarskim poretkom. Zadruge nisu izgubile svoju samostalnost. Načelo samouprave i vlastite odgovornosti nije porušeno. Jedino kod središnjih zadružnih saveza utjecaj državne vlasti je veći. U Njemačkoj imaju zadruge slobodu u radu, iako se moraju uklopiti u opću gospodarsku politiku države. »Prije je zadrugarstvo postavljalo sebi zadaće samo, a danas je u tom pogledu ovisno o gospodarskoj politici države«, no zato ono danas ipak nije suvišno, niti nesposobno da vrši korisno djelo, koje je započelo u kapitalističkom gospodarskom poretku.

U zadnjem poglavlju pisac se ukratko osvrće na naše zadrugarstvo. Ono je nastalo mnogo kasnije od njemačkoga (prva zadruga osnovana je u Končanici kraj Daruvara 1898. god.). Kod nas je u glavnom primijenjen Raiffeisenov sistem, i to je sretno riješenje, jer on najbolje odgovara našim prilikama. Naše su zadruge imale lijep uspjeh i njihov duh je pozitivan. No u središnim zadružnim organizacijama »vlada upravo nemoguća zbrka« i zato »zadružne prilike kod nas nisu daleko od anarhije«, budući da je »svatko osnivao zadružne saveze, kako mu se to sviđalo«.

Našem zadrugarstvu potrebna je reforma, no ne možda u pravcu nekoga obvezatnog zadrugarstva.

Govoreći o »Gospodarskoj slozi« pisac veli, da se ona približuje najviše francuskom sistemu zadružne organizacije, jer je »Gospodarska sloga« po svom sastavu seljački sindikat, a ujedno i središnjica zadružnih akcija. Ali »Gospodarska sloga« je zadružni sistem jedinstven u svojoj pojavi. Njezini uspjesi bili bi još veći, da je sprovela jaču specijalizaciju u radu.

Dr. Ing. Vilko Rieger dao je ovom svojom najnovijom knjigom lijep prilog našoj stručnoj socijalno-ekonomskoj literaturi, te zbog njene stručnosti i u isto vrijeme preglednosti ona će izvrsno poslužiti svima onima, koji se interesiraju za zadrugarstvo. **Dr. B. L.**

Kazalište

CALDERON: ZALAMEJSKI SUDAC

(Drama u tri čina. — Redatelj: Mato Grković. — Scenograf: Krsto Hegedušić.)

Hinko Nučić je sretno odabrao za svoj jubilej Calderona, posebno njegova »Zalamejskoga suca«, jer je na taj način sebi omogućio visoko uzdignutu i dostojanstvenu glumačku figuru seljaka Crespa, a kazališnom općinstvu osigurao rijedak i plemenit užitak španjolskoga klasičnoga teatra. Izvrsna je pomagača našao u redatelju Grkoviću, koji je Euripidovim »Trojankama« i »Izdajom kod Novare« izdašno dokazao spremu i bogatu nijansiranost historijsko-stilskih predstava velikoga stila. A »Zalamejski sudac« je uistinu velika predstava, koja traži mnogo ukusa u raspoznavanju onih bezbrojnih, sitnih španjolskih pointa časti, dostojanstva, prkosa, živosti i lukavosti, a pored toga istančan smisao za stilski ritam i mjeru. Jer sve u ovoj ozbiljnoj igri počiva na ritmu: od pokretanja lica do posljednje izgovorene slovke — na ritmu, koji njiše pomalo baroknu, pomalo realističku scenu, koji suprotstavlja s jedne strane feudalno-vojnički, a s druge zdravi seljački elemenat, konačno na ritmu stihova i srokova, koji se katkada prestizavaju i nadvikuju strahovitim tempom.

»Zalamejski sudac« bi mogao imati u podnaslovu i onu glasovitu Pavlovu: vlast je od Boga, jer iz čitave drame izbija apsolutna potreba vlasti, socijalna i moralna nužnost njezine funkcije jedina spasavajuća moć njezine prisutnosti, potpuni mrak i očaj u njezinoj odsutnosti, nered i pobjeda nepravde i nečovještva bez njezine intervencije.

Vojska generala Don Lope de Figuero-a upada u Zalameju na konak, a siloviti i oholi kapetan Don Alvaro de Ateide nečasno zaželi lijepu Isabelu, kćer bogatoga seljaka Crespa, kod kojega se smjestio. Začas plane iskra dramatski snažno postavljena sukoba između Don Alvarove prozirne drskosti i zdrave reakcije Isabelina brata Juana. Lukavo se i energično umiješa i Isabelin otac Crespo. Sretno intervenira general Don Lope nastanivši se sam u Crespinoj kući namjesto kapetana Don Alvara. Ali kapetanova strast ne miruje. On će iskoristiti priliku, oteti i oskvrnuti Isabelu, a kad se njezin otac, koji je istodobno dobio čast zalamejskoga seoskoga suca, na koljenima ponizio i čovječanski zaklinje, da je sada uzme za ženu i tako spasi svoju i njezinu čast, on će naduto i cinički ismijati sebi neravnoga seljaka, što se usudio i pomisliti, da bi njegova kći mogla uopće biti dama, a kamoli njegova žena. Crespo međutim kao ranjena zvijer uspravlja glavu i služi se pravom svoje sudačke vlasti: oholicu i zločinca Don Alvara dade zatvoriti i osuditi na smrt, makar mu se u vršenju te dužnosti oštro suprotstavlja general Don Lope, koji ne može shvatiti, i ako je čestit čovjek, da bi ikoja vlast mogla suditi oficiru osim

vojničke. Stvara se jezovito zaoštren sukob između sudačke i vojničke vlasti. Kao da se odjednom probudio u Calderonu nekadašnji profesionalni vojnik, on je udahnuo generalu toliko otporne neslomivosti i energične rječitosti u obranu svoje vlasti, da je drama za čas došla u maksimalnu napetost najvišega moralnoga reda. Ali Calderon je ne samo lojalni poklonik španjolskoga kralja, u čijoj je službi tako reći proveo čitav svoj vijek, nego i jedan od najvećih evropskih klasika, koji snagom svoga genija čitavom dušom zaranja u katarzu jednim jedinim moralnim rješenjem: kad su dvije vlasti u dvojbi i u sukobu, ima treća, viša i najviša vlast na zemlji, ima kralj, u ovom slučaju Filip II. O njegovoj riječi ovisi ne samo sudbina zalamejskoga suca nego sudbina svijeta, sudbina jednoga velikoga principa, sudbina pravde, sudbina opće čovječanske kulture, jer kad bi nepravda ostala nekažnjena, a vlast je zato da štiti pravdu, sva bi ljudska sudbina izgubila smisao, kao što bi i ljudski život izgubio svoju metafizičku prozirnost i spustio se u kloaku životinjske besciljnosti.

Onaj divni ulazak kraljev nije neki prazni dramatski deus ex machina, nego apsolutna psihološka potvrda božanskoga postulata vlasti, t. j. nužnosti, da se obrani pravda. Dok je Filip II. grozničavo ispitivao dokumente zalamejskoga suca, duša je bila sretna, što je ljudskom društvu dan autoritet, jer samo po njemu se sankcionira viši moralni red.

Nučićev Crespo je na mahove poprimao utjelovljenu španjolsku dušu, vatreno zauzetu za svoju stvar, tako da nije smetala ona Nučiću toliko prirasla patetična nota, tek je usporavala tempo, naročito u prvom dijelu igre. Inače njegova pojava, maska, kostim, čak i hod toliko je u svim detaljima bio prikladan za autoritativne seljaka, i kao oca i kao suca, da bi mu teško bilo naći zamjenu. Njegov glavni subesjednik je bio g. Bek kao general Don Lope, izvrstan partner u oštrom i mekanom tonu, vanredna glumačka pojava i zanimljiv karakter španjolskoga oficira — viteza, kojemu se sva životna vrijednost usredotočava u časti, ali malko uzdignuta nosa. Isabelu je kreirala gđa Kraljeva bez ikakova napora, dostojanstvenom jednostavnošću kao kad voda teče u svom izrađenom koritu, njezinu bratučedu, diskretnu i u baroknom teatru toliko potrebitu pratnju fino je upotpunila gđa Timer. Kukićevu Don Alvaru, utjelovljenoj vojničkoj bahatosti, dobro je kontrastirao Maričićev Juan, simpatično seljačko zdravlje i prirođeni ponos. Komičnoga vojnika Rebolleda je sigurno i vješto nosio g. Laurenčić, dok su se g. g. Rakuša i Matošević skladno upopunjavali u šaljivom duetu, jedan kao Don Mendo, tužni vitez, a drugi kao njegov neizbježivi nespretni i nesretni sluga.

Sam redatelj g. Grković, čvrstim je nastupom, odličnom pojavom i inteligentnom pointom riješio kratku ulogu Filipa II. **D. Ž.**

JÁNOS BÓKEY: NJEGOVA ŽENA

(Igrokaz u tri čina. — Redatelj: Tito Strozzi. — Scenograf: Marijan Trepše.)

Moderna igra sa svim slabostima i plemenštinama mađarskoga višega društva. Početak je duhovit i iskreno komičan, jer je situacija nevjernoga muža Zoltana uistinu komična, iza kako je njegova pakosna i lukava ljubovca Helena pozvala u stan njegovu vlastitu ženu i njegova prijatelja doktora Gezu pod isprikom, da je to morala (jer mu je momentano malko pozlilo), ali upravo s namjerom, da ga raskrinka, napravi škandal, rastavi od žene i djece, te da ga na taj način priveže uza se. Čim je čestita žena i majka Ana stupila unutar i, (makar joj se Geza, da spasi situaciju, predstavio kao Helenin zaručnik), prozrela tajanstvenom vidovitošću ženske duše o čemu se radi, komični elementi početnoga vrtloga počeli su sve više poprimti sudbonosne izglede. Muška lica su stvarno i dalje ostala komična u svojim nezavidnim lažnim situacijama, ali dvije žene, dvije suparnice, dva razdražena borca nađoše se u skoro tragičnom dvoboju. Drugi čin je velik majstorluk duhovite

ženske domišljatosti, lukavoga zaskakivanja, salonske ljubavne »dijalektike« i to je za ne baš duboki Bókeyev igrokaz privuklo svu pažnju znatiželjnoga gledališta.

Stvar se međutim u trećem činu počela rastvarati u nekoliko novih elemenata: otkrila se duboko zapretana stara ljubav doktora Geze prema Ani, a čim se to opazilo javila se kod Zoltana iskrena ljubomora, koja žestoko reagira na svaku opravdanu primjedbu uvrijeđene Ane. Kad su se izredale sve uobičajene scene predbacivanja, rastavljanja, razočaranja i plača, u zadnji čas se sve sretno završilo. Helena je bila otjerana, a Geza uklonjen, da ostanu Ana i Zoltan u bonaci svoga braka iza teške oluje.

U dnu se čitavoga komada osjeća jedan titraj zdrave, konzervativne žice, a to je jedino, što ovu zrelu salonsku igru odvaja od francuskih uzora ovakove vrste, stoga je Strozzijev blazirani Zoltan kao pokajnik bio i previše usiljen i podrugljiv, a da bi bio uvjerljivi pendant dubljem osjećanju svoje žene Ane.

Anu je dobro shvatila i mjestimice junački interpretirala gđa Huml, dok je mondenku u punoj raskošnosti svoga dara kreirala gđa Grahor, svaki dan sve bolja. G. Afrić je za nijansu niže nego bi to trebalo shvatio svoga Gezu kao dobru naivčinu tako da je lakokrili Strozzijev Zoltan čvrsto dominirao osim u spomenutoj zadnjoj sceni, gdje tek što nije sve pokvario svojim tonom.

Scenografska je atmosfera i u Heleninu i u Aninu salonu bila ugodna i svrsishodna. D. Ž.

Socijalni pokreti

RASPUST URSSJ

Vlasti u Zagrebu i Beogradu raspustile su početkom godine 1941. Ujedinjeni Radnički Strukovni Savez Jugoslavije (URSSJ) sa sjedištem u Beogradu, zajedno sa svim sindikalnim savezima, koji su bili u Ursu učlanjeni. Time je likvidirana ona sindikalna organizacija, koja je od prvih dana Jugoslavije, sve do pred godinu dana, vodila gotovo sve radničke pokrete u državi, te preko svojih eksponenata rukovodilo radom svih javnih socijalnih ustanova, kao što su Radničke komore, Okružni uredi, Burze rada i t. d. Gotovo svi zakoni, koji su kroz posljednjih dvadeset godina donešeni na polju radničke socijalne politike bili su rezultat nastojanja Ursovih marksističkih ili »slobodnih« sindikata. Zahtjevi Ursa bili su mjerodavni i za ministarstvo socijalne politike u Beogradu, a radništvo Jugoslavije u Međunarodnom uredu rada u Ženevi, uvijek su zastupali samo ljudi Ursove politike.

Urs je bio pretežno u rukama srednjeg marksističkog krila, koje je vodstvo sindikalnog pokreta preuzelo posve u svoje ruke nakon raspusta ljevičarskih »nezavisnih« sindikata. Iz Ursa su bili istisnuti stariji marksistički doktrinarci kao što su Vitomir Korać, Nedjeljko Divac, Vilim Haramina, a i krajnji ljevičari. U posljednjim godinama života Ursa postao je taj sindikat poprište velikih borbi između komunista i socijalista. Komunisti su redom uzimali saveze u svoje ruke, na što su centrumaši izbacili iz Ursa neke komunističke sindikate.

Razvitak Ursa omogućila je u prvom redu dvadesetgodišnja potpora beogradske vlade, napose potpora ministarstva socijalne politike, koje je omogućilo vođama Ursa, da preko javnih socijalnih ustanova izgrađuju Ursove sindikate i uništavaju sve sindikalne akcije, koje bi počivale na drugim ideološkim temeljima. Dragiša je Cvetković kao ministar socijalne politike prvi počeo sustavno raditi mimo i protiv Ursa i on je konačno nakon petgodišnjeg nastojanja zakrenuo mu vratom, iako je ministar socijalne politike, samostalac, stalno pokušavao da održi dobre veze sa samostalskim crvenim simpatizerima. Cvetković je imao jasne namjere da raspusti Urs još u vrijeme, kada su »demokratski« elementi u Zagrebu mislili, da će HSS moći sa marksistima obračunati putem slobodne borbe sindikata i da će

HRS moći u svoje ruke putem slobodnih izbora preuzeti Radničku komoru. O slobodnim izborima za Radničku komoru, kojih se HRS ne boji, govorio je još i nakon raspusta Ursa na posljednjoj skupštini Radničke komore u Zagrebu (5. I. 1941.) dobronamjerni ali naivni predsjednik Hrsa Pećnik. Obračun između Hrsa i Ursa konačno je izvršen odozgo silom prilika, pod utjecajem prilika i ideja koje vladaju u svijetu.

Raspuštanje Ursa značajan je događaj. Ta činjenica ima odsudno značenje za budućnost radničke organizacije kod nas. Sada se nužno nameće misao i potreba provedbe radničke organizacije po talijanskom uzoru. Pitanje je samo to, da li će kod nas biti dovoljno duševne snage i pravog nacionalnog idealizma, koji je preduvjet svake zdrave reforme u odnosima između poslodavaca i posloprimaca. No vrijeme će sigurno i to pitanje riješiti.

IZ NEDAVNE PROŠLOSTI URSSJ

In memoriam Ursu treba da zabilježimo neke podatke iz izvještaja, koji je podnesen posljednjem kongresu Ursa godine 1937. Ti su podatci i danas aktuelni:

1. U vrijeme svog posljednjeg kongresa imao je Urs 54.707 članova, koji su bili učlanjeni u 35 stručnih saveza. (Ni jedan drugi sindikat kod nas nije imao toliko članova, koji bi plaćali članarinu. Brojke na papiru nisu važne!). Od tog broja članova otpadalo je 15.072 na područje Beograda, 13.245 na područje Zagreba, 11.695 na Ljubljanu, 6.638 na Novi Sad, 6.483 na Sarajevo, 1.576 na Split.

2. URS-ova štampa: jedne novine izlazile su dvaput tjedno, četiri tjednika — od tih jedan na madžarskom jeziku, sedam novina je izlazilo dvaput mjesečno, pet časopisa izlazilo je jedamput mjesečno.

3. Još god. 1934. izdao je Urs Din 22.000.— u ime pomoći emigrantima. Urs je bio veoma zabrinut i za sudbinu crvene Španjolske. Kongresu je podnesen izvještaj, da je Urs pokrenuo akciju sakupljanja dobrovoljnih priloga za radničke sindikate u Španjolskoj ali je vlast zabranila to sakupljanje. U proglasu, što ga je tim povodom izdao Urs čitamo i ovo: »Radnici i svi napredni elementi u Španjolskoj vode tešku i ogorčenu borbu za obranu demokratije i radničkih prava od nasrtaja fašista iz unutrašnjosti i inozemstva. Radničke Internacionale su pozvale radnike celoga sveta da borbu španskih drugova potpomognu prema svojim mogućnostima... Ni jugoslavenski radnici i nameštenici ne smeju da se ogluše u ovoj pomoćnoj akciji«.

4. »Nastojanja oko korporativnog uređenja države i oko tobože korporativnog organiziranja radnika nisu ništa drugo nego sredstva kojima treba da se umanji, odnosno isključi uticaj radničke klase na uređenje njenog privrednog, socijalnog i kulturnog položaja...« Ovo je mišljenje Internacionale iznešeno pred spomenuti kongres Ursa.

5. O fašizmu izrazila je Internacionala ovo mišljenje: »Fašizam je, a naročito fašističke zemlje kao Hitlerova Njemačka, Mussolinijeva Italija i t. d. trajna smetnja miru i stalna opasnost od rata... Proti fašizma ima se boriti svim sredstvima u svim zemljama«.

Iznijeli smo gornje podatke kao posmrtno slovo Ursu, da potvrdimo činjenicu, da je ovaj raspušteni »slobodni« sindikat uistinu bio tek dobro organizirani organ međunarodne marksističke propagande.

MIROVINSKO OSIGURANJE SELJAKA U BUGARSKOJ

Novine su donijele ovu vijest DNB: »Pred Sobranjem nalazi se prijedlog ministra poljoprivrede o starosnom osiguranju seljaka. Zakonski nacrt određuje da će seljak koji će godišnje plaćati 100 leva, nakon 60. godine starosti dobivati rentu od 300 leva mjesečno. Predmjeva se da će se u prvo vrijeme nakon provedbe tog zakona dobivati starostnu rentu oko 130.000 seljaka«.

Ova novinska vijest osobito je karakteristična, jer starostno osiguranje seljaka predstavlja jednu novost na polju osiguranja. Dosada se redovno provodilo samo osiguranje posloprimaca. Kod nas se tek počelo provoditi radničko i namješteničko osiguranje, te raspravljati o starostnom osiguranju obrtnika i trgovaca a na osiguranje seljaka predstavnici seljačke stranke zasada ni ne pomišljaju.

Socialis.

Kroz revije i listove

O ČEMU PIŠE »IZRAZ«

Marksistička »Hrvatska Naklada« izdaje u Zagrebu listić »Izraz«, koji u podnaslovu nosi oznaku »časopis za s v a kulturna pitanja«. Tipično marksistički: za s v a kulturna pitanja, ali ne samo kulturna nego i ostala politička, ekonomska i socijalna pitanja. Međutim dovoljno je prolistati samo nekoliko brojeva ovog listića pa da se razabere u čemu se sastoji obrađivanje svih »kulturnih« problema. Ukratko: t o j e p r o p a g a n d n i č a s o p i s z a m a r k s i s t i č k u t e o r i j u i s o v j e t s k u p r a k s u. Jer o svemu oni znaju i pišu, u sve su upućeni, nitko drugi ništa ne zna, svi koji ne pušu s njima u isti rog jesu zaostali reakcionarci. Najveći dio svojih redaka posvećuju prilikama i pitanjima u Sovjetskoj Rusiji i to u takovom obliku i u tolikoj mjeri, da se mirne duše može govoriti o sovjetskoj propagandi. Propagandi velimo, jer oni drljaju o političkim, ekonomskim, socijalnim, kulturnim pitanjima tako »suvereno«, kao da su sve na terenu ispitali. Međutim sve ono što »Izraz« objavljuje o Rusiji donosi se n a t e m e l j u s l u ž b e n i h p o d a t a k a (za koje znamo koliko su objektivni!) i n a t e m e l j u p u b l i k a c i j a, o b j a v l j e n i h u R u s i j i. A zna se, kakova se knjiga može i smije u Rusiji izdati! Sve ono dakle, što »Izraz« u superlativima iznosi pred svoje čitače o Sovjetskom Savezu, sve je to samo prevedena službena propaganda, donekle zaodjenuta u novo ruho.

Najinteresantnije je međutim ovo. »Izraz« osporava svakom drugom, da išta znade o Rusiji. Oni su jedini autentični prikazivači u riječi i slici sovjetskih prilika. Međutim bilo je nedavno nekih ljudi iz Hrvatske, koji su posjetili Rusiju i tamo, prema vlastitom priznanju n i s u m o g l i m n o g o v i d j e t i, j e r i m n i s u d a l i v i d j e t i. A i ono što su vidjeli iznijeli su pred javnost, koja baš nije stekla naročito povoljan utisak o tamošnjim prilikama. Naglašujemo, da se radi o ljudima vrlo blizim marksističkim koncepcijama »Izraza«, na koje se on obara svom žestinom, osporavajući im, da nisu shvatili mnoge stvari i da nisu prikazali pravo stanje. T a k a v j e b i o s l u č a j s D r. B i ć a n i ć e m i I n g. G a ž i e m, na koje se »Izraz« oborio, jer su po povratku iz Rusije i z n o s i l i i n e k e n e p o v o l j n e s u d o v e. Odakle sada ova smionost, koja po malo graniči s drskošću, da ljudi oko ovog listića svojataju samo sebi pravo za »autentično« prikazivanje sovjetskih stvari? Treba je tražiti u općenitom stavu marksista u njihovom javnom djelovanju: n i j e v a ž n a i s t i n a i p r a v o s t a n j e, nego c i l j a sva se sredstva imaju prema njemu usmjeriti. »Izrazu« je glavno, bez svake logike, bez dovoljno znanja, protiv utvrđenih činjenica, veličati tekovine sovjetske Rusije, a istinu oni prepuštaju »reakcionarcima«.

Dovoljno je pogledati br. 11 toga listića, pa uvidjeti, o čemu i kako piše ova propagandna družba. Osim obilne boljševičke literature, piše se tu o politici, kazalištu, umjetnosti, a sve je ukrašeno obligatnim citatima Marksa, Engelsa i ostalih »ideologa«. Za ilustraciju duševnog siromaštva raznih »ocjena« u »Izrazu« neka posluži par redaka iz kritike nekog Ivana Markovića o izvedbi Katajevljevih 1.000.000 muka na zagrebačkoj pozornici. Taj »kritičar«, nakon što je iz ove obične propagandne šmire nategnuo »veliko kazališno djelo, dostojno ruske klasične ko-

medije«, svom oštrinom sravnjuje sa zemljom ostalu kazališnu kritiku (koja nije marksistička!) pa veli uz ostalo: »...suvišno je dokazivati da kritičari... ne samo nisu shvatili nego i ne mogu shvatiti (a šta se tu ima shvatiti, op. p.) suštinu Katajevljeve komedije«. A kruna njegove kritike svakako je slijedeće otkriće: »Takvi kritičari, razumije se, nisu kadri ni da shvate, koliko su ovakvi dramski komadi na liniji stare klasične ruske komedije«. Reče i ostade živ! Zaista, Gogolj i Katajev su na istoj liniji!

Za kvalitetu pak književne kritike, neka posluži kao primjer dolje navedeni citat iz prikaza nepoznatog Juniusa o Budakovom »Snu o sreći«. »Stručnosti« i literarnoj ocjeni ove knjige sa strane g. Juniusa ne treba komentara. Junius ovako »mudroslovi«:

»Dr. Mile Budak pripada jednom političkom pokretu, koji sebi svojata tradicije Starčevića, Kvaterika, pa vjerojatno i Kovačića i Harambašića. Nije momentano naša namjera dokazivati nesumnjivu činjenicu, da frankovački pokret pa s njime ni dr. Budak, ne mogu imati ništa zajedničkog sa osnivačima pravaštva i njegovim književnim predstavnicima«. A sada čujte još završetak toka prikaza, pa da upoznate svu bijedu »kritičara«: »Danas je posve jasno, da su Budakova djela samo glasnik jednog protunarodnog sistema, koji hrvatskom narodu ne bi ni u kom slučaju donio manje muke i štete nego šestojanuarska diktatura. Idejnopolitička reakcija nije mogla roditi ni književno remekdjelo, jer pisac ne raspolaže ni onim snažnim realističko-umjetničkim talentom, koji bi doveo do toga da, i usprkos svojim reakcionarnim idejama, duboko zahvati samu hrvatsku stvarnost«. Možemo utješiti zabrinutog Juniusa, da je narod vjerojatno uvidio u čemu se sastoji taj »protunarodni sistem«, pa je radje prigrlio Budakove »reakcionarne«, nego njihove »napredne« ideje.

U istom broju »Izraza« izričito se naglašava, da je riječ hrvatski sinonim za frankovački. To posve jasno proizlazi iz rubrike »Čitajući listove i časopise«, gdje se »Izraz« osvrće na »Plavu Reviju«. Svoj osvrt počinje »Izraz« ovako: »Plava Revija« zove se novi »hrvatski (frankovački) omladinski mjesečnik«... Ono u zagradi (frankovački) dodao je »Izraz« te time pokazao, da sve ono što upućuje na adresu »frankovaca« (moramo ovdje opetovano naglasiti, da kad se uoči, tko u današnje vrijeme naziva Hrvate frankovcima, zašto ih tako naziva, te konačno koga tako nazivaju, da to može samo služiti na čast »frankovcima«!) stvarno ide na adresu Hrvatskog Naroda. Ovime se »Izraz« svrstava u red hrvatskih protivnika, jer duh kojim odišu njegovi redci, tudj je hrvatskom osjećanju.

Svakako svoj fini ukus i »kulturnost« pokazao je »Izraz« donoseći u svom br. 11 ispod crte slijedeću bilješku: — Viziju Raspetog Krista s anđelima vidjeli su — prema »Jutarnjem Listu« (8. XI.) — sedmorica farmera u Firle Nestling Vale (Sussex u Južnoj Engleskoj). »Mještani tumače viziju kao znak, da će Velika Britanija pobijediti u ovome ratu.« Trebalo bi sada očekivati da se njemačkim vojnicima pojave, ako ne anđeli, a ono bar stari germanski bog Wotan sa Walkyrama — (podvučeno je dodao »Izraz«). O ukusu iznositi na ovaj način slične pojave, ne treba mnogo govoriti. No po istoj logici mogli bismo i mi dodati: »Trebalo bi sada očekivati, da se crvenoj vojsci (u koliko to već nije bio slučaj u ratu s Finskom!) pojavi, ako ne kakav bog s anđelima, u što oni ne vjeruju, a ono bar ruski »svetac« Rasputin gdje pleše valcer sa Klarom Zetkin, na sablazan prisutnih »blaženopočivših« Tuhačevskog, Radeka, Zinovljeva, Buharina, Trockog i brojnih drugih najnovijih sovjetskih »svetaca«!

Broj 12 »Izraza« posvećen je pretežno Tolstoju. I da »Izraz« ipak na drugačiji način proslavi njegovu obljetnicu, nego to učiniše ostali listovi, otkrivaju ljudi oko »Izraza« nova Tolstojeva djela, za koja nitko do sada nije znao, da njemu pripadaju. Tako na str. 685 čitamo veliko otkriće, da je

Tolstoj napisao knjigu »Šta da se radi?«. Zaista treba čestitati »Izrazu«! Ne znamo samo, šta bi rekao na ovo otkriće N. Černiševski!?

Još jedna velika stvar: »Izraz« protestira što se Sovjetski Savez trpa u istu grupu »totalitarnih država« zajedno s Njemačkom i Italijom, kad je Rusija demokracija! Dokaz tomu: eto upravo se nedavno proslavila četirigodišnjica novog sovjetskog ustava! O ovakovim šaljivim izvodima možete se uvjeriti na str. 718.

Treba se još osvrnuti na argumentaciju, kojom »Izraz« pobija ili kritizira tuđe poglede na razne probleme. Takovu argumentaciju možemo ukratko nazvati uskličničkom ili navodničkom; oni jednostavno tuđe riječi štampaju deblje ili razmaknuto, stavljaju ih u navodne znakove, na koncu po koji usklićnik (najmanje dva!) i time je već dokazano kako protivnik nema pravo. Čitač naime treba dobiti utisak da navedeni citat nije dobar, da takovo stanovište ne odgovara marksističkom naziranju, a zašto — to valjda vele oni uskličnici na koncu. Poznata je to otrcana marksistička metoda sve tuđe bez i malo kritičnosti i protudokaza obarati, praviti se učen i upućen u sve probleme i zadirati u sva pitanja onako odozgo — mentorski — bacajući u prak sve oko sebe, a u stvari ne poznavati ni osnovne probleme. Treba ih samo malo bolje pogledati i odmah se može ustanoviti sva duševna bijeda i neznanje ovih »naprednjaka«.

Diagnozu je vrlo lako postaviti, jer simptoma ima i previše: »Izraz« boluje od teške bolesti — kronične sovjetomanije — od koje su već ispustili svoju »kulturnu« dušu pokojni marksistički listići od »Kulture«, »Savremenih stvarnosti«, »Pogleda« sve do »Književnika« i »Danas«. Prema tome i tok bolesti »Izraza« posve je određen. Nama je ipak ovim kratkim osvrtom na ovaj listić bila tek svrha upozoriti hravtsku javnost na kariku sovjetomanijske družbe, koja želi svojim »štivom« proturati među narod tuđe, azijatske ideje, i zatrovati u njemu sve što je lijepo, dobro i plemenito, a u prvom redu nacionalno. Znajući za slične pokušaje i daleko bolje financiranih »pregaoca«, »naučnika«, »drugova« i »dijalektičara« možemo samo dobaciti »Izrazu«: jalov ti je posao zajedno s »Hrvatskom Nakladom«.

Inače »Izraz« reklamira svu silu brošurica o raznim pitanjima pretežno Sovjetske Rusije. U proglasima sve su to najbolja djela, što smo ih imali, pisana od najpozvanijih autora, dokumentirana i objektivna. Tako među ostalim oglašuje »Izraz« i knjižicu I. Moskvina »Sovjetsko kazalište«. U reklami se o knjižici kao i o autoru govori o superlativima. Ne osporavajući autoru znanje o problemu koji je htio prikazati, ono što je prikazao puka je propaganda. Naime »stručni« način prikazivanja samoga problema očituje se odmah na početku knjižice. I. Moskvin ovako počinje svoja stručna izlaganja o kazalištu: »Više od osam stotina kazališta... Zamislite na čas, da je pred vama velika geografska karta Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika. Kako bi ta karta postala crvena, kada bi svako mjesto, gdje ima neko kazalište, označili crvenom zastavicom. Kakvim bi jarkim svijetlom zasijala ta geografska karta, kada bi se na njoj upalilo osam stotina svjetiljaka.« Vjerujemo da se mnogima od ovakove stručne literature mora pomutiti ne samo vid pred »crvenim svjetlom« nego i pamet pred »učenim izlaganjem«. **(sm)**

»Hrvatska Smotra« izlazi jednom mjesečno. List izdaje konzorcij »Hrvatske Smotre«. Predstavnik konzorcija i odgovorni urednik Mato Nikšić, Zagreb, Vinogradska c. br. 60b. Predstavnik redakcionog odbora I. Oršanić, Nova Ves 40. Predstavnik uprave Stipe Mosner, Zagreb, Klaićeva 62a, II. — Uredništvo i uprava nalazi se u Zagrebu, Nova Ves 40.

HRVATSKA SMOTRA

BROJ 3 OŽUJAK 1941. GOD. IX.

DUH RAKOVICE

Filozofski i racionalan um opire se svakom utvaranju i fantaziji, bori se protiv iracionalnih i mističkih stvarnosti. Primitivac živi u mitu, a inteligenat u racionalnom i konkretnom.

Mi smo svijesni ove oprečnosti u svim njenim misaonim i praktičnim konzekvencama. Uza sve to, mi ćemo, svijesni značenja ideje i vjere tradicionalnoga i kolektivnog mitosa u životu čovjeka i naroda, veličati mistiku Rakovice. Čovjek je uvijek jednim dijelom u svijetu ishođenje, u duši on nosi metafiziku i misterije. Mi smo uvijek izdanak grobova i kostura, odraz tradicija i vjerovanja, mi u krvi nosimo i svetost svetinja naših pređa. Naša duša poslanik je Boga, naša krv je trag i spojnica pradjedova. Čovjek je razapet između dvije naravi i dva principa: racionalnog i iracionalnog, empirije i mistike. Čovjek mora imati religiju. A narod mora imati svoju misiju i svoj mitos.

U životu jednog naroda najmarkantnije su one epohe, koje daju smjer budućnosti. Smjer aktivnom životu narodne budućnosti zacrtavaju ideali vijekova. Oni su unutarnji izlijevi osebujnosti narodnog organizma, koji ih rađa u braku sa iskustvom vremenâ. Vidici i vrhunci prema kojima se upravljaju svi trzaji, sve težnje, svi osjećaji i interesi; sve uspomene prošlosti i sve sanje budućnosti postaju idealima napretka i normama odgoja jedne nacije. Ideali su po sebi statička vrednota, sa svojom apsolutnom sigurnošću i nepromjenljivošću i sa svojom vječnom aktuelnošću. Ideali su stožer, jedan i isti u prošlosti i budućnosti. Ideali su san vječno ostvarivan, a nikad iscrpno i totalno ostvaren, — jedna napetost i težnja, jedna historijska tendenca i smisao. Ideali su punina i savršenstvo — kome ne možemo naći adekvatno djelo i oblik, — jedan daleki i nedostiživi cilj.

Ali ideali, iako statični, ne ostaju tako ukočeni i ogoljeni, — oni se dopunjuju, debljaju i jačaju prinosima dinamičkih sila: života i vremena. Prinosi, to su one kapljice krvi, znoja i suza predaka i savremenika, to su ona krvava iskustva Gvozda, Bečkog Novog Mjesta i Beogradske Skupštine, to su one dopune Gubec-Radić-Budakove, to su sokovi Merčeve kršćansko-hrvatske sinteze. Ovi prinosi pomlađuju drev-

nost i regeneriraju vitalnost naše Nacije. Oni daju mladost i toplinu idealima. Po prinosima nacija ne ostaje kao kakova fikcija ili fantom, kakva predrasuda ili izmišljotina, po prinosima nacija, ne samo kao ideja, nego i kao život, ide iz vijeka u vijek, od generacije na generaciju kao vječni suvremenik, kao vođa u borbi i lutanjima i kao majka u borbi i kušnji.

Ideali-stožeri rastu na stupovima Tomislavove države, Starčevićevog nacionalizma i Šuflajevog mesijanističkog graničarstva i zapadnjaštva. Unutar i okolo tih izvanrednih kočnica i linija —opredanih Gubec-Radić-Budak-Merčevim prinosima iz konkretnosti, životne svakidašnjosti i razvoja, — manifestirat će se tendenca hrvatstva i njegovog stvaralaštva u aktuelnosti dnevnog i projekciji imanentnog. Ideali i prinosi utjelovljeni u Naciji čine je spasiocem i rješiocem svih socijalnih, političkih i kulturnih problema i kriza.

U dinamičkim pak relacijama najvažniji su revolucionarni podvizi, koji razaraju negativne i zastarjele elemente života i koji novom energijom buše sirovu podlogu u kojoj će se ispisivati titraji i djela generacijâ. Jedna dinamička sila, koja nosi tendencu da ostvaruje ideale i prinose, koja će na neki način te idejno abstraktne vrednote učiniti nama svojstvene, životu bliže i praktično suvremenije i korisnije, ta dinamička sila jest: Tomislav-Zrinski-Kvaternikova linija borbenog stvaralaštva. To stvaralaštvo ima ostvariti ideju hrvatstva: domovinu (mjesto državu, op. p.), zakon nacionalnog uspona: domovinu, potrebu socijalno političkog života i obnove: opet domovinu. Toj pravnoj organizaciji Domovini nacija ima ostvariti: misao, dušu i karakter hrvatstva u svakom pojedincu i u čitavoj narodnoj cjelini. Ta misao — to je Starčevićeva samobitna i zatvorena jastvena svijest hrvatstva; ta duša — to je Šuflaj-Radićev mesijanizam i socijalna etika hrvatstva; taj karakter to je onaj Kvaternikov borbeni aktivizam i junaštvo. Te tri sile, te tri osebine moraju zračiti iz svakog Hrvata, moraju ga čitava obuzimati i moraju upravljati njegovim životom i radom. Tada taj novi hrvatski čovjek neće biti tek jedna zamišljena konstrukcija, već živa i konkretna realnost. Tek onda smo mi ostvarili bitni i veći dio svog programa, tek onda smo oživotvorili i utjelovili duh i ideal Nacije.

Kad nacija dobiva meso i krv, kad se puni proljetnim sokovima, kad ostvaruje sebe, svoje svojstvo, kad se oblikuje po vlastitoj psihi i mentalitetu, kad se iživljava u svojstvenoj koncepciji svoje misije i univerzalnih etičko-socijalnih vidika, — onda to biva u konkretno-aktivnoj epohi razvoja. Ovamo spadaju idejne, etičko-humane i političko-socijalne revolucije.

Ovamo spada i Rakovica.

Kvaternik je znao, osjećao i doživio tendencu hrvatstva kao naroda i kao nacije. On je u sebi nosio svu slavu i pobjede, sva razočaranja i lomove, svu magluštinu i pometnje, sve sramote i udarce, sve propale pokušaje i rasplinule iluzije, — koje hrvatstvo proživljavaše, podnašaše i podnese kroz vijekove. On je stenjao pod težinom volje i vjere u Uskrsnuće. On je rodio spoznaju o vlastitoj našoj sudbini; on je djelovao u stvaralačkoj borbi; on je ostavio trag k budućoj slobodi i sreći. Kvaternik je najpraktičniji sanjar i prorok, Rakovica je najrealniji san i vizija.

U svom govoru 1862. g. pred ustavnim forumom, na najkompetentnijem mjestu, u suverenom hrvatskom Saboru iznio je načelan historijski program, ne stranke prava, nego historijskog i suverenog naroda u ime Tomislavove stvarnosti, u ime iskustva i osjećanja. Priznaše da je program idealan — ali dodaše, da je neostvariv!

Hrvat, katolik i zapadnjak Kvaternik u pravoslavnoj, istočnjačkoj Rusiji doživljava tragično razočaranje...

Prva organizirana emigracija s Kvaternikom organizira dobrovoljačku vojsku, nastoji da zainteresira Evropu i njene državnike i da ih uputi na sukladnost njihovih interesa sa hrvatskim. Priman kod zastupnika Napoleona III. i Cavoura, dopisuje se s Garibaldijem, dogovara s Košutom. Stvara planove o zajedničkoj savezničkoj akciji Hrvata sa Francuzima, Talijanima i Mađarima... Prometej oslobodilačke misli grijao je ozebli i budio zaspali narod u Saboru, u narodu, u štampi, kod kuće i u tuđini. Narod je prihvatio misao revolucije, organizacija je djelomično provedena, diplomatski su poslovi gotovi — put vodi u Rakovicu. Samostalna misao, samostalna inicijativa, samostalno djelo — rađa samostalnim životom u Slobodi.

Tri principa, tri idejne sile utjelovio je Kvaternik u svojoj revoluciji:

1. Načelna beskompromisnost dijamantni je ukras Rakovičke revolucije. Hrvatski narod ima volju da si stvori samostalnu i suverenu Domovinu. On na Nju ima prirodno pravo kao narod, a on je stvarno i ima po svome historijskom državnom pravu. Hrvati su samobitan narod, zato hoće imati i samobitnu Domovinu. Rakovica ne prosi, ne traži tuđeg priznanja, ne pita što drugi o tome misli. Ono što Hrvati hoće to moraju i imati. Ne postoji nikakovo drugo rješenje osim samostalne domovine; nema ni federacije (koju priželjkuje Mažuranić), nema ni unije (koju traže mađaroni), nema ni trijalizma (kome se nada Štrosmajer), ništa osim suverene domovine nema za Hrvate valjana i vrijedna... Kroz prošlost od Gvozda do Rakovice razvlači se krivulja saveza, zajednica i naslona na druge vladare, narode i države; ali je još

jače živa i čvrsta linija samostalnosti i državotvornog samoživstva. Rakovica afirmira ideju potpunog dozrelog i samosvojnog Hrvatstva. Protiv politike naslona i paktiranja — Rakovica se bori za politiku samostalnosti i ponosa, — beskompromisno i dosljedno. Rakovica je preponosna, samosvijesna i smiona. Nacionalno-politički principi su jasni, jednostavni i realni. Ako smo ikada bili nacionalno svijesni, ako smo znali što hoćemo, koji nam je cilj i koji preduvjet razvoja i opstanka, ako smo ikada imali jasnu predodžbu o sredstvima i taktici borbe, ako smo vjerovali u sebe, u snagu svog junaštva, volje i mišice, — to je bilo u Rakovici. U Rakovici smo doživljavali svoju povijest u mističnoj opojnosti slave, junaštva, krvi i kraljevstva, — u Rakovici smo imali viziju budućnosti i slobode. Rakovica je krštenje novog hrvatstva i posvećenje sudbine i misije naše.

2. P o l i t i č k i a k t i v i z a m postaje nova komponenta karaktera hrvatske Nacije po Kvaternikovoj Rakovici. Rakovica je budna, spremna i vidovita u cilju, ona je odlučna, požrtvovna i dosljedna u provedbi. Rakovica je nastala ne pod tuđim udarcima, ne kao reakcija, ne kao očajnički potez, već sama od sebe, aktivno i svijesno. Jasno načelo poslužilo se jednostavnom i časnom metodom: borbom. Rakovica je nastala, jer je to htjela sama nacija, jer je vijekovima sazrela da postane djelo. Rakovica hoće da sama stvara događaje, da sudjeluje u historiji, da plete svoju sudbinu. Aktivni i dinamički princip politike urođen je rakovičkom mentalitetu. Rakovica afirmira volju, htijenje i akciju, borbu i stvaralaštvo, — ona se protivi pasivizmu, resistenciji, reagiranju; ona daje primarno mjesto voljnom principu, ona potiskuje osjećajni život, osjećajnu ljubav, osjećajno hrvatstvo. Rakovica ne samo da osjeća nacionalizam, ona ga aktivno i borbeno realizira. Svaki realni osjećaj naglo i trajno prelazi u volju u akciju i djelo — to je logika Rakovice.

3. H e r o i z a m je kulminacija i savršenstvo rakovičkog duha. Duh Rakovice je junačan, odvažan, požrtvovan, pokretan i mučenički posvećen. Rakovica daje smisao, ona ima surogat svakoj žrtvi, svakoj borbi i svakoj smrti za ideal... Rakovica cijeni život i lično stvaranje — ali ona pretpostavlja univerzalne i više vrednote svakoj zatvorenoj individualnosti. Sloboda Nacije, pravda poretka, etičnost čovjeka — traže žrtvu i odricanje, one vrijede više nego jedan život. Rakovica posvećuje smrt i borbu. Rakovica mrzi kukavičluk i egoizam, njoj je odvratan i tuđ strah i precjenjivanje života. Ima ideala, ima vrednota za koje je vrijedno i slatko umrijeti i nestati. Bog, Domovina, Čovjek! Ko ljubi herojsku smrt i idealističko odricanje, taj je čovjek Rakovice. Čovjek Rakovice daje, a da ne traži, žrtvuje sebe, a da mu ne bude žrtvovana čast i položaj. Rakovica personificira heroizam i idealizam, Rakovica po-

svećuje i ovjenčava herojsku smrt i časnu borbu. Rakovica simbolizira junaštvo i čast.

Rakovica je današnja, aktuelna i naša po dubini misli i po širini aktivnog zahvata, po svom idealu i po svojoj tendenci. Ona je više naša nego historijska svojom sadržinom i nametljivom aktuelnošću, makar da je vremenom, događajima i uspomenom historijsko djelo. Ona mora postati naša narav, naša misao, naša riječ i naše djelo.

Sloboda je dio kozmičke slobode, pravda je čest općečovječanskog pojma pravde, red je tendenca svega svrhovitog, stvaralaštvo je princip svega vitalnog, junatšvo je afirmacija volje i svijesti — Rakovica sve to uzvišeno sučanstvo i vlasnost božanskog i čovječanskog kozmosa u sebi sintetizira i oličuje. Ali svejedno Radovica ne gubi na svojoj samoniklosti i pripadnosti Hrvatstvu. Ona pripada hrvatskom tlu, ona se poistovjetuje s dušom hrvatstva, jer ona zapravo i nije drugo, do li izraz i odraz naše rase. Ona gori toplinom hrvatske krvi, ona je produkt naših prilika.

Rakovica simbolizira onu etičku i aksiološku vrednotu »dobra«, — nasuprot negativnoj ocjeni »zla«. To je raspeće naše historije i ukleta sudbina naše rase: dobro — zlo, svoj — tuđi. Borba ovih dvaju principa životni je zahtjev ustrojstva i daljnjeg oplođavanja naše nacije. Dualizam u politici i u etici! Jedni s Rakovicom na čelu jesu samo i iznad svega Hrvati, junaci; stvaraoci i ponosni. Drugi su sve prije nego Hrvati; kukavice, mlitavci, puzavci, malodušni i tuđi — riječju slavoserbi, malograđani. Prvi vjeruju samo u svoje ideale, svoje snage, ljube prvo svega sebe, nadaju se samo od sebe, bore za sebe i namiru svom potomstvu (mislimo na narod kao cjelinu, a ne na pojedince). Ističemo da ovaj prividni egoizam, koji gordo, revolucionarno i zanosno veliča sebe i vjeruje u sebe — nije samodopadni, zatvoreni i ekskluzivni potrošač. Taj egoizam je producent koji stvarajući i trošeći radi za čovječanstvo. Njegov egoizam nije egoističan, on je etičan, altruističan i univerzalan. Zato je Rakovica vjera, ispovijed i sudbina naša, na korist i vrijednost svemu čovječanstvu. Od kada smo najveći Hrvati, individualiste i svoji, upravo onda smo najveći Evropejci i kozmpoliti, a kad smo najmanje Hrvati, onda smo bezlični paraziti i potrošači.

Mi se ne odričemo — Rakovica to neće — mesijanističke ideje, mi je naprotiv potenciramo. Ali ona mora biti realna. Mesijanizam hrvatski! Taj mesijanizam je moguć tek po hrvatstvu, nacionalističkom, svom, svijesnom i dinamičkom hrvatstvu. Mi smo mesijanisti, to je u krvi, u duši i mentalitetu hrvatske rase, to je Božje određenje i dužnost geopolitičkog i kulturnog položaja Hrvatske. Mi smo sveobuhvatni, ona dominira kod Radićevog čovječanskog seljaštva i Šuflajevog graničar-

stva! To je činjenica. Mi smo svijesni svoje etičko-humane superiornosti i poziva. Ali u realizaciju vjerujemo tek kroz Starčevićev nacionalizam, kroz Rakovicu, tek iza političke afirmacije samobitnog hrvatstva.

Rakovica je ključ naših mogućnosti!

Da bismo realizirali ideju Hrvatstva, mi moramo mistificirati Rakovicu! Stoga apstrahiramo sve elemente ljudskog i vremenskog, zaboravljamo i na samu historijsku istinu i supstrat. Mi moramo iz Rakovice sazdati ideju i duh nacije kakovu zamišljamo i kakova treba biti. U Rakovicu utapamo svu našu povijest, svu slavu i pobjede, sve uspomene i predanja, sve predodžbe i vjerovanja; sve težnje, poglede i potrebe. U Rakovicu personificiramo našu volju, našu snagu, našu žilavost i našu vječnu egzistenciju. Život, drevnost, neuništivost i vitalnost; junaštvo, volju i slavu, ime i dušu, prošlost i budućnost, sintetiziramo u jedan zbijeni pojam — u Rakovicu. Naše sposobnosti, stvaralaštvo i inspiracije simboliziramo u Rakovici. Rakovica je epopeja žrtve, borbenosti, moralnog uspona i duhovnog potencijala Hrvatstva. Rakovica je ilustracija državotvornosti i državničke dalekovidnosti (vidom na cilj a ne na uspjeh!); intuicija ideala i ciljeva nacionalnog stremljenja; jeka grobova, vječito ognjište tradicije, napretka i optimizma, znak vremena i pobjede, proročanstvo budućnosti i vizija Uskrsnuća. Rakovica jest i mora biti smisao, kult i mitos Hrvatstva. Eto nam moralne sile, koja će obvezati svakog Hrvata bez obzira na vjere i stranke, na slogu, na borbu i na smrt.

Jedno ljudsko biće, jedan vječni život i jedan bliži ideal — jest Kvaternik, uzor i divni primjer naš.

Milivoj Karamarko

NEISPUNJENA ČEŽNJA

Moja je čežnja blistala
u vrtu ideala,
kao kaplja rose na suncu.

Težak je uspon bio,
i čežnja je pala.

Varavi uspjeh se krio
za krilima nestalne sreće,
a čežnja je zamrla posve
u neznanom otrovnom soku,
i blistati više neće
kao rosa,
već kao suza u oku.

Ljeposlav Perinić

SRPSKI LISTOVI O HRVATSKOM KNJIŽEVNOM JEZIKU

Među prošlogodišnjim izdanjima Matice Hrvatske izašla je knjiga pod naslovom »Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika«. Digla se proti te knjige strašna uzbuna, a u njoj uzeše učešća pored bulevardskih beogradskih novina, još i jedan sveučilišni profesor, pa »Srpski Književni Glasnik«, najvažniji srpski književni časopis, pa »Sokolski Glasnik«, a od listova koji izlaze u Hrvatskoj svi su govorili o toj knjizi s priznanjem osim splitskog »Narodnog Lista«, kojemu, kako se vidi, kao da je glavni zadatak napadati izgradnju hrvatske narodne individualnosti, a poglavito klevetati predstavnike tih kulturnih težnja. Kod takve jednoglasnosti u napadanju na tu knjigu sa srpske strane, gdje se još ta knjiga povezuje na međunarodne prilike, mora da u njoj ima nešto strašna, čime je ona poremetila mir kod kuće i ugrozila sigurnost države prema vani.

Evo konačno o čemu se radi u toj knjizi. Dva hrvatska mlada filologa dr. Petar Guberina i dr. Kruno Krstić napisaše knjigu, u kojoj donesoše i oko 4000 srpskih riječi, koje su unesene kroz školu i školske udžbenike, te preko službenih rješavanja u hrvatski književni jezik. Time se potiskuju i istiskuju hrvatski izrazi i oblici iz našega književnog jezika. Dakle knjiga je po sadržaju čisto filološke prirode, a po cilju obrana hrvatskih izraza i oblika, koji su književnom tradicijom i životom ukorijenjeni u našoj kulturnoj stvarnosti. Knjiga potom nema ništa zajedničko s politikom, ni unutarnjom, a još manje s vanjskom, pa je upravo smiješno, što se ona u napadajima dovodi u vezu s politikom.

Što prigovara prof. Aranđelović?

Prvi napadaj izišao je u beogradskoj »Pravdi«, a napisao ga je nitko drugi, već uvaženi profesor beogradskog sveučilišta dr. Dragoljub Aranđelović, koji, kako sam ističe, nije filolog, pa zato i napadaj nije pisan s filološkog, već s drugoga gledišta. Evo što on o tome piše: »Pada u oči, da su ovi hrvatski pisci zajedno sa gospodom iz Matice Hrvatske baš u današnje vrijeme našli za potrebno, da napišu i izdadu ovu knjigu i da zabadaju trn u zdravu nogu. Danas, kad bijesni rat u Evropi i na našim granicama, kad se velike i male države bore za svoj opstanak, kad treba zbijati građanske redove i izbjegavati sve, što remeti harmoniju između Srba i Hrvata, gospoda smatraju za potrebno, da otvaraju ovu diskusiju. Nisu mogli počekati, da prođe ova ratna oluja i opasnosti, koje prijete našoj državi«.

Na ove riječi treba podsjetiti g. profesora, da je vrlo lijepo, što on veli o nuždi harmonije među nama, ali tu harmoniju nisu rušili Hrvati, već oni tamo, koji su Hrvate bili učinili objektom izrabljivanja u takvoj

mjeri, da su se oni osjetili ugroženi u svom vlastitom narodnom i ekonomskom opstanku.

Ali — da ostanemo pri jeziku — nisu ni u tom području Hrvati remetili harmoniju, kako g. profesor spominje, već obrnuto, tu harmoniju su rušili oni, koji su silomice kroz školske knjige, a po njima u obiteljski život unosili iz srpskoga književnog jezika i beogradskog žargona izraze i oblike, nama tuđe. Nije mi poznato, da je g. profesor zbog toga digao uzbunu i upozorio na to, da to kvari harmoniju među nama i zabada trn u zdravu nogu. Ne može vrijediti isprika, da su mogli i srpski i hrvatski izrazi, barem kao sinonimi, ostati u književnom jeziku za iste pojmove, jer postoji zakon, da se za isti pojam mora upotrebljavati samo jedan izraz, a one riječi, koje se čine, da su sinonimi, kada se dublje uđe u njihov smisao, svaka od njih ima svoju posebnu snagu i boju. Dakle ili hrvatske ili srpske riječi treba da ostanu za iste pojmove u književnom jeziku na snazi, a kako Srbi hoće da budu njihove, a Hrvati toga ne će, onda neka razvija svaki od njih svoj književni jezik.

G. profesor veli, da je trebalo o tome ostaviti diskusiju iza rata, kao da je o tome diskusija uopće nužna. Hrvati hoće da očuvaju svoje, pa to mora biti svakome drugome pravo, kao što je nama pravo, ako Srbi iz svojih žargona ili iz dijalektalnih vlastitosti — jer dijalekti idu uvijek u razvoju jezika pred književnim jezikom — upotpunjuju i prirodno izgrađuju svoj književni jezik. Ne vidim, zašto bi bilo među njima o tome svađe ili diskusije. Slovenci na pr. uklanjaju iz svoga književnog jezika sve one izraze, što su tamo u narod ušle i od pisaca prihvaćene iz pograničnih krajeva ili iz hrvatskoga književnog jezika, te ih zamjenjuju svojim arhajskim slovenskim izrazima i oblicima, a nama Hrvatima je to posve pravo, štoviše, milo: dvije narodne zajednice, dva književna jezika; svakome svoje. Nitko se kod nas nije protiv toga bunio i dizao viku. Ali, ako se Hrvati usude, da i oni pokušaju spasavati svoje izraze i oblike, eto ti svakovrsnih napadaja i sumnjičenja. Jezik je organizam kao i narod, pa se u njemu vidi talog socijalne prirode čovjekove, pa je i problem promjene jezika uglavnom sociološke, a ne individualnopsihičke prirode. Predstavnik jezičnih značajki i promjena je narodna zajednica, izgrađena u jedinstvo historičkopolitičkim, duhovnim, religioznim, gospodarskim i socijalnim zbivanjem u okviru jednoga doba. Hrvati uporno stoje na svojoj narodnoj cjelini i danas im to priznavaju čak i sve srpske stranke, pa čemu im onda zamjerati, ako oni hoće izgraditi i svoj jezični organizam prema svome osjećaju za ovu ili onu riječ, za ovaj ili onaj oblik. Danci i Norvežani su do nedavna imali isti književni jezik, ali već danas i jedni i drugi unose iz svojih dijalektalnih pučkih izvora izraze i oblike, pa se već i razlike u književnom jeziku jednih i drugih zapažaju. I u engleski književeni jezik u Americi unose se pomoću go-

vora u filmu jezične razlike, a te počinju među njima i književni jezik diferensirati. Irci, koji su do nedavna gotovo svi govorili engleski, zabacuju taj jezik, jer osjećaju, da u tom jeziku ne progovara njihova narodna duša.

Zamjerke »Srpskog Književnog Glasnika«

Drugi napadaj na spomenutu knjigu došao je od »Srpskoga Književnog Glasnika«. No dok za napadaje g. Aranđelovića odgovara on sam, napadaji u S. K. G. imadu drugačije značenje. S. K. G. je zapravo predstavnik skupine srpskih intelektualaca, te su za napadaje u njemu i oni moralno odgovorni. Napadaji su to začudo još oštriji nego u »Pravdi« i puni sumnjičenja i uvreda. Da pak čitatelji dobiju pravi pojam o njima, evo iz njih nekoliko stavaka: »U času, veli se tu, kad vođeni osjećajima odgovornosti srpski i hrvatski javni radnici prekidaju sve razmirice, koje bi rastrovale jedinstvo i nacionalni moral, Matica Hrvatska izdaje knjigu pod gornjim naslovom. Ono što su dosad gradili vekovi, hoće da ruši nekoliko ljudi.« U prikazu se S. K. G. ne ograničuje na naučnu kritiku same knjige, već pisce dovodi u vezu s politikom, podmećući im ružne nakane; u jednu riječ, puna je uvreda i sumnjičeneja. »Ono, što su sagradili vekovi — kaže dalje S. K. G. — hoće da ruši nekoliko ljudi, povređenih ambicija, koji misle, da će politikantstvom u nauci doći do položaja i časti u ova mutna vremena. Ova knjiga je žalostan dokaz, koliko se kod nas snizio naučni rad i koliko su pali pojmovi o naučnom poštenju«.

Kako se iz ovih navoda vidi. S. K. G. upotrebljava krupne izraze, te govori o povrijeđenim ambicijama nekih ljudi, koji misle politikantstvom doći do položaja. S. K. G. bio bi dužan kazati, na koga se to odnosi i kakvo je to politikantstvo, jer inače paušalno napadanje ne služi na čast ozbiljnom časopisu, iza koga još stoji skupina uvaženih srpskih intelektualaca. Borba duhova treba da se vodi razlozima i umnim oružjem. Tko se pak zadovoljava, da protivnike grdi i psuje, time ih ne uklanja, već samo daje o sebi svjedodžbu umnog siromaštva. Tako su svojedobno jednako pisali ljudi oko beogradske masonske »Javnosti«, Bartulović i Vilović et comp.

Pisac članka uzima posljedicu za uzrok, a ne vidi, da ovo današnje raspoloženje, koje nalazi svoj odraz u svakom pitanju, pa i u jezičnome, ima svoj uzročni korijen u zbivanju ovih posljednjih 22 godine i u teškom iskustvu, što su u njemu Hrvati stekli. Oni se nisu našli u ovoj državi kao kakva amorfna i besvijesna gomila, već kao historički narod sa svojom jakom nacionalnom sviješću, te svojom političkom, kulturnom i gospodarskom organizacijom, a u ovim posljednjim značajkama stajali su daleko nad Srbima. Dogodilo se onda, da se tobože u ime oslobođenja počelo uništavati sve ono, što je Hrvate podsjećalo na njihovu prošlost i

na njihovu individualnost, da se tako uništi njihova narodna samobitnost. Da se to postigne zavedeni su do tada u Hrvatskoj neviđeni progoni. Konačno su Radić i drugovi ubijeni u samom beogradskom parlamentu. Na drugoj strani svijesni Hrvati bacani su iz službe i uklanjani sa svih boljih i važnijih mjesta i tu zamjenjivani drugima. U stvari je cio narod bio obespravljen i pretvoren u građane drugoga reda. Posljedica toga obespravljenja i iskorišćavanja bila je osiromašenje Hrvata, što se danas očito vidi. Da se taj postupak protiv njih i obespravljenih još i ideološki opravda, došao je onda Pribićević sa svojom teorijom, koja je vrijedna da ostane uvijek upečaćena u svijesti hrvatskoga naroda, jer je po cinizmu jedinstvena u svijetu. Predpostavivši, veli on, da su Hrvati i Srbi jedan narod, kao što jesu, tada se ne smije pitati, tko dobiva bolja mjesta i namještenja, jer kad Srbi dobivaju, naravno time dobivaju i Hrvati, jer dobiva cjelina, a u toj cjelini su i Hrvati. Naravno, da se obrnuto događalo, onda bi Pribićević vikao, da je time povrijeđena pravda i princip jednakosti.

Rezultat takva postupka s Hrvatima, nije mogao izostati. Hrvati su se osjetili ugroženima u svom opstanku i kao pojedinci i kao narod, pa su reagirali u prvom redu time, što su uvidjeli, da je narodno jedinstvo izgubilo svoju etničku osnovicu. Ne može biti narodnoga jedinstva ondje, gdje ne postoje ista prava i dužnosti, već gdje su jedni povlašteni, a drugi obespravljeni. Tako su narodno jedinstvo zabacili i oni pojedinci, koji su na početku vjerovali, da je stapanje između jednih i drugih moguće i da je za jedne i druge najbolje, da po pravednoj podjeli prava i dužnosti budu zajedno. Međutim iskustvo je bilo jače od njihovih prvotnih zamislii, pa se Hrvati počeše oslanjati na svoje iskonske osobine, po kojima je bila izgrađena njihova nacionalnost. Eto to su uzroci, da se u svakom pitanju, pa i u jezičnom, Hrvati žele osamostaliti.

Kakva je povrijeđena ambicija na pr. mogla sklonuti dr. Antu Trumbića, čovjeka čvrstog karaktera i uvjerenja, stvaratelja Riječke i Zadarske rezolucije, a kasnije Krfskoga pakta, da je pod stare dane napustio ideju narodnog jedinstva, te došao do uvjerenja, da su Hrvati i Srbi dva posebna naroda? Ako su pak Hrvati i Srbi dva naroda, kao što im danas i službena državna politika priznaje, i kako i sve srpske stranke priznavaju, onda nije politikanstvo, kada oni izgrađuju i svoj književni jezik i svoju posebnu kulturu. Hrvati, izgrađujući svoju književnost, hoće da i u jeziku očuvaju sve osobine, koje su, istina često neznatno nijansirane od srpskih, ali ima i krupnih razlika. Pa ako je i malo dobrih osebina one su specifično njihove. Da i Srbi to isto čine, najbolji je dokaz, što oni ne će da prihvate hrvatske izraze u svojoj književnosti, već uporno pridržavaju svoje, pače ih nama nameću. Zašto bi Hrvati, čuvajući svoje izraze i oblike, rušili ono, kako nam »Srpski Književni Glasnik« predba-

cuje, što su gradili vijekovi, dok bi Srbi, rušeći ono, što su gradili Hrvati, nazivali gradnjom vijekova? Matica Hrvatska na pr. zadržala je umjereni fonetski pravopis Brozov i služi se južnim govorom, dok Srbi upotrebljavaju pretjeranu fonetiku i ekavštinu, koju nameću Hrvatima kroz školske knjige i druge ustanove, pa kako Srbi ne će da od toga odustanu, kao ni od ćirilice, zašto se onda Hrvatima zamjera, kad i oni hoće očuvati u svome književnom jeziku svoj pravopis i svoje izraze, vezane s tradicijom i životom?

Treba ovdje spomenuti da je bilo sugestija Matici Hrvatskoj i to sa strane pojedinih predstavnika vladajuće stranke u banovini Hrvatskoj, da bi ona opet u svojim izdanjima zavela etimologiju iz vremena Augusta Šenoe, samo zato, da se hrvatski i srpski književni jezik što više diferenciraju.

Sokoli o »frankovačkom poduzeću« sa tuđim kapitalom

Treći napadaj na spomenutu knjigu došao je od »Sokolskog Glasnika« br. 41. a sam naslov toga članka dovoljno karakterizira etički sadržaj kao i raspoloženje tih ljudi. Naslov članka glasi: »Frankovačko preduzeće sa tuđim kapitalom«.

Tu dalje u članku imade svega i svačesa, što nije vrijedno spominjati, no da se vidi duh toga pisanja, evo nekoliko stavaka: »Da te razlike između srpskoga i hrvatskog književnog jezika nisu upale u oči, dok se nisu, kao astronomska efemerida pokazale na gotskom teleskopu pretsednika Matice Hrvatske dr. Filipa Lukasa, koji je tu knjigu naručio kod spomenutih pisaca«.

Na ove ispade treba samo pripomenuti, što je bez sumnje poznato i samim napadačima, da ja nisam filolog, a drugo, da ja nisam ni poznavao pisce te knjige, te da sam ih prvi put vidio, kada su donijeli rukopis. Kako se iz ovih neistina vidi napadačima su u SG bijes i mržnja oduzeli pamet. Svojedobno je Vilović, sada suradnik »Narodnoga Lista« u Splitu, isto tako klevetao Maticu i podmetnuo joj je pače krađu autorskog honorara, a kada su mu klevete bile dokazane, nije ih povukao ni požalio, kako bi učinio svaki čestit čovjek, pa sumnjam, da će i ove klevete biti povučene od »Sokolskog Glasnika«. Prema nekim izrazima u pamfletu S. G., a i po duhu cijeloga sastavka, osobito lažnog mi pripisivanja gotske teorije, upućuju na to, da bi i ovaj napadaj i klevete mogle potjecati od istoga autora. No to nije sigurno.

Međutim iz nabačene klevete, da je Matica »preduzeće s tuđim kapitalom«, mogu se izvesti vrlo važni zaključci, koji upućuju na bitne razlike, koje postoje između nas i njih. »Sokolski Glasnik« govori o tuđem kapitalu, sigurno uvjeren, da se bez tuđega kapitala ne može uzdržati ni jedna kulturna institucija u državi. Kako pak ljudi oko

»Sokolskog Glasnika« imaju veza i vraškoga iskustva u tom pitanju, bit će dakle, da su njihove tvrdnje istinite, ali svakako, u koliko se odnose na sredinu u kojoj živu i na njihove ljude i institucije. Budući pak da oni zastupaju narodno jedinstvo, drže da je opravdano da to svoje iskustvo i znanje generaliziraju i proširuju i na naše hrvatske institucije, ali mi im poručujemo, da se oni varaju, jer mi zastupamo načelo dvaju naroda i dviju narodnih psiha, pa ono što vrijedi za njih ne vrijedi za nas.

One u »Sokolskom Glasniku« nabačene klevete samo su dragocjeni prilog o dva narodna tipa, koji se u mnogim značajkama razlikuju, posebice u etici. Već je jednom Stjepan Radić u svome govoru upozorio slušatelje na etičke razlike između Hrvata i Srba, pa je ustvrdio, da etika čini narod, a kako po njemu postoje dvije različite etike i to oprečne između jednih i drugih, tako je s njima dokazivao i postojanje dvaju naroda. Narod, istina, čini narodni duh, ali kada se uzme, da kroza nj prolaze i da se prema njemu oblikuju i sve druge narodne značajke, onda je svakako etika jedna od njih. Radićeve tvrdnje podkrijepio je sada i »Sokolski Glasnik«.

Prof. Filip Lukas

BALADA

Suton tka marame od sjena,
očnim žarom rubove optače,
pije zanos srca i napone zjena,
popijeva lagano, pa tiho i jače.

Tako dok ne usne. Tada mjesečina
razlije se (pošašću i grijehom),
budna majka mišlju traži sina
i zgraža se nad razbludnim smijehom.

Strepi srce majke u noći nad danom;
rađala je zora kroz osvite bijele,
smijala se nad procvalom granom,
a sada joj srce koče strijele.

Ivan Krolo

ETNIČKI SASTAV HRVATSKE I SRBIJE

I. Etnički sastav Srbije

Prema svima srbijanskim, kao i službenim jugoslavenskim zemljopisnim i statističkim podatcima i publikacijama, Srbija je — u granicama poslije Balkanskog rata 1913. godine — po svojem nacionalnom sastavu homogena nacionalna država. U tome su smislu načinjene i sve etnografske karte Srbije. Pa kako je Srbijancima*) nakon prošlog Svjetskog rata od svih ljudi, koji u državi govore srodnim slavenskim jezikom, zapravo od četiri izdiferensirane nacionalne grupe Hrvata, Srba, Slovenaca i Makedonaca, uspjelo stvoriti unutar granica Jugoslavije jednu »jedinstvenu homogenu naciju« tzv. jugoslavenski narod, a po tome i jedinstvenu jugoslavensku nacionalnu državu (prema svima zemljopisima i službenim statistikama), tako je istim postupkom i u predratnoj Srbiji, a po kriteriju: tko je pravoslavac, taj mora biti Srbijanac, uspjelo stvoriti od Srbije jedinstvenu narodnu državu, unatoč dviju mnogobrojnih narodnih grupa Srbijanaca i Makedonaca, te znatnih narodnih manjina Rumunja, Arnauta i Turaka.

Međutim ako se razmotri etnički sastav Srbije prema vjerodostojnim geografskim i statističkim podatcima, Srbija u granicama poslije Balkanskog rata nije narodna država. To znači, prema engleskim, francuskim, a napose njemačkim, hrvatskim, slovenačkim pa čak i srbijanskim autorima, da Srbijanci u Srbiji ne čine većinu, nego su naprotiv manjina, dok Makedonci s Bugarima, Arnauti, Turci te Rumunji s ostalima čine — većinu! Prema priloženoj karti etničkog sastava Srbije, a prema statistici iz god. 1931., Srbijanci čine samo 44% od cjelokupnog žiteljstva, a svi ostali 56%, dok je prema statistici iz godine 1921. omjer mnogo veći na štetu Srbijanaca.

Prema svim službenim podatcima u Srbiji uopće nema milijunskih narodnih skupina, kao što su na pr. Makedonci, a još manje polmilijunskih narodnih manjina, kao što su Arnauti, Turci i Rumunji. Prema ovima statistikama, svi su pravoslavci jednostavno postali — Srbijanci. Ovo je ostvareno po naročitom planu, koji je donekle formulirao Jovan Cvijić, kada u vezi s Makedonskim pitanjem u svojim »Razmatranjima o etnografiji makedonskih Slavena« na str. 35. veli: »da li će jedno ili drugo ime (misli srpsko ili bugarsko, op. A. O.) prevladati zavisi od zavojevanja, od političkih prilika i od raznovrsnih događaja na makedonskoj teritoriji i izvan nje...« Stoga je jasno, da je postotak morao

*) Za razliku od Srba u hrvatskim zemljama, nazivat ćemo u ovom članku Srbe u Srbiji — Srbijancima.

rasti u korist zavojevača i osvajača, te tako Mihajlov, Vasiljev, Manev, Trajkov, Trandafilov ili Bivokarev postaše po Cvijićevoj logici osvajača — nakon dvadeset godina — Mihajlovići, Vasiljevići, Manevići, Trajkovići, Trandafilovići ili Bivokarevići.

Ako se pak razmotri stvarni etnički sastav Srbije i Makedonije, a prema podatcima autora, kojima nije cilj nasilna srbizacija putem — popisnih listina — tada se dobiva sasvim oprečna slika službenim podatcima. Strah od nemilih represalija s jedne strane, a nepismenost i neznanje s druge strane učinili su, da su Rumunji, Vlasi i Kucovlasi, u Timočkoj krajini, a Makedonci po Makedoniji, ubilježavani u popisne listine kao pravoslavci, koji govore srpskim jezikom — dakle kao Srbijanci. Ako pogledamo slučaj Rumunja u svijetlu službene statistike predratne Srbije i poratne Jugoslavije, doći ćemo do zanimivih konstatacija. Prema statistici S. Watsona u »Südslawische Frage« iz 1912. g. str. 11, u Srbiji prema službenim publikacijama bijaše god. 1910 oko 200.000 Rumunja. S godišnjim prirastom od 1,6%, moralo je u godini 1914 biti u Srbiji oko 215.000 Rumunja.

Prema izravnim informacijama Direkcije državne statistike iz Beograda od 6. srpnja 1922. godine u t. zv. Sjevernoj Srbiji bilo je 105.000 stanovnika sa materinjim jezikom rumunjskim. Prema tome bi gubitak Rumunja u Svjetskom ratu iznosio oko 100.000, t. j. svaki je drugi Rumunj u Svjetskom ratu poginuo ili umro, a to je gotovo nevjerojatno!

Uzme li se prema tvrdnji Vujevića u »Narodnoj enciklopediji srpsko-hrvatsko-slovenačkoj« str. 328 Sv. IV, da je u Srbiji uslijed rata, a prema onom popisu iz god. 1910, broj stanovništva smanjen za 11,8%, to je onda u Svjetskom ratu nestalo samo oko 24.000 Rumunja, a ne 100.000, kako to proizlazi iz službene statistike u god. 1921. Medjutim ova razlika od okruglo 80.000 Rumunja nije nestala, nego je nalazimo u povećanju broja Srbijanaca, a na račun Rumunja, koji se broj u državnoj etnografskoj politici ne smije podcijeniti.

Medjutim Rumunji ni prema statistici od 1931. godine nisu bolje prošli od one u godini 1921. Prema popisu od 1931. godine, a po kriteriju materinskog jezika, čitamo u »Ekonomskoj podlozi hrvatskog pitanja« od R. Bićanića na str. 3, da Rumunja u Jugoslaviji ima svega 134.000. Uzme li se sada, da je prema nekom A. B-u u »Jubilarnom zborniku života i rada Srba, Hrvata i Slovenaca« na str. 738 bilo u Vojvodini 1921. godine 64.033 Rumunja, s godišnjim prirastom od 1,2%, to znači da je u godini 1931. bilo u Vojvodini 70.565 Rumunja. Kako ih je u cijeloj Jugoslaviji god. 1931. bilo 134.000 — to proizlazi da je u Srbiji god. 1931. bilo svega — 63.435 Rumunja. Usporedivši na koncu službene statistike

iz godine 1921. (105.000 Rumunja) i godine 1931. (63.435 Rumunja), može se ustanoviti opet manjak od 41.565 Rumunja. Medjutim kako je naglašeno, ovi manjci na štetu Rumunja, išli su na korist Srbijanaca, t. j. njihov se je broj povećao za nastali gubitak Rumunja.

Pravo stanje Rumunja ili Vlaha (kako ih se često naziva u Srbiji) prema objektivnim piscima posve je drugačije od onoga prema popisnim podatcima službenih statistika. Prema prof. Dr. Dietrich Schäferu »Karte d. Länder und Völker Europas«, Volkstum und Staatenbildung, 8 Auflage, Berlin 1918., zatim prema Dr. G. Peuckeru i njegovoj etnografskoj i jezikoslovnoj karti Srednje Evrope, izdanje Artaria und Comp., Wien; nadalje prema etnografskoj karti u reviji »Volk u. Reich« str. 411 br. 6, god. X, izdanje Berlin 1934, (rumunjske zemljopisce ne ću ovdje spominjati, jer oni tvrde, da u Jugoslaviji ima čak 1 milijun Rumunja!) u sjeveroistočnoj Srbiji, između Timoka i Morave, a u okolini Požarevca, Kučeva, Žagubice, Negotina, Kladova, ima od ukupnog broja stanovništva — preko 50% Rumunja! Prema ovome dakle, u istočnim dijelovima bivše moravske i timočke, a sjevernom dijelu timočke oblasti, ima u god. 1921. nešto više od 350.000 Rumunja. Uz godišnji prirast od 1,6% u tim krajevima, moglo je god. 1931. biti oko 400.000 Rumunja (Vlaha i Kucovlaha), koji još i dandanas govore rumunjskim materinskim jezikom.

Osim toga, kako prema izjavi predsjednika ciganskog udruženja gosp. Dole Stankovića (vidi »Hrvatska Obrana« br. 22 iz god. 1931. izd. Osijek) ima u Jugoslaviji preko 500.000 Cigana, te kako od toga pola milijuna na hrvatske zemlje zajedno s Bačkom, Baranjom i Banatom otpada oko 50.000 Cigana, mora u Srbiji prema najpovoljnijem računu biti najmanje 200.000 Cigana. Ovome broju treba dodati još 96.000 svih ostalih stranaca, koji se prema popisu od 1931. god. nalaze u Srbiji, zatim sve Bugare u okolini Zaječara, Bora, Knjaževca, te u niškoj i vranjskoj oblasti (gdje broj Bugara dostiže 75% pučanstva) — koje tamošnji Srbijanci običavaju nazivati Bugarašima, a kojih u godini 1931. mora biti oko 350.000.

Od cjelokupnog broja stanovnika Srbije, koji prema popisu u godini 1931 iznosi 3,265.000 (vidi »Ekonom. podlogu hrv. pitanja« od R. Bićanića) ima u Srbiji oko 350.000 Bugara ili Bugaraša, zatim najmanje 600.000 Rumunja sa Ciganima, te ostalih u iznosu 96.000 (od ovoga broja spominje R. Bićanić 23.000 Hrvata!). Na taj način bi Srbija, u granicama prema Berlinskom kongresu 1878. a prema statistici iz god. 1931. imala u najpovoljnijem slučaju od ukupnog broja žitelja Srbijanaca 2,219.000, prema 1,046.000 ostalih. U postotcima to je 67,7% Srbijanaca naprama 32,3% svih ostalih.

Što se tiče Makedonije ili po Srbijancima nazvane Južne Srbije, od cjelokupnog broja žitelja, po popisu od 1931. god., u iznosu od 1,808.000

Etnografska karta Hrvatske

DRAVA
ZAGREB
OSIJEK
DUNAV
BIHAĆ
BANJA LUKA
ZEMUN
SAVA
DRINA
JAJCE
SARAJEVO
SPLIT
MOSTAR
DUBROVNIK

Etnografska karta Srbije

Srbijanaca 44 % | Makedonaca sa Bugarima 25% | Arnauta sa Turcima 16% | Rumunja sa ostalima 15%

autorima da i ne govorimo!) od svih pravoslavaca u Makedoniji apsolutnu većinu u iznosu od 914.950 čine Makedonci, a samo oko 98.000 Srbijanci.

Broj je to više vjerodostojniji, jer o tome broju svjedoče svi samo ne službene statistike. Tako na pr. dok prema službenom po-

pisu od 1921. god. od 180.000 drugih Slavena ima samo 5.000 Bugara, koji se u državi nalaze kao sezonski vrtlarski radnici, dotle ih po svima ostalima statistikama ima po najpovoljnijem računu po srbijansku statističku politiku uvijek više od 500.000! Tako na pr.: Po Dru Karlu Östreichu u Makedoniji i Skopskoj staroj Srbiji ima čak — 1,500.000 makedonskih kršćana i 500.000 makedonskih Muslimana. Po S. Watsonu u »Südslawische Frage« 1912. god. str. 13. u Makedoniji u kojoj po njemu ima 2,500.000 žitelja, ako se hoće biti velikodušan (freigebig) srpskom se elementu može pribrojiti samo od 300.000. Ostalo tj. 2,200.000 su Makedonci, Arnauti i Turci.

Po Dru J. Rusu u djelu »Glavni statistički podaci o državi SHS« (Ljubljana) od 10,100.000 Jugoslavena ima — 700.000 Bugara (zapravo Makedonaca). Po F. Filipoviću u djelu »Razvitak društva« od 1924. g. (Beograd) str. 204 u Jugoslaviji na 11,850.000 žitelja ima — 600.000 Makedonaca, s primjedbom pisca — »popis stanovništva izvršen u Jugoslaviji posljednji put 31. januara 1921. god. ali mi ni do dan danas (tj. 1924.) nemamo objavljene statistike.«

Po R. Bičaniću u »Ekonomskoj podlozi hrvatskog pitanja« od 1938. g. str. 3 u ovoj državi ima — 642.000 Makedonaca.

Naprotiv po službenoj statistici od 1931. g. o Makedoncima nema ni spomena. Kako je to moguće?

Neka mjesto mene odgovori Srbijanac Dr. Jovan Cvijić preko svojeg već citiranog djela. Po receptu gosp. Cvijića ono što su prošlog stoljeća i prije Svjetskog rata srbijanski pisci Verković, Gopčević, Ivanić i Milojević napisali u knjigama i njihovim statističkim tablicama to su poslije svjetskog rata srbijanski popisivači, studenti, ćate i t. d. — popisali u popisnice državne statistike.

Inače da se tako nije pisalo i popisivalo pokraj tolikih prijeratnih i poslijeratnih statističkih pisaca koji u Makedoniji nalaze preko milijun Makedonaca, morali bi ih i Srbijanci naći više od — 5.000.

Prema tome od cjelokupnog broja žitelja u Srbiji i Makedoniji tj. tkzv. kraljevini Srbiji poslije Balkanskog rata po službenoj statistici od 1931. god. u iznosu od 5,073.000, Srbijanaca ima svega — 2,267.000 naprama 2,806.000 svih ostalih, a najviše Makedonaca, Bugara, Arnauta, Rumunja, što u postotcima iznosi 44% : 56% u korist svih ostalih. I to obzirom na broj žitelja u Srbiji objavljen po direktnim informacijama iz direkcije državne statistike u Beogradu.

Međutim po popisu žiteljstva od 1931. godine obzirom na stvaran broj žitelja u 1921. godini taj je odnos u Srbiji tih godina bio čak 70% svih ostalih naprama 30% Srbijanaca.

Naime je po dr. B. Konstantinoviću u njegovoj »Socijalnoj medicini« u Srbiji 1910. god. bilo — 2,911.701 žitelja s uračunanim prirastom do 1914. god. po 1,6% Srbija je unišla u rat sa 3,051.462 žitelja. S uračunanim gubitcima u ratu u iznosu od 1,330.000 ljudi, i gubitcima u rađanju (320.000!) 1921. god. u Srbiji je moglo biti samo 1,721.462 žitelja. Prema iskazu službene statistike, koja iskazuje 1921. godine 2,655.078 žitelja dolazi se do jedne ogromne razlike od 933.616 žitelja više bez pokrića u godišnjim naravnim porastima.

Dakako osim, ako se nekome ne čini da se može dokumentarno utvrditi i takav jedinstveni slučaj u svijetlu statistike, da se u kraju, koji ima oko 1,500.000 žitelja može u dvije godine naroditi oko 1,000.000 novorođenčadi. Drugim riječima to znači, ako se može utvrditi, da se u Srbiji, eda bi Srbija mogla imati u 1921. god. 2,655.078 žitelja, moralo u toku 1919.—1920. naroditi 933.616 žitelja, ili na godinu 466.808, ili u postotcima oko 30% za godinu.

Prema tome isključi li se tih 1 milijun mrtvih (točnije 933.616) koji se po statistici iz god. 1921. u odnosu prema statistici od 1910. i 1914. godine ne mogu naći na nikakav prirodan način među živima, odnos 70% svih ostalih prema 30% Srbijanaca bio je 1921. godine prirodan i sasvim stvaran. Zbog toga ako se uzme kao baza etničkog sastava Srbije službena statistika iz 1921. i 1931. godine prema kojima milijun mrtvih figurira kao milijun živih, u Srbiji na 56% svih ostalih ima 44% Srbijanaca. Međutim ako se za bazu etničkog sastava uzme statistika, po kojoj samo živi figuriraju kao živi u Srbiji na 66% svih ostalih ima svega 34% Srbijanaca.

II. Etnički sastav Hrvatske.

Etnički sastav Hrvatske, po svima statistikama, pa i onim službenim, mnogo je točniji nego onaj u pogledu Srbije. Statistika od 1931. godine donosi prilično točan broj katolika, a napose Hrvata. Naprotiv što se tiče pravoslavaca u Hrvatskoj, i ovdje su kao i u Srbiji svi pravoslavci — dakle Rusi, Bugari, Cigani, pa zatim Srbijanci (kolonisti i drž. činovnici) uzeti kao Srbi.

Na osnovu hrvatskog materinskog jezika, a na način, da su od ukupnog broja katolika odbijeni svi stanovnici drugih materinskih jezika, ima u Hrvatskoj, uključivši i Hrvate muslimane, ukupno 3,788.000 Hrvata; svih ostalih u iznosu 403.000, dok Srba (po mjerilu: tko je pravoslavac, taj je Srbin) ima 1,845.000 duša. Uzme li se od ovoga broja, u najpovoljnijem slučaju po Srbe, da na Cigane, Ruse, Bugare i Srbijance (osobito koloniste, broj kojih iznosi oko 80.000) otpada oko 145.000, tada u Hrvatskoj na 3,788.000 Hrvata dolazi 1,700.000 Srba, te 548.000 svih ostalih, što u postotcima iznosi

30% Srba na 70% Hrvata, ili 40% svih ostalih naprama 60% Hrvata.

U odnosu prema etničkom sastavu Srbije, gdje u najpovoljnijem slučaju na 60% svih ostalih ima 40% Srbijanaca, položaj u Hrvatskoj upravo je obratan: ovdje na 60% Hrvata dolazi 40% svih ostalih.

Na taj način prema priloženim kartama kao i prema službenim statistikama iz godine 1910., 1921. i 1931. Hrvatska je — u granicama Drava—Dunav—Sava—Drina—Boka Kotorska, jedinstveno nacionalno sastavljena, jer ima na svom teritoriju apsolutnu većinu Hrvata prema svima ostalima. Naprotiv Srbija u granicama poslije Balkanskih ratova nije jedinstveno nacionalno sastavljena, jer ima više svih ostalih nego li Srbijanaca.

Kako se nadalje iz priloženih karti etničkog sastava može razabrati, u Hrvatskoj se Srbi, kao najjača manjinska etnička grupa, nalaze u sredini, u srcu teritorija Hrvatske, poglavito u centralnoj Bosni, Lici, sjevernoj Dalmaciji, a posvuda po rubu naokolo nalaze se Hrvati. Naprotiv kod etničkog sastava Srbije razabiremo, da se Srbijanci nalaze u središtu Srbije, a posvuda na rubovima Srbije nalaze se manjinske etničke skupine. I to na jugu Makedonci, na istoku Makedonci, Bugari i Rumunji, na sjeveru Nijemci i Madžari, a na zapadu Hrvati i Crnogorci.

Što se pak tiče gustoće žiteljstva i ovdje ima velikih razlika između Hrvatske i Srbije. Tako prosječna gustoća onih krajeva u Hrvatskoj, koji su nastanjeni Hrvatima (Hrv. Zagorje, Slavonija) iznosi 67 žitelja na 1 km², dok prosječna gustoća onih krajeva u Hrvatskoj nastanjenih u glavnom Srbima, iznosi 45 žitelja na 1 km². To znači, da u svakom kraju Hrvatske gdje žive u velikoj većini Hrvati, dolazi na svaki km² preko 20 stanovnika više, nego što dolazi u onim krajevima Hrvatske, nastanjenim Srbima. U Srbiji međutim, gustoća onih krajeva koje nastavaju Srbijanci iznosi 58 na 1 km², dok gustoća ostalih samo 52 na 1 km². U gustoći jednim i drugih razlika je dakle samo 6 ljudi na 1 km², a u Hrvatskoj za čitavih 20 i više!

Svrha ovog kratkog pregleda kao i priloženih karata bila je koliko toliko osvijetliti ovo vrlo važno pitanje pogotovo u vrijeme, kad se s izvjesne strane nastoji »dokazati« opstanak »od pamtivijeka« izvjesnih etničkih manjina na hrvatskom teritoriju. Za nas je pak vrlo važna činjenica, da su Hrvati unatoč svih nasrtaja ipak sačuvali nacionalan karakter svih svojih historijskih pokrajina, u kojima čine i etnički najaču skupinu, te tako cijelom području hrvatskih zemalja daju pravo obilježje hrvatskog nacionalnog tijela. **Ante Oršanić**

RAZMIŠLJANJE UZ STARČEVIĆEV DAN

Princip duha je protivan principu materije, ali ga ne isključuje. Ova dva principa su divno spojena u čovjeku koji je jednostavni kompozitum. Nijedna definicija ne može biti adekvatna čovjeku, ako nema doslovno: duša + tijelo = čovjek. »Animal rationale« tako jednostavan krije u sebi neizmjerno bogatstvo i sposoban je da živi najosebujnijim životom. Taj život i svijet možemo gledati sam u sebi ili sam za se (mikrokozam). Izvan njega je vanjski svijet (makrokozam).

Vanjski svijet promatran s bilo kojeg gledišta i stajališta uvijek ostaje izvan individua i individuum ga može upoznati samo senzacijom preko osjetila. Taj svijet je stvaran i konkretan, a nipošto nije svijet idejâ ili kalupâ, ali to ne znači, da mi svi moramo o njemu jednako misliti i držati. Ideje su u nama nematerijalne, iako je objekt ideje materijalan. Ideja zmaja drukčija je kod djeteta nego kod odraslog, a drukčija opet kod učenjaka nego kod neuka. Tako je i s drugim idejama. Osim ove razlike u poimanju različnih ideja, ljudi se još više razlikuju u broju ideja i doživljenih senzacija. Na jedno i na drugo, naime na to kako i koliko doživljujemo, mnogo utječe okolina.

Nutarnji svijet jest naš lični svijet, svijet kojega svaki od nas može s potpunim pravom nazvati »m o j s v i j e t«. Kao što se čovjek nakon što je svršio svoje poslove, koje mu nameće dužnost i zvanje kao građaninu i javnom radniku, vraća svom užem obiteljskom krugu, da u njem osjeti svu toplotu i čar intimnosti — tako se i svaki od nas kad mu to prilike dopuštaju i kad mu je potreba, navraća u svoj intimni i lični svijet. Nema sumnje, da svatko ima svoj lični svijet, iako nije isključeno da ga netko ne osjeća. Taj svijet je kod svakog drukčiji, kao što je i fizionomija kod svakog drukčija. Ali kao što ljude po vanjskim oznakama možemo svrstati u grupe i rase, tako isto možemo »nutarnje svijetove« prema glavnim oznakama svrstavati u grupe, samo s tom opaskom da je za ovo posljednje grupiranje nesumnjivo potrebno mnogo više grupa i kategorija.

Ako uzmemo da je »moj svijet« (u prvom redu moj duhovni, psihički, spiritualni svijet i život, a u drugom redu materijalni, fizički, fiziološki život mog organizma) jedan zatvoren krug (nutarnji svijet) — onda je vanjski svijet sve ono što egzistira izvan mog organizma. Kako bi tada vanjski svijet bio preveć opširan, zato za vanjski svijet mogu uzeti samo onaj dio vanjskog svijeta, koji sa mnom kao subjektom, dolazi u bilo kakav dodir, odnosno kojega ja nekako, iako nematerijalno, posjedujem.

Ne možemo dopustiti, da je stvaranje i formiranje nutarnjeg svijeta ovisno i podređeno pukom fatalizmu. Čovjek, koji se rađa kao »tabula rasa«, stvara i proširuje duhovni svijet vanjskim utiscima. Metafizički individualni svijet formira se i živi od vanjskih okolnosti. Struktura nutarnjeg svijeta je dobrim dijelom determinirana i dirigrana od vanjskih uzroka. Ako uzmemo u obzir korekture koje su potrebne radi toga, jer je duševni motor kod svakog individua drukčijih psihičkih svojstava, možemo reći da isti uzroci proizvađaju iste učinke. Sad je sasvim opravdano grupiranje i klasificiranje duševnih svijetova. Odgoj, narodna i vjerska pripadnost od presudnog su značenja za nutarnji život i svijet.

Naš nutarnji svijet mi možemo analizirati, kontrolirati i usavršavati. Ako su bile takove odgojne,vjerske i narodne prilike u kojima se naš nutarnji život nije mogao pravilno razvijati, mi možemo sada to nadoknađivati. Da nam naš »svijet« bude svetinja, hram, svetište, muzej i »privatna soba«, u kojoj ćemo se moći skloniti kad nam bude teško i u kojoj ćemo dati oduška veselju, koje ljudima mora ostati nepoznato: mora taj svijet biti ukrašen skupocjenostima, raritetima i pobjedničkim znakovima. Kao što se svaki čovjek brine da uredi svoju kuću, a u toj kući posebno jednu sobu — tako se mi moramo brinuti da uredimo »svoj svijet«. D v i j e k o m p o n e n t e, koje nikako ne smiju faliti našem nutarnjem svijetu, jesu: r e l i g i o z n o - m o r a l n a i n a c i o n a l n a. Ateizam i amoralnost daju prevlast materiji, a to je negacija duha i nutarnjeg svijeta. Prevlast materije to je rasulo čovječanstva, narodnog i međunarodnog prava, rasulo svih vrednota osim nižih, animalnih: to je negacija kulture i civilizacije bilo koje, a ne samo evropske. Nikada čovječanstvo nije bilo poniženo kao danas i to baš radi tendencije totalne materijalizacije. Svijesno priznavanje transcendentalnog Boga i religijsko-moralnih obaveza jest i mora biti prvi temelj i okosnica nutarnjeg svijeta. — Kozmopolitizam je absurd, ili bolje atentat na najsvetije osjećaje svakog sina svoje domovine i svakog djeteta svoga naroda. Ljubav prema narodu i domovini ne smije nas, kao normalne ljude, zatvoriti u glupi i beskrvni šovinizam, nego moramo universalnom ljubavlju obuhvatiti cijelo čovječanstvo i sve narode. To našu ljubav prema narodu ne sakati, nego je produhovljuje i dematerijalizira. Ako je naša ljubav produhovljena onda nas, kad budu pogažena naša prava, neće voditi osveta, nego pravda i mi kao svećenici pravde ne ćemo prestati da se borimo dok ne izvojujemo pobjedu.

Ove dvije komponente, koje su svojina svakog čovjeka, stavio je nama Hrvatima za lozinku i putokaz neumrli Otac Domovine i najveći hrvatski politički pedagog svih vremena, filozof i moralista Dr. A n t e S t a r č e v i ć u geslu: B o g i H r v a t i.

Ako ove dvije komponente dominiraju u nama, sve druge komponente, koje su sporedne i koje se hvataju ovih dviju kao osovine, moraju se stjecati u rezultantu, iz koje izlazi potpun čovjek. Grčka filozofija s riječju »gnoti seauton« (upoznaj samog sebe), htjela je ne samo da ljudi sebe upoznaju, nego da na osnovu toga upoznavanja sebe dalje pravo izgrađuju. U izgrađivanju svog nutarnjeg svijeta treba se čuvati jednostranosti. Dobro opaža jedan pisac, da preveć velika glava nagrđuje čovjeka isto kao i preveć malena, i da je skladno i lijepo tijelo samo ono, kojemu su svi udovi pravilno razvijeni. Bez sklada i paralelnosti između uma, volje i srca čovjek postaje više-manje monstrum. Iako je pogrešna famozna Fichteova apohtegma, da čovjek filozofira i bira filozofiju prema sebi, ona je vrlo česta u praksi. Ono prema čemu je čovjek disponiran i što mu je simpatično — drži za objektivno istinito i to prakticira. Takva praksa često dovodi do velikih zabluda. Ova činjenica spada u one stvari i istine, koje ne treba dokazivati. Naš nutarnji svijet ne smije nikako da rukovodi sentimentalizam i fantazija. Zgrada nutarnjeg svijeta mora da je konstruirana na mnogo tvrđim i jačim temeljima. Privrženost sistemu, školi, ideologiji samo je onda dobra, ako je dobar sistem, škola, ideologija. U protivnom slučaju to je uvijek tragično i vodi u habitualnu zabludu i stanje iz kojega se ne pokušavamo oslobađati, iako je vrlo opasno. Taj je naš nutarnji svijet zarobljen. Zagupljen u svoj pogrešni sistem čovjek se služi falsifikatima, da ga opravda i radi toga izvrće isti prirodni red. Evolucionisti i materijalisti proglašuju sve za znanost što opravdava njihove aprioristične i samovoljne ideologije. Klasičan je primjer Huxley-ev »Bathybius Haeckelii«, s kojim je Huxley mislio definitivno »dokazati«, da opstoji »generatio spontanea seu aequivoca«. Za dokaz da je život neka kombinacija atoma, proizveden samim silama materijalne prirode, Huxley je otkrio u arktičkom oceanu u dubini neku smjesu — organizam jednostavne strukture. Kasnije se dokazalo, da je to prosti sediment staložen hemijskim putem u moru. I sam Huxley je poslije odbacio svoje mišljenje. »Generatio spontanea« je postulat materijalističke filozofije, ali nema nikakvog oslona u znanosti i filozofiji. S pravom piše P a s c a l u »Discours sur les passions d'amour«: »Često se piše o stvarima koje se dokazuju samo tako, da se svakog prisili da misli o sebi i da tako nađe istinu o kojoj se govori«.

Nesumnjivo je najveća i najglavnija oznaka našeg vremena — p o v r š n o s t i l i l a k o m i s l e n o s t o d n o s n o n e m i s l e n o s t. Već smo vidjeli da vanjski svijet na sve moguće načine djeluje na naš nutarnji svijet i to je sasvim jasno i očito, ali kako nutarnji svijet djeluje naprama vani, odnosno prema vanjskom svijetu, to nije baš opipljivo.

Vanjske okolnosti djeluju na formiranje našeg ličnog svijeta, ali i naš lični svijet određuje naše akcije i daje im vidni karakter. Nemislenost je za naše društvo i za naš vijek tragična, ali je sto puta tragičnija kao odraz bolesnog stanja našeg ličnog svijeta. Ovu istinu zbilja ne treba dokazivati, nego treba (po Pascalu) svakog prisiliti da misli o sebi i da se uvjeri o žalosnoj istini duševnog proleterstva, bankrota i totalne pauperizacije duha. Iz toga izvire ono kulturno prekuhavanje i slijepa orijentacija, kojima se odlikuje naše doba. Danas se puno piše, ali se malo stvara. To je pisanje koji put gotovo samo tehnički posao. Ljudi nastoje što više pročitati i što više citirati: samo da ne treba njima samima misliti. Balmes kaže: »Kad bi se htjelo na ono ograničiti što je u knjigama, nikad se u znanostima ne bi naprijed koraknulo«. Balmes je poslije svakog sata čitanja nekoliko sati razmišljao. Naš vijek koji obožava samo ono što je originalno, rado se ograničuje na ono što je u knjigama.

Čovjek kao socijalno biće, ako ne može naći topline i intimnosti u obiteljskom gnijezdu, izlazi na ulicu, na priredbe, na šetnju i sl., da nađe surogat onome što mu ne daje obitelj. Isti se slučaj desio čovjeku XX. vijeka, najnesretnijem djetetu najnesretnijeg oca. Njegov lični, nutarnji, duhovni »obiteljski« svijet je mizeran i pauperiziran u najvećoj mjeri, i kao takav on ne može nikako da zadrži modernog čovjeka u svome krugu, pa ni najkraće vrijeme.

Uza sve to (intelektualac i radnik to jednako vjeruju!) naš vijek misli da će se moći ponositi u historiji kao vijek slobode, demokracije i liberalizma. Ropstvo asirsko, babilonsko, perzijsko, grčko, rimsko bilo je prema ropstvu XX. vijeka najliberalnije društveno uređenje! Staro ropstvo bilo je materijalno ropstvo, a ropstvo novoga vijeka zarobljuje duhove. Sve inkvizicije i lomače bile su milovanje prema inkvizicijama modernog doba u kojemu par Židova dirigira cijelim javnim životom i mnijenjem; u kojemu nekoliko Židova jaši na šiji orijaškog ruskog naroda i odatle po kulturnoj Evropi širi svoju »novu nauku i novo evanđelje«. Mladi engleski učenjak R. H. S. Crosmann piše: »U srednjem je vijeku dominiralo kršćansko vjerovanje u političkom i gospodarskom životu. Ideje su vijekovima kontrolirale stvari. A sada, veliko oslobođivanje, započeto u doba renesanse, nije postiglo oslobođenje čovječanstva od praznovjerja (vjera u napredak je isto tako sujevjerje kao i vjera u duhove), nego oslobođenje materijalnih snaga od društvene kontrole i podvrgavanje političkih ustanova ekonomskim promjenama«. Liberalizam nije donio nikome slobode, nego je — glodan od kapitalizma (i slobodne utakmice), koji je rodio socijalizam (i komunizam), iz kojega je kao nužno zlo izašao fašizam — evolviran do najkrućeg despotizma,

satrapstva, tiranstva, apsolutizma, kolektivizma koji niječe i samu egzistenciju individua i ipso facto njegovu slobodu.

Ovo je sve skupa dokaz kako je ovo glupo frazerstvo o slobodi opasno i neprovedivo sve dotle, dok sloboda ne bude uspostavljena u ličnom hramu nutarnjeg svijeta. Iako se govori da je jedini uzrok ovome svjetskome ratu ekonomski (jer je »želudac najveći revolucionarac«) i ovaj je rat nikao radi ovakovog stanja nutarnjeg svijeta kod većeg broja pojedinaca. Ali i u pretpostavci da je stvarno ekonomski momenat jedini uzrok ovome ratu, ni tada ne može nastati rat bez nutarnjeg svijeta. Ekonomsko zarobljivanje upada u oči kao nepravda, a nepravda je ono što se mora uništiti da pobijedi princip pravde koji je duboko usađen u nutarnjem svijetu. Propaganda za rat je samo ubrzavanje ili reguliranje tog procesa do faze u kojoj on stupa u nutarnji svijet.

Kvantitativna demokracija i liberalizam su fatalna pogreška Evrope XX. vijeka, koji su joj donijeli već dva grozna rata. Demokracija i liberalizam (s obvezama kakve su bile u skorašnjoj Evropi) mogli bi se održati samo u državi svetaca ili u idealnoj Platonovoj državi filozofa, ali ovakovi njima ne bi ni trebali.

Književnost je način s kojim nutarnji svijet »par excellence« opći s vanjskim svijetom. Roman je nazvan »peta državnička moć«. Na prvi je pogled jasno kolika je odgovornost, odnosno zasluga pisaca kao pretstavnika književnosti, kazališta i kina, pred čovječanstvom i poviješću. Knjige su odrazi svojih autora. Ako su knjige pornografske, seksualističke i panseksualističke, znak je da su izašle iz takvog izvora (nutarnjeg svijeta piščeva), ali to nije ni polovicu strašno, koliko je strašno da će dotične knjige formirati eventualne čitatelje u istom smjeru. Pisac je kao radio emisiona stanica, knjige su zračni valovi (medij), a čitatelji su »radio pretplatnici«. Efekt primanja bez sumnje mnogo ovisi o kvalitetima primaoca. Ipak, »čovjek bira filozofiju prama sebi«. Divno kaže P. Bourget, da čovjek koji gleda u dubinu svoje duše, mora priznati, da ne bi bio baš takav, da nije čitao one knjige. Dante je opisao u Božanskoj Glumi kakove posljedice ima samo jedna knjiga, u pjevanju o Franceski iz Riminija. Zloglasna George Sand priznaje da je roman Madame Genlis, koji je čitala od 16—17 godina, imao takav upliv na nju, da ga se nije mogla otresti cijelog života. Silni i nepobjedivi Napoleon morao je priznati: »Ne osjećam se dovoljno jak, da bih mogao vladati nad onima koji čitaju Rousseau-a i Voltaire-a«. — Pozitivni upliv štampe, radija, kina, kazališta sveden je na minimum, jer je lični svijet pojedinaca koji monopolski upravljaju tim modernim izumima negativan. Književnost, koja nema stalnog temelja i vodi u besmislenost, kakova je uglavnom danas, ponizuje do skrajnosti novo društvo.

Krasno je rekao Petrarca: »Čovjek je vrijedan prezira, ako se ne digne nad ljudsko«. — U dnevniku (diariju) i memoarima se na osobit način otkriva nutarnji svijet. Tu se iznosi najličnije u jednoj ličnosti; pa sve da i pisac nije neki umjetnik ili velikan, to je vrlo zanimljivo, jer svatko želi znati kako se živi u tuđem mikrokozmu. Ako je pisac iskren i pošten, dnevnik i memoari mogu nam indirektno poslužiti da obogatimo naš nutarnji svijet.

Prije su ljudi (a možda i danas ima takovih) radi zaposlenosti oko svog nutarnjeg svijeta zaboravljali na tjelesne potrebe. Današnji materijalizirani čovjek i duhovno upotrebljava kao sredstvo za materijalno. Nevinost umjetnosti književnosti i znanosti, pa i ista filozofija je snižena do interesa, novca, dobitka. Danas se i pjesme pjevaju radi unovčenja i uhljebljenja. Tolstoj je kasnije (kad je već bio stekao glas velikog pisca) pisao, ne iz nutarnje pobude, nego samo za to, kako je i sam govorio, jer mu djela ma kakova bila donose veliki novčani dobitak. Et hoc meminisse iuvabit — za neku »godišnjicu« ovog proroka sa Jasne Poljane, kojemu su bila puna usta (i knjige) samilosti, a pisma je onih koji su se k njemu obraćali za pomoć vlastoručno palio na svijeći, dok je sam nosio svilenu košulju.

Stanje kakovo je sada, u kojem se vanjskom svijetu (koji je predstavnik materije) daje absolutna prednost i nadmoć nad nutarnjim svijetom (koji je predstavnik duha, nematerije i spiritualnog) ne samo kod pojedinaca, nego i kod skupa pojedinaca jest jedna grozna ljaga nad čitavim XX. vijekom. Dostojevskij piše: »U čovječjoj duši spavaju strasti, i treba samo pokazati kako se one bude, kako postaju gospodarima duša; i kad bi se objelodanio sav taj smrad koji se nalazi u dnu duše gotovo svakog čovjeka: sav bi se svijet udušio«. Ovo svjedočanstvo suvremenika o suvremenicima nije možda tako hiperbolično za današnje doba!

Moramo biti na čistu, da preporoditi nutarnji svijet znači preporoditi pojedinca, a preporoditi pojedinca znači preporoditi narod. Svaki drugi preporod je pûko govorenje, jer narod ne opstoji nego kao skup pojedinaca. Dobro piše Nehajev u »Rakovici«: »Starčević je problem političke promjene u Hrvatskoj zahvatio kao problem preporoda pojedinaca«. To vrijedi za moralni, etički, socijalni i bilo koji preporod!

Gotovo je nemoguće ovaj problem svestrano osvijetliti, jer bi to značilo obraditi cijeli svijet: i svemirski, i čovječji — i još njihov međusobni odnošaj. Ipak, moramo biti čvrsto uvjereni, da kao što je čovjek superiorniji od materijalnog svijeta, tako je u čovjeku superiorniji duh od materije. Sokrat u Platonovu Fedonu kaže: »Promislimo, ljudi, da treba dušu, ako li je besmrtna, njegovati ne samo za vrijeme sa-

dašnjeg života nego zauvijek, i veoma je pogibeljno kad bi je tko zanemario«.

U nutarnjem svijetu valja da vlada harmonija: tako da duh kraljuje, a materija da se pokorava. Zaludu su sve riječi i knjige o pravdi, o poštenju, o slobodi, ako ti pojmovi ne žive čisti i sveti u nutarnjem svijetu. Zaludu je sav pacifizam, sve dotle dok nutarnji svijet ne bude koordiniran i dok ne bude mir postulat naše nutrine, koja će i u vanjskim akcijama rigorozno čuvati mir. I mir i rat, ako nemaju svog obrazloženja u nutarnjem svijetu, potpuno su besmisleni i nestalni.

Ako budemo živjeli pod opravdanim gospodstvom nutarnjeg svijeta, ne ćemo se mijenjati svakim danom, kao što se mijenja naše jadno doba, nego ćemo, stojeći na litici svoje nutrine, moći reći s veliki Učiteljem Dr. A. Starčevićem:

»Nikada nisam gledao koliko nas je kojega mnenja, nego sam nastojao da ostanem na pravnu zakonitu temelju. Makar sam samcat ostao, tako ću i u buduće raditi!«

Hrvaćanin

»U svakoj kulturi, koja se razvija do izvjesnog stupnja, rađaju se elementi koji ruše njene duhovne temelje. Kultura je vezana za kult; ona se razvija proizlazeći iz religioznoga kulta; ona je rezultat diferencijacije i proširenja kulta. Filozofska misao, znanstvena spoznaja, arhitektura, slikarstvo, skulptura, muzika, poezija i moral — sve se nalazi u kultu crkve, organski integralno, u još nediferenciranoj formi. Kultura je vezana za kult pređa i tradicije. Ona je prepuna svetoga simbolizma; ona u sebi nosi znakove i slike jedne realnosti duhovnoga reda. Svaka kultura (pače i materijalna) je kultura duha. Svaka kultura ima spiritualnu bazu; ona je produkt stvarateljskog rada duha na elementima prirode.«

Nikola Berdjajev (Sudbina kulture).

O MUSLIMANIMA BOSNE I HERCEGOVINE

Hrvatsko obilježje. — Rasne osebine. — Suvremeni primjeri.

O nacionalnoj pripadnosti bosansko-hercegovačkih muslimana pisalo se u novije doba i na hrvatskoj i na srpskoj strani. Nema sumnje da je neprosvijetljenost pučanstva Bosne i Hercegovine iskorišćivana u mnogim i različitim prigodama i na razne načine, a sa ciljem da se muslimanski živalj prikaže u različitom svijetlu. Politički duh u radu istaknutih političkih ljudi Zagreba i prekosavske Hrvatske nije bio dovoljno povezan sa težnjama bosansko-hercegovačke inteligencije. Izvjesni nehaj skrivio je da se uvriježiše mnoge historijske zastranjenosti u pogledu nacionalne pripadnosti muslimana. Tek sa nastupom današnjeg svjetskog rata i lomljenjem Versaillesa, počinje se problem Bosne tretirati s mnogo više ozbiljnosti. Važnost nacionalnog i političkog osviješćenja bosansko-hercegovačkih muslimana vrlo je značajna za izgradnju nove Hrvatske. Ali kada se uđe dublje u srž historijskih zbivanja, koja se na tlu Bosne u prošlosti odigraše, kad se ispitaju uzroci mnogih velikih i presudnih historijskih događaja, postaje jasno da je nacionalna pripadnost muslimana nedvojbena, te da nemaju značenja ostaci svih mogućih predrasuda o istovjetnosti vjere i narodnosti.

Bosna je u davnoj svojoj prošlosti dio moćne države Trpimirovića, kasnije samostalna, najnesretnija zemlja hrvatska. Dolazak Turaka nalazi je podvojenu, izmučenu vjerskim trzavicama, i sa svojim posve novim duhom i poretkom izvršuje temeljito preobraženje, koje traje puna četiri stoljeća. »Kada Turci osvanuše na Balkanu — piše dr. M. Lorković na str. 42 u knjizi »Narod i zemlja i Hrvata« — njihova je državna organizacija gotovo u svemu natkriljivala organizaciju balkanskih država. Među ostalim položaj seljaka u prvo doba turske ekspanzije bijaše daleko povoljniji pod Osmanlijama, nego li pod domaćom vlastelom. To je jedan od uzroka brzog pada balkanskih država.« Tada dolaze silni vojnički pohodi, sa kojima Bosna i Hercegovina ulaze u razdoblje svojih najtragičnijih doživljaja. Mase zarobljenika napuštaju silom Bosnu, dok se tada pojavljuju posve nove skupine doseljenika iz raznih balkanskih predjela, a ovi su uglavnom Vlasi. »S masovnim naseljavanjem Vlaha u hrvatskim zemljama u XVI. i XVII. vijeku prodrla je na hrvatsko etničko područje i istočna pravoslavna crkva. Do turskog vremena pravoslavlje nije nikada prešlo Drine (Dr. Lorković, str. 69). Pored toga što su katolici radi više važnih životnih uzroka prelazili na islam, dr. K. Draganović je iznio neobično važnu historijsku istinu, ranije posve nepoznatu, po kojoj su mnoge katoličke skupine prelazile i na pravoslavlje, pored dolaženja čistih vlaških skupina, čija vjera

je bila pomiješana. Bez obzira na vjersku pripadnost ovih nomadskih Vlaha, među kojima su pojedine skupine bile i rimokatolici (prema Šišiću) samo ime Vlah od XIV. do XVI. stoljeća u prvom redu značilo je stočara; ono je dakle označivalo zanimanje ili socijalni položaj, a ne narodnost (F. Šišić »Uvod u polit. povijest Hrvatske«, str. 32). O prelazu katolika na pravoslavlje, iznio je znanstvene dokaze dr. K. Draganović u svome djelu »»Katolička crkva u Bosni i Hercegovini«. Tako imademo napose u zapadnoj Bosni, staroj Turskoj Hrvatskoj, velik broj imena pravoslavnih obitelji, koja su izvedena iz imena tipično katoličkih svetaca ili iz takvih korijena, koji postoje samo u zapadno-hrvatskim narječjima. Takva su obiteljska imena primjerice: Jerković, Lovrić, Margitić, Blažević, Martinović, Marijanović, Jurić, to su stotine obitelji s mnogo tisuća članova. Jednako su bez sumnje hrvatskog i katoličkog podrijetla one danas pravoslavne porodice, kojih su imena izvedena iz riječi »križ«, koja se upotrebljava samo kod Hrvata, dok Srbi oduvijek kažu »krst«. Hrvatskog podrijetla su i one danas pravoslavne porodice, za koje se znade, da su u ovome kraju starosjedilačke. U hrvatskom narodnom području vrijedi kao pravilo i to, da su članovi jednog obiteljskog imena iz istog kraja koji su danas dijelom katolici, a dijelom pravoslavni, potekli od katoličke porodice.

Osim navedenih oznaka, pokraj svih znanstvenih dokaza, imade još mnoštvo zanimljivih primjera koji jasno posvjedočuju, kako je hrvatsko ime vezano za starosjedilačko žiteljstvo Bosne i Hercegovine, posebno pak za pripadnike muslimanske vjeroispovijesti. Ima dosta dokaza, koji jasno svjedoče pripadnost Sandžaka tijelu Bosne. U samome Sandžaku gdje se govori ijekavicom (dok u Bosni i Hercegovini ima još ostataka ikavice i čakavštine) imade naziva porodica i polja koje se nazivaju hrvatskim imenom i u kojima je sadržana riječ »Hrvat«. Nigdje među muslimanima nema srpskog naziva, dočim imade mnogo naselja, njiva, brda, te naročito prezimena s korijenom hrvatskog imena. U kotaru Nevesinje selo Slivlje (ikavski naziv!) bijaše nekad muslimansko, a danas je pravoslavno. To je selo sačuvalo svoj stari ikavski govor. Biograd kod Nevesinja bio je isto tako muslimanski, a danas je pravoslavski. Poznato je tako da na pr. u općini Sokolovići u Popovom Dolu kod Rudoga, u postojbini Mehmed paše Sokolovića postoji nekoliko muslimanskih porodica s prezimenom »Hrvati«. U Žepi kotara Rogatica ima također porodica »Hrvati«, dok u Drobnjacima u Crnoj Gori postoji naselje »Hrvaćevo«. Omer Zuhrić citira (»Hrvatski Dnevnik«, 17. XI. 1940. u članku »Hrvatsko ime kod obitelji i naselja u Bosni i Hercegovini«) pisanje Andrije Luburića u knjizi o Drobnjacima, gdje na str. 249 o plemenu Rvati piše: »Ovo je bratstvo stanovalo u zaseoku Rvaćevu, koji je oko Rubeške crkve u severoistočnom delu Nikšićkog polja. Ona je

kraj do pred kosovsku bitku pripadao Drobnjačkom plemenu. Rvati su došli u doba naseljavanja Drobnjaka i Onogoštana. O njima se može saznati jedino, da su u doba Nikšino bili politički brojni i nešto zasebno. Tada su imali svoga bana, koji se zvao Radan. Izgleda da je on upravljao s onim delom Drobnjaka, koji je bio u slivu Jadranskog Mora. Doba Nikšino je vreme između Dušanove smrti i Kosovske bitke (1389.). Predaja kaže: pošto se Nikša naselio na Zagradu u Nikšićevoj Župi, pošalje sinove da se upoznadu s banom Radanom kao susedom i da mu učine podvorenje. Oni dođu kod bana, pristupe mu ruci i izruče Nikšin pozdrav. Tom prilikom jedan od njih ubije bana. Zbog ovog celo bratstvo ili pleme Rrvati »omrkne« a ne »osvane«, kako veli narod. Odsele se neznano kuda.«

Ovako je o tome zabilježeno kod Luburića po narodnoj predaji. Svakako je karakteristično da se u porodicama Hrvati, koje su danas kod Rudog u Popovom dolu, spominje ovaj slučaj u narodnoj predaji, iz čega bi se dalo zaključiti da su ovo ostaci Radanova plemena. Kod Visokog imade također istih prezimena, a po narodnoj se predaji dade zaključiti da su ove muslimanske porodice došle amo iz Crne Gore još prije dolaska Turaka. U mnogim predjelima Bosne možemo susresti prezimena: Hrve, Hrvatinići, Hrvići, Hrvičići, Hrvatinovići, Hrvojevići itd. U općini Turska Kalesija kod Zvornika imade naselje »Hrvačići«, a postoji ovdje pokraj Drine i predjeo s nazivom »Hrvatske njive«. Kod Tuzle u selu Repniku imade zaselak »Hrvati« i više njega »Hrvatsko brdo«. U općini Turski Lukavac (istoga kotara) sa 1530 stanovnika muslimana, imade selo »Hrvati«, a nekoliko naselja s istim imenom nalazi se kod nedalekog sela Brnjičani. Kod Tešnja ima selo »Hrvatinovići«, kod Gradačca »Hrvatovići«, a kod Gračanice muslimansko naselje »Hrvati«. Kod Prnjavora imaju dva naselja »Hrvaćani«, jedno pravoslavno, drugo grko-katoličko. Kod Kotor Varoša postoji selo »Horvaćani«. I još mnoštvo sličnih imena ima na raznim mjestima, pa i u narodnoj pjesmi se spominje često puta.

Ukoliko se uopće može govoriti o rasnim oznakama kao osnovu za relativno utvrđivanje pripadništva pojedinim narodima, nije bez važnosti spomenuti da se veliki postotak muslimana Bosne i Hercegovine odlikuje istim rasnim oznakama koje su svojstvene na balkanskom dijelu Hrvatske samo Hrvatima. To je svijetla boja kose i očiju. U tuzlanskom okružju, kraju koji se nazivlje »Semberija« postoji naročito veliki procenat muslimanskog stanovništva spomenutih rasnih osebina. Može se čak reći, na temelju slobodnog promatranja, da u dotičnom tuzlanskom okružju u nekim selima imade oko 70 posto muslimana svi-

jetle boje kose i očiju, dok je kod katolika u tom istom kraju ovaj broj od prilike jednak. Kod pravoslavaca postotak istog ovakvog tipa iznosi jedva 30 posto.

Općeniti pogled na rasne odlike Bošnjaka procentualno bilježi dr. Ćiro Truhelka u slijedećem omjeru: »Tamnookih muslimana ima 46,95%, katolika podjednako, t. j. 46,82%, dočim je pravoslavnih taj procenat za 10% veći ili točno 56,27%. Svijetlih očiju ima muslimana 37,69%, katolika 39,98%, a pravoslavnih opet za okruglo 10% manje, t. j. 28,52%. Sličan razmjer postoji i u pigmentaciji kose, jer imamo tamnokosih muslimana 67,60%, katolika podjednako, a pravoslavnih opet nemalo 10% više, t. j. 76,48%. Svijetlo boja kose zastupana je kod muslimana sa 12,30%, u katolika 9,24%, u pravoslavnih 7,77%. Prosječni odnošaj ovih vrsta pigmentacije predstavlja nam antropološki tip i s obzirom na nj pripada tamnom tipu 47,96% pravoslavnih, a muslimana i katolika 11% manje, t. j. u obih po 38.89%. Naprotiv čisto svijetlom tipu pripada 9,40% muslimana, 7,51% katolika i 5,59% pravoslavnih. Ostali postotci predstavljali bi t. zv. mješoviti tip i mogu se lako izračunati iz navedenih brojaka. Iz tih činjenica rezultira, da su bosanski muslimani po intenzitetu pigmentacije najbliži, pače, posve jednaki katolicima.« Sve su ove brojke samo relativne točnosti, ali su iznijete činjenice neobično važne, za dalja znanstvena i historijska istraživanja. Što se tiče ostalih oznaka bosanskoga čovjeka u smislu rasnih i duhovnih sastavina, mogu se u njegovom karakteru pronaći mnoge pozitivne odlike, koje vuku korijen krvne baštine od davnih vremena. Pitanje ponosa i časti dolazi na prvo mjesto. Poštenje i ponos je osnovna oznaka svakoga Bošnjaka muslimana ili katolika. Prema zanimljivom prevodu Sefveta Bašagića o Bošnjacima je veoma zanimljivo pisao u XVI. vijeku turski historik Aali, koji je u Bosni živio dugi niz godina: »Što se tiče plemena Hrvata, koje se pripisuje rijeci Bosni, njihov se značaj odrazuje u veseloj naravi; oni su po Bosni poznati i po tekućoj rijeci prozvati. Duša im je čista, a lice svijetlo. Većinom su stasiti i prostodušni — njihovi likovi kao značajevi naginju pravednosti. Golobradi mladići i lijepi momci priznati su (na daleko) po pokrajinama radi naočitosti i ponositosti, a daroviti spisatelji kao umni i misaoni ljudi.« Dalje Aali navodi da se Bošnjaci, koji pripadaju hrvatskom narodu, kao upravljači i dostojanstvenici odlikuju vanrednim sposobnostima i naobraženošću, te velikom i iskrenom brigom za dobro naroda.

Sve karakterne osebine navedene u spisima ovog turskog historičara, kao i sva zapažanja navlastito zabilježena u predjelima koje nastavaju muslimani, jednaka su onim obilježjima koja rese hrvatskog čovjeka u ostalim krajevima uz more, te između Save i Drave, za razliku od ostalih balkanskih naroda kod kojih se, navlastito kod nekih, spomenuta

obilježja ne mogu staviti na prvo mjesto, dočim se kod ovih ističe velika borbenost i smisao za trgovinu, te razne zanate, što je naročito svojstveno Cincarima (Šufflay). I dok su Bosanci lijepi i prijatni ljudi svijetla lika, dotle mnoge useljene skupine u predjele današnje Bosne i Hercegovine jesu ovi t. zv. Cincari o kojima je dr. D. J. Popović (u knjizi »O Cincarima«) napisao da imadu »duboke upale oči, iz kojih se vidi bistrina, razboritost, odlučnost, nadmoć, ali lukavstvo i podmuklost... nevjerojatna sebičnost, grčko-cincarska drobna pamet bez milosrđa i gostoljublja.« Za nas je ovdje od velike važnosti utvrditi razlike rasnih osebina, obzirom na današnju pomiješanost bosanskog žiteljstva, koje se stvarno dijeli na dvije rasne skupine. Kod te različnosti ono »rasno« ima se razumijevati kao najupadljivije u osnovnim sastavinama pojedinog mentaliteta. Autohtonost bosanskog žiteljstva islamske i katoličke vjere utvrđuje se nesumnjivo i na taj način, pored svih ostalih podataka. Veoma je značajno u sklopu ovoga izlaganja spomenuti Šišićevo tvrđenje (F. Šišić: »Povijest Hrvatske u vrijeme narodnih vladara«, Zgb., 1925.) po kome je taj kraj — Bosna »sastavni dio hrvatske države, bar od druge polovice 9. vijeka do kralja Miroslava (945. do 949.), kada je došao u vlast srpskog kneza Časlava. A poslije njegove smrti opet se Bosna vratila u sklop hrvatske države.«

Vjersko pitanje i nacionalna pripadnost Bosne i Hercegovine u današnjem teškom i sudbonosnom vremenu pojmovi su, koji se sve više kristaliziraju, čiste i bivaju sve jasniji samim muslimanima. Navlastito kad se u sve većem opsegu u redovima bosansko-hercegovačkih muslimana dižu protestni glasovi protiv vrijeđanja njihovih vjerskih svetinja. Za potkrijepu ovoga navoda (kao dokaz da se i mimo svih teorija muslimani osjećaju duhovno jedinstveni s Hrvatima katolicima svih hrvatskih zemalja), moglo bi se navesti mnogo primjera prosvjedâ u raznim prigodama. U muslimanskom tjedniku »Narodna Pravda« (br. 36, god. 1941., str. 6) izišao je članak pod naslovom »Nekulturne pojave« u kome se osuđuju najoštrijim riječima beogradski pučkoškolski »udžbenici«. »U jednom udžbeniku — piše taj list — tumači se što je narod i ko su njegovi dijelovi te se između ostalog veli i ovo: »pođeš li dalje vidjećeš ljude, koji ne pjevaju Kraljevića Marka, ne pohađaju crkvene zborove i ne slave naših slava«, te prema tome oni nisu uopće dio Srba ili Hrvata. Zatim se u stihu veli ovo:

»Nema vjere bolje od hrišćanske
Srb je Hristov raduje se smrti.
Božiji strašni sud i Turke čeka
Pa vi činite šta je vama drago.

Skoro ćete T u r c i dolijati
Bog vam jamac i božija pravda«

»Turaka je davno nestalo — piše dalje ovaj list — kao gospodara iz krajeva, koji su naš nacionalni teritorij i očito je da se pod Turčinom misli muslimane kao pripadnike Islama... Nije dakle bilo potrebe da se piše o Turčinu i uvjereni smo da se ne bi na ovaj i ovakav način ni pisalo, da nema muslimana.« Potrebno je uz ovo spomenuti noticu dnevnih novina (»Hrvatska Straža«, od 5. I. 1941., str. 4) gdje se iz Sarajeva javlja o protestnoj skupštini tamošnjih muslimanskih Hrvata na kojoj je istaknuto »kako još uvijek na nekim sarajevskim pučkim školama vrijede školske knjige braće Markovića iz Beograda, u kojima su sadržane povrede najtemeljnijih muslimanskih vjerskih osjećaja. Svi prisutni jednoglasno su se složili sa rezolucijom travničkih muslimana (gdje je također održana ovakva skupština, op. I. B.) u kojoj se prosvjeduje protiv raznih uvreda, koje se nanose muslimanima preko beogradskog radia u emisijama »nacionalnog časa«. Ujedno se naglašuje, kako muslimani jedva čekaju da se pojača zagrebačka radio stanica, kako bi mogli slušati njene emisije bez uvreda i ponižavanja.« Veoma je karakteristično da su istovremeno pojedini islamski vjerski predstavnici održali protestne propovijedi. (U Gazi Husrefbegovoj džamiji u Sarajevu govorio je član ulema Medžlisa Hafir Muhamed ef. Pandža, te u Carevoj džamiji poznati teolog Hadži Mehmed ef. Handžić).

Nakon mnogih i raznovrsnih uvreda muslimana od strane Srbijanaca, počinjenih svijesno ili možda — uslijed vlastodržačkog zanosa i samosvijesti — nesvijesnih, nehotičnih, slučajnih, izlazi jedno jasno: da u njih nema prema muslimanima nikakvoga osjećaja poštovanja, a još manje toliko isticanoga bratstva. Po njima — Srbijancima — to je bratstvo papirnate naravi; po Hrvatima je to krvno srodstvo, osjećajna i sudbinska vječna povezanost. Dok se u emisijama »nacionalnog časa« sipaju razne uvrede, dotle se u Zagrebu vrše ozbiljne pripreme, da se skoro otpočne sa gradnjom monumentalne džamije. Razlika u postupcima i držanju Zagreba i Beograda svakako je značajna, a u današnje vrijeme historijski važna, pa je jasno, da se muslimani još uvijek dobro sjećaju minulih dana, kad su bili izigravani, progonjeni i zapostavljani... Bivši islamski vjerski poglavica i odlični hrvatski nacionalista rahmetli Hadži Mehmed Džemaludin Čaušević vodio je tešku borbu protiv raznih šikanacija od strane centralne vlasti, pa je u smislu ove borbe (odmah iza prevrata) dao oštre izjave francuskim novinama, a god. 1930. morao je putovati u Beograd, tražeći tamo, prilikom svoje zadnje audijencije, da se ukinu u vojsci krsne slave za muslimane i katolike. Kada su se nakon

petomajskih izbora god. 1935. vodili politički pregovori i cjenkanja u Beogradu, da bi znao odrediti držanje, predstavnik JMO se obratio na Čauševića, koji mu je tom prilikom rekao ove značajne i historijske riječi*: »Prevarit će te, kao što su i mene prevarili! Mi bosansko-hercegovački muslimani moramo s Hrvatima, jer jedino s Hrvatima moći ćemo doći do svojih prava.«

Ivo Balentović

RAZGOVOR S MOJIM SRCEM

Njenom izgubljenom profilu.

Ti si otišla. Srce moje jeca.

Hoće li se vratiti naša draga, prijateljica naša,
sutra barem, kad je nismo dočekali, žuđenu,
urankom.
Tugo moja, prijateljica naša, negdje na polju
slaže cvijeće. Nabrano cvijeće slaže i pjeva.
Utiče ga na prsa, u njedra, za se.

Kako smo nejaki, srce. Djeca.
Ni ona nije gorda.
To je pjesma samoće, što je čusmo,
urankom.
Pjesma njezinih njiva. Miriše planinskim
cvijećem i vjetrom, svježim, s gora.

Ja znam, srce, ti bi da se tobom lopta.
Tako si dobro. Bolja je ona, mnogo bolja.
S mirom je pusti. Doći će do naših prozora.
Domahnut će nam, a i mi imamo ruke
i cvijeća divnog, s našega vrta.
Opet će otići i mi je nećemo buniti, je li?
Voli nas ona. Cijenimo njezinu ljubav
za samoćom, koja je jača.

Ti za njom gledaš i drhćeš.
Haljina njena je krasna. Struk jelenji.
Bere cvijeće i pjeva.
Za nas ga kida, srce, za nas, koji ljubimo tugu.
Zasmij se, ubogo srce, ona će doći, doći će, doći.

Jakša Ercegović

---

* »Hrvatska Revija«, br. 6. god. 1938., K. Gujić: »Hadži M. Dž. Čaušević«.

HEROJSTVO IRACA

Posljednje pismo Terencija O'Neella svojoj majci 13. III. 1922. u 8 sati na večer.)*

Predraga majko!

Sat, za koji si me ti tako dugo spremala, ima doskora da kucne; ja idem na ispovjed i sutra u zoru bit ću strijeljan s trojicom mojih drugova, koji su sa mnom u isto doba bili uhvaćeni. Ne plači, majko, jer je to bila uvijek moja želja, da umrem za Irsku, a tu želju si mi ti, majko, uvijek inspirirala. Eto, sada se ima to ispuniti, a ja sam sretan i miran. Budući da mi ostaje još samo nekoliko sati života, to ću ti kazati, zašto nisam držao riječ, tebi zadatu, da se neću dati živ uhvatiti. Službena nota, koju su vlasti objelodanile prigodom našega uhapšenja, bila je neistinita, jer nas nije bilo trideset iza barikada, već samo osmorica. Borba je trajala samo četiri sata, a odmah na početku dva od mojih drugova pali su teško ranjeni; ja sam dao nalog dvojici mojih drugova, da ih prenesu u bližnju kuću, a tako je ostao jedan dio barikada prazan i mi smo bili opkoljeni. Ali na koncu, to ne čini ništa. Bog nije dopustio, da umremo u borbi; neka se vrši njegova volja; ja ću ovako biti bolje pripravan da pred njega dođem.

Predraga majko, ja znadem, da ćeš ti biti jaka i da ćeš ponosno snositi tvoju bol i da ćeš je prikazati Bogu za Irsku. Ja znadem, da si me ti već dugo darovala domovini. Samo se bojim za Anu, da će to nju pokositi; ona nije od djetinstva kao ja bila uzgajana u ideji za punu žrtvu za Irsku. Pripremi je postepeno na ovu žrtvu i budi ustrpljiva, ako joj bol istrgne kakvu riječ uzbune protiv naše drage domovine. Naše će je dijete, koje pod srcem nosi, utješiti. Oh, koliko sam želio da ga jednom vidim, ali Bog to nije dopustio, no mi ćemo se vidjeti gore na drugom svijetu.

Prije nego su nas sudili, tražili su od nas priznanje i potpis, da ne ćemo više upotrebljavati oružje protiv vlasti. Naravno, da sam ja i moji drugovi to odbili, jer bi to bilo s naše strane priznanje, da nijesmo imali pravo učiniti ono, što smo učinili.

U ratnom sudu, koji nas je osudio bila su nažalost i tri Irca. Žalosno je pomišljati, da su to Irci, koji bi morali služiti i ljubiti svoju Irsku, a ovako joj čine sramotu i služe Englezima. Ali nažalost ovo nije ništa novo. Iza 700-godišnjega osvajanja sa strane Engleza i njihova vladanja u ovoj zemlji, koja nacija ne bi imala izdajica i renegata? Irska ih također ima, ali njih će nestati i u narodu i u povijesti, a oni koji grade

---

*) Pretplatnik naše revije ustupio nam je ova dva pisma iz jednog francuskog djela o Irskoj.

našu budućnost, njih će se sa čašću spominjati. Ubiti sve buntovnike Irske, kako nas nazivaju Englezi, to je bila želja Engleza već 700 godina, a kako nijesu uspjeli dosada, tako ne će uspjeti nikada.

List ženi 13. III. 1922. iste večeri.

Predraga ženo!

Za dva puta, predraga ženo, prvi put, kada sam zaprosio tvoju ruku, a drugi put, kada smo se vjenčali, ti si mi obećala, da ako mi bude suđeno da umrem za Irsku, da ćeš biti ponosna na moju žrtvu i da ćeš plemenito podnositi svoju bol. Danas ti spominjem to obećanje, jer je sat kucnuo da ga držiš. Zar ne, da ćeš ga držati?

Od moga djetinstva ja sam učinio zavjet, da ću sve žrtvovati za domovinu, a sutra će se moj zavjet izvršiti, jer ja imam biti strijeljan s trojicom mojih drugova. Ja te ne bih ostavio iza sebe, kada ne bi bio svijestan, koju bol će ti ova vijest prouzročiti, premda je umrijeti za domovinu stvar posve laka i jednostavna. U stvari ništa nije jednostavnije i lakše od toga; jedino mi je teško, što ću dugo morati živjeti bez tebe. Ja znadem, da će tvoja bol biti prevelika, ali se utješi, jer to je volja božja, koju moramo izvršiti bez svakoga protesta. Ali Bog, koji mene od tebe rastavlja, daje ti dijete, koje će ti nadomjestiti mene. Naše dijete trebat će dvostruku pomoć od tebe; ti ćeš mu biti vodilja i potpora i ti ga moraš ljubiti za nas oboje. Ja ti ga povjeravam. Nadam se da će on vidjeti Irsku slobodnu i slavnu, ako ne, da će se za slobodu njezinu boriti.

S Bogom i sjeti se tvoga obećanja

Tvoj Terencije. (s.)

SVRŠETAK SONATE

(odlomak)

»presto agitato«

Te je noći Milenka Križeva uznemirene duše pisala: — »Za koga ja tako često sviram Beethovenovu Mondscheinsonatu? Dakako, i meni se sviđa, ali najviše radi Tebe.« — Bilo je to u pobuni svih obzira i odnosa, u crescendu sanja novih i trganja s vlastitim domom, kad se je odlučila da napiše ovo pismo Stanku Kneževiću. Njemu se je klanjalo srce male gimnazijalke i svi su zvukovi cis-molla pod prstima Milenkinim govorili ljubavnom prošnjom: za tebe, za tebe.

Dok je Milenka već peti puta opetovala onaj dio »Presto agitato« ulazeći u šum muzike puno predano i s udivljenjem, po zidu njezine sobe okretale su se razmaženo i senzualno Rubensove tri gracije, a dva djedovska portreta s ozbiljnim su pogledom opominjala djevojčino veliko

i nemirno srce. Trag je noći slikao ove trenutke rembrandtovskim gledanjem.

Otišao je taj Stanko Knežević prije pola sata, a Milenka se nije usudila da mu što kaže. Velikim je očima punim djetinstva ispitivala znade li njezine nemire i dok je on čitao Rilkea kradomice je zagledala hoće li sresti i jednu misao na nju. Nije ni slušala ono njegovo govorenje o dragoj tišini, kad je glas Stankov postao umornim i bolesnim. Zašto je opet nešto tuđe donio u njezinu dušu. Pa i ona mu je htjela da se pohvali s nekoliko stihova Heineovih, koje je potajice učila pod školskim satovima, samo da Stanka iznenadi. Nešto o proljeću, svibnju, ljubavi. Rilke joj se učini umornim, smirenim, »Stundenbuch« još uvijek leži neotvoren na stolu. Života je ona htjela, pa makar i umiranje, ali u lomu, vihoru, virovima.

A onda su mislima pošli k sonati Mjesečine. Milenka je skupljala sve priče oko ove sonate, tragala je po novinama i revijama i često u nepomičnom pogledu u noć crtala krajolik oko Rajne s razgovorom vode, vile i silhuetama burgova, sve pod patinom srebra mjesečeva. Sve je to večeras htjela da pokloni Stanku, a on joj je pričao o plamenu staroga Majstora za lijepu Giuliettu i otkrivenju bola u suzi, bijegu i preziru. Slušala je Milenka zvuk riječi i pričini joj se plačem.

Otišao je tako Stanko bez riječi, upravo kad je Milenka u kriku duše odsvirala onaj »con fuoco« u finalu, snažno i divlje kao žena, koja ljubi.

Zapravo je ta scena odlaska uvijek ulazila u njezinu dušu dubokim nemirima. Jedno veliko nadanje: opet na čas ju je tek smirilo.

Uvijek je gledala Stanka s prozora, kad je prolazio u živom i radosnom razgovoru, često i toliko nemarno da je nije ni opazio. Tumačio joj je da je pred zadnjim ispitom iz filozofije i nervozno se izgovarao pred malom gimnazijalkom.

Sakrila je Milenka svoje misli, sklonila ih u dubinu i otkala pred njima svoju priču o sonati Mjesečine.

Tek su se upoznali (bili su ožujski dani) putovao je Stanko u Beč, a ona ga je potajice pratila u vrtlogu valcera

— Grüss mir mein singendes klingendes Märchen, mein Wien —

Nije joj se javio upravo onako kao ni s velikog puta po Italiji. Ta ona mu je s »Boccacciom« dala komadić Firenze, kako ju je prosanjala, a taj Stanko putnik po Boboliu, pred Giottom i na Ponte Vecchiu Milenke se ne sjeti. Nevidljivo je za njim išla sjenama loggia i palazza. Ništa, ništa.

Pričinila se je Stanku Milenka tek dobrom djevojčicom i ništa više.

Nastojala je Milenka da uđe u njegovi svijet, sprijateljila se s njegovom zemljakinjom Stellom, u bujici straha i antipatije čekala Boženu

Marićevu, koja je toliko ponosno prošla sa Stankom ispod Milenkinih prozora. Tko je ta moćna djevojka s modrim očima i zlatnom kosom. Zašto s njom Stanko razgovara pun radosti?

I onda dolazi sonata Mjesečine. Saznala je za njegovu simpatiju prema ovoj sonati iz nekih bilježaka na Romain Rollandovoj knjizi. Iz svijeta salon-albuma i opereta ušla je Milenka u neke čudne zvukove. Teško je to. Ali svaki puta kad se je oglasila sonata, bio je to nijemi razgovor dviju duša.

Govorila je Milenka jedne večeri: — Danas ste tužni. Hoćete li da vas utješim. Možda i mogu. — Bujica je tonova govorila čisto i ponavljala njezine molbe. Početak nadanja.

— Došla sam k vama — govorila je ojađeno, a mladost joj je disala ljubicama. — Ohrabrio me je zvuk sonate. Nemojte me krivo suditi. —

Možda je bio ovdje i prizvuk poniženja, no smionost je nadvladala. Morao je i Stanko Knežević priznati ovom djetetu sav zanos i u neispavanim očima slutnju dobrote.

Dani su prolazili i Milenka je svoju sonatu nazvala srećom. U njezinim se slutnji raspjevao početak. Plaho i nemirno. Penjala se je smionost, često i prkos nad njime, a oči su postajale čuvarom zvukova vatre i ljubavi. Svaka večer pod tipkama klavira uvukla se je u polumrak i razišla kroz otvoreni prozor u krošnje kestenove, gdje veze mjesečina svijet čudovišta.

Htjela je Milenka da ispije vrč zanosa do kraja. Pobjeći, pobjeći onda negdje, gdje će samo mjesečina čuvati staze. Kad će biti kako je pjesnik rekao:

»Niemand als der Mondschein
wachte auf den Strassen.«

Dok je grozničavo Milenka spremala ovaj put, nenadano je Stanko otišao. Bez oproštaja, iščeznuo nestao... Grubo otišao. Pitala je za njega još dugo svake večeri sonata, isplakala jedan veliki djevojački: zašto?...

Sreli su se negdje u gradu pod raznim putokazima, kad je vrijeme već zgazilo sve. Oblačno i vjetrovito predvečerje plašilo je noć. Nitko nije bdio nad uspomenama. Negdje je glazba neumorno svirala stari šlager o sastanku u maloj, tihoj slastičarnici. Dvije žene su klele poledicu, a dječak je neprestano trubio vozeći puna kolica. Morali su da prođu Milenka Križeva i Stanko Knežević jedno pored drugoga. Sreli su se s konvencionalnim pozdravom i nekoliko riječi. Bilo je to sve. Sonata je dovršena, a život je napisao drukčije...

Kamilo Križanić

L I S T A K

Politički pregled

DE GAULLE — PETAIN — LAVAL

Povijest francuskoga poraza god. 1940. izazivlje uporedbu s događajima god. 1870. Treća Republika se rodila iz poraza Trećega Carstva, a od poraza i umire. Trebalo je da Francusku zadesi katastrofa — neki kažu najveća u njezinoj povijesti — da dođe kraj i Trećoj Republici, koja zapravo znači isto što i vladavina judeomasonerije.

Povijest se ne ponavlja, ali se zato opetuju pogreške, koje uvijek donose slične posljedice.

Francuska je g. 1870. navijestila rat Njemačkoj. Ulazeći u rat nije uopće računala na mogućnost poraza, koji je bio posljedica podcjenjivanja protivnika, a radi toga i loše pripreme — vojničke i diplomatske. Napoleon III. nije vjerovao izvještajima o pripremama Pruske, nije shvatio veličinu jednog Bismarcka i vodio je svoju politiku nacionaliteta, koja je — prema sudu Jacquesa Bainville-a — najviše doprinijela, da je tada Francuska bila kod europskih vlada omražena i osamljena.

Slično je bilo i god. 1939.—40. Francuska je navijestila rat Njemačkoj, a da njezina javnost nije bila svijesna jakosti svoga protivnika i traljavosti vlastitih priprema. I ovoga puta je »ideologija« izvršila zlokobni utjecaj. Napoleon III. se borio za nacionalitetno načelo, Treća je Republika išla u rat za — demokraciju...

Pa ipak se prilike poslije Sedana (zanimljivo je, da je borba kod Sedana bila odlučna i god. 1940.) u mnogočemu razlikuju od prilika današnje Francuske. Napoleon je bio mnogo popularniji nego li Daladieri, Mandeli i Reynaudi. On je još četiri mjeseca prije rata proveo plebiscit, koji je dao 7,336.000 glasova »za« carstvo prema 1,560.000 »protiv«. K tome su vlast poslije poraza preuzeli ljevičari, koji su bili za nastavak otpora, dok danas vlast vrše konzervativci, koji su preuzeli upravu s time, da potpišu primirje. Vjerojatno je, da su ti isti krugovi bili uopće protiv rata. Bivši ministar Marcel Deat, koji sada u Parizu izdaje dnevnik »L'Oeuvre« pitao je prije rata na stupcima istoga lista: »Zar ćemo umirati, da bismo spriječili pripojenje Dantziga Njemačkoj?« A Charles Maurras — kojega mnogi prijatelji sada zauzimlju najveće položaje i koji je godinama propagirao krilaticu »Petain au pouvoir!« — pisao je dan prije rata:

»... Ali zar netko — osim ako želi obnoviti crne dane srpnja god. 1870. — ima moralne snage da baci Francusku u ideološku borbu, od koje netko očekuje ostvarenje elastičnih i dvojbenih predviđanja?... Zar da nam nepotrebna navala slomi rebra za stotinu godina? Je li to hipoteza? Je li ona precrna? Eh, — kad se govori o narodnim interesima i o javnom dobru tada sve treba uzeti u obzir... Dakle, da li nam je korisno ići u rat? Ne!

Ne, ne i ne!

... Mi smo počekali prošle godine i jesmo li gubili? Ne, mi smo samo dobili.

Udariti sada zato jer »Engleska udara« ili zato što »engleska načela traže da navalimo« znači voditi romantičnu revolucionarnu politiku žrtava, koja sliči na savjete dobroga Berangera...: »Djeco, Bog vam daje lijepu smrt!«

Mi francuskoj mladeži ne želimo takav brz i blistav svršetak. Ne želimo Francuskoj muke, novi pokolj.«

Zasljepljenost predstavnika režima Treće Republike bila je tako golema, da je možemo uporediti jedino sa strahotom francuskoga poraza. Samo onaj koji je u stanju izmjeriti svu veličinu katastrofe, koja je pogodila Francusku, može shvatiti ono što se dogodilo i što se još događa u Francuskoj.

Prva je posljedica bila, da su političari Treće Republike do kraja kompromitirani. Narod nije htio ni čuti za one koji su ga odveli u poraz. Pristaše rata do istrage, svi anglofili, masoni, Židovi, socijalisti — ukratko svi koji se još hvataju za slamku nade u pobjedu Engleske — ne kupe se ni oko jednog nekad velikog imena Treće Republike. I oni sve svoje nade vežu uz ime novoga čovjeka, vojnika — pukovnika De Gaulle-a, kojega je Paul Reynaud nekoliko dana prije svoga pada učinio generalom.

Poraz god. 1870. nije samo doveo do uklanjanja kuće Bonaparte, nego i do strahota pariške Komune. Hoće li današnja Francuska biti pošteđena od sličnih događaja? Ako se to dogodi, tada će to biti zasluga maršala Petaina, iako se još ne zna, kako će sve ovo svršiti, i što će se sve dogoditi, kad njemačke čete napuste Paris i one francuske krajeve, koji su uvijek davali najviše nemirnih elemenata. Francuska štampa neprestano javlja o novim i novim otkrićima ilegalnog rada komunista.

Bilo kako bilo, Petain je, i sve ono što on predstavlja, druga značajna pojava kao posljedica poraza. Mjera njegovih zasluga može biti samo veličina nesreće, u koju je zapala Francuska, kojoj je on ipak uspio omogućiti miran prelaz u novo stanje. Ne samo to, nego je on pokušao provesti čitav niz reforma na političkom, kulturnom i socijalnom području. Taj rad je dovoljno poznat i sud svih objektivnih ljudi je vrlo pozitivan.

Ipak Francusku teško pogađa to, što je Petain mogao potpisati samo primirje, a ne i definitivan mir. Na taj način sve ono što se događa u Francuskoj, sve one reforme — ma kako one bile značajne i po svojoj biti upravo epohalna značaja — nose žig provizorija. Tu nesigurnost i nelagodni osjećaj nestalnosti povećava i sama činjenica, da su Petainu — 84 godine. Lični režim s nosiocem maršalovih godina boluje od nestabilnosti, s kojom računaju svi protivnici režima, kad i nebi bilo svih onih nedaća ovoga provizorija, koje potječu odatle, što se ne zna kakav će biti mir i što se ne zna (odnosno mnogi misle, da se ne zna, a to je u ovom slučaju isto kao da se doista ne zna) kakav će biti ishod rata.

Baš to u velike komplicira i onako vrlo zamršene odnose u Francuskoj i to je glavni elemenat spora između Parisa i Vichy-a.

Mutna ratna i poslijeratna vremena u sebi kriju mnoštvo iznenađenja i nikada se ne zna kakav će biti politički razvitak pa makar se radilo i o najbližoj budućnosti. Poslije pada Trećega Carstva i poslije krvavih dana Komune francuske mase bile su konzervativno raspoložene. One su poželjele politiku mira, kakovu su tada u očima mnoštva predstavljali pobornici bourbonskog legitimizma. Monarhistički legitimisti imali su većinu konstituante (400 legitimista od 650 zastupnika Narodne skupštine — Assemblée nationale) pa ipak je došlo do uspostave republike, koja se s vremenom sve više učvršćivala. Sam ustav Treće Republike stvorili su monarhisti! Do toga je došlo ne samo radi toga, što su oni sami među sobom bili pocijepani na pristaše dvaju zavađenih krila bourbonske kuće, nego i radi toga, što se nisu slagali u svojim pogledima na opseg monarhove vlasti te radi toga, što su odgađali s restauracijom, bojeći se prigovora, da monarh dolazi na prijestolje tuđinskim furgonima. Republikanci su doduše preuzeli na sebe sav riziko nereda i terete poraza, ali su zato pobrali i plodove.

Ovoga puta su jedino konzervativni krugovi imali dovoljno moralne snage, da preuzmu terete poraza, dok se prominenti režima koji je odgovoran za katastrofu nalaze u zatvoru i čekaju svoju sudbinu...

Ali sama činjenica, da oni još **č e k a j u** pobuđuje dojam, da i vlada još na nešto čeka... I doista čitava Francuska čeka, **t k o ć e p o b i j e d i t i?** U tome je u isti mah sadržana i tragika francuske današnjice. Pobjeda Engleske značila bi eventualnu mogućnost **r e v a n c h e-a**, ali u isto vrijeme i povratak svih židovskih bankara i politikanata, obnovu moći loža i, ukratko, povratak svih tamnih sila, koje su Francusku dovele do ruba ponora. Pobjeda Njemačke bi mogla konsolidirati stanovite reforme, ali se treba bojati teških uvjeta mira; uvjeta koji bi od Francuske učinili vlast drugoga reda. Nema poštena Francuza, koji bi želio bilo kakve »ideološke« uspjehe uz cijenu mira poput onoga, koji je bio nametnut Njemačkoj u Versaillesu god. 1919. Radi toga bi sigurno većina Francuza željela, da se ostvari ono što obećaje De Gaulle. Dakle Petaina i De Gaulle-a dijeli samo pitanje metode. To je i razumljivo. Politički ciljevi svih naroda su jasni: **o s i g u r a t i o p s t a n a k n a r o d a i n j e g o v u m a t e r i j a l n u i k u l t u r n u b a š t i n u.** U suvremenoj Europi je jedina metoda osiguranje nacionalnog napretka — narodne države. Pitanje je praktične politike, koja u danom času računa samo s onim što je moguće, kako ostvariti taj cilj? Prema tome možemo zamisliti i politiku kompromisa i koncesija, ali onaj tko pretendira, da predstavlja narod, uvijek mora pred očima imati vrhovni narodni zadatak. Doklegod tako postupa, ima pravo, da ga smatramo patriotom. Ali ako državnik ode predaleko u povezivanju interesa svoga naroda s interesom tuđinca, tako da narodni interes bude podređen interesu drugog naroda, tada on počinja izdaju.

Eto radi toga, a ne radi toga što on želi da bi Francuzi uz pomoć Engleske izvojevali pobjedu nad Njemačkom, Petain i njegovi sljedbenici osuđuju De Gaulle-a, i nazivlju ga izdajicom. De Gaulle je po Petainovu mišljenju prešao granice dozvoljenog. On traži napuštanje Francuske (a to znači predati zemlju neprijatelju, koji bi u zemlji sigurno omogućio drugu vladu) i nastavak borbe u kolonijama. Petain to smatra štetnim. Francuska se po njegovu mišljenju nije ogriješila o svoga saveznika. Ona se borila do posljednjih snaga i tek kad je došao čas da u prvom redu misli na sebe, sklopljeno je primirje. Radi toga su Englezi i u slučaju svoje pobjede dužni poštivati žrtve Francuske. Što se tiče Njemačke, Petain je priznao, da je Francuska pobijeđena i izjavio se spremnim potpisati primirje uz jedini uvjet, da bude sačuvana čast Francuske, a to znači, da Francuska nije spremna pogaziti obveze koje je vežu s bivšim saveznicima. Nijemci su udovoljili tom zahtjevu i primirje je potpisano. Uvjeti su teški, ali vlada u Vichy-u ih lojalno izvršava. Uz to Petain nastoji srediti prilike u Francuskoj tako, da bi ona kod mirovnih pregovora mogla ulijevati povjerenje svome pobjedniku.

U tome je Petain prilično uspio i sve bi se razvilo u najboljem redu, da se nije rat otegnuo vjerojatno i mimo očekivanja onih koji su potpisivali primirje. U početku je položaj bio vrlo jednostavan. Na jednoj strani Petain kao pristaša primirja, a na drugoj strani De Gaulle kao predstavnik borbe do kraja — »jusque' au but«. Dugi mjeseci, koji su prošli od dana primirja značili su za Francusku mjesece oskudice i svakojakih gospodarskih poteškoća i pružali priliku za političko diferenciranje u samom vladinu taboru. Promjene u Petainovoj vladi bile su vrlo brojne. Svaki čas je uklonjen po neki ministar i doveden novi. Petain je sve to radio velikom otvorenošću ne bojeći se prigovora, da previše eksperimentira. Osobito se moglo opaziti, da Petain uklanja stare političare. Najveći je bio udarac, kad je polovicom prosinca 1940. uklonjen iz vlade Laval, koji je do tada bio označen Petainovim nasljednikom. Laval se našao ne samo izvan vlade, nego i u zatvoru. Čini se, da je samo na temelju njemačke intervencije mogao otići u Paris.

Od toga dana se primjećuje, da se u Vichy-u opet pojavljuju stari političari, što je vjerojatno bila posljedica Lavalova odlaska. Nastalu prazninu trebalo je ispuniti. Naime, treba znati, da je Laval bio vrlo utjecajna ličnost među nekadašnjim parlamentarcima i da se njegovoj spretnosti i utjecaju ima zahvaliti, što predsjednik Lebrun u kritičnim časovima nije otputovao u sjevernu Afriku i što

je Petain dobio potrebne punomoći od parlamenta, tako da je nacionalna revolucija provedena u punoj legalnosti. Poslije Lavalova odlaska Petain je imenovao Narodno vijeće, u koje je ušlo i nekoliko desetaka predstavnika svih bivših stranaka i političkih skupina.

Narodno vijeće ima samo savjetodavnu vlast i radi toga postoji dojam, da je to tijelo stvoreno u prvom redu radi toga, da bi se što više snaga povezalo uz politiku Vichy-a, jer od časa Lavalova odlaska Vichy nema protivnika samo u Londonu (De Gaulle), nego i u Parisu. Već prije je pariško novinstvo odisalo duhom različitim od štampe u neokupiranoj Francuskoj. Kad je tamo došao Laval, sve je to skupa dobilo i drugo značenje.

Rečeno je, da se u Vichy-u okupljaju i ljudi, koji ne kriju, da očekuju pobjedu Engleske, a da to znači opasnost za njemačko-francuske odnose. Francuska mnogo trpi radi toga što još nije zaključen mir, a za to su krivi reakcionarni krugovi iz Vichy-a. Radi činjenice, da se Engleska opire dulje nego što su očekivali u Vichy-u, porastao je utjecaj anglofila i svih pristaša staroga poretka. Radi toga treba ukloniti neke ljude i vlast predati Lavalu, da bi on sklopio mir, koji će biti za Francusku povoljan, ako ona ne čekajući konačnu pobjedu pristane na europsku kontinentalnu suradnju, koja će ne samo osigurati trajan mir između Njemačke i Francuske, nego će u novoj Europi biti ostvaren i novi poredak, koji će donijeti socijalnu pravdu, a za razliku od starog liberalno kapitalističkog poretka. Stvoren je i pokret, koji ima zastupati te ideje (Rassemblement populaire français).

Ta kritika iznesena je u vrlo živahnom obliku i uz mnogo pretjeravanja. Primjerice je pogrešna tvrdnja, da su u Vichy-u sami anglofili. Naprotiv oko Petaina ima mnogo ljudi, koji ne zaboravljaju na tolike sukobe francuskih i engleskih interesa u prošlosti... Oni su upravo u posljednje vrijeme napisali mnogu gorku riječ o Velikoj Britaniji. Stanovište tih krugova najbolje ćemo izraziti ako prenesemo odlomke iz jednog lista u neokupiranoj Francuskoj:

»Čemu nastavljati s raspravama i prepirkama među Francuzima o isprazním ratnim prognozama i krivim proricanjima? Konac rata ipak ne ovisi o nama i mi u njemu ne sudjelujemo osim što primamo po koje englesko bombardiranje. Oni koji tako lako zaboravljaju stotine mornara ubijenih u Mer-el-Kebiru bolje bi učinili, kad bi mislili o preporodu Francuske.«

»Dok su nas bombardirali Nijemci mi smo bili s njima zaraćeni, ali mi nismo bili u ratu s Englezima, kad je 900 mornara poginulo na palubi »B a t a g n e«, koja je bila napadnuta prije nego što je istekao ultimatum!«

»Na to neki rado zaboravljaju.«

»U svakom slučaju, kako se može očekivati spas iz inozemstva? Da je Engleska postupala prema nama onako kako sada Njemačka pomaže Italiji mi ne bismo bili dospjeli u sadašnji položaj! I konačno, radi čega smo stupili u rat?«

»Ali to je svršeno i nema se smisla na to vraćati. I mi bismo, dakako, radije gledali Francusku slobodnu od svih okupacija i spona.«

»Ali mjesto da se svađamo radi toga, da li će pobijediti Old England ili Reich, zašto ne bismo odmah od danas, vi isto kao i ja, priznali naše pogreške i spremali francuski svežanj (faisceau), nacionalni svežanj interesa i osjećaja, koji bi se mogao predstaviti pobjedniku — bez obzira kojemu — kao složni, živi, jasni i solidni svežanj, francuski svežanj iznad sukoba iz kojih smo se povukli i u kojima više ne učestvujemo.«

»Okupljeni oko maršala Petaina budimo Francuzi, koji spas očekuju jedino od Nacionalne revolucije.«

Pristaše suradnje s Njemačkom na ovakve riječi odgovaraju, da je to štetna politika. Ako Francuska želi ravnopravno sudjelovati u novoj Evropi, ona mora već danas surađivati s Njemačkom i što prije sklopiti mir. Razumije se samo po sebi da bi »suradnja« u sebi uključivala i zajedničku vojničku akciju, kojoj bi bio zadatak pospješiti konac rata i tako ne samo postići povoljnije uvjete za Francusku,

nego i skratiti ratne nevolje, od kojih trpi Francuska. Neki švicarski listovi tvrde, da bi Njemačkoj bilo mnogo stalo do takve suradnje.

Kako vidimo, iskristalizirala su se u Francuskoj tri jasna stanovišta. De Gaulleovi pristaše računaju s pobjedom Engleske i u tome idu tako daleko, da su spremni prepustiti čitavu zemlju njemačkoj okupaciji i spremni su ustati protiv legalne vlasti.

Druga skupina je oko vlade u Vichy-u, koja želi u miru dočekati bilo koji ishod rata, a treća je ona skupina, koja smatra njemačku pobjedu sigurnom. Razumije se, da na opredjeljenje pojedinaca donekle utječu i njihove sklonosti i — želje. Uz De Gaulle-a su, bez obizra na ishod rata, ostatci Pučke Fronte. Na isti način su uz Petaina konzervativni, monarhistički i katolički krugovi, dok su uz Lavala i suradnju s Njemačkom oni krugovi, koji traže energične socijalne i političke reforme, koje bi bile vrlo srodne s talijanskim fašizmom i njemačkim nacionalsocijalizmom. Za tu skupinu je značajno, da u njoj ima više prvaka (Deat, Fontenoy, Doriot), koji su nekad bili socijalisti i komunisti, te su prošli evoluciju od internacionalizma do nacionalista. Komunist je u svojoj mladosti bio i sam Laval. Neki bi te pojave htjeli prikazati kao nešto negativna, dok drugi upozoravaju na činjenicu, da je i sam Mussolini bio socijalista i da se on mogao razviti onako, kako se razvio, jedino zahvaljujući toj činjenici.

Činjenica je, da se danas borba vodi između Lavala i Petainove okoline (Laval traži da Petain bude šef države ,ali ne i šef vlade. Njihov bi odnos imao biti otprilike onakav kao nekada odnos Hindenburga i Hitlera). Snage su prilično jednako podijeljene. K tome Petain raspolaže vojskom, ali Laval ima odlične veze s Njemačkom. Vojnički faktor ne smijemo podcijeniti. Sve kad bi Laval i uspio dobiti vlast, otpor vojske bi u velike umanjio značenje njegova uspjeha. Flota, primjerice, može uvijek otploviti. K tome je general Weygand prokonzul afričkih kolonija i o njegovoj odluci bi ovisilo držanje znatnih snaga u tim krajevima, koji su k tome i od velikoga strategijskog značenja.

Petainov francuski patriotizam je izvan svake sumnje. Vjerujemo, da se to može kazati i za Lavala. Njega ne potiču nikakvi sektaški obziri. Uz nešto ambicije vjerojatno ga u prvom redu vodi želja, da Francuskoj osigura što bolju budućnost. Njegov uspjeh ili uspjeh nekoga drugoga (jer ličnosti su sporedne), koji će nastaviti u istom pravcu, ovisit će o događajima na ratištu.

Borbe u Francuskoj poučne su i za druge narode, za koje je aktuelno pitanje držanja u današnjem ratu. Što se tiče našega odnosa prema tim događajima, mi ih možemo ocjenjivati jedino s opće europskog stanovišta. Nama se misao europske suradnje čini zdravom i korisnom. Rivaliteti velikih vlasti europskoga kopna bili su česti izvori krvavih ratova, u koje su bili uvlačeni i narodi, kojih se to malo ili nimalo nije ticalo. Tako smo mi Hrvati stoljećima ginuli po svim europskim ratištima. Trajno sređivanje odnosa Francuske i Njemačke bio bi velik datum europske povijesti i radi toga svaki narod koji pripada europskoj zajednici mora željeti, da se ostvari nova europska suradnja na načelu pravednosti u pogledu nacionalnom, gospodarskom i socijalnom.

—Iv—

Književni prikazi

ČETIRI ZBIRKE POEZIJE

(S. Košutić: Osmijesi; J. Velebit. Putnikova pjesma; T. Smerdel: Iz moje korabljice; I. Ladika: Čistilište srca.)

Savremena hrvatska lirika povlači se pred umjetničkom prozom, koja sve više preotima mah. To još ne znači, da je lirika u opadanju. Svakako se nešto izmijenilo kroz godinu-dvije u korist proze kvantitativno i kvalitativno. Zadnjih

godina lirika se toliko razmahala, da se činilo i opasnim za književnost preliti život današnjice isključivo u stihove, a materijal nije bio u svemu prikladan lirskim izlijevima. To nije nemoguće ,ali bi trebao iskočiti na površinu sintetičniji pjesnik, koji bi doista znao i mogao pjesnički obuhvatiti svu stvarnost. Takova pjesnika nijesmo imali, pa je životna problematika ostala dijelom nedirnuta od pjesnika i prepuštena prozaistima. Ovi su stvarnije shvatili potrebe vremena i donijeli ulomke života, koji su se oteli pjesnicima. Pojava je utješljiva, jer jamačno savremena poezija nije pružila dovoljno opravdanih razloga, da vjerujemo, kako može obuhvatiti sav život i umjetnički ga prekaliti. Noviji pjesnici previše su lirski disponirani, da bi mogli našu zazbilju pjesnički oblikovati. Veoma dobro zapažaju znakove vremena, donesu ih ponekad u svojim stihovima, ali toliko udaljene od stvarnosti, da u njima ne vidimo objektivni život. Istina najviša je pjesnička vrlina dati u uzetim komadima života i svoj lični dah, svoje gledanje i osjećanje, ali je jednaka opasnost, da suvremenici ne vide u stihovima nego sitni lični svijet, dalek od široke životne arene. Neki su pjesnici možda i oćutjeli manjak, pa su se dali na konkretnije primjere života, ali nijesu uspjeli dati dobru poeziju zbog raznih uzroka. Neki žive od prošlosti i daju dobre pjesme (Delorko), drugi životare na davno prohujaloj frazeologiji (Ladika), a treći opet daju okolnu životnu tragediju, ali se njihova poezija doima kao poetizovana žurnalistika (I. Jakovljević), na koncu neki žive od mnogih pogleda po svijetu, ali ne od doživljavanja svijeta (D. Ivanišević). Uspijeva jedino lirika intime, unutarnjosti, koju je život djelomično dotakao, narušio zatvorenu ličnu ravnotežu misli i osjećao i pjesnik se našao ponukanim, da tomu dade izražaja u pjesmi Ove konstatacije daju se lako napipati u zbirkama Velebita,Kesterčanek-Gašparovića, N. Simića, Delorka, Jušić-Seunikove, B. Begovićeve, Karlovčana, Ladike, Gervaisa, Šolca, S. Košutić, Smerdela, V. Kosa i t. d.

Sudeći po brojnim imenima lirika je i danas obilna, šarolika, ali nije bogata životom. Postoji pače opravdana sumnja, da li će barem neki u stihu otkucati zadnje stranice vlastitoga života. Nekima će više pristajati druga koja književna forma i u njoj će dati svoje najbolje, a drugi će se zaustaviti i presušiti nakon nekolicine lirskih izlijeva. Među ovim pjesnicima ima i takovih, koji su za stih sačuvali tek dio sebe, najprisnije svoje osjećaje, a sve drugo izniješe u djelima druge vrste.

Sida Košutić spada svojim stihovanim radom među ove posljednje Tanka zbirka Osmijesi donosi višak osjećaja pjesnikinje, koja se na drugoj strani dovoljno jasno i široko izrazila, a za pjesmu ostavila još nedorečene utiske života ili takove dojmove, koji nalaze pravi izraz isključivo u stihu. Tako joj je diktirala njena umjetnička narav i nužda. Jedno vrijeme činilo se, da će S. Košutić izdjelati umjetničku fizionomiju samo u stihu, takovo je nadanje bilo opravdano prvim njenim radovima, ali je u zadnjim godinama iznenadila široko zasnovanim romanom, kojim se udaljila od čisto lirske tematike. Moglo bi se istraživati, koliko joj je inspiracija jedinstvena uzevši njeno književno djelo u cjelini, ali to zahtijeva drugi način obrade i analize pjesnikinje, a ovdje je važno ustanoviti, od čega je satkana njena poezija u zbirci Osmijesi. S. Košutić dala je u svojim zadnjim pjesmama utrške unutarnjosti, koji nijesu došli do profanoga svijeta ili su inače bili neizrecivi. Osnovna karakteristika njenih pjesama jest čežnja, slutnja, nadanje, strah, sve osjećaji, koji se pojavljuju pred nečim, što se ima dogoditi. To je poezija čekanja i nagoviještanja pjesnikinje, koja je načela život, ali mu nije došla kraju, nego od njega još nešto čeka. Ne bi se smjelo reći, da zbirka sadrži samo varijacije prve pjesme (Osmijeh), ali je nedvoumna činjenica, da se mnoge pjesme naslanjaju na nju i stihove:

Često posljednji,
često jedini,
dolazi ko daleka jeka,

često je samo
nadanje tiho
onog, što duša davno čeka.

Takove su prirode pjesme: Pjesma čežnje, Gdje si?, Čežnja, Strah. U takovim duševnim raspoloženjima nikla je većina pjesama. Nekoje su doista vrijedne i tople, a iza čitanja ostavljaju dojam nedorečenih osjećaja i nečega, što se naslućuje u budućnosti. Inače pjesnikinja ne daje množinu raznih čuvstava, jer znade iz jednoga više ih izvijati i davati im specifičnu notu, a kad se ti osjećaji osamo i izreknu na običan način, veoma je sličan jedan drugomu; nikli su iz jedinstvenog raspoloženja. S tim u vezi treba napomenuti činjenicu, da ne stoji pod kakovim utjecajima, koji bi narušili glavnu liniju njenih stremljenja i čuvstvovanja. Još je veoma utješljiva pojava, da pjesnikinja ne podliježe utjecajima lektire. Toliko je jaka umjetnička individualnost, da ju je nemoguće otrgnuti od njenog gledanja i osjećanja svijeta. S. Košutić približava se definitivnom izrazu, koji je njen. Nema gotovo pjesme, u kojoj bi se zapazila nestalnost izražavanja ili mogućnost drukčijeg oblikovanja, nego što je doista dan u pjesmama. U tom se mnogo razlikuje od mladih pjesnika, koji još nemaju svoga kruga misli, pa naravno ni svoga izraza. Ne drži se uvijek uobičajenih poetičkih pravila, pa ima i nečistih srokova (Tamo), ali zato mnogo pazi na dobru asocijaciju misli (Oblaci bijeli) i saživljenost ritma i sadržaja (Mlada bolesnica). S mnogo obzira pjesnikinja dotjerava stih i gleda uskladiti vanjski svijet s mogućnostima jezika, da taj svijet dočara u riječima. Stvarnost i izražaj postaju jedno (Mjesečina). Za primjer takove savršene saživljenosti vanjskoga svijeta i adekvatnoga izraza može služiti pjesma Tišina, gdje zadnji polustih pada muklo na pozadinu još tamniju kao poklopac. Uz uobičajene stihove dala je nekoliko dobrih sestina (Osmijeh, U tuđoj ruci), koji se doimaju kao novina.

S. Košutić približava se vrhuncu stvaranja u prozi i poeziji. Ova zbirka, po sebi nepretenciozna, mora se ukopčati u ostalo njeno stvaranje, možda sada znači neki predah i odmor u stvaranju i izgrađivanju njena romana, ali nikakav nazadak u umjetničkom pogledu. Umjetnicima je potrebna promjena izraza ne iz slabosti nego radi hirovite inspiracije, koja traži drugi način jednako uspjeloga umjetničkoga doživljavanja.

J o s i p V e l e b i t ugodno je iznenadio javnost uspjelom zbirkom Putnikova pjesma. Ime je susretano po časopisima, ali se na temelju pojedinih pjesama nije moglo ništa određenije reći. Stoga je dobro učinio, što je sabrao pjesme, a nije učinio loš izbor. Može se pače potpuno opravdano reći, da je s mnogo kriticizma probirao. Nema unutra pjesama, koje bi odavale osjetljive nedostatke. A to je mnogo za mladoga pjesnika. Sve je dobro vagnuto i dotjerano. Što diže ovu zbirku među ostalim pjesmama današnjih pjesnika jest jezični osjećaj i skrupulozno nastojanje oko savršenosti ritma. Svaka pjesma nosi sa sobom nov doživljaj i novi način izražaja. Nema mnogo načina ritmovanja, ali unutar jednoga načina znao je svakoj misli dati njen tok. Nema sumnje, da je ovo nedostatak i siromaštvo, ali pjesniku se pružaju prilike varijacija, kad je stekao priličnu rutinu u jednom načinu. Monotonija ritmike vjerojatno će biti dosadna u nekim slučajevima, ali nema nepravilnosti. Bilo da pjeva o svojim skrivenim bolima, usamljenosti, dragima, pejsažu ili vanjskim zapažanjima uvijek je znao naći pravu riječ, iako nema bogatu skalu riječi za pojedine predmete. Formalno i tematski nema bogzna kakove novine, ali ipak ima pjesama, koje su u svakom pogledu dobre (U jesen, u jesen, Pjesma starca, Pjesma žene, Ostavljena mati i t. d.). Nekada je znao usporiti ritam upravo majstorski, kad je trebalo donijeti pred oči kakav težak čas. Tako pjesma »Čama« upravo pritište statikom ritma i sadržaja, a ovoj se može pribrojiti U mračnoj noći.

Usprkos spomenutih dobrih strana Velebitove poezije, ne treba misliti, da je unutra sve savršeno. Pjesniku manjka lični način izražavanja i na mnogim mjestima sigurno ima sjećanja na starije pjesnike. Kažem sjećanja, jer nije preuzimao, nego mu je ostao spomen na čitano. Odatle možda potječe neizrazitost u sadržaju. Teško je naime naći osnovnu njegovu dispoziciju, glavni ton, po kojem

bi se moglo protumačiti barem jedan dio pjesama. Ima unutra nešto muklo, tamno i neizraženo, ali to još nije glavna crta poezije ove zbirke. Kao da je pjesnik mnogo vidio i osjetio, ali mu nijedan osjećaj nije postao toliko važan, da bi ga dalje razradio. Ova neizrađenost i neizrazitost sadržaja dolazi vjerojatno od utjecaja, kojima se nije mogao oteti u tolikoj mjeri, da obradi poglavito svoj ličniji motiv. Trebat će još unutarnjega dozrijevanja i formalnoga obogaćivanja, a ova mu zbirka može dati podstreka kod usavršavanja u tom pravcu.

Ton Smerdel nije novo ime u našoj lirici. Već godinama piše po časopisima ne samo pjesme nego i rasprave. Njegova poezija u zbirci Iz moje korabljice razbija se u dva pravca: lirika sjećanja na povijesne spomenike, koji u pjesniku izazivaju tople uspomene i poezija njegova ličnoga dodira sa sadašnjošću. U onoj prvoj vrsti poezije i nije trebao biti toliko ličan, pa je ta poezija ugodnija, nego pjesme iz sadašnjosti. Premda u reminiscencijama nema potresnih zvukova, ipak nas se doima kao odjek ruševina, koje su dio našega bića (Minčeta bez stražara). Lirika Smerdelove sadašnjice rastegnuta je između pejsaža i intimnoga ispovijedanja, da nijedan od ovih elemenata nije odlučno prevladao. A to će se morati dogoditi u njegovoj poeziji uz cijenu da ostane neizrazit. Nema unutra sličnosti s kojim pjesnikom ali ima zajedničkih misli, koje se mogu susresti kojekuda, a ta mjesta nijesu još postala pjesnikova lična drama. To se osjeća u nekim pjesmama, gdje je bliže moru (Marjanska rapsodija). Bez sumnje nađe pravu riječ, ali je često takova fraza više skinuta s površine okoline, nego je izrasla iz duše. U tom je možda najviši nedostatak, iako se to može opravdati karakterom Smerdelove poezije uopće, koja ne ide za izrazitim tonovima i bizarnim slikama. Uzima za predmet opće teme pa je u pjesmi teško dati novinu, ali svi opći predmeti uzeti u poeziju ispadaju takovi kod pjesnika, te je nesumnjivo dokumenat talenta pjesma, koja je uzdigla u sferu poezije elemente, koje svi nosimo u duši. Takovi su predmeti najteži za poetizaciju. Smerdel nije htio zapanjivati čudnim asocijacijama misli i riječi, čim se ističu neki mladi pisci. Možda će pobuditi pažnju na čas, ali će zamoriti čitača, kojemu je i previše teško poći od uobičajenoga načina izražavanja. Smerdel nije upao u ovaku pogrešku, makar su mu neki prigovarali da nije ličan i dovoljno svoj. Formalne karakteristike njegove poezije veoma su uočljive. Smerdel se nije nikada vezao na zatvorene pjesničke forme pa ni u ovoj zbirci. Značajka je njegova stiha razriješena širina, gdje je glavno ritam, a srok tek izuzetno podupire neke misli, da ispanu što poetičnije. Dakako da je velika opasnost izrabljivati slobodni stih, jer se predmeti rasplinjuju, dok zatvorene forme same po sebi sile na određeniju kondenzaciju misli. Tu je teško produbljivati ili skraćivati kao u slobodnom stihu. Smerdel bi se trebao okušati i u tom načinu pjevanja, makar mu taj način ne bi bio blizu, jer ga nikada nije vježbao. Možda će u takovim stihovima postati izrazitiji i određeniji.

Ivo Ladika je tipičan primjer pjesnika, koji je premašio dozvoljene granice slobodnoga stiha. Ciklus pjesama Zagorje u zbirci Čistilište srca ima veoma dobrih zapažanja zagorskoga pejsaža, ali neka se pomno pročitaju pjesme Na djedovini, Zagorje, Jesen u Podgori, Listopad i još neke pa će se opaziti, koliko je puta ponovio neke riječi i misli. Gdjegdje je dao drugu stilizaciju misli, ali je ipak prepoznajemo kao istu iz prijašnjih stihova. Široka panorama kraja zahtijevala je širinu stiha, ali ipak trebalo je paziti na mjeru i način. Sigurno ga je u tom zaveo slobodni stih i široka manira poetiziranja, jer se iste pogreške zapažaju kod nekih drugih pjesama: Jesenjin, Pjesma mojoj generaciji. Ladika je nastojao biti raznovrstan pridodavanjem novih nijansa pojedinim slikama, ali nije uspio potpuno ih spasiti. Sve pogreške takovih pjesama ne će proizlaziti iz širokoga stiha, koji je karakterističan za Ladiku. On je preopterećen prošlošću. Naša nedavna književna prošlost s bogatom tako zvanom socijalnom literaturom upravo ga kapacitirala i on se uvijek kreće u sjeni tih socijalnih akcenata formalno i sadržajno. Lako je u ovoj zbirci prepoznati grotesku naših socijalnih književnika

pred nekoliko godina. Frazarij je negdje upravo pozajmljen i ne će biti daleko od istine, ako se rekne, da je Ladika još daleko od toga, da se otrgne od hereditarnog preopterećenja već prohujale socijalne literature. A trebao bi se već osamostaliti. Kod njega ima dobrih zapažanja i to mu je najviša odlika, ali je naškodio sebi pjesmama, gdje je upotrijebio riječi, koje su upadno slične nekim pjesnicima, pa i nehotice zaključujemo na identičnost i ondje, gdje bi se moglo reći, da je samostalan. Istina nije prešao u karikaturu naše provincije, kako smo bili vikli čitati pred kratko vrijeme, ali ima pjesama, koje su blizu tomu. Okolnost da Ladika živi u sjeni prošlosti diktirala mu je i rječnik. I tu bi Ladika znao i mogao biti samostalniji. Vjerujemo, da je sklon socijalističkom gledanju okoline, dopuštamo pače, da je kod njega to intimno vezano za njegovu duševnost a ne naučeno, ali mora priznati, da to gledanje ne treba biti izraženo na način nekih poznatih imena. Ovi su dali svoju socijalnu literaturu, manje i više uspjelu, a sama imitacija njih prelazi u neskladni epigonizam, ako nije potpuno robovanje njima. Neka novi pjesnici dadnu novi timbre poeziji i predmetu, koji izgledaju tako stari i zajednički s temama starijih socijalnih književnika (Krleža). To će morati učiniti u interesu uspjeha vlastite poezije. Krležin obračun s ideološkim disidentima ima osim ideološkoga lica književno naličje, naime da su nasljedovači neumjesnim oponašanjem upropastili najbolje strane socijalne literature uzimajući kao glavno ono, što toj literaturi ne bijaše bitno. To vrijedi za sve epigone socijalne književnosti, koji su dovodili do skrajnosti upravo najgore strane dotičnoga praoca. Inače je Ladika dao nekoliko pjesama dobrih i to baš iz područja, gdje se oslobodio utjecaja (Život zrikavca). Drugdje je dobro intonirao (Romantika), ali takovih pjesama nema mnogo. Ladika mora postati svoj, da se mogne raspoznati njegov pravi talenat.

A. R. Buerov

ROMAN JAKOVA SEKULIĆA

(Sekulić: Za srećom, Suvr. knjižnica M. H., Zagreb, 1940).

Mali izgubljeni čovjek traži svoj put u životu. Posrće, luta kroz maglu bijede i stradanja, prolazi kroz labirinte poniženja i najzad se zaustavlja na bespuću, u tmini neizvjesnosti, da opet krene naprijed. Da opet počne sve iznova, s novom energijom i nadom koja snaži i sija kao zvijezda vodilja. G. Sekulić opisuje stradanje seljačkog djeteta. Pavao je predstavnik stotine i tisuće siromašnih hrvatskih dječaka, koji u svijetu zlopate iščupani iz kuće, sa seljačkog ognjišta, polazeći — za srećom. Za srećom polazi i Pavao, šegrtujuć u sumračnoj provinciji, životareći u tmini, lomeći se u sebi i sa sobom, a sve u čežnji za gradom. Dolazi Pavao i u grad, ali ovdje ne nalazi ni zadovoljstva, ni smirenja, ni onog života o kome je sanjao. Susreće se s ljudima, koji posrću kao i on, bore s bijedom, grizu međusobno i svađaju, boluju i tuguju i on o njima razmišlja i uviđa: »I helfer i Janko i Mirko, svi su bili jednom Pavlovih godina, svi su bili otkinuti od svog roditeljskog doma, sve njih je bolio rastanak i svi su osjećali, kao što sad osjeća on. I oni se spočetka nisu dali. No najposlije se moradoše podvrći tome nenapisanom zakonu«.

G. Sekulić poznaje život što ga opisuje; on se u tome ambijentu kretao, i proživljavao sve one opisane epizode, sve one brojne peripetije. Sve je to, osjeća se jasno, prošlo kroz dušu umjetnikovu, koji je osjetio potrebu da joj pribavi olakšanje. G. Sekulić je napisao vjerovatno dio svoga djetinjstva i dio svoje mladosti. U dnevnoj je štampi spominjano da je g. Sekulić manuelni radnik, bez škole u smislu građanskom i »aristokratskom«, a l i s a š k o l o m ž i v o t a, koja nikog ne mimoilazi, samo je drugačija kod svakog pojedinog člana ljudskog društva.

Sudbina je Pavlova čitaču poznata i bliska: razumije se, onom čitaču, koji p o z n a j e život; koji osjeća strujanje i vibraciju života, tok događaja, težinu današnjeg nereda i lomljenja, stravičnost besanih noći u samoći i progonstvu, u brlogu vučjem i leopardskom, kada je toliko zločinstava, a tako malo čestitosti i

zdravog morala. U tegobi današnjeg gibanja hrvatski se čovjek kao i taj bijedni momčić Pavao ili Pajo, krvavo znoji u svom koračanju ka napretku, za uspjehom, za dobrim; taj se čovjek lomi i kida, ali se uskoro na brijeg što dalje to više čini nemogućim, jer se pod nogama odronjuje kamenje, čovjek spuzi nazad, opet se penje i opet spuzne, pa tako stalno. Nikada postići cilja. Stalno pred uspjehom, u snovima, stalno s nadom i vjerom, ali bez rezultata. Taj teški hrvatski problem g. Sekulić je osjetio i proživio; taj problem proživjeli su s njime toliki mučenici, bijednici, nesretnici, umorni sinovi zgažene i izdane Hrvatske koja, osramoćena i popljuvana, gladna i iznevjerena čeka svoj — Veliki Dan. Čeka Pavao u predsoblju, u hodniku pred vratima, — stoji Hrvatska u predsoblju, a vrata su zamandaljena — ali otvorit će se. Vrata posvećenog hrama će se otvoriti i sići će Gospodin sa bičem i istjerati trgovce iz njega... Očistit će se hram i zrake će sunčane zasjati svima koji su čekali: izranjeni, gladni, bosi, prezreni. To je crta, koja se provlači između redaka romana g. Sekulića, kao tihi, nevidljivi, ali stvarni, dokumentirani protest; to je ona crvena nit koja daje boju i vrijednost ovoj skromnoj knjizi. Skromnoj radi toga, što u njoj nema bučnosti. A o umjetničkoj vrijednosti ovoga djela treba govoriti posebno.

G. Sekulić je čovjek nesumnjivog književnog dara. Taj njegov književni dar nije se još razvio do onog stupnja s kojega se počinje graditi samostalno. Crpsti građu iz sebe direktno, znači ponekad u razvitku pisca izvjesni riziko, da se rezervoar nutarnjeg bogatstva ne izvrgne izvjesnom rasulu, tako da se iza toga osjeća pomanjkanje snage za stvaranjem boljih i dubljih umjetničkih djela. Prvi dio knjige obiluje monotonijom, koja na mahove zamara. Tek u drugom dijelu scenski su efekti snažniji i neposrednije djeluju, da se istom pri kraju osjeti kako je pisac ovdje posve svoj i samostalan. G. Sekulić ne piše smiono i u tempu njegova izlaganja ima praznina i preskoka; u tonu njegova izlaganja nema dovoljno živahnosti; u načinu njegova slikanja manjka smjelih poteza, a boje su mu suviše blijede na mnogim stranicama djela. Knjiga nije slaba. Vrijedna je po mnogim svojim oznakama, zanimljiva je po svojoj izvornosti i iskrenosti, ali, ne bi bilo dobro za mladoga pisca g. Sekulića, kada se ne bi iznijele neke konstatacije; to ne bi bilo dobro ni za izdavača vrijednog i zaslužnog; niti za izbirljive čitače, koji bi moguće knjigu podcijenili.

Od mnogih dirljivih opisa, vrijedan je onaj (str. 176) u kome se Pavlu predočuje tuga pokojne matere i čežnja njena za njim: »Onu sličicu što si poslao, držala je iznad kreveta i svaki čas je skidala, ljubila, i lila suze kao godina. Onâ tri dana pred smrt stalno je o tebi govorila.« Pisanju g. Sekulića manjka scenska pozadina i psihološko poniranje u detalje životnoga gibanja.

Ovo se postiže mukotrpnim, ustrajnim, sistematskim radom i studijem života u sebi i oko sebe. Nije moguće reći, kako i koliko će se razviti g. Sekulić, ali se može kazati, da s ovom knjigom nije još našao svog književnog puta. Zavisi i od prilika u kojima će živjeti, koliko će moći koraknuti naprijed. Kao i njegov Pajo, kao i toliki naši mladi književni početnici, g. Sekulić je još u »predsoblju« uspjeha. Bilo bi šteta da ne nađe »onaj pravi put«, i skloni smo vjerovati da će ga naći. U teškoj potrazi za — srećom.

I. Balentović.

RADNIK-KNJIŽEVNIK IVAN SOFTA

— Išao sam s posla gladan i umoran i pjevao. Bio sam snažan čovjek, koji se je borio za kruh. A danas? Oni jedu travu i pjevaju. Tu radost ulijeva im vjera: da će ljetina roditi i kruh zamijeniti travu. A ja nemam te vjere. Ubila je spoznaja: da nisam slobodan čovjek, da ima ljudi, koji me mogu upregnuti, kad god hoće kao gazda svojega vola. Ljudi, koji me sile, da budem zločinac, da ubijam ljude i rušim ono,

što su oni svojom krvlju gradili, i da ima ljudi, koji svoje bogatstvo stiču na tuđem umiranju. — (»Dani jada i glada«, str. 54—55).

Tri knjige radnika-književnika Ivana Softe utiru putove naših radnika u hrvatsku književnost, koja iz dana u dan postaje sve bogatija, sve raznolikija i sve potpunija. Sam Softa donosi u našu suvremenu književnost obilje novih motiva i likova, koje smo znali, naslućivali, možda čak i opažali, ali samo kao promatrači, a nikada nismo vidjeli te ljude tako razgolićene i osvijetljene, kao što nam ih je Softa dao i nikada nismo mogli zaviriti tako duboko u njihove duše kao sada, poslije potresne ispovijedi jednog takovog čovjeka, koji je intetnzivno proživljavao kalvariju naših žalosnih dana.

Uzalud je pseudosocijalno piskaranje trošilo vagone strpljivoga papira, uzalud je paklenska propaganda maljala beživotne, vodene i namještene likove radnika! Svako najprosječnije oko sasvim lako je primjećivalo, da su sve te tvornice i dimnjaci i svi ti ljudi u radničkim haljinama namaljani iz bogatih salona i malograđansko-buržujskih soba i da su samo zato namaljeni, kako bi poslužili antitalentima kao zastava pod kojom mogu prokriumčariti svoje nevrijedno šaranje i fraziranje u sveti hram književnosti.

Trebalo je pisati o radniku, jer je to bilo najmodernije. I svi mediokriteti potrčaše listom za modom! Na stranu činjenica što ti pseudosocijalni piščići nikada nisu niti željeli dobra hrvatskome radniku! Na stranu činjenica, što nikada nisu vidjeli pravoga radnika niti za ručkom, a kamo li na poslu. Na stranu činjenica, što nisu vidjeli tvornice, osim (možda) na kakovim slikama ili na filmskom platnu. Na stranu to, što nisu nikada ni vidjeli tvorničke peći! Na stranu to, što su stvarali od radnika karikature, jer nisu poznavali ni njihov život, ni njihove patnje, ni psihologiju radnika.

A kada je došao jedan pravi pravcati radnik, koji je prošao taj život, koji je uz to bio i te kako aktivan u borbi za radnička prava, koji je na vlastitoj koži oćutio neizmjernu razliku između lijepih riječi i djela onih demagoga, koji su se ušančili po radničkimi organizacijama i beru sjajne plaće za svoju svetu birokraciju i za žuljeve radničke sirotinje, pseudosocijalni drekavci mukom zamukoše!

Valjda nijedan od naših suvremenih književnika nije morao na svojim životnim putovima svladavati tolike i takove poteškoće kao Softa, koji je u svojem djetinjstvu doživio i to, da je bio mjesecima kapara, jer nije bilo potrebnih novaca (ali je zato bilo u izobilju patnje i glada). Sve je to ostavljalo tragove u gladnome dječaku, koji je počeo upoznavati život u ratnim i prvim poratnim godinama. I to je njegovo djetinjstvo! To su Softine uspomene iz djetinjstva! To su događaji, koji su se tako duboko usjekli u njegovu psihu, da su ostali neizbrisivi. Osjeća se to u cjelokupnom Softinu stvaranju, a osobito u knjigama »Dani jada i glada« i »Nemirni mir«.

Karakteristični su naslovi Softinih knjiga: »Na cesti«, »Dani jada i glada« i konačno »Nemirni mir«. Upravo smo mi danas najbolji svjedoci jednog takovog nemirnoga mira, a Softino stvaranje možda i nehotice nameće pitanje: da li mi uopće i poznajemo jedan pravi mir, mirni mir? Mi se često puta varamo i zanosimo iluzijama, pa tek kasnije vidimo, da smo se varali i da smo prevareni, jer nismo nikada uživali mirni mir, koji znači savršenstvo, ideal!

Softa je seljačko dijete. Njegovi romani »Dani jada i glada« i »Nemirni mir« su upravo seljački romani. Samo Softini seljaci su predstavnici onih naših seljaka, koji radi nestašice zemlje postaju poljoprivredni radnici i sluge, pa primaju svaki posao, postaju polako jeftina radna snaga za sve i predmet najbrutalnijeg i najbezobzirnijeg kapitalističkog iskoriščavanja.

I baš to pitanje zemlje, zapravo nedovoljne količine zemlje, to je glavni problem Softinih seljačkih romana. Kako riješiti taj problem?

Problem nije riješen (sporadične seobe u plodnu Slavoniju nisu rješenje problema), a pisac ga nije ni pokušao riješiti konačno. On je samo ispravno postavio to teško pitanje, koje još čeka svoj odgovor. Uopće, Softa nabacuje probleme, pokatkada upravo reporterski, ali ih ne raščlanjuje i ne pokazuje određene putove, kojima bi se došlo do povoljnog likvidiranja postavljene problematike. Softa vrlo dobro zapaža, više puta do detalja vjereno i točno, reagira snažno i ljudski. Njegovi ljudi su vrlo jednostavni i prirodni, ali su zato bogati dušom.

»Dani jada i glada« i »Nemirni mir« su romani hrvatske Hercegovine i to one Hercegovine, koje su sinovi rasipali svoje živote i komadiće svojih tjelesa po raznim evropskim ratištima, dok je u pozadini, u samoj Hercegovini, kraljevala glad, i dok su žene, djeca i ono malo muškaraca, što je još ostalo kod kuće, kupili razne trave i korijenje po brdima, da barem nekako sačuvaju svoje gole i patničke živote. Hercegovačko selo u tim ratnim godinama, selo, koje je osjećalo svu strahotu rata, premda je taj rat bio daleko, zatim hercegovačko selo u prvim poratnim danima i godinama, kada je veliko oduševljenje radi naslućivanog svršetka svih patnja bilo sasvim kratkotrajno i varavi uvod u nove i teške dane velikih razočaranja, teških klonuća, neke katastrofalne bezvoljnosti i spoznaje o uzaludnosti svega, takovo selo, to je Softin svijet, to su ljudi i životi Softinih romana, koje sam malo prije spomenuo

Od knjige »Na cesti« pa do »Dana jada i glada« daleko je veći napredak u najpozitivnijem smislu, nego od »Dana jada i glada« do romana »Nemirni mir«. Uopće, »Dani jada i glada« zapravo znače Softin ulazak u hrvatsku književnost i ta knjiga je najugodnije iznenadila. Originalna sadržajem i formom, koncizna i puna, donijela je na svojim stranicama nešto sasvim novo i nepoznato (ili barem nedovoljno poznato) a ipak uvjerljivo i snažno.

Galerija Softinih ljudi je bogata. Samo šteta što su mnogi njegovi ljudi nedovršeni i neosvijetljeni sa svih strana. Softa ima malo potpunih i sasvim dovršenih ljudi (potpuno izrađenih) nego su sve to manje više samo skice, koje pisac izlaže, a koje čekaju svoje dovršenje

Softina krvava stvarnost nije slučajna, knjiška i tendenciozna! Njegove stranice donose slike pravoga života, doduše, teškoga, patničkoga, gladnoga, tužnoga i ojađenoga života, ali svejedno taj život nije rastvoran i sasvim beznadan usprkos mjestimičnoj teškoj depresiji, koja je uvijek posljedica izvanjskih događaja i nametnutih utjecaja. Softini ljudi nijedan čas nisu izgubili pravi smisao života i nisu izgubili volje za životom, nego njih ubija spoznaja o nemogućnosti i nepravilnosti takova života.

Softino selo i Softini ljudi teško optužuju svakim i najmanajim komadićem svojega bića i života besciljni, nečovječni i užasni rat, a njegov Markan, koji se vraća poslije svršenoga rata s jednom drvenom nogom, pa mora u zrelim i najboljim muškaračkim godinama opet učiti hodati, upravo jezovito prikazuje svu strahovitu tragiku klanja i besmislenog uništavanja ljudskih života.

Matiša Dudalić, svrgnuti austrijski žandarčić, sitna malena i jadna dušica, koja se dočepala komadića vlasti za jednog protuhrvtskog režima (austrijskog) a za drugog (srpskog) zastupničke kandidature, sjajan je primjer naših sićušno sitnih čovječuljčića, koji se dodvaraju svakome, pa jednako ponizno služe i Bogu i vragu, i svim režimima (a svi režimi takove primaju i nagrađuju, jer su to najbolji njihovi čuvari). Njegova kćerka Lela, koja je načula nešto u gradu o nekim stvarima, koje njen mozgić nije mogao shvatiti, došla je na selo prepuna mržnje i prezira prema tom selu i seljacima kao tipični predstavnik hrvatskih naprednjaka. Lela, propovjednik slobodne ljubavi, a u isto vrijeme kćerka jednoga narodnoga zločinca, oduševljava se činjenicom, što će bivši austrijski žandarčić biti imenovan od beogradske vlade zastupnikom i prvom prilikom bježi u grad, jer je njoj na selu, među narodom, užasno teško i dosadno.

Uopće, Matiša Dudalić i njegova kćerka Lela, to su najnegativniji tipovi iz Softine galerije, negativni u svojoj biti i savršeno negativni. Koliko su god sim-

patični i ljudski topli Markan, Miše, Janja iz »Dana jada i glada«, stari Jukur (Softina imena!) pa Anica, mali Iko Grizeljušić, Sumnjivi i drugi, upravo toliko su nesimpatični (na žalost: stvarni) likovi Lele i Matiše Dudalića.

Sjajne su stranice, koje govore o otkupu zemlje, o agama, trećini, agrarnoj reformi i o dočeku slobode:

> »Imali smo još neku vjeru u napredak i slobodu. I riješili su nas turskoga ropstva, i vjerovali smo, da smo slobodni. Prionuli smo, s voljom krčili i otimali od zemlje, što se je dalo oteti. Nismo znali, da su nam samo promijenili jaram. Obojili ga, da ga ne poznamo. Ali sada, kad se to šarenilo zastrugalo, sve je mnogo praznije i prljavije.« (»Dani jada i glada«, str. 101).

Strinka Tereza Staroševička izgleda vrlo simpatična pokajnica u želji, da dobije posinka, kada je već svojom krivnjom ostala bez djece, ali kasnije, kada otjera Antukine roditelje i djecu Markanovu, ljubomorna na samo rođenu Antukinu majku, pa još kada uči Ružicu (Antukinu ženu) kako se ubijaju djeca još prije rođenja (bogato iskustvo) ispada sasvim iz reda pozitivnih i simpatičnih likova i opasno se približuje krugu, koji čine Lela i Matiša Dudalić (narodni zločinci).

Tragična sudbina nesretne Janje Markanove i težak završetak i »Dana jada i glada« i »Nemirnog mira« sasvim su uvjerljivi, premda djeluju teško i preteško. Mi se i nehotice pitamo: pa zašto je Stanko morao pasti s krova vagona na povratku iz rata, kada je već bio na domaku svoje rodne kuće i zemlje? Zašto je Miše morao poginuti pogođen srpskom puškom u miru? Zašto je Janja morala tako stradati? I još mnogi i mnogi, »zašto« moramo izustiti, kad pročitamo Softina djela. Možda ćemo jedanput i na sve to dobiti odgovor!

Ivan Softa nam je dao u svojim djelima vjerne ulomke života ljudi s ceste i ljudi iz hercegovačkoga sela. Cjelokupno Softino stvaranje obogaćuje hrvatsku književnost novim i vrijednim prinosima književnika-radnika, čovjeka, druga i brata široke duše, čovjeka, koji poznaje život i kojemu je patnja najrođenija sestra. Nepravedno prešućen i nepriznat radi svoje beskompromisnosti i zdravih pogleda u književnosti i životu, radi svoje nacionalne svijesti i borbe za jedan drugi, novi i bolji svijet, za jednu stvarnu socijalnu pravdu, za jednu novu Hrvatsku, za više pravde i slobode u svijetu, zaslužuje Softa daleko više pažnje i pravednosti, nego što je dosada imao. **Marko Čović**

YAKUB KADRI: TUĐINAC

Velzekovi »Svjetski pisci«, Zagreb 1940.

Ovo djelo novije turske literature, za koje nam nije rečeno, s kojega ga je jezika preveo prevodilac Dragutin Bišćan, doista svjedoči, da je turska literatura današnjeg vremena orijentalna tek nekud, per accidens, regbi, a da je prožima zapadnjački evropski mentalitet, kako se on uzima u najgrubljem značenju te riječi. Zašto velim u najgrubljem? Zato jer usprkos pohvala stranih i domaće pohvale ovog djela u navedenom izdanju (vidi pogovor dr. Ivana Esiha) ovo djelo, kolikogod odaje genijalna pisca, nas ne zadovoljava posvema. I to baš zato, jer ga izgriza zapadnjački racionalizam, jer je pisac — navlastito u prvom dijelu — neki evropski esteta, kome se sve gadi, što nije gospodski čisto, udešeno za uživača, pa mu se gadi i prljavi puk. Zato se taj (zamišljeni) prvi dio teško čita, zvuči kao bez duše, malne kao evropska kopija, dok u drugom (zamišljenom) dijelu t. j. ondje, gdje pisac jače počne razvijati i obrađivati patriotsku temu, dok tu u drugom dijelu ne dobije djelo na moralnoj snazi i time na estetskoj vrijednosti. U prvom bi dijelu čovjek gotovo osudio pisca zbog estetiziranja i preziranja puka, no u drugom se dijelu on posve otvoreno izdaje kao čovjek, kojega vrijeđa onaj prljavi puk tek (?) zato, što je zaostao, zaglupljen, i sam nema smisla za dobro

vlastite domovine: ne ide s preporoditeljem Kemal-pašom, nego sa sultanom i s Englezima. Roman je naime uzet iz narodne borbe za novu, Kemalovu Tursku; on sav gori od rodoljubiva žara novog tipa Turčina, kako ga je stvorio Kemal, tvorac anatolske Turske.

U romanu neki pričuvni časnik piše u pustoći anatolskoj, kamo je došao iz Ankare, jer je izgubio desnu ruku, svoje memoare. U toj pustoši prirodnoj, Anatoliji, on se nalazi i u moralnoj pustinji, on je »tuđinac« među tim »zalupanim« svijetom, pukom. On prati s interesom rat Kemala protiv Grka (i protiv Engleza, koji stoje iza Grka), rat, u kom je i sultan na strani pobjedonosne Antante, ali puk ne pokazuje nikakova interesa za taj rat; udara uoči jaz između puka i konzervativnih sila (sultana i svećenika) i nove inteligencije bez predrasuda, a satkane na stanu racionalističke zapadnjačke civilizacije bez duše. Drugi (zamišljeni) dio bilježnice čine većma vijesti o borbama; napokon o pobjedi nad divljim Grkom i podmuklim i licemjernim Englezom.

Inače se mora priznati, da je ono anatolsko selo, bijedno, prljavo, šturo, bolesno, zaostalo dano baš klasično, i da se upočetku crtajući jaz: puk — intelektualac (= tuđinac!) pisac pita, postoji li svugdje u svijetu ovaj jaz. »Ruka mi dršće, dok to pišem ...« (str. 33). Ima tu lirike i one neotuđive orijentalne sjetilnosti, ima tu klasike, ali se ipak osjeća, da pisac i odviše ponizuje onog seljaka — gadnu i tupu životinju, što živi sred ove bijedne i puste Anatolije. Zar to selo nema baš ništa duše? To je nevjerojatno. Nije to uostalom na pr. sela naše Side Košutić, gdje ima zla, ali i dobra, to jest Božje blizine i topline; vidi se, Kadri je fini »gospodin«, a naša Sida Košutić je plemenita i nježna kršćanska duša. (Veseli me, da je mogu istaknuti i pohvaliti.) Na Izmajila, brata svog sluge, naš »Tuđinac« postaje ljubomoran, i baš orijentalno ljubomoran, ukoliko nije esteta: jer je Izmajil krezub i grbav ,a voli Eminu (koju i naš Tuđinac do kraja romana slijedi svojom ljubavlju), on bi najvolio tome jadnom momku (zato jer nije esteta?!) »iščupati grkljan, zadaviti ga« (str. 78. Pisac je bio poslanik u Evropi (i u Pragu), on je očito zapadnjak, zapadnjački nervozni gospodin bez duše, u kom nije zadrijemao ni sjetilni orijentalac. Da ga odviše ne osudimo, sjetimo se (na što nas i on sjeća i što nam čitavu stvar objašnjava) da su tamo u njegovom kraju »mnogim mladim Turcima, punim inteligencije i nade, kamenjem razmrskali lubanju, samo zato, jer su podrezali brkove« (str. 108). I na koncu konca ne pada ipak krivnja uza svu zloću seljaka na njega samoga. Ko je uzrok svim pojavama, od kojih pati turski narod i domovina? »Uzrok si tome opet samo ti, turski intelektualče!« (str. 108). Dakle možemo donekle razumjeti i opravdati pisca, što navaljuje toliko na seljaka, a opet ga i ispričava, ali se ipak onaj dojam jaza osjeća ...

»Tuđinac« je odviše kopija Evropejca, a današnji Evropejac bez duše nije uopće čovjek. I onda još hoće mir u čovječanstvu ... Mi vidimo danas, da se opet, hvala Bogu, diže zatrpana bezbožnošću masonerije stara Rollandova, stara kršćanska Francuska, ona »slatka Francuska«, domovina moje duše, u kojoj ja intelektualno živim, mičem se i jesam, i nadam se, da će Francuska u novom evropskom poretku imati da kaže svoju riječ, makar je i pobijeđena, jer njena misija (gesta Dei per Francos) možda nije još dovršena. U svakom slučaju naš Evropejac iz poversailleske ere nije baš nimalo privlačiva životinja ... To uostalom vidi i Kadri, kad crta Engleza, pa zato njegova racionalističkog estetu kao tip čovjeka ne smatram sretnim rješenjem evropske zagonetke.

Naš esteta nalazi utjehe u magarcu, »svetoj« životinji (str. 91), u pastiru Hasanu vidi stav, klasični stav Virgilova pastira (str. 114), njegovu sobu krasi kip Sokratov (str. 109), njega prate reminiscencije evropske literature, ali se u tom esteti ipak sukobljuju Istok i Zapad. Da ga hoće Emina, on bi je najprije svukao iz njenih brojnih krpa, da ih spali, da je zatim temeljito okupa, a novo bi odijelo, koje on u nje zamišlja, govorilo o tijelu; sama pak ona ne bi govorila, već bi on dopuštao samo da se smije i da se u poklicima izražava (str. 97—98).

No u drugom dijelu otkriva se onda naš intelektualac kao patriota. Na sebe uzima krivnju zaostalosti turskog seljaka i obasipava Evropu grdnjom i rugom. U selu njegovu vrve sada jata zlogukih ptica »glasova«. I pričaju o nekoj kraljici »Evropi«, koja će doći izbaviti Tursku iz ralja »razbojničkih čopora, što nam grabe zemlju«. I što mislite? »Kad nas ta kraljica spasi, postat će muslimanka. To joj je navijestio sam Bog« (str. 119). Nažalost! S jedne strane sultan i konzervativci, s druge Grci i Englezi, a ljudi oko Kemala nazivani — »kažnjenicima« (ibidem). Ovaj drugi dio, patriotski, pun je žarkog lirskog elana, i kad »Tuđinac« misli na rane, koje bi možda i njega mogle poslije dopasti, smatra se »starim knjigama o junacima«, da »na tim mjestima mogu da procvatu samo ruže, a iz svakog od njih mjesto krvi može da procuri samo med« (str. 124). Divnog li rodoljubivog lirizma, koji je, čini se, od naših zapadnjačkih mudraca, u zadnje vrijeme bio posve odbačen... Grci su prikazani kao neljudi, a Englezi u nepovoljnom, tradicionalnom kostimu. »A sad je eto pomno njegovani lord iz westminsterskog parlamenta upriličio hajku na bijednog anatolskog seljaka. Gdje će kod te sirotinje nešto naći, da utaži svoju glad? Gdje je među tim jadnicima o n a j, iz čijeg bi bedra mogao isjeći komad mesa, da mu doteče za beefsteak? Ta na svima je samo kost i koža« (str. 139). Eto tako glupi anatolski seljak ne zna, da ima postati biftek lordovski, i zato se tu sad sukobljuju stara Turska i nova, sultan i Kemal, Evropa i Anatolija, vjera i nacija, seljak i gospodin, neznanje i intelekat... Doista se mora reći, da piscu ovog romana ne manjka genija; tek se ne zna, što je ovo djelo, da li lirika ili roman, toliko ga prožima elementarni elan rodoljubiva žara i mržnje na tuđinsku eksploataciju i ropstvo.

Cio dnevnik, što ga piše Tuđinac — a roman i nije drugo, kako rekoh, do li dnevnik Tuđinčev — svršava u nekom neodređenom štimungu, gdje su Grci poraženi, ali se ljuto i krvavo i nečovječno osvećuju, dok Tuđinac ranjen utekavši s Eminom, također ranjenom, ne polaže glavu na njena bedra, u naumu da Emini preda bilježnicu, a sam ode — »ususret neizmjernoj neizvjesnosti«. Premda se tako neizvjesno svršava ovo djelo, iz njeg daje ipak, makar i mutno, ona rodoljubiva lirika nekako naslutiti novo sretnije doba preporođene Turske... Istina, da baš onaj jaz između klasa taj pogled zamućuje... Ali ipak elita je tu...

Roman je ovaj dakle zanimiv kao dokumenat turske borbe za nezavisnost svoje države, ali on je i djelo jednog genijalnog pisca, koji je dokazao, da patriotski motivi još uvijek spadaju i mogu spadati u — literaturu.

Dr. Drago Čepulić

MILIVOJ MAGDIĆ: LIBERALIZAM I SOCIJALNA PROBLEMATIKA U HRVATA

Nedavno je kod nas izašla brošura g. Milivoja Magdića: Liberalizam i socijalna problematika u Hrvata. U štampi je brušura bila veoma zapažena zbog svog sadržaja. U njoj nekadanji doktrinarni marksista osuđuje svoj bivši ideološki smjer i prikazuje zlokoban utjecaj liberalizma na socijalni život Hrvata. Iz brojnih citata vidi se, da je g. Magdić dobro proučio problem o kojem je namjeravao pisati. On je pročitao brojne papinske enciklike i katoličke sociologe i onda je zaključke svog studija iznio u spomenutoj brošuri.

Liberalizam se pojavio u Zapadnoj Evropi, odakle je došao u Hrvatsku. Kao svagdje tako je i kod nas »taj liberalizam bio adaptiran potrebama razvijajućeg kapitalizma«. Kolijevka je liberalizma Francuska, u kojoj se razvio liberalizam iza velike francuske revolucije, a potom i po svim ostalim zemljama, pa tako i kod nas Hrvata. Liberalizam je kriv da je čovječanstvo zapalo u tešku duhovnu i financijalnu krizu, u kojoj je veliki kapital imao svoje zlatne dane.

Katolička je Crkva uvidjela zlo u koje će liberalizam dovesti svijet, pa je odmah upozoravala čovječanstvo da raskine teške okove, u koje ga je liberalizam

vezao u ime »slobodnjaštva« i »naprednjaštva«. Magdić veli, da su svi glasovi i pozivi Papa ostali »glas vapijućega u pustinji za liberalnu Evropu«. Katolička Crkva nije nikada prestala voditi borbu s liberalizmom. »Liberalizam je u svakom slučaju taj stav notirao i označio Crkvu kao neprijatelja broj 1«.

Raspravljajući g. Magdić o liberalizmu u Hrvatskoj iznosi mišljenje Šufflayevo, po kojem su Hrvati uslijed svog geografskog položaja podvrgnuti Zapadu, jer »istočna obala jadranska, pače čitavi stari Ilirik, odvajkada tvore granicu religija, jezika i vlasti. Rim, Bizant, Mleci, mađarska, turska i austrijska vlast izmjenjivale su se i doticale na tom tlu«. Stoga nije čudo da je liberalizam došao k nama iz zapadne Evrope, kao i ostali kulturni smjerovi. Makar je hrvatski narod po vjeri katolički i tu vjeru priznaje u praktičnom životu, nije se mogao oduprijeti liberalizmu, nego je on zahvatio duboki korijen u javnom životu. Magdić kaže, da je utjecaj liberalizma na Hrvatsku bio k o b a n.

U istoj brošuri osuđuje g. Magdić i marksizam, koji se je pojavio u krilu liberalizma. On kaže, da je »najsudbonosnija griješka marksizma ležala u podređenosti primatu materijalnoga, što je u praksi dovelo do zanemarivanja, odnosno podcjenjivanja duhovnih kvaliteta, čija je inicijativna eksistencija preduslov vršenja stvaralačkih napora za reformu društva putem izgradnje narodne zajednice«. Magdić je dakle došao do zaključka da duhovne vrijednosti imadu prvenstvo nad materijom. Negiranje prvenstva duha i postojnosti duše dovelo je hrvatsku inteligenciju do raznih zabluda, koje su također imale velik utjecaj, osobito na srednjoškolsku naučnu osnovu.

Taj liberalizam (pojačan marksizmom) donio je Evropi »trajan socijalni rat«. Liberalizam je vrlo pogodno tlo za razvijanje masonerije, koja je u liberalnoj Evropi došla do najjačeg zamaha. U duhu je liberalizma stvorena poversajska Evropa. Da je Versailles uzrok današnjeg rata o tom nema sumnje. Liberalizam je prema tome doveo do današnjeg rata. Iza rata će liberalizam, i svi sateliti njegovi morati potpunoma nestati.

U drugom dijelu svoje rasprave g. Magdić opširno prikazuje rad pok. dra Jurja Šćetinca. Dr. Šćetinec poznat je kao propagator korporativnog sistema u Hrvatskoj, prema nauci Pape Pija XI. Šćetinec je uočio kakovu je razvalinu u svijetu načinio liberalizam, pri prihvaća korporativni sistem, koji imade cilj reforme društva u socijalnom, moralnom, ekonomskom i političkom pogledu. Šćetinec prilagođuje korporativizam hrvatskim prilikama, on »ne prihvaća smjernice integralnoga i čistoga korporativizma«, i zato ne traži korporativnu državu, već korporativno uređenje društva, razumijevajući pod tim samo »profesionalnu organizaciju na socijalno-ekonomskom području, koja kao slobodna organizacija »društva« dolazi prema državi u određeni odnos«. Magdić opisuje osnovne ideje Šćetinčeve, pa zaključuje da on traži korporativno uređenje društva na socijalno-ekonomskom području.

Ova rasprava g. Milivoja Magdića je veoma zanimljiva i karakteristična. Marksisti su odbacivali nauku katoličke Crkve, a da je uopće nisu poznavali. Pojavu spomenute brošure možemo smatrati kao obračun g. Magdića s marksizmom.

Ivo Cerovac.

IZMEĐU ANARHIJE I DIKTATURE

(U povodu knjige R. H. S. Crosmanna. Izdanje »Orbis« Zagreb 1940. Preveo Zlatko Gašparović)

Problematika vlasti aktuelnija je danas nego ikada prije. Složenost međunarodnih odnosa, neriješeni nacionalni problemi, zamršeni ekonomski odnosi i nadasve teška socijalna pitanja traže nužno potrebe svoga rješenja, snažnu i od-

govornu organizaciju vlasti. »Laisser faire, laisser passer« ako je ikada bilo opravdano načelo, to danas nije sigurno niti jednoga časa. I najzagrijaniji demokrata vidi katastrofu u koju ga je doveo versaillesko-plutokratski svijet. Ideje francuske revolucije danas se temeljito kompromitirane. Danas svi ljudi osjećaju da je izlaz iz anarhije centralni problem.

Ova današnja anarhija je splet ukrštenih i razbijenih sila egocentričnog individualizma i liberalizma, a izlaz iz tog nesnosnog stanja može biti samo smišljena i jedinstveno zasnovana koordinacija tih heterogenih sila — organizacija reda. To je svima jasno. Ali problem preorijentacije nije tako jednostavan. Svako društveno uređenje nosi u sebi snagu samoodržanja i oko svake ideologije, koja je uhvatila korjena, iskristalizira se tokom vremena aureola, koju nije lako odjednom razbiti. Tako su i pojmu demokracije, u shvaćanju prosječnog čovjeka, upravo imanentni pojmovi slobode, jednakosti, vlasti cjeline naroda, a po tom i vladanja, koje najbolje odgovara narodnim interesima. Već sama riječ »demokracija« evocira u njegovoj svijesti te predodžbe, isto kao što mu riječ »diktatura« evocira pojmove nasilja i lične vladavine pojedinaca, dakle svakako vladavine protiv interesa većine. Prosječni današnji čovjek vrlo je osjetljiv u svojim osjećajima slobode i utjecanja na vlast. Iako bi on bio sigurno nesretan kad bi se morao posve slobodno sam voditi i doista vršiti neki aktivni utjecaj u vladanju, on ipak voli da mu se govori da je slobodan i da ima utjecaja i ne bi nikako mogao dozvoliti da mu tko »oduzme« tu slobodu i »spriječi« taj utjecaj. U toj činjenici leži tajna zamamne simpatije koju je pobuđivala »demokracija« u masama, u tom i snaga njezine samoobrane, jer se svaki udar na »demokraciju« u mozgu prosječnog čovjeka nekim čudnim silogizmom klasificira kao udar na njegovu slobodu, njegovo suodlučivanje u vlasti, prema tome i kao udar na njegovu sigurnost.

Mnoga razočaranja poratnog čovjeka su omogućila, da mi danas o problematici vlasti možemo treznije misliti. A mi i moramo o tome misliti, jer smo postavljeni pred alternativu, ili ćemo mi satrti anarhiju ili će anarhija satrti nas. Slučaj Francuske suviše je bjelodan dokaz. Niti jednom narodu ne može biti svejedno kakova shvaćanja imaju i njezini najširi slojevi o pitanjima slobode, o načinu sudjelovanja u narodnom životu, o pravima i dužnostima, o organizaciji života u državi i o ciljevima, jer ta shvaćanja oblikuju čovjeka kao člana narodne zajednice i po tom uvjetuju zdravlje i otpornost naroda kao cjeline.

Knjiga profesora Crosmanna rješava baš ove probleme. Zato ona mora biti podvrgnuta ozbiljnoj kritici. Mi ovu knjigu ne smijemo posmatrati samo kao književno ili naučno djelo, jer ona po svojoj tematici zalazi u područje, gdje se vrše opredjeljenja značajna ne samo za pojedinca, nego i za narodnu zajednicu. Osim toga uvijek treba s oprezom primati političke ideje pripadnika strane narodnosti, jer razlika interesa i prema tome nužnost različitog gledanja na pojedine političke probleme, čini da često nemamo od njih mnogo naučiti.

Uostalom Crosmann iznosi u svojoj knjizi probleme, o kojima se ne može posve nezainteresirano govoriti, što on i sam priznaje. Stoga njegova knjiga ne dolazi pred nas samo kao plod njegovog naučnog rada, nego i kao dokumenat jednog naziranja. I u hrvatskom prijevodu djelo poprima opet, uz svoju bez sumnje interesantnu naučno-književnu crtu, i svoj politički značaj. Time cijela stvar dobiva šire značenje, a o tom treba voditi računa i kod stvaranja suda o ovoj knjizi.

Crosmann nam daje sintezu političkih ideja od Machiavellija do danas. U svim tim teorijama mi osjećamo vječni sukob »Građanske vlade« i »Levijatana« — sukob novovjekog liberalizma s nastojanjem da se obuzdaju razorne sile individualizma putem autoritativne vlasti. Bez sumnje, to je centralni problem Crosmannovih izlaganja. Zato osobitu važnost njegove knjige ima zadnje poglavlje u kojem govori o fašizmu i nacionalsocijalizmu. Ovdje on daje svoje konačno mi-

šljenje o problemu vlasti i to ne samo teoretski nego i obzirom na današnje prilike u svijetu.

Objašnjujući fašizam i nacionalsocijalizam pisac počinje, posve ispravno, razmatranjem o Versaillesu. On ističe njegove mnoge pogreške, on je suviše inteligentan da ne bi vidio svu njegovu bezvrijednost, ali je suviše E n g l e z i d e m o k r a t da bi mogao shvatiti pravu narav versailleskih zabluda. »Prava slabost versajskog ugovora — uvjerava Crosmann — nije u nepravednosti uređenja, koje je u stvari bilo manje nepravedno, nego što je slučaj kojemu se temeljio t. j. da je narodna država konačni oblik civiliziranog društva (str. 190). Pisac oštro kritizira stanje, koje je nastalo iza Versaillesa, ali kad dolazi do toga da kaže svoju riječ o pokretima, koji su poveli najodlučniju borbu protiv versailleskog duha, on ih ipak napada. U tom i jest snaga Crosmannove knjige: on se ne služi prozirnom taktikom da, napadajući nacionalistička shvaćanja, brani današnje demokratske tekovine. Naprotiv on napada stanje u koje nas je dovelo plutokratsko vladanje rijetkom oštroumnošću i upravo privlačivom duhovitošću, tako da bi mu površni i neupućeni čitalac mogao možda i vjerovati da on doista traži »novi poredak«, a da dosadanja borba u tom smjeru znači samo grubu i brutalnu reakciju. Ovu tendenciju kao da je shvatio i prevodilac kad je originalni naslov knjige »Government and the governend« (Vlada i vladari), preveo na hrvatski: »Između anarhije i diktature«, što upućuje na dve ekstremne pole, koje su si blizu kao i svi ekstremi. Spasenje bi imalo biti u sredini i to je valjda o n a demokracija koju Crosmann uvijek spominje kod kritizira d a n a š n j u demokraciju, i o kojoj u cijeloj knjizi ne govori ni riječi, osim da će se »te stvari odlučiti djelatnošću demokrata u Engleskoj i Americi skorih godina« (str. 218).

Fašizam i nacionalsocijalizam gleda Crosmann iz svoje engleske perspektive kao interesantnu političku akciju ljudi, koji su bili spretni političari i znali se koristiti prilikama u svijetu. »Napredak fašizma može se razumjeti s a m o iz perspektive koletivnog pacifizma« (str. 196). On ne vidi u tim pokretima neku dublju i snažniju unutrašnju silu i determinaciju. Dok nacionalsocijalzmu bar priznaje da je »popularni pokret« za fašizam kaže da je »većinom lična tvorevina jednog čovjeka« (str. 209). Zato on ne govori o Mussoliniju kao v o đ i koji je u t j e l o v l j e n j e težnja cijelog naroda, nego kao o vještom »modernom knezu kakav je bio na srcu Machiavelli-u« (str. 209). Prema tome fašizam nije bila historijska n u ž d a talijanskog naroda. »T v r d i o je da Italiji treba vodstva ... ((ova strana riječ, uz još nekoliko drugih, provlači se kroz cijelu knjigu i na preko dvadeset mjesta para uši i kvari inače dobar prijevod). »P l a š i o je da će doći do anarhije ... « (str. 200) itd. To je način kojim pisac interpretira fašizam. Zar nije doista bilo anarhije, nego je tek trebalo njome plašiti narod, zar se potreba discipline i sigurnog vodstva nije nametala kao n u ž d a?

O nacionalsocijalizmu govori Crosmann u istom stilu samo s daleko većom mržnjom što odaje englesko podrijetlo pisca i pripadnost Labour Party. Napose je značajna Crosmannova simpatija prema židovima. On shvaća antisemitizam vrlo jednostavno, kao neku parolu koja je bila popularna i pomoću koje je bilo najlakše pridobiti mase. U svom zanosu za židove Crosmann postaje i neukusan, te prelazi granice naučno-književnog izlaganja. U originalu stoji i ova ispuštena rečenica: »Hitlerova slika o Židovu, koji snuje uništenje civilizacije, potpuno je točna slika u svakom detalju, ali ne o židovima, nego o njemu samome. Njegova je metoda da zamisli imaginarnog protivnika, okrutnog i bez skrupula, i tada tvrdi, da protiv takvog neprijatelja mogu pomoći samo okrutni ljudi bez humanih skrupula«. Ovoj rečenici nepotreban je bilo kakvi komentar. Ona ujedno temeljito kompromitira Crosmanna kao ozbiljnog naučnog radnika i odaje ga kao strastvenog agitatora plutokratko-demokratskog svijeta.

Jednakim okom gleda Crosmann i na fašističku i nacionalsocijalističku totalitarnu državu. On u njima ne gleda nuždu u anarhiji i spasenje od anarhije, nego

»sredstvo, koje je određeno od malog i složenog skupa odlučnih revolucionaraca za promicanje njihovih planova« (str. 213). »Svaka ustanova totalitarne države ne nastaje iz činjenice da olakša mirnu promjenu, nego da uništi svoje protivnike. Narod se polako lišava slobode, da bi njegovi vladaoci mogli biti potpuno slobodni« (str. 215). Totalitarna država mu je »oružje čiste prisile« (str. 213).

Ova shvaćanja karakteristična su doduše za čovjeka s Otoka, ali ipak ne možemo a da ne osjetimo strahovitu i karakterističnu kontradikciju između onoga što je pisac iznio, kad je o problematici društvenog uređenja raspravljao teoretski i ovoga što je napisao govoreći o političkim sistemima Njemačke i Italije. Za ideje francuske revolucije kazao je na pr. da su djelovale »kao prvorazredna crvotočina na poštovanje prema državnom autoritetu među obrazovanim dijelom naroda u svakoj evropskoj zemlji gdje je još prevladivala apsolutna monarhija« (str. 87) i premda su one stvorile patriotizam i ideal slobode savremene Francuske, da je ipak jedan autokrat izgradio upravu i zakonsku strukturu u kojoj su mogli uživati plodove revolucije jednostavni ljudi i žene« (str. 104). Kritizirajući Locke-a kaže: »Nije dosta izjaviti, da su svi ljudi jednaki, kad je golema većina bez prava glasa, neodgojena i bez potrebnih dobara. **Vjera u prirodna prava može da potiče ovakove ljude ne da prihvate građansku vladu, nego da je zbace«!!** (str. 63). »Pošto obični čovjek i žena — utvrđuje Crosmann raspravljajući o idejama Hobbesova Leviathana — žele mir i sigurnost mnogo više nego što se brinu za političke principe, može se dogoditi da sustav slobode, koji ne može jamčiti za sigurnost, bude zamijenjen totalitarnom državom, koja će steći pristanak mnoštva. **Politička sloboda je luksus, koji se može uživati samo u vrlo povoljnim prilikama;** kad se jednom dopusti zastoj i kad izgleda da se pada u bezvlađe, demokracija se može ukinuti na sasvim demokratski način, glasanjem, i barem neko vrijeme narod može **»voljeti da bude oslobođen od slobode«** (str. 57, 58).

Šta da mislimo o Crosmannovim izvodima nakon tako očite kontradikcije?

Ali još nešto onemogućuje Crosmannu da shvati današnje nacionalističke pokrete. Njemu naime nije uopće poznat fenomen naroda kao jednog etno-biološkog organizma. On poznaje narod tek kao organizaciju, kao pučanstvo, skupinu ljudi, koje vežu izvjesni interesi i zajednička vlast. Krv, baštinski emocionalni kompleksi, osjećaj dublje psiho-biološke nacionalne povezanosti Crosmannu su poznati tek kao riječi, tek kao uobičajena terminologija diplomatskog rječnika, ali ne kao stvarna sila koja razara i oblikuje forme života. Misliti da je narod »pučanstvo koje živi pod određenom središnjom vladom, dovoljno jakom da održi svoju nezavisnost naprama drugim vlastima« i da je narodnost »nešto što ovisi od središnje vlade« (str. 14) znači ne znati uopće ništa o narodu i narodnosti, a u vijeku najsilnijih nacionalnih pokreta to znači slabo shvatiti lice i duh današnjeg vremena.

Ovim svojim shvaćanjem Crosmann negira postojanje naroda kao takovih i priznaje samo opstojanje bezličnog društva koje je danas razdijeljeno državnim ogradama između kojih žive ti pojedini »narodi«. U tom se Crosmannovo mišljenje poklapa točno s marksističkim (on uopće vidljivo zastupa marksističke ideje, iako ne u cijelosti, a za Marxa kaže da je bio zajedeno s Darwinom »najveći od svih ljudi u vrijeme kraljice Viktorije«). Međutim nacionalistički pokreti i njihova shvaćanja o problemu vlasti, baš su izdanak dinamične sile tih nacionalnih organizama, koje Crosmann uopće ne priznaje kao posebne etno-biološke subjekte. Oni su ujedno najsnažnija potvrda stvarne opstojnosti naroda kao posebnih, viših organizama. Brojni ekonomski i socijalni problemi nastali poslije rata nisu mogli

biti uklonjeni klasnom borbom i stvaranjem besklasnog društva, jer su za to manjkali preduvjeti u prirodi evropskog društva dvadesetog stoljeća. Staleži pojedinih naroda osjetili su da je klasna borba tek posljedica jednog neprirodnog stanja, a nipošto nužni put k rješenju socijalnih pitanja. Nacionalni osjećaj, krv i svijest o toj krvi, bili su ona dinamična sila koja je te narode rastrgane unutrašnjim borbama i iscrpljivane internacionalnom židomasonskom hidrom, probudila i okupila u jedinstvenu i snažnu falangu. Osnovna je pogreška gledati nacionalističke pokrete kao nešta što nastaje odozgora. Oni se rađaju na širokim talasima uzbuđenja čitavoga naroda onda kad je voda već došla do grla. Vođa nije nipošto diktator ili despot, on formulira u jasne ciljeve ono za čim narod nagonski teži u mutnom kompleksu podsvijesti. Pojava nacionalizma nije samo vidljiva u Njemačkoj i u Italiji, nego, u manje jasnom obliku i kod gotovo svih naroda Evrope, koji su se osjetili ugroženi poslije rata.

Da je Crosmann shvatio pravo značenje naroda, onda mu ne bi ovako olako izmakla pojava nacionalizma, kao jednog snažnog pokreta, koji daje Evropi novo obilježje i poprima sve više univerzalni karakter. Totalitarna država nužna je posljedica nacionalističke dinamike i njezino opravdanje shvatio je Crosmann čitajući Hobbes-a. Isto opravdanje nameće se i danas, samo što to Crosmann ne razumije. Ako je ikada bila politička sloboda »luksus, koji se može uživati samo u vrlo povoljnim prilikama« onda sigurno danas nisu takove prilike. Uopće nacionalizam i nacionalistička totalitarna država vrlo su jednostavne ideologije i ne će ih razumjeti onaj koji ih ne promatra kao takove. U časovima opasnosti spasenje se može naći samo u jednodušnosti, disciplini i povjerenju u vodstvo onih, koji su se sami izdigli kao stvarni i prirodni vođe naroda. To je cijela problematika nacionalizma. Da je to doista jedan zakon života, najbolje potvrđuje slučaj Francuske, jedne izrazito demokratske zemlje. Dotjerana na rub propasti, ona je preko noći promijenila sistem svoga vladanja i danas joj se ne čini ništa prirodnijim nego da bude totalitarna država. I ne samo da je to prirodno, nego i nužno, jer o totalnosti francuskog nacionalnog duha i o totalnosti francuske vlasti ovisit će i regeneracija francuskog naroda. Možda će ovo shvatiti kroz stanovito vrijeme i g. Crosmann.

Na kraju možemo reći za ovu knjigu ono što je Crosmann rekao za »Društveni ugovor« t. j. da je »izvrsna stvar za čitanje i vježbanje u analiziranju neskladnih elemenata iz kojih se sastoji«.

Radovan Latković

Polemika

JEDNOM MARKSOVOM EPIGONU

U sovjetsko-ruskom propagandističkom mjesečniku »Izraz« objavio je neki V. Bakarić »kritiku« moje rasprave »Održanje seljačkoga gospodarstva«, izašle u Maloj knjižici Matice Hrvatske. Meni je bez daljnjega razumljivo, da se sovjetski propagandisti u Hrvatskoj ljute radi ove moje rasprave, — u kojoj je među ostalim izneseno i njihovo izrazito protuseljačko stajalište, — pa me stoga nije nimalo začudilo, što je jedan od Marksovih epigona preuzeo na sebe dužnost, »obračunati« s mojom knjigom. Isto me tako nije začudila činjenica, što se u toj »kritici« upotrijebilo stil, u kojem se protivniku niječe svako poznavanje stvari, a sebi prisvaja monopol znanstvenosti, naobrazbe, inteligencije itd., — jer je taj stil tipičan za svu marksističku literaturu, koja po naravi stvari i ne može biti drugo nego propaganda za marksizam ili za Sovjetsku Rusiju kao »majku socijalizma«. Ako se dakle sovjetski propagandisti pozivaju u svojoj propagandi na »nauku«, da bi dokazali kako oni imaju pravo, onda to

može možda zaslijepiti nekog srednjoškolca do četvrtog razreda gimnazije, ali ne može nikako biti mjerodavno za poznavaoce pojedinih problema. Tim više, što se ta marksistička »nauka« ne izdiže ni u kojem slučaju iznad običnog propagandnog letka, što dokazuje i ovaj Bakarićev slučaj. Gospoda marksisti dozvolit će mi temeljito posumnjati, da se u »nauku« mogu ubrojiti rečenice, kao što je slijedeća Bakarićeva, upućena valjda na moju adresu:

>»Slažem se s nekim ekonomistom, koji jednom reče, da nema ništa gorega i dosadnijega, nego kad locus communis počne filozofirati«.

Prepuštam drugima neka prosude, koliko se takovim rečenicama može pobiti protivnikovo mišljenje. One doduše imaju značenje u toliko, u koliko pokazuju krug ideja, u kojima se kreću pisci takovih »znanstvenih« rečenica. Ali to njihovo značenje nije toliko važno, da bi ih se zbog toga moralo objavljivati, kao da to publiku zanima, da li se razmišljanja nekog Bakarića kreću uvijek oko locus communis ili ne! Svakako prikazuje već ta rečenica njezinog autora u pravom svijetlu!

Nakon što smo ustanovili duševni niveau ovoga Marksovog epigona, ne može nas začuditi, da on već u svojem prvom pasusu piše neistinu, kada kaže, da ja u svojoj raspravi nisam naveo metode rada pojedinih istraživača privatno-gospodarskog optimuma u seljačkom gospodarstvu. Evo njegovih riječi:

>Bakarić: »(Rieger) Reproducira neka njihova mišljenja, no ne navodi ni njihove metode rada ...«

S time treba usporediti moje riječi:

>Rieger: »Svi dosadašnji istraživači, koje smo spomenuli, upotrebljavali su t. zv. monografsku metodu... Karutz upotrebljava statističku metodu ...« (str. 59. moje knjige).

Dakle, radi se o očitoj podvali istinoljubivog gospodina Bakarića. Ali mu se ne može zamjeriti, jer on je — marksista!

Ili da navedem jedan drugi primjer njegova podvaljivanja. U mojoj rečenici:

>»neomaltuzijanizam je zeuzeo sve više maha, tako da za neke države na pr. Francusku postaje problem populacije nacionalnim problemom ...«

dodaje on iza riječi »neomaltuzijanizam« napomenu »dakle teorija« i podcrtava riječi »tako da«, prema čemu bi proizlazilo, da je teorija neomaltuzijanizma kriva da problem populacije postaje za Francusku nacionalnim problemom. To je iskrivljavanje smisla moje rečenice, kojim se želi pokazati kao da ja ne znam razlikovati teoriju od prakse, i to namjerno iskrivljavanje, jer sumnjam, da g. Bakarić ne bi znao da se pod »neomaltuzijanizmom« ne razumijeva samo teorija!

Šteta bi bila dalje trošiti vrijeme i pobijati pojedine napomene ovog Marksovog epigona, koji je iz moga konteksta trgao rečenice i pokušao njima žonglirati, da bi dokazao svoje teze. Zanimivo je tek to, da on čak pokušava poricati, da bi marksisti bili »odlučni protivnici malog i srednjeg seljačkog gospodarstva«. Međutim ja sam tu tezu opširno dokazao u svojim raspravama »Agrarni marksizam« (»Hrvatska Smotra«, br. 10. g. 1938.) i »Agrarna ideologija komunističke internacionale« (»Hrvatska Smotra«, br. 11.—12., 1940.), pa je suvišno, da se time ovdje dalje bavim. Najbolji je dokaz za tu tvrdnju sama činjenica, da Marks i Engles govore u Komunističkom manifestu o seljacima kao o »klasi barbara«, koja pripada prošlosti, o »idiotizmu seljačkoga života«, o »barbarskim i polubarbarskim« seljačkim narodima, o »preživjelom i zastarjelom« seljačkom gospodarstvu, koje »ne može upotrebljavati strojeve«. A Marksov prijatelj i suradnik Engles, koji se nekom prilikom zadržavao na selu, pisao je o seljacima ovo (»Die neue Zeit«, XVII.,

1., 18.): »Mora se samo 14 dana biti zajedno gotovo samo sa seljacima, seljacima iz različitih krajeva, mora se imati prilike svuda naići ponovno na istu zatucanu ograničenost, isto potpuno nepoznavanje svih gradskih industrijskih i trgovačkih odnosa, istu slijepost u politici, isto govorenje u prazno o svemu, što se nalazi izvan sela, isto primjenjivanje seljačkoga mjerila na najsnažnije događaje povijesti... da se osjeti bijedan utisak, koji izaziva ova jogunasta glupost...«

Marksovi epigoni idu istim putem kao i njihov učitelj. Oni žele uništiti seljaštvo i pretvoriti ga u proletarijat. Od samostalnih seljaka hoće učiniti nesamostalne poljodjelske radnike u kolektivima. Bakarić i njemu slični mogu licemjerno prevrtati očima i tvrditi da je to »napredak«, ali svim razumnim ljudima je danas više nego jasno, da je novo kmetstvo, kakovo danas proživljavaju seljaci sa »jedne šestine zemaljske kugle« daleko gore nego ono iz feudalnih vremena. Ako to Marksovi epigončići ne vide, onda ih se može samo žaliti.

Dr. Vilko Rieger

Socijalni pokreti

»HRVATSKI RADNIK« O BATI

Hrvatski radnički savez osnovao je svoju organizaciju i u Borovu. To je značajan događaj, jer dosada ,nije u Borovu bilo ni Jugorasa, ni URS-a, ni HRS-a. HRS energično traži donošenje kolektivnog ugovora. Kako nije došlo do izravnog sporazuma između braće Maksimovića i HRS-a to je ovaj spor predan na rješenje radnom sudu u Osijeku. HRS izjavljuje da ima povjerenje u radni sud i sa pouzdanjem očekuje rješenje tog suda. Vrijedno je međutim zabilježiti da »Hrvatski Radnik« u broju od 21. I. 1941. o prilikama u Borovu donosi slijedeće:

»Što je u Americi Ford, to je u Srednjoj Evropi nešto slično Bata, samo s tom razlikom, što Bata svoje poslovođe plaća bolje od drugih poduzeća, dok radnike plaća slabije od drugih poduzeća. Međutim Bata ne zaostaje ništa za Fordom, ako ga čak i ne nadmašuje, u moralnom zarobljivanju radništva. Za Batu se može reći ono, što je Krist kazao za Farizeje, da su obijeljeni grobovi. Izvana sjajni i novi, a iznutra tamni i smrdljivi. Kod Bate uopće i nema radništva u svagdašnjem smislu riječi. Tamo su sve sami »saradnici« i »akcioneri«. Svaki radnik, tamo je i »suvlasnik« poduzeća. Zato u Batinim poduzećima, koja broje na desetke hiljada radnika u raznim zemljama i nema radničke organizacije. Što će radnička organizacija, kad kod Bate nema radnika već sami akcioneri...?

Tako je to i u tvornici Bata u Borovu. Tamo radi preko 2500 radnika-saradnika. Nikada kod njih nikakove radničke organizacije. Mnogi su drugi radnici upravo zavidjeli ovim »saradnicima« u Borovu. Govorilo se je: »Blago Batinim radnicima, kad njima ne treba radničke organizacije i kad su svi oni suvlasnici poduzeća«. A poduzeće i g. gen. direktor Maksimović, trljali su od sreće i ponosa ruke, kako su oni sami, bez države i radničkih organizacija riješili radničko pitanje i uz to opravdali liberalni kapitalizam. Gospodin Maksmović često se je čudio na druge poslodavce, kako i oni ne mogu riješiti radničko pitanje. Pa to je vrlo jednostavno pitanje: Radnike pretvoriš u saradnike, odnosno akcionere i stvar je gotova, nema radničkog pitanja ,a kapitalizam je uščuvan. Osim toga, kad se radnike pretvori u saradnike, onda ne trebaš plaćati ni prekovremeni rad sa 50 posto više od redovite plaće. Nema ni radnog vremena od 8 sati, ne plaća se ni boles-

nički tjedan u smislu paragrafa 219. z. o r., ni vojna vježba po paragrafu 221. z. o r., ni zagarantirana nadnica u smislu Uredbe o minimalnim nadnicama i t. d. U jednu riječ za Batu ne vrijedi ni jedan zakonski propis, koji štiti prava radnika, niti se oni poštivaju. Ima mnogo slučajeva, da radnik kod Bate na cijeli tjedan ne zaradi više od 60 dinara. Ovo se opravdava time, da je tog tjedna odjeljenje u kojemu je »saradnik« radio bilo na gubitku i, razumije se, »saradnik-akcioner« mora pravedeno sudjelovati u gubitku, kao i dobitku. Međutim u dobitku »saradnik« sudjeluje teoretski, a poduzeće praktički.«

Napominjemo da štampa u Beogradu i Zagrebu, koja piše o svem i svačemu, šuti o pokretu radnika u Borovu. Nije ni čudo: Bata nije neznatan, mali oglašivač.

TKO VODI TVORNICU »BATA« D. D. U BOROVU?

Donosimo informativni pregled vođa »Batinih« tvornica u Borovu.

Odjeljenje:	Ime:	Narodnost:
Nabavno	Klouda Jakub	Čeh
Pomoćno	Ćirić Nikola	Srbin
Kožara-Borovo	Trčala Jaroslav	Čeh
Kožara-Beograd	Arambašić Božo	Srbin
Gumara	Vrhovac Dušan	Srbin
Obućara	Toschner František	Čeh
Kalkulančno	Dzik Vilem	Čeh
Prodajno	Simić Marko	Srbin
Skladišta	Savić Risto	Srbin
Elektrana	Ing. Lj. Milošević	Srbin
Strojarnica	Vališ Josef	Čeh
Socijalno	Popović Marija	Čeho-srpkinja
Redakcija	Živković Svetozar	Srbin
Građevno	Karlovsky Lujo	Nijemac po porijeklu
Društveni dom	Nićetin Slavko	Srbin
Ekonomija	Gurka ing. Josip	Nijemac po porijeklu
Ekonom. Strumica	Dalihod Ladislav	Čeh
Rudnik Bešlinac	Steiner Vaclav	Čeh
Knjigovodstvo:	Tomaš Bohdan	Čeh
	Chmelar Ladislav	Čeh
	Blažek Josef	Čeh
Direktorium:	Maksimović Tomo	Srbin
	Maksimović Stevo	Srbin
	Nedeljković Momčilo	Srbin
	Jeričević Berislav	Hrvat
	Tichaček Antonin	Čeh
	Kondić Nedeljko	Srbin
	Purkov Dejan	Srbin
	Pamučina Stevan	Srbin

Titulu tajnika gen. direktora nosi Selak Andro, Hrvat, koji ništa ne predstavlja u tvornici, a dužnost mu je da prima posjetioce, kako bi dobili utisak da su i Hrvati u poduzeću zastupani.

Karakteristično je spomenuti, da sve škole u Jugoslaviji nisu bile u stanju osposobiti jednoga čovjeka, koji bi mogao vršiti dužnost knjigovođe i firma »Bata« je bila prisiljena da ta mjesta popuni strancima.

Iz gornjega se najbolje vidi, kako su u jednom poduzeću, koje se nalazi na području Banovine Hrvatske, Hrvati zastupeni. Što prema tome možemo od takovoga poduzeća očekivati u koliko nam mjerodavni ne pomognu.

Nijedan od gore navedenih stranaca nije potreban i zamjenljiv je s najmanje tako dobrim domaćim službenikom, a ipak oni i nadalje dobivaju dozvole rada i boravka. Svakog pojedinog firma nagrađuje po 200.000.— do 500.000.— dinara godišnje, već prema položaju, dok naši domaći radnici, na čijim se žuljevima ta grandiozna tvornica u tako kratkom vremenu stvorila, dobivaju minimalne plaće.

(»Pravica«, 15. II. 1941.)

KONCERN BATA U AKCIJI

I usprkos opozicije, na koju metode rada spomenutog koncerna nailaze u vlastitoj struci (koja ga je isključila iz učešća na Međunarodnom kongresu obućarske industrije u 1938. g.) Bata proširuje svoju djelatnost ne samo na druge evropske zemlje (Jugoslavija), već i na druge kontinente. Dobivena je koncesija za podizanje tvornice u Nizozemskoj Indiji. Na ostrvu Haiti Bata je već podigao tvornicu za izradu cipela bez đonova, koje se uvoze po manjoj carinskoj tarifi u USA, gdje se naknadno namještaju đonovi. Iskorišćuje se na taj način jeftina radna snaga na ostrvu Haiti (svega 30 centa za radni dan od 12 sati).

U državama Chile i Peru proradile su dvije tvornice Bate još u 1939. godini. Najzad u posljednje vrijeme dobiveno je odobrenje za podizanje tvornice obuće u Guatemali pod uvjetom da se je Bata obvezao na unapređivanje gajenja kaučuka u toj zemlji. Pregovori s Argentinom i Brazilijom, gdje se pomišlja na podizanje tvornice s 10.000 radnika, još su u toku. (Wirtschafts-Ring, 10. I. 1941.)

REORGANIZACIJA HOLDINGA NAŠICE

Holding Našice iz Ženeve imao je poslije svjetskog rata interese u Jugoslaviji, Rumunjskoj, Čehoslovačkoj i Mađarskoj. Da bi se sve to moglo bolje upravljati bila su u svakoj od spomenutih država osnovana odgovarajuća nacionalna društva, a nad svima njima stajao je Holding u Ženevi. Najvažnije od ovih društava bilo je jugoslavensko. Međutim, poslije teritorijalnih promjena u srednjoj Evropi, pokazala se potreba za reorganizacijom. Na prvom mjestu je čehoslovačko društvo izgubilo sve svoje posjede i tvornice u Podkarpatskoj Rusiji u korist Mađarske. Isto tako je Mađarska dobila veći dio rumunjskih posjeda i tvornica u odstupljenom dijelu Transilvanije. Ipak je jugoslavensko društvo ostalo i dalje najjače, a odmah iza njega kao nešto slabije slijedi mađarsko.

U toku prošle poslovne godine vladala je vrlo dobra konjunktura za drvarsku industriju i trgovinu drvetom; baltička konkurencija je bila nestala, a do stupanja Italije u rat odlučno se razvijao izvoz u Južnu Ameriku. Čista dobit holdinga u prošloj poslovnoj godini iznosila je 520.000 švicarskih franaka, prema 467.000 u prethodnoj godini. Rezerve pojedinih nacionalnih društava su izvanredno ojačane zbog toga što se uslijed deviznih ograničenja kapital ne može transferirati u inostranstvo. (Südost-Economist, 22. XI. 1940.)

REFORMA RADNIČKIH SINDIKATA

U svom govoru na skupštini HRS-a izjavio je ing. Košutić i slijedeće: »Narodna će vlast pristupiti organizaciji radne snage, da se rasporedi onaj koji hoće raditi, kome treba rad, da se znade tko ima koji posao obaviti, gdje treba tu radnu snagu upotrijebiti. Treba ostvariti strukovno oblikovane organizacije da pojedinci više ne će lutati bez veze sa cijelim radnim narodom, kao prosjaci i nuditi svoju radnu snagu... Trebalo bi pristupiti raspodjeli tih radnih snaga po strukama, treba ih povezati u jednu obligatornu, obvezatnu, radnu zajednicu. Samo tada možemo ovom nesređenom stanju, koje se kod nas pojavljuje stati na kraj...« Držimo da je ovo novi dokaz da se približujemo uređenju radničkih sindikata, uglavnom po talijanskom uzoru, kako smo to već ranije upozorili.

NOVE CENTRALISTIČKE UREDBE O ŽELJEZNIČARSKOM SOCIJALNOM OSIGURANJU

Ministar saobraćaja izdao je novu uredbu o osiguranju državnog saobraćajnog osoblja. U toj uredbi nije se pisalo u hrvatskoj štampi, ali se pisalo u slovenskoj štampi. Tako dr. Grampovčan u »Slovencu« od 22. I. 1941. da je nova uredba centralistička, što više upravo centralistička, jer oduzima samoupravnim organima i onaj mali dio samoupravnih prava, koje su imali po uredbi iz 1922. god. Nova je uredba djelo (šestojanuarskog) Udruženja jugoslavenskih nacionalnih željezničara i brodara, dok ostale željezničarske organizacije i dosadanji samoupravni organi pojedinih željezničarskih bolesničkih fondova nisu u pogledu te uredbe uopće bili konsultirani. Nova uredba došla je upravo iza toga, što su na nedavnoj glavnoj skupštini Središnjeg bolesničkog fonda u Beogradu, predstavnici svih željezničara zaključili da se provede decentralizacija njihovog bolesničkog osiguranja. Već prilikom te skupštine izjavili su neki visoki činovnici ministarstva da oni neće dopustiti nikakvo decentraliziranje. To je razumljivo kad se uzme u obzir da imovina fonda iznosi 200 milijuna dinara, a godišnji proračun 60 milijuna dinara.

Ne možemo na ovom mjestu detaljno prikazati oštru i svestranu kritiku nove uredbe, već bilježimo ovaj slučaj kao dokaz da ministar Bešlić i kr. vlada u Beogradu provađaju u jednom dijelu radničkog osiguranja veću centralizaciju nego što su je proveli oni koji su donijeli uredbu o željezničarskom osiguranju iz g. 1922.

No ministar Bešlić i njegovi ljudi malo vode računa o Savezu hrvatskih željezničara u Zagrebu, koji savez djeluje u okviru HSS, pa i o sekciji željezničara J. R. Z. u Ljubljani, već isključivo surađuje sa jugoslavenskim organizacijama željezničara, izgrađenim na šestojanuarskim načelima. Pokazuje to najbolje »Hrvatski dnevnik« od 22. I. 1941. u kojem Savez hrvatskih željezničara protestira, što su na anketu u Beograd, o promjeni pravilnika željezničarskih radnika pozvani samo šestojanuarski željezničari.

Socialis.

»Ostaje samo radikalizam. To je jedini način narodne politike«.

Stjepan Radić.

»Filozof s pravom može držati, da je nacionalna ideja negativna, jer raskida čovječanstvo i koči napredak raznih internacionala, pravi tuđine, a tuđin i neprijatelj su sinonimi. Ali dok postoji drevni jaz između sredozemnog Istoka i Zapada i puca još daleko veći, svjetski jaz između Azije i Evrope, dok s Balkana kroz 500-godišnju bizantinsko-tursku retortu juri 14. vijek, hrvatski nacionalizam označuje jedan od najvažnijih bedema zapadne civilizacije. Dok je ova ugrožena, a danas jeste, hrvatski nacionalizam ne znači samo ljubav prema rodnoj grudi i hrvatskim domovima na njoj, on ne znači lokalni patriotizam već lojalnu službu čitavom bijelom Zapadu. I zato je on apsolutno pozitivan«.

Dr. Milan Šufflay (»Značajke Hrvatske Nacije«).

ERRATA CORRIGE !

U 2. broju ovoga časopisa čitaj:

na str. 66.	ubrajati	mjesto	ubrojavati
» » 67.	akribije	»	akvibije
» » 67.	Klota i Laheza	»	Kloto i Lahera
» » 70.	balkanski	»	baklanski
» » 71.	ab eo	»	abeo
» » 75.	ipak na temelju	»	ipak se na temelju
» » 76.	da ih tko prouči	»	da ih se prouči
» » 77.	pokajati	»	pojakati

»Hrvatska Smotra« izlazi jednom mjesečno. List izdaje konzorcij »Hrvatske Smotre«. Predstavnik konzorcija i odgovorni urednik Mato Nikšić, Zagreb, Vinogradska c. br. 60b. Predstavnik redakcionog odbora I. Oršanić. Nova Ves 40. Predstavnik uprave Stipe Mosner, Zagreb, Klaićeva 62a, II. — Uredništvo i uprava nalazi se u Zagrebu, Nova Ves 40.

HRVATSKA SMOTRA

BROJ 4 TRAVANJ 1941. GOD. IX.

STARI I NOVI POREDAK

Kako danas stvari stoje i kako se pokazuju perspektive za budućnost, lako je shvatiti, da će se prilike u Evropi temeljito izmijeniti.

Za svako raspravljanje o budućnosti važno je uvidjeti, što bi moralo ostati kao bitno u slučaju pobjede tako zvanog starog poretka, a što namjerava iznijeti u svojoj pobjedi novi poredak.

Stari poredak je nastao u revolucionarnim pokretima ideja slobode, bratstva i jednakosti, čiju istinsku realnost nitko ne može poreći u težnjama ljudskim. Bilo bi predugačko i suvišno iznositi život tih ideja od početka revolucionarnih pobjeda, pa sve do danas. Dosta je utvrditi njihovu narav u današnjim životnim činjenicama, jer one definiraju vrijednost poretka.

Pogledat ćemo te činjenice na nekim važnim područjima ljudske djelatnosti.

Na međunarodnom političkom području stari poredak ističe internacionalni republikanizam, kojemu je cilj uklanjanje monarha odnosno slabljenje njihove vlasti, smatrajući da se time vlast približava narodu i da se odnosi među narodima mogu bolje riješiti, ako na čelu država ne stoje snažni dinasti koji se teško priklanjaju općem povezivanju naroda u jednu zajednicu. Taj dakle internacionalni republikanizam temeljem je u dvije idejne komponente: vlast naroda nad samim sobom i međunarodno bratstvo naroda.

U društvenom pogledu stari sistem ističe demokratizam, koji idejno stavlja sve ljude u jednaki međusobni odnos, u jednaki odnos prema vlasti i jednaki odnos u postizavanju svih dostojanstava i položaja u društvu.

U ekonomskom pogledu stari sistem ističe pravo svake individue na sticanje, posjedovanje i raspolaganje materijalnih dobara u načelu privatnog vlasništva.

U vjerskom pogledu stari poredak ističe, da je vjera individualna sfera čovjeka.

Tako se stari poredak grubo može označiti riječima: republikanizam, demokratizam, privatno vlasništvo i vjerski indiferentizam.

Posve je prirodno i razumljivo, da jedan sistem općeg i svjetskog značenja biva nošen nekim organiziranim silama, pa je tako i ovaj stari sistem izgrađivan po organiziranim idejnim nosiocima, okupljenim u jednu golemu svjetsku organizaciju: slobodno zidarstvo. Ta je svjetska organizacija riješavala probleme i pitanja staroga poretka i riješava ih još i danas.

Slobodno zidarstvo je u ove četiri orijentacione linije: republikanizma, demokratizma, privatnog vlasništva i vjerskog indiferentizma odgovorno provodilo svoja nastojanja i svoju volju.

U liniji republikanizma rušene su nepoćudne dinastije, sužavana je lična vlast kraljevâ i formirane su republike. Tako je, na primjer, prošli svjetski rat, u kojem je slobodno zidarstvo igralo golemu i presudnu ulogu, utvrdio čitav niz novih država, republikanskih i slobodno-zidarskih, uključujući tu i pobijeđenu Njemačku.

Sve te države imale su biti povezane u jednu međunarodnu mirovnu organizaciju: Ligu naroda, u kojoj je bila osigurana republikansko-masonska dominacija, kao u svojem svjetskom djelu. Liga naroda imala je postati temelj svjetskog republikanskog poretka, što nije uspjelo.

U ostale tri orijentacije razvili su se također toliki degenerativni faktori, da nijesu mogli po svojoj vrijednosti zadovoljiti narode i pojedince, i počeli su dovoditi čitav poredak u životnu opasnost.

Demokracija je imala biti jednakost, ali ona to nije.

Formacija oštro odjeljenih klasa i klasna borba dokazuju to nepobitno.

U pravu i mogućnosti svake individue, da postigne svaki društveni uspjeh sa svojim intelektualnim, moralnim i fizičkim laktovima postala je izvanredno razvijena i općenita metoda međusobnog guranja i istiskivanja sa svim svojim moralnim i društvenim posljedicama. Njenu ubitačnost su shvatili nosioci poretka i stoga su započeli planski i organizirano zahvaćati sav javni život, da bi u njega unijeli rad i disciplinu. Svjetska slobodno-zidarska organizacija šalje i određuje svoje disciplinirane i sposobne ljude u vladu, stranke, kulturne ustanove, ekonomski život, štampu i t. d.

Ali, u tom elitnom formiranju svjetskog upravljačkog sistema sve više je nastajao čvrsti zatvoreni krug ljudi sa različitim oblicima moći, ili uglavnom s dva oblika moći: visokim društvenim položajem i bogatstvom, — koji je dovršio formiranje kapitalističke klase, sposobne, organizirane, najvišeg sloja društva.

Revolucijom: jednakosti, slobode i bratstva bio je uništen klasni sistem, temeljen na plavoj krvi, a nastao je klasni sistem, konačno iskristaliziran na zlatu, kao nosiocu bogatstva. U Francuskoj je nosilac zlatne klase građanin, u Engleskoj aristokrat, koji to postaje iz redova građan-

stva uz vrlo teške napore. Da bi se shvatilo, koliko je samo teško doći u taj zlatni klasni zatvoreni krug, poučno je upoznati izvanredni primjer guranja poznatog engleskog državnika Disraelija. No, kao što razvitak života nije mogao podnijeti klasni sistem plave feudalne i aristokratske krvi, tako nije mogao podnijeti niti klasni sistem zlatnog zatvorenog kruga.

Na ekonomskom području metoda guranja i istiskivanja, konkurencija, unijela je pravu anarhiju .Da bi se doskočilo toj demokratskoj slobodi, stvara se i razvija do neslućenih moći sistem kartela, trustova i koncerna. Klasna dioba se pojačava sve više, zlatni sloj se potpuno odalečuje od mase. Tko se želio uspinjati u društvenoj ljestvici, tko je htio uspjeti, tko se želio održati, nije to mogao više slobodnom metodom guranja, nego se morao uklopiti i staviti u službu bilo kao svijesni član bilo kao rob svjetske organizacije i kapitalističkog poretka, — ili povesti borbu, tešku i riskantnu.

Prvi koji su shvatili taj stari poredak i izvukli neizmjerne koristi bili su Židovi, kojih je razmjerno najviše u slobodno-zidarskim organizacijama i ekonomskom zlatnom sloju, tako da unutar njega čine svoj posebni interesni međunarodni organizam.

No, dok je još prije rata 1914. godine bila dosta osjetljiva idejna i kulturna dominanta u svjetskoj masonskoj organizaciji, pa dakle i u javnom životu, iza svjetskog rata potpuno prevladava interesna, koristonosna dominanta, te se čitav poredak pojavljuje kao jagma za uživanjem, u kojem se gube sva načela odgovornosti ,morala, savjesti i poštenja.

Ako se u cijeli ovaj kompleks formiranja gornjeg sloja ubaci vjerski indiferentizam, koji je u Francuskoj dobio oblik protuvjerski, a u Engleskoj upravo onakav kako konvenira društvenom sistemu ,onda je lako shvatiti, da se život stvarno počeo pokazivati na taj način, da je golemi broj ljudi hvatao gdje što stigne ,da mu bude život udobniji.

Stranke su prestale biti organizacija za borbu i pobjedu ideja, a postale su organizacijama, u kojima je masa nalazila mogućnost, da glasujući za ovog ili onog dođe do kakvoga položaja, mjestanca i koristi. Narodni zastupnici prestaju biti zastupnici ideja, a postaju dodjeljivači službi, službeni i privilegirani kanal korupcije, mita i mimoilaženja zakona.

Rad mase postaje sredstvo, na kojem viši sloj stvara velebnu zgradu svoje moći; zbog kruha rad postaje robljem.

Konačno je došlo u pitanje, da li su obitelj i narod uopće kakve organske socijalne jedinice.

Nastala je općenita zabuna o tome ,što je kultura; odgovornost bilo u čemu ili tek samo uživanje?

Nastala je temeljita zbrka u shvaćanjima autoriteta i reda. Niti se znalo u obitelji, niti u narodu, niti u državnoj vlasti, niti u ekonomiji, u kulturnom stvaranju, po čemu je nešto u redu, i kakve vrijednosti moraju nositi autoriteti, pa da mogu biti stupovi nekog privrednog reda.

Istina je doduše, da su se na golemom tržištu mase pojavile organizirane stranke, karteli i trustovi, zatvoreni krugovi ili lože, koje su nastojale unijeti u politici, ekonomiji, kulturnom životu neku stabilnost, ali je istina i to, da je taj sistem stabilnosti postao u slici dnevna života očajan i bijedan po svojim političkim, društvenim, moralnim i ekonomskim izrazima.

Hiljade neriješenih problema na neizbrisivim čimbenicima života, — na internacionalnom području, unutar država vlade bez autoriteta i odgovornosti, klasna borba, gospodstvo zlata i ropstvo rada, na moralnom području golema labilnost i t. d., traže rješenje.

Stari sistem i njegove organizirane sile ostali su bez ideja i čvrstih ciljeva ,i degenerativna faza sistema nastupila je definitivno.

Time je nastupila prirodno historijska nužnost za rađanje novoga poretka kao velike revolucije, i to upravo u organskim elementima: reda, autoriteta ,obitelji, naroda, rada i međusobnih odnosa.

Tako prirodnom historijskom logičnošću utvrđujemo, u čemu se može manifestirati novi poredak i što njega mora zapravo definirati. Obrise toga poretka donekle već zapažamo, makar je još stari poredak u punoj snazi, i makar da smo tek u početnoj fazi svjetskog obračuna između poredaka. Možemo utvrditi kao sigurno vrlo važne orijentacione linije novoga poredka i njegovu početnu historijsku dinamiku.

Za stari poredak smo iznijeli, da je u sebi imao kičmenu organizacionu silu slobodnog zidarstva, u kojem je znatnu ulogu igralo internacionalno židovstvo. Isto tako novi poredak mora imati neke nosioce svojega sisistema, a u istinu se danas pokazuje to nosioštvo u zajedničkim nastojanjima Njemačke i Italije. Prema tome, namjesto uloge slobodnog zidarstva u starome sistemu, koje je započelo svojim djelovanjem u Engleskoj i Francuskoj, nastupaju u novome sistemu kao prvi organizatori Njemačka i Italija.

Problem autoriteta toliko je naglašen u novom poretku, da se režimi pojedinih država nazivaju u njemu autoritativnim. Da bi se uspostavio red u državama, zaveden je monostranački sistem stranaka, odnosno pokreta, koje su prirodnom snagom, svojom borbom i vrijednošću, svojim autoritetom došle na vlast, a ne nasiljem odozgo, po čemu se i razlikuju od diktatura, despocija i tiranija.

U novom poretku također je bitno naglašena obitelj kao prirodna društvena jedinica, i njoj se sve više pružaju uslovi zdravog razvitka i jačanja.

Koliko je pak istaknuta organičnost narodne zajednice vidi se po tome, što je čitav novi poredak označen općim imenom nacionalizma, pače i rasizma, koji isključuje unutar naroda diobu na klase, pa prema tome i klasnu borbu, kao i izvore ove borbe.

Na području rada i kapitala također se opaža odlučna preorijentacija.

Zlato prestaje biti mjerilom vrijednosti i bogatstva pojedinca i državnih jedinica, a diže se cijena produktivnog rada narodnih zajednica. Tako danas nesumnjivo vidimo ove orijentacione linije novoga poretka: autoritet, nacija, obitelj i rad.

Ideje jednakosti, bratstva i slobode nisu bile u stanju donijeti rješenje u pitanjima autoriteta, obitelji, nacije i rada, a budući da su ta pitanja od životne važnosti, napredak čovječanstva je tražio njihovo rješavanje i dao ga u zadatak novome poretku.

No, kako je cijeli stari poredak nesamo uskog društvenog značaja, nego političkog i ekonomskog u širokom međunarodnom opsegu, to su novi poredak odnosno prvi nosioci novoga poretka morali svoje državne i nacionalne probleme istaći kao dijelove cijeloga međunarodnog političkog i ekonomskog preuređenja. To znači, da se novi poredak ne može stabilizirati i shvatiti kao poredak samo jedne države ili samo jednog naroda, nego se može ustaliti u pojedinim državama samo kao dijelovima što šireg svjetskog političkog, ekonomskog i društvenog preuređenja.

Otuda organizirani nosioci borbe za novi poredak Njemačka i Italija nastoje da bi se u početku barem Evropa stabilizirala u novim idejama, a onda da se Evropa poveže sa ostalim kontinentima u sređeniji ekonomski i politički red, koji bi bolje mogao osigurati svjetski mir i kulturno stvaralaštvo. Makar je Evropa kontinent, ni ona ne može opstojati u jednom sistemu, ako su na drugim kontinentima drugi sistemi. Ekonomski problem Evrope ne može se riješiti, ako Evropa ratuje sa drugim kontinentima. Zbog toga Njemačka i Italija žele, da u velikom azijskom prostoru Japan uzme ulogu postavljanja novoga reda, dok prema Africi postavljaju čisto imperijalističku politiku, budući da na afričkom tlu nema nijedne sile, koja bi mogla biti nosilac novoga poretka, a koja bi zajedno sa Azijom i Evropom mogla sporazumno urediti svjetske političke i ekonomske probleme.

U svoj ovoj problematici ideja novoga poretka, svakako je u najvećoj mjeri unutrašnja stvar pojedine nacije sve ono, što spada u okvir općih linija autoriteta, obitelji i nacije, dok se linija rada pojavljuje u neku ruku kao zajednička stvar čitavog svjetskog sistema.

Istina je doduše ,da je organizacija rada stvar svakoga pojedinoga naroda, ali je istina i to, da je narod osuđen na siromaštvo i krajnju ovisnost, ako nije u stanju učiniti rad izvorom svojega blagostanja. Prema tome, novi poredak bi bio vrlo neuređen, ako bi u njemu postojali narodi, koji bi zauzimali vrijedne komplekse teritorija, a ne bi htjeli ili ne bi znali raditi. Zbog nerada, nesposobnosti rada, takva bi zemlja zaostajala, postajala bi izvorom političkih i socijalnih nesreća i nemira, te bi se time izrazila kao nesposobna za poredak. Dakle, osim izgradnje autoriteta, osim stvaranja zdrave obitelji, osim jačanja nacionalne svijesti i uklanjanja izvora klasne diobe i klasne borbe za novi poredak je osobito važna i bitna organizacija čitavog radnog sistema u pojedinim državama.

Autoriteti, obitelji, svijesnost nacije i njeno unutrašnje iživljavanje, moralna snaga naroda je ono, što najvećma spada u dnevno i usko događanje pojedinog naroda, no rad, sposobnost stvaranja, obilnost i vrijednost stvaranja jednako ekonomskog kao i kulturnog čini najšire i nužne razloge, po kojima narodi dobivaju pravu vrijednost i prednost jedan pred drugim.

Zlato i zlatni kapitalistički sloj može se oboriti idejom rada, organizacijom rada i svijesnošću onih, u čijim je rukama rad, t. j. pojedinih naroda.

Nekada je svijet bio povezan u sistemu plave krvi, pa onda u sistemu zlata, a sada dolazi sistem rada, u kojem moraju sudjelovati svijesne nacionalne jedinice.

Analizirajući ideje novoga poretka, koje se naziru u njegovu nastupanju i utvrđujući njihovu prirodnost i historijsku aktualnost, možemo zaključiti, da smo u dinamici napretka, možemo željeti s najvećim opravdanjem, s punom razumnom razboritošću, da dođe do pobjede i do što savršenijeg ostvarenja ideje: autoriteta, nacije, obitelji, rada i međunarodne stabilnosti; sa svim svojim logičkim konsekvencijama na svim područjima ljudskog života.

Ivan Oršanić.

»Sve političke pogreške dolaze od neodlučnosti u načelima i od nesigurnosti u postupcima«.

»Iz opasnog položaja nemoguće je izaći drukčije nego na jedan način, koji je i sam opasan«.

Mirabeau.

MOJA POSLJEDNJA PJESMA*

Ah, zašto srce kucaš toli burno?
Ja znam da žića već se kida nit...
Da zadnju spjevam? Dajte gusle žurno —
Kad jedna veće zadnja mora bit.

Al gdje da počnem? Jel' de? Svejedno je.
Za rastanak i cigla riječ je dost' —
A strmogled već spušta grane svoje,
Da preko Stiksa pokaže mi most.

Za slotom bura a za burom slota
I medju njima koji vedar dan...
Gle, to je kratka povjest mi života,
Sa koje često još me bjega san.

Da nisam pjesme imo — pod ledinu
Već davno moj bi skreno bio put;
Al njom se i nad skranj zvijezde vinuh
I zaronih u bezdan mora skut.

I sve što divno nadjoh tude... spletoh
U vijenac trajno dražestan i čvrst
I njim ovjenčah doma čelo sveto —
A sam sam pri tom osto gol ko prst.

Sad svršeno je... Žića sahne česma...
Gusala dragih bolan tihne cvijel...
Za poklon samo ova još je pjesma,
Ah, kom da bude — pitate me jel'?

Nek bude domu, od kog prvu primih
Za mladih dana, kadno htjede kob —
Pristupi, smrti, pa mi ruho snimi
I položi me stija u moj grob!

Na Gjurgjevo, 24. travnja 1932.

Gjuro Arnold

*) Nedavno preminuli hrvatski pjesnik Đuro Arnold objavio je ovu pjesmu u broju 1. Hrvatske Smotre (god. I., 1933.), kao svoju »posljednju«, jer je, oboljevši, mislio, da mu se skoro približava smrt. Od tada je Arnold još punih 8 godina poživio, pa ponavljajući ovu pjesmu, želimo počastiti uspomenu ovog vrlog čovjeka.
Uredništvo.

SUDBINA BERGSONOVE FILOZOFIJE

I. Metafizička pjesma Vremenu

Nedavno je u Francuskoj zaklopio oči filozof Bergson, koji je bio toliko slavljen i pjevan, kao da je svijetu donio novo evanđelje, novu objavu. Ipak je njegov sistem ostao — sistem. Toj su se njegovoj filozofiji pjevale himne i peani, pa ako nije zaslužio poruge, kojima ga je obasipavao njegov rasni i profesionalni drug, Židov i profesor Julien Benda, opet želimo, da ne budemo nepravedni ni s jedne strane, udarajući u talambase Neviđenoga, Nečuvenoga, Novoga, Odsudnoga i sl. Bergsonov je sistem tek sistem među sistemima, svoj, ali ne skroz nov i originalan, kako se telalilo, ne predsudan za svu buduću filozofiju i sve buduće umovanje ljudsko. Bergson ima svoje značenje. On ima zasluga, što je u jeku scientizma, koji je trabunjao o nekoj znanosti, koja je tobože sad sve otkrila ili koja je bar odsele jedina kadra da sve riješi; on je u jeku scientizma, pozitivizma i usred tadanjeg materijalizma ustao na obranu osebujnosti duhovnoga svijeta, na obranu psihične realnosti, koja ima isto toliko legitimacije za eksistenciju i naše priznanje, koliko i materijalni »znanstveni« svijet. Pače Bergson je s Descartesom dao tu prvenstvo duhovnome. Uostalom već se tada stala javljati reakcija na gore rečene pojave; Taine, Spencer, Renan, Marcel Berthelot već nisu apsolutno dominirali u vrijeme, kad se javlja Bergson, i mi tu vidimo na koncu XIX. stoljeća teren Bergsonu skroz pripravljen i reakcijom na staro, u koliko je ta prirodna, i javljanjem novoga, koje se ocrtava kao neki spiritualistički pozitivizam. Što taj znači? Znači, da se spiritualno, duševno u nama sve točnije motri, opisuje, kakovo doista jest, iznutra se gleda, unutra se gleda u našu duševnost, a ne dekretira se sve izvana i uzima za jedino mjerilo istine ono, što se »znanstveno« utvrdi vaganjem, mjerenjem i sl. Duševno je nešto drugo nego tjelesno, to je očigledno i to biva tada jasno. Ali se ide dalje od utvrđivanja duševnoga iskustvom, gradi se ili se hoće da gradi čvrsto na činjenicama, hoće se neki »spiritualistički pozitivizam« (Felix Ravaisson to sam ističe).

»Počevši od sada veliki filozofski problemi ne mogu biti postavljani ni njihovo rješenje traženo osim na terenu i sredstvima istraživanja, koje je Bergson pripravio. Filozofija Bergsonova ... je matica svake buduće filozofije«. Tako govori oduševljeni pristaša Bergsonov René Gillouin.[1] No to, kako rekosmo, ne stoji. Filozofija je Bergsonova sistem među sistemima, nije posve nova, a po svojim metodama one ne može

[1] La philosophie de H. B., 1911, str. 187.

pretendirati na gornju sudbinu, koja bi značila, da je Bergson otkrivenje i nova polazna točka. Niti se takovo (Gillouinovo) stanovište ičim danas nameće, niti je opet ispravno gledana ta filozofija, ako slušamo filozofa Bendu,[2] da je ta sva reklamirana filozofija samo »briga malog čovjeka (t. j. Bergsona) da snizi sve i najveće do svoje visine« — da je to sve »briga te žene da feminizira najmuževnije«. Bergsonova je, eto, filozofija bila predmet reklame, snobizma, pa se to ne da nijekati. André Chaumeix slaveći kićeno Bergsona nedavno povodom smrti, slaveći, kako to već znadu Francuzi, predavača, odličnog stilistu, čovjeka, koji je zastupao franc. filozofiju, te »nijedan francuski filozof počevši od Descartesa, nije bio više poznat i cijenjen među narodima«[3] morao je s obzirom na činjenicu, da su se Bergsonom zanosili snobovi i dame, sve to lijepo zaodjeti u ruho uzveličavanja Bergsonova i piše: »On (Bergson) je brzo shvatio, da među njegovim slušačima ima toliko snobova koliko i filozofa«.[4] Bergson je naime predavao na onom Collège de France, koji je za Renesanse utemeljio Franjo I., a gdje mogu polaziti predavanja svi, nesamo studenti, jer to nije nikakvo sveučilište u smislu zavoda za buduće profesije. Bergsonova filozofija ima svoje značenje i svoju veličinu, ona je pomogla Péguy-u i Maritain-u, da se dignu do vjere, ali što je onda ono, što je privlačilo snobove, zašto je grdi sa ženskosti filozof Benda? Bergson je zabacio razum kao spoznajnu moć, dao »intuiciji« pravo da filozofira i sad je svako mogao pjevati svoju metafizičku pjesmu, kako ga uhvati merak. To je mogao biti jedan razlog općem uspjehu bergsonizma, ako se uspjehom zove krik mode.

No da ne budemo nepravedni, sjetimo se, što je značilo na koncu XIX. stoljeća nastupiti u obranu duševnoga! Sve se motrilo izvana. A Bergson poziva da se zagledamo unutra, on analizira ono nutarnje, on nam gotovo otkriva nas same, jer od samog vaganja, brojenja, mjerenja, od samog promatranja vanjskog mi već nismo znali, da mi uopće postojimo, da postoji naš nutarnji svijet, da je taj osebujan, svoj, da nije isto što vanjski, ni kopija, ni prosti rezultat, ni paralela vanjskoga; i baš u taj svijet treba da se ipak zagledamo, ako ne ćemo sebi da lažemo. Jer na koncu konca i taj svijet postoji, ili zar on ne postoji — kako Descartes reče onim svojim »cogito, ergo sum« — zar on ne postoji sigurno čak i onda, kad o svem inače dvojim. Jer onda barem dvojim, tako te taj nutarnji svijet ostaje, i zar on sav nije činjenica, zar nije tu? A mi ga mimoilazimo, parafraziramo vanjskim, fizikalnim, zastiremo ga, niječemo (a tu je!), iskrivljujemo njegovu originalnost,

---

[2] Bergsonisme ou une philosophie de mobilité, 1917. str. 61.

[3] Revue de deux Mondes, broj 1. velj. str. 345.

[4] ibid. str. 349.

ne pitamo se, što je, otkuda je, a za Bergsona on će u svoj svojoj osebujnosti i bogatosti (te se uopće ništa ne ponavlja, sve je novo, drugo, sve kvaliteta, vazda druga) on će u svoj svojoj svježini postati jedini izvorni svijet, jedina prava slika stvarnosti (jer je sva stvarnost psihičke naravi), dok će onaj »znanstveni«, onaj naivni »materijalistički« svijet postati tek jedan zastoj u gibanju pravog svijeta, jedna mrtva točka: materija će postati umrtvljeni duh, silazni put duha, kako je to bila već za Leibniza: »omne corpus est mens momentanea«. Tko čita Bergsona, uvijek će se rado zaustaviti na tim stranicama analize, čim se malo stane sjećati sebe, čim se malo stane pitati za sebe, nije li ipak i on tu, sa svojom duševnošću, ali je opet, kako ćemo još vidjeti, istina i to, da Bergsonov sistem, kako ga je on »intuicijom« t. j. nekom »simpatijom« sa stvarima, neke vrsti »nagonom« izveo, da bude odgovor na pitanje: »što je istina?«, tako daleko pošao od zdravog razuma, na koji se zna i pozivati, da se njegova filozofija zato konačno mora odbaciti.

Među preteče Bergsona vidimo da možemo uvrstiti na neki način i Descartesa, jer i on polazi od naše svijesti. Karakteristično je to za francusku filozofiju, da se često polazi od svijesti, iznutra. Maine de Biran (1766—1824) započeo je onaj spomenuti spiritualistički pozitivizam, kad je filozofiju počeo umujući: »Ja hoću, da djelujem, dakle postojim«. On sebe kao uzrok osjeća, čovjek ima svijest, da jest, da je uzrok, a životinja toga nema: ona je zato nešto drugo. Eto tu u duši, u htijenju je Arhimedova točka, poluga filozofiranja. Preteče Bergsonovi jesu u istom pravcu Felix Ravaisson (1813—1900) i Jules Lachelier (1834—1918). No ima tu i drugih upliva. Ponajprije je filozofija njegova t. zv. filozofija »bivanja« (des Werdens, du devenir) a ne filozofija bitka (des Seins, de l'être) t. j. ona uči, da je sve konačno samo bivanje, promjena, a da nema ništa fiksno, nikakova »stvar«, nikakova supstancija, koja bi se tu mijenjala, koja bi bila subjekt onih promjena. Takva filozofija je posve protuslovna, jer nešto mora da bude, što se mijenja, a potiče ta filozofija još od Grka Heraklita. Kad pak Bergson uči, da je razum (koji stoji niže od intuicije, koja zahvaća živo, dok razum zahvaća samo mrtvo, svi njegovi pojmovi su mrtvorođeni kalupi ukočene, zaustavljene duševnosti t. j. materije) kad uči, da je razum samo oruđe akcije, onda se nešto približava pragmatizmu, za koga inače akcija (pragma = djelo) ima da odluči, što je istinito. Tu onda dolazi napokon Spencer u obzir, premda ga pobija, jer misao evolucije dominira u novom obliku i bergsonizmom.

U ovoj filozofiji bivanja središnje značenje ima vrijeme. Duševno teče, teče u vremenu. Vrijeme je oblik života, kao što je prostor oblik

smrti, s jednim operira filozofija intuicije, s drugim mrtva znanost. Dvije realnosti postoje, jedna je heterogena, gdje je sve razno, novo, to jest svijet kvaliteta, svijet vremena, druga je realnost — mrtva realnost homogena, prostor, gdje se broji, ponavlja... Ali onaj »tijek svijesti«, onaj kvalitativni svijet, naše »ja« to je pravi svijet, uzorak pravoga svijeta. Jer sav svijet treba zamišljati po uzoru našega duševnoga svijeta; nisu to samo slike, to je nešto malo više od slika naše svijesti, ali ne ukočena realnost, već tekući duh. Vrijeme pravo je ono koje iznutra saznajemo »durée réelle«, ne matematičko vrijeme, skalupljeno po uzoru prostora od poredanih sličnih, jednakih točaka, homogeno vrijeme. Tu se točke prožimaju. Naše »ja« je isto što to »realno trajanje«, ono je vječno bivanje, mijena. Intenziteti naših oćuta svode se na kvalitete, sve je, što je živo, još neukrućeno razumom, kvalitet. Tako nas psihologija, koja nas vodi unutar nas samih, vodi do metafizike. Vidimo, da pomoću »intuicije« psihologija postaje metafizika, a ujedno i to, da je metoda filozofiranja (»simpatija«, kojom se po intuiciji prenosimo u sve) ujedno regbi već i rezultat. Sve se ideje Bergsonove nalaze u korjenu već u onoj doktorskoj tezi iz g. 1889. »Essai sur les données immédiates de la conscience« (O neposrednim datima svijesti). Dakle, eto, Bergson hoće da pristupi svijesti neposredno i tako je ispita. Jer izvana joj ne možeš prići: izvana, ima on pravo, jest ono, što je izvana. Benrubi je vrlo praktično sačinio u svojoj Povijesti filozofije (II. sv., str. 754., 755.) jednu listu, iz koje se vidi, kako iz protimbe ovih dvaju pojmova prostor — vrijeme (i svih drugih, koje pod ove meće) izvire cijelo Bergsonovo filozofiranje. I zgodna je ta tabela, jer je jasno, čim uhvatimo središnju nit nekog sistema, da se lakše tu snalazimo. Inače nije uvijek lako čitati Bergsona, kako se zna reći, ali opet znade se on i vrlo lako izražavati. Malo je pretjerano, kad piše Gillouin: »Od Platona nijedan filozof sigurno nije pisao tako jasnim i čistim jezikom, gdje bi se snaga misli kitila tolikom draži poezije«[5] (čak ga zove »zavodnikom«[6]) — no opet nisu sve knjige pisane onako odbojno i teško kao knjiga »Materija i memorija«, koju stoga Francuzi nisu najoduševljenije primili. Tabela Benrubi-eva je od prilike ova (ja pišem sve u isti redak)

Vrijeme — trajanje — kvaliteta — heterogeno — promjena — kontinuirano — spontano — svijest — duh.

Ovo je tabela za vrijeme, koje kako vidimo znači pravu realnost, duhovni svijet, svijet gibanja, neprekinuti, kvalitativni. A svijet

[5] Op. cit. str. 4.

[6] ibid. str. 6

umrtvljenog duha, silaza u evoluciji prema dolje, materije, daje ova tabela:

Prostor — protegnuto — kvantitet — homogeno — nepokretno — diskontinuirano — nužno — automatsko — materija.

Kad se ove antiteze imadu pred očima, onda se lako pregleda Bergsonov sistem. To više, što i on sam ističe da se njegova filozofija kao i sve živo razumije samo iz cjeline, kao cjelina, a ne valja tu cijepati. Živo se biće upravlja iz cjeline, regenerira iz cjeline, pa tako i filozofija intuicije ili gibanja traži da se u nju zakorači odjednom.

II. Mrtva i živa filozofija.

Bergsonova je filozofija morala zadobiti na uplivu kao reakcija na zasukane pozitivističko-materijalističke ideje, na scientizam t. j. obožavanje »svemoguće« znanosti, koja je imala otkriti sve tajne, a nijekala je ono, što je tako svakome pred nosom. Kad sam ja kao mladi student pred ratom 1913. htio da ga čujem i našao se s kolegicom O. M. iz iste provincijalne gimnazije u Collège de France, morao sam ostati u onom hodniku pred salom, u kojoj je predavao Bergson. Zidovi su se znojili, sva mjesta zauzeta; da slušaju predavanje, neki su, vele, tu prosjedili cijelo popodne da dočekaju Bergsonov sat. Ja sam odsele išao slušati Bergsonova pristašu, koji mu je sad nasljednik, profesora Le Roy, inače praktičnog katolika, gdje je auditorij bio skroman. Le Roy nam je izlagao Bergsonovu filozofiju kao »novu« i regbi »definitivnu« filozofiju.

Sam Bergson je zapravo tek došao u Francusku i nije Francuz. Pripušten je — iznimno kao Židov, iz Varšave, došavši preko Engleske — pripušten je mimo zakona, izuzetno, na natječaj za Normalnu Školu, jer se otac obvezao pri tome, da će se sin naturalizirati, kad odraste.[7] Bio je najprije profesor srednjoškolski u Pascalovu gradu, Clermont-Ferrandu, onda na Lycée Henry IV, pa na Ecole Normale Supérieure i konačno na Collège de France. Zadnjih ovo 15 godina je poboljevao od reumatizma, nije izlazio i primao je samo posjete. Njegovom smrću ispražnjena je i na Akademiji jedna stolica. Vodio je, kako je poznato, i u Ligi Naroda jednu komisiju. Iza one disertacije o »Neposrednim datima svijesti« (1889.) napiše djelo »Materija i memorija« (1896.), zatim djelo o smiješnom (»Le Rire« 1900.). Slijedi 1907. poznata »Stvaralačka Evolucija«, 1911. »La perception du changement«, 1919. »Enérgie spirituelle« i 1922. pobijanje fiktivnih vremena, relativnih, iz Einsteinove teorije: »Durée et simultanéité«. Bergson je nastavljajući svoje ideje tu iznosio, da je memorija neovisna o mozgu, da duševni svijet nije

[7] Vidi Journal de Genève, od 2. i 3. veljače 1941. str. 1.

produkt mozga ni moje svijesti nego da je opsežniji, da je »komično« estetski dojam, koji nastaje baš time, što mjesto živoga i prave reakcije, koja bi životu odgovarala, nastupa mrtvo, dakle neka mehanika života, da je evolucija životni »elan«, da stvara iz ništa, iz nutarnje potrebe životne, da je sva realnost mijena, d u r é e, da duhovna energija može i nadživiti čovjekovo tijelo, dakle da je dušom čovjek besmrtan, da ima samo jedno pravo vrijeme, a ostala izvedena su tek na temelju matematičkih formula i da su fiktivna (gdje može slijediti Bergsona u relativističkim formulama samo onaj, koji se snalazi u matematičkim formulama).

Bergson je dakle, kako rekosmo, za filozofiju bivanja. Sve teče i nema podloge toj mijeni, te stvari kao nečega fiksnoga, supstancije, koja nosi akcidente, promjene, tu nema. Time je Bergsonova filozofija u oštroj opreci s filozofijom Platona i Aristotela, time je ona pravi antiplatonizam, i ako ima poslije neoplatoničke, mističke crte, ona je time ujedno nespojiva s vjerom u Boga kao biće (i kao biće ujedno različito od svijeta, jer je za Bergsona sve isti élan vital). Istina, da je Bergson u knjizi, koja je njegov labuđi pijev »Dva izvora morala i vjere« očito simpatično htio da prikaže kršćanstvo i da je uzveličao kršćanske mistike, no vidjet ćemo, da se ipak njegova filozofija ne da dovesti u sklad s kršćanskom naukom, niti uopće s idejom o osobnom Bogu. Osobni Bog bio bi za nj »mrtvi« Bog. Jedna fluidna realnost, koja je sva gibanje bez ikakve statične točke (jer točka bi bila samo smrt, materija), neprekidni životni elan, koji je konačno Bog, to je svijet, kako nam se otkriva po »simpatiji« sa stvarima, t. j. gledanjem, u kom se simpatično prenosimo u zbivanje i vidimo ga u analogiji s našom duševnošću. Stvari nema, bića nema, sve je to rezultat onoga »komadanja« (»morcellage«), koje je djelo razuma, koji komada i dijeli na česti, što je kontinuirano, a ne diskontinuirano, što nema česti. Svijet, na koji smo vični, jest svijet, kakav nam se pričinja u statici našega razuma, jest djelo jezika, diskurzivnog mišljenja (»discours«). »Svojstveno je za intelekat da po naravi ne shvaća život«, on samo fabricira oruđe, on je zbog akcije. Ako je tako, onda padaju svi razumski osnovi vjere (praeambula fidei), onda otkuda govoriti o moralu, kad tu imamo ili moramo imati opća načela za jednake slučajeve, a Bergson zabacuje sve opće pojmove. Ako je sve životni elan, zar je nadnaravni život istog roda kao naravni, zar je mistički život isto rezultat jednog te istog elana? Nema razlike između naravi i Nadnaravi. Sve to, što mi zovemo filozofija, za Bergsona je zapravo mrtvorođena filozofija, tek njegova filozofija je slika života, simpatiziranje sa životom, intuicija žive stvarnosti. Francuzi, koji vole često komplimente, dive se Bergsonu, koji je

od mekaniste sam pokročio do ove filozofije života. Vele, kako se je ono u školi bio zaljubio u englesku empirističku filozofiju i dotjerao dotle, da su mu se saučenici rugali: »On nema duše!« Tako je bilo u Ecole Normale.[8] A onda dođe preokret, on kaže: Ne! Da, kad bi doista stajalo, da je Bergson uskrisio dušu, slobodu, Boga, bilo bi to nešto drugo. Ali on je samo zapravo (premda i to je bilo onda od koristi, od silne koristi) stao motriti duševnost i govoriti o duši, slobodi, Bogu. Ali tim pojmovima u Bergsonu konačno zapravo nema mjesta. Ipak je omogućio svom učeniku Maritainu, da nađe puteve filozofije aristotelovsko-tomističke, ali ga je zatim Maritain i zabacivao predbacujući njegovoj filozofiji antiintelektualizam, panteizam, odvraćanje od Stvoritelja.

No pođimo malo detaljnije u potragu za Bergsonovim mislima. Samo se ne smijemo dati riječima zavesti. Filozofi stvaraju sebi svoj rječnik, onda se lako dogodi, da rabe ovu ili onu riječ, ali se za tom riječi ne krije pojam, koji često laik misli, da se krije za njom. A i filozof mora da stvar na čistac izvede. Tako Bergson govori o materiji, kao da u njoj nema po računu znanosti nikakvih kvaliteta.

Ali i ako znanost ne uzima kao objektivne t. zv. sekundarne kvalitete kao boju, zvuk (koje tumači kao nešto subjektivno), ipak ni njena materija nije bez kvaliteta, i kemija i fizika priznaju sile, a ne samo protegu. Bergson govori o dualizmu materije i duha, ali materija je samo silaz životnog elana. Govori o slobodi ljudskih čina, ali to za nj znači, da čin slijedi iz čitavog bića, iz sve prošlosti i da se ne da izvesti iz prеđašnjeg t. zv. motiva, dakle je prema tome »slobodan«, ali bi se moglo odgovoriti mu, da onda prema čitavoj prošlosti on i nije slobodan. Bergsonu je sve kvaliteta, prema tome on lako tvrdi, da je onaj mistični elan nešto novo, različito od svega prijašnjeg, pa opet je to za nj sve izdanak jednog te istog životnog elana. Dakle Nadnarav ne natkriljuje narav tako, te bi bila nešto od nje drugo i ne više narav. To je važno utvrditi zbog toga, što se knjiga »Dva izvora« izvana motreći, slušajući neke riječi i kidajući sve iz saveza, može učiniti laiku kao neka apologija kršćanstva. Priznati se može i to, da »vibrira« (kako vele) nečim religioznim.[9] Bergson se izjašnjavao, da njegov »bersonisme d'intention« ide za tim, da se približi vjeri i Tomi Akvincu. Zato nam je slobodno ovdje ovako uzeti stvar pod lupu i reći, da on u svojoj namjeri, ako ju je imao, nije uspio. Istina, da su se prije njega misticima učeni psiholozi izrugivali kao histeričnim osobama, da su sav onaj

[8] Jacques Chevalir: H. B. (Coïmbra 1928.) str. 7.

[9] Dr Đuro Gračanin: »Moderni filozof — branitelj kršćanstva?« Sarajevo 1935. str. 20: »sama vibracija piščeve misli ... ima u sebi nešto religioznoga«.

ljubavni govor mistika izvrgavali ruglu. A koliko poštovanje goji Bergson prema tim velikim ličnostima, zdravima onim zdravljem, koje poduzima, goni na akciju, osvaja. Sjećam se, kako je auditorij prof. Pierre-a Janet-a još iza rata u onoj istoj dvorani, u kojoj je predavao Bergson, praskao od smijeha, kad je Janet tumačio mistike. (Predavao je u 2—3, pa malo smijeha iz ručka nije škodilo??) Zaista mistici, kad ih Bergson crta kao vrhunce čovječanstva, uspon životnog elana, kad ih izdvaja, uzdiže, potcrtava njihovu »robustesse intelectuelle« ne izlaze kao bolesnici. Oni su dika životnog elana, geniji, najviše. Mistika se definira kao eksperimentalno znanje o Bogu, mistici govore, da Boga kušaju, saznavaju dodirom nekim, iskustvom, što je samo njima dano. To im Bergson priznaje. Čak smatra, da je time dan neki eksperimentalni put do Boga. Kako vjerujemo istraživačima, vjerujmo misticima. To bi bila via mystica u dokazivanju Boga: mistici se slažu i mi im moramo vjerovati. Stanley nam otkriva Afriku, mistik Boga. Na nesreću sve tu ne ide tako glatko, a napose pojam »Bog« u Bergsona, kako znamo, hramlje.

Dakle Bergson hoće živu filozofiju, filozofiju »trajanja«, koja sluša svijet kao neku neprekidnu melodiju, i baš ta neprekinutost i povezanost melodije to je bit svijeta, ne točke, od kojih hoće da dobiju gibanje, ali se to gibanje ne da od točaka sastaviti, jer to je onda »poprostoreno« gibanje, gibanje skalupljeno po uzoru prostora, koji je oblik smrti.

Čak i na područje umjetnosti prenio je naš filozof ovo svoje gledanje o živom i neživom, vazda novom i onom, što se ponavlja, što je mekanično. Komično nastaje, kad mjesto života negdje susrećemo mekanizam. Mi smo očekivali svježinu, a ona osoba, koja nam je smiješna, ne vidi, već reagira mekanički. Obratno se draž sastoji upravo u gipkosti. Umjetnost tako daje život, individualno. Zato u tragediji vidimo, da se ne može misliti na tijelo, jer tijelo je mekanizam. Junaci tragedije ni ne jedu ni ne piju, niti ne sjedaju, samo zato da se ne sjećamo tijela. Zato je tragedija umjetnost. Kod komike pak srećemo ukočenost, mekanizam, tu srećemo ne individualno, nego ono, što bi odgovaralo logici, apstrakciji, ukrućenosti, stvarima na području filozofije, srećemo opće dano, tipove. Time, što komika daje tipove, nalazi se dakle na razmeđu između umjetnosti, koja daje individualno, i života, koji pruža i tipove. Dok smo inače vični držati umjetnost = život, Bergson nas (iako nema u svem pravo u svojim izlaganjima) neka sjeti na to, da je ona formula (umjetnost = život) prejednostavna i prepovršna.

Bergsonova je dakle filozofija životnog elana, ali ne života u trenu, zaustavljanja, nego neprekidnog gibanja, koje ne dopušta ni jedan tren odmora, jer je svaka tačka smrt, zastoj elana, i prema tome je ova

filozofija doista filozofija mobilizma. Thibaudet je u svom djelu o sonu Montaigne-a nazvao pretečom Bergsonovim. To baš ne id lako. Ali je istina, da u Montaigne-a nalazimo riječi kao: »je ne pas l'être, je peinds le passage«; onda crtajući čovjeka veli: » mogu utvrditi svog predmeta, on se muti i ljulja d'une ivresse relle«, te napokon i sam za se uvijek slično ponavlja: »ja u ova, i ja malo prije smo dvoje različito (sommes bien deux)«. (Ovo cit. prema svom Eseju o Montaigne-u.)

Ovakovu filozofiju, koja će osluškivati bilo svijeta iznutra, r simpatijom u vječno gibanje, koja hoće da sve uzima u cjelini, d sve čita iz cjeline, po dinamičkoj shemi, nazvao je René Gillouin »p tivnom metafizikom«.[10] Velike su to pretenzije! Ali i Bergson sam uvjeren, da smo mi zvani da se približimo takvoj pozitivnoj metafiz Trebamo samo da se više priklonimo proučavanju duha nego materi

III. Duh, životni elan i Bog

Bergsonova se razlaganja često čitaju s užitkom. Navlastito su m rali olakšanje osjećati oni, koji su u svoje vrijeme bili siti one talm znanosti, koja je sve rascijepala na atome, na komadićke prostora, i ond krpežem tih komadića htjela iskonstruirati čitav svijet, da Bog ne bi bolje. U psihologiji su asocijacionisti od atoma duševnog života nekim čudnim hokus-pokusom smogli da najednom izgrade čitavu dušu. Ali i oni atomi su imali biti neki prosti trag materije, neki »epifenomen«, nešto »paralelno« s materijom. A kao da organizam nije u prvom redu cjelina, kao da cio ne doprinosi tome, da odmah bolesni komadić njegov zaraste, kao da tu nije cjelina očito svrhovito udešena zbog pojedinosti. Nažalost se finalizam, svrhovitost, u modernoj filozofiji u Novom Vijeku stao nijekati (već od Descartesa) i nažalost mu i Bergson ne zna naći mjesto unutar svog »životnog elana«. No Bergson zna isticati razliku mrtvog i živog, on zna podsjetiti na duševno, on pušta duševno u prvi red naše pažnje, te se ne može čovjek oteti dojmu ugode, da je ipak tu barem djelomice kod kuće, da mu ovdje ne će za volju apstrakcija, za volju materijalističkih teorija, za volju neke »znanosti« odrubiti dušu, sterilizirati ono najintimnije, zagušiti duševnost. Čovjek se obraća sebi, gotovo sanjari, pa u tom i jest opasnost bergsonizma, da više sanjari i još više dopušta sanjarenje svojim autoriziranjem »intuicije«, koja da je »simpatično« poniranje, nadrazumno opipavanje stvarnosti. Ne kaže li izričito, kad lijepo analizuje san, snove, da je »san život duševni čitavi«, a java, ona je samo izbor iz toga, tu dolazi u obzir naše htijenje, napor (effort), tu treba tek na sadašnjost pravilno

[10] op. cit. str. 54.

filozofija doista filozofija mobilizma. Thibaudet je u svom djelu o Bergsonu Montaigne-a nazvao pretečom Bergsonovim. To baš ne ide tako lako. Ali je istina, da u Montaigne-a nalazimo riječi kao: »je ne peinds pas l'être, je peinds le passage«; onda crtajući čovjeka veli: »ja ne mogu utvrditi svog predmeta, on se muti i ljulja d'une ivresse naturelle«, te napokon i sam za se uvijek slično ponavlja: »ja u ovaj čas i ja malo prije smo dvoje različito (sommes bien deux)«. (Ovo citiram prema svom Eseju o Montaigne-u.)

Ovakovu filozofiju, koja će osluškivati bilo svijeta iznutra, roneći simpatijom u vječno gibanje, koja hoće da sve uzima u cjelini, da se sve čita iz cjeline, po dinamičkoj shemi, nazvao je René Gillouin »pozitivnom metafizikom«.[10] Velike su to pretenzije! Ali i Bergson sam je uvjeren, da smo mi zvani da se približimo takvoj pozitivnoj metafizici. Trebamo samo da se više priklonimo proučavanju duha nego materije.

III. Duh, životni elan i Bog

Bergsonova se razlaganja često čitaju s užitkom. Navlastito su morali olakšanje osjećati oni, koji su u svoje vrijeme bili siti one talmiznanosti, koja je sve rascijepala na atome, na komadićke prostora, i onda krpežem tih komadića htjela iskonstruirati čitav svijet, da Bog ne bi bolje. U psihologiji su asocijacionisti od atoma duševnog života nekim čudnim hokus-pokusom smogli da najednom izgrade čitavu dušu. Ali i oni atomi su imali biti neki prosti trag materije, neki »epifenomen«, nešto »paralelno« s materijom. A kao da organizam nije u prvom redu cjelina, kao da cio ne doprinosi tome, da odmah bolesni komadić njegov zaraste, kao da tu nije cjelina očito s v r h o v i t o udešena zbog pojedinosti. Nažalost se finalizam, svrhovitost, u modernoj filozofiji u Novom Vijeku stao nijekati (već od Descartesa) i nažalost mu i Bergson ne zna naći mjesto unutar svog »životnog elana«. No Bergson zna isticati razliku mrtvog i živog, on zna podsjetiti na duševno, on pušta duševno u prvi red naše pažnje, te se ne može čovjek oteti dojmu ugode, da je ipak tu barem djelomice kod kuće, da mu ovdje ne će za volju apstrakcija, za volju materijalističkih teorija, za volju neke »znanosti« odrubiti dušu, sterilizirati ono najintimnije, zagušiti duševnost. Čovjek se obraća sebi, gotovo sanjari, pa u tom i jest opasnost bergsonizma, da više sanjari i još više dopušta sanjarenje svojim autoriziranjem »intuicije«, koja da je »simpatično« poniranje, nadrazumno opipavanje stvarnosti. Ne kaže li izričito, kad lijepo analizuje san, snove, da je »san život duševni čitavi«, a java, ona je samo izbor iz toga, tu dolazi u obzir naše htijenje, napor (effort), tu treba tek na sadašnjost pravilno

---
[10] op. cit. str. 54.

reagirati, java je svojom vezom za sadašnjost i akciju sakata (»Rêve«, jedan od članaka, od kojih sastoji zbirka »Energie spirituelle). Za Bergsona naše pravo ja čini u prvom redu sva naša prošlost, zato veli, da je san »čitav duševni život«. Tako se često Bergson čita kao neki roman, sve to zvuči tako ugodno, zabavno.

Svijet je duhovne prirode, nije on rezultat ni mozga, ni svijesti. I kako bi svijest, koja je jedan dio, mogla, veli Bergson, sadržavati cjelinu, sav svijet u sebi. To je očito protuslovno. (Tu bismo, in parenthesi rečeno, zapitali Bergsona, zašto se on služi često logikom i apelira na zdravi razum, kad inače logiku i razum zabacuje kao nešto mrtvorođeno.) Da, svijet, skup nekih duševnih slika, koje nisu samo moje slike, nego i od mene neovisno postoje, nije produkt mozga. Duh nadilazi mozak i Bergson je podvrgao kritici psiho-fizički paralelizam, sve teorije o lokalizaciji, o poremetnjama kao afaziji. Mozak je samo instrumenat akcije, moje je tijelo »središte akcije, ono ne može proizvesti nikakove predodžbe«. Tako dakle protivno općem uvjerenju slike vanjskog svijeta ne nastaju na temelju podražaja u mozgu, (percepcija je tek izbor reakcije) i zato tad nastaje samo poziv na reakciju: kod viših organizama živčevlje je tu, da »onaj primljeni podražaj bude u stanju po volji doći do ovog ili onog motoričnog mekanizma hrptenjače i da tako odabere svoj učin«. Mozak je telefonska centrala, gdje se samo dobiva veza zbog reakcije. Mozak je organ »pažnje na život«. Kod afazije zato gubi se samo to, zato se ne može reći, da se pamćenje ne će možda vratiti. I gube se u pamćenju najprije imenice (kao nešto najapstraktnije), a zadnji glagoli, koji se odnose na akciju. Nema destrukcije uspomena, sjećanja, prošlost nas naša slijedi, sve je tu, čini naše »ja«. Mozak samo »maskira prošlost«, da djelujemo u sadašnjosti, dok je vizija prošlosti dezinteresirana. (Zato sanjar Proust odlazi prema Bergsonu »u potragu za izgubljenim vremenom« u svojim romanima). Uloga je tijela korist akcije, udaljiti sve, što ne koristi akciji. Zato je, znamo, Bergson lučio »memoriju-naviku«, koja je na putu automatizma, akcije, tijela, smrti, od »memorije -uspomene« (»pamćenje — sjećanje«), koja je pravo mišljenje na prošlost, duhovno življenje, odvraćanje od sadašnjosti. Ova potonja memorija kao duhovna nema ništa odgovarajuće u mozgu. Vrlo je uostalom mučno čitati djelo »Materija i memorija« i znati, kako to Bergson zamišlja bit i ulogu našeg tijela. Uopće su sve »stvari« samo rezultat našeg jezično-pojmovno umrtvljenog mišljenja, tek simboli za akciju! Ne nešto fluidno kao stvarnost, koja nije kruta poput logike. Čudesima »instinkta«, da se čovjek u tom pravcu više razvio, a ne samo u pravcu razuma, čovjek bi bio stvari poznao »iznutra«.

Sve je, što se tu govori, često predaleko od zdravog razuma, a da se prihvati. Zato i nije lako to pratiti. Memorija je dakle trajanje, te nas čini duhom. Materija je časovitost, inercija, smrt. »Trajanje je kontinuirani progres prošlosti, koja izgriza budućnost i bubri napredujući«. Samo ono pamćenje, koje je navika, korisno životu, uzgiba mozak i ostavlja tragove u njemu, sjećanje je duhovno. Nigdje u Bergsonovih kritičara nisam čitao slijedeći prigovor: kako to, da se u filozofiji, koja očito drži do života, ono što je korisno za život, za akciju, tako podcijenjuje? Kako to, da je to usporavanje i smrt? Uostalom sjetimo se riječi Leibnizove: tijelo je — časoviti duh ili duh bez sjećanja.

Za Bergsona je apsolutno »psihološke« esencije, ne metafizičko-logičke ili matematičke. Iznutra treba doći do tog apsolutnog. Tu su vrhunci, geniji i mistici, napose kršćanski mistici. Jer Bergson razlikuje obzirom na čovječanstvo dva kruga: zatvoreni i otvoreni, uže društvo, u kome je moralna obveza iz prisile, nešto statično, i čitavom čovječanstvu »otvoreni« krug privilegiranih duša, koje se slobodno opredjeljuju za Boga i moral. Tako imamo »dva izvora« morala i vjere. U privilegirane idu Sokrat, stari mistici, proroci u Izraelu i napose kršćanski mistici. Tu vidimo dinamično na djelu. »Veliki ljudi« (moralno veliki) — to su »otkrivači metafizičke stine«, i mi možemo simpatijom tu saznati, što je zapravo život, osjetiti elan. »Vatra, koja je u središtu čitave zemlje, pojavljuje se samo na vrhuncima vulkana« (veli u Energie spir.). Spomenuli smo, koliko je uzdigao mistike. »Iz njihove nabujale vitalnosti izvila se energija, smjelost, moć izvanredne koncepcije i realizacije. Pomislimo samo što su na polju akcije izveli sv. Pavao ,sv. Tereza, sv. Katarina Sijenska, sv. Franjo, Ivana d'Arc i toliki drugi«. Kršćanski moral je moral, koji obuhvaća čitavo čovječanstvo. To je »otvoreni« krug, dinamički taj moral slijedi ne iz prisile uske, ograđene zajednice, nego iz emocije, entuziazma i vrijedi za sve čovječanstvo. Mistici su glasnici života, oni svladavaju materiju, više su nego ljudi. No nema tu kršćanske Nadnaravi. Nauka mistika i nauka »životnog elana« tu se kod Bergsona podudaraju i nadopunjuju. Sve je ona »durée«, nema drugo: »il n'y a que du se faisant«, samo ono, što biva, što se mijenja, to je sve; to jest mijena je sve. Tu nema zapravo mjesta Bogu. Uostalom je elan životni mogao ići i dalje. Po tom istom elanu (dakle je ovo »monizam« i to monizam bivanja, a ne monizam supstancije) po tom elanu da on nije naišao na zapreke, došlo bi se bilo i dalje od čovjeka; elan bi bio stvorio božanskog čovjeka kao vrstu, a ne samo kao pojedince, koji idu u potragu za elanom, ne daju se sputati. Izgleda tako, kao da se tražilo neko biće — nadčovjek — koji je morao ostaviti mnoge tendencije zadržane u životnom elanu, ostaviti na putu dio sebe. Ti su

onda ostaci dani u drugoj živoj prirodi. Jer taj elan, kako ga Bergson zamišlja u Stvaralačkoj Evoluciji, otišao je u glavnom u dva pravca: u pravcu instinkta i u pravcu razuma, i tek je nešto intuicije (dakle nečeg instinktu sličnog) ostalo čovjeku.

Protuslovan je uopće pojam u Bergsona — stvaralačka evolucija. Iz ništa nema ništa. Ali za Bergsona nije tako. Evolucija sama sebe može nadvisiti, nadići, elan sam sebe nadmašuje. Uopće pojam »ništa« Bergson iskrivljuje. Kad kažemo »ništa« mislimo na odsutnost onoga, što tu očekujemo, dakle pojam ništa sadržaje i više nego drugi: i ono, što je tu, i ono, što smo mislili naći. Idući od »praznog« do »punog« podajemo se u akciji iluziji ništavila. Životni elan stvara na skokove, nadvisujući sebe. Život je tendencija i ide poput klasa (»gerbe«) u razne pravce, kao naš karakter, i mi možemo iz analogije s našom psihom suditi, kako je i život išao, kao kad mi sebe tražimo, prije nego se karakter nađe. Elan je kao »tourbillon« prašine dignut vjetrom: živo se kreće oko istog, ali ide i prema gore. Dvije su sile imanentne: evolucija arthropoda dostizava kulminaciju u stvaraju kukaca, gdje triumfira instinkt; druga ide u pravcu vertebrata i dosiže vrhunac u čovjeku, gdje se ističe razum. Svaki od ovih pravaca ima svoje oruđe. Instinkt je živo i neposredno oruđe, a čovjek razumom je homo f a b e r, on ima razum t. j. sposobnost praviti oruđe za oruđe. Razum fabricira mrtvu logiku i mrtve stvari.

No u pitanju svrhovitosti ili mekanističkog gledanja Bergson zabacuje finalistička filozofiranja. U pogledu pak same evolucije drži vjerojatnijom i boljom hipotezu Lamarckovu od Darwinove. Po Lamarcku se organizmi mijenjaju prema porabi ili neporabi organa. Varijacije nastaju »naporom« živih bića, da se prilagode. Taj napor može biti i svijestan, pa tako neolamarkizam, veli Bergson, jedini dopušta neki »unutatarnji i psihološki princip za razvoj« (Evol. créat.).

Životni elan ide u pravcu gore, ali i silazi. Gibanje je uzlazno, ali i »silazno«. Ako se elan uspori, popusti, usred onoga, što se stvara, nešto se opet rastvara, i mi dobivamo materiju u raznim oblicima. Silaz je i statički moral i vjera zatvorenog društva t. j. i to je zastoj, prekinut razvoj, gdje se elanu suprotstavilo protivno gibanje. Princip je dakle svega života i sve materijalnosti životni elan. Kako je moguće da se elan nadvisuje i stvara? Život, duhovna sila je »sposobnost da dade od sebe v i š e no sadržaje« (Energie spir.). To nama ne ide u glavu, da iz ništa može nastati nešto, i da iz manje nikne više.

Bog je tu zapravo suvišan. Uostalom se (u Ev. Créat.) izričito kaže: »Bog tako shvaćen nema ništa gotova na sebi (rien du tout fait; pravo bergsonovski rečeno, jer nema ništa nego »d u s e f a i s a n t«), Bog dakle nema ništa gotova na sebi, On je besprestani život, akcija, slo-

boda«. U raznim zgodama Bergson je onda imao prilike da se navraća na tu ideju o Bogu. Htio je možda da se nešto približi pravom shvaćanju Božanstva. Ocu Tonquédec-u piše, da osim elana, koji je »absolu cosmique« postoji i drugo apsolutno, centar životnog elana, Bog različit od svijeta.[11] Ali Parodi se pita da li tu »ostaje osobi kakovo realno jedinstvo«? »Ako bi se jezik, veli Bergson, oblikovao po zbilji, ne bismo rekli: dijete postaje čovjek, nego: postoji postajanje (devenir) djeteta do čovjeka ... Postajanje (mijena) je subjekt. Tako, po Bergsonu, eto »sve do u pisma ocu Tonquédecu, gdje tvrdi božansku osobnost i stvaranje svijeta, moglo bi se činiti, da njegova filozofija dovodi ipak do neke vrsti panteizma«.[12]

Iz »tamnice« pojmova otputio nas je Bergson intuiciji. No oslobodio nas nije. Pravo veli Penido, da je ta filozofija nespojiva s vjerom. Dogme su tu kristalizacija elana, emocije, religioznog iskustva.[13] Modernizam Maurice Blondel-a onda prihvaća dogme u ime akcije, predaje se »zavezanih očiju«.[14] A matematičar Le Roy, čija sam ja predavanja slušao 1913. u istoj sali, gdje je predavao Bergson, gdje sam slušao Bédiera, Le Roy, koji je uvijek ponavljao riječi »morcellage« i »discours« svojim baršunavo kliskim glasom, i koji je sad naslijedio stolicu Bergsonovu, osuđen je enciklikom Pascendi,[15] jer on je zastupnik katoličkog modernizma i posve na njegovu filozofiju pristaju riječi Syllabusa: »Anatema ko reče, da se dogme trebaju držati samo u smislu prakse (čina), to znači ne kao pravilo vjere, nego samo kao pravilo života«.[16]

Podrobno je nespojivost Bergsonove filozofije i vjere raščinio Penido u lijepoj svojoj knjizi: Dieu dans le bergsonisme. Bergson govori jednom o životu po smrti (u Energie spir.) ali ga shvaća »još kao život borbe i potreba za iznalaženjem«. I »svaki bi od nas tu došao igrom samih prirodnih sila zauzeti mjesto ... gdje ga držahu već tu dolje virtualno kvalitativno i kvantitativno njegova stremljenja (effort)«. Uostalom tu svoju izjavu pred društvom za psihička istraživanja, koje ga učini svojim predsjednikom, smatra hipotezom, koju ćemo moći riješiti, kad uznapredujemo u »pozitivnoj« metafizici.

---

[11] Dr. Đ. Gračanin, op. cit. str. 96.
[12] Daniel Parodi, Phil. contemp. en France, Paris 1920, str. 341.
[13] Gračanin, op. cit. str. 120.
[14] ibid. str. 305.
[15] ibid. 307.
[16] ibid. 310.

IV. Bergsonizam — sistem

Bergson je htio, često se čini, da stvori neki pozitivni spiritualizam, da mu utre puteve. No stvorio je — sistem, sistem u onom smislu, ko što su sistemi oni »romani ljudskog duha«, o kojima govori Voltaire.

Zanimiv je, kad nas zaveze u regije naše duše, ali prepuštajući se kao antiintelektualizam (i s pravom veli Jankelevitch: iracionalizam) intuiciji on pjeva, da se ne može znati, ne bi li i druga melodija bila moguća, da ga je uhvatio drugi merak.

Onaj uskogrudni scijentistički duh vladao je za mojih gimnazijalnih dana još kod nas. Danas ga nema. Ali ni Boga nema. Bergson uzdiže demokraciju, kao da je, bar po biti najbliže evanđelju. Onako, kako je mi iz prakse (ne po biti!) poznajemo, vrlo je često blizu »bogu ovoga svijeta«, kako zove Pavao đavla. Ona nigda nije imala mira. Smatram, da Bergsonova filozofija kao mobilizam može roditi u duši samo nemir, ukoliko Boga kao nešto »gotovo« odbija. Baš to »gotov« u Bogu mene (ako je slobodno lično govoriti) uvijek na novo umiri. Kako je ono Buda pravo isticao, u čovječjem je srcu uvijek neka praznina, i tek se jedna želja ispuni, eto druge. U nama je nemir, i dok želja mine. Praznina. Kako da se smiriš? Mislim: eto u Bogu je mir, on je savršenstvo, a ja ne ću ovdje to da postignem nigda, ako mislim, da treba da imam i ovo, i svršim ono, i t. d. Usred želje zaustavi se i znaj (velim sebi) da si čovjek, i što želiš, nije čovjeku dano ovdje. Umiri se u Bogu, koji je savršen ... Ovdje treba sred želje stati i čekati ... Čovjek nije nešto »gotovo«, to je upravo samo Bog. Čini se, da Bogom očekuje od svijeta otkupljenje. Možda iz njega govori nemir rase njegove. Demokracija (bar u biti) imala bi transcedirati zatvoreno »društvo« i obuhvatati čovječanstvo. »Bratstvo je bitno. To bi dopuštalo reći, da je demokracija evanđeoskog bivstva i da joj je motor ljubav.« (Tako u »Dva izvora«). Kako smiješno zvuče ovakove riječi meni, koga je demokracija toliko razmazila i izobijestila!? A puna je bila (u svetom i profanom ruhu) laži i farizeizma tražeći dlaku u tuđem oku i ne videći brvna u svome ... ocijeđujući komarca i gutajući kamilu ... U Francuskoj se danas ta čudesa javno priznaju .Treba ipak da dodam još jednom, da Bergson ipak govori o idealnoj demokraciji, koja bi bila kršćansko sveljudsko bratstvo, i to je konačni akord njegovog labuđeg pijeva »Dva izvora vjere i morala«.

Bergsonizam je s nepravom zabacivao razum, premda se to dade razumjeti, ako pomislimo, da razum lako postane verbomotorika, pojmovna borba s Don Quijotovim vjetrenjačama. Ljudi govore i bujici riječi u čovječanstva nema kraja, te bi se možda prije iscrpao ocean nego sterilne riječi s usana ljudskih. Ali zato intelekt nije samo mrtvilo. Kad stvaramo pojmove ,misao kruži, živo se giba oko predmeta, opipava mu

bilo, zamišlja bitno, ono nešto, što ga sačinjava ... Nije sva logika u barbara, celarent... Intelekt je, pravo veli Maritain po sv. Tomi, sam intuitivan .Ako on može presahnuti i od izvora vode žive postati molitveni klopotac, mlin kakove ono imadu na Istoku, iz toga ne slijedi, da on nigda nema života, ni traga svježine, ni traga duha u sebi. I Benda s pravom veli, da je intelekt »penetracija, invencija, stvaranje«, a ne »birokratsko funkcioniranje duha«[17], u što se može doista izroditi; on nije nužno »smrt duha«.[18]

Bergson je zamislio spiritualistički pozitivizam ,on hoće da njegova filozofija bude čvrsti »realizam«. Treba pozdraviti svako realističko filozofiranje .Izričito je naglasio ,da se tim »najradikalnijim realizmom«, za koji se misli vezati, htio približiti filozofiji svetog Tome[19]. Sve to valja priznati. I njegov dokaz o Bogu, via mystica, hoće da stoji na čvrstom tlu iskustva. Mistici imadu iskustvo o Bogu, oni govore o Bogu iz iskustva. Kao što vjerujemo istraživačima u fizičkom svijetu, istraživačima Afrike, vjerujemo i njima, jer se slažu, jer su dostojni vjere. Ipak bismo primjetili, da ovaj dokaz uvjerava onoga, koji već vjeruje. Jer ko ne vjeruje, lako bi prigovorio dokazu Bergsonovu, da su možda mistici dobronamjerne žrtve bludnje.

I ako dakle zabacujemo Bergsonov antiintelektualizam i njegov mobilizam, simpatičan nam je njegov stav prema duhovnome i njegov realizam. On je u svoje vrijeme pomladio filozofsko raspravljanje, razvedrio metafizički horizont, otvorio ustave i brane, koje su krčile put živoj vodi. Istina, da su se na nj pozvali i mogli pozivati i s desna i s lijeva: svaki se mogao zakriti za »intuiciju«. Ipak je učinio svijetu usluga On je bio jedan veliki filozofski duh, verziran odlično u znanostima, koji je ostavio za sobom čitav jedan sustav.

Filozof Benda napisao je u »Lettres à Mélisande«, filozofsko djelce u pismima, gdje jednoj gospođi tumači Bergsonovu i svoju filozofiju. U Francuza se eto sve bavi filozofijom, tamo i dame žele biti učene. Fontenelle im je u XVIII. stoljeću tumačio na popularan način astronomiju, koja je onda bila novost. U malom narodu teško je stvarati s više razloga, a jedan je i taj, što stvaralac teško nalazi ili nema publike. Ima li što interesa kod nas za filozofiju? Eto ovaj nepretenciozni esej pisan je, da bude razumljiv i pristupačan što širem krugu, koji je ipak čuo za ime Bergson, jer je to ime prolazilo čak ustima snobova. Neka ovaj esej pobudi interes za filozofiju, neka bude malo sjećanja na jednoga od njenih velikih trudbenika.

Dr. Drago Čepulić

---

[17] J. Benda op. cit. str. 62.
[18] ibid. str. 64.
[19] Vidi »Život« od 1. siječnja 1940. str. 10.

SAM

Poći sam,
kroz sunčani dan
i nikog, nikog ne sresti.
Daleko od ljudi uz potok sjesti
i zvijezdama se dovinuti kroz san.

U nebu kupati zjene,
dušu mirisom cvijeća obaviti.
Srce pjesmom ptica zaviti,
tijelom biti pored vlastite sjene.

Poći sam,
biti sam
i osjećati da nisi sam.

Ivo Kljajo.

VJEČNI LUTALAC

Sam sa mislima svojim lutam bez cilja
kao vječni prognanik na putu.
Upitu svako rješenje tražim.
Bježim od zbilje. Mrzim realnost krutu.

Nešto nevidljivo u potsvijesti mami
i čežnjom nesvladivom zove.
Nemiran duh otkriva putove nove.
Idejama novim gladnu maštu dražim.

Ahasver. Mijene traži, voli čuda.
U slutnji posve sam sa mislima svojim
na dugom i začaranom putu
u težnji da će draga hrvatska gruda
zamijeniti sretnijim danima sudbinu krutu.

Vjekoslav Ećimović.

ZAGORA

Zagora moja — odavna je snivam,
nošenu srcem, od kamena zdanu;
misleći na nju, čudno dijete bivam
gledam je samo, samo zaplakanu.

O tmurno krilo mojega postanja;
tamo mi djetinjstvo ubrano i raslo,
s tebe sam pošo na sva putovanja,
kidajuć srce nevoljno i sraslo.

Viđoh dan vedri, viđoh u daljini,
i Zagori će mojoj smjerno doći,
osunčan, bogat, u svojoj bjelini,

a ja ću živjet i dane i noći
Zagoru novu snažno raspjevanu,
živjet ću život nov u novom danu

Ivan Krolo.

DOŽIVLJAJI I DOJMOVI U FRANCUSKOJ NEPOSREDNO PRIJE I POSLIJE NJENE KATASTROFE

Nešto prije 9 sati ujutro dne 10. svibnja pr. god. ušla je u moju sobu sobarica sva zaplakana.

Ove godine bio sam već navikao na takve »scene«, jer su se one bile više puta opetovale: prilikom mobiliziranja koje nove klase i odlaska koje nove grupe studenata iz Cité Universitaire-a, prilikom sloma finskoga otpora, navale na Norvešku, prigodom kakve žalosne vijesti sa fronta, koje su se odnosile na muževe ili rođake žena, koje su nam spremale sobe. Možda nikada prije nisu stanovnici velike Maison des Provinces de France (koja je ove godine bila jedina otvorena od 20 fondacija Cité-a) bili toliko povezani kao u ove uzbudljive dane prošloga stoljeća, pa sam tako i ja dijelio čestu žalost i rijetku radost tih žena, koje su toliko strepile za sve i ne samo za njihove, koji su bili na fronti.

Mislio sam, dakle, da je opet netko ranjen, ili da od nekoga nema dugo vijesti, ili pak da još mladi odlaze na ratište. No vijest je bila ozbiljnija: Njemačka je napala Holandiju, Belgiju i Luksemburg. Situacija je postala jasna: započela je odlučna bitka, nastupio je pravi rat. »Drôle de guerre« pisale su cijelu zimu francuske novine i hvalile se neznatnim gubitcima ispoređujući ih s onima prvih mjeseci prošloga svjet. rata. No uza sve to nastojale su te iste novine da prikažu opasnosti, kojima je izložen francuski vojnik, kao i napore, koje podnosi, iako su u isto vrijeme pozivale civilno građanstvo da se odazove pozivu filantropa za odašiljanje radio-aparata na frontu, kako se »poilus« ne bi dosađivali. Ta vojnik nije lahko biti, i treba mu olakšati taj »cauchemar« u koji je »najednom« upao. Jaka zima prijetila je nahladom tih ratnika protiv volje, i zato je »la Semaine du vin chaud« imala za ulogu da se dobrovoljnim prilozima kupe primjerene količine vina, koje će se toplo dijeliti vojnicima kao dodatak redovitog i ne neznatnog dnevnog obroka u vinu. A da se »poilu« ne bi osjetio osamljen daleko negdje na straži, dana mu je prilika da si izabere jednu kumu — une marraine, koja se brinula da mu šalje pisma i pakete.Lijepa zamisao, da i oni, koji nemaju nikoga od svojih bližih ipak osjete, da se netko — konkretan, konkretniji nego li je država, brine za njih i saosjeća s njima. (Koliko je ova ustanova »vojničkog kumstva« dala sadržaja feljtonistima i humoristima!).

Sve ovo, i mnogo drugoga, znak je kulturnosti, o tom nema sumnje, ali se iza toga osjetilo i to, da su Francuzi gledali u svojim vojnicima ne toliko one, koji ispunjavaju svoju dužnost prema domovini makar uz cijenu svoga života, nego više kao žrtve spola i dobe, koje su morale napustiti konfor svojih domova i prihvatiti način života toliko neugodan.

U suzama i na zabrinutom licu moje sobarice, kao i tolikih drugih, koje sam vidio kobnoga 10. svibnja, razabrao sam da su shvatili da je prestao taj »drôle de guerre«, da je kucnuo odlučni čas. Ipak Francuzi nisu ni časa sumnjali u njihovu pobjedu. Ligne Maginot na istoku, jaka utvrđenja na sjeveru, pojačana belgijskom utvrđenom linijom na Albertovom kanalu, pa onda snažno naoružanje njihove vojske, i što je možda najglavnije — njihovi dečki, njihovi »poilus«, koji su četrnaeste i osamnaeste pokazali toliko hrabrosti, zar sve to nije dovoljna garancija za sigurnu konačnu pobjedu? Istina, dosadašnji neuspjesi malo su zbunjivali. Ali, zar to nisu bili samo politički porazi? Francusko oružje još nije poraženo, ono još nije ni imalo prilike da rekne svoju riječ. Sada 10. svibnja, konačno sada Hitler je izgubio rat živaca. Kada nije mogao prisiliti Francuze da iziđu iz svojih utvrđenih linija, izišao je on. Pa drugo i bolje nije se moglo ni željeti. — To su bili osjećaji i razmišljanja većine Francuza. Bilo je, doduše, skeptika, no to su bili skeptici od načela. Prosječni, a i ne samo prosječni Francuz, znao je tako malo o pravom stanju stvari, o pravoj vrijednosti njihovog naoružanja i jačini sjeverne utvrđene linije (usprkos sve »slobodne« štampe prije rata), da poraze njihove vojske, koji su uskoro uslijedili, nije mogao u prvi čas shvatiti realnima. Njegovi su osjećaji dosta približno odgovarali: »Nous vaincrons parce que nous sommes les plus forts«, što su ogromni plakati za potpisivanje ratnoga zajma na kejovima métro-stanica tako snažno izvikivali.

Istovremeno s navalom na Holandiju, Belgiju i Luksemburg bombardirani su i neki francuski aerodromi daleko u unutrašnjosti, tako na pr. aerodrom u Bron-u kraj Lyona, a u Parizu imali smo uzbunu već rano izjutra. To je bilo prvo bombardiranje u unutrašnjosti Francuske, i Nijemci kao da su time htjeli pokazati, da je sada došlo do ozbiljnoga.

Dani, koji su slijedili, bili su redom dramatični. Nakon kratkog oduševljenja, što su franc. trupe navodno i preko proračuna generalštaba napredovale u Belgiju, dolazi prvo razočaranje: Nijemci su već 11-oga uspjeli prijeći Albertov kanal, i to prije no što su franc. trupe uspjele da zaposjednu tu utvrđenu liniju. — Francuzi koji nisu htjeli prvi navaliti i tako izaći iz svojih utvrda, našli su se tako na otvorenom i morali napustiti bar u jednom dobrom dijelu svoju namjeru da vode pozicijski rat. Prema nekim tvrđenjima, u Belgiju su bile poslane elitne trupe i ogroman ratni materijal. Napredovanje tih trupa nije bilo ometano po njemačkoj avijaciji, i neki vide u tome smišljeni njem. plan, koji je išao za tim da izvuče veliki dio franc. trupa iz utvrđenih linija. Svakako je činjenica da Nijemci navaljujući na Belgiju nisu uništavali ceste i željezničke pruge, te je na taj način bilo omogućeno brzo napredovanje franc. trupa. Da li je to bila klopka? Kako bilo da bilo, Nijemci se ne daju baciti natrag preko kanala, a isto tako snažno nadiru i preko jugo-istočnog kuta Belgije. Oko

podneva 15-oga ministarstvo rata dobilo je obavijest da su Nijemci kod Sedan-a probili franc. linije i učinili »une poche«, kako taj proboj nazivaju službeni izvještaji. — U ministarstvu se najprije ne snalaze, ne vjeruju toj vijesti, no kada je ona ponovljena, nastaje opća zabuna. U svim ministarstvima nastaje uzbuna. Stvar postaje to kritičnija, što slijedeće vijesti javljaju da franc. protutankovski topovi ne mogu da spriječe ogromne njem. tankove. Već prvi dan pronose se vijesti da su njem. tankovi prodrli do Laon-a, a to znači kojih 100 km od belgijske granice ili koji 150 km od Pariza. No ulica je još dosta mirna. Šapuće se, osjeća se nešto teško u zraku, ali vijesti još uvijek nisu tako tragične. U ostalom, mi smo živjeli u Parizu otprilike 2 dana unatrag, tj. saznavali bi istinu otprilike toliko kasnije, jer su je tako donašali službeni izvještaji. No taj se razmak smanjivao u koliko su se Nijemci više približavali Parizu. Postalo je, naime, preopasno previše zatezati s istinom, jer je ona mogla da se odjednom očituje sama ljudima i da ih dohvati nepripravne, te tako proizvede paniku.

Dne 16-oga govorilo se da su manji odredi njem. motoriziranih trupa prodrli sve do Meaux (50 km sjev. istočno od Pariza), no da su uništeni, a Gamelin je istoga dana obavijestio vladu, da poslije ponoći ne može više odgovarati za sigurnost Pariza. —

Situacija je, dakle, bila nada sve kritična. Imao sam prilike vidjeti paniku u jednoj velikoj novčanoj ustanovi, koja je dobivala informacije iz ministarstava. No ulica je još bila mirna, uza sve to što je 16-oga obustavljen sav autobusni promet, te autobusi obojeni zelenom bojom sa raznim šarama odlazili u dugačkim nizovima iz grada, što je podsjećalo na kritičnu situaciju 1914. god. kada su rekvirirani bili svi taksi Pariza za brzi prevoz trupa. Zabrinutost i potištenost, na svim licima, ali ne panika. To valja pripisati ne samo neiforminarosti, nego i vedrini franc. duha. Ta osebina Francuza pomogla je mnogima da lakše snosne ogromna iskušenja kojima nitko nije mogao izbjeći.

Olakšanje je nastalo nekoliko dana kasnije, kada su Nijemci iznenada zaustavili svoj marš prema Parizu i okrenuli prema zapadu (21. V.). Čitao sam u jednim franc. novinama, da je taj manevar upravo savršeno izveden, iako takvo mijenjanje pravca predstavlja jedan od najtežih zadataka ratne strategije.

Tek što smo malo odahnuli, došle su nove sve teže i teže vijesti. Kada se istinu više nije dalo sakriti, onda ju je Francuzima saopćio Reynaud. Njegovi patetički govori nisu mogli smanjiti razočaranja koja su prouzročavali. Tom sumnjivom majstoru »slogan-a« i patetike kao da nije bilo suđeno da taj svoj talenat upotrijebi za sretne vijesti. Čim je koji njegov govor bio najavljen, ljudi su zastrepili. Tako je bilo 17. V. kada je

objavio prodor kod Sedana, 22. V. pad Arras-a, 28. V. kapitulaciju Belgije.

Kada je 19-oga Petain postao predsjednik vlade, a Weygand zamijenio Gamelina, svaki je osjetio da situacija mora biti vrlo ozbiljna, no isto tako u svima su se porodile nove nade. Nemoguće je bilo, da onaj, koji je skrivio prodor kod Sedan-a i dalje vodi franc. vojsku. Pobjednici iz prošloga rata valjda će moći ponovno spasiti Francusku. Ali zar već nije prekasno? Nitko u to ne će da vjeruje. Ako je potrebno za spas Francuske da se dogodi čudo, onda ja vjerujem u čudo, izjavljuje Reynaud. Možda je tako mislio i dobar dio Francuza. Doista, dosta je lahko vjerovati u čudo kada je već gotovo sigurno da je igra izgubljena. Na taj način umirujemo svoju savjest, i kao da u neku ruku odgovornost za ishod prebacujemo sa sebe na to čudo, koje nije htjelo da se dogodi.

U drugoj polovici svibnja bivale su u Parizu uzbune sve češće, daleka tutnjava topova čula se za vrijeme cijelih popodneva. Govorilo se da su bombardirani aerodromi u okolici Pariza, kao i neka važna željeznička čvorišta. No o tome se nije pisalo. Vjerojatno je ona česta potmula tutnjava, koju smo slušali za tih prekrasnih svibanjskih popodneva i večeri dolazila od ovih bombardiranja. Iako smo bili blizu fronta, te iako smo već svi znali da je bombardirano i šire pariško predgrađe, ipak nismo mogli ni htjeli vjerovati da će ta sudbina zateći i sam Pariz. U divnim njegovim parkovima, u sjeni prekrasnih njegovih spomenika, crkava i historijskih građevina, jednom riječi u ljepoti Pariza mislili smo naći zaštitu protiv razarajućeg elementa koji je bijesnio oko nas.

Ali ipak je došao 3. lipanj. Bio je prekrasan ljetni dan. Nebo, prekriveno finom koprenom tanke magle, davalo je idealnu priliku za operacije aviona iz velike visine u kojoj nisu mogli biti primjećeni. Sunce je snažno peklo, kada sam se oko pol dva vraćao s ručka. Upravo sam došao do luksenburškog parka i htio se u njemu malo odmoriti, te ponovno diviti plemenitim linijama dvorca Marije de Médicis i jednoj divnoj perspektivi s Panthéon-om u pozadini, kada zaurlikaše sirene. Već nakon nekoliko časaka avioni su bili nad Parizom. Njihova buka razlikovala se od dotadanje. Po zvuku se moglo prosuditi da lete vrlo visoko i u velikom broju. Sjećam se dobro da sam odmah primjetio tu razliku u šumu motora. Tjeskoba je obuzela sve. Ipak je kućepaziteljica, gdje sam se bio sklonio, i u tom momentu našla vremena da nas goni da siđemo u podrum, jer da ćemo joj s ostatcima naših cigareta zamazati vežu! — U isti čas s bukom avionskih motora ispunio se taj lijepi ljetni zrak rikom protuavionskih topova, a nebo se osulo malim bijelim oblačićima. Tako smo mogli lahko pratiti pravac kojim su se kretale nevidljive neprijateljske eskadrile. — Kontinuirano brundanje aviona i znatno dulje njihovo zadržavanje zabrinulo nas je. Jedan prijatelj, koji je u tom času bio sa

mnom, rekao mi je da sutra putuje kući. Osjetio sam ovaj puta potpunu odlučnost u njegovom glasu. Nakon tričetvrt sata dan je znak za prestanak uzbune. Ljudi su izmilili iz kuća, podruma i zaklona. Hvala Bogu, sve je sretno prošlo. Svi su odahnuli, i Quartier Latin nastavio je svojim bezbrižnim životom.

Tek nakon 1 sat, vrativši se u Cité, opazim neku užurbanost studenata, i saznam da se sa 5. kata naše zgrade vide veliki stupovi dima u pravcu Reynault-ovih i Citroen-ovih tvornica.

Pariz je, dakle, bio bombardiran. Podveče sam išao pogledati učinke. Dojam je bio težak. Fasade kao nožem odrezane činile su gomile pijeska i cigala na ulici, a unutrašnjost kuća pružala se, oguljena i kao bez obrane, znatiželjnim pogledima svjetine, koja je, kako to uvijek i biva, obilazila mjesto nesreće bez pravog saosjećanja. Ondje opet stršili su okviri prozorâ na kojima se sablasno objesili zastori rastrgani u krpe, tamo pak iskrivili se balkoni, a željezne ograde kao da su pružale ruke i po zraku tražile kako da se sastave. Pred ministarstvom zrakoplovstva 2 ili 3 ogromna kratera od 5—6 m dubine. Iz njih je navalila voda i plin uslijed presječenih cijevi. Stakleni portal ministarstva ležao je u komadićima na velikim ulaznim stepenicama. Prozori na kućama bili su više razbijeni, nego li cijeli.

Šteta uza sve to nije bila odviše velika. Centar Pariza nije bio bombardiran, historijski spomenici nisu stradali. — Ali P a r i z je ipak bio bombardiran!

Parižani su bili ogorčeni, ali panike nije bilo. Svima je bilo jasno da se poslije ovoga mogu očekivati daljnja bombardiranja. Možda još istu noć, možda već sutradan. U pobjedu ipak još nitko nije sumnjao.

Slijedeći dani pokazivali su da je situacija sve kritičnija. Na vrat na nos, po parkovima ispresijecali su sve veće ravne plohe jarcima, na širokim ulicama postavili su u određenim udaljenostima male piramide od vreća pijeska. Zar je moguće da postoji opasnost od ateriranja njemačkih aviona?

U isto vrijeme odigrava se tragedija kod Dunkerque-a. Krvlju ondje prolivenom otkupljena je sramota Corapove armije.

Tek što su Nijemci skršili otpor kod Dunkerque-a udarili su svom snagom prema jugu. Dne 5. lipnja započela je velika odsudna bitka duž rijeka Somme i Aisne. Novine su je nazivali »la bataille de France«. Prva dva dana Francuzi su se dobro držali, i nade, kojima je poraz kod Dunkerque-a zadao težak udarac, ponovno su oživljavale. Ipak se počelo već misliti na mogućnost da Pariz padne u ruke neprijatelja. Javno mnijenje pripravljalo se na to govoreći mu u novinama da nije krivnja Francuza, što im se glavni grad nalazi tako blizu granica, i da njegov pad ne znači još kapitulaciju.

Slijedećih dana ove velike bitke Francuzi nijesu uspjeli da zaustave nadiranje neprijatelja. Pariz je počeo da se sve više prazni, uzrujanje je bivalo sve veće. Naveče 9-oga objavljeno je putem radia da se 10-oga zatvaraju sve škole. Od toga dana započela je panika. Ljudi su navalili na kolodvor. Taksija je bilo već vrlo malo, jer su mnogi ljudi s njima bježali, a činili su to i sami njihovi vlasnici. Postavilo se, dakle, pitanje kako uopće doći do kolodvora s ovećom prtljagom.

Desetoga lipnja odlučio sam i ja otputovati večernjim vlakom preko Modane kući. Teškom mukom došao sam do taksija. Oko ½7 sati stigao sam s jednim prijateljem na Gare de Lyon. Desetci hiljada ispunjavali su kolodvor i sav prostor pred njime, te susjedne ulice. Još gore bilo je, kako sam čuo, na onim kolodvorima odakle se odlazi za jugo-zapadnu i centralnu Francusku.

Ljudi su srljali, mnogi od njih noseći sa sobom posve nepotrebne predmete. Kako su Parižani veliki ljubitelji životinja, mnogi su držali u rukama svoje pse. Organizacija nije bila skoro nikakva. Ljudi su se bezglavo gurali amo tamo, djeca plakala, žene padale u nesvijest. Kako je kolodvor već bio prepun i nije bilo dosta vlakova, zabranjen je bio pristup i ulazak u kolodvor. No preslabe policijske snage kao ni postavljene zapreke (prevrnuta kolica za voženje prtljage) nisu mogli spriječiti navalu onih, koji nisu mislili na drugo nego da spasu svoje živote.

U to vrijeme već je Italija bila objavila rat, no to se još nije znalo na ulici. Nakon 2 sata guranja i muke, lukavstvom i posebnom srećom, uspjeli smo prodrijeti u kolodvor i smjestiti se u vlaku. Među putnicima bilo je mnogo Talijana.

Kojih 2 sata nakon što smo krenuli, zaustavio se iznenada naš brzi vlak na otvorenoj pruzi. U području kojim smo prolazili bila je dana uzbuna. Nakon nekoliko zastajkivanja stigli smo za kratko vrijeme u jednu stanicu. Silno svijetlo prodiralo je u tamne kupeje pored spuštenih zastora. Stanica (kojoj nisam mogao saznati ime) bila je bombardirana. Ogromni jezici plamena lizali su desetak metara u visinu. Gorili su neki rezervoari. Ispred toga zasljepljujućeg svijetla ogromna silhoueta kao od nekih velikih ljestava. To su tračnice istrgnute zajedno sa šliperima udarcom bombe stršile kojih 15 metara u vis čineći pravilan istokračni trokut.

Nakon dosta dobro provedene noći stigosmo u jutro oko 9 sati u La Praz, stanicu pred Modanom. Tu nam saopćiše, da je Italija objavila rat, i da je modenski tunel zatrpan eksplozijom od Francuza. Podijeliše nas odmah na dvije grupe: Talijane i ostale strance. Naveče smo mi »ostali stranci« dobili dopuštenje da odemo kuda hoćemo. Što je s Talijanima bilo, ne znam. Čekanje na kolodvoru u La Praz na rješenje o našoj daljnjoj sudbini bilo je mučno. Avionski motori brundali su visoko nad

nama. Jesu li to Talijani, hoće li bombardirati kolodvor? U ovu našu tešku situaciju unio je vedrine jedan rumunjski trgovac konjima, koji se vraćao kući iz Pariza. Bio je to dobroćudan i veseli gospodin 50-tih godina. Od francuskoga je znao mislim samo dvije riječi: chevaux i Pariz (tako je izgovarao). Inače je znao ponešto »srpski« i dosta dobro mađarski. Taj je dobričina podržavao naš — moral, te ga održi, kako kod nas tako i kod sebe, pozvao nas je u malu seosku kavanu na šampanjac. U pratnji dvojice simpatičnih mladih francuskih vojnika i s njime u društvu mi smo, dakle, — šampanizirali u malom seocu La Praz, na domak granice, koju smo tako željno htjeli prijeći i ne sluteći kakve nas još poteškoće čekaju, te da ćemo morati čekati još 4 i pol mjeseca na povratak kući.

Iako ogorčeni postupkom Italije, Francuzi su lijepo postupali sa svima nama, pa tako i s Talijanima. Po savjetovanju nekih francuskih oficira otputili smo se nas devet »ostalih stranaca« u Lyon, da pokušamo dobiti ondje švicarsku vizu.

Noć provedena na putu do Lyona ostala mi je u snažnoj uspomeni. Izmoreni još od odlaska iz Pariza, pod pritiskom neizvjesnosti i neprestanih novih slika: majke bez mlijeka s dojenčadi, majke s nejakom djecom, starci i starice, ljudi bez sredstava, sve to u luđačkom pokretu u neizvjesnost u toj tamnoj kišnoj noći, na zamraćenim stanicama, u bezobzirnoj borbi za mjesto u već prenatrpanom vlaku, u bijegu pred smrti, — i mi smo sačinjavali dio te mase, i s njom smo stigli u rano tmurno i kišno jutro 12. lipnja u Lyon.

Sva nastojanja da dobijemo švicarsku vizu ostala su bezuspješna. Tek što je naša molba za vizu poslana u Bern, Nijemci su okupirali francusko-švicarsku granicu, prekinuta je bila svaka veza sa Švicarskom.

Interesantno je spomenuti da je u Lyonu, u vrijeme našega dolaska, atmosfera bila otprilike onakva kao u Parizu uoči 10. svibnja, t. j. prije napada na Holandiju, Belgiju i Luksemburg. Iako je 12. lipnja već bila dovršena drama kod Dunkerque-a ,a tzv. bataille de France već praktički izgubljena, te vlada napustila Pariz, ipak se u Lyon-u osjećala neka bezbrižnost. Ni pridolaženje izbjeglica, ni posjeti neprijateljskih aviona nisu, izgleda, mnogo djelovali na Lyonnais-e. Kavane su bile pune, ulice isto tako, promet također dosta velik. Nikakva zabrinutost i potištenost, nikakva užurbanost i spremanje na bježanje. Ovo je, držim, karakteristično. S jedne strane to je pozitivna crta francuskog karaktera, koji ne gubi glave ni u najtežim situacijama, te uvijek zadržava makar i malu dozu svoga vedrog duha. No s druge strane to je nedovoljno uočavanje faktičnog stanja stvari, neozbiljnost u ocjenjivanju situacije, nedovoljno saosjećanje s narodnom cjelinom, megalomanija (nous vaincrons parce que nous

sommes plus forts!) i konačno sakrivanje [illegible] po nadležnim [illegible] pred javnošću.

No kada su Nijemci poslije ulaska u Pariz 14. VI. naglo počeli prodirati u centralnu Francusku, puls Lyona [illegible] se i naglo [illegible]. Već 16-og nastala je uzbuđenost po ulicama, [illegible] privatni automobili izbjeglica zakrčavali su promet [illegible] se pred kućama i natovarajući najnužnije stvari. Sljedeći dan i [illegible] su pripremni radovi za miniranje mostova. Teške mine [illegible] stavljene su u rupe na brzinu učinjene. [illegible] je [illegible] iz Lyona. U Lyonu će se dakle prihvatiti borba i [illegible] u prijelazu preko Rhône i Saône. Željeznički promet nije [illegible] (Još dan prije otišlo je 50 vlakova izbjeglica.) [illegible] smo se [illegible] u nekoj mišolovci. No istoga dana [illegible] maršal Petain [illegible] na radio, da je preuzeo predsjedništvo vlade i [illegible].

Odlanulo nam je barem meni i mojim drugovima. [illegible] Lyon ne će više doći u središte ratnih operacija. Razgovarao sam [illegible] poslije ovoga Petainovog govora s nekoliko francuskih vojnika, [illegible] sa mnom ručali u istom restaurantu. [illegible] Rekli su da se više ne mogu suprotstavljati Nijemcima, jer da je [illegible] nadmoćnost ovih prevelika. Govorili su [illegible]. Sljedećega dana [illegible] vidio sam jednoga francuskog vojnika [illegible] teturajući ide sredinom Cours Gambetta prema središtu Lyona. [illegible] držao pod pazuhom sa [illegible] automobilska [illegible] pustio [illegible].

Nijemci su se međutim sve više približavali. [illegible] njihov dolazak [illegible] već za 18. VI. [illegible] 2 [illegible] načelnik Lyona [illegible] gradskom [illegible] alpske vojske [illegible] da se Lyon [illegible]. Za tu obranu raspolagao je Lyon sa 1.000 [illegible] 8 topova od 47 mm. Zaista smiješna obrana. [illegible] mislilo se »braniti« Lyon [illegible] trideset i jedan most [illegible] mogućnosti saobraćaja između njih [illegible] su vodovi [illegible] mostova. [illegible] boraveći u Vichy-u [illegible] otvorenim gradom. 18-oga [illegible] mostova. Na [illegible] Glavni stožer alpske vojske [illegible] podveče toga dana [illegible] renim gradom.

Mòra koja nas je [illegible] se ne zaboravljaju.

nama. Jesu li to Talijani, hoće li bombardirati kolodvor? U ovu našu tešku situaciju unio je vedrine jedan rumunjski trgovac konjima, koji se vraćao kući iz Pariza. Bio je to dobroćudan i veseli gospodin 50-tih godina. Od francuskoga je znao možda samo dvije riječi: chevaux i Paris (tako je izgovarao). Inače je znao ponešto »srpski« i dosta dobro mađarski. Taj je dobričina podizao naš — moral, te ga održao kako kod nas tako i kod sebe, počastio nas je u maloj seoskoj kavani sa šampanjcem. U pratnji dvojice simpatičnih mladih francuskih vojnika i s njima u društvu mi smo, dakle, — šampanizirali u malom selu La Praz na domak granice, koju smo tako lijepo htjeli prijeći i ne sluteći kakve nas još poteškoće čekaju, te da ćemo morati čekati još 4 i pol mjeseca na povratak kući.

Iako ogorčeni postupkom Italije, Francuzi su lijepo postupali sa svima nama, pa tako i s Talijanima. Po savjetovanju nekih francuskih oficira otputili smo se nas devet »ostalih stranaca« u Lyon, da pokušamo dobiti ondje švicarsku vizu.

Noć provedena na putu do Lyona ostala mi je u mučnoj uspomeni. Izmoreni još od odlaska iz Pariza pod pritiskom neizvjesnosti i neprestanih novih slika: majke bez mlijeka s dojenčadi, majke s nejakom djecom, starci i starice, ljudi bez sredstava, sve to u ludačkom pokretu u neizvjesnost, u toj tamnoj, kišnoj noći na zamračenim stanicama, u bezobzirnoj borbi za mjesto u već prenatrpanom vlaku, u bijegu pred smrti, — i mi smo sačinjavali dio te mase, i s njom smo stigli u rano tmurno i kišno jutro 12. lipnja u Lyon.

Sva nastojanja da dobijemo švicarsku vizu ostala su bezuspješna. Tek što je naša molba za vizu poslana u Bern, Nijemci su okupirali francusko-švicarsku granicu, prekinuta je bila svaka veza sa Švicarskom.

Interesantno je spomenuti da je u Lyonu u vrijeme našega dolaska, atmosfera bila otprilike onakva kao u Parizu uoči 10. svibnja, t. j. prije napada na Holandiju, Belgiju i Luksemburg. Iako je 12. lipnja već bila dovršena drama kod Dunkerque-a, a tzv. bataille de France već praktički izgubljena, te vlada napustila Pariz, ipak se u Lyonu osjećala neka bezbrižnost. Ni prolaženje izbjeglica, ni posjeti neprijateljskih aviona nisu izgleda mnogo djelovali na Lyonnais-e. Kavane su bile pune, ulice isto tako, promet također dosta velik. Nikakva zabrinutost i potištenost, nikakva uzbuđenost i spremanje na bježanje. Ovo je, držim, karakteristično. S jedne strane to je pozitivna crta francuskog karaktera, koji ne gubi glave ni u najtežim situacijama, te uvijek zadržava makar i malu dozu svoga vedrog duha. No s druge strane to je nedovoljno uočavanje faktičnog stanja stvari, neozbiljnost u ocjenjivanju situacije, nedovoljno saosjećanje s narodnom cjelinom, megalomanija (nous vaincrons parce que nous

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Nijemci su se međutim sve više približavali. [illegible]

[illegible] Za tu obranu raspolagao je Lyon sa 2.800 momaka, [illegible] Zašto smo je [illegible] obranu. [illegible] moralo se obraniti Lyon [illegible] trideset i jedan most u gradu [illegible] mogućnosti saobraćaja između njih, [illegible] Noću između 17. i 18. oko 2 sata [illegible] boraveći u Vichy-u, [illegible] maršala i zamolio ga da proglasi Lyon otvorenim gradom. 18-oga ujutro dovršavale se [illegible] mostova. Na [illegible] mjesta stajali su [illegible] Glavni stožer alpske vojske još uvijek je [illegible] na obrani Lyona. Ni podvečer toga dana, ipak su istaknuti plakati o proglašenju Lyona otvorenim gradom.

Móra, koja nas je tištila, nestala je odjednom. To su [illegible], koji se ne zaboravljaju.

Ulazak Nijemaca očekivao se sada s mnogo manje straha i s više radoznalosti. Dne 19-oga oko 4 sata popodne ušli su prvi motorizirani odjeli. Zaposjeli su mostove s mitraljezima, a na trgovima postavili odmah radio stanice. Tenkovi svih veličina i oklopljena kola jurili su ulicama, da se zatim smjeste u sjeni drveća po trgovima ili duž krasnog keja Rhône i Saône. Mislio sam da će se Francuzi povući u kuće. Protivno tome, svijet je izašao na ulice, postavio se na vrata ili na prozore. Za čas i već su neki razgovarali s njemačkim vojnicima. Bili su to plavi momci, simpatičnog preplanulog lica. Sve sami mladići, ali dobre, čvrste tjelesne konstrukcije.

Sa ovim ne odviše ozbiljnim i dostojanstvenim držanjem mase na ulici kontrastirale su neke doista dirljive scene. Vidio sam nekoliko žena plakati na ulici pod dojmom ove okupacije. Jedna žena dobila je gotovo neki histerički napadaj, te je policajac imao muke da je spriječi da ne insultira njemačke vojnike, koji su bezbrižno sjedili pored svojih ogromnih strojeva.

Lyon, do sada još nikada okupiran po neprijatelju, sada je pao u njegove ruke.

(Svršit će se.)

Dr. Božidar Latković.

POSLJEDNJI HERCEGOVAČKI VLADAR

(Uz devedeset godišnjicu smrti Ali-paše Rizvanbegovića-Stočevića)

U nizu istaknutijih ličnosti bosansko-hercegovačke prošlosti za otomanske vladavine može se zapaziti prodorni lik i neobična pojava hercegovačkog vezira Ali-paše Rizvanbegovića Stočevića. Taj slavni i popularni hercegovački vezir bijaše sin Zulfikara, stolačkoga kapetana, koji se oženio od ugledne sarajevske muslimanske porodice Babića. U svome braku imao je sinove Mustaj-bega i Mehmed-bega, koji nam je puno bolje poznat pod imenom Hadži-beg. Kad mu je god. 1872. umrla žena, Zulfikar se oženi njezinom sestrom Melikhanom. Iz ovoga braka imao je sinove Ali-agu, Halil-agu, Omer-bega i Derviš-bega. Ali-aga je bio najstariji sin iz drugoga braka Zulfikarova. Prema tome mogao se roditi negdje oko 1783., a ne, kako su neki pisali, da je rođen šezdesetih i sedamdesetih godina osamnaestoga stoljeća.

Već g. 1802. Zulfikar je razdijelio stolačku kapetaniju među sinove iz prvoga braka, a g. 1805. nema ga više među živima. Ali-aga, odvažni i plemeniti mladić bio je obdaren lijepim svojstvima, koliko duševnim, toliko tjelesnim. Diobom očevom bio je zapostavljen. Nu, njegova je luka-

sommes plus forts!) i konačno sakrivanje istine po nadležnim faktorima pred javnošću.

No kada su Nijemci poslije ulaska u Pariz (14. VI.) naglo počeli prodirati u centralnu Francusku, puls Lyona iznenada se i naglo promijenio. Već 16-og nastala je užurbanost po ulicama, kavane nisu bile toliko pune, privatni automobili izbjeglica zakrčavali su promet parkirajući se pred kućama i natovarajući najnužnije stvari. Slijedeći dan u jutro započeli su pripremni radovi za miniranje mostova. Velike mase eksploziva stavljene su u rupe na brzinu učinjene. Vojska je odlazila u kaminionima iz Lyona. U Lyonu će se dakle prihvatiti borba i zadržavati neprijatelja u prijelazu preko Rhône i Saône. Željeznički promet bio je obustavljen. (Još dan prije otišlo je 50 vlakova izbjeglica.) Nalazili smo se, dakle, kao u nekoj mišolovci. No istoga dana oko ½1 sat maršal Petain objavljuje na radio, da je preuzeo predsjedništvo vlade i zatražio primirje.

Odlanulo nam je, barem meni i mojim drugovima. Vjerojatno Lyon ne će više doći u središte ratnih operacija. Razgovarao sam neposredno poslije ovoga Petainovog govora s nekoliko francuskih vojnika, koji su sa mnom ručali u istom restaurantu. Vidjelo se da je i njima odlanulo. Rekli su, da se više ne mogu suprotstavljati Nijemcima, jer da je oružana nadmoćnost ovih prevelika. Govorili su i o dezorganizaciji u vojsci. Slijedećega dana ujutro vidio sam jednoga francuskog vojnika kako teturajući ide sredinom Cours Gambetta prema središtu Lyona. Pušku je držao pod pazuhom sa cijevi napred uperenom. Zaustavljao je rijetka automobilska kola, a potom ih puštao da nastave put. Bio je pijan.

Nijemci su se, međutim, sve više približavali. Očekivao se svaki čas njihov dolazak (tj. već za 18. VI.). Iz raporta, koji je E. Herriot, kao načelnik Lyona, podnio gradskom vijeću, vidljivo je da je glavni stožer alpske vojske insistirao da se Lyon brani kako sprijeda tako i iznutra. Za tu obranu raspolagao je Lyon sa 2.380 momaka, 4 topa od 75 mm i 8 topova od 47 mm. Zaista smiješna obrana. Pod takvim, dakle, uslovima mislilo se »braniti« Lyon, tj. izložiti ga bombardiranju neprijatelja, dignuti trideset i jedan most u zrak, te na taj način podijeliti grad u 3 zone bez mogućnosti saobraćaja između njih, i lišiti ih vode, plina i elektrike (jer su vodovi išli ispod mostova). Noću između 17. i 18. oko 2 sata, Herriot je, boraveći u Vichy-u, probudio maršala i zamolio ga da proglasi Lyon otvorenim gradom. 18-oga ujutro dovršavale se pripreme za dizanje mostova. Na licu mjesta stajali su izvršitelji spremni da izvrše nalog. Glavni stožer alpske vojske još uvijek je insistirao na obrani Lyona. No podveče toga dana, ipak su iskrsnuli plakati o proglašenju Lyona otvorenim gradom.

Môra, koja nas je tištila, nestala je odjednom. To su časovi, koji se ne zaboravljaju.

man. Najveću mu brigu zadavaše Ali-aga, te je radi njega morao razdvojiti svoju vojnu snagu. Četiri je vojske Husein slao na Ali-pašu, a ovaj ih je odbijao iz svoga tvrdoga Stoca. Turan-beg Sarajlija na čelu prve vojske dođe u Hercegovinu, da Ali-agu ubije ili uhvati živa, no vrati se neobavljena posla. Dok je bio opkoljen u Stocu početkom g. 1832., stiže mu ferman iz Carigrada, da je imenovan pašom. U ožujku iste godine navali Ali-paša iz Stoca, te potuče svoje neprijatelje, među kojima je zaglavio i njegov brat Hadži-beg, gospodar Hutova, gorljivi pristaša Huseinov. Zadnja vojna na Ali-pašu pod zapovjedništvom Mujage Zlatarevića morala se bez opravljena posla povući ispod Stoca, jer je na Bosnu pošao Kara-Mahmud-paša sa 30.000 vojnika. Protiv njega je Husein poslao jedan dio vojske pod zapovjedništvom Alaj-bega Teodorovića i Krupe Kapetana. Vojska mu je bila poražena na Palama kraj Sarajeva. Koncem svibnja 1832. Husein se ne dade smesti, nego poče na brzu ruku skupljati svoju vojnu snagu. Ali-paša odmah pođe prema Sarajevu u pomoć sultanovoj vojsci. U zadnji čas, 4. lipnja 1832., pred Sarajevom vojska Ali-pašina istrgnu pobjedu iz Huseinovih ruku i riješi bitku u korist sultanove vojske. Dogodilo se je ono, čega se je Husein najviše bojao; sjedinila se je hercegovačka vojska sa carskom i u zadnji čas odlučila bitku. Husein je bio pobjegao u Austriju, a onda je otišao preko Beograda u Carigrad, gdje je umro polovinom 1833. Sultan se je u to vrijeme borio protiv Mehmed Ali-paše Egipatskog, koji je zauzeo Siriju i preko Male Azije htio je ugroziti sam Carigrad. Sultanu su pohitili u pomoć i Hercegovci sa Ali-pašom na čelu. Turska je vojska bila prisiljena na uzmak još prije, nego je stigao u pomoć Ali-paša sa Hercegovcima.

Sultan je nagradio svoga vjernog pristašu Ali-pašu — imenovavši ga fermanom od 19. siječnja 1833. hercegovačkim vezirom. »Pošto se dokazalo — veli se u fermanu — da ste vrijedan, da ste jedan od mojih vrijednih vezira, sposoban za upravu, i time zaslužili moju carsku naklonost, dajem vam Hercegovački Sandžak u Bosanskom Alajetu, da s njime upravljate počevši od 22. šabana 1248. godine (14. siječnja 1833.), da kao upravnik toga kraja držite red i mir, da zaštitite svakog od nasilja i da u to utrošite svu svoju snagu; a čuvajte se, da kome od podanika ne biste što učinili nezakonito ...«

Njegov je pašaluk obuhvatao Mostar, Trebinje, Nevesinje, Taslidžu, Prijepolje, Čajniče, Foču, Konjic, Stolac, Nikšić, Ljubuški, Počitelj, Blagaj, Ljubinje, Gacko, Duvno, Glamoč, Grahovo, Pivu, Drobnjake i Imotski. Postavši vezir potpuno se promijenio. Nije više ni na što gledao, nego jedino na to, kako će upliv sultanov od svoje Hercegovine otklonuti, kako će sebi i svome potomstvu osigurati budućnost u ovako mutnim vremenima. Na svome je pečatu imao naslov Galib-Pobjednik. Opkoljevalo ga

je u njegovim dvorima na Buni brojno dvorjanstvo. Sada, kad je mogao mirno dahnuti, radio je više oko pridizanja svog hercegovačkog pašaluka.

Svakako su interesantni odnošaji i međusobna trvenja Ali-pašina sa susjedom Petrom II. Petrovićem Njegošem, koji su se međusobno znali svaditi radi pograničnih krajeva i radi uskoka. Ali-paša nije rado gledao kako njegovi nezadovoljnici bježe u Crnu Goru. Naredio je, da će svakoga nagraditi, ko mu donese glavu jednog bjegunca. Tako su u tom poslu mnogi često hvatali i nevine ljude, kidali im glave i donosili ih Ali-paši. Za glavu jednog odličnijeg čovjeka davao bi Ali-paša dvadeset dukata i srebrno odlikovanje. Pogranični kraj Grahovo bio se odmetnuo od Hercegovine, prestavši plaćati danak Ali-paši. Da jednom kazni Grahovljane i prebjege, sakupi nešto vojske i utabori se na Grahovu. Hercegovačka vojska razbi udružene Crnogorce i Grahovljane, gdje je u okršaju poginulo osam vladičinih rođaka. To se je zbilo g. 1836. Najviše se je sa strane Hercegovaca istakao hrabri Smail-aga Čengić. Otada se za Čengića pročulo nadaleko — slovio je kao jedan od najslavnijih junaka u carevini Turskoj. Njegoš nije mogao preboljeti smrt osmorice članova svoje porodice. Iako su se na oko primirili, Crnogorci nisu sa svojim vladikom prestali tražiti zgodu kako bi osvetili sramotni grahovski poraz. Podgovoreni Drobnjaci zovnuli su Smail-agu da kupi harač, dočekali ga, napali po noći na njegov tabor, raspršili mu pratnju i ubili ga na 6. listopada 1840.

Smrt slavnoga junaka Smail-age izazvala je u muslimanskim krugovima negodovanje. Ali-paši nije mrsko bilo, što se je riješio svoga takmaca, čija je slava bila na uštrb Ali-pašina ugleda. Ali pod pritiskom javnoga mnijenja Ali-paša pošalje žestoko pismo Vladiki: »Zaminuo si neprijateljski rat i veliki fesat u Tursku zemlju u sva tri pašaluka, kaošto su i Tvoji Brđani i Moračani udružili se s drobnjačkim uskocima i na božju vjeru u carskoj zemlji pobiše toliko Turaka i suviše carskog kapidžibašu (nadkomornika) i gatačkog muselima u svome zijametu po noći s prijevarom. I što je divno čuti, posjekoše njegovu glavu i Tebi je za veliki dar doniješe, kako će biti nevidovna rana svakome muslimanu i pravome raji. Ti se prođi hrđavih ljudi i te hrđave ljude pošalji mi u Mostar, da im se sudi po šerijatu. I gledaj način i zauzdaj hajduke crnogorske, zašto nije moguće više trpjeti sirotinjske tužbe i plač. I promisli se na što može izaći ovaj posao, ako ne oćeraš od sebe drobnjačke uskoke i Moračane, koji su počinili više rečeno ubojstvo, kakvog nijesi dosad čuo nigdje po svijetu.«

Ali-paša uz pomoć vojske bosanskog vezira i sa Hercegovcima među kojima su se nalazili i njegov sin Hafiz-paša, te dvojica sinova poginulog Smail-age Dedaga i Muhamed-beg, navali još istoga mjeseca, u kojem

je poginuo Smail-aga na Drobnjake i Crnogorce, te ih žestoko potuče. Poslije boja okitiše crnogorskim glavama svježi grob Smail-agin na Lipniku. Postepeno je zategnutost između Ali-paše i vladike postajala sve manja, dok nisu obojica, posredovanjem ruskog konzula u Dubrovniku g. 1842. sklopili ugovor i donekle riješili međusobna prijeporna pitanja. Pri izmaku četrdesetih godina prošloga vijeka vladika i Ali-paša u međusobnom dopisivanju dosta se prijateljski jedan prema drugome vladaju. Tako piše Ali-paša vladici 20. rujna 1848. slijedeće: »Ja želim, da živimo u ljubavi, ali neka je sirotinja u miru.« Smiono je mišljenje nekih, da je u Dubrovniku Ali-paša s Njegošem sklopio savez protiv sultana.

Dosta je nejasna uloga Ali-pašina u pogibiji svojih najljućih protivnika u Ostrogu i Bašinoj vodi ljeti g. 1843., odakle su neki izmakli. Među ostalim spasili su se Bašaga Redžepašić i Hasanbeg Rezulbegović. Izgleda, da se je Ali-paša htio na zgodan način riješiti svojih negdašnjih saveznika, koji su mu postali ljuti protivnici i stajali mu na putu, te nije mogao raditi onako i u onolikoj mjeri, kako je htio. Možda će nam taj krvavi pir izgledati u drugome svijetlu, kad budu izišli na svijetlo svi dokumenti, koji su kojekuda rasijani i još nepristupačni.

Ali-paša je znao kod sultana opravdavati svoje stanovište i rad u Hercegovini. Reforme nije provodio, a u Carigradu je to znao vješto opravdati. Znao je po koji put izjaviti, da provodi i da će provoditi reforme, no sve je to ostajalo samo mrtvo slovo na papiru. Održao se na položaju dugo vremena, dok su se u Bosni često ispražnjivale i nanovo punile vezirske stolice. Novi sultan Abdul Medžid (1839.—1861.) nastupajući očev prijesto obećao je ravnopravnost svojim podanicima bez razlike vjere. Bosna, taj tvrdi orah nikako se nije dala pokoriti. Poslije pada Huseinova malo su se umirili, no opet brzo digoše ponosno svoje glave i počeše se buniti. Novi veziri, kako su god dolazili jedan iza drugog, nijednome nije uspijevalo umiriti Bosnu. Sultan najposlije povjeri tu tešku, ali odgovornu zadaću poturčenjaku iz Like sposobnome Omer-paši Latasu. On je imenovan vrhovnim zapovjednikom vojske (seraskerom) u Bosni, a vezirom je postao Hafiz Mehmed-paša. Sa jedanaest bataljona i jednom poljskom baterijom, te s nešto konjice krene Omer-paša na Bosnu. U njegovoj se pratnji nalazio poturčeni poljski grof Skender-beg Ilinski. Ljeti 1850. stigao je u Sarajevo Omer-paša sa svojom vojskom i bojnom opremom. On pozove Ali-pašu u Sarajevo, gdje pred njim i pred deset paša te te pred bosanskim vezirom pročita carsku naredbu. Omer-paša otpusti sve prvake, i pođe umiriti pobunjenu Krajinu, a samo ostavi Ali-pašu u Sarajevu, jer se je silno bojao njegova upliva. No vezir Hafiz-paša pusti Ali-pašu u Hercegovinu, te stigavši u Mostar

naredi, da se isprazni jedan dio grada i da se pripravi 200 tovara pšenice za 2 bataljona nizana. Mostarci se listom pobuniše i poslaše tužbu Omer-paši protiv Ali-pašinih zuluma. Jedan se dio Hercegovine okupi pod vodstvom Ali-pašina kavarbaše Ibrahima Pijulije i spremiše se, da dočekaju s ružjem nizan kod Konjica. Novi bosanski vezir Hajrudin-paša došao je s nešto vojske u Hercegovinu, da izmiri Mostarce s Ali-pašom. Mostarci izjaviše, da se ne bune protiv cara, već samo protiv nasilja. Malo iza toga bio je iz Mostara protjeran Ali-pašin sin Hafiz. Kad je Ibrahim kavarbaša iz Konjica otišao da sabire novu vojsku u Podrinju i Zagorju hercegovačkome, Skender-beg iskoristi njegovu otsutnost i provali sa nešto pojačanim četama, te prodre niz dolinu Neretve prema Mostaru. Ustaše su davale otpor povlačeći se, dok nisu potpuno uzmakli, a prvaci su pobjegli u Dalmaciju. Skender-beg uđe u Mostar 10. veljače 1851. Skender-beg je domamio zgodno Ali-pašu s Bune u Mostar i svečano ga dočekao. Mostarci su se čudili kako je još ugledan njihov stari vezir. No nakon dva dana bude Ali-paša sa sinom Hafizom strpan u zatvor i lišen svih odlikovanja i vlasti, koje je posjedovao. Kroz to vrijeme došao je i Omer-paša u Mostar, ali je morao brzo ići na Krajinu, koja se pobunila žešće, nego ikad. Sa sobom je vodio zarobljenika Ali-pašu, koji je — slabo odjeven — bio posađen na staru mazgu, koju je vodio bosonogi sin Ali-pašin Hafiz. Pošao je Omer preko Posušja i Duvna, vodeći sa sobom sužnje. Ali-paša bude na Dobrinju kod Banja Luke pogubljen koncem ožujka 1851. Omer se izvinjavao u Carigradu, da ga neki vojnik, dok je bio na straži, iz nepažnje ubio, jer mu se omakla puška. Nama je jasno, da je po zapovijedi Omer-pašinoj ubijen stari hercegovački vezir. Tijelo mu je sahranjeno kraj Ferhad-pašine džamije u Banja Luci. Omer-paša je svladao Bosnu, uveo nizan i skršio otpor bosanskoga plemstva., pogubivši najistaknutije njegove pretstavnike.

Promatrajući Alipašu Rizvanbegovića Stočevića sa svih strana vidjet ćemo na njemu u isto vrijeme razne mane i vrline. Opazit ćemo, da je bio tiranin i silnik; okružen okrutnim ljudima, među kojima prvo mjesto zauzima Ibrahim-beg Pijulija iz Nikšića, kavazbaša Ali-pašin, koji je dosta muslimanskih i kršćanskih glava odrubio. Nije štedio nikoga, tko mu je stajao na putu.

U takovim okolnostima, kad je postigao za svoju Hercegovinu gotovo samostalnu upravu, gledao je kako bi bio što manje ovisan o drugima. Zato se ne treba čuditi, što se zauzima za osnivanje posebne hercegovačke franjevačke provincije i posebne hercegovačke biskupije, jer je i u tome htio biti neovisan. Radi oko toga, kako bi hercegovački franjevci što prije dobili ferman iz Carigrada za gradnju samostana na Širokom Brijegu. On sam kupuje zemljište za biskupski dvor u Mo-

staru. Prvi franjevački apotsolski vikar biskup Barišić dolazi lično Ali-paši na Bunu. Ali-paša pokazuje posebnu naklonost prvaku hercegovačkih franjevaca fra Nikoli Kordiću, koga zove: »Moj fra Njekola«.

Na više mjesta podizao je Ali-paša svoje dvore, koji su svojom raskoši odavali pravi istočnjački sjaj. U tome se je osobito isticao njegov dvorac na Buni, gdje je Ali-paša najviše i boravio. Preko čitavog života utvrđivao je svoj Stolac, iz kojega se opirao i vojnama Huseina Gradaščevića. Ali-paša je pao i propao, a Stolac mu nije poslužio pri zadnjoj obrani na smrt i život, na koju je Ali-paša sigurno u izvjesnim momentima i pomišljao. Kao apsolutni gospodar Ali-paša se je htio istaknuti s bogatstvom, raskoši i obiljem. U tu svrhu seljake potiče na gajenje šipaka, smokava, dudova i na svilogojstvo. Veliku je pažnju posvećivao pčelarstvu. U nekoliko hercegovačkih mjesta sijao je i rižu.

Dosta je ljudskih života stajalo isušivanje Trebižatskog polja, koje je svom brzinom isušivano, a ljudi su gonjeni na rad u svako doba dana i noći. Naraštaji, koji su se oko tih radova lomili i mučili u svoje vrijeme, ljuto su proklinjail Ali-pašu, a danas mu zahvaljujemo na njegovu radu oko isušivanja močvarnih polja i na utemeljenju novih, čisto katoličkih, naseobina u tome kraju. Isušenjem Trebižatskog polja otklonio je malariju od onoga kraja i priveo obradbi oveće komplekse prvorazredne zemlje. Ali-paša je svojim na prvi mah brutalnim postupkom probudio u hercegovačkome seljaku volju za rad. Popravljao je javne puteve i podizao mostove. Razbojnike i kradljivce trijebio je nesmiljenom okrutnošću, te su još i danas na to očuvane brojne uspomene po hercegovačkim selima. Ali-pašini su nameti bili dosta teški i veliki. U svojim poduzećima trebao je novca, a to je mogao steći preko nameta i preko iskorišćavanja prirodnog bogatstva svoje Hercegovine. Tako je stranim poduzećima dao na iskorišćavanje hercegovačku hrastovinu i odatle je crpio lijepe novčane prihode.

Uz njegovo su se ime još i danas očuvale brojne anegdote i pričice koje ga prikazuju u lijepom svijetlu. Narodna ga pjesma slavi u pojedinim prigodama. Može se reći, da je njegovo ime još i danas dobro poznato u Hercegovini i u širokim narodnim slojevima. Njegov pristanak uz carsku stranku i borba protiv Huseina Gradaščevića po nekima ima značenje čisto izdajničke uloge. Ali-pašina lukavost i samopouzdanje nisu mu dopuštali, da se dovoljno snađe, kad je stigao u Bosnu Omer-paša Latas, koji je lukavog Ali-pašu još većom lukavošću ulovio i na onako nedoličan način dao pogubiti. Postupak sa starim hercegovačkim vezirom ne može u sebi imati ništa plemenitog — taj gnjusni čin Omer-pašin izazvao je i kod njegovih prijatelja gađenje i odvratnost. No ni Ali-paša u ovakovim prigodama nije bio mnogo velikodušniji od svoga

dušmanina Omer-paše. Savremenici su se žestoko obarali na Ali-pašine zulume, na njegovu bližu okolinu, koja je činila mnogo toga nedoličnog.

Ipak Ali-paša Stočević Rizvanbegović uz svoje mane i nedostatke ima u sebi nešto, što ga uzdiže visoko nad njegove savremenike. Vještinom i okretnošću domogao se je visokih položaja i ostao na njima dugo vremena, ali nije mu uspjelo, da Hercegovinu ostavi u baštinu svojim sinovima. Uza sve ljage njegova značaja i sve prljavštine njegove uprave Ali-paša je pokazao svoju veličinu ostvarujući velike pothvate na kulturnome i političkome polju, kojih se tragovi i plodovi opažaju još i danas. Zaglavio je pred devet decenija. Brojne razvaline njegovih dvorova govore o slavi njegovoj, a ekonomsko pridizanje Hercegovine, stvaranje hercegovačke katoličke biskupije i franjevačke provincije najbolja su svjedočanstva njegove veličine, moći a i upliva što ga je imao.

Tihomir Zubac

SA STAKLA U MOME PROZORU

I.

Uzletio se u luku prema
suncu.
Ko zna što mu je imao reći.

Povratio se
tugom
sleđenih krila
jatu što se, bijelo, na pučini ziba.
Razletjelo se
stravičnim kljuvanjem
zraka.

Samo još koja
grana
zalepeta
nad morem svita.

To galeb nježi umor svoga leta.

II.

Pinije su se rastopile u noći..
Nema više
lišća,
debla
ni
granja.

Čuje se njina
disaj
baldahina.

Večeri tiha,
tkanja
dragih sanja.

III.

Tamaris plava sneno podrhtava.
Šibljike mlade (ko gudala)
njišu
prstiće vjetra.

Na vodi gasne krošnja joj krvava

Koga to večeras nježno spasava.

Jakša Ercegović.

L I S T A K

Politički pregled

HRVATI I SLOVAČKA

(Uz drugu godišnjicu slovačke nezavisnosti)

Dne 14. ožujka o. g. navršena je druga godina opstanka Republike Slovačke. Taj datum je toliko značajan, da ga nisu mogli mimoići ni listovi kao što su »Novosti«, »Politika«, »Vreme« i »Slovenec«. Nisu mogli zanijekati činjenicu da Slovačka ulazi u treću godinu svoje nakon tisuću godina obnovljene državnosti; u treću godinu svoga nezavisnog državnog života i svake vrsti napretka. Kultura, gospodarstvo, društveni život Slovačke dobili su silnog impulsa i danas Slovačka predstavlja pojavu, na koju su se dužni osvrnuti i o njoj voditi računa svi narodi Srednje Europe. Posebno to vrijedi za nas, koji smo u mnogočem imali sličnu sudbinu kao i Slovaci, a naročito kroz prva dva decenija poslije svjetskoga rata. Dio hrvatske javnosti nije se dostojno osvrnuo na ovu obljetnicu. Više i bolje su napisali beogradski i ljubljanski režimski listovi (»Vreme« je istaknulo, da je postojanje slovačke nezavisnosti fakat, o kojemu svatko mora voditi računa. Slično je napisao i »Slovenec«.). »Hrvatski Dnevnik« nije tu obljetnicu ni spomenuo. »Obzor«, »Jutarnji List« i drugi listovi toga koncerna svoju »službu narodu« od kojega žive izvršili su tako, da su šutjeli. Neki katolički listovi ponijeli su se vrlo dobro.*

Upozorili smo na držanje štampe upravo radi toga, da bi se vidjelo u kakvim vremenima živimo i kakvi sve protunarodni utjecaji dirigiraju novinama, koje utječu na formiranje našega javnog mišljenja.

Kod toga ne zaboravljamo na polemike, koje je pred dvije godine izazvalo stvaranje slovačke države. Hrvatska štampa je (uključiv tu i onu HSS) tada, u

---

* T. j. lijepo su se ponijeli tjednici »Obitelj«, »Nedjelja« i neki drugi. Što se tiče tjednika »Hrvatska Straža«, koja je nekoć tako dosljedno iznosila istinu o Slovačkoj, njezin novi direktor Msgr. Dr. Augustin Juretić odbio je objavljivanje prigodnog članka o Slovačkoj g. dra. Josipa Andrića. Isto tako je direktorij dnevnika »Hrvatski Glas« zabranio tiskanje prigodnog sastavka o Slovačkoj člana uredništva g. Ive Bogdana (koji je u bivšem dnevniku »Hrvatska Straža« i drugdje godinama pisao članke i uvodnike pod šifrom »Rys«), a mjesto toga je sa zakašnjenjem objavljen nepotpisan članak, u stvari nepovoljan za Slovačku. Tako je tamo rečeno, da bi Hlinkina borba protiv Praga bila uspješnija, da nije došlo do prerane smrti generala Štefanika. Kod toga se prešućuje, da je i Štefanik poput Beneša bio vrlo ugledni mason (vidi: Eugen Lennhof—Oscar Posner »Internationales Freimauerlexicon«, Beč 1932. Str. 41—42, 1503, 1598), i da je sama ta činjenica isključivala mogućnost suradnje Hlinke i Štefanika. Dalje »Hrvatski Glas« navodi, da će na mirovnoj konferenciji poslije ovog rata biti uzeto u obzir i postojanje Slovačke. Iz stilizacije se vidi uvjerenje anonimnog pisca, da će Englezi biti oni, koji će odlučivati o miru, te da bi oni trebali milostivo uzeti u obzir postojanje slovačke države. (Op. Ur. »H. S.«)

koliko je to dopuštala cenzura, pisala o Slovacima sa simpatijama, dok su srpska glasila uporno sve do spomenutog članka u »Vremenu« Slovačkoj poricali karakter nezavisne države.

Srbi nisu toliko nerealni, da ne bi uviđali očite međunarodne činjenice pa je jasno, da njihov stav prema Slovačkoj potječe odatle, što oni u stvaranju Slovačke Republike vide težak udarac onakvoj organizaciji Europe, u kojoj su oni imali velikih prednosti. Oni nisu očekivali, da će se događaji razvijati tako, da bi njihovi saveznici i pomagači Česi, ne samo morali gledati, kako se Slovačka osamostaljuje, nego da će Česka najprije biti okrnjena, a zatim doći u položaj njemačkog protektorata, dakle u ovisan odnos prema Berlinu.

Ta činjenica znači dalekosežan preokret u odnosima u Srednjoj Europi. Postojanje Slovačke kao samostalne države, njezin napredak i afirmacija imaju prema tome šire međunarodno i opće europsko značenje. Postojanje Slovačke Republike pod zaštitom Njemačke daje nam mogućnost zaključivanja o tome kako njemački Führer Adolf Hitler gleda na uređenje nove Europe.

Engleska, masonska, židovska, komunistička i srpska propaganda (značajno je da te propagande imaju vanredno mnogo dodirnih točaka) prikazuju nam Treći Reich kao nekakvu mitološku zvijer, koja nalazi najveći užitak u tome, kad može požderati kakav »mali narod«, a vrhunac naslade je, kad je taj narod po mogućnosti i demokratski.* Međutim slučaj Slovačke pokazuje, da Njemačka ne ide za podjarmljivanjem narodâ, jer bi inače skupa s Českom bila okupirala i Slovačku. Ako to nije učinila, tada je to dokaz doista plemenitoga shvaćanja prava na život i napredak malih naroda. To mišljenje ne opovrgava ni slučaj Češke ni slučaj Poljske. Beneš je vodio takvu politiku (»Češka je revolver uperen u srce Njemačke« — hvalio se on), da su Nijemci u svome vlastitom interesu morali izbiti češko oruđe iz ruke svojih protivnika. Ako se uzme u obzir, da je češki narodni teritorij stvarno samo enklava unutar njemačkog prostora, tada se samo po sebi nametalo energično rješenje, što inače ne znači, da se i državnopravni položaj Češke ne može s vremenom poboljšati. To u prvom redu ovisi o realističkom shvaćanju samih Čeha. Što se tiče gospodarskog položaja, čini se, da su Česi novim stanjem samo dobili.

Glede Poljske se može kazati, da je njezina vanjska politika bila nerealna. Brzi slom poljske vojske u najvećoj mjeri pokazuje krivo prosuđivanje položaja. Kolikogod može imponirati poljska beskompromisnost i poslije onako očitog poraza, pitanje je, da li je to pametno. Kad se prosuđuje njemački postupak prema Poljskoj, ne zaboravimo, da se tu radi o stoljetnim sukobima i da bi Poljaci isto tako postupali, kad bi oni bili u položaju Nijemaca. Poljska politika ne može nam biti uzorom. Francuzi su nakon daleko manjeg poraza zatražili primirje. Poljaci toga nisu učinili. Ne zaboravimo, da su Poljaci narod od nekih dvadeset i pet milijuna i narod snažnog vitaliteta i da oni mogu žrtvovati na stotine tisuća ljudi, a da to ne samo ne ugrozi narodni opstanak, nego da ih to ne može ni znatnije oslabiti.

---

* Koliko oni drže do »demokracije«, najbolje nam svjedoči činjenica, da im je SSSR sve do kolovoza god. 1939. bio »demokratska država«. Velika Britanija »garantirala« je god. 1939. one »demokratske države« kao što su bile Poljska, Rumunjska ili Turska i Grčka. Roosevelt je u tome toliko nedosljedan, da je dne 16. III. 1941. na banketu stranih novinara u Bijeloj kući u Washingtonu govoreći o S. A. D. kao o »arsenalu demokracije«, koji će trajno »poticati veliki plamen demokracije protiv zamračivanja« ne samo to primijenio na Grčku i Kitaj, nego su diplomatski predstavnici tih zemalja bili prisutni kao počasni gosti. Amerikanskim masonima možda nije poznato, da u Grčkoj već godinama postoji sustav lične bezidejne diktature, a da je i Čang-Kaj-Šek stvarno diktator. On je inače član »Pagoda Lodge« (Velika loža Massachusetts), a isto tako i njegovi uži suradnici. (Int. Freimauer Lex. Str. 1600.) Uostalom Roosevelt je član Holland Lodge Nr. 8. u New-Yorku. (Int. Freimauer Lex. Str. 1328.) Prema tome bi se moglo kazati da Roosevelt zamjenjuje pojmove demokracija i masonokracija.

Spomenute protunjemačke propagande zaboravljaju pokazati, da Slovačka nije nikakva iznimka. Tako Mađarska može zahvaliti jedino Njemačkoj i Italiji što je ostvarila velik dio svojih revizionističkih težnja. Bugarska je na isti način dobila Dobrudžu, a nada se i drugim povećanjima. Bugarska vlada ispravno prosuđuje, da ona može imati uspjeha jedino u suradnji s velevlastima Osovine. Čak i slučaj Rumunjske govori za njemačku tezu. Rumunjska je poslije svjetskoga rata neumjereno povećana. Sada je izgubila Besarabiju, o čemu bi se moglo posebno raspravljati. Ali ni kod toga ne smijemo zaboraviti, da su Besarabiju i Bukovinu prisvojili boljševici i tako došli do ušća Dunava, što sigurno nije oduševilo Nijemce. Južna Dobrudža je ustupljena Bugarskoj, a to je i pravo. Velik dio Transilvanije dobila je Mađarska. Svatko će rado priznati, da je sadašnje stanje pravednije, nego li ono stvoreno god. 1918. i 1919. Da se u Rumunjskoj nije našla nacionalistička skupina, koja je mogla uvjeriti Berlin i Rim o svojoj lojalnosti, tko zna, ne bi li Rumunjska bila izgubila čitavu Transilvaniju i ne bi li ona možda bila okupirana od SSSR? Prema tome Rumunjska ima mnogo toga zahvaliti »Željeznoj gardi«, a posredno i velevlastima Osi, koje su i ovdje prikazale, da one uistinu žele ostvariti novi pravedniji poredak u Srednjoj Europi i u Europi uopće.

Slovačka je najeklatantniji dokaz mogućnosti koje se u Novoj Europi pružaju narodima, koji žele svijesno surađivati na stvaranju novoga poretka. Kad o tome govorimo, same po sebi nam se nameću riječi predsjednika slovačke vlade dra Vojtjecha Tuke izrečene dne 30. srpnja 1940. s balkona Narodnoga kazališta u Bratislavi poslije njegova povratka iz Salzburga, gdje se bio sastao s Adolfom Hitlerom. On je govorio o novom društvenom i međunarodnom poretku, koji će se izgraditi na ruševinama stare Europe. »U staroj Europi je vladao imperijalizam, prevara, iskorišćavanja slabih po nasilnicima ,izrabljivanje malih naroda u ovom ili u onom smislu, podržavanjem opasnih iluzija. Ženeva je bila poduzeće za zasljepljivanje. Tuka metodički upozorava na razliku između stare engleske i nove njemačke Europe. Kad se radilo o obrani sjeverne slovačke granice, Hitler je pozvao slovačku vojsku na obranu, ali ju nije zvao na zapad. Naprotiv Engleska je pozvala male narode u rat za svoju korist, a zatim ih je napustila. Tuka tumači smisao njemačke garancije. Njemačka bi prestala braniti Slovačku, »ako bi u njoj gospodarili Židovi, kad bi u njoj vladalo izrabljivanje, kad bi smo dozvolili da slovački grb poprska korupcija«.* Dr. V. Tuka vanredno uman čovjek i kad on to kaže odmah poslije razgovora s Hitlerom, tada te riječi imaju posebno značenje. Naročito treba upozoriti na odlomak, da Njemačka ne može garantirati Slovačku, u kojoj bi vladali Židovi ili bilo kakvi izrabljivači (primjenice masoni). U istom govoru je Tuka upozorio, da u Slovačkoj nemaju što tražiti eksponenti boljševičke Rusije.

Kad to znademo, tada nam je razumljivo radi čega i kod nas Slovačka ima toliko neprijatelja i onih koji prešućuju njezine uspjehe. Protiv nje su ne samo Srbi i Jugoslaveni zato, jer je samim faktom postojanja Slovačke u prah srušena čitava zgrada njihovih vanjskopolitičkih (nemogućnost stvaranja nacionalnih država potlačenih naroda, jer da će propasti, ako se pokušaju osamostaliti) i unutarnjepolitičkih (priča o plemenima Jugoslavenskog naroda, odnosno o srodnim »bratskim« narodima, koji se postepeno zbližavaju i tako se uklanjaju sve razlike; priča o »nerazdvojenoj sudbinskoj povezanosti« i sl.) argumenata protiv hrvatskoga nacionalizma, nego je Slovačka neprestani memento i svim Židovima, masonima, izrabljivačima, ukratko svima, koji na bilo koji način osjećaju, da su se ogriješili o hrvatski narod i boje se onoga dana, kad će se ostvariti Starčevićev program — Hrvatska Hrvatima.

Slovaci mogu biti ponosni, da je upravo Slovačkoj dopala čast, da bude država, koja će drugima manje sretnim od nje služiti kao putokaz. Slovačko narodno vodstvo je na vrijeme uočilo omjer snaga u Europi i položaj svoga naroda te pristupilo

* Jan E. Bor: »Vojtjech Tuka — Uvod do života a dela« — Turčiansky sv. Martin 1940. (Str. 174.)

suradnji s Njemačkom. Dr. Tuka to ovako formulira: »Za nas Slovake nema izbora. Njemačka orijentacija je za nas povijesna potreba. Ta povijesna nužda je za nas, za vladu i za sve moralna obveza.«* Tako radeći slovačko narodno vodstvo je ostvarilo slovačku nezavisnost. Poslije toga se pristupilo ozbiljnim reformama. Stvorena je autoritativna državna organizacija. Uklonjeni su Židovi i masoni. Progone se korupcionisti. Provode se socijalne reforme u duhu socijalnom i narodnom.

Poznato nam je da su Slovaci poslije god. 1918. u svojoj borbi protiv praškoga centralizma tražili i nalazili poticaja na hrvatskom primjeru. Oni su pomljivo pratili sve faze doista veličanstvenoga hrvatskoga narodnog otpora, koji je tražio velikih žrtava, tako da je to jedan od najsjajnijih primjera žive narodne svijesti i ponosa. Samo najsjajnija razdoblja irske borbe za slobodu možda nadvisuju hrvatski otpor. Sad je došlo vrijeme, da mi tražimo poticaja od Slovaka. Radi toga svi mi u Hrvatskoj, koji smo svijesni položaja, u kojemu se nalazimo, gledamo u Slovačkoj nešto više, nego što je prijatelj, koji se nikada nije ogriješio o naše narodne interese.

Ipak ne bismo bili realni, kad bismo previdjeli činjenice, da u Hrvatskoj postoji još prilično velik broj ljudi, koji ne shvaćaju značenje Slovačke i koji prema tome nisu mogli iz te činjenice povući sve zaključke. U prvom se redu tu se radi o dijelu širokih narodnih slojeva, koji svoje informacije crpe iz štampe, koja je ovisna o Srbima i Židovima. Nažalost je takve štampe vrlo mnogo. Osim toga i ona štampa, koja bi mogla i htjela iznijeti istinu o Slovačkoj, to ne može radi cenzure. U novije vrijeme je i štampa HSS u Hrvatskoj promijenila svoj stav prema Slovačkoj i time je odstupila od svoje tradicije, po kojoj je Hlinka uvijek prikazivan kao neki slovački Radić. Vjerojatno se ta promjena treba pripisati obzirima prema Beogradu, ali i samostalskim te demokratsko-anglofilskim utjecajima.

Nažalost je i dio hrvatske katoličke štampe u tome smjeru prestao vršiti svoju dužnost — prema istini. »Hrvatski Glas« i tjednik »Hrvatska Straža« doduše još ne napadaju Slovačku, ali je sve više prešućuju.

Radi toga je dobro ispitati, kakvi su utjecaji, koji su doveli do spomenutoga stanja?

Ako zapitate neku od odgovornih osoba, najprije će pokušati prebacivati odgovornost na druge. Budući da se odgovornosti doduše mogu prikrivati, ali se očita činjenica, da promjena postoji, ipak ne može nijekati, konačno ćemo se morati susresti bilo s kime, koji će o odgovornima govoriti kao o trećim osobama, ali će ih i braniti.

U prvom redu će vam kazati, da priznati istinu o Slovačkoj znači praviti propagandu za Njemačku, a da se u Vatikanu vrlo boje nacionalsocijalizma i da katolici moraju biti na oprezu i ne pomagati neprijatelje Crkve i sl. Rijetko koji će vam od tih ljudi spomenuti i hrvatske interese, a u koliko progovori o hrvatstvu, neće govoriti u prvom licu, nego će govoriti: »vi Hrvati« ili »oni Hrvati«...

Odgovor na njihove »razloge« bit će vrlo lagan. Pitanje o tome što »misle u Vatikanu«, nije tako jednostavno kao što bi se htjelo. Pozivanjem na Vatikan pravi se vrlo lošu uslugu sv. Stolici kod svih onih, koji ne znadu, da se radi s vrlo lošim interpretatorima pogleda Vatikana. Oni se — uostalom — obaziru na Vatikan samo kad im konvenira, a inače ga znadu i te kako kritizirati. To je uostalom ostatak tvrdo ukorijenjenih starijih jozefinističkih i još mlađih slavosrpskih Strossmayerovskih tradicija. Nitko i nikada u časnoj katoličkoj povijesti hrvatskoga naroda nije bi tako daleko od intencija Vatikana, koliko upravo naši domaći Slavjani, Slavosrbi i Jugoslaveni. Značajno je, da su te izrasline na hrvatskom katolicizmu uvijek išle ruku o ruku s liberalizmom i da su im uvijek bila puna usta puste demokracije. Ti isti krugovi su pomalo kritizirali Pija XI., da je rješenjem Rimskog pitanja učvrstio fašizam; oni su rogoborili protiv talijanskih biskupa, kad su podupirali

* Ib. str. 200.

svoj narod i vladu za vrijeme abesinskoga rata; kritizirali su španjolske biskupe, kad su pristajali uz Franca; nijesu im se dopali francuski katolički intelektualci s rektorom Katoličkog instituta u Parisu i članom Francuske Akademije kardinalom Baudrillartom na čelu, koji su potpisali proglas protiv sankcija; nije im drago, kad se spominje diktatura odličnog katolika Oliveire Salazara; propagiraju francuske pretjerance, koji prihvaćaju »pruženu ruku« komunista u Francuskoj i t. d. Razumije se, da su manje osjetljivosti pokazali prema Koroščevoj vladi, koju je sastavio poslije umorstva Stjepana Radića i prema Korošcu kao ministru policije u Stojadinovićevoj vladi, kad je svakoga mjeseca ubijeno po desetak Hrvata, jer da provode »teror odozdol«, i prema Korošcu, koji je sabotirao konkordat te krivnju za to pred svjetskom katoličkom javnosti pokušao prebaciti na Hrvate.

U svim tim slučajevima neki naši kritičari Slovačke nisu pitali što »misle u Vatikanu«, a ako ste ih o tome zapitali, tada su se obično ušančili za tvrdnju: »Vatikan ne vodi politiku«, da opet na nju zaborave, kad im Vatikan ustreba, da bi opravdali s v o j a v l a s t i t a s t a n o v i š t a, k o j a n e m a j u n i k a k o v e v e z e s V a t i k a n o m, koji doista katkada vrši utjecaje, koji imaju odraza i na političkom području, ali u načelu samo radi viših crkvenih interesa, koji su redovito u skladu s interesima onoga, koga se to najviše tiče.

Redovito je nekatolički, kad se frazom »u Vatikanu to žele« nastoji odvratiti pojedince i skupine (svećenički stalež, članove katoličkih društava) od vršenja dužnosti prema svome narodu. Vatikan se ne upliće u međunarodne sporove, a najmanje u ratne sukobe. Nikako neće Vatikan danas zamjeriti — primjerice — engleskim katoličkim listovima, ako oni upozore svoje čitatelje, da su dužni poduprijeti svoju vladu u sadašnjem ratu. Isto tako neće utjecati ni na talijanske ili njemačke katolike, da ne podupru svoje vlade, koje ratuju protiv Engleske. A ipak teoretski ne mogu imati i jedni i drugi pravo. Pa sve kad bi bilo i očito, da, primjerice, Engleska ima s moralnog stanovišta u ovom ratu posve krivo, još ni tada Vatikan ne bi tražio od engleske katoličke štampe, da radi protiv narodnih interesa, koje u svakoj uređenoj nacionalnoj državi redovito najbolje štiti zakonita vlast. Međutim se naši domaći stručnjaci za »misli Vatikana« ne ustručavaju pozivati na Vatikan, da bi utjecali na savjest hrvatskih nacionalno orijentiranih pojedinaca i da bi prešutjeli istinu — u našem slučaju — o Slovačkoj.

Oni će vam rado govoriti o interesima Crkve u Engleskoj i Sjedinjenim Državama, koje su u stvari upravljane od svijesnih protestanata, koji mrze papu (ispadi držanje »antipape« canteburijskog nadbiskupa i anglikanskih biskupa protiv španjolskih katolika), od masona (Churchill, englesko plemstvo i Roosevelt od reda su masoni) i Židova (engleski Gornji dom vrvi Židovima, a oni su isto tako moćni i u Bijeloj kući).

Ti isti ljudi će zaboraviti na činjenicu, da danas Treći Reich ima skoro većinu katolika; da bi poraz Njemačke za Francusku opet značio dolazak na vlast Pučke fronte; da bi bila ugrožena konzervativna vlada u Španjolskoj; da se ne bi održali prokatolički režimi u južnoameričkim državama — a da i ne govorimo o tomu, što bi se dogodilo u Italiji, kad bi bio oboren današnji režim. Ako u Zagrebu to zaboravljaju, ali ne mogu zaboraviti u Vatikanu, da je Vatikan u Rimu i da je Italija danas jedina katolička velevlast.

Redovito se zaboravlja, da je »poganska« Njemačka (a masoni u Engleskoj, Francuskoj i S. A. D. su možda bolji? Chacun à son goût!) zaštitnik Slovačke, kojoj je na čelu kao predsjednik svećenik Msgr. dr. Tiso, koji svake nedjelje obavlja svoje župničke dužnosti; da je predsjednik vlade katolički učenjak dr. Vojtiech Tuka, koji je praktični katolik. (On sam je pričao J. E. Boru, kako je u Berlinu, kad je posjetio Hitlera, išao na misu u crkvu, koju je pohađao još kao student i da svećenik nije imao ministrante, te je on lično ministrirao i da mu u Njemačkoj nitko nije prigovorio.*) Ako se i za jednu državu na svijetu može

* Ib. str. 177.

kazati, da njome upravljaju katolici, tada se to može kazati za Slovačku, jer je to jedina država na svijetu, u kojoj je jedna od brojnih kršćansko demokratskih stranaka uspješno preuzela u ruke sudbinu svoga naroda. Uza sve to naši okorjeli »pučkaši« i pobornici kršćanske demokracije više vole praške husite i masone, nego li dra Jozefa Tiso-a predsjednika Slovačke Pučke Stranke, dra Vojtjecha Tuku b. podpredsjednika Slovačke Pučke Stranke i t. d.!

Cime su oni zaslužili takav postupak?

Time, što su bili ljudi, koji su shvatili vrijeme, u kojemu žive; time što su ostajući katolici izvršili svoju dužnost prema narodu i postali nosiocima i izvršiteljima nacionalnog programa i time prestali biti klerikalna stranka, u koliko je to Sl. P. S. ikada i bila!

Prema tome oni rijetki pojedinci iz katoličkih krugova, koji danas rogobore protiv Slovačke ne samo da griješe protiv istine, nego nemaju ama baš nikakva opravdanja za to. Svi pokušaji, da bi svoj stav prikrili »mišljenjem Vatikana« ili ga čak opravdali narodnim interesima, jesu samo neuspjeli pokušaj kamufliranja vlastitoga stava protiv hrvatskoga nacionalizma (pri čemu im dobro dolazi današnja politika HSS, koju ona provodi zato što je u vladi, i ako su hrvatske mase, pa i one kod kojih nije pokolebano povjerenje u ispravnost sadašnje politike HSS, uvjerene da je ono što spomenuti krugovi drže idealom, samo taktika »vodstva«, koje stalno govori, da je sporazum samo jedna stepenica u hodu za ostvarenje hrvatskih narodnih ideala) i dosljedno za jugoslavenstvo, — bilo ono nacionalnog ili samo državnog obilježja — i za demokraciju, shvaćenu kao održavanje statusa quo i to ne samo s obzirom na mirovne ugovore, nego i na politički i socijalni poredak. To je stav ljudi, koji se boje promjena, koji se boje hrvatske nacionalne revolucije, koja će neminovno biti provedena onoga dana, kad u Hrvatskoj sva politička, gospodarska i kulturna djelatnost pređe u ruke Hrvata. Tu revoluciju nije moguće provesti drugim putem, nego što je onaj slovački. Dakako da to ne znači, da se sve mora odigrati na posve isti način kao i u Slovačkoj. Forma kod toga nije bitna. Glavno je sadržaj.

Time smo kazali samo to, da ostvarenje hrvatskoga narodnoga programa može biti izvršeno jedino u sklopu Nove Europe, u kojoj hrvatski narod može i mora izvršiti važnu misiju, koja mu je odredila njegova pripadnost europskoj kulturi i njegov geografski smještaj, a kod čega će mu pomoći znatna politička iskustva i dodiri s narodima na balkanskom poluotoku. Što se tiče kulturne i vjerske orijentacije hrvatskoga naroda, one su definitivno usvojene već u ranom srednjem vijeku. Naša kultura je zapadno-europska, a vjera većine naroda katolička. Onaj koji radi za slobodu i napredak hrvatskoga naroda, radi i za afirmaciju Europe na Balkanu; za afirmaciju katolicizma prema istočnjačkom pravoslavlju. Onaj koji radi protiv ideala hrvatskoga nacionalizma, pa makar to bilo uz pozivanje na hrvatske ili katoličke interese, time radi protiv hrvatstva i protiv katolicizma. Isto tako hrvatski musliman, koji bi radio protiv ideala hrvatskoga nacionalizma, radi u isti mah i protiv Islama, ugroženog od srpskog pravoslavlja.

Dakako, da ovo neće i ne mogu shvatiti različiti tuđinci u Hrvatskoj (kod toga u prvom redu mislimo na one, koji su samo primili naš jezik, a nisu se svijesno uklopili u hrvatski narodni kolektiv), ali je potrebno da to shvate oni, koji su doista Hrvati i koji svojoj domovini žele dobro.

Ako su sve ovo tako dobro shvaćali za vrijeme otvorene diktature; ako im je onda bilo jasno, da pobjednici god. 1918. i Benešova Mala Antanta rade na štetu Hrvata; ako im je onda bilo jasno, da Hrvati ne mogu ništa očekivati od srpske »uviđavnosti«, nego da sve moraju izvojevati svojom vlastitom snagom u povoljnoj međunarodnoj situaciji; ako im je sve to bilo jasno u vrijeme, kad su Hrvati aktivno pomagali kod stvaranja ovakve međunarodne situacije (samo strah od Hrvata natjerao je Stojadinovića, da napusti Malu Antantu i da se pridruži Njemačkoj i Italiji, a time je u Srednjoj Europi bila slomljena fronta branitelja

status quo-a); ako su u vrijeme najgore diktature uviđali, da su Hrvati mogli naći pomoći i zaštite jedino kod država i naroda, koji su danas uz Osovinu — zašto danas, u času kad se ruši čitav jedan svijet i rađa se novi, govore i rade drukčije?

Netko ide za interesom; netko čuva svoj imetak; netko se brine za svoje mjesto i izglede u napredak u karijeri; netko se boji svake promjene — ali hrvatski narod vidi svoju sreću i napredak jedino u temeljitim promjenama, a ne u krparenju i očekivanju tuđe milosti. Svi mi, koji tako gledamo na položaj u Hrvatskoj i položaj u Europi, ispravno prosuđujemo i položaj Slovačke. Njezin primjer može uliti vjeru u uspjeh i najvećim malodušnicima, koji su posumnjali u uskrsnuće Hrvatske, koja iza sebe ima skoro 13. stoljeća tek nedavno nasilno prekinute državnosti; hiljadu godina uspješnih kulturnih nastojanja; stoljeća krvavih borba, u kojima je bila teško udarana, ali nikada slomljena, ni od koga pokorena. Hrvatska je prema Šufflay-a najljepša domovina na planetu. Naš narod je u glavnom zdrav, bistar, radin, pošten i spreman da se žrtvuje za svaku uzvišenu misao. Hrvatska ni po čemu ne spada među posljednje i najmanje u Europi, pa ni po prostranstvu svoga narodnog i povijesnog prostora, kao ni po svome broju.

Takav narod s takvom domovinom može mnogo naučiti od Slovaka i Slovačke. Radi toga oni koji Hrvatima žele dobro, rado i često govore i pišu istinu o Slovačkoj, a oni koji o njoj šute ili govore neistine, ne žele dobro ili barem ne rade na dobro hrvatskoga naroda. **Iv.**

Književni prikazi

OLINKO DELORKO: RAZIGRANI VODOSKOCI

(Izdanje Pododbora Matice Hrvatske u Zagrebu)

»Homere, još nas tvoja duša grije,
ti si samo život, a tlapnja sve drugo«.
U t j e h a, str. 37.

»Razigrani vodoskoci« kriju u sebi sve istaknute izrazitosti Delorkove poezije: ima i tu udaljenosti od uznemirene površine suvremenih socijalnih kriza, a dodir sa stvarnošću očitovan je kroz nemir ličnih više umjetničkih nego socijalnih oznaka; ima duboke sklonosti prema artizmu u najčišćem poetskom smislu i prirođenog povlačenja u svoj nutarnji svijet, u kojem ne odjekuju krikovi borbe, protesta i ojađenosti nego profinjen senzibilitet, kojemu je do ljepote, i ako se pati, pati se nostalgično za ljepotom; ima i tu srodnosti sa muzikom, uzbudljive neovisnosti od vanjskoga sadržaja, mnogo zatvorenih krugova prema unutra, mnogo sklada, mjere, fino i mekano osvijetljenih pejsaža; nadasve ima petrarkističke čežnje i diskretne neutješljivosti nad iščeznulim vizijama zemaljskoga raja; ni ovdje nema divljih erotskih žudnja, ni raspinjanja živaca, ni psosti, ni svemirskoga urlikanja.

Ali »Razigrani vodoskoci« vuku nas na dublje, u mirnije i zrelije sfere jedne jake pjesničke ličnosti. Oni nam skoro definitivno pružaju užitak, kojemu bismo mogli pronaći adekvatno ime, po nutarnjoj zvonkosti skoro zalutalo u naše dane, ali zato po vrijednosti uvijek čarobno, a po duhovnoj srodnosti bogato najdelicioznijim harmonijama tradicije. To je h u m a n i s t i č k i užitak! Delorko je svim nagnućima svoga duha, sklona prema mjeri i skladu, zagrabio iz dubljih izvora jednoga staroga ekvilibrija. Bilo je to najavljeno čak u njegovoj prvoj zbirci:

ja osjećam živo i prisno ljepotu
stihove Pistoie, Ronsarda, Orléansa.

(Balada iz zbirke »P j e s m e«)

Petrarca se uvijek osjeća kroz njegove zbirke, u trajnom jedinstvu njegove čežnje za ljepotom, nostalgije za antikom i renesansne dispozicije za srećom zemaljskom; neka će plastična i zanosna radost uvijek čudom pobjedničke gracije osvajati iz Delorkovih knjiga i uklanjati ona bolna mjesta, bez kojih ipak nije mogla proći prva mladost ovoga senzibilnoga i blagog čovjeka.

Ali »Razigrani vodoskoci« zrela su humanistička poetska koncepcija i po osnovnoj intonaciji vedrine i svijesnoga zaokreta prema duhovnoj ravnoteži čitave ličnosti, i po osjećanju prirode, i po susretanju čovjeka i uživanju u svemu ljudskom. Taj je čovjek oplemenjen ne toliko unutarnjom borbom, koliko jednostavnim životom kao takovim, arkadijskim životom sred ljepote prirodne i umjetničke, koja ga svladava i uzdiže.

Delorkove su pjesme humanističke i po kulturnoj pozadini, koja ih je odnjihala. Poetska bića našega staroga Dubrovnika, renesansne Italije i francuske Pleiade (Apolon, Nimfe, Artemida, Aristej, Orfej i Euridika) njemu su intimna dragost, simboli jendoga lijepoga i zaboravljenoga poimanja svijeta, ali ne toliko u priči koliko u nekoj dubljoj poetskoj realnosti života. I premda nema relativno mnogo pjesama, koje direktno evociraju antiku, duh i duhovna ravnoteža starih nadahnjuju čitavo Delorkovo pjevanje. »O Božanstvo, daj mi mudar i jak život. Pomozi mi, da izradim u njemu tri dijela: za moju slavu, za moju radost i za moju krepost.« Po toj invokaciji iz jednoga Montherlantova djela, koja je zapravo ekvivalent Sokratove molitve iz »Fedre«, dali bi se analizirati i »Razigrani vodoskoci«.

Ima jedan značajan detalj u ovoj najnovijoj Delorkovoj zbirci: neki zdravi unutarnji otpor u znaku vjere u sebe, u znaku visokih poleta, u znaku svijesne suprotnosti zlu i nevolji, a u znaku težnje k vedrini i zdravlju.

Na Tebe dušo, bjesnili su bližnji
hoteći da te dotuku u letu,
slomljenih krila htjeli su da vide,
kako se ko bogalj provlačiš po svijetu.

Al ti si krila pružila još jače,
da stigneš k božanskoj snazi i prijetvorbi,
neka te samo gađaju, ti leti,
pa ako padneš, padni bar u borbi.

(»Bodrenje«)

Ovaj ali će se ponavljati bezbroj puta: i u plaču nad dušama, što trpe (»Plakati mogu«) kao muževni otpor sred patnja života, u kojem ipak nije beznadno —

Možda se zora sa svitanjem žuri

i u »Sumu vjetra«, toj stravičnoj viziji smrti

al proljeća tu su prisutna i bliska,
i od njih se sve još raskošno zeleni.

i u divnoj pjesmi »Pjesnici davni«, gdje se bol i nostalgija razlijevaju oko pjesničke riječi, koje danas »ne mogu da ganu duše«, da se konačno probudi vjera »u svoj nježni stih«, s kojim će ljudima »razmekšati tvrde grudi«, istinska vjera u pravi i jedini poziv poezije;

i u ljupkoj reminiscenciji na svoje grobove u »Zavičaju«, gdje se tiha tugaljivost čežnje, prozračne poput Foscolove, naglo i utješno razagnava:

»Al čemu srce sad da zdvaja,
kada već nježan spomen na njih
sa zavičajem mene spaja.«

i u turobnim »Uspomenama«, gdje je ranjena i nestaložena mladost tražila smrt misleći, da je manja bol u smrti nego u životu —

Ali mlada snaga,
zar se mogla svijeta odreć tako?

i u razgovoru s »Dragutinom Tadijanovićem«, gdje iza brojnih dopusnih veznika leži tama i vedrina, mrtva nada i otimanje bolu, teški dani i uznesene duše, bijeda i život »u kome je mnoštvo raznih igračaka«;
i u petrarkističkom sonetu »Moć ljubavi«, gdje se život u dvoje dijeli kao tama i svijetlo,

Al jednog jutra oko mojih grudi
zatrepta život, dan prostruji jasan
i opet nađoh put do živih ljudi.
To je tvoj osmijeh bio, divna ženo...

i u drhtavoj kanconi »Mjesečev srpe i ti mila zvijezdo«, gdje se doživljaj svemirske ljepote tako duboko približio »ruci«, koja ih »pusti niz to nebo plavo, puno zvijezda«, da će pjesnik spasen »od sljepoće« mirno ići ususret svakidašnjim patnjama,

al spomen će mi na vas
bit utjeha odsad.

Dakle ekvilibrij, koji nije nipošto statičko stanje nekoga amaterstva sa retoričkim cvijećem, nego promjenljivo, tipično klasično stanje, koje se stalno nalazi u naponu, u borbi protiv sila što vuku na jednu i na drugu stranu. Bol ga više ne može svladati i uništiti, lutanje se brzo ukopčalo u ljubav, a ljubav u smirenje, istinsko, prirodno, životno smirenje bez fraza, bez zavisti, bez ispraznog traženja krivaca za patnju svijeta izvan njega samoga.

Sve se oluje stišavaju, sve se smiruje, uzdiže, pomlađuje; sve se konačno ožari suncem, uranja u vedrinu, makar uvijek iza borbe i boli; sve ima svoju mijenu iz tame u svijetlo, život treba primiti kakav jest i hvatati se vedrina, jer one su iznad tmina i trajnije su vrijednosti; hvatati se harmonijâ (»Grad«) i poput slavuja »tražiti nešto divno«, jer to »dušu blaži«. Interesantna je slika u luci sa natpisom »Proljeće« u prividnom kontrastu: lađe, ukrcavanje tereta, čađava trupla, žamor nosača, radni dan — netko bi kleo i ponavljao buncanje o »krvavoj stvarnosti«, međutim mornari dionizijski vrište uz vino, a Delorko ispisuje jednu »radost«, koja ima doduše svoj specifični kolorit, ali je ipak »radost«, jer na koncu pobjeđuje život. Nije li to stečeni dar mudra i jaka života? Nije li to izgrađivanje kreposti? Jest, i u tome se krije najsvjetliji trag »Pjesnika davnih«. Kod Delorka ih nije teško pronaći, jer njegova muza traži radost, ljepotu, zanos, »vedrine«, »razigrane vodoskoke«, »uznosite slutnje« i to u tipično renesansnom raspoloženju pače u renesansnom dekoru i renesansnim rječnikom.

Dva soneta »Firenza« i »Razigrani vodoskoci«, dvije prozračne plastične vizije svih tajna renesanse, iz kojih »blaga glazba huji«, bude zanos

» .... smiren i skrovit
za nekim danom ljepšim od svih znanih,
što sja i blista pun sunca, modrine,
odvojen od drugih zlih i uzburkanih.«

Bijeg u ljepotu prošlosti, radost pred skladom i linijama jednoga dalekoga umjetničkog sna, koji se nadahnuo na još starijim praizvorima Homerova i Orfejova carstva.

Delorko je kroz ljepotu Tassovih »Armidinih vrtova«, gdje ptice ko glasovi ljudski slave »vedrinu, ljubav i život«, krenuo prema svijetu klasične ljepote. Pjesma »Apolon« je najiskreniji pjesnikov credo:

Moja je lira mila, nježna,
u čast ljepote sama zvoni,
dušama, što je sretnu čuju,
blažeć sav jad sa srca goni,
a kad joj žica podrhtava
život im ljepši dočarava.

Sve u čast ljepote, za ljepši život!
Razgovor o »ljepoti riječi« (»Mladost«), usred prirode užitak —

»a kroz šume, kao da je hodao Orfej,
sa svojom glazbom sakriven« (»Fragment«); z

žudnja »za svime, što je u srodstvu sa suncem i ljetom (»Ugođaj«); čar »Palatina«, arkadijska sreća u »Bauffémontu«, raskošne obale, gdje »pjevahu sirene« i sva ta opojnost, sva ta ljupkost, sva ta melodična i strasna sublimnost, sva ta harmonija u biću svome vlastitome i u prirodi, sve je to pjesničko ostvarenje jednoga našega neohumaniste, Homerova, Ronsardova, Petrarkina i Matoševa učenika. Uistinu Matoš je čeznuo za ovakovim istančanim dušama:

Mi, nimfolepti, skladno osjećajmo,
Jer cilj je svemu istančana duša.

Ljepoti čistoj himnu zapjevajmo,
Božanski satir kad nam milost dade
Za cvjetni uskrs hrvatske Plejade.*

Vrhunac Delorkova humanističkoga osjećaja jest sonet »Utjeha«. Sve propada, sve vrijeme razara, kamen i mramor se krše, užasne su slike stvari dotrajalih —

Ljepota tek živi u riječi skrivena
Tvoj zanos, dični Miltone, zar nije
i danas isti? Da l' je uništena

Tibulova ljubav, što već živi dugo?
Homere, još nas tvoja duša grije,
Ti si samo život, a tlapnja sve drugo.

Evo nas na izvoru! Homer. To je samo život. Ljepota još živi, ostalo je tlapnja. Tko se tu ne bi sjetio zanosnoga soneta Ronsardova, u kojem ovaj renesansni znalac klasične ljepote, naređuje prijatelju Corydonu, da zatvori vrata i da se ne usudi nikoga pustiti za tri dana u njegovu sobu, jer on će čitati Homerovu Ilijadu.

Kad čovjek pročita »Aristeja«, Delorkovu lirsku viziju o ljubavi Orfeja i Euridike, u dramatskoj formi, onda mu se ukaže sva dubina i istinitost riječi mladoga francuskoga humaniste Jean-Germain Tricota: »Za nas nema druge nego poći sa jedne čvrste historijske točke, najprije od Homera ... Mi ne možemo više pronaći duh, a da ne krenemo od priviđenja Helade, jer to je svijet zapadnjačke misli prije kršćanstva.«

»Aristej« je toliko lijep, jednostavan, veličajan u lirskom skladu, ritmu, muzikalnom poskakivanju rima, toliko čaroban u edenskoj čistoći svoje prirode i svojih lica, da se to može smatrati Delorkovim najvišim usponom na uskoj stazi njegova pjesnikovanja, obasjanoj intimnom harmonijom jedne zrake najbliže božanskoj. Vizija dviju ljubavi, od kojih jedna vodi u tragediju, sazdana na punoj suzdržljivosti klasične mjere i uronjena u misteriozni čar najljepše helenske mitološke priče, dala je Delorku mogućnost da stvori svoje najzrelije stihove. Istina dramatski razvoj, koji sam po sebi traži katarzu, ostavlja pjesnik neriješen i time ostaje dužan

* A. G. Matoš: Djela V. »Mladoj Hrvatskoj«, sonet, str. 42.

čitatelju, ali njemu hotimice nije stalo do toga, jer mu i nije prvotna namjera stvoriti dramski udar nego lirsku viziju Aristejeve ljubavi, koja u sebi završava izazvanom tragedijom, prepunom značajnoga sloma nedopuštenoga pothvata.

»Aristej« je djelo čiste ljepote i velike umjetničke radosti.

A slava? U posljednjoj pjesmi »O snago« Delorko je poput Ronsarda svijestan svoje muze i on je ponosito veliča, obećaje joj svemoć —

sve što hoću ja mogu da kažem
u pjesmama, što su zvučne, uznosite.

Zadnje strofa je upravo duhovno srodna Ronsardovoj pjesmi. »A sa muse« i onoj drugoj »A son livre«. Nije to hvalisanje sebe nego slava poezije, čast ljepoti. I to je također u stilu starih pjesnika, od kojih Delorko nije prenio u svome stvaralaštvu nutarnju harmoniju i ujedinjenost sa prirodom nego i formu s o n e t a, koji sjaje u maglovitoj i anarhičnoj pometenosti našega vremena kao neko čarobno astralno tijelo, zvonko i ljupko, prirodno i drago u ekvilibriju i stezi svojih vjekovima posvećenih zakona.

U ovoj zbirci ima nekoliko tipično mediteranskih elemenata. Tako na pr. u pjesmama »Zavičaj«, »Po podne«, »Mrtvom ocu« i »Šum vjetra« lebdi ideja o smrti kao spasiteljici (i tu nailazimo na Ronsarda), kao izrazu života vječnoga. Pjesnik misli na smrt, ali je duhovno svladava. Pokojnike oživljava snagom fantazije te istom preko njihove smrti oživljava njihovu veličinu. U pjesmi »Bogu« javlja se ne toliko religiozni i metafizički krik traženja i molitve koliko realna potreba vidljivosti i »živa lika«. I Papini je vapio za vidljivim Kristom. Nekoliko pjesama o moru, naročito sonet »Moru«, kriju u sebi ljepote, koje nosi u duši samo mediteranac.

D. Žanko.

HRVATSKI KLASIK MILE BUDAK

Pod gornjim naslovom izdao je posebni otisak studije o hrvatskom književniku Mili Budaku slovački literata S t a n i s l a v M e č i a r iz slovačkoga časopisa »Slovenské pohlády«, God. 56. (1940.) br. 8-9. Studija obasiže 16. stranica osminskoga formata i za nas Hrvate je od velike vrijednosti obzirom na istaknute trajne duhovne vrednote i klasičnost hrvatskoga duha, koji je danas našao najizrazitijega svoga predstavnika i odličnog interpretatora u literarnoj fizionomiji Mile Budaka, autora najreprezentativnijih romana modernoga književnog stvaralaštva. Osim domaćih kritika, naše bitne i rasne značajke zapazio je i osobito naglasio Slovak Stanislav Mečiar, pa u njegovim zapažanjima nekako drukčije zvuče, jer im pristupa uravnoteženim raspoloženjem, potrebnom kritičnosti i bez imalo nacionalno-sentimentalnih sklonosti. Njegova su opažanja interesantna i zanimiva obzirom na kulturno, recte literarno, i političko zaključivanje, pa ćemo ih iznijeti pred naše čitače u obliku referata.

Za Milu Budaka kaže u uvodu Stanislav Mečiar, da je borac za slobodu i predstavnik hrvatske samobitnosti, pa ga predstavlja kao političku ličnost, a potom ga uvodi u književnost. Asociirane historijske misli na mjestu su i ugodna su rezonanca obzirom na očuvanje vlastitoga narodnog karaktera i elementarnoga nacionalnoga prava na život. Tada se Mečiar sjetio svoga slovačkoga naroda i stanovitih bratskih imperijalističkih težnja, pa su mu se i nanizale asocijacije o slavenskim narodima, koji su u smislu bratske ljubavi s kulturnim i političkim predstavnicima drugih slavenskih naroda punili zatvore i tamnice. S puno ljubavi i iskrenih simpatija govori o hrvatskome narodu, koji je dokazao svoju visoku etičku, kulturnu i civilizatorsku svijest suverenoga naroda na evropskom kontinentu, samo kad mu je bilo moguće slobodno razvijati svoje životne uslove. O hrvatskome narodu i njegovim kulturnim vrednotama Slovaci su doznavali preko jednostrane češke propagande, pa se na to i pravom tuži Mečiar. Interesantan

primjer za to navodi, kako su njihovu Šturu prispodabljali Ljudevita Gaja i da su o Gaju više čuli, nego li na primjer o Antunu Starčeviću. Na tu jednostranu i iskrivljenu češku propagandu obara se Stanislav Mečiar i kaže, da se njima Slovacima krivo prikazivala stvarnost života i historija Slavena, a pogotovo stvarnost hrvatskoga narodnoga života i položaja među južnoslavenskim narodima, pa stoga treba već jednom očistiti sva ta bajanja o ilirizmu i jugoslavenstvu. Ispravno konstatira, da Slovaci moraju upoznati hrvatski narod iz njegove hrvatske samobitnosti i iz rada i djelovanja takvih ljudi, koji su imali u hrvatskome životu važnu ulogu kao kod Slovaka Štur i njegovo pokoljenje. Nadalje, hrvatski narod moraju Slovaci upoznati po djelima i činima takvih ljudi, koji imaju u njegovu životu takvo poslanje, kao što su kod Slovaka imali Hlinka, Razus i danas takvi, koji u njihovim duhovnim intencijama nastavljaju svoj rad. Zbog toga Stanislav Mečiar pristupa Mili Budaku kao hrvatskome piscu, kojega on smatra hrvatskim klasikom. Vrijednost Budakovih djela prelazi uske granice njegove domovine, kao i djela ruskih klasika, jer su mu književna djela u hrvatskoj sredini protkana veličinom i dubinom njegove duhovne i umjetničke tvorbe.

Veličina njegova književnoga djela popela se na visoko mjesto poput velikih književnih romansiranih cjelina, kao kod Undsetove, Galsworthya, Martin du Garda, Kolbenheyera i dr., jer je duboko prodrla do životnih principa, skinuvši lažnu masku i odstranivši lažne proroke iz zemlje i naroda. Osim toga Mile Budak je umjetničkim načinom iznio seljački život, koji je kao aktuelna problematika u pogledu analize veoma važna za slavenske narode. On je prema tome naskroz moderan, da modi ipak ne podliježe i daleko je od literarno-snobovskih manira, koje mnogi modernisti podržavaju. Moderan je još i zbog toga, što ni pred jednom životnom pojavom ne zastane statički, a opet ju ne riješava brzinom civilizatorskoga tempa, kako se to u zadnjih desetak godina običava provoditi u Europi. Stoga se nije poveo za židovskim unanimizmom, prikazujući samo površnu misaonost života, kako je to odlika mnogih tako zvanih modernih književnika. Veliko mnoštvo čitača tražilo je od modernoga pisca senzacionalnost u njegovim opisima i tako su svijesno uništavali unutrašnju vrijednost djela. Tome je mnogo pridonijelo raspoloženje konzumenata i osobito međunarodna židovska nakladna poduzeća, časopisi i književni kongresi (kao PEN klubovi i druga židovska poduzeća). To je dovelo do toga, da su pisci radili prema ukusu čitača, prema njihovim simpatijama i naklonostima izabrali su temu svojemu djelu i prema njihovim razdraženim apetitima obrađivali su tu temu, namjesto da bi se čitači ravnali prema djelima pisaca. Takva djela nijesu mogla duže opstati, jer nijesu posjedovala nikakvu dublju unutrašnju vrijednost. To bismo mogli nazvati u književnosti kao doba običnoga, praznog verbalizma.

Stanislav Mečiar smatra Milu Budaka hrvatskim klasikom po dva romana, i to: R a s c v j e t a n a t r e š n j a i O g n j i š t e, pa zbog toga o njima sadržajno opširno govori. Osim toga poznati su mu još Budakovi romani: D i r e k t o r K r i ž a n i ć i zbirke pripovijedaka: P o d G o r o m, N a V e l i k i p e t a k i O p a n c i d i đ a V i d u r i n e, a o njima govori samo u suglasju sa klasičnosti njegova cjelokupnoga književnog stvaranja.

Stanislav Mečiar Budakovu O g n j i š t u najviše pažnje poklanja, jer je ono za njega, obzirom na klasičnost i kompoziciju, uvaženo umjetničko djelo, koje predstavlja kulturnu vrijednost. Mile Budak nije pristupio k materijalu kao pripovijedač, koji hoće sačuvati svetost stare zadruge i koja je nestala pod udarom novih socijalnih reformi, niti nam želi dočarati slike nekadašnjega idiličnog života. On u njoj ne gleda niti sjećanja svoga ranog djetinjstva, nego samosvojni i samobitni životni ritam hrvatskoga seljaka i hrvatske zemlje, glas svojih djedova, plamenu ljubav prema rodnoj grudi. Zadruga Budakovih seljaka ne živi osamljena i nije istrgnuta iz kontinuuma vjekova, nego to je samo nastavljanje prošloga, jer životni zakon sam razvija tu svoju silu i što će doći sutra, mora i može biti

nadovezano jedino na ono jučerašnje. Umjetnička naslada i lirsko nastrojstvo Budakova Ognjišta izazivlje u nama duboko poštovanje prema simboličnom ognjištu, koje bez prestanka od davnine gori rodbinskim plamenom i stvara život s jednoga pokoljenja na drugo pokoljenje. Ono stvara porodice, čovjeka, sinove i unuke i združuje potomstvo, premda se mnogi i prižene ili stranca dovode, samo da uzdrže svoje vlastite ognjište. Mnogi se opet moraju razdijeliti od staroga ognjišta, osnivati novo ognjište i zapaliti novu vatru, pa mnoštvo takvih i sličnih problema obrađuje Mile Budak u istoimenom romanu. Najveća je snaga baš u tome, što plamen s ognjišta ne može ugasiti ni smrt deset pokoljenja, niti vihor, koji razarajuće projuri nad strehama koliba i životom nekoliko otaca i sinova. Plamen ostaje, jer je u njemu sadržan život, zakon, vjera i neugasiva ljubav, koja preporađa sve i koja stvara nova ognjišta i pripaljuje sveti, domovinski plam. Stoga Stanislav Mečiar izrazuje Mili Budaku zahvalnost zbog toga pouzdanja i te vjere, koja sve preobrazuje, koja prelazi preko muka i poraza i koja daje smisao životu i bolesti i snagu izdržljivosti. Mile Budak je po tome dao narodu najspasonosniju ideologiju i samo narod, koji ima takve izvore svoga bića i kojemu duhovni vođa poput takvih zakona ukazuje put i rješenje problema, doživjet će slavu i pokazati svoju sposobnost na samostalnost. Na problem narodnoga bića ne gleda se iz perspektive političke spekulacije, nego treba potražiti vrijednost i smisao bića naroda i njegovu budućnost tražiti u njemu samome, u njegovu životu, u njegovu karakteru, u radu, ljubavi i u snazi izdrživosti. Na tome se osniva sve, cijeli porast i samo se na takvoj osnovi može postaviti društvena i državna organizacija.

Mile Budak je opisao Liku, život u Lici, narod i kraj. Prema tome može se nazrijevati položaj i život hrvatskoga naroda. Karakteristične su crte životna ljubav k zemlji, borba za goli život i rad. Taj patrijarhalni život je naš, hrvatski. On je karakteristika hrvatskoga seljaka, koji iživljava svoj život u zajednici sa svojom zemljom i koji osim seljačkih navika ne brine se mnogo za druge probleme. (Reymontovi poljski seljaci na primjer bore se s ruskim i njemačkim elementom.) U tome krugu i u toj galeriji lica veliki udio imaju i žene, koje je Mile Budak osobito ocrtao i kojima je namijenio stanovitu ulogu. Prateći razvoj, čine i djelovanje hrvatskih žena u Budakovim romanima, vidjet ćemo, da je njihova uloga slična radu i djelovanju ruskih žena i djevojaka u sjećanjima i opisima ruskih klasičnih pisaca.

Već kod prvoga susreta s književnikom Milom Budakom upoznali smo se s jednim odličnim piscem, u kojemu upoznajemo važnu ličnost slavenskoga pisca, čija djela sa svojom integralnom vrijednosti svjedoče o tome, da je on jedan među najboljim svjetskim piscima. Sa svojim perom dovinuo se do glasa najvećih slavenskih pisaca. Mali hrvatski narod može se s njime dičiti, da pred historijom svijeta brani kulturnu izrazitost naroda, koji je do nedavno tlačen i ugnjetavan. Po Mili Budaku hrvatski narod može dokazati, da veličina naroda ne stoji u mnoštvu i masovnoj gomili, već u duhovnoj snazi, visoko razvijenoj kulturi, u vrijednosti i veličini njegova života, u njegovim običajima, u shvaćanju trpljenja i veličanstvu žrtve. Potom hrvatski narod ulijeva vjeru u budućnost slovačkom narodu, koji isto samo u veličini života svojih sinova i kćeri, u duhovnoj i moralnoj sferi može učvrstiti svoje vječno neumrlo jastvo.

Ovim je Slovak Stanislav Mečiar završio svoju interesantnu i za nas važnu, uopće prvu studiju, o Mili Budaku kao eminentno hrvatskom i seljačkom piscu. Po istaknutim motivima trajne vrijednosti nazvao ga je hrvatskim klasikom. Ne upuštajući se u literarno-historijski prikaz romana iz seljačkoga života kod Hrvata, Mečiar se omeđuje samo na seljačke elemente u Budakovim romanima. Interesantno je, da Mile Budak, izišavši iz prave ličke seljačke korenike, nije prigrlio političku ideologiju Hrvatske seljačke stranke, premda je napisao najbolji, najizrazitiji i najcjelovitiji roman iz hrvatskoga seljačkoga života. Uvaženi hrvatski

književni kritik Ante Petravić za njega kaže: »Budakovo »Ognjište« je simbol kućne svetinje; njegovo održanje znači održanje obiteljske zadruge; skup obiteljskih zadruga osnivanih na neugašenju kućnoga ognjišta znači održanje rase. Ognjište uz brigu za neprekidno nastavljanje i proširivanje zadružnoga imena u muškim odvjetcima glavni su osnovi rasnoga održanja. Održanje rase na svojemu dnevnom topragu jedini je uvjet narodnoga kontinuiteta. Kao da nas Budak hoće da upozori, da su te dvije osnovne seljačke misli, koje su u romanu simbolično istaknute, najbolji tumač, kako se hrvatski narod održao kroz vjekove uza sve borbe, nevolje i stradanja.« (Novo doba, Split.)

Izgleda, kao da je Mečiaru Budakov roman Direktor Križanić malo dalek i stran. Osim jednostavnih opservacija nije zapazio one glavne mentalne razlike. Taj bitni motiv pogospodnjivanja lijepo je već obrađen u hrvatskoj književnosti sve tamo od Ante Kovačića i Vjenceslava Novaka do Mile Budaka. Finu karakteristiku dao mu je književni kritik »Hrvatske straže« Ivo Lendić: »Križanićev prijelaz sa sela u grad i njegov uspon, koji se temelji na urođenoj pohlepi za novcem i na krutoj sklonosti za sticanjem i posjedovanjem, koja je toliko tipična za maloga čovjeka, a napose za seljaka, intoniran je izvanredno i to predstavlja najuspjeliju, a možda i najvredniju stranu ovoga romana kao socijalne kritike i karakterizacije jedne gradske socijalne strukture, koja još uvijek krije u sebi atavizme sa sela.« Ovaj Budakov roman ima osobitu važnost — po mišljenju dra Krunoslava Bega — za »povijest hrvatskoga građanstva i inteligencije... i on je značajan prinos historičkoj ilustraciji hrvatskoga građanstva. Budak je napisao epopeju zagrebačke pravaške purgarije... Osim toga ovaj je roman u vezi sa hrvatskom politikom, jer prikazuje prilike u nekadašnjoj stranci prava, najradikalnijoj hrvatskoj stranci.« (Novo doba, Split). Analizirajući Budakova Direktora Križanića, Mečiar bi zadro u hrvatski politički život, čega se on — kako izgleda — hotimično i klonio. Naše stvari ostavio je nama samima. Mi smo mu zahvalni na njegovu kulturnom informiranju slovačke javnosti, pa se nadamo, da će tako i nadalje nastaviti. Preko ovakvoga kulturnoga rada i nastojanja narodi se najbolje međusobno upoznaju, a budućnost slovačkog i hrvatskog naroda bit će zacijelo u novome svjetskome poredku ljepša, jer to bratski narodi po svojoj prošlosti konačno i zaslužuju.

Be-Ka

ANALI FRANCUSKOG INSTITUTA U ZAGREBU

(Annales de l'Institut français de Zagreb, 4-e Année, Nr. 12, Janvier—Mars 1940.)

Nesretne prilike u koje je zapala Francuska ulaskom u rat na strani Engleske, uzrokovale su zastoj na mnogim poljima. Toj se eto okolnosti ima pripisati i veliko zakašnjenje — od gotovo godinu dana — izlaska posljednjeg sveska Anala. No pogrešno bi bilo misliti, da je moguće radi toga sadržaj ovoga sveska izgubio nešto od svoje vrijednosti i aktuelnosti. Anali uvijek pobuđuju interes, čim se pojave u prometu, jer preko njih mali tračak hrvatske prošlosti i sadašnjosti zrači u ostalu Evropu i ostali svijet. Među malim brojem sličnih publikacija (mislimo na publikacije na tuđim jezicima, koji pišu o Hrvatima) zauzimaju Anali francuskog instituta u Zagrebu prvo mjesto, kako po izboru, tako i po obradbi građe. Velika zasluga za izdavanje ove vrijedne publikacije ide predstojnika instituta prof. Jeana Dayre-a, koji, odlično poznavajući hrvatske kulturne i književne tekovine, upoznaje ostali svijet s vezama, što su ih Hrvati kroz stoljeća imali s Francuzima i ostalim narodima, preko literature, umjetnosti, politike, pa i privrede. Želimo stoga, da sa započetim radom uspješno produži, a valjda će i normalizacija prilika u Francuskoj omogućiti izlaženje Anala bez velikog zakašnjenja (kad se već moraju štampati u Francuskoj!).

Pod zajedničkim naslovom »Racine en Croatie« piše Drago Čepulić o hrvatskim prijevodima Racine-ovih djela, a Slavko Batušić o izvedbama Racine-a na

hrvatskoj pozornici. Čepulić pobliže karakterizira pojedine prijevode kod Hrvata (kod nas su Racine-a prevodili Fra Grga Martić, Šenoa, Maretić, Iso Velikanović, Nikola Andrić, Jakša Sedmak te Tomislav Prpić), pa se naročito opširnije zadržava na Britaniku u prijevodu T. Prpića (kojim je djelom Hrvatsko kazalište proslavilo Racine-ov jubilej) — uspoređujući ga s prijevodom Jakše Sedmaka, te onim Maretića. Prpićev je prijevod dosta slobodan, ali pun poezije; Sedmakov naprotiv doslovniji, ali nema potrebne poezije. Maretićev pak prijevod slab je i pogrešan. Batušić u svom prikazu naglašuje, da je hrvatska pozornica nejednako postupala s francuskim klasicima: dok je Molière gotovo sav predstavljan, od Corneille-a je izveden samo Le Cid, a od Racine-a Phèdre. Prikazavši prvu izvedbu Racine-a kod Hrvata, donosi izvatke tadašnje kritike o toj zgodi, te zaključuje, da je svega 12 izvedaba Racine-a na hrvatskom i 1 na francuskom jeziku daleko premalo za 100 sezona hrvatske drame. Naglašuje, da je pitanje zapravo u dobrom prijevodu Racine-a (Drago Čepulić izvrsno ističe, kako Francuzi kažu, da je Racine neprevodiv, a to ponajviše radi divnoga njegovog jezika, koji je čas prozaičan, čas poetičan). Čim bude dobar prijevod postojao, završava Batušić, hrvatsko će ga kazalište dostojno izvesti.

Antun Dabinović nastavlja svoju historijsku studiju, i u trećem nastavku karakterizira konac XIII. stoljeća u Hrvatskoj, te vladavinu posljednjeg Arpadovca Andrije III. Istaknuta je uloga Šubića oko dovođenja Anžuvinske dinastije na hrvatski prijesto. Zanimivo je slijediti borbu i diplomatske akcije dviju tuđih vladarskih kuća oko hrvatskih zemalja. Od ostalog sadržaja spominjemo prikaz Mirka Breyera »Francuski Hrvati i njihov kapetan Sigismund Malenić«, zatim dva literarna priloga iz Matoševih djela, te na koncu osvrt na hrvatsku emigraciju u Francuskoj.

S interesom očekujemo daljnje sveske ove odlične i vrijedne publikacije.

S. M.

PITANJE RADNIČKIH ŠTRAJKOVA SA ETIČKOG GLEDIŠTA

(Dr. Hraščanec Rudolf: Radnici u pokretu — strike — s etičkog gledišta, s naročitim obzirom na domaće prilike. Zagreb 1940)

Ova doktorska disertacija ima dva dijela. U prvom se dijelu obrađuje povijest radničkog pokreta u svijetu, a napose u Hrvatskoj, dok se u drugom obrađuje samo pitanje koje odgovara naslovu knjige. Osobito je pohvalno što je Hraščanec u prvom dijelu svoje knjige prikazao povijest radničkog pokreta u Hrvatskoj. To je doduše ranije učinio Vitomir Korač, jedan od prvaka starije socijalističke generacije u Hrvatskoj, ali on je o tome pisao kroz svoje srpske i socijalističke nazore. Taj rad dra Hraščanaca treba što više popularizirati, kako ne bi u buduće dolazilo do izjava da je u Hrvatskoj radnički pokret na narodnim temeljima zasnovan tek pred 20 godina, kad je pokojni Stjepan Radić osnovao Hrvatski Radnički Savez. Nedavno je naime predsjednik današnjeg HRS-a ustvrdio da su Hrvati prvi u Europi iza Mussolinija osnovali radnički pokret na narodnim temeljima. Hrvatski radnici osnivali su svoje radničke organizacije još za života Ante Starčevića i na njegovoj nauci. Hrvatski kršćanski socijalni pokret ima svoj kontinuitet još iz posljednjih godina prošlog vijeka sve do najnovijeg datuma.

Dr. Hraščanec dokazuje, da su sa etičkog stanovišta dopušteni samo ekonomski štrajkovi i to samo oni štrajkovi koji su izazvani uslijed nepravednih postupaka poslodavaca prema radnicima. Objektivno moralno opravdanje štrajkova, ujedno je i apologija radničkih prava. Hraščanec je detaljno analizirao okolnosti koje treba imati pred očima, kad se pitanje štrajkova prosuđuje s moralnog gledišta. Kolikogod su ti moralni principi jasni i nepovredivi, toliko je uistinu u pojedinačnim slučajevima teško ispravno ocijeniti, kada s moralnog stanovišta moraju prevagnuti zahtjevi radnika, a kada poteškoće poslodavca. Kad ta ocjena ne bi

bila tako teška, sigurno ne bi dolazilo do takovih situacija, da listovi mladih kršćanskih radnika, pod duhovnim vodstvom svećenika, jednakom oštrinom napadaju neke katoličke industrijalce kao i socijalistički listovi. Mi pretpostavljamo da bi pravi katolički industrijalac sigurno udovoljio onim zahtjevima svojih radnika, koji su nesumnjivo opravdani po načelima katoličke moralke. Mogu li same stranke mirno i objektivno prosuditi, tko je u pravu? Redovno je to vrlo teško. Stoga je posve razumljivo što su u Italiji osnovani radni sudovi i onemogućeni štrajkovi. Radni sudovi mogu sigurno ispravnije postavljati objektivna moralna načela u sporovima poslodavca i poslоprimaca, nego ove stranke same. Pod utjecajem demokratskih načela pok. dr. Šćetinca dolazi dr. Hraščanec do zaključka da su i nakon presuda radnih sudova radnički štrajkovi dozvoljeni. On nadalje tvrdi da u Njemačkoj postoji autokracija poslodavaca. To prije svega nije točno, a nije opravdano da se sistemi, kojima se pokušava izbjeći prevelike klasne suprotnosti, osuđuju sa ovakvim netočnim tvrdnjama. Suviše je nekritično tvrditi da je demokratizacija radnih odnosa po marksističkom sistemu radioničkih vijeća ili radničkih povjerenika, sredstvo kojim se ublažuju klasni sukobi, a da je njemački sistem pouzdaničkog savjeta sredstvo kojim poslodavac iskorišćuje svoju prevlast u poduzeću. Pouzdanici rada i sudovi socijalne časti, a najviše cijeli sistem socijalne politike u Njemačkoj, čine tu politiku radničkom ili narodnom socijalnom politikom, a ne kapitalističkom, poslodavačkom politikom, kako to tvrde »kršćanski demokrati« i marksisti. Zanimivo je da dr. Hraščanec vrlo pohvalno govori o radnim sudovima u Hrvatskoj. No činjenice ga opovrgavaju. Banska Vlast je nedavno, prigodom pokreta radnika u Borovu, proglasila Batino poduzeće poduzećem od općeg državnog značenja i jednostavno predala cijeli spor radnom sudu u Osijeku na rješavanje. Radnici dakle nisu ni došli u priliku da se izjasne da li su za štrajk ili nisu — iako je po hrvatskoj naredbi o radnim sudovima štrajk dozvoljen.

Ove zamjerke međutim ne umanjuju vrijednost knjige dra Hraščanca. Okolnosti, koje smo mi ovdje kritizirali, pretstavljaju tek periferijski odraz glavnog pitanja koji obrađuje dr. Hraščanec. Obradbi tog glavnog problema ne bi sigurno ništa prigovorili ni moralisti. Ističemo napokon da je osobito pohvalno što je dr. Hraščanec obradio jedno tako važno poglavlje današnjeg socijalnog pitanja, te prikazao vrijednost katoličke nauke o rješavanju radničkog pitanja. **D. C.**

KARL OTTEN: CRNI NAPOLEON

(Binoza »Svjetski pisci«)

Ovo djelo Nijemca Ottena o Crnom Napoleonu je u konačnom vidu optužba svima poznatoga bijeloga Napoleona, zvanog »Veliki«. Kod nas će biti možda manje poznat, ne će biti čak ni po imenu poznat »Crni Napoleon«, junački crnac, porijeklom iz Afrike, Toussaint zvan Louverture (i sam se tako prozvao), koji je oslobodio otok Haiti, tamo za vrijeme Velike franc. Revolucije uspostavio svoju vladavinu, imenovao se diktatorom, imao svoj dvor, dok ga nije od strane Napoleona zadesila tragična sudbina.

Oko tih par godina od Velike Revolucije do zore XIX. vijeka zgusnuo je Otten toliko tih događaja, dà, nije ih zgusnuo on, nego se oni zgusnuli sami kao za naših dana. Tako te ovaj roman, koji katkad s par crta nešto donosi, izgleda kao neki mozaik povjesni ili bolje reći kao neki kaleidoskop ljudske sudbine gledane kroz povjesno staklo. Što se tu događaji guraju, istiskuju, što tu ima lica, interesa, rasa, strasti, što se tu sukobljuju i kvače i dave svakojake spletke, kombinacije, lukavstva, diplomatska licemjerstva i t. d. Tu se križaju ko na nekom raskršću svjetskih slika Crnci, mulati, Englezi, Španjolci, Francuzi, Republika i ancien-régime, stari i novi svijet... Katkada se osjeća premalo plastike u prikazivanju, ali je zato onaj kaleidoskop, gdje se svi napomenuti idejni i ljudski i povjesni kamenčići svaki čas prebacuju gore, dolje, lijevo, desno, amo, tamo..., vrlo uočljiv. Najprije sudbina afričkih crnaca od plemena Arada; kako se zatim Tous-

saint prima vodstva borbe za prava crnaca na San Domingu, da pod konac zamišlja panafričku ideologiju (za oslobođenje čitave svoje rase), borbe s Englezima, na koju ih pozivaju Francuzi republikanci kao protiv ljudi »ugnjetavača čovječanskih prava« (str. 79.); on se prima borbe sa Španjolcima, sa svim neprijateljima svoje rase, napokon s Napoleonom, koji muči pod konac crnog diktatora u vlažnoj tamnici u Švicarskoj, ne pušta ga iz pandža, ne bi li mu izmamio kakvu tajnu o Englezima iz umirućih ustiju... Interesi svjetske politike, ali i interesi kapitala, farmera tu se sukobljuju, a s druge strane je tu nova »sloboda«, koju crnci tumače po svome i kao slobodu za nerad, staru svoju bolest: tako te i njihova poslovična »lijenost« postaje tu moćan pokretač radnje i borbe na život i smrt. Sve se tu zapliće, mnogostruko zapliće (mulati ne idu uvijek s crncima), opet otpliće, nanovo zapliće (ni crnci nisu uvijek složni); crno »Veličanstvo« (tako ga zovu podanici) ima svoj dvor, na kome vlada fiksirana etiketa kao na svakom dvoru, tu živi kao privrženik njegov i jedan potomak slavnog Pascala, koji se tu oženio kćerkom mulata i obogatio; ali konačno sve svršava u tragediji, u švicarskoj tamnici, u koju ne dopire ni tračak onog sunca, od koga je možda crnac i dobio ono, po čem se zove, svoju crnu put... Napoleonova sudbina nije bila na koncu života ovako jadna kao sudbina Toussaintova u materijalnom pogledu, ali u moralnom... nijesu li si naličile sudbine obaju Napoleona, tako te je gotovo do konca skoro istinita duhovita riječ Chateaubriandova: »Bijeli je Napoleon samo kopija crnoga Napoleona«...?!

Otten je kanda uzeo na nišan bijelog Napoleona. Sin Napoleona III., onaj Loulou pao je u zemlji Zulu-crnaca u Africi, od crnačke ruke; nije li to glas osvete nebeske? I završava Otten svoj roman: »Duhovi Toussainta i Dessalinesa i njihovih crnih četa, koje tisućama leže u žarkoj zemlji Haitija, poput aveti lebde još uvijek nad plodnim nizinama i razrovanim gudurama, koje su u svojim provalijama pokopale nade i osnove najvećih vojskovođa svih vremena prizor je to jezovite dramatike u tragediji Evrope i Francuske, koja je svoje najbolje sinove u borbi proti jednomu crncu morala žrtvovati rasnoj mržnji svoga cara« (str. 230.) Da li je ovo rasno gledanje historijski ispravno, to već nije posao literarne kritike, a to niti samo djelo baš nužno sobom ne donosi kao zaključak. Ali grijeh Evropejaca odaje se kao pravedan zaključak. Svakako je zanimiv ovaj Ottenov roman, ovaj mozaik, ovaj kaleidoskop povjesnih faktora, dan na način romansirane biografije. **Dr. D. Č.**

HRVATSKA KRŠĆANSKA TERMINOLOGIJA

Među izdanjima Bogoslovne biblioteke u Makarskoj nedavno je kao 6. knjiga izišla »Hrvatska kršćanska terminologija. Prvi dio: Hrvatski kršćanski termini grčkoga porijekla«. Napisao Dr. O. Jeronim Šetka, profesor Franjevačke gimnazije u Sinju.

U uvodu knjige pisac raspravlja o postanku kršćanske terminologije uopće, o uvjetima, pod kojima je postala i razvijala se hrvatska kršćanska terminologija, kao i njezinim izvorima. Zatim obrađuje pojedine naše kršćanske termine, koje smo uzeli iz grčkoga jezika. Poredao ih je alfabetskim redom. Kod glavnoga termina govori se ukratko o ideji, koju taj termin predstavlja, o izvornom i kršć. značenju grčke riječi... Zatim se raspravlja: kojim je putem grčka riječ došla k nama, je li u našemu jeziku razvila novo značenje, da li je danas u upotrebi ili je možda zamijenjena drugim izrazom i t. d. Pri tome se navode potvrde starijih i novijih naših pisaca. Koliko cilj knjige zahtijeva, pisac govori i o glasovnim promjenama, koje su se zbile kod preuzimanja grčke riječi. Na koncu je knjige Kazalo grčkih riječi.

Ako se ima na pameti, što znači kršćanstvo za naš narod, koliko je kršćanstvo djelovalo na hrvatski jezik, onda se tek vidi, kako ovo djelo popunja jednu osjetnu prazninu u našoj naučnoj literaturi. **Ur.**

Kazalište

USRED SEZONE

Ako ne uzmemo previše ozbiljno Petrovićevu šalu »Teško mi je«, koja se pličinom i ishitrenošću teme, naivno-diletantskom obradbom, čak neduhovitim i banalnim motivima, ni kao šala nije mogla održati, te ako uzmemo u obzir, da su i sami pisci Plavović—Đoković zamolili upravu kazališta, da povuče njihovu društvenu tragikomediju sa repertoirea, budući da je zagrebačkom režijom i skraćivanjima izgubila osnovnu jasnoću i zavela kritiku na netočnu interpretaciju izvjesnih lica, u prvom redu zastupnika morala, doktora, bivšeg docenta, ostaju nam još tri predstave: Bonifačićev »Krsnik«, prikazan pri koncu siječnja, Pirandellovo »Večeras improviziramo«, pri koncu veljače i komedija od Theodora Mouche-a »Večera u dvoje«, prikazana pri koncu ožujka. Usred sezone, u puna tri mjeseca, tako reći, samo tri komada, među njima jedna jedina domaća premijera, ne mogu biti dokaz naročite aktivnosti u našoj drami, makar su, moramo priznati i »Krsnik« i Pirandello zahtijevali temeljit i obilan posao.

Bonifačić je pred tri godine svojom prvom dramom »U vrtlogu« pokazao nekoliko značajnih osobina talentirana dramatika: bilo je tamo živahnoga uzbuđenja u igri kolektiva, jake napetosti u dijalozima, koji su nosili u sebi i stvarali za sobom jezovitu i brzu akciju inače jako nesretnih i dobro karakteriziranih lica, a osim toga je čitava drama bila uronjena u neki misteriozni, mračni ambienat sudbinskoga zbivanja. Ali kao što je i tamo uloga studenta Jerka po ideološkoj intenciji centralna svijetla pojava, ispala u dramatskoj uvjerljivosti najslabije, tako je i »Krsnik« — Juran (a to znači da je s njim dobar duh zemlje), predstavljajući misao naroda kao cjeline, izričući sve narodne želje i utjelovljujući narodnu volju, kolebao u jasnoći, stilu, ispadajući iz strogo realističkoga okvira kao neki romantički heroj. »Krsnik« je također drama kolektiva. Čitav se narod u jednom selu našega Primorja bori protiv nasilja vlasti i Bonifačiću opet uspijeva, kao i »U vrtlogu« jednu obitelj, pokrenuti ovdje vanredno temperamentno čitavo selo u napetu i skoro neuravnoteženu borbu sa zlom, koje ga bije.

Ali mladome autoru nije uspjelo stvoriti logično izrađenu, jasnu i karakterološki obilježenu igru glavnih aktera. Bilo je mnogo nejasnoće u nutarnjoj motivaciji najsudbonosnijih scena. Nije uvijek siguran Juranov stav prema nasilniku Supini: da li prema njemu nastupa kao »Krsnik« u ime sela i pravde ili kao povrijeđeni muž, kao što nije jasan i do kraja objašnjen odnos Juranove žene Ranke prema Supini. Isto tako su nejasni motivi Supinina nasilja, a još manje su jasni kontradiktorni stavovi pojedinih lica iz sela, koja su sada skrajne kukavice, sada sebičnjaci, sada izdajice a sada opet junaci u borbi za pravdu, koja pobjeđuje, ali ne nutarnjom, moralnom pobjedom ljudske veličine nego u nasilju i vješto iskorištenom momentu.

Uza sve to bi bilo krivo oduzeti Bonifačiću stečeni glas snažna talenta, u kojemu leži rođeni dramatik. U »Krsniku« ima briljantnih fragmenata, iz kojih pršti dramatska snaga prvoga reda. Autor zna izbiti maksimum napetosti iz raznih sukoba, zna nesmiljenim realističnim potezom razotkriti najstrašnije ponore ljudske zagonetke u zlu i u dobru, zna stvoriti paroksizam boli i stradanja i otvoriti mu ljudsku perspektivu odaha i olakšanja. A ako mu te velike odlike pored gore spomenutih nisu u cjelini uspjele nego tek u fragmentima, krivo je možda njegovo prenaglo, nestrpljivo uspinjanje i težnja da kaže sve, da uhvati i obuhvati sve, da potrese sve skale ljudske osjećajnosti i dodirne sve mogućnosti ljudskih sukoba, a sve to u nekoj maksimalnoj napetosti živaca u kolektivnoj postavi scene.

I ovaj put je imao najbolje interprete: zanosno predanog Afrića, kao Jurana, demonski zagonetnu i uvijek superiornu Viku Podgorsku kao Ranku, koja je u trećem činu stvarala čuda, hladnoga i minuciozno realistički izrazitoga Maričića kao

Supinu i bezbroj ostalih. Strozzi je kao redatelj imao prilike za uzburkanu dinamiku od prvoga do posljednjega prizora, a to njemu uistinu leži.

Nije jasno, po čemu je Pirandello posljednjih godina stalno na repertoireu, naime da li je to filozofska ili umjetnička simpatija naših ravnatelja drame. Bilo kako bilo, nepodnosivo je čitati ono neprestano filozofiranje o nihilizmu i skepticizmu, o negaciji Pirandellovoj, koja »nije bila relativna, već apsolutna«, kako to ustrajno i bez truna kriterija, a još manje bez brige za filozofsku istinu natežu nepotpisani prepisivači Adriana Tilghera i Francesca Orestano-e. Svaki put se samo pod pojmom »pirandelizma« krije neka nova enigma iz evanđelja očajničkog skepticizma. Međutim, čim se pređe na objašnjavanje drame kao takove, Pirandello »svom ozbiljnošću naglašava jedno: »kazališno djelo ima svoj vlastiti život i onda, kad takoreći nastaje pred našim očima; lica, koja su jednom stvorena, moraju živjeti svojim životom prema svojim karakterima i sukobima u koje ulaze, a glumci moraju na pozornici preživjeti ulogu, koju su jednom počeli živjeti«. Dakle najprije utvrđivanje apsolutne skepse i apsolutnog nihilizma, a onda utvrđivanje jedne istine sa svom ozbiljnošću dogmatičara, nota bene »istine«, koju je kazališni list u broju 7. (13. listopada 1940.) citirajući glumca Coquelina i dramatskoga pjesnika Hermanna Behra ozbiljno stavio u pitanje.

Sto se tiče »Večeras improviziramo«, makar nisam oduševljeni obožavalac Pirandella, priznajem, da su naši glumci uistinu stvorili veliku igru. Gđa Božena Kraljeva je u zadnjoj slici dosegla grandiozan vrhunac svoje umjetnosti. Iz njezina bića je izbijala neodoljiva snaga ljubomorom uništene žene, koja u tamnici svoga mračnoga života pred svojom djecom glumi ulogu svoje prošlosti, prelomljena užasnom zbiljom svoje sadašnjosti. Gđa Kernic je neodoljivo, briljantno, kondenzirano umjetnički zasijala pozornicom praskavu lakomislenost gospođe Ignacije, a g. Bek se popeo u red naših prvaka sugestivnom i teškom igrom svoje sentimentalnosti u tragičnoga supruga Sampoguette.

Što se tiče režije, kritika je opet uzdigla do zvijezda g. Gavellu, ali budimo malko pirandelisti, pa povjerujmo skeptiku Pirandellu, da život lica leži u dušama glumaca a ne u rukama redatelja. »Večeras improviziramo« bi imala to dokazati, osim ako to sve skupa nije naučeno »zavaravanje publike«. Kad Pirandellov čovjek, u njegovoj viziji, gubi čak i vjeru u svoj opstanak, kad poriče samo život i rastavlja sve životne energije, tko nam onda može u ime Pirandella prigovoriti, ako posumnjamo u moralnu, čovječansku vrijednost njegove napisane i od naših glumaca dobro naučene improvizacije kao i u uspjeh Gavelline režije.

Konačno smo iza pauze od mjesec dana dobili komediju »Večera u dvoje« od francuskoga pisca Theodora Mouche-a. O ovoj bi predstavi, nažalost, trebalo govoriti sa nekoliko kriterija, odvojeno, jer bi se istom tada mogao objasniti i podvojen sud. Čitava je naime komedija napisana na moralno skliskoj predpostavci, da se izvjesne stvari razumiju i dopuštaju same po sebi, makar su nedopuštene. Mala prodavačica Mariette dolazi sama u stan obožavanoga književnika, ostaje kod njega cijelu noć, riskira prekid sa roditeljima i poštenim zaručnikom, a pri tom se ponaša naivno kao Pepeljuga upotrebljavajući rafinirano sve vrste laži i pretvaranja, da bi postigla svoj cilj, koji uostalom nije toliko fantastičan i naivno-romantičan kao što se to prikazuje. Sve je to dakle u moralnoj srži izvrnuto na glavu, kao i odnos književnika Bayarda sa glumicom Florom i njezinim »prijateljem«, glumcem Gaston-Gastonom. Dakle u predpostavci, kakovu uostalom čini suvremeno dekadentno društvo, iz kojega je izrastao i Theodor Mouche, kao i oni, koji ga donose k nama, da je sva ta naopakost nešto normalno u tom izvrnutom zrcalu, sama predstava kao takova teče glatko, pače ima dramatski dobro postavljenih i od naših prvaka gg. Dujšina, Beka i Laurenčića, napose gđe Dragman, majstorski izvedenih mjesta. To je sve.

D. Ž.

Polemika

»ZAISTA, MNOGO JE TOGA TRULO, I TO NE SAMO U IMAGINARNOJ HAMLETOVOJ DANSKOJ!«

Dr. Ljubomir Maraković je, uza svu »vrlo savjesnu štednju prostora« svoje »Hrvatske Prosvjete«, posvetio skoro cijelu jednu stranicu omota napadu na moj roman »Buđenje«, ali ne toliko roman kao takav, koliko trulu sredinu u kojoj taj roman nailazi samo na »pozitivne, povoljne i pohvalne« ocjene. Ciljajući na »trulosti u državi Danskoj«, dr. Maraković je oko moga »Buđenja« spleo čitavu jednu kašu o priznanjima, koja se stiču na taj način, da i najnepozvaniji prijatelji napišu »ocjenu«, za koju opet on prvom prilikom »dobije jednakopravan uzvrat«. Pri tom na rijetko neukusan, zloban i dra Marakovića nedostojan način, ironizira rad dra Drage Čepulića i prof. D. Žanka, a da ih i ne spominje, trpajući sve u »moralnu« košnicu nekakove trule Danske.

Ne upuštajući se za sada u taj kompleks hrvatske književne trulosti[1]), u čije je središte zapao moj roman, ja ću se osvrnuti sasvim odvojeno na neke konkretne tvrdnje g. Marakovića.

Prije nego li sam počeo pisati knjigu o tragičnoj sudbini hrvatskog slikara Josipa Račića, dobro sam proučio materijal, koji obrađujem. Prihvatio sam se toga posla u prvom redu kao pisac, a ne kao slikar, ali slikarske teorije svladavao sam u teoriji barem toliko, koliko mi je bilo potrebno za poznavanje opisivanog materijala. Vjerujem, da bi jedan slikar zahvatio drugačije taj krvavi naš hrvatski problem, koji se zove Josip Račić, ali u tome slučaju to više ne bi bio roman.

Zatim:

G. Maraković tvrdi i govori ex catedra, da je Rubens bio portretista, a da nije risao, odnosno slikao oblake. A ja tvrdim, da sam prolazeći najvećim galerijama slika u Evropi, i to u Veneziji, Milanu, Firenzi, Rimu, Vatikanu, Genovi, Marseilleu, Lyonu, Parizu, Münchenu itd. vidio Rubensovih slika i sa te kako divno izrađenim oblacima. Da se je Račić zanosio baš takovim divno izrađenim omlacima, kazao mi je u jednom razgovoru prof. umjetničke Akademije

---

[1]) Interesantno bi bilo jednom anketom zapitati hrvatsku književnu javnost, nije li nešto trulo u uredništvu revije:

1. Koja u mjesecu veljači 1941. izdaje broj 8—10 (dakle trobroj za mjesec listopad, studeni, prosinac) od 1940., i još k tome sa upozorenjem, da je »uredništvo ovoga broja zaključeno 10. prosinca 1940.«

2. Koja već godinama operira sa sličnim zakašnjenjem svojih sve tanjih i bijednih dvobroja i trobroja, a da pri tom nikada ne ispušta sa korica ton superiorne hvalisavosti i podcjenjivanje ostalih. (Tragikomično).

3. Koja već godinama prešućuje značajna izdanja onih, koji bi s obzirom na njezinu razvikanu dvadesetsedam godišnju ideološku tradiciju morala biti na prvome mjestu.

4. Koja već godinama izdiše, a izdahnut ne može, zdvojno se natežući sa »zagonetkom« svojih stotinjak nesavjesnih pretplatnika, a »tih ima još uvijek krupan broj, koji duguju pretplatu za četiri i više godina unatrag, a poznavajući ih lično, znamo da mogu platiti i da im je inače stalo do lista«.

5. Koja ima na koricama posljednje sveske — God. XXVII., a na prvoj stranici iste sveske God. XXVI., a na sadržaju godište 1940. u istoj svesci godina XVII.

6. Koja, pored svega ovoga i još koječega drugoga, sama sebe hvali pred svojim rijetkim, zagonetnim i nesavjesnim pretplatnicima, da je »jedina« — »meritorna« — da »predstavlja rijetkost u našem kulturnom životu« i t. d. — Uistinu rijedak slušaj u državi Danskoj!

g. Becić, Račićev najbolji prijatelj iz Münchenske škole, a Josip Kosor u »Obzoru« od 28-VI-1908. piše: »Spominjem se njegovih (t. j. Račićevih) fantazija o nekakovim oblacima, nadahnutim dobrotom božjom, te o nekakovim idealnim krajevima u koje smjeraju naše više težnje i osjećaji.«

G. Maraković tvrdi, da Račić nije mogao govoriti o tome, da donese na platnu tip hrvatskog seljaka i radnika. A ja tvrdim, da g. Maraković nije onda vidio Hrvatsko Kolo za godinu 1940., gdje se u krasnoj reprodukciji nalazi veliko Račićevo ulje »Hrvatski seljak«. A i Kosor, koji je u Münchenu živio zajedno s Račićem piše u već spomenutom članku: »Iz realnog svijeta obećavaše mi, da će iznijeti i potencirati pravi tip našeg seljaka i radnika.«

Cudni su putevi sudbine. Stari su Gromovnici popadali sa svojih prijestolja i u tom padu koliko god bio tragičan i ozbiljan ima jedna mala nota smijeha. A tako je uvijek u životu. I moguće baš tome smješku imamo zahvaliti, da život nije tako strašan, kako izgleda. Smijeh posvećuje i pomlađuje, a moguće je to i jedini lijek protiv zlobe, koja se javlja i svijesno i nesvijesno, kad čovjek skoro pod konac ostane posve sâm.

Zlatko Milković

Socijalni pokreti

JAVNI RADOVI U BANOVINI HRVATSKOJ

»Pravica« — glasilo Saveza hrvatskih privatnih namještenika napisala je u jednom od svojih ožujskih brojeva u raspravi o pravu na rad i javnim radovima i ovo: »Hrvatska narodna vlast stavila je u svoj program kao prvi i najvažniji posao otvaranje javnih radova... Ovog proljeća imalo bi se pristupiti organiziranom izvršivanju (ovog programa)«. Svoj članak završava ovim riječima: »Svakako je sigurno da se mazanjem tuđih zidova i ispisivanjem kojekakvih parola ne će riješiti problem nezaposlenosti u Hrvatskoj.«

»Pravica« zaboravlja da oni mladići koji mažu zidove i ispisuju parole nisu ni pozvani, a niti si umišljaju, da rješavaju problem nezaposlenosti u Hrvatskoj. Još je »Pravica« zaboravila i to da se n i o b e ć a n j i m a ne će riješiti problem nezaposlenosti. Gdje su ti javni radovi u Hrvatskoj? Proljeće je već tu, a o javnim radovima govori se samo u toliko, što pojedini odjelni predstojnici na usmenim i pismenim novinama iznašaju program javnih radova. Ali to je sve i ništa više. Problem nezaposlenosti u Hrvatskoj ne može se riješiti praznim obećanjima, nego samo uspješnim javnim radovima.

Kako je u Hrvatskoj to pitanje uistinu od najvećeg značenja pokazala je nedavno i Radnička komora u Zagrebu putem svog Vjesnika, u kojem je zastupala stanovište da seljaci koji mogu uzdržavati svoju obitelj od prihoda svog seljačkog imetka, ne smiju biti pripušteni na rad u industriju. Što više, Radnička komora traži da se ograniči dolazak seoskog proletarijata na rad u gradove, jer se suvišak radne snage lakše održava na selu nego u gradu. Komora tvrdi da ima seljaka, koji su zaposleni kao industrijski radnici, a njihova polja obrađuju poljoprivredni radnici. Navodno ima slučajeva da jedan takav seljak zasluži u tvornici više nego što iznosi nadnica dvaju poljoprivrednih radnika. U koliko je ova tvrdnja istinita, onda je to bez sumnje pojedinačni slučaj koji ne treba generalizirati. Ali to nam ipak pokazuje aktuelnost dvaju problema: problema poljoprivrednih radnika i potrebu provađanja takovih javnih radova i takove gospodarske politike, da će seljaci i seoski proletarijat imati i mogućnosti i interesa da se prehranjuje na selu, a ne u gradu. Prijedlozi Radničke komore o tome kako treba urediti odnose između radne snage sela i grada nisu doduše prihvatljivi, ali nam zorno prikazuju da u tim odnosima vlada potpuni kaos, to jest da radna snaga sela u suviše veli-

kom broju pritiče u gradove i otimlje kruh gradskom proletarijatu. To još više predočuje hitnu potrebu intervencije vlasti na radnom tržištu u smjeru provođenja javnih radova uopće, posebno radova za podizanje hrvatskog sela. Gospodarska obnova Hrvatske traži da se to pitanje temeljito prouči, stvori ozbiljan program i već jednom pristupi ostvarivanju tog programa. **Socialis.**

SOCIJALNI PROBLEM U RATU

U ratu kao što je današnji, pripada prirodno načinu, kako zaraćena država svladava socijalni problem svoje zemlje, posve naročito značenje. U Engleskoj, kao i u osovinskim zemljama trude se iz svih sila, da ublaže socijalne i gospodarske loše strane rata za vlastito stanovništvo i da smanje nuždu, koja je ovaj puta uslijed zračnog rata veća nego li u prijašnjim ratovima.

Poznato je, da je socijalna struktura Njemačke posve različita od socijalne strukture Engleske. Ima dapače mnogo ljudi koji tvrde, da je sadanja borba između tih obih velikih zemalja u glavnom razračunavanje između socijalnih naziranja. U Njemačkoj se u razmatranjima o socijalnom problemu ukazuje na to, da je životni standard radnika i namještenika u Engleskoj znatno niži nego u Njemačkoj. Jedan od najpoznatijih engleskih nacionalnih ekonoma, Sir Robert Kindersley, je u stvari procijenio dohodak izučenog radnika u Engleskoj na prosječno 150 do 200 Funti godišnje. To znači, da engleski stručni radnik na najnižem stupnju, ne računajući prema današnjem stanju vrijednosti, zarađuje mjesečno samo 125 Maraka, dok zarada odgovarajućeg njemačkog radnika iznosi nešto manje od dvostruke te sume. Plaće engleskih namještenika su prema navodima Kindersleya djelomično još niže, a kako tek dohotci neizučenih radnika.

Život engleskog radništva trpi usto prije svega pod činjenicom previsokih stanarina. U Engleskoj nije nikakova rijetkost, da radnik mora 30 ili 40% svoje nadnice potrošiti samo za stanarinu. Iz toga se razjašnjava, da plaća nikako ne dostaje za prehranu radničke obitelji. Prema istraživanjima engleskog fiziologa Sir John Orra treba obitelj od četiri glave za svoje najnužnije potrebe za prehranu okruglo 80 Sterlinga godišnje po glavi. Ali samo polovica engleskog stanovništva je uopće u stanju izdavati toliko za jelo i piće. Desetina ukupnog stanovništva ima na raspolaganju po glavi samo 4 Shillinga u tjednu za prehranu, t. j. manje od polovice onoga, što taj engleski učenjak smatra najmanjim potrebama. A ta se grupa stanovništva sastoji polovicom dapače od djece ispod 14 godina. Mora se priznati, da su u Njemačkoj te prilike gotovo nepoznate. Svaki njemački radnik je gotovo isključivo u stanju dostatno prehranjivati i sebe i svoju obitelj i — uz malo štednje — također se pristojno odjevati.

Što se tiče socijalne skrbi, to je ona u Reichu već dugo godina bolje organizirana nego u Engleskoj. Uređaji i propisi, koji su se tamo uveli tek u posljednje vrijeme ili se tek sada ocjenjuju, u Njemačkoj su već većim dijelom uvedeni pred 40 do 50 godina i sačinjavaju već naravne pojmove. Socijalno stvaranje zakona u Trećem Reichu može se dapače s uspjehom mjeriti, a za vrijeme nakon rata su već u pripravnosti dalje velike socijalne osnove.

Konačno je zanimiv i pogled na socijalnu skrb u tim dvjema državama za vrijeme rata, na pr. usporedba potpora koje se daju obiteljima vojnika u službi u Engleskoj i u Njemačkoj. Prema redovnim izjavama dobivaju, preračunato u RM:

Supruga	bez djeteta	51.45	99.50
„	s 1 djetetom	62.10	125.50
„	s 2 djeteta	70.65	151.50
„	s 3 djeteta	77.10	177.50
„	s 4 djeteta	83.55	203.50

Ti brojevi ilustriraju prema njemačkom mišljenju najbolje ogromnu razliku u socijalno-političkom naoružanju dviju velikih zemalja, koje danas stoje u borbi jedna prema drugoj. **(»Europa Service«)**

Kroz revije i listove

PROBLEM HRVATSKE JEZIČNE POSEBNOSTI

(Odlomak iz članka Dr. Blaža Jurišića u Nastavnom Vjesniku 4, 1941.)

Predbacivanje Hrvatima, da su dobili književni jezik od Vuka, znalo je u žestini neobuzdanoga šovinizma primiti kadšto i nepristojniju formu: da su Hrvati ukrali od Srba jezik. Zanimljivo je, da je prvi vođa dalmatinskih pravaša-starčevićanaca don Ivo Prodan štampao u Zadru 1889. god. čitavu knjigu od 175 strana pod naslovom »La secchia rapita ili obračun između Srba i Hrvata«, u kojoj je pobijao takva neosnovana i nepotrebna zabadanja. Hrvati su u ono vrijeme imali protiv sebe i službenu znanost slavističku, koja je kroz nekoliko decenija zastupala Kopitar-Vukovu velikosrpsku i velikoslovensku tezu, da su svi štokavci Srbi, a svi kajkavci Slovenci, prepuštajući milostivo Hrvatima onu šačicu čakavaca na jadranskim otocima i uz sjeverni rub morske obale.

Danas stoje stvari sasvim drukčije. Život je sam riješio mnoga pitanja, a druga je raščistila znanost. Dok Hrvati upotrebljavaju živi narodni govor u svojim pisanim spomenicima već od početka naše jezične tradicije, t. j. od XII. vijeka, i to u svim svojim pokrajinama, stvarajući više lokalnih književnosti na narodnom jeziku: čakavsku u Dalmaciji, kajkavsku u užoj Hrvatskoj, štokavsku u Dubrovniku, Bosni, Dalmaciji i Slavoniji, koje su se u doba ilirskoga pokreta sintetizirale u jedinstvenu hrvatsku književnost, — dotle kod Srba istom u XVIII. vijeku počinju pojedinci unositi živi narodni govor u srpsku književnost, u kojoj je općenito primljen tek poslije Vukove smrti (1864.), jer istom od god. 1868. uvodi Srbija službeno Vukove reforme.

Proces uvođenja živoga narodnog jezika u književnost tekao je dakle u obrnutom pravcu, nego što uče školske knjige našu mladež. Nijesu Hrvati bili potaknuti od Vuka, da u svoju književnost uzmu narodni jezik, nego su se Vuk i njegove preteče odlučile na uvođenje narodnoga jezika u srpsku književnost pod utjecajem hrvatskih pisaca, — između još i drugih utjecaja, dakako. I za to nam pruža objektivno svjedočanstvo Jovan Skerlić, koji u svojoj »Istoriji nove srpske književnosti« spominje navode Sime Milutinovića o pričanju Dositeja Obradovića, kako su ga pored Kačićeve pjesmarice i Reljkovićev Satir i Došenova Aždaja sedmoglava pobudili »svoj isti prostonarodni jezik pisati u knjige«.[1] No nisu jedino na Vukova preteču Dositeja utjecali hrvatski pisci Kačić, Reljković i Došen, nego su oni utjecali i na samoga Vuka, kako tvrdi Skerlić: »... a Vuk Karadžić priznaje da je čitanje Kačićeve zbirke bilo od uticaja na njegovu odluku da štampa svoju zbirku narodnih pesama.«[2]

Gornjim razlaganjima o različitom razvojnom procesu hrvatskoga i srpskoga književnog jezika kroz stoljeća, o posve prirodnim razlikama i o posebnim jezičnim osjećajima mogu se dodati još neke značajne činjenice, izvršene upravo na srpskoj strani, iz kojih se vidi, da su Srbi osjećali hrvatski i srpski književni jezik kao dva posebna jezika. Te su činjenice: — prevođenje hrvatskih knjiga na srpski književni jezik! Tako je na pr. Stefan Rajić god. 1793. preveo Reljkovićeva »Satira« sa slavonskoga jezika u »prosto-serbskij«.[3] God. 1803. izdao je Georgij Mihaljević u Budimu Došenovu »Aždaju sedmoglavu« »s dalmatinskago jazika na slaveno-serbskij prečišćenu«,[4] koji prijevod spominje Ivan Kukuljević govoreći, da je G. M. to djelo »kirilskimi slovi prepisao, ter dobro pokvareno i kako on veli s dalmatinskoga jezika na slaveno-serbskij prečišćeno god. 1803. u Budimu, izpustivši

[1] Jovan Skerlić, cit. dj., str. 7.

[2] i. 4.

auktorovo ime, izdao«.[5] Dalje nam dr. D. Bogdanović priopćuje, da je g. 1818., iste dakle godine kad je Vuk izdao svoj »Riječnik«, Gavrilo Kovačević izdao u Zemunu knjigu pod natpisom: »Pesnoslovka iliti povest o narodu slavenskom iz knige g. Andree Kačića izvedena, i po obrazu, vkusu i glagolu serbskom Gavrilom Kovačević ustroena«[6] — »a to djelo Kovačevićevo nije nego prerađen — Bože smiluj mu se duši! — zapravo pokvareni i skraćeni Kačićev »Razgovor ugodni«.«[7] Još i u zadnjem deceniju XIX. vijeka prevodi se sa hrvatskoga na srpski: god. 1892. štampan je u Beogradu Šenoin roman »Zlatarevo zlato«, o kojem izdanju kaže dr. D. Bogdanović, da »je zapravo cijelo ovo djelo Šenoino na nedopušten i nečuven način sasvim prerađeno, tako da je to djelo nešto novo, nešto drugo, nešto što sa Šenoom nema gotovo nikakve veze, a tu je nesrećnu i ružnu rabotu učinio zacijelo izdavač i pisac pregovora te knjige: Mita Đorić.«[8] Bogdanović navodi opširnije, koje je promjene izveo M. Đorić u Šenoinu romanu; ovdje ćemo samo primjera radi zabilježiti nekoliko njih (na prvom se mjestu nalazi riječ, kako ju je Šenoa upotrijebio, a iza stanke riječ, kako ju je M. Đorić posrbio): bubnjar — dobošar; svjetiljka — kandilo; brijač — brica; upućivati — vaspitati; svetica — svetiteljka; graditelj — neimar; osinjak — gnezdo zolja; kramarija — drangulija; k tomu — sem toga; vrč — kondir; lijeno — lenje; krvnik — dželat; škrinja — kivot; lubanja — lobanja; kvrga — čvoruga; kamin — odžaklija; trunak — parčence; div — džin; žezlo — skiptar; sabor — skupština; bogac — golać; ceh srebrnarski — kujundžiski esnaf; niema živina — beslovesna stoka; Božji sluga — sveštenik; ban Berislavić — b. Borisavljević; biskup — vladika; kaptolska gospoda — gospoda kaluđeri; biskupska palica — patarica; kanonička kapa — arhimandritska kamilavka; procesija — litija; prepošt čazmanski — prota č., i t. d., i t. d.[9]

Što su ovakve pojave bile moguće u Srbiji pred 49 godina ili samih 26 godina prije nego što smo se našli u državnoj zajednici, to pored ostalih navedenih činjenica samo još više potvrđuje tezu, na kojoj se osniva knjiga dra. Guberine i dra. Krstića, tezu o dva jezična osjećaja, različna u znatnim dimenzijama. Konačno, pozovimo se još jednoč na objektivna razlaganja Jovana Skerlića, koji je — bez protesta s ikoje strane — postavio hrvatski i srpski književni jezik na dvije različne dijalektičke osnove, tvrdnjom. »I ako je nedavno bilo pokušaja da južno hercegovačko narečje postane opšte književno narečje srpsko, i ako je ta ideja potpuno pobedila kod Hrvata, u srpskoj književnosti ostalo je, u glavnom, istočno narečje, govor Beograda, Šumadije i stare Vojvodine.«[10]

Da se nije sa srpske strane pojavila onakova reakcija na knjigu dra Guberine i dra Krstića, bilo bi suvišno zadržavati se toliko na svemu onome, što sam dosad napominjao. Upravo radi te reakcije bilo je potrebno, da se iz prijašnje srpske prakse i teorije iznese izvjestan broj postupaka i činjenica, u kojima je jasno došlo do izražaja načelo dvaju posebnih jezičnih osjećaja, dakle ono isto načelo, poradi kojega je sada nastala tolika uzbuna. Time je ujedno napadačima s one strane dan odgovor, koji će im valjda biti to razumljiviji i prihvatljiviji,

---

[3] Dr. David Bogdanović, Kako je Georgij Mihaljević »Aždaju sedmoglavu« Vida Došena s dalmatinskoga jezika »prečistio« na jezik »slavenoserbskij«, Nastavni Vjesnik XLI., 1933., str. 289.

[4] ib.

[5] ib.

[6] Dr. David Bogdanović, Gavrila Kovačevića »Pesnoslovka«, Hrvatska smotra VI, 1938, str. 190.

[7] Dr. David Bogdanović, Jedno zaboravljeno izdanje Šenoina »Zlatareva zlata«, Hrvatska smotra V, 1937, str. 662.

[8] i. 656.

[9] i. 657, 658, 659, 660.

[10] Jovan Skerlić, Istorija nove srpske knj., str. 455.

što se obilnije pozivam na njihove ljude. U stručno pobijanje »Razlika« nijesu se uopće upuštali, već su čitavo težište prebacili na politički teren.

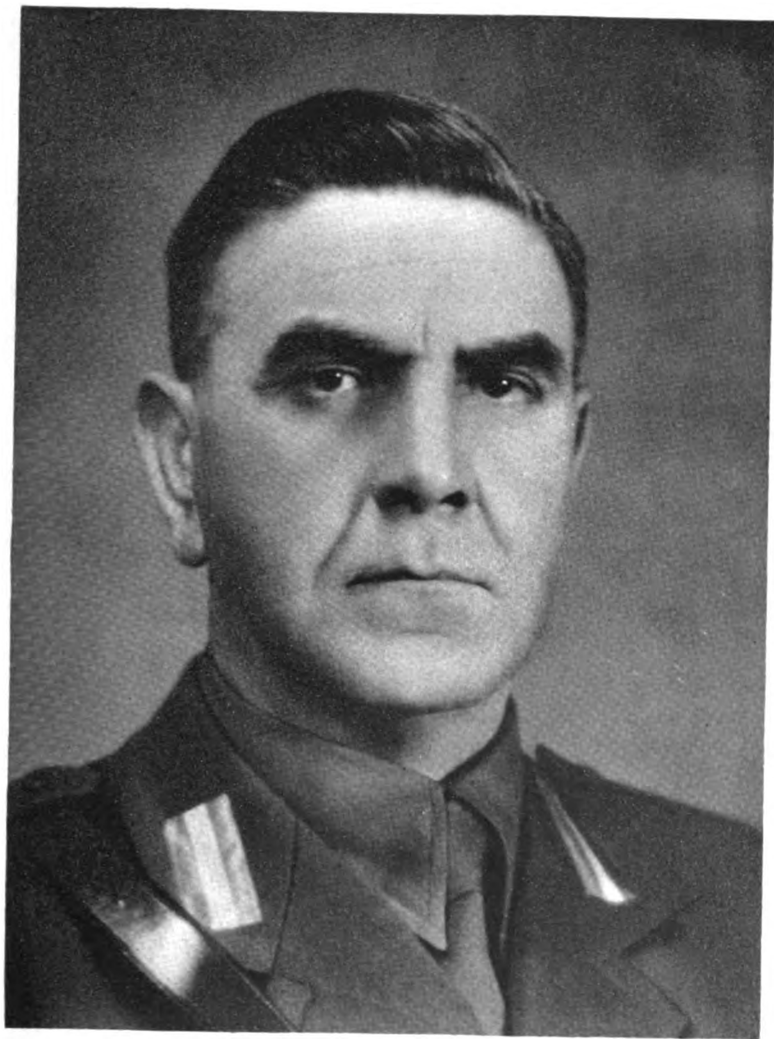
S hrvatske strane, naprotiv, pozdravljena je knjiga dra G. i dra K. u svim prikazima, koji su dosad o njoj izašli u štampi, izuzevši — koliko je meni poznato — sama dva. Jedan u zagrebačkom dnevniku »Novostima« od 22. siječnja 1941. str. 16. i 17. iz pera P. J. Grškovića pod naslovom »Razlika između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika« i podnaslovom »Kritika knjige dra Guberine i dra Krstića«; drugi u zagrebačkom mjesečniku »Nastavničkom pokretu« god. I., 1940., br. 7.—8., str. 12.—15. pod natpisom »Marginalije uz knjigu »Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnoga jezika« (Dr. Petar Guberina i dr. Kruno Krstić, Matica hrvatska 1940 god.)« iz pera dra Josipa Škavića. Ova dva hrvatska izuzetka poslužila su se doduše taktikom stručnoga prikazivanja knjige, ali se pritom pokazalo, da nijesu uopće razumjeli, koje je osnovno načelo vodilo autore »Razlike« u njihovu radu. Nabrajanje nekolikih riječi, što se govore na Krku ili u kojemu drugom hrvatskom kraju jednako kao i u Srbiji, sasvim je promašen posao. Dr. Guberina i dr. Krstić navode i sami u ovoj svojoj knjizi još više takvih riječi: sve riječi, označene u rječniku zvjezdicom ili primjedbom »hd«, govore se, a možda i pišu, i kod Hrvata i kod Srba, ali su one »tipičnije za srpski književni jezik«, kako to autori ističu na dnu svake stranice svoga rječnika. One zajedničke riječi, u kojih upotrebi i nema razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika, ne pripadaju dakako u rječnik »Razlika«!

Stručna kriitka ovakve knjige kao što je knjiga dra Guberine i dra Krstića, može se kretati u dva pravca: ta kritika treba da pokaže, jesu li autori u svoju knjigu unijeli previše razlika proglašujući za različne i takve forme, koje nijesu različne, ili su unijeli premalo razlika propuštajući zabilježiti u svom djelu forme, koje su doista različne. Takva bi stručna kritika bila potrebna i korisna, nju žele i autori »Razlika«, kad posve skromno kažu: »Dakako da će ovaj prvi pokušaj, da se u rječničkom pogledu razgraniči srpska i hrvatska jezična praksa, biti u mnogočem nesavršen, a gdjegdje možda i pogriješan. Zato molimo svakoga, tko opazi koji manjak ili pogriješku, da nas upozori; bit ćemo mu zahvalni i svaku ćemo vrijednu napomenu upotrijebiti u drugom izdanju.«[11] Dosadašnji »kritičari« nijesu se poslužili metodom dokazivanja, koje od popisanih forma nijesu smjele ući u rječnik i zbog čega. Valjda su osjećali, da time ne bi mogli postići svrhu, koju imaju pred očima. Ako bi naime ovu ili onu riječ ili tvrdnju i eliminirala kritika, ne bi to zadiralo u bit stvari s obzirom na golemi broj od 4161 riječi, što su popisane u samom rječniku razlika, koji se broj penje na 4709, kad mu se dodade i onih 548 riječi, što ih je dr. Guberina u svojoj lingvističkoj raspravi na str. 61.—69. pribilježio kao jedan dio »riječi, koje isključivo pripadaju hrvatskom književnom jeziku« i koje se na srpskoj strani uopće ne upotrebljavaju nikako. K tome treba uvažiti, da autorima nije uspjelo naći sve razlike već sada, te će se morati u drugim izdanjima još naknadno unijeti dosta novih riječi. Prema tome, ne može se tvrditi, da su autori tendenciozno pretjerali broj razlika. Naprotiv, oni su rječniku razlika smanjili opseg time, što su iz njega izostavili gotovo sav materijal, koji se odnosi na ekavsko-jekavske razlike između srpskoga i hrvatskoga književnog jezika, a taj je materijal također vrlo velik. Autori »Razlika« nijesu se obazirali u svom popisu ni na akcenatske razlike; to ima svoje opravdanje u činjenici, da se nigdje u književnosti, izvan gramatika, ne bilježe akcenti, pa prema tome nije njihova razlika vidljiva ni ondje, gdje u živu govoru stvarno postoji.

---

[11] Guberina i Krstić, Razlike, str. 85.—86.

»Hrvatska Smotra« izlazi jednom mjesečno. List izdaje konzorcij »Hrvatske Smotre«. Predstavnik konzorcija i odgovorni urednik Mato Nikšić, Zagreb, Medulićeva ul. 2. I. Predstavnik redakcionog odbora I. Oršanić, Nova Ves 40. Predstavnik uprave Stipe Mosner, Zagreb, Klaićeva 62a, II. — Uredništvo i uprava nalazi se u Zagrebu, Nova Ves 40.

Dr Ante Pavelić

HRVATSKA SMOTRA

BROJ 5-6 SVIBANJ-LIPANJ 1941. GOD. IX.

DRŽAVA HRVATSKA

U novom evropskom poretku nastala je država Hrvatska, kao rezultat ustaške borbe i odlučne volje Njemačke i Italije, da na ruševinama verssailleske Jugoslavije priznaju hrvatskom narodu pravo na suvereno članstvo u novom poretku.

Mi smo potpuno svijesni toga, što znači ostvariti svoju državu nakon 839. godina zajedničkog, sporazumaškog, života u tuđim državama, a svijesni smo i toga, što znači naša mlada država u novom poretku. Prema tome, za nas su danas bitna dva momenta: postignuće državne samostalnosti i članstvo u novom poretku. Državna samostalnost traži od nas, da izgradimo sav naš društveni život u potpunoj svijesti da smo sami odgovorni za sve što se događa u našem unutrašnjem životu. Članstvo u novom poretku traži od nas da jasno spoznamo, da smo članovi jedne nove evropske zajednice, koja nosi nove i bitno različite moralne i ekonomske smjernice od smjernica staroga poretka.

Važno je shvatiti, da između idejne kičme unutrašnjeg državnog života ne može postojati suprotnost sa idejnom kičmom novoga poretka, jer se u tom slučaju ne bi radilo o evropskoj zajednici, nego samo o Evropi. Imajući ovu nesumnjivost pred očima, nužno moramo zaključiti, da je upravo ustaškom pokretu moglo pasti u dio i odgovornost da nosi na sebi ostvarivanje hrvatske državne ideje i državu Hrvatsku. Hrvatski narod i ustaški pokret kao njegova dinamička snaga pokazivali su u posljednjih deset godina na vidan način, da ne želi živjeti u starom poretku i da ne može u njemu naći prave izražaje svoje narodne osebujnosti. Hrvatski narod je bio u stalnoj borbi sa starim poretkom i njegovim nosiocima, i logično je kročio ka novom poretku. Hrvatski narod je bio proti versailleskom ugovoru i svim njegovim nasiocima: Engleskoj, Francuskoj i plutokraciji, i potpuno je shvaćao, da samo na njihovu slomu može očekivati svoju slobodu. Zato je ulazak hrvatskog naroda u novi poredak i prijateljstvo sa Njemačkom i Italijom prirodan i logičan. Zato je novi poredak u Hrvatskoj organska činjenica i zato je država Hrvatska prirodni član novoga poretka. Ustaški pokret ne pokazuje se pak kao priznavatelj novog poretka, nego kao organski nosilac toga poretka. Državom Hrvatskom očito se proširuje evropska zajednica. Zbog toga nama nije potreban pro-

tektorat, jer smo upravo svojom samostalnošću organski vezani uz Njemačku i Italiju.

No mi moramo spoznati još neke važne i odlučne čimbenike, koje od nas traži evropska zajednica. Osim idejne skladnosti izvanredno je važna i organizatorna skladnost.

Organizirati državnu vlast, organizirati ekonomski život, organizirati kulturni život, organizirati vojsku, organizirati rad i t. d., a sve to u jasnim i određenim pravcima također su zahtjevi novoga poretka.

Sve to nije lako nakon 839. godina poludržavnosti, robovanja, pljačkanja i uništavanja.

Ali prije svega i iznad svega važno je to, da osjetimo državu kao sastavni dio svoga općega i ličnoga života, i da se prestanemo osjećati subjektom bez državne suverenosti. Revolucija u našoj svijesti izvršena je i završena tek onda, kada prestanemo shvaćati državu kao jedno, a narod nešto drugo. Tek sa takvom svijesti možemo stvarati jaku državu, narodnu državu. Evropski narodi ili su državni narodi ili su robovi. Zapamtimo dobro, da Njemačka i Italija priznaju hrvatski narod kao državni narod, t. j. kao subjekta i nosioca moralnoga, ekonomskoga i kulturnoga reda na našem teritorijalnom području. Na ispitu je naša sposobnost, istina pod vrlo teškim ratnim okolnostima, ali ako sposobnost posjedujemo, ona mora doći do izražaja bez obzira na sve okolnosti. Konačno i cijela Evropa živi u ratnim okolnostima.

Dužnost je i golema odgovornost svih Hrvata, da bez zanovijetanja i negativne kritike dadu sve što mogu, da nam država postane što jača, sređenija i razvijenija. Bilo bi žalosno utvrđivati, da su mnogi i premnogi davali svoje sposobnosti dok su bili u tuđinskoj službi, a da sada u vlastitoj državi daju maha svojoj zlobi i negativnosti. Nema toga, koji bi mogao reći, da mi za mjesec dana možemo dati savršenstvo ili da smo ga dali, jer grijehe vijekova nitko ne može izbrisati u čas. Nikakav normalni rad i nikakva normalna nastojanja ne mogu nas učiniti jakim, nego samo izvanredan rad i izvanredna nastojanja. Svatko može vidjeti, da su vrata širom otvorena, neki misle da su i preširoko otvorena, pa mora tim jasnije biti, da svim zadnjim mislima nema mjesta, jer tko ulazi kroz ta raširena vrata s ciljem da već sad u početku stvara pozicije i mogućnosti za slabljenje države i očekivanje engleske pobjede, taj mora biti pripravan i na izlazak kroz ta ista vrata.

Mi nemamo nikakvih ni prava ni razloga očekivati, da bi za nas imao nastupiti lagodan život, bez napora i žrtava. Orijentacija naše dinamike je u golemom naporu volje na svim područjima života, jer nije lako biti državni, odgovoran i samostalan narod. Mi budućnost ne znamo, i zato u nju moramo ulaziti snažni, organizirani i odlučni. Od svakog Hrvata se traži i očekuje da bude za svoju državu, jer barem danas može biti sva-

kome jasno, da za to govore svi razlozi. Onaj Hrvat, koji misli, da bi bolje bilo, da države Hrvatske nema, taj sigurno nije normalan. Ne priželjkujmo demokraciju, kapitalizam, Englesku, slobodnozidarstvo i židovstvo, jer to znači ropstvo ne priželjkujmo Jugoslaviju, jer to znači nižu kulturu, niži moral, korupciju, bizantinizam, nego stvarajmo svoje vlastito biće, u osjećanju sebe, svojih snaga, svoje volje, svoga dostojanstva, svoje časti i svoje suverenosti. **Ivan Oršanić.**

DESETOG TRAVNJA 1941.

O, zemljo Hrvatska, žestinom bolova preorana
U osam stoljetnom prometejskom iščekivanju
Jednog jedinog purpurnog vidika
Na horizontu, koji će svitanjem uokviriti
Povjesnu svojinu Tvojih granica.
Krvavim rijekama, što teku s izvora mučeničkih rana,
Plovila su bijela jedra slobode.
U njima su bili utkani — bjelinom naših nada —
U oblačnim vremenima
Trnoviti putevi konačne pobjede.
U njimá je ležala skrivena snaga
U koju smo često posumnjali u teškim danima,
Kada smo se zdvojno pitali,
Tko Ti je podrezao samsonske kose
Da nisi mogla potresti goleme stupove,
Na kojima je bila prisilno sazdana zgrada
U kojoj nikada nismo
Mislili stanovati.
O, zemljo Hrvatska, dozrijevaju zlatni plodovi
Krvavih tragova na Tvome tlu,
Koje su ostavili oni, koji prođoše
Sa ljubavlju većom nego što su smjeli
I hrabrošću, što je narasla do žrtve.
O, nikada nisu bili mrtvi Tvoji krvavi humovi
U njima je ležala prijetnja neprekidne borbe
Jer smrt je onih, koji su umrli prije vremena
Opasnija od života.
Najjača su oružja htijenja velikih predaka
A najteža borba sa prolivenom krvlju,
Dušman je uvijek poražen mrtvim jurišem grobova.

August Đarmati.

ZNAČENJE I ULOGA MLADOSTI U NACIONALISTIČKIM POKRETIMA

(Predavanje održano u internaciji u Lepoglavi, mjeseca ožujka 1941.)

Nema sumnje da se u svakom vremenu i kod svih naroda posvećuje stanovita pažnja omladini i da joj se pridaje važnost, koja nije neznatna. Ali ipak, značilo bi suviše površno gledati, kad se ne bi uvidjelo, da ta pažnja i to značenje nisu uvijek jednaki. Položaj i uloga omladine u životu naroda, nisu nipošto stalni i uvjetovani samim značajkama mladosti i omladine kao takove, nego se bitno mijenjaju prema vremenu, prilikama i potrebama. Tako je na primjer omladina individualističko-liberalističkog vremena, koje je danas na domaku, i današnjeg pluto-kratskog sistema, imala posve sekundarno značenje, dok naprotiv s pojavom nacionalističkih pokreta u Evropi — najprije u Italiji, zatim u Njemačkoj i drugdje — ona zauzima položaj prvorazrednog značenja i njezina uloga u narodnom životu postaje nadasve važna i odgovorna.

Treba razmotriti uzroke, koji uvjetuju ovaj položaj omladine u nacionalističkom pokretu, da se shvati, da su stanovite funkcije u nacionalističkoj dinamici nuždom naravi omladini svojstvene, to znači, da ih može izvršiti samo omladina. U toj činjenici leži smisao kritičnog ispitivanja položaja omladine u nacionalističkom pokretu. Razne političke stranke u individualističko-liberalnom sistemu, u kojima omladina nije imala jednu prirodno determiniranu ulogu, nego slučajnu, mogle su se zadovoljiti time, da na omladinu i na značenje i zadatke omladine gledaju olako i u stilu već od pamtivijeka utvrđenih fraza: »naša omladina — naša uzdanica«, »na mlađima svijet ostaje« itd. Nacionalistički pokret ne može se zadovoljiti ovako šupljim gledanjem, jer on uopće stvarno i duboko zahvaća u narav prilika, stanja, ljudi, i jer u dinamici, koju on donosi u život naroda, omladina ima izvršiti jednu stvarnu i odgovornu ulogu.

Značenje omladine u nacionalističkim pokretima uvjetovano je nekim stalnim, općenitim značajkama omladine i nekim posebnim značajkama, koje karakteriziraju napose današnju omladinu i to omladinu onih naroda, gdje su postojali preduvjeti za razvoj nacionalizma.

Jedna od najopćenitijih oznaka omladine jest idealizam, a to znači sposobnost bezgranično vjerovati, oduševiti se i žrtvovati se. Ako kritički ocijenimo duh vremena kojemu daje obilježje nacionalizam i duh vremena kojega obilježuje individualizam i liberalizam, onda ćemo odmah razumjeti zašto je danas uloga omladine od prvorazrednog značenja. Duh koji je prožimao 19. stoljeće i početak 20. bio je racio-

n a l i s t i č k i. Sama institucija parlamentarizma — toliko značajna za to vrijeme — sa svojom podjelom narodnog života u sijaset političkih stranaka, počiva baš na tom racionalističkom duhu. Silni razvoj nauke i tehnike dovodi do toga, da se počinje odano vjerovati u moć razuma, pomoću kojeg će se riješiti sva pitanja. Kritika i skeptično gledanje na sve što se nije moglo dokazati zakonima logike, i diskusija u parlamentu, glavne su crte toga doba. Svakako da takovo vrijeme nije moglo oduševiti mase omladine, jer je mladom čovjeku strano oslanjanje na sam razum i skepsa prema svemu što se ne može izraziti brojkama. Mlad čovjek više osjeća nego što misli, ali on intuitivno znade da ti osjećaji i nisu nešto tako nepouzdano i krivo, kako je to označavao racionalistički mozak. Mlad čovjek se oduševljava i vjeruje i on voli to svoje oduševljenje i tu svoju vjeru, jer u njima otkriva istinu.

Kad je nacionalizam uzdrmao racionalistički sistem života i upozorio, da se sve istine ne mogu dokazati silogizmima, a još manje otkriti u diskusiji političkih stranaka u parlamentu, jasno je da je omladina našla u takovim idejama pokret nadasve bliz svojoj naravi, a politički vođe ovih pokreta da su našli u omladini kadar vjernika neprispodobiv bilo s kim po vjernosti i odanosti. Nasuprot rastrganim strankama i strančicama — j e d i n s t v o n a r o d a, m i t k r v i i t r a d i c i j e, nasuprot skepsi, kritikanstvu i toliko smiješnim diskusijama u parlamentu — k u l t v o đ e!

Ovakove ideje morale su predobiti omladinu svih naroda gdje se u bilo kojoj mjeri pojavilo nacionalističko gibanje, a nacionalistički pokret morao je opet prigrliti omladinu, jer su samo njezin prirođeni fanatizam i borbenost mogli zatalasati široke slojeve naroda.

Baš b o r b e n o s t, koja je uostalom neposredni izdanak idealizma, jest također jedan od važnih momenata, koji je nužno doveo omladinu u kolo nacionalističkih pokreta i odredio joj ondje važno mjesto. U parlamentarnom sistemu u koliko nije vladao izrazito pacifistički duh, toliko je sam sistem političkih stranaka i međusobnog gloženja predstavljao jedno defetističko i zbunjeno stanje, nadasve strano omladini. Aktivizam i jasnoća nacionalizma sa svojom jasnom borbenom crtom, kako prema svojim vanjskim neprijateljima, tako i protiv mirnog i komotnog odvijanja vlastitog narodnog života, morali su naći predanog sljedbenika u omladini, čiji su životni sokovi jedno nemirno vrenje i bujanje. U tom pogledu, koliko je sistem sitničavog stranačkog života bio više nego stran poletu i borbenosti omladine, toliko je totalnost i dinamični duh nacionalizma bio upravo kao stvoren pokret za omladinu, a ona je opet bila kao stvoreni elemenat nacionalističke borbe i dinamike.

Osim ovoga još su druge dvije opće karakteristične crte omladine bile uzrokom njezinog izvanrednog položaja u nacionalističkim pokretima. Omladina prije svega voli da s l u š a i da je se v o d i. Zato zahtjev discipline, kojeg nacionalizam nameće narodu, nije omladini težak, naprotiv on joj je bliz i on znači zadovoljenje njezinih nagnuća. Nacionalistička omladina s oduševljenjem stupa u dugim vojničkim formacijama svojih organizacija i u ritmu stupanja nalazi mnogo poezije i simboliku reda, za kojim žudi naše anarhično vrijeme. Isto tako omladina voli da ju se vodi i kad stekne u nekoga povjerenje, onda je nadasve odana i vjerna i spremna je učiniti sve, samo i za jedan pogled odobravanja ili pohvale onih, u koje vjeruje.

Ove konstantne psihične crte omladine učinile su da je ona postala prvi i najvjerniji učenik, sljedbenik i vjernik v o đ e, kad se on pojavio niti izabran, niti nametnut, nego r o đ e n. Nesebična po naravi i zazirna intrigama stranačke sitničavosti, omladina je našla pravo s p a s e n j e u tome, da se može sva, svom svojom vjerom, predati vođi i gledati u njemu siguran i stalan autoritet. Lišena po svojem mentalitetu zamisli i sumnja kasnije dobi, omladina je bila i jest sigurno prva, koja je bila u stanju da potpuno shvati smisao i veličinu ličnosti v o đ e. Dok to stariji nisu mogli nikako shvatiti, miješajući neprestano pojam autoriteta s pojmom diktature, mladost je još u početku intuitivno shvatila da se ne radi ni o nasilju, ni o samovolji, ni o izigravanju drugih u lične svrhe, nego o vođi rođenom iz krvi i težnja narodnih, unutrašnje, sudbinski povezanim s životom naroda, simbolom borbe i pobjede, kojemu se može i mora vjerovati i dati se voditi. U vremenu kad je po jedan sam čovjek — v o đ a ! — stvarao svojom čudesnom energijom i voljom najgigantskije historijske obrate, sposobnost shvatiti narav vođa i njihovih pokreta, značilo je sposobnost biti nosiocem najživlje povijesne dinamike.

Sve ove općenite značajke omladine, koje su je nužno dovele u nacionalistički pokret, kao najsposobnijeg sudionika nacionalističke borbe, otkrivaju nam ujedno i njezino značenje i njezinu ulogu u nacionalističkim pokretima. Cilj nacionalizma jest provesti jednu snažnu u n u t r a š n j u r e v o l u c i j u, a ta se sastoji baš u rušenju individualističko-liberalnog defetističkog duha. Trebalo je zatalasati narod u duhu borbe, okrenuti njegove poglede od sitnih strančarskih natezanja i parlamentarnih diskusija k velikim ciljevima narodnog života i učvrstiti ga u vjeri u istine, koje ne otkrivaju silogizmi i intelektualna natezanja, nego krv i nacionalni osjećaj. Trebalo je vratiti vjeru u autoritete i napose u jedan vrhovni autoritet — vođu. Ako su sve te kvalitete sadržane u

općenitom mentalitetu omladine, — kako smo malo prije utvrdili — onda je jasno, da je trebalo najveću pažnju posvetiti omladini, da bi se te konstantne pozitivne crte njenog karaktera razvile, učvrstile i prekalamile u širokim slojevima cijelog naroda. Tako je omladina po svojoj naravi postala najprirodniji i najbolji propagator i temelj novog nacionalističkog duha i poredka.

Osim ovih općenitih i stalnih crta omladinskog karaktera, koje su našle u nacionalističkim pokretima plodno tlo da se razviju do svojih prirodnih dimenzija i koje su bile ujedno dragocjene vrijednosti za nacionalističku borbu, još dvije posebne značajke, karakteristične za današnje vrijeme i za izvjesne današnje prilike, uvjetovale su posebni položaj omladine u nacionalističkoj obnovi naroda. Tek kad jasno uočimo ove posebne momente, moći ćemo potpuno shvatiti današnje značenje omladine i njezinu današnju, specifičnu ulogu u nacionalističkim pokretima.

Ta dva posebna momenta jesu: ugroženost i težina života nekih naroda poslijeratnog vremena, i osjećaj zajednice, koji nužno proizlazi iz toga.

Nadasve teške prilike u kojima se našao cijeli niz naroda poslije Versailleskog diktata, bitno su izmijenile neke osnovne i općenite crte omladinskog karaktera. Ona toliko karakteristična mladenačka bezbrižnost i neka izvjesna lakoumnost, doživjele su pod dojmom težine vremena značajne preobrazbe. Ti mladi ljudi zaboravili su na svoje mladićske zabave i razbibrige i predali se svojim punim životom revolucionarnoj nacionalnoj borbi. Po ozbiljnom shvaćanju kritičnog položaja, po svojim koncepcijama borbe i novih oblika, koje treba da poprimi i u kojima da se odvija narodni život i državna organizacija, oni su pokazali zrelost muževne dobi.

Koliko je bila značajna ova preobrazba u karakteru omladine, ne samo po njezin položaj u javnom životu, nego i po sam razvoj naroda, najbolje ćemo vidjeti ako usporedimo dvije zemlje gdje je vladalo, u jednoj poslijeratno blagostanje, a u drugoj poslijeratna bijeda. Tko je imao prilike upoznati današnju francusku i njemačku omladinu ili usporediti francusku omladinu s našom, taj je odmah vidio da su to dva svijeta. Francuska omladina — a takova je bila omladina svih pobjedničkih naroda — iživljavala se u svojoj mladosti ne kao nosilac jedne nacionalne dinamike, nego kao bezbrižni subjekt svojih ličnih mladenačkih radosti. Ona je bila u velikom broju u redovima skauta, volila je bezbrižnu zabavu, sport, planine i izlete, ali sve to — što je samo po sebi

pozitivno — bilo je prazno i bezsadržajno, jer nije bilo usmjereno nekim višim ciljevima, pa je i ta omladina, bez snažnih ideja vodilja, ostala prazna i beznačajna. Ako je ta omladina i sudjelovala u nekim političkim pokretima, to je također bilo nedostatno da stvori jedan novi duh, jer je manjkala totalnost dubokih osjećaja i velikih, iznadstranačkih, zajedničkih historijskih ciljeva. Golemi jaz između ove omladine, a takova je bila omladina svih naroda iza rata, do pojave nacionalističkih pokreta, i one koja se rodila u nacionalnom revoltu potlačenih naroda, i suviše je očit i takove bitne razlike morale su uroditi i bitnim izmjenama u značenju i ulozi omladine u narodnom životu. Omladina pobjedničkih naroda nije mogla sudjelovati u onoj mjeri u javnom životu, kako je to sudjelovala omladina potlačenih naroda, jer joj je manjkala ozbiljnost zrele dobi, ali ona nije imala niti pretenzija na tu ulogu, jer je radije volila bezbrižnost i neodgovorni život, što je bila takodjer osebina i starijih krugova. U narodima probudjenim nacionalističkim pokretom mi vidimo naprotiv sudjelovanje omladine u javnom životu s tolikom ozbiljnošću, s toliko uspjeha i u tolikom broju kako to još nikada u povijesti nije bio slučaj. Osim mnoštva nepoznatih mladih ljudi, koji su zrelo i ozbiljno obavljali manje istaknute, ali vrlo važne funkcije javnog života, vidimo razmjerno velik broj mladih ljudi i na najvišim i najodgovornijim dužnostima. Dosta je da spomenem nekoliko imena, koja nam neposredno padaju na pamet. Göbbels u Njemačkoj, Balbo u Italiji, Codreanu u Rumunjskoj, Šano Mach u Slovačkoj, uz njemačke generale postavljene u ovom ratu i mnoge druge manje poznate, svi su u početku svojih odgovornih funkcija ministra, kvadrumvira, vođe ispod ili oko 30 godina.

I kod nas teret oslobodilačke borbe nosila je upravo isključivo omladina. Sam ustaški pokret jest tipični pokret mladosti i mlade ljude, čak često i nepunoljetne, nalazimo na svakom polju njegovog djelovanja. Među vješanima i ubijenima, među zatvaranima i interniranima, u redovima čisto intelektualnog rada, kao i terenskog revolucionarstva — svagdje su mladi, gotovo isključivo mladi. Historijski je važna činjenica da je baš u tom, toliko presudnom razdoblju, mladost bila u stanju shvatiti problematiku hrvatske državne misli i nacionalističke revolucije i svom žestinom suprotstaviti se gotovo cijelom našem staračkom javnom mijenju. Nužno je onda da položaj te mladosti mora biti bitno oprečan položaju mladosti kakva je bila mladost naših očeva — mladost individualno-liberalističkog vremena. Zrelost koju je pokazala mladost nacionalističkih naroda u borbi, stavlja je na posebno mjesto i onda, kad se prva faza narodne borbe završi, jer ona ima u sebi nešto što nemaju stari i svojim revolucionarnim shvaćanjem i odlučnošću ona može — i

prema tome mora — izvršiti neke zadatke, koje nitko drugi ne može izvršiti.

Drugi momenat, osjećaj zajednice, takodjer je bitno utjecao na položaj omladine u današnjem nacionalnom životu. U individualističkom društvu, odgoj je prepušten slučaju i volji pojedinaca. Ne postoje čvrsti zajednički ciljevi, koji se moraju u jednom historijskom kontinuitetu ostvarivati i za ostvarenje kojih treba odgojiti pojedince i narod kao cjelinu. Rasna, gospodarska i kulturna snaga naroda nije obuhvaćena cjelovito i totalno, nego se bazira na mehanički spojenom nizu pojedinačnih vrijednosti: gospodarske, biološke i intelektualne snage pojedinaca, slučajno postignute i bez jače unutrašnje i planske veze. U totalitarnom sistemu života, kojeg donosi nacionalizam, to je posve drugačije. I nije čudo, ako se ide za totalnim intenziviranjem nacionalnog života, za svestranim i planskim spremanjem naroda za historijske ciljeve, da treba prije svega snažno zahvatiti u redove omladine, u tu živu kovnicu novih naraštaja. Bit revolucije nije u krpanju i popravljanju, nego u snažnom stvaranju novoga. Zato se i nacionalistička revolucija u svom konačnom cilju — totalnoj regeneraciji čitavog naroda — ne može izvesti u redovima staraca, nego u redovima mladosti, koja je po svojoj i biološkoj i psihološkoj formaciji jedina sposobna da u sebi snažno i duboko doživi, proživi i ostvari revoluciju.

Sada će nam biti jasno zašto u svim nacionalističkim pokretima nužno niču omladinske organizacije, po dimenzijama i značenju posve jedinstvene u povijesti. Činjenica, da nacionalistički pokreti napuštaju tradiciju društava i društvanaca i da osnivaju goleme jedinstvene organizacije omladine, nije nipošto slučajna ili ishitrena, nego je to nužda revolucije, koju nacionalizam donosi u narodni život. Ako jedamput osjećaj zajednice postane vrhovnim motivom politike, ako se jednom postavi princip, da svaki pojedinac po svojoj pripadnosti narodnoj cjelini ima biti vrijedna, korisna i izgradjena radna jedinica narodnog organizma, onda se taj posao svrštavanja i osposobljavanja svakog pojedinca za svoje dužnosti ne može ostaviti slučaju, niti ukrštenim inicijativama pojedinih društava, nego se mora i jedino može izvršiti jedinstvenim i planskim odgojem omladine.

Nacionalističke omladinske organizacije nose u sebi dvije bitne oznake: totalitarnost i vojnički duh. Ove oznake također su nužne rezultante ciljeva, koje te organizacije imaju postići.

Nacionalističke omladinske organizacije su totalitarne u svom sistemu odgoja, jer su nacionalne, a nacionalni ciljevi su jedinstveni i zajednički svim članovima naroda. Bilo bi posve krivo shvatiti, da ta

totalitarnost znači ubijanje lične inicijative i samostalnog ličnog odgoja. smisao nacionalističke totalnosti nije nivelacija nego naprotiv najživlja dinamika, koja se sastoji baš u tom, da se nacionalna duša izživljava totalno, t. j. u svim komponentama svojega života i to jedinstveno i koordinirano u smjeru svojih historijskih ciljeva. Zato i sistem totalitarnosti nacionalističkih omladinskih organizacija ne znači nipošto sputavanje omladinskih energija ili ubijanje individualnih sposobnosti i izrazitosti pojedinaca, nego naprotiv usklađivanje i potenciranje svih tih kvaliteta u totalnosti zajedničkog cilja.

Isto tako vojnički duh, koji predstavlja drugu bitnu oznaku nacionalističkih organizacija, ne znači nipošto neko militariziranje života ili niveliranje u tom smislu, da bi svi morali postati u neku ruku vojnici po profesiji. Vojnički izgled i vojnički duh nacionalističkih omladinskih organizacija samo su sredstva nacionalističkog odgoja. Ne može se reći da je vojnički momenat u tim organizacijama niti na prvom niti na zadnjem mjestu, jer on uopće nije cilj odgoja omladinskih organizacija. Cilj odgoja je stvoriti potpunog, totalnog nacionalističkog čovjeka. Vojnički odgoj ima mu u tom pogledu dati osjećaje hrabrosti i discipline, isto kao što mu sportski ima učvrstiti zdravlje i fizičku snagu, a politički i kulturno prosvjetni jaku nacionalnu kičmu, konstruktivnost i sadržaj njegove ličnosti. Ciljevi odgoja nacionalističke omladine obilježeni su uostalom ciljevima nacionalističke revolucije, a same omladinske organizacije nisu drugo nego okviri, u kojima se ova revolucija ima savršeno ostvariti. Svakako po njima omladina zauzima jedan posve novi položaj u narodnom životu i pred njom se otvaraju posve novi zadatci i nove dužnosti.

Ako rezimiramo sve ove momente koji uvjetuju izvanredni položaj omladine u nacionalističkim pokretima, onda vidimo da se sve to sintetizira u pojmu jasno naglašene odgovornosti, kao najmarkantnije oznake značenja i uloge nacionalističke omladine. Dok je jedna od najglavnijih oznaka prijašnje omladine bila stanovita mjera neodgovornosti, dok se i odgoj i djelovanje mladog čovjeka smatralo nečim više privatnim, po važnosti sekundarnim i zbog toga neodgovornim u javno-političkom smislu, dotle su razvoj i djelovanje današnje nacionalističke omladine čvrsto uklopljeni u cjelokupni plan nacionalne borbe i obnove i prema tome visoko odgovorni.

Po toj svojoj ulozi odgovornosti omladina nije samo revolucionarni borac u stadiju spašavanja nacionalističkih pokreta, nego i konstruktivni graditelj nacije i države u stadiju izgradnje. Ona se pokazala dorasla toj ulozi, a mi smo vidjeli da je ta uloga baš njoj nužno

opredjeljena, **jer po svojoj naravi ona je najsposobnija da ostvari u sebi, a zatim i u cijelom narodu, nacionalističku revoluciju.**

Stoga razloga svaki akt izgradnje i djelatnosti nacionalističke omladine duboko je prožet idejom odgovornosti. Ništa ne može postojati što bi bilo neodgovorno, jer je svaki naš potez, pa bio to čin ili propust, u nekom odnosu sa cjelokupnim životom nacije. Čak ni odmor, ne može biti bez osjećaja odgovornosti, i on mora biti planski uklopljen u djelatnost nacionalističke ličnosti. Odgovornost je u moralnom, intelektualnom i fizičkom odgoju omladine, jer on ima da stvori jake, sposobne i zdrave jedinice naroda. Odgovornost je i u svim privatnim odnosima pojedinog omladinca, jednako kao i u najaktuelnijem problemu mladosti, u ljubavi i seksualnom kompleksu. Nacionalizam, nasuprot degeneričkom shvaćanju liberalizma i komunizma, da je to područje neke neograničene slobode, postavlja, ovdje napose, ideju odgovornosti, s ciljem stvaranja obitelji i narodnog podmladka, kao najboljeg dokaza vitalnosti naroda. Po tom osjećaju odgovornosti omladina prestaje biti običan privjesak ili bučno zvono, što je bila često prije u mnogim političkim pokretima i postaje **stvarni nosilac nacionalističke revolucije, graditelj nacije i nove nacionalističke države.**

Sve karakteristike koje smo iznijeli za omladinu općenito i za omladinu naroda ugroženih arbitražom Versailles-a, vrijede u cijelosti i za hrvatsku omladinu. Što više značenje omladine kod nas još je pojačano, jer je uloga omladine u našem javnom životu oduvijek znatna, vjerojatno što nismo imali razvijenu buržoaziju, ni jaku inteligenciju. Tako je interesantno spomenuti da idejni začeci našeg pokreta iskrsavaju u borbi mladih i starih o shvaćanju Starčevićevih načela i ciljeva Hrvatske Stranke Prava — u doba kad su naš Poglavnik i Doglavnik bili još sveučilištarci! — a i prva ostvarenja nose biljeg podviga omladinskih trojki i sveučilištarskog đačkog djelovanja u okviru »Hrvatske Mladice«.

Uloga omladine u cijelom razdoblju ustaške borbe i suviše je poznata da bi je trebalo posebno isticati, a i tehnički je to nemoguće učiniti u jednom članku, jer pisati o ulozi omladine u ustaškom pokretu značilo bi, tako rekuć, pisati povijest samog Ustaškog pokreta.

Osim toga, uzevši i s druge strane, naše prilike izvrsna su potvrda izvanrednog značenja i odgovorne uloge, koju omladina zauzima napose **u nacionalističkom pokretu.** To odlično potvrdjuje slučaj Hrvatske Seljačke Stranke. Ova stranka, po svojoj rasprostranjenosti i obzirom na to da je bila jedina priznata stranka u Hrvatskoj, zauzimala je položaj sličan stranci u nacionalističkoj državi, pa ipak baš zbog toga

što ona nije bila nacionalistička stranka, što je nosila u sebi individualističko-liberalni duh preslabo naglašeni nacionalni osjećaji, ona nije nikada uspjela stvoriti jednu jedinstvenu veliku organizaciju omladine, i to čak niti onda, kad nacionalna orijentacija nije bila toliko zastranjena i kad ona nije značila toliku zapreku da se hrvatska mladost u njoj okupi. Naprotiv hrvatski nacionalistički pokret uspio je okupiti mase hrvatske omladine i to ne samo svojim radikalnim nacionalnim stavom, nego i svojim duhom vjere, borbe, discipline, rada i ličnošću vodje. U svemu tome hrvatska omladina je našla polje iživljavanja svojih snaga i svojeg osjećanja i po nacionalističkom pokretu ona je zauzela položaj i ulogu od historijskog značenja, no to nisu mogli mnogi shvatiti — što je i opet vrlo karakteristično i što utvrđuje tvrdnje malo prije iznesene — pa su se često znali i o cijelom hrvatskom nacionalističkom pokretu prezirno izraziti, da je to pokret neozbiljne i neodgovorne fanatične mlađarije. Kao predstavnici starog vremena i jednog prošlog doba, oni nisu bili u stanju shvatiti značenje i ulogu omladine u današnjem političkom životu, i uvidjeti, da je baš otsutnost omladine u njihovim redovima odavala najjasniji znak njihovog umiranja i skore smrti. Kad su to počeli shvaćati, onda su to primitivno i zločinački shvatili i odlučili da tu omladinu pošalju u koncentracione logore, ali dakako samo primitivac mogao je pomisiliti da se jedan val povijesne sile može zaustaviti umjetnim pješčanim ogradama.

Uloga, koju je hrvatska omladina odigrala do danas u našem nacionalističkom pokretu u principu je jednaka ulozi, koju je omladina odigrala u svim današnjim nacionalističkim pokretima, a jednaku ulogu morat će odigrati i u drugoj fazi pokreta, u izgradnji nacije i države. Svakako ovdje će ta uloga biti još značajnija, jer će ta izgradnja obuhvatiti kod nas mnogo šire područje, nego što je to bio drugdje slučaj. Dok su drugi nacionalistički pokreti — osim slovačkog — imali da izvrše samo reorganizaciju države, mi moramo stvoriti i samu državu, a to dakako ne znači samo akt međunarodnog protokliranja jedne nove države, nego i mučni i dugotrajni rad izgradnje nacije, državnog naroda, jakog i sposobnog sloja ljudi u svim staležima, koji će biti u stanju nositi i razvijati državni život usprkos svim unutrašnjim i vanjskim zaprekama. Kako smo mi narod koji je bio nekoliko stoljeća bez svoje države i bez izgrađene državničke tradicije, to će trebati početi posve iznova graditi taj solidni sloj nosilaca države, a to je dakako moguće izvršiti samo u redovima omladine.

Vidimo dakle da je historijskom nuždom omladina stavljena pred ozbiljne zadatke svagdje, gdje je potrebna obrana ili obnova narodnog života.

Uloga omladine u današnjem stvaranju novoga svijeta je stvarna i odgovorna, jer se bazira na zadatku ostvarenja vrijednosti, koje su najbliže omladini i koje se mogu učvrstiti u narodu jedino preko omladine. Ovoga moraju biti duboko svijesni i oni koji vode omladinu i sama omladina, jer se radi o historijskim zadatcima, koji ne smiju biti olako promašeni.

Radovan Latković.

NEŠTO O ORIGINALNOSTI I »AUTOHTONOSTI« JAKOBINSKE HERCEGOVE »PANGEJE«

Ja sam se vratio bio u Zagreb, čini mi se, sa »vježbe« još prošle godine u bivšem jugosl. puku teške motorizirane artilerije u Požegi (odnosno u selu Koprivnici kod Pleternice, o čem u vezi s ovim zadnjim »ratom« kanim izdati autobiografsku knjigu »Crno Cvijeće na Cvjetnicu«), kadno se zaprepastih ugledavši u izlogu knjižare Vasić Hercegovu brošuru: Der Weltfrieden auf neuen sozialen Grundlagen. Nađoh je kod mog starijeg brata, prije toga, prolistah. Ledeni me znoj oblije. U tako ozbiljnim i sudbonosnim vremenima čovjek, koji govori o narodu kao subjektu, koji se izdiže na pete i isprsuje svoje blagoutrobije, nema pametnijega posla, da pozitivno radi, da konkretno spasava svoj mali narod, nego se bavi utopijama o sreći — čovječanstva! Čitao sam Napoleonove memoare, gdje on veli, kako je na svom vrhuncu on želio stvoriti neku Panevropu. Ali to je bilo na vrhuncu uspjeha, to je htio — Napoleon! Pa što je Napoleon prema Hercegu, konačno! I s pravom nam je g. Kolar, koji kao pisac, literata ima oštro oko za komiku osobe i situacije, obećao odmah komediju o Rudolfu »Pangejcu«. G. Rudolf Herceg, koji hoće da hrvatski narod bude »subjekt«, a ne više tuđi objekt, ostavlja konkretnu brigu za svoj mali narod i plovi u sfere utopije: on će ujediniti rod ljudski, spasiti čovječanstvo, mir stvoriti na kugli zemaljskoj. Pangeja = sav svijet je jedna država a suveren je čovječanstvo! Ideja g. Hercega mora da je autohtona, jer on je za »autohtono«. Međutim, to je stara jakobinska ideja pofrancuženoga Prusa Anacharsis-a Cloots-a, jedne usijane glave, koja je u svoje vrijeme za prvih ratova franc. Republike u vrijeme Konventa ovaj isti Konvent nasmijala većma negoli je Herceg nasmijao Hrvate, premda ni Hrvati (osim njegovih »subjekata«) nisu budale od reda.

G. Herceg izlazi u prikazu pučkoškolske inteligencije (kakovu je svuda gurala naprijed »demokracija« zapostavljajući svuda inteligenciju nepoćudnu vladi svjetskog kapitalizma), u prikazu pučkoškolske inteligencije (što Francuzi zovu esprit primaire (koji je francusku upropastio) u prikazu kluba ABC izlazi g. Herceg kao čovjek koji je svijetu donio »jednu novu, originalnu i — po njihovom uvjerenju — punu budućnosti misao«. Prema tome je »ta ideja« »iskrsla« u »hrv. narodu« (str. 3.) Zašto? Jer je nikla u glavi g. Hercega, dakle je autohtona, a božanstvena da je, to se razumije, ako se znade genij, od kojega potiče. Jadne li zemlje, koja je ovakovo nešto imala da nosi kao što je mudrost g. Hercega. Međutim se donosi u knjižici našeg ABC-a i druge autore (J. Huxley-a i t. d.) koji su išli za internacionalnom organizacijom čovječanstva. Hrv. narod je kao dio lažne demokracije imao postati objekt za podržavanje kapitalističkog starog evropskog reda. Tome bi služila i Pangeja. No ja hoću ovdje nešto drugo da istaknem. Ja ću malo pričati o jakobincu »galofilu« Prusu Clootsu, koji je prije g. Hercega stvorio plan Pangeje i postao predmet smijeha franc. Konventa. Ja sam kao čovjek od nauke dužan da idem za vrelima, pa ako ukazujem na porijeklo Pangeje, činim samo svoju dužnost. Da napiše komediju, za to ima zvanja i dara g. Kolar; to nije moj posao. G. Kolar može ujedno prispodobiti g. Hercega i Napoleona, Panevropu i Pangeju. Ja kao učenjak samo idem na vrela, ukazujem na vrela ideja. I tako se i ova Hercegova autohtona »ideja« ukazuje kao jakobinska utopija, i mi ćemo sada ovdje još bolje uvidjeti, kako je malo s hrv. narodom imalo lažno seljakovanje neke samozvane gospode, od koje se odvraćahu sama seljačka djeca na školama u svom zdravom hrv. osjećaju, jer su vidjeli, da je tu hrv. narod objekt onog kapitalističkog propalog reda, koga bi zadnji imali da brane hrv. seljaci. Naše zdravo selo međutim, kako sam vidio i u vojsci, zdravo reagira.

Pruski plemić Anacharsis Cloots došav u Francusku postao je 1793 predsjednik jakobinskog kluba. Bijaše strastveni ateista, i zato postade predsjednikom jakobinskog kluba. Ja se oslanjam na prikazivanje Jean-a Jaurès-a (Histoire socialiste de la Rév. franc. Paris 1924 sv. VIII. str. 57.) Bijaše Cloots usijana glava, nerealna, koja na koncu završi pod gijotinom (24. ožujka 1794. vidi knjigu M. Breyera o braći Zanovićima, pustolovima, Zagreb 1928. str. 105.) Cloots je smatrao, da sve zlo dolazi od aristokrata t. j. od jednog dijela ljudi. Inače po teorijama Rousseau-a i t. zv. Velike Revolucije čovjek je dobar. (Tako prema Micheletu onda i Ante Radić u svojoj udrobljenoj mudrosti, koje nas je Providnost dolaskom Poglavnika oslobodila, nalazi da sve zlo dolazi od »gospode«, vidi str. 31. Hercegove brošure: »Herren politik« ili str.

35: »mač je zadobio prednost pred plugom« i tu počinje »povijest gospode i kraljeva«) Cloots, koji je sam bio plemić, smatra da je aristokracija isto što i zlo. I narodi, koji drugima hoće da vladaju, »aristokrati« su. Pa opet govori sam, da se republike lakše zarate zbog trgovačkih interesa nego kraljevine, i u trg. interesima nalazi »glavni uzrok ljudskih razmirica«.[1]) Ali i ako su pojedinci i narodi zli, sebični, rod ljudski kao takav je dobar i treba se upirati na opću volju i uspostaviti vladu čovječanstva: čovječanstvo će biti suveren, točno, kako hoće i Herceg. Kršć. nauka uči, da je čovjek po grijehu pokvaren, zato ako stvari realno gledamo, moramo se ostaviti utopija; države su naravne zajednice, a te zajednice u kršć. duhu neka traže da se približe. Trvenja pak će biti uvijek. Za naš ABC klub kao i za Cloots-a čovjeku nije »rat i nasilje prirođeno« (str. 11). Budući da je Cloots bio pruski junker, to mu se zgodno tada narugao Rabaud Saint-Etienne: »Bijaše Prus i plemić i postade — čovjekom«. I naš Herceg hoće čovjeka, i ABC-gospoda tumače ideje Radićeve i vele, da je i taj predviđao vrijeme opće »čovječnosti« i mira (str. 36., 37.) kad će »ljudi bez obzira na razne države i narode sami sobom upravljati«.

O Clootsu (za koga Jaurès uostalom ima mnogo simpatija) piše Jaurès: »Usred ironičnog smijeha i prekidanja pročitao je Anacharsis Cloots u konventu u sjednici od 26. aprila svoj glasoviti manifest o suverenosti jednog i nedjeljivog roda ljudskoga, o jedinstvenoj političkoj organizaciji čitavoga planeta« (str. 56). To je eto točno Hercegova ideja. Previše u pojedinosti ne trebamo zalaziti. Pangeja tu — Pangeja tamo. Ali su Francuzi, koji su već u to došli u konflikt sa svijetom, stali stvari realno (ne utopistički) motriti i baš zato je bio Cloots ismijan. Dok svijetlo zvijezde doputuje, treba tisuće godina, a svijetlo Clootsovo je sugestijom koga masona možda iza 150 godina obilazilo i Hrvatsku...

Eto uostalom nešto iz tih ideja Prusa — »galofila«. Taj ateist smatra, da je čovječanstvo pravi Bog, i on je romantik kao i Herceg i A. Radić, kao i Michelet, pa bi vrijedilo više izučavati, otkuda je pabirčio A. Radić i čiji je objekt bio Herceg negoli nam napunjati neznanstveno, pučkoškolski i pogubno za realno političko gledanje uši naše »autohtonošću« seljačke ideologije i sličnim strašilima za djecu i — budale... Na koncu bi možda izišlo, da je g. Herceg »originalan« samo u jednom drugom smislu, u kom ga je u polemici jedan njegov »seljakujući« kolega nazvao — originalnim.

»Ja sam rekao (govorio je Cloots) i ponavljam, da je rod ljudski Bog i da su aristokrati bezbošci. Ja sam mislio na regenerirani franc.

[1]) Jaurès, str. 61.

narod, kad sam govorio o Narodu-Bogu, čija je koljevka Francuska.«[2]) Clootsov Narod-Bog to ja naš »Subjekt«, koji osim sebe (i Velikog Hercega) ne priznaje nikakova zakona, ne pozna nikoga nad sobom, nije »objekt« ničiji, pa ni božanske Volje. »Suverenost (veli Cloots) pripada rodu ljudskomu[3]) »Prema Rudolfu Hercegu« veli ABC-klub, iza velikih ratova XX. stolj. ne može biti drugog suverena doli čovječanstvo i prema tome samo jedna država: Pangeja.«[4]). Upravo ne smije po Clootsu biti suverena do čovječanstva: »Suverenost republike dubrovačke je isto tako smiješna kao i suverenost Luja Capeta.«[5]) I dalje po Clootsu (koji se možda i razlikuje u detaljima od Hercega, ali srodnosti udaraju u oči): »Moja averzija za rasparčavanje svijeta potiče od problema, čije riješenje meni pripada. (A što je onda s Rudolfom Pangejcem?!) Ja sam se pitao, zašto se oružaju Talijani Genove i Venecije, i tuku se za najmanju prepirku, dok Francuzi iz Marselja i Bordeaux-a uređuju svoje svađe jednostavno zakonskim postupkom. Zar nije očito, da je nepoznavanje opće volje uzrok svih ratova?«[6]) I zapravo se republike lakše zarate, lakše ovo opće zaborave, zbog trgovačkih interesa negoli kraljevine. »Trgovina je glavni uzrok razmirica ljudskih. A republike više trguju nego kraljevine. Nemajmo susjeda, ako ne ćemo da imamo neprijatelja ... t. j. hoće reći jedna suverenost neka sve države obasiže). Narod je prema narodu aristokrata: narodi su nužno zlo, rod ljudski je bitno dobar (jakobinsko-hercegovska dogma!), jer njegov despotski egoizam nije u protimbi s nijednim stranim egoizmom (ovdje već Cloots zakreće s dogme!). Republika roda ljudskoga ne će ni s kim biti u zavadi, jer nema komunikacije među planetama. (Nastaje smijeh u konventu).[7]) (Ustaje na ove riječi u konventu jedan drugi govornik).

Ducos: Ja tražim sjedinjenje mjeseca sa zemljom.

Anach. Cloots: Da, republika roda ljudskoga ne će nigda ni s kim ratovati, jer nema spojnog mosta između zemlje i planeta (Ponovni smijeh).

Ducos: Pozovite na dnevni red ovoga federalistu. (Smijeh).

Cloots: Da, kugla koju mi nastavamo, jest neznatni otok, koji lebdi oko sunca. Izračunajte unaprijed sreću, koju će uživati građani (Eto, zašto mi ne slušasmo našeg usrećitelja Hercega??!) kad pohlepa trgovine i ljubomor susjedstva budu zadržani općim zakonom ... Da, građani, svemir će jednog dana biti tako ljubomoran na jedinstvo roda ljudskoga (vidi: Rudolf Herceg!) ko što ste vi sada na jedinstvo Francuske.[8])

---

[2]) Jaurès, str. 60; [3]) ibid. str. 60; [4]) Weltfrieden, str. 7; [5]) Jaurès, str. 60.
[6]) Jaurès, str. 60.
[7]) ibid. 61 str.
[8]) ibid. str. 61.

Svima nama, koji trijezno i realistički mislimo, koji znamo, što se može, što ne može, koji znamo, što je veliki a što mali narod, koji znamo, što je komično, štoli tragično, i da ima i tragikomično, odavna su preko glave nabujale jakobinsko-masonske fraze lažne seljačke ideologije. Jer prava seljačka djeca su realisti, čak bi se dalo reći, da je seljak i pregrubi realista, te je to mene znalo čak i vrijeđati. Vidimo eto, koliko tu imamo autohtonoga i seljačkoga. A svojim postupkom pokazali su ti »seljački« majstori, kako se u praksi imadu uzimati njihove zvonke riječi...

Za Pangeju nalazi motiv Cloots i Herceg u zajednici interesa sve većoj u čitavom svijetu. »Die gewaltige Entwickelung der Verkehrsmöglichkeiten«, »die enge Verstrickung der wirtschaftlichen Interessen« veli ABC-klub,[9]) a i Cloots to isto razmatranje završuje ovako: »Ja ne poznam naravne granice druge osim između zemlje i nebeskog svoda.[9])

Rekoh već, da se držim Jaurèsa i da ne bih izišao neobjektivan, eto dajem opet njemu riječ, da se izrazi: »I dok je Cloots razvijao svoju bezbožnu ili panteističnu koncepciju, dok je iz jedinstva kozmičkog izvodio jedinstvo roda ljudskoga, konvent se čudio ili je smijući se protestirao. Smijeh i poziv na dnevni red bijahu brojni. (A ko je našeg Pangejca pozvao u Zagrebu na dnevni red??) Što hoće taj sanjar, koji stvara jednu univerzalnu Republiku, planetsku, u času, kad je u pogibli uzana Francuska, i kad joj prijeti pogibao da potone u kaosu?«[10]) Zar ne, i naši »seljakujući« mislili su u času, kad se radilo o spasu Hrvatske, na našu planetu, na Pangeju; divne li realističke politike, sretna narodića, koji ima takovo vodstvo!!

Privatne misli g. Hercega nas se ne tiču. Ali javno dobro ipak nije — Hercegovo dobro! Mi ne ćemo da budemo lutka jakobinskih »autohtonih« pokusa. Što je dala Liga Naroda, napose Hrvatima? I u času kraha još dolazi Herceg. Ja sam si odmah rekao: Predsjednik će ove Pangeje biti Blum! Potpredsjednik g. Herceg. I što je upropašten franc. narod, to se našeg Pangejca ne tiče. Nil admirari! Što sve čovjek nije kadar da ne zamisli! Srećom je ispalo iz ruke vodstvo gospodinu Pangejcu i Blumu. Uostalom komika našeg Pangejca je odsad u ovom prikazu podijeljena na njega i na Prusa-galofila Clootsa, pa će mi možda blaže suditi nego g. Kolaru. No smije li se neko igrati sudbinom svoga naroda? Što si je htio priuštiti obzirom na Evropu Napoleon, to je htio poduzeti obzirom na našu planetu u svojoj kozmičkoj veličini g. Rudolf Herceg. Kad bi to sve međutim u ozbiljnim i za mnoge lično tragičnim časovima bilo samo komično! Ostavimo komentar, jer je već onim, što natuknuh — sapienti sat...

---

[9]) ibid. str. 63. [10]) ibid. str. 66.

Da li u pojedinostima ima razlika ili ne između hrvatskog i pruskog Pangejca, ne mari. Da još nadopunim sliku Prusa, služit ću se knjigom Mirka Breyera o pustolovu Stjepanu Zanoviću, koji je živio u vijeku pustolova, XVIII. stoljeća, varao cijelu Evropu, bio i — pisac. Zanimiva je Breyerova knjiga i ja nemam mogućnosti da ovdje ponavljam odisejadu hrv. pustolova. »U isto se vrijeme, piše Breyer, Stjepan upoznao s čudakom svoje vrsti, Anach. Clootsom ... Kao glavni cilj svog života proglasi on: ujedinjenje svekolikog čovječanstva u jednu porodicu i u to ime on kasnije u danima prevrata nastupa kao »govornik roda ljudskoga« (orateur du genre humain) ... Zanesen za književnost i književnike i sve, što bijaše neobično i bizarno, sretne on jednog dana potkraj g. 1785. u amsterdamskoj knjižari Stjepana Zanovića. Ugleda pred sobom — kako nam to sam priča — mlada još i otmena čovjeka u bogatoj orijentalnoj nošnji, koji mu se predstavi dugim nizom visokih kneževskih i crkvenih naslova.«[11]) Dalmatinac Zanović izdavao se među ostalim u svijetu za nekog albanskog vladara, za praunuka Skenderbegova i t. d. I tako i našem Pangejcu-Prusu stade pričati (bijaše to dakle prije onih smiješnih prizora u konventu) o sebi, o svojim junaštvima (ali ne o prevarama!), o uslugama ... Cloots priča, da je Zanović znao savršeno latinski i grčki i moderne literature, zove ga u svojoj knjizi »fenomenalni stranac«, »jedanaesti praunuk legendarnog diva Skenderbega«, Zanović mu je dosta, vidi se, napričao »o tijesnim vezama svojim s krunjenim areopagom evropskih vladara.«[12]) No jednog je dana naš Pangejac i progledao, i kad dozna istinu, on se u novome djelu obori grdnjama na svoga »obožavanog princa« te iz negdanjih superlativa pada u krajnost žučljivih pogrda videći »kako je on postao žrtvom običnog varalice, protuhe, koji ga je odvratnim načinom zaveo, hoteći ga valjda konačno ubiti i orobiti.« U »Voeux d'un Galophile« on je sad »žučljivim perom orisao samog sebe kao tužnog junaka one tragikomedije.«[13]) No to je bila tek prva etapa te tragikomedije. Jer naš je junak, čija obrana Pangeje u konventu tvori II. etapu te komedije jednog viteza tužna lica, doživio i III. etapu pod gijotinom. »Jadni, umišljeni usrećitelju čovječanstva! ... kliče Breyer. Kada na dan 24. ožujka 1794. duga povorka osuđenika krenu put krvoločne gijotine, bilo je i tebi poći fatalnim i gorkim onim putem.«[14]) Bijaše to era Robespierre-a, i opet čudaka svoje vrsti ...

Tužna je naša historija, bolno je biće čovjek ... Ipak mi je dužnost nalagala da rečem istinu ...

I Cloots i A. Radić i Herceg nalaze zlo u »gospodi«, u nasilju (što

[11]) M. Breyer: Stj. Zanović, Zagreb 1928, str. 103 i dalje.
[12]) Breyer, str. 104. [13]) Breyer, str. 104. [14]) Breyer, str. 105.

je za njih isto), svi oni drže, da pojedinac može biti zao, ali da je čovjek kao vrsta prema romantičnoj teoriji Rousseau-ovoj ipak dobar, traže povezivanje čovječanstva, Herceg i Cloots traže Pangeju, suverenost čovječanstva; zato nalaze opravdanja u težnji za mirom, u međusobno povezanim interesima... Ideje ove sve dakle nisu tako autohtone, kako ABC hoće, ali što je važnije, one znače ne sreću, nego u konkretnim prilikama, kad izgiba stara jakobinska Evropa, one znače nesreću našeg malog naroda hrvatskoga. Obnavlja se smisao u svijetu za narodnost: državna je zajednica prirodna, narod je djelo prirodno, svi staleži ga tvore, svi da rade na zajedničkom dobru. Individualizma i lažne, dekadentne »čovjekoljubivosti« nestaje, a uskrsava smisao za dom, za obitelj, za svoga... Svijet živi mnogo u bludnjama, i odviše, zato stare odbacuje pa i ako ih ne zamjenjuje uvijek istinama, dužnost je realno gledati i znati se snaći u novome, čak i u slučaju da nije u svemu ispravno. Jer konačno mi se tek molimo, da dođe kraljevstvo Božje... a bez nekih bludnja u svijetu nigda ne će biti. Zar da mali hrvatski narod sve dade zato, da zaostane i živi stopedeset godina unazad s Anacharsisom Clootsom?! Tako ko što svijetlo zvijezda treba tisuće godina dok dopre, zar da mi čekamo dok neke pučkoškolske glave ne prosvijetli svijetlo, koje se drugima već ukazalo? Hercegu sad istom svijetli zvijezda Pangejca Clootsa.

Demokracija je bacala u pozadinu one, koji su imali dara da vide nove realnosti, tako i mene. Nije mi naudila jer me je Bog ipak prehranio i dao mi kakve takve mogućnosti rada. Ja sam i sada (kao i onda kad sam govorio mnogoj gospodi »Jugoslavenima«: »Vi ćete srušiti Jugoslaviju, a ne ja...«) osim svojim riječima nastojao reći samo ono, što smatram, što sam upoznao kao istinu. Dixi... Nisam kriv, ako je moralo biti možda gorko... Gdje si može dozvoliti mali hrvatski narod i to u najodsudnijem času borbe za slobodu sa podmuklim i nesvjesno neobjektivnim partnerom — koji čak i nije kadar na svoju nesreću biti objektivan (Srbi) — gdje si može dozvoliti luksus Pangeje i čovječanskih usrećiteljnih planova, kad i Francuska, slavna svojom tradicijom prve negda sile, klone od ruke sličnih usrećitelja? Za volju ničije megalomanije, ni za volju demokratsko-pučkoškolske prepotencije lažnih »seljačkih« proroka nije se smjelo to dopustiti. Sad je hvala Providnosti Božjoj tome iskušenju došao kraj i mi imamo na čelu naše države ljude ozbiljne, imamo Poglavnika, za koga se molimo Bogu, da On koji drži u ruci »srce vladara« upravlja njegove misli na sreću našega napaćenoga malenoga ali svoga hrvatskoga naroda. Da ne bude objekt tuđih »čovječanskih« planova, nego svoj subjekt sada i u budućnosti.

Pokazali smo, da ideja Rudolfa Hercega zvanog Pangejca nije ni »nova« ni »originalna« niti »puna budućnosti«. Ona je pokopana s onima, koji su na svoju žalost pokapali Jugoslaviju, koji su je sami pokopali.

Neka milostiva Providnost Božja uzdrži hrv. narod u zdravom gledanju i odvrati od njega internacionalne »usrećitelje«, koji su i u naše dane tako blagoslovno udesili historiju svijeta ...

Dr. Drago Čepulić

KOROŠEC — KAO POVJESNI DETALJ

Samo po hipokriziji i falsifikatu, krvavi bi se datum 20. lipnja 1928. mogao prema Koroščevoj definiciji nazvati »individualni zločin«. Da je ubijanjem političkih predstavnika hrvatskoga naroda bila pretvorena beogradska Skupština u razbojište, i da su time moralno i kulturno bili kompromitirani ciljevi i žrtve svjetskog rata, to je onda konstatirao i g. Steed. U poratnom se optimizmu očekivalo, da će se uređenje društvenih zajednica u buduće oslanjati na kulturno shvaćanje, ne više na brutalne instinkte kolektivnog egoizma. Lipanjska krvava scena dokazala je protivno.

Kako su deset-godišnjim državnim sistemom bili ugroženi životni (materijalni i kulturni) interesi Hrvatâ, sasvim je opravdano, da su Hrvati tražili položaj, koji će im osigurati nezavisni, samosvojni život — i u toj borbi protiv hegemonije zaglavili su Hrvati u beogradskoj Skupštini. Pošto narod nije stoka, revoltiran u dno duše zahtijevao je reparaciju stanja, proti kome su hrvatski predstavnici svoju borbu završili mučeničkom smrću. Tražeći ravnopravnost Hrvati zahtijevahu promjenu dotadašnjeg stanja, i zato je njihov politički zahtjev bio i sa moralno-kulturnog stajališta opravdan.

U ovoj situaciji — iza 20. lipnja — uzeo je vodstvo državnih posala u svoje ruke dr Anton Korošec, politički vođa Slovenaca sa tadašnjom hrvatskom pučkom strankom, koja je programatski zastupala vjersko kulturni smjer politike. Bez ikoje satisfakcije naroda i bez garancije, da će se posve i zauvijek odstraniti sistem, koji je deset godina hrvatski narod materijalno i moralno uništavao, Korošec poslije 20. lipnja ulazi u Narodnu Skupštinu i u nju poziva hrvatski narod po njegovim zastupnicima, koji su iz te Skupštine oružjem protjerani. Znajući, da hrvatski narod — ako je u njemu trunka samosvijesti i moralne kulture — ne može ući u takvu Skupštinu, kao da se u njoj nije ništa

dogodilo, Korošec jednim kulturno nepojmljivim načinom poziva na suradnju!

Ciljem svoje politike proglasio je »stišavanje strasti« — nazvavši tako narodnu svijest, koja traži jednakopravnost! Nije li moralno sredstvo »stišavanja« u otklonu nepravde, koja tlači narod?! Recimo da je Korošec iza krvološtva upoznao planove o amputaciji i smatrao neoportunom otvorenu borbu protiv sistema. Ali, prijetnje s amputacijama ne mogu dovijeka biti obrazloženo sredstvo za podjarmljivanje Hrvata. Ako alternativa glasi: »ili amputacija, ili napuštanje borbe za ravnopravnost«, onda ovo posljednje ne samo što ne može da bude moralno dopustivo, nego i ne pruža nikojeg jamstva za obustavu namjeravane amputacije.

Možda je Korošec pretpostavljao svojom taktikom, da će njegov režim i za Hrvate značiti manje zlo, nego dotadašnji brutalno hegemonistički. No uz predmnijevu, da bi i poslije 20. lipnja bio moguć (bez Korošeca) nastavak nekadašnjih metoda, znači da i sam Korošec nije vidio radikalnog izlaza iz dotadašnjeg stanja. Njegova je politika značila samo prividno ublaženje zla — sa priznanjem, da će možda doskora nestati i taj privid̄aj.

Dotadanje hegemoniste spasio je Korošec u najkritičnijoj situaciji; on je kao Slovenac i kao katolički svećenik mogao izgledati najpodesnije sredstvo za rehabilitaciju sistema, a pred neupućenim vanjskim svijetom mogla se njegova politika smatrati dokazom za neopravdanost hrvatske političke borbe.

Kao izgovor za polaženje zasebnim političkim putem, mimo i protiv Hrvata, mogla je poslužiti i okolnost, što se na hrvatskoj strani nalazio Svetozar Pribićević, sukrivac u višegodišnjem rušenju ravnopravnosti. Ali, zašto su drugi sukrivci bili Korošcu bolji od Pribićevića? Poradi Pribićevića nije borba protiv hegemonije izgubila opravdanost, niti je otklon Pribićevića moralno dopuštao obranu režimske politike.

Napokon, za opravdanje političke orijentacije Korošeca iznosila je s njim ujedinjena hrvatska pučka stranka potrebu z a š t i ć i v a n j a k a t o l i č k o - k u l t u r n i h i n t e r e s a vis-à-vis političkog vodstva sa strane Radića. Htjelo se putem nemoralnog režima likvidirati radićevski (tada narodni) pokret, kako bi u Hrvatskoj zavladao klerikalizam. U katoličkom novinstvu plebiscitarno su bile iznošene izjave priznanja politici Korošeca; u ime katolicizma pozivalo se na stranačku pripadnost; cinički je »Slovenec« proglasio Hrvate zaprekom proslave desetgodišnjeg jubileja državnog opstanka; »Narodna Politika« prenosila je iz »Osservatore Romano« (!) tvrdnju, da se »pučka stranka također bori za pravednije (!) uređenje odnašaja između Srba, Hrvata

i Slovenaca, ali ne misli da mora slijediti taktiku, koja bi htjela dobiti reforme i koncesije sa nasilnim i revolucionarnim(!) metodama«.

Tvrdilo se još i ovo:

»Pošto su u vladi dra Korošeca reprezentirani i Srbi i Hrvati (!) i Slovenci, a također i muslimani, to opoziciji nije lako prikazati, da su sadašnji konflikti dvoboj između srpstva i antisrpstva, centralizma i federalizma«. — Ovako se u ime katolicizma vodila politika! Patriotizam i moral branio je svakom Hrvatu pristup ovom političkom katolicizmu...

Korošec je onda mogao da pokuša opravdavati svoju taktiku pozivom na to, da se imadu brisati narodne razlike, ili barem da se k tom idealu ima upravljati svu politiku. Ali, zar je jugoslavenstvo, u kome bi te razlike imale da nestanu, i najmanje uklonilo narodnu svijest Srba i Hrvata i Slovenaca? Zar gospodstvo političke vlasti nije bilo upravo u srpskim rukama? Da li je i sam Korošec u ime jugoslavenstva napustio svoj, slovenački partikularizam? Ako je mislio, da se uz postojeće nacionalne razlike nije smjelo napustiti jedinstvo vlasti, onda takva fraza ne mijenja na činjenici, da je to bilo jedinstvo srpske vlasti. Srpska je politika išla za tim, da s nikim ravnopravno ne dijeli vlast, ni s Hrvatima ni sa Slovencima. Te činjenice ne obara okolnost, što su Hrvati i Slovenci u vlasti sudjelovali, jer u pitanju je ravnopravna podjela vlasti, koja ne bi ovisila o srpskoj samovolji. Tu su ravnopravnost Srbi maskirali pozivajući u vlast redovno takve Hrvate, kojih bi se s puno razloga odrekao svaki valjani Hrvat.

Osnovni državnički princip može da bude samo u spoznaji: država mora biti uređena tako, da je s njom narod zadovoljan. A narod je vrlo dobro znao, da su bez lične odgovornosti nestajali bezbrojni milijuni, dok je seljak i kruha gladovao. Naš je svijet trpio progone i gubio živote u otporu spram nametavanog jugoslavenstva. Značilo bi pregaziti sve socijološke zakone, ako se od toga naroda očekivalo privrženost takvoj državi. Korošec je za tu osnovnu političku istinu obnevidio. On je bio interesiran samo na ekonomskom poboljšanju Slovenije i na kulturnoj orijentaciji putem jedne stranke. U toj potpuno krivoj političkoj koncepciji, on je podržavao sve nepravde nad Hrvatima, — a podržavao ih je zajedno sa svojim sunarodnjacima, koji se nikada nisu opirali tlačenju Hrvata pomoću Koroščeve politike. Ona je dakle Hrvatima bila dobra politička škola za upoznavanje »bratstva« — s jedne i druge strane.

Z.

EUGEN KVATERNIK I HRVATSKI DRŽAVOPRAVNI PROGRAM

Mjesec listopad je sudbonosan mjesec u novijoj i najnovijoj političkoj historiji hrvatskoga naroda. Reda se datum za datumom i sjećamo se dana Oslobođenja 1918. god., Kvaternikove pogibije 1871. god., sporazuma u Farkašiću 1937. god. itd. Danu oslobođenja predhodili su mnogi važni i prevažni historijski događaji, a među najpresudnijim je svakako revolucionarni ustanak Eugena Kvaternika. Ta prva hrvatska revolucija »predstavlja nesumnjivo prvu vidljivu manifestaciju hrvatskoga nacionalizma novoga vijeka, koja je uslijedila kao razumljiva reakcija na ugnjetavanje hrvatskoga naroda sa strane Beča i Pešte«.[1]) Da je do ovoga rakovičkog ustanka došlo i moralo doći, najbolju svoju dokumentaciju ima u bezbrojnim opakim činima tuđinske samovolje, nadalje u osjećaju potlačenosti naroda i u visokoj spoznajnoj svijesti narodne samobitnosti i državne posebnosti. Vjekovni politički ideal Hrvata je svijesna i određena težnja za samostalnim političkim životom i ostvarenjem i oživotvorenjem vlastite nacionalne države. Slobodni narodi lako ostvaruju svoje nacionalne ideale u okviru svojih nacionalnih država i prema tome se s punom energijom i stvaralačkom snagom predaju kulturnom i ekonomskom pridizanju svoga naroda, a potlačeni narodi svoju energiju troše u borbi za slobodu. »Narod je samo onda slobodan, kad u svojim rukama drži zakonodavnu upravnu i sudsku vlast, a napose vojsku, diplomaciju i financije«.[2]) Tu nam misao potvrđuju i dva prvoborca moderne Hrvatske, a to su Ante Starčević i Stjepan Radić. Misao prvoga: »Narod, koji samostalno neraposlaže sa svojim porezima, vojskom i svimi državnimi poslovi, i koj neposredno ne upliva u odlučivanju rata i sklapanju mira, već samo drugom narodu za državni materijal služi, mora postati plijen i sluga onoga naroda, kojemu je te poslove predao, ili koj ih mu je silom i lukavštinom, ili falcifikacijom posvojio«, upotpunjuje se u mislima drugoga: »Dok pojedinac nema svoga doma, nije potpun čovjek, tako i narod, dok nema svoje države, nema svoga gospodarstva.« Do ostvarenja ovoga cilja dolazi se različitim putovima i mora se proći kroz različite faze, a to su: vođenje umjerene politike, kojekakve svjetske perturbacije i revolucionarna akcija. Kako je logička konsekvenca čitavoga Kvaternikova političkog, diplomatskog i publicističkog rada bila revolucionarna akcija, to ćemo se onda opširnije zabaviti sa svima komponentama, koje su smjerale toj odlučnoj, ali tragičnoj točki. »Ako se revolucije i ustanci gledaju iz perspektive

---

[1]) Vilko Rieger: Mentalitet prvih hrvatskih revolucionaraca. Starčevićeva Spomenica. Str. 76.

[2]) Ib.

vremena, u kojem su se zbili, ili, što više, sa stajališta kakova oportunističkog političara, ili kroz oblake kavanskoga dima, razumljivo je, da će se često mnoge revolucije činiti besmislene, a žrtve uzaludne. Doista, ustanci nemaju nikakve svrhe, ako njihove posljedice i rezultati nijesu u razmjeru s učinjenim žrtvama. Svaki ustanak i svaka revolucija ne mora potpuno uspjeti, ali mora imati makar djelomičan efekt. A upravo taj efekt nije moguće procijeniti često ni nekoliko godina nakon podignute revolucije, i tek historijsko gledanje može stvari postaviti na pravo mjesto i izjasniti, da li su izvjesne žrtve učinjene uzalud, ili da li je efekt revolucije bio pozitivan ili negativan. Tako na pr. ustanak Matije Gupca i hrvatskih seljaka protiv naoružane i dobro branjene gospode nije mogao uspjeti i stoga u perspektivi tahijevske periode bile su one silne seljačke žrtve uzaludne. Ali historija je rehabilitirala seljački ustanak, i naše današnje gledanje je sasvim drukčije. Mi se danas divimo seljačkim borcima i mučenicima, poštujemo ih i uviđamo, da su njihove žrtve bile doduše velike, ali i potrebne, jer su one dale snažnu i prodornu ideju hrvatskom seljačkom narodu, koja ga je kroz stotine godina krijepila i jačala. Baš po svojoj revoluciji Eugen Kvaternik je postao legendarnom ličnosti, a njegov ustanak prva hrvatska revolucija novoga vremena. Rakovica je postala simbol, a ime Kvaternik nacionalni program.

Eugen Kvaternik rodio se 1825. god. u Zagrebu. Sin je profesora povijesti i od malih noga zadojen je historizmom. Za njega Horvat kaže u Političkoj povijesti Hrvatske: »Njegov je život san na javi u kojem sanja o uskrsu stare slave hrvatske države. Kvaternik je čovjek duboke vjere koja prelazi u mistiku. — Kvaternik vjeruje, da je odabranik Promisli, koji će Hrvatsku učiniti sasvim slobodnom. Toj svojoj misiji, o kojoj je osvjedočen, spreman je žrtvovati sve; zaista joj žrtvuje obiteljsku sreću, egzistenciju, život. Kvaternik ne rasuđuje, on vjeruje«.[4]) To duboko vjerovanje usadilo mu se u srce dok je još boravio u Senju i Pešti na teološkim studijama. Ono ga nikad nije ostavljalo i ono je u njemu izgrađivalo mistiku, martirstvo i apostolat žrtve. Po svršenom pravu posvećuje se slobodnom odvjetničkom zvanju godine 1851. Do te godine prostrujio je Hrvatskom duh revolucionarnoga vrijenja 1848. godine i narodni preporod s formiranjem demokracije i modernoga nacionalizma. Slobodarska, liberalna nauka francuske revolucije ispoljuje se i u političkom radu naših preporoditelja, naime »Svaki čovjek ima neka prirođena prava lične slobode i imutka i svaki građanin neka prava, da bude organ države ili da surađuje kod određivanja državnih organa, ima pravo izbora i pravo izvr-

[3]) Ib., str. 76—77.
[4]) Str. 272.

šivati javne službe«.[5]) Nacionalizam ili narodnosno načelo formuliralo se kasnije iz rasula Napoleonova carstva: »Svaki narod, etnička skupina i spontana, organska, samonikla kulturna tvorevina, povezana istim jezikom, etosom, predajom, knjigom, kolektivnom dušom, živom svijesti jedne prošlosti i jednake budućnosti, pozvana je i ovlaštena, da osnuje svoju državu. »Kako je čovječanstvo razdijeljeno u narode, neka se i svijet raspane u toliko država. Svaki narod svoja država. Svaka država narodna tvorba.«[6]) Nacionalnoj se ideji s filozofske strane mnogo predbacivalo da je negativna, jer komada čovječanstvo u narode. Tome se mišljenju protivi hrvatski naučenjak dr. Milan Šufflay aplicirajući to na hrvatski nacionalizam: »Filozof s pravom može držati, da je nacionalna ideja negativna, jer raskida čovječanstvo i koči napredak raznih internacionala, pravi tuđine, a tuđin i neprijatelj su sinonimi. Ali dok postoji drevni jaz između sredozemnog Istoka i Zapada i puca još daleko veći, svjetski jaz između Azije i Europe, dok Balkan kroz 500-godišnju bizantinsko-tursku retortu juri 14. vijek, hrvatski nacionalizam označuje jedan od najvažnijih bedema zapadne civilizacije. Dok je ova ugrožena, a danas jeste, hrvatski nacionalizam ne znači samo ljubav prema rodnoj grudi i hrvatskim domovima na njoj, on ne znači lokalni patriotizam, već lojalnu službu čitavom bijelom Zapadu. I za to on je apsolutno pozitivan.«[7]) Slične nacionalne misli konkretizirale su se u težnjama i nastojanjima ranijih generacija i to u ilirizmu i Strossmayerovu jugoslavenstvu, za koje Krišković kaže: »U nas Hrvata uskorilo je Gajev ilirski pokret, koji je kao i potonje Strossmayerova jugoslavenska ideja za monarhije, u suštini bio pribiranje svih kulturnih snaga narodnih s dalekim ciljevima kulturnog i političkoga ujedinjenja svih naroda na slavenskom jugu...«[8]) U ovoj mješavini i u ovom konglomeratu političkih ideja otpočinje politički rad mladoga Kvaternika. Proučava burnu prošlost hrvatskoga naroda i zadubljuje se u smisao hrvatskoga državnoga prava i radi onako, kako je to kasnije hrvatski historik dr. Vjekoslav Klaić pregnantno sažeo: »Naši djedovi i u najnepovoljnijim prilikama vazda su budno pazili, da u javnom životu održe jednom stečena prava i da steknu nova. U tom su nastojanju polazili dvojakim smjerom: prvo da drže na okupu i da proučavaju kraljevske rezolucije i reskripte, drugo da artikulama svoga hrvatskoga sabora kraljevskom sankcijom pribave i utvrde zakonsku vrijednost, pa da tako tim saborima održe zakonodavnu vlast. To se naročito opaža za vladanja porodice Habsburg, kad je Hrvatska bila članom velike i prostrane monar-

[5]) Vinko Krišković: Jedan vijek političkih ideja vodilja. Obzorova Spomenica. Str. 81.
[6]) Ib.
[7]) Hrvatska u svijetlu svjetske historije i politike. Str. 40—1.
[8]) Krišković: l. c.

hije, skupljene od raznih naroda i zemalja. Dok su vladari te monarhije već od prvoga časa snovali da od smjese naroda i država stvore jedinstvenu i homogenu državu, Hrvati su neprekidno radili da obrane svoju samosvojnost i svojoj domovini održe ne samo ime nego i karakter kraljevine. Tä i sama nagoda hrvatsko-ugarska od god. 1868. morala je priznati, da je Hrvatska »politički narod«, a Pliverić je dokazao, da je ona i po nagodi ostala državom.«[9]) Poslije proučavanja hrvatskoga državnoga prava Kvaternik počinje najprije publicističkim, a zatim političko-diplomatskim djelovanjem. Tome mu je mnogo doprinijelo njegovo poliglotsko znanje stranih jezika (njemačkog, madžarskog, talijanskog, francuskog, ruskog i latinskog), kao i veliko znanje i politička intuitivnost.

Hrvatskim preporodom Zagreb postaje političkim i kulturnim središtem Hrvata. Političke težnje Iliraca i njihova revolucionarnost iz 1848. godine urodila je desetgodišnjim Bachovim apsolutizmom. Nastupile su prilike teške i nesnosne. »Kvaternik, kao ponosan sin hrvatskoga naroda, nije mogao podnositi, da njegova domovina Hrvatska, ovisi o volji Madžara i Austrijanaca, pa kako je po naravi bio revolucionarac, postade žarki propovjednik hrvatske nacionalne državne misli, radeći na prisajedinjenju otrgnutih dijelova hrvatske države i ujedinjenju svih Hrvata u neodvisnu i slobodnu hrvatsku državu.«[10]) Razumljivo je, da svaki državotvorni rad u potlačenoj Hrvatskoj i u bezdušnom apsolutizmu nije bio mogući, pa Eugenu Kvaterniku nije ništa drugo preostalo, nego da ode dobrovoljno u emigraciju, kako bi mogao predobiti javno mnijenje strane kulturne javnosti za slobodu Hrvatske. Time on prvi postavlja hrvatsko pitanje i po prvi put ga iznosi pred evropski forum. Na taj način su u monarhiji nikla dva pitanja evropske važnosti, a to su češko i hrvatsko pitanje. Česi su bili u povoljnijem položaju, a hrvatsko državno pravo zastupala su samo dva čovjeka, dva muža rijetkih vrlina i sposobnosti, i to: dr. Ante Starčević i dr. Eugen Kvaternik.

S točno determiniranim zahtjevima i definiranim političkim postulatima odlazi Kvaternik u tuđinu, u zemlje što su bile neprijateljski raspoložene prema Austriji, u Rusiju, Italiju i Francusku. Poznato je — kako Kranjčević pjeva — da:

»Slobode, koji nema, taj o slobodi sanja
Ah, ponajljepši san!« (Moj dom.)

pa je vani Kvaternik radio na ujedinjenju otrgnutih dijelova kraljevine Hrvatske i na ujedinjenju svih Hrvata u jednu slobodnu državu Hrvatsku van teritorijalnog sklopa Ugarske i Austrije. U tuđini je Kvaternik proveo sedam godina. Pisao je na različitim jezicima, sastavljao je prome-

---

9) Vjesnik drž. arhiva u Zagrebu 1928., str. 112.

10) Dr. Zvonimir Bjelovučić, Eugen Kvaternik. Brošura.

morije, izdavao brošure i spise, sastajao se sa stranim državnicima i političarima, obijao tuđe pragove, ali bez nekoga većeg i vidljivijeg uspjeha. Poslije bitke kod Solferina (1859.) vraća se u Hrvatsku. Već je za sabor 1861. god. izabran za hrvatskog narodnog zastupnika uz dra Antu Starčevića i to kao »ljudi, koji se ističu svojim javnim ili građanskim položajem, talentom, javnim radom ili javnim povjerenjem« uz mnoge uzvanike i predstavnike stališa.

Sabor od 1861. god. bijaše razdvojen u dva tabora: austrijanski i madžaronski. »Glavni austrofili bijahu: Ivan Mažuranić, Franjo Rački i biskup Strossmayer s većinom svećenstva, dok su među madžaronima vodili glavnu riječ: grof Janković, R. Stojanović i većina plemstva. Između tih dviju skupina stoji Ante Starčević s Eugenom Kvaternikom i još par drugova.«[11]) Njih dvojica izrade prijedlog, koji se bavi uređenjem Hrvatske države slobodne od Austrije, a u njemu se traži:

a) da najdalje šest nedjelja iza nastupa na prijestolje kralj bude u Hrvatskoj okrunjen za hrvatskoga kralja, da tom zgodom prisegne na ustav i da se obveže na vršenje svojih dužnosti prema kraljevini Hrvatskoj;

b) u naslovu kralj će se odsele zvati »totius Croatiae rex«;

c) hrvatska kraljevina i hrvatska kruna potpuno su nezavisne od ugarske krune. Ali sabor će stupiti u politički savez za međusobnu obranu ustava i slobode.

Ovaj prijedlog o uređenju nezavisnoga hrvatskoga kraljevstva sjajno je obrazložio Kvaternik. U njemu je osobito naglašeno, da Hrvatska stoji s ostalim habsburškim zemljama samo u personalnoj uniji. Zbog toga govora otjeraju Kvaternika iz carevine, jer je stekao rusko državljanstvo za svoga boravka u Rusiji, a Sabor je bio raspušten. Tada pada jedan važni događaj, a to je osnivanje Hrvatske stranke prava po Anti Starčeviću i Eugenu Kvaterniku. Godine 1862. tiska Kvaternik svoja »Politička razmatranja«. Knjiga bi zaplijenjena i Kvaternik osuđen na šest sedmica tamnice zbog smetanja mira i javnog reda. Od godine 1863.—65. živi ponovno u emigraciji gdje je postao popularan među onima, koji su mrzili Austriju. Već je tada pomišljao na bunu u Hrvatskoj i na osnivanje hrvatske narodne vlade u Zagrebu. San o ustrojenju hrvatske legije nikako nije mogao oživotvoriti. Zbog toga nije klonuo, već se svuda žilavo protucao, samo da što više zainteresira strani i domaći svijet za svoju akciju. U stranom svijetu nailazio je skoro na veću susretljivost, nego kod kuće. Duhovni život hrvatske inteligencije bio je sanjarski, romantičarski, a »slavenstvo-ilirstvo-panslavenstvo-jugoslavenstvo, to bijahu etape te politike samoubilačkog likvidiranja svoga vlastitog ja, uništavanja jedinog

[11]) Bare Poparić, Starčevićeva Spomenica. Str. 25.

što bijaše i jeste stvarnost, uništavanje hrvatstva. No na koncu konca dobro je, da je to sve tako bilo i da se tako svršilo. To sve skupa bijahu faze jedne teške aktuelne bolesti, što je već stoljećima tresla hrvatskim nacionalnim organizmom. I kad se već činilo, da je hrvatski organizam potpuno propao, da je likvidirao i pretvorio se u nešto treće, na vrhuncu te hrvatske kalvarije i krize, dolazi konačno ozdravljenje, spas. Skrahiravši na svim linijama, ta nerealna nehrvatska politika i ideologika doživljava potpuni i definitivni slom. Istina, ova bolest, ova škola stajala je hrvatski narod skupo, vrlo skupo. No kad promislimo o kako se dragocjenom ulogu tu radilo: o konačnoj duhovnoj orijentaciji hrvatskog naroda za vjekove, dobro je, da je tako bilo. Hrvatski je narod, hvala Bogu, za vazda izliječen od teške bolesti, koja ga je kao narod i kulturnu individualnost mogla potpuno izbrisati sa karte narodnosti ove kugle zemaljske. Hrvatski se narod opet vratio samome sebi, i nema više sile, koje bi ga ponovno mogle navesti na putove tuđih nehrvatskih programa i interesa. Hrvatski se narod opet sasvim povratio svojim idejama, svome programu.«[12]) I kad imamo u vidu ovu nehrvatsku duhovnu orijentaciju hrvatske inteligencije prošloga stoljeća i inače, možemo i razumjeti na kakve je sve zapreke nailazio Kvaternik u ostvarenju svoje ideje. Za njih je Hrvatska bila neka fikcija, a ne historijska stvarnost sa svojim hrvatskim državnim pravom. »Hrvatsko državno pravo jedno je od najstarijih u Evropi, ono bijaše međunarodno izražavano i manifestirano u momentima, kad su Hrvati slobodnom voljom stvarali državne formacije, kad su suvremeno sklapali međunarodne ugovore između svojih budućih vladara i hrvatske države. I u tom duhu hrvatskoga državnoga prava bijaše stvoren državno-pravni program Starčevića: Hrvatske zemlje imadu biti ujedinjene u samostalnoj i nezavisnoj hrvatskoj državi na temelju hiljadugodišnjega državnoga prava Hrvata i u suglasju s modernim nacionalističkim načelima prava samoodređenja naroda. Hrvati mogu samo tako da slobodno žive, da se nesmetano razvijaju i da bez ičijeg tutorstva i gospodstva po svojoj slobodnoj volji nesmetano unapređuju svoje materijalne i duhovne vrednote. Ovo je pravo hrvatskoga naroda prirodno, jer hrvatski narod živi u svojim hrvatskim zemljama već stoljećima, on ne traži ništa tuđe, on traži i brani samo ono, što je njegovo.«[13]) U ovom osobitom naglašavanju hrvatstva i hrvatskoga državnoga prava ispoljuje se velika mržnja na tuđina, u prvom redu na Austriju. To se vidno manifestira u člancima što su izlazili u novinama, »Hervatu« i osobito u »Hervatskoj«, kao i u svemu diplomatskom i publicističkom radu Eugena Kvaternika. Članci puni buntovnih i revolucionarnih izreka, ne samo protiv

---

[12]) Dr. Božidar Murgić, Starčevićeva Spomenica. Str. 44—5.
[13]) Ib., str. 48.

Austrije, nego i protiv svih neprijatelja hrvatskoga naroda mogli su nazrijevati da se nešto sprema. Ta revolucionarnost se ističe u ovakovu pisanju: »O preuređenju Austrije sudimo, da je ona njime ugodila svojim neprijateljima, t. j., da se ona neverom naprama svojim narodima ne samo nije ojačala, nego si je potpisala smrtnu osudu, koja se mora danas sutra i izvršiti«, pa zbog toga »Hrvati imaju raditi za se i to na temelju svoje povijesti, svoje narodnosti, svog javnog domaćeg i međunarodnog prava«.[14]) Ta svoja prava Hrvati su najbolje tražili preko Kvaternika, jer je on postao pravi tumač narodnih težnja i traženja.

Znamo, da je Austrija bila zemlja prava smjesa, neki konglomerat različitih država i naroda. Otpor Čeha zadavao im je brige, kao i revolucionarno kretanje među Hrvatima. »Schmerling će 1861. jošte kušati, da bi oslabio historijsko-politički položaj pojedinih kraljevina i zemalja u monarhiji i stalnim carevinskim vijećem ojačao jedinstvenu državu. Hrvati i Madžari ne će u nj da uđu, a tako ni federalisti, pa zato Belcredi 1865. obustavlja temeljni državni zakon o carevinskom predstavništvu i kuša predobiti za jedinstvenu državu austrijsku Hrvate i Madžare. Oni se, dašto, krate, jer neće da se odreku svoga državnoga prava i uđu u njemački savez, a Beč prve ostavlja na strani, dok drugima popušta i više ne poriče valjanost njihovih revolucionarnih zakona od 1848. godine.«[15]) Krunjenjem austrijskoga cesara s krunom kralja Stjepana (1867.), austrijska se carevina prometnula u austro-ugarsku monarhiju. To je dualizam i »Austrija se je raspadnula u polu zapadnu, kraljevine i zemlje zastupane u carevinskom vijeću, i polu istočnu, zemlje krune ugarske, a oboje povezane zajedničkim vladarom i nekim zajedničkim poslovima, naročito »visoke« politike. Dualizmom je osnovana hegemonija dvaju naroda u monarhiji, a on je početak njezine smrti, dokaz, da je prinuđena dati jednomu narodu dio svoje vlasti, kako bi druge mogla držati na uzdi, jer joj za sve nedostaje snage... Dalmacija je ostala u zapadnoj poli kao njezina krunovina, a s banskom Hrvatskom, koja je kod te preobrazbe monarhije ostala osamljena i nije htjela pristupiti ni na jednu stranu, valjalo je urediti državnopravne odnose. To je učinila tako zvana hrvatsko-ugarska nagodba od 8. studenoga 1868. (Zak. čl. I; 1868.); a kako je njome valjalo priznati državnopravne promjene, nastale bez sporazuma s Hrvatskom a uz odrešitu i žestoku oporbu svih njezinih nezavisnih živalja, mogao ju je prihvatiti samo sabor, izabran na osnovi oktroiranog izbornoga reda, a bez sudjelovanja Dalmacije i Krajine.«[16]). Protiv ovoga dualizma ustali su Starčević i Kvaternik. Prvi je rekao, da hrvatsku državu mogu stvoriti samo »Bog i Hrvati«, a drugi, da Hrvatska može i

---

[14]) p. 263.

[15]) Krišković, str. 82.

[16]) Ib.

mora pripadati samo Hrvatima, dakle »Hrvatska Hrvatima«. Uz ova dva gesla započela je otvorena i žestoka borba ni za Beč ni za Peštu.

Kvaternik živo vjeruje u oživotvorenje svoga sna i oko toga živo radi. Zna, da se radi o razvojačenju Vojne Krajine. »Od 1869. god. ozbiljno se pretresalo pitanje, hoće li granica dulje ostati ili će se učiniti provincijom. Vojsci je bilo teško ostaviti oko 70.000 vojnika, koji nisu države mnogo stajali. Dakako da je i car bio takva mišljenja. Znao je on posve dobro, da su njegovi graničari gotovo najpouzdanija vojska. Na dvoru su računali s granicom, da će im to biti čvrsta obrana od Madžara.«[17]). Preveliko povjerenje u Graničare i dovoljno nepoznavanje prilika stajalo je Kvaternika glave. Uvjeren u ispravnost svoje akcije, okuraži se kad »God. 1869. dođe u Zagreb Kvaterniku tajna francuska poruka, ako se Hrvati dignu i održe samo tri dana, da će uslijediti intervencija Francuske. Na tu je poruku Kvaternikovo srce uzdrhtalo. Kvaternik stade sada svojom žilavošću raditi u narodu. Ali rat, koji nekoliko mjeseci poslije bukne između Njemačke i Francuske, omete Kvaternika u njegovoj osnovi. Francuska je hametom bila potučena od Njemačke.«[18]). Godine 1870. otvori Kvaternik u Zagrebu odvjetničku kancelariju, a 1871 god. počinje izlaziti glasilo Stranke prava »Hrvatska«. »U Zagreb dođe baš tada ruski pukovnik Špiridunović, koji se sastane sa Kvaternikom i obeća mu pomoć, ako se Hrvati dignu protiv Austro-ugarske.«[19]). Kvaternik odmah počne okupljati novce za neku patriotsku stvar. Tim skupljenim novcem imao je podignuti oružani ustanak protiv Austrije. Izabrao je Rakovicu, jer u slučaju uspjeha brzo može stići u Zagreb, a u slučaju neuspjeha granica Bosne bijaše blizu, da bi mogao lako sa svojima umaknuti.

Pisanjem u glasilu »Hrvatskoj«, nastojalo se revolucionirati duhove u Hrvatskoj. Kvaternik je bio svijestan činjenice, da bez revolucioniranja duhova nema i ne može biti revolucije krvi. Jedno iza drugoga proizlazi. Mnogi novinski pasusi dokazuju, da su Starčević i Kvaternik povezivali politiku Hrvata s politikom Evrope, pa nam ti pasusi danas izgledaju za one prilike proračunski: »Da stranka prava osniva svoju politiku narodno-hrvatsku na politici Evrope, to jest glavnih čimbenicih te politike, iz razloga onoga, što mi ne imademo volje zaboravljivati se Austriji za ljubav, da je naša domovina, da mi Hrvati član Evrope ,prije svega po Bogu i po naravi; da dakle naša sudbina zavisi prije svega od europejskih konštelacija, s kojim mi spajamo tu sudbinu. A kako da se mi iz te opstojnosti zaboravljivamo onoj Austriji za volju, koja nas je u svoj gvožđeni zagrljaj samo na temelju krivorote i laži sapela, istinu, koju je

---

[17]) Š.: Kvaternikova pogibija. Obzor od 9. listopada 1921.

[18]) Bjelovučić, l. c.

[19]) Ib.

i sama priznala, jer razrezav nas ispod svojega željeznog naručaja, morala nas je ustupiti Ungariji, kad već nije mogla svoj plijen orlovskim svojim pandžama za se pridržati, a pravo učiniti ne htjede, da hrvatsku krunu i zemlju izruči Hrvatima ...«[20]). Kvaternik ovdje osobito silovito ističe austrijski hegemonizam protiv kojemu se on s istom ustrajnom žilavosti bori kao i protiv hegemonizma, panslavizma, jugoslavenstva i slavosrpstva. Otada i datira negativan stav Kvaternika prema svim tim importiranim i umjetno nakalamljenim nenarodnim ideologijama. Kvaternikove misli prešle su na ostale političke sljedbenike, pa je stoga »Pravaški mentalitet reagirao na sasvim poseban način na sve pojave tadašnjega života, smatrajući, da je »panslavizam uistinu rusinstvo« a »jugoslavenizam uistinu serbež« i da je sva ta akcija »slavosrba«, (koji su po mišljenju pravaša »na korist srbeža potkapali bistvo države i narodnosti hrvatske, pače zatajiv pred svijetom isti jezik Hrvatom u prilog Srba«) uperena protiv Hrvata »u prilog austro-germanistima«.[21]) Da je takvo negativno mišljenje Kvaternik mogao steći o svemu i svakome, najbolje nam dokazuje beogradski službeni glasnik »Vidov-dan«, u kojemu izričito stoji napisano, da Hrvata nema na svijetu više 50.000, ili izdanje Kačićeve »Pismarice« u beogradskoj redakciji, da su to »srpske narodne pjesme«. Ovo negiranje hrvatstva tjeralo je Kvaternika i ostale, da su žestoko i nekompromisno počeli napadati na slavenofilstvo i svemoguće druge ideologije, koju su tako potkopavale temelje hrvatstvu i time priječile prirodni razvoj širenju hrvatske nacionalne misli. »I historija, dakle osuđuje politički slavizam ne samo kao nemoguć, jer nemoćan, nego kao štetan našem narodu, a koristan svakome protivniku. Ta historija dokazuje i to, da je slavizam uvijek samo slijepo oruđe u rukama neprijatelja naših, koji ga u onaj hip zabacuje i žrtvuje, čim im to ide u prilog«.[22]) Zbog ovoga su Starčević, Kvaternik i njihove pristalice odlučni protivnici bilo kakvih slavenstva u hrvatskom političkom životu. Oni su smatrali, da pojave slavenstva bilo u kakvim formama samo razvodnjuju hrvatsku političku borbu i da je opet na taj način skreću, samo da ne bi došla do pravoga političkog cilja. U svojim »načelima« Kvaternik je točno odredio svoj politički cilj, koji se ima ostvariti, pa ma bilo na koji način i ma bilo kakvim sredstvima, a idealni Kvaternikov cilj — po Šišiću — bijaše oslobođenje i ujedinjenje hrvatske države potpuno nezavisne i samostalne«.[23]). U nešto blažoj formi izraženo je u »Hrvatskoj«: »Narod hrvatski niti treba, niti prima drugo nego svoj pot-

[20]) p. 322.

[21]) Rieger, str. 29.

[22]) Hervatska, p. 26.

[23]) Rieger, l. c.

mora pripadati samo Hrvatima, dakle »Hrvatska Hrvatima«. Uz ova dva gesla započela je otvorena i žestoka borba ni za Beč ni za Peštu.

Kvaternik živo vjeruje u oživotvorenje svoga sna i oko toga živo radi. Zna, da se radi o razvojačenju Vojne Krajine. »Od 1869. god. ozbiljno se pretresalo pitanje, hoće li granica dulje ostati ili će se učiniti provincijom. Vojsci je bilo teško ostaviti oko 70.000 vojnika, koji nisu države mnogo stajali. Dakako da je i car bio takva mišljenja. Znao je on posve dobro, da su njegovi graničari gotovo najpouzdanija vojska. Na dvoru su računali s granicom, da će im to biti čvrsta obrana od Madžara.«[17]). Preveliko povjerenje u Graničare i dovoljno nepoznavanje prilika stajalo je Kvaternika glave. Uvjeren u ispravnost svoje akcije, okuraži se kad »God. 1869. dođe u Zagreb Kvaterniku tajna francuska poruka, ako se Hrvati dignu i održe samo tri dana, da će uslijediti intervencija Francuske. Na tu je poruku Kvaternikovo srce uzdrhtalo. Kvaternik stade sada svojom žilavošću raditi u narodu. Ali rat, koji nekoliko mjeseci poslije bukne između Njemačke i Francuske, omete Kvaternika u njegovoj osnovi. Francuska je hametom bila potučena od Njemačke.«[18]). Godine 1870. otvori Kvaternik u Zagrebu odvjetničku kancelariju, a 1871 god. počinje izlaziti glasilo Stranke prava »Hrvatska«. »U Zagreb dođe baš tada ruski pukovnik Špiridunović, koji se sastane sa Kvaternikom i obeća mu pomoć, ako se Hrvati dignu protiv Austro-ugarske.«[19]). Kvaternik odmah počne okupljati novce za neku patriotsku stvar. Tim skupljenim novcem imao je podignuti oružani ustanak protiv Austrije. Izabrao je Rakovicu, jer u slučaju uspjeha brzo može stići u Zagreb, a u slučaju neuspjeha granica Bosne bijaše blizu, da bi mogao lako sa svojima umaknuti.

Pisanjem u glasilu »Hrvatskoj«, nastojalo se revolucionirati duhove u Hrvatskoj. Kvaternik je bio svijestan činjenice, da bez revolucioniranja duhova nema i ne može biti revolucije krvi. Jedno iza drugoga proizlazi. Mnogi novinski pasusi dokazuju, da su Starčević i Kvaternik povezivali politiku Hrvata s politikom Evrope, pa nam ti pasusi danas izgledaju za one prilike proračunski: »Da stranka prava osniva svoju politiku narodnohrvatsku na politici Evrope, to jest glavnih čimbenicih te politike, iz razloga onoga, što mi ne imademo volje zaboravljivati se Austriji za lju bav, da je naša domovina, da mi Hrvati član Evrope ,prije svega po Bog i po naravi; da dakle naša sudbina zavisi prije svega od europejsk konštelacija, s kojim mi spajamo tu sudbinu. A kako da se mi iz opstojnosti zaboravljivamo onoj Austriji za volju, koja nas je u s gvožđeni zagrljaj samo na temelju krivorote i laži sapela, istinu, koj

[17]) Š.: Kvaternikova pogibija. Obzor od 9. listopada 1921.
[18]) Bjelovučić, l. c.
[19]) Ib.

i sama priznala, jer razrezav nas ispod svojega željeznog naručaja, morala nas je ustupiti Ungariji, kad već nije mogla svoj plijen orlovskim svojim pandžama za se pridržati, a pravo učiniti ne htjede, da hrvatsku krunu i zemlju izruči Hrvatima ...«[20]). Kvaternik ovdje osobito silovito ističe austrijski hegemonizam protiv kojemu se on s istom ustrajnom žilavosti bori kao i protiv hegemonizma, panslavizma, jugoslavenstva i slavosrpstva. Otada i datira negativan stav Kvaternika prema svim tim importiranim i umjetno nakalamljenim nenarodnim ideologijama. Kvaternikove misli prešle su na ostale političke sljedbenike, pa je stoga »Pravaški mentalitet reagirao na sasvim poseban način na sve pojave tadašnjega života, smatrajući, da je »panslavizam uistinu rusinstvo« a »jugoslavenizam uistinu serbež« i da je sva ta akcija »slavosrba«, (koji su po mišljenju pravaša »na korist srbeža potkapali bistvo države i narodnosti hrvatske, pače zatajiv pred svijetom isti jezik Hrvatom u prilog Srba«) uperena protiv Hrvata »u prilog austro-germanistima«.[21]) Da je takvo negativno mišljenje Kvaternik mogao steći o svemu i svakome, najbolje nam dokazuje beogradski službeni glasnik »Vidov-dan«, u kojemu izričito stoji napisano, da Hrvata nema na svijetu više 50.000, ili izdanje Kačićeve »Pismarice« u beogradskoj redakciji, da su to »srpske narodne pjesme«. Ovo negiranje hrvatstva tjeralo je Kvaternika i ostale, da su žestoko i nekompromisno počeli napadati na slavenofilstvo i svemoguće druge ideologije, koju su tako potkopavale temelje hrvatstvu i time priječile prirodni razvoj širenju hrvatske nacionalne misli. »I historija, dakle osuđuje politički slavizam ne samo kao nemoguć, jer nemoćan, nego kao štetan našem narodu, a koristan svakome protivniku. Ta historija dokazuje i to, da je slavizam uvijek samo slijepo oruđe u rukama neprijatelja naših, koji ga u onaj hip zabacuje i žrtvuje, čim im to ide u prilog«.[22]) Zbog ovoga su Starčević, Kvaternik i njihove pristalice odlučni protivnici bilo kakvih slavenstva u hrvatskom političkom životu. Oni su smatrali, da pojave slavenstva bilo u kakvim formama samo razvodnjuju hrvatsku političku borbu i da je opet na taj način skreću, samo da ne bi došla do pravoga političkog cilja. U svojim »načelima« Kvaternik je točno odredio svoj politički cilj, koji se ima ostvariti, pa ma bilo na koji način i ma bilo kakvim sredstvima, a idealni Kvaternikov cilj — po Šišiću — bijaše oslobođenje i ujedinjenje hrvatske države potpuno nezavisne i samostalne«.[23]). U nešto blažoj formi izraženo je u »Hrvatskoj«: »Narod hrvatski niti treba, niti prima drugo nego svoj pot-

---

[20]) p. 322.

[21]) Rieger, str. 29.

[22]) Hervatska, p. 26.

[23]) Rieger, l. c.

pun ustav, oni koji mu ga krate, več očutiše i još budu očutili posljedice toga nasilja«. Narod hrvatski trpi i trpit će dok mora; nu on ne će nikada bezakonje priznati zakonom ... nego kada dobije svoja prava i domovinu svoju, on će, kako bude njegova korist pitati, sklapati odnošaje i s Tirolom i s Austrijom i s Perzijom itd., sa svakim narodom«.[24]). Dakle, njihov ideal bijaše oslobođenje Hrvatske ispod tuđinske vlasti.

Iz svega ovoga zaključujemo, da je Kvaternik savjesno i dugo vremena pripremao teren za početak jedne revolucionarno-ustaške akcije većega stila. Što nije imao osobite sreće, nije ni sva krivnja na njemu. »Čitav svoj život Kvaternik je sanjao o revoluciji i pripremao se za nju. I kad je nadošao pogodan momenat, a Vojna Krajina uzavrela pravednim bijesom protiv austrijskoga tiranstva i zlostavljanja i kad je tamo svaki čas mogao planuti ustanak, Kvaternik je uvidio, da je došlo njegovo vrijeme i on je pošao u Rakovicu i stavio se na čelo prvoga hrvatskoga ustanka većega stila. Tamo je 8. listopada 1871. postavio narodnu hrvatsku vladu, koja je nažalost bila vrlo kratko vijeka.

Prvi hrvatski revolucionarac bijaše zle sreće, jer se bez sredstava i mogućnosti uhvatio u koštac sa silnom Austrijom, koju nije bilo tako lako pobijediti, pogotovo kad narod nije prihvatio revoluciju s onim oduševljenjem, kako je to Kvaternik očekivao. S jedne strane revolucionarna svijest nije u narodu bila još razvijena, pa su samo pojedinci pristupili u redove hrvatskih ustaša, a s druge strane su ga neki pravoslavni ustaše ostavili na nagovor pravoslavnoga popa Mike Strike prije sukoba s austrijskom vojskom. I tako Kvaternikov pothvat bijaše osuđen na propast. On je poginuo od nehrvatske ruke kao pravi junak i mučenik hrvatske ideje zajedno sa svojim drugovima Rakijašem i Bachom, i svojom smrću obilježio jednu novu periodu hrvatske historije«.[25]).

Kvaternik je pao. Tijelo je ušlo u zemlju, koju je sinovski volio i zbog koje je toliko nevolja pretrpio. Kvaternikova tragedija je bolna, ali je za nas slavna i sveta. Vjekovne težnje Hrvata izrazile su se junačkim podvizima Petra Svačića, Matije Gupca, Petra Zrinskoga i Eugena Kvaternik. Od njih u narodu su nastale hekatombe žrtava, koje su dragovoljno žrtvovali svoj život za spas i slobodu svoje napaćene i ugnjetavane otadžbine. Po njihovim zadnjim herojskim časovima domovina im je vječno živa. Ređaju se sjene junaka-boraca na divnom trnovu vijencu: Stjepan Radić, Pavle Radić, Stjepan Basariček, Milan Šuflaj, Josip Predavec, Stjepan Javor, nadalje Hranilović i Soldin i mnogi drugi znani i neznani. Oni su velikani, jer »Tko živi za velike ideje, tko njima i život

---

[24]) Hervatska, p. 326.

[25]) Rieger, str. 81.

svoj rado žrtvuje, taj je velikan«. (Silvo Pellico). Ubili su njihova smrtna tjelesa, ali nijesu ubili ono, što je Stjepan Radić vizionarski rekao: »Mene mogu ubiti, ali moj duh nikada!« Stoga hrvatska omladina, mora biti svijesna njih, pa imati uvijek pred očima samo jedan i jedini uzvišeni cilj, a to je hrvatsko narodno pravo na nezavisnost i samostalnost Hrvatske, jer vjekovima:

»Za dom tek živi, tko je umro za nj«.

Milivoj Karamarko.

O SELJAČKOJ IDEOLOGIJI

O kakav se to nemio kaleidoskop boja, ljudi, događaja, strujanja, lažnih proroka, »jedino spasavajućih« shvaćanja, sistema, protuslovlja, bučnih — svemir obećavajućih — plima, tužnih osjeka, snažnih poleta, uporih protesta, zanosa i klonulosti, stradanja, bijede, umiranja, no i, odmah zatim, — kao da u propadanju crpi novu snagu — snažnog zamaha vapijućeg, ranjenog života, pa krvi, teške prolite i zgusnute krvi, mirisa proljetnog cvijeća, vrti i spliće pred našim očima, što čas umorno gledaju, da za čas opet u njima zasvijetli iskra zahvalne nade. Vrti se sve brže, sve mahnitije, spliće, raspliće, i, prije nego što se rasplete, opet zapliće u nerazmrsivo, protuslovno klupko.

Što je sve vidjela naša generacija, što sve doživjela, učinila, i što još ima vidjeti, doživjeti, učiniti prije nego što ispije do dna svoju čašu.

Rođeni u predvečerje, ili već u suton, onog »mirnodobskog« vremena, u suton liberalne demokracije i ekonomije, »moderne« i naprednjaštva i materijalizma, u vrijeme kad su apsurdi i protuslovlja tog naoko tako »mirnog, sigurnog i blaženog« doba nabubrili i sazreli do ekstrema što će svaki čas prsnuti, bi nam suđeno da proživimo najteže i najstrašnije dane, — ali da i potražimo i krčimo put boljem i ljepšem vremenu.

Ima ih mnogo, u ovoj našoj generaciji, koji još dobro pamte one predratne dane, a svi smo vidjeli prvi svjetski rat i još toliko toga poslije njega. Kratke riječi — trebali bi dugi opisi — a tako duboki potresi i doživljaji: ruska revolucija, proturevolucija, prevrat, poslijeratno previranje i ratovi, inflacija i deflacija, doba prosperiteta, makar prividnog, američka kriza 1929 i odjek u Evropi, Gandhi, Vaziristan, fakir od Ippia, talijanska revolucija, njemačka, Liga naroda i njeno propadanje, naša hrvatska borba, uspjesi i neuspjesi, nade i razočaranja, tuge i radosti, krvava Španjolska revolucija i borba za narodnu obnovu, Kina i Japan, abesinski rat, sankcije, Češka, novi rat, Poljska, Francuska, Norveška, Jugoslavija...

Kao u Americi, već odavno preplavljenoj kojekavim sektama, besmislenim i smiješnim, i najapsurdnijim mogućnostima i nemogućnostima, tako i naše uši, ovdje u Evropi, zaglušuje, u časovima zatišja, buka i natezanje sektaša i ideologa, često ništa boljih od svojih amerikanskih kolega. Dreisserova »Američka tragedija« započinje opisom pjevajućih uličnih »proroka i propovjednika«, da onda završi, nakon dugih opisa mračnih, teških i tragičnih događaja i dana, istom tom slikom lutajuće grupe. Samo je sad jedan manje među njima. I usred naših evropskih tragedija isprepliću se niti »spasavajućih«, po mogućnosti i »jedino spasavajućih «nazora.

Kod nas je Hrvata, i onako odanih idejnim borbama i raspravama, uvijek bilo u izobilju ideja o onom što bi trebalo i kako bi trebalo. Doživjeli smo i ilirstvo i jugoslavenstvo, da konačno učvrstimo naš hrvatski nacionalizam, ispunjen shvaćanjem životnih problema naših i evropskih, te svih socijalnih i aktuelnih zadaća što nam ih život nameće. A razvila se i seljačka stranka i seljački pokret, — problem važan i vrijedan pažnje i kad se ne bi bilo tako seljakovalo kako se to do nedavna kod nas činilo, i kad seljačka stranka ne bi bila na vlasti i ne bi imala tako priliku da u praksi pokaže što je to ta »seljačka demokracija« i što je ona sama (tom prilikom ona se doista obilato služila i tako olakšala, da se o njoj stvori sud i odredi joj mjesto u našoj prošlosti). Mnogostruko je ono, našto bi željeli da se možemo osvrnuti i, jamačno, trebala bi čitava knjiga da se čitav problem raspravi. Ako u okvir ovakovog članka uspije sažeti samo dio čitavog pitanja, dio koji nam je sada pred očima, bit će mnogo. Kad se treba ograničiti, onda da se ograničimo na bitno: u čemu je zapravo sadržaj i temelj seljačkog pokreta te ideje o seljačkoj državi. Očito, negacija sama po sebi nije dostatna za jedan novi životni pogled. Negacija onog što je zlo, ili što se ideolozima čini da je takovo, te negacija onog, što je, po njihovom mišljenju, uzrok tog zla. Povrh negacije, nema sumnje, svaki pokret treba da sadrži novi plan, novu ideju, dakle svoj program. A da program ne bude tek ponavljanje poznatog i puko fraziranje, mora imati neku ideju kao temelje, a da ima ideju i da ta ideja ima vrijednosti, u njoj mora da postoji životni razlog kadar da rodi ideju. Treba, dakle, da je to sve naravni razvoj iz prilika kraja i ljudi. Pokret treba da organski izraste iz životnih prilika u kojima nastaje. Kad se kod nas toliko naglasuje seljačka ideja, pretpostavka je, prema tome, da je život sela i seljaka ona riznica odakle treba crpsti principe i ideju pokreta. Jer kad tako ne bi bilo i kad bi, pretpostavimo, taj pokret, kao uostalom toliki dugi, bio bez prave kičme, kad on ne bi imao ideju nego bi bio tek fraza i demagogija, tada bi on pokazao svoju golotinju u času kad bi preuzeo vlast. U tom času izgubio bi orijentaciju, jer prave ideje uopće nema. Nastao bi kaos, natezanje, unutar samog pokreta, vanjska i

unutarnja politika bila bi bezglava, pojavila bi se korupcija, — i uopće, nastali bi svi znakovi propadanja. Dakle katastrofa demagogija. Dok je kakav pokret u opoziciji dotle mu je, manje više, dovoljna sama negacija, ali kad jednom zavlada, tad treba raditi. Ako pokret sadrži doista u sebi zdravu ideju, koja organski nastaje iz naroda i njegovih osebina u tom vremenu i u tim životnim prilikama, tada će taj rad biti uspješan. »Po plodovima njihovim poznat ćete ih«.

U potrazi za onim pravim temeljem, najintimnijim razlogom i pravim sadržajem »seljačke ideologije« namjerit ćemo se na veliku literaturu, na razne ustanove, oprečna shvaćanja, pokušaje, doći ćemo do problema »seljačke demokracije«, pa do tog — u našoj sredini — zapletenog pitanja »gospode« i »pokvarene gospode«, te do problema, tko su zapravo ta »pokvarena gospoda«, pa onda što je to »gospodska politika«, a što »seljačka« itd. itd. Čas poželimo da se otkrenemo od svega toga i podjemo tragom onog glavnog problema, koji nas sad zanima, no onda čovjek pomisli: no nije li to možda ipak put, da dođemo do onog pravog, do onog što želimo saznati? Ta i ideolozi pokreta ispuniše svoje knjige ovakovim razmatranjima. Dakle treba čitati i Hercega i Magovca, pratiti mudrovanja o Pangeji, o primarcima i sekundarcima, pa uspoređivati Šarinića, Murgića, Matanića i druge, ali u prvom redu A. Radića, tog glavnog ideologa pokreta. Ta svaki čas negdje čitamo (kod pohvala ili prigodom isključivanja): ovo je u skladu s idejama A. i S. Radića, a ovo opet nije.

U opusu A. Radića upada u oči toliko naglašavana razlika i opreka između seljaka i gospode. Poznato je (i onima koji inače malo poznaju ta djela) s koliko temperamenta i ustrajna žara A. Radić obračunava s »gospodom«, i kako je kasnije produžena ta borba po tolikim istaknutim ljudima pokreta. Magovac je vrlo informativan u svom »Kazalu«. Posvuda vrvi o gospodskim manama, porocima i grijesima. Kad, primjerice, listajući naidjemo na slovo »p« doći ćemo i do riječi »petljanije«, koje se onda dijele na odsjeke: gospodske — popovske (II. 78) — starčevićanske (XII, 130.—133) itd., — a kad bi htjeli citirati samo ono što pod »g« piše sve o »gospodi« bilo bi jada.

Međutim u tom obilju materijala značajno je, da je za A. Radića pojam »gospode« mnogo širi nego što bi to čovjek u prvi čas vjerovao. Poznaje on uz »novu« gospodu t. j. današnju, i »staru« (boljare, plemstvo, vlastelu, visoki kler itd.), koja su ipak bila nešto bolja od ove »nove«. Bilo je, po njem, gospode još u srednjem vijeku, a gospoda su čak — čovjek ne bi vjerovao, ali tako je ipak napisano — »pomoću tuđinca Rimljanina Hrista raspela, a narod je za njim hrlio« (iz »Osnove«). Ali to gospodsko koljeno vuče svoj korijen još iz davnijih vremena, čak tamo iz predhistorijskih: »vriedno je zabilježiti, da su prava gospoda do danas sačuvala glavne biljege lovačko-pastirskog života. Svatko naime zna, da

i današnji »aristokrati« (»boljari«, grofovi, vlastela) vrlo vole lov, pse i konje, te da to spada k pravom boljarskom gospodstvu« (bilješka iz članka »Seljačko pitanje«, »Božićnica« 1908). O dobri i dragi starina Axel Munthe, ti, koji lutaš između ledene Skandinavije i romantičnog gnijezda na jugu: tamo na orlovskim hridinama, tvog San Michele-a, te Amerike tehnike, Amerike nesazrele i mladenački preuzetne, — ti si nam spašen; — nama, koji volimo dobre ljude, svejedno da li su »gospoda« ili »seljaci«, jer tebe ne će moći proglasiti »pravim gospodinom« kad tako strasno prezireš lov i lovce, jer voliš ljude i ptice, jer voliš azurno plavetnilo tvog Cappria, mir, ljubav i sanje.

Dakako kad čovjek ovako dijeli ljude, tamo od predhistorijskih vremena, na »gospodu« i »seljake«, onda nisu začudne ni sve konzekvence koje odatle slijede. Tad je razumljiv sav onaj žučan prezir i mržnja na »gospodu«, koji se ovdje kod nas širi već godinama. Dok drugi riješavaju teške nacionalne i socijalne probleme, jedna je od naših najvećih muka i briga to pitanje »gospode«. A onda, na kraju svega, još se desi neprilika pa ta nesretna »pokvarena gospoda« iskrsnu baš tamo, gdje ih nitko ne bi očekivao. Kod ovakovog shvaćanja, naravno, ne će ni najbolji Lukasovi argumenti o tome, da postoji jedinstven i jedan narod a ne tek »seljački narod« naići na razumijevanje i odobravanje. Jasno je i to, kako se onda u »Osnovi« razvijaju ideje, da »gospoda« imadu svoju, a »narod« svoju kulturu, da su »gospoda« čitav srednji vijek »narod« smatrali »nižim ljudima« te da su prihvatili »tuđu kulturu«, »dok su jezik svoga naroda istjerali iz crkve«. Još mnogo zla djelo je te nesretne »tuđe kulture«, »jer ne rađa kultura, prosvjet prezirom i zametavanjem, nego tim rađa tuđa kultura«. Rimljanima i Grcima svi su drugi bili barbari, a kršćanstvo je »od Jevreja preuzelo prezir na druge vjere«, a kako je tekom vremena nepokršten dio naroda ostao uglavnom na selu to se sad složiše spram sela i rimski prezir na barbara i kršćanski spram inovjerca. Ipak su ta dva elementa evropske kulture (kršćanstvo i rimska baština) u unutrašnjoj borbi, pa tako jednog dana »Hus tjera tuđinstvo — uz njega je narod« (str. 12.). A zar su i tada uz »tuđinstvo« bila — gospoda?

Sve se to nastavlja i dalje razvija u članku »Narod«. Citati Micheleta, — »no Michelet je ostao na po puta«, kaže A. Radić. Autor citira Micheleta o »barbarima« i igru riječi duhovitog Francuza proširuje nemilo: »barbarima nije trebalo donašati ljubav, već kamo sreće, da ropstvo rimsko nije u njima razaralo ljubavi« ili ovo: »dosta je, što je crkva podlegla rimskom aristokratskom uređenju, što je primila, čvrsto držala, i još danas drži rimski jezik. Jaram se rimski ovdje još očito vidi i osjeća. A što je učinjeno od barbarski priprostog evanđeoskog naučanja, to jasno pokazuju vjerska natezanja i nadmudrivanja, koja su nastajala samo pod utjecajem grčko-rimske filozofije. A koliko je samo Slovjenima, osobito

nama Hrvatima naškodilo, što je samo pod utjecajem grčko-rimskim pukao jaz u samom kršćanstvu i razdvojio istočnu od zapadne crkve«.

Matanić, govoreći o rodoljubu A. Radića kaže, da je »osebujno« i da je to »ljubav za narod, ali onakav narod kakav on uistinu jest: neuk, neopran, neprosvijećen...«, a onda dalje spominje A. Radićev »žrtvenik prostoti, pače barbarstvu«. Ova »ljubav za neukost, neopranost i neprosvijećenost« izgleda kao Tolstojevština, a za raskol mogu se naći i druga tumačenja. Možda je u vezi s time i divljenje i ljubav A. Radića za Rusiju (ne i za komunizam) i Slavenstvo, no drugi će biti izvor drugoj ljubavi: za Francusku i demokracije te prezir i poruga za Nijemca i Talijana (unatoč velike kulture tog naroda, Talijan je njemu ipak »rijetko kad čovjek«).

Dakako iz ovih misli o gospodi i seljacima slijedi ona i ovo: »kako je danas, naši seljaci slabo razumiju svoju gospodu, a gospoda hrvatska slabo razumiju seljake. Zato jedni vuku na jednu a drugi na stranu...«

Svi problemi našeg i evropskog života zanimali su A. Radića te je u 18 knjiga njegovih djela sakupljen velik materijal.

Problem »starčevićanaca« i »frankovaca« zauzima mnogo prostora. Uz ono što i Matanić citira o »ocu pravaštva« (»to je bio čovjek po naravi surov, po školama hladni, oholi Rimljanin, bez trunka čuvstva u obće, posebice bez traga temeljne kršćanske crte: ljubavi i sućuti prema malenima i slabima. To nije dostojno Rimljanina! To je ludost! U skladu s tim iznio je prokletu nauku o slobodnoj domovini bez slobodna naroda...«) mogli bi potsjetiti na mišljenja kao ova: »ledeni Starčević«, ili: »on je u politici bio poganin« (— a što je s onim »žrtvenikom barbarstvu«?) »bez trunka mara za naod s vječnim naglašivanjem »prava«, staroga prava t. j. prava za one koji ga imaju. A za one koji ga nemaju?«, ili ovo: »to je politika privilegovanih, blaženih, posjedujućih, sasvim u skladu s rimskim pravom«, pa onda opet ovo: »treba obračunati sa starčevićanstvom, sa ledenim, suhim, surovim, ukočenim i beskrajno ograničenim — starčevićanstvom«, ili ovo« »sudbinu pravaša — po našem: lienih pospanaca — zapečatit će seljaštvo«. Ali onako, kako u djelima našeg autora za mnoge stvari možemo naći suprotna mišljenja, tako i u ovoj stvari nailazimo na pohvale, te čitamo, da je »stara stranka prava« bila sasma dobra stranka, čovjek bi čak rekao, da je to bila seljačka stranka, makar i ne po imenu. Dakle nije neka stranka ono kako se zove, već ono što zapravo jest.

Zanima ga i problem odnosa između Srba i Hrvata, problem Jugoslavije i Jugoslavena, pa na jednom mjestu kaže ovo: »u tom je naša budućnost — u slozi s našim narodom istoga jezika i plemena ovdje na jugu: od kranjskoga Triglava i našega Jadranskoga, pa tamo do Crnoga

mora. »Samo« Hrvati, — kako njekoji hoće da budu — to su samoubice, ili pak tuđinske sluge«.

U novom »seljačkom nauku« čitamo i ovo: »mi s podpunim pouzdanjem polažemo svoj udes u ruke velikih prosviećenih demokracija: Engleske, Francezke i Amerike. Njima imamo zahvaliti i svoje oslobođenje ...«, a sam »nauk« završava s »iskrenim i zahvalnim uzdahom: živio Wilson!«.

Naravno, sve je to vanredno informativno i zanimivo, ali, izgleda, ni ovdje kao ni u tolikim drugim originalnim i zanimivim naziranjima autorovim, koja bi još mogli citirati, ne ćemo naći ono što nas sad najviše interesira, a to je ono, što je baš karakteristično za seljaka i seljački život, dakle i za »seljački narod«. Ono što je specifično za taj život, nešto što mu daje posebnu boju, poseban ton, nešto bez čega ne može biti, jer kad bi to bilo ono isto što je oznaka čitavog naroda, onda ne bi mogli, s pravom, govoriti o »seljačkom narodu«.

Nešto tu mora biti. Pred kakovih 15 godina, u onim vremenima blagostanja, između jednog i drugog velikog rata, mnogo se je kod nas teoretiziralo i govorilo o tome, kako će ta seljačka ideologija biti svod koji će nadograditi jaz pukao između građanskog društva i komunizma; nova ideologija, koja će druge potisnuti u sjenu itd. itd. Šarinić citira na jednom mjestu Stj. Radića ovako: »Na programu hrvatskog seljačkog pokreta izmirit će se istok i zapad.« Matanić kaže, »da seljačke države, kako je mi zamišljamo, još nije bilo«. Konzultiramo li knjigu »Vođa govori« saznat ćemo, da je »hrvatski seljački pokret dao hrvatskoj narodnoj borbi za slobodu i samostalnost stvarnu sadržinu«, koja je u »socijalnoj i ekonomskoj sadržini« i u borbi za »seljačke pravice«, jer u »gospodskoj Hrvatskoj« kroz posljednjih stotinu godina gospodovala su gospoda nad seljačkim narodom. Gospoda, koja se »dive« Zapadu i »oponašaju ga«, kao i kapitalističku civilizaciju, — »no račun za to mora plaćati hrvatski seljak«. Gospoda, koja podcjenjuju i koja se izruguju kulturnim tvorevinama vlastitog naroda. Saznajemo, kako je »karakteristično, da je žandare kod nas uveo Bachov apsolutizam«, ali ni »kasnije nitko više nije mogao »vladati nad narodom« bez žandara. Sad ih ima čak koji hoće uvesti i »žandare u civilu, fašiste«. Naravno, i željeznice su preskupe, a kupaone, parketirane sobe, radio aparat i slične privilegije »izabranih pojedinaca« plaća ona većina ljudi, koji nemaju sredstva ni za najpotrebnije. »Napredak neka služi poboljšanju životnih uvjeta čitavog radnog naroda (!) na seljačkom temelju, sve za to, da se postigne »seljačka država« u kojoj će biti mjerodavni »životni uvjeti najvećeg broja seljaka«.

Za razliku od mišljenja, da bi seljački nauk imao spojiti istok i zapad, Avelin nas Čepulić uvjerava, da seljačka kultura i ideologija narode ne spaja, već ih rastavlja, jer su baš u seljaštvu u najvećoj mjeri kon-

centrirana obilježja nekog naroda, njegova krv i duša. »Tip je nacije najjače istaknut u seljaštvu«. »Seljaštvo, dakle, dvaju naroda reprezentira ekstreme tih dvaju naroda.«

A. Radić kaže: »duša čovječja, kad se nasiti svega zla, ipak osjeća pravo i osjeća težnju za pravim čovječjim životom — seljačkim.« Kako su to krupne riječi koje određuju mjerilo vrijednosti, i koje bi, očito, imale općenitu vrijednost, a ne samo u ovim našim skučenim prilikama, u kojima čovjek tumara i luta između malenih mogućnosti i neograničenih želja i sanjarija. No ipak, čini nam se bar, pravi čovječji život može, na sreću, da poživi svaki čovjek, bilo kojeg staleža ili naroda. Ovisi to naime o čovjeku i o njegovim kvalitetama. No kako god bilo, koja su to obilježja seljačkog života, na kojima se mogu utemeljiti ovakove misli i izjave? Kad ih znademo, onda su sve konzekvencije jasne. Tada je lako odrediti, kakav stav treba uzeti spram ove ili one pojave. A tada znademo, — po Avelinu Čepuliću, — osebine hrvatskog naroda.

U 18. knjizi A. Radića nailazimo na jedan članak koji baš raspravlja o tome, koje su osebine seljaka i seljačkog života. Inače on tu temu dodiruje, tu i tamo, još i na raznim drugim mjestima, pa odatle možemo rekonstruirati njegov pojam o seljacima i njihovim značajkama. U članku »Seljačko pitanje« (»Božićnica« 1908.) nabraja A. Radić kao nedostatke seljaka i suviše veliku pokornost i poslušnost kao posljedicu pozitivnog principa reda i rada, te t. zv. »zalupanost« kao posljedicu suviše skučenog načina života te prevelike povezanosti uz posao. Nabraja i vrline, da u njima prikaže karakteristiku našeg čovjeka. Po njemu je prva i najbitnija vrlina u tome, što seljak živi od svog rada, od svoje muke: »jer ako mu njegov rad donese ne znam koliko, nije to nikome uzeto, nego je to plod ratarskih ruku i dobrote Gospoda Boga. I da seljački ratarski stalež nema nijedne druge prednosti, ova je prednost sama za sebe takova, da ju možemo nazvati jedinim temeljem života među ljudima.« Nadalje hvali miroljubivost seljačkog života i seljaka, pa onda stalnost, koja slijedi iz načina života seljaka, koji imade nepokretni posjed sa stalnim boravištem te primjećuje: »politika treba stalnosti. Donijet će ju opet seljački stalež.« Konačno spominje kao vrlinu i nezavisnost seljaka.

Dakako, to su sve vrline i principi, koje treba usvojiti u životu čitavog naroda. No tu nisu nabrojene sve.

Na drugom nekom mjestu kaže A. Radić: »seljak je za mir, za red. Seljak radi i živi od svog žulja, pa dobro zna, da može raditi samo u miru i redu...«, ili još i ovo: »... seljak je jednom riečju za stari mir, za stari red, on je korenjak, ili kako bi učeno rekli, on je »konzervativac«, on čuva starinu«. Ističe on nadalje, na mnogo mjesta, kao vrlinu, staro i kremenito seljačko poštenje.

Prof. dr. A. Bazala izgrađuje te misli u spisu »O ideji nacionalne filozofije« (str. 56. i sl.) ovako: »U konkretnom slučaju može, primjerice, biti odlučna činjenica, da seljaštvo čini jezgru društvenog bića i upućivati na to, da se oko njega kao središta razvije organizacija narodnog društva i kulturni rad. No i to može biti samo u vrijednosnom odnosu funkcije, koju ono ima da vrši kao čuvar porodice i faktor regeneracije, nosilac narodne svijesti, osnov političke vlasti, aktivni učesnik, iako ne jedini inicijator, u historijskom i kulturnom zbivanju« te dalje: »a sigurno je, da se mogu naći izvjesne vrijednosti u intimnoj vezi seljačkog rada s prirodom, u neposrednosti kako zadružne svijesti sela tako i osjećaja uzajamne ovisnosti (solidarnosti) nasuprot više atomiziranom životu gradskom«, pa pogotovo u ovim riječima: »... ne može biti sumnje o tom, da je seljački rad, a to je seljak u ideji, najpošteniji, jer ne poznaje spekulacije ni nezaslužene dobiti. Tko zlo sije, taj zlo i žanje. I više bi nego opravdano bilo, da se taj princip seljačkog života općenito primijeni — to bi eto bio jedan elemenat društvenog i kulturnog stanja na seljački način uređena...«, te u ovim: »... očito u radu njegovu ima neka duboko religiozna nota, jer kad svoju muku u zemlju stavi, što mu preostaje drugo nego da kaže: Bože pomozi! — da se poda višim silama, u neslomivom pouzdanju, da ima zakon duha, koji dobro djelo naplaćuje, dok je »zlo rađanje gotovo suđenje«. Ne bi li i ta u seljačkom životu bitno sadržana svijest bila općena uvaženja vrijedna ingredijencija u organizaciji društvenog rada oupće?«. Pisac tu zaključuje: »možda bi se u dominantnosti upravo tih i takovih elemenata sastojala »seljačka demokracija«...«

Sve je to lijepo, no sve su to sasma generalni principi, koji, konačno, treba da vrijede posvuda i u svakom narodu. Kad su to još, k tomu, karakteristike našeg svijeta, i kad proizlaze iz načina života našeg naroda, treba ih, nema sumnje, upotrijebiti kao temelj narodnog života i čitavog društvenog uređenja. Svijet se nalazi u previranju i vrenju baš zato, jer se traže novi principi života, i baš za to, što je materijalizam i prividna sloboda ekonomije (a u stvari najkrući i najsamovoljniji bič kapitala i plutokrata, bič kojim poslodavac u »demokracijama« prijeti gladu neposlušnom, dakle bič glada — strašniji i jači od onog, kojim su nekad pucketali nad glavama robova) dovela odnose među ljudima i državama, te čitav život našeg društva do apsurdnosti. Naš posao, na ovom našem komadiću zemlje, tek je dijelak općenitog nastojanja, opće borbe. Tek dio golemog posla, što ga se je prihvatila ova ljudska generacija. I u tom poslu vraćamo se zdravim principima života (kako bi prof. Žanko rekao: vraćanje pozitivnim vrijednostima), vraćamo se moralu, poštenju, vjeri itd. itd., da na njima sagradimo novo zdanje našeg društva, novo, čvršće, trajnije. Kao uvijek i svagdje, tako i tu treba da poznajemo sami sebe,

naše mane i naše vrline, jer će nam to znanje biti potrebno kad, doskora, započnemo gradnjom nove kuće. Što mi nailazimo ove osnove pozitivne vrijednosti kao karakterne crte našeg seljaka, našeg svijeta, jamstvo nam je, da ćemo uspjeti. Gradnja će biti sazdana na svojim prirodnim temeljima.

Prof. Lukas temeljitije nabraja osebine hrvatskog naroda. Hrvati su borbeni, kaže, iako nisu nikad bili osvajači. Značajne su crte etike i religioznosti, pa težnja za slobodom, idealizam, miroljubivost, priznavanje autoriteta, no, također i prejaka osjećajnost i nedostatak realizma, pa mekoća, vječna nada u pobjedu pravde i idealizma, dobrota, te malo aktivizma. Za razliku od srpskog poimanja slobode upozoruje na hrvatsko (»povezanost slobode i etike bitna je značajka pojma slobode kod Hrvata«), a i sam nacionalni princip razvio se je u nas drugačije nego u njih (»naš je narod razvio svoju nacionalnost mimo države, pače i protiv države«). Hrvatska religioznost naročito je značajna te imade svoju posebnu crtu, koju je zapazio i Dante (»nije slučaj da Dante daje Rešanima (Srbima) druge značajke nego Hrvatima«), a isto je tako naročito značajna i hrvatska etika. Jasan je, na kraju, zaključak: »nema ni seljačkog ni gospodskog naroda u smislu nacionalnom, već postoji samo hrvatski narod.« Jer to su sve, vidimo, doista osebine čitavog naroda.

Duševne tvorevine našega naroda, kaže Arnold, u vezi su s njegovim životom, prošlim ili sadašnjim, »a srasle su poput biljki s krajem i podnebljem, u kom nikoše«. I on zapaža kao »osnovno obilježje narodnog blaga — duboko i toplo vjersko osjećanje.« Govori o tome, kako se je Goethe u grčkom narodnom pjesništvu divio obilježju, veličini, valjanosti, zdravlju, ljudskom savršenstvu, životnoj mudrosti i uzvišenom mišljenju te dodaje, da su to sve osebine i našeg narodnog ujesništva. Potrebno je, kaže, da se uzgoje sve narodne vrline, i da se sva »očitovanja tvarnoga i duševnoga života prožmu sasma osebinama narodnog bića.«

Pjesnik nas tu upućuje na proučavanje narodnog pjesništva kao vrela za upoznavanje narodnih osebina.

U divnoj Papinijevoj knjizi »Povijest Kristova« nailazimo na opažanja o seljačkom životu. To je jedan od ona četiri ručna rada, »koji su najviše srasli s ljudskim životom, a u isti mah su najneviniji i najpobožniji«: »Il mestiere di Gesù e uno dei quattro più antichi e più sacri. Quelle del Contandino, del Muratore, del Fabbro, del Legnaiolo, sono, tra l'arti manuali, le più compenetrate colla vita dell' uomo, le più inno centi e religiose.«

A. Bonifačić kaže: »red i poštenje su prastare lozinke svih seljaka svijeta. Philippe Pétain ih je tako čuo govoriti od svojih, tako su govorili od početka svoga rada braća Antun i Stjepan Radić.«

Da, red i poštenje. I odatle tolika protivnost neredu, nepoštenju, korupciji, što sve, za razliku od seljačkih osebina, pripisaše »gospodi«, — jamačno »pokvarenoj gospodi«. U spomenutoj knjizi »Vodja govori« čitamo i o tome, kako su »gospoda« »proglasila slobodu sticanja geslom: obogaćuj se kako znaš i možeš. Guraj se samo napred, lovi veze, hvataj priliku da se obogatiš...«, a sasma slično zvuče riječi A. Radića: »do kolike pokvarenosti (korupcije) dovodi u gospodskom društvu to, što se rad ne naplaćuje po zasluzi« te ove: »tu se više ne pita za pravo ni za krivo, tu se otimlje i kolje za bolja i masnija mjesta i službe...«

Dakle i red i poštenje principi su koji proizlaze iz seljačkog života. Ti principi spadaju u seljačku ideologiju, pa onu stranku koja bi do pojasa, ako i ne do vrata, zagrabila u korupciju, podmitljivost, nered, bezakonje, samovolju, silu i nasilje, ne bi mogli nazvati, prema citiranim autoritetima, »seljačkom«, već, vjerojatno, »gospodskom«. Sve te nevolje jamačno su baš ono, što je toliko ogorčilo A. Radića. Gorka zajedljivost u njegovim stilu reakcija je i izraz čovjeka, koji je htio da to sve pobije i utre put boljem. Ta on dapače smatra našom narodnom osebinom i značajkom mržnju na izdajstvo: »imali smo koji puta prilike motriti seljake u kakovoj ozbiljnoj zgodi, pa nam se je činilo, da je seljačkom svietu prošlo u krv i u svijest od pradjedova i djedova, iz koljena u koljeno — da je izdajstvo naroda najprokletija stvar, koja se ne može dosta krvavo i dosta strašno osvetiti.«

O proročanskih li riječi!

Oznaka je dakle našeg seljačkog svijeta vjera i riječ. Poštena riječ, ravan put. Jest, to je jamačno jedan od najvrednijih principa koje možemo pronaći u seljačkom načinu života, i, koji treba, kao i druge vrijedne, ostvariti i primijeniti u životu našeg društva.

I naš Mile Budak nabraja (u svom božićnjem članku u Hrv. Narodu): »što nam je narodne sreće i zadovoljstva, časti i ponosa, vjere i požrtvovnosti, sve je to u njima«... u seljačkim domovima.

I nema većeg, ljepšeg i uzvišenijeg epa selu i našem čovjeku od njegova »Ognjišta«, i nema moćnijih i jačih ideja o seljaku od nezaboravnih likova Lukana i Anere, te od ideje o ognjištu. Od Lukana, koji je »ka' crna zemljica«, koji je dobar i snažan, strpljiv ali i dostižan, te od divne Anere. Malo imade u književnosti ovako snažnih likova, i malo ih je, koji tako reprezentiraju jedan narod kao Lukan i Anera, koji su izrasli iz te zemlje koju naš narod odavno već natapa znojem i krvlju. I oni vole tu djedovsku »grudu zemlje«, koju su pretci obrađivali, kojoj su dali muku i znoj svoj, koja je i njih hranila, kako hrani nas i kako će hraniti unuke. Zemlja naših djedova i naših unuka. Na toj grudi zemlje živjela je krv naša, živi i živjet će. A seljak je toj našoj grudi zemlje najbliži, on čuva

sva druga narodna obilježja, tako čuva i ono, koje obuhvaća sva ostala, u kom žive sva ostala, koje tinja u svetoj vatrini djedovskog ognjišta, u kom tek naš narodni tip i našnarodniživot mogu doći do punog razvoja i zamaha, u kom će tek sve naše osebine, koje nam daju poseban bilјeg i karakter — dakle i posebne zadaće i posebno mjesto u kulturnom životu narodâ, doći do rascvjeta i do potpune životne punine i zrelosti.

A to obilježje, koje je bitno i u kojem su sadržana sva druga, i koje moćno i sveto izvire iz života seljaka, vezana na grudu djedovske i sinovlje zemlje, to je naše hrvatsko rodoljublje.

I na tom temelju gradit ćemo kuću našu, kuću već odavno zaželjenu, kuću u kojoj će se u slobodi razviti naš narodni »ja« sa svim svojim osebinama i karakteristikama — u našoj nezavisnoj državi.

Dr. Vladimir Židovec.

SELO I GRAD

Tema »selo i grad« predstavlja uvijek aktuelni problem, jednako kao i tema »mladi i stari«. Povezanosti između sela i grada, njihovi uzajamni interesi i oprečnosti postoje u svakoj višoj kulturnoj sredini, u kojoj je pored sela razvijen grad. Ta tema raspravljena je i raspravlja se kod industrijalnih država jednako kao i kod agrarnih. O njoj se govori i piše i u hrvatskom stručnom i dnevnom novinstvu. Ta tema nikad nije iscrpljena, a spada u kompleks problema, koji se uvijek ponavljaju, jer su trajno aktuelni. To je tema o kojoj su moguća i ponavljanja već stečenih spoznaja.

U novije vrijeme susreću se i u industrijalnim državama književna nastojanja, koja daju prednost seljačkim temama i često iznose poteškoće i tragedije, kojima je izvrgnut stanovnik grada, koji se silom prilika ili sticajem okolnosti preseli na selo. No to ne znači, da gradska kultura nije dostojna naroda i države, odnosno da stanovnik grada nije u pogledu društvenog morala i ispunjavanja građanskih dužnosti ravan stanovniku sela. Ne smije se pri tome nikad zaboraviti, da je u industrijalnim i agrarnim državama sudbina grada isto tako odlučna za sudbinu naroda i države kao i sudbina sela. Povijest i današnjost nas upućuje dapače na činjenicu, da su gradovi uvijek vršili i vrše najodlučniji utjecaj na formiranje sudbine i kulture naroda i država. S druge strane opisuju se u dramatiziranoj formi sudbina stanovnika sela, koji dolazi u grad kao prodavač poljodjelskih proizvoda, pa tu nailazi na nerazumijevanje gradskih ljudi, zatim kao učenik srednjih

i visokih škola, kao radnik, namještenik i sl. Pri tome se često generaliziraju individualne pojave i stvaraju romantični kontrasti i unosi borbeni momenat kao da selo i grad žive ili moraju danas živjeti u međusobnim borbama.

U XIX. i XX. stoljeću opaža se strujanje, koje se kod mnogih naroda jedva može shvatiti, jer je teško odrediti njegove uzroke. To strujanje rezultira u bijegu sela u gradove. U mnogim evropskim državama počelo je bježanje iz sela u gradove u drugoj polovici prošlog stoljeća, kad se pod utjecajem tehnike razmahala industrija i industrijalizacija nad evropskim narodima. U prvo vrijeme tumačila se ta pojava različitim razlozima: prenapučenosti sela, premaleni opseg zemlje za nove seljačke obitelji, potreba radne snage u novoosnovanim industrijama u gradovima, izgled u veće i bolje nadnice u tvorničkoj službi, a konačno i predodžba stanovnika sela u bolji i udobniji život u gradovima. U državama, koje su se tečajem posljednjeg stoljeća razvile u pretežno industrijalne države, opaža se i danas bijeg sela u gradove usprkos mnogobrojnih akcija, kojima je uspjelo unijeti više pravde u poljodjelski rad, povećati nadnice na selu, poboljšati socijalne i higijenske prilike seoskog stana i hrane te stvoriti povoljnije uvjete za napredak sela. Za to se u tim državama postavlja pitanje, koji je razlog pomenutoj pojavi u današnje vrijeme i zašto su gradovi i danas zadržali svoju privlačivu moć, a u mnogom i kulturno-političko vodstvo. No to pitanje postavlja se i kod naroda, koji su i danas pretežno seljački i poljodjelski narodi s počecima industrijalizacije, a među koje spada i hrvatski narod.

Statistički podaci, koji naravno ne odgovaraju pravom stanju, pokazuju, da se poljodjelstvom bavilo 77.74 posto od ukupnog broja stanovništva Hrvatske, a to joj daje pretežno seljački i agrarni značaj. No ta činjenica ne umanjuje važnost, koju su vršili i vrše gradovi u Hrvatskom narodu. Ta važnost predstavlja historičku konstataciju od vremena hrvatskih narodnih vladara, za vrijeme čitavoga srednjeg i novog vijeka hrvatske prošlosti, a živa sadašnjost osvjedočuje nas napose uvjerljivo o tome. Tko ne pozna ulogu Klisa, Solina i drugih hrvatskih gradova? Tko može poreći važnost, koja pripada bijelom Zagrebu, u koji su u svim odlučnim momentima uprti pogledi čitavoga hrvatskog naroda? Gdje su zasijedali stariji i noviji hrvatski sabori? Gdje se nalazila hrvatska vlada, središte kulturnoga i političkog i privrednog života?

Raspravljajući o pomenutoj temi spominju se mnoge različnosti, koje često poprimaju oblik opreka, a dijele selo od grada. Ne možemo zatvoriti oči pred činjenicom, da između sela i grada postoje razlike, ali one odgovaraju naravi stvari i po sebi ne bi smo ih smjeli generali-

zirati do takvog stepena, koji je u stanju podvojiti narod i od njega stvoriti dva oprečna borbena tabora. Narod kao cjelina uključuje u sebi selo i grad, seljake i građane. Narodni ideali i težnje potiču selo i grad na međusobno upoznavanje, razumijevanje i suradnju na širokom području kulturnoga, privrednog i političkog života.

Seljak je neophodan fundamenat svakoga trajnog ljudskog društva i zajednice, odnosno svake države. No povijest pokazuje, da je uvijek grad (civitas) predstavljao višu formu ljudskog života. Ljudska viša kultura potječe iz gradova, i ako se pri tome mora ustanoviti, da je iz gradova poticalo uvijek i sve dobro kao i sve zlo. Dovoljno je spomenuti stare gradove kao Babilon, Niniva, Kartaga, Atena, Rim, Jeruzalem. U Jeruzalemu je filius hominis, koji je podjedno filius Dei Vivi, u nedjelju ušao u grad kao kralj, a na veliki petak raspet da ponovno uskrsne. U Ateni naučavao je Sokrates svoju filozofiju, a u tom gradu nastale su i prve filozofske škole i razvila se klasična državno-pravna teorija polisa, države-grada. Grad Rim izgradio je imperium romanum, i u njemu podiže se nad grobom sv. Petra sveta Stolica, koja mu je dala značaj vječnog grada.

Historički selo brani starija prava, jer su sela nastala davno prije gradova i disala prirodni zrak, okružena šumama, i, izložena prirodnim nepogodama suše, žege i poplave poput voda, koje još nijesu svedene u pravo korito. No ono pradavno primarno stanje bilo je kaotično i predstavljalo predkulturno prirodno stanje ljudskog roda. Kulturno stanje počelo je onda, kad je čovjek prašume pretvorio u krajobraze, oranice, livade i voćnjake i kad je počeo svladavati prirodu da ju podvrgne pod svoju vlast. To kulturno stanje počinje, kad se čovjek stalno nastanio na određenoj površini te stvorio veće i manje životne zajednice, koje su se postepeno od obitelji, roda, i plemena razvijale u narode i stvorile državu, upravu, crkvu, znanost i umjetnost. No u potonjem prednjačili su gradovi. Gradovi su i danas središta i rasadišta kulturnog stremljenja.

Gradovima nije sudbina dodijelila vječni život kao oranicama i poljima. Naš planet je pun ruševina razorenih gradova, čija se veličina i sjaj upoznaje još iz priča narodnih pjesama i starih kronika. Od mnogih velikih starih gradova, koji su svojevremeno bili središta moći i kulture, preostali su eventualno samo komadi ispisanog kamena ili opeka iz kojih nastoje učenjaci rekonstruirati njihovo nekadanje stanje i sjaj. Životna snaga krajobraza preživljuje i sela i gradove. No kod toga valja uvažiti spoznaju, da životna snaga ne sastoji samo u mrtvim zgradama i građevinama, jer sve to predstavlja samo koru ploda, a potonji ne može se tako lahko razoriti. Tako se i ideja grada i gradova, koji su nekad postojali pa propali, zadržala i ponovno je iskrsla u novo osnovanim gradovima, a kulturne tečevine, koje su se svojevremeno bile razvile u starim, kasnije

nestalim, gradovima, nijesu ostale zatvorene u gradskim zidinama, nego su se još za vrijeme njihovog opstanka proširile u bliže i dalje susjedstvo i poslužile drugima za dalji kulturni razvitak, koji dosiže sve do današnjeg vremena. Stara je riječ »Tempora mutantur et nos in illis«, ili kako pjeva hrvatski pjesnik »stalna na tom svijetu samo mijena jest«. Sve ljudsko potpada pod promjene. Ljudske kulturne forme su prolazne i njima ne pripada trajnost kao prirodi. Pa i onda ako su prema svojoj naravi izdržale vijekove (kao primjerice egipatske piramide, spomenici rimske i grčke kulture, i dr.), predstavljaju danas samo spomenike, čiji je život nekad prestao. No ono, što se nekad iznosilo u starim gradovima kao misao, prelazilo je ukočenost kamena i predstavljalo podlogu za dalje izgrađivanje ljudske kulture po mladim narodima u novim gradovima. U tome leži veliki aktivni elemenat, koji pridonose gradovi ljudskoj i narodnoj kulturi.

Gradovi su uvijek bili središta i rasadišta duševnog i privrednog života, a podjedno su dugo služila za kristalizaciju volje određenog naroda, jer su u njima sve sile, snovi i činidbe dobivali poseban oblik i iz njih strujale su tako formirane kulturne i političke ideje u sve i najudaljenije zaselke. Gradovi upravljali su kulturnom, čiji su refleksi prodirali u zabitna sela, koja su živjela u svojoj zatvorenosti i mirnoći. U gradovima odlučivalo se o političkoj sudbini i stvarale velike misli, koje su služile znanosti i umjetnosti i formirale unutarnje i vanjsko biće naroda. U gradovima spajaju se sve niti, koje nevidljivo povezuju sve pa i najudaljenije dijelove određenog naroda, u njima se osnivaju i velika privredna poduzeća, koja prerađuju potrebna kulturna dobra i iznalaze strojevi, koji služe konačno i za racijonalno poljodjelsko gospodarstvo. Za to svi kulturni narodi priznaju i cijene napore gradova za podizanje općega narodnog stanja. Kao primjer takvog shvaćanja valja uvažiti da i oni kulturni stvaraoci, koji se svim žarom svoga plemenitog srca opravdano zalažu za potisnuto i zapostavljeno selo, s udivljenjem i ponosom gledaju na svoje narodne gradove, njihov napredak i ulogu, koju vrše u narodu.

Grad i stanovnik grada imaju svoje brige. No uz sve svoje brige ne smiju nikada zaboraviti na kulturni prinos, koji pruža selo i seljački poljodjelski rad. Poljodjelstvo u najširem smislu je neophodno potrebna podloga za osiguranje narodnog života i narodne prehrane kao i za vršenje sviju ostalih privrednih djelatnosti uopće. Radi toga spada zaštita i unapređenje poljodjelstva među najvažnije javne zadatke. Poljodjelsko pučanstvo, koje u skupnosti predstavlja u agrarnim državama razmjerno najveći dio naroda, upućeno je u sadanjem vremenu na pojačanu zaštitu i skrb, jer je njegovo stanje nepovoljno, a sadanje političke i privredne prilike u svijetu izvrgavaju ga različitim nepovoljnim utjecajima.

Poljodjelstvo predstavlja ukupnost ljudskih djelatnosti, koje služe proizvodnji i sticanju naravnih dobara, koja se stiču obrađivanjem i nje-

govanjem zemljišta i tla. Poljodjelstvo uključuje za to obrađivanje zemlje zajedno sa stočarstvom, vrtljarstvo i šumarstvo, ribarstvo i pčelarstvo. Prema riječima velikog pape Lava XIII. (enciklika Rerum novarum od 16. V. 1891) poljodjelstvo je osobito važno za društvo, narod i državu, jer predstavlja eminentan kulturni rad i vrelo hrane za čovječanstvo, koje se svodi bilo na obrađivanje vlastitog zemljišta bilo na rad u makar kojoj privrednoj grani, čija se nadnica (plaća) konačno uvijek izvodi od ploda zemlje i zamjenjuje za plod zemlje. No pored toga proizvode se pomoću poljodjelskog rada mnoge dragocjene naravne sirovine, koje se obrtnom (industrijalnom) preradbom priređuju za ljudsku potrebu. Sve sirovine, koje su potrebne za ljudsko odijelo, uređenje stanova, proizvodnju prometnih i odgojnih sredstava i sl., svodi se konačno na obrađivanje zemlje. U tome leži opravdanje za pomenutu javno-pravnu zaštitu poljodjelstva, i to napose za poljodjelsku djelatnost, koju vrši seljaštvo. Onaj dio naroda, koji se isključivo ili poglavito bavi obrađivanjem svog zemljišta i timarenjem stoke, predstavlja po tome hranitelja i branitelja čitavoga naroda, koji zajedno s ostalim dijelovima naroda čini državnotvornu podlogu samostalnoga narodnog i državnog života. U tome leži socijalna, politička i privredna važnost poljodjelstva i seljaštva, koje sa svojim zdravim obiteljskim životom predstavlja neiscrpivo vrelo narodne zajednice i nenadoknađiv čuvar ideje naroda, koji iz svoje sredine upotpunjuje praznine sviju ostalih zvanja i staleža. Konzervativni duh seljačkoga i poljodjelskog dijela naroda predstavlja čvrstu branu protiv struja i pokreta, koji imaju težnju da razore stara tradicionalna naslijeđena nacionalna i religiozno-moralna kulturna dobra i narodnu svijet. Velika njegova duševna i tjelesna otporna sposobnost zajamčuje obranu narodnih pozicija, narodnog teritorija i narodnog duha.

Moderna tehnika promijenila je mišljenje i potrebe čovjeka. Ona je utjecala i na čovjeka, proširila njegov vidokrug i proširila njegovu svijest, podignula standard života i profinila njegove potrebe i potakla sve ljude na sticanje znanja. Dovoljno je spomenuti novije tehničke tečevine (radio, kino, gramofon, televiziju, gigantski strojevi i oruđe), koje zajedno s drugim kulturnim institucijama (škole, kazališta, novine i časopisi, udobnost stanova s centralnim grijanjem i toplom vodom i dr.) predstavljaju mogućnost olakšanja ljudskog rada i priključenja na suvremeni kulturni život. Sve se to razvilo prvenstveno u gradovima. No zar će sve to zastati kod gradskih zidina? Zar će sav taj moderni razvitak mimoići selo ili zar već ne prodire na selo? Možda upravo u tome leži jedan od važnih uzroka bijega sela u grad. Ako si postavimo pitanje, da li ljudi prave prilike ili prilike ljude, najispravniji je ako se uvaži njihovo uzajamno djelovanje. No i onda, kad će znatan dio modernih kulturnih i tehničkih tečevina postepeno prodrijeti na selo, kad će strojevi u znatnoj mjeri olakšavati

seljački rad, a seljak higijenski moći urediti svoj dom i gospodarske zgrade, ne će se nikad odijeliti od zemlje i doma kao stanovnik grada, koji stanuje u iznajmljenom stanu. Zemlja i dom ostat će uvijek najjači faktor seljačkog mišljenja i osjećanja. Konačno selo i seljak ne protive se dinamici grada, nego joj u mnogom otvara vrata bez bojazni da će se radi toga otuđiti od domaćeg ognjišta. Hrvatski seljak ne smatra svoju zemlju i svoj dom privrednim poduzećem u smislu trgovine, obrta ili industrije, nego naslijeđenom ili stečenom očevinom. Ta razlika shvaćanja između grada i sela ne prestaje ni u racionaliziranoj seljačkoj privredi, koja nastoji pomoću tehnike (kemije) što povoljnije iskoristiti mogućnost i plodove zemlje.

Svakako je potrebno više razumijevanja gradskih stanovnika naprama činidbama, koje čitavom narodu doprinose stanovnici sela svojim životom i radom. Kad seljak ili seljakinja dođu u grad pa se nakon svršenog posla, — koji se u pravilu sastoji od donašanja na tržište poljodjelskih proizvoda i nabave industrijalnih proizvoda, odmore i okrijepe u gostionici ili prolaze mimo velikih kavana, u kojima se često kroz sate zadržavaju gradski ljudi i njihove žene, sigurno si postavljaju pitanje, da li od tolikog broja gradskih žena i jedna od njih znade, koliki trud i rad snose njihovi narodni drugovi i narodne družice — seljaci i seljakinje — u kući i na polju, u dvorištu i u štali, po danu i po noći, po ljeti i po zimi?!... Ta činjenica mora i gradske ljude ponukati, da u svakoj prilici uvaže ogromnu radnu energiju, koju ulaže selo i njegovi stanovnici za čitavu narodnu zajednicu pa ne bi ni kod njih smjela prevladavati isključivo težnja za podmirivanjem različitih ekstravagantnih potreba ni prekomjerne udobnosti. Pored toga trebalo bi spoznati vrijednost uzajamnih činidaba, tražiti momente, koji spajaju i produbljivati međusobno povjerenje, jer kao što ne čine narod ni državu samo muževi, nego muževi i žene, tako ne čine narod ni državu samo gradovi, ni samo sela, nego sela i gradovi zajedno. Među njima mora se razviti odnos uzajamnog razumijevanja, pomoći i služenja. Za to su potrebne unutarnje moralne sile koje su latentne, samo ih treba probuđivati i podržavati na obostranu korist a na sreću čitavog naroda.

Orijentacija gradskog stanovnika prikazuje se često kao opreka naravi, otuđenje od zemlje-hraniteljice i braniteljice bogatog i siromašnog, radnika i činovnika, tvorničara i trgovca. No da li je stanovnik grada zaista posve zaboravio na zemlju? Zar ju on ne nastoji upoznati? Nema sumnje da seljak vjerno na njoj živi! Narav stanovnika grada je drugojačija, a šetališta, gradske šumice i parkovi su idealni izričaj njegovoga doživljaja naravi, kojoj on nastoji u gradu dati umjetničko obilježje. Osim toga moderni stanovnik grada upotrebljuje svaku moguću priliku da posjećuje prirodu izvan gradskog područja i tom prilikom promatra sve sa stajališta umjetničkog užitka i dok seljak čuva i brani oporu

zemlju, u koju mora unositi svoj znoj i muku, stanovnik grada usrećen je svakim korakom, kojim po njoj stupa, uživajući u lijepom prirodnom krajobrazu, koji je oblikovan seljačkim rukama. Konačno stanovnik grada nastoji po mogućnosti osigurati i u gradu nešto od seoske prirode u svojim vrtovima u središtu grada kao i na njegovoj periferiji. Sve je to izričaj blizine prirode, i ako ju drugojačije doživljuje selo od grada. Selo i seljački svijet živi neprestano u naravi s kojom ga usko povezuje i njegov poljodjelski rad, dok je stanovnik grada stisnut u gradske zidove i ulice s malo svjetla i sunca pa za to osjeća potrebu da izađe u prirodu izvan gradskih kuća i uglova. Konačno treba uvažiti, da je pretežna većina hrvatskih gradova seljačkog značaja. Dovoljno je pogledati na gradske periferije kao i na veliki priliv sela u gradove. Gradski stanovnici većinom su u drugoj ili trećoj generaciji porijeklom sa sela pa i danas mnogi od njih imaju na selu svoju rodbinu, a često i komadić zemlje.

Opravdano je očekivanje sela, da će im grad pomoći stručnim silama, koje se u njemu izobražuju. Selu su potrebni liječnici, veterinari, agronomi, učitelji i mnogi obrtnici. Sprema tih stručnjaka pozvana je da unaprijedi sadanje stanje, koje ne zadovoljava ni napredno shvaćanje seljaka, koji su željni znanja i nastoje putem samopomoći podići svoje gospodarstvo, zdravlje, kućanstvo i općinu. Opravdan je prigovor sela, da ga ostavljaju njegovi vlastiti seljački sinovi, kad u gradu dovrše nauke i steknu stručnu spremu. To iziskuje shodne mjere, koje će omogućiti zadovoljenje toga očekivanja sela.

U tom smislu pripada posebna zadaća crkvi i školi, koje su usko povezane sa selom i pozvane da na selima vrše eminentne kulturne zadaće i pomažu zajedno s drugim mjesnim organizacijama socijalno, ekonomsko, zdravstveno i opće kulturno unapređivanje. Škola na selu nije danas samo školska zgrada, u koju se kroz određene školske mjesece sakupljaju školski obvezanici, da si u njoj pribave elementarno znanje, nego stanica s kojom je najuže povezan svaki stanovnik sela i koja mora surađivati po svojim predstavnicima u radu za bolju budućnost sela, u kojemu je smještena, i čitavoga hrvatskog naroda,. Upravo u suvremenoj školi na selu može se najbolje očitovati suradnja između sela i grada, između hrvatskog seljaka i sinova hrvatskog naroda, koji su u gradovima stekli svoju pedagošku spremu i koji su pozvani da na seoskim školama šire prosvjetu i sudjeluju kao narodni učitelji kod poboljšanja pomenutih kulturnih zadataka. Tu je potrebna uska suradnja. Učitelj mora biti svjestan, da je dio naroda i njegov dobar pomoćnik. Povoljan uspjeh može se sa sigurnošću očekivati samo ako se poveća broj pučkih škola i savremeno urede škole i školske zgrade, a budućim narodnim učiteljima omogući sistematska stručna sprema za njihove velike zadatke uopće, a za socijalno-pedagošku službu napose. Bez

takvoga sistematskog i posebnog obrazovanja ne mogu se postići željeni uspjesi, a po njima ocjenjuje selo udio grada i gradske intelektualne elite, koja je pozvana da u njegovoj sredini pomaže podizanje standarda znanja i života. Razumljivo je, da mora narodna zajednica po mogućnosti u što većoj mjeri osigurati materijalnu i moralnu eksistenciju učiteljskog staleža tako, da se mogne posve posvetiti velikim zadacima, koji se od njega očekuju u današnjim vremenima, koja postavljaju pojačane zahtjeve na svaku jedinicu naroda.

Velika uloga pripada i crkvi (vjeri) i njezinim predstavnicima na selima. Vjera seljaka pokazuje posebne značajke za razliku od načina, kojim ju ispovijedaju gradski ljudi, jer je selo kroz tisućljeta stalne povezanosti uz zemlju i dom, prirodu, mučan rad i božji blagoslov usko povezano s božjom prirodom. Tečajem godišnjih mijena uzrokuje naravnu zakonitost njegovog rada. Selo zadržaje tradicionalno od starine naslijeđeno shvaćanje i odlikuje se dubokom religioznošću za razliku od gradskog čovjeka, koga slučaj navodi s jednog mjesta u drugo, te koji se nalazi pod utjecajem prolaznosti i neprestane promjene, a sve to stvara u njemu spoznaje i predodžbe, koje ga u mnogom udaljuju od njegovog sunarodnjaka sa sela. Tako nastaju opreke između sela i grada, njihovo međusobno nerazumijevanje i nepoznavanje. Selo je čvrst čuvar narodnog blaga, jezika, krajobraza, doma i domovine. Zemlja, koja ga hrani, i dom, koji ga brani, vrše kod seljaka važnu odgojnu funkciju i pripada im ogromna socijalno-politička vrijednost. Svijet seljaka je vlastiti svijet misli i doživljaja, a živa predaja stvara jednaki životni izričaj i zajednicu jednakih pogleda, težnja i orijentacije. Na stare naslijeđene tečevine, koje se čuvaju u seljačkim obiteljima i rodovima (zadrugama), pridolaze i nova kulturna dobra, koja seljaštvo stvara kroz generacije prema novim prilikama (adaptirano kulturno dobro). Vjera u Boga i životni rad svodi čitavu eksistenciju sela u veliki kulturni poredak, koji vrijedi za sve članove užih seoskih zajednica. Vjera seljaka nije znak zaostalosti ni primitiviteta, nego se u njoj odrazuje unutarnje uvjerenje i duboki osjećaj. Tu činjenicu i potrebu treba uvažiti i pružiti joj adekvatno zadovoljenje sa sociološke, pedagoške i psihološke strane u vezi sa svim akcijama, koje se provode s time u vezi. Hrvatsko narodno svećenstvo na selima požrtvovno je dijelilo dobro i zlo s narodom i riječju i djelom, i perom i mačem, kad su iziskivale potrebe cijelog naroda. Ono je podržavalo narodnu tradiciju i privrženost naroda vjeri. Seljaštvo i vjera ne stoje si nasuprot kao dva suprotna svijeta, kako se to često ističe za gradske stanovnike u vezi s njihovom vjerskom indiferentnosti i modernizmom. Vjera seljaka nije upravljena samo na ovaj, nego i na onaj svijet. Tako se može lakše razumjeti povjesno geslo oca domovine Dr. Ante Starčevića »Bog i Hrvati« i lozinka modernih uje-

dinitelja hrvatskog naroda braće Radića, koji su na hrvatsku zastavu stavili značajne riječi »Vjera u Boga i seljačka sloga« u smislu opće narodne sloge. Ideja vjere nije prema seljačkom shvaćanju samo stvar crkve i svećenika, nego traži da se prema njezinim moralnim naukama provodi rad i život, jer nas ona uči, da smo ljudi i članovi jedinstvene hrvatske zajednice, u kojoj mora za njezino održanje postojati visoka svijest, požrtvovnost do samoprijegora i ljubav prema bližnjemu uz koordinaciju volja i otpornosti protiv tuđih presizanja u narodnu dušu i narodno područje. Religiozna vjera stvara podlogu i za vjeru u bolju narodnu sudbinu, a historija hrvatskog naroda pokazuje, da su u njemu inherentne mnoge konstruktivne snage. Potrebno je svagda utjecati, da se te njegove snage ne gube u sitnim trzavicama i sprečavati, da se iz njih stvaraju problemi, koji opća narodna stremljenja skreću s pravog historičkog puta. Tako ćemo neprestano učvršćavati misao sudbinske povezanosti sela i grada, koji će također morati priznati od kolike važnosti je vjera sela s općega narodnog stajališta, a sve usko povezali spoznaja, da smo narod s posebnom narodnom individualnosti, koja traži svoje oživotvorenje u svom narodnom duhu, koji u stoljetnim borbama nije nikad napustio svoju državnost. Kad gradski ljudi dolaze prolazno na selo, treba da poštuju religiozne osjećaje sela i da ga u tom pogledu ničim ne vređaju. I to će ojačati našu narodnu zajednicu.

Problemi grada podjedno su problemi čitavog naroda, jer se u gradovima razvija, njeguje i raspravlja o problemima znanosti, umjetnosti, religija, športa, privrede i politike, u gradovima postoje srednje, stručne i visoke škole, u gradovima vrše se mnoge kulturne pripreme (programi), koji se odavde prenose na selo, u gradovima (napose u glavnim gradovima) smještene su vrhovne državne oblasti, tu zasijedaju zakonodavna tijela, tu izlaze najveći dnevnici (novine) i najvažniji stručni časopisi, a bogata zbirka umjetnina i starina omogućuju duševne užitke i upoznavanje narodne i opće kulturne ljudske povijesti. Na sve te poticaje odaziva se jeka iz sela i odanle dolazi odgovor i prigovor, ali odanle struji nova svježa krv, nova narodna snaga i zdravi novi impulzi. U tome je uzajamno djelovanje sela i grada. Radi toga je razumljivo stajalište stanovnika grada, koji je često opravdano ponosan na gradske kulturne tekovine, jer se i u njemu razvija ponos i ljubav za vlastiti grad, koji ga privlači neodoljivom snagom ne odbijajući ga pri tome od povezanosti sa selom. Stanovnik modernog grada nije prema selu u odnosu, u kojemu su se grad i selo nalazili u srednjem vijeku ili na početku novog vijeka. Stanovnik modernog grada odrekao se izoliranosti i pruža selu prijateljsku ruku na zajednički rad, za zajednički domorodni rad, a selo i grad moraju nastojati da približe svoja shvaćanja, da uklone sve što ih dijeli, da otupe oštrice i da si pruže bratske

desnice na dobro naše hrvatske domovine. U svemu tome mora da prednjači glavni grad, kao prijestolnica, srce i duša naroda, u kojemu su smještene vrhovne zakonodavne, sudske i upravne oblasti, s razvijenim privrednim aparatom. Vrijedno je zabilježiti s time u vezi, što je napisao Ante Radić o gradu Zagrebu u prikazu »Hrvatski glavni grad« (Dom, 1901., br. 19): »Kaže se, da je glavni grad srce naroda, drugi kažu, da je glavni grad mozak naroda. Kako bilo, dan današnji vrijedi mnogo svakom narodu njegov glavni grad. Nije samo to, što su u glavnom gradu najbogatiji i naučeniji ljudi u čitavom narodu, nego su tu i oni, koji imadu vlast u šakah, koji nješto mogu. A onda treba držati na pameti i to, da je glavni grad obično najveći grad, gdje ima mnogo svijeta na okupu, tu se ljudi mogu lako sastajati, dogovarati, koješta snovati i kovati. I zato, gdje je sve ovako, kako treba, tu je tako: što hoće glavni grad, to hoće narod. Narod gleda na glavni grad kao na dobnik ili na uru (sahat)... Za Zagreb je glavno spomenuti dvije stvari. Prvo: to je glavni grad hrvatski, od onda, kad su izumrli naši domaći kralji... Eto vidite! U glavnom gradu stoji snaga naroda, a snaga i jakost naroda mora biti udarena ravno proti čelu neprijatelju.«

Hrvatski narod, koji je velikim dijelom seljački, rese posebne osebine u narodnom životu, a napose izdržljivost, ustrajnost, poštenje, vjera u pravdu i neslomiva otpornost protiv tlačenja i tuđe nametnute sile u borbi za životna prava. O tome daje hrvatska povijest nebrojenih dokaza, a najnovija faza naše političke prošlosti, koja je počela iza dovršenja posljednjega svjetskoga rata ispunjena je teškim i krvavim borbama za narodnu individualnost i državnu nezavisnost, da narod sam upravlja svojim životom. Ta borba, koja je ujedinila čitav narod u selu i gradu, slomila je konačno sve ograde, jer je hrvatski narod konačno svoj na svome! Najbolji zalog bolje budućnosti je sloga sela i grada, koju moramo propagirati svim sredstvima i na svakom mjestu. Na toj slozi izgradio je hrvatski narod svoje historičko državno pravo, koje prema ocu domovine Dr. Anti Starčeviću predstavlja osnov naše narodne individualnosti i državnosti. Svi treba da služimo toj slozi i da bratski, selo i grad, čuvamo i izgrađujemo stečeno.

Prof. Dr. Eugen Sladović

»Danas je hrvatski narod uz bok slobodnih naroda, danas je Hrvatska Država potpuno ravnopravna sa svima slobodnim i nezavisnim državama. Ona je to danas, ona će to biti sutra, ona će to biti u vječnost, jer za to jamči ustaški pokret...«

Iz govora Poglavnika održanog 21. V. 1941.

SOCIJALNA POLITIKA NACIONALNOG SOCIJALIZMA

Općenito

Osnivanjem Nezavisne Države Hrvatske naše društveno i ekonomsko uređenje ulazi u sistem dirigirane privrede. Poprimivši već prije svijesno ili nesvijesno mnoge predkorporativne elemente stvorena je putem pojedinih staleških nacionalnih organizacija već neka podloga za što lakši zahvat vlasti u odnos rada i kapitala t. j. za provođenje nove socijalne politike Nezavisne Države Hrvatske.

Za nas je prije svega interesantno i potrebno poznati s koliko uspjeha i na koji način je to proveo, te kako to danas provodi nacionalni socijalizam u Njemačkoj svojom novom socijalnom politikom.

* * *

Moderan privredni sistem svojom snažnom unutarnjom dinamikom stvara u najnovije doba ogromne socijalne diferencijacije, koje se reflektiraju u grupiranju pojedinih socijalnih klasa i staleža. Što je zahvat modernog kapitalizma bio jači, time su se i jače ispoljavale nejednakosti i problemi.

Danas kada isčezava ekonomski liberalizam zajedno sa svojom krilaticom »laisser faire«, treba svakako da promotrimo njegove dobre i loše strane. Težište loše strane bilo je u tom što se kapital akumulirao u rukama nekolicine ljudi, a radna se klasa povećala mnogo više nego što se računalo. Prema shvaćanju liberalizma sloboda rada imala je nastupiti mjesto prijašnjih različitih forma socijalne vezanosti. No pravna sloboda rada samoga liberalizma nije odgovarala pravoj privrednoj slobodi rada. Slobodnim ugovorom s malim ili nikakvim utjecajem države radnik se ne smatra ravnopravnim faktorom nego radnim subjektom, te pravna vlast nestaje pred faktičnom. Stvara se radno tržište i radna se snaga poput robe stavlja pod zakone ponude i potražnje. Ostali mnogi momenti, pa i samo svaćanje poduzeća i poduzetnika stvorilo je stanje u kojemu je bilo nemoguće naći rješenje za pravedan socijalni život radnika, a da se temeljno ne promjeni čitav društveni poredak.

Radništvo osjeća težinu vlasti nad sobom. Ono je uvjereno da je to posljedica toga što nema kapitala. Javljaju se težnje za oslobođenjem i ravnopravnosti, koje se odrazuju u sukobu rada i kapitala. Osnovni problem kapitalizma je problem radništva, koji je usko vezan s liberalističkim svaćanjem rada i kapitala. Samopomoć radništva pomoću organizacije i kolektivnih ugovora, štrajkova, bojkota služi samo kao momentano poboljšanje radnih uvjeta, no konačno rješenje prema sva-

ćanju nacionalnog socijalizma u liberalizmu je nemoguće provesti. Sukob rada i kapitala ometa gospodarski i politički razvoj jednoga naroda, te danas predstavlja centralni problem socijalnih pitanja.

Socijalne nauke bave se općenito proučavanjem socijalnih pojava sa ciljem da se poboljša materijalno stanje širokih slojeva naroda. Socijalna politika bavi se proučavanjem pojava, ideja, učinaka, ustanova i zakona svake vrsti, koji imadu za cilj unapređenje fizičkih i duševnih vrednota narodnih slojeva, koji se nalaze u slabijem položaju i klasnoj suprotnosti prema drugim (slojevima) klasa.

Posljedice takovog stanja i nastojanja modernih socijalnih nauka jesu nove socijalne reforme i društveni poredci, koji nastoje da provedu apsolutnu prevlast rada nad kapitalom ili da stave kapital u službu narodne zajednice.

Općenito, a naročito u nacionalnom socijalizmu postoji uska veza između političke ekonomije i socijalne politike. U političkoj ekonomiji prevladava momenat korisnosti, a u socijalnoj politici stanovište etike te sekundarne klase koja je nastala ekonomskom i socijalnom diobom. Nova njemačka nacionalna ekonomija oštro kritizira karakteristike klasične ekonomije. Klasična ekonomija polazi sa stanovišta pojedinca ili kako ona sama veli »najvećeg zadovoljstva najvećeg broja ljudi«. Ona je prema nacional socijalističnom svaćanju potpuno materijalistička, jer ta sreća pojedinaca imade se osnivati na materijalnim osnovima. Ona potpuno predviđa postojanje narodnosti kao živog organizma. S jedne strane postavlja pojedinca a s druge strane čovječanstvo. Između radnje čovjeka i svjetske trgovine postoji još narod sa svojom privredom, a to tadanja nauka nije svaćala. Zbog toga i dolazi do internacionalne podjele rada. Prema tome shvaćanju privreda mora biti slobodna i potpuno autonomna, jer će na taj način najlakše postići svoj cilj i svrhu najvećeg zadovoljstva. Iz toga liberalističkog svaćanja o postojanju jednog »ordre naturelle« ili jedne »harmonie naturelle« dolazi se do toga da je glavna zadaća političke ekonomije bilo otkrivanje ekonomskih zakona. Pronalaze se potpuno apstraktni prirodni zakoni, koji vrijede jednako za sve narode i sva vremena. Potpuno se pregledavaju rasne i narodne razlike.

No pored ove kritike pripisuje nacionalni socijalizam liberalizmu i neke pozitivne strane. Prije svega doveo je do razvrgnuća starih veza, koje su našle svoju formu u cehovima i velikim posjedima feudalaca, u kojima je seljak bio potpuno neslobodan. Zasluga je liberalizma povećanje proizvodnje i povećavanje opskrbljivanja ljudi ekonomskim dobrima. Ne može se poreći da su kod toga igrali najveću ulogu osobni interesi i slobodna konkurencija. To povećanje produkcije i poboljšanje

opskrbljivanja ljudi dovelo je do nevjerojatnog porasta broja stanovništva, koje se očituje u toku posljednjih stoljeća. Ali taj liberalizam uzrokovao je slobodnom privredom to da država nije ostala slobodna od privrede ili bolje reći financijskog kapitala. Iz te na oko slobodne privrede, a u stvari hegemonije privrede nad državom nastao je problem kapitalizma. Nastaje industrijski proletarijat, koji se naročito u početku industrijalizacije nalazi u očajnim prilikama. Dakle ono što je nastupilo nije bila očekivana harmonija, nego naprotiv društvena disharmonija, koja je dovela do masovnih kretanja protiv kapitalizma iz kojih je nastao marksizam. Prema svaćanju nacionalnog socijalizma i njegovih ekonomista, svaki narod mora imati svoju nacionalnu privredu. Glavna je zadaća svakoga naroda da harmonično razvije svoje produktivne snage. Osnovni princip novoga njemačkog shvaćanja je odbijanje individualizma i klasnog opredjeljenja. Nova njemačka nacionalna ekonomija izlazi iz privrede. Ona je narodno privredno orijentirana nauka. Za nju je narod »Mittelpunkt«, a kod fašizma je to država, što je nesumnjivo najbitnija razlika između nacionalnog socijalizma i fašizma. Država je nosilac narodne organizacije, a privreda ima da služi narodu, koji je najvažniji faktor.

Socijalna strana privrede mora se uzimati uvijek u obzir i promatrati kao najvažniji problem. Za klasičnu ekonomiju bio je problem nadnice problem cijena. Ona je stvorila zakone po kojima se određuju cijene robi i radu i došla je do poznatih zakona koji kulminiraju u poznatom Ricardovom zakonu radničke nadnice. Pitanje je bilo postavljeno posvema privredno bez obzira na njegovu socijalnu stranu. Za novu njemačku nacionalnu ekonomiju je problem nadnice ne samo privredni nego prvenstveno socijalni problem o kome država mora voditi računa. Stoga država mora da vodi usporedo privrednu i socijalnu politiku.

Prema shvaćanju korporativnih teoretičara novo društveno stanje nastaje onda, kada socijalna izgradnja jednoga naroda poprimi korporativni karakter i kada se uspostavi ravnoteža između pojedinih socijalnih grupa, t. j. kada nestane klasne borbe kao ploda čista liberalizma.

Uzroci socijalnih pokreta bili su pretežno u tome, što su pojedini staleži kao njihovi nosioci bili neobjektivno promatrani i kao takovi stavljani u narodnu cjelinu. To se naročito opaža u kapitalističkom sistemu kod industrijskog radništva, te kod srednjeg staleža, koji je najviše pogođen svjetskim privrednim razvitkom i modernom industrijalizacijom. Dužnost je države, da ovakve pojave u socijalnom životu naroda odstrani. Prema korporativnim teoretičarima totalitarnih država, država ne može to da sprovede u liberalističkom sistemu. Prema tome ako je socijalna ravnoteža iz bilo kojeg razloga poremećena, mora država

svojom intervencijom tu ravnotežu opet uspostaviti. Prema tome shvaćanju socijalna politika predstavlja sukus mjera, koje idu za tim da utjecajem socijalnog ustrojstva stave sve socijalne grupe ravnopravno u narodnu cjelinu i uzdrže trajno osiguranje socijalne ravnoteže. Stoga je prema nacionalnom socijalizmu čista socijalna politika samo ona, koja se bavi narodom kao cjelinom, a ne ona, koja zastupa pojedine socijalne grupe za razliku od ostalih shvaćanja, koja su išla pod utjecajem socijalizma tako daleko, da su socijalnu politiku smatrali kao čistu »zaštitnu politiku posloprimca«.

Idejni nosilac socijalne politike u današnjoj Njemačkoj imade biti narodna zajednica, koja se sastoji iz sva tri faktora, t. j. države, socijalne organizacije i poduzeća.

Što imade jedna država razvijeniji i kompliciraniji privredni sistem, to su i njeni unutarnji socijalni odnosi različitiji. Da se može izgraditi potpuna socijalna izgradnja, mora država da bude slobodna od unutrašnjih trzavica, te da narod bude podijeljen u pojedine staleže. Visoki kapitalizam donio je sobom problem rada i kapitala, koji bi u skrajnoj konzekvenci doveo do opasnosti socijalne revolucije, pa bi to značilo samoubojstvo za samu državu kada bi ona ostala kod toga pasivna, kako to od nje zahtjeva čisti liberalizam.[1])

Moderna nacionalna socijalistička država postavila si je za zadaću stvoriti novi red i pravilno uvrstiti radničku klasu u narodnu zajednicu. Prošli kao i sadanji svjetski rat bili su pokus za unutarnje stanje pojedinih država. U Njemačkoj je do rata bilo raznih uredba, da se popravi stanje radništva, ali prema mišljenju nacionalnog socijalizma nije se našlo istinsko i pravo rješenje, jer nije uspjelo staviti industrijsko radništvo u narodnu cjelinu. Slučaj Rusije imao je jak utjecaj na samu Njemačku, pa se to nastojalo spriječiti mnogobrojnim socijalnim mjerama i zakonima. Svi ti zakonski zahvati pokazali su se neuspjelim i preslabim, a i sam razvitak visokog kapitalizma pokazivao je da treba stvoriti nove puteve. Prema nacionalnom socijalizmu obje ideje, t. j. marksizam i liberalizam, dolaze s različitih strana, ali se ipak sjedinjuju u jednoj točci, a ta je materijalizam. U liberalizmu je govora o svjetskoj privredi, svjetskoj konzumaciji, proletarijatu, nezaposlenosti, a potpuno nestaje misao naroda kao temeljnog elementa današnjeg nacionalnog socijalističkog pokreta.

Osnovno načelo privredne politike nacionalnog socijalizma je njegov vođa Hitler ovako formulirao: »Ne živi narod za privredu, niti privreda postoji radi kapitala, nego kapital služi privredi, a privreda narodu.« I liberalizam i socijalizam su učili da državno uređenje valja saobraziti

---

[1]) Isp. Thalheim: Socialpolitik. Leipzig. 1935. str. 10.

onom privrednom uređenju, koje vrijedi kao racionalnije. Nacionalni socijalizam je naprotiv vidio u cijeloj privredi samo sredstvo za što uspješnije razvijanje nacionalne države. Zbog toga i žrtvuje ekonomske interese političkim ciljevima. On se duboko razlikuje od liberalizma i socijalizma, time što traži državni nadzor nad privrednim životom, što liberalizam u načelu odbacuje, a socijalizam želi to uvesti u klasno-radnički interes, a ne u korist narodne zajednice, kako to zamišlja nacionalni socijalizam. Nacionalni socijalizam tjera marksizam kao doktrinu, koja provođenjem klasne borbe ruši narodno jedinstvo.[2])

Sigurno nije bilo zemlje u svijetu, čija privreda bi bila tako raznolika u svojim organizatorskim vezama, kao što je to bio slučaj s Njemačkom.[3])

Poslodavci bili su udruženi u »Udruženje njemačkih poslodavaca« na čelu kojih je stajalo 200 glavnih udruženja poslodavaca sa 2.800 podudruženja. Ta udruženja zaposlivala su oko 6,5 milijuna radnika.

Radništvo bilo je organizirano u sindikatima, od kojih je bilo:

30	liberalno-centralnih	sa	13.800	manjih
19	kršćanskih	„	5.700	„
24	Hirsch-Dunckerova	„	1.900	„
11	komunističkih			
69	tako zvanih »žutih«.			

Pored toga bilo je mnogo manjih neutralnih i konfesionalnih partijskih političkih sindikata.

Privatni namještenici bili su organizirani i podijeljeni na oko 120 saveza ili udruženja.

Liberali bili su u suprotnosti s marksistima i imali su godine 1932. oko 4 milijuna članova. Oni su također temeljili svoju borbenu politiku na klasnoj borbi, ali su ipak bili protivni svakoj revoluciji i stajali su na stanovištu evolucije kapitalizma k liberalizmu.

Katolički sindikati imali su oko 1 milijun članova. Osnovao ih je katolički biskup Ketteler i evangelički propovjednik Stöcker. Hirsch-Dunckerovi sindikati imali su oko 500 hiljada članova. Ove sindikate osnovali su knjižar Duncker i nacionalni ekonom Hirsch. Komunistički sindikati bili su organizacija komunističke stranke. Svi su ovi zastupali klasnu borbu i stajali u oštroj protivnosti s t. zv. »žutim«, koji su odbacili klasnu borbu, a ujedno nisu ni potpadali pod tarifne ugovore. Sve ove organizacije bile su članice međunarodnog ureda rada u

---

[2]) Isp. Jovanović: Država II. dio. Str. 436.

[3]) Isp. Müller: Das soziale Leben im neuen Deutschland. Berlin, 1938. str. 1.

Genfu iz kojeg je g. 1933. Njemačka istupila, kada je naišla na oštru osudu i neprijateljstvo pretstavništva internacionalnog radništva.

Stanje i raspoloženje radne klase nužno je diktiralo nacionalnome socijalizmu pojam »socijalizam«. Nacionalizam imade dati pravac političkome radu, a socijalizam socijalnoj ekonomskoj izgradnji države. No dok je fašizam u Italiji proglasio korporativni sistem sastavnim dijelom svojega uređenja države i društva tek nekoliko godina nakon zauzeća vlasti, dotle je nacionalni socijalizam davno još prije zauzeća naglasio »socijalizam« kao bitni sastav svoje ideologije.

Socijalna pravednost i »socijalizam« može se provesti jedino kada se interesi pojedinca podrede interesu zajednice.[4]) Gemeinnutz vor Eigennutz.)

Praktična provedba socijalne politike

Iz prijašnjih razlaganja vidjeli smo osnovne misli socijalne politike u nacionalnom socijalizmu i stanje koje je vladalo do god. 1933. t. j. do zauzeća vlasti po nacionalnom socijalizmu.

Nasuprot klasnoj borbi stavlja nacionalni socijalizam nove ideje i institucije. Ističe apsolutnu jedinstvenost naroda, jer poduzetnik i radnik su samo organi naroda, koji imadu da rade za skupni cilj. Dosljedno tome imade društvenu organizaciju prožimati ideja zajednice, koja je oličena u skupnom cilju, a ne ideja interesa.[5])

Odstranjenjem klasno borbenih organizacija prošlosti počeo je nacionalni socijalizam zakonski provoditi svoje koncepcije o uređenju socijalnih odnosa. »Revolucionarnim« aktom od 2. svibnja 1933. odstranjene su sve dotadanje organizacije, na čije mjesto imade stupiti samo jedna jedinstvena organizacija sviju onih koji djeluju u privredi njemačke države. (Deutsche Arbeitsfront). Zakonom od 19. svibnja 1933 uređena je i institucija »Povjerenika rada« te konačni glavni socijalni zakon od 20. siječnja 1934. (Gesetz zur Ordnung der nationalen Arbeit).

Zakon o uređenju nacionalnoga rada. Tim je zakonom nacionalni socijalizam uredio sve odnose radnog ugovora, socijalne organizacije poduzeća zakonske zaštite rada i suđenja kod radnih sporova.

1. Čitava socijalna organizacija imade se usredotočiti u poduzeću kao stanici socijalno ekonomskog života. Nadalje shvaćanje naroda kao jedne cjeline.

2. Radni odnos uređuje se na načelu vodstva sa strane poduzetnika i vjernosti sa strane posloprimca, čime se uklanja mogućnost klasnih

---

[4]) Isp. J. Šćetinec: Nacionalni socijalizam. Zagreb 1937 str. 34.

[5]) Isp. J. Šćetinec: Nacionalni socijalizam. Zagreb 1937. str. 76.

sukoba i borba. Mjesto poslodavca i posloprimca dolazi sada vođa poduzeća i sljedbenici »Gefolgschaft«. To načelo vodstva imade da se potpuno razlikuje od dosadanjeg birokratskog upravljanja i parlamentarno demokratskih metoda (Betriebsrat).

3. Misao socijalne časti t. j. da se međusobne dužnosti poduzetnika i posloprimca prosuđuju prema kriteriju socijalne časti, čime se ima da ukloni prevlast kapitala nad radom i osobom radnika.

4. Da država putem svojih posebnih organa t. j. povjerenika rada (Trauhänder der Arbeit) štiti u socijalnim odnosima opći interes.[8]

Osnovno »načelo vođe« primjenjeno je i na poduzeće kao jedinicu socijalnog i gospodarskog života, a koje imade biti težište nove socijalne politike. Na čelo poduzeća dolazi vođa, koji imade apsolutnu vlast upravljanja u gospodarskom, financijskom i organizatorskom pogledu, te prema tome vlast zapovijedanja radnom snagom radnika i namještenika. U poduzeću imade se zajednički brinuti vođa i sljedbenici (Gefolgschaft) da postignu zajednički cilj kome je poduzeće namijenjeno i da budu od koristi narodnoj zajednici. Vođa poduzeća redovito je sam poduzetnik, koji se smatra samostalnim i odgovornim upravljačem poduzeća. On je u pravilu vlasnik poduzeća, a kod juridičkih osoba dioničkih društava zadruga i društva s ograničenim jamstvom onaj koji odgovara za upravu poduzeća.

Pouzdanje i povjerenje između vođe poduzeća te radništva i namještenika imade se provesti time, da mjesto prijašnjih »radničkih vijeća« (Betriebsrat) u svim poduzećima, koja imadu najmanje 20 zaposlenih dolazi jedan pouzdanički odbor, koji se sastoji od 2 do 10 članova.[7])

Ovaj odbor ne predstavlja samo radništvo kao što je to bilo kod »radničkog vijeća« nego cijelu radnu zajednicu.

Radničke povjerenike određuje vođa poduzeća, a potvrđuje ih tajnim glasovanjem sve osoblje. »Pouzdaničko vijeće« ima se dogovarati o poboljšanju poslovnih prilika i da utječe na uklanjanje razmirica. Svrha je pouzdaničkog vijeća probuditi uzajamno povjerenje unutar zajednice poduzeća. (§ 6. st. 1. zak. o nac. uređenju rada).

»Pouzdaničko vijeće« kao sastavni dio sistema vodstva nastoji se što više usavršiti i organizirati kako bi mogao da postigne svoju svrhu, te da stvori neku harmoniju između rad i kapitala.

Kod sklapanja ugovora o radu naročito važnu zadaću daje se principu vodstva, jer se tu nalaze dvije strane sa svojim materijalnim in-

---

[7]) Privredna organizacija Njemačke. Uredio Bajkić. 1935. str. 162.

[8]) Isp. J. Šćetinec: Nacionalni socijalizam. Zagreb 1937. str. 77.

teresima, koje treba s mnogo opreznosti dovesti u suradnju na temelju idealnih momenata.

»Vođa« poduzeća dogovara sa svojim radništvom i namještenicima uvjete rada i nagrade, budući da su ukinuti kolektivni ugovori i sindikalne organizacije kao njihov pravni subjekt.

Radnik sklapa individualno ugovor o radu prema propisanome »poslovnom redu« koji određuje uslove rada i naplate. Da se izbjegnu mogućnosti izrabljivanja po poduzetniku većina »pouzdaničkog savjeta« imade pravo žaliti se na povjerenika rada. Povjerenici rada imadu biti organi, koji će kontrolirati da li se socijalni odnosi u poduzeću sprovode prema ciljevima socijalne politike nacionalnog socializma. Tako povjerenik rada može propisati smjernice za jedinstveno uređenje visine plaće i uvjete rada na nekom većem gospodarskom području, te da se poduzeće tih odredaba i drži. Konačno može prema potrebi propisivati po saslušanju svojeg savjetodavnog odbora stručnjaka i tarifni pravilnik koji je obvezan za pojedine skupine poduzeća kojima se određuje minimalne nadnice i uslovi rada. Ti su tarifni pravilnici akt državne vlasti i vrelo prava, kao što su zakoni i uredbe, te mogu biti protegnuti na čitavo jedno područje gospodarsko za stanovite skupine poduzeća[8]).

Prve godine iza stupanja na snagu »zakona o uređenju nacionalnog rada« izdano je okruglo 1.700 tarifnih pravilnika i smjernica[9]).

Da se uzmogne izvršiti radno pravo vrše nad njim nadzor »povjerenici rada« (Trauhänder der Arbeit). Njih postavlja kancelar Reicha, a stoje pod nadležnošću ministra rada. Institucija povjerenika rada stvorena je još prije objave »Zakona o uređenju nacionalnoga rada«. U početku im je bilo povjereno da se brinu za stvaranje dobrih odnosa u poduzeću i naročito za izvršenje tarifnih ugovora. Glavni zadatak im je još uvijek nadzor nad tarifnim ugovorima i poslovnim radom u poduzeću, ali su im povjereni i novi zadaci i to prvenstveni nadzor nad »vijećem povjerenika« i suradnja sa socijalnim sudovima časti. I ako je polje rada na kome surađuju povjerenici rada prilično neograničeno, ipak se u većini slučajeva pripisuje da oni »mogu« intervenirati t. j. katkada im nedostaje izvršna vlast, jer je postojala namjera da se utjecaj države u samo poduzeće što više ograniči.[10]).

Glavni cilj je održanje mira i rada u radnom odnošaju. Povjerenik rada imade važnu funkciju. On treba da bude veza između države, poduzetnika i radnika, pa u koliko je pouzdanik spreman i sposoban može

---

[8]) J. Šćetinec: Nacionalni socijalizam. Zagreb 1937. str. 83.

[9]) Soziale Praxis. 1936. sv. 1. str. 7.

[10]) Isp. Privredna organizacija Njemačke. Uredio Bajkić. 1935. str. 163.

njegovo djelovanje da bude od velike koristi za pravedno provođenje socijalne politike.

Četvrti dio »zakona o nacionalnome radu« prožet je duhom morala i socijalne časti. Međusobno poštivanje socijalne časti imade djelovati između poslodavaca i posloprimaca u njihovom zajedničkom radu za dobro naroda. Postoje posebni sudovi koji imadu zadaću suditi prekršiteljima socijalne časti, kao temeljne ideje nove socijalne politike. Kao teške prekršaje zakon navodi ova četiri slučaja: 1. sa strane vođe poduzeća, ako zlobno iskorišćuje radnu snagu sljedbenika ili inače vrijeđa njihovu socijalnu čast. 2. sa strane sljedbenika, ako ugrožava socijalni mir zlobnim podjarivanjem klasne borbe. 3. sa strane svih pripadnika poduzeća, ako podnose neosnovane žalbe ili tvrdokorno ne ispunjavaju pismene odredbe povjerenika rada i 4. sa strane članova pouzdaničkog savjeta, ako izdaju poslovne tajne koje su doznali u vršenju svoje funkcije. Kazne su opomena, ukor, globa do 10.000.— RM. i u najtežim slučajevima oduzimanje sposobnosti poduzetnika, da bude vođom poduzeća, zatim oduzimanje funkcije poduzetnika i uklanjanje s položaja, u poslu. Ove potonje kazne su vrlo teške za poduzetnika, koji mora predati socijalno vodstvo drugome i za posloprimca, koji gubi namještenje kao »nečastan« te ne može dobiti drugo zaposlenje. Sudovi socijalne časti postoje na području svakoga povjerenika rada po jedan kao prvostepeni sud, a druga i konačna instancija je zemaljski časni sud u Berlinu (Reichsehrengericht).[11]).

Pojedinačne sporove iz radnog odnosa, ako ne diraju čast riješavaju kao i prije radni sudovi (Arbeitsgerichte). Nacionalni socijalizam želi ovim sudovanjem stvoriti novo shvaćanje socijalnih odnosa, te zauzimlje u praksi sam nacionalni socijalizam kod pojedinca za kriterij socijalne časti i nečasti.

Njemačka fronta rada

Sva lica, koja djeluju u njemačkoj nacionalnoj privredi svrstana su u 3 velike skupine:

1. Stalež za nacionalnu prehranu.
2. Zemaljska grupa obrtnika sa zemaljskom i privrednom komorom na čelu.
3. Radna fronta.

Organski su sve organizacije samostalne. Sporazumom između ministra poljodjelstva i vijeća zemaljskih privrednih komora, te vijeća radne fronte stvorena je zajednica između ovih vijeća bez stvaranja

[11]) Isp. J. Šćetinec: Nacionalni socijalizam. Zagreb 1937. str. 85.

novog organa. U pokrajinskim organizacijama stvorene su iste zajednice na isti način. Isto tako i zemaljske grupe pojedinih privrednih grana nalaze se korporativno u radnoj fronti kao i »Stalež za nacionalnu prehranu« i »Zemaljska kulturna komora«.

Radna fronta je jedinstvena organizacija sviju onih koji rade u njemačkoj privredi, izim prije spomenutih grupa. Putem radne fronte imade se ostvariti novo shvaćanje o zanimanju i radu, te ukloniti klasne suprotnosti u duhu solidarnosti i narodnog jedinstva. Sam Adolf Hitler smatra tu organizaciju najvećim svojim uspjehom. U listopadu 1933 izjavio je prigodom jednoga svoga govora: »ako mi jednom budućnost postavi pitanje — što smatram svojim najboljim djelom? onda ću odgovoriti samo to: uspjelo mi je njemačkog radnika opet povratiti narodu«. Nacionalni socijalizam proveo je svoju socijalno političku organizaciju u tri faze:

Prva faza. Po naređenju vođe Hitlera zauzeli su iznenada članovi N. S. D. A. P. stanove i sjedišta uprava slobodnih sindikata. Pojedini savezi stavljeni su pod upravu organizacije nacional socijalističke stranke i njenih stanica, koje su već prije postojale kao dio nacional-socijalističkog sindikata. Budući da su se neki sindikati stavili na raspoloženje, akcioni komitet se je 6. svibnja 1933 raspustio. Pod kontrolom A. Hitlera osnovana je 10. svibnja 1933 »Njemačka radna fronta«, koja obuhvata sve dosadašnje i već prije spomenute sindikate. Te sve organizacije organizirale su se unutar fronte rada u 2 opća saveza i to »Opći savez njemačkih radnika« i »Opći savez njemačkih namještenika«. Upravu je vršio »Mali konvent« sa »Velikim konventom« kao savjetodavnim organom.

U drugoj su fazi ti odjeliti savezi raspušteni te su poslodavci i poslo-primci svrstani u 19 zemaljskih skupina.

U toj fazi stupaju kao neka vrst korporativnih članova »Stalež za prehranu«, »Zemaljska kulturna komora« i »Pravna fronta«.

Treća faza. Nakon sklopljenog sporazuma s predstavnicima obrtne privrede stvaraju se nove socijalne institucije.

1. Radne komore, koje imadu da vode brigu o socijalno političkim pitanjima.

2. Radni odbori sa svrhom da budu pomoćni organi fronte rada i radnim komorama u pitanju poduzeća.

3. Središnji ured za socijalnu odgovornost, gdje se dostavljaju zaključci i želje radnih odbora za vrhovne organe države.

Leipziškim sporazumom podijeljene su uloge »Fronte rada« i »Obrtne organizacije rada« od kojih prva ima da djeluje na području socijalne politike, a druga obrtna na području gospodarske politike. Glavna svrha fronte rada je djelovati odgojno za sve one koji djeluju u njemačkoj

privredi u duhu nacionalnog socijalizma. Taj rad imade biti usmjeren ne sa stanovišta promicanja privrede nego u cilju odgoja i odstranjenja klasne suprotnosti.

U radnu frontu mogu stupiti kao članovi s istim pravima svi radnici, namještenici, obrtnici, industrijalci i pripadnici slobodnih profesija ako su arijskog porijekla. Jedino je državno i autonomno činovništvo izuzeto, jer zauzima u narodnom životu naročit položaj, pa se njihov odgoj sprovodi na drugi način. Radnom frontom upravlja sama stranka. Vodstvo pripada načelniku štaba političke organizacije stranke dr. Robertu Ley-u.

Vođu radne fronte pomažu centralni uredi, među kojima se nalaze uredi za odgoj, štampu i propagandu, za radnička naselja i pravne poslove. Osim toga postoji centralni ured, u kome s vođom surađuju veliki i mali konvent. U ovim posljednjim nalaze se upravljaći centralnih ureda predstavnici stranke, predstavnici staleža i povjerenici rada. Za bazu razvrstavanja u radnom frontu služi, kao i u zakonu o uređenju nacionalnoga rada poduzeće, jer se u ovom imadu primjeniti novi propisi i pogledi o zanimanju i poslu.

Već samo formalnom izgradnjom organizacije radnoga fronta imaju se stvoriti pretpostavke za povoljno djelovanje spomenutog zakona o uređenju nacionalnoga rada. Stari su savezi postupali na osnovi principa o zajedničkom zanimanju, pa su se ujedinjavali pripadnici istog zanimanja bez obzira na poduzeće. Na mjesto toga uzima se za polaznu točku zajednički rad poslodavaca i posloprimaca u poduzeću. Umjesto dosadanje nezainteresiranosti poduzetnika za jedno poduzeće imade da se sada poveća interes jednoga i drugoga. Suprotni interesi imadu se svijesno zapostaviti, ako je u pitanju općeniti zadatak. S time u vezi imade se stvoriti uzajamno povjerenje i mir u radnim odnosima. [12].)

Radna fronta broji danas bez svojih korporativnih članova oko 24 milijuna članova, te time predstavlja bezuvjetno najveću organizaciju na svijetu. Ona je sredstvo stranke preko koje ona provodi svoje ciljeve. Postoji »Zemaljska škola za vođe stranke i fronte rada« u Bernau-u kraj Berlina. Isto tako postoje mnogobrojne škole za profesionalnu struku koje podiže radna fronta. Godine 1934 pohodilo je te škole 85.000 članova, a godinu dana kasnije taj se broj povećao na 380.000. U Njemačkoj godišnje preko 1 milijun mladeži svršava pučku školu i većina stupa u praktični život.

Kako se vidjelo da u mnogim zvanjima postoji hiperprodukcija, a u nekim manjkavost osoblja to se je počeo formulirati odnosno regulirati privredni naraštaj prema potrebi pojedinih zvanja. Ostvarene su mnoge

---

[12]) Isp. Privredna organizacija Njemačke. Uredio Bajkić. 1935. str. 166.

moderne stanice za izbor zvanja koje pomoću moderne psihotehničke metode ispitivaju duševnu i fizičku sklonost pojedinca za njegovo zvanje.

Uzevši u obzir taj nalaz i potrebu same privrede ta stanica sada planski regulira budući privredni naraštaj. Svaka pak veća tvornica imade svoga privrednoga pedagoga i posebne radne prostorije u kojima se odgaja stručno radništvo i namještenici prema metodama moderne privredne pedagogije, koja je u Njemačkoj kao jedna od najmlađih nauka postigla svoju veliku vrijednost i važnost. Na svima visokim trgovačkim školama postoji katedra privredne pedagogije.

Članovi radnoga fronta dijele se na 19 industrijskih zajednica, a regionalno na 32 župe.

Prihodi radnoga fronta su vrlo veliki i kreću se oko 310 mil. RM. godišnje. Od toga daje se za upravne troškove 82 mil. RM, za političko školovanje 18 mil. RM, za stručno školovanje 18 mil. RM, za ciljeve »Snage putem radosti« oko 20 mil. RM, a za potpore oko 100 mil. RM t. j. oko 34% prihoda.

Usprkos svega toga fronta rada nije nikakova staleška organizacija niti modifikacija staleškoga uređenja ostalih država. Bitna razlika radne fronte je to što je osnovana na gospodarskom značenju i funkciji, a ne na profesionalnoj osnovici. Isto tako organi i pojedine institucije ne predstavljaju samoupravne jedinice, nego puke izvršne organe nacional socijalističke stranke.

Snaga putem radosti

Usporedo s materijalnom deproletarizacijom imade ići i duhovna deproletarizacija. [13]) Osnovana je kulturna nacional socijalistička institucija »Snaga putem radosti« (Kraft durch Freude) sa svrhom da duševno i fizički okrepljuje radništvo.

Putem te institucije imade se stvoriti navodno jedna nova demokracija društvenih slojeva. Ta svrha se provodi putem kulturnih priredaba, svečanosti, sporta, raznih tečajeva i institucije »Ljepota rada«. Osnovna tendencija »Snaga putem radosti« je, da radnik svoje slobodno vrijeme provede u uskoj vezi sa zajednicom kako bi mogao postati njen potpuni član. Radniku je omogućeno sudjelovanje u nacionalnom kulturnom životu i primanju plodova cjelokupne duhovne kulture, koja se regulira prema duhu nacionalnoga socijalizma. Sudjelovanje radništva u kul-

---

[13]) R. Rauecker: La politique sociale de la nouvelle Allemagne. Berlin 1935. str. 10.

turnom životu nesumnjivo podiže kulturni niveau samoga radništva a u samome radništvu planski se stvara pogled na svijet prema cilju i zamisli same stranke. Ono što je prije bilo moguće samo t. zv. gornjoj klasi t. j. sudjelovanje na kazališnim priredbama, koncertima, predavanjima i putovanjima to omogućuje institucija »Snaga putem radosti« svakome njemačkom radniku. Prije nije bilo moguće običnome radniku da provede svoj odmor na moru ili u planinama, danas mu omogućuje ta organizacija jeftine izlete i inozemna putovanja na kojima može i on prema svojim skromnim sredstvima da sudjeluje. Oni prave putovanja u norveške fjordove, na engleske otoke te gradove Španije i Italije. Već u prvoj godini bilo je na takvim izletima oko 2 milijuna ljudi, koji sigurno ne bi mogli putovati uz prijašnje okolnosti. God. 1936 putovalo je u samoj Njemačkoj oko 6 mil. ljudi, a u inozemstvo oko 1 milijun. Isto tako posvećuje se pažnja sportu putem mnogobrojnih sportskih organizacija. Svako poduzeće imade sportsko igralište na kojem se priređuju razne priredbe koje su organizirane pod vodstvom »Snage putem radosti«. U tome sportskom odgoju ne ide se za rekordom pojedinca nego za što većim uspjehom zajednice.

Svaki čovjek koji je zaposlen u njemačkoj privredi barem šest mjeseci imade pravo na godišnji dopust o najmanje 6 dana, koji mora da iskoristi na jedamput.

»Ljepota rada« imade biti novo shvaćanje rada t. j. da radnik radi s veseljem i ljubavlju za rad i da se ne osjeća u tamnim zamazanim prostorijama robom kapitalističkoga sistema. Time se stvaraju vanjski preduvjeti, koji psihološki djeluju na radnika i njegovu volju za rad. Ti preduvjeti ta »Ljepota rada« imade se stvoriti vanjskim uređenjem poduzeća, radnih prostorija pomoću svijetlosti i higijenskog uređaja, te reda na samome radnom mjestu. Svako veće poduzeće ili tvornica imade moderne higijenske uredbe, parkove, sportska igrališta, ugodne prostorije i doručkovaonice u kojima radnik jede i sprovodi svoj podnevni odmor. Stvaraju se t. zv. ogledna poduzeća (Musterbetrieb) i natjecanja takvih poduzeća i ono poduzeće koje je u tome smislu najviše za svoje radništvo učinilo dobiva na koncu godine nagradu i proglašuje se pobjednikom. Važnu funkciju unutar »Snage putem radosti« imadu »radne čete« (Werksscharen). To su mladi ljudi od 18 do 25 godina, koji imadu biti pioniri nacional socijalističkoga duha u poduzeću. To oni provode putem pjesama, predstava, zabavnih večeri na kojima sudjeluju svi pripadnici poduzeća da zajedno proživljuju te duševne događaje kao nerazdjeljivi članovi zajednice. Vidimo da nacionalni socijalizam iznalazi uvijek nove momente, kako bi obuhvatio sve slojeve i dijelove naroda u jednu zajednicu, bilo to u radu ili slobodnom vremenu i da kod toga

individuum gubi sve više svoje značenje te da u tom masovnom pokretu postaje samo čovjek mase.[14])

Slične organizacije sa sličnom svrhom imadu fašizam u svojoj instituciji »Dopo lavoro« i Portugal u »Veselje u radu«.

Radna služba

Osnovnu misao ove organizacije nalazimo u Bugarskoj. Tamo postoji već od vlade Aleksandra Stambolijskog t. zv. »Trudova povinost« 23. svibnja 1920 predložio je Stambolijski narodnom sobranju projekt kojim bi se služila dužnost kuluka (koja je bila još iz turskih vremena) s novim radnim odgojem omladine, jer ona po Neullyskom ugovoru više nije bila dužna služiti vojsku. Sobranje je projekt primilo s velikom većinom seljačkih glasova protiv sviju glasova marksista i građansko-kapitalističke stranke. Sada su susjedne države uložile protest, jer su u tom zakonu vidjele ponovno oružanje Bugarske, pa je došlo do zabrane sa strane konferencije ambasadora u Parizu, ali je naknadno dopušteno uz izvjesne modifikacije.[15])

Nijemci čija je vojska bila svedena na minimum vidjeli su u toj organizaciji ponovnu mogućnost uspostave discipline, reda, te vojničkoga duha. Tako je već prijatelj Hitlera, Dietrich Eckart osnovao t. zv. »Savez Artam« (Bund Artam). Ta ideja se proširila protiv volje tadanje državne vlasti, koja nije pokazivala nikakvo razumijevanje, a niti dopuštala da se uvede opća radna služba. Ipak je velika neuposlenost natjerala tadanjeg kancelara Brüninga da 5. VI. 1931. uvede dobrovoljnu radnu službu te su sada počele sve stranke da osnivaju radne službe. Čim je nacionalni socijalizam stupio na vlast odmah je reformirao tu ustanovu putem svojih ljudi i već prije priređenog plana. Taj plan stvorio je pukovnik Hirtl. Radna služba treba da pored glavnog privrednog značaja predstavlja i školu u kojoj će se odgajati omladina. Privredna svrha sastoji se u riješenju nezaposlenosti putem javnih radova oko uređenja cesta, puteva, melioracionih radova na močvarnim zemljištima, ili pak navodnjavanje pustih zemljišta te stvaranjem novih kolonizatorskih područja. Time se stvaraju nova obradiva zemljišta, koja bi imala povećati prehrambenu snagu Njemačke.

Konačno je 26. VI. 1935 donesen zakon kojim je radna služba proglašena obvezatnom. Za ženske postoji također radna služba, ali ta je neobvezatna, njihov rad je pretežno kulturno odgojan, a djeluju najviše na selu. Svaki zdravi Nijemac mora prije nastupa vojske od 18 do 25

---

[14]) Isp. Šćetinec: Nacionalni socijalizam. Zagreb 1937. str. 92.
[15]). E. Bauer: Današnja Njemačka. Zagreb 1937. str. 62.

godina da služi 6 mjeseci u radnoj službi, kao preduvjet za vojsku. (Vojna služba traje 2 godine.) To je ujedno preduvjet za namještenje i studij. Kraj pedagoško socijalnog privrednog momenta imade radna služba i političku svrhu, t. j. ona imade da odgoji novu mladu nacional socijalističku generaciju. Pedagoško socijalan momenat dolazi do izražaja time, što se mladi ljudi navikavaju na fizički rad i uče ga se poštovati, bez obzira da li su oni sinovi bogatog industrijalca ili siromašnog radnika. U disciplini, zaptu i odricanju stvara se drugarstvo i međusobna klasna solidarnost prema ideji nacionalnog socijalizma.

Mladići žive u logorima na vojnički način i rade dnevno od 6 do 14 sati. Poslije podne imadu sport, zabavu i državno političke nauke. Broj ljudi u radnoj službi iznosi oko 500.000 momaka. Oni nose svoje uniforme i imadu čine poput vojske.

Nastoji se da se privede što više zemlje poljoprivrednoj kulturi. U Berlinu postoji »Ured za osnovu rada« koji određuje javne radove, te bi se konačnom provedbom toga plana mogla povećati površina Njemačke za jednu šestinu u veličini današnje Bavarske i Würtemberga.

U 4. godišnjem planu predviđeno je poboljšanje zemljišta od 220.000 kv. km.

Radna služba spada u nadležnost ministra rada, a istodobno i pod organizaciju stranke. Vođa radne službe je ujedno i državni tajnik ministarstva rada K. Hierl.

Borba protiv nezaposlenosti

Nacionalni socijalizam je već u svome programu istakao da svaki njemački građanin mora imati mogućnost rada, jer je to od presudne važnosti ne samo za život njegove obitelji nego i za čitavo socijalno ustrojstvo jednoga naroda. I zaista dolaskom nacionalnoga socijalizma na vlast bio je u Njemačkoj oko 6 milijuna nezaposlenih, a danas su oni tu nezaposlenost riješili, dapače u nekim granama privrede osjeća se pomanjkanje radne snage. Hitler i ostali članovi stranke uvijek su isticali, da je rad osnovno pravo čovjeka.

Dok je u početku borbe protiv nezaposlenosti vrijedila paroda »Svakome čovjeku jedno mjesto«, danas kada većina ljudi imade namještenje treba da svaki čovjek imade »svoje mjesto« t. j. prema njegovim fizičkim i duševnim sklonostima i sposobnostima.

Prof. Thalheim navodi četiri forme nezaposlenosti.

1. Individualna nezaposlenost. Ta forma nezaposlenosti je najmanje važna za socijalnu politiku, jer njen uzrok leži u pomanjkanju radne sposobnosti i volje pojedinca za rad. Tom grupom bavi se ponaj-

više socijalna psihologija. 2. Normalna nezaposlenost. Ta je grupa za socijalnu politiku mnogo važnija, jer je usko vezana s današnjim oblikom privrede, pa se prema tome i teško odstranjuje. Ovamo spada i sezonska nezaposlenost, kod pojedinih dijelova privrede, kao na pr. šećerne industrije, građevne itd. 3. Konjunkturalna nezaposlenost, koja je usko vezana s konjunkturalnim ritmom moderne kapitalističke privrede. 4. Strukturalna nezaposlenost nastaje trajnom promjenom oblika same privrede kao na pr. mašiniziranjem, gubitkom eksportnog tržišta itd. Takva nezaposlenost ostaje trajna dok se ne uklone uzroci promjena same privrede ili privredno političkim zahvatom same države.

Politika države za smanjenje nezaposlenosti može biti različna, već prema vrsti same nezaposlenosti. To može biti smanjenjem posljedica nezaposlenosti ili odstranjenjem samih uzroka. U prvom slučaju imademo državne potpore i osiguranja protiv nezaposlenosti. Vrijedno je spomenuti da je Njemačka ne samo sada već i prije bila vodeća zemlja u socijalnome osiguranju. Zastupane su sve vrsti osiguranja. Naročito je bilo sprovedeno socijalno osiguranje kod radništva, tako da je god. 1931 bilo protiv nesreće osigurano 22 milijuna ljudi, a u istoj je godini bilo isplaćeno 700.000 renta. Zakonom od 7. XII. 1933 i 5. VI. 1934 preuzeo je nacionalni socijalizam upravu ovih radničkih osiguravajućih blagajna. Taj način borbe protiv nezaposlenosti pokazao se je nedostatnim, stoga nacionalni socijalizam izabire drugi način t. j. potpuno odstranjuje uzroke nezaposlenosti.

Njemačka je imala i svojih specifičnih uzroka, kao što su obveze versaljskog ugovora i inflacija.

Pred dolazak nacionalnog socijalizma Francuska je imala oko 1,26 mil. nezaposlenih, Engleska oko 3 mil., a Njemačka preko 6 milijuna. Izraženo u postotcima nezaposleno stanovništvo iznosilo je u Njemačkoj 9%, u Francuskoj 3%, a u Engleskoj 6.5%.

Normalno sredstvo protiv nezaposlenosti u doba normalnih konjukturalnih promjena jesu t. zv. javni radovi bez krize. Takvi radovi nisu se u Njemačkoj do 1933 mogli provoditi zbog pomanjkanja sredstva budući da je Njemačka morala plaćati ogromne reparacije. Nacionalni socijalizam poduzeo je u borbi protiv nezaposlenosti ove mjere:

1. Iz namještenja imadu se ukloniti oni koji imadu već jedno namještenje (Schwarzarbeit), isto tako i žene koje izdržavaju muževi. Nadalje uvodi se redovita izmjena rada po t. zv. »Krümpersistemu« kojim se je uklonila dvostruka zarada. U tome smislu izdan je i »Zakon o umanjenju nezaposlenosti« od 1. lipnja 1933.

2. Radna služba u kojoj je uposleno oko 500.000 ljudi.

3. Redovita dvogodišnja vojna obveza u kojoj se nalazi preko 800.000 ljudi.

4. Znatno poboljšanje posredovanja rada, a istovremeno su učinjene mjere, da se radna snaga preseli iz mjesta gdje je imade mnogo na ona mjesta gdje je potražnja.

5. Povećanjem brakova putem poreskih olakšica i davanja zajmova za nabavu namještenja i drugih potreba porodice.

6. Uvedenjem službe školske djece poslije svršene osnovne škole na selu kroz jednu godinu (Landjahr) da se otegne njihov ulaz u zvanje.

7. Generalne mjere za preorijentaciju privredne strukture. Te mjere imadu isključivo socijalno politički karakter. Grade se radnička naselja te se radniku omogućuje pomoću dugoročnih jeftinih kredita da si sagradi svoju vlastitu kućicu sa malim okolnim gospodarstvom. Ta se radnička naselja mnogo razlikuju od prijašnjih te onih u Francuskoj koja su sagrađena u formi vojarni. Ova njemačka radnička naselja imadu ne samo privredno nego i socijalno psihološku prednost, jer se time djeluje na radnika i njegovo gledanje na svijet, jer on time postaje vlasnikom svoga doma i prestaje biti više proletar. Tu brigu nad radničkim naseljima vodi poznati pisac prvoga programa N. S. D. A. P. Gottfried Feder.

Pored ovih pojedinačnih mjera mnogo je pridonijelo uspjehu borbe protiv nezaposlenosti izvršenje javnih radova i oživljavanje privrede.

Do konca 1935 bilo je mobilizirano 5 milijardi RM. za ostvarenje javnih radova, a kod toga bilo je uposleno oko 600.000 radnika. Ostvarivanjem mogućnosti uposlenja u privatnoj privredi istovremeno se reduciraju zaposlenja u javnim radovima. Svakako vrijedno je spomenuti gradnju državnih automobilskih cesta (Reichsautobahnen), koje su priključene državnim željeznicama. Ova ogromna gradnja pored svoje strateške vrijednosti imade i svoju privrednu važnost. Pored zaposlenja za vrijeme same gradnje neposredno se oživljava automobilska industrija pogonske snage.

Kako su uzroci nezaposlenosti prvenstveno ekonomske naravi, prema tome je i najbolji način stvaranje posla. Država je olakšana time, što smanjuje nezaposlenost, jer time smanjuje i davanje javne pomoći i javne terete. S druge strane oni, koji su ponovno zaposleni, javljaju se kao poreski obvezanici i kao jači potrošači, jer je njihova kupovna snaga porasla.

Kako je padao broj nezaposlenih:

Godine		Nezaposleni
1932/33	okruglo	6.0 milijuna
1933/34		4.1 „
1934/35		3.0 „
1935/36		2.5 „
1936/37		1.6 „
1937/38		0.5 „

1938/39 par stotina tisuća, što se smatra redovitom pojavom.

Ovdje nisu ubrojeni nezaposleni radnici Austrije i Sudeta, čiji je broj iznosio oko 400.000, a koji su već djelomično uvršteni u njemačku privredu.

1939/40 U tom godištu Njemačka se nalazi već u ratu, te problem nezaposlenosti automatski otpada.

Premda je taj uspjeh borbe protiv nezaposlenosti bio većim dijelom uvjetovan naoružanjem, Njemačka je u tom pogledu učinila zavidan uspjeh.

Ako iz svega toga stvorimo zaključak o socijalnoj politici u današnjoj Njemačkoj, vidimo da je nacionalni socijalizam u tom dijelu državne politike pokazao velike uspjehe i napore.

Nacionalni socijalizam prelazeći preko mnogih činjenica društvenog života, kao i preko interesa — ide putem ideja, koja imade biti jača i koja treba da stvori novo besklasno društvo. On putem odgoja i svojih organizacija okuplja »sve one, koji stvaraju« u jednu zajednicu organski povezanu s hijerarhijom vlasti, ali duhovno slitu u jednu cjelinu, tako da se u njoj ne će javljati suprotnosti i sukobi nego nastojanje, da svi bez razlike položaja, gospodarske funkcije i imovnog stanja služe zajednici. Socijalna politika nacionalnog socijalizma može svakako da nam korisno posluži u izgrađivanju novog ekonomskog i društvenog poredka Države Hrvatske, jer mnogi ovi elementi mogu korisno primjeniti na naše specifične prilike. Činjenica je danas, da kod nas svi staleži osjećaju potrebu i žele reguliranje socijalnih odnosa u interesu cjelokupnog naroda i njegove privrede, a taj novi društveni i ekonomski poredak bit će trajan i koristan za hrvatski narod samo onda, ako će se temeljiti na političkoj i socijalnoj svijesti cjelokupnog hrvatskog naroda, a ne pojedinaca.

Ing. Vladimir Božić

L I S T A K

Javni život

POBJEDA POVIJESNE ODREĐENOSTI, ODLUČNOSTI I HRABROSTI

Postoje ljudi, koji ne mogu dovoljno brzo proživjeti činjenicu, da hrvatska država postoji, nego žive u starom shvaćanju. To su ljudi, koje je uvijek karakterizirala neka unutrašnja slabost. Kad su pomišljali na ostvarenje hrvatske države, onda je bio glavni sadržaj razmišljanja u tome, da hrvatska država ne može biti ostvarena, jer smo mi mali, slabi i nemoćni. Osjećanje kukavnosti i malodušnosti bilo je dominantno za njihovo političko moralno i nacionalno shvaćanje. U toj unutrašnjoj kukavnosti nalazili su opravdanje za sve svoje kukavne postupke. Male duše, mali ljudi, mali postupci, zli postupci. Na toj kukavnosti izgrađena je u Hrvatskoj čitava politička ideologija, koja je imala želju zagospodariti hrvatskim narodom. Nosilac te političke ideologije bio je Dr. Vladimir Maček. I, tkogod je razgovarao sa pristašama te ideologije uvijek se mogao sukobiti s tom dominantnom crtom malodušnosti i kukavnosti. Ona je vodila cijeli narod u kolektivno osjećanje, da mi ne možemo biti ravnopravan narod drugim evropskim narodima. Ona je htjela oblikovati hrvatsku svijest kao inferiornu narodnu svijest.

S tim se nijesu mogli pomiriti ustaše i nasuprot te političke ideologije kukavnosti postavljena je politička ideologija odlučnosti, jasnoće, hrabrosti i određenosti. Nosilac ove političke ideologije je Poglavnik Dr Ante Pavelić. Mi smo doživljavali čudne i žalosne časove, da se politička ideologija malodušnosti naziva politikom mudrosti, razboritosti, i spasom za hrvatski narod, a politika odlučnosti, jasnoće i hrabrosti nazivana je ludošću, utopijom, plaćeništvom i nesrećom za hrvatski narod. Međutim, činjenice su dokazale, da se uspjehu ide samo odlučnim koracima. Uspjeh hrvatskoga naroda i ličnost Poglavnika jesu povijesni dokazi, da narod mora uvijek i neprestano biti na povijesnoj liniji moralne, političke, kulturne i ekonomske jasnoće i određenosti. Pa zato danas, razborito gledajući, nema drugog izbora, nego dati priznanje i potpuno prihvatiti ovu povijesnu liniju, koja se pokazala korisnom za hrvatski narod. Mi ne možemo ništa izgraditi, i nismo do sada ništa izgradili na političkoj liniji malodušnosti. Niti smo u toj liniji državu stvorili, niti je možemo izgraditi. Isključeno je pak, da bismo mogli napraviti bilo kakav kompromis između te dvije linije. Politička ideologija malodušnosti i nemoći, neodređenosti i nejasnoće mora u hrvatskom narodu nestati, da bi on mogao postaviti državu na zdrave unutrašnje i spoljašnje temelje. Nema kompromisa između određenosti i neodređenosti, jer je to pobjeda neodređenosti; nema kompromisa između odlučnosti i neodlučnosti, jer je to pobjeda neodlučnosti; nema kompromisa između hrabrosti i malodušnosti, jer je to pobjeda malodušnosti.

O svemu ovome moramo biti sasvim na čistu, da ne bi bilo nepotrebnih i suvišnih kolebanja i domišljanja. Ovaj puta svatko može lako shvatiti, da mi ne možemo ništa više graditi ni razmišljati mirno i izvan opstanka države Hrvatske. No, da ne bi bilo zabune ma u čemu, treba što brže shvatiti i tu organsku nužnost, da će oni, koji su nosili borbu za ostvarenje države Hrvatske, nosit je i dalje u organiziranju Hrvatske.

Hrvatska će biti ustaška, t. j. određena, odlučna i hrabra, kao što je i njen Poglavnik.

I. G. O.

KRIVAC CHURCHILL

Uskrsnuće Nezavisne Države Hrvatske na ruševinama Jugoslavije, nastanak nove države pune poleta i snage, udaranje čvrstih temelja suradnji s velikim susjedima — nosiocima novog reda u Evropi — obuzima anglosaksonski plutokratski svijet naročitim uzrujanjem — moglo bi se reći bijesom. Ovakovo držanje demo-plutokracija, koje se bore za »slobodu svih naroda« vrlo je poučno. Nisu dobili ni prve vijesti o tome, šta se ovdje odigralo; nisu saznali kojim se junaštvom golorući hrvatski narod digao na srpske tlačitelje i engleske plaćenike; nisu počekali da vide silno oduševljenje po svim hrvatskim zemljama što nestade grobnice — Jugoslavije — pa eto već od prvih dana samo njima svojstvenim načinom nabacivaju se lažima i podlošću na hrvatsku borbu, hrvatski narod i našeg Poglavnika. Posljednjim događajima konačno je prekinuta nit engleskih mračnih intriga na ovome dijelu Evrope, nestalo je mogućnosti da protivnice sila Osi zapale i ovdje oganj lažne i sramotne borbe za svoje interese. Hrvatskom je narodu bilo jasno gdje mu je mjesto — od onih, koji su u njegovom mučenju, stradanju, patnjama i siromaštvu nalazili samo građu za »interesantne vijesti sa Balkana« — nije nikad očekivao spasa. I kad se je konačno dogodilo, da jedan snažan pokret, vođen od čovjeka čeličnog značaja i jasnih pogleda, izvršio djelo uskrsnuća hrvatske nezavisnosti, engleska kampanja protiv Hrvata nije se ograničila na uobičajene napadaje i pobijanje činjenica, nego je to sve više sličilo agoničnom bijesu teško ranjenog lava, u tijelo kojega se zabola nova strijelica sa oznakom »Made in Croatia«. Čvrsta je volja hrvatskog naroda da i ostalim protivnicima pokaže i zada slične brige i jade, bilo njih koliko mu drago. Svi oni, koji se žele suprotstaviti ostvarenju novog poredka u Evropi i onemogućiti pobjedu sila Osi i sviju onih koji se bore na njihovoj strani — imat će i Hrvate protiv sebe. Englesku bjesomučnu politiku i bezizglednu borbu vodi i inspirira samo jedan kobni čovjek i jedan od glavnih krivaca sadašnjega rata: g. Winston Churchill, engleski ministar predsjednik. Ovaj čovjek, koji na čudesan način pretvara engleske poraze u velike pobjede — igra u engleskoj povijesti čudnu ulogu.

Svaki put, kad nešto ne ide, kada zaprijeti nesreća, kad odstupi kralj, kad je rat na vidiku, uvijek po pravilu iskrsne Churchill na javu. Tada on obično napiše jedan članak, održi govor ili interpelira u parlamentu — te time dobiva demokratsku legitimaciju da se i o njemu vodi računa.

Potomak vojvoda od Marlborougha pokazuje slabu sklonost prema učenju. Ulazni u Vojnu akademiju u Sandhurstu i postaje husarskim poručnikom. Zatim, kao njegov slavni predak, misli samo na to kako će otići u rat, bilo kamo i bilo proti koga. Pruži mu se prilika kad je izbio rat između Amerike i Španjolske. Mladi je Winston Churchill isposlovao dopust i pošao na Kubu, da stavi svoj mač u službu Španjolaca protiv yankee-a. Malo kasnije bori se za svoju domovinu i to u Indiji i Egiptu. U to vrijeme g. Winston Churchill ne puni usta »besmrtnim načelima«, niti pravima naroda na samostalnost. Veselo siječe ljude drugih boja, koji se bune proti engleskog gospodstva i to sve bez istrage, samo zato, što je zakonito da Englez nametne na neki način svoje prvenstvo.

U Sudanu je mladi časnik vješto smislio način, kako će zaokružiti svoju plaću, pa je slao članke u »Morning Post«, a u tim člancima, s potpunim nepoznavanjem najosnovnijih pravila discipline, on ogovara svog glavara, generala sir Herberta Kitschenera (budućeg lorda Kitschenera), raspravlja o vojnim operacijama i prigovara nacrtima bitke. Njegovi su napadaji prouzročili sablazan, pa je g. Winston Churchill morao napustiti vojsku.

Nekoliko godina kasnije nalazimo ga u Transvalu, gdje se ovaj put javlja kao ratni dopisnik. Kao časnik zanemarivao je svoje vojničke dužnosti, jer je pisao, a kao dopisnik zanemarivao je pero, jer je uzimao pušku u ruke i borio se proti Bura. Uostalom uspjelo mu je na vrijeme da se dade zarobiti zajedno sa svim zarobljenicima oklopljenog vlaka. Brzo mu je uspjelo pobjeći i čim je prešao

granicu, poslao je »Morning Postu« izvještaj o svojoj pustolovini, koja je proizvela dvostruku senzaciju. Najprije zato, što je njegov opis bio najslikovitiji od svih, koji su dolazili, o ratu u Transvalu, a zatim, jer se autor stavlja na stranu Bura protiv Engleza. U tom je članku čitav Winston Churchill. Kad bude u Skupštini poslanik konzervativaca glasat će s liberalcima, a kad bude poslanik liberalaca onda će s konzervativcima ...

Godine 1900. ulazi g. Winston Churchill prvi put u Donju kuću. Bio je izabran kao konzervativac. Kad je g. Balfour iznio plan o vojničkom zakonu, koji mu je ležao na srcu i podržavao ga svim svojim autoritetom, jedini je od njegove stranke bio Winston Churchill, koji je glasao protiv ... Zatim da bi se razlikovao od Joe Chamberlaina, koji je bio uvjereni pristaša velike uvozne carine, održao je govore u prilog slobodne izmjene dobara ...

Ti ispadi nedisciplinaranosti prisiliše ubrzo Winstona Churchilla, da napusti konzervativnu stranku, ali to nije bilo bez računa: njegov bijeg od konzervativaca pada u isto vrijeme kad i skretanje Engleske na lijevo. Na izborima 1906. predstavlja se Winston Churchill kao liberalac i bude izabran. Dakle i stara nepromijenljiva tradicija demokracija traži da se najprije nagrade oni, koji su prebjegli. Ministri liberalci imenovali su ga državnim podtajnikom za kolonije iz zahvalnosti što je izdao konzervativce. Zatim je ministar trgovine od 1908—1910, ministar unutrašnjih poslova od 1910—1911, a prvi lord admiraliteta od 1911—1915. Na tom zadnjem mjestu odlikovao se — mobilizacijom flote na svoju vlastitu inicijativu i to nekoliko sati prije objave rata, ali su brzo otkrili njegov porazni pothvat i 1915 zamolili ga, da napusti svoje dužnosti. Godine 1917 opet je ministar i to ovaj put ministar za municiju; god. 1918 povjerava mu Lloyd George ministarstvo rata i zrakoplovstva, a 1921 ministarstvo kolonija.

Ali Churchillova vjernost liberalnoj stranci ne odolijeva vihoru, koji odnosi pristaše starog Lloyd Georgea. Kad je propao na izborima 1922, požuri se da postane konzervativac i u isti mah osvaja stolicu u Skupštini i mjesto u Savjetu Krune. God. 1924 imenuje ga Baldwin ministrom financija, na kome je mjestu ostao do 1929. Od tog doba nije niti jedan »premier« bio tako nerazborit da ga privede svojoj stranci. Vidjeli smo na početku, da su Winstona Churchilla načinili ministrom zato, da bi ga nagradili, što je napustio konzervativce, a zatim su ga zadržali u vladi, da ta nemirna osoba ne bi svojim posredovanjem, u nezgodan čas, smetala djelovanje kabineta i napokon su mu platili visoku cijenu — ministarstvo financija — da bi ga opet vratili u konzervativnu stranku. Ali ljudi, koji upravljaju sudbinom Engleske napokon su se uvjerili da »neutralnost« g. Winstona Churchilla ne vrijedi te cijene, kojom su ga precijenili, jer poslije svega njemu je bilo svejedno hoće li nastaviti drmati na svom sjedalu u Skupštini i na javnim zborovima. I radi toga se baš g. Winston Churchill ne može utješiti ... Što više govori, što više piše, sve ga manje ozbiljno uzimaju. Jedino ga ozbiljno uzimaju »parlamentarci« zavedenih naroda, a također i agencije židovsko-američkog tiska, koje mu za najmanji članak plaćaju basnoslovne iznose.

God. 1938, pred početak rata g. Winston Churchill je konzervativac i ostaje vjeran svojoj maloj »glavnoj liniji«, koja se sastoji u tome, da uvijek s točnošću izda svoju stranku. Njegov je politički položaj jasan: on je vječiti opozicionalac.

God. 1935 g. Winston Churchill, da bi zadao udarac savezu Laval-Hoare, tumači, da će osvajanje Etiopije biti sudbonosan udarac za talijansku vojsku.

U prosincu 1936 čuli smo ga u Albert Hallu, kako se među prvacima opozicije velikom rječitošću izjavljuje:

»Vjerujem u Društvo Naroda ... Nikada nije bilo Društvo Naroda svijetu potrebnije nego danas ... Veliki dani Društva Naroda tek će doći ...«

Hiljade glupana bijesno je odobravalo govorniku, a g. Winston Churchill debeo i ružičast, sa ćelavom lubanjom pod ostatcima pramenova kose, sa svojim sitnim očicama, požudno je udisao pučka laskanje. Kao uvijek uspjeh je bio

cijena jedne izdaje. Protufašistička gomila zahvaljivala mu je, njemu konzervativcu, što je došao da donese malo vode na mlin radničke stranke.

Neposredno pred rat donosi francuski tjednik »Je suis partout« niz portreta demokratskih »veličina« pod zajedničkim naslovom: »Les crétins solennels de la democratie« iz pera P. A. Cousteau-a. Uz prikaze Sforze, Beneša, Titulesca i ostalih osvanuo je u broju od 30. rujna 1938 portret W. Churchill-a koji se završava ovim riječima:

»Poznato je da je njegova »zadnja« ofenziva bila ona, koju je vodio zajedno s g. Edenom proti kabineta Chamberlaina kad su pregovori s Njemačkom bili na dobrom putu, kad je došlo u pitanje rat ili mir i kad je najmanji incident mogao prouzročiti nepopravljivu katastrofu. Ta je ofenziva osmjelila francuske ratne huškače da dadu ovu izjavu:

— Eto vidite i sami konzervativci se bune proti propalog Chamberlaina, jer je Winston Churchill rekao: »Morali su birati između rata i sramote. Izabrali su sramotu, a imat će rat«.

»Ako smo možda na pragu rata, onda to dugujemo g. Winstonu Churchillu.«

Gornje su riječi upravo proročanske. Churchill je zaista jedan od glavnih krivaca za rat. Čovjek ovakovih »kvaliteta« vodi danas anglosaksonski svijet protiv snažnih naroda nosilaca novog doba. Ako se uzme u obzir mržnja, kojom današnji anglosaksonski predstavnici udaraju na sile Osi i njihove prijatelje, ako se uoči cilj i pravi razlog današnje velike borbe za bolji i pravedniji poredak u svijetu, postaje jasno, da su Englezi morali upravo prevrtljivca Churchilla postaviti za »vođu« borbe. Na temelju dosadašnjeg njegovog rada i svih »uspjehe« (naročito onih u Norveškoj i Grčkoj s iskrcavanjem i povlačenjem engleskih četa) — možemo mirno čekati i njegov skori potpuni »uspjeh«: da bude posljednji »slavni« premier britanskoga carstva.

Stipe Mosner.

Književni prikazi

LIRIKA HRASTOVCA I ĐARMATIA

Stjepan Hrastovec: Budna zemlja.

Ime Hrastovca u suvremenoj lirici nije stavljano na prva mjesta, ali je ova njegova zbirka pjesama bila zapažena kao prvi sabrani rad. S obzirom na sadržaj pjesama i naš lirski razvoj pjesme su pomaknute malo u prošlost, kad je kod nas bila u modi lirika grude. Lirika dakako ne može zastarjeti sadržajem, ako je doista uspjela pa i u ovom slučaju ne može se govoriti o manjku u tom pogledu. Tim više što je mladi pjesnik morao dati presjek kroz svoj rad, pa su došle u obzir i najranije pjesme. Istina u zbirci nema kakovih lirskih stepeništa i vidnih uspona, ali je svakako dao bilancu svoga dosadašnjega rada. Rekoh, da nema vidnoga razvoja, jer glavna je tema pjesama zemlja, a na kraju je dao nekoliko ugođaja iz božićne idile. Gledajući na sam sadržaj nema naročite novine, neke su misli uzete kao gotove niti su u njegovoj interpretaciji dobile poseban karakter, ali njegov izraz ima svježine i novosti. Tako u pjesmi Moj otac ima misli, koje su često nabačene, a kod Hrastovca doimaju se kao njegove i iz njega izrasle. Sličnih misli ima u pjesmama Oranice u jutro, Zemlja, i t. d. Teško je reći, da li je u tom pravcu pjesnikova osnovna dispozicija, jer su i pjesme božićnoga ciklusa jednako uspjele kao i ove. Jedino će vrijeme pokazati, što mu više odgovara, a ove pjesme treba uzeti kao plod sadašnjih njegovih stremljenja i kao takove suditi. Hrastovec je pomno izabrao pjesme, dao im zaokruženu i dotjeranu formu i izgleda, dosta se mučio, da pjesme ispanu što bolje i dotjeranije. Čuvao se od običnog i otrcanoga

izraza i nastojao oko iznalaženja novih asocijacija pa pjesme ostavljaju dojam mučnoga naprezanja više nego lakoga lirskog izlijevanja. Ta okolnost nije ni u koliko dala pjesmama karakter usiljenosti i izvještačenosti, ali nas nuka na razmišljanje, koliko će pjesnik moći ustrajati u ovakovim naporima, nameće se problem trajnosti inspiracije. Poezija napora i volje može doista dati veoma uspjelih ugođaja, ali rijetko će se produljiti u dulji razmak stvaranja. Ovdje se ne prave prognoze o budućem radu, nego se daju zaključci na temelju date zbirke. Hrastovec će imati prilike svoj sadržaj proširiti, izraz obojatiti još više, pa će se naravno nametati drugi zaključci. To će morati i učiniti, ako uistinu osjeća potrebu jače pjesničke afirmacije. Sigurno je pri tomu jedno, a to je da se ne će upuštati u eksperimentiranje, jer ove pjesme bjelodano pokazuju, kako je daleko od bizarnosti i začuđavanja bilo sadržajem ili formom uvjeren, da se u običnim formama i sadržajima može dovoljno pokazati pravi talenat. Hrastovčev prvi dio zbirke to jest lirika zemlje nema na sebi ništa izvanredno ali ima iskrenih i proživljenih umjetničkih vizija. Dao im je konkretnu formu, koja je prisno njegova, pa se može mirne duše zaključiti, da je pjesnik ove vizije dugo nosio dok im nije dao ovaj oblik. Tko će moći tu pokazati na kakovu usiljenost ili nedozrelost misli? Još dalje je kakav knjiški utjecaj. Da su ovakove pjesme ispjevane pred sedam-osam godina, možda bi lako pali u napast da ih taksiramo kao plod mode, a sada se doimaju kao prava i iskrena umjetnina. Drugi ciklus pjesama Noć u bjelini ne nosi na sebi kakovo vremensko obilježje, ne da se lokalizirati, ali valjda više nego prvi pokazuje bogatstvo pjesničke invencije. Na istom motivu raspleo je nekoliko osjećaja, neke asocijacije nijesu nove, ali u cjelini daje dokaz o zrelosti pjesnika, koji istu temu može lako proširivati ili stezati. Bogatstvo božićne idile izazvalo je mnoštvo pjesama i ove Hrastovčeve spadaju među uspjele osobito nekim akcentima, koji podsjećaju na sjevernjački noćni pejsaž, gdje su noći doista pravo vježbalište tamošnjih pjesnika. Hrastovec je bio savjestan kod izrađivanja pjesama, traženje izraza i slika nije mu pokvarilo misaone slike pa sada očekujemo sa znatiželjom kakav će biti dalji njegov razvoj.

Đarmati: Cvjetovi nad provalijama

Đarmati je poznatiji i s više pjesničkoga daha. Za sobom ima već jednu zbirku pjesama, iz koje nije trebao prenositi neke pjesme u ovu zbirku, iako su dobre i uspjele. Ne mogu kontrolirati, da li je što popravljao kod ovih pjesama, mijenjao ili dodavao, ali svakako upućuje ta pojava na pomisao, da se pjesnik nije možda iscrpio ili pak osjetio potrebu da se povrati na neke motive. Po sadržaju Đarmati je raznoličan i bogat, lako se snalazi u pojedinim područjima, pa mu rutina dadne priliku da se istakne i ondje, gdje bi se mislilo, da je daleko od svoga tla. Luta bez ograničenja i u tom lutanju hvata sebi najbliže glasove. Nije čudo da će se naići u njegovoj poeziji raznolikih reminiscencija, koje ne bismo mogli nazvati utjecajima. Red pjesama o gusarima doista je dobar, svjež i jaki, ali se ne možemo oteti dojmu, da u njima ne odzvanja bajronska romantika nesvezanih snaga. Đarmati je srodan i bliz ovim motivima, ali stoji činjenica rečenoga podudaranja. Pjesma pod naslovom Pjesma odaje očito motiv s klasičnim antitezama, koji je mnogo puta ispjevan, a Pismo majci samo je još jedan primjerak naše pismovne poezije, iskrene i dotjerane ali već stare i otrcane. Đarmati daje dobre simfonije unutarnjega doživljavanja vanjske prirode (Glazba tišine, Časovi klonuća, Teška noć, a jednako se znao baciti u otvoreno izražavanje, koje prelazi u patetiku. Takova je pjesma Cvjetovi nad provalijama, kojom je naslovio čitavu zbirku. Posljedica Đarmatijeva nagloga i raznolikog doživljavanja svijeta jest pesimizam koji kod njega ne znači zdvajanje i očaj nego više pritiskanje i sumnju. U tom je karakteristična pjesma Časovi klonuća, gdje je posabrao i ukratko iznio svu svoju unutrašnjost. I mora se reći, da je uspio taj stari motiv na svoj način

dati, pa se ova pjesma znatno izdiže nad neke druge. Privlači nas i originalno suprotstavljanje pojmova pa misao u njegovoj stilizaciji izlazi kao puna novina. Uopće Đarmati voli antitezu i svijet kod njega postoji kao opreka pojmova i osjećaja. Sve stoji u nekom napetom protivničkom stavu, u raskoračaju. Doživljava svijet kao borbu i suprotnost, a harmoniju postizava tek u njegovu izrazu, u njegovoj unutrašnjosti. Takav odnošaj prema svijetu pruža mu priliku, da u njemu pohvata nesuglasja i razrožnosti pa ako još pusti da u njemu dobiju staloženu formu, onda daje doista prave pjesme, jake i dojmljive, nove te svježe. Pravim putem od antiteza ide Đarmati do pesimizma i teških misli, koje se mogu smatrati samo produljenjem protuslovnih osjećanja, kada dolaze do nekoga smirenja i umora. Značajna je u tom pogledu pjesma Teška noć a još više Šetnja noćnim drumom, koju treba navesti u cjelini:

Sva negdašnja radost previre i grca,
već ne shvaćam čežnje za vrevom i šumom,
U noćnoj tišini tražim dio srca,
O kako mi godi šetnja noćnim drumom!

Kada će se nemir nutarnji da skruši,
nemir, vječno hranjen i srcem i umom?
Da l' će se utjeha zovu da ogluši?
o kako mi godi šetnja noćnim drumom!

Đarmati je znao dati svojim osjećajima pravu riječ. Težina njegova izraza odaje doista i težinu misli, a kad je trebalo dati najkrući zvuk o divljim gusarima, onda je došao na vrhunac svojih antiteza baš u izrazu. Ne će se možda ove pjesme o gusarima svidjeti kao umjetnina, ali će odati pravu nutrinu pjesnika; patetika izraza približava nam se iskrenošću. Možda je iz ovih razloga stavio na kraj zbirke pjesme o gusarima? Po svemu se vidi, da je Đarmati pjesnički talenat, još u potrazi čvrstoga tla ali izrazite individualnosti pa će ga i naći.

A. R. Buerov

Socijalni pokreti

ZNAČENJE ZAKONSKE ODREDBE O GRADNJI RADNIČKIH STANOVA

Uoči prvog blagdana rada u Državi Hrvatskoj objavljena je zakonska odredba po kojoj se za izgradnju radničkih obiteljskih kuća određuje svota od sto milijuna dinara. U obrazloženju ove zakonske odredbe kaže se slijedeće:

»Svaki Hrvat mora imati uredan krov nad glavom, pod kojim će moći dostojno čovjeka živjeti i odgajati zdravu obitelj. U pogledu stanovanja danas su najgore prilike kod radništva. Loši radnički stanovi, više puta nedostojni čovjeka u glavnom ne zadovoljavaju niti u pogledu zdravlja niti u pogledu morala. Svrha je ove zakonske odredbe, da se učini prvi korak, da se toj nevolji učini kraj...«

Obzirom na veliko značenje nove zakonske odredbe, smatramo da je potrebno i korisno da prikažemo pravo značenje pitanja radničkih stanova kao dio općeg radničkog i socijalnog pitanja.

Opće je poznato da razne zarazne bolesti, u prvom redu tuberkuloza, imadu svoj izvor u nezdravim, pretjesnim i prenapučenim stanovima. U Berlinu su već g. 1885. ustanovili da je smrtnost ljudi u jednosobnom stanu iznosila 63.5 pro mile, u dvosobnim stanovima 22.5 pro mile, u trosobnim stanovima 7.5 pro mile, a u četverosobnim stanovima 5.4 pro mile. Jednako je smrtnost djece u god. 1901. do

god. 1906. u Birminghamu, gdje su stanbene prilike bile razmjerno vrlo slabe iznosila 170 pro mile, a u susjednom radničkom vrtnom naselju Bournwille 78.8 pro mile. Kod odraslih osoba iznosila je prosječna smrtnost 17.9 pro mile u Birminghamu, a u spomenutom Bournwille 7.4 pro mile. Dok je u Danzigu poprečna smrtnost iznosila 36.85 pro mile, dosegla je u nekim stambenim »kasarnama« 59 do 67 pro mile.

Tuberkulozom se po Kochu nazivlje bolest nezdravih stanova. Drugi jedan liječnik za tuberkulozu ustvrdio je da se u životu ne opaža težih infekcija od infekcije od tuberkuloze kakove se događaju u tijesnim nehigijenskim stanovima, gdje se bolesnik ne može potpuno izolirati. Podaci engleske statistike također nam daju vrlo zanimive podatke o tome da je smrtnost osoba u prenapučenim stanovima veća od smrtnosti osoba u većim stanovima. Tako je na pr. u g. 1910.—1922. smrtnost osoba koje su u Edinbourghu bile nastanjene u 4 ili više soba iznosila na 100.000 stanovnika 56 smrtnih slučajeva, u stanovima od 3 sobe 111 slučajeva smrti, u stanovima od 1 sobe — 225 smrtnih slučajeva. U Glasgowu je g. 1913. iznosio broj smrtnih slučajeva na 100.000 stanovnika: među osobama nastanjenim u 4 sobe ili više soba — 70, kod onih koji su stanovali u tri sobe — 120, u dvije sobe — 180, u jednoj sobi — 240 smrtnih slučajeva.

U Beogradu postojalo je predgrađe Jatagan mala, koje je bilo potpuno zanemareno, pa su i stanovi u njemu bili najviše nezdravi. Antituberkulozni dispanzer u Beogradu vodio je posebnu statistiku o 700 bolesnika koji su bili nastanjeni u tom predgrađu. Od tih 700 bolesnika njih 357 (51%) nije uopće imalo svoga kreveta, 160 (36%) niti svoje sobe, a 117 ih je spavalo u sobama zajedno sa djecom.

Poraznu sliku prilika u kojima je živio gradski proletarijat iznio je Werner Sombart u svojoj knjizi »Proletarijat«. Kad čitamo prizore koje je on nalazio u radničkim četvrtima velegradova još pred 40 godina, jasno moramo shvatiti svu težinu stanbenog problema za velegradski proletarijat. Najžalosnije je međutim to da ima nekih gradova u kojima se nakon 40 godina pruža ista velegradska slika. Takove slike nalaze se i danas u radničkim, periferijskim dijelovima grada Zagreba. Prema posljednjim statističkim podacima gradskog statističkog ureda više od polovine stanovnika grada Zagreba (54.52%) živi u sobi sa štednjakom ili u jednoj sobi sa kuhinjom. Kad bismo raspolagali sa podacima o zamahu tuberkuloze i drugih bolesti u tim gradskim dijelovima, sigurno bismo došli do istih poraznih rezultata, kakove su rezultate pokazale gore spomenute statistike. Mi ćemo međutim citirati ono što je na svoje oči vidio današnji ministar dr. Ivo Petrić, kao bivši gradski liječnik za pošasne (zarazne) bolesti. »Kao gradski pošasni liječnik — kaže dr. Petrić — prošao sam suzbijajući priljepčive kužne bolesti sve predjele, ulice i uličice grada Zagreba. Obišao sam hiljade siromašnih radničkih nastamba. Vidio sam u Zlatarskoj ulici ljude nastanjene u kokošinjcu, vidio sam smradne tavanske nastambe u Tkalčićevoj ulici, Savskoj i Trnjanskoj cesti, vidio sam ljude u strašnoj bijedi, po dvorištima u Rasinskoj i Granešinskoj ulici, vidio sam ljude nastanjene u ilovači u blatu i slami u naseljku kod Žitnjaka, vidio sam ih u vlažnim i mračnim podrumima u središtu grada. Tko bi nabrojio svu bijedu i sve ulice, dvorišta, tavane, podrume s ljudskim nastambama, koja nisu dostojna ni za životinje, a koje se mogu svaki čas vidjeti. Česta je slika, da se u jednoj maloj sobi sa štednjakom nađe otrcana ležaja na kojima u istoj sobi i istodobno spavaju 2 do 3 bračna para s nekoliko djece. Pita se kako ovi ljudi mogu živjeti? Što će biti sa ovom djecom u njihovom budućem moralnom pogledu, sve ako im Bog i prirodna otpornost tijela još i dopusti da se odupru bolesti i održe život u ovom paklu. To što se vidi u Zagrebu, viđa se i u drugim našim gradovima, Splitu, Sarajevu itd. u gradovima sa brojnim radništvom«.

Sa takovim djelima i namjerama na polju radničke zaštite počinje nova država Hrvatska. A kako je bilo u bivšoj »Jugoslaviji«? Na području Hrvatske nije iz državnih sredstava odobren ni jedan jedini dinar.

Za izgradnju radničkih stanova na teritoriju bivše Javne burze rada u Zagrebu odobrila je ta burza dva zajma iz svojih sredstava i to g. 1927. Din 5,000.000.— a g. 1930. Din 6,150.000.— ukupno dakle kroz više od dvadeset godina 11,150.000.— Din. Od toga zajma izgrađeno je po gradskoj općini u Zagrebu sedam trospratnih zgrada sa 83 stana i dva lokala i 16 jednospratnih zgrada sa 92 stana, dakle ukupno 175 stanova. Od tih su: 2 stana od jedne sobe, 60 stanova od jedne sobe sa štednjakom, 17 stanova od jedne sobe sa kuhinjom, 10 stanova od 1 sobe, sobice i kupaone, 74 stana od 2 sobe sa kuhinjom i 2 lokala. No i taj novac nije bio upotrebljen za radničke stanove nego za stanove (i lokale!) drugih slojeva građanstva, a napokon i za druge svrhe (na pr. školske zgrade). Razlika između radničke socijalne politike bivših jugoslavenskih režima i djela nove hrvatske narodne vlade, dovoljno je jasna i očita.

Osobito treba istaknuti, da je Poglavnik izričito odredio »graditi se imaju radničke obiteljske kuće sa malim vrtom«, a ne velike stambene kasarne kakove su u velikim evropskim gradovima gradili socijalistički režimi. »Mora se radniku omogućiti, da stanarinom, koju plaća, postane vlasnikom svoje kuće. Uz razloge zdravstvene, to je razlog, da se ne misli na gradnju velikih radničkih kuća sa mnogo stanova, nego na male obiteljske radničke kuće sa malim vrtom, u kojem će se radnik osjećati slobodnim na svome«. Ove misli koje nalazimo u obrazloženju ove zakonske odredbe pokazuju nadalje to da se kod donošenja tog zakona imalo pred očima duševno raspoloženje hrvatskog radnika. Naši radnici potiču sa sela i oni se teško priviknu životu u gradskim zgradama. Težnja za vlastitom kućicom duboko je usječena u duše našeg radnika. Stoga on bježi iz gradske sredine i gradi male potleušice, bijednog izgleda po gradskoj periferiji. Novim zakonom omogućit će se da se udovolji toj instinktivnoj težnji gradskog proletarijata za vlastitim domom i omogućiti rješenje problema divljih kuća po gradskim periferijama.

Sa gledišta narodne prehrane osobito je važno da se grade male obiteljske kućice sa vrtovima. Na kongresu njemačkog društva za zaštitu radnika g. 1936. u Frankfurtu a. M. prikazao je dr. Ludovici koje će koristi imati Reich od gradnje obiteljskih kuća upravo u pogledu prehrane. On ističe da je glavna svrha izgradnje takovih kuća u tome da naseljeni radnici mogu podmirivati svoju ukupnu potrebu povrća, voća, jaja, kao i jedan dio potrebe mesa i mlijeka u svom vlastitom kućanstvu. Spomenuti ćemo samo jedan primjer, koji je naveo dr. Ludovici: U g. 1933. uvezli smo u Njemačku oko 1.45 milijarde jaja. Jedan milijun naseljeničkih kućanstava može proizvesti godišnje 1.2 miljarde jaja.

Poglavnik ističe u obrazloženju da novi zakon predstavlja tek početak, te da taj rad ne smije prestati dok se potpuno ne ispuni zamišljena svrha. O tome treba da u prvom redu vode računa gradske općine i ustanove socijalnog osiguranja. Te ustanove treba da sva svoja raspoloživa sredstva iz grane osiguranja za slučaj nesreće i za slučaj starosti stave u službu djelatnosti oko izgradnje radničkih i namješteničkih kuća. Zdravi radnički stanovi spriječit će u velikoj mjeri nastupanje bolesti i invalidnosti. Mirovinski zavod za namještenike u Berlinu izdao je g. 1936. — 132 miljuna njemačkih maraka za zajmove za gradnju namješteničkih stanova. U g. 1937. podijelio je taj zavod 3.384 hipotekarna zajma namještenicima u iznosu 18 miljuna 500.000.— njemačkih maraka. Kod nas radnici i namještenici opravdano se tuže što se raspoloživa sredstva ustanova socijalnog osiguranja nisu upotrebljavala u tu svrhu.

Nijemci su izračunali i to, koliko su danas radnički stanovi udaljeni od tvornice. Tako Thüringische Zellstoffwerke A. G. zaposluje 1742 radnika. Od toga njih 5.2 posto mora dnevno pješačiti do 40 km., 6.9 posto do 30 km. a 78.7 posto do 10 km. Bilo bi zanimljivo provesti takovu statistiku kod nas! Ta bi sigurno bila vrlo porazna.

Govoreći o socijalnom značenju njemačkog plana za izgradnju radničkih sta-

nova iznio je poslovodja državnog komesara za socijalnu izgradnju stanova dr. Hans Wagner ovih glavnih pet zahtjeva:

1. Treba sagraditi toliko stanova, da svaka njemačka obitelj, koja bi mogla imati stan, može u dogledno vrijeme takav stan i steći.

2. Stanovi treba da po veličini i izgledu budu tako uredjeni, da će odgovarati našim narodno-političkim ciljevima u pogledu stanovništva.

3. Stanovi trebaju biti tako građeni da će iziskivati što manje izdatka za materijal i radnu snagu.

4. Stanovi moraju biti proračunani na takovu cijenu koju će narod moći snositi.

5. Organizacija izgradnje stanova mora biti jednostavna.

Izgradnja stanova — kaže dalje dr. Wagner — mora se racionalizirati. To će se postići na podlozi tipiziranja za katne stanove, kolonija i vlastite domove, i kroz skupno nabavljanje materijala. Što će biti veće tipiziranje, to će biti veći uspjeh. Na poslu izgradnje stanova moraju u prvom redu surađivati općine. Financiranje gradnje stanova izvesti će se na najširoj podlozi. Država će u prvom redu pružiti potrebne zajmove i garancije. Samo izvođenje gradnja treba po mogućnosti predati slobodnom gospodarstvu. Dosadanja suradnja sa javnim i privatnim ustanovama za izgradnju stanova i dalje će se održavati. — Glede najamnine je određeno da ova ne smije više iznašati od 20 posto prihoda pojedinaca, prema zadnjim njihovim plaćama. Kod određivanja najamnine mora se voditi računa među ostalim o broju djece i njihovoj starosti.

O tim načelima i činjenicama treba i kod nas voditi računa, kako bi novi zakon donio potpuni uspjeh.

Donošenje zakonske odredbe o radničkim stanovima pokazuje da je Poglavnik nadasve dobro uočio bit i srž radničkog pitanja te je u prvim danima svoje vladavine pokazao pravilni put za poboljšanje socijalnog i stanbenog položaja hrvatskog radništva.

Dr. Drago Cerovac

Međunarodni pogledi

VUK JE OŠTAR, AL' SU ZUBI TUPI . . . !

Vojno pomorske snage zaraćenih strana

Prema brojčanim podatcima o pomorsko-ratnoj snazi saveznika i osovine, a na osnovu engleskih izvora (The War Illustrated od 16. VIII. 1940. strana 156.), u kojima su uračunane i francuske vojno-pomorske jedinice, koje su prešle Englezima a i one zaostale Nijemcima, Engleska ima 6 nosača aviona, 17 oklopnjača ili linijskih brodova, 52 krstarice, 168 razarača i 60 podmornica. Od toga su francuske 2 oklopnjače, 2 krstarice, 8 razarača i oko 8 podmornica. Po podatcima iz istoga izvora osovina ima 2 nosača aviona, 10 oklopnjača, 26 krstarica, 174 razarača i oko 184 podmornice. Ljestvica je ova:

	Engleska sa Francuskom	Njemačka sa Francuskom	Italija	Razlika osovine i saveznika
nosača aviona	6	1	1	+ 4
oklopnjača	17	4	6	+ 7
krstarica	52	8	18	+ 26
razarača	168	79	95	— 6
podmornica	60	100	84	—124
Ukupno	303	192	204	— 93

Prema priloženoj ljestvici o vojno-pomorskim snagama saveznika i osovinaca saveznička flota (zapravo engleska) ima više 4 nosača aviona, 7 oklopnjača i 28 krstarica, a osovina 6 razarača i 124 podmornice. Upoređujući omjer jedne i druge strane osovinska je flota, dakle, jača za — 93 pomorske ratne jedinice. No prema njemačkoj ratnoj floti po istim statističkim podatcima engleska ratna flota skoro je — dvostruko jača. Prema tome, kada bi se u sukobu jedne flote sa drugom sukobljavale samo jedna flota sa drugom, premoć engleske flote nad njemačkom morala bi se osjetiti bilo na kakav način. I to samo uz predpostavku, da se premoćnija engleska flota u ovome ratu sjajnije drži, nego li u prošlome, gdje se sa znatno premoćnijom svojom flotom u bitci kod Skageraka bitka svršila neodlučno, t. j. u stvari u korist Njemačke.

Međutim u ovome ratu engleske vojno-pomorske snage su — dekoncentrirane. Od sveukupnog broja pomorskih jedinica jedan dio, i to poveći, Engleska mora držati u Sredozemnom moru. I to po najnepovoljnijem računu onoliko, koliko broji talijanska pomorska snaga. U pojedinostima to znači na 204 vojno-pomorskih jedinica talijanske flote, Engleska mora odijeliti za svoju sredozemnu flotu oko — 200 jedinica. U tome slučaju na cjelokupni broj njemačkih vojno-pomorskih jedinica u iznosu od 125 ratnih brodova, sa francuskima čak i 192 ratna broda, Engleskoj ostaje samo — 92 ratna broda, bez francuskih čak samo — 87.

Višak u broju, no manjak u snazi . . . !

U pojedinostima kako se vidi iz navedene ljestvice engleska ratna mornarica ima prema osovini više — 4 nosača aviona, 7 oklopnjača i 26 krstarica, a manje — 6 razarača i 124 podmornice. Prema tome na osnovu engleskih izvora, Engleska prema osovini, a napose prema Njemačkoj ima — neznatan višak u nosačima aviona, oklopnjačama, te nešto znatniji u krstaricama, a ogroman — manjak u podmornicama i razaračima.

Međutim taj višak na strani Engleske u nosačima i oklopnjačama u odnosu prema njemačkim vojno-pomorskim snagama zapravo nije nikakva prednost. I to prosto s toga razloga, što su nosači aviona i oklopnjače vojno-pomorske jedinice — velikih mora i pomorskih bitaka na širokim i otvorenim morskim prostorima. Tako na pr. na cjelokupnom prostoru od Narvika do Bresta nosači aviona za Engleze su — sasvim nekorisne, a za Njemačku — sasvim neefikasne vojno-pomorske jedinice.

Prema tome u Kanalu, gdje će se voditi odlučna bitka za pobjedu bilo jedne ili druge strane, taj višak u nosačima aviona kao vojno-pomorskim jedinicama otvorenih mora i širokih morskih prostora Engleska — uopće ne može upotrijebiti na štetu Njemačke, ali u tome slučaju niti na korist Engleske.

Slično je i sa onim viškom od 7 oklopnjača. Kao nosači aviona, i ti veliki linijski brodovi mogu služiti, i služe samo u pomorskim operacijama — na otvorenim morima. Na pr. u Atlantiku, Sjevernom ili Sredozemnom moru, te Tihom ili Indijskom oceanu, i to više u defenzivi, nego li u ofenzivi. Kao teški, veliki, glomazni i nepokretni brodovi, od 20 do 40 hiljada tona, oni se od Bruxellesa do Bresta za napad na Njemačku ne mogu uopće nigdje upotrijebiti. No isto tako, ti se brodovi, radi svoje veličine, nepokretnosti i glomaznosti, te radi potpune blizine njemačkih teških topova, ne mogu apsolutno upotrijebiti niti za obranu engleske obale. Na uskom Kanalu njima se Englezi ne mogu — mnogo koristiti. Zbog toga Englezima u odnosu prema Nijemcima taj višak od 7 oklopnjača više treba u Sredozemnom moru, a djelomično i na zapadnoj obali Engleske, nego li u Kanalu.

Što se tiče viška od 26 krstarica, u odnosu prema broju njemačkih krstarica, — i taj višak opet je — manjak. Naime, kada bi se te krstarice kao isključivo ofenzivne vojno-pomorske jedinice mogle iskoristiti prema Njemačkoj i u samome Kanalu, to bi za Englesku bilo jedno — veoma snažno i uspješno oružje protiv pokušaja najezde. Medjutim, od toga viška u iznosu od 26 krstarica, za krstarenje po Indijskom oceanu, te osiguranja Malte, Cipra, Adena, Singapoora ,te Zapadne i Istočne Indije, Englezima treba — najmanje — 10 krstarica. Prema engleskim izvorima flota engleske ratne mornarice samo za Zapadnu Indiju sačinjavala je, — i to još prije rata, — 5 krstarica! Ostatak od 16 ostalih krstarica neophodno je nuždan za konvoiranje i blokadu na Sredozemnom moru i Atlanskom oceanu. Naime, s onim brojem od 18 engleskih krstarica, prema 18 talijanskih (vidi ljestvicu) Engleskoj je svakako potreban nešto veći broj krstarica za osiguranje konvoja, na pr. tank-brodova, koji u Englesku voze benzin. Ostatak od kojih 10 krstarica, koje još preostaju za blokadu jedne obale od Gibraltara, pa do Narvika, te konvoja od Indije, a oko Afrike u dužini od 15.000 km., te od Amerike, u dužini od 5.000 km. prema jednom ogromnom višku od — 142 njemačke podmornice, taj neznatan višak Engleske u krstaricama od kojih — 10 brodova u stvari je ogroman manjak. I od kolikoga značenja najbolje se osjetio taj manjak kod okupacije Norveške.

Tako n. pr. sa viškom nosača aviona i oklopnjača, s kojima se kao teškim i nepokretnim, a sporim brodovima u slučaju njemačke invazije u Norvešku nije moglo ništa pomoći, sa razaračima i krstaricama, s kojima bi se kao lakim, brzim i pokretnijim vojno-pomorskim jedinicama, moglo bar — nešto provesti u sprječavanju njemačke invazije u Norvešku, ipak se nije moglo takodjer ništa pomoći samo zato, što za ostvarenje toga zadatka nije bilo — dosta razarača, a još više krstarica. Razbacane po svima morima da čuvaju veliko Britansko carstvo, one eto nisu mogle očuvati niti malenu Norvešku.

Na taj način, iako je Engleska prema Njemačkoj za samu sebe imala i previše vojno-pomorskih jedinica, protiv Italije zajedno sa Njemačkom, a bez Francuske i Japana, Engleska ih zaista nikako — ne može imati toliko, koliko ih treba. Ni u slučaju obrane, a još manje za slučaj napadaja. Prema tome što se tiče krstarica Engleska prema Njemačkoj ima krstarica — po broju više, ali po snazi Engleska bi, da može nesmetano osigurati konvoje, blokadu, kolonije, pa i samu Englesku, morala imati najmanje još — 50 do 100 krstarica više, nego što ih ima. Medjutim prema samim engleskim izvorima o broju krstarica, Engleska ih toliko nema.

Što se tiče razarača, kao tipično defenzivnog vojno-pomorskog sredstva t. j. kao oružja, s kojima se brani od pomorskih napada i najezda, Engleska ima — manje razarača, nego li Njemačka. Prema engleskim izvorima Engleska zajedno sa francuskima ima 168 razarača, a Njemačka zajedno sa francuskima ima — 174 razarača. Dakle, za šest više. Uzme li se da bi prema Italiji engleska sredozemna flota u defenzivnom položaju (jer za ofenzivni nije sposobna, budući da za tako nešto Engleska prema Italiji nema strateških mogućnosti) po vojno stručnim računima protiv — 10 talijanskih krstarica Engleska bi kao branič t. j. kao defenzivna strana morala imati u najnepovoljnijem slučaju za trećinu više razarača, nego što ih ima Engleska u svojoj sredozemnoj floti. Prema Italiji, koja ima 95 razarača Engleska bi prema tome morala imati najmanje oko — 125, a najviše oko 150 razarača. Na taj način od cjelokupnog broja engleskih razarača, koji iznosi 168, za obranu od Njemačke Englezima preostaje samo — 42 razarača. Kako Njemačka, zajedno sa francuskim ima 79 razarača, to Engleska prema njemačkom broju razarača za svoju obranu ima od Njemačke — 37 razarača manje.

Za obranu obale u suvremenim pomorskim ratovima razarači su

najvažnije vojno-pomorske jedinice. Oni su jezgra. Kao brze, lake i pokretne jedinice, razarači su u obrani glavni otpor i najveća zapreka pomorskom napadu i prekomorskoj najezdi. Prema vojno-pomorskim i stručnim ocjenama, za uspješnu obranu, branič ih redovito mora imati — 3—4 puta više, nego li napadač. Prema tome Engleska naprama Njemačkoj, namjesto da ima oko 200 razarača više, ona ih ima za 137 manje. Engleskim vojno-pomorskim stručnjacima, kojima se svakako ne može osporiti stručnost i iskustvo, preračun za ovoliki manjak nastao je samo radi Francuske. Naime, prema broju njemačkih razarača, čiji broj iznosi samo 36, ukupna snaga engleskih i francuskih razarača, od 100 razarača (od toga 42 engleska, a 60 francuskih) upravo je po vojno-stručnim računima — dovolja broj razarača protiv svake njemačke najezde. Medjutim slomom Francuske, Engleska, koja je računala nesamo ratovati — do posljednjeg francuskoga vojnika, nego i do posljednjega francuskoga razarača, padom Francuske, Engleska je ostala bez tih razarača.

Na taj način, engleski vojni stručnjaci, koji su računali samo sa brojem, a nimalo sa ratnim slomovima, ostali su sada odjednom na području glavnih pomorskih obrambenih snaga — slabiji od Njemačke!

Što se tiče podmornica, premoć od — 124 podmornice, na strani Njemačke prema Engleskoj tolika je, da se ona ne može — ničim nadoknaditi. Prema tome odnosu vojno-pomorskih snaga Engleske prema pomorskim snagama Njemačkoj, Engleska ima — višak u onim ratnim brodovima, s kojima se protiv Njemačke ne može uopće koristiti, dok u onima, s kojima bi se nešto koristiti mogla, ima znatno manje nego li Njemačka.

Nesumnjivo Englezi osjećaju taj manjak. Prošle godine za okupacije Norveške oni su taj manjak prvi puta osjetili, danas sa gubitkom od desetak milijuna tona, oni taj svoj manjak osjećaju još i više. Računajući, da u koaliciji s Francuskom do takve nemoći i slabosti prema Italiji, a osobito Njemačkoj ne će moći doći, jer u takvoj koaliciji saveznici su prema osovini bili u brodovlju — skoro duplo jači, padom Francuske, sve se obrnulo na štetu Engleske. Pa isto onako, kao što je Engleska računala da će sa blokadom, a zatim i gladju srušiti Njemačku, pa se pobjedom prvo nad Poljskom, a zatim i nad Francuskom sve — obrnulo — u korist Njemačke, tako se eto isto zbilo i u slučaju vojno-pomorskih jedinica. Računajući Englezi, da će u koaliciji sa Francuzima sa svojim brodovljem kao nadgeneralom generala gladi i blokade najviše pogoditi Njemačku, slomom Francuske Englezi su pogodili najviše — sebe!

Sa borbom do posljednjega francuskoga razarača Englezi su u svoga nadgenerala blokade i gladi bili sasvim sigurni, da će umirotvoriti nepoćudnog plavog »gusara« sa Rajne.

I zaista u odnosu prema osovincima sve do sloma Francuske, saveznici su skoro imali dvostruko više ratnih brodova. No padom Francuske, gospodin nadgeneral zajednom s generalima blokada i gladi, koji su bili upereni protiv Njemačke, obrnuli su se i uperili protiv Engleske. I kolikogod Nijemci to sigurno više znaju, Englezi to još više osjećaju. S onim, s čime nisu nikada računali, a to je, da će sa temeljem i ponosom te jezgrom svoga carstva, svojom ratnom mornaricom morati ratovati s tri države, Njemačkom, Italijom i Francuskom i u ratnoj pripravnosti stajati svagdje, pa i prema Japanu i Rusiji, s time eto samo nisu računali. I u tom računu pokraj ovako znatno premoćnijeg neprijatelja, valja tražiti pomoći. Poslije izostanka borbe engleskog ratnog brodovlja do posljednjeg francuskog razarača, valja tražiti razarače na drugom mjestu. Gdje? Od svih, koji bi Englesku

prema Njemačkoj u suvremenom ratu mogli pomoći, to je samo Amerika. Prema svima predvidjanjima, Amerika ima dobru volju da to i učini. A da li ima i mogućnosti?

Pomagač bez — pomagala...!

Prema statističkim podatcima o brojčanoj snazi američke ratne flote Amerika ima 5 nosača avijona, 15 oklopnjača, 29 krstarica i 195 razarača i 84 podmornice. Po cjelokupnom broju vojno-američkih jedinica vidi se, da je sastav cjelokupne američke ratne mornarice — tipično defenzivnog karaktera. Od cjelokupnog broja ratnog brodovlja najveći dio jedinica otpada na tipično defenzivne pomorske jedinice širokih mora krstarice, zatim osobito veoma veliki broj razarača.

U uporedjenju sa današnjim stanjem engleske ratne mornarice u odnosu prema stanju njemačke ratne mornarice, ono čega Engleska najviše treba, toga po broju vojno-pomorskih jedinica Amerika najviše — ima. To su: podmornice, a osobito krstarice i razarači. Prema broju razarača, koliko na primjer ima Francuska, Italija i Njemačka zajedno (184!) ili samo Engleska u iznosu od 168, Amerika sama ima — 195 razarača. I s te strane obzirom — na čisti broj, njezina bi pomoć Engleskoj mogla biti — veoma izdašna i korisna. Od tolikog broja podmornica, krstarica, a osobito razarača, jedna neutralna zemlja poput Amerike mogla bi dosta toga odijeliti od sebe, pa dodijeliti drugome, na primjer Engleskoj.

Medjutim, naprama Americi u takvome slučaju, tj. u slučaju takvoga pomaganja Engleske, na strani Italije i Njemačke nesumnjivo stoji i Japan kao potpisnik trojnog pakta. U tome slučaju, naprama američkom stavu neutralne zaraćenosti, Njemačkoj, stoji i Japan u stavu neutralne zaraćenosti prema Americi. I tada, kada Amerika počne sa svoje istočne obale izašiljati ratne brodove u Englesku, Japan će svoje u zajednici sa njemačkima početi izašiljati prema američkim interesnim sferama. Na pr. prema havajskim otocima, Kaliforniji ili Panami.

Donedavna, cjelokupna američka atlantska ratna flota sačinjavala je svega oko — 5 krstarica. To znači cjelokupna ostala američka ratna flota pripadala je tiho-oceanskoj i indijskoj floti. Po vojno-stručnim pomorskim računima prema jačini japanske flote, a u odnosu prema jačini američke flote, atlanska flota i nije mogla biti veća.

Naime, prema cjelokupnom broju japanske ratne flote, višak američke flote iznosi u nosačima aviona samo jedan, u oklopnjačama — 6, u razaračima — 80, u podmornicama — 22, a u krstaricama — manjak od 6 brodova. No kako po računu vojno-pomorskih stručnjaka za — defenzivu treba uvijek imati barem — za polovinu više razarača, nego li napadač, zatim više podmornica, a samo krstarica manje, sveukupni broj američkih pomorskih jedinica upravo je toliki, da im od sveukupnoga broja za atlantsku flotu i ne prestaje više nego desetak razarača i podmornica. Zbog toga je sasvim razumljivo radi čega je neposredno prije ovoga rata na pr. Reuter,dakle-anglofilski podatak, javio iz Washingtona, da američki krugovi ističu, da je dosadašnji broj američkih ratnih brodova — nedovoljan, da bi mogao zaštititi Ameriku i njihove posjede preko mora.

Isto tako uzme li se za bazu gornjega razmatranja samo statistički podatci ratne flote za sve države po »P Jadranske Straže« od ožujka 1939. god. sa brodovima koji su već bili izgradjeni zajedno sa onima, koji su po istim podatcima bili već u gradnji i projektu da se grade, dakle do danas već sigurno izgradjeni, omjer saveznićkih i osovinskih, odnosno engleskih prema njemačkima vojno-pomorskim snagama u glavnom ratnim brodovima još je — nepovoljniji za Engleze. Naime prema tome izvoru omjer jednih i drugih snaga izgleda ovako:

Vrst brodova	Engleska sa Francuskom	Njemačka sa Francuskom	Italija	Razlika
Nosači avijona	10	2+ 3		+ 5
oklopnjače	20+ 2	8+ 7	6	+ 7
krstarice	72+ 2	13+ 19	22	+ 20
razarači	208+ 8	58+ 83	136	— 61
podmornice	70+10*	61+ 93*	104	—778
Ukupno	380+22	142+205	268	—215

Na taj način, dok prema izvoru iz »Illustrated-a« osovinska flota zajedno sa francuskom u odnosu engleske zajedno sa francuskom iskazuje općenito premoć u glavnim ratnim brodovima sa — 93 ratna broda, a u pojedinostima 124 podmornice i 6 razarača — više, a samo 26 krstarica, 7 oklopnjača i 4 nosača aviona — manje (vidi ljestvicu na str. 1.), dotle po ovome drugome izvoru (vjerojatno i to više engleskoga izvora, nego li njemačkoga!) osovina prema saveznicima, odnosno Njemačka prema Engleskoj jača je u cjelini za — 215 glavnih ratnih brodova, a u pojedinostima, dok je osovina slabija u nosačima aviona za 5 brodova, u oklopnjačama za 7 i krstaricama 20 (svagdje dakle manje, nego li po prvim izvorima!), dotle je jača u razaračima za — 61 brod, a u podmornicama za 178 jedinica (dakle, svuda više, nego li po Illustrated-u).

Zbog toga nije se ni čuditi zašto je Engleska bila prisiljena tražiti uime naknade za ispravljanje te ogromne razlike u razaračima (61!) kao glavnim obrambenim snagama pomoć kod Amerike, pa uime te pomoći dobiti — 50 zastarjelih američkih razarača više korisnih za obuku i manevre, nego li za borbu i za rat.

Naime prema istim statističkim podatcima Amerika od Japana ima više 1 nosač aviona, 6 oklopnjača, 2 krstarice, oko 30 podmornica i 91 razarač. Japan ima prema istima podatcima — 133 razarača. To znači, Americi prema Japanu potrebno je po vojno-pomorskim računima oko — 200 razarača (od svega 224). Na taj način Amerika je i po ovim podatcima Engleskoj ustupila razarače — uz vlastiti riziko. Nemajući dosta niti za samu sebe, Amerika je odstupila drugome, računajući, vjerojatno, da će velikim forsiranjem izgradnje ratnih brodova — davajući stare, produžavanjem rata dobiti na vremenu, da bi do ratne opasnosti po njih same, t. j. po Ameriku mogli sebi izgraditi — nove. I to samo za sebe, jer prema ovima podatcima, davajući Englezima onih 50 razarača, ove nove ratne jedinice koji se mogu izgraditi tek u toku jedne do dvije godine, Amerićani — niti mogu, a još manje smiju odstupiti Englezima, ukoliko dabogme i Amerićani u ovome ratu ne bi — imali računa, da čuvajući moć »carstva« i čast »demokracije« ratuju za Engleze do — posljednjega američkoga razarača kao što su na pr. u prošlom svjetskom ratu tu čast i vlast za Engleze spašavali francuzi — do posljednjega francuskog vojnika.

Međutim na osnovu osovinskih podataka i još k tome samo — djelomičnih i površnih odnos vojno-pomorskih snaga osovinskih i savezničkih, odnosno njemačkih i engleskih nesamo, da je po Englesku — nepovoljan, nego je upravo katastrofalan. Naime prema »Popolo di Roma« ukupna tonaža potopljenih engleskih ratnih brodova iznaša — 427.386 tona. Od toga su 2 nosača aviona (Courageous i Glorius), zatim 2 oklopnjače, 19 krstarica, 33 podmornice i 39 razarača. Prema DNB-u od cjelokupnog broja nosača aviona u iznosu od 7 jedinica (podatak se poklapa i sa engleskim podatcima) potopljeno je ili teško oštećeno svega 6 Courageous, Glorius, Illustrius, Aigle, — — —), a ostao samo jedan. Prema tome na osnovu tih podataka engleska ratna mornarica je u takvome stanju, da čak u onome u čemu je bila i — po broju jača, t. j. nosačima aviona, oklopnjačama i krstaricama radi intenzivnog i neobično efikasnog

podmorničkog i zrakoplovnog rata — nije više niti u tome jača. A u takovome stanju, t. j. odnosu i snazi engleske ratne flote prema njemačkoj, odnosno osovine prema saveznicima ovog ljeta treba ići naprijed ili natrag, u pobjedu ili slom — — — ?!

Vuk je oštar, al' su zubi tupi — — — !

Prema svima znacima u svibnju ili lipnju uslijedit će velika ofenziva na Englesku. U toj ofenzivi uz suradnju topništva, a osobito zrakoplovstva, jednu od glavnih uloga odigrat će i — ratna mornarica. S podmorničkim ratom, koji već intenzivno traje sve tamo od lipnja 1940. i nastavlja se kroz cijelu 1941. godinu. Engleska ima sigurno svega manje, nego li Njemačka. Hrane isto onako kao i municije, topova, tenkova i aviona, ali bogme i — ratnih brodova. Osim, dabogme, u koliko još i dandanas nema mudraca, koji misle i tvrde, da se vodenim putem u dužini od 5.000 km., a širini od 15.000 km. kroz mrežu mina, podmornica i aviona sve lakše, brže, jednostavnije i nesmetanije uvozi iz Amerike u Englesku nego li Dunavom i svima ostalim suhozemnim putevima iz sve ostale Europe u Njemačku.

Kroz ovih 6 mjeseci intenzivnog bombardiranja svih engleskih značajnijih luka i industrijskih gradova, osobito Londona, u odnosu prema bombardiranju Berlina i ostalih njemačkih gradova, njemačko zrakoplovstvo iskazalo se znatno — premoćnije i efikasnije od engleskoga, a njemački zrakoplovci znatno spremniji i spretniji od engleskih. O toj premoći koliko više govori broj lijetova iznad Engleske, te broj bačenih bombi nad Engleskom, toliko još više govore ruševine po Engleskoj, a najviše velika zabrinutost engleskih državnika o sudbini Engleske. U podmorničkom ratu efikasnost i premoć njemačkih podmornica još je očitija. Priznanje engleskih državnika, da je u toku neprijateljstva s Njemačkom potopljeno od strane Nijemaca oko 5 milijuna tona, te izjava njemačkih službenih krugova, da se taj broj kreće već danas oko 10 milijuna tona, a zatim još veća zabrinutost i briga, da se radi pomanjkanja u brodovima što prije angažira čak i Amerika sa svojim 100—200 brodova, još najbolje svjedoči o premoći Njemačke u podmorničkom ratu i nemoći Engleske, da se u tome području uspješno bori sa Njemačkom sama sa svojim vlastitim snagama.

Prema ovome izlaganju o pomorskoj snazi Engleske prema pomorskoj snazi Njemačke, nakon oskudijevanja i nemoći u hrani, municiji, sirovinama (osobito cementu i benzinu), te nemoći u zrakoplovstvu i trgovačkom brodovlju, te njemačkoj premoći, a skoro bi se moglo reći i izobilju, u hrani, municiji, sirovinama i avijaciji, s kojima se nesmetano snabdijeva, skoro iz cijele Europe, Engleska je i u svojoj dici i svom ponosu, u svojoj snazi i moći, te svom jedinom i najvažnijem sredstvu održanja svoga carstva, kao i svoje Engleske, u svojoj ratnoj mornarici — slabija od Njemačke. I isto onako, kao što Engleska prema Njemačkoj nema dosta hrane, municije i aviona, tako eto isto nema dosta niti krstarica i razarača, a još manje podmornica, te borbenih i torpednih čamaca. S onima, čime je Engleska 700 godina osvajala, a 300 godina vladala sa 1/3 zemljine kopna i sa 600 milijuna ljudi, sa svojom britanskom mornaricom, s kojom je gospodarica svih mora i svih kontinenata osiguravala svoju moć, po ovome objektivnom vojno-pomorskom stručnom izlaganju, temeljenu na brojčanim podatcima o snagama jedne i druge ratne mornarice iz — engleskih izvora, ta — engleska mornarica je slabija, nemoćnija i malobrojnija od njemačke.

U prošlom svjetskom ratu Engleska protiv Njemačke mogla se lako boriti sa čitavim svijetom i sa engleskom borbom na kopnu do posljednjega francuskog vojnika, a na moru do posljednjega francuskog razarača. U prošlom svjetskom

ratu albionski, europski i svjetski morski vuk bio — je oštar, a zubi još oštriji. Međutim u ovome sadašnjemu, u borbi Engleske s Njemačkom sve je obratno. Njemačka skoro sa čitavim svijetom bori se protiv Engleske. Ovoga ljeta u ratu između Engleske i Njemačke doći će do konačne i odlučne ofenzive. Poslije pretprošlogodišnje velike njemačke ofenzive na Poljsku i sloma Poljske, te prošlogodišnje velike njemačke ofenzive na Francusku i njezine propasti, doći će i do ovogodišnje velike njemačke ofenzive na Englesku. Kada?! U ljeto rano ili kasno?! Gdje?! U Irskoj, jugoistočnoj ili sjeveroistočnoj Engleskoj?! To je sasvim svejedno. Kada se pada, pasti danas ili sutra, sa tornja ili tvorničkog dimnjaka, sasvim je svejedno s čega se pada.

Za napada i najezde Njemačke u Englesku glavne, odsudne obrambene snage protiv najezde Nijemaca u Englesku su — topništvo, avijacija, a zatim najviše ratne pomorske snage. U ovome sadašnjemu ratu Engleska u odnosu prema Njemačkoj svega toga nema više od Njemačke. S američkom pomoći u ratnom brodovlju Engleska će biti slabo pomožena. Tko nema za sebe, ne može pomoći drugoga. Sa avionima i tonama brodova isto tako. Ako je skoro polovina engleskog brodovlja već otišla na dno Atlantskog i Sredozemnog mora, trećina američkog, koliko ih najviše može Engleskoj odstupiti Amerika, otići će još lakše. Velike ofenzive s premoći u ljudstvu, u moralu, hrani, municiji, avijaciji i mornarici — lako se dobivaju, s ravnopravnošću — teško, s nemoći i pomanjkanjem — nikako! Pred veliku ljetnu ofenzivu na Englesku, Engleska od Njemačke ima svega manje. Ima manje hrane, pa čak i manje ratnih brodova.

Engleska je otok! Otok, ako od invazije ne mogu spasiti avioni, topovi i tankovi, a od blokade, podmornice i razarači ne može ih spasiti nikakvo čudo, a još manje Churchill. Do dana današnjega Engleska nit' se klanja, niti uklanja. Ona hoće rat i nastavlja rat. Morski vuk je oštar. Englezi vele: »Englezi gube sve bitke, samo zadnju dobivaju. Na to da je htio misliti Napoleon, ne bi propao; na to da ne propadne mogao je misliti i Vilim, ali nije htio; na to još uvijek pred svoju propast može misliti i Hitler, ako hoće; naša mora su široka, daleka i duboka. Po tima svima morima mi imamo mnogo Svetih Jelena, a Hitler je samo jedan.«

Zaista morski vuci još su oštri! Ne dadu se. Na staroj slavi i na staroj moći misle, da će se nanovo proslaviti. Sa svojom starom snagom, sa temeljem svoje moći sa svojom suvremenom, ali ovaj puta nemoćnom mornaricom hoće Englezi da još jedamput spase svoju čast i učvrste svoju moć. S dikom i snagom svoga carstva hoće i ovaj puta da se prodiče. Sa svojom ratnom mornaricom kao najčvršćim zubima moćnog, carskog i pomorskog albionskog vuka (za kojeg Nijemci vele i gusara), s kojima su Englezi stotinama godina grizli, ujedali, palili, žarili, tlačili i robili cio svijet, htjeli bi opet ugristi Europu, Europljane i Njemačku, a napose Hitlera. U ljeto valjat će zagristi. Hitler je čovjek čvrsta srca, al' još čvršće šake. On nema zubi, on ne grize i ne ujeda. On pobjeđuje. No uza sve to Englezi su i u ovome ratu isto tako oštri kao što su bili i u prošlome. I ovaj puta morski vuk je oštar. No ovaj puta u morskoga vuka nema hrane, nema municije, nema topova, nema aviona, pa čak nema niti — ratne mornarice. Vuk je oštar, al' su zubi — tupi!

Ante Oršanić

»U Nezavisnoj Državi Hrvatskoj mora biti takovo socijalno uređenje, da ne bude bogatih i siromašnih, da ne bude onih koji rade i onih koji uživaju, da ne bude onih, koji pljačkaju i onih, koji se krvavo znoje...«

Iz velikog govora Poglavnika dne 21. V. 1941.

Kronika

MJESEC DANA NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE

10. travnja.

— General Slavko Kvaternik, zamjenik Poglavnika i vrhovni zapovjednik cjelokupne vojne sile proglašuje u 4 sata poslije podne preko zagrebačke Državne radio postaje Uskrsnuće Nezavisne Države Hrvatske.

— Malo poslije proglasa generala Kvaternika pozvao je preko radio postaje Zagreb predsjednik bivše HSS dr Maček svoje pristaše, da lojalno i iskreno surađuju s ustaškim vlastima.

— Jedan sat nakon proglasa generala Kvaternika ulaze njemačke motorizirane jedinice u Zagreb, oduševljeno pozdravljene od pučanstva.

— Nakon duže stanke ponovno se pojavio od Mačekovog režima progonjeni »Hrvatski Narod«, sada pod pravim imenom glasila Ustaškog pokreta.

— U svim središtima hrvatskih zemalja, gradićima, selima, ustaški su odredi odmah nakon proglasa preuzeli vlast, razoružali nazočne dijelove srpske vojske. U nekim mjestima se to dogodilo i prije proglasa, odazivajući se uputama Poglavnika danim preko radio-postaje Glavnog ustaškog stana. Najveći dio oslobođenih mjesta izdržao je trodnevnu i četverodnevnu borbu sa četama srpske vojske i hrabro se borio sve do dolaska savezničkih vojska.

— U banskim dvorima održao je zamjenik Poglavnika general g. Slavko Kvaternik govor pred ustaškim borcima i prvacima, a u prisutnosti izaslanika vođe njemačkog Reicha.

— Gradonačelnikom glavnog grada Nezavisne Države Hrvatske imenovan je dr. Jozo Dumandžić.

— Ustaše su preuzeli pod vodstvom ustaše Markovića upravu državnih željeznica, te su odmah smjenjeni dosadanji ravnatelji ravnateljstva željeznica u Zagrebu. Sa zgrade glavnog kolodvora skinuta je ploča u počast srpskog kralja tiranina Aleksandra.

11. travnja.

— Ustaše preuzimlju jedinice ratne mornarice, na kojima se po prvi puta nakon 29. listopada 1918. viju ponosne hrvatske zastave. Tako su mornari sa brodova »Dubac« i »Junak« svladali srpske zapovjednike i preuzeli vlast na brodovima.

— Konzularni predstavnik kraljevine i carevine Italije izrazio je zamjeniku Poglavnika duboku radost radi proglašenja Nezavisne Države Hrvatske.

— Navršila se prva godišnjica tragične smrti supruge Doglavnika dra Mile Budaka, čiji svijetli grob prvi puta u samostalnoj domovini pohađaju satnije hrvatskih djevojaka.

— Zapovjednik njemačkih četa izražava zamjeniku Poglavnika hvalu Hrvatskom narodu za dokazano prijateljstvo i vjernost, a u ime mađarske vlade njen generalni konzul u Zagrebu čestita na uspjehu borbe za oslobođenje.

— U Matici Hrvatskoj se ukida nečasno povjereništvo i daje puna satisfakcija staroj upravi na čelu s prof. Filipom Lukasom.

— Zagrebom se pronijela vijest, da će ustaški Poglavnik dr Ante Pavelić u najskorije vrijeme stići u Zagreb, na čelu Hrvatske ustaške vojske.

— Stari ustaški borci dr Branko Benzon i dr Andrija Artuković vratili su se aeroplanom iz emigracije u Zagreb.

— Ismet efendija Muftić u ime islamskih Hrvata pozdravlja zamjenika Poglavnika i želi, da Svevišnji Alah poživi Poglavnika.

— U noći prima zamjenik Poglavnika priznanje Nezavisne Države Hrvatske od strane regenta Horthya i Mađarske države.
— Objavljuje se, dan prije potpisani, zakon o osnutku vojske i mornarice, te zrakoplovstva, zakon o prisegi i vjernosti Državi Hrvatskoj.

12. travnja.

— Zamjenik Poglavnika održava smotru svih ustaških omladinskih snaga pred sveučilišnom zgradom u prisutnosti članova hrvatskog državnog vijeća. Poslije smotre održan je mimohod, a zatim odlazi zamjenik Poglavnika sa pratnjom u prvostolnu crkvu na proslavu Uskrsnuća. Svečani obred obavio je uz veliku asistenciju nadbiskup dr Alojzije Stepinac pred kojega je poslije svršenog obreda pristupio general Kvaternik i zamolio ga za blagoslov, što mu je preuzvišeni nadbiskup podijelio.
— Zamjenik Poglavnika u sporazumu s Doglavnikom drom Milom Budakom imenuje privremeno državno vijeće na čelu s Doglavnikom.
— Novi gradonačelnik grada Zagreba dr Dumandžić izdao je proglas o dočeku Poglavnika dra Ante Pavelića.
— Za bivšim banom drom Ivanom Šubašićem izdana je tjeralica.
— Ministrom za Dalmatinsku Hrvatsku imenovan je dr. Edo Bulat, stožernik ustaškog stana za Imotski i Split.
— Povjerenikom u hrvatskoj državnoj radio-postaji Zagreb imenovan je g. Radovan Latković, koji je kasnije imenovan ravnateljem radio postaje. Ujedno je radio stanica uvela novi znak, t. j. motiv iz Zajčeve opere »Zrinski«: »U boj, u boj, mač iz toka braćo!«

13. travnja.

— Na sam Uskrs u rano jutro stupio je na sveto tlo hrvatske zemlje Poglavar i Suveren Hrvatske Države ustaški Poglavnik dr. Ante Pavelić. Sva su mjesta, kroz koja se nadalo, da će Poglavnik na čelu ustaške vojske proći, bila još od Velike subote u najradosnijem iščekivanju. Veličanstveni doček, kakav rijetko koji državnik doživljava priređen je Poglavniku u svakom mjestu. Napose srdačan doček bio je priređen u Karlovcu, kuda su pred Poglavnika otišli povjerenik za unutrašnje poslove dr. Milovan Žanić u pratnji gg. Seitza, šefa kabineta, Jure Pavičića i Ive Bogdana, ravnatelja Hrvatskog državnog novinskog ureda.
— Zagreb je oduševljen i sprema najsrdačniji doček Poglavniku dru Anti Paveliću. Kroz čitav dan na ulicama stoji nepregledno mnoštvo ljudi, koji na zagrebačkim ulicama čekaju dolazak Poglavnika dra Ante Pavelića.
— Mlada i Nezavisna Država Slovačka u izjavama svojih narodnih prvaka, a napose studenata, koji se nalaze na studijama u Zagrebu izriče veliko zadovoljstvo nad oslobođenjem Hrvatske Države.
— U Banjaluci uzima u ime Poglavnika svu vlast ustaški povjerenik dr. Viktor Gutić, koji se toga dana svečano dočekan povratio iz vojske.

14. travnja.

— Grad Zagreb nalazi se još uvijek u velikim pripremama za doček Poglavnika dra Ante Pavelića. Po ulicama grada Zagreba nalaze se tisuće građana, koji od jutra čekaju na dolazak Poglavnika.

15. travnja.

— U ranu zoru povratio se je u Zagréeb na čelu ustaške vojske Poglavnik dr. Ante Pavelić i tokom današnjeg dana preuzeo vrhovnu vlast u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.
— Führer velikog njemačkog Reicha Adolf Hitler brzojavlja Poglavniku: »Za mene je osobita radost i zadovoljstvo, što vam mogu izjaviti da njemački

Reich priznaje Nezavisnu Državu Hrvatsku u času, kada je hrvatski narod našao svoju dugo željenu slobodu kroz pobjedonosno prodiranje četa sila osi«.
— Isti dan primio je Poglavnik dr. Ante Pavelić brzojav, kojim vlada fašističke Italije priznaje Nezavisnu Državu Hrvatsku i s najvećim zadovoljstvom pozdravlja novu i zdravu Hrvatsku kojoj talijanski narod želi svu sreću.

— General Slavko Kvaternik imenovan je Vojskovođom, Eugen Kvaternik Ustaškim Povjerenikom za javni red i sigurnost u gradu Zagrebu, dr. Milovan Žanić predsjednikom zakonodavnog povjerenstva pri Poglavniku Države Hrvatske, a dr. Andrija Artuković povjerenik za javnu sigurnost i unutarnju upravu u cijeloj Hrvatskoj Državi.

— Hrvati u Buenos Airesu polažu zakletvu vjernosti Državi Hrvatskoj.

— Spontano, bez ikakvog poziva stižu milijunski darovi za organizaciju vojske Nezavisne Države Hrvatske.

16. travnja.

— Navečer u 18.45 govorio je na radio postaji Poglavnik dr. Ante Pavelić i pročitao brzojave stigle od Adolfa Hitlera i Benita Mussolinija. Ujedno je Poglavnik uputio Vođi Reicha Adolfu Hitleru i Duceu Italije Benitu Mussoliniju brzojave zahvalnosti na priznanju Nezavisne Države Hrvatske i na velikom povjerenju, koje su ukazali hrvatskom narodu u organizaciji nove Europe.

— O Hrvatima, Hrvatskoj, Hrvatskoj Državi i teškim borbama za slobodu piše cjelokupno svjetsko novinstvo.

— Slovačka priznaje Nezavisnu Državu Hrvatsku, a vodeće ličnosti slovačkog javnog života čestitaju Poglavniku i Vojskovođi.

— Na parobrodu »Tomislav« izbila je pobuna mornara, koji je stavljaju u službu Države Hrvatske.

— Dr. Marko Lamešić imenovan je državnim povjerenikom za istočnu Slavoniju.

— Rektor hrvatskog sveučilišta dr. Stjepan Ivšić predao je Poglavniku u ime hrvatskog sveučilišta svečanu adresu.

— U 8 sati na večer obavljen je u bivšim Banskim dvorima na Markovom trgu svečani čin polaganja zakletve Poglavnika, imenovanje i zakletva prve hrvatske državne vlade. Svečani čin prenosila je hrvatska državna radio-postaja Zagreb. U prvu hrvatsku vladu imenovani su:

predsjedništvo vlade i vanjske poslove preuzima Poglavnik sam osobno,
podpredsjednikom vlade imenovan je dr. Osman Kulenović iz Bihaća,
vojskovođom i zapovjednikom cjelokupnih oružanih snaga, ministrom domobranstva, oružništva i prometa g. Slavko Kvaternik iz Zagreba,
ministrom pravosuđa dr. Mirko Puk iz Glime,
ministrom unutarnjih poslova dr. Andrija Artuković iz Ljubuškog,
ministrom zdravstva dr. Ive Petrić sa Šolte,
ministrom narodnog gospodarstva dr. Lovre Sušić iz Mrkopolja,
ministrom bogoštovlja i nastave Doglavnik dr. Mile Budak iz Sv. Roka,
ministrom šuma i ruda ing. Ivica Frković iz Ličkog Novog,
ministrom za udružbe dr. Jozo Dumandžić iz Ljubuškog,
predsjednik zakonodavnog povjerenstva pri Poglavniku dr. Milovan Žanić iz Senja.

— Svaki ministar polaže zakletvu i na Ustaška Načela i na izjavu o imetku vlastitom i svoje obitelji, uz obvezu ustaške prisege i smrtne kazne za svaki slučaj zloupotrebe svoga položaja.

17. travnja.

— Poglavnik prima u audijenciju ustaše, koji su se vratili iz internacije u Kruščici kod Travnika i koji su preživjeli teške borbe, probijajući se kroz Bosnu do Splita, pod vodstvom prof. Ivana Oršanića.

— U Sarajevu je kapitulirala srpska vojska.

— U 9 sati na večer položila je cijela srpska vojska oružje bez ikakovih uvjeta, u koliko već nije razoružana. Kapitulacija je stupila na snagu u 12 sati.

— Izdan je zakon za obranu naroda i domovine.

— Predsjednik republike Slovačke msgr. dr. Josip Tiso uputio je Poglavniku pozdravni brzojav.

18. travnja.

— Obitelj Poglavnika dolazi u Zagreb.

— Izdana je zakonska odredba o ništetnosti pravnih poslova sklopljenih između Židova i trećih osoba unatrag od dva mjeseca.

— Doglavnik dr. Mile Budak dao je izjavu, u kojoj kaže: »Spasila nas je bezprimjerna vjera u pravednost naših zahtjeva i Poglavnikovo genijalno vodstvo«.

— Ostaci srpske vojske bombardirali su na vandalski način na svom uzmaku đakovačku katedralu.

— Poglavnik zahvalio je predsjedniku Slovačke republike na srdačnoj čestitci.

— Sa zagrebačkih ulica skidaju se nadpisi, koji su podsjećali na srbijanstvo i balkanizam i koji ne odgovaraju hrvatskoj narodnoj tradiciji.

— Izdan je zakon o oduzimanju nekretnina srpskih dobrovoljaca, koja se imade vratiti hrvatskim seljacima bez odštete.

19. travnja.

— Pomoćnikom ministra narodnog gospodarstva imenovan je dr. Vladimir Košak, a državnim tajnikom u ministarstvu vanjskih poslova dr. Mladen Lorković.

— Odredbom Poglavnika ukinute su ustanove javnog bilježništva.

— Katolička društva, na čelu s Križarima pozdravljaju Obnovitelja Države Hrvatske.

— Hrvatski književnik Marko Čović imenovan je tajnikom ministra za bogoštovlje i nastavu.

— Berlinska štampa ističe, da je uklonjena i posljednja tvorevina Versaillesa, neprirodna i umjetno stvorena Jugoslavija.

— Izdana je naredba, po kojoj se u hrvatsku vojsku ne primaju srpski i jugoslavenski dobrovoljci iz prošlog svjetskog rata.

20. travnja.

— Prvi diplomatski predstavnik Reicha Nj. Eks. Siegfried von Kasche stigao je svečano dočekan u Zagreb.

— Čitav hrvatski narod na veoma svečan način proslavio je rođendan Vođe Njemačkog Reicha Adolfa Hitlera, napose je velika svečanost održana u Zagrebu.

— U Zagreb je stigao kraljevski odpravnik poslova Madžarske dr. Ladislav Bartok, koji je Državnom tajniku dru Mladenu Lorkoviću predao tekst proglasa Namjesnika Horthya, kojim madžarska vlada priznaje Nezavisnu Državu Hrvatsku.

— Poglavnik je primio u svečanu audijenciju slovačke sveučilištarce, koji su ga srdačno pozdravili. Prije toga primio je Poglavnik predstavnike hrvatskog sveučilišta, rektore i dekane, na čelu sa rektorom drom Stjepanom Ivšićem.

— Poglavnik je primio u audijenciju predstavnike njemačke narodnosne grupe u Hrvatskoj, koje je predveo vođa njemačke grupe u Hrvatskoj dr. Branimir Altgayer.

21. travnja.

— Poglavnik je primio uz velike počasti u prvu nastupnu audijenciju njemačkog poslanika Nj. Preuzvišenost Siegfrieda von Kasche-a.

22. travnja.

— Bugarski kralj Nj. Vel. Boris uputio je Poglavniku brzojav, kojim izjavljuje da je i Bugarska priznala Nezavisnu Državu Hrvatsku.

— Prvim poslanikom Kraljevine Italije imenovan je u Zagrebu dr. Paolo Cortese.

— Ukinuta je kotarska skupština i kotarski upravni odbor na području bivše Banovine Hrvatske.

— Povjerenikom za javni red i sigurnost u Zagrebu imenovan je g. Božo Cerovski.

— Führer je uputio zahvalne brzojave Poglavniku i uzvraća srdačne želje za dobrobit nove Države Hrvatske.

— Regent Madžarske Horthy zahvaljuje se brzojavkom na pozdrav Poglavnika.

— Bivši kralj bivše Jugoslavije pobjegao je zajedno s vladom u Palestinu.

— Švedski konzul posjetio je državnog tajnika za vanjske poslove i izrazio mu duboke simpatije švedskog naroda za pravednu stvar Hrvatske.

— Novim intendantom Hrvatskog državnog kazališta u Zagrebu imenovan je prof. Dušan Žanko.

23. travnja.

— Izdana je zakonska odredba o državnim odvjetnicima, po kojoj banovinska odvjetništva postaju državna, a banovinski odvjetnici državni odvjetnici.

— Poglavnik je primio u audijenciju bačke Hrvate pod vodstvom Josipa Gjide Vukovića. U svome govoru rekao je Poglavnik: »Ja nisam došao da vladam, nego da radim. Moja su vrata uvijek otvorena svim Hrvatima, a pogotovo vama«.

— Poglavnik je primio u audijenciju prof. Hakiju Hadžića, prvaka muslimanskih Hrvata iz Bosne, koji je kasnije imenovan povjerenikom za bivšu Drinsku banovinu.

— Hrvatski radnički savez zabranio je sve štrajkove svojim radnicima.

— Izdana je zakonska odredba o nepriznavanju prava na mirovinu stanovitim službama na račun blagajne Hrvatske Države.

— U Banjoj Luci je na svečan način dočekana hrvatska ustaška vojska i hrvatski zaštitnici lovci.

24. travnja.

— Hrvatska sveučilišna ustaška omladina sakupila se pred Hrvatskim sveučilištem, gdje ju je pozdravio zapovjednik sveučilišnog stožera s riječima, da se ostvaruju davni sni Hrvatskog sveučilišta. Zatim su postrojbe hrvatskih sveučilištaraca, sveučilištarki, srednjoškolaca i srednjoškolki stupale oštrim i ponosnim korakom na Markov trg, gdje je defilirala pred Poglavnikom, kojega je pozdravio Zdenko Blažeković.

— U Sarajevo su na svečan način ušle čete hrvatskih vojnika i ustaša. Hrvati i Hrvatice Sarajeva priredili su im spontani i oduševljeni doček. Isti dan stigao je u Sarajevo i vojskovođa Slavko Kvaternik, kojemu je pučanstvo također priredilo srdačne ovacije.

— Ustaškim povjerenicima u Sarajevu imenovani su gg. Hakija Hadžić i Božidar Bralo.

25. travnja.

— Na Drini — vječnoj straži i granici Hrvatske — postavljena je hrvatska straža.

— Izdana je zakonska odredba o osnutku Poštanske štedionice Države Hrvatske.

— Dekanom medicinskog fakulteta imenovan je prof. dr. E. Miloslavić.

— Izdana je zakonska odredba o državnoj zaštiti arhivske građe.

— U Zagrebu je ustanovljeno vrhovno sindikalno vijeće kao predstavnik jedinstvenog sindikata za čitavu Državu Hrvatsku.

— Imovina bivšeg Jugosokola proglašena je zakonskom odredbom hrvatskom državnom svojinom.

— Objavljena je zakonska odredba o zabrani držanja i nošenja svih srpskih i jugoslavenskih odlikovanja.

— Slovački državnici msgr. Tiso i Tuka i Poglavnik dr. Ante Pavelić izmijenili su prijateljske brzojave prilikom uskrsnuća Nezavisne Države Hrvatske.

— U Zagreb stižu sve strašniji podatci o krvavim zvjerstvima koje počinjava oboružana srpska soldateska nad nezaštićenim ženama i djecom, čiji se muževi i braća javljaju u hrvatske ustaške odrede.

26. travnja.

— Rodoljubno građanstvo daje dobrovoljne prinose za hrvatsku vojsku.

— Slovački generalni konzul u Beču R. Vavra i ustaški borac dr. Brezović nalaze se u Zagrebu.

28. travnja.

— Poglavnik je izdao odredbu o ustaškim povjerenicima i ustaškim stanovima.

— Maršal Slavko Kvaternik donio je u Sarajevo poruku Poglavnika bosansko-hercegovačkim Hrvatima, koja je kod njih primljena s velikim oduševljenjem.

— Prvim poslanikom Nezavisne Države Hrvatske u Berlinu imenovan je dr. Branko Benzon.

— U Otočcu obavljena je svečana zakletva hrvatskih vojnika.

— Članstvo Hrvatskog državnog kazališta položilo je svečanu zakletvu Poglavniku i Državi Hrvatskoj.

29. travnja.

— Poglavnik je odredio 100 milijuna dinara za gradnju radničkih obiteljskih kuća s malim vrtom, na osnovi, da je radnik plaćanjem stanarine odkupi i postane njezin vlasnik.

— Prvi poslanik u Berlinu dr. Branko Benzon odputovao je svečano odpraćen s pratnjom i članovima poslanstva u Berlin.

— U sudovima Nezavisne Države Hrvatske uklonjeni su srbizmi i rusizmi iz hrvatskog jezika.

— Osnovan je državni ured za hrvatski jezik, kojemu je na čelu dr. Blaž Jurišić.

— Predsjednik Matice Hrvatske i ugledni hrvatski naučenjak dr. Filip Lukas proslavio je sedamdeset godišnjicu svoga života.

30. travnja

— Poglavnik je propisao i proglasio zakonsku odredbu o rasnoj pripadnosti i zakonsku odredbu o zaštiti arijske krvi i časti hrvatskoga naroda. Ujedno je Poglavnik propisao zakonsku odredbu o državnom grbu, državnoj zastavi, Poglavnikovoj zastavi, državnom pečatu, pečatima državnih i samoupravnih ureda.

— Izdana je zakonska odredba o državljanstvu, po kojoj se državnim pripadnikom smatra svaka ona osoba, koja stoji pod zaštitom Nezavisne Države Hrvatske.

— Ured Potpredsjednika vlade dra Kulenovića preselio se u Banja Luku.

— Ministar za narodno gospodarstvo dr. Ivo Petrić održao je na radio postaji predavanje uoči prvog Blagdana rada u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

— Na Sveučilišnom trgu održana je pred vojskovođom Slavkom Kvaternikom velebna smotra ustaške omladine i ustaških formacija. Navečer je u Hrvatskom državnom kazalištu održana svečana predstava povodom obljetnice smrti hrvatskih mučenika Zrinskog i Frankopana. Tom prilikom je izvedena pastirska igra »Dubravka«, a predstavi su prisustvovali Doglavnik dr. Mile Budak i hrvatski metropolita, zagrebački nadbiskup dr Alojzije Stepinac.

— U Sarajevu je održano svečano zaprisegnuće hrvatske vojske pred Reis ul ulemom Fehimom efendijom Spahom i nadbiskupom drom Ivanom Šarićem. Poslije je priređen mimohod hrvatske vojske, koju je sarajevsko građanstvo frenetično pozdravljalo.

1. svibnja.

— Poglavnik je obavio smotru ustaških postrojbi na Markovom trgu. Smotri su također prisustvovali predstavnici njemačkog i talijanskog poslanstva, te madžarski odpravnik poslova zajedno s hrvatskim ministrima.

— Hrvatski je narod zajedno sa njemačkom vojskom na veoma svačani način proslavio prvi Blagdan rada u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Dr. ing. Vilko Rieger održao je tom prilikom govor preko Hrvatske radio postaje Zagreb: »Radništvo u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj«.

— Muslimani iz Sandžaka upućuju hrvatskoj državnoj vladi svoje želje da uđu u sastav Nezavisne Države Hrvatske.

2. svibnja.

— U tajnim sobama manastira Ostroga pronašli su Nijemci patrijarhu Gavrila.

— Sandžak izrazuje preko svojih predstavnika nepokolebivu odanost i privrženost Poglavniku i Hrvatskoj.

— Poglavnik dr. Ante Pavelić potpisao je zakonsku odredbu o zabrani sabotaže u privrednim poduzećima i zakonsku odredbu za obranu naroda i države.

— Gradonačelnikom grada Zagreba imenovan je g. Werner.

— Doglavnik dr. Mile Budak primio je hrvatske književnike i zacrtao smjernice umjetničkog stvaranja u Novoj Hrvatskoj.

3. svibnja.

— Izdana je zakonska odredba o nadzoru nad novcem, vrijednostima i predmetima, koji se nalaze u sigurnosnim pretincima novčanih zavoda i drugim privrednim poduzećima. Ujedno je izdana zakonska odredba o osnivanju Ureda za obnovu privrede.

— Svećenici raznih biskupija položili su zakletvu vjernosti Poglavniku dru Anti Paveliću i Hrvatskoj Državi.

— Poglavnik je izdao zakonsku odredbu o skupljanju spisa, dokumenata o hrvatskom oslobodilačkom pokretu.

— Poglavnik je primio deputaciju bugarskih sveučilištaraca, koji su na studiju u Zagrebu. Neobično toplim riječima su pozdravili mladi Bugari našeg

Vođu i pripovijedali mu o svojoj iskrenoj simpatiji za Hrvatsku. Poglavnik je odgovorio, da oni znaju kakvi su odnosi njegovi s Bugarima, da je vez Hrvata i Bugara više nego intiman, da se svi dobro sjećaju bliske suradnje između dva naroda, te da će ta suradnja u budućnosti biti još jača.

— U Sarajevu su Ustaše zaplijenili ogromne količine ratnog materijala i nekoliko vagona novca, čim će se znatno pomoći mlada Država Hrvatska.

4. svibnja.

— U 6 sati na večer sastao se Njemački Reichstag u izvanrednu sjednicu. Führer je održao opsežan govor nakon velike Balkanske epopeje njemačkog oružja. U svom govoru spomenuo je Führer: »Mi se veselimo osnutku Nezavisne Države Hrvatske, s kojom ćemo moći, kako se nadamo, za sva vremena ostati u prijateljstvu i suradnji punoj povjerenja. Osobito na gospodarskom polju može to samo koristiti i jednoj i drugoj strani.« Na ove je riječi Reichstag toplo aklamirao najmlađu članicu Nove Europe.

— Prilikom napuštanja hrvatskog državnog teritorija saveznićke se madžarske čete zahvaljuju svima Hrvatima koji su učinili da je ovaj njihov boravak bio ugodan. Žele da se suradnja, cijeneći uzajamnu slobodu, nastavi za ljepšu budućnost obadva naroda. »Bog blagoslovio Samostalnu i Nezavisnu Državu Hrvatsku kao i njezinog državnog Poglavara dra Antu Pavelića i čitav narod«, — završava svoju izjavu zapovjednik madžarskih četa.

— Zakonskom se odredbom osniva zavod za kolonizaciju sa posebnim važnim ovlaštenjima i zadaćom da uređuje seljački posjed putem unutarnje kolonizacije i agrarne reforme.

— Na blagdan Majke održao je Doglavnik dr. Mile Budak s velikom toplinom predavanje o veličini majke u vlastitim književnim djelima i vlastitom svom životu.

— Ustaša Eugen Kvaternik imenovan je državnim tajnikom za javni red i sigurnost u cjelokupnoj Državi Hrvatskoj.

5. svibnja.

— Najveća organizacija madžarske sveučilišne omladine priredila je velike manifestacije svim državama osovine prilikom povratka teritorija Madžarskoj Državi. Osobito je bila toplo i srdačno aklamirana najmlađa država sila osi Hrvatska i njezin Poglavnik. Na koncu su poslani brzojavni pozdravi Regentu Horthy-u, Poglavniku Paveliću, Kralju Borisu, Kancelaru Hitleru i Ministru Predsjedniku Mussoliniju, te otsvirane himne sviju savezničkih zemalja.

— Poglavnik je primio odbor Matice Hrvatske i izrazio mu vrlo laskavo priznanje ističući goleme Matičine zasluge za hrvatski Ustaški Pokret i hrvatsku kulturu. Ujedno je obećao najdalekosežniju pomoć Matici i svim kulturnim nastojanjima kod nas.

— Izdana je zakonska odredba o prelazu s jedne vjere na drugu po kojoj se ukidaju svi dosadašnji zakonski propisi o načinu prelaza s jedne vjere na drugu.

— Zapovjednikom vojničke prednaobrazbe imenovan je Državni tajnik za propagandu prof. Ivan Oršanić.

— Poglavnik je primio izaslanstvo bugarskih studenata. U svome govoru Poglavnik je istakao intimnu suradnju s Bugarima i završava riječima: »Bugare smatramo pravom braćom«.

— Poglavnik daje izjavu za strane novinare o smjernicama hrvatske vanjske i unutarnje politike.

6. svibnja.

— Podpredsjednik vlade dr. Osman Kulenović, oduševljeno je dočekan u Banjaluci od tamošnjeg građanstva.

— Admiral Đuro Jakčin otputovao je u Berlin u svojstvu ataše ja za pomorska i vojnička pitanja.

8. svibnja.

— Führer je primio u audijenciju hrvatskog poslanika dra Branka Benzona, koji mu je predao svoje vjerodajnice.

— Državni tajnik za vanjske poslove dr. Mladen Lorković dao je predstavnicima inozemnog novinstva izjavu povodom Hitlerovog govora, u kojoj je naročito podcrtao lijep odjek govora u cijeloj Hrvatskoj. Veliko razumijevanje Führera za nastojanje Hrvata predstavlja obvezu koju hrvatski narod radosno prima, završio je Državni tajnik.

— Ustaškim Doglavnicima imenovani su Adem Aga Mešić i dr. Joso Sunarić, istaknuti i zaslužni hrvatski narodni borci.

— Hrvatsko i Njemačko Vrhovno Zapovjedništvo oružanih snaga ponovno saopćuju cjelokupnom pučanstvu Države Hrvatske, da je od strane Njemačkog Vrh. Zapovjedništva najstrože zabranjeno svim njemačkim vojnim vlastima vršiti bilo kakvu rekviziciju na cjelokupnom području Nezavisne Države Hrvatske, jer sav materijal i ratni i privredni i ostali pripada isključivo Hrvatskoj Oružanoj Snagi. Ako se u međuvremenu dogodi ipak koji slučaj rekvizicije, to je bilo uslijed toga što ta naredba nije stigla do svih jedinica. Sve potrebe moraju se plaćati samo sa novcem t. zv. Reichskassenscheine. Drugi novac se ne smije primati, jer ga Njemačka ne će priznati pri obračunu.

— U Zagrebu je sklopljen prvi međunarodni ugovor Nezavisne Države Hrvatske. Njemačka i Hrvatska vlada sklopile su sporazum o zaposlivanju hrvatskih radnika u njemačkoj industriji.

— Poglavar Rumunjske general Antonescu uputio je Poglavniku brzojav, kojim ga obavještava da je rumunjska vlada priznala Nezavisnu Državu Hrvatsku.

— Poglavnik je odredio svotu od 108 milijuna dinara za isušenje Lonjskog, Crnac i Jelas polja.

9. svibnja.

— Navršava se četvrta godišnjica smrti hrvatskih omladinaca, koji su ubijeni od srpskih plaćenika u Senju. Po svim krajevima Države Hrvatske održane su svečane mise zadušnice.

— Odredbom Poglavnika osnovana je kod predsjedništva vlade Blagajna, a ujedno su ukinuti svi t. zv. dispozicioni fondovi ili povjerljivi krediti kod svih ministarstava.

— Židovi i Srbi u gradu Zagrebu moraju u roku od osam dana napustiti sjeverni dio Zagreba.

— Aleksandar Seitz imenovan je glavnim državnim tajnikom kod predsjedništva vlade.

— 30.000 Hrvata muslimana kotara fočanskog pozdravilo je srdačnim brzojavom Poglavnika i izrazuju njemu i majci Hrvatskoj nepokolebivu privrženost i odanost.

10. svibnja.

— Na veoma svečan način proslavljen je u čitavoj Domovini prvi mjesec dana Nezavisne Države Hrvatske. Na zagrebačkoj radiostanici govorio je ravnatelj i glavni urednik »Novog Lista« dr. Franjo Dujmović.

— Poglavnim pobočnikom u Glavnom ustaškom stanu imenovan je g. Blaž Lorković.

POGLAVNIK GOVORI...

»Ja sam uspostavio krunu Zvonimirovu. Ona je danas nosilac hrvatskog državnog suvereniteta. Time je obnovljena velika i slavna hrvatska prošlost, nu ne samo radi prošlosti i slave, nego i radi hrvatske narodne i državne slobode! Dok je u davnoj prošlosti Zvonimirova kruna nad Hrvatskom sjala, hrvatski je narod bio suveren, a Hrvatska je bila Nezavisna Država. I danas je opet! A Zvonimirova kruna jeste i ostat će pred cijelim svijetom simbol, nedvojbeni znak hrvatske državne nezavisnosti. I dok je Zvonimirove krune, nikada ni pod koju cijenu, i pod nikakvim okolnostima, Hrvatska ne može i neće biti sastavnim dijelom ni jedne druge države. Neće biti sastavnim dijelom ni jedne druge države, u nijednom pa ni u najblažem obliku, a hrvatski narod neće nikada biti snižen na pleme, niti na sastavni dio bilo koga drugoga naroda.

Zvonimirova je kruna za sva vremena najveći jamac suvereniteta, vrhovništva Nezavisne Države Hrvatske, jamac naše potpune narodne i državne nezavisnosti. Ja sam ponudio da je nosi vojvoda Savojski, jer sam znao, da je najdostojniji. O tome će se svi uvjeriti. To je prihvaćeno. To će prvi čin koga sam mogao učiniti ja.

Drugi čin izvršit će hrvatski narod. Izvršit će ga suvereno i zakonito po svojim tradicijama či mzato dodje čas. Donijet će zakon kojim će biti uzakonjena nova hrvatska dinastija, a na prijestolje podignuti vojvodu slavne Savojske Kuće, Hrvatskog Kralja Tomislava II. Kad to bude, biti će kralj samo hrvatski i ničiji drugi! I na Duvanjskom će se polju obnoviti veliko i slavno Kraljevstvo Hrvatsko, do sada u povijesti najveća Nezavisna Država Hrvatska. Nezavisna Država Hrvatska, ustaška i seljačka...

U Hrvatskoj Nezavisnoj Državi ne će biti klika, ne će biti gospodovanja, ne će biti pljačkanja, nego narod, koji radi i ustaše koji se bore, bit će prvi razred. Naše je staro ustaško geslo: plug i brana, Hrvatu su hrana, a ustaša to mu je obrana. Hrvatski seljački narod, kako ustaška načela kažu, nije samo izvor svakog dobra, nego je on narod i sam po sebi, te je nosilac svih vlasti u Hrvatskoj Državi.

Nezavisna Država Hrvatska jest, bit će i ostat će samo sredstvo, koje služi hrvatskom seljačkom i radnom narodu. Ja vam svima kažem: skoro, u najkraće vrijeme, bit će potpuno uredjena uprava u svim hrvatskim zemljama, u cjelokupnoj Hrvatskoj Državi, uprava, koja je bila razrovana, demoralizirana i korumpirana — osim časnih, vrijednih iznimaka. Kad postavimo, a to će biti skoro, upravu na noge, za sve čine cjelokupnog činovništva i svih državnih organa, ja ću nositi odgovornost pred cijelim Hrvatskim narodom. Ali svi državni organi, svi činovnici i namještenici nosit će odgovornost preda mnom, a vi svi znate, da se ja ne šalim!

Govorilo se, pisalo se kroz desetljeća, da hrvatski seljak mora vršiti upravu u zemlji. Govorilo se, da to gospoda ne će, a nas se nazivalo tom gospodom.

Ali nitko se nije sjetio, da jednog seljaka metne na upravu. Medju prvim aktima, što sam napravio u upravi, imenovao sam seljaka velikim županom. Ondje, gdje su nekada sjedili visoki aristokrati, danas stoji hrvatski seljak, da radi i da zapovijeda. Zašto? Zato, što nam hrvatski seljak nije na jeziku nego na srcu, zato, što mi od seljaka ne tražimo gumene kuglice, nego smo spremni da ga branima sa čeličnim kuglama.

Ima ih, kojima je uvijek na jeziku hrvatski radnik, ali trebala je doći ustaška vlast, da radnika učini podnačelnikom grada Zagreba...«

Iz govora Poglavnika od 21. V. 1941.

Glavni urednik: prof. Ivan Oršanić, Zagreb, Nova Ves 40. — Za redakcioni odbor uredjuje: Stipe Mosner, Zagreb, Klaićeva 62a, II. — »Hrvatska Smotra« izlazi jednom mjesečno. List izdaje konzorcij »Hrvatske Smotre«. Predstavnik konzorcija i odgovorni urednik Mato Nikšić, Zagreb, Medulićeva 2. — Uredništvo i uprava nalazi se u Zagrebu, Nova Ves 40.

HRVATSKA SMOTRA

BROJ 7 SRPANJ 1941. GOD. IX.

VODSTVO EUROPE U SVIJETU

Stajalište »Hrvatske Smotre« prema boljševizmu i suviše je dobro poznato, a da bi u tom pogledu trebali ma što iznositi ili isticati. Još onda, kada je komunizam bio u neku ruku u modi, mi smo oštro i odlučno pobijali zasadu komunizma.

Danas se, međutim, pred nama počeo odvijati odlučan boj za sam opstanak komunizma u cijelom svijetu, što je svakako povijesni dagađaj prvoga reda. Sigurno je, da bolješivčka Rusija predstavlja danas opstanak komunizma.

U analizi sadašnje svjetske borbe vidimo, da je Evropa nosilac jednog pozitivnog stajališta u svojim bitnim nastojanjima. Evropa se bori s jedne strane proti kapitalističkog sustava, a s druge strane proti komunističkog sustava, dakle proti materijalističkog naziranja na svijet, te je već po tome nosilac pozitivnih vrijednosti i napredka. Ako se uzme u obzir, da nam ostali kontinenti ne pokazuju nikakve dinamičke impulse u razvijanju i stvaranju velikih vrijednosti, onda moramo utvrditi činjenicu, da j eEvropa još uvijek najsposobniji kontinent za vodstvo svijeta i za postavljanje ideja vodilja.

Posve je sigurno, da su evropski narodi utvrdili kapitalistički sustav kao štetan za napredak čovječanstva, a isto je tako sigurno, da komunistički sustav nije unio svijetlost i izlaznu smjernicu iz kapitalističke bijede, nego ju je još samo pojačao.

U oba ova sustava naročito je došao do negativnog izražaja moralni i ekonomski momenat. Nijedan od ova dva sustva nije se mogao učvrstiti u ovim čimbenicima. I jedan i drugi predstavljaju u moralnom i ekonomskom pogledu najveće manjke i potpune nemogućnosti bilo kakvog uspješnog riješenja. I jedan i drugi sustav upravo su zastali i počeli degenerirati u ova dva čimbenika i nastala je povijesna nužda, da se nađe izlaz. Evropa je našla izlaz i dokazala svoju moć i zrelost za vodstvo svijeta. Pobjedom nad boljševičkom Rusijom ostvario bi se evropski princip i jedinstvo Evrope, te bi ona mogla krenuti u pravcu sređivanja svojih tkulturnih, moralnih i ekonomskih nastojanja.

Bilo je nemoguće biti kakvo sređivanje u toliko golemim suprotnostima, kakve su se križale u Evropi. Konačno, moramo priznati, da same granice pojedinih država ne mogu određivati svijetove za sebe, pogotovo ne na tako dinamičnom kontinentu kao što je evropski, nego da je nužna neka šira društvena ideološka temeljnica, koja bi jamčila za skladni međusobni život svih država i naroda.

Eto za tu ideološku temeljnicu Evrope vodi se danas borba. Borba hrvatskog naroda također je upravljena u tom smislu, da se Evropa očisti od kapitalističkog plutokratskog i komunističkog duha i mi želimo iskrenu pobjedu Njemačke, svih susjednih država i konačno samoga ruskoga naroda nad boljševizmom.

Ne može se reći da su komunistička nastojanja bila uvijek posve bestemeljna, posebno u njihovom početku proti kapitalizma i ruskog autokratizma i despotstva, no danas kada novi poredak odiše socijalnim duhom i sredstvima za povoljno riješavanje nacionalnih, obiteljskih i ekonomskih problema, komunizam nema ozbiljna oslonca u samim činjenicama života. On je za napredak Evrope sasvim suvišan, pače neizmjerno štetan, jer osim vječitog rovarenja i smetanja ne daje ništa. Marksizam je nekoliko puta u versailleskom sustavu imao mogućnost, da nešto pokaže i bio je stavljen pred veliku povijesnu odgovornost, da dokaže svoju sposobnost, pa nikada nije ništa učinio, osim zla. Versailleska Njemačka davala je široke mogućnosti komunizmu, francuska pučka fronta, španjolska pučka fronta, austrijski socijalizam, aktivno zaleđe boljševičke Rusije — pa ipak od svega toga nemamo nikakvih vrijednosti, nego samo stotine dokaza o nesposobnosti i štetnosti marksizma. U vezi sa ovim činjenicama vrijedno je spomenuti, da čitav svijet stoji više manje kao otvorena knjiga svakom na uvid. Jedino je boljševička Rusija zatvorena knjiga sa stotinu pečata. Isključeno je, da bi vlastodršci Rusije tako čvrsto zatvarali vrata Rusije za ulazak i izlazak iz nje, kad bi u njoj bilo sve na svom mjestu i kad bi ona svojim stvarnim životom mogla dokazivati vrijednost komunizma. Evropa je teško doznavala pravo stanje u Rusiji, tek od rijetkih ljudi, koji su imali više nesreću, nego li sreću da tamo borave.

Boljševička Rusija je sebe reklamirala samo plaćenim agitatorima, riječima, brošurama i knjigama, a nikada i nigdje očevidcima svojega života. Očevidci su redovno bili proti boljševičkog sustava. Više od dvadeset godina vladaju boljševici Rusijom bez hrabrosti, da svoja djela pokažu svijetu i da taj svijet privuku i oduševe djelima. Stidjeli su se svojih djela i posredno priznavali, da svijet zvan Rusje živi bolje nego li u Rusiji.

Sad ćemo konačno temeljito doznati, kako je to bilo u Rusiji u ovih dvadeset godina. Svatko će moći sa domaćim ljudima razgovarati i doznati istinu o jednoj velikoj povijesnoj zabludi. Bit će utvrđena istina o komunizmu i mnogi će se osloboditi praznih nada i ludih vjerovanja.

Izgleda, da je ovo golemo iskustvo bilo potrebno Evropi upravo zato, da bi ona mogla i dalje ostati voditeljem svijeta. Pravi i duboki napredak kod čovjeka i zajednica moguć je samo preko teških i krvavih doživljavanja i iskustava, i boljševička Rusija je strašno iskustvo ruskoga naroda i Evrope, jedna odlučna stepenica u razvitku i napredovanju.

Vrlo je vjerojatno ,da će Evropa nakon ovih zrelih proživljavanja osjetiti mir u zadovoljstvu, da je pobijedilo dobro nad zlim, kultura nad nekulturom, stvaralački rad nad razaranjem, put ka istini nad zabludama i lažima.

U završnim pobjedama Evrope nad Engleskom i boljševičkom Rusijom započet će novo doba čovječanstva, doba stabiliziranja idejnih tekovina evropske revolucije. To razdoblje mora hrvatski narod iskoristiti, da se potpuno učvrsti kao dostojan i sposoban narod one zajednice, evropske zajednice, kojoj je određeno, da stiče spoznaje, proživljava ideje i mukama plaća iskustva za cijelo čovječanstvo.

Hrvatski narod spada u zajednicu vodstva svijeta, te prema tome ima i veće odgovornosti dužnosti od mnogih drugih naroda širom svijeta.

Ivan Oršanić

»I tako taj SSSR, koji ima naslov tako širokih koncepcija (Savez Socijalističkih Sovjetskih Republika), koji sada samo nešto znači, jer ga zasada, u vrijeme mira, podržava najkruća diktatura i najkrvaviji teror današnjice —, u budućem ratu većeg opsega — ne će značiti ništa, jer će ga srušiti »visoki moral« crvene vojske i nadomjestiti, ako i ne s tako »širokim i sveobuhvatnim« utopijama kao što je »Savez Socijalističkih Sovjetskih Republika«, ono svakako dubljim i trajnim, sadržajnim realijama — nezavisnom nacionalnom republikom Ukrajinom, Rusijom i sl.

Zbog toga za Hitlera više ne postoji — crvena opasnost. »Visoki moral« crvene vojske već je sam po sebi likvidirao tu crvenu opasnost.«

»Hrvatska Smotra« god. 1937. — str. 559.

GRADITELJU NOVE HRVATSKE

(POGLAVNIKU)

Kao svjedok djela naših starih pređa
I plameni zanos u sadašnje vrijeme,
Ti nam zboriš vjerno prostor davnih međa,
Kad u strahu djela i ljudi zanijeme.

Ko uzdanje svijetlo, kad nas jeza hvata,
Spajaš staru slavu s bljeskom novih zora,
Čuvaš pogled, što je pao sa Karpata
Kao prva radost na valove mora.

Sve što nekad bješe u Tvom srcu zvoni,
Ko na zlatnoj žici probuđenih struna,
Slijede Te kroz život mnogi milioni,
Sa nadom u bolje kroz vrtloge bunâ.

Slabe ropski lanci borbom neumornom,
Stišavaju krici sred dušmanskih veza,
Jer Ti nosiš vihor pobune sa Bornom
I vatrena htijenja panonskoga kneza.

Jer skidaš težinu riječi mrtvog kralja
Što teretom kletve pritišću i more.
I razbijaš snažno ko udarcem malja
Tragediju tešku sa Petrove gore.

Stojiš čvrsto kao neprobojna brana,
Kao svijetla strana povijesti sred mraka,
Ko izdanak žrtve mrtvih Frankopana,
Ko potomak hrabrih sigetskih junakà.

Kao ljubav žarka spram rođene grude,
Što vijekove slavne s današnjicom spaja,
Što predvodi vedro zbivanja i ljude
Stazama slobode našeg začivaja.

August Đarmati

IN HOC SIGNO VINCES!

»Hrvatska Nezavisna Država jest, bit će i ostat će samo organ, koji služi hrvatskom seljačkom i radnom narodu. Nama hrvatski seljak nije na jeziku nego na srcu.«

(Iz govora Poglavnika dr. Ante Pavelića od 21. svibnja 1941.

Problem ideologije seljačke stranke načeli smo posljednji puta[1], pa će nam sada biti lakše, pozivljući se na one izvode, odgovoriti na daljnja pitanja, koja se sama namiću čovjeku.

Kako to, da seljačka stranka, imajući povjerenje naroda[2], nije postigla nikakove bolje rezultate od one »banovine«, nesposobne za život, i od »sporazuma«[3], koji je sklopljen u času kad se je sve moglo dobiti? Kako to da stranka nije vidjela stvarnost i da je bila slijepa za prave potrebe naroda? Kako su u njoj mogli doći do riječi ljudi kao Herceg i Magovac? Kako se je moglo u najteže vrijeme tamburati i priređivati pjevačke ili plesne smotre te tvrditi, da se pjesmom dolazi do slobode? Kako to, da ta stranka nije mogla spriječiti korupciju i laktaštvo?

Čovjek bi mogao postaviti još mnogo ovakovih pitanja. No ne bi bilo opravdano da se redom i pojedinačno osvrćemo na te probleme, jer bismo se izgubili u detaljima i ne bismo imali pregled. Želimo odgovor na najvažnije pitanje, zapravo odgovor na čitav kompleks ovog problema. Odgovor na pitanje zašto je to sve tako bilo, zašto su se stvari ovako razvijale a ne kako drugačije.

Činjenica je, da ta seljačka ideologija nije imala nikakova razumijevanja za stvarnost. U citiranom članku dokazali smo to brojnim citatima. Fantastično je ono, što A. Radić govori o »gospodi«. Hercegova »Pangeja« tragikomičan je dokumenat naših nedavnih dana. Uopće sve što su oni govorili i pisali bilo je tako djetinjasto umišljeno i žalosno nestvarno. Dok su se oko nas gomilali tmasti oblaci i u blizini već sije-

---

[1] U članku »O seljačkoj ideologiji«, Hrvatska Smotra br. 5.—6., 1941. Članak je bio napisan u siječnju ove godine, no u onim prilikama nije mogao biti objavljen.

[2] Treba se sjetiti samo na narodno raspoloženje kod izbora god. 1935. i 1938.

[3] Financijski je dio »sporazuma« bio naročito jadan. Kasnije su se našli u čudu, odakle da pribave sredstva, pa su se latili »samopomoći« (dakako na zadovoljstvo Beograda, koji je zlobno uživao u neprilikama »banovine« i u nepopularnim mjerama što ih ona poduzimlje) oštećujući industriju, privredu, građanstvo i uopće čitavo svoje pučanstvo.

Najnovije doba dočekali smo također budni s tvrdom odlukom da ne izdamo našu narodnu dušu i samoniklost. Slijedeći načela genijalnog Oca Domovine dr. Ante Starčevića, sačuvali smo naše narodno »jastvo« te je kraj nas prohujalo, bez štete, doba panslavizma. Istina, pokušavali su da nas otrgnu od korijenja naše narodne duše. Htjeli su nam iščupati srce i dušu. Oduzeti životne sokove. Pokušali su to naročito kroz ovih posljednjih mučnih 20 godina. Naši neprijatelji znali su ono što mnogi od naših ljudi nisu znali. Htjeli su nas zaslijepiti jugoslavenstvom i sveslavenstvom. Govorili su da za naš »moderni« vijek ništa ne znači sve ono što nas veže sa Zapadom. S naročitom su mržnjom napadali baš katoličku crkvu. Konačno, kad ništa drugo nije uspjelo trebao je komunizam da nas odnarodi. Rekli su da se u budućnosti i onako ne će više riješavati nacionalni problemi nego samo socijalni. I doista, naši hrvatski ljevičari, naivčine, zaboravljali su godinama da su Hrvati. Nasuprot srpski komunisti nisu nikad odstupali od svoga srpstva. Tamo se je konačno na istoj liniji našlo i »sveto pravoslavlje«, liberalizam i tzv. »reakcionari«, engleski agenti, čaršija i »napredno« ljevičarstvo i komunizam. Srpstvo je bilo svijesno svog cilja. Htjelo je rastočiti hrvatsku narodnu dušu. Oni su znali ako nam uzmu naše narodne temelje da tada mora i naroda nestati. Zbog toga su zaplotnjački i sistematski potkopavali te temelje: našu zapadnu orijentaciju, katoličku crkvu, vjekovnu hrvatsku tradiciju, narodni mentalitet i značaj. Pribićević, čovjek koji je valjda kao jedan od prvih dao jugoslavenskoj i srpskoj politici onaj fatalan pravac, te njegova »samostalno« demokratska stranka, najljepši su primjer ovakove politike. Na samrtnoj postelji daje taj čovjek sugestije da treba skrenuti na lijevo. Očito mu se je učinilo, da je to zadnja šansa za spas njegovih »jugoslavenskih« dakle velikosrpskih koncepcija. Kako su Srbi čvrsto ostali kod srpstva jugoslavenstvo moglo je nastati samo tako da se Hrvati odreknu svog narodnog bića. A to je baš ono, što su naši neprijatelji htjeli da postignu i milom i silom.

Tragična, krvava, ali i slavna sudbina hrvatskoga naroda ponovila se je i u ovih posljednjih 20 godina. Navalili su na nas, htjeli su nam uzeti i dušu i tijelo, a mi smo stisli zube, krvarili i borili se onako kako je naš narod vičan da se bori. Nismo izdali našu hiljadugodišnju tradiciju, nismo izdali našu vjeru ni našu dušu. Ponovilo se je ono isto što je uvijek bilo, a naši najbolji sinovi umirali su kao i kroz tolika stoljeća.

Ali danas mi ne dijelimo sudbinu poraženih Srba. Pobijedili smo, a naša je država uskrsnula nakon 839 godina. Pobijedili smo i mogli smo pobijediti, jer naš narod nije izdao svoje narodno biće, već ga je obranio i sačuvao.

Ostali smo kod našeg zavjeta. Ostali smo vjerni Zapadu a tako i sami sebi, i zato smo se sačuvali i obranili kroz 1000 godina, i zato

smo i danas, kroz Poglavnika i ustaški pokret izvojevali ovu sjajnu pobjedu naših dana i našeg života. Izvojevali smo tako i vojničku i kulturnu pobjedu: spasili smo naše narodno tijelo i narodnu dušu.

Ustaška je borba predstavljala narodne težnje te je m o r a l a pobijediti isto onako kaošto su nastojanja seljačke stranke morala ostati jalova, jer su bila tuđa narodnom duhu. U prošlih 20 godina vidjeli smo dosta takovih režima koji ne razumiju i ne znadu što narod hoće. Priređuju se parade, skupštine, drže govori puni fraza, fasada je uopće sjajna — no ipak, svi smo osjećali i znali, da to nije ono što narod hoće, da mu je to sve tuđe i protivno. Konačno je takova situacija bila i za sporazumaške vladavine seljačke stranke, kad je svatko, tko je makar malo poznavao narodno mišljenje, vidio, koliko je i taj režim bio tuđ i protivan narodnim težnjama.

No danas smo se, zahvaljujući ustaškoj borbi, vratili narodnom duhu. Oslobođenje je ostvareno te se sad prelazi izgradnji naše nove kuće.

Kvintesenca Zapada jamačno je u katoličkoj crkvi. Ono što se razumijeva pod Zapadom i zapadnom kulturom ne bi bilo moguće bez katoličke crkve. Zapad uopće nije zamišljiv bez nje jer ona mu je dala svoju dušu. Bez nje bio bi i razvoj zapadne kulture sasma drugačiji — ne bi to dakle bio onaj isti Zapad koji poznajemo.

Nikad, odkad živi čovječanstvo nije postojao veći, savršeniji i uzvišeniji moral, bolje i veće životno naziranje [illegible] kršćanskog odnosno katoličkog. Niti uopće ne može postojati.

U tom moralu i u tom shvaćanju vidi i hrvatski narod svoj program i svoj put. Samo u njem i u ničem drugom.

In hoc signo vinces!

Dr. Vladimir Židovec

»Spretnom agitacijom i propagandom po Evropi treba stvoriti frazama o pacifizmu i demokraciji front protiv Italije i Njemačke tobože radi pacifizma i demokracije u Evropi, iako su u stvari u pitanju samo kolonije (dakle imperijalizam!) i morski putevi (dakle hegemonija!) Engleske i Francuske. Naprotiv kod sebe, usprkos agitacije i propagande protiv militarizma i autoritativnih režima, treba stvoriti što više pušaka, topova, aviona, izglašavati zajmove, posuđivati novaca i t. d.«

»Hrvatska [illegible]« god. [illegible] — br. [illegible]

---

vale munje, mi smo još uvijek tamburali[4]. Seljakovalo se je nemilo[5], a za seljaka nije nitko ništa učinio. Naprotiv baš ta seljačka stranka dozvolila je i omogućila da Srbija zvecka mamuzama i da se igra sabljom. Trpila je da stotine hiljada naših seljaka budu mjesecima i mjesecima otrgnuti od svojih, od zemlje i od najhitnijih poslova, te da gube vrijeme na besmislenoj »vojnoj vježbi«.

Stj. Radić je rekao, da će seljački nauk spojiti istok i zapad, a A. Radić je pisao o tome, kako je »na žalost« ovdje na našem slavenskom jugu pukao jaz između istočne i zapadne crkve, između Bizanta i Rima[6]. Kako je to sve maglovito!

Citirajući u spomenutom članku ovakove stvari lebdilo nam je pred očima da dokažemo, kako ta seljačka stranka i nije mogla drugačije raditi nego što je radila i kako plodovi njenog rada nisu ni mogli biti drugačiji, jer divlja jabuka ne može donijeti plemenite plodove. Htjeli smo pokazati, kako čitav taj razvoj događaja, — razvoj koji je mnoge iznenadio, razočarao ili ogorčio, — zapravo drugačiji nije mogao biti. To je sve bio tek logičan nuždan rezultat dugogodišnjeg razvoja, rezultat onog »rada« i teoretskog temelja stranke. Onako kako tko sije tako i žanje.

Seljačka stranka govoreći o tome, da nam »ne treba tuđe«, da će njen »nauk« pomiriti istok i zapad i da je tobože naša narodna nesreća crkveni raskol, pokazala je da ne razumije povijesnu zadaću hrvatskog naroda, da ne shvaća njegovo narodno biće i njegovo »jastvo« (kako je to nazivao naš veliki Šuflaj).

Ne shvaćajući sve to, ne osjećajući bilo naroda, ne poznavajući kucaj njegova srca, ta stranka nije mogla dati narodu ono što je njegovo, niti je znala da ga povede onamo kamo teži sva njegova duša, svaka čestica njegova bića. I eto odatle taj jaz između »stranke« i njene »ideologije« s jedne strane i naroda i narodnog bića i duše te njegovih težnja s druge.

Stranka je glavinjala između Moskve, Londona i Pariza. Čas bi se zaklinjali da ne će »nikad više u Beograd«, da onda jednog dana (i to

[4] Još pred koji mjesec, prigodom nekog igrokaza o postanku šahovske igre, Košutić je pisao, da je Platon donio svijetu ideju o demokraciji, no svijet (o taj siromašni svijet!) morao je još tisućljeća čekati dok dođu braća Radići da udahnu toj ideji dušu i dadu srce!

[5] To je bilo već prevršilo sve mjere. Evo ovog primjera: Neki »gospodin«, jučer još načelnik za diktature i organizator neke »poklonstvene deputacije«, kasnije dakako »velik Hrvat«, dokazivao je jednom ozbiljno, kako on po svom »seljačkom razumu« uviđa, da su Englezi kod Narvika navukli Nijemce u klopku. To je bilo na početku norveške kampanje. Bez Mačekova šešira i stanovite doze »seljakovanja« nisu se ljudi više nigdje pojavljivali.

[6] Vidi citate u spomenutom članku »O seljačkoj ideologiji«.

baš onog dana, kad je vanjska situacija bila takova, da je bez opasnosti mogla reći »adieu« Beogradu) dođe ipak u Beograd, da spašava »Jugoslaviju« i sklapa neki »sporazum«. I to još k tome sporazum o onom, o čem je sporazum nemoguć. Jer Istok i Zapad ne mogu se sporazumjeti. To su dva mentaliteta koji su najoprečniji. To su dvije kulture u bitnosti različite. Međutim mi smo vidjeli da već teoretičari seljačke stranke ne samo što to nijesu znali već su čak mislili, da je taj sporazum moguć i da je sveta zadaća njihova »nauka« da ga provedu. Dakako da su onda mogući i ovakovi mali »sporazumi« kao onaj od 26. kolovoza 1939.

Istok i Zapad. Naš hrvatski narod odavna je izabrao Zapad. Odavno je njegova narodna individualnost tako organski i tako usko sraštena sa Zapadom da se bez njega više uopće ne može ni zamisliti. Odreći se te narodne tradicije, odreći se ove narodne duše nemoguće je, ili je jednako samoubijstvu[7]. Seljačka stranka ne poznavajući narodnu dušu i gubeći se u maglama svoje ideologije, nije mogla shvatiti stvarnost niti povesti naš narod putem kojiim on jedino može i mora poći.

Seljačka stranka nije razumjela, ali je razumio Poglavnik i hrvatski ustaški pokret. Ustaška borba, koja je već dovela do pobjedonosnog oslobođenja, nastavlja ono što je započeo naš slavni kralj Tomislav I. kad se je odlučio za Zapad a ne za Bizant. Za splitskih sabora 926.—928. odlučena je već naša pripadnost zapadnoj kulturnoj sferi. Tako je onda, dalekovidno i mudro, za uvijek odlučeno o tome. Time je dan temelj našoj kulturi i tako se je razvilo naše narodno biće i naš narodni individualitet.

Hrvatski narod borio se je uvijek da očuva tu svoju narodnu individualnost. Sudbina je stavila hrvatski narod ovamo na granicu, ovamo gdje je već nekoć puklo rimsko carstvo. Baš zbog ovog geopoličkog položaja sudbina je naša stoljećima bila tako tragična.

Međutim mi smo uvijek ponosno i hrabro stajali na braniku Zapada. Prolijevali smo vjekovima krv da obranimo ono što smo izabrali za kralja Tomislava. Bili smo antemurale christianitatis. Zaostali smo i ostali maleni — dok su drugi rasli — jer smo se borili na granici. I onda, kad su ostale tek reliquiae reliquiarum olim regni Croatiae nismo se iznevjerili našoj zadaći. Nikad nismo izdali naše narodno biće — i zato smo se sačuvali do danas. Zbog toga naša sudbina nije samo tragična već je i slavna.

---

[7] Pred par godina rekao nam je u nekom razgovoru kasniji ban dr. Šubašić: »A što mi tu možemo, ako budući razvoj bude stopio hrvatski i srpski narod u jedan narod ...« — On nije razumio, da to može biti samo ako se hrvatski narod odrekne svog narodnog bića, svog »jastva«. To nisu mogli razumjeti ni »jugoslaveni«, — ali ni naša »seljačka« stranka.

Najnovije doba dočekali smo također budni s tvrdom odlukom da ne izdamo našu narodnu dušu i samoniklost. Slijedeći načela genijalnog Oca Domovine dr. Ante Starčevića, sačuvali smo naše narodno »jastvo« te je kraj nas prohujalo, bez štete, doba panslavizma. Istina, pokušavali su da nas otrgnu od korijenja naše narodne duše. Htjeli su nam iščupati srce i dušu. Oduzeti životne sokove. Pokušali su to naročito kroz ovih posljednjih mučnih 20 godina. Naši neprijatelji znali su ono što mnogi od naših ljudi nisu znali. Htjeli su nas zaslijepiti jugoslavenstvom i sveslavenstvom. Govorili su da za naš »moderni« vijek ništa ne znači sve ono što nas veže sa Zapadom. S naročitom su mržnjom napadali baš katoličku crkvu. Konačno, kad ništa drugo nije uspjelo trebao je komunizam da nas odnarodi. Rekli su da se u budućnosti i onako ne će više riješavati nacionalni problemi nego samo socijalni. I doista, naši hrvatski ljevičari, naivčine, zaboravljali su godinama da su Hrvati. Nasuprot srpski komunisti nisu nikad odstupali od svoga srpstva. Tamo se je konačno na istoj liniji našlo i »sveto pravoslavlje«, liberalizam i tzv. »reakcionari«, engleski agenti, čaršija i »napredno« ljevičarstvo i komunizam. Srpstvo je bilo svijesno svog cilja. Htjelo je rastočiti hrvatsku narodnu dušu. Oni su znali ako nam uzmu naše narodne temelje da tada mora i naroda nestati. Zbog toga su zaplotnjački i sistematski potkopavali te temelje: našu zapadnu orijentaciju, katoličku crkvu, vjekovnu hrvatsku tradiciju, narodni mentalitet i značaj. Pribićević, čovjek koji je valjda kao jedan od prvih dao jugoslavenskoj i srpskoj politici onaj fatalan pravac, te njegova »samostalno« demokratska stranka, najljepši su primjer ovakove politike. Na samrtnoj postelji daje taj čovjek sugestije da treba skrenuti na lijevo. Očito mu se je učinilo, da je to zadnja šansa za spas njegovih »jugoslavenskih« dakle velikosrpskih koncepcija. Kako su Srbi čvrsto ostali kod srpstva jugoslavenstvo moglo je nastati samo tako da se Hrvati odreknu svog narodnog bića. A to je baš ono, što su naši neprijatelji htjeli da postignu i milom i silom.

Tragična, krvava, ali i slavna sudbina hrvatskoga naroda ponovila se je i u ovih posljednjih 20 godina. Navalili su na nas, htjeli su nam uzeti i dušu i tijelo, a mi smo stisli zube, krvarili i borili se onako kako je naš narod vičan da se bori. Nismo izdali našu hiljadugodišnju tradiciju, nismo izdali našu vjeru ni našu dušu. Ponovilo se je ono isto što je uvijek bilo, a naši najbolji sinovi umirali su kao i kroz tolika stoljeća.

Ali danas mi ne dijelimo sudbinu poraženih Srba. Pobijedili smo, a naša je država uskrsnula nakon 839 godina. Pobijedili smo i mogli smo pobijediti, jer naš narod nije izdao svoje narodno biće, već ga je obranio i sačuvao.

Ostali smo kod našeg zavjeta. Ostali smo vjerni Zapadu a tako i sami sebi, i zato smo se sačuvali i obranili kroz 1000 godina, i zato

smo i danas, kroz Poglavnika i ustaški pokret izvojevali ovu sjajnu pobjedu naših dana i našeg života. Izvojevali smo tako i vojničku i kulturnu pobjedu: spasili smo naše narodno tijelo i narodnu dušu.

Ustaška je borba predstavljala narodne težnje te je m o r a l a pobijediti isto onako kaošto su nastojanja seljačke stranke morala ostati jalova, jer su bila tuđa narodnom duhu. U prošlih 20 godina vidjeli smo dosta takovih režima koji ne razumiju i ne znadu što narod hoće. Priređuju se parade, skupštine, drže govori puni fraza, fasada je uopće sjajna — no ipak, svi smo osjećali i znali, da to nije ono što narod hoće, da mu je to sve tuđe i protivno. Konačno je takova situacija bila i za sporazumaške vladavine seljačke stranke, kad je svatko, tko je makar malo poznavao narodno mišljenje, vidio, koliko je i taj režim bio tuđ i protivan narodnim težnjama.

No danas smo se, zahvaljujući ustaškoj borbi, vratili narodnom duhu. Oslobođenje je ostvareno te se sad prelazi izgradnji naše nove kuće.

Kvintesenca Zapada jamačno je u katoličkoj crkvi. Ono što se razumijeva pod Zapadom i zapadnom kulturom ne bi bilo moguće bez katoličke crkve. Zapad uopće nije zamišljiv bez nje jer ona mu je ulila svoju dušu. Bez nje bio bi i razvoj zapadne kulture sasma drugačiji — ne bi to dakle bio onaj isti Zapad koji poznajemo.

Nikad, odkad živi čovječanstvo nije postojao veći, savršeniji i uzvišeniji moral, bolje i veće životno naziranje niti životni stav od onog kršćanskog odnosno katoličkog. Niti uopće ne može postojati.

U tom moralu i u tom shvaćanju vidi i hrvatski narod svoj program i svoj put. Samo u njem i u ničem drugom.

In hoc signo vinces!

Dr. Vladimir Židovec

»Spretnom agitacijom i propagandom po Evropi treba stvoriti frazama o pacifizmu i demokraciji front protiv Italije i Njemačke tobože radi pacifizma i demokracije u Evropi, iako su u stvari u pitanju samo kolonije (dakle imperijalizam!) i morski putevi (dakle hegemonija!) Engleske i Francuske. Naprotiv kod sebe, usprkos agitacije i propagande protiv militarizma i autoritativnih režima, treba stvoriti što više pušaka, topova, aviona, izglašavati zajmove, posuđivati novaca i t. d.«

»Hrvatska Smotra« god. 1937. — str. 430.

SISTEM SRPSKIH NEISTINA

(UVOD)

U životnoj borbi za opstanak na ovom dragom i sudbonosnom kutiću zemlje nad hrvatskim je narodom prohujalo i slomilo se čudno, neobično i jedinstveno nasilje koje je potrajalo više od stotinu godina.

Razvojne linije hrvatskog života su često vrlo osebujne, a tako je osebujno i bez analogije u životu drugih naroda ovo stogodišnje nasilje, koje je slomljeno snagom istine i snažnog vitaliteta hrvatske nacije.

Preko 22 godine trajala je nad Hrvatskom tiranska vladavina istočnjačkog mentaliteta. Uništila je najdragocjenije živote, upravo one koji se zbog sjaja svoje duše nisu mogli dati upregnuti u tiranska kola. Otela nam je i tako za nas upropastila neizmjerne količine ekonomskih dobara našeg vlasništva. Dočekali smo čas Uskrsnuća u stalnoj vjeri da će duh i etika ipak jedanput triumfirati nad grubom fizičkom silom materijalnog gospodstva. To gospodovanje je propalo pred našim očima tako jadno, neslavno i nejunački.

Ali već više od stotinu godina, od početka srpske pismenosti na narodnom jeziku pokušavalo se neprekidno i stalno, čas prikriveno čas otvoreno, no uvijek jednako snažno da nas se duhovno zarobi i da se nas duhovnom silom zadrži u pokornosti. Da nam se ulije vjera u vlastitu nesposobnost za život, nevjera u samog sebe. Taj cilj je trebala ostvariti srpska znanost. Rad u ovom pravcu je polučio potpuni uspjeh tokom prošlih decenija. Danas je o njemu potrebno voditi računa radi teških posljedica, koje nam je prouzročio, zbog kobnog nasljedstva, što ga je ostavio u našim dušama.

Srpska propaganda, jedinstvena po svojoj drskosti i neopravdanosti svojih zahtjeva, već stotinu i dvadesetak godina uvjerava željeznom dosljednošću nas Hrvate i cijeli svijet oko nas o našoj vlastitoj inferiornosti, malenkosti, siromaštvu i beznačajnosti u svim pravcima i na svim područjima. U tu svrhu se iskrivljavaju, falsificiraju ili prisvajaju sve naše vrednote.

Propaganda nije ispravno ime za ovu nečasnu rabotu koju su Srbi izvršavali nad našim duhovnim i materijalnim inventarom. Propaganda može imati poštene namjere, koristiti se poštenim sredstvima.

Srbi, nenatkriljivi majstori u ovoj djelatnosti, nisu joj ni jedan čas dali ime: propaganda. Svim neistinitim i tendencioznim tezama, člancima, časopisima i knjigama davali su oblik i pečat naučnih rasprava, naučnih rezultata. Činili su to tako jedinstveno, svi i svuda u svim razdobljima jednako, da se može sasvim znanstveno pred stranim naučnim

forumom postaviti i dokazati tvrdnja, da — osim ovog tendencioznog i lažnog rada, koji Srbi zovu naučnim djelovanjem i naukom i što to uistinu nije — ne postoji srpska znanost u nacionalnim predmetima. Ne postoji, zbilja, srpski čovjek, koji je uzeo pero u ruku i pisao o bilo kojem pitanju iz znanstvene grupe nacionalnih predmeta, a da nije oštetio osnovni znanstveni princip o istinotisti i znanstvenom moralu; da nije pri tom prisvajao srpstvu nešto što mu ne pripada, da se nije služio sofizmima, nelogičnim, neistinitim i neznanstvenim tvrdnjama, »dokazima« koji nemaju nikakve objektivne vrijednosti. Duboko sam uvjeren da ne postoji nijedna srpska knjiga — bilo bi nam to svakako poznato — koja bi govoreći o nacionalnim pitanjima, bila na znanstvenoj visini pa makar to svim silama nastojala. Nema ni jednog znanstvenog retka sa područja nacionalne problematike koji ne oduzima i ne prisvaja po koju vrednotu iz hrvatskog, bugarskog i drugog životnog prostora, vlasništva ili kulture. Sveučilišni profesori, renomirani učenjaci, svećenici, publiciste, novinari, književnici, nesvršeni đaci, poluinteligentna piskarala i redom svi koji znadu pisati bez razlike, svi su potpuno jednaki u ovom aspektu svog djelovanja, pripadali vremenu Vuka Karadžića ili pak današnjem vremenu Slobodana Jovanovića, bili oni obrazovani kao Slobodan Jovanović ili pak onoliko koliko Vuk Stefanović Karadžić.

Netko će moguće pomisliti, ne poznavajući ovaj materijal, da se ovdje ipak malo pretjeruje u dobroj namjeri pobijanja štetnih posljedica; ali tko je imao »sreću« pohađati srpske škole, gdje su se ove »veličine« najpažljivije proučavale i tko se kasnije zainteresirao za tu u povijesti kulture i naučnog stvaranja jedinstvenu pojavu na cijelom svijetu, taj će posvjedočiti da je ova tvrdnja posve umjerena

Prisvajanje pojedinih dijelova ili cijelih pokrajina hrvatske zemlje, iskrivljavanje povijesnih, statističkih i socioloških činjenica, falsificiranje dokumenata, prisvajanje čitavih kulturnih epoha, hrvatskog književnog jezika, narodnih pjesama, srbiziranje prvih naših književnih imena, pogrešno prikazivanje i omalovažavanje svih hrvatskih vrednota predstavlja nam sistem srpskih neistina, uporno podržavan u naučnom obliku i uporno nazivan naukom od početka srpske pismenosti pa do sloma velikosrpske države.

Sistem je srpskih neistina — jedinstven u povijesti — neprekinuto duhovno nasilje izvršavano nad hrvatskim narodom rječito pokazuje, što se sve jednom malom, historijskom sudbom rastrganom narodu nijekalo u želji da ga se izbriše sa zemlje. Nijedan narod ne doživi to, što doživješe Hrvati. U nacionalnim sukobima pojedinih naroda često se znanost stavljala u službu neopravdanih zahtjeva i šovinističkih strasti, pa se protivničkom narodu pokušavalo tobože znanstveno osporiti pojedino pravo.

Negdje su pak značajke spornog predmeta uistinu bile problematične i pomiješane, pa se nije moglo ništa prejudicirati o pripadnosti. Ništa od svega toga nije bilo u našem slučaju. Irci doživiše najkrvaviju i najdužu epohu stradanja, no Englezi im nikada znanstveno ne zanijekaše da su živi, ni kada ih ne pokušavahu uvjeriti da su isto što i Englezi premda mnogi Irci govore engleskim jezikom. Jer čemu onda silna borba ako su jedno? Gdje god se pojavilo opadanje znanstvenog morala, svugdje je ta pojava bila efemerna i pojedinačna. Nikada nije zahvatila cjelokupnu nauku, sve generacije znanstvenih radnika, nigdje nije takova lažna nauka zanijekala cijeli narod, sve manifestacije njegove samobitnosti u prošlosti i sadašnjosti kao što se to dogodilo nama Hrvatima.

Posljedice ovog nijekanja Hrvata nisu malene niti su iščezle, kako to izgleda danas nama iz perspektive samostalne države. Uklanjanje posljedica ne će biti nimalo jednostavan posao. Trebat će niz godina najsavjesnijeg rada, pa ni tada ne će biti sve ispravljeno. Jer što se napisa, to ostade za duga razdoblja.

Tko god otvori bilo kakvu stručnu informaciju iz inozemstva (lexicon, enciklopedija, naučna djela) i potraži podatke o nama, našoj zemlji i narodu, naći će bezbroj neistina i netočnosti ili pak ne će uopće naći nikakovih vijesti o nama. Ni sama afirmacija našeg opstanka nije potpuna u inozemstvu. Često se događalo da prvorazredni strani učenjaci znadu vrlo malo ili posve ništa o našem postojanju.

Jasno je da se pri takvom stanju ni ne može tražiti da inozemna znanost točno obrađuje pojedine povijesne, geografske ili sociološke probleme iz hrvatskog života. Na svakom koraku po inozemstvu mogu se naši ljudi uvjeriti da širi slojevi vrlo kulturnih naroda ne znaju o nama ni slovca. Pa i sada kad se o nama mnogo više čuje i govori, kolat će masa neistina. Za mnoštvo svijeta naš opstanak bit će pravo otkriće, drugi će pak biti uvjereni da nas je osovinska propaganda stvorila. I Srbija je svojevremeno uvjeravala svjetsku javnost da nas je Austrija stvorila u paklenom sporazumu sa katoličkom crkvom samo zato da se oslabi snaga srpstva i svetoga pravoslavlja. To je sve doživljavao narod koji je među prvima u Evropi stvorio svoju državu i upravo fantastičnim se borbama održao.

Da vanjski svijet o nama ne zna skoro ništa, to je općenita pojava poznata svima nama, a mi ćemo citirati tek jedan mali detalj. Poljski je intelektualac i državnik pokazao ovoliko znanja o Hrvatima u godini 1926: »Budući da su samo dva naroda: Mađari i Česi bili zatvoreni u cjelini u granicama monarhije i da Mađari već posjeduju svoju državnu organizaciju iz dualizma, nastala je potreba stvaranja, na ruševinama monarhije, samo jedne nove države, naime, države Čehoslovačke.

Ostatak zemalja monarhije pripadao je Poljskoj, Rumunjskoj, Srbiji, Italiji...«[1]).

Hrvatski recenzent ovog djela zaključuje da po shvaćanju ovog poljskog publiciste, vrlo štovanog kod nas, ne postoji hrvatski narod, a cijeli hrvatski etnički i povjesni teritorij pripada Srbiji. Isti pisac u odjeljku velikog djela piše: »Ostaje još veliko područje nastanjeno pučanstvom govora srpskog, koje zauzimlje Kraljevinu Srbiju i Crnu Goru, austrougarske provincije Bosnu i Hercegovinu, Hrvatsku, Slavoniju, znatni dio mađarske provincije Banata, konačno jedranske provincije Dalmaciju i Istru, gdje se pučanstvo govora srpskog dotiče sa talijanskim«. Pisac zastupa mišljenje da se od ovog pučanstva i ovih zemalja stvori jugoslavenska država, kojoj se trebaju priključiti i slovenske zemlje, »zbog toga što su Slovenci brojčano preslabi da stvore vlastitu državu«[2]). O Hrvatima ni riječi. Hrvatska je neznatna provincija. Čak su Slovenci uzeti u obzir kod stvaranja države. Predlažući stvaranje jugoslavenske države, govori opet o pučanstvu srpskog govora: »Glavni dijelovi plemena koji govori srpski su Srbi i Hrvati« [2]). Slovenci su mu eminentno zapadnjačka nacija. O hrvatskim kvalitetama graničarskog zapadnjaštva naravno nigdje ni riječi. Govori o islamskom dijelu hrvatskog naroda, za koji kaže da su to »ostatci znatne grupe srpskih muhamedanaca Bosne i Hercegovine.«[2] Pojam Jugoslavije je u njegovoj terminologiji identičan sa pojmom srpske države, što je u stvari bilo potpuno točno, no nigdje ni slova o zarobljenim narodima u velikosrpskoj tamnici. Ni ostali poljski pisci nisu znatno odskočili dalje u poznavanju hrvatskih prilika. Njihove enciklopedije[3] pišu da Hrvata ima dva milijuna, da je Hrvatska velika 47.000 km^2 itd. Poznat im je po imenu neki Tomislav, poslije koga su njegovu zemlju osvojili Mađari, a Srbi nakon hiljadu godina ropstva Hrvate oslobodili. Jezik kojim govore Hrvati jest srpski. U zadnjih par godina prije sloma versailleske Poljske stanje se nešto popravilo.

Prirodno je da ne mogu biti poznate ni najkrupnije činjenice hrvatske povijesti, kada pisci redovito vrlo malo znadu o našoj egzistenciji. Tako ugledni češki publicista: »Pri odbrani od Turaka ona se (Venecija op. V. M.) žrtvovala za sretniju budućnost Zapadne Evrope, kao što je Austrija svojim ratovima sa Turcima stekla sebi slavne zasluge, ali pri tom izgubila teren u Njemačkoj.«[4] Da se na obadvije strane najvećim

---

[1] Roman Dmowski, Politika poljska i izgradnja države, Varšava, 1926., 211, c. »Hrvatski narod« br. 38. od 27. listopada 1939.

[2] Roman Dmowski, u djelu »Problemi srednjo- i istočno-evropski«, London, 1917., 500, c. kao gore.

[3] Wielka ilustrowana Encyklopedja powszechna, Krakow, c. kao gore.

[4] Antoan Ziška, Abisinija, Kozmos, Beograd, 1935., 161.

dijelom hrvatska krv proljevala na straži bijelog Zapada, o tom nitko ništa ne zna. Žrtvujući se za druge hrvaski je narod skoro izgubio teren u vlastitoj domovini.

Direktan uzrok redovitih pojava ignoracije inozemstva jest sistem srpskih neistina. Mlada srpska država mudrim instinktom i velikim novčanim sredstvima razvila je propagandu u svijetu, servirajući najobičnije falsifikate svojih ljudi kao posljednju riječ nauke. Opažaju se često direktni putovi krivog obavještavanja. Mnogi srpski pisci proguravaju u prvorazredne znanstvene časopise svoje radove, koji vrve neistinama. Ne ustručavaju se to raditi ni prva imena kao Cvijić, Skerlić itd. Težak položaj Hrvatske rascjepkane na više pokrajina — posebnih administrativnih dijelova, i ludi »bratski« obziri naših ljudi. Sve je to uz ostalo spriječavalo osnutak hrvatske države i afirmaciju našeg nacionalizma. Još sudbonosnije posljedice ostavio je sistem srpskih neistina u našim vlastitim redovima.

Duboko u dna naših duša uvriježila se kobna misao, vješto kamuflirana, o našoj nemoći, siromaštvu naše zemlje, nesposobnosti za samostalan život, o bijedi i jadu naše povijesti, o inferiornosti naših kulturnih tekovina. Dogodilo se to nama koji smo na svim područjima stajali daleko iznad onih koji su nam to servirali. Našem je svijetu, zaraženom bacilima te propagande, trebalo dokazivati i uvjeravati ga — a gdje se to drugdje dogodilo osim kod nas — u mogućnost opstanka naše samostalnosti. Koliko puta je zavladala sumnja u samoga sebe, u naše vlastite snage, a sumnjati u sebe znači isto što i mrijeti.

U korijenu svih naših tragičnih perturbacija i traženja svoga izraza zadnjih stotinjak godina leži sistem srpskih laži koji se čvrsto zarinuo u mozgove naših javnih političkih i kulturnih stvaratelja. Razmotrimo držanje naših ljudi i dojučerašnje prošlosti, pa ćemo svugdje naći prezir prema svom vlastitom i bezrazložno divljenje prema svemu što je tuđinsko.

Samo totalna pobjeda nad ovim mentalitetom, koja se snažno zamahuje još od Starčevića da doživi u današnje doba svoju pobjedu, može osigurati našu budućnost. No uvijek treba biti svijestan njegovog uzroka: sistema srpskih neistina.

Među vrhovima naše intelektualne elite i znanstvenog svijeta pod utjecajem velikosrpske propagande u lažnom obliku srpske nauke stvorila se neprijatna atmosfera, koja je strahovito odštetila čiste interese naučne istine. Danas možemo potpuno opravdano izraziti nepovjerenje jednom dijelu hrvatske znanosti, koja je, izrazito srbofilski usmjerena, služila interesima srpske propagande nasuprot jasnih činjenica povijesne istine. U najkraćem roku treba očistiti hrvatsku znanost od svih

elemenata vukovštine i vukovaca. Ti su se elementi tako izlijepili i ispremiješali da će biti potreban energičan zahvat.

Vatroslav Jagić, proslavljeno znanstveno ime, čisti Hrvat po porijeklu, nije zapravo kroz cijeli svoj život znao što je on po narodnosti. Kako možemo imati povjerenja u znanstveno poštenje i rad Vatroslava Jagića i svih njemu sličnih, kada on nije mogao ili nije htio riješiti najjednostavniji problem: Što sam ja? Prof. Josip Pasarić duhovito dijeli metamorfoze Jagićeva mišljenja na epohe. U uvodu svoje raspravice[5] opravdano se ljuti prof. Pasarić na naše tužne prilike. Pasarić zajedno sa Prodanom, Pavlinovićem, Zovkom, Kurelcem i Brozom pripada među one vrlo rijetke koji su se usudili oponirati vukofilskoj hrvatskoj javnosti i upozoriti na neistine i falsifikate Vukova »rada« i njegovih gorljivih nasljednika. »Miklošić — veli Pasarić — ograničio je Hrvate na šaku čakavaca; a Vuk držeći se slijepo šovinističke lozinke »Srbi svi i svuda« izdao je na svijet hrvatsko narodno blago, sabrano velikom većinom u čisto hrvatskim krajevima... pod srbskim imenom. Ali ni po jada, kad nas u ime tobožnje znanosti i pod zakriljem auktoriteta prikraćuju nehrvati, tuđinci..., kud i kamo je veća nepravda i žalost kad tako postupa rođeni Hrvat... Samo elementarno čuvstvo bi moralo svakoga ponukati, da revindicira svojoj domovini ono što ju po Bogu i po pravu ide, a što su joj tuđinci oteli. Mjesto toga što vidimo kod nas Hrvata? Profesor hrvatskog sveučilišta, rođen Hrvat, piše gramatiku hrvatskog jezika, suvereno ignorirajući hrvatsku književnost od 4. vijeka, a drugi Hrvat, na glasu učenjak, prof. Vatroslav Jagić piše u srbskoj smotri o hrvatskim književnicima i o hrvatstvu naše slavne Atene tako kao da je naručen od naših neprijatelja«. Prema Pasariću reproduciramo glavne Jagićeve metamorfoze:

I. period do god. 1866., u kojem Jagić svim energijama mladenačkog duha i naučnom dokumentacijom brani hrvatstvo od tuđinskiih falsifikata; dokazuje neosporno hrvatstvo Dubrovnika, Dalmacije, Bosne i kulturnih stvaratelja s hrvatskog područja. U djelima iz ovog vremenskog razdoblja Jagić dokazuje pripadnost ćirilskih listina hrvatskoj književnoj svojini; ističe Vukovo priznanje da mu je prvi učitelj u skupljanju narodnog blaga bio naš Kačić; smatra da je novi srpski književni jezik u stvari hrvatski, jer je preuzet iz skoro osamstoljetne bogate književne tradicije Hrvata. Dok srpska prošlost toga apsolutno nije imala.

II. period Jagićeva mišljenja: hrvatsko-srpski. Predgovorom svoje »Historije književnosti...« od god. 1867. odriče se Jagić svog dosada-

---

[5] Prof. Josip Pasarić, Jagić prema hrvatstvu i srpstvu, pret. iz »Obzora«, Zagreb, 1899. II. izdanje, str. 4 i sl.

šnjeg hrvatstva nazivajući jezik i književnost svog naroda hrvatsko-srpskom; pokušava to nekako dokazati; dopušta očitu neistinu da su Srbi izvorno naselili Bosnu i Hercegovinu, te da Srbi u B.-H. nisu doseljenici, premda je pred par godina lomio koplje za hrvatstvo ovih dviju središnjih pokrajina Hrvatske. No u ovom periodu još priznaje hrvatstvo Dubrovnika; dalje u djelima tog razdoblja otkriva Jagić neku hrvatsko-srpsku narodnost u najčišćoj hrvatskoj pokrajini Dalmaciji; tvrdi krupnu neistinu da je u Bosni i Hercegovini »pretežnija većina Srba«, što je i dan danas nakon strahovitog iseljavanja islamskih Hrvata državnom vlašću forsiranog useljavanja Srba — potpuno netočno. Hrvat Vatroslav Jagić kao da se naslađuje naučnim falsifikatima na štetu vlastitog naroda, pa počinje poricati hrvatstvo naših kajkavaca tvrdeći da je to »slovenština koja na hrvatsku zanosi«, a malo kasnije piše čak i ovo: »Među ovakove Slovence, koji su od početka naše historije hrvatsku sudbinu dielili... spadaju današnji stanovnici županija: varaždinske, zagrebačke, od prilike do Kupe, i križevačke,... napokon Međumurje...« Svakome uistinu zastaje pamet nad ovim i zbunjeno se pita zajedno sa Pasarićem, koji su uzroci? Pasarić tvrdi da se to ima pripisati svemoćnom utjecaju što su ga na Jagića vršili Šafarik, Miklošić i osobito Daničić.

III. period: rusko-srpski. Jagić napušta svoju domovinu jer je preuska za njegovu »učenjačku« slavu i mjesto da u tuđem germanskom i ruskom svijetu pomogne i pridonese afirmaciji hrvatskog imena — što je zbiljao mogao i morao učiniti kao znanstveni autoritet i što je bilo prijeko potrebno — Vatroslav Jagić se interesira isključivo ruskim i srpskim naučnim problemima i privatno svugdje propagira srpstvo i opravdava srpske zahtjeve, te ga svi smatraju Srbinom.

IV. period: slovenački. Jagić je pretendirao na Miklošićevu stolicu, koji se proslavio nijekanjem kajkavaca Hrvata. Spomenuli smo da je još u II. periodu Jagić prihvatio Miklošićevu tezu na štetu Hrvata, a sada se usuđuje ići tako daleko da se i sam naziva Slovencem (Archiv, VI., 313 i 314): »...würde ich selbst nach dem Dialecte meines Elternhauses, meiner Vaterstadt und der engsten Heimat überhaupt zu den Slovenen zählen...«, a hrvatsko ime veće zajednice kojoj pripada, mudro i oprezno u daljem kontekstu ispušta. Ne treba biti »učenjak« Jagićeva kova da se uvidi da je iza ove »učenosti« pikantna pozadina očekivanja sveučilišne katedre.

V. period: srpsko-hrvatski. Pošto je uspjelo Vatroslavu Jagiću zasjesti na Miklošićevu stolicu pronalazi srbo-hrvatstvo kao nacionalni pojam i kao naučni termin, te ga počinje na veliko upotrebljavati i propagirati. U istom periodu srbo-hrvatstva nastaje promjena u Jagićevu mišljenju o hrvatstvu Dubrovnika i Bosne. Dok je u I. i II. periodu

pisao[6]: »... i u Dubrovniku, premda je već odavna odružen bio od ostale Dalmacije i politički tako prozvane Hrvatske, življaše jošter pravo narodno ime hrvatsko, uz koje zavlada, a do skora i mah preote ono drugo »učeno« ime »slovinsko«; a »nebijaše srbsko (ime) u Dubrovniku nikad u običaju«, sada pak veli da »njihov jezik (t. j. starih Dubrovčana) ne bijaše po nazoru njihovu ni hrvatski ni srpski, već — slovinski.« Tako Jagić svijesno reče neistinu, jer sami Dubrovčani redovito kod prevođenja, nazivahu svoj jezik hrvatskim.[7] To je mogao i Jagić sam vidjeti na samim naslovnim stranicama mnogih dubrovačkih pisaca. Ali to Jagić nije htjeo da vidi, već opravdava ovo svoje stajalište: »Time ne ću da mutim ljubav i poštovanje, što ga goje oba plemena, Srbi i Hrvati, za nekadašnju veličinu i znamenitost Dubrovnika; ovaj biser jednako pripada jednomu i drugomu narodu.«[6] No još se jedanput proslavio Hrvat Vatroslav Jagić. God. 1896. »autoritativno« izjavljuje da je »sasvim opravdano, kad zemaljska (bosanska) vlada upotrebljava izraz (»bosanski« za hrvatski jezik u Bosni op. V. M.), koji odgovara nazivu zemlje i kojega uistinu nije izmislila njegova preuzvišenost (Kalay), nego se upotrebljavaše već u 17. i 18. stoljeću.«[6]

Zadržasmo se nešto opširnije na Vatroslavu Jagiću, kad već ne možemo da dotaknemo sve ostale. Vatroslav Jagić nije nipošto usamljena pojava. On je upravo prototip većine intelektualnih generacija naše prošlosti i živahna ilustracija hrvatskog mentaliteta od ilirizma do sloma srpske države travnja 1941. Rijetki su koji su bistro gledali i oni nisu mogli doći do riječi, jer ih je vukofilska javnost nazivala najpogrdnijim imenima. Tako temeljito je razorila tuđinska propaganda u lažnom obliku nauke osnovicu našeg života. Sve što se događalo s nama u posljednjim decenijima samo je logična posljedica ovakovog držanja našeg čovjeka. Ni mi sami, ni svijet oko nas nije imao istinitu predodžbu o nama.

Cjelovito prikazati sistem srpskih neistina tehnički je nemoguće. Htjeti ga reproducirati potpuno značilo bi pružiti hrvatskoj javnosti tako veliki volumen, koliki je volumen sveukupnog srpskog »naučnog« tiskarstva sa područja nacionalnih predmeta. Podcrtavamo ponovno: ne postoji srpski časopis, knjiga ili novine, u kojima bi se tobože znanstveno raspravljalo o bilo kojem naučnom problemu Balkana ili hrvatskog dijela Srednje Evrope, a da se ne bi servirala po koja neistina na štetu Hrvata, Bugara i ostalih naroda. Napokon baviti se tom bezvrijednom makulaturom uopće nije ni vrijedno. Zato će predmet naših razmatranja biti samo ona »naučna djela« onih srpskih »naučnika«, koji kod nas, u ostalom kulturnom svijetu ili kod Srba samih uživaju znanstveni auto-

[6] o. c. str. 9—23.

[7] Klaić, Hrvati i Hrvatska, Zagreb, Matica Hrvatska, 1930., II. izdanje.

ritet. Sa sramotnim pamfletima kao oni iz listova — Samouprava, Balkan, Dubrovnik, Glas Boke, Srpska riječ, Narodna obrana, Sokolski glasnici i t. d. bez konca, koji su preplavljivali sve naše krajeve sve do propasti srpske države — ne ćemo se baviti ni jednoga časa.

Zanimljivo je da su svi ti »članci« redovito građeni na potpuno isti kalup pa se mogu postaviti pravila o njihovom sastavu. Svi započinju sa prijetnjama i napadajem na koju hrvatsku instituciju ili čovjeka. Osobito je Matica Hrvatska bila svakidašnja tema, najmiliji cilj na koji su sasipani blokovi kamenja. Čak se i Srpski Književni Glasnik — koji nikako ne spada u ovu klasu srpskih lisova — nije ustručavao da se nabaci na Maticu najpogrdnijim izrazima, koji se u kulturnom svijetu uopće ne tiskaju. Iza obligatnog uvodnog napadaja slijede »dokazi« koji dokazuju srpstvo. Sastoje se redovito od pustih tvrdnja da su srpski naučnici dokazali protivno, bez ičega konkretnog, te u najboljem slučaju za potkrijepu citiraju koju od bezbrojnih falsificiranih Vukovih »narodnih« pjesama. Tokom članka nižu se obligatni rekviziti o srpskom junaštvu — »Viteški je kralj na maču osvojio i Srpstvu donio«, »junačke grudi su spremne i šake su stisnute«, »beli orlovi i sivi sokolovi sad će da polete« i na koncu redovita poruka »frankovcima, plaćenicima, tuđinskim izmećarima, koji će osjetiti hrabru srpsku desnicu za svoja izdajnička djela.«

U drugu kategoriju spadaju listovi kao Srpski Književni Glasnik, koji operiraju drugim riječima donoseći iste tvrdnje.

Ovdje prije zacrtavanja sistema srpskih neistina prvih književnih i znanstvenih imena, za ilustraciju ćemo donijeti par sličica mišljenja onih ljudi, koji su odraz prosječnog čovjeka i čije mišljenje odgovara mišljenju svakog Srbina o nama.

Nikola Stojanović, ugledni srpski politik i javni radnik, koji je djelovao među Hrvatima, pisao u »Srbobranu« usred Zagreba, pisao je na početku ovoga stoljeća: »Hrvati niti imaju posebnog jezika, ni zajednice običaja, ni čvrstog jedinstva života, ni, što je glavno, svijesti o međusobnoj pripadnosti, i s toga ne mogu biti posebna narodnost... Hrvati nisu dakle ni pleme ni posebna narodnost. Oni se nalaze na prelazu iz plemena u narodnost, ali bez nade da će ikada sačinjavati posebnu narodnost.« Stojanović to argumentira lutanjem Gajeva ilirizma i Strossmayerova jugoslavenstva. »Hrvati obično ističu neku kulturnu nadmoćnost — veli Stojanović — nad Srbima. Oni koji nemaju nikakvih specijalno svojih pogleda na svet (u vjeri, običajima, vaspitanju itd.) nikakve nacionalne umjetnosti ni književnosti, usuđuju se govoriti o hrvatskoj kulturi.«[8]

[8] Nikola Stojanović, Srbi i Hrvati, II. izd., (I. izdanje »Srbobran« 23 i 24 VIII.—1902), Novi Sad, 1902., 8—13, 15, 16, 17, 18.

»Hrvati nisu i ne mogu biti posebna narodnost, ali su na putu da postanu srpska narodnost. Uzimanjem srpskog za svoj književni jezik, učinili su najvažniji korak sjedinjenju. A i inače se proces stapanja polako, ali stalno vrši. Čitanjem svake srpske knjige, svake narodne pjesme, pjevanjem svake srpske arije, prelazi atom svježe srpske demokratske kulture u njihov organizam.«[8] (Stojanović miješa ekavicu i ijekavicu, pa ga i mi tako citiramo.)

»Identifikujući katolicizam sa Hrvatstvom, oni su zaista uspjeli da stave veliku zapreku prodiranju srpske misli. Intresantno je, da im to u klasičnom Gjivovom gradu nije pošlo za rukom. Ponosni Dubrovčani su se odlučili sa Srpstvo, premda su se ostali dalmatinski gradovi, koji su stajali pod uticajem iste talijanske kulture, odlučili za Hrvatstvo. Dubrovnik je bio slobodna republika, a ostali gradovi podanici republike sv. Marka. Slobodni ljudi odlučili se za slobodno i napredno Srpstvo, tuđi podanici za tuđinima uslužno i nazadno Hrvatstvo«!!!!

O slozi — veli Stojanović — ne može biti govora, »jer su Hrvati tuđinska avangarda.«[8]

»Ta se borba — nastavlja dalje Stojanović — mora voditi »do istrage naše ili vaše«. Jedna stranka mora podleći. Da će to biti Hrvati, garantuje nam njihova manjina (!), geografski položaj, okolnost, što žive svuda pomešani sa Srbima, i proces opće evolucije, po kome ideja Srpstva znači napredak... Propast klerikalizma u našem narodu znači propast Hrvatstva. Mi se nadamo da će se to skoro dogoditi, jer ima među Hrvatima priličan broj svjesne inteligencije, koja taj proces ubrzava, uviđajući da jedino srpska narodna misao znači ekonomsku, političku i kulturnu nezavisnost i spas od germanske najezde.« I Stojanović, poput ostalih, poručuje Hrvatima, da se otresu megalomanije, jer da je to i suviše velika bolest.[8] Za sve one koji znadu misliti svaki je komentar izlišan. Nedavna prošlost će valjda poučiti i one koji do sada nisu mislili i predstavljali onu »svjesnu« Stojanovićevu hrvatsku inteligenciju. Pred nekoliko godina pojavila se, među ostalih bezbroj, jedna knjiga, koja si također prisvaja naučni karakter, a kako joj je pisac neznačajno ime, nismo je svrstali u sistem srpskih naučnih neistina, već je citirano ovdje.[9] Autor završava svoja razlaganja ovako: »U Jugoslaviji postoje tri glavna naroda: Srbi, Hrvati i Slovenci, pa analogno tome postoje samo tri pokrajine: 1. Slovenačka, sa svojim ranijim granicama. 2. Hrvatska u svojim etnografskim granicama. 3. Srbija, sa svima svojim srpsko-etničkim delovima: Crnogorom, Dalmacijom, Bosnom, Hercegovinom, Likom, Banijom, Slavonijom, Sremom, Baranjom, Bačkom, Starom Srbijom sa Južnim delovima. Nigde u ovim delovima kontinuitet srpskog naroda se ne prekida. Granica između Srbije i Hrvatske ide linijom: Senj—Ogulin—Glina—rekom Čazmom—na

Dravu.«[9] Na karti koja je priložena, Hrvatska je prostorno (površinom) manja od Slovenije. Inače »pisac« tvrdi da su granice srpstva i hrvatstva teritorijalno ograničene i razdvojene kao ulje i voda. To je jedina ispravna tvrdnja u cijeloj knjizi, kad se ima na umu da su Drina i Sava od ušća Drine do Dunava jasne i vječne, geopolitičke i kulturne granice između Hrvata i Srba.

Cijela ta knjiga[9] je neiscrpivo vrelo materijala za napadaje i uvrede, neistine i falsifikate, kojima se negira cjelokupna hrvatska povijest, kultura i na koncu sam opstanak hrvatskog naroda.

Godine 1940. u ogromnoj gomili listova potpuno istih koncepcija u odnosu prema Hrvatima i Hrvatskoj, pojavio se u Beogradu list »Srpski borac«, koga ćemo za ilustraciju citirati.[10]

U svom uvodniku »Srpski borac« napada megalomaniju hrvatskog naroda: »Ta melagomanija zahvatila je bezmalo svu stranačku štampu. Odjednom, kao po komandi, prestalo se sa međusobnim napadajima, koji uostalom nikada nisu bili tako oštri, grubi i nedostojni, kao kod srpskih partizana. Tako je izvršena potpuna mobilizacija cjelokupne hrvatske štapme, što je imalo za posljedicu zbijanja širokih narodnih masa i njihovo okupljanje u jednu izrazito hrvatsku nacionalnu stranku u cilju odbrane, po njihovom mišljenju, ugroženih prava i slobode od strane Srba. U prvo vrijeme ta je borba bila upravljena protiv Srba uopće, a kasnije poslije poznate partijske nagodbe, protiv Srbije i Srbijanaca, optužujući ih za sve nekorektnosti i zloupotrebe pojedinih predstavnika tamošnjih vlasti, koji su, u ogromnoj većini, bili punokrvni Hrvati... Iz dana u dan je ta kampanja bivala sve žešća i bezobzirnija. Atavizam hiljadugodišnjeg ropstva i mržnja prema Austriji i Beču, preneseni su na Srbiju i Beograd, i to u nevjerovatno pojačanoj mjeri. Odjednom je cjelokupnu hrvatsku štampu obuzela strašna vrtoglavica. Dok se s jedne strane zaglušno veličalo slobodarski duh i pravnu svijest hrvatskog naroda, njegovu političku zrelost, prosvjećenost i poštenje, dotle su Srbiji pripisani vizantinizam, mračnjaštvo i korupcija, a njene sinove nazivali su hegemonistima, batinašima, pljačkašima i drugim pogrdnim imenima. Sa srpske strane nitko od pozvanih nije na to reagirao. Politički vođe i prvaci kao i njihova štampa bili su i suviše zauzeti svojim sitnim računima. Preči su im bili njihovi lični i partijski interesi od narodne časti i ponosa. Punih dvadeset godina dobri i čestiti srpski narod strpljivo je podnosio megalomanska džilitanja i teške uvrede svoje kulturne braće. Šutio je i trpio, imajući uvijek na umu onu svoju mudru izreku da pametniji popušta. Šutio je i trpio u nadi da će i tome doći jednom kraj. Šutio je i trpio najzad jer mu se uvijek govorilo, da to zahtijevaju »viši« državni interesi. Ko zna dokle bi još šutio da se nisu dogodile nedavne promjene u državnom uređenju. (Sporazum op. V. M.) S obzirom na sudbonosne posljedice tih promjena i na vrijeme u kome su one izvršene, (četiri dana prije novog svjetskog rata op. V. M.) kada su nam, više nego ikada, bile potrebne što čvršća veza, kompaktnost i jednodušnost, on više nije smio šutiti«.... Daleko povrh sviju stranačkih grupacija »Srpski borac« će otvoreno i muški istupiti protiv raznih obmana, laži, kleveta, nepravdi, laskanja, malodušnosti i defetizma, ma s koje strane oni dolazili. Rukovođen jedino duhom istine, on će tako isto odlučno po-

---

[9] Dr. J. Ž. Milosavljević, Srpsko-hrvatski spor (II. izd.) i Neimari Jugoslavije, 12 jula 1937, Beograd, tiskano 1938., str. 63.

[10] »Srpski borac«, Beograd, 1940., c. »Hrvatski narod«, br. 51. od 26. siječnja 1940., str. 8.

bijati svako izvrtanje i falsificiranje istorije na osnovu nepobitnih činjenica i pragmatičara. Svijestan historijskih dana koje proživljujemo, »Srpski borac« će energično suzbijati sve pretjerane zahtjeve i megalomaniju klasičnih nagodbaša i raditi svim silama, da se u redovima Srba ponovno razbukti onaj isti borbeni i stvaralački duh, kojim je ispunjena cijela njihova tragična prošlost, kojoj nema ravne u svjetskoj povijesti, da bi najzad, tim istim duhom zaplamtila cijela Jugoslavija, čiji su oni jedini tvorci... do konačne pobjede srpskih ideala i jugoslavenske misli.« Tako uvod, a u slijedećem članku istog broja »Srpski borac« pod naslovom »Srbija i hrvatska Dalmacija« piše u duhu istine o Hrvatima:

»Narod koji nema svoje svijetle historijske prošlosti, svoje značajne kulturne spomenike i tradicije kao dokaze duhovnih i materijalnih tvorevina kroz vjekove, epsku poeziju i književni jezik, narodne junake i mučenike, koji ne zna zove li se Got, Slaven, Ilir, Jugoslaven ili Hrvat, a čija je državica kao vazalna i slobodna postojala ukupno 177 godina, a robovao 1000 godina, mora da prisvaja i grabi od susjeda sve ono, što nema... Mi ne želimo podvrgavati kritici umjetnu tvorevinu hrvatske prošlosti, koja nema nikakve naučne podloge, već hoćemo da odgovorimo gavranovima okićenim tuđim perjem, da je dobar dio Dalmacije bio i ostao srpski. Istina, danas ima dosta Hrvata u srpskim primorskim zemljama. Ali to su mahom silom pokatoličeni Srbi... Jezik, pjesme, nauka, umjetnost i književnost Dubrovčana najbolji je dokaz da Dubrovnik nikada nije bio hrvatski. Ali kao što je Gundulić Hrvat, ... tako je i cijela Dalmacija hrvatska iako ni u jednoj pjesmi hrvatski narod nije opjevao Dalmaciju kao hrvatsku« ... Hrvatstvo Dalmacije stvorila je katolička propaganda, veli »S. b.«. Ali historijsko srpsko pravo ne mogu poreći. Više ima dokumenata o tome, nego što bi svi Hrvati danas mogli protivno napisati.[10] Dalji retci ne zaslužuju ni toliko da budu citirani kao ilustracija kako se piše u jednom dijelu Evrope i što sve papir može da progута. Jedan mudrac, kada su mu pokazali i rastumačili izum tiska, uskliuo je, da nema većeg dobra i većeg zla od tiska. Tisak kao najveće zlo svijeta sastoji se u tome što se može natiskati i tako sačuvati, na sve strane proširiti najveća i najnemoralnija laž... rastumačio je mudrac svoju misao. »Lažite prijatelji — pripisuju te riječi Voltairu — ipak će od svega tog nešto ostati.«

Matica Hrvatska može u svojim analima ponosno zabilježiti činjenicu da su je najžešće napadali oni koji su se služili samim neistinama i falsifikatima. Time su Matici izdali najljepšu svjedodžbu o njezinoj znanstvenoj ozbiljnosti i služenju istine. Ni »Srpski borac« ne bi imao sve karakteristike ostalih srpskih listova kada ne bi i on napadao Maticu Hrvatsku. U istom broju donosi »S. b.« karikaturu na kojoj je prikazano, kako jedna žena (Matica Hrvatska) provaljuje u blagajnu koja nosi natpis »Srpsko narodno blago« i krade vrećine s natpisima: srpski jezik, srpski običaji, srpske narodne pjesme, srpske narodne poslovice, srpske narodne pripovijesti.

Naši citati su samo neznatni isječci iz ogromnih hrpa makulature koja je ćirilicom a na srpskom jeziku zasipala hrvatske zemlje u fikciji »bratskog« uzajamnog kulturnog djelovanja. U naš sistem neistina ući će samo oni pisci, koji stoje na vrhovima naučnog i kulturnog života srpskog naroda, čija je djela i dugi niz hrvatskih generacija proučavao i smatrao svojim.

Napokon se netko sjetio da se prema Hrvatima srpsko stajalište ipak mora izmijeniti, pa se u Beogradu mjeseca lipnja 1940. godine po-

javio tjednik »Naša Linija«, u kom se u jednom članku veli[11]: »Kao Srbin ja ću reći Srbima mnogo neprijatnih istina... Hrvate od Srba ne dijeli samo vjera. Pogrješno je mišljenje da su Hrvati neka vrsta Srba katoličke vjere. Osim vjere Hrvati se razlikuju od Srba mnogim odlikama, koj ih čine posebnim narodom, koji je Srbima veoma blizak, ali ne mnogo bliži od Bugara. Mora se reći, da hrvatski narod u većini govori jezik, koji za Srbe nije ništa razumljiviji od bugarskog ili slovenskog. Mi se u prošlosti nismo nikada susretali sa Hrvatima ni u dobru ni u zlu. Hrvati nisu bili »robovi« Austrije i mi ih nismo »oslobodili«.« Slijedi oskudan i netočan prikaz hrvatske samostalnosti kroz vijekove, no prema svim ostalim piscima, ovaj je jedinstven izuzetak. »Hrvati su se uvijek smatrali domaćima u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, a tamošnje Srbe, koji su doseljenici, smatrali su svojim gostima.« Ovo srpsko priznaje, ne bi bilo srpsko, kad bi bilo potpuno. Priznanje za Bosnu i Hercegovinu nije mogao ni ovaj pisac nikako pregoriti, iako mu je posve jasno da je i u Bosni i Hercegovini situacija potpuno analogna onaj u ostaloj Hrvatskoj.

Makar minimalno, ovo priznanje pokazuje, da se jedan Srbin u godini 1940. nalazi pobuđenim da srpskoj publici otkrije da postoje Hrvati, koji čak imaju svoju povijest i svoj domadić zemlje. Klasično je to priznanje za »istinitost« srpske znanosti, te vrlo zgodna sličica luđačke megalomanije u kojoj se iživljavala srpska čaršija sve do svog tragičnog upravo apokaliptičkog sloma travnja 1941.

Vatroslav Murvar

Mi se ne trebamo obmanjivati ničim, jer se Hrvatskog Naroda ne tiču ništa interesi Engleske; on nije protestantski, nije židovski, nije marksistički, nije slobodno zidarski — i onda tu uzalud može nešto očekivati pa makar koliko trebao slobode, jednakosti, bratstva, demokratizma i pacifizma i makar koliko bio sposobniji i za slobodu i za pacifizam i za pravdu od svih tih koji se time kite u bijedi egoizma i laži.

»Hrvatska Smotra« god. 1936. — str. 255.

---

[11] »Naša Linija«, Beograd, 1940., Miloš Milošević, c. »Hrvatski Dnevnik«, Zgb., 8. lipnja 1940. god.

NARODNI ŽIVOT I DUH

(Filozofijska kozerija)

Prošlo je vrijeme, kad se sa strane oholih učenjaka s posprdnim samosmiješkom i uvjerenjem o konačnom obračunu s filozofijom, prelazilo preko pitanja o duhu, o duhovnome, o duši, o Bogu, u jednu riječ o metafizičkim pitanjima. To je vrijeme prošlo, jer je takova površna znanost raskrinkana i postavljena sa granice, pa se znade, da ima i problema, koje znanost ne rješava i ne može riješiti , problema, koji ostaju domena, teritorij, svojina filozofije. Vrlo nezahvalna je moja tema, i mučna: govoriti o duhu! Istina, materijalizma je u svijetu kao teorije nestalo (osim kod današnjih ljevičara), ali mi smo bili svjedoci, pače to još i danas osjećamo, da nas je poratna era iza Versaillesa bacila u pandže dekadence, iz koje se je teško dizati. To je veća zasluga onih, koji su tu uložili svoj trud, to je veća Milost Božje Providnosti, da je poslala u Führeru Njemačkog Reicha čovjeka, koji će moralnu propast, koja nam je prijetila, zaustaviti na opasnoj nizbrdici, kojom je pohitala.

Ko je čitao francuske novine iza poraza Francuske, mogao je vidjeti, kako je Francuska pošla bila putem dekadence. Maršal Pétain morao je žigosati onaj duh užitka i opet uskrisiti smisao za zajedničko dobro, za žrtvu. Najgori su bili na prvom mjesctu. Ministar avijacije Pierre Cot nazivan je od novina javno »luđakom«, ministar Jean Zay je došao pod istragu, da je dezertirao s fronte. U jednoj školskoj knjizi (Histoire de France) Blumu, čovjeku koji i nije francuske rase, pripisivalo se (o ironije sudbine!) divni i bolni uspon čovječanstva prema blagostanju i miru. To se na čitavoj stranici razvijalo. Doista je iza Bluma došao mir Francuskoj. (Jour-Echo od 7. XI. 1940.). Duh saksofonsko-freudovski, duh nereda, individualističkog, egoističkog užitka, duh zla, da diabolički duh razaranja etičkih vrednota uvukao se za ovih 20 godina u teoriju i praksu. I nije se dalo doći do riječi elementima reda. I tako je Blum donio Francuzima mir i blagostanje, naime rat i katastrofu. Zato je pravo Maršal Pétain rekao odmah s početka Francuzima, da su si oni samo umišljali da su slobodni, ali zapravo nikada u svojoj povijesti Francuska država nije bila zarobljena više nego u ovih zadnjih 20 godina« (10. X. 940.). Zanimivo je, da naše novine o ovakim konstatacijama francuske štampe, nisu ništa donosile, da su za naše »seljakujuće« ere u Hrvatskoj banovini bile posve nepoznate ove pojave, kao da se u Francuskoj nije ništa izmijenilo. Kod nas su listovi (»Savremenik«) i dalje dizali kult i moraliste Gide-a i nihiliste Valéry-a. Jadno je bilo za mene, koji poznam Francuze, konstatirati, da se kod nas zna samo za Zolu, kao da druge Francuske osim nihilističke i pučko-frontaške

uopće ni nema. Tako je to žalosno bilo gledati za mene, kome ne bi bili dozvolili reći, da mi toga nihilizma, pučkofrontaštva, dekadence ne trebamo i da je sramota, da mi u Hrvatskoj klipšemo u kulturi i štampamo samo Zolu, ne znamo za drugo, kao da nama nije jasno — a tako onim nekima vodećim valjda i nije bilo — kuda nas vodi ona struja. Upravo je sramota, kad se govorilo o preporodu naroda i uskrsnuću Hrvatske, utvrditi, da se radilo na njenoj moralnoj dekadenci i da se nalazila u lošem društvu, da se ono pozitivno u Francuza uopće nije poznavalo, jer su tu kod nas izvješćivali i vodili oni, koji su (bilo sad svijesno, bilo nesvijesno) vodili naš narod u propast. Da su francuski putevi vodili u propast, sam Marcel Bastier priznaje među tolikima ljudima dobre volje: »Francuska je bila izgubila svoju dušu. To nam je poraz dao krvavo osjetiti«. (Journal des Débats, 29. XI. 1940.). Da, svuda se tada u Francuskoj utvrđivalo službeno i neslužbeno, da je poraz odraz moralnog pada. Naše novine, naša »seljakujuća« inteligencija (koja je uostalom prezirala inteligenciju) o tome ni riječi i oni mirno dalje nastavljaju kult propalih i već zamrlih veličina. Ja sam se snebivao, jer bi barem sloboda t. zv. »demokracije« tražila, da se piše inteligentno i ljudima stvari prikažu onako, kako jesu.

Moja tema, koju imam sada obraditi, glasi: narodni život i — duh. Znači: duh hrani narodni život, od duha se živi, jer čovjek ne živi samo od kruha (reče i Krist), duh je jamstvo narodne egzistencije, sadašnjosti i budućnosti svakog naroda.

Rekoh već, da se danas u teoriji ne niječe duh. Duhovno je u svijetu nešto razno, drugo od materije. U ovoj filozofskoj kozeriji neka mi bude dopušteno, da malo to pogledamo, što je to duhovno, pa da onda vidimo, kako narod živi od — duha.

Materijalno nam se opire kao što se zid opire onome, koji hoće, kako se kaže, glavom kroz zid, i po tom već običan čovjek konstatira (za razliku od nekih filozofa) da svijet objektivno postoji, stvarno postoji kao nešto razno od mene, od moje svijesti. Jer neki su filozofi mislili ovako (i misle neki ovako): sve, što ja doživljavam, sve to jest sadržina moje svijesti, ja znam za ovaj stol, za ovaj papir, iz kog čitam, za ovaj govor, za Boga; sve su to moji doživljaji i nema ništa, o čemu bih mislio, a da ne bi to prošlo kroz moje »ja«, dakle sve je uopće samo sadržaj moje svijesti. Kako da znam, da li ima stol izvan moje svijesti neovisno o meni? Znam ipak, jer se materijalni svijet opire. No eto istina je, duševni moj život ne mogu nigda staviti u dvojbu, ako o vanjskom svijetu i dvojim. Nutarnji je siguran. Jer uvijek i kad sumnjam, ostaje da sumnjam, dakle da mislim, i ako ništa ne bi postojalo stvarno izvan mene i ako bi dvojio o Bogu, ipak ostaje istina, da te misli onda barem

postoje. Moje misli, makar bile i same bludnje i same sanje, postoje. Eto, taj život duševni, naše misli, čuvstva, sanje, bludnje, čežnje, htijenja, napori, muke — sve je to jedan osobito čaroban svijet, i svijet razan od materijalnoga. Jer onaj materijalni se opire, a u mislima i sanjama plovimo slobodno; u onom sam rob prostora i vremena, u ovom duhovnom letim, gomilam apsurdnosti i slažem nemogućnosti... Predaleko bi nas vodilo, kad bismo se htjeli tu dulje zaustavljati. Duh postoji, to dostaje da utvrdimo. Danas se duhovno u teoriji ne niječe.

No sad idemo dalje, i mi otkrivamo u svijetu duhovnoga onu silu, koja vodi čovjeka i narode. Zamislimo mašinu, koja ima sve dijelove, sve je tu, i vidimo sve to, ali ta mašina ne funkcionira, ona je zapela, ne daje znaka života. Da li mi vidimo silu? Ne! Obično kažu ljudi: vjerujem samo u ono, što vidim. Vidiš materiju, ali eto baš to, što vidiš, nije ono sad najzanimivije. Mašina je zapela, sila je zatajila, a baš tu silu ne vidiš. Ne vidi se sila, pa ipak postoji, ne vidi se duh, pa ipak postoji. Postoji i osobiti oblik duha, koji je napose vrijedan za život pojedinca i naroda, a to su tako zvane: vrednote, ideali. Duh se u tom obliku prikazuje kao napor, stremljenje, kao neka viša sila, ne da se naprosto živi (kao kad na pr. gledam, slušam, ali iz prostog htijenja za održanjem života, kad iz nagona duh zahvaća u život...) Duh se u tom obliku idealnih vrednota, ideala, uspinje iznad obične potrebe čovjeka za hranom, za održanjem života, i pita se čak na pr.: Ima li smisla uopće živjeti? Šta je život? Duh onda traži smisao života, teži za istinom, on je vječni napor, da se nađe točka naše moralne ravnoteže. Stvara pojmove istine, pravde, morala, ljubavi prema bližnjemu, prema domovini, prema Bogu... U tom usponu duha povijest znade, da se često podliježe: čovjek se odvraća od duha, zabacuje istinu, klone od nedaća i sl. Narodni život vezan je tako uz život duha jednako kao i pojedinac. I ako se taj duh stane trovati od onih, u kojima prevladaju klice zla, ako narod izgubi ideale, ako u njega nestane smisla za zajednicu, za pravdu, ako se predaje životarenju poput onih, kojima je trbuh Bog, vidimo, da je narod propao, i tu ne treba osobite filozofije, da se uvidi, da je narodni život djelo duha! Protiv tog duha griješilo se upravo strahovito u zadnjih 20 godina. I baš Francuska je to sama utvrdila na usta svojih najboljih sinova. Mogli bismo i na polju narodnog života upotrijebiti riječ apostola Pavla: »Duha ne gasite!« Apostol Pavao govori o Duhu Božjemu, pa treba reći, da je taj Duh doista potreban svijetu, ako hoće da ostane zdrav i snažan. Što će nam svi najljepši dijelovi mašine, kad sila u njoj zataji, što će nam sve institucije i ustanove, svi najsavršeniji mehanizmi, kad duha iz njih nestane? »Duha ne gasite!« Pa dakako, Duha Božjega, i toga nam Duha treba, iz kojega slijedi volja za život, smisao za požrtvovnost, ljubav za bližnjega, za domovinu. Duh teži za istinom, naš duh je napor, stremljenje, on traži Boga,

smisao, zadatak... Ako ubijemo duh, nema života, i toliko je života, koliko je duha. Narodnu veličinu zato oduvijek čine mislioci, narodni vođe, veliki pjesnici, umjetnici: jer u njima se očituje duh; ona vatra, koja prolazi i struji čitavim narodom, tu izbija kao u vulkanima, koji prodru iz utrobe zemlje.

Duh postoji, duhovno postoji. Prva konstatacija. Od duha narodi žive i bez duha oni propadaju, druga konstatacija. Cijeniti valja dakako sve ustanove, ta one su upravo rezultat duha i duhovnog napora, težnji narodnih, ali nigda ne valja smetnuti s uma ovo. Sve su to mehanizmi, kojima daje vrijednost duh, kojih je pogonski materijal: duh, i ako toga duha nestane, ti se mehanizmi ne će više pokretati. Mehanizme državne, vojničke imala je i Jugoslavija. Ali gdje je bio duh? Da li je ta država bila prožeta duhom zajednice, ili pravde; je li bio Hrvat pokretač tog mehanizma, da bi se moglo zamisliti, da bi hrvatski narod tom stroju bio udahnuo dušu, kad ga je sve od te Jugoslavije rastavljalo, odbijalo, kad mu je bila skroz strana i neprijateljska?... I s druge strane zamislimo si hrvatski narod, koji se u pomanjkanju institucija i u progonima održao s a m o pomoću — hrvatskog duha! Teško bi bilo dati dabome definiciju tog duha, odrediti, u čem se on sastoji ili ga razglabati u njegove dijelove. Mi vidimo, da neku stvar i prije grubo shvaćamo kao takovu negoli je još u pojedinosti možemo razriješiti. Taj h r v a t s k i d u h postoji. I koliko god su nas u prošlosti tlačili, uništavali naše institucije, jedno im nije uspjelo: satrti hrvatski duh! D u h j e b i t n o, da, taj nevidljivi duh! Taj duh, koji si stvara mehanizme, institucije, ustanove, društva, novine i t. d., ali koga ništa nadoknaditi ne može, a koji sam po sebi imade moć, da sve iz sebe stvori. Ako tog duha nema, ništa nema. Taj duh živi u narodnim vođama, u narodu, u velikim sinovima, u inteligenciji (pa zar imamo onda pravo da je preziremo, osim ukoliko se izrodi?!), taj duh pokreće državom, ustanovama, narodnim životom, čitavim narodnim bićem...

Gdje bi bila danas naša Hrvatska, da nije bilo duha, vjere u nju kod njene najbolje djece, da nije bilo odličnih i najodličnijih njenih sinova, Ustaša, koji duh ne pogasiše, nego ga užegoše na plamenu svoje vjere, svoje požrtvovnosti, koji istjeraše iz Božjega hrama hrvatskoga naroda razne novčare i trgovce lažnim čovječanskim parolama, za kojima se krila saksofonska dekadenca, Ustaša, koji ispremiješaše stolove mjenjačima novca, koji provališe u hram našeg narodnog duha. Već samo ime Ustaša govori o duhu: oni ustadoše, ustaše, ne zadrijemaše. Od vremena kralja Zvonimira ostasmo bez samostalne države, ali misao na nju bila je živa; nije bilo mnogih naših institucija, ali ono, što je bilo tu, to je bio — duh! I kad nestane ideala, poleta duha, to je n a j v e ć i

narodni grijeh (to je grijeh i poversailleske ere!), to je grijeh — protiv Duha! (I po Evanđelju najveći je grijeh — grijeh protiv Duha).

Dakle Duh! A što iz tog praktično slijedi? Što slijedi odatle, što smo utvrdili, da je duh ono, što izgrađuje život pojedinaca, što izgrađuje narode, što slijedi odatle kad vidimo, da su Hitler, Mussolini, naš Poglavnik dali novi pravac povijesti, kao ljudi duha, što slijedi odatle, kad utvrđujemo, kako veliki pojedinci vode, kako elita vodi? Da li odatle slijedi, da laskamo narodu, da je subjekt, to znači, da je sve ono dobro, što masa hoće? Dakle je narod subjekt i može na pr. htjeti (prema došaptavanju gospode, koja se njime titraju) da, recimo, zbaci sa sebe jaram vjere? Ne; no da li slijedi otale, da je dobro ono što većina hoće? Ni to, jer većina glasova s a m a nije po sebi već dokaz za neku istinu, ili kako reče Descartes, većina glasova je dokaz, koji ništa ne vrijedi. (Posve nešto drugo je, kad se govori na pr. o tom, da vjeru u Bogu ima čitavo čovječanstvo, dakle da mora da odgovara nečem, što je čovjekova priroda). Jer tu se radi o prirodi ljudskoj, a ne zbrajaju se provizorni glasovi neke časovite gomile). Većinom glasova je uostalom znala odlično korupcionistički, spekulantski i iluzionistički baratati slavna t. zv. demokracija. Većina je glasova bila samo maska nečega drugoga. Što dakle slijedi iz činjenice, koju smo utvrdili, da narod živi od — duha? Slijedi, da je svaki onaj, koji ubija narodni duh, pa makar se zaklanjao i za »subjekt« i za većinu glasova, neprijatelj naroda makar i ne možda svijesni. Zdrava filozofija kaže, da narod mora da živi, i prema tome, ko tome duhu služi, služi narodu, ko taj duh potkapa, pa makar i u ime »većine glasova«, taj truje narod, uništava ga. Još slijedi iz našeg izlaganja i to, da duhu treba dati mjesta u narodnom životu. Samo narodni neprijatelj mrzit će inteligenciju, mrzit će napore duha, koji su se od vajkada smatrali vrhuncima čovječanstva. U zdravoj državi ne će se tlačiti duh, ne će se duh bacati u zapećak, kao da bi nam dostajala neka Sprta, neko kasarnsko uređenje, gdje bi filozofi i učenjaci-teoretičari bile egzotične ptice onako za ukras i razonodu; u državi, koja hoće da živi, treba duhu dati mjesto, koje ga ide, jer i ako bi neka Sparta u stanovito vrijeme mogla biti od koristi, ipak je u d a n a š n j e m s t a n j u čovječanstva nemoguće zamisliti državu bez duha. Jer čim je svijet načeo pitanja duha, odgovori se traže, i ne bi koristilo zatomljivati ih. Radi se dakle o tom, da se nađu zdravi odgovori, da se razvija zdravi duh. To je i smisao revolucije mladih naroda. To nisu pokreti lažnih »većina«, nego pokreti nošeni duhom naroda, koga su pokrenuli pojedinci — vođe, ali kao i z r a z o n o g n a j i n t i m n i j e g a u n a r o d a.

Duha ne gasite! Taj se duh međutim poslije Versaillesa strahovito gasio. Nije se mogao naći broj francuskih novina ili časopisa, koji tu

istinu nije utvrđivao iza onog francuskog sloma. Naše novine u službi saksofonskog nereda, naši časopisi puni Zole, Valéry-a, Prousta i sl., o tome nisu ništa donosile, te je bila za mene sablazan gledati, da se tako u seljačkoj »demokraciji« narodu služi dajući mu prežvakivati prastaru, trulu ili neprobavljivu hranu bez vitamina, da mu se daje piti otrov skroz neinteligentno ili kažnjivo ne upozorujući ga, da je ono, što se iznosi, otrov. Evo što na pr. piše Raymond Christoflour (Journal des Débats 17. i 18. II. 1941.) o francuskoj poversailleskoj književnosti: »Ova rastava između literature i morala, ne zaboravimo, jest posve nedavna pojava. Ni kritika, ni Srednji Vijek ni klasična naša stoljeća nisu iznašli tu rasu diletanata i znatiželjnika bez svake moralne obveze prema čitačima... Ako su se tolerirali senzualizam i satira, nije im se dopuštalo da uzurpiraju mjesto mudrosti: jer je to pravi grijeh protiv duha... Ima neki red, koji se ne može dirati bez smrtne opasnosti.« Dakle, eto radilo se o neredu, koji znači smrtnu opasnost, grijeh protiv duha, od koga narod umire, a u nas — ko bi bio smio to reći? Hrvatske revije su uvijek rukopise odbijale ili uništavale.

Velika je nesreća, da se propagiraju lažna načela, kad se kvari ćudoređe, gasi duh. Jer prema lažnim načelima i tome gašenju valja biti strog, a ne prema ljudima i prema ljudskim grijesima i slabostima. »Qui veut faire l'ange, fait la bête«, tko hoće da načini od čovjeka anđela, načinit će od njega đavola, vele s pravom Francuzi. To znači: odviše htjeti od čovjeka, koji je biće krhko, izvrgnuto sumnjama, slabostima, grijehu, jest prava ludost, i tko tu forsira, doživjet će slom. Ali zato ne valja dopuštati, da se šire lažne nauke, jer te truju duh naroda i rađaju smrt. Reče jedan Francuz (a Francuz je uvijek duhovit), da bi đavao dao sve grijehe za jedno lažno načelo. Da, jer iz lažnih načela rađaju se onda rojevi, mirijade krivih čina i sve kreće opakom stazom, s koje nema regbi povratka. U praksi pak ne smijemo ocjeđivati komarca, a gutati kamilu, kako je govorio Krist. Mi ljudi bismo doista bolje načinili da ne ocjeđujemo (po »demokratskom« uzoru) komarca, pa možda ni muhu ni hrušta, neki možda ni žabu..., i svaki Božji čovjek zgrozit će se od metode, koja komarca ocjeđuje, ali kamilu — nju guta s apetitom ... Svi smo ljudi, svi griješni, ali nismo svi — đavolski...

O duhu dakle ovisi narodni život. Čiji je život? Onoga, čiji je duh. I svaki duh je ustaški duh... A znade raspaliti taj duh rođeni vođa. Iz duha niču onda ustanove. Ali kad iz njih nestane duha, onda se one moraju mijenjati, i vrijeme ih mijenja. Jer onda postaju prosti mehanizmi, zastaruju ko što ono Bergsonovske navade ne znače više život. Tko promatra starce, vidi, kako se drže navika, kako već nisu kadri svježinom duha uhvatiti bit onoga, što se zbiva, već sve sude po naučnim

shemama, rade po navadama, bez ikakve gibivosti duha, zbog čega ostaju više ili manje po strani od onoga, što je oko njih. Tako i društveni mehanizmi bez duha stare, umiru.

»Tko ljubavi nema, ništa nema«, piše sv. Pavao. Kad ne bih imao ljubavi prema Hrvatskoj, ne bih ništa imao, jer bez te ljubavi ništa ne bi bilo od duha, od života, bilo bi mrtvorođeno. I kad ne bih te ljubavi imao, mogao bih sipati fraze, i postati za kakove demokracije slavan frazer, ali bez duha radeći ništa ne bih korisno uradio osim na slučaj, per accidens, rečeno skolastički. »Caritas urget nos«, ljubav nas tjera, i zato govorim iz duše i želim, da nigda duha — ne nestane u našem hrvatskom narodu. Duh znači ustati i ne zadrijemati. Hrvatski narod ima u Jugoslaviji i Češkoslovačkoj, bivšim dvjema »demokracijama« uzorke onoga, što je sazdano — bez duha i protiv duha. Bile su to dvije skroz nedemokratske »demokracije«. Mi ćemo zato u našoj državi Hrvatskoj kultivirati duh. Mi znamo sada, da je drugo nego materija, da duh sadržaje u sebi ideale, da od duha narod živi, da bez duha narod umire. Služimo duhu, ne prezirimo duh i govoreći »pro domo« ne prezirimo inteligencije i njene napore u svijetu duha. Nema Hrvatske bez kulta duha. I koliko se narodi afirmiraju u svijetu svojim tekovinama u svijetu duha, osim što time služe svome održanju? Velikani duha su svjetski velikani, kojih aureola obasjava vazda i njihov narod. I u nevoljama i nedaćama i opet je od najveće pomoći taj duh. Zato i naša pjesma bez filozofskih pretenzija ipak potvrđuje moju tezu, kad pjeva, da se usprkos ponora pakla i vatre gromova hrvatski narod održao, da se održao duhom i da će se tim duhom održati i u buduće protiv sviju neprijatelja:

Živi, živi, duh hrvatski,
Živjet ćeš vjekov'ma ...

S ovog stanovišta gledajući, pjesnici nisu neki egzotični, nemoderni luksus društva, nego njegovi najkorisniji članovi. Tako i ljudi uma, filozofi. Tako ni inteligencija, zdrava inteligencija nije balast, nego cvijet naroda.

Hrvatska je oduvijek bila ognjište duha. Naš Marko Marulić Splićanin, pjesnik Judite, prvi naš hrvatski pisac i pjesnik, bio je ujedno i svjetski, latinski pisac. I danas se njegova djela nalaze po evropskim bibliotekama. Njegova knjiga: »De institutione bene vivendi« (Kako valja živjeti) doživjela je u XVI. i XVII. vijeku do 20 izdanja na latinskom, a prevedena je bila na njemački, portugalski, talijanski francuski. Naš Dubrovčanin Bošković je svjetski filozof.

Mogao bi neko našem izlaganju dobaciti ovaj prigovor, što ga je iznosio francuski filozof Montaigne protiv kulture: kultura efiminira,

razmazuje. Istina, da je osjećati i misliti dobro i potrebno, ali odviše osjećati je naopako, odviše misliti ubija. Hiperkultura je doista opasna. Tako je onda Montaigne mislio, da treba pretpostaviti Spartu Ateni. Ali tu se onda radi o ekstremima. A ekstremi, krajnosti nisu nigda ono, za čim treba ići, to jest nisu harmonija. Upravo ova poversailleska era bila je era u mnogo čemu degenerirane kulture, hiperkulture. Zanimivo bi bilo za budućeg kulturnog historičara da ispituje, kako su kod naš klipsali listovi i revije za tom kulturom baš u onom dekadentnom, i taj se rad krio često pod slavnim naslovom »čovječanske ideologije«, čak i »seljačke ideologije«. I naše selo poprimalo je sve više oblike saksofonske dekadence.

Hrvatska je bila oduvijek ognjište duha. Sretan je znak budućnosti, da je naš Doglavnik i ministar bogoštovlja i nastave dr. Mile Budak sam čovjek duha, pisac-stvaralac. Hrvatska treba da bude i u budućnosti ognjište duha, u onoj ravnoteži, koja isključuje kasarnu — Spartu i Atenu sofista, prodavača istine.

Duh je onaj, koji oživljuje, a slovo ubija, to su riječi Evanđelja. Duh oživljuje, hrvatski je duh oživio i uskrisio i hrvatsku državu ,on će i dalje živjeti

Živjet će vjekov'ma ...

Duh je ono nevidljivo, znamenitije od svega vidljivoga; sve su uredbe potrebne, ali svima je potreban pravi duh. Silu ne vidiš, a ona pokreće svu ovu protegu, ovo tjelesno protegnuto, što vidiš, ali što se ne pokreće samo kao takovo. Duh pokreće, nevidljivi, od njega život, gibanje, on je budućnost. Crkva pjeva u svojoj Sekvenciji: »Dođi Duše Presveti« ovako:

Sine tuo numine,
Nihil est in homine,
Nihil est in noxium.

»Bez Tvoje pomoći nema ništa u čovjeku, ništa, što je neškodljivo, negriješno, čisto«. Bez duha nema narodna života. Bez kulta duha nema hrvatske države, i veliki faktor hrvatskog uspjeha i kod kuće i u svijetu bit će baš taj kulturni zamah. Samo ono, što se osniva na temelju duha, na temelju dubljem od svakodnevnih riječi, na temelju onoga nevidljivoga, ali ujedno onoga, što se pokreće, samo to nam zajamčuje sretnu budućnost hrvatske države. Hrvatska je bila oduvijek — od Marka Marulića Splićanina — domovina kulture, pa treba odsada još više da bude pravo ognjište duha.

Dr. Drago Čepulić

IZ ROPSTVA U NEZAVISNU I SLOBODNU DRŽAVU

U nizu tužnih godina koje minuše, ostao je na životnoj stazi hrvatskoga naroda niz Velikih Žrtava, niz mučeničkih grobova, koji su svijetlili kao vječne baklje, na putu ustrajne borbe, pregaranja, mučeništva, na putu dugom i mračnom, sve do dana Velikoga Oslobodjenja. U velikom mnoštvu teških križeva, u silnome broju mučenja i progona hrvatskih boraca za slobodu i oslobođenje ispod tiranskoga jarma, svijetlili su grobovi prvoboraca kao vječne luči i zvijezde vodilje, signali na tome putu, jedine oznake pravca s kojega se nije smjelo skretati.

Bili smo zarobljeni.

Bili smo robovi i sužnji.

Bili smo gaženi i pljuvani.

Kroz stoljeća duga i mračna.

Kroz najtežih posljednjih dvadeset godina, kada su nas htjeli uništiti najbesramnijim sredstvima.

Bili smo izdavani, prodavani, vođeni od svojih ljudi, svojih domorodaca, beskičmenjaka, nagodbenjaka, sužanjske i ropske pasmine, izdajica i prodanih duša, nesposobnjaka i naivnjaka, materijalističkih gramzivaca, ljevičarskih trabanata i tuđinskih plaćenika.

Danas je sve iza naših leđa.

Ušli smo u novi d r ž a v n i život.

Počeli smo s radom i stvaranjem.

Viju se naše pobjedničke zastave i trepere naša srca uzbuđenjem s osjećaja sreće, ponosa, veličanstva.

Živimo u slobodnoj i Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

Na čelu države je Poglavnik!

Stupaju odredi naše mladosti ulicama i trgovima, sviraju glazbe, cvate cvijeće i pršte blistavi vodoskoci, a sve je puno snage, puno vjere, puno ponosa, puno idealizma i volje za posao koji je pred nama.

Bude se u duši sjećanja na prošlost. Ustaju uspomene i blistaju u suzama ganuća s veličanstva današnjih novih dana.

Bili smo u lancima. Nad glavom nam je lebdio krvnički konopac velikosrpskih Cincara i Balkanaca. Prignječeni, poniženi, batinani, zgaženi i popljuvani, mi smo nosili u sebi vjeru u pobjedu grobova naših mučenika. Živio je s nama i u nama duh Gubeca, duh Zrinskoga i Frankopana, duh Kvaternika, Javora, Radića, Begovića, Hranilovića, Oreba, Soldina i tolikih drugih. U gluhoj noći, pokraj tamnica i stratišta, pokraj svih sredstava terora i nasilja, nikada se u dušama boraca nije gasilo svijetlo vjere u konačnu pobjedu i ostvarenje najviših ideala. Jer ti ideali svojom snagom i nutarnjom dinamikom nadmašuju ljepotu ličnog

ljudskog života, te svih zemaljskih užitaka i blagodati. Borba je bila oštra. Borba je bila krvava. I postajala je sve žešća i sve fanatičnija. Pošlo se je u borbu i nije se htjelo, ni smjelo, ni moglo više — natrag.

*

Jugoslavija je ostvarena na ostacima jedne minule monarhije, čija propast se unaprijed predosjećala. Osjećalo se to u strujanju životnome više godina prije same propasti te monarhije. Propast Jugoslavije došla je isto tako sa svima predznacima raspadanja koje bijaše neminovno. Narod, to jest Hrvati nisu htjeli državu koja ih je gnječila preko dvadeset godina. Srbijanci po svojim predstavnicima nisu više imali moralne i unutarnje snage da državu sačuvaju i poštede od raspadanja. Simović nije došao slučajno, Simović je izraz ulice, izraz srpske mase, refleks mentaliteta, koji je bio maskiran i premazan svim mogućim bojama u zadnjih nekoliko godina.

Duhovni razvoj, unutarnje kristaliziranje, formiranje nacionalne velikosrpske tvorevine nazvane Jugoslavija, išlo je smjerom koji nije mogao drukčije svršiti nego što je svršio, a to je slomom. Slom je bio posljedica unutarnjeg nacionalnog razvoja, koji se više osjećao, više naslućivao, nego jasno i nepri-kriveno javno iskazivao.

Beogradski puč je logična pointa toga razvoja. Taj je puč izraz velikosprske duše, njena nutarnja slika. Konac je došao, jer je morao doći. Samo se radilo o terminima, a termini su bili tu — u blizini. Jer je brod bio nagnut na jednu stranu, samo je pitanje sati bilo kada će potonuti.

Dvadeset je godina Srbija forsirala svoje velikosrpske aspiracije u više pravaca. Dvadaset je godina razvijen svetosavski, kosovski i kajmakčalanski duh i kult, na način najnevjerojatniji, najbesprimjerniji i najdrskiji. Sva moguća sredstva su stavljena u pokret da se istakne i podigne srpsko i ponizi hrvatsko. To je bilo jasno i očito. I sve lijepe riječi, i sve maske izbačene u nizu govora, članaka i obmana pomoću odrodjenih Hrvata izdajica ili naivnjaka, ili pokvarenjaka i korupcionista, nijesu mogla izbrisati osjećaja povrijeđenog ponosa da se nama narivava za kralja čovjek koji nije ni kralj ni čovjek, a najmanje naš čovjek ili naš kralj; da se nama narivava svetosavska deologija ,a mi znamo da je svetosavlje mistifikacija i falsifikat; da se nama naturuje ćirilica i duh ćirilice i balkanštine, kad smo mi svijesni da smo plemeniti narod i da u nama nema cincarske i ciganske krvi.

Iza svih sredstava kojima se hrvatski narod htio odnaroditi, rashrvati i posrbiti, iza svih spletaka i laži i svih propagandnih instrumenata počam od štampe pa do radia i srpskih popova, učitelja i ostalih agitatora, stajahu druga sredstva, jača i upornija, čvršća i svirepija. To je oružana sila, to su žandari i vojska, to je srpska puška i srpska bajuneta, to su srpska vješala i srpske bombe i srpska grubost i psovke i barbarština.

Hrvati se u te dane kretahu po liniji svoje nacionalne izgubljenosti i tragike. Našlo se uvijek ljudi koji su Srbima poslužili kao instrumenat provedbe mračnih ciljeva. Srbi su svaku političku partiju igrali smišljeno i unaprijed uvjereni da je njihova. Hrvati su naprotiv ulazili u borbu protiv razbojnika s rukavicama i bez ubojitog oružja, koje jedino jamči za uspješan ishod borbe. Srbi su imali jasan cilj i ravno određen put, pa im je posao bio olakšan kada su među Hrvatima našli zahvalne luđake koji su — ili zbog slabog mozga, ili zbog lične pokvarenosti služili kao sredstvo za pokrivanje vlastodržačkih lupeština pred ostalim svijetom. Naivnjaci su pisali memorandume u Ženevi, onda kada je već cijeli svijet znao da je Ženeva nesahranjeno mrtvačko truplo; naivnjaci su pljeskali svojim ubojicama onda, kada su im ovi nad lješinama naših mučenika i heroja, dokazivali dubinu i veličinu svoga bratstva, svoje tobožnje pravičnosti, svoje širokogrudnosti.

Pa kada je postao broj grobova boraca za hrvatsku državu jedan dugi niz, i kada je u tamnicama sjedilo na stotine najboljih hrvatskih sinova i boraca, još se naivnjaci klanjahu tuđinskome knezu i ljubljahu mu krvničke skute i razbojničku ruku. Primjer je rijedak i čudan i tajanstven po svojoj grozoti, koja će se ukazati istom kroz niz godina, kada se srede i objave dokumenti strašnih i u povijesti svijeta rijetkih zlodjela počinjenih od »bratske« ruke nad hrvatskim narodom.

Srbi su bili opijeni svojim izmišljenim i napuhnutim svetosavskim kultom. Taj kult ih je hranio i držao svijest njihovu na visini. Srbi su upoznali blagodati države, osjetili su vrijednost svoje vlasti i svoje moći. Spoznali su prednost vladanja nad drugim u duhu englesko-kolonijalne politike nad Indijcima i ostalima. Već kroz nekoliko godina svoje vlasti znali su Srbi šta je to kad vladaš i kada si sila, za razliku robovanja, kojega su imali dosta stoljećima pod turskom carevinom. Jer se pomoću nikakve retorike ili propagande bilo u kojem obliku ne može narodu stoljećima zarobljenom udahnuti ljubav za svoje i veličinu svoga, sve dok narod ne osjeti snagu i blagodat u kojoj živi, i koja stvarno jeste njegova.

Hrvati su lutali kroz stoljetnu maglu i s puta hrvatstva nijesu skretali samo zaslugom velikih historijskih bakljonoša i mučenika. Za državnost Hrvatske pali su Zrinjski i Frankopan; za tu državnost pao je Kvaternik, za tu istu državnost pao je Radić i čitav niz drugih oko njega i poslije njega. Radi ostvarenje države, zbog ostvarivanja ideala i cilja za koji su mučenici dali svoje živote, nikao je ustaški pokret i razvio silnu dinamiku koja je obuhvatila nutrinu i dušu Hrvatske i konačno slomila tuđinsku silu, uz pomoć velikih saveznika, uz pomoć vremena i velike historijske prekretnice i pokretnice u obliku i smjeru stvaranja nove Evrope.

Najšire narodne mase nosile su u sebi u posljednjih nekoliko decenija neslomivu vjeru u ostvarenje sna o svojoj državi. Nitko nije tu misao mogao jasno izraziti, niti je bilo prilike da se ona jasno iskaže i da masa revolucionarnom gestom nagovjesti Evropi svoju neslomivu želju. Bili su izbori i skupštine i ostale snažne manifestacije, ali je mlakost, nesposobnost, nezrelost i zaslijepljenost i uskogrudnost bila kriva da se nije znalo, šta zapravo hrvatski narod hoće. A narod sam tek je osjećao, ali nije potpuno razabirao — jer je vođa bio u tuđini.

Ustaški je pokret pod najtežim prilikama počeo sijati sjeme hrvatske državnosti. Dr. Ante Pavelić je na čelu toga pokreta jasno spoznao i osjetio da se svima sredstvima treba boriti protiv zločinačke sile Aleksandra Karađorđevića. Silom protiv sile. Bombom protiv bombe. I u Hrvatskoj se javljaju prvi znaci revolucionarnog rada, prvi rezultati podzemne akcije hrvatskih ustaša, praskaju prve bombe, ruše se kasarne ,ljudi odlaze na stratišta, ginu s poklicima u kojima se ističe veliki cilj, dešavaju se brojna ubistva Hrvata, dolazi krvoproliće u beogradskoj skupštini, Aleksandar puca rukom. Puniše Račića, pada Radić, pa najzad nakon krvave mučne, neravnopravne, ali neslomive ustaške akcije pada i Aleksander, a Evropa se komeša, događaji kreću novim pravcem...

Hrvatski narod pati, jer osjeća da je opustošen, pregažen, popljuvan, pa stoga glasa za Janka pustu i za ustaše, za Poglavnika i za državu. Ali se u Hrvatskoj hrvatski naivnjaci opijaju ponovno velikosrpskim lažima o federaciji, o banovini, o samoupravama, i to onda kada se jednim gestom i revolucionarnim skokom moglo doći do države i do nezavisnosti. Propada Češka, pada Austrija, nestaje Poljska i ostale države, nastaje Slovačka, a u Hrvatskoj su još uvijek ljudi koji žele ustaškome pokretu zabiti nož u leđa; ljudi koji ne pojme veličine svjetske revolucije, ljudi patuljci, ljudi slijepci, ljudi sluge Engleske plutokracije, ljudi pokvarenjaci i ništarije, ljudi gmizavci i sitničari. Pokvareni gospodin Krnjević drži Hrvatima govor, u kome se ismijava ustašama

i Poglavniku, koji čekaju na granici. A vrijeme teče i sva žuč i sva pljuvačka ispljuvana od rođene odrođene braće u lice ustaškim borcima, pada pljuvačima u lice. U svojoj pljuvačci se pljuvači i gmizavci, srpske sluge i dvorske budale utopiše.

Snaga ustaškog pokreta je ponikla iz krvi.
Snaga ustaškog pokreta se očitovala u snažnim djelima.
Snaga ustaškog pokreta će se u toj formi i u buduće iskazivati.

Jugoslavija je prošla i sve banovinske šarlatanije i cirkus, od kojega je i radi kojega je narod danas gladan i nezadovoljan i ogorčen. Rad je otpočeo i kroz rad i po njemu ćemo uspjeti jedino isplivati iz nereda u kome smo živjeli i u kome nas je ostavila velikosrpska vlast. Duh svetosavski i kajmačalanski je minuo. U Hrvatskoj će tek sada doći do izražaja kult tomislavski, koji nam je do sada manjkao. Nismo ga mogli stvoriti, jer nije naša puška bila na našem ramenu i naš novac u našemu džepu.

Otišao je Simović, otišao je Petar i Krnjević i gospodin na bijelom konju i svi ostali avanturisti narodnoga strpljenja i povjerenja. Skeptici su pognuli glave i posuli čela svoja pepelom. Drznici u mraku rogobore, ali ne izlaze na svijetlo. Boje se ustaške šake, koja je čvršća od čelika. Nema više trule nazovi demokracije i židovsko-masonske pučke fronte. Klevetnici ne će klevetati, jer će biti prisiljeni da se posvete radu. A u radu doći će napredak, a kroz napredak će stići zadovoljstvo. Ali u zadovoljstvu nikada ne će biti ljenčarenja, nego budna svijest da je stečeno nužno i čuvati i braniti, ako život naredi i donese... Hrvatska državna svijest će se razvijati, jačati i učvršćivati, htjeli to protivnici hrvatske sloge i hrvatskog državnoga reda, ili ne htjeli, kao što i ne će, jer se još uzdaju u povratak staroga i bivšega.

Porušena Hrvatska, ponižena Hrvatska, zgažena i raskrvavljena, posuta grobovima i kostima mučenika i divova, ta Hrvatska je ušla u životni tok svoje državnosti i svoje samostalnosti. Nezavisna Hrvatska Država — naš jučerašnji veliki san i najsvetiji ideal, danas je zbilja i stvarnost. Velika riječ, u velikom vremenu i najvlasnijim danima naše povijesti. Mi stojimo gordi, mi stojimo čvrsti, stojimo postojani i puni neslomive vjere u svoju veliku budućnost na čijem smo pragu. Snaga je u nama, život pred nama.

Živimo u Slobodnoj i Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.
Na čelu je Poglavnik.
A iza njega ustaški borci seljaci, građani i radnici.
I omladina — naš ponos i naša najveća nada.

Ivo Balentović

SUVREMENA PROPAGANDA

U ovim velikim danima najvećeg rata ljudske povijesti sigurno ni jedno ime, pojam ili riječ nisu toliko spojeni sa svim ovim događajima kao pojam propagande. Sama riječ »propaganda« danas se toliko čuje, da za nju znade svaki i malo kulturan čovjek, ona je za mnoge postala neki misteriozan pojam i bauk, a za mnoge je to čarobna riječ — ime najveće sile u današnjem javnom životu. Za nju znadu svi koji prate ovaj današnji sukob snažnih nacionalističkih država s kapitalističkim britanskim carstvom, za nju su čuli svi oni kojima je i malo poznata borba kojeg potlačenog naroda za slobodu, borba raznih pokreta, o njoj se čuje svakog dana na svim područjima političkog i kulturnog stvaranja. A i kod nas Hrvata o njoj se u zadnje vrijeme puno govori; za neke je ona postala strašna neman koju se često u izvjesnim prilikama napada, a za druge je ona sredstvo, koje treba korisno služiti svojoj svrsi.

U prijašnjim vremenima o propagandi se malo znalo, ona nije postojala u ovolikoj mjeri u kojoj danas postoji, a *danas je predmet posebne nauke* na području koje je (osobito u Hitlerovoj Njemačkoj) napisano mnoštvo knjiga i rasprava. Sam izraz »propaganda« izvodimo etimološki iz latinskog jezika (propagare — proširivati). Kod Francuza se za propagandu često upotrebljava izraz »publicité« dok se kod Njemaca prije rabio izraz »Werbung« (werben — predobiti). Iz svih tih izraza vidimo u čemu je zapravo svrha propagande i što je propaganda. *Propaganda je mirno predobivanje za izvjesnu ideju ili misao.* U tom predobivanju i osvajanju ljudskih duhova ona se služi raznim sredstvima (publicističkim sredstvima) kojima djeluje na javno mišljenje. *Sva ta sredstva koja djeluju na javno mišljenje i koja omogućuju to predobivanje* (Werbung) *danas su predmetom posebne nauke — publicistike.*

Mnogi su pod publicistikom smatrali novinstvo, no to je krivo mišljenje, jer *novinstvo je* (žurnalizam) *samo jedno od publicističkih sredstava*, ono je samo jedan dio publicistike. Među sredstvima kojima se propaganda služi nije samo štampa (letak, plakat, novine, časopisi, knjige itd.) ona se služi i ostalim tehničkim pronalascima: radiom, kinom, fotografijom; njoj služe kazalište, koncerti, govori i uopće sve ono čime se može djelovati na ono što se naziva javnim mišljenjem. U svome djelovanju ona zahvaća najnutarnjiji dio ljudske duše i zaista ona je, kako to ispravno tvrde francuski publicisti, u neku ruku misterij.

Ta velesila današnjeg burnog vremena dobila je svoje osnovne principe, ona je, kako je već spomenuto, predmet velikog i stručnog rada osobito u nacional-socijalističkoj Njemačkoj i fašističkoj Italiji.

Osnovna njezina zadaća je pomoću mirnih intelektualnih i tehničkih sredstava pobuditi kod ljudi interes za neku ideju, stvar ili pojavu.

Prvi zakon propagande je stalno ponavljanje (ständige Wiederholung). Mnoge se stvari i ideje nekoliko puta ponavljaju, o jednoj se stvari govori ili piše mnogo puta i tako se u kraćem ili dužem vremenskom razmaku širi izvjesna ideja u manjem ili većem krugu ljudi. Ponavljanje se zbiva zbog nekoliko razloga: To su razlozi koji nastaju zbog svakodnevne zaposlenosti sredine u kojoj se vrši propaganda ili su čisto psihološki. Propagiranje neke ideje će u jednoj sredini imati sigurno više uspjeha ako ono traje duže vremena nego ako se to dešava kroz kratko vrijeme. Ponavljanje nekih ideja u više govora i predavanja, u više vrsti letaka, novina, brošura, knjiga i filmova ostavit će u izvjesnoj sredini više tragova nego da se ta ideja iznosila i propagirala u kratkom vremenskom razdoblju.

Drugi zakon propagande sastoji se u tome da se ugađa čuvstvima pojedinaca i društava (Gefühlsmässigkeit), dok je treći njezin zakon jednostavnost publicističkog rada (Vereinfachung).

Drugi zakon se osniva na načelima strašnog i užasnog. Sve ono što je strašno i užasno nalazimo u raznim pojavama koje zanimaju ljudsko društvo i ono onda iskazuje svoju mržnju ili sažaljenje. Prema tome se kao podvrste drugog zakona javljaju načela mržnje (osobito prema neprijatelju) i sažaljenja koje se javlja zbog postupka prema ljudima ili kulturnim tvorevinama.

Jednostavnost koju nam spominje treći zakon je vrlo potrebna značajka svakog propagandističkog rada. Sve ideje i metode u propagandi moraju biti lako shvatljive, a sadržaj i stil jasan i jezgrovit. Tu su naročito važne krilatice koje sadrže čitav jedan pojam, na pr.: tiranija, plutokracija, kapitalizam i sl.

U svom djelovanju osim na gore spomenutima propaganda se temelji i na drugim važnim načelima. Važna je tu dakako i sama tehnika prcpagande, količina propagandističkog materijala, njezina aktuelnost i istinitost. Hrvatski političar Supilo izrekao je u jednom od svojih razgovora s talijanskim socijalistima jedan vrlo zanimivi i važan sud o propagandi: »Bez laži i bez iluzija propaganda je tvrđa, sporija, ali i sigurnija«. Nad tim riječima ove tragične ličnosti hrvatske politike treba se bezuvjetno duboko zamisliti.

Uspjeh propagande je postignut onda, kad je neko pod njezinim utjecajem toliko sklon nekoj ideji ili pojavi da se sam za njih zalaže.

Dok se danas propaganda najviše upotrebljava u političke svrhe nekada se ona mnogo upotrebljavala i u religiozne svrhe. Katolička crkva u sedamnaestom stoljeću osniva prvu propagandnu ustanovu »Congregatio de propaganda fide«. Fridrik Veliki smatra štampu kao vrlo važno propagandističko sredstvo u službi svoje politike, Napoleon je toliko ozbiljno shvaća da se i sam bavi novinarskim poslom. Zanimivo je njegovo mišljenje: »Jedan list može više pokvariti nego što sedam vojnih zborova može učiniti!« »Željezni kancelar« Bismarck veoma mnogo cijeni i uvažuje snagu propagande pomoću štampe koja mu služi u velikom nacionalnom pokretu oko ujedinjenja Njemačke.

U suvremenom životu ona ima golemu važnost i na ekonomskom i naučnom polju. Na svim poljima svog djelovanja ona se neizostavno susreće s onim što je za nju toliko važno, s javnim mišljenjem. Ono je psihološka pojava, koja je vrlo važna za čovječji život. Ono je s propagandom tijesno spojeno i zbog njega se dešavaju velike promjene u društvenom i političkom životu. Na nj se djeluje raznim načinima, a bitni temelj svih tih načina su u glavnom ove ljudske radnje: govor, zvuk, slika i pismo. Kod toga je od velike važnosti i subjekt koji izvršava te radnje. Pomoću svih tih načina bore se o javno mišljenje sve grupe, stranke, pokreti i savezi za cvoje svrhe, ono je postalo krilatica svih revolucija i borbi, činjenica o kojoj su raspravljali mnogi povjesničari i učenjaci davši joj mnogo različitih definicija i sudova (o njoj je uz ostale Nijemac Wilhelm Bauer napisao dvije vrijedne knjige koje se mnogo spominju u nauci o publicistici).

Jedno od najosnovnijih sredstava propagande je govor (s njim u uskoj vezi i predavanje) o kojemu često zavisi mnogi uspjeh propagande. Dobar govornik može snagom argumenata i ideja iznesenih u svom govoru predobiti veliki broj ljudi. U mnogim povijesnim razdobljima dobri i spretni govornici polučili su snagom svoje riječi često puta mnogo veći uspjeh nego što bi ga polučile tisuće vojnika. I u prošlom svjetskom ratu nekoliko govora je bilo od povijesne važnosti. Njemački profesor Dovifat, stručnjak za retoriku tvrdi, da je Njemačka u prošlom svjetskom ratu zato poražena, jer nije imala dobrih govornika (kakovi su kod saveznika bili na pr. Clemenceau, Briand, Wilson, Lloyd George i dr.).

Povezano s govorom dolaze publicistička sredstva koja sadrže pojedine oznake nekih ljudskih radnja; ta su sredstva: prenošenje glasina, usmene vijesti i političke šale. Sve te tri vrste ubrajamo u usmenu propagandu. Ovamo pripadaju još dvije veoma važne vrsti publicističkih sredstava: kazalšte i tonfilm.

Prenošenje glasina i usmene vijesti na području propagande su često veoma važne. Ta se sredstva propagande razvijaju osobito u onim slu-

čajima kada se neke vijesti ne mogu nikakvim drugim sredstvom raširiti nego ovim. Vijesti se na taj način obično iskrivljuju i postaju to nevjerojatnije, što se više šire. Razlozi su: ljudska psiha, radoznalost, fantazija i potreba saopćivanja i razgovora, a naravno njihov je učinak često vrlo jak, osobito kod alarmantnih vijesti. Političke šale uperene protiv raznih političkih ličnosti sa svrhom da ih se javnosti prikaže što smješnijima i što omraženijima imaju također izvjesni uspjeh.

Govor zajedno s mimikom dovodi do pojave kazališta. S golemim značajem kazališta i tonfilma suvremena propaganda danas mnogo računa. I kazalište i tonfilm imaju jednu osobitu prednost nad drugim propagandističkim sredstvima, jer oni na zabavan i zanimiv način mogu kod širokih masa pobuditi interes za neku deju i oduševiti ih za nju. Skladnom igrom riječi, inscenacijom, mnogim tehničkim pomagalima i raznim drugim načinima djelovanja kazalište, a osobito tonfilm, jako utječu na čovjeka i njegovu psihu.

Teoretičar filma Frank Wisbar kaže: »Film može svoj učinak samo tako postići da kao svako drugo umjetničko djelo postigne potpunu suglasnost između sadržaja i oblika, koji se dade oživotvoriti jedino suradnjom svih, koji su kod njegove produkcije zaposleni«.

Jako djelovanje filma kao propagandističkog sredstva tumači se time što vrlo jednostavnim načinima (poseban položaj kamere kod snimanja, izobličenja zvukova, posebna sinhronizacija, izrezivanje), mogu kod čovjeka stvarati iluzije koje ni na jedan drugi način ne možemo postići.

S usmenim vijestima su u tijesnom spoju i tzv. »usmene novine«, koje su se osobito u zadnjih nekoliko godina razvile u nekim državama zbog političkih prilika. Pojava usmenih novina je vrlo stara, a nalazimo je od davnih vremena i u Sibiriji.

Kod usmenog dojavljivanja vijesti služili su se ljudi u prošlosti raznim znacima i sredstvima. Nekada je čak bilo i profesionalnih glasonoša i »pronašača novosti« kao i »novinskih pjevača« (Zeitungssänger), a zanimljiva je i uredba »Lokala za razgovor«« kakav je na pr. postojao u starom Dresdenu i koji je bio kolijevka dresdenske štampe. Tako su s tim u vezi nastale mnoge kasnije novine, a najprije su se pojavile rukom pisane novine koje su se dugo zadržale i nakon izuma štampe.

Izumom štampe nastaje za publicistiku posebno razdoblje. Publicistička sredstva se sve više usavršavaju, a snaga štampane riječi dobiva u propagandi neizmjerno značenje. Štampa prošavši kroz nekoliko stoljeća svoga razvoja postaje u zadnjem vremenu svjetska sila, pa je danas u propagandi susrećemo vrlo često.

Dolazimo tako do područja propagande koje je imalo a i danas ima presudno značenje. Sredstva s toga područja donijela su u svim vrstama

propagande mnogih ideja, mnogih političkih i socijalnih pokreta, raznih oslobodilačkih borbi u mnogim narodima veoma mnogo uspjeha, a to će sigurno biti i u budućnosti tim više, što se tehnika propagande sve više usavršava. Vrste su tih propagandističkih sredstava sa toga područja: napisi, letaci, plakati, novine, časopisi, brošure i knjige.

Spomenemo li uz ta sredstva još pisma i fotografije cijelo to područje propagande imamo u čitavom svom opsegu.

Kod napisa su od velike važnosti njihova tehnika i sadržaji; imamo tu cijelu skalu vrsti počevši od onih na zidovima (koji se pišu ne samo u ilegalnoj propagandi nego koji su u običaju u legalnoj propagandi kao na pr. u Italiji gdje na pojedinim zgradama stoje ogromnim slovima napisane razne Mussolinijeve izreke) pa do krajnjih najmodernijih načina. Sadržaj napisa je obično kratak i iznosi različite parole i programatske krilatice.

Povijest letaka je veoma stara. Razvili su se iz onih dosta primitivnih štampanih sličica koje su nosile različite likove iz svjetske i biblijske povijesti, a prodavali su ih u stara vremena ljudi na sajmovima i proštenjima. Kasnije su te sličice dobivale tekst, a iza toga se po malo gube slike i štampa se samo tekst pa se tako oblik letka sve više usavršava. Danas u vremenu ogromnog tehničkog napretka letci imaju veliku važnost u propagandi. S tehničke strane su obično veoma dotjerani pa o njihovoj tehničkoj kvaliteti također ovisi učinak tog sredstva propagande. U svim oslobodilačkim pokretima oni su u propagandi, koju protivnici nazivaju »ilegalnom«, puno pomagali. Bit je letka u tome, što je na njemu izražena tendencija nekome cilju, pobjedi neke ideje ili pokreta i u tome smislu hoće djelovati na volju čitaoca. O uvjerljivosti sadržaja, o njegovom sastavu i opravdanosti ideja iznešenih u njemu zavisi i uspjeh letka kod publike.

Plakati, napose ako su ukusni i dobro smišljeni često djeluju bolje nego mnoga propagandistička sredstva. Prof. Dovifat tvrdi, da je za vrijeme revolucije u Njemačkoj 1918. i 1919. g. plakat imao mnogo uspjeha. Današnja propaganda puno upotrebljava plakat.

Od svih propagandističkih sredstava ne samo s područja štampe nego i od onih s drugih područja, najuspješnije i najjače sredstvo su novine. One imaju tri naročita svojstva koja nemaju ostala druga publicistička sredstva: 1. aktualitet, 2. periodicitet i 3. publicitet t. j. donose najnovije događaje, donose ih u kratkim vremenskim razmacima i namijenjene su širokoj javnosti.

Od mnogih naučenjačkih definicija novina iznio je njemački stručnjak s područja novinske znanosti prof. Dovifat ovu:

»Novine su tiskopisi, koji najnovije vijesti u najkraćem redovnom slijedu priopćuju najširem općinstvu«.

U propagandi su važne zbog mnogih psiholoških i tehničkih momenata uz pomoć kojih imaju veliki utjecaj na različitim područjima javnog i privatnog života. One su kako kaže već spomenuti prof. Dovifat »organsko jedinstvo mnogih sila« koje se na području propagande u najširoj javnosti često puta dugo vremena bore za pobjedu koje nove ideje. Bio to slučaj s kakovim revolucionarnim zabranjenim novinama, koje se u ilegalnoj propagandi raspačavaju, bilo to s novinama koje teškom mukom izlaze i koje cenzura briše, plijeni i na koncu zabranjuje ili su to novine koje čisto legalno izlaze u više ili manje normalnim prilikama u svakom tom slučaju novine su u svom djelovanju vezane u propagandi na duže vrijeme.

Današnja novinska znanost u proučavanju novina kao publicističkog sredstva napominje tri važne sastavine novina: vijest, mišljenje (već spomenuto javno mišljenje) i novinska tehnika (Dovifat). U službi vijesti nalazi se uz novine dakako i film (tjedni pregled).

Novine su u suvremenoj Evropi kao i u cijelom kulturnom svijetu zbog modernih tehničkih sredstava velika sila koja je vrlo važna na mnogim područjima ljudskog djelovanja. U milijunima primjeraka koji uz najrazličnije vijesti bilježe sve ono što čovjeka zanima, one su poplavile život današnjeg čovjeka, postale su nerazdruživi prijatelj ljudskog društva i jedna od najvećih pokretača ljudskih masa. Zemlje gdje je danas novinstvo na osobito visokom stupnju su Njemačka (u kojoj se cijeli problem novinstva potanko i opširno naučno obradjuje), Italija, Engleska, Francuska i Amerika. Uz problem novina kao sastavnog sredstva propagande spominju se kao zajednička cjelina i sve one pojave i sredstva koja služe novinama kao na pr. izvještajna služba, novinske agencije i slično. Sigurno nitko neće zanijekati veliku važnost novinskih agencija koju one imaju osobito u današnjoj ratnoj propagandi. One su bez sumnje jedan od najvećih boraca u današnjoj ratnoj borbi propagande raznih naroda, borbi koja je često toliko puta važna kao i mnoge bitke na frontama.

Vrlo slična pojava novinama su časopisi. Razlikuju se od novina među ostalim i po tome što izlaze rjeđe nego novine, oni donose članke i vijesti samo iz određenog područja i služe nekom određenom krugu čitalaca za informaciju o specijalnim područjima ljudskog djelovanja. Ideje koje obrađuju časopisi iznesene su obično u literarnom i filozofskom obliku, a o visini i vrijednosti časopisa kao i o sposobnosti njegovih suradnika zavisi kakav će uspjeh u propagandi imati iznešene ideje.

Časopis je most koji spaja novine i knjige. Kako Schattenloher kaže knjiga je opširan prikaz nekog predmeta u cjelovitom obliku. Njena je važnost u propagandi bila golema, jer ima neke prednosti nad ostalim propagandističkim sredstvima (kao na pr. stalnost koju daje knjiga svakom prikazu). U suvremenoj propagandi mnogi milijuni knjiga najraznovrsnijeg sadržaja i kakvoće služe svojoj propagandističkoj svrsi u svim pokretima i revolucijama. I tako zvane ilegalne knjige i legalne imaju golemu moć u predobivanju ljudi, one djeluju na ljudsko srce i svojom snagom utiru polako ali stalno putove idejama mnogih pokreta. Zar je pak potrebno spominjati koliko su u oslobodilačkim borbama mnogih naroda knjigama učinili pjesnici i književnici usprkos cenzure i svih onih sredstava kojima se hoće uništiti narod u njegovoj borbi za oslobođenje od tuđeg jarma? Pa čak i one čisto legalne knjige u kojima se prikriveno propagira koja ideja imaju veliku važnost, jer često se i najrevolucionarnije ideje mogu donijeti u čisto legalnom obliku.

Propaganda se često služila i danas se još služi pismima koja se razašalju otvorenom ili zatvorenom poštom. Pisma su za propagandističke svrhe obično umnožena, a upotrebljavaju se većinom u onim slučajevima kada su druga sredstva propagande nemoguća. Slične su pismima p o s l a n i c e koje stranački vođe razašilju svojim pristašama.

Razvitkom fotografije propaganda je dobila za svoje ciljeve snažno publicističko sredstvo. Osobito danas kad prosječan čovjek dosta čita, fotografija je sredstvo koje na čovjeka to lakše djeluje, jer se čovjek odmara gledajući slike, a mora se imati na umu da je čovjek sklon da više vjeruje slici nego li riječi. U tom pravcu je povezana čovjekova sklonost i prema k a r i k a t u r a m a koje također imaju svoj udio na polju propagande. Snažna je osobito f o t o g r a f s k a k a r i k a t u r a.

Prednosti su slika slijedeće:

1. slika često ne prikazuje pravi događaj, nego se događaj rekonstruira tako, da se može snimiti.

2. fotomontažom se dvije ili više slika spretno pretvore u jednu, t. j. iz nekoliko po sebi istinskih događaja napravi se jedan izmišljeni.

3. stara se slika predstavlja kao aktuelna i priklopi se aktuelnom tekstu.

4. slika se retušom, dakle slikarskim sredstvima, izmijeni toliko da pravom događaju više nikako ne odgovara.

U posebnoj grupi propagandističkih sredstava treba spomenuti tri značajna sredstva koja se u zadnje vrijeme u propagandi puno cijene: g l a z b a, a p l a u z, r a d i o.

Kao publicističko sredstvo glazba je veoma stara; moderna nauka o publicistici ističe da je glazba kao publicističko sredstvo poznata u

Kini već tri tisuće godina prije Krista. Glazba se uz pjesme danas upotrebljava u propagandi kao vrlo efektno sredstvo. Mnoge pjesme, a napose one revolucionarne i borbene isto kao i zvukovi glazbe vrlo lako djeluju na čovjeka, raspaljuju ga i oduševljuju. U današnjem ratu se često upotrebljavaju koračnice i nacionalne pjesme. I kod nas Hrvata bilo je i ima i danas mnogo lijepih budnica i pjesama koje su nas u teškim časovima budile na život i otpor.

Vrlo je važan aplauz koji se upotrebljava kod govora i predavanja.

Najnovije propagandističko sredstvo je r a d i o. Povučemo li paralelu između njega i novina vidit ćemo da oboje imaju neka slična svojstva, ali još više imaju međusobnih razlika. Njemački stručnjak za propagandu Hadamowsky veli za radio: »Radio nisu novine, a ni instrumenat za vijesti, nego jedan umjetnički instrumenat«. Kao takav instrumenat radio donosi zvučne, dakle prolazne efekte. Da ti efekti budu slušaocu pristupačni treba ih slušatelj očekivati u neko određeno vrijeme, dok naprotiv novine drže pristupačnima mnoge vijesti i događaje i onda kad je prošla njihova aktuelnost. Kako se iz zadnje činjenice vidi u tome postoji prilična razlika između novina i radia, pa se s toga danas pod ovakovim okolnostima možemo s opravdanjem pitati u kojoj mjeri opravdano neki nazivaju radio »govornim novinama«. Radio je uz sve to moćno propagandističko sredstvo. U današnjem ratu su ga sve veće države, naročito Njemačka, upotrijebile u velikoj mjeri. Na mnogim stranim jezicima mnoge radiostanice vrše svoju propagandu. Nekoliko puta na dan se daju vijesti, glazba, pjesme, predavanja. Nabrojivši dakle sva publicistička sredstva koja danas služe propagandi, možemo prema prof. Münsteru ovako označiti pregled triju glavnih grupa sredstava u službi propagande:

1. Napisi, letaci, plakati, pisma, fotografije, novine, časopisi i knjige.
2. Govor, kazalište, prenošenje glasina, usmene vijesti, tonfilm.
3. Glazba, aplauz, radio (u ovoj grupi spominje prof. Münster na prvom mjestu crnački bubanj koji služi kao publicističko sredstvo kod crnaca).

Želimo li pak naglasiti n a j v a ž n i j a i o s n o v n a p r o p a g a n d i s t i č k a s r e d s t v a, onda ćemo kao takova spomenuti tri današnje velesile s područja propagande: š t a m p a, r a d i o, f i l m.

O s i m p r o p a g a n d e n a p r e d o b i v a n j u j a v n o g m i š l j e n j a d j e l u j u p r o p a g a n d i s l i č n e — a g i t a c i j a i r e k l a m a. Agitacija je poznata na pr. u izborima, a reklama se upotrebljava obično za privatne interese.

U borbama mnogih naroda, u oslobodilačkim pokretima koji su stajali tisuće i tisuće žrtava, svi oni koji su bili potlačeni i ugnjetavani, kad su htjeli ići naprijed prema pobjedi upotrebljavali su kao vjernog savez-

nika propagandu. Propagandom su se u narodu širile ideje slobode i nezavisnosti, propagandom se u narodu budio otpor i volja za borbu do pobjede, propagandom se išlo korak po korak do konačnog cilja. Sve one snage koje su u kojem potlačenom narodu mirovale uspavane i mirne, propagandom takovih oslobodilačkih pokreta su oživljavale i ujedinjavale se za veliku borbu. Nužni i neizostavni dio svih oslobodilačkih pokreta bila je propaganda s tisućama svojih suradnika bezimenih žrtava koje je mnogi narod uvrstio u heroje. Ni jednog političkog, socijalnog ili kulturnog pokreta, stranke ili organizacije nije bilo niti sada ima koji bi radili bez propagande. Zadnjih nekoliko desetljeća uloga propagande u takovim pokretima, strankama i organizacijama je postajala sve veća, a u modernim vremenima je ona veća nego ikada, pogotovo u nacionalističkim pokretima. Sigurno ni jedan moderni pokret nije toliko shvatio važnost propagande kao nacionalsocijalistički pokret u Njemačkoj. U drugom dijelu svoje knjige »Mein Kampf« Adolf Hitler iznosi nekoliko zanimivih svojih misli o propagandi u poglavlju »Propaganda und die Organisation«, od kojih je mnoge ostvario u svojoj državi.

Svaka organizacija mora računati s time da se ideja koju ona zastupa najprije mora propagandistički proširivati da bi se tako dobila jedna grupa ljudi koji će istu ideju opet dalje širiti. Sav ljudski materijal koji se u nekom pokretu sakuplja, dijeli se u dvije velike grupe: u pristaše i članove. Zadaća je propagande u tom smislu da predobiva pristaše, a zadaća organizacije da predobiva članove.

Pristaša nekog pokreta je onaj koji se slaže s njegovim ciljevima, a član je onaj koji se bori za te ciljeve. Pobjeda neke ideje će to prije biti moguća čim je opsežnija propaganda i čim je stroža i snažnija organizacija koja praktički provodi borbu za tu ideju.

Prva zadaća propagande je predobivanje ljudi za kasniju organizaciju; prva zadaća organizacije je da predobije ljude za nastavak propagande. U tom predobivanju ljudi vrlo je važna ličnost vođe. Najljepše ideje ne će u svom propagiranju imati uspjeha niti će naići na zasluženi odziv, ako vođa pokreta ne može i ne umije pokrenuti masu i oduševiti ih za ideju koju propovijeda.

U nacionalističkim pokretima, gdje je toliko važan princip vođe i autoriteta »vođe nastoje katkad održati isti nacionalistički duh, duh silne aktivnosti, rada, pokreta i koncentriranosti postavljanjem novih zadataka izvan historijske nužnosti, služeći se pri tom silnom i moćnom propagandom, umjetnim sredstvima, da bi pomoću njih nadomjestili prirodni i nužni izvor nacionalističkoga impulsa« (Ivan Oršanić u »Hrv. Smotri« 1938.).

(Svršit će se). **Jure Prpić**

L I S T A K

Međunarodni pogledi

BUGARSKA POSLIJE SVJETSKOG RATA I PUTOVI NJEZINE OMLADINE

Prošlo je 22 g. od onoga dana, kada je svima potučenim narodima nametnut nepravedan i nepodnošljiv mir. U toku tih godina bugarski je narod mnogo prepatio — jedna velika općenarodna nevolja ugrožavala je njegov opstanak i mogućnost rada, i svi, od kralja Bugarske do zadnjeg i najmanjeg njezinog pripadnika, uvjerili su se, da je versailski ugovor osveta, te da je to bio i da će ostati spomenik destruktivne snage i ljudske lakomislenosti.

Ova osveta je bila teška, ali nije mogla slomiti duh bugarskog naroda. Prisiljeni da prime i potpišu taj »mirovni ugovor« vlada i narodni zastupnici ipak su našli dovoljno snage, da u ime cijelog naroda, povrijeđenog u svom nacionalnom ponosu, javno prosvjeduju. Još tada, prije 22 godine pod pritiskom jedne velike narodne katastrofe, javlja se velika i nepobitna vjera, da ovaj ugovor i ovaj prisilni mir ne će moći dugo postojati, da će ih život i stvarnost pretvoriti u žalosnu i tužnu uspomenu nekadašnje zlobe i zlonamjernosti. Na sjednici narodne skupštine, razmatrajući ugovor u njegovoj cijelini, i shvaćajući, da je on imao za cilj onemogućiti opstanak bugarske države i bugarskog naroda, poniziti ga i uništiti sve mogućnosti i vrela neophodno potrebna po život i opstanak, sa strane vlade i narodnog zastupništva jednoglasno je dana slijedeća izjava: »Takav ugovor ne može biti primljen od našeg naroda, jer je on u stvari nasilje i potpuno odricanje svetih principa narodnog samoodređenja. Bugarska vlada, narodna skupština i svi Bugari su složni i jednodušni u svom negodovanju protiv ovoga prisilnog »mirovnog ugovora«, koji će u historiji čitavog svijeta, kao i pred savješću kulturnog čovječanstva biti obilježen »sramotnim žigom«. Što više, pojedinci idu još i dalje u svojoj pravednoj ocjeni stvari i izjavljuju uvjerenje, da ne može ništa uništiti volju jednog naroda da živi, da se razvija i da bude sam kovač svoje sreće, jer se prava za slobodu i nezavisnost ne mogu oteti. Oni naglašuju da će bugarski narod sačuvati jakost svoga duha i svoju energiju za rad i borbu, i da će bugarska omladina pripraviti čas pobjede narodnih ideala.

Zaista, ovi protesti, ovi opći izrazi narodnog negodovanja jesu jedna značajna pojava — pokušaj da se stane na čvrstom mjestu, i da se krene jedino mogućim i pravim putem. Ali prve godine mira prolaze u znaku teške atmosfere u kojoj se nije moglo naslutiti ništa dobroga. Pojavljuju se tamne sile sa zadatkom da sistematski iskorišćuju narodnu bijedu. Svoj rad započinje dobro organizirana i još bolje plaćena razarajuća propaganda boljševizma i masonerije. Rad i djelovanje tih nenacionalnih elemenata, nije potrebno potanje opisivati, jer je taj destruktivni rad provođen u Bugarskoj po istom planu i s istim sredstvima kao i svagdje drugdje.

Ovo razarajuće djelovanje kasnije izazivlje jaku reakciju, koja postaje to jačom, što je jače djelovanje otrovne boljševističke propagande. Sve zdravo, pošteno i moralno postavlja se smjelo protiv laži crvene opasnosti, koja je prijetila da uništi dragocjenosti europske kulture. U Bugarskoj se osnivaju dvije strogo nacionalne organizacije, orijentirane antiboljševistički i antimasonski. Ove se dvije organizacije »Rodna zaštita« i »Kubrat« u kratkom vremenu naglo povećavaju. Veliki dio omladine i naroda stupa u njihove redove otpočevši žilavu borbu, no uskoro postaše

žrtvom mračnih sila — bila je to jedna skupocjena žrtva ljubavi i privrženosti rodnoj grudi. Iako je jedna velika nada bugarskog naroda bila zakopana, ipak su ove dvije organizacije odlično ispunile svoj zadatak. One doduše nisu mogle postići i ostvariti potpuno duhovno ujedinjenje naroda, ali su nanijele težak udarac masonstvu i komunizmu. One su podigle svijest naroda i postavile na dnevni red riješenje narodnih problema, te tako prokrčile put, kojim danas bugarska omladina čvrsto stupa, i kojim ide sigurno i nepokolebljivo uskrsnula velika Bugarska.

Tek u drugoj polovici trećeg decenija postaju idejno jasni ciljevi i zadaće, koje se postavljaju pred bugarskim narodom i njegovom omladinom. Tek onda postaje jasno da za predstojeću borbu nije dovoljna samo energija i duh požrtvovnosti, nego da je za uspjeh jedne općenarodne akcije potrebna i potpuna orijentacija, zrelo oblikovana u idejnom i političkom pogledu. Došlo se do spoznaje, da za potpun uspjeh pravednih bugarskih čežnja i ostvarenja narodnih želja nije dostatna borba pojedinaca ili pojedinih političkih stranaka, već je potrebna borba čitavog naroda kao kompaktne cjeline.

Godine 1927 stvara se stoga općebugarski savez »Otec Paisij«. Bez galame, tiho, ali smjelo i energično daje on jasan oblik ciljeva i formulira zadatke. On je pokušao dati duhovnu zrelost bugarskom narodu, pokušao je odstraniti političke nesuglasice i staviti bugarski revizionizam na jake i solidne baze. On se nije pojavio kao militaristička organizacija — već je on bio izraz legitimnog prava naroda da brani svoj integritet i da ostvari svoj vlastiti politički cilj. Najglavniji je njegov zadatak bio, da se bori protiv poslijeratnih diktata, ali je on uskoro postao nosilac velike ideje, koja je trebala povezati sve Bugare, kako one koje žive u slobodnoj Bugarskoj tako i sve ostale, raštrkane daleko po svijetu, izvan područja slobodne Domovine. Za postizavanje te ideje polaže on najveće napore već oko 15 godina. Kao pozdrav Domovine svi Bugari u inozemstvu, ne samo u Europi, nego i daleko u prekomorskim zemljama, dobivaju badava novine, časopise i knjige na svom materinjem jeziku. Savez »Otec Paisij« podržava veze ne samo sa svojim ispostavama u inozemstvu, kakvih imade svuda po kugli zemaljskoj (postoji i u Zagrebu), već i sa svim pojedincima, koji žive kojekuda osamljeni i oko kojih u blizini nema drugih Bugara. Polazna točka djelatnosti u tom smjeru je zdravo shvaćanje: Bugarskoj je zajednici neobhodno potreban svaki njezin član, neovisno o njegovoj naobrazbi i stupnju kulture. Nadalje kupe se podatci o svim pripadnicima bugarske nacije, o načinu njihova života, o kulturnom položaju, naobrazbi i t. d., a na temelju tih podataka savez »Otec Paisij« nastoji da pomogne svom sunarodnjaku, koji živi u tuđoj sredini, u životnoj borbi a ujedno ga čvršće veže uz bugarske nacionalne ideje. Djeca tih Bugara dobivaju abecedarke i dječju literaturu, dječje časopise i slikovnice kao i darove najrazličitije vrste. U ovom je pogledu veoma mnogo učinjeno, a radi se sistematski i dalje za postignuće još boljih rezultata. S kakvom ljubavi i samopožrtvovanjem, s kakvom vjerom i energijom se nastoji oko ostvarenja te zadaće, vidi se po tome, što se sve radi vlastitim organizacionim sredstvima. Pored drugih načina nabavljanja sredstava osniva se t. zv. »dan žrtve za Bugare u inozemstvu«, kad svaki Bugarin daje svoj doprinos za ideju, koja radi na tome, da duhovno poveže sve Bugare, i da bugarskoj zajednici vrati sve njezine članove razasute po čitavom svijetu.

Tako je konačno pronađen put, cilj je definiran, sredstva točno opredjeljena. Narod, koji je vjera bila sasvim napustila, počeo se buditi, ide sigurnim putem i upušta se većom sigurnošću u borbu, shvaćajući veličinu i snagu narodne sloge. Podiže se jedna snažna volja, volja spremna da se žrtvuje i da stvara, a istovremeno da sruši sve ono, što joj se suprostavlja, iako je potrebno, da pripravi revanš za stradanja i poniženja, kojima je bio izložen bugarski narod. I ovdje se omladina svrstava u prve redove boraca za ostvarenje narodnih ideala. Ona uskoro izlazi na čelo, i što je još značajnije, zauzima vodeće mjesto. Ona postavlja pitanja i riješava ih sama: uvijek je djelotvorna i požrtvovna. Njezini se protesti veoma mnogo razlikuju od čisto rječitih protesta starijih: što više,, oni imaju karakter

bune. Poslanstva bivše Jugoslavije, pa Grčke i Rumunjske imala su mnogo poteškoća s bugarskom omladinom. Jaka i sigurna u svojim nazorima i u svojoj stvari ona izdaje novine, brošure i propagandni materijal. Na svim Europskim konferencijama za mir, svuda gdje bi mogli doći do riječi i reći istinu, bugarski je omladinci kazuju smjelo i neustrašivo — oni naglašuju uvijek i svagdje, da revizionizam nije samo prazna riječ, da on nije samo ideja, nego da je on stvarnost, koja govori.

Bugarska je omladina jasno i nedvosmisleno izjavila, da su »mirovni ugovori« za nju samo komadići papira, i da ona ne će priznati ludost, koju je uzakonio Versailles. 27 studenoga, dan kada je Bugarska bila prisiljena da potpiše ugovor sa Velikom Antantom postao je dan žalosti za čitav bugarski narod. Na taj je crni dan omladina zajedno s narodom davala izražaj svoje nepodnošljive boli, i stvorila je od njega dan općenarodnog protesta. Toga dana su uvijek bile brojne manifestacije, raspačavale su se brošure i letci, a đacima su se držala predavanja, koja su ih upoznavala s glupošću i bezmislenošću Versailleskog poredka.

Tako su se pojavili znakovi početka jedne oluje, koja se proširavala i, koja je bila spremna da se razmahnita, i da ponovo baci Balkan u krv i vatru. Diplomatski predstavnici bugarskih susjeda pokušali su ugušiti narodnu bunu i narodnu želju za dostojan mir i veću pravednost služeći se zastrašivanjem i umjetnim stvaranjem diplomatskih pitanja. Ali to nije moglo skršiti idejni i borbeni polet bugarske omladine. Ona se uvijek javljala tamo, gdje je bilo najpotrebnije, pokazivajući, stav naroda. Tako je omladina postala jedan od najvećih čimbenika u zemlji, i ona je neslužbeno davala svoj i narodni sud o svemu, o čemu nijesu smjeli govoriti ni političari ni bugarska vlada.

Na temelju »Idejnog zakonika« omladine, okupljena oko općebugarskog saveza »Otec Paisij« postavila je omladina nekoliko principa, koji su udarili smjer njezinoj djelatnosti i obilježje jedne velike moralne snage stvorivši od te omladine elemenat, koliko samopouzdan, toliko i stvaralački. Ovi su principi bili a i jesu jamstvo za sretan završetak i konačni uspjeh u borbi protiv lakomislenosti i ludosti učinjenih godine 1919, a osim toga oni su dokaz idealizma i dobrog poznavanja i ocjenjivanja stvarnosti. Evo tih nekoliko principa koji govore o zdravom i sigurnom nazoru i o strogoj nacionalnoj orijentaciji:

»Bugarska je narodnost duhovna i biološka zajednica i njezino je ujedinjenje u granicama bugarske države najveći zadatak sadašnjih i budućih pokoljenja.«

»Narodna je sloga jedini faktor za politički, gospodarski, socijalni i kulturni napredak bugarskog naroda.«

»Sloboda je temelj za povoljni razvitak svakog pojedinca, ona je vrelo inicijative i jamstvo stvaralačkog rada, ali sloboda ne smije biti anarhija — njezine su granice označene općebugarskim interesima.«

»Rad i kapital su blaga, koja pripadaju javnosti. Rad je lično pravo i dužnost prema javnosti.«

Tako definirana, ogromna i teška je zadaća omladine, i ona iziskuje najveće napore i veliku energiju: to je cilj za kojega je postignuće potreban zdrav moral i mnogo samoprijegora. Ovo su zahtijevi novog vremena i za njihovo ostvarenje, omladina uvijek vjerna sebi i svom idealizmu, daje autoritativno svoju riječ. T. np. ona traži stvaranje ili točnije obnovu stare i samobitne bugarske kulture, kao posljedicu općeg nacionalnog i političkog nazora. Ona zahtijeva stvaranje zdravih obitelji, koje će davati časne građane, zdravih društvenih i nacionalnih članova.

K ovim shvaćanjima pridolazi i duboka vjera, čista omladinska vjera, koja usmjeruje i nadahnjuje, i koja je siguran znak uspjeha. Tako se bugarska omladina karakterizira kao pokoljenje, koje je žrtvovalo svoje vlastite interese radi većih interesa zajednice, koje je svoj život posvetila postignuću vjekovnih težnji svoga naroda.

Dok borba postaje sve oštrija u Europi se ređaju konferencije bez realnih rezultata. Savjest i dobra volja kod pobjednika ne pokazuje znak probuđenja. Umjesto želje za ispravljanjem učinjenih pogrešaka, uporno se govori, da će svaka revizija značiti rat. Susjedi Bugarske su gradili utvrđenja po njezinim granicama i sve se aktivnije uplitali u njezine unutarnje stvari, i bili su pokrovitelji svih razornih protunarodnih elemenata. Srbija je rado primala zemljoradnike, komuniste, atentatore, međunarodne špijune bugarskog porijekla, a čak i odbjegle razbojnike. Osim toga je Beograd potpomagao macedonsku komunističku stranku, koja je počela terorističku djelatnost protiv nacionalno orijentiranih Macedonaca.

Razumljivo je, da je sve ovo izazvalo još jaču reakciju. Bugarska je omladina shvatila, da će se svako nasilje i sila moći uništiti samo silom i da će se u slučaju da se svaka revizija označuje kao rat, bugarski narod morati spremiti za rij. Rezultat toga bio je taj, da je omladina dolazila u uski kontakt s vojarnom gdje se započela njezina vojnička prednaobrazba. Veliku ulogu u tom imala je jedna druga organizacija, koja se javila godine 1930. Ova organizacija, nazvana »Savez Bugarskih Nacionalnih Legija« imala je u početku obilježje čisto srednjoškolske organizacije, ali je bila veoma borbena, odlikujući se vojnom disciplinom. Ona se proširila veoma brzo i danas broji par desetaka tisuća članova iz svih slojeva naroda. Njezin prilog u borbi protiv komunizma i židovstva bio je dosta velik, tako da je bila potpuno suzbijena komunistička propaganda u školama. Njezina je odlučnost tako velika, da svi pripadnici te organizacije vlastitom pobudom polažu zakletvu vjernosti Domovini i nacionalnom pokretu.

Malo po malo, osobito u zadnjim godinama duh revizionizma i nacionalne orijentacije se značajno širi. Vjerna tom duhu Bugarska je pristupila onim silama, koje nastoje stvoriti nov poredak i taj pristup nije, niti može biti, slučajnost — on je plod jedne duhovne revolucije, plod velikih nada i vjekovnih težnja...

Zahvaljujući svojim osjećajima za stvarnost, danas je Bugarska ostvarila svoje ujedinjenje i bugarska je omladina ponosna, da je dala svoj prilog borbi, i doživjela čas pravednosti. No njezin se put tu ne svršava, ona će i nadalje raditi i bit će vjerna svom poletu, jer se ujedinjena i velika Bugarska mora urediti i mora postati država reda, rada i poštenja. Nastalo je novo vrijeme — bugarska omladina kao i omladina svakog Europskog naroda mora u ime sretne budućnosti općeeuropske zajednice uporno raditi na ostvarenju prave solidarnosti među narodima, i pravednog i trajnog mira.

Ljuben Panajotov

Umjetnost

STAROHRVATSKA UMJETNOST I HRVATSKA SELJAČKA ORNAMENTIKA

Jedna je od osnovnih značajki jednako naše starohrvatske ornamentike kao i naše seljačke ornamentike čista ornamentalnost i moglo bi se gotovo reći, zaziranje od ljudskih i životinjskih likova. Oni se, doduše, javljaju pojedinačno kao iznimke, ali i tu već sasvim stilizirano. Baza ostaje još uvijek čisti ornamenat. Jasnije nam to postaje, ako pogledamo, recimo tzv. mlađi germanski ukras (Strzygowski), koji se onda nastavlja u »životinjskim ornamentima« irskih kodeksa. Oblici životinjskog tijela služe ovdje kao ornamenat, ali — što je za nas najvažnije — ne gube svoje osnovne karakteristike i mi sasvim jasno raspoznajemo, da su to životinjski oblici. Sličan je slučaj — da od mnogo primjera odaberem samo jedan — sa seljačkom ornamentikom u Rusiji. Pogledamo li seljačke ručne radove iz Petrograda, Moskve, Novgoroda itd., jasno zapažamo, da čisti ornamenat ovdje ne igra nadređenu ulogu. Ako i nije podređen, a ono je sigurno ravnopravan s ostalim elementima: životinjskim i ljudskim figurama, florom, pa štaviše i arhitektonskim motivima. Stoga nije nevažno naglasiti kao osnovnu značajku naše ornamentike: čisti ornamenat bez primjese ljudskih oblika i životinjskih figura.

Ornamenat je jedini oblik, kojim primitivac (taj izraz upotrebljavam u smislu civilizacije) objektivira svoj osjećaj ljepote. Dakako, dok još nije došao u tješnju vezu s kulturom Mediterana, kojoj je značajka prikazivanje ljudskog tijela i životinja. Prvi put se ornamenat javlja u mlađe kameno doba, a možda već i koncem starijeg kamenog doba. Nije isključeno, da je on u početku bio čisto simboličkog karaktera, ali je ta simbolika tokom razvoja izgubila u mnogo slučajeva to svoje značenje, te odsada ti ornamenti služe samo kao ukras. Ali je isto tako sigurno i to, da su mnogi ornamentalni motivi bili već od početka bez ikakvog simboličkog značenja, bili su jedino ukras. (Za Westheima su naprotiv svi ornamenti po svom postanku simbolički. Strzygowski zastupa sasvim protivno stanovište i tvrdi, da »umjetnost u početku svog razvitka nema zadaću, da nešto »prikazuje«, nego joj je glavno svojstvo »geometrijski ukras«. Istina će biti negdje između ta dva ekstrema.) Međutim, to je pitanje za nas sada potpuno nevažno. Svakako, stoji činjenica, da se naš seljak, još i danas, kad se selo već u velikom stupnju »civiliziralo«, estetski doživljava uglavnom ornamentima. Pojedini slučajevi, gdje se danas naši seljaci afirmiraju u slikarstvu i plastici (da spomenem samo primjere: podravski slikari Mraz, Generalić i Virius, te kipar Petar Smajić, težak iz Donjeg Dolca) ne mogu se više smatrati kao izrazi primitivaca. Utjecaj civilazacije i kulture mnogo je pridonio do formiranja ovih talenata, te su tako njihova djela s jedne strane izraz izvjesnih umjetničkih smjerova, a s druge strane utjecaja grada više nego li izraz primarnih umjetničkih kvaliteta, koje su stoljećima tradicijom prelazile s pokoljenja na pokoljenje.

Hrvati su kao kolektiv stvorili dvije značajne pojave u umjetnosti: hrvatsku arhitekturu s pleternom ornamentikom i seljačku ornamentiku, koja traje sve do naših dana. Starohrvatski je pleter djelo naših domaćih majstora, koji su se sigurno rekrutirali iz redova seljaka. To pokazuje grubost i neprofinjenost ornamentalnih oblika — dakako, u odnosu na rafiniranu kulturu zapada. Već kod konstatacije, da su vjerojatno i starohrvatski pleter i seljačku ornamentiku stvarali isti ljudi, odnosno ljudi s istim umjetničkim tradicijama — seljaci —, nameće se pitanje, u kojem odnosu stoje te dvije pojave u kulturnom životu Hrvata i da li se taj odnos između njih može i danas zapaziti u seljačkoj ornamentici.

Na pitanje o porijeklu starohrvatske umjetnosti odgovarali su mnogi, ali sasvim različito. Stückelberg, Zimmermann, Rivoira i dr. drže ih langobardskim tvorevinama. Drugi, kao na pr. Cattaneo, Fontana, Bertaux drže ih bizantskim tvorevinama, pa govore o italo-bizantinskoj umjetnosti. Englez Lowrie drži, da je ona produkt jednog stila, koji je od VII. do IX. vijeka bio rasprostranjen po Mediteranu, a nastao je pod uplivom orijentalnih tekstila. Radić govori o »hrvatsko-bizantskoj« umjetnosti. »Najnacionalnija« je teorija Strzygowskog (iznosi je u svom djelu »Starohrvatska umjetnost«, pa u djelu »Die altslavische Kunst«), koji tvrdi, da su Hrvati donijeli te ornamente iz svoje pradomovine na sjeveru, te da ona prema tome nije preuzeta ni od Bizanta, ni od Italije. Protivno mišljenje zastupa Karaman (U knjizi »Iz kolijevke hrvatske prošlosti« t. j. da smo mi našu ornamentalnu pleternu dekoraciju primili iz Italije. Međutim, postoji još jedna interesantna teorija, koja je za našu temu još važnija. Truhelka (u »Starokršćanskoj arheologiji«) drži, da su Hrvati »... umjetničke dekorativne elemente, koje su tu (u Hrvatskoj, moja op.) zatekli, izgradili posve u duhu svoje pučko narodne umjetnosti« i da je »prauzor ove ornamentike gajtanski vez«. Fra Lujo Marun opet nalazi uzore našem troprutom pletencu u sličnim motivima na čarapama, što ih narod nosi u Lici, sjevernoj Dalmaciji i jednom dijelu Bosne. — Pa kad ovisnost starohrvatskih ornamenata od tekstila i ne bi postojala, ipak je to važno stoga, što nam sama ta činjenica dokazuje, da moraju postojati neke veze između tih kamenih i seljačkih ornamenata.

Iako je seljaštvo naš najkonzervativniji elemenat, ipak ne smijemo i ne možemo govoriti, da danas postoji čista naša hrvatska seljačka ornamentika bez ikakvih

tuđih primjesa. Jednako, kao što to ne možemo reći ni za druge narode. Jer sve ono bogatstvo ornamentalnih oblika, koje mi nalazimo i u starohrvatskoj umjetnosti kao i u seljačkom tekstilu i ostalim sličnim predmetima, ono je zapravo — možemo reći — internacionalno. Iste te forme možemo pokazati i u ornamentici drugih naroda i kultura. Ono, što naše ornamente razlikuje od ornamenata drugih naroda, jest osebujna kompozicija i ritam boja. — Tokom stoljeća dolazili su Hrvati pod prerazne tuđe utjecaje. Dakako, da se sve to mora odraziti i u hrvatskoj ornamentici; kako se to slično odrazuje i kod drugih naroda. Zato u pogledu srodstva ornamentalnih motiva kod raznih naroda dobro primjećuje Haberlandt, da su djelovala četiri faktora: kulturno nasljedstvo iz arijskog pravremena, utjecaj rimske kulture povezane s Orijentom, kršćanstvo i katolička crkva, te konačno saobraćaj u Evropi. Neki ornamenti na pr. iz sisačkog kotara pokazuju neolitske motive, isto kao i neki seljački motivi iz Bosne, dok u isto vrijeme ima u Bosni u ornamentici upliva još od seobe naroda. U Slavoniji se dosta jako osjeća mađarski upliv. Iz istog sisačkog kotara neki ornamenti pokazuju apsolutni azijski upliv, a i Slavonija i Bosna, koje su dosta jako osjetile upliv Turaka, pokazuju često orijentalne uplive. (v. članak Gavazzijev u XVIII. svesku »Narodne starine«.) O tom jakom uplivu svjedoči i činjenica, da je N. Arsenović († 1885.), srpski etnograf, nazvao jedno svoje djelo »Jugoslavensko orijentalni atlas ornamenata«. Jednako tako, kožni ornamenti pokazuju apsolutni azijski upliv u našoj ornamentici. U sisačkom kotaru ima još jedna zanimljiva pojava: preuzeti su u seljačku ornamentiku izvjesni motivi barokne umjetnosti. Prema tome je, kako vidimo, naša seljačka ornamentika kombinacija mnogih utjecaja, koji kao sinteza daju ipak lijepu i ukusnu cjelinu, kojoj da je tipični akcenat boja i koloristički ritam. Babić ih (u »Umjetnost kod Hrvata u 19. v.«) ovako karakterizira: »Naši se motivi nižu jedan kraj drugoga ponavljajući se jednakomjerno kao kakav primitativni recitativ... Nema tu dinamike, nego traje najjednostavnijim taktom. Šare se prepliću i nastavljaju mirno i jednolično... Cezure su obično dane u boji i jednakomjerni ritam se ne prekida suprotnim motivom, već se dijeli bojom... sam motiv (je) u najstarijim primjercima spram čitave dekorativne plošnine sitan... Asimetrija je gotovo pravilo... Motivi... ne rastu logično jedan iz drugoga, već su postavljeni jedni kraj drugih.«

Kad ovako postoji uzajamni upliv među narodima u pogledu ornamentike (tako, da su na pr. neke naše narodne nošnje slične onima u Švedskoj i Norveškoj), onda nastaje pitanje: da li i ukoliko je utjecala starohrvatska ornamentika u kamenu na tekstil ili obratno, i da li je taj upliv sačuvan do danas, odnosno da li se njihova zajednička geneza još i danas ispoljuje? Hrvatska je seljačka ornamentika prošla kroz mnoge faze i apsorbirala mnogo elemenata sa svih strana. Neolitski i čisti sjevernjački elementi, koje Strzygowski nazire u vezovima lančacem, izmiješali su se nakon dolaska na jug s raznim drugim elementima: mađarskim, orijentalnim itd. Asimilacijom i apsorpcijom svih tih elemenata nastala je naša seljačka ornamentika, kakvu danas vidimo pred sobom. Što se je međutim dogodilo sa starohrvatskom kamenom ornamentikom? Prenijevši vjerojatno svoje elemente, baštinjene sa sjevera, u kamen i drvo, ona je živjela kratko vrijeme i nestala gotovo u isto vrijeme, kad je izumrla i hrvatska narodna dinastija. Živeći tako razmjerno kratko vrijeme ona je bila i manje izložena tuđim uplivima, te je mogla sačuvati svoju relativnu samostalnost. Dakako, samo relativnu, jer i kod nje zapažamo izvjesne strane uplive. Tako se starohrvatska umjetnost »u nekim motivima bazira na lokalnoj pretslovjenskoj« (Truhelka) ornamentici. Petero-, šestero- i osmerolisne ruže postoje još iz predhrvatskog perioda, isto kaošto i tropruti pletenac nalazimo već u Ilidži i Stolcu na predkonstantinskim mozajicima. Ornamenat spojenih kružnica, uokvirenih pletencem nalazimo u neolitu u Butmiru, a onda na orijentu kod Sumerana (u Lagašu), kod Hetita, zatim u Armeniji, odakle dolazi među maloazijske Jonjane, a odavle u evropsku Grčku. Isto tako jedan ornamenat iz Sv. Jurja u Janjini pokazuje upliv grčkog kymationa.

Naša seljačka ornamentika živeći kroz vjekove bila je izvrgnuta daleko većim i jačim uplivima, koje ona apsorbirala i formirala po principima svog estetskog gledanja i doživljavanja. I tako su sjevernjački elementi, zajednički i starohrvatskoj dekoraciji i seljačkoj ornamentici, tokom vremena izgubili mnogo na svojoj važnosti, gubili se i nestajali, da ih zamijene drugi. Ali nisu se izgubili sasvim, i mi ih vidimo još i danas. Opažamo ih jednako u tektilu kao i u drvorezbarstvu. Po Truhelki se, doduše, tekstil prvi služio troprutim pletencem, ali to je za naše pitanje svejedno.

Jedan od zanimljivih dokaza za recipročni utjecaj starohrvatske kamene ornamentike i seljačke ornamentike jest kolekcija čarapa, što ju je pokojni fra Lujo Marun skupio u našim hrvatskim jugozapadnim krajevima, a koje sve pokazuju istaknuti tropruti pletenac. Dakako, taj se upliv osjeća u onim krajevima, gdje je i vladala ta kamena starohrvatska ornamentika. Po Strzygowskom (od kojega preuzima misao i Gavazzi) taj upliv starohrvatskih skulpturnih pletenaca pokazuje vezivni ukras čoha, što ga izvode lančacem i tu onda dolaze spiralni motivi, pa motivi u obliku slova S, zatim i rakovica. Za te ornamente tvrdi Strzygowski, da je to »sjevernjačka umjetnost, kroz vjekove predajom sačuvana. »Jednako se i u području zagrebačke gore (po Vl. Tkalčiću na nošnjama nalaze starohrvatski motivi spojenih osmica (»ahteri«) i rakovica (»puži«). Slično nalazimo i na nekim drvorezbarijama ornamente kružnica s umetnutim cvjetovima, pa kružnice s upisanim lučastim radiusima i sl., dakle motive, koje sve nalazimo u starohrvatskoj ornamentici.

Sve ovo, što smo ovdje iznijeli, samo je fragmentarno i nabačeno. Pomnim bi se istraživanjem našlo još više starohrvatskih elemenata u našoj seljačkoj ornamentici. I to bi bio za naše buduće istraživače dosta težak, ali zahvalan i zanimljiv posao.

Dr Mirko Šeper

Socijalni pokreti

O PROŠLOSTI HRVATSKOG RADNIČKOG POKRETA

U mjesecu veljači o. g. održana je u Zagrebu jubilarna godišnja skupština Hrvatskog radničkog saveza, prigodom dvadeset-godišnjice tog saveza. U posebnoj spomenici, koja je tom prilikom izašla prikazano je, da je HRS osnovan 19. veljače 1921. Kako smo već jednom u »Hrvatskoj Smotri« istaknuli, hrvatski radnički pokret ima svoj početak još za života Ante Starčevića, pa nije opravdano, da se preko te činjenice prelazi. Poslijeratni HRS samo je organizacijski i ideološki nasljednik predratnog HRS-a. Prvi počeci organiziranja hrvatskog radništva u duhu pravaških ideja Ante Starčevića pojavljuju se još godine 1895. Dana 7. srpnja te godine održan je u Zagrebu sastanak hrvatskih radnika, na kojemu je zaključeno, da se prigodom otvorenja Starčevićevog doma uputi starom vođi hrvatskog naroda spomenica ovog sadržaja:

»Veleučeni gospodine i sada, u doba, kad se u srdcih premnogih naših drugova nastoji izčupati svako čuvstvo otačbeničtva i povesti ih za kojekakimi utopijami prije, a to sada, kada se ne bori oružjem za slobodu, već samo ustrajnom slogom svega osviešćenog naroda, najviše sada zove i zaklinje naša majka otačbina sve svoje sinove svih staleža (jer jedan sam ne može sam ništa), da se ....*) borimo složno i ustrajno za mirnu i srećnu budućnost njezinu.

*) Ovu spomenicu donosimo prema socijalističkom listu »Sloboda« od 1. VIII. 1895., koji donosi slijedeće obrazloženje, zašto je na tom mjestu ispušteno par redaka:

»Izpuštamo, jer bi bilo zaplienjeno, a mi pak ne nalazimo potrebnim radi tih dekija iza zatvorenih vrata imati novčane štete koju donosi zapliena.«

Hrvatskoj majci otačbini, Vama, koji ste predstavnik njezin, da dokažemo, da se sviesno hrvatskog radnika nije primila ta nauka — a nije ga se primila zato, jer je duboko uvjeren, da ona ne služi, dapače da škodi probitkom nižih, a napose radničkog staleža, a tako i cieloj majci otačbini Hrvatskoj — pišemo ovu spomenicu.

Spremni, da sve žrtvujemo za jedinstvo, slobodu, te za boljak cielog hrvatskog naroda je li moguće, da izaberemo drugi put i način, nego onaj, koji narodu našem, Vi, slavni Starče, pokazaste? Ne i stoputa ne!

Pa da bi nas i bio malen broj u našem stališu, koji tako mislimo i osjećamo, držeći se one Vaše: »Pa dok nas i jednog bude, dosta nas je«, jer radit ćemo neumorno, da sve naše drugove i braću u naše kolo privedemo pod barjak Vaše misli u Stranku Prava, jer i to znademo, da i naše radničko pitanje nalazi najjači oslon u njoj.

Neustrašivo, uztrajno, požrtvovno i nesebično radi se cieli život za veliku misao: ujedinjenu i sloobdnu Hrvatsku.

»Da postav'te temelj tome
Svim Hrvatom Vi rekoste:
Seljak, radnik i gospodin
Jedno kolo uhvatite
Slozi, ljubavi i bratstvu
Dan slobode svanuti će
Domovini; svemu Hrvatstvu.«

Mi Hrvati radnici oduševljeno Vam čestitamo i najiskrenije i najodanije hvalimo na dosadašnjem Vašem velikom radu i uspjehu.

Uslobođujemo se ovu spomenicu izdati Vam prigodom otvorenja Vašeg doma, da se sjetite Vi i Vaši sljedbenici, da se među hrvatskimi radnici ne će ugušiti klica narodne sviesti i ponosa i u dokaz da vjerno sliedimo Vašu zastavu. Nadajući se u Boga ,da je taj Dom navjestitelj skore slobode, kličemo Vam: Dao Bog, te ga uživali mnogo godina na slavu i ponos hrvatskog naroda!

U Zagrebu, dne 7. srpnja 1895.

U prijateljskom krugu sakupljeni radnici sa oduševljenim pozdravom: »Bog i Hrvati!«

Ovu je spomenicu potpisala 210 radnika, koji su postali predmetom žestokog ličnog napadaja socijalističke štampe. Tog dana proveden je organizacijski i ideološki rascjep hrvatskog radništva na socijalističko i narodno radništvo. Te godine osnovan je Hrvatski radnički klub, a dne 25. XI. 1895. izlazi prvi broj glasila Hrvatske radničke stranke, »Hrvatski Radnik«.

Hrvatska radnička organizacija postala je na žalost već godinu dana kasnije žrtvom daljnjeg rascjepa na »Frankovce« i »domovinaše«, a kasnije se pojavljuje i kršćansko-socijalna organizacija. U raznim organizacijskim oblicima, doduše sve slabijim i slabijim, podržava se međutim kontinuitet antimarksističkog pokreta sve do svjetskog rata. Novi poslijeratni HRS možda se formalno ne nadovezuje na predratni hrvatski radnički pokret, ali se ne može poricati, da stanovita ideološka povezanost postoji. Socijalisti žele preko povjesničara radničkog pokreta u Hrvatskoj Vitomira Koraća, prikazati predratnu povijest hrvatskih radničkih organizacija u najcrnijoj slici, ali to njihovo nastojanje nema nikakvog objektivnog opravdanja. U historiji radničkog pokreta u Hrvatskoj vršile su predratne hrvatske radničke organizacije časno svoj zadatak. Niti u vremenu od godine 1921. do god. 1935. nije HRS mogao odoljevati nasrtajima marksista. Jači zamah HRS-a, počinje tek iza poznatih Jevtićevih izbora, a novo razdoblje počinje tek godine 1941., kad je u Hrvatskoj izvršen konačni obračun s marksistima. Stoga »Spomenica Hrvatskog radničkog saveza«, koja je izišla u veljači godine 1941. ne prikazuje ispravno povijest hrvatskog radničkog pokretá. Tadašnjim vodećim ličnostima HRS nije sigurno

odgovaralo, da se naglasi činjenica, da početak organiziranja hrvatskog radništva spada još u vrijeme života Ante Starčevića, pa je potrebno da se to sakrivanje istine ispravi.

(Smatramo, da je potrebno da se objavi gornja spomenica iz 1895., jer koliko znademo nije nigdje objavljena. Mi je donosimo prema jednom socijalističkom listu iz 1895. godine.)

SOCIJALNA POLITIKA U NEZAVISNOJ DRŽAVI HRVATSKOJ

U posljednjem broju našeg lista prikazali smo veliko značenje Poglavnikove zakonske odredbe o gradnji radničkih kuća. Sa zadovoljstvom možemo istaknuti, da se već u kratkom razdoblju od 1. svibnja do danas pristupilo provedbi te zakonske odredbe u život. S velikim svečanostima obavljena je posveta temeljnog kamena radničkog naselja dra Ante Starčevića u Zagrebu i Eugena Kvaternika u Sisku. Veliki napori izvršeni su na polju suzbijanja radničke nezaposlenosti. U prvim danima života nove Nezavisne Države Hrvatske doneseni su zakoni o javnim radovima, na kojima će naći zaposlenje velik broj radnika iz naših gradova i sela, naпose velik broj seoskog proletarijata. Istom cilju poslužit će sklapanje međunarodnog ugovora između Nezavisne Države Hrvatske i Njemačke, po kojem će u Njemačkoj naći zaposlenje preko 50.000 hrvatskih radnika. Do sada je u Njemačku otpravljeno već 20.000 radnika i to pod najpovoljnijim plaćevnim i životnim uvjetima.

I na polju socijalnog osiguranja izvršena su izvjesna poboljšanja. Tako je određeno, da su na osiguranje po zakonu o osiguranju radnika obvezani svi radnici zaposleni na javnim radovima, koji su radnici bili do sada izuzeti iz obveze osiguranja. To je svakako značajan korak naprijed u izgradnji socijalne zaštite nižih radničkih slojeva. Važno je spomenuti i onu zakonsku odredbu, kojom je određeno, da i državni povjerenici u gospodarskim poduzećima mogu biti osigurani po zakonu o osiguranju radnika i po zakonu o mirovinskom osiguranju namještenika. Donošenje ovakove zakonske odredbe bilo je potrebno s razloga, što se nije moglo jasno odrediti, da li se ovi povjerenici mogu smatrati namještenicima, koji su obvezani na osiguranje. Nova zakonska odredba ne odgovara doduše na to pitanje, što nije ni potrebno, već samo određuje, da ovi povjerenici mogu biti osigurani. To rješenje svakako je najpravilnije. Ova zakonska odredba pokazuje, da se u novoj Hrvatskoj ne će sužavati broj osoba obvezanih na osiguranje, nego će se proširivati, što je sa narodnog i društvenog gledišta jedino opravdano.

Od najvećeg značenja je zakonska odredba, kojom su povišene plaće državnim činovnicima i povišen doplatak na ženu i djecu. U toj zakonskoj odredbi određeno je i to, da će državni uredi raditi dvokratno i to osam sati dnevno. Radi zaštite namještenika i radnika u privatnoj službi određeno je, da će se kod Ministarstva udružbe osnovati odbor, koji će ustanoviti najniže nadnice radnika i namještenika. Ova zakonska odredba ima jasnu ideju: osigurati pristojan život posloprimcima u privatnoj i javnoj službi, ali tražiti od njih rad u povećanoj mjeri.

Razumljivo je, da se ne može povećavati radno vrijeme u privatnoj službi, gdje ono i onako iznosi osam sati dnevno, ali se radno vrijeme moglo povećati u državnoj službi, gdje je ono redovno iznosilo šest sati. Prvi dani nove socijalne politike u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj osnovani su dakle na načelima: dati posla svim Hrvatima, dati im mogućnost pristojne zarade, ali tražiti od njih veći napor u radu za dobro naroda i države. Na tim mislima sigurno će se upotpunjavati rad na polju socijalne zaštite radnika i namještenika.

Uvjereni smo, da će i kod nas doći do rješenja pitanja radničkih obiteljskih plaća, dakle do rješenja jednog poglavlja radničkog pitanja, koje uvijek zadaje najveće poteškoće, kad se radi na tome, da se pravedno ustanove radničke plaće. U novoj državi doći će sigurno do reforme radničkih sindikata i radničkog osiguranja. To iziskuju osnovni interesi Nezavisne Države Hrvatske i hrvatskog naroda.

Dr Drago Cerovac

Kronika

MJESEC DANA NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE
(od 10. svibnja do 10. lipnja 1941.)

10. svibnja.

— Vojskovođa Slavko Kvaternik izdao je zakonsku odredbu o radnoj službi i vojničkoj prednaobrazbi mladosti, po kojoj je obvezana na tu dužnost sva srednjoškolska i neuposlena mladež od 15.—18. god., i sveučilištarci bez obzira na godine.

— Izašla je odredba Poglavnika, kojom se dr. Jozo Sunarić imenuje Doglavnikom.

— Poglavnik dr. Ante Pavelić odredio je u smislu 13. točke ustaškog Ustava osnivanje Ustaške vojnice.

12. svibnja.

— Sovjetska vlada otkazala je gostoprimstvo bivšem »jugoslavenskom« poslaniku u Moskvi Gavrilloviću zbog toga, što »Jugoslavija« više ne postoji!

— Agencija Stefani objavila je vijesti iz Splita, da su bivši jugoslavenski ministri Niko Novaković i Boško Desnica u ime 100.000 (?) Srba pravoslavnih stanovnika sjeverne Dalmacije predali talijanskom komesaru u Splitu predstavku, kojom traže, da taj kraj bude pripojen Italiji.

— Poglavnik Nezavisne Države Hrvatske donio je zakonsku odredbu, kojom se osniva Hrvatska Državna Banka sa sjedištem u Zagrebu, kao emisijski zavod pod suverenitetom Nezavisne Države Hrvatske.

— Poglavnik je potpisao odredbu o djelovanju Ustaškog stožera.

— U Zagrebu su osnovana tri ustaška logora.

— Ministar dr. Dumandžić donio je odluku, da se osnuje zavod za kolonizaciju.

13. svibnja.

— Na prijedlog ministra bogoštovlja i nastave dra M. Budaka, Poglavnik je izdao zakonsku odredbu, po kojoj se zabranjuje otuđivanje starinskih kulturnopovjesnih i ostalih spomenika.

— U Zagrebu je potpisan hrvatsko-njemački Ugovor o državnim granicama. Ugovor su u ime Ugovornica potpisali Nj. Preuzv. Kasche, von Kamphoevener, državni tajnik g. dr. Lorković i g. general Marić.

15. svibnja.

— Uspostavljena je Zvonimirova kruna, kao predstavnik suvereniteta Nezavisne Države Hrvatske. Zakonsku odredbu o Zvonimirovoj kruni potpisao je Poglavnik i svi ministri.

— Ministar bogoštovlja i nastave dr. M. Budak održao je na zagrebačkoj radiopostaji predavanje o značenju državnih granica, povodom zaključenja ugovora o granicama između Njemačke i Nezavisne Države Hrvatske.

16. svibnja.

— Izašao je tjednik za seljake »Nezavisna Država Hrvatska«, u kojem je sam Poglavnik napisao uvodnik pod naslovom »Nezavisna Država Hrvatska — seljačka država«.

— U Zagreb je stigao gospodarski izaslanik Njemačke g. dr. Clodius, koji je vodio razgovore s ministrom narodnog gospodarstva drom L. Sušićem.

17. svibnja.

— Poglavnik je propisao zakonsku odredbu, kojom se osniva red krune Kralja Zvonimira, kojim će odlikovati osobe domaće i strane, za zasluge, stečene za hrvatski narod i Nezavisnu Državu Hrvatsku.

18. svibnja.

— Hrvatska vojska održala je na Markovom trgu pred Poglavnikom mimohod pred odlazak u Rim.

19. svibnja.

— Poglavnik Nezavisne Države Hrvatske boravi u Rimu s hrvatskim izaslanstvom. Poglavnik je zamolio kralja i cara Viktora Emanuela III., da odredi jednog princa Savojske kuće za hrvatskog kralja. Kralj je odredio Vojvodu od Spoleta za hrvatskog kralja. Ujedno su prilikom tog posjeta u Rimu ugovorom određene granice između Hrvatske i Italije.

20. svibnja.

— U »Narodnim Novinama« proglašena je odredba o osnivanju izvanrednog narodnog suda u Zagrebu.

21. svibnja.

— Poglavnik dr. Ante Pavelić održao je veliki govor hrvatskim Ustašama na Radićevom trgu. Ovaj historijski govor Poglavnika oduševljeno je primljen u hrvatskom narodu.

25. svibnja.

— Prvaci ustaškog pokreta održali su po čitavoj domovini mnogobrojne skupštine, koje su pokazale veliko oduševljenje Hrvata prema Državi i Poglavniku.

26. svibnja.

— Prvi slovački poslanik u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj Nj. Preuzv. Karel Murgaš predao je na svečan način Poglavniku dru Anti Paveliću svoje vjerodajnice.

27. svibnja.

— Vojskovođa Slavko Kvaternik izdao je odredbu, da se nijedna osoba, koja nosi vojničku odoru, ne smije baviti politikom.

— Poglavnik je odredio, da autorsko pravo na djela Kvaternika i Starčevića pripada Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

— U Zagrebu je osnovan ratni arhiv i ratni muzej Nezavisne Države Hrvatske.

28. svibnja.

— Njemačke čete zaposjele su Kretu.

— Ministar udružbe dr. Jozo Dumandžić postavio je povjerenika H. R. S.-a g. Alojza Pećnika i njemu uz bok 13 pobočnika. Isto tako je imenovao dr. Dumandžić savjetodavno vijeće Radničke Komore.

29. svibnja.

— Poglavnik je imenovao opunomoćenim ministrom kod Quirinala dra Stjepa Perića.

— Hrvatska vojska ušla je u Knin i Tomislav-grad.

30. svibnja.

— Hrvatsko poslanstvo pri Quirinalu otputovalo je na čelu s drom Petrićem u Rim.

— Poglavnik je primio u posjet izaslanstvo Muslimana-Hrvata iz Bosanske Krupe, koje je predveo Smail ef Mujakić. Izaslanstvo je Poglavniku izjavilo vjernost. Poglavnik je u odgovoru na pozdrav među ostalim rekao: »Bez Bosne nema Hrvatske i nema hrvatskog naroda.«

— Poglavnik je imenovao g. Marijana Šimića povjerenikom za prehranu.

31. svibnja.

— Poglavnika je posjetilo izaslanstvo iz Konavla, koje ga je zamolilo, da zaštiti njihove interese.

2. lipnja.

— Na Brenneru sastali su se Hitler i Mussolini.

— Državnim tajnikom za udružbe imenovan je g. Josip Milković, kojemu su posebno dodijeljeni poslovi narodnog prosvjećivanja.

3. lipnja.

— U Zagreb je doputovao mađarski poslanik Nj. Preuzv. Franjo Marossy.

— Hrvatski poslanik u Rimu Nj. Preuzv. Stijepo Perić predao je vjerodajnice talijanskom kralju i caru.

— Hrvatska vojska ušla je u Metković.

4. lipnja.

— Poglavniku Nezavisne Države Hrvatske predali su svoje vjerodajnice mađarski i rumunjski poslanik.

5. lipnja.

— U Njemačku je na sastanak s Vođom Reicha Adolfom Hitlerom otputovao Poglavnik s ministrom drom Artukovićem i državnim tajnikom drom Lorkovićem.

6. lipnja.

— Poglavnik Nezavisne Države Hrvatske dr. Ante Pavelić sastao se u Salzburgu s Vođom Reicha Adolfom Hitlerom. Razgovorima između Poglavnika i Führera prisustvovali su maršal Göring i ministar vanjskih poslova von Ribbentrop.

7 lipnja.

— U Zagreb se vratio Poglavnik s pratnjom, gdje je oduševljeno dočekan.

— Poglavnik je zakonskom odredbom odredio granice prema Srbiji.

— Japan priznao Nezavisnu Državu Hrvatsku.

9. lipnja.

— U Dubravi, kraj Zagreba, uzidao je Poglavnik Nezavisne Države Hrvatske prvi temelj-kamen novog radničkog naselja »Ante Starčević«.

Glavni urednik: prof. Ivan Oršanić, Zagreb, Tomašićeva 1. — Za redakcioni odbor uređuje: Stipe Mosner, Zagreb, Klaićeva 62a, II. — »Hrvatska Smotra« izlazi jednom mjesečno. List izdaje konzorcij »Hrvatske Smotre«. Predstavnik konzorcija i odgovorni urednik Mato Nikšić, Zagreb, Medulićeva 2. — Uredništvo i uprava nalazi se u Zagrebu, Marovska 28a.

HRVATSKA SMOTRA

GOD. IX. KOLOVOZ 1941. BROJ 8

HRVATSKA U NOVOJ EUROPI

U prošlom se svjetskom ratu hrvatski vojnik borio rame o rame s njemačkim vojnikom očekujući s pravom, da će se iz te zajedničke borbe roditi bolje doba za oba naroda. Nijemci i Hrvati dali su mnoge žrtve za zajednički cilj i prolijevali svoju krv na različitim bojištima. Ali, nažalost, sudbina im nije bila sklona. Tadašnja je Njemačka morala pristati na sramotne uvjete versailleskog diktata. Stvorene su nove umjetne državne tvorevine: bivša »Čehoslovačka« i bivša »Država S. H. S.«, u kojima su Saveznici mislili naći vječnu podporu svojoj prevlasti na europskom kopnu. Slovaci i Hrvati, dva bratska naroda, uklopljeni su silom u te nove državne tvorbe. Njima nije bilo priznato pravo na samodređenje, koje je u ono vrijeme Wilson tako svečano proglasio.

Njemačka je bila ponižena i raskomadana. Ali i njemački saveznik, Hrvatska, nije mogla izmaći poniženju. Hrvatski narod stavljen je, premda daleko kulturniji, pod vlast cincarskog Beograda, kojemu je bio izručen na milost i nemilost. U stvari je sudbina njemačkog i hrvatskog naroda bila veoma slična. Oba su naroda stradala u istom ratu, u kojem su bila »braća u oružju«. No hrvatski je narod ipak gore prošao, jer je izgubio i svaki trag svoje državnosti, koja se dakako velikom njemačkom narodu nije mogla oduzeti.

Različiti poratni politički savezi bili su u svojoj suštini upereni jednako protiv njemačke države, kao i, premda u manjoj mjeri, protiv hrvatskoga naroda. Društvo Naroda nije predstavljalo ništa drugo, nego savez tadašnjih država pobjednica i nekih neutralnih država, koje su im se pridružile. Svrha toga Društva Naroda bila je, da se pošto poto održi status quo u Europi. A načelo status quo-a bilo je upereno ne samo protiv njemačke države, nego i protiv hrvatskoga naroda. Doduše, u pravilima Društva naroda predviđala se neka tobožnja mogućnost revizije mirovnih ugovora, ali u praksi je to društvo takozvanih »pobjedničkih država« gluho i nijemo na sve prijedloge, koji su mu se stavljali u svrhu boljeg i pravednijeg uređenja Europe. I s hrvatske strane bio je u jedan ili dva navrata

učinjen pokušaj, da se preko Društva Naroda postigne bilo kakvo olakšanje, ali ono nije pokazalo upravo nikakva razumijevanja za opravdane tužbe, koje bi dolazile iz Hrvatske, već se i dalje grčevito držalo načela status quo-a, smatrajući valjda, da je tadašnji poredak u Europi vječan i da se ne će nikada promijeniti.

U »Maloj Ententi«, »Balkanskom sporazumu« i svim sličnim političkim savezima bila je oličena ta ista misao, iz koje je nužno proizlazilo, da se u Europi — što se tiče granica — ne smije ništa mijenjati, jer bi to bilo za neke od tih država veoma nezgodno. One su se bojale, da bi svaka — makar i najmanja — revizija granica mogla dovesti do poremećenja ravnoteže u Europi; a kako su one počivale na glinenim nogama, i do ugrožavanja njih samih. Iz sličnih razloga, radi kojih se bilo protiv revizije granica, nastupalo se zajednički i protiv svake unutrašnje promjene, pa tako i protiv svih zahtjeva hrvatskog naroda za slobodom. Što više, išlo se i mnogo dalje, pa je tako češka vlada bila čak spremna poslati svoje trupe u Hrvatsku, kako bi spriječila svaki pokušaj sa strane Hrvata, da stresu sa sebe velikosrpsku diktaturu.

Tako su se na jednoj strani našli svi oni, kojima je prošli svjetski rat donio koristi, protiv onih, koji su u tom ratu stradali. Engleska i Francuska pružale su svu pomoć svojim vazalnim državama, bivšoj Čehoslovačkoj i bivšoj Jugoslaviji, te su u svakoj prilici pokazale, da su protiv opravdanih težnja hrvatskoga naroda. Doduše, u Engleskoj i Francuskoj bi se našao po koji dobronamjerni čovjek, koji bi digao svoj glas protiv srpskog ugnjetavanja Hrvata, ali takovi su slučajevi bili veoma osamljeni, jer je službena politika Pariza i Londona bila uvijek izrazito protuhrvatska, u jednakoj mjeri, kao što je bila i protunjemačka. Na istoj liniji bio je čitavo vrijeme i srpski narod i svi njegovi vođe, od prvoga do zadnjega. Među njima se doduše našlo i nalazi takovih, koji su znali ili znaju dobro glumiti, kao da bi bili nešto drugo. Možda je tko mogao vjerovati njihovim licumjernim udvaranjima, ali onaj, tko dobro poznaje srpsku dušu, morao je znati, kako misli i osjeća sve što je srpsko.

Nama Hrvatima, koji smo pripadali ustaškom pokretu i zastupali njegove smjernice, bilo je zato od prvoga časa naše borbe jasno, da se prije ili kasnije moraju naći na istoj liniji svi oni, koji idu za istim ciljem, to jest za ostvarenjem pravednijeg europskog poredka. Zato nas nisu mogle smesti niti na čas činjenice, s kojima nismo mogli biti sporazumni, ali za koje smo osjećali i znali, da ne mogu i ne će moći trajno opstati. Bilo je historijski nužno, nakon što je propala

prva tvorevina versailleskog diktata, »Čehoslovačka«, da propadne i njezina posestrima, bivša »Jugoslavija«. Možda je tko od nas i dopuštao, da će bivša »Jugoslavija« živjeti nešto dulje, ali da su joj dani izbrojeni, bilo nam je svima jasno. Pogotovo je to bilo jasno onda, kad je veliki vođa njemačkoga naroda Adolf Hitler najavio stvaranje nove Europe i novoga poredka u Europi. U tom novom poredku nije moglo biti i ne može biti mjesta za umjetne tvorevine versailleskoga diktata, bivšu »Čehoslovačku« i bivšu »Jugoslaviju«. One su obje pripadale starom poredku, a izmedju »starog« i »novog« nema nikakova kompromisa. U novoj Europi ne može nikako biti mjesta za one neprirodne državne tvorbe, koje su same po sebi značile i znače podpunu negaciju novoga poredka.

S druge strane povijesna je nužnost, potrebno i opravdano, da hrvatski narod i njegova nezavisna država zauzmu u tom novom poredku vidno mjesto. Hrvatski je narod sa svim svojim srcem i dušom za novi poredak u Europi. On je s najiskrenijim oduševljenjem dočekao trupe svojih saveznika, on s isto toliko oduševljenja daje dobrovoljce za borbu protiv barbarskog boljševizma. Hrvatski narod zna, da bi poraz ideja nove Europe bio i njegov vlastiti poraz, da bi propast novoga poredka značila i njegovu propast. Zato će svim silama i svim mogućim sredstvima podpomagati svoje velike prijatelje i pridonijeti potrebne žrtve u borbi protiv boljševizma i glavnog protivnika Europe: Engleske. On je svijestan činjenice, da će pobjeda nad boljševizmom i Engleskom značiti i konačnu pobjedu hrvatskoga naroda nad njegovim neprijateljima i podpuno uređenje njegove države.

Isto tako kao što je bila nužna propast Austrije, u kojoj su se sasvim neprirodno progonili najbolji Nijemci, isto tako kao što je morala nužno nestati pseudodemokratska »Čehoslovačka« i velikosrpski usmjerena »Jugoslavija«, isto tako je bila europska nužnost, da se na ovom dijelu Europe osnuje samostalna i nezavisna Država Hrvatska, koja će nakon svoga uređenja biti stalan čuvar i nosilac ideja nove Europe. Ona je dakle jedan od važnih temeljnih kamena novoga poredka, u koji hrvatski narod čvrsto vjeruje, jer zna, da će u svomu konačnom obliku biti pravedan pogotovo za one, koji su mu svojim srcem i svom dušom podpuno odani.

Hrvatski je narod iskren pristaša novog poredka u Europi, a nova je Europa najbolji jamac sretne budućnosti Poglavnikove Hrvatske.

Dr. ing. Vilko Rieger

učinjen pokušaj, da se preko Dru
ojačkanje, ali ono nije pokazalo u
opravdane tužbe, koje bi dolazile iz
držalo načela status quo-a, smatraj
u Europi vječan i da se ne će nik
U »Maloj Ententi«, »Balkansk
litičkim savezima bila je oličena t
izlazilo, da se u Europi — što se
jenjati, jer bi to bilo za neke o
su se bojale, da bi svaka — ma
mogla dovesti do poremećenja
počivale na glinenim nogama, i
nih razloga, radi kojih se bilo
zajednički i protiv svake unutr
zahtjeva hrvatskog naroda za
dalje, pa je tako češka vlada
u Hrvatsku, kako bi spriječila
stresu sa sebe velikosrpsku di
Tako su se na jednoj stra
ski rat donio koristi, protiv o
ska i Francuska pružale su
bivšoj Čehoslovačkoj i bivšoj
zale, da su protiv opravdani
Engleskoj i Francuskoj bi s
koji bi digao svoj glas protiv
su slučajevi bili veoma osa
Londona bila uvijek izrazit
što je bila i protunjemačka
srpski narod i svi njegovi
njima se doduše na
znali ili znaju dob
što drugo. Možda je tk
udvaranjima, ali onaj, tko
znati, kako misli i osjeća sv
Nama Hrvatima, koji sm
njegove smjernice, bilo je
da se prije ili kasni
svi oni, koji idu za
renjem pravednije
nisu mogle smesti niti na
sporazumni, ali za koje sm
moći trajno opstati. Bilo je

a svaka je puna
snih suza.
omovino moja,
vljena,
da,
a
iš vrh rastrganih
.

ijećnjaci dana blagdanskim
ajem se užižu.
J svečanim povorkama
stižu
pozdravi bijelih
oblaka.
Što si mi lijepa,
Domovino moja,
obnovljena,
mlada,
jaka.

Tvoj pjesnik za te danas se moli
Bogu, koji ti je darovao
ovu slavu:
o Bože, koji si
Hrvatskoj mojoj
slobodom ovjenčao
glavu,
ne daj,
da joj potamni
ovaj
sjaj,
već daj,
da ona bude
sretni
i topli
i sveti
zavičaj.

VELIKE ŽETVE DAN

O Domovino moja,
svanuo žetve je dan.
Mi sjeme ovo smo sijali,
oci naši su ga sijali,
i svi smo se pod križem,
pod svojim teškim križem,
savijali,
ali sjeme to sveto
bez predaha smo
sijali.

O Domovino moja,
svanuo žetve je dan.
Od mirisa snopova zrelih
svaki je od nas
danas
pjan.

Gle, što su sjajni klasovi,
što su jedri,
što su puni.
Sa srebrnih njiva
dižu se žetveni
glasovi,
a Domovina moja
ko sunce mlado
u zlatnoj
kruni.

Danas opet zablista
stari lemeš
i drven plug.
Stoljetno stablo lista,
pjesmom procvate
lug.

Čaška svaka je puna
radosnih suza.
O Domovino moja,
obnovljena,
mlada,
jaka
stojiš vrh rastrganih
uza.

Svječnjaci dana blagdanskim
sjajem se užižu.
U svečanim povorkama
stižu
pozdravi bijelih
oblaka.
Što si mi lijepa,
Domovino moja,
obnovljena,
mlada,
jaka.

Tvoj pjesnik za te danas se moli
Bogu, koji ti je darovao
ovu slavu:
o Bože, koji si
Hrvatskoj mojoj
slobodom ovjenčao
glavu,
ne daj,
da joj potamni
ovaj
sjaj,
već daj,
da ona bude
sretni
i topli
i sveti
zavičaj.

Od mirisa snopova zrelih
svaki je od nas
danas
pjan.

Ovo žetve je dan,
velike žetve dan
radostan.

Branko Klarić

PJESNIK NAPITNICE »NIKAJ NA SVETU LEPŠEGA NI« O POLITIČKIM PRILIKAMA POSLIJE SMRTI JOSIPA II.[1]

Starija hrvatska književnost ima malo političkih djela. Ne mislim time reći, da u naših književnika nije bilo interesa za političke događaje njihova doba. Naprotiv, već od prvih početaka književnosti u Dubrovniku i mletačkoj Dalmaciji odjeknula je u hrvatskih pjesnika vrlo živo opasnost, što je od Turaka prijetila Hrvatima i uopće zapadnoj Europi. A kada je stao blijedjeti sjaj Polumjeseca, zanosili su se hrvatski književnici počevši od kraja šesnaestoga vijeka nadama, da će kršćansko oružje slomiti tursku moć u Europi, i najznatniji pjesnički spomenik tih nada je Gundulićev Osman. No sve je to bio više odjek srca, čas izražaj boli i straha, čas opet nade i veselja, a slabo je u hrvatskoj starijoj književnosti ostalo traga racionalnom prosuđivanju političkih prilika i nastojanju, da se tim putem utvrde misli vodilje političkog rada. Niti drugo presudno pitanje naše političke prošlosti, borba proti habsburškom centralizmu i apsolutizmu, nije prije kulminacije toga sistema za Josipa II. dalo hrvatskoj knjizi znatnijih političkih spisa.

Zanimljivo je, da je ponajznatniji hrvatski politički pisac starijega doba, Juraj Križanić, otišao daleko preko granica neposrednih političkih interesa svojega zavičaja, koji je tada muku mučio između dvije vatre: između osvajačkoga prodiranja osmanlijskoga i habsburških političkih osnova. Boraveći na naucima u Rimu Križanić se zagrijao za ideju unije crkava i upoznao njezino veliko značenje za Slavene. U vezi s time pokušao je Križanić svoje poznavanje prošlosti i suvremenih političkih prilika slavenskih naroda i njihovih su-

---

[1] Iz predavanja u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti na Strossmayerov dan 1940. (Rad, knj. 270, Zagreb 1941).

sjeda svesti u ozbiljno smišljen sistem i pokazati put, kojim bi — po njegovu mišljenju — valjalo da pođu Slaveni, ako ne žele ostati inferiorni među drugim narodima. Ta njegova misao ljubimica odvela ga je u Rusiju, no realnih uspjeha nije njegovo nastojanje donijelo: carska vlada je prognala Križanića u Sibiriju, otkale se tek potkraj života vratio, da nađe smrt u redovima poljske vojske pod Bečom (1683.).

Iako su još i danas podijeljena mišljenja o tome, što je upravo bila misao vodilja Križanićeva, crkvena unija ili panslavizam, u jednom se slažu svi, koji su se bavili ispitivanjem njegova života i rada: Križanić se zagrijao za ideju i njoj je žrtvovao život, a da nije prije hladnim razborom prosudio realne prilike i ozbiljno razmislio, da li se njegov ideal uopće može ostvariti. A ta crta, koja se kao crvena nit provlači kroz Križanićev život, izbija vrlo često u hrvatskih političkih radnika i starijega i novijega doba: na prvom je mjestu u njihovu duševnom životu ideja, koju su svom dušom zavoljeli, a znatno manje pomnje posvećuju prosuđivanju realnih prilika, u kojim se ima provoditi ta ideja, i tako se znadu gubiti u maštanjima ne ispitujući ozbiljno, mogu li se njihove osnove uopće ostvariti, pa ako bi se ostvarile, kakove bi plodove donijele u realnom životu.

II.

Potkraj osamnaestoga vijeka, kada je centralizam i apsolutizam Josipa II. izazvao živ otpor u Hrvatskoj i Ugarskoj, bio je uopće u zapadnoj Europi ozbiljno uzdrman tadašnji državni i društveni red. U času, kada je Josip II. zaklopio oči, francuska je revolucija već bila radikalno počela krčiti stari državni sistem i kušala naći novo rješenje, koje bi preporodilo staro društvo i državu. U tim kritičnim časovima, a odmah poslije smrti Josipove, ugledali su svijet politički spisi Josipa Keresturija, pjesnika omiljele hrvatske napitnice »Nikaj na svetu lepšega ni«.

Keresturi je bio dijete hrvatske obrtničke obitelji iz Međumurja: rodio se 1739. u Štrigovi, koja je tada pripadala zaladskoj županiji. Kada je stupajući u isusovački novicijat imao da odgovori na upite o obitelji, svršenim naucima i znanju jezika, rekao je, da osim latinskoga, kojim se tada poučavalo već i u nižim gimnazijskim razredima, znade dobro samo hrvatski, a tek osrednje njemački i madžarski, pa je prema tome u isusovačkim spisima, dokle god je bio u njihovu redu, bilježen kao Hrvat iz Štrigove. Svršivši filozofske nauke poučavao je kao profesor u isusovačkim gimnazijama u Trnavi (u Slovačkoj) i u Zagrebu. Još prije bogoslovnih studija izašao je Keresturi iz

isusovačkoga reda, svršio prava u Grazu i nastanio se kao notar u Varaždinu. Za vlade Josipa II. bio je u Beču agnes aulicus (zastupnik u javnim poslovima kod dvora) i stekao plemstvo, a spominje se u to doba već i kao vlastelin u Belici u Međumurju. Potkraj života se opet vratio u Varaždin, gdje je 1794. umro.

Još usred oštre bure ogorčenja, što ju je u Hrvatskoj i Ugarskoj izazvalo vladanje Josipa II., a nad svježim grobom vladarovim, iznio je Keresturi u latinski pisanoj knjizi Josip II. u Eliziju (Josephus II. in Campis Elysiis) svoj sud o vladanju Josipovu, a taj sud je zaodio u neobično ruho. Već u natpisu označio je Keresturi svoju knjigu kao san Eleuterija Panonca, a taj pseudonim ima da znači »liber Hungarus«: Keresturi je rođen u zaladskoj županiji, u toj je županiji bio vlastelin i član njezine kongregacije, pa je po shvaćanju svojega doba bio politički »Hungarus«, iako je bio Hrvat i po porijetlu i po osjećajima.

Eleuterij je u snu vidio dolazak Josipa II. u Elizij među ugarske kraljeve i slušao njihove razgovore o Josipovu vladanju. Misao, da se kritika i pojedinaca i društva ljudskog zaodjene u razgovore pokojnikâ u podzemlju, vrlo je stara: tako je grčki satirik Lukijan u drugom vijeku poslije Krista u razgovorima uglednih pokojnika klasične starine iznio kritiku vrednota ljudskoga života uopće, ali po osnovnoj misli je Keresturijevu djelu bliže satira rimskoga filozofa i Neronova učitelja Seneke, poznata pod imenom Apokolokyntosis, u kojoj je pisac u obliku pokojničkih razgovora odmah po smrti cara Klaudija nemilo žigosao njegovu tiraniju i vladalačku nesposobnost. No razgovori pokojnikâ kao književni oblik kritike suvremenih prilika poznati su i u novijim književnostima. Kada se krajem sedamnaestoga i početkom osamnaestoga vijeka stala u Francuskoj javljati kritika osnovâ tadašnjega duševnoga života i društvenoga uređenja, Fontenelle i Fénelon su u Dialogues des morts upravo u obliku pokojničkih razgovora iznijeli svoje misli o pitanjima, koja su u to doba interesirala obrazovani svijet.

Austrijski jozefinistički pisci znali su također za propagandu svojih političkih misli i sugestija poseći za vizijama sna: u tome je obliku J. Rautenstrauch u knjizi Josef II., ein Traum (1781.) zagovarao državni centralizam i uopće već u početku Josipova vladanja utirao staze reformama, što su ih vladarovi pristaše od njega očekivali.

Keresturi je u djelu Josip II. u Eliziju u prva četiri razgovora — a to su gotovo tri četvrtine knjige — svoje misli o vladarskom radu Josipovu odmah po smrti njegovoj iznio u obliku dijaloga Josipa II.

i Marije Terezije, tako da je — sve do velikoga zbora ugarskih kraljeva u petom razgovoru — sin upravo iz usta materinih čuo najstroži sud o svojim reformama. Već pri prvom susretaju matere i sina u Eliziju brani Josip osnovnu misao svoje vladavine: kralja-filozofa ne vežu tradicije prošlosti. Krunidba je za nj prazna ceremonija, a legislativna vlast i onako je od prvih početaka ugarske države bila samo u rukama kraljevim, pa se istom poznati pravnik Verböczy (+ 1541.) drznuo prisvajati staležima i redovima pravo da učestvuju u donošenju zakona. Isto je tako Josip i u Eliziju vjeran svojem centralističkom mentalitetu i brani misao, da zemlje pod žezlom istoga vladara treba da imadu jednake zakone i državne uredbe. Marija Terezija odlučno odbija nazore svojega sina: mjesto da sve radi sam po svojoj volji, bolje bi bilo, da se ugledao u rusku caricu Katarinu II., koja je oko sebe skupila vrsne ljude iz svih krajeva države i njima povjerila izradu zakona, a tako su se sada i u francuskoj konstituanti sabrali iz cijele kraljevine ljudi ugledni radi svoje učenosti i poznavanja domaćih prilika i već se godinu dana trude oko izrađivanja konstitucije. Sitni puk se ne buni, dok se nove institucije stvaraju po savjetu i uz suradnju boljega i zdravijega dijela naroda, no glasovi se nezadovoljstva dižu do neba, čim počne jedan čovjek sve samo po svjojo glavi uređivati.

Isto tako oštro osuđuje Marija Terezija Josipovo nasilno narivavanje njemačkoga jezika u javnome životu: takovo nastojanje ni onako ne može imati uspjeha, — naprotiv, Josip je nasilnom germanizacijom pokvario lijepe rezultate, što ih je u Hrvatskoj i Ugarskoj Marija Terezija postigla osobito među plemstvom, nastojeći, da se zavoli i što više uči njemački jezik. Zanimljivo je, da je Keresturi Mariji Tereziji stavio u usta i autokritiku njezine germanizacije hrvatske Granice: vladarica osuđuje mahnite savjete onih, koji su je mladu i još neupućenu u umijeće vladanja nagovorili, da graničarskim vojnicima zabrani narodnu nošnju, da im mjesto materinskoga jezika narine njemački i da im tuđince postavi za vojničke starješine.

I u državnoj upravi Josip je nepromišljeno rušio od starine baštinjene i prokušane administrativne institucije, a mnoge vrsne muževe uklonio je iz javnih služba samo zato, što nijesu znali njemački. I usto je narodu oduzeo oružje, zaboravivši staru i prokušanu istinu, da blag i pravedan vladar može mirno i sigurno počivati usred svojih podanika, iako su naoružani, a tiranina ne će obraniti niti čitava vojska.

Ukidanje samostana i konfiskacija crkvenoga imetka bila je ne samo na štetu općim interesima, nego su time povrijeđena ljudska i građanska prava. Otkale kralju pravo, da sam po sebi ruši vjekovne institucije? Dobro je Josip učinio, što je ukinuo nedostojno nasilje cenzure, jer treba da svaki čestit građanin može bez straha kazati svoje mišljenje o vladaru i državnim vlastima, ali nije se smjelo dopustiti, da se ma i najneznatniji građanin, a pogotovu ne državne vlasti i vjerske institucije izvrgavaju ruglu. Promijeniti se mora također Josipova odredba, da se i po varošicama i po selima mladeži u školama sve mora tumačiti njemački. Osim toga su se Josipove školske reforme suviše brinule za nauku, a premalo za moral i odgoj mladeži. Uvođenjem školarine zatvorene su više škole sposobnim sinovima siromašnijih plemića, građana i seljaka: gimnazije su radi toga opustjele i domalo će se teško osjetiti u javnom životu nestašica obrazovanog podmladka. Josip je pot sudu svoje matere uopće bio u radu nepromišljeno nagao i samovoljan, pače često je skretao na put despotizma i tiranije.

U petom razgovoru sastao se zbor ugarskih kraljeva pod predsjedanjem sv. Stjepana, da sude Josipu. U živoj raspravi pretresali su kraljevski suci njegov vladarski rad, a podkraj sv. Stjepan priznaje Josipu, da je doduše radio u dobroj namjeri, no griješio je mnogo. Završnu je riječ rekao sv. Ladislav: Josipov je život tako prepleten manama i vrlinama, da nije lahko prosuditi ih, no ne može mu se poreći jedna vrlina, da je pred smrt opozvao svoje samovoljne čine.

I kad je trebalo da kraljevi izreku presudu, trgao se Keresturijev Eleuterij iza sna: vizije je nestalo, a on je još dugo razmišljao o svojem čudnom snu.

III.

Već u djelu J o s i p u E l i z i j u nekoliko je puta istaknuta misao, da će Josipove pogrješke popraviti brat mu Leopold. I to je upravo osnovna misao Keresturijeva djela L e o p o l d II. n a R a k o š k o m p o l j u (Leopoldus II. in Campo Rákos). Vladajući u Toskani Leopold je stekao glas pametna vladara, koji je energično provodio reforme, gdje je mislio da ih zahtijeva dobro naroda, no bio je u tome daleko od naglosti i silovitosti Josipove. Svuda, a osobito u razdraženoj Ugarskoj i Hrvatskoj, s napetošću se očekivalo, kojim će putem poći novi vladar u mutnoj i teškoj situaciji poslije smrti Josipove. U tom je času hotio i Kresturi reći svoju, a razlaganje, kako on sebi zamišlja sretniju budućnost, obradio je gotovo fantastičnije od pokojničkih razgovora i sudskoga vijećanja kraljeva u Eliziju.

I to je djelo Keresturi već u nadpisu označio kao viziju Eleuterija Panonca. Novi vladar Leopold, pozdravljen od sviju s velikim slavljem, okrunio se na Rakoškom polju kraj Budima i sazvao sabor na rad za opće dobro. Još dok je vijećao sabor, došao je k Eleuteriju jedne večeri anđeo Gospodnji u zračnoj lađici, — jer kako je Francuz Montgolfier iznašao aerostatičku makinu, služe se njome i anđeli našega vremena u vršenju svoje službe .Balon je letio u visini od 1200 lakata nad zemljom, i anđeo je Eleuterija dovezao do jedne špilje na visoku brijegu i naredio mu ,da se tu okrijepi snom. Umoran zaspao je Eleuterij na mahovini i spavao tvrdim snom, dok ga nije anđeo probudio i odvezao balonom u neki nepoznati kraj, gdje ga je ostavio sama. Iz razgovora sa seljakom, kojega je prvoga sreo, Euterij je razabrao u čudu, da se nalazi na granici Štajerske i Ugarske i da nije u špilji prospavao jednu noć, nego punih dvadeset godina, i probudio se istom u g. 1810., u dvadesetoj godini vladanja Leopoldova (doista je Leopold vladao samo dvije godine).

Sa štajersko-ugarske granice uputio se Eleuterij preko Szomathelya prema Budimu i putem se nije mogao dosta iščuditi, kako je zemlja u svakom pogledu jako napredovala pod mudrom Leopoldovom vladom. U obliku vizije budućnosti iznio je dakle Keresturi svoje misli i sugestije, što bi trebalo učiniti, da se zemlja smiri, sredi i uznapreduje poslije sloma Josipove politike.

Vizija budućnosti nije u književnosti nov motiv. Rimski pisac M. Terencij Varro Reatinus (prvi vijek prije Krista) priča u Sexagesis, kako je jedan dječak spavao pedeset godina, pa kad se probudio, čudom se čudio, kako se Rim za to vrijeme promijenio. Taj je motiv krajem osamnaestoga vijeka bio poznat i u austrijskoj njemačkoj knjizi, a Rautenstrauchov »Das neue Wien« (1785.) ima po osnovnoj misli vrlo mnogo sličnosti s Keresturijevim djelom: i tamo pisac priča, kako je zaspao 1785. i probudio se poslije dvadeset godina u g. 1805. Car Josip vlada već četvrt vijeka i u Beču se svuda vidi veliki i neobični napredak. Osnovni je motiv dakle isti, no tendencija je posve oprečna: Keresturi ne misli slaviti Josipova vladarskoga rada, nego želi pokazati, kojim bi se putem zemlja poslije trzavica Josipova režima imala povesti u bolju budućnost.

Odmah u prvoj godini svojega vladanja Leopold je sretno završio rat s Turskom i oslobodio kršćanski Balkan proširivši granice kraljevstva preko Save pa niz Dunav do Varne i niz Jadran do Albanije. A zatim je sklopio s Ruskom, Poljskom, Brandenburškom, Venecijom i Sicilijom savez, koji ima biti čuvar mira. Sporovi među saveznicima rješavali bi se presudom, koju svi moraju poštivati, a ako bi tko po-

digao ruku na drugoga, ruke sviju digle bi se proti njemu. Što je tko imao u času sklapanja saveza, ostaje mu za uvijek, i nitko nema prava pozivati se na to, da je ova ili ona zemlja nekoć bila baština njegovih otaca. Uveo se dakle — da govorimo današnjim jezikom — mirovni sud za međunarodne sporove, kolektivna garancija protiv napadaču i zajamčio se svakomu posjed proti svim revizionističkim prohtjevima. I već dvadeset godina postoji mir, nepomičan kao kula Davidova, i uz pomoć Božju poštojat će do vijeka...

Na ekonomskom polju zemlja je silno napredovala. Trgovina i brodarstvo cvate: ceste su izgrađene, rijeke pročišćene, obale im učvršćene, mostovi sagrađeni, močvare isušene, a kanalima su rijeke tako povezane, da se gotovo u svaki kraj kraljevstva može doći lađom ili kolima. Tu je Keresturi osobito istakao hrvatske krajeve: Dunav i Sava su preko Vuke spojeni obnovljenim starim rimskim kanalom, tako da se iz Dunava može ploviti Savom i Kupom daleko povrh Ozlja, a odande ima samo još nekoliko sati kolima do mora. I napredku poljodjelstva posvetila je država osobitu brigu: provedena je komasacija i raseljena su prevelika sela, jer u hatarima takovih naselja trebali su poljodjelci po dva i po tri sata do svojega polja; po cijelom kraljevstvu podignute su javne žitnice, u kojima se sabiru zalihe hrane za rđave godine; u svakoj je županiji uređeno malo imanje sa uzornim gospodarstvom, gdje učitelj poljodjelstva učenike ne uči samo teoriju, nego i praktički s njima radi; izdaju se stručne knjige ,koje će poljodjelce uputiti u racionalno obrađivanje zemlje. Teško pitanje odnosa vlastele i kmetova riješeno je sporazumom: znajući, da urbar Marije Terezije u jednim poslovima suviše opterećuje kmetove, a u drugim vlastelu, pozvao je Leopold i jedne i druge, da na osnovi starih zakona svaki vlastelin sa svojim kmetovima pretrese njihov međusobni odnos i sklopi pravedan ugovor. I sklopljeni su ugovori, ne kao među gospodom i kmetovima, nego kao među ocima i sinovima, pa su sada svuda zavladali mir, pravednost i opće zadovoljstvo.

I društveni život je sređen, a tome je mnogo pomogla vjerska tolerancija i suzbijanje manije parničenja uvođenjem sudova dobrih ljudi (obranika) i podizanjem morala u zemlji. Djedovski su običaji opet uvedeni u kuću i obitelj. Ženama više nijesu glave poput kula libanonskih i piramida memfiskih, niti im je kosa savita u kovrčice kao vuna u koza, a lice i tijelo ne mažu više mirisnim mastima i ne odijevaju se tkaninama prozirnim poput paučine, nijesu više slijepe ropkinje tuđe mode, nego su i vlasteoske žene opet prihvatile staru narodnu nošnju i latile se kućnih poslova.

I u školama je nov život. Obnovljen je isusovački red, a i drugi redovnici, što ih je Josip II. razvijao po svijetu kao pometač što razvija prašinu zemaljsku, vratili su se u zemlju, da opet budu učitelji svojem narodu. Također se mnogo svjetovnjaka posvetilo nauci i sjede po katedrama po cijelom kraljevstvu. Narodni se prosvjetitelji ne smatraju više prostim plaćenicima, nego ocima domovine i imaju častan i ugledan položaj.

Koliko je god Keresturi u jednu ruku simpatizirao s ugarskom konstitucijom i upravo na njezinoj osnovi, a na obranu od bečkoga centralizma i apsolutizma, zamislio državu, koja bi obuhvaćala narode i zemlje od tadašnje austrijsko-ruske granice pa sve do Jadrana i Crnoga mora, u drugu je ruku bio odlučan protivnik madžarskog nacionalizma, koji se već tada spremao, da od Karpata do Jadrana, bez obzira na etničko šarenilo toga teritorija, osnuje madžarsku narodnu državu. Madžarskim je nacionalistima Keresturi odlučno rekao, da Ugarska nije sama, nego ima kraljevstva od Drave do mora i imat će ih od Une do Timoka. Kada su im Ugri pružili ruku, nijesu govorili: »Naš jezik bit će vaš« — nego: »Bit ćemo jedno srce i jedna duša, a govorit ćemo jezikom, koji ćemo razumjeti i vi i mi«. Time je Keresturi mislio dakako latinski jezik, koji je tada bio jezik javnoga života u Hrvatskoj i Ugarskoj. Kad bi anđeo Gospodnji s ognjenim mačem stajao pred vratima Ugarske i ne bi unutra pustio nikoga osim onih, koji govore hunskim jezikom, propala bi dika majke Ugarske: Hrvat, Dalmatinac, Srbin i Bošnjak ne bi više imali zašto da je zažele. Jer nipošto nije najneznatnija čest slobode, da se nikome ne narivava tuđi jezik, pa kako da na to pristanu Slaveni, kojih se zemlje protežu od Sibirije do Jadrana, od granica Bavarske i Saske do Crnoga mora.

IV.

Po svojim političkim pogledima bio je Keresturi unionista, koji je spas Ugarske, Hrvatske i slavenskih balkanskih zemalja, kad se oslobode od Turaka, vidio u njihovoj zajednici na osnovi ugarske konstitucije, ali je odlučno odbijajući hegemoniju madžarskoga nacionalizma. Ta velika država trebalo bi da u konstitucionalnoj slobodi i jednakosti, a na osnovi energičnih društvenih, političkih i ekonomskih reforma ujedini i izmiri u svojem krilu šarenilo rasa i naroda srednje Europe i Balkana.

Misao oslobođenja Balkana od Turaka nije bila u nas nova. Od kraja šesnaestoga vijeka, kada su se u Turskoj počeli pokazivati prvi znaci opadanja snage, izbijala je ta misao čas jače, čas slabije, a upravo u Keresturijevo doba je življe planula radi vojne, što su je

Josip II. i ruska carica Katarina II. pokrenuli proti Turskoj. Deklaracija hrvatskih nuncija g. 1790. proti uvođenju madžarskoga jezika u javni život poziva se upravo na opću nadu i želju, da se s Ugarskom sjedine slavenske zemlje Bosna, Srbija, Bugarska i Galicija, pače još i Moldava i Vlaška. Keresturi je prihvatio taj balkanski iredentizam suvremene hrvatske i ugarske politike u najširem njegovu opsegu, ali se odlučno protivio pomadžarivanju javnoga života i branio latinski jezik, koji bi po svojem univerzalnom i neutralnom karakteru bio čvrsta veza svih tih naroda, a bez povrede ma čije osjetljivosti.

Sređivanju odnosa u državnom i društvenom životu Keresturi rado daje, jamačno pod dojmom misli Rousseauova Contrat social, karakter ugovora utvrđenoga privolom zainteresiranih faktora: krunidbena zakletva mu je pakt sklopljen među kraljem i narodom, a odnose vlastele i kmetova sređuje on njihovim sporazumom i ugovorom. Keresturi se dakako zanimao za suvremeni revolucionarni pokret u Francuskoj. Slobodarske institucije u državnom životu bile su mu uopće simpatične, pa koliko je god oštro žigosao Josipov apsolutizam, odobravao je njegov edikt tolerancije i uz neke rezerve također ukinuće cenzure. No radeći oko uređivanja države bilo bi trebalo da se Josip ugledao u Francusku, gdje vladar radi zajedno s konstituantom. Ta suradnja bila je Keresturiju simpatična, ali nipošto mu nije bio simpatičan radikalizam francuskih državnih i socijalnih reforma: novo uređenje prihvaćeno od francuskoga kongresa činilo se Keresturiju daleko od realnoga života i moglo bi se po njegovu mišljenju tolerirati samo onda, kad bi u Francuskoj svi ljudi bili filozofi. Zato Keresturi ozbiljno opominje Ugarsku, neka se u tome ne povede za francuskim primjerom.

U vanjskoj se politici Keresturi, zagovarač međunarodnoga mirovnog suda i kolektivne garancije proti napadaču, ljuto prevario u svojoj prognozi općega europskoga mira od svršetka turskoga rata na početku vlade Leopolda II., pa do godine 1810. i još dalje, jer je to upravo bio ponajkrvaviji period europske povijesti, koji se završio tek Waterloom. Keresturijeva pacifistička osnova doživjela je slom — upravo kao i sva kasnija pacifistička nastojanja sve do danas.

Keresturi je bio, nema sumnje, čovjek uman, vrela temperamenta i žive fantazije, a pun interesa za sve, što se oko njega u javnom životu zbivalo. Politička, kulturna, vjerska, socijalna, ekonomska pitanja njegova doba — sve ga je zanimalo, o svemu je rado kazao svoju, a nije govorio bez spreme i razmišljanja. Svoje misli volio je zaodijevati u fantastično ruho, no u stvari samoj nije gubio

veze s realnošću. Stil mu i dikcija svjedok su lijepoga književnog obrazovanja: gojenac i kasnije profesor isusovačkih gimnazija poznavao je staru klasičnu knjigu i Bibliju i to je odjeknulo u njegovim spisima. Osnovne misli političkih i socijalnih reforma uzimao je Keresturi dakako iz suvremenoga domaćega i tuđega svijeta, pa ih je na svoju razrađivao i izgradio od njih cjelinu, koja je karakteristična i za njega i za sredinu u kojoj je živio, a neke njegove misli još i danas iznenađuju i bistrinom pogleda i smlonošću.

Dr. T. Matić

ŽALOSNI »PROBLEM« LJUDSKOG POMETNUĆA

Imade vječno jasnih i riješenih istina, koje ljudi ipak stavljaju u pitanje i maltretiraju ih svojim utilitarizmom, a tako je to i s pitanjem pometnuća. Staro i jasno pitanje, riješeno za mudre i etične, ali ipak ostaje za mnoge vječnim problemom. U šarenom kaleidoskopu seksualnog folklora primitivnih naroda pojave pometnuća nailazimo vrlo rijetko, a to zato, što je malo primitivaca, koje bi progonio neki opravdani ili neopravdani strah od životnih tegoba, ili kod kojih bi baština i erotična egocentričnost žena bila tolika, da bi izbjegavanjem poroda htjele zadržati dugotrajnije svježe oblike i temperamenat. U primitivaca, gdje je seksualni nagon (spontano, ritualnim običajima, općim uzusom) silno potenciran, seksualni odnošaji, anarhični za svako doba života, dali bi se naslućivati da su i pometnuća raširena, no o tome ne imademo pouzdanih podataka. Abortusi u Melaneziji (naročito u djevojaka), gdje se nebračne djece ne podnosi, imadu još jedan strašan appendiks: ubijanje male djece, kako bi matere svojim mlijekom hranile male praščiće. Pometnuća dakle u primitivaca su silno rijetka pojava. Savjesne i opsežne studije dr. Georga Buschana o običajima primitivaca barem ne daju nikakovih izvještaja o tome.

U starom vijeku se pometnuće ploda poduzimalo bez naročitih ograda, dapače inicijativa je pometnuća bila posve u ruci žena, njenih interesa i okoline, jer se plod nije smatrao samostalnim bićem, nego česticom majčinog tijela. Platon i Aristotel su pometnuće koncedirali i radi političko ekonomskih i eugeničkih principa. Kod ekonomskih Rimljana se pometnuće radi općeg pada etike silno uzmahalo, kako to tadanji filozofi, pjesnici i satirici navode. A izvodili su pometnuća liječnici, primalje i laici pomoću internih sredstava (infuzi i dekokti) utiranjem raznih masti na trbuh, vrućim kupeljima,

plesovima, trešnjom tijela, draženjem ušća maternice, raznim predmetima i uštrcavanjem tekućina. Dakle slično kao i danas! Današnji interni medikamentozni i vanjsko-mehanički načini za pometnuće tek su bogatiji za gdje-koji novi medikamenat, a kirurški je zahvat tek pronalaskom preparata hipofize olakšan. Ali izvoditelji abortusa kao smjeli i vanredno spretni ekvilibriste na paragrafima kaznenog zakona i lažno inskonstruiranim medicinskim indikacijama, gomilaju krvavi imetak — slični većma zločincima, nego liječnicima ili primaljama.

Prljavi dvostruki moral, lažni stid naše »kulture« i izigravanje vjerskih zasada sa strane raznih najviših državnih vlasti baš u ovim stvarima pogoduje ovom odurnom mamonističkom razvratu.

Kršćanska se crkva od početka odlučno izjavila protiv izravnom umjetnom abortusu i postigla je toliko, da su koncem srednjeg vijeka sve države Europe u svojim građanskim i kaznenim zakonima zabranjivale abortus. Tako je arteficijalni abortus kao dozvoljena operacija nestao, a ponovno je dozvoljen tek god. 1768. na pokret W. Huntera i W. Coopera (Englezi). Ovaj je pokret bio iniciran motivacijom spasavanja života majke ugroženog graviditetom. Tek 1813. god. je artificijalni abortus, propisno kirurški izveden, uveden u Francuskoj (Fodéré, Dubois, Velpeau), pa i u Njemačkoj (Mende, Kiwisch i Scanzoni). Indikacije su u početku bile silno rijetke i stroge. (Apsolutno sužene zdjelice t. j. kao i indikacije za bušenje glave odraslog ploda.).

Medicinska znanost danas u glavnom dopušta, preporuča i nalaže direktno artificialno pometnuće u slijedećim teškim situacijama žene: 1. Teška otrovna hipereneza, 2. teška žutica (icterus gravis gravidarum), 3. teška bubrežna upala i degeneracija (nephrosis gravidarum), 4. neuritis optica gravidarum, 5. chera gravidarum, 6. akutni hydramniom, 7. progredientne forme tuberkuloze pluća, 8. teške griješke srca (nekompenzirana mitralna stenoza), 9. kronički nefritis, 10. retinitis albuninurica, 11. teški diabetes, 12. psihoze, ako im je uzrok graviditet.

I proti ovim medicinskim, znanstveno fundiranim indikacijama, kršćanska se moralka energično odupirala, a države sa izričito nacionalno-politički naglašenim zakonima sužuju ih po mogućnosti na minimalne slučajeve. Strogo provađanje medicinske indikacije su ujedno najbolji čuvar religijskog morala (u glavnom) i nacionalno-političkih interesa države (populacioni momenat). Ali, kao što se mnogi ini zakoni zaobilaze i izigravaju, tako se i provođenjem

arteficialnog abortusa izvodi strašno mamonističko orgijanje i podgrizava se korijenje vjerskog morala i narodnih snaga. Liberalistički i političko dekadentni prerevolucionarni režimi svih vjekova dozvoljavahu najslobodnija umovanja i tumačenja o pometnuću, što je dakako pokolebalo opću etiku i demoraliziralo liječnike pedagoge, a i sudce.

Iza francuskih enciklopedista te etičkih bezpuća same francuske revolucije nije bilo veće konfuznosti i depravacije erotske etike, nego li ju je prouzrokovao marksizam i judomasonski liječnici seksolozi na pr. Magnus Hirschfeld. Literarno znanstveni utilitarizam, amoralni erotski hedonizam i prikrito očijukanje s marksizmom bijahu motivi mnogih »učenjaka« novog vijeka sve do današnjeg dana. Savremeni tonfilm, kazalište, roman, poezija, moda u opće bijahu šareni trabanti ovakovih zločinaca s učenjačkim baretima na učenim glavama. Čisti mamoniste i naivnjaci, loše orijentirani zanesenjaci, motivirahu »svoj smjer« čas optimalnim nacionalno-socijalnim selekcionizmom u smislu Hegelove i Nitscheove filozofije, čas Maltusovom naukom i konačno vehementnim agresivnim marksističkim socijalizmom. Oni s principima filantropa i iskrenog socijalnog semptimentalizma redovito postaše žrtvom naivnosti i zgodimice nesretno ispalih operacija kod abortusa.

No, da se uzmogne zauzeti fiksno i ispravno stanovište prema pometnuću, moraju biti jasne sve stvari, koje u ovo pitanje ulaze. Profesor psihijatrije i seksolog dr. August Forel naglašava, da plod imade »pravo na život čim je začet — porod je samo epizoda u životu embrija — umjetno pometnuće se ne smije zavesti nigdje, gdje je začeće a prije njega coitus s obje strane sporazumno i spontano počinjen«. To su konačno riječi (u glavnom) vladajućeg kriminalnog zakona gotovo u čitavom sadašnjem svijetu. Prominentni seksolog dr. Albert Moll vrlo ističe vječni i neoborivi princip po kome je svaki začeti život »lebenswertes Leben«, i taj se ne smije odstranjivati, jer »nemo ante mortem beatus — nemo ante mortem infelix«. Retrospektivna kritika vrijednosti života svakog ljudskog bića mora biti kriterij u pitanju pometnuća. Moll ne smatra tuberkulozu, lues, i psihoze apsolutnim medicinskim indikacijama za abortus, jer djeca roditelja, koji su nosioci ovih bolesti, prema pozitivnim rezultatima medicinskog opažanja mogu biti zdrava, osim što su to poslije individui manje odporni i latentne nervozne konstitucije. No isti Moll koncedira indikacije umjetnog pometnuća kod teških alkoholičara radi degeneracije rasplodnih stanica (blastophtorije, Forel), zatim kod prigodnih zločinaca i tako zvanih moral insanity.

Čim priznamo t e m e l j n u zasadu, da plod (začeto dijete) nije dio tijela majke već samostalno biće kao produkt majke i oca, nastaje teška kolizija u majci embria, koja se po medicinskim indikacijama želi riješiti abortusom svoga začeća, jednog tuđeg života, koji ona po Božjim i prirodnim zakonima pod svojim srcem nosi i svojom krvlju hrani. Tu odmah pridolazi pitanje nije li majka (in hoc casu) bolesna od bilo koje bolesti, navedene u medicinskim indikacijama za pometnuće, ipak u smislu višeg morala i više kreposti dužna poduzeti za svoje dijete, koje može kao čovjek kasnije biti i bolestan, i mediokret, običan čovjek, ali i izvanredan — viši invidium, riziko svoga zdravlja pa žrtvovati eventualno i svoj život za plod u čijem srcu još nije zakucao prvi ton. Ovo doduše niti kršćanska moralka ne nalaže niti apelira u tom smislu na majku, to je tek čin velikoga heroizma i visoka krepost, koju maltuzijanizam, medicinski racionalizam, kao i materijalistički selekcionizam odbijaju. Konačno se u pitanju o pometnuću neumoljivo sukobljuju dva savremena socijalizma od kojih svaki postavlja svoje posve konkretne argumentacije: Materijalistički socijalizam i nacionalni socijalizam. Dok marksizam (materijalistički socijalizam promatrajući historiju i život čovjeka kao produkte puke materije, uz revolucionarno niveliranje svih materijalnih dobara, nastoji smanjivati tegobu ljudskog života još omeđenjem rađanja te odstranjivanjem začetog ploda (što je u ostalom posve identično sa dojakošnjim dvoličnim buržujskim usuelnim moralom), — dotle nacionalni socijalizam gleda na život sa strane viših vrednota i priklanja se više kršćanskom naziranju o pometnuću. O motivu pukog forsiranja populacije u militarističke svrhe kod nacional-socijalizma, kao prigovora sa strane marksista ne može se govoriti, jer bi isti motivi, kao isključivi, morali postojati kod svakoga pokreta, koji imade ambiciju forsiranog, revolucionarnog preporoda naroda čitavoga svijeta — dakle i kod marksista. Nemarksistički socijalizam u svome codeksu imade temeljnu razliku filozofskog naziranja o čovjeku od onog marksističkog — čovjek je naime nosilac viših vrednota, i po tome se cijeni sve, što od čovjeka proizlazi i što s njime dolazi u doticaj.

I tako se logički dolazi do zaključka, da principi kršćanske moralke, modificirani donekle s medicinskim indikacijama, vladaju u zakonodavstvu o pometnuću. Konačno i marksizam je iz svoga anarhičnog zakonika o pometnuću, radi efekata, koji bi ugrozili populacionu politiku i samoga marksizma, eliminirao paradoksne i pogubne paragrafe.

Osim najozbiljnijih i najtežih medicinskih argumenata za indikaciju artificijalnog **a b o r t u s a** još su dva argumenta, koji vape za radikalnim riješenjem: socijalna bijeda obitelji i t. zv. nezakonito potomstvo. Roditelji usmrćuju često plod svoje iskrene vrele i međusobno požrtvovne ljubavi ne videći druge mogućnosti, kako da riješe pitanje svoje silne plodnosti i ireparabilne bijede. Imade ljudi, koji kao da su u vječnom jarmu životnih neuspjeha, nesreća, i za koje svaki korak kao da je promašen. A imade ljudi, koji se odviše boje bezrazložno tegoba života. Imade možda liječnika i primalja, koji su kod izvađanja direktnog artificijalnog abortusa vođeni samo ovakovim motivima. Možda! No porazna većina liječnika i primalja, koji izvode arteficijalne abortuse čini to iz materijalističkih motiva, a nerijetki od njih iscijede i zadnju svoticu od bijednika, da riješe »akutno krizu novog parasita obitelji«. A otac često rabota prekobrojne sate i steže pojasni remen odkidajući si obroke za krvarinu u ordinaciji »oslobodioca obitelji«.

Apstrahirajući sve ove i lne ogavne nuzpojave artificijalnog abortusa radi t. zv. socijalne bijede indikacije toga abortusa stvorene u obiteljimo bijednika su pojmljive i neriješeno socijalno pitanje je odgovorno za njih. Nikako ne će pozitivni moral prihvatiti tih indikacija, i još bi ih manje koji socijalni pokret mogao zaobići. Najhumanija točka socijalnog pokreta jest stvaranje takovog povoljnog životnog standarda, da se obitelji ne će utjecati riješavanju svoga bijednog materijalnog stanja na taj način, da čitave hekatombe začetih malih života uništavaju. Pozitivni socijalizam, mora biti dakle konstruktivan u pitanju pometnuća, a ne da pokušava samoubilačku i paradoksnu natalitetnu politiku poput marksizma u Rusiji, prvih godina iza revolucije. Treba dakle stvarati optimalne uvjete za život, u kratko treba riješiti socijalno pitanje na vlasti, a ne da se socijalizam gubi u sterilnoj retorici, dialektici opozicionog partizanstva!

Drugi je problem: nezakonitost potomstva. Ako je država priznala i usvojila princip neomeđenog prava svakog začetog bića na život, kreirala penitencijalne paragrafe civilnog i kaznenog zakona za svaki slučaj kriminalnog pometnuća, onda je za nju neriješeno i dosad u buržujski komponiranoj državnoj konstrukciji farizejski izbjegavano pitanje nezakonite djece vrlo važan i akutni problem, koji također čeka na svoje radikalno riješenje unutar riješenja socijalne bijede. Dakako riješenje ovoga problema, koji je više posljedica lažnog stida, teže je od riješenja same socijalne bijede sve dotle, dok je smatranje posljedica vanbračnog i predbračnog spolnog odnosa sramota i grijeh naročite vrste, pa je prema tome i dijete ro-

đeno iz takvih odnosa stigmatizirano sramotom i izvrženo preziru, podcijenjivanju i zapostavljanju. Najveća besmisao i nepravda nanešena je »nezakonitoj« majci djeteta, što je uskraćenjem očevog imena djetetu sva krivnja i sva briga za životne tegobe (ako se u stanovitom slučaju nezakonitosti djeteta može govoriti u opće o krivnji) upućena samo majci i djetetu. A zapravo poniženje je za »naravnog« oca, što je ovakovom okolnošću, a često uz okrutno neznatni »penal«, aliment riješen prave svoje naravne dužnosti — zvati se zakonskim ocem djeteta i javno za nj preuzeti svu moralnu i materijalnu brigu baš toliko i tako kao i majka s kojom ga je začeo. Odvratni je cinizam i farizejska hipokrizija civiliziranog čovječanstva lažni stid zbog erotskih odnosa, koji su slučajno »nepovoljno ispali«. A najmizernije jest to, da je iz takovih odnosa htio muškarac — reprezentant t. zv. jakog spola izaći intaktan — »častan«.

Jednu bijednu prazninu u kaznenom zakonu za slučajeve prijevarnog obmanjivanja brakom, zavodjenjem lažima i opojnim pićima i inim razbludnim situacijama u svrhu postignuća kofabitacije s namjerom neodgovornosti, treba ispuniti energičnim postupkom. Savremeni cinički uzuelni moral učinio je čudnu dispoziciju gdje gdje i kod obrane i suđenja. Ova se pitanja gledaju više puta usprkos jasno stiliziranim točkama zakona kroz prizmu »buržujskog Doppelmorala«. Osnovni princip bi u riješavanju pitanja »nezakonitosti potomstva« morao biti: odgovornost za svoje erotičke čine i odnose i to vazda po mogućnosti — i to u najvećoj mogućnosti — u formi braka. A gdje radi toga, što »nezakonitost« leži u vanbračnosti, nije brak moguć, treba da se dijete prozove imenom oca uz sve bezuvjetne mogućnosti prava kretanja u obitelji očevoj uz ostalu »zakonitu« djecu, kako bi se t. zv. nezakonito dijete u duši riješilo pritiska osjećaja manje vrijednosti, a ostali dio t. zv. zakonite obitelji uživio na jedino pravi humani položaj »nezakonitog« brace ili seke, uz odgoj po najboljim mogućnostima u socijalnoj visini oca ili majke, ali vazda u višem smislu; zatim da alimentacija, gdje je drugačija solucija nemoguća, bude zaista realna pomoć moralnog i materijalnog osiguranja djeteta i konačno, da je »nezakonito« dijete ravnopravni baštinik oca i majke. Pravi socijalizam se ne može zadovoljiti kreiranjem zavoda za svu nezakonitu djecu, jer time bi priznao anarhiju seksualnih odnosa. U takove zavode mogu se uzimati samo nahodčad, a i u tom treba silno strogo proganjati nesavjesne gangsterijade, ili djecu onih obitelji, kojima radi duševne bolesti vanredne životne nesreće i neuspjeha, usprkos najpozitivnije riješenih problema nije moguće dolično uzgojiti djecu.

U pozitivno riješenje socijalne bijede radnog naroda u prvom redu ulazi definitivno i zadovoljavajuće uredjenje radničkih stanova i malih gospodarstava, kako bi radne klase uz materijalno osiguranje zadobile duh višeg poleta, vedrine, potenciranog osjećaja slobode, zatim higijensko uređenje radnog vremena s pauzama, koje bi radnici mogli upotrijebiti za čovjeka dostojne i potrebne zadaće i ciljeve. Poslodavac će i država (ako ne će država etatizirati veliki i barem najveći kapital) omogućiti određenje odmora i rente majkama pred porodom i iza poroda, specijalnim potporama za dojenje, osnivanje skloništa za malu djecu i obdaništa za dojenje male djece, u koliko se ne će moči stvoriti odmah mogućnost, da se majka više posveti čistoj dužnosti majke nego li dužnosti radnice. Uzorne centralne kuhinje radničkih obitelji s neishitrenom i iskrenom impresijom o lagodnosti i pravom odmoru i nužnom užitku jela, konačno generalno životno osiguranje radnih klasa, sa svim mogućnostima postignuća viših zvanja i socijalnih položaja uz sistematsko favoriziranje i pripomoć otkritim talentima i opravdanim ambicijama paralizirao bi pesimističko i materijalističko naziranje radnih slojeva i eliminirao duboki animozitet tih slojeva prema svemu, što je u istinu ili prividno malo od njega na višoj socijalnoj ljestvici, a što je zapravo vječna predispozicija za marksističku utopiju i moriju u radničkoj duši. Porez na renitentne i egoistične neženje i specijalne nagrade za obitelji s mnogobrojnom djecom bile bi i moralna pobuda i materijalni potporanj za sve, koji će u svojem obiteljskom životu uzeti bojovno držanje protiv pometnuću.

Cerebralni čovjek, koji radi kompliciranih borbi, lošeg utjecaja hiperkulture gubi odvažnost prema tegobama života, a naročito čovjek beskućnik i bez ekonomske svojine više se kloni potomstvu postajući tako neurotičan i sve većma sterilan. Jer svaki artificielni abortus jest naročiti insult šok duše, koji ostavlja trajne stigme u živčevlju, karakteru, pa i tijelu abortante. Veliki procenat najraznovrsnijih neuroza s najkompliciranijim subjektivnim psihofizičkim poteškoćama u žena potječe od psihičkih potresa povodom provedenih abortusa. Prekinuti fizički i psihički proces graviditeta (psihofizička dispozicija gravidnosti), odgoj, religijski momenti bivaju pometnućem neugodno uzdrmani i rijetke su cinične pokvarene prirode u kojih bi pometnuće naličilo tek temeljito kakvoj kupelji ili kakvoj »purgaciji krvi«. S druge strane često svijesno, egocentričko poduzimanje pometnuća može i mora uz neuroze dovoditi do cinizma i animalnog posmatranja na cio taj proces, što ne opažamo u nijednoj vrsti životinja.

Iz materijalizma evropskih filozofa, nebuloznog nirvanizma neobudhizma sintetizirao je umorni i nesistematski odgojen čovjek svoju pesimističku individualnu životnu filozofiju. Materijalista mrzi onakav život kako mu ga hiperbolički rišu ateiste socijalisti — život krvav, život helota kapitalizma, bez pogleda nad zemlju — život škriputa zubi — materijalista ne osjeća, uz mrzovoljasti mrmor elementarne bune želuca, težnju za životom, čežnju za vječnim nastavkom sebe (Anklammern fürs Leben), i za to njegova ljubav lako i cinički svršava u smradnoj kloaki gradskih kanala i seoskim đubrištima — za to je abortus simbol današnjeg odricanja od života. I pseudospiritualizam neobudhizma, Tolstojev paradoksni neomaniheizam i suluda filozofija Weiningerova — svaki na svoj način otrovaše krv modernog čovjeka učiniv ga mlohavim bezvoljnikom. Baš Weiningerov apel na ljudstvo, da odustane od iluzije, da začečem i porodom uzdržaje rasu, jer da nastojanjem ovjekovječenja ljudskoga roda zapravo se ovjekovječuje »krivnja ljudska«... cilj je božanstvenosti prestajanjem čovječanstva u »bogu« (nirvani) — je najparalitičniji, a najvećma konvenira generaciji od koje nijesu mogle ništa očekivati velike preporode čovječanstva. Ali sada je nadošla epoha čovjeka filozofije volje i poleta, vedrine i borbe za stvari, koje stoluju visoko nad želucem i crijevima. Nestaje materijalističke depresivnosti, individualističke egocentričnosti i općeg kukavičluka i hedonizma, kojima je potomstvo bilo parasit, a pometnuće kukavičko olakšanje.

Dr. Juraj Hrenčević, kotarski liječnik

ČEMERNA NOĆ

(Drugovima, poginulim u ratu)

Dubina je bola progutala dušu.
Čemerna noć je. Svaki predmet plaši.
Oblak je zvijezdi zaklopio oči.
Umrli su, dušo, prijatelji naši.

Ovo veče nema prostora ni časa.
Vječnost se bolà razlijeva u tami.
Još se čuje tuga nečujnoga glasa.
Ko mrtva ljepota ostali smo sami.

Jeronim Korner

SUVREMENA PROPAGANDA

(Svršetak)

U svim većim evropskim državama vlasti su kako je već spomenuto organizirale propagandu postavivši njezino djelovanje na neka izvjesna načela. U organiziranju propagande uvedeni su za nju posebni uredi pa čak i posebna ministarstva kojih je uloga velika osobito u ovom ratu.

Za obranu svojih imperijalističkih ciljeva i za to da bi svoje akcije prikazali pred stanovništvom ostalih naroda u drugom svijetlu nego što zaista jesu Engleska je osnovala središnji ured za propagandu i nazvala ga »Odbor za izrađivanje i koordinaciju britanske vanjske propagande«. Na početku ovog rata osnovano je i ministarstvo za informacije.

U Francuskoj je već vlada Židova Bluma imala odsjek za propagandu, a kod sadašnjeg pretsjedništva vlade postoji posebni komesarijat za propagandu.

Utjecaj englesko-francuske propagande se osjeća zadnjih godina u priličnom dijelu Evrope, a naravno da je ta propaganda zadobila snažne udarce smrću demokracije i uništavanjem versajskih tvorevina kojima je ona kumovala i koje je cijelo vrijeme iza svjetskog rata potpomagala kao svoje ljubimce. U svom djelovanju osobito na području malih naroda i država ta je propaganda neprestano upotrebljavala preživjele demokratske fraze, a još je jače nastojala i nastoji da Englesku i Francusku prikaže kao branitelje i zaštitnike malih naroda i zastupnike ideje narodnog samoodređenja. Ne ćemo zaláziti u stvarne činjenice koje su do sada doživjeli sve oni narodi koji su bili pod utjecajem englesko-francuskim, ne trebamo prorokovati niti o tome što će biti u Evropi i s onima što potpomažu i stoje u službi naročito engleske propagande, ali držimo da osobito mi Hrvati moramo u ime istine protestirati i pljuniti na jednu od najvećih sramota Engleske i Francuske. S punim pravom pitamo se šta su radile Engleska i Francuska koje su preko svoje propagande neprestano govorile o demokraciji, o borbi za prava malih naroda, o narodnom samoodređenju, kada je hrvatski narod proživljavao svoju krvavu kalvariju, uništavan, ubijan i pljačkan po zagovornicima anglo i franko filske politike?! Zašto su ti koji su govorili o borbi za pravo malih naroda i narodnom samoodređenju, sramotno šutili kada su u Hrvatskoj padale stotine hrvatskih sinova i kada su se u njoj dešavali najbarbarskiji zločini? Dok je Hrvatska patila i stenjala u diktaturi tražeći pravo samoodređenja i slobodu svoga naroda, engleska i francu-

ska propaganda su prešućivale prilike u Hrvatskoj i u isto vrijeme i dalje govorile o zauzimanju za slobodu malih naroda i narodno samoodređenje.

Već više godina postoje u Portugalu, a od novijeg vremena u Španjolskoj i Rumuniji odsjeci i ministarstva za propagandu. Svi ti odsjeci i ministarstva imaju za cilj da kulturno i nacionalno odgoje narod, a osobito omladinu. U Sovjetskoj Rusiji u Centralnom Komitetu koji stoji na čelu čitave državne organizacije nalaze se uz posebne odjele za kulturu, narodnu prosvjetu, školstvo, štampu i nakladništvo, također i odsjeci za propagandu i agitaciju.

Kao glavnu kakarteristiku sovjetske propagande i s njom povezane komunističke propagande u pojedinim zemljama može se spomenuti prilična doza neistine s kojom ni jedna propaganda nije toliko krcata. Ne nabrajajući mnoge negativne strane te propagande, gledajući na nju iz nekoliko perspektiva Hrvati sa svog nacionalnog stanovišta mogu slijedeće ustvrditi:

> komunistička propaganda zajedno sa svojim židovskim pomagagačima zauzimala je uvijek protuhrvatsko stajalište, potpomagala je stanovište svih protuhrvatskih političkih, socijalnih i kulturnih pojava, zagovarala je uvijek jugoslavenstvo i bila je vječni i nepomirljivi protivnik hrvatske slobode i nezavisnosti.

S toga stajališta posve je razumljivo da se Hrvati prema njoj najnegativnije odnose i da će s tim u skladu u bliskoj budućnosti učiniti s tom pojavom ono što i zaslužuje.

Među prvim državama koje su osnovale ministarstvo za propagandu bila je Italija. Danas to ministarstvo nosi ime: ministarstvo za narodnu kulturu.

1934. je najprije osnovan središnji ured za štampu kojim je upravljao grof Ciano, 1935. je taj ured postao državni podsekretarijat, a iste godine je osnovano gore spomenuto ministarstvo za štampu i propagandu, čije je vodstvo preuzeo u početku Dino Alfieri. Ministarstvo za propagandu nadzire sva publicistička sredstva u Italiji. Rad je toga ministarstva olakšan radi korporativnog sustava u kome se štampa nalazi. U korporativnom sustavu države štampa je zajedno s industrijom papira učlanjena kao posebna korporacija. Svi novinari su učlanjeni u fašističkom nacionalnom sindikatu novinara, a njihovo je ime u službenom registru svih talijanskih novinara. Štampom upravlja to ministarstvo na dva načina: neizravno po agenciji Stefani i izravno po uputama Ministarstva. Ministarstvo naročito nastoji da izbjegne šabloniziranje i jednoličnost štampe. Zbog toga je mini-

starstvo odredilo većim listovima posebne zadatke, tako da svaki od njih obrađuje posebno područje. Vrijedno je istaći, da je sam Mussolini bio već prije rata novinar. 1912. je urednik socijalističkog »Avantija«, a 1914. urednik lista »Popolo d' Italia«. Za talijansku štampu je njegovo djelovanje vrlo značajno.

Sigurno ni u jednoj državi nije posvećeno toliko brige i smisla za propagandu kao u nacionalsocijalističkoj Njemačkoj. Odmah pri osnutku Nacionalsocijalističke stranke Hitler je, kako to kaže u »Mein Mampf« preuzeo vodstvo odsjeka za propagandu, koju je odlično organizirao i koja mu je mnogo koristila. Kasnije ga je zamijenio dr. Göbels koji se već u početku svoje suradnje u Hitlerovom pokretu odlikovao velikim smislom za propagandu. Dobar je govornik i nastupao je u svim izbornim borbama uz Hitlera, sastavljao mnoge nacionalsocijalističke letke i plakate i napisao nekoliko propagandističkih knjiga. Kad su nacionalsocijalisti došli na vlast 1933 iz informacionog ureda za štampu i iz stranačkog odsjeka za propagandu stvorili su Ministarstvo za narodno prosvjećivanje i propagandu (Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda). Dr. Göbels je to ministarstvo uredio po uzorima istovrsnog talijanskog ministarstva, a i po svojim vlastitim namislima.

Njemačko ministarstvo za propagandu uzorno je uređeno i po svojoj organizaciji nadmašilo je sva ostala ista ministarstva kod drugih država u svijetu. Obuhvaća sva publicistička sredstva i dijeli se na ove odjele:

1. Uprava i računovodstvo,
2. Propaganda
3. Radiofonija
4. Štampa (s odjelom za slike i ilustracije)
5. Film
6. Kazalište
7. Obrana od protivničke propagande
8. Književnost
9. Glazba i umjetnost

Odjel broj 4. dijeli se na ove pododjele:

1. Političke vijesti
2. Propaganda u inozemstvu
3. Vijesti putem radija
4. Arhiv vlade Reicha
5. Njemački lektorat
6. Inozemni lektorat
7. Obavještajna služba

Za propagandu njemačka vlada potroši velike svote novaca. Prema statističkim podacima u Njemačkoj se prošlih godina samo za ekonomsku propagandu trošilo preko 2% narodnog prihoda što iznosi preko milijardu dinara, a proračun za troškove političke propagande je sigurno još veći.

Bez sumnje Njemačka je od svih nacionalističkih i od ostalih država najbolje organizirala i uredila djelovanje propagande. Teorija i praksa propagande čine u Hitlerovoj Njemačkoj jednu cjelinu.

Nauci o propagandi i publicistici posvećena je velika pažnja, a njemački stručnjaci i učenjaci za propagandu i publicistiku danas su svjetskog glasa. U svom djelovanju se stručnjaci služe strogim naučnim metodama. Djelovanje i rad propagande sistematizirali su i propagandu su prozvali naukom opće publicistike kojoj su nakon poučavanja povijesnog razvoja publicističkih sredstava — osobito štampe — i socio-psiholoških pravila, postavili temeljne zakone.

Posebni instituti i odsjeci za propagandu i publicistiku postoje na sveučilištima u Berlinu, Leipzigu, Münchenu, Hamburgu, Kölnu, Heidelbergu, Münsteru, Freiburgu i još nekim gradovima. Od njemačkih stručnjaka s područja nauke o propagandi i publicistici poznati su Dovifat. Bömer, Münster, D' Ester i dr. O nauci o propagandi i publicistici postoji u Njemačkoj, a osobito iz pera spomenutih učenjaka i stručnjaka iscrpiva i solidna literatura, i izlazi nekoliko stručnih časopisa (kao na pr. »Zeitungswissenschaft«.

Po njemačkom pozitivnom pravu sva publicistička sredstva moraju stajati u službi države. Ona su pomoćna sredstva državnom i narodnom vodstvu, koja ne mogu biti oružje stranačke borbe, ona zajednički formiraju javno mišljenje po nacionalsocijalističkom shvaćanju jedinstva nacije. U današnjem ratu njemačka je propaganda naročito dobro organizirana i ona ima svoje posebne ciljeve, dok je naprotiv u prošlom svjetskom ratu veliki nedostatak Njemačke bio u tome, što je imala veoma slabu propagandu. General Ludendorf tvrdi u svojim memoarima da su uspjeh saveznika u prošlom ratu izvojevali dobrim dijelom publicisti Engleske i Francuske. Dok je saveznička propaganda u prošlom ratu bila vrlo dobro organizirana, njemački car Vilim je vrlo malu pažnju posvetio propagandi i nije pobijao protivničku propagandu. To je bio jedan od uzroka zbog kojih je taj car omrznut preko savezničke propagande pred svjetskim i njemačkim mišljenjem izgubio rat. U godišnjaku za 1940. Visoke škole za politiku (Berlin) u svom članku o metodi laži protivničke štampe protiv Reicha njem. stručnjak za propagandu Karl Bömer daje ovaj značajan

sud o tome zašto su Nijemci poraženi u svjetskom ratu. »Mi konačno nismo izgubili rat zato što bi možda moralno izgubili, ili zato što nismo bili dosta hrabri, nego zato što nismo poznavali propagandno oružje. Vojničku pobjedu koju smo izvojevali, s lažima su nam oduzeli«.

U okviru mobilizacije svih snaga s kojima Njemačka kani doći do pobjede propaganda ima danas jednu od najvažnijih uloga, ona ima veliku nacionalno-političku misiju.

Što se tiče načina protivničke propagande, a naročito širenja neistinitih vijesti oni su u današnjem ratu u propagandi kod protivnika Nijemaca isti kao i u svjetskom ratu.

Kako Bömer tvrdi te lažne vijesti se šire po više zakona među kojima su i zakoni aktualiteta, krilatice (na pr. kako su savezn. govorili u svjetskom ratu da se bore protiv Vilhelmove Njemačke, a ne protiv njemačkog naroda), ponavljanja i konačno zakon autoriteta (nastoji se što uglednije publiciste i autore predobiti za propagandu).

Vrlo važna karakteristika njemačke sadašnje ratne propagande je ta što ona nije u defenzivi, nego u ofenzivi. Zajedno s njemačkim ratnim oružjem, zajedno s ofenzivama, na kopnu, moru i u zraku ide i ofenziva propagande. Dok je u Njemačkoj potpuno onemogućena tuđinska propaganda (to u prošlom ratu nije bilo moguće) u inozemstvu se nastoji svim silama paralizirati saveznička propaganda a plasirati njemačke vijesti i njemačke informacije. Vrijedno je istaći, a to često priznaju direktno i indirektno i njemački protivnici da su njemačke vijesti i izvještaji prilično objektivni i obično točniji nego saveznički (što smo se osobito mogli osvjedočiti prilikom borbi u Poljskoj, Belgiji, Nizozemskoj i Francuskoj.

Državna je vlast stavila pod svoju kompetenciju sva propagandistička sredstva, od kojih su u ovom ratu osnovna sredstva: štampa, radio i film. Što se tiče ideološkog principa njemačka je propaganda proglasila sadašnji rat za rat o kome zavisi hoće li njemački narod postojati ili ne će postojati. »Mi moramo pobjediti ili treba da nestanemo«.

»Zašto ćemo pobijediti? Jer nećemo da budemo iskorijenjeni!« Njemačka je izdala veliki broj propagandističkih brošura i knjiga s kojima upoznaje svjetsku javnost o svojim ciljevima o stanju planovima Engleske. Sve te njemačke publikacije koje su kao odgovor cjelokupnoj protivničkoj propagandi. Na svaki izazov protivničke štampe, izjave protivničkih političara i sve ono čime se hoće napasti Njemačku, njezin narod i vodstvo odgovara njemačka propaganda, pobija i napada iznoseći svoje argumente.

Sva su sredstva propagande iskorištena do skrajnih granica. Za ta je sredstva rekao Hitler: »Cjelokupna odgojna sredstva« kazalište, film, literatura, štampa, radio trebaju služiti održanju žive i vječne vrijednosti u biću našega naroda«.

Njemački učenjak Sombard u svojoj raspravi »Schema der Nachrichtenpublikation« dijeli sredstva za obavještavanje javnosti na posredna i neposredna. Prema njegovom mišljenju posredna su sredstva: štampa, naročito knjiga, brošura, letak, novine i časopis. Što se tiče važnog sredstva — radio, dr. Göbels je na otvorenju ncionalsocijalističke radio izložbe u Berlinu 1933. rekao: »Što je štampa bila za 19. vijek, to će radio biti za 20. vijek. Možemo za naše vrijeme da riječi Napoleonove o sedmoj sili svijeta izmijenimo i kažemo da je radio danas osma sila svijeta«.

Prvom i najosnovnijem propagandnom sredstvu — govoru se u Njemačkoj posvećuje mnogo pažnje, pa se retorika vrlo goji tako da Njemačka uz Hitlera ima veliki broj izvrsnih govornika, što nije bilo u svjetskom ratu. Hitler je govoru i njegovoj važnosti u Mein Kampf-u posvetio nekoliko važnih misli, a i sam je dobar govornik. Kako dr. Dietrich pripovijeda u svojoj knjizi »Mit Hitler in die Macht« Hitler je svojim govorom u Düsseldorfu 1932. g. masu, koja je bila sasvim protiv njega, u roku od dva sata predobio za sebe. U ovom ratu Hitler je održao nekoliko važnih govora, a govorili su i drugi predstavnici Njemačke. Svim tim govorima daje se dakako veliki publicitet. U Njemačkoj, toj klasičnoj zemlji štampe najuplivnije sredstvo propagande su dakako novine. Dnevnika ima veliki broj, pa zato naklade pojedinih listova nisu jako velike. Glavni i službeni list je »Völkischer Beobachter« (naklada 600.000 primjeraka u 3 različita izdanja: za sjevernu Njemačku, za južnu Njemačku i za Austriju). Kad su nacionalsocijalisti došli na vlast jedan od prvih čina njihove vlade je bio osnutak obavještajnog novinskog ureda DNB (Deutsches Nachrichten-Büro) koji je nastao fuzijom WTB (Wolfov telegrafski ured i TU (telegrafska unija), a iza 1933. g. uređena je i dnevna konferencija njemačke štampe kod koje sudjeluju predstavnici DNB-a, glavnih njemačkih listova i Ministarstva propagande.

Najveći dio materijala dobivaju njemačke novine od agencije DNB, a opširne prikaze s bojišta i ilustracije daje im naročita grupa Propagandne Kompanije (PK). To je naročito odjeljenje kod Vrhovnog vojnog zapovjedništva u kojemu služe novinari, radio reporteri i filmski reporteri. Svi oni nose vojničke uniforme, bore se rame uz rame s ostalim vojnicima i u isto vrijeme s fronte šalju izvještaje, izvršuju radio prenose i snimaju. Najbolje ratne žurnale snimili su članovi PK davajući pri tome vrlo mnogo žrtava tako da kod snimanja

kojeg ratnog žurnala pogine priličan broj ovih najsavremenijih ratnih publicista čije je zvanje u mnogim slučajevima pravo herojstvo.

Svoju nakladu označuje svaki njemački list u tzv. »Impressumu« na 4. strani. Prava i dužnosti urednika listova uređena su zakonom o urednicima (Schriftleitergesetz od 1933.). U skladu s nacionalsocijalističkim shvaćanjima urednici ne smiju dopustiti da u njihovim listovima izađe išta što pojedinačne interese pretstavlja interesima zajednice i opće koristi, što slabi snagu države unutra i napolju, što se kosi s čašću i dostojanstvom Nijemaca, što vrijeđa čast ostalih osoba i što je uopće protiv morala.

Kako nacionalsocijalistički ideolozi tvrde njemačka štampa ne smije nastojati da materijalno koristi pojedinim vlasnicima, već ona mora biti u službi naroda, ona se mora zalagati za interese i prava nacije i države.

Državna vlast upotrebljuje štampu u tri smjera:

1. da informira svoju javnost
2. da podiže borbeni duh naroda i
3, da inozemstvu prikaže svoj program i ciljeve.

Čitavu njemačku štampu vodi sam ministar propagande, a glavni šef štampe je dr. Dietrich.

Velika se pažnja posvećuje stranoj štampi, prati se njezino pisanje i pazi se na objektivnost izvješćivanja stranih novinara koji se nalaze u Nejmačkoj. Za strane je dopisnike važna politička korespodencija koju izdaje ministarstvo inostranih poslova (Diplomatische Korespodenz). Ministarstvo propagande ima veliki i dobro organizirani otsjek za inostranu štampu, koji se dijeli na otsjeke za pojedine dijelove Evrope i izvanevropskih zemalja. Otsjek za inostranu štampu vodi dr. Karl Bömer (to je već spominjani profesor novinske znanosti na berlinskom sveučilištu), a otsjek za jugoistok dr. Babin. Pred stranim novinarima se prikazuju ratni žurnali, daju im se svakodnevne informacije i izjave i priređuje se posebna predavanja na kojima govore istaknuti prvaci nacionalsocijalizma.

Osim štampe kao moćno publicističko sredstvo mnogo upotrebljavaju Nijemci radio. Vrijeme određeno za propagandu preko radia iskorišteno je do maksimuma. Ne samo na njemačkom nego i na ostalim jezicima njemačke radio stanice daju dnevne izvještaje i vijesti, a puno se prenosi i vojnička muzika i nacionalne pjesme. Po svim lokalima i raskršćima postavljeni su megafoni, tako da svaki može čuti vijesti. Radio pretplatnika ima Njemačka oko 8 milijuna. Preko državih vlasti organizirano je slušanje stranih radio stanica tako da bi njemački radio u što kraćem roku mogao odgovoriti vijestima stranih osobito protivničkih stanica.

U službi propagande stoji i film. Po njegovom sadržaju Nijemci film dijele na kulturni žurnal i na zabavni film. Po svojoj tehničkoj opremi njemački filmovi su danas vrlo dobri. Sadržajnoj strani filma posvećena je velika briga. I tu je uzeto načelo, da film mora stajati u službi naroda i države. Ni jedan film se ne može snimiti bez odobrenja ministarstva propagande. Za vrijeme ovog rata snimljeno je nekoliko filmova o ratnim dogadjajima, a naročito mnogo filmova o njemačkoj avijaciji. Poznat je naročito film »Feuertaufe« (prikazuje djelovanje njemačkog zrakoplovstva u Poljskoj) kojemu je njemačka propaganda dala veliku važnost. Jedan od najboljih ratnih žurnala je film »Od Narvika do Pariza«. U zadnje vrijeme snimljeno je nekoliko vrlo dobrih filmova koji prikazuju borbu Iraca za slobodu. U ratnim filmovima zastupana je po drugom zakonu propagande kategorija strašnog i užasnog, jer tzv. »Greuelpropaganda« ima veoma dobro djelovanje.

Glazba i pjesma su također moćna sredstva u njem. propagandi. U ovom ratu je među ostalim pjesmama vrlo popularna »Wir fahren gegen Engelland«, a od koračnica je poznata ona iz filma »Feuertaufe« »Bombe nad Engleskom«.

U svim tim predavanjima, govorima i svim ostalim propagandističkim sredstvima nacionalsocijalisti se drže načela, da se narod može osvjedočiti u opravdanosti neke teze ili ideje samo dobro organiziranom propagandom zato su sva sredstva njemačke propagande zaista savršeno organizirana.

Naročito ukusno i dobro organizirano sredstvo u tom smislu su njemački časopisi, koji su vrlo dobro opremljeni, i imaju dobre ilustracije. U današnjoj Njemačkoj postoji 36 grupa časopisa s godišnjom nakladom od 119 milijuna komada, svakako moćno sredstvo koje ima važni utjecaj ne samo na njemački narod nego i na ostali svijet.

Što se tiče knjiga Njemačka ima ogromnu količinu literature za svrhu propagande. Najveću nakladu među svim njemačkim knjigama dosegla je Hitlerova knjiga »Mein Kampf« koja je dosegla nakladu od preko 5 milijuna primjeraka. Ta je knjiga prevedena i na mnoge druge jezike.

Njemačko književno tržište je puno milijunskih naklada mnogih knjiga o svim problemima političkog, ekonomskom i kulturnog karaktera. Naročitu ulogu imaju brošure, koje su na svim područjima pisane u borbenom nacionalsocijalističkom duhu. Mnoge su brošure u ovom ratu izašle u obliku slikovnica, koje se sastoje od fotografija, karikatura ili crteža. Poznate su slikovnice »Polensblutschuld«, »Frankreichsschuld«, »Chamberlain beschirmt und unbeschirmt«.

Vrlo mnogo se u njemačkoj propagandi upotrebljava plakat i letak. Nacionalsocijalistički su plakati obično tehnički dobro dotjerani, ukusni i mnogovrsni, a rasprostranjeni su i plakati u obliku velikih fotografija.

Slike, bilo da se nalaze u novinama, časopisima, knjigama ili u izlozima, takodjer služe ulozi propagande, a rabi se i usmena propaganda (»Mundpropagande«). Osim toga upotrebljava se za propagandu mnogo drugih sredstava i načina kao što su spomenici, izložbe, razne parade, socijalne akcije, naučne priredbe i slično, a cjelokupna propaganda države, nacionalsoc. stranke i raznih institucija ima svoju pravnu organizaciju.

*

Kako smo vidjeli moć današnje propagande je nesumnjivo velika, ona je zaista velesila u suvremenom javnom životu i njom se služe najmodernije i najjače države.

Kod nas u Hrvatskoj još nema razvijene propagande, a nema za nju ni dovoljan broj sposobnih stručnjaka. Što se tiče svih vrsti propagande u političkim i socijalnim previranjima našeg javnog života 19. i 20. stoljeća do najnovijih dana dalo bi se svakako iznijeti dosta zanimivih pojedinosti, no to bi bio predmet posebnog proučavanja.

Mi danas nemamo u najmodernijem sredstvu suvremene propagande — u novinstvu, dovoljno spremnih ljudi; imamo vrlo mali broj sposobnih novinara s potrebnom izobrazbom (fakultetom, školom za novinsku znanost i sl.), a i ostala publicistička sredstva imamo jako maleni broj stručnjaka Hrvata. U kratko rečeno stručnjaka za propagandu gotovo nemamo.

Na našoj je generaciji da uz riješenje svih ostalih teških i lakih problema riješi u budućoj Hrvatskoj važan problem propagande. Za to riješenje treba puno truda, puno požrtvovnosti, sposobnosti, novaca i naravno ono što smatramo i mislimo pd budućom Hrvatskom.

Trebamo za propagandu u budućoj Hrvatskoj u prvom redu kadar sposobnih stručnjaka za sva publicistička sredstva. Ti stručnjaci trebaju svakako imati potrebnu izobrazbu, moraju poznavati sva pitanja suvremene propagande i moraju biti za svoj poziv osposobljeni u Njemačkoj, zemlji najmodernije i najbolje organizirane propagande. Sa svim propagandnim sredstvima upravljat će posebni državni odjel za propagandu (kako će se zvati to nije sada potrebno raspravljati). Taj odjel će pod svojim isključivim utjecajem i kompetencijom imati svu brigu i sve poslove oko cjelokupne propagande sa svim njezinim potrebama, organizacijom i svim ostalim pitanjima.

Vrhovni cilj svih publicističkih sredstava koja služe hrvatskoj propagandi bit će: služiti do skrajnih granica interesima hrvatskog naroda u najvećem njegovom broju i hrvatske zemlje u najširim njezinim granicama, odgajati u najhrvatskijem duhu hrvatski narod, braniti i pomagati njegov ugled, korist i ciljeve u domovini i izvan domovine.

Osim svojih ciljeva u domovini hrvatska propaganda ima u inozemstvu naročito važnih zadataka:

mora upoznavati cjelokupni svijet, a naročito bliže susjede s ciljevima i interesima Hrvatske i Hrvata, sa stanjem kulturnog i političkog života u Hrvatskoj, s prošlošću Hrvatske i svim njezinim vrednotama.

Hrvatska će propaganda služeći Hrvatskoj u okviru hrvatskog narodnog pokreta potpomagati na svim linijama hrvatsku politiku i njezine ciljeve, a s tim u vezi pomagat će i što jaču političku i kulturnu ekspanziju Hrvatske.

Posebni odio u Hrvatskoj postojat će za propagandu među Hrvatima u tuđini.

Mi nismo zaboravili, niti ćemo ikada zaboraviti da izvan granica povijesne i šire Hrvatske, u Evropi i u ostalim zemljama ima preko milijun i pol Hrvata.

Hrvatska će propaganda svim silama pomagati nastojanja, hrvatskih vodećih faktora, da što prije i u što većem broju u ovim novim vremenima seobe naroda vrate Hrvate iz tuđine na njihova stara ognjišta.

Organizacija propagande u budućoj Hrvatskoj trebat će biti što savršenije sprovedena, i na propagandu će se morati uložiti vrlo mnogo energije i pažnje, tako da će u životu nove Hrvatske propaganda biti zaista vrlo moćno sredstvo, sila koja će u svojoj snazi služiti Hrvatskoj i Hrvatima.

Hrvati su uvjereni da će to u skoro vrijeme moći ostvariti.

Jure Prpić

Upotrijebljena literatura:

Prof. dr. Emil Dovifat: Zeitungswissenschaft (Berlin, 1931.).

Dr. Ernest Bauer: Štampa europskih velevlasti (Zagreb, 1940.).

Dr. Ernest Bauer: Prvi koraci moderne publicistike (Kolo M. H. 1938.).

Dr. Ernest Bauer: Značaj moderne publicistike (Kolo M. H. 1940.).

Niz informativnih članaka o propagandi u Njemačkoj od Eduarda Čalića u »Novostima« od 1.—5. kolovoza 1940.

KRSTO I. FRANKOPAN U UMJETNOSTI

Sjevernoistočno od Linza nalazi se mjestance Obervellah. U crkvi tog mjestanca, u lijevoj poprečnoj ladji nalazi se na baroknom oltaru interesantna oltarna slika. (sl. 1.) To je triptih, kojega su krila s obe strane oslikana .Na srednjem panou triptiha, u donjem lijevom uglu naslikan je jedan mali hodočasnik. On stupa prema jednom kamenu, na kome nalazimo ovaj napis:

IOANNES SCORELIUS HOLLANDUS
PICTORIE ARTIS AMATOR
PINGEBAT ANNO

Na stražnjoj je strani slika datirana: ANNO DNI 1520 — XV und in XX Jar. Ispod tog napisa na stražnjoj strani nalazimo i dva grba, očito grbovi donatora te oltarne slike (sl. 2.). Lijevi grb u gornjoj polovici lijevo pokazuje šesterokraku zvijezdu — drevni frankopanski grb. Desno od njega nalazimo u grbu dva lava, koji lome hljeb: to je grb rimske obitelji Frangipane, što ga je papa Martin V. podijelio našem Nikoli Frankopanu u prvoj polovici XV. vijeka. Desni grb pokazuje u jednoj polovici polovinu nekog cvijeta, a u drugoj polovici liljana. Taj se grb onda nalazi i u donjoj polovici Frankopanovog grba.

Koji je bio taj Frankopan, koji je tu u Koruškoj, daleko od svoje postojbine Senja, Krka i Modruša dao postaviti taj triptih?

God. 1518. štampan je u Veneciji u tiskari Gregoriusa de Gregoriis »Das deutsch-römische Brevier«. Prije početka samog teksta brevijara nalazimo drvorez, koji pokazuje slične grbove, kao što smo ih vidjeli i na stražnjoj strani srednjeg panoa u Obervellachu. Očito su donatori jednog i drugog djela isti. Jedino nam taj brevijar daje točnije podatke o tim donatorima. Oni se u predgovoru spominju: »Na čast najsvetijeg nestvorenog svemogućeg nedjeljivog Trojstva, Boga Oca, Boga Sina, Boga Svetoga Duha i na čast najsvetije Djevice Marije, čiste Bogorodice i svih svetaca Božjih je taj svake hvale dostojan molitvenik preveden s latinskoga na njemački, s obzirom na to, da se ne razumije svatko u glasoviti latinski jezik. A prije ni nije bilo običajno, da žene uče u svojoj mladosti takav jezik. Radi toga ne mogu mnogi pobožni ljudi vršiti svoju pobožnost po svojoj želji niti sasvim, a niti ispravno. Jer ne shvaćaju srcem ono, što ustima govore. Zato je preveden taj njemački brevijar s rimsko-latinskoga na veću slavu Božju i izabran i preveden dobrim njemačkim narodnim jezikom i uređen po pravom i istinitom redu

rimske crkve i štampano je četiri stotine knjiga na trošak i u nakladi visokorođenog gospodina, gospodina Kristofora Frankopana, kneza i grofa senjskog, krčkog i modruškog zajedno s njegovom milostivom, ljubljenom ženom, gospođom Apolonijom. U noba najuzvišenijeg, najmoćnijeg, nesavladivog kneza i gospodara, gospodina Maksimilijana, rimskoga cara vodio se rat protiv mletačkog senata. U toj službi carskom veličanstvu padom s konja nastradao i trpio i bi ulovljen između Gradiške i Gorice od vojske mletačke gospoštije i bio je zatvoren u Veneciji u jednoj tamnici ili zatvoru (nazvanom dorasel), od 5. dana lipnja u 15. stoljeću i 14. godini do zadnjeg dana listopada 15. stoljeća i 18. godine. To vrijeme njegovog milostivog zatvora obuhvaća do tog dana 53 mjeseca manje 5 dana. I još su ga držali u zatvoru. Njemu je bila dična grofica, supruga njegove milosti osobito vjerni drug u strogom zatvoru 22 mjeseca, dozvolom mletačke gospode i stanovala je kod njega. Zato vrlo zahvaljuje grof i grofica Božjom voljom za sve ono i mole, da svaki griješnik, koji ima od Boga milost, moli ovu najdragocjeniju i najkorisniju molitvu i da ne zaboravi u svojoj pobožnosti prema najvećem, vječnom, božanskom veličanstvu da moli u ime njih oboje za oproštenje njihovih grijeha, za podijeljenje božanske milosti, za oslobođenje iz zatvora i za vječni mir svim kršćanskim dušama. Amen.«

Donator ovog brevijara i one oltarne slike u Obervellachu bio je, dakle, Krsto Frankopan i njegova žena Apolonija. Taj Krsto Frankopan bio je sin kneza Bernardina Frankopana (1453.—1530.), a umro je prije svog oca (1527.). On pripada ozaljskoj grani porodice Frankopana. Imanje je te porodice, naime, bilo tako veliko, da ga knez Nikola god. 1449. razdijelio sedmorici svojih sinova i jednom unuku i tako nastade osam linija porodice Frankopan. Ozaljska linija, kojoj pripada naš Krsto (izumrla nećakom Krstinim Stjepanom III. god. 1577.) drži imanja Ozalj, Ribnik, Dubovac, Zvečaj, Vitunj, Modruš, Grobnik, Trsat, Bakar, Bakarac, Hreljin, Drivenik i Novi. Njegova žena bila je Apolonija Lang od Wellenburga. Ona je kćerka augsburškog patricija Hansa Langa, a sestra diplomate i crkvenog dostojanstvenika Matije Langa.

Krsto je baštinio staru mržnju Frankopana prema Veneciji, koja datira još tamo iz 13. vijeka, kad im je Venecija 1244. oduzela Krk i uvijek je nastojala, da im malo po malo oduzima od njihovog imanja. I tako se i kod Krste javilo ono staro suparništvo. On ide štaviše tako daleko, da u spomenutim borbama stotinuidvadesetorici stanovnika sela Muzzano, nedužnim seljacima, kopa oči i reže u osveti palčeve. Ali on je u svojim najintimnijim časovima ipak samo slab

čovjek. Kroz četiri i pol godine tamnovanja on čitavo vrijeme moli i moljaka svuda i svakoga, da interveniraju za njegovo oslobođenje. Zaboravio je na svoje geslo: Spes mea in Deo, pa plače i jadikuje, on, za koga veli očevidac bitke kod Varaždina Johannes Zermegh, da je »strastveni i za ratom požudni čovjek«, »kao što je i njegov otac muž »indomitae fortitudinis et audaciae. »Taj Krsto, za kojega spomenuti Zermegh kaže: »Po smrti su njegovoj svi, koji su pripadali stranci kralja Ivana, u Hrvatskoj, u Slavoniji, štaviše i u Ugarskoj, izgubili srčanost«, taj isti Krsto cvili u tamnici: »I meni se hoće slobode«. A kad je s vojskom dolazio u Friaul, javljaju Mlečani: »Čitava domovina kršće od straha i bježi: svuda se govori, da dolaze neprijatelji u Friaul. »A tko je bio taj neprijatelj? Krsto Frankopan, knez krčki, modruški i senjski, neprijatelj Venecije, a inače u svojim najintimnijim časovima slabić.

Zanimljivo je promatrati te dvije komponente ličnosti donatora oberfelaškog triptiha. Taj heroj carske vojske, povukavši se u tamnici venecijanskoj u sebe i zaboravivši na sve ono, što se bez njega odigrava u Istri, postaje sasvim nešto drugo. Njegova korespondencija s Apolonijom odkriva nam tu drugu komponentu njegove ličnosti. Svi su još listovi doduše pisani prema formularima 16. vijeka s adresom »blagorodnoj gospodji Apoloniji, grofici Frankopan«, ali odasvud izviruje ono drugo, unutarnje lice Krstino. I ako je on skoro čitav svoj život proveo u bojevima, ipak je za poznavanje njegove ličnosti isto tako važno ovih četiri i pol godina njegovog tamnovanja. Njegovo je vanjsko lice bilo okrutno, krvoločno, jer ga je formirala s jedne strane naslijeđena mržnja na Veneciju i neka želja za borbom, a s druge strane prilike i dnevni događaji oko njega. Pa ipak, taj čovjek, kojemu nije bilo ništa sakrosanktno, on u tamnici daje prevoditi brevijar zato, da drugi pobožni ljudi mogu iz njega moliti. Kod njega se iznenada javlja neka forma altruizma. On čak uviđa, da je griješnik i moli, on, gospodin knez Frankopan, ponosni protivnik Venecije, da se drugi ljudi mole za njegove grijehe. Svakako je zanimljiv problem ne samo njegove ličnosti nego i drugih u to doba.S jedne strane ona bezobzirna feudalno-plemićka okrutnost, a s druge njihova religioznost, koja izbija tek u najiskrenijim njihovim časovima. U ovakvim časovima rodila se zamisao za prijevod spomenutog brevijara, a sigurno na poticaj njegove žene Apolonije. Brevijar je štampan kod Gregoriusa, koji je počeo raditi u Veneciji. Brevijar sadržaje 512 listova. Na drugom se listu nalaze spomenuti grbovi. Iza grbova dolazi uvod, koji smo prije citirali. Najinteresantniji je svakako drvorez, na kojima nalazimo likove Krste i Apolonije (sl. 3.). U gornjoj polovici drvoreza kruni Bog Otac i Bog Sin Majku

Božju, koja je okružena anđeoskim glavama. Nad njom lebdi simbol sv. Duha, golub. U pozadini lijevo i desno korovi svetaca i svetica. U donjem dijelu drvoreza kleče lijevo i desno Krsto i Apolonija, stavljeni u valoviti pejsaž. Krsto u oklopu, samo mu je kaciga na zemlji pred njim, a na glavi mu je neka suknena krpica, Ima dugu bradu. S druge strane kleči Apolonija u jednostavnoj haljini s ogrlicom, a na glavi joj je ukrašena kapica. Oboje drže sklopljene ruke, a nad njima su napisi: Christoforus — Apolonija. Nema nikakve sumnje, da se tu radi o portretima donatora, a ne o njihovim patronima, a likovi su sigurno radjeni prema naravi. A da nisu u detaljima sasvim točni, to ni ne treba spominjati. Prema tom Kristinom portretu rađena je i Rendićeva bista na Zrinjskom trgu u Zagrebu, pred zgradom Hrvatske akademije. Tehnički je drvorez dosta grub i primitivan. Iza tog drvoreza dolazi sam tekst brevijara, a konačno i završetak, koji je također zanimljiv: »Konac je njemačkom rimskom brevijaru, koji je priređen po latinskom rimskom brevijaru, prema pravom istinitom narodnom njemačkom jeziku (troškom gore navedenog plemenitog visokorodnog gospodina. gospodina Kristofora Frankopana, kneza i grofa senjskog, krčkog i modruškog itd. zajedno s njegovom suprugom vrlo poznatom milostivom gospodjom Apolonijom, od svih najdostojnijom groficom Frankopan), izabran i štampan. Taj je brevijar ispravio duhovni brat Jakob Wyg, reda bosonožaca u Kolmaru s osobitim marom, priredio i u takav red stavio. Štampano i sretno s velikom marljivošću dovršeno u Veneciji po časnom majstoru Gregoriu de Gregoriis. Godine poslije rođenja našeg Gospodina tisuću pet stotina i osamnaeste, zadnjeg dana mjeseca listopada. Zato hvalimo i zahvaljujemo nestvorenom, neshvatljivom, svemogućem i najsvetijem Trojstvu, Bogu Ocu, Bogu Sinu i Bogu Duhu Svetomu, koji je tu i koji je tu bio i koji će tu biti i u buduće, kojemu neka je slava, dika i čast od svijeta do svijeta. Amen«. Na predposljednjoj stranici nalazi se konačno registar. Brevijar je štampan u dva stupca, a slova su gotska.

Osim dva spomenuta drvoreza djelo je ukrašeno mnoštvom drugih drvoreza, inicijala i ornamenata. Moram dodati, da je zapravo samo drvorez krunisanja Marijinog i drvorez s grbovima rađen specijalno za ovaj brevijar. Ostali su drvorezi uzeti iz latinskog brevijara, koji je štampan u Veneciji god. 1508. Butsch (u »Bücherornamentik der Renaissance«) misli, da ti drvorezi potječu iz tiskare Soncinove, a da ih je izradio Floriox Valvassore. Nagler zaključuje, da je autor drvoreza Iuan Andrea Valvassore. Signatura ZA-Zuan Andrea, a IA ili ia = Juan Andrea. Taj je Valvassore učenik Mautegnin i mnogo surađuje kod izdavanja rimskih klasika i brevijara.

Vratimo se sad na čas našem triptihu .Spomenuli smo, da je on signiran sa: IOANNES SCORELIUS HOLLANDUS i godinom 1520. Slikar, o kome se ovdje radi, je Jan van Scorel, rođen u selu Schoreel kraj Alkmara u Holandiji god. 1495. On spada među tzv. romaniste tj. slikare, koji su nastojali, da unesu renesansni način izražavanja u holandesko slikarstvo. U želji, da se što više izobrazi, pošao je preko Kölna i Nürnberga u Štajersku, gdje se je zadržao neko vrijeme radeći (kako piše njegov životopisac Carel van Mander u svojoj Het Schilderboek, arlem 1604.), a odavde u Veneciju. Iz Venecije je pošao u svetu zemlju. Na povratku dođe opet u Italiju, a dulje je radio u Rimu. Iza tog boravka vrati se u Nizozemsku, gdje je živio i radio do svoje smrti god. 1560.

Triptih u Obervellachu je rad, koji pada u vrijeme prije njegovog boravka u Italiji i zato ni ne nosi karakteristike njegovih kasnijih djela. Srednji dio triptiha prikazuje grupu ljudi, muškaraca, žena i djece, koji su se skupili oko centralnog lika Majke Božje s malim Isusom na ruci. U pozadini pejsaž s arhitekturom. Desno krilo triptiha prikazuje lik sv. Kristofora, koji preko vode prenosi na ruci Isusa (ovaj drži u lijevici kuglu), a odupire se o jedno drvo, koje je, iako suho — po legendi — prolistalo. Desno od njega u pozadini u pejsažu jedan pustinjak pod strehom. Lijevo krilo triptiha prikazuje u prednjem planu ženski lik u bogatim haljinama, s knjigom u lijevoj ruci, a u desnici s kliještima, atriboutom sv. Apolonije. U pozadini bogati pejsaž sa šumom, vodom, zgradama i s nekoliko ljudskih likova.

Mi ćemo se zaustaviti kod likova Krste i Apolonije. G. J. Hoogewerf (u »Jan van Scorel«) prelazi preko ovih likova tvrdeći: Kristofor i Apolonija na krilima spomenute oltarne slike nisu portreti, nego samo likovi njihovih potrona. A u isto vrijeme tvrdi, da je sv. Josip na srednjem panou (s liljanom u ruci) lik Krstin, a sv. Ana (koja pruža ruku Isusu) lik Apolonijin. Dakako, da je to sasvim proizvoljno. Ostali likovi, da su braća Apolonijina s djecom i ženama. Isto tako tvrdi za lik Majke Božje, da nije portret, nego jedan idealizirani lik.

P. Grueber i neki drugi tvrde naprotiv, da su likovi na obim krilima portreti. Stojeći na tom stanovištu, on je usporedbom došao do zaključka, da je i jedan Tizianov sv. Kristofor portret Krstin. (sl. 4.) Taj se sv. Kristofor nalazi na dnu Scala minore u Palazzo ducale u Veneciji. Div gazi lagunsku vodu oduprijevši se o veliki štap. Sasvim daleko u pozadini vidi se pastelna silhueta duždeve palače i Markovog tornja.

Svi, koji su o tome predmetu pisali, slažu se u glavnom u tom: da je jedan dio tog triptiha nastao kasnije od ostaloga (grbovi straga na srednjem panou) i da su izvjesni dijelovi tog triptiha rađeni slabije i površnije od ostaloga (lik sv. Kristofora, pa vanjske strane krila). A to možemo i sami vidjeti, ako bolje pogledamo slike. Tu sumnju izražava još god. 1887., prije druge restauracije, Gr. Ring: »Dobro će biti, da sačekamo njezine rezultate (tj. rezultate restauracije„ moja op.), prije nego se odlučimo, da riješimo pitanje autorstva Scorelovog i na vanjskim krilima oltara«. Konačno ipak zaključuje, da je i to rad Scorelov, samo daleko nemarniji i mnogo brže rađen.

Berggruen naprotiv tvrdi (u »Graphische Künste«), da je nutarnje strane krila naslikala ruka samog slikara srednjeg panoa, dok su vanjske strane komponirane i slikane od ruke surovije i nespretnije, nego li je to ruka holandeskog majstora. Isto to tvrdi i Wurzbach i misli, da je vanjske strane slikao možda koji njemački ili austrijski slikar. U svakom slučaju vidimo, da u tom pogledu ne vlada jednodušnost.

Horizonat kod lika sv. Kristofora daleko je niži, nego onaj kod lika sv. Apolonije. Sv. Apolonija je u svemu daleko preciznije izrađena nego li lik sv. Kristofora, Kod kojega su potezi široki i grubi. I ako tog Kristofora usporedimo s poznatim drvorezom spomenutog brevijara, onda nam apsolutno nije jasno, da li su ti likovi na triptihu portreti ili nisu. U svakom slučaju odpada Hoogewerffovo mišljenje, da je Krstin portret onaj sv. Josip s liljanom u ruci. Jer po portretu iz brevijara jasno vidimo, da je Krsto imao bradu. A i kasnije, po jednoj vijesti iz god. 1525., znamo, da je kod neke svađe nadbiskup Szálkay pograbio Krstu za bradu. Navodni Hoogewerffov portret Krstin je međutim bez brade.

Drugo mišljenje, da su to bez ikakve debate portreti Krste i Apolonije, čini se, da će se također morati nešto modificirati. Za Krstu smo rekli, što kažu izvori za njegov izgled. A za Apoloniju veli Marino Sanuto, kad se je pojavila pred duždem: »Ona je dostojanstvena žena, koja izazivlje strahopočitanje, vrlo ljupka, mala i suha. »Usporedimo li taj opis sa sv. Apolonijom na triptihu, sličnost nam odmah upada u oči. A ako triptih usporedimo s drvorezom iz brevijara, ne vidimo odviše sličnosti (a to je već uvjetovano samom tehnikom drvoreza), ali svakako upada u či, da je i drvorezac zapazio njeno visoko čelo i tako ga i dao. Budući da je Scorel slikao triptih negdje koncem 1519. ili početkom 1520. godine, onda, kad je Apolonija već bila mrtva, mora se predpostaviti, da je radio po jednoj već gotovoj

slici, koja je učinjena još za njenog života. A i sami možemo vidjeti, ako točno promotrimo taj lik ,da nije apsolutno idealiziran, nego da nosi sve oznake jednog portreta.

Sa slikom sv. Kristofora je stvar opet drugačija. Već smo prije spomenuli, da postoje izvjesne razlike između lika Kristofora i Apolonije na triptihu i to što se tiče izvedbe. Prema svemu tome nije isključeno, da je lik Kristofora izveden kasnije od srednjeg panoa, a vjerojatno i od drugog majstora, a ne od Scorela. Možda je Scorel i naslikao Kristofora, ali je taj bio kasnije uništen i onda je drugi jedan majstor naslikao ponovno lik sv. Kristofora. Ne imajući pred sobom sliku ili crtež, koji bi prikazivao Krstu, on ga je naslikao prema općenitoj shemi, kakvu nalazimo kod većine sv. Kristofora, a tih ima velikh broj. Spomenut ću samo Dirck Boutsovog u münchenskoj pinakoteci i mnogo Dürerovih sv. Kristofora. Svi oni imaju uglavnom one karakteristike, koje im je pridavala legenda: ogromne proporcije, surovost u izražaju, razbarušenu kosu i veliku bradu. Usporedimo sad tog Kristofora s onim iz brevijara. Krsto u brevijaru nema duge kose, on je ćelav. Zuan Andrea Valvassore, koji je vjerojatno autor tog drvoreza, apsolutno je sigurno poznavao i Krstu i Apoloniju, te je jasno, da je nastojao, da ih na drvorezu prikaže što vjernije. Dakako, da mu tehnika nije dopuštala odviše veliku točnost, a pogotovo zato, što je drvorez malog formata.

Stojeći na stanovištu, da je obervellaški Kristofor portret, zaključio je Paul Grueber, da je i Tizianov sv. Kristofor u Pallazzo ducale također portret Krstin. God. 1523. bio je duždem Andrea Gritti, prijatelj Francuza. Te godine dođe francuska vojska i utabori se blizu Milana kod St. Cristofa. I na uspomenu tog događaja slika Tizian svog Kristofora u Pallazzo ducale. Bez obzira na to, da je Tizianov Kristofor rađen god. 1523., onda kad Krste već davno nije bilo u Veneciji, ta dva lika ne pokazuju odviše velikih sličnosti. Scorelov Kristofor premda pokazuje izvjesni pokret, u stvari je čisto statički dan, uostalom kao i ostali likovi triptiha. On je smiren u samom sebi, bez ikakvih duševnih borbi. S druge je strane Tizianov lik i po vehementnom pokretu, a pogotovo po brutalnom licu još uvijek onaj legendarni lik diva, koji je do nedavna služio đavlu i u čijoj se duši u ovom traženju Boga prelama jedan život. Fiziognomije jednog i drugog Kristofora, i ako imadu izvjesnih vanjskih sličnosti, psihički su sasvim različite, tako da se apsolutno ne može govoriti o identičnosti njihovoj.

Da resumiramo. Lik sv. Apolonije na obervellaškom triptihu je sigurno portret Apolonije Frankopan, dok je lik sv. Kristofora samo

jedna nova varijanta na bezbroj Kristofora, kojima je ikonografija odredila oblik, a taj se je formirao već tamo u 13. vijeku. Isto tako nije Krstin portret ni Tizianov sv. Kristofor iz Pallazzo ducale. O ostalim likovima tog triptiha spomenut ćemo ovo. Lik Majke Božje ne mora biti, kako tvrdi Hoogewerff, idealan lik. Zašto on to tvrdi, tome ne navodi razloga. Thode misli, da bi to mogla biti kćer Apolonijina iz prvoga braka, Ana Marija, koja se je kasnije udala za Andriju Ungnada. Iza lika Majke Božje nalazimo portret samoga Scorela (od njega imamo sačuvan autoportret). Desno od Scorela je lik kardinala Matije Langa, brata Apolonijina, kojega prepoznajemo po ostalim njegovim slikama. O ostalim se likovima ne može ništa pouzdano reći. Najvjerojatnije, da su sve to portreti članova porodice Frankopan-Lang.

Likovi na drvorezu u brevijaru sigurno su rađeni po naravi i daju nam uglavnim crtama portrete Krste i Apolonije. Detaili, i prema tome i apsolutna sličnost, nije se mogla postići već radi same tehnike drvoreza i radi malog formata.

Vratimo se sada na obervellaški triptih. Tu pred nama, podpuno odijeljeni od tamne pozadine, gradića Obervellacha, stoje obasjana reflektorima gospoda iz familije Lang-Frankopan. Čemu su ta plemenita gospoda zaželjela, da ih mladi, bojažljivi Scorel tu na toj slici preobrazi magijom svoga kista u rodbinu Majke Božje? Čemu su se ta gospoda u baršunu i svili skupila tu oko lika Bogorodičinog? Tu je među ostalima i Matija Lang, koji je na mnoge prigovore radi svoje nesavjesnosti, odgovorio: »(A) što savjest?« A i Krsto, pobjegavši iz zatvora i zaklonivši se amo u Oberfalkenstein, i on je zaželio, da svojim krvavim rukama, kao i njegov patron, obuhvati noge onog malog djeteta, što hoće preko vode. Sva su ta gospoda u svojim najintimnijim časovima osjetila, kako su slabi i ovisni o nečem iznad njih.

I kad bi (prema Romain Rollandu) Bog i vječnost biti samo »utočište onih, kojima nije nikad uspjelo živjeti ovdje dolje. To je vjera, koja često nije ništa drugo, nego pomanjkanje vjere u život, u budućnost, u sebe, pomanjkanje srčanosti i veselja«, onda sigurno Krsto prvi ne bi morao tražiti neku vjeru.

Nakon smrti svoje žene, koja mu je bila najsvjetliji doživljaj u životu, Krsto se je povukao u Oberfalkenstein. I kad je Scorel ovuda prolazio iz Nürnberga u Italiju, Krsto je sjećajući se Apolonije, naručio taj triptih. Taj mladić, Scorel, za kojega van Mander kaže: »(Mi Nizozemci) još smo sjedjeli u tami, dok nije Jan Schoreel donio

Sl. 1. Triptih u Oberoellachu

Sl. 2. Grbovi Frankopana i porodice Lang

Sl. 3.
Drvorez iz njemačko-rimskog brevijara

Sl. 4. Tizian, Sv. Kristofor (Venecija, Pal. Ducale)

iz Italije najbolje uzore za našu umjetnost i postavio ih kao primjere«, kojemu Janus Secundus pjeva, da je »novi ures, što ga je rodila neobrazovana zemlja, jer je donio u svoju domovinu spomenike latinskog svijeta i jer je smjestio Rim na obale Rajne«, taj je mladić zalutao ovamo u Korušku, noseći u sebi baštinu svojih učitelja i neku neodređenu čežnju za suncem i vedrinom. On se zaustavlja u Koruškoj, prije nego je prestupio prag Italije.

I ako on još stoji u sjeni tamnih ulica, osjeća već u sebi prikriveno svjetlucanje nekog novog života. Srednji je pano neprijazno taman. Atmosfera je zgusnuta, padat će kiša. I ta kulisa tamnih kuća i zgrada i drvo s čudnom krošnjom, sve je to bez ikakve veze s figurama u prvom planu slike. Ta su gospoda, doduše, sašla sa svog sjedišta Oberfalkensteina, ali su još uvijek ostala nepovezana s pozadinom, mjestancem Obervellach, gdje žive sitni ljudi. Svi su ti ljudi ovdje ozbiljni, mrki, tamni. Svijetlije perspektive otvaraju se tek na krilu sa slikom Apolonijinom. Horizonat je otvoren, a brda se utapaju u plavim daljinama. Možda su to one južne daljine, u kojima je Scorel hto utopiti svoju crnu melankoliju. Lik Apolonijin — čiji lepršavi veo odaje manirističku tradiciju Scorelovu — utonuo je u kontemplaciji u sebe kao i Dürerova melankolija. Ona ne vidi ništa oko sebe, ona čak ne gleda ni u knjigu, koju drži u ruci. Pa ipak, treba samo dići pogled, zagledati se u one plave daljine, pozdraviti one ljude, koji silaze, i nasmijati se. Scorel se zaputio na jug i uvidio, da je svijet ipak lijep, samo ga treba znati gledati.

A ovaj njegov triptih jednako kao i brevijar iz god. 1518. ostat će uvijek uspomene na dvije ličnosti, na Krstu i Apoloniju Frankopan, koji su živjeli pred četiri stoljeća i koji su u želji, da ostanu vječni, dali štampati brevijar i naslikati onaj triptih u Obervellachu.*

Mirko Šeper

---

* O tom se predmetu dosta pisalo, dakako, s različitim rezultatom. Navesti ću samo nešto od te literature:

H. Thode, Der Ring des Frangipani; G. J. Hoogewerff, Jan van Scorel; E. v. Frisch, Das Frangipani-Brevier und seine Geschichte (u Salzburger Museumsblätter, Jahr. 2. Nr. 3.); A. v. Wurzbach, Zur Rehabilitierung Jan Schoreels (u Zeitschrift für bildende Kunst, Bd. XVIII. god. 1883.); Nikola Žic, O brevijaru njemačko rimskom (Obzor br. 224. god. 1933.); C. Lucerna, Christoph und Beatrice Frankapan auf Heiligenbildern (Zagreber Tagblatt, br. 4. god. 1924.); C. Lucerna, Das deutsche Brevier der Apollonia Frangipan (Zagreber Tagblatt, br. 203. god. 1923.); O. Berggruen, »Heilige Familie«. Altarbild zu Obervellach von Jan van Scoreel (u Die graphischen Künste, Jahrg. VI. 1884.); K. Lucerna, Krsto Frankopan kao sv. Kristofor (u Nastavni vjesnik, knj. XL. 1932.).

SISTEM SRPSKIH NEISTINA

(HRVATSKI NAROD I HRVATSKA)

Hrvatski narod pripada u najstarije narode Europe. Prvi od svih slavenskih naroda stvara svoju državu i prima kršćanstvo i zapadnoeuropsku civilizaciju. Kroz dugi četrnaeststoljetni povijesni razvoj Jadranske Hrvatske, na kritičnom razvođu svjetova i glavnih prometnih žila, u zemljama koje pokazuju jake centrifugalne tendencije, uspijeva hrvatski narod da se u stalnim krvavim borbama održi i da sačuva neprekinuti kontinuitet svoje državne posebnosti, iako znatno oslabljene, sve do godine 1918. Tada je započeo najtragičniji odlomak hrvatske povijesti, obilježen pokušajem da se uništi i sam opstanak, izbriše i samo ime hrvatsko. Kulturna stvaranja Hrvata su išla paralelno sa Zapadom. Hrvati su bili uvijek njegov nerazdvojni dio. U vremenima turskih borba podnijeli strahovite žrtve u krvi kršćanski Hrvati na braniku Europe, a islamski Hrvati u širenju Islama uslijed svojih psiholoških preddispozicija (bogumilstvo). Najveći sukob svjetske povijesnice bio je najkrvaviji i najduži baš sredinom hrvatskih zemalja i prolio more bratske krvi. U tom fenomenu mnogi vide dokaze ogromne snage i veličine hrvatskog naroda, jer su i drugi kulturni narodi Europe znali se raskrvariti na suprotnim stranama u međusobnoj borbi za velike svjetske idejne pokrete.

Pa ipak uza sve te činjenice hrvatski je narod među posljednjim u Europi stvorio samostalnu državu i još uvijek nedovoljno pred vanjskim svijetom afirmirao svoje narodne snage. Razlozi su tome mnogobrojni.

Jedan od najvažnijih faktora je sistem srpskih neistina u lažnom obliku srpske nauke. Jedini rezultat srpske nauke obzirom na Hrvate glasi: Hrvatski narod ne postoji, u koliko se još negdje nailazi na Hrvate, to su ostatci jednog historijskog naroda koji je nestao. Svi kulturni spomenici, svi književnici i umjetnici s tog područja su srpski. Dokaza naravno za te srpske tvrdnje nema, izvori govore naprotiv o hrvatskom imenu i često o izrazitom hrvatskom narodnom osjećanju u doba kad još nije bilo nacionalnih pokreta. Ali takova su mjesta srpski »naučnici« jednostavno ispuštali ili još jednostavnije, mjesto hrvatskog imena napisali srpsko, kako ćemo to kasnije pokazati. Kada bi nastupile takove prilike, da se morao revidirati ovakav stav, onda bi »naučnici« odkrili da postoji posebno hrvatsko pleme, kome su Srbi poklonili književni jezik. To se sve dogodilo narodu, koji posjeduje osamstoljetnu bogatu književnu tradiciju, koji ima značajnu renesansnu umjetnost i koji je stvorio prvorazredne kulturne tekovine. To se sve dogodilo Hrvatima od strane onih pri-

znatih učenjaka, a u ime naroda, koji prije Vuka Stefanovića Karađića — to znači sredina 19. stoljeća — na području duhovne aktivnosti življaše u prilikama, koje se mogu označiti jedino kao tabula rasa. Vuk Stefanović Karađić »popečitelj i rodočelnik« svih srpskih falsifikatora nije bio loše informiran, nego je svijesno pisao neistinu i činio djela, koja se u najbolju ruku mogu označiti krađom. Po hrvatskim zemljama putovao je vrlo često, poduzimao je i veća putovanja s dužim boravkom. Lipnja 1938. prošao je, zadržavajući se svugdje duže vremena, kroz Zagreb, Sisak, Petrinju, Glinu, Karlovac, Plaško u Senj. Iz Senja je putovao u Otočac, Gospić, Velebit i Kotara u Zadar, a opet odavle preko Skradina, Šibenika, Trogira u Split. Opet kopnenim, ali drugim putem vratio se u Trst (1). Po Bosni je putovao vrlo mnogo u više navrata. Iz ovih hrvatskih zemalja je Vuk pokupio najveći dio narodnog blaga, koje je izdao pod srpskim imenom. Sam Jovan Skerlić tvrdi, da Vuku nije naročito bilo poznato narodno blago u isključivo ekavskim krajevima, u Staroj Srbiji i Maćedoniji. To su doslovne Skerlićeve riječi (2). Putujući po hrvatskim zemljama Vuk je svugdje priman s velikim počastima, dolazio je u kontakt sa najuglednijim Hrvatima, koji su ga iskreno pomagali u njegovom »naučnom« radu, ni ne sluteći kako će Vuk postupati. To svjedoči njegova korespondencija s Kopitarom. Na osnovu Vukovih informacija napisao je V. Hope u uglednoj njemačkoj reviji studiju god. 1842. o Dalmaciji, gdje je ustvrdio, da Hrvata u Dalmaciji nema osim par otoka i malog dijela sjevernog primorja t. j. područja čakavštine. Tako se ovdje opaža direktno kako Vuk neistinito informira vani o nama. Na isti način je Vuk krivo obavijestio njemačkog učenjaka Rankea o hrvatskoj Bosni, kada je Ranke pisao g. 1834. o posljednjim neredima u Bosni.

Uza sve točne informacije, koje je Vuk dobio na terenu, on ipak izdaje čitavih deset godina kasnije svoju famoznu knjigu, u kojoj se nalazi glasoviti njegov učenjački članak »Srbi svi i svuda«. Sve citate reproduciramo prema originalu (3). U toj »studiji« Vuk piše: »Zaista se zna, da Srbi sada žive u današnjoj Srbiji, u Metohiji, u Bosni, u Hercegovini, u Zeti, u Crnoj Gori, u Banatu, u Bačkoj, u Srijemu, u desnom Podunavlju od više Osijeka do Sentandrije, u Slavoniji, u Hrvatskoj, u Dalmaciji i u svemu Adrijatičkom primorju od Trsta do Bojane. Zato u početku rekoh zaista se zna, jer se upravo ne zna, dokle Srba ima u Arnautskoj i u Maćedoniji.« Prisvajajući ovaj golemi teritorij za srpstvo, u kojem su Srbi ogromna manjina, kao i što su u svakoj pojedinoj zemlji manjina osim smanjene Srbije, jednako u Vukovo doba kao i danas, pokušava Vuk donijeti neke cifre za tobožnje opravdanje svojih nepravednih i megalomanskih za-

htjeva. »U pomenutijem mjestima biće najmanje oko pet milijona duša naroda, koji govore jednim jezikom, ali se po zakonu (religiji op. V. M.) dijeli na troje: može se od prilike uzeti, da ih ima oko tri milijona zakona grčkog.... od ostala dva milijona može biti da bi se moglo uzeti, da su dvije trećine zakona turskoga, a jedna trećina zakona rimskog«. Ovako Vuk argumentira svoje tvrdnje i na svim drugim mjestima. Ovako od prilike izgleda i ostala srpska naučna argumentacija bez razlike na vrijeme u kome žive pisci. Ipak je valjda i Vuk osjetio, da je pretjerao, zato umuje ovako: »Samo prva tri miljona (dakle pravoslavci op. V. M.)zovu se Srbi ili Srblji, a ostali ovo ime ne će da prime, nego oni zakona turskog misle, da su pravi Turci...., a oni zakona rimskog sami sebe ili zovu po mjestima u kojima žive, na pr. Slavonci, Bosanci (ili Bošnjaci), Dalmatinci, Dubrovčani itd., ili što osobito čine književnici Iliri ili Ilirci.... »Vuk se velkodušno razbacuje imenima pojedinih dijelova hrvatskog naroda, samo od imena hrvatskog zazire. Ta se pojava može zapaziti u povijesti kod svih tuđinskih upravljača pojedinih dijelova hrvatske zemlje, koji forsiraju sva imena, pa radije i srpsko, samo ne ono pravo. Mora da je u tome imenu ležala silna snaga, koju su tuđinci pokušali slomiti. Sjetimo se tragične sudbine Fra Filipa Grabovca, koji je izgubio život u mletačkoj tamnici samo zato, jer je u svojoj zbirci pjesama nekoliko puta upotrijebio ime hrvatsko. Vuk Stefanović Karađić daje razumjeti, da hrvatskog naroda uopće ni nema. Spominje, da Mađara i Nijemaca ima više vjera, a svi se zovu i priznaju Mađarima odnosno Nijemcima, zato se »mora čuditi, kako se barem ovi Srbi, zakona rimskog ne će Srbi da zovu«. »Ko se koga boji, on na njega i mrzi.« Tako Vuk »tumači« postanak »ove mrzosti, da narod i na ime svoje omrzne«. Još šaljivije učeni Vuk tumači, kako je najčišća hrvatska krv tobože odbacila srpsko ime«. ...oni (islamsko plemstvo u Bosni op. V. M.) dojakošnje svoje ime ne samo odbace, nego im žao budne i raja njihova, da se njime diči, i nazovu raju Vlasima«. Ovako jednostavno riješava Vuk problem vlaških doseljenika i pokušava silom dati srpsko ime svim katoličkim i islamskim Hrvatima, a doseljenim vlaškim gomilama turskih kmetova pravoslavne vjere također pokušava dati ime srpsko, koje im isto tako kao ni Hrvatima absolutno ne odgovara. Srpsko-pravoslavna crkva ispravno je shvatila važnost ovog Vukovog pokušaja i svim sredstvima ga provodila u život. Pred nama je podpuni uspjeh stogodišnjeg djelovanja srpske crkve. Vlaške gomile pravoslavne vjere, čija je pojava u hrvatskim zemljama naučno fiksirana i vezana uz turska osvajanja, danas se u cjelini podpuno osjeća srpskom. Pseudohistorija srpska, a velikim dijelom i hrvatska, pokušala je mimoići ove

činjenice i dati vlaškim gomilama starosjedilački karakter. Međutim Vuk nastavlja svoja mudrovanja. »Svi pametni ljudi i od grčkijeh i od rimskijeh Srba priznaju, da su jedan narod..., samo je onima rimskoga zakona još teško Srbima nazvati se, ali će se po svoj prilici i tome malo po malo naviknuti, jer ako ne će da su Srbi, oni nemaju nikakvog narodnog imena... Da reku, da su Hrvati, ja bih rekao, da ovo ime po pravdi pripada najprije samo čakavcima, koji su po svoj prilici ostatci Porfirogenitovijeh Hrvata.« Povijest područja na kojem žive Hrvati prepuna je hrvatskog imena. Vuk nije mogao zanijekati ime hrvatsko u prošlosti, zato je priznao Hrvate u prošlosti (Porfirogenetovi Hrvati!), no u sadašnjosti ih je htio svesti na šaku čakavaca, dakle na područje, koje je svakim danom manje uslijed polaganog izumiranja čakavskog dijalekta. Tako je smišljena paklenska osnova, po kojoj su imali biti izbrisani Hrvati s lijepe hrvatske zemlje. Vuk ne razumlje kako se hrvatskim imenom mogu nazvati »ona braća naša zakona rimskoga, koja žive u Banatu, Bačkoj, Srijemu, Slavoniji, Bosni, Hercegovini ili u Dubrovniku, jer govore istijem onakijem jezikom kao i Srbi!«

»Od onijeh pak turskog zakona ne može se još ni iskati, da misle što o ovom srodstvu, ali kako se među njima škole podignu... i oni će odmah doznati i priznati, da nijesu Turci nego Srbi. »Velikosrpske vlade inspirirane duhom Vuka Karađića podržavale su islamske Hrvatske u najvećoj kulturnoj i ekonomskoj zaostalosti, te im ni škola nisu podizali; no oni su ipak poslušali glas svoje krvi i našli svoj put. I ostali dijelovi Vukovog članka, kao na pr. oni o socijalnim i privrednim prilikama pojedinih krajeva su također apsolutno nevrijedni, ako mjerimo i mjerilom onoga vremena. Dalje u istom članku Vuk se navraća opet na etničke granice Panonske i Dalmatinske Hrvatske, tobože prema Konstantinu Porfirogenetu. »U Dalmaciji na suhoj zemlji, gdje je bilo srce Hrvata, danas nema nikakvog naroda, koji bi se po jeziku razlikovao od Srba, ali na ostrvima i u primorskijem mjestima... (nekim)... govori se jezikom malo drukčijim od srpskog, i ja mislim, da su ovi primorci i ostrvljani ostatci ili potomci starijeh Hrvata«. Na principu Čakavština = hrvatski jezik, Vuk tobože stručno pronalazi razlike »njihovog jezika od srpskog.« I u nizanju ovih razlika Vuk je primitivna neznalica, koja se konsekventno drži samo jednog principa: na štetu Hrvata propagirati srpsko ime. Kako je nestalo Hrvata iz Dalmacije, pita se Vuk i sam odgovara: »Ja mislim, da su se od Srba (?) i od Turaka razbjegali, a koji su ondje ostali, oni su se posrbili...« Dokumentacija dostojna je samo Vuka i njegovih nasljednika.

Vuk Stefanović Karadžić zaključuje svoju »raspravu«: »Iz svega ovoga što je ovdje kazano vidi se da se svi Južni Slaveni osim Bugara po jeziku dijele na troje: prvi su Srbi koji govore što ili šta...

drugi su Hrvati koji mjesto što ili šta govore ča...

treći su Slovenci koji mjesto što govore kaj. Među Slovence idu i današnji Hrvati u varmeđi Zagrepskoj, Varaždinskoj i Križevačkoj. Što se tiče broja... ja bih rekao da će štokavaca biti najmanje tri puta onoliko koliko kekavaca i čakavaca zajedno, a kekavaca opet biće mnogo više od čakavaca«. Ova zagonetka prevedena na Vukov rječnik znači: Hrvati su šaka čakavaca, koja izumire...

Slovenac Kopitar, veliki Vukov zaštitnik i učitelj, podupirao je ubrajanje hrvatskih kajkavaca u Slovence, moguće da je i samog Vuka inspirirao na to. Dr. Mile Starčević, obrađujući pitanje, kako je došlo do Starčevićeve negacije Srba, zabavio se pojavom ove kriminalne propagande i istaknuo je činjenicu, »da je bilo i takvih Hrvata, koji su njegovu tezu primili kao nešto, o čemu se može raspravljati. »Nitko od Hrvata nije reagirao, već je misao o potrebi reakcije došla mnogo kasnije. (4) Vjerojatno da je i sam Vuk osjetio da je predaleko zašao, pa je nešto kasnije izdao malu knjižicu, u kojoj je nastojao da popravi svoj stav, ali stvarno samo je promijenio stilizaciju i sve je ostalo kao i prije. Na koncu je još imao obraza da izrazi svoje uvjerenje, »da će svaki hrvatski rodoljub njim sa svijem biti zadovoljan«. (5)

Potrebno je malo dublje zaći u problematiku Vukova obrazlaganja i rada, pa će nam biti jasnije mnoge stvari.

Jedina Vukova vrijednost koja se mora priznati — u koliko se to može nazvati vrijednošću u objektivnom smislu — jest silna srpska nacionalna svijest koja je Vuku vrhovni zakon. No naša etička shvatanja ne mogu nikako dopustiti da se narodnoj stvari služi upravo nemoralnim metodama i djelima, da se u svrhu propagande vlastitog imena prisvoji tuđa imovina i čak drugima ospori pravo na život, kao što se to nama dogodilo od strane svih srpskih pisaca od Vuka do danas. I ova stalna pojava je tipična ilustracija balkansko-istočnjačkog mentaliteta naših susjeda preko Drine. Osim ovih golemih zasluga za srpsku nacionalnu ideju, makar se one temeljile na lažima, mi ne možemo naći ništa vrijednog ni značajnog u intelektualnom profilu Vuka Stefanovića Karadžića.

Bitna i trajna karakteristika cjelokupnog Vukovog rada tokom čitavog života jest totalni primitivizam u svim pravcima, neobičan i za ono doba u kom je Vuk živio. Poput Dositeja Obradovića i Vuk

je obični i vrlo nespretni plagijator misli i djela evropskih pisaca, koji u svom primitivizmu od Evrope usvaja ono što ne predstavlja nikakovu vrijednost ili pak problematičnu. Ne ulazeći u pitanje primata etimologije ili fonetike, ističemo samo to, da Vuk ni u svom »genijalnom« uvođenju jednostavnog fonetskog pravopisa, zbog čega je bio toliko slavljen, nije originalan, nego je prisvojio tuđu misao. On je svoje slavno pravilo »Piši kako govoriš« jednostavno izvadio iz djela Nijemca Adelunga: »Vollständige Anweisung zur deutschen Orthographie«, koje glasi »Schreib wie du sprichst«. Sve Vukove biografije ističu veliko djelovanje Kopitara na Vukov rad. U početnim koracima Vukovim Kopitar je bio glavni motor. Općenito je potvrđena misao, da nije bilo Kopitara nikada ne bi bilo Vuka ni njegovih zasluga za srpstvo. Kopitar ga je upravo tjerao, zaklinjao, upućivao sve dotle, dok se Vuk ne bi dao na posao. Vuk nije imao nikakove inicijative u vlastitom radu. Sam priznaje, da nije shvaćao zašto Kopitar i ostali učeni svijet toliko cijeni priproste narodne pjesme. Poslije je taj interes vješto iskoristio za promičbu srpske misli. Kasnije taj isti Kopitar koji je bio duboko svijestan Vukovih kvaliteta podiže toliku reklamu Vuku, da ga čak naziva »gramatičarskim genijem«, premda je očito i njemu samom, da je Vuk diletant vrlo skromnih mogućnosti. Nejasni su motivi ovog Kopitarovog djelovanja, ali ne će biti na odmet kad kažemo, da je Kopitara i Vuka ujedinjavala želja što brže likvidacije Hrvata na korist Slovenaca i Srba. Kvaliteta Kopitara kao falsifikatora poznata je našim stručnjacima, ali je manje poznat ovaj detalj. Kada je Šporer namjeravao pokrenuti svoj »Oglasnik«, htio mu je dati ime hrvatsko, no Kopitar je kao znanstveni autoritet savjetovao Šporeru »da ne mislite samo na Hrvatsku, nego na sve jugoslavjanske narode, jer niti Dalmatinac, niti Slovenac, niti Istrijanin, pa baš ni Slavonac, kamo li ini Jugoslaveni, ne bi rado pristali na isključivu narodnost hrvatsku... pristanite za sada uz to ime (ilirsko, op. V. M.), premda ne odgovara povjestnici ni narodnom pravu«. (6) Šporer je po tom savjetu svoj list nazvao »Ilirski Oglasnik«.

Druga značajka Vukova rada jest nesolidnost, da ne upotrijebimo ime koje bi više pristajalo — krađa. O ovoj nesolidnosti smo se imali prilike uvjeriti tokom dosadašnjeg izlaganja, a još će biti detaljnije ilustrirana u poglavlju o hrvatskom jeziku i narodnim pjesmama.

U svom »Rječniku« pod riječ mornarica Vuk piše :»Mornarica (u Kotoru), Art Tanz, chorae genus«. Ovakovih detaljčića u Vukovoj znanstvenoj spremi ima beskrajno mnogo.

(Nastavit će se)

L I S T A K

Književni prikazi

POGLAVNIK KAO VOĐA I UČITELJ NARODA

Hrvatska javnost dočekala je s najvećim oduševljenjem Poglavnikovu knjigu »Strahote zabluda«. Značenje te knjige prije svega leži u samoj činjenici da preko nje govori čovjek, koji se danas nalazi na čelu Nezavisne Države Hrvatske i na čelu ustaškog pokreta, a zatim u njezinom sadržaju. Knjiga »Strahote zabluda« sadrži temeljitu kritiku boljševizma, te ujedno postavlja načela, na kojima treba izgraditi temelje ustaške Hrvatske.

Predmet Poglavnikove knjige nije samo teoretski komunizam, nego i onaj i onakav, kakav je danas stvarno proveden u Sovjetskoj Rusiji. Proučiti komunizam u stvarnosti osobito je važno s razloga, jer ako komunizam nije u Rusiji donio sreće i blagostanja, sigurno je ne će donijeti ni ostalom čovječanstvu. U uvodu knjige, koji je Poglavnik sastavio o Božiću 1937., on ističe, da će čovječanstvo naskoro doći na raskršće da se odluči, da li će ići putem rušenja svih dosadanjih zasada života i pravila poredka, ili će poći dalje putem razvitka već stečenih vrednota. Ovo predvidjanje Poglavnikovo već se ostvarilo. Čovječanstvo se upravo danas nalazi na tom raskršću, pa stoga u Poglavnikovoj knjizi hrvatski narod nalazi pravi odgovor i putokaz u velikim i sudbonosnim suvremenim dogadjajima.

Komunističke zasade nalaze svoje ostvarenje u ruskom boljševizmu. Stoga je boljševizam postao isto što i komunizam. Samo osobitosti prilika u Rusiji, a ne nekom drugom slučaju, ima se pripisati, da se boljševizam pojavio upravo u Rusiji. U poratnim prilikama našao se u Rusiji skup izpaćenih ljudi, kojima su manjkala upravo sva obilježja čovjeka, koji su nasiljem proveli boljševičku strahovladu, a s druge strane, manjkao je svaki ozbiljniji pokušaj odpora protiv boljševizmu.

Boljševici kažu, da je u Rusiji ostvarena diktatura proletarijata. To je neistina. U Rusiji postoji diktatura boljševičke stranke i njezinog ustroja »Politbiro« — Komunističko shvaćanje društva je neosnovano, a komunistička nauka je neostvariva. Kolektivizam nije čovjeku prirodjen, niti mu je razvitkom usadjen. Upravo zato postoji velika razlika izmedju nauke i djela boljševizma, te dolazi do ideološke pobrkanosti medju boljševicima, koja svršava strijeljanjem najistaknutijih boljševičkih vodja.

Boljševičke zablude očituju se u nauci i djelu u odnosu prema čovječjem radu. Boljševici su uveli prisilni rad i htjeli su dati radnicima jednaku plaću za nejednaki rad, to jest ne po zaslugama, nego po potrebama pojedinaca. Medjutim ,oni su morali uzmaknuti pred stvarnostima života, jer se iz ljudskog društva ne može odstraniti utakmica, težnja za boljim i savršenijim, koja je čovjeku prirodjena. U boljševičkoj Rusiji narod je držan na radu silom, što nužno dovodi do sloma boljševičkog društvenog poredka.

Boljševičko nastojanje, da se Rusija posve industrijalizira, pretvori u jednu ogromnu tvornicu, takodjer je jedna velika zabluda. Razvitak veleobrta mora biti prirodjena poslijedica tehničkog napredka čovječanstva. U Rusiji je industrijalizacija izvještačena i ne odgovara potrebama Rusije.

I u odnosu prema seljaku i njegovoj zemlji, boljševici su pogrešili i u svojoj nauci i u svojem djelu. Oni su svojim nenaravnim pokušajima za kolektivizaciju zemlje, seljaku uštrcali u žile otrov, što mu razara snagu, svezali su mu ruke i noge, izkopali pod njim jamu, što ga guta i u propast povlači. Oduzeli su mu sve ono, što ga je činilo seljakom i čovjekom. Napravili su od njih proletera i beskućnika, bijednika i roba, mrtvi stroj u mračnoj i zagušnoj tvornici, koji nije više sposoban stvarati života, jer ni sam više ne živi. Odnos boljševika prema seljaku je najveća barbarska rabota.

Život bez vjere i ćudoredja, život bez priznavanja opstojnosti duše, prikazan je u poglavljima u odnosu boljševizma prema savjesti, prema obitelji i prema duševnom životu. U Rusiji je mjesto Boga postavljen na oltar stroj. Stroj predstavlja udovoljenje tjelesnim potrebama čovjeka, po kojem se pravilu kreće život u Rusiji. U Rusiji nema obitelji već postoji povlašćeno priležništvo. Djecu se namjerno i sustavno odalećuje od obitelji, te ih se odgaja u duhu riječi Bele Kuna, koji je odbio primiti posjet svoje majke s ovom izjavom: »Recite toj ženi, da komunistički komesar Bela Kun nema matere«. -- Umjetnost je u Rusiji zarobljena, a književnost se ograničuje na obrtničku djelatnost unapređivanja tehničkih sredstava proizvodnje i promičbe bezvjerja.

Boljševičku stvarnost predstavlja G. P. U. Boljševici, koji su uvijek dizali glas protiv carske »Ohrane«, zaveli su najstrašniju policiju u svijetu. Cijela Rusija nije ništa drugo, nego jedan veliki redarstveni zatvor, no ne privremen, nego trajan i neograničen, jer se iz nje nikada ne može izaći. — Za boljševičko redarstvo nema nikakovih ograničenja. Članovi G. P. U. ujedno su nosioci zakonodavne i ostale upravne vlasti (Centralnog Komiteta i Politbiroa).

Drugi dio Poglavnikove knjige sadržaje pregled rada Sovjetske Rusije za pripremanje sovjetskog prevrata. Misao svjetskog prevrata trajno lebdi pred očima Lenjina i svih njegovih suradnika. Prvi korak na tom putu bio je rat s Poljskom god. 1920. Kad je taj rat svršio s neuspjehom, boljševici su u istom cilju počeli izgradjivati svoju vojsku i Kominternu. U knjizi je temeljito prikazana ta djelatnost u samoj Rusiji i u svim stranama svijeta. Zaludu je danas htjeti ograničiti fašizam na talijanski i njemački narod, ističe Poglavnik. Zaludu je govoriti, da fašizam nije roba za izvoz. Boljševizam je uobće zlo i hoće da zavlada svuda. Fašizam stoji s njime u borbi na život i smrt, pa ga stoga mora pobijati svuda, u svakom kutu zemaljske kugle,a neizbježiva je posljedica toga, da i on postane obći, »univerzalan«, te da se širi i onamo, kuda ga se ne izvozi, i to sam od sebe, jer to nosi u sebi borba naroda za život proti smrti, koju nosi boljševizam. Možda je to značenje Mussolinijevih riječi, da je ovaj vijek, vijek fašizma.

Nema sumnje, da smo i mi Hrvati u prvim danima ustaške vlasti u tom smislu fašisti. Borba protiv boljševizma treba da prodre u svaki kutić naše zemlje, u sve naše duše i naša srca. Ta borba treba se sastojati s jedne strane u pobijanju boljševizma, a s druge strane u izgradjivanju i poboljšanju svega onoga, što je protivno nauci boljševizma. Naša načela jesu: održanje vjere, ćudoređa, pravilna ocjena vrijednosti rada, poštivanje seljačkog posjeda i pri-

vatnog vlasništva uobće, primjerena industrijalizacija, narodne škole, književnost i umjetnost. Upravo zato, jer nam Poglavnikova knjiga pruža putokaz u tim pravcima, to nam se Poglavnik u njoj predstavlja ne samo kao politički vodja naroda, nego i kao učitelj naroda. Stoga ta knjiga dolazi u pravi čas i imat će trajnu vrijednost.

D. C.

MLADEN BOŠNJAK: RAZASUTA ZRNA

(Naklada knjižare »Preporod«, Zagreb 1941.)

Mala knjižica od nekih pedeset stranica, ali ne prazna, već ispunjena više dušom negoli tiskanim slovima. Zato pisac i zaslužuje svaku hvalu, jer se njegova knjiga mora prosudivati ne po onom, rekao bi čovjek, što slova sadrži i koliko slova sadrži, već po onom, što se čita izmedu slova, nad slovima, iza pasusa, kad se pročitaju, iza samih tih crtica, kad se dočitaju. Onda se osjeti, da ima tu duše, osjeća se tu duša, autentična duša, što više — kršćanska duša, duša, koja je po prirodi kršćanska.

Jer je knjižica tako pisana, ne ću ni ja da redam slova o njoj. Već imamo čitav ocean lirskih brbljačina u nas, i, što se mene tiče, meni je te lirike pomalo već preko glave; čini mi se, da tonem u tom oceanu... Ali ova proza Mladena Bošnjaka nije srodna s ovim pomodnim (i zato efemernim) liričarenjem. To zna i sam pisac, ili barem za mene to znače odlične njegove riječi u uvodu, koje su me isprva malo iznenadile: »Dajući ovu zbirku, iznosim za sebe pred čitaoca, koji će možda u njoj naći i nešto pjesničkog, da sam se od svoje mladenačke zrelosti borio s time, da ne budem pjesnik«. Lecnuh se u prvi čas, ali onda, kad sam »zbirku« dočitao, bilo mi je sve jasno. Mladen Bošnjak je stekao moje simpatije, ja sam ga osjetio kao svoga, ja sam u njegovoj »poeziji« otkrio pravu poeziju, to jest metafiziku poezije, zbog koje se on bori protiv svrstavanja u red pjesnika riječima, »osjećanjima« i kako se već zove naša dnevna roba...

I naša kritika piše duge strane, ispunja stupce i stranice novina o neznatnoj zbirci pjesama, Matica Hrvatska doprinosi poplavi lirike. To je sve defekt naše kritike, koja o ozbiljnim stvarima često nije kadra gotovo ni pisati ili je bar vrlo škrta. Raskvasiti se u osjećajima — to nije poezija. Ali zato knjiga Mladena Bošnjaka i odaje čovjeka, koji se s pravom bori, da bude »pjesnik«... Budi Bogu hvala, da imade poezije i više od onog liričarenja. I, ako bi Mladen Bošnjak ostao uvijek mlad ne samo imenom nego i razvojem i uvijek išao u mladenačkom elanu svog stvaranja naprijed i opet naprijed, mogao bi doseći velike visine. Jer prava poezija ruga se »poeziji« (da verziram riječi nekog Francuza), i prava je poezija objavljenje, sestra metafizike, onako kako je i Beethoven znao, što je njegova muzika, da je naime više od muzike: »veće objavljenje nego sva mudrost i filozofija«. Jer Beethovenova glazba govori, govori i kad bi riječi bile morale zatajiti zbog stidljivosti (na što aludira Tolstojeva analiza Kreutzerove sonate), ali ta glazba ne pada, ne tone u »osjećanjima«, ne utaplja se u atomiziranju naših živčanih podražaja, ona ne raspršuje našu ličnost, ne ubija elan duše, već obratno: ona je regbi duševna kupelj, iz nje se diže duša rasparčana u svijetu atomskih dnevnih osjećaja opet u cjelinu svoje totalnosti, svoje sinteze, svoje jedinstvenosti, kako iziđe iz stvaralačke ruke Božje... U velikoj poeziji i muzici, u velikoj umjetnosti ne govori rastrganost, ono »čisto« Valéry-evo, dekadentstvo, nego je sve veliko klasično rastrgano... Iz njeg govori duša, ne atomi rastrgane duševnosti ili namjerni,

skalupljeni atomizam dekadence. No meni nije ovdje dopušteno pisati raspravu. (I u znanosti daje se danas prednost cjelini pred česti, pred atomom). Ali ja ne mogu i ne smijem raspredati ovdje o biti i porijeklu ovog modernog liričarenja, ovog bilo materijalističkog bilo spiritualističkog atomiziranja u senzacije, doživljaje i t. d., koji rađa Valéry-evim nihilizmom. Uzmimo zato na str. 25. ono »zrno«, koje ima naslov »D u š a«, Pisac se sjeća iz školskih klupa, da je učio mnogo, od živaca njih 12 na izust i po latinskim imenima. Mnogo je učio, a cjeline nije bilo. »Valjda smo zaboravili, jer je jako malo bilo govora o najvažnijem živcu čovjeka...« »Jako smo malo učili o duši«.

»Taj živac, ta duša...« (str. 26.)

Zbirka je Mladena Bošnjaka pisana lijepim jednostavnim jezikom. No i to će biti kod nas možda nepoznato, da je najveća ljepota baš u jednostavnosti. Budući, da vrijednost Bošnjakove knjige leži u metafizici njenih slova, u onom, što se krije iza natiskanoga, to ne ću da duljim o pojedinostima njena sadržaja. Ako se pisac bude stalno u započetom pravcu razvijao, početak obećaje mnogo. Q. F. F. S.

Dr. Drago Čepulić.

Socijalni pogledi

ZAKONSKA ODREDBA O ODREĐIVANJU NAJNIŽE NADNICE ZA RADNIKE I NAJNIŽE DOPUSTIVE PLAĆE ZA NAMJEŠTENIKE

Liberalističko-kapitaličko načelo, koje u radu gleda samo jedan činilac u procesu proizvodnje dobara i kojem se vrijednost određuje na t. zv. radnom tržištu kao i robi na burzi ili na trgu, prema ponudi i potražnji, dovelo je one, koji svoj rad daju u najam drugom, u ogromnoj većini, do velike bijede. U borbi za sredstva života radnici i namještenici nisu mogli na t. zv. radnom tržištu zadržati stalnost cijena svoga reda ili očuvati ih od velikog pada u međusobnoj konkurenciji. Sve ovo vješto su iskoristili oni koji su htjeli na svojim proizvodima steći veliki dobitak. A dobitak se je redovito uvijek dobivao na što jeftinijoj radnoj snazi, jer su sirovine bile za sve podjednake, a racionalizacija poduzeća uvijek je bila samo redukcija namještenog osoblja. Po liberalističko-kapitalističkim načelima bila je i država, odnosno njezina vlast, isključena od intervencije u svrhu zaštite slabijih. Sve je to uvelike na njih djelovalo, da državu i njezinu vlast nisu gledali kao zaštitnicu, nego kao kočnicu opravdane pobune za nasilnom promjenom nesnosnog režima. Državu je to dovodilo u kaotično stanje, pa je valjalo odlučno posegnuti za reformama, ako se je htjelo državu dulje očuvati na zdravim i solidnim temeljima. Rad čovjeka, koji nije roba, trebalo je osloboditi tržišta i konkurencije i dati mu takovu vrijednost, koja će omogućiti onome, koji ga daje, dostojan život njemu i njegovoj obitelji. To pak nije bilo moguće postići bez dlučne intervencije države u socijalnim odnosima i to one države, koja je odlučno odklonila liberalističko-kapitalistička načela. Rezultat državne intervencije u socijalnim odnosima jest i zakonsko određivanje radničkih nadnica i namješteničkih plaća.

I obnovljena Nezavisna Država Hrvatska, koja u svojim ustaškim načelima ispovijeda socijalnu pravednost zakonskom odredbom o određivanju najniže nadnice za radnike i najniže dopustive plaće za namještenike postavila je solidan temelj određivanju radničkih nadnica i namješteničkih plaća na socijalnoj osnovi.

Temeljno načelo ove zakonske odredbe jest, da rad čovjeka ima svoju vrijednost, koja izvire iz njegove osobnosti i ne može biti jednostavno određena ponudom i potražnjom na t. zv. radnom tržištu. Čovjek radom stiče materijalna dobra za čovjeka dostojno uzdržavanje života i njegove obitelji. Stoga vrijednost rada u privredi mora biti takova, da mu ona taj život omogućuje. Postoji granica, preko koje vrijednost rada ne može ići, — pa bila makar kako velika ponuda, — bez štetnog djelovanja za onoga, koji ga daje. Ova je granica najniža nadnica za radnika, odnosno najniža plaća za namještenika.

Prema spomenutoj zakonskoj odredbi najniža nadnica, odnosno plaća sastoji se iz temeljne nadnice, odnosno plaće i skuparinskog doplatka. Dakle, iz jednog stalnog i jednog promjenljivog dijela, koji se ravna prema troškovima života, te može u konkretnim prilikama biti veći ili manji. Pri određivanju najniže nadnice za radnike uzet je kao temelj mjesec kolovoz 1939. — mjesec neposredno prije početka rata — obzirom na životne troškove, a prema porastu ovih određen je skuparinski doplatak na nadnice. Temeljna nadnica nestručnog radnika mlađeg od 18 godina iznosi 3.20 Kn. po radnom satu, a starijeg od 18 godina 4.— Kn. po radnom satu. Na ovoj temeljnoj nadnici određen je skuparinski doplatak prema porastu životnih troškova od kolovoza 1939. — koji su prosječno porasli prema statističkim podatcima u mjestima preko 5.000 stanovnika 75%, a u mjestima ispod toga broja stanovnika 50% — te sada iznosi u mjestima iznad 5.000 stanovnika 3.— Kn., a u mjestima ispod 5.000 stanovnika 2.— Kn. po radnom satu, tako da radnik stariji od 18 godina dobiva za jedan radni sat u mjestu preko 5.000 stanovnika 7.— Kn. ili dnevno — uz 8-satni radni dan — 56.— Kn., a u mjestima ispod 5.000 stanovnika 6.— Kn. na radni sat ili dnevno — uz 8-satni radni dan — 48.— Kn. Nestručni radnici, mlađi od 18 godina dobivaju u mjestu preko 5.000 stanovnika 6.20 Kn. po radnom satu ili dnevno — uz 8-satni radni dan — 49.60 Kn., a u ostalim mjestima 5.20 Kn. na sat ili dnevno — uz 8-satni rad — 41.60 Kn. — Skuparinski doplatak odnosno povišice plaće koje su radnici dobili od kolovoza 1939. dalje uračunavaju se u već spomenuti doplatak. Povoljnije nadnice nije dopušteno sniziti.

Za privatne namještenike određena je temeljna plaća sa 1.200.— Kn. mjesečno, a skuparinski doplatak u mjestima do 5.000 stanovnika 200.— Kn. mjesečno, a u onim preko 5.000 stanovnika 400.— Kn. mjesečno uz ograničenje, da se skuparinski doplatak mora dati na plaće do 5.000.— Kn. mjesečno. Kod privatnih namještenika uračunava se u navedeni skuparinski doplatak samo ona povišica, koja je uslijedila poslije 10. travnja 1941. god. Prema tome najniža plaća privatnog namještenika iznosi u mjestu do 5.000 stanovnika 1.400 Kn. mjesečno, a u mjestima preko 5.000 stanovnika 1.600.— Kn. mjesečno. Namještenici, koji su imali veće plaće od netom spomenutih, dobili su 200.— Kn. odnosno 400.— Kn. skuparinskog doplatka. Skuparinski doplatak i određene najniže plaće moraju se isplaćivati od 1. srpnja 1941. svima, koje obuhvaća ova zakonska odredba.

Treba istaknuti, da ova zakonska odredba obuhvaća najširi krug interesenata, što do sada nije bio slučaj, te su tako bile izuzete stanovite kategorije radnika i namještenika od zakonskog, odnosno naredbenog određivanja njihove najniže plaće. Po ovoj zakonskoj odredbi izuzeti su samo radnici i namještenici uposleni na velikim državnim javnim radovima kao i naučnici za koje će se osoblje donijeti posebne odredbe, te kućne pomoćnice.

Za poljoprivredne radnike donijet će odredbu o najnižim nadnicama za pojedinu županiju veliki župan prema mjesnim običajima i životnim potrebama.

Prihodi u naravi, koje dobivaju radnici i namještenici od svojih poslodavaca na ime plaće uračunavaju se u temeljne plaće na temelju ekvivalenta vrijednosti primanja u naravi, koji se primjenjuju kod Podružnica osiguranja radnika, odnosno kod Mirovinskog zavoda za namještenike pri raspoređivanju radnika u nadnične, odnosno namještenike u plaćevne razrede u svrhu osiguranja.

Određivanje obiteljskog doplatka za radnike i namještenike koji imaju ženu i djecu, na plaće ovom je zakonskom odredbom navješteno, da će se urediti posebnom naredbom.

Obnovljena Hrvatska Država svojom brigom za one koji su bili zapostavljani navješćuje novo socijalno zakonodavstvo, koje će, nadamo se, a za to imamo mnogo razloga, biti napredno i put boljoj i ljepšoj budućnosti radnika i namještenika.

Dr. P.

Pedagoški pogledi

ZANIMIV PEDAGOŠKI POKUŠAJ

(U Francuskoj i Italiji)

Stvaranjem nove države nameće se i stvaranje nove škole, a ova se stvara prema idealu novoga čovjeka. Ovom prilikom ne mislim raspravljati o idealu, koji će sebi postaviti nova hrvatska škola, premda je to, i po važnosti i po vremenu, prvi problem. Iznijet ću ovdje dva pedagoška pokušaja, jedan francuski, a drugi talijanski. Ovime su Francuzi i Talijani htjeli što bolje orijentirati svoju školsku mladež, što korisnije razviti sve sposobnosti individua, koji sačinjavaju narod.

Poslije pučke škole roditelji moraju svojoj djeci odrediti vrstu škole, ukoliko, zahvaljujući mjesnim prilikama, mogu uopće birati. Dijete u 10. ili 11. godini, naravno, samo ne može birati. To mogu učiniti njegovi roditelji u sporazumu s učiteljem. Dosadašnja praksa je pokazala, da dijete nije imalo vremena, prilike i materijala, iz kojega bi se bar donekle mogao jasno nazrijevati pravac njegova itelektualnog razvoja. S jedne strane suradnja doma i škole još je nepotpuna, tako da se učiteljev sud o djetetu ne osniva na činjenicama iz njegova obiteljskog života. S druge strane dijete nije došlo do onoga zamaha, u kojem se jasno očituje njegova sklonost realijama, humanističkoj naobrazbi ili tehničkom radu. Još uvijek majka i otac misle: »U mojem će se dietetu, kad malo poraste, razviti smisao za lijepu književnost ili ljubav za prirodne znanosti«. Međutim treba se odlučiti, treba položiti prijemni ispit. Na taj način dijete ulazi u neki sistem, orijentira se u nekom pravcu, određuje, u neku ruku, svoje buduće zanimanje. Je li za to zrelo? — Nije. Jesu li roditelji s učiteljem mogli »progledati« dijete? — Nijesu. Zato bi djeca morala, kao u pučkoj školi, ići dalje istim, zajedničkim pravcem — morala bi se odgoditi diferencijacija. U isti mah se odgađa i specijalizacija, a produbljuje se obća naobrazba. Pa to i jest ono što nam treba! Danas naime opažamo ovo: što dalje idemo, to teže osjećamo manjak obće naobrazbe i štetne posljedice specijalizacije. Čovjek je sve manje čovjek, a sve više stručnjak. To znači, da čovjek dobiva sve uži, a dublji horizont. Odlika potpuna čovjeka je široki horizont u prvom redu.

Da bi roditelji znali, u koju će vrstu srednje škole poslati svoje dijete, stvorili su, pred par godina, Francuzi »la classe d' orientation« t. j. razred, u kojemu će profesori promatrati učenikove sklonosti u tri glavna smjera: humanističkih predmeta, realnih znanosti i tehničkog rada. Kroz tu godinu dana sva djeca imaju iste predmete. Nastavnici su uzeti iz različitih škola: građanska, učiteljska, gimnazija i stručna. Na taj način svaki učitelj, sa stajališta svoje škole i njezina smjera, promatra učenika vodeći o njemu posebne bilješke. Nastavnici predavaju, naravno, svaki, svoj predmet, bez ikakve namjere da novače svaki za svoju školu. Uspoređuju svoja objektivna opažanja i upotpunjuju ih liječnikovim mišljenjem. Kod toga se nastavnici moraju obazirati na predhodno školovanje, na roditeljska opažanja, na fizički odgoj i napokon, na zabavu pod nadzorom.

Ta zabava, razonoda pod nadzorom, ima naročito značenje: ona učenike dovodi u dodir sa životom. U neposrednom dodiru sa životnom stvarnosti učenik spontano ispoljuje svoje sposobnosti. Svake subote poslije podne vode nastavnici učenike u muzej, u tvornicu, na kakvo uzorno imanje, u kazalište; glazbenim priredbama razvijaju njihov smisao za glazbu, priređuju se za njih posebne radio-emisije, pruža im se prilika da se pozabave različitim manuelnim radovima. U jednu riječ, nastavnici će učenicima pružiti sve one prilike, u kojima će se očitovati njihove najnutarnjije sklonosti, osnov njihova temperamenta i prema tome, smjer njihove buduće izobrazbe.

Ova orijentacija iziskuje koordinaciju. Dogodit će se da će roditelji zanemariti mišljenje »razreda za opredjeljivanje«. Nastavnici, usprkos savjesnosti, mogu se lako prevariti. Učenikove se sposobnosti mogu naknadno razviti ili promijeniti. Stoga valja učeniku omogućiti prijelaz iz škole jednog tipa u drugu. Različite vrsti škola zadržat će, istina, svoje specifične osobitosti, ali nastavna osnova mora biti tako udešena, da je, bar u prvim godinama, moguć prelazak iz jedne škole u drugu.

* * *

Sa 1941. godinom, u Italiji, ulazi u život la nuova scola media. Gimnazija, preparandija, i tehnička škola imat će zajedničku nižu srednju školu. Na taj način talijanska mladež, poslije svršene pučke škole, ulazi, u velikoj većini, u istu školu. Osim šegrtske ili kakve stručne škole, postoji samo ta zajednička niža srednja škola.

Ako je i zajednička, ne vodi ona ujedinjavanju omladine, nego razjedinjavanju. I njoj je glavni cilj razlikovati, orijentirati. Njezin konačni cilj je ramifikacija: učenici će se razići u različitim pravcima prema sposobnostima, koje su naročito ispoljili u nižoj srednjoj školi. Zahvaljući ovoj reformi roditelji ne moraju u 10. ili 11. godini odrediti svome djetetu vrst škole, a što je još važnije, oni to više ne rade sami. Odluka je odgođena za 3 godine, a stvaraju je roditelji na trogodišnjem iskustvu, što su ga stekli skupa s nastavnicima u nižoj srednjoj školi.

S jedne strane, nova škola traži individua, ona svakome dječaku daje prilike da sebe nađe, da sebe upozna i da što bolje razvije s v o j e sposobnosti na korist zajednice: naroda i čovječanstva. Nije to više prilagođivanje djeteta sistemu i nastavnoj osnovi, nego što potpunije razvijanje svojih vlastitih snaga.

S druge strane, ta ista škola stvara zajedničku osnovu: istu opću naobrazbu, dakle duhovno ujedinjenje naroda. Dosada je pučka škola davala zajedničku osnovu cijelome narodu, odsada će se taj period intelektualnog i duhovnog

razvoja talijanske omladine produljiti za tri godine: duhovno jedinstvo naroda bit će jače i čvršće, osjećaj zajednice, narodne i državne, porast će gotovo za dvostruko. Reformom Gentile talijanska srednja škola dobila je humanističku osnovu davši značajnu ulogu latinskom jeziku, a »humanistička osnova srednje škole je u istinu čovječanska osnova cijele škole«.

S društvenoga stajališta ova najnovija reforma imat će vrlo pozitivnih rezultata u školstvu talijanskoga naroda. U svakom manjem talijanskom gradiću ne može postojati više tipova škola. Dosta je jedna škola. Nju danas mora nužno pohađati 90% djece dotičnoga mjesta bez obzira, da li im ta vrst škole odgovara ili ne. Ako u takvu gradiću postoji nova srednja škola, svi će učenici krenuti istim putem. Sa 14. godinom svršit će mjesnu školu i morat će odlučit, da li će nastaviti nauke ili će se zadovoljiti s onim što su postigli, jer svatko nije za višu srednju školu. Onaj koji je pozvan na više, taj i onako mora napustiti svoj gradić ili svoje selo. »Tko ozbiljno shvaća školu, tko izabira školu a ne podvrgava se njezinu slučajnom sistemu, i danas mora iz svoga kraja«. Samo onaj koji u 14. godini vidi da može dalje studirati, koji je upoznao svoje sklonosti, koji zna, kojim mu je putem krenuti, samo takav ima pravo na dalji studij. Mjesto viših gimnazija u takovim mjestima, talijanska vlada će se pobrinuti, da se otvore šegrtske i stručne škole, koje bolje odgovaraju gospodarskoj strukturi dotičnoga kraja.

Govoreći o ovoj novoj školi vrlo često nailazimo na riječ orijentacija, i to baš na račun riječi odgoj, koja se u ovakvim raspravama neprestano susreće pod perom. Te se dvije riječi popunjavaju, jer orijentirati znači odgajati, znači upraviti učenika onim putem, kojim ćemo moći na njega najuspješnije djelovati. Smjer njegova odgoja tražimo u njemu samome, a ne u vanjskim shemama i planovima. Vanjski uvjeti ne smiju stvarati ljude, u punom smislu te riječi, nego ljudi moraju stvarati vanjske prilike. Tako je g. Mimmo Sterpa jasno rekao orijentirati i odgajati su dva glagola, koji, istina, nemaju isti etimološki korijen, ali imaju isti moralni korijen. — U tom poslu učitelj je suveren. Smije mu pomagati i liječnik i psiholog i psihoanalitičar, ali oni ne mogu biti orijentatori pored učitelja odgojitelja. Orijentator i odgojitelj je samo jedan: učitelj, profesor.

Škola orijentacije i selekcije mora se razvijati pod nekim bitnim obćim uvjetima. Jedan od prvih je autonomija prostorija i školske uprave. Ci arriveremo gradatamente, in un triennio, kažu uvjerljivo Talijanci. A drugi je još važniji, rekao bih još bitniji, essenzialissimo: ni u kojem slučaju razred ne smije imati više od 30 učenika. Zato treba mnogo novaca. Bez tih novaca nema takvih razreda, a bez takvih razreda nema škole uopće. Škola orijentacije i selekcije je puka fraza, ako u razredu ima 40, 45, 50 učenika. I ne spominjem onaj strašan broj: ŠEZDESET. Ne smijemo se obmanjivati: to je sasvim abnormalno stanje. »Mislim da bi ova reforma bila uzaludna, kaže opet g. Mimmo Sterpa, da sve skupa ne bi imalo nikakva smisla, kad ne bismo postigli prvi uvjet: broj učenika u razredu. On ne smije prijeći 30. To znači ni 31, ni 32 baš, samo do 30. Ako izuzeci potvrđuju pravilo, onda je istina, da bi ga, u ovom slučaju, uništili, uništili bi sve«.

Ne manje važan od broja učenika je broj predmeta. I njihov broj raste gotovo iz godine u godinu. U posljednjih nekoliko decenija raste broj jezika, koje moramo učiti, rastu svesci povijesti, eksperimenti prirodoslovnih predmeta, da će srednja škola trajati do 20. ili 25. godine, i tako dalje. Škola

dakle ne može, materijalno ne može, pripremiti učenika za sve mogućnosti. Jedanput nam mora biti jasno: ako ne želimo ugušiti učenika, ako ne želimo od njega učiniti potpunoga diletanta, moramo napustiti to načelo. Odbacivanjem ovoga načela spasit ćemo mladež, spasit ćemo školu. Ne će predmet biti toliko važan, nego učenik. U ovom poslu nije predmet ono najkonkretnije. U školi je samo jedno konkretno: učenikova duhovnost (la spiritualità dell' alunno). Srednja škola ne će, dakle, više biti enciklopedijska, ne će biti kvantitativna ne će biti eruditivna. Ona će nas, kako kaže talijanski ministar Bottai, učiti, kako ćemo učiti, usađivat će nam uvjerenje da uvijek treba učiti, udahnut će nam postojanu težnju za sticanjem novoga znanja, dat će nam želju za učenjem. Onaj je intelektualno bogat, koji osjeća potrebu za intelektualnim bogaćenjem, koji ima neodoljivu težnju za višim (tal. elevare, frc. élever uzdizati, odgajati).

Današnja škola, želeći obuhvatiti materijalno što veći dio života, propala je. Život, u tom pogledu biva sve opsežniji, a škola ne može uzastopce da ga slijedi. Škola se dakle udaljuje od života, jer joj ovaj odmiče. Što dalje idemo, razmak biva sve veći, škola odgovara sve manje životu. I s ovoga stajališta školu treba staviti na drugi osnov: formalnom, a ne materijalnom izobrazbom pripremat ćemo djecu za život, stvarat ćemo u njima raspoloženja, s kojim će izići pred život. Učenici će učiti misliti, upoznavat će sebe i na koncu steći slobodu kretanja u svijetu događaja i doživljaja. Time ćemo pripremiti u njima teren za primanje života. Mislim onoga života punog odgovornosti sebi, narodu i društvu uopće, jer učenici u klupama već žive svoj život. Učitelji će poslati učenike u svijet, pošto su im razvili duhovnu sposobnost interpretacije i dominacije svijeta. To je zadatak škole, u prvom redu srednje škole. Više ne će biti odlomaka i ulomaka iz tolikih predmeta, tog diformnog svijeta koji nije imao nikakve fizionomije, nego samo malo, nekoliko predmeta, s pomoću kojih će se učenik formalno izobraziti, što je najglavnije; razvijati svoj intelekt te odgajati svoj duh. Za to je potrebno i vrlo malo profesora, pochi professori, pochissimi. U Italiji se od sada uče u glavnom ovi predmeti: talijanski, latinski, povijest, zemljopis, matematika i crtanje. Razrednik mora, naravno, biti isti kroz te tri godine. Škola ne smije biti pretrpana predmetima, a učenik satovima. Dvadeset i četiri sata sedmično. Ne ćemo zaboraviti ni ovo: učenik mora imati bar malo vremena, kad nije dužan ništa raditi.

Osnovni predmet, il latino sopratutto selenziona e discrimina. Okolo toga predmeta okupljaju se svi ostali predmeti. Dok je latinski jezik srž te obuke, čitanje, slobodno čitanje je atmosfera, zrak kojim diše cijela škola. Zato su u toj školi toliko važne razredne knjižnice: velike, prostrane, čiste i lijepe knjižnice. Mjesto »pisanja sadržaja« na prvo mjesto dolazi razgovor, spontani i otvoreni saobraćaj između učenika i učitelja koji vodi. Vodi prema učeniku, a ne samo po programu.

Ovako učenik uči, radi i razvija se do svoje 13. ili 14. godine: traži sebe, i prema tome, traži svoju školu. Sada će je mnogo lakše naći nego u 10. ili 11. godini, po svršenoj pučkoj školi. Pored toga nastavnici, a naročito razrednik, koji ga je pažljivo pratio i vodio bez prekida kroz 3 godine, bit će mu izvrsni savjetnici. Čovjek sebe traži kroz cijeli život. Zato orijentacija i odgoj ne prestaju s 13. ili 14. godinom, nastavljaju se do kraja. Stoga će i sve poznije škole biti odgojne, pa i Sveučilište, u nekoj mjeri. Što se pak tiče filizofskoga fakulteta, on ne smije biti samo naučni zavod, nego i škola, koja će uvoditi slušače u problem odgoja. O tome drugi put.

Budući da smo većinom govorili o reformi talijanske škole, završit ćemo ovo par riječi s jednom talijanskom slikom i sa zaključkom talijanskoga pedagoga. Ambrogio Lorenzetti, slikar XIV. vijeka prikazao je u jednoj slici Dobru vladu. Prikazuje se cijela životna djelatnost: rad, pravda, proizvodnja, plodnost i t. d. U sredini stoji škola. »I za nas, kaže talijanski pedagog, u Italiji, u fašističkoj Italiji, u središtu stoji škola: zato što je budućnost središte naših misli, a s budućnosti, težnja za boljim svijetom izvan nas, a naročito u nama samima«.

Dr. Krsto Spalatin.

Kazalište

KONAC SEZONE.

S preuzimanjem dužnosti intendanta Hrvatskog drž. kazališta preuzeo je 22. IV. 1941. novi intendant prof. Dušan Žanko u baštinu i repertoire stare kazališne uprave. Sasvim je razumljivo, da se zbog kratkoće vremena više nije moglo pristupiti izmjenama u pogledu zakazanih premijera, kao ni ostalog repertoirea, da je dakle sav repertoire nosio na sebi u glavnom pečat stare kazališne uprave. Novi duh, duh ustaškog pokreta, koji je u elementarnom naletu zadahnuo jasnim nacionalnim i etičkim načelima sav hrvatski povijesni teritorij, nije naravno mogao preko noći posve i izmjeniti izgled jednog tako osjetljivog područja narodnog života, iako ga je tu i tamo upravo radikalno zahvatio. Ta izmjena doći će do izražaja podpuno tek početkom nove sezone, a odrazit će se kako na idejnoj i stilskoj liniji repertoirea, tako i na duhovnoj reorijentaciji cijelog kazališnog mentaliteta uopće. A tu duhovnu reorijentaciju — uvjereni smo — pospješit će i dokončati već sama od sebe, bez ikakva pritiska odozgo, brza i uvjerljiva afirmacija novog društvenog poretka i novog nazora na svijet.

Ovo međutim, što smo pod konac sezone vidjeli, ipak nas je zadovoljilo. Ibsenova tragedija »Graditelj Solness«, osim svoga neposrednog čisto umjetničkog dojma, odlično je suvremenošću svojih ideja okarakterizirala ovo prelazno doba na prekretnici dvaju pokoljenja i dviju ideologija. Prirodni je zakon, da dotrajale ideje treba nadomjestiti novima, i da se stari moraju ukloniti, da načine mjesta mladima. U toj borbi za prvenstvo istupaju stari većinom pod okriljem sebičnog realizma, nasuprot mladih, koje karakterizira idealizam, polet i ogromna volja za stvaranjem. Sukob između ta dva oprečna naziranja sve se više zaoštruje, i konačno dolazi do radikalnog obračuna te jedan od njih (naravno realizam starih) biva definitivno likvidiran. Konkretno u Ibsenovoj tragediji graditelj Solness, predstavnik starih, svijestan je doduše, da to »Mladost nadolazi«, da »Mladost odmazde stupa pod novom zastavom naviještajući preokret moje sreće«, ali on ni ne pomišlja na kapitulaciju, na svojevoljno povlačenje iz borbe za život; on ostaje i dalje na bojištu, i zalazi smiono u borbu, da tu svoju hrabrost konačno plati i samim životom. Ima u tome nečeg privlačnog, ima tu instinktivnog otpora i muževnog ponosa. Ta dosljednost vjere u samog sebe, iako nije razumski opravdana, jer se kosi s prirodnim zakonima, s osnovnim pravom čovjeka na evoluciju, te obično ima za posljedicu revoluciju, ipak je čovječanski razumljiva, ukoliko je to tipična borba za opstanak iz koje se rijetko tko svojevoljno povlači, i kao takova mora čak i imponirati. A kod Ibsenovih junaka analiziran je taj problem ideala prema stvarnosti finim psihološkim zapažanjima i oblikovan u klasičnoj

umjetničkoj formi. U cijelom zbivanju vrlo je zanimljiva i pomalo zagonetna uloga Hilde Wangel. Lik je to žene snažne individualnosti, koja svoje želje ostvaruje djelujući na svoju okolinu nekom upravo magičnom silom, kojoj sve podliježe, čega god se takne. Njoj se svidjelo vidjeti graditelja Solnessa, sada već postarijeg gospodina, kako opet postavlja vijenac na toranj novo sagrađene građevine, i nagovara ga sugestivno da to učini. On je međutim svijestan svoje starosti, i zna, da bi sada taj podhvat za njega bio opasnim eksperimentom, budući da više nije mlad, no ipak ga prihvaća, i podliježe impulzivnom izazivu Mladosti, koja mu se još jednom, posljednji puta u životu, smiješka zagonetnim smiješkom sfinge. A Hilda Wangel, taj njegov da tako kažem hipnotički movens, inače njegov obožavatelj, što ona na to? Ne uzrujava se zbog Solnessove smrti, i ne osjeća se njegovim ubojicom; štoviše u toj smrti nalazi ona neko posebno zadovoljstvo, valjda zadovoljstvo nad samom sobom, što je time uspjela ostvariti svoje tako divno zasnovane zamisli, te sad triumfira u svojoj pobjedi, u ispunjenju svoje ideje, koja je izvršila tako jak, neodoljiv i uspješan udar na taj čvrsti bedem Starosti. Možda i ona tim svojim stavom prema tragičnom svršetku Solnessovom postaje kao i jedno drugo Ibsenovo lice jake individualnosti Hedda Gabler (iz istoimene drame) simbolom larpurlartističkog stava prema životu, no činjenica je, da je to Mladost bila ona — ne Hilda Wangel — koja je to instinktivno diktirala, i da se upravo toj impulsivnoj mladosti ima pripisati likvidacija Staroga, koje se pokazalo preslabim, da se odupre »odmazdi mladosti«, koje je nadolazak stari graditelj tako nelagodno osjećao. Obračun je izvršen, zrak se pročistio i Mladosti je put bio otvoren.

Izvedba samog djela bila je vrlo solidna. Redatelj Ka Mesarić znao je položiti važnost na bitne momente, te je voljna ovisnost Solnessova o Hildi rasla u postepenom stupnjevanju uporedo s razvojem dramske radnje, što je psihološki djelovalo vrlo uvjerljivo. Tomislav Tanhofer kao Solness i Sava Severova kao Hilda potpuno su nas zadovoljili. Njihovi dialozi bili su pomno izrađeni i puni života, u njima je svaka riječ imala svoju pravu vrijednost i bila savršeno vjeran odraz njihova duševnog raspoloženja. Mila Popović-Mosinger kao Solnessova žena dala je finu proćućenu kreaciju. Ivka Kropš je bila uvjerljiva Kaja Fosli, a Jozo Martinčević, Viktor Leljak i Hinko Tomašić pridonijeli su svojom odmjerenom igrom, da je predstava u cjelini ostavila vrlo dobar i skladan dojam.

»Pomahnitali rob«, komedija u 3 čina od Guglielma Gianninija dala je uspjeli isječak suvremene stvarnosti. U duhovitoj satiri, koja je pri koncu malo i odviše zašla u područje tragičnoga, fino su ironizirane metode poslovanja trgovačko-bankarskoga svijeta današnjice. Alvise di Sangallo, koji je do nedavna bio jadni trgovački pomoćnik velikog poduzeća »KIT«, gdje je bio odgovoran za sve propuste poduzeća, i znao samo za ponižavanja i robovanje radeći isključivo za napredak poduzeća i uživanje svojih predpostavljenih, došao je slučajno do veće baštine i barunskog naslova. Situacija se naravno odmah iz temelja mijenja. Krediti su mu otvoreni u svim bankama, i donedavni trgovački pomoćnik osniva svoje vlastito veliko trgovačko poduzeće »TIK«. Njegov život poprima najednom svoju dugo sanjanu zanimljivost i draž. Tako dugo tinjala čežnja za uživanjem ostvaruje se sada u raskošnoj stvarnosti. Barun di Sangallo kreće na putovanje po Evropi sa svojom tajnicom Ninom, prijašnjom namještenicom poduzeća »KIT«, i dijeli s njome svoju

sreću kao uzdarje za njeno dosadašnje lijepo ponašanje prema njemu. Trgovinu »TIK« ostavlja svom nećaku Ademaru, a on, do nedavna još obijesni deran, uspijeva od nje stvoriti veliko poduzeće. Kad se medutim doskora otkrilo, da je ta baština bila samo fiktivna, i Sangallo nije mogao isplatiti bankama mjenice, nisu ga vjerovnici više mogli upropastiti, jer je on proniknuo u kapitalističke spekulacije i trikove, i svojim vještim rezoniranjem ostao konačno gospodarem položaja.

Taj vrlo zanimljivi suvremeni sujet bio je vrlo dobro postavljen na našoj pozornici. Redatelj ing. arh. Bojan Stupica plastično je ostvario živahnu atmosferu i nervozno poslovanje velike trgovine, kao što je brižno izradio dialoge, koji daju uvjerljivu sliku pojedinih karaktera. Njegovu inscenaciju treba posebno istaći kao veoma uspjelu. Glavnu ulogu donio je Viktor Bek izvanrednom umjetničkom snagom. Iz svake njegove riječi odrazivala se nepatvorena čovječnost, kojoj je strana svaka namještenost i traženje bilo kakvog efekta. I baš zbog te njegove prirodne nenamještenosti i proživljenosti uvjerljivost njegove kreacije dosegla je granicu savršenstva, i upozorila na njegov izraziti talenat, koji ne bi smio biti tako zapostavljan kao do sada. Ervina Dragman bila je ljubka i suosjećajna Nina Salviroli, Vanja Timer nestašna Maria Cillani, a Bela Krleža izvrsna dosadna sestra Sangallova. Janko Rakuša (G. Carenzi) bio je u prvom činu i odviše bučan. Jozo Laurenčić je isto u prvom činu malo pretjerivao, da kasnije dade staloženu i odmjerenu glumu. Od ostalih glumaca dao je August Cilić finu salonsku igru kao bankar Montelli, a bili su dobri i svi ostali.

O Goetheovoj »Ifigeniji na Tauridi, te o Goldonijevoj »Mirandolini« ćemo u drugom broju donijeti prikaz, jer će te izvrsne drame svakako ući i u novi repertoire.

Đuro Teufel

Kronika

11. lipanj.

— Duce Italije Benito Mussolini održao je na dan godišnjice ulaska u rat veliki govor na sjednici komore fašističkih korporacija u Rimu. Iznijevši uspjehe Italije u borbama na grčkoj, jugoslavenskoj i afričkoj fronti rekao izmedju ostaloga u svome govoru i slijedeće: »Ali, najvažnija činjenica je uskrsnuće Države Hrvatske nakon deset stoljeća. Tvorac ovog uskrsnuća jest Poglavnik Ante Pavelić, koji je u izagnanstvu živio u Italiji 12 godina s brojnim pionirima svoga pokreta. Poglavnik zna, da može računati na aktivnu solidarnost fašističke Italije«. Ove riječi Ducea bile su srdačno aklamirane od prisutnih predstavnika fašističkih korporacija.

— »La Domenica de Il Lavora Fascista« donosi članak u kome piše Cesaro Guerri, da je Hrvatski narod postigao svoje pravo i iznosi podatke o samovladi Srba nad Hrvatima.

— Poglavnik je primio poglavara organizacije Nijemaca u inozemstvu Gauleitera g. E. W. Bohle.

— Hrvati u Argentini izdali su manifest u kojem izražavaju veliko zadovoljstvo povodom uskrsnuća Nezavisne Države Hrvatske.

12. lipnja.

— Francuski admiral Darlan održao je preko francuskog krugovala govor, u kojemu je iznio tri zadaće francuske vlade: poboljšanje sadanjeg položaja, pripremanje mira i pripremanje budućnosti Francuske.

— Odredbom Poglavnika proglašen je dan 20. lipnja danom uspomene hrvatskih mučenika.

13. lipnja.

Vrlo svečano proslavljen je dan Oca domovine dr. Ante Starčevića. Na Krešimirovom trgu održana je zakletva prvih časnika hrvatskog domobranstva. Tom prilikom održao je Poglavnik svečani govor i predao Doglavniku Vojskovodji Slavku Kvaterniku maršalsku palicu. Na Trgu Kralja Tomislava održan je mimohod hrvatske vojske, hrvatskih omladinskih organizacija i ustanova i ustaških postrojba uz sudjelovanje počasne čete njemačke vojske. Svečanostima je prisustvovalo u špaliru preko 180.000 ljudi.

— Doglavnik i ministar nastave dr. Mile Budak održao je prigodom proslave dana dra Ante Starčevića i prilikom dijeljenja školskih spomen svjedodžbi veliki govor srednjoškolskoj omladini u Zagrebačkom Zboru.

— Poglavnik je primio na molbu Vojskovodje čin poručnika hrvatskog zrakoplovstva.

— Članovi hrvatske državne vlade posjetili su grob Oca domovine dra Ante Starčevića u Šestinama i položili vijenac. U ime Poglavnika i ispred članova hrvatske državne vlade govorio je Doglavnik dr. Mile Budak.

— U čitavoj domovini održana je na svečan način proslava Antunova. U Berlinu, Rimu i ostalim gradovima savezničkih zemalja, odslužene su svečane mise za Poglavnika.

14. lipnja.

— Poglavnik je u pratnji Vojskovodje Slavka Kvaternika, Ministra vanjskih poslova dr. Lorkovića i državnog tajnika Jože Milkovića odputovao u Mletke.

— Vrše se zamjene novčanica od 1000 dinara u kune. Prva novčanica od 100 kuna stigla je u Zagreb i izložena kod Štedionice Nezavisne Države Hrvatske.

15. lipnja.

— Hrvatska je pristupila Trojnom paktu. Ugovor je podpisan u Mletcima u prisustvu ministara vanjskih poslova Italije i Njemačke i japanskog poklisara pri Kvirinalu. Tom prilikom održano je više govora u kojima su izneseni važni momenti povijesnog dana prigodom pristupanja Hrvatske Trojnom paktu. Govore su održali Poglavnik dr. Ante Pavelić i ministar vanjskih poslova Italije grof Ciano.

16. lipnja.

— Poglavnik se vratio iz Italije u Hrvatsku srdačno i oduševljeno dočekan i pozdravljen od gradjana hrvatske metropole.

— Sav svjetski tisak s najvećim oduševljenjem piše o pristupanju Hrvatske Trojnom paktu.

17. lipnja.

Slovački ministar nastave donio je odluku kojom se u slovačke škole uvodi uz njemački jezik i hrvatski, kao pomoćni jezik.

18. lipnja.

— U Madridu je izdano službeno saopćenje, kojim španjolska priznaje Nezavisnu Državu Hrvatsku.

19. lipnja.

— Poglavnik dr. Ante Pavelić i predsjednik Slovačke republike dr. Tiso izmijenili su srdačne brzojave povodom pristupanja Hrvatske Trojnom paktu. Isto tako su srdačne brzojave izmijenili ministar dr. Mladen Lorković i slovački ministar pretsjednik i vanjskih poslova dr. Tuka.

20. lipnja.

— Čitav je Hrvatski narod na veoma svečani način proslavio dan Hrvatskih mučenika i boraca. U svim gradovima i selima služene su svete mise zadušnice. U Zagrebu je čitava vlada prisustvovala svečanim zadušnicama i poslije položila vijence na grob Hrvatskih mučenika na Mirogoju.

— Po odluci Doglavnika i ministra nastave dra Mile Budaka i stručne porote dobila je državna himna »Lijepa naša« svoj konačni oblik u umjetničkoj obradi Jakova Gotovca.

21. lipnja.

— Poglavnikovom zakonskom odredbom uredjen je pravni položaj Njemačke narodnosne skupine u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

22. lipnja.

— Njemački poslanik Nj. Preuz. Siegfried Kasche službeno je saopćio Poglavniku, da je Führer odlučio zaštitu Reicha prema S. S. S. R. predati njemačkoj vojsci. Poglavnik je izrazio najživlju želju za potpuni uspjeh njemačkog oružja.

24. lipnja.

— Javni uredi u Zemunu predani su u upravu hrvatskim građanskim vlastima. Svi činovnici položili su prisegu Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

— Izdana je zakonska odredba o državnoj vladi Nezavisne Države Hrvatske. Državnu vladu sačinjavaju predsjednik, podpredsjednik vlade i ministri. Ukupno imade 15 ministara.

— Knez Konoya uputio je brzojav Poglavniku povodom pristupanja Hrvatske Trojnom paktu.

26. lipnja.

— Poglavnik je izdao izvanrednu zakonsku odredbu povodom glasina o progonima Srba i Židova u Hrvatskoj.

27. lipnja.

— Hrvatska vojska dočekana je u Mostaru neizrecivim oduševljenjem.

30. lipnja.

— Poglavnik je održao pred članovima hrvatske vlade, velikim županima, ustaškim stožernicima, logornicima i tabornicima te ostalim ustaškim dužnosnicima veliki govor u hrvatskoj Sabornici, u kojemu je iznio smjernice za provedbu ustaških načela u upravnoj politici, te naglasio, da je prošlo revolucionarno vrijeme, te se svi imaju pokoravati zakonitoj državnoj upravi.

2. srpnja.

— Poglavnik dr. Ante Pavelić uputio je poziv hrvatskom narodu za borbu protiv moskovskih židomarksističkih samodržaca, najvećih neprijatelja novog poredka i zakletih dušmana obstojnosti Nezavisne Države Hrvatske.

3. srpanj.

— Poglavnik je primio u svečanu nastupnu audijenciju preuzv. g. Rafaela Casertana, koji je Poglavniku predao vjerodajnicu u svojstvu izvanrednog poslanika i opunomoćenog ministra Nj. Vel. kralja Italije i Albanije i cara Etiopije.

— U Sisku je obavljena posveta temeljnog kamena 250 kuća radničkog naselja »Eugena Kvaternika«. U ime Poglavnika svečanosti je prisustvovao Vojskovođa maršal Slavko Kvaternik.

— U borbi s četničko-komunističkim bandama u Hercegovini ubijeni su ustaški satnik, poglavni pobočnik Mijo Babić i ustaša Ante Podgorelec.

5. srpnja.

— Poglavnik je primio u svečanu audijenciju talijanske umjetnike prigodom njihovog gostovanja u Zagrebu.

— Hrvatska je priznala kinesku narodnu vladu u Nankingu.

6. srpnja.

— Njemački poslanik u Zagrebu Nj. Preuzv. von Kasche obavijestio je ministra vanjskih poslova dra Mladena Lorkovića, da je Njemačka vlada priznala istočnu granicu Nezavisne Države Hrvatske.

U Zagrebu i čitavoj državi Hrvatskoj javljaju se tisuće i tisuće Hrvata u dobrovoljačke legije za borbu protiv komunizma.

7. srpnja.

— Poglavnik je izvršio mimohod hrvatskih zrakoplovaca koji polaze dobrovoljno u borbu protiv boljševizma. Tom prilikom je Poglavnik održao zrakoplovcima veliki govor.

9. srpnja.

— Službenim saobćenjem Ministarstva vanjskih poslova priznati su predstavnici Rusa emigranata i Ukrajinaca u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

— Hrvati Urugvaja poslali su s velike manifestacije u Montevideu pozdravni brzojav Poglavniku, u kojemu izručuju vjernost i odanost.

— Ministar pravosuđa i bogoštovlja izdao je naredbu prema kojoj će svi državni činovnici, koji se opiju, biti smjesta odpušteni iz službe.

10. srpnja.

— Povodom proglasa vojnog zapovjednika u Čakovcu pukovnika Timara, da se Međimurje pripaja Madžarskoj, predao je ministar vanjskih poslova dr. Mladen Lorković poslaniku Madžarske u Zagrebu protestnu notu u kojoj se izjavljuje, da hrvatska državna vlast drži Međimurje sastavnim i neotuđivim dijelom Nezavisne Države Hrvatske.

11. srpnja.

— U Zagreb je stigao prvi poslanik kraljevine Bugarske Nj. Preuzv. Jordan Mečkarov.

12. srpnja.

— Finska je priznala Nezavisnu Državu Hrvatsku.

— Toga dana došlo je do formalnog sjedinjenja hrvatskih nacional-socijalista s hrvatskim ustaškim pokretom o čemu su izdali proglase Poglavnik dr. Ante Pavelić i predstavnik H. N. S. S. R. Slavko Govedić.

14. srpnja.

— Hrvatski zrakoplovci-dobrovoljci otputovali su danas svečano ispraćeni u Njemačku.

— U Zagrebu je osnovano Hrvatsko-Bugarsko društvo. Predsjednikom društva izabran je Poglavni pobočnik prof. Ivo Oršanić.

17. srpnja.

— Prigodom zasjedanja Međunarodne filmske komore primljena je država Hrvatska kao članica u Međunarodnu filmsku komoru.

18. srpnja.

— Poglavnik je posjetio hrvatske topničke-dobrovoljce prije njihovog odlaska u borbu protiv boljševizma.

19. srpnja.

— Velika skupina osječkog radništva organiziranog u Hrvatskom Radničkom Savezu posjetila je Poglavnika, koji je tom prilikom održao veliki govor.

20. srpnja.

— Na poziv vođe Njemačkog naroda otputovao je Vojskovođa Kvaternik srdačno otpraćen u Berlin.

21. srpnja.

— Poglavnik je posjetio i pozdravio dobrovoljce iz Herceg-Bosne pred njihov polazak na sovjetsko ratište.

— Bugarski poslanik položio je vijenac na grob Ante Starčevića u Šestinama.

23. srpnja.

— U promet su ušle Kune kao novo platežno sredstvo. Izmjena se vrši tako, da se za jedan dinar naplaćuje jedna Kuna.

27. srpnja.

— Poglavnik je primio u audijenciju Hrvatske Domobrance (bivši Hrvatski Skaut), koji su pristupili u Ustaški pokret.

28. srpnja.

— Hrvatski zrakoplovci na istočnom bojištu položili su svečanu zakletvu Führeru.

31. srpnja.

— Kraljevina Mandžukuo priznala Nezavisnu Državu Hrvatsku.

Kroz revije i listove

Najbolji poznavač suvremene hrvatske književnosti u Italiji i poznati književni kritik prof. Umberto Urbani donosi u ljubljanskom »Jutru« pod naslovom »Ognjišče, mojstrsko delo Mile Budaka« vrlo značajan prikaz Budakova »Ognjišta«, iz kojega ćemo navesti samo neke odlomke, da se vidi, što o tom djelu sude uvaženi predstavnici stranih, velikih naroda:

»I Budak će, bez sumnje dobiti časno mjesto, što ga zaslužuje u svjetskoj književnosti, samo da se nađu dobri i savjesni prevodioci i izdavači, koji će prikazati »Ognjište« u lijepome izdanju, kako je to u Zagrebu učinila Matica Hrvatska, koja Budakove romane »Raspeće« i »Nad ponorima«, te zbirke novela »Pod gorom« i »Opanci dida Vidurine« izdaje već od godine 1930.

»Ognjište« je majstorsko djelo. Tu također otkrivamo genijalnog romanopisca, koji je pogodio i iznio bit svoje rase i karakteristike svojega kraja. Tri su osobe, koje ne možemo nikada zaboraviti: Anera, Lukan i Blažić. Lijepa, prkosna i borbena Anera, njezin sotonski i cinički tast Blažić i plemeniti Lukan, jednako dobar, koliko i nesretan; umorena žena, ubojica i osvetnik.

Neobično krasne i duboke stranice posvećuje Budak domaćem ognjištu Zekana i Lukana; iskri, koja je njihova duša, njihova krv; sveti kraj, koji je vidio, kako se otvaraju oči novorođenčadi i kako se gase oči umirućih.

Nijedan hrvatski pisac nije tako snažno izrazio ljubav prema zemlji i ognjištu kao Budak.

Domaće ognjište, žena i dijete, to najsvetije trojstvo na zemlji, našli su u Budaku svoga velikog pjesnika.

Ako je slavi Budakove umjetnosti, među hrvatskim pripovjedačima sviju vremena, dostatno poznavanje »Novela iz Like», a od njegovih novijih djela »Direktor Križanić«, novele »Na Veliki Petak«, roman »San o sreći«, a prije svega njegovo majstorsko djelo »Ognjište«, onda je za poznavanje mjesta među stvarateljima nove, sutrašnje Evrope, koju ne će više izrabljivati prljavo plutokratsko-masonsko vodstvo, niti će je ugrožavati zvjersko boljševičko barbarstvo, — potrebno upozoriti barem na onih 1085 stranica »Rascvjetane trešnje«, koja — prema ispravnom prikazu poznavaoca hrvatske književnosti Jože Gregorića (»Dom in svet«, prosinac 1940 god.) — predstavlja »uzvišenu, vječnu i božansku perspektivu«, kroz koju je Budak prosuđivao život i ljude.

U »Rascvjetanoj trešnji« hrvatski je pisac prikazao podlost, pokvarenost i surovost prvih 4 decenija 20. stoljeća, koji su bez koristi prepuštali, da pogibaju desetci milijona žrtava, samo da se dovede čovječanstvo do nove katastrofe.

Mile Budak je nesmiljeno raskrinkao najljuće neprijatelje, ne samo hrvatskoga naroda, nego svih naroda Evrope. Iz ponora trpljenja i poniženja, ustat će ona, kao uboga Zlata, koja je — uništena životnom bijedom i pohlepom onih, koji je iskorišćuju — ostala u dubini svoje duše uvijek vjerna najvišim idealima Dobroga, i nikada nije izgubila vjeru u pobjedu pravice.«

(»Jutro«, 27. VIII. 1941.)

Glavni urednik: prof. Ivan Oršanić, Zagreb, Tomašićeva 1. — Za redakcioni odbor uređuje: Đuro Teufel, Zagreb, Berislavićeva 14. — »Hrvatska Smotra« izlazi jednom mjesečno. List izdaje konzorcij »Hrvatske Smotre«. Predstavnik konzorcija i odgovorni urednik Mato Nikšić, Zagreb, Medulićeva 2. — Uredništvo i uprava nalazi se u Zagrebu, Marovska 28a.

HRVATSKA SMOTRA

GOD. IX. RUJAN 1941. BROJ 9

RAKOVICA I VELEBIT

Hrvatski narod nije u svojoj prošlosti imao suviše velik broj revolucionaraca. Ali zato su revolucionarci, koje je on dao, bili ljudi velikih zamisli i neustrašivi borci za slobodu i pravo. Takav velik čovjek bio je i Eugen Kvaternik, koji je u listopadu 1871. g. digao poznati rakovički ustanak. Njegovo je djelovanje bilo upravljeno na oslobođenje hrvatskoga naroda ispod tuđinskog gospodstva i stvaranje podpuno nezavisne i samostalne hrvatske države. Istu misao zastupao je uvijek i u svakoj prilici naš Poglavnik, a Rakovica je našla svoje drugo oživotvorenje u velebitskom ustanku.

Rakovica i Velebit predstavljaju simbol hrvatske revolucionarne djelatnosti. Ta dva imena su za sadašnja i buduća pokoljenja vječna opomena i putokaz. Pred sedamdeset godina ustao je jedan osamljeni muž i s nekolicinom svojih vjernih drugova prosvjedovao protiv toga, da bilo tko vlada u Hrvatskoj, osim Hrvata samih. A pred devet godina diže se mala i hrabra četa hrvatskih ustaša oko gordog Velebita i izvršuje podijeljenu joj zadaću, da tako prosvjeduje protiv nasilja tuđinske vlasti.

I kao što je rakovički mučenik okupio oko sebe samo malen broj požrtvovnih i nesebičnih ljudi, *tako se i oko Poglavnika sakupilo najprije ono, što je najbolje u hrvatskom narodu i što najmanje misli na sebe.* To su bili ljudi, koji su imali u vidu samo probitke cjelokupnosti, probitke čitavoga hrvatskog naroda. I Kvaternik i naš Poglavnik imali su pred očima isti cilj. Međutim Rakovica nije mogla donijeti ploda, jer je neprijatelj bio još prejak, a snage hrvatskih revolucionaraca preslabe. *Pobjedu je izvojevao istom Poglavnik,* koji je smišljeno pripremao godinama sve sile za konačni obračun i tako doveo u odlučnom času do ostvarenja Nezavisne Države Hrvatske.

I prigodom rakovičkog, i prigodom velebitskog ustanka našlo se među našim domaćim slavosrbima i mirotvorcima, slabićima i kukavicama, čitav niz takvih, koji su govorili, da su takvi ustanci besmisleni, da ne vode k ničemu, da stoje samo suvišnih žrtava i da uopće nema od njih nikakove koristi. Međutim, mi smo ustaše mi-

slili drukčije. I tako smo još godine 1936., za vrijeme diktature, dali u spomen-knjizi o dr-u Anti Starčeviću manje više otvoreno svoj odgovor svim prigovaračima i onima, koji nisu shvaćali veličinu velebitskih žrtava. Taj naš odgovor glasio je ovako:

»Ako se revolucije i ustanci geldaju iz perspektive vremena, u kojem su se zbili, ili što više sa stajališta kakova oportunističkog političara, ili kroz oblake kavanskoga dima, razumljivo je, da će se često mnoge revolucije činiti besmislene, a žrtve uzaludne. Doista, ustanci nemaju nikakova smisla, nemaju nikakove svrhe, ako njihove posljedice i rezultati nijesu u skladu s učinjenim žrtvama. Svaki ustanak i svaka revolucija ne mora podpuno uspjeti, ali mora imati makar djelomičan efekt. A upravo taj efekt nije moguće procijeniti često ni nekoliko godina nakon podignute revolucije i tek historijsko gledanje može stvari postaviti na pravo mjesto i izjasniti, da li su izvjesne žrtve učinjene uzalud ili, da li je učinak revolucije bio pozitivan ili negativan. Tako na primjer ustanak Matije Gubca i hrvatskih seljaka protiv naoružane i dobro branjene tuđinske gospode nije mogao uspjeti, i stoga u perspektivi tahijevske periode bile su one silne seljačke žrtve uzaludne. Ali povijest je opravdala seljački ustanak i naše je današnje gledanje sasvim drukčije ...«

»Jednako je i s ustankom, koji je u Krajini digao velik i značajan muž novije hrvatske povijesti, prvi hrvatski revolucionarac novijega vremena, rakovički mučenik Eugen Kvaternik. Ni on nije uspio i trebalo bi zaista nadljudskih žrtava protiv vojnički moćnog neprijatelja ... Trebalo je proći dosta vremena, da nestane fame o nemogućnosti i nerazboritosti Kvaternikove akcije. Njegova osoba postala je upravo legendarnom, a njegov ustanak može se bez daljnjega nazvati prvom hrvatskom revolucijom novoga vremena. Tu je prvi puta krvlju zapečaćena povelja hrvatskog državnog prava. A kao dokaz za svu veličinu Kvaternikova martirija i djela neka služe riječi ne fanatiziranog hrvatskog nacionaliste, kojem je riječ Rakovica simbol, a ime Kvaternik nacionalni program, nego riječi jednoga Šišića: »Hrvatski je narod rodio malo revolucionara i rebela, a među njima ide jamačno prvo mjesto Eugena Kvaternika. Obično se misli, da je rakovička buna prenagljen i nepromišljen korak Kvaternikov. Ali ja držim, da to nije ispravno. Ideja otvorene revolte rodila se u Kvaternikovoj patriotskoj duši veoma rano, i baš ta crta u njegovu karakteru, to jest, da je on bio prvi Hrvat novijega vremena, koji je prekinuo sa stoljetnom hrvatskom politikom laviranja i ševrdanja i pustom igrom neiskrene lojalnosti, pa otvo-

reno prešao na polje revolucionarstva, čini ga jednom od najmarkantnijih ličnosti novije hrvatske povijesti... Ovjenčan tako mučeničkom aureolom stekao je Kvaternik jedno od najčasnijih mjesta u hrvatskoj povijesti.«

Tim se riječima još u vrijeme velikosrbske diktature otvoreno ustalo u obranu ne samo Rakovice, nego i Velebita. Njima se nema mnogo dodati, jer kao što je povijest dala pravo Kvaterniku, tako je dala pravo i velebitskim ustašama i našem Poglavniku. Rakovica i Velebit predstavljaju i danas za čitav hrvatski narod simbol požrtvovnosti i borbe, simbol žrtvovanja za nacionalne ideale. Ti su simboli isto tako potrebni, kao što su potrebna i materijalna dobra. Narodi ne žive samo od kruha, nego i od viših ideala, koji ih vode u njihovu životu i djelovanju.

Ustaška Rakovica i ustaški Velebit davali su najboljim sinovima hrvatskoga naroda snagu, da izdrže u borbi. Oni su bili vrelo, s kojeg je ustaški pokret crpao svetu vodu požrtvovnosti. Ustaša je bilo ispočetka malo, ali su oni predstavljali najbolji dio hrvatskoga naroda, onaj njegov dio, kojemu su nacionalni ideali bili prije svega. Oni su bili progonjeni, ubijani, mučeni i zatvarani, ali se njihov broj usprkos toga sve više povećavao. Od Drave do Jadranskoga mora, i od Sutle do Drine lebdjela je konačno čitavom hrvatskom narodu na ustima riječ: ŽAP! Čitav je hrvatski narod postao ustaški. Rakovica i Velebit, kojima su se nekad naši protivnici izrugivali, iznijeli su pobjedu, i to slavnu pobjedu nad mnogo jačim neprijateljem.

I u budućnosti će Rakovica i Velebit ostati za nas ustaše ona sveta mjesta, na kojima ćemo učiti kako se žrtvuje za domovinu. U našem svakidašnjem radu ne ćemo nikada zaboraviti na one žrtve, koje su u tim ustancima pale za slobodu hrvatskoga naroda. Svaki i najmanji ustaša, svaki sin hrvatskoga naroda ima te riječi izgovarati sa strahopočitanjem, udivljenjem i — ponosom. S ponosom zato, što je rodio tako velike ljude kao što su to rakovički i velebitski ustaše.

Poglavnikova će Hrvatska biti vječna, jer ona nije rođena za zelenim stolom u Versaillesu, nego je proizašla iz borbe, krvi i žrtava, i jer je vođena duhom, koji je pred sedamdeset godina živio u Rakovici, a pred devet godina na ponosnom ustaškom Velebitu. To je duh nesebične ljubavi prema domovini i duh pripravnosti na svaku žrtvu.

Dr. ing. Vilko Rieger

POZDRAV

S pobjede vijencem, s ponosnim čelom
Stupaš na svoju slobodnu Grudu.
Prošle su mnoge godine u trudu
I tuga bješe nad gradom i selom.

Al Ti si dušom hrabrom i smjelom
Za ciljem išo. I nisi zaludu.
Slobodom kruneć djedovsku Grudu
Sok slasti piješ u voću zrelom.

Hrvatska harna danas Te grli,
I srca vjerna, koja Te nose,
Za sreću Tvoju Gospoda prose,

Naš hrabri Vođo. Dive naš vrli.
Tebi, što zlatnu slobodu vrati,
Hrvatska kliče: Bog i Hrvati!

Branko Klarić

TEMELJI BUGARSKOG DRUŠTVA

Što dulje čovjek boravi u Bugarskoj, što bolje upozna ljude i njihov način života, njihovu radinost, poštenje, hrabrost, njihovu čednost i sposobnost shvaćanja i izgrađivanja, to više cijeni i voli taj narod. Nama Hrvatima prirođena je ljubav za Bugare (— ova crta naročito je uvijek isticana u Starčevićevoj stranci prava —), no neki misle, da je Bugarska, jer leži na Balkanu, ponešto zaostala. To je krivo! Istina, i danas se još mnogo toga u Bugarskoj uređuje i izgrađuje, no ne treba zaboraviti, da su tamo tek pred kakovih 60 godina zbacili tursko robstvo s leđa, te da je tada još, primjerice, Sofija bila zabačeno balkansko mjesto od kakovih 10.000 stanovnika.

Stoljetne patnje i borbe spram jarma turskog, i crkvenog i duhovnog jarma grčkog, izgradile su bugarski narodni značaj. U njihovim ustanovama i načinu, kako se rješavaju društvene zadaće, odrazuje se taj narodni značaj. Dakako, da se u okviru ovakovog članka ne možemo iscrpnije pozabaviti prikazom tog značaja i prikazom različitih ustanova, nego ćemo se osvrnuti samo na određen dio problema. Međutim značajne pojedinosti, sigurno je, mogu dobro objasniti cjelinu.

Bugari su se oslobodili od turskog jarma god. 1878., dakle pred ciglih 63 godina. U narodnom životu taj broj godina nije ništa, a ipak su Bugari kroz to vrijeme upravo nevjerojatno mnogo postigli. I to, treba znati, ono što su oni postigli u izvanjskom uređenju nije ni približno tako značajno, kao ono što su postigli u onom pravom unutrašnjem, dubokom i trajnom, uređenju društva, jedne ljudske zajednice. Kad se pitamo kako je to bilo moguće, — tad dolazimo do pitanja temelja bugarskog društva. Kultura se ne izgrađuje bez temelja. Narod, koji nije kadar, da u tekovine i uređenje svog doba, ulije svoj vlastiti značaj, ne može da stvori svoj vlastiti značaj, ne može da stvori svoju vlastitu i osebujnu kulturu. Japan je prihvatio tekovine modernog života, suvremenog svijeta, ali njegova veličina i njegova snaga utemeljena je na njegovom iskonskom narodnom duhu. Hiljadugodišnja predaja i duboki i starinski temelji preradili su tekovine našeg doba i prilagodili narod potrebama današnjice. Tako je i bugarska narodna zgrada izgrađena na temeljima bugarskog narodnog duha i značaja.

Za vrijeme stoljetnog robstva postradalo je ono malo bugarskih gradića (izloženi teroru i pogrčivanju i skučeni u svakom slobodnom razvoju), — premda su se hrabro držali —, a narod je sačuvao i izgrađivao svoje biće u selima. U bijednim selima, koja bi, jedva se oporavivši od pustošenja i krvarenja, doživljavala nova pustošenja i krvarenja, bugarski je narod stoljećima čuvao i izgrađivao, u samoobrani i samoodržanju, svoju narodnu dušu. Uz selo, manastiri progonjenih svećenika bili su drugo utočište i mjesto, gdje se čuvala predaja i održao spomen na bolja vremena. Razumljivo je stoga, da crkva u Bugarskoj imade narodno obilježje, i da Bugari tako čvrsto drže uz svoje pravoslavlje. Otac Pajsije probudio je svojim rukopisom iz zografskog manastira bugarski narod. Međutim, danas nam je pred očima, kako se duša bugarskog naroda stoljećima očitovala, i sačuvala u bugarskom selu, i kako su kasnije, poslije oslobođenja, Bugari u tom našli temelje za izgradnju svog društva.

Za vrijeme robstva održalo se bugarsko selo uz pomoć samoniklih zadružnih ustanova (kako oni kažu »kooperativnih«). Bugarski seljak se nije izgubio u međusobnim kavgama i »pravdanju«, već su se ljudi, za najtežih vremena, povezali međusobno, da lakše svladaju i prebrode teškoće života. Korijen tim zadružnim organizacijama jamačno treba tražiti u obiteljskim zadrugama, no kasnije se to, u posebnim prilikama, posebno i razvijalo. Obiteljske zadruge, povrh dobrih strana imadu i mnogo loših. Mi Hrvati imademo zadružni zakon, koji nije uspio održati zadružnu ustanovu niti razviti zadružnu ideju. Obratno pojam zadrugarstva ostao je dugo vremena u nas

povezan s pojmom obiteljske zadruge. Nešto uslijed naših prilika, nešto možda i radi mentaliteta našeg svijeta, a pogotovo jer ovakova ustanova ne odgovara potrebama vremena, naše se zadruge nalaze već odavna u propadanju i razilaženju. Mi smo pokušali sačuvati tu obiteljsku seosku zadrugu a Bugari, obratno, pustili su, da se raziđe, tako da dandanas u Bugarskoj gotovo više i nemamo takovih zadruga. Izgleda, da je bolje, da se pojedincu prepusti više inicijative i samostalnosti, i da ga se ne izvrgava preraznim mogućnostima zloporabe. Međutim Bugari su iz ovih početaka zadružne ustanove izgradili golem i izvanredan sustav.

Već u tursko vrijeme osnivaju se u bugarskom selu t. zv. seoski hambari sa svrhom, da se osigura pravedno ljetina za sve, da se osiguraju životne potrebštine preko zime, za slučaj nerodice, pošasti ili progona. Na taj način bugarsko se selo samoosigurava i bori za svoj obstanak. Postoje tada već t. zv. esnafske kase (zanatlijske štedionice) te u selima »opšte polezne« (seoske) kase, sa svrhom, da organiziraju rad i obrane obrtnike i seljake od lihvara. Za otomanskog carstva problem lihvara bio je naročito bolan. Kamatnjak je iznosio 50—60% (tek god. 1853. osniva se Bank Otoman). Esnafske kase daju kredit za 12 do 15%. Ujedno su to i bojne kase bugarskog oslobodilačkog pokreta, te pomažu crkve i škole i bugarske revolucionare. Zanimivo je, da je organizaciju seoskih kasa podpomagao glasoviti turski reformator Mithad paša (valija u Nišu i u Ruse, koji je kasnije — postavši veliki vezir — smaknut kao nepoćudan reformator u Carigradu), koji je izvađao i razne javne radnje i ostavio u bugarskom narodu najbolji spomen. Iz organizacije seoskih banaka odnosno štedionica razvija se kasnije ogromna »Bugarska zemljoradnička kooperativna banka«. Osnivaju se i vrtljarske zadruge (članovi imadu udjele, »paj«). Na oznakama na šeširu vidjelo bi se koliko tko imade udjela. Također i Bugari vrtljari, koji dolaze nama u Hrvatsku zadružno su organizirani, i podpomažu i omogućuju sjajan razvoj bugarskog vrtljarstva.

Nakon oslobođenja prilike su također pogodovale razvoju zadruga. Velike sile nametnule su Bugarskoj t. zv. kapitulacije prema kojima na pr. Bugarska nije mogla odrediti ni na kakovu robu, koja se uvozi carine veće od 12%, što je dakako uništavalo obrtnike. Osim toga osjećala se u ono vrijeme vrlo teško amerikanska konkurencija u svima granama privrede. Posljedice ratova, robstva i turskog gospodarstva teško su još pritiskale narod. U takovim prilikama opet je jedino zadružna organizacija mogla pomoći.

Kako vidimo bugarska zadružna organizacija imade svoje temelje u narodnim ustanovama, koje su se razvile u posebnim prilikama. Međutim izgradnja zadrugarstva djelo je rodoljubne i narodne bugarske inteligencije, koja je uvijek živila i radila za svoj narod. Intelektualci kao Gešev i Tenev već oko god. 1890. proučavaju mogućnosti razvoja zadrugarstva i rade na prvoj organizaciji. Iste godine osniva Todor Vlajkov (koji još i danas živi u dubokoj starosti) prvu »zemljodjelsku kreditnu kooperaciju« u Mirkovu. God 1895. osniva se prva šivačka kooperacija u Gabrovu, god. 1903. prva gradska kooperacija u Sofiji (prva »popularna banka«), god. 1904. prva osiguravajuća kooperacija (»Učitelska kasa«), iste godine i prva mljekarska, god. 1906. vinogradarska, a god. 1907. donosi se zakon o kooperativnim udruženjima. God. 1910. zakon o centralnoj koop. banci. Do god. 1907. imademo već 238 kooperacija sa 19.442 članova, god. 1910. već 900 kooperacija od čega 721 seoske kreditne, 12 popularnih banaka, 24 obrtničkih zadruga i t. d.

Iz ovih početaka razvila se do današnjih dana ogromna zadružna organizacija s raznim ustanovama. God. 1939. imademo 1726 seoskih kreditnih kooperacija s 179.955 članova, 313 popularnih banaka s 236.889 članova, 110 »znaimo spomogatelnih« kasa za obćinske i državne službenike i činovnike, ukupno 2039 kooperativnih kreditnih društava s 436.844 članova. To su samo kreditna društva. Seoski kooperativni kredit imade svojih sredstava 561,000.000 leva, popularne banke miljardu i 140 milijuna, »znaimo spomagatelne« kase 100 milijuna, dakle svega oko 1 miljarde i 800 milijuna. Seoskih uloga imade oko 700 milijuna, a u gradovima 3 miljarde 450 milijuna, u »znaimo-spom. kasama« oko 80 mil., svega 4 miljarde 230 milijuna. God. 1938. kooperativne nabave iznose 2 miljarde 334 milijuna, prodaje 1 miljardu 912 milijuna, preradbe 837 milijuna, ukupni promet 6 miljarda 100 milijuna, — i to sve raznih kooperacija kreditiranih po najvećoj organizaciji i to Bugarskoj zemlj. koop. banci. Osim toga postoji još mnogo kooperacija koje nisu kreditirane po ovoj B. Z. K. B. Od tih zadruga, koje nemaju vjeresiju ove banke, spominjemo 313 seoskih vjeresijskih zadruga, 341 zanatlijskih, 36 mljekarskih, 49 trgovačkih, 42 vinogradarskih, te 34 vodnih sindikata, s oko 1 miljarde i 500 milijuna leva. Na taj način iznosi ukupni promet, i kreditiranih i nekreditiranih zadruga, oko 6 miljarda 600 milijuna do 7 miljarda leva. Samo seoske zadružne dobave iznose godišnje 1 miljardu 415 milijuna, prodaje 1 miljardu 287 milijuna, preradbe za 335 milijuna, ukupni promet 3 miljarde i 37 milijuna. Zanatlijske zadruge, i to kreditirane od B. Z. K. B., (njih 38 na broj), izvršile su god. 1938. prodaje i nabave za 580 milijuna. Isto takove zadruge, koje međutim

nisu kreditirane od te banke, (njih 342 na broj) imadu, priračunav i one kreditirane, promet od oko 1 miljarde. U poznatoj organizaciji potrošačkih zadruga »Napred« imademo 68 kooperacija s 84.000 članova, 106 milijuna vlastitih sredstava, 234 milijuna uloga, prodaja iznosi god. 1938. 1 miljardu i 623 milijuna leva, a čitav promet oko 2 miljarde. Imade i nekoliko velikih osiguravajućih zadruga s kapitalom od 3 miljarde leva i oko 160.000 članova s pričuvama od 700 mil. leva. B. Z. K. B. kreditira nadalje 2824 raznih zadružnih društva za osiguranje bugarskog dobitka (177.840 članova), koje osiguravaju iznos od 1 miljarde 178 mil. Nadalje bugarsko zadrugarstvo učestvuje u proizvodnji električne struje (22% ukupne proizvodnje), proizvodnji šećera (70%), a apotekarska kooperacija obrskrbljuje svijet jeftinim lijekovima (80% obskrbe). Velika organizacija za promet i obskrbu te podjelu hrane i zaliha »Hranoiznos« imade kontrolu i promet na 70% svih zaliha. Po B. Z. K. B. imademo ukupno 2407 raznih zadruga, a nekreditiranih imademo 1010, čemu pridolazi raznih osiguravajućih kooperacija, 2826 na broj prema čemu imademo svega 6244 zadruga u Bugarskoj s 1 milijunom i 50 hiljada članova. Imade 12.000 činovnika po raznim kooperacijama, a u B. Z. K. B. njih 1600. Oni treba da budu »apostoli na bugarskom gospodarskom preporodu«, kako je jednom rekao Pandov.

Kako vidimo iz ovo nekoliko brojeva i podataka bugarska zadružna organizacija ogromno je djelo, koje daje značaj bugarskom gospodarstvu i životu. U uskoj vezi s time nalazi se i čitavo bugarsko gospodarsko uređenje te, prema tome, neminovno, način i uvjeti života bugarskog naroda. Tu je u vezi osiguravajuće i mirovinsko zakonodavstvo (zbog zanimljivosti i važnosti obrađujemo u posebnom članku zakon o osiguranju seljaka), briga za pravu društvovnu pravdu i red. Bez karakternih crta bugarskog naroda kao velika marljivost, štedljivost, poštenje, hrabrost, otvorenost te bez onog naročitog smisla za međusobnu pomoć (osjećaj, koji se je kroz stoljeća robstva razvio i učvrstio) ne bi se mogla razviti ovakova organizacija. Osjećaj zajedničke povezanosti i zajedničke sudbine, osjećaj da postoji društvena pravda, dakako, da neobično jača ljubav za rodnu zemlju i za svoj narod. Zato su i Bugari tako hrabri, tako predani i tako oduševljeni borci za svoju zemlju i za svoj narod.

Zadružna je organizacija slobodna, te je svakome ostavljeno na volju, hoće li u njoj sudjelovati, ili će ostati po strani (nema dakle prisile kao u obiteljskoj zadruzi), a taj momenat je baš onaj, koji, po iskustvu i mišljenju mnogih stručnjaka, predstavlja veliku privlačivu snagu zadruga. Nitko ne želi, da bude po strani kod tog velikog narodnog djela.

U zadrugarstvu vide društveno slabi, vide seljaci, obrtnici, radnici, potrošači uspješno sredstvo za zaštitu svojih materijalnih probitaka, a neizravno i duhovnih i moralnih. Zadrugarstvo u znatnoj mjeri uklanja antagonizam i uobće nesnosne uslove gospodarskog života, koje uslove stvara kapitalistički poredak. Na taj način zadrugarstvo uklanja jaz između raznih gospodarskih razreda i stvara nacionalnu solidarnost. Nosi u sebi elemente društvovne pravde, zaštite ekonomski slabijih, nacionalne samozaštite, i stvara preduvjete za gospodarsku i kulturnu suradnju između naroda. Kooperacije su obćenita narodna ustanova, od odlučujuće važnosti za bugarski narod. Za vrijeme liberalno-kapitalističkog režima zadrugarstvo je bilo nezavisno od države, no danas se zadrugarstvo i država združuju u svome radu na dobro naroda. Zadrugarstvo je danas najvrijedniji suradnik države, te svoj ogroman aparat stavlja u službu države, — kako to sve izlaže Pandov u svom govoru izrečenom na XVIII. međunarodnom kooperativnom kongresu.

Bugarske zadruge okupljaju se u savezima (»sojuzima«), pa imamo na pr. »Opći sojuz na bigarske zemljedjelske kooperacije« (predsjednik je danas zaslužni Grozje Dikov), zatim sojuz zanatlijskih kooperacija, spomenutu centralu »Napred«, a naročito je značajan sojuz popularnih banaka (nakon smrti Ljapčeva pod vodstvom Dmitra Mišajkova i prof. Palazova), koji imade od ukupno 300 takovih banaka organizirano njih 217, koji predstavlja banku banaka. One u sojuzu polažu svoje uloge, uzimlju kredite, posluju s njime i t. d. U sojuzu je sjajno organizirana promičba (pjesnik Karaličev uređuje izdanje sojuza, revije, ilustracije, dječje listove i t. d.; — zahvaljujući dobroj promičbi sami dječji štedni ulozi iznose 300 milijuna leva!). Promet sojuza je nekih 5 miljarda, inkaso 1 miljarda, vlastita mirovinska zaklada za činovnike od 80 milijuna. Pomaže i kreditira mnoge gradove i ustanove, provađa elektrifikaciju, javne radove, pomaže i diže sela i t. d. i t. d. Daljnjih 65 popularnih banaka organizirano je u sojuzu narodnih kooperativnih banaka (predsjednik je Radev Vasilev, bivši ministar poljoprivrede). Radi se na ujedinjenju oba sojuza. Prvi sojuz pomaže na pr. prodaju šipka u Njemačku, gdje se od njeg priređuje brašno te biskvit za djecu, jer se ustanovilo, da u njem imade znatne količine C vitamina. God. 1940. izveženo je tako u Njemačku 1 milijun kila, a god. 1941. već 4 milijuna). Uobće Bugari su i u tome dobri organizatori i praktični ljudi (primjerice njihove konzerve povrća imadu veliku vrijednost). Značajni su još sojuzi duhanskih zadruga (god. 1924. te 1932. pretrpilo je duhansko gospodarstvo dvije teške krize, pa se sad polako oporavlja. Položaj je sada, nakon povratka Kavale i Xanti-a, znatno popravljen te Bu-

garska raspolaže najboljim svjetskim duhanom), pa šumskih zadruga (s nekih 100 kooperacija), »Nektar«, savez pčelarskih zadruga, »zemljodjelsko kooperativno družestvo« (savez agronoma, — predsjednik bivši ministar Janaki Molov), zatim »Blgarski zahar«, savez šećernih zadruga, koji je pred 50 godina započeo borbu spram internacionalnog kartela i koji sad vodi u proizvodnji šećera.

Bugarske kooperacije često su svestrane (bave se i kupnjom i prodajom i preradbom i t. d.), i one često imadu možda manje teoretske izrađenosti, ali zato su one izrasle prirodno iz svoga naroda i iz životnih njegovih uvjeta, iz sposobnosti i sklonosti naroda, iz njegove marljivosti i ustrajnosti, povezane su njegovom povijesti, te su bile i jesu — kako reče Pandov — moćno sredstvo za očuvanje, buđenje i oslobođenje naroda i one su mu dale poleta za materijalan i duhovan napredak za društvovnu pravdu i narodnu moć.

Komunizam je neko vrijeme uspio, da se svojom demagogijom dosta proširi u Bugarskoj, ali njegova moć u narodu bila je uvijek samo prividna. U tom narodu on nije nikada mogao uloviti pravi korijen (makar je površnom promatraču moglo izgledati baš obratno), čemu se u mnogome imade zahvaliti baš ovoj zadružnoj svijesti i tom zadružnom uređenju. Temelji dakle bugarske države i bugarskog naroda položeni su na široku i čvrstu narodnu osnovu, na njegovu staru vjeru, staro poštenje, na prastaru sudbinsku povezanost i čvrstu narodnu koheziju, na davnu i proživljenu hrabrost.

Ovi temelji bugarskog društva i države prirodni su i stari, — ali oni su u isti čas tako blizu onom novom duhu, koji prožimlje Evropu, i koji će izgraditi Evropu sutrašnjice nakon pobjede u ovom velikom ratu. To je duh pravednih nacionalnih i pravednih društvovnih reforma, koji će nadomjestiti propadajući svijet kapitalizma, liberalne demokracije i ekonomije, svijet materijalizma, propasti i nasilja.

Dr. Vladimir Židovec

»Materijalist i skeptik nije nikada genijalan, on je hladnog srca, on ne osjeća nutarnju veličinu stvari, on ne može da dokuči ono, što mora biti, on ne poznaje strahopočitanje pred stvarnošću; on nema što da kaže čovječanstvu. Preduvjet genijalnosti dan je jedino tada, kada dušu čovjekovu ispunja metafizički smisao, — tada jedino ne će on moći samo optuživati, nego i priznavati, ne samo suosjećati nego i upravljati, ne samo odbacivati nego i izgrađivati.«

(Prof. dr. Othomar Spann u članku »Demon Marks«)

RUSKA REVOLUCIJA I NJEN JEZIK

Jezik je u najčvršćoj vezi sa živim životom, s onim konkretnim prilikama, u kojima teče život naroda, te osjetljivo odrazuje sve njegove glavne dogadjaje. A život ruskog naroda je u posljednja dva decenija naročito bogat takvim događajima, — oštrim i napetim. God. 1917. Rusija je preživjela dvije revolucije, od kojih je ona druga, t. zv. boljševička i koja je bila u listopadu, postavila sebi za cilj potpuni preporod i posvemašnju novu organizaciju cjelokupnog života cijelog čovječanstva i čak stvaranje potpuno novog čovjeka, koji bi odgovarao onom novom zamišljenom životu. I u svim tim poslijerevolucionarnim godinama je ruski život tekao u burnom tempu i bio krcat napetih i odlučnih događaja. Ovi su događaji cijelom ruskom životu dali nov pravac, napunivši ga novim sadržajem i u pogledu duhovnom, i političkom, i socijalnom, i moralnom, i ekonomskom. U životu se pojavio niz novih pojava i pojmova, koji mu prije toga nisu bili poznati.

Jezik je jedna od važnih i bitnih funkcija i ličnog i društveno-socijalnog života. U njemu se odsjevaju ne samo lične oznake osobe, koja se njime služi, nego čak i same prilike, u kojima ta osoba živi i kreće se. I jezik fino odsjeva baš svu raznoliku i šarenu skupinu tih prilika. Zato je sasvim naravno, da je ruska revolucija 1917. god., koja predstavlja jedan od najvećih događaja ne samo ruske povijesti i to kroz mnogo stoljeća, morala snažno utjecati na ruski jezik, izazvavši u njemu brojne i različite promjene.

Ali unatoč svega toga, ipak ne možemo govoriti o nekoj r e v o l u c i j i r u s k o g j e z i k a, kako se rado izražavaju neki dosta površni promatrači zamršenog ruskog života. Nego će biti mnogo točnije, ako budemo govorili o j e z i k u r e v o l u c i j e.

Boljševici, kada su pripravljali, izvršivali i onda produbljivali i proširivali svoju revoluciju, prije svega su vodili računa o gomili, masi, najširim krugovima stanovništva, jer su htjeli svojoj revoluciji dati pravi narodni ili točnije: pučki karakter. Ovu svoju namjeru boljševici su dobro procijenili s gledišta praktične vrijednosti, pa su je provodili neumorno i dosljedno, pohlepno proširujući svoje zahtjeve na sve strane života, između inoga i na jezik. Boljševici su dobro poznavali vrijednost riječi, te su se vješto znali njome služiti. No boljševici su se uputili smjerom, koji je zapravo bio p s e u d o-n a r o d n i. Još je Lenjin u samom početku revolucije izbacio demagošku lozinku, da u Sovjetskoj Rusiji i kuharica mora znati upravljati državom. I boljševici su baš svijesno pošli ovim lažnim smjerom,

pretvorivši demokratizam postepeno i lukavo u vulgarizam.

Onda je počelo sustavno i bezobzirno prilagođivanje jezika — i to ne samo privatnog, ličnog, već i službenog i čak umjetničko-književnog — kulturnoj razini, ukusima i potrebama mase, gomile, ulice. Ovo katastrofalno kvarenje jezika išlo je iz brojnih i različitih izvora, sa svih mogućih strana. U njemu su djelatno sudjelovali — i vlada, i stranka, i državnici, i političari, i naučenjaci, i književnici uopće, a među njima i pjesnici, a također i naročito oni brojni i bezlični zastupnici nižih društveno-socijalnih krugova, koji su u vihoru revolucionarne oluje neočekivano zauzeli vodeća mjesta u svim granama ruskog života. U svom radu glede vulgariziranja jezika vlada je imala za cilj da i na taj način pokaže svoju unutarnju i čvrstu povezanost s širokim narodnim krugovima i time još više privuče njih na svoju stranu. Zatim, brojni boljševički državni i stranački funkcioneri, koji su izašli iz nižih socijalnih krugova, drugog jezika nisu ni poznavali. Dok su naučenjaci i književnici srednjeg i starijeg pokoljenja, služeći se tim vulganiziranim jezikom, htjeli na taj način približiti se onoj vanjskoj demokratizaciji, koju je provađala i vlada i stranka. Time su oni pokazivali s jedne strane lojalnost, dok su s druge strane — svojim besprikorno demokratizirano-vulganiziranim jezikom kao neprozirnim velom vješto pokrivali svoju buržoaznost i kulturnost, koje su bile toliko omražene u SSSR u prve godine njegova postojanja.

Jezik odrazuje dušu naroda, naročito njegove misli poglede i uvjerenja. Preko jezika se sigurnije i bolje može upoznati duhovnu suštinu naroda. Ali u SSSR jezik još više i bolje odsjeva sam sovjetski režim sa svom njegovom unutarnjom suštinom i vanjskom formom, jer jezik, naročito njegov razvitak, u SSSR se nalazi pod strogim nadzorom i neumornim vodstvom vladino-stranačkih krugova, — uostalom kao i sav uopće materijalni i duhovni život sovjetskih građana.

A kakve su se promjene desile u ruskom jeziku u SSSR tokom preko dvadesetgodišnjeg opstanka i napetog rada ovog neobičnog državno-stranačkog organizma?

Prelazeći na pitanje utjecaja revolucije na ruski jezik, moramo se prije svega dotaknuti toliko razvikanog zloglasnog novog ruskog pravopisa.

Oko tog pitanja se nakupilo mnogo nepotrebnog, suvišnog i pogrešnog. A to je posljedica katkada neznanja, a još češće — svijesna iskrivljenja stvarnih činjenica. Tako na primjer u reklamnom oglasu

jednog od brojnih udžbenika ruskog jezika, koji su u posljednje dvije godine upravo poplavili hrvatsko književno tržište, rečeno je, da je taj udžbenik pisan onim ruskim jezikom, »kojim govori i piše dadanašnja Rusija«. U SSSR nema nikakvog novog ruskog jezika, barem u onom smislu, kako to sebi zamišlja ovaj možda i nedostatno upućeni reklamista. Po novom suvremena Rusija samo piše, dok govori prijašnjim jezikom, ali s onim promjenama, koje je unijela revolucija i o kojima ćemo u daljnjim redcima govoriti.

Gotovo svi stranci, a i mnogi Rusi novi ruski pravopis, uveden 1917. god., pogrešno zovu boljševičkim. Mnogo grijeha u pogledu ruske kulture leži na duši boljševika, znatna se krivnja nalazi na njima i zbog sadašnjeg negativnog stanja ruskog jezika, ali istini za volju moramo odlučno reći, da uvadjanje tog novog pravopisa ni u najmanjem stepenu ne tereti boljševike. Kada su boljševici u listopadu (25. ili po novom kalendaru, koji u ono vrijeme još nije bio uveden u Rusiji, — 7. studena) 1917. god. došli u Rusiji na vladu, ovaj zloglasni pravopis već je bio službeno primjenjivan u Rusiji, i oni se njime tek služe kao baštinom, koju su dobili od svojih predšasnika.

Glavni je cilj novog pravopisa, koji je bio službeno uveden u Rusiji ljeti 1917. god., pojednostavljenje starog ruskog pravopisa, koji je možda doista bio previše kompliciran te je vapio za reformom. U tom je pravopisu bilo nešto možda suvišno, nepotrebno. Sve je to bilo i naučno-teoretski, a još više povijesno podpuno opravdano, ali je u praktičnom pogledu predstavljalo dosta teški teret, znatno otešćavajući njegovo svakodnevno upotrebljavanje. Drugi je cilj tog pravopisa bila želja ortografiju približiti ortoepiji, — t. j. — pravopis približiti govoru, zatim: pismeno-književni jezik približiti živom, razgovornom jeziku i time pismeni jezik učiniti življim, elastičnijim, životnijim. Potpuno zbližavanje pisanog jezika s jezikom govorenim je nemoguće. Ali njihovo zbližavanje — barem u poredbi s onim stanjem, koje je u ruskom jeziku postojalo u Rusiji prije ljeta 1917. god. — nije samo moguće, nego i potrebno, i svakako je poželjno.

Potreba ovakove reforme ruskog jezika već odavno je bila jasna ne samo naučnim, već i službenim krugovima stare Rusije. Prvi pokušaj u tom pogledu bio je učinjen već u šezdesetim godinama XIX. st. Nakon niza različitih i nesistematskih pokušaja u tom pogledu inicijativu je u svoje ruke preuzela Ruska Akademija Nauka. God. 1904. god. kod nje je bio osnovan poseban odbor, kojemu je bio jedini zadatak, da riješi ovo važno teoretsko-praktičko pitanje. Nakon temeljitog proučavanja tog problema taj je odbor iznio svoj stručan

prijedlog, koji nije bio zakonski osnažen i praktički proveden naročito zbog oštre polemike stručnog i obćeg dnevnog tiska. Ali taj je odbor i dalje nastavio svoj rad. God. 1916. Sveruski kongres srednjoškolskih profesora jezikoslovaca također se ozbiljno pozabavio tim pitanjem, ali nije bio u stanju ni da ostvari prijedlog spomenuta odbora, ni da potakne njegovo daljnje izrađivanje. Na neko vrijeme gotovo su svaki razgovori o tom pitanju prestali, i izgledalo da je to pitanje možda već i sasvim skinuto s dnevnog reda. Ali je ljeti 1917. god. poznati društveni radnik i profesor Moskovskog sveučilišta A. A. Manujlov, ondašnji ministar narodne prosvjete u prvoj ruskoj revolucionarnoj vladi (tako zvana »Privremena vlada«) pod predsjedništvom A. F. Kerenskoga, — neočekivano izvadio iz arhiva Akademije Nauka ovaj još potpuno neizrađen nacrt, te mu je dao zakonsku moć. Tako je bio uveden taj nesretni novi ruski pravopis 1917. god.

Svi prigovori ovom pravopisu ne idu na teret onog odbora Akademije Nauka, jer je taj odbor prekinuo svoj rad. Sva krivnja pada na ministra Manujlova, koji je ostvario reformu, koja se nalazila tek u stadiju izradbe i bila je još daleko od svog završetka. Ova reforma obuhvaća tek nekoja pitanja etimologije i sasvim ne ulazi u pitanja ni sintakse, ni stilistike, ni izgovora. Glavni se dio ove reforme odnosi na neka pojedina slova, koja su već odavna izgubila svaku uskopraktičku vrijednost i značenje u usmenom, razgovornom jeziku. Zato je novi pravopis sasvim izbacio iz ruske abecede — *Ѣ, І, Ѳ* i *Ъ* (na kraju riječi).

Ova se reforma odlikuje nizom bitnih mana te nije postigla svoj glavni cilj: pojednostavljanje pravopisa i približavanje živom, usmenom jeziku. Zato je ta reforma odmah izazvala brojne i odlučne prigovore, koji su bili znatnim dijelom potpuno opravdani. — Uklanjanje iz ruske abecede *Ѣ* i *І* unijelo je potpunu zbrku u sam smisao nekojih riječi. Tako na primjer, *МІРЪ* znači svijet, dok *МИРЪ* — mir; *ВСѢ* znači svi, a *ВСЕ* — sve. Ali po novom pravopisu se ove riječi pišu sasvim jednako i time otešćavaju razumijevanje onog, što je napisano, unašajući nepotrebne i suvišne komplikacije smisaonog, logičkog i psihološkog karaktera. No uklanjanje *Ъ* (naročito na kraju riječi) ne izaziva prigovora, jer je sa svih gledišta podpuno opravdano. Po starom pravopisu *Ъ* se na kraju riječi piše samo poslije suglasnika, da pokaže da se taj suglasnik tvrdo izgovara. No ruski suglasnici svi su obće po svojoj prirodi tvrdi i izgovaraju se tvrdo, pa prema tome *Ъ* u ovim slučajevima potvrđuje činjenicu, koja je i onako sasvim jasna i ne izaziva nikakve sumnje. Dakle uklanjanje *Ъ* u ovim slučajevima je podpuno opravdano i logično. A baš se u takvim slučajevima *Ъ* najviše i upotrebljava, a osim toga je *Ъ* možda

uobće najviše u ruskom pravopisu (starom) upotrebljavano slovo. Ъ kod pisanja zauzima preko 4% od cjelokupne količine uobće svih na papir nanešenih znakova. Već u početku prvog svjetskog rata (1914.—-918.), kada se u Rusiji pojavila bojazan nestašice papira, mnoge ruske novine da prištede na prostoru izbacile su uobće Ъ na kraju riječi. I nitko se od čitaoca nije bunio protiv ove mjere podpuno razumljive i praktički opravdane. Onda se ne smije ustati protiv iste činjenice, kada se ona uvađa kao sustavni dio jedne pravopisne reforme. O drugim odlukama ove pravopisne reforme 1917 god. ne ćemo sada govoriti utoliko su one neznatne, te mogu izazvati neke prigovore, gotovo isključivo naučno-teoretskog i pedagoškog karaktera, a to bi nas predaleko odvuklo od našeg glavnog cilja i zadaće.

Dakle, kako vidimo već iz tog letimičnog prikaza, jezična reforma 1917. god. u suštini je samo etimološko-pravopisna reforma. Ona je unijela neke i katkada dosta znatne promjene u ruski pravopis, ali se nikako nije dotaknula samog duha ruskog jezika. Pokušaj reformiranja ruskog jezika, koji je poduzela Ruska Akademija Nauka još mnogo godina prije revolucije 1917. god., podpuno je razumljiv i opravdan, te izaziva samo odobravanje. Prigovore izaziva samo nepromišljen čin ministra Manujlova, koji je uveo »reformu«, koja se još nalazila samo u stadiju izrađivanja. Ali svakako ovu reformu smijemo kritizirati samo s gledišta jezičnog, samo s gledišta probitaka, zahtjeva i zakona samog jezika. No već uskoro poslije uvadjanja tog novog pravopisa s njime se našao čvrsto povezan niz svakojakih pitanja i prije svega političkih, koji su sasvim tudji samom jeziku. Moramo čvrsto zapamtiti, da je ova reforma bila izrađivana pa i uvedena nekoliko mjeseci prije no što je buknula listopadska (boljševička) revolucija 1917. god. Ova reforma ni stvarno, ni idejno, ni vremenski nije povezana ni s boljševizmom, ni s boljševicima, a niti sa sovjetskim režimom. Uslijed toga nema nikakvih ni unutarnjih ni formalnih razloga ovaj pravopis zvati boljševičkim ili sovjetskim, — kako to mnogi čine. No baš neznanje svih ovih točnih činjenica i izaziva brojne prigovore — i prije svega baš idejno-ideološke — protiv ovog »boljševičkog« pravopisa.

Jezična reforma 1917. god. je odlukom ruske Privremene vlade bila uvedena na cjelokupnom teritoriju ondašnje Rusije. Admiral A. V. Kolčak, koji je u ono vrijeme — s titulom Upravljača Rusije — odlučno vodio oružanu borbu s boljševicima, u ovom je pitanju pokazao podpunu objektivnost i zavidnu širokogrudnost, te je pravopis (točnije — knjige tiskane po tom pravopisu) dopustio u većini škola, koje su se nalazile na njemu podređenom teritoriju. I samo na jugu europskog dijela Rusije, na teritoriju tako zvane Dobrovoljačke Ar-

mije, kojoj je na čelu bio prije general A. I. Denikin, a onda gener P. N. Vrangelj, podredjeni A. V. Kolčaku, zakonskim je mjerama bio zadržan stari pravopis. Sadašnja ruska emigracija, podcrtano nacionalistički raspoložena, također se služi pretežno starim pravopisom, ali ipak u njezinim redovima ne postoji jedinstvo pogleda u tom pitanju.

Pitanje starog i novog pravopisa zapravo je samo gramatičko-školsko pitanje, koje ima samo praktički karakter i značenje. Ali u zamršenim i napetim prilikama naše burne suvremenosti to pitanje i nehotice prima načelno obilježje pravog političko-ideološkog problema. To se pitanje čvrsto veže s gledanjem na svijet, s političkom i etičkom ideologijom. U pravopisu većina nacionalne ruske emigracije hoće vidjeti ono, što idejno emigraciju dijeli od Sovjeta, preko tog pravopisa se hoće emigrantsku vjernost i odanost ruskim narodno-nacionalnim tradicijama protustaviti odlučnom boljševičkom odricanju svega, što je povezano s ruskom prošlošću. No ovakovo mnijenje u posljednje vrijeme postepeno gubi pod sobom tlo, jer su i boljševici iz taktičkih razloga svoju i unutarnju i vanjsku politiku sada usmjerili nacionalnim pravcem.

No, kako sam već rekao, u emigraciji ne postoji jedinstven pogled u tom pitanju. Da navedemo tek dva primjera. U vezi s nedavnom promjenom političkih prilika na Dalekom Istoku, u ruskim emigrantskim ondašnjim školama počam od 1940.—1941. školske godine ponovno je uspostavljen stari pravopis, koji je prije bio zabranjen. Emigrantski odbor u Shanghaju službeno je izrazio svoju zahvalnost dvojici ruskih pedagoga »za čvrsto čuvanje starog pravopisa«. No u isto vrijeme u Berlinu već preko devet godina neprekidno izlazi ruski tjednik »Novoe Slovo« (Nova riječ). To je sada gotovo jedini i svakako najveći ruski tjednik u Evropi. On stoji na čvrstoj i beskompromisnoj ruskoj nacionalnoj i protuboljševičkoj poziciji. Ali ipak već od prvog svog broja tiska se po novom pravopisu. Sada spomenutu odluku emigranskog odbora u Shanghaju »Novoe Slovo« oštro naziva »preživjelim mrtvilom«.

Svakako ruska emigracija u svojoj znatnoj većini od pitanja pravopisa ne stvara političkog problema. Osim toga drži svojom moralnom dužnošću barem u ovom pitanju slijediti ruski narod, koji se već treći decenij služi novim pravopisom.

No gotovo kod svih bez izuzetaka Rusa, bilo emigranata, bilo sovjetskih građana postoji neko posebno, unutarnje, možda i nesvijesno poštivanje starog pravopisa. A to se baš naročito izrazito pokazuje kod slijedećeg slučaja. Kako već znamo, po novom pravopisu je

iz ruske obecede podpuno izbačeno Ѣ. Ali ima već mnogo decenija kako se pojavio i do naših se dana zadržao u emigraciji i u SSSR poseban izraz: »na Ѣ« (na jatj), koje je neoštećeno prošlo kroz sve strahote revolucionarne oluje. Taj karakterističan izraz »sada je veoma raširen u svim slojevima gradskog i tvorničkog dijela stanovništva SSSR«, — kako o tome autoritetno govori temeljit poznavalac suvremenih ruskih prilika sovjestki naučenjak A. Seliščev (»Jezik revolucionarnog doba«, Moskva, 1928., str. 78). U ovom ruskom izrazu — »Na jatj« —, koji je u mnogim pogledima veoma sličan hrvatskom izrazu »Sve u šesnaest«, krije se neizravno priznanje istančanosti starog pravopisa, jer za osvajanje svih brojnih njegovih finesa potrebno je bilo dosta solidno znanje i to je već bilo vidljivim dokazom dosta visokog stepena kulturnosti, svakako — čovjek, koji je ispravno vladao kompliciranim starim pravopisom u nekom je pogledu stajao iznad kulturnog prosjeka širokih masa.

Pitanje ruskog pravopisa naročito poslije njegove reforme 1917 god. izazivalo je u svim slojevima ruskog društva i u emigraciji i u SSSR veliko zanimanje. Njemu su se često obraćali i u posebnim konferencijama i sjednicama i u tisku — obćem i stručnom. To je pitanje bilo temeljito i svestrano pretrešeno i proučeno. Iznešen je bio niz misli i projekata i zanimljivih i originalnih, a katkada i dosta čudnovatih. Kao primjer jednog originalnog, ali potpuno pretjeranog mnijenja spomenimo mnijenje nedavno umrlog rusko-židovskog pisca i glasovitog političkog i društvenog radnika naročito u židovskim stvarima Vladimira E. Žabotinskoga. Ovaj projekat nema ni teoretskog ni praktičkog značenja i mi ga navodimo isključivo kao kuriozum. V. E. Žabotinskij odlučno i ozbiljno zagovara podpuno ukidanje bilo kakvog točnog i odredjenog pravopisa u ruskom jeziku te predlaže da svaki piše kako mu je volja, neobazirući se na nikakva pravila, koja uobće moraju biti ukinuta. Za dokaz ostvarivosti svoje misli Žabotinskij navadja primjer suvremenog židovskog jezika (tako zvanog — »idiš«). U tom jeziku (a točnije bi možda bilo reći — u tom žargonu) prema vlastitim riječima Žabotinskoga u pogledu pravopisa vlada »sasvim nevjerojatna anarhija« i to prije svega zbog oštre borbe fonetskog načela s povijesnim. Ovaj fantastičan Žabotinskijev prijedlog ne zaslužuje ozbiljne pažnje, jer je rezultat tek lukava koketiranja prezasićena snoba. Ali je ipak zanimljiv, jer dokazuje kakav veliki interes kod ruske inteligencije postoji prema pravopisu, naročito u pogledu njegova reformiranja.

Dakle, doboljševička reforma ruskog jezika 1917. god. zahvatila je samo pravopis. Ali — »pravopis nije jezik«, — kako sasvim točno veli priv. doc. S. I. Karcevskij (»Jezik, vojna i revolucija«, Berlin,

1923. Str. 71). Iako je ta reforma uvela u ruski pravopis neke promjene, ipak u ruskom jeziku nije izazvala nikakve revolucije.

U vezi s ovom nesretnom pravopisnom reformom moramo spomenuti takodjer i neuspjeli pokušaj boljševika reformirati rusku abecedu.

Boljševici su zamislili sagraditi podpuno novi život u svim pogledima i granama i zato su odlučili prije svega do temelja uništiti sve staro i prekinuvši s njime sve veze na njegovim ruševinama graditi sve iznova i po novom. Naročito u početku to je imalo uglavnome karakter zamjene svega postojećeg novim ili točnije — drugim. No boljševici su zaboravili, da drugo nije uvijek novo, naročito, ako je ono »drugo« tek u pogledu vanjštine, forme. I ta se zabluda osobito izrazito pokazala baš u pitanju reformiranja abecede. Boljševici su odlučili sve i najmanje, a često i podpuno primitivne narode, koji obitavaju na beskrajnim prostorima SSSR, čvrsto povezati sa sovjetskom kulturom. A zato je bilo potrebno te narode privesti prije svega pismenosti, a tek poslije toga misliti na kulturu u širokom smislu. Većina tih naroda uobće nije imala ni svoje abecede. Boljševici su odlučili dati njima tu abecedu. No uslijed toga što se sav ruski narod — a on sastavlja golemu većinu cjelokupnog stanovništva Rusije — služio ruskom ćirilicom, boljševici su je s prezirom odbacili. U toj ruskoj ćirilici oni su vidjeli sjenu stare carske Rusije, koju su oni toliko mrzili u prve godine svog prebivanja na vlasti. Tada su odlučili svim tim narodima dati evropsku latinicu. Taj je projekat bio brzo ostvaren i svi su bezbrojni mali narodi SSSR dobili latinicu. Za mnoge od tih naroda bila je to uobće prva abeceda, isključujući možda jedino Tatare, koji su imali arabsku abecedu, ali je i ona bila ukinuta. Većina pripadnika tih naroda bila je nepismena ili znala rusko pismo ili koje istočno. No boljševici zaneseni svojim fantastičnim idejama nisu htjeli uzeti u obzir realne uslove konkretnih životnih prilika, nego su vodili računa jedino u svojim zanešenjačkim planovima.

Tako su svi mali narodi SSSR dobili latinsku abecedu.

No boljševici nikada ne znadu postaviti sebi realne granice i neprekidno zapadaju u krajnosti. Tako je konačno 1929.—1930. god. u SSSR bilo pokrenuto pitanje o zamjeni i u ruskom jeziku ruske ćirilice zapadno-evropskom latinicom. Pitanjem latinizacije ruske abecede naročito je bila zauzeta pomoćna sekcija »materijalističke lingvistike«, koja je postojala u moskovskoj Komunističkoj Akademiji, koju ne treba zamijenjivati s Ruskom odnosno Sovjetskom Akademijom Nauka. Na jednoj od brojnih sjednica u Moskvi, posvećenih ovom pitanju, jedan visoki vladin

funkcioner potrebu latinizacije ruske abecede dokazivao je time, što ruski jezik mora biti oslobođen svih »ostataka iz vremena prije cara Petra Velikoga«. Ali jedan od članova Komunističke Akademije, neki Aptekarj, s potpuno logičnom dosljednošću i stvarnom temeljitošću uvjerljivo, ali i naivno je rekao: »Ako otvorimo klasne kornjeve latinske abecede, oni će biti isto toliko n e p o š t e n i (Moj kurziv N. F.), kao što su i kornjevi ruske abecede«. Nastavljajući razvijanje svoje misli i braneći rusku ćirilicu — svakako pred latinicom — taj Aptekarj je rekao, da je zahvaljujući boljševicima ruska abeceda prestala biti oruđe nacionalnog ugnjetavanja; zatim to je sada jedina abeceda na cijelom svijetu, na kojoj su već izašla cjelokupna djela Leninova; osim toga, latinica i dosada još u mnogim zemljama služi oruđem kolonizatorske politike mnogih država. Sam taj nazovi državno-prosvjetni sovjetski radnik nije opazio prave grotesknosti te svoje argumentacije. Ali svakako svih ovih karakterističnih dokaza bilo je sasvim dosta, da se konačno rješenje pitanja latinizacije ruske abecede odloži na neizvjesno vrijeme. No jednoglasno je bila izražena želja, da boljševici stvore uobće p o d p u n o n o v s u s t a v p i s m a, koji bi se u svim pogledima bitno razlikovao od svih sada postojećih, te bi odgovarao potrebama svih bez iznimke naroda poput metričkog sistema.

U toku vremena ova fantastična ideja latinizacije ruske abecede je bila sasvim zaboravljena. Ne samo da je ruski jezik ostao sa svojom vjekovnom ruskom ćirilicom, dapače — ta ista ćirilica je dobila još veće polje primjenjivanja. U jeseni 1938. god. 29 autonomnih i nezavisnih sovjetskih republika i pokrajina na mjesto latinice, kojom su se služile kroz nekoliko godina, opet su uvele staru rusku ćirilsku abecedu. A učinjeno je to bilo »prema želji radnika«, — kako veli moskovski vladin službeni list »Izvjestija« (3. VIII. 1938.). Tako između drugih jezika nakon kratke stanke opet su dobili rusku ćirilicu i ovi jezici: jakutski, kareljski, kalmycki, kabardinski, inguški, čečenski, osetinski, karačaevski, koji su još pred nekoliko godina baš u toj ruskoj ćirilici vidjeli odurno nasljedstvo omražene prošlosti.

A čime je bila izazvana tako neočekivano nagla i potpuna rehabilitacija i ruske ćirilice i samog ruskog jezika? Ta ruski jezik nije samo zadržao svoju povijesnu abecedu, već je bila istaknuta potreba njegova što većeg proširenja među brojnim malim narodima, koji su se tek sasvim kratko vrijeme služili svojim nacionalnim jezikom.

Kao na zapovijed sve su sovjetske novine krajem 1938. god. neočekivano počele posvećivati veliku pažnju ruskom jeziku. One su na sve moguće načine podcrtavale bezbrojne i različite vrline

ruskoga jezika, a osim toga su neumorno dokazivale potrebu obligatnog uvađanja ruskog jezika na cjelokupnom teritoriju Sovjetske Rusije, ne obazirući se na unutarnje granice autonomnih i nezavisnih republika i pokrajina, koje ulaze u SSSR kao njegovi sustavni dijelovi. Uz to se u prvo vrijeme ova misao vješto pokrivala tobožnjom namjerom zadovoljiti vlastitim željama stanovništva ovih papirnato-operetnih sovjetskih republika i pokrajina. »Radnici svih nacionalnosti naše domovine vide u ruskom jeziku sredstvo učvršćivanja socijalističkog prijateljstva sovjetskih naroda među sobom i znanje tog jezika drže za sebe neobhodno potrebnim zbog toga, što to znanje pruža njima mogućnost pripojenja kulturi velikog ruskog naroda... naroda, koji vodi u velikim bitkama za socijalizam« — licumjerno pišu moskovska »Izvjestija« (14. IV. 1938.). Ali je postepeno sovjetski tisak odbacio lažnu i neiskrenu argumentaciju i dosta prozirno počeo govoriti o pravim uzrocima i ciljevima ovog neočekivanog slavljenja ruskog jezika i njegova promicanja. Ujedno se podrcatavao državno-politički smisao i značenje tog jezika. »Ruski jezik mora postati svojinom svakog sovjetskog gradjanina«, — sasvim već otvoreno piše moskovsko stranačko službeno glasilo »Pravda« (7. VII. 1938.), jer je taj jezik snažno i sigurno oružje ruskog državnog jedinstva, siguran i temeljit zalog državne moći SSSR. Dakle, boljševici odlučno odbacivši svoje prijašnje gizdave lozinke i lijepe riječi o poštivanju nacionalne osebujnosti i državno-političke nezavisnosti svakog i najmanjeg naroda, koji ulazi u sastav Sovjetskog Saveza, neočekivano su promijenili smjer te su počeli otvoreno voditi čisto centralističku politiku. A tim svojim novim ciljevima boljševici su pošli odlučnim koracima. Oni su obuhvaćali sve strane života i služili su svim putovima i sredstvima, a među inim i jezikom, jer su sasvim ispravno ocijenili njegovu golemu promičbeno-kolonizatorsku silu, jer jezik veže čvršće negoli mnoge vanjske prisilne mjere.

No revolucija je također uvela i neposredne promjene u ruski jezik. Ona ga je prije svega potpuno vulgarizirala. Ova vulgarizacija obuhvaća ne samo obični živi razgovorni jezik, koji služi praktičkim potrebama svakidanjeg života. Ona se uvukla i u pismen jezik i ne samo lični, privatni, već i u jezik tako reći društven i to u svim njegovim oblicima, t. j. — u jezik i službeno-vladin (u širokom smislu), i književni, uključujući ovamo i jezik dnevnog tiska i umjetničke književnosti, jednako prozne i stihovne.

Boljševička je revolucija odlučno odbacila svu bez iznimke rusku prošlost — i državnu, i političku, i kulturnu, a zajedno s time odbacila je i samu staru rusku inteligenciju, koja je bila odan čuvar i

nosilac vjekovne tradicije visoke ruske kulture. U zamjenu njima revolucionarni su valovi izbacili na površinu široke i malokulturne narodne mase kojima su boljševici uručili — doduše često samo formalno i prividno — svu punoću vlasti, davši im široko polje rada. A to se odmah ispoljilo na momentanom i oštrom sniżavanju obće razine obće kulturnosti ruske službene društvenosti, izmedju inog i u pogledu jezika. Jezik je počeo brzo padati, približavajući se srednjoj kulturnoj razini revolucionarnog života, koja je bila prilično niska, zbog odlučnog sudjelovanja u tom životu širokih narodnih masa. Jezik se brzo počeo pretvarati u karakterističan revolucionarni žargon.

O stvarnim i psihološkim osnovama i razlozima ove pojave, toliko karakterističnim za svaku revoluciju uobće, već smo prije govorili. Njezina praktička posljedica je bila prije svega ta, da su se u ruskom jeziku pojavile goleme količine njemu sasvim tudjih i sa svakog gledišta nepotrebnih stranih riječi i izraza. Sovjetski su građani počeli pribjegavati stranim riječima bez ikakve potrebe, čak i onda kada je u ruskom jeziku za odnosni pojam ili odnosnu stvar postojala prekrasna i prava ruska riječ. Uz to se kvarila i sintaksička i stilska konstrukcija rečenice, koja je obično postala glomaznom, nezgrapnom, a često i dosta nerazumljivom. Takva je rečenica često sasvim jednostavnu misao nesvijesno skrivala pod šarenim velom teških i ruskom jeziku tuđih riječi. Ovo preopterećivanje jezika nepotrebnim i suvišnim stranim riječima kadkada je rezultat posebnog, karakteristično revolucionarnog koketiranja, katkada rezultat nemarnosti, a katkada i samo malokulturnosti i s njime neizbježivo povezane naivnosti. Moramo zapamtiti, da je većina i to najdjelatnijih boljševičkih vođa i radnika neruskog porijekla, uglavnome židovskog. Osim toga često su mnogo godina proveli kao emigranti u inozemstvu između međunarodnih socijalističkih radnika svih narodnosti. I u takvim su prilikama podpuno izgubili neposrednu i živu vezu s ruskim jezikom, naročito narodnim, koji i onako nisu baš dobro poznavali. Naravno da je njihov govor bio pun svakojakih stranih riječi i izraza. A to je imponiralo brojnim revolucionarnim i naročito sovjetskim radnicima, koji su izašli iz nižih socijalnih krugova. Ovi revolucionarni radnici su pokorno, dapače, radostno i sa uživanjem sve te strane riječi i izraze, koji su većinom njima nerazumljivi, prenosili u svoj govor. U tim, za njih gotovo mističnim i čudesnim riječima i izrazima oni su vidjeli svoju makar i samo vanjsku povezanost s državno-stranačkim sovjetskim vodećim državnicima i političarima. A k tomu još, ove su riječi i izrazi znatno podizali njihov autoritet i značenje u očima nižih krugova gradskog

i naročito seoskog stanovništva. Istim putem kadkada svijesne, a kadkada i nesvijesne vulgarizacije jezika išli su mnogi sovjetski pisci i naučenjaci, za koje je ona bila sigurno sredstvo političke i socijalne mimikrije. To se naročito jasno vidi na primjeru takvih talentiranih književnika i inteligento-kulturnih ljudi, ali vještih političkih spekulanata, kao što su I. J. Erenburg, V. V. Majakovskij ili grof A. N. Tolstoj. Njihovim nesvijesnim, ali radinim pomagačima su bili pravi (u socijalnom smislu!) proleterski i seljački pjesnici, koji su tek jedva dospjeli da upoznadu samo najskromnije početke jednostavne pismenosti.

Tako, zahvaljujući nizu brojnih i raznolikih uzroka i prilika ruski se jezik od vremena dolaska na sverusko moskovsko prijestolje boljševika počeo kvariti. On se sasvim približio jeziku ulice, te je postao pravi vulgarni gradsko-periferijski žargon, koji je bio sasvim dalek od klasičnog ruskog jezika — nacionalno-čistog, sočnog, elastičnog, izrazitog. A baš ovim vulgariziranim jezikom u SSSR služi se sada veliki dio državnih, stranačkih funkcionara, književnika i novinara.

Drugu veliku manu sovjetskog jezika čine tako zvane kratice.

Skraćivanja različitih naslova i izraza u posebne »riječi« izazvano je čisto praktičkim potrebama. Njihova je glavna i gotovo jedina svrha — olakšanje pismeno-poštanskog i naročito brzojavnog saobraćaja. Njima se već nekoliko desetljeća služe svi narodi. Sjetimo se barem USA ili SOS, poznatih širom cijelog svijeta. Ovakove se kratice upotrebljavale i u ruskom jeziku mnogo godina prije revolucije 1917. god. Ali su boljševici i u ovom pitanju pokazali podpuno pomanjkanje svakog osjećaja mjere. Na primjer i pobudu boljševičkih državno-stranačkih prvaka i ureda te su kratice postepeno primile karakter prave pošasti, pa su upravo preplovile sav službeni jezik, čak i onaj, na kojem se izdavaju zakoni i naredbe. One su se uvukle u književni jezik, obuhvativši i umjetničku književnost i naročito periodičku štampu, u prvom redu dnevnu. Obuhvatile su i živi, razgovorni svakodnevni jezik. Njime se naročito rado služe različiti mali državni i stranački radnici, koji se tim jezičnim grdobama ponose isto tako kao i stranim riječima, jer široki narodni krugovi te kratice sasvim ne razumiju. A o psihološkim motivima ove zloupotrebe govorili smo već onda, kada je riječ bila o stranim riječima u govoru malokulturnih ljudi. Ovaj jezični korov, koji upravo cvate u SSSR, zadaje teški udarac ruskom jeziku, jer truje i uništava sam njegov vjekovni narodno-nacionalni duh, oduzima mu sočnost, gibivost, sjaj, izrazitost. A kadkada čak otešćava i obično

razumijevanje, jer se smisao rečenice bez traga gubi pod grubom naslagom ovih nenaravnih jezičnih tvorevina. Moskovska »Pravda« (2. II. 1938.) kao primjer takvog iznakaženja jezika daje slijedeću rečenicu: »Sovjet VOUZ uputio je KNC nacrt UKS«, te sa negodovanjem dodaje, da čitalac uz skrajnje naprezanje pažnje i pamćenja nije kadar da se snađe u toj besmislici. Doista se ovdje rečenica pretvara u sklop pojedinih riječi povezanih među sobom nekakvim zvukovnim tvorevinama, u kojima su od običnog čovječjeg jezika ostali samo zvukovi, a otkrivanja njihova smisla i značenje zahtijeva mnogo truda i sasvim posebne vještine.

Velike je promijene revolucija unijela u rječnik. Glavni je uzrok toga taj, što je revolucija izazvala ozbiljne promjene u političkom i socijalnom životu ruskog naroda te je uvela niz novih pojmova, a ti su zahtijevali i nove riječi. Zbog već prije iznešenih razloga u jeziku se pojavilo također mnogo stranih i vulgariziranih riječi uličnog žargona. Jezik sovjetskog građjanina uopće, bez razlike u kulturi i društvenom položaju, a naročito jezik sovjetske omladine obiluje ne samo grubim i prostim riječima i izrazima obćenitog karaktera i porijekla, nego su mnogi od njih uzeti neposredno iz šatrovačkog žargona, kojim su se prije revolucije služili samo profesionalno-kriminalni tipovi. Takve su riječi također ušle ne samo u obični, živi, razgovorni jezik gotovo svih sovjetskih građana, nego su obuhvatile i književni jezik, uvukavši se i u novine i u lijepu (?!) knjigu kako proznu tako i pjesničku.

Revolucija se prije svega odrazila na obćem duhu, karakteru ruskog odnosno sovjetskog rječnika, davši mu podcrtanu odriješitost, oštrinu, prostotu i vulgarnost. Revolucija je neizmjerno pojačala i ubrzala inače dosta polagano formiranje novih riječi, u čemu se jako osjećao neposredan utjecaj stranih jezika, naročito u pogledu sufiksa. Uslijed toga se pojavilo neobično mnogo novih riječi svake vrste i kvalitete. Ovaj jezik revolucije je također ponovno i naročito uvjerljivo potvrdio staru misao, da je jezik živi organizam, koji neprekidno raste i razvija se, budući uz to najčvršće povezan sa svojim vremenom, kojega je najtočnije zrcalo. Tako je taj jezik odnosno rječnik najosjetljivije odrazivao sve brojne promjene burnog sovjetskog života i promjenljive sovjetske vladine politike. Uslijed toga su tokom vremena iz ruskog jezika u SSSR postepeno sasvim nestale mnoge riječi, koje su bile naročito popularne u prve godine revolucije; u nekojim su slučajevima te riječi dobile sasvim drugi smisao i značenje (na pr. — bjednjak, bjednota). Mnoge riječi, koje su u ranijim godinama bile odbačene kao

omražene i odurne, sada su se opet vratile u uporabu, a sam njihov smisao se opet iz negativnog pretvorio u pozitivan i to zato, jer su sovjeti svojim posljednjim reformama uspostavili i rehabilitirali te pojmove, koji su sadržani u tim riječima (na pr. — domovina, vlasništvo, gazda, general, časnik). Zatim je nestao — naročito iz običnog dnevnog jezičnog prometa -- niz starih, još predrevolucionarnih riječi, koje su služile za pojmove i stvari, boljševičkom revolucijom uništene ili istisnute. Svakako iz javnog svakidanjeg rječnika srednjeg čovjeka i naročito omladine podpuno su nestale riječi povezane s religijom, napose s njezinim kultom i obredima. U isto se vrijeme pojavio dugi niz riječi, koji je najčvršće povezan baš sa suvremenim sovjetskim životom, načinom života (to je ono, što se tako prekasno izražava ruskom riječi »byt«), psihikom. Ove su riječi karakteristične baš za suvremene životne prilike SSSR te izražavaju pojmove i stvari, koje postoje jedino u SSSR i stranom životu ne samo što su tuđe nego i uobće apsolutno nisu poznate, — onda su takve riječi u podpunom smislu neprevodive (na pr. — oktjabriny, oktjabrenok, podhalimaž, perestrahovščik, bezotryvnih, fabzajac, vydviženec, žilploščadj, zaznajstvo, agitka, naplevateljstvo, massovka, poka!).

Uslijed svih, sada tek letimično iznesenih razloga jezik u SSSR je dobio najteži udarac. Njegovo je stanje postalo upravo kritično. I to su već opazili i sami boljševici i naročito oni brojni sovjetski građani, koji iako su u političkom pogledu podpuno na strani vlade i stranke, ipak nisu izgubili sposobnost zdravo i objektivno promatrati sovjetsku zbilju, te su dosta odlučni, da ta svoja opažanja i javno iznesu. U sovjetskom tisku sve češće se čuju glasovi o tome, da se ruski jezik nalazi u očajnom stanju te je ugrožen sam njegov razvitak. Ovi glasovi se čuju sve češće i zvuče sve uzbudljivije, pretvarajući se katkada u prave vapaje. Između tih glasova naročito jasno se čuje glas popularnog i talentiranog sovjetskog pisca Konstantina Fedina (pisca i kod nas poznatih romana »Braća« i »Gradovi i godine«) U kratkom, vješto sažetom, sjajno pisanom i temeljito dokumentiranom članku »Novi jezik« (još 1929. god.) K. Fedin veli, da mnogi sovjetski pisci postepeno gube »osjetljivost prema nijansama jezika. Jezik mnogih pisaca, i to naročito usmen, t. j. — njihov vlastit, lični jezik, — on karakterizira kao »gramatičko bunilo«. O jeziku sovjetskih novina K. Fedin s potpunim poznavanjem predmeta tvrdi, da je »teško naći jezik, koji bi bio još pokvareniji od sadašnjeg novinskog« i tu svoju misao dokazuje brojnim, zanimljivim i slikovitim primjerima.

Ovo kvarenje jezika je primilo u SSSR karakter prave pošasti, te je obuhvatilo ne samo grad, već i selo, — baš taj jedini izvor pravog narodnog jezika. Starije pokoljenje seoskog stanovništva i dosada je

sačuvalo u potpunoj čistoći i netaknutosti svoj jezik, koji je dobilo od svojih pređa. Dok omladina gotovo sva bez iznimke govori karakterističnim revolucionarnim žargonom, — onim bezličnim, bezbojnim, suhim i dosadnim jezikom, u kojemu su riječi izgubile točnost i jasnoću smisla, kao i zvukovnu izrazitost i slikovitost. »Seoski jezik — slikovit, sjajan i izrazit seoski jezik — kvari se. Kada razgovaraš sa starcem, — srce se veseli. Govor se iskri, cvate, — to je pravi, od zemlje govor. Kada slušaš mladića — čudiš se« (A. Seliščev. Isto. Str. 213).

Suvremeni sovjetski jezik, t. j. — onaj jezik, kojim stvarno govori većina sovjetskih građana u svom svakodnevnom životu, a također na kojemu pišu mnogi sovjetski pisci, — izaziva zaprepaštenje svakoga, koji znade golemo značenje jezika u izradbi unutarnjeg duhovnog svijeta čovjeka i u ispoljavanju, izražaju njegove suštine. Jedan od istaknutih sovjetskih kulturnih radnika suvremeni sovjetski jezik nazivlje »ptičim jezikom« (D. Rjazanov, U zborniku »U povodu pitanja politike RKPb u umjetničkoj književnosti«. Moskva, 1924. Str. 90). Još se oštrije izražava glasoviti sovjetski humorista i satiričar M. Zoščenko. U pripovijesti pod izrazitim naslovom »Majmunski jezik« (Obezjanij jazyk) Zoščenko daje živu sliku preko svake mjere vulgariziranog jezika sovjetskog malograđanina. Drugi poznati sovjetski kulturni radnik, J. Jasnopoljskij, još odlučnije karakterizira bezizlazan položaj ruskog jezika u SSSR, u koji je došao za vrijeme revolucije. Kod nas ništa nije bio podvrgnuto onako okrutnom mrcvarenju, onako nemilosrdnom iznakaženju kao što jezik« (Borba za jezik. — Izvjestija, 1923., br. 290).

Dakle je revolucija zadala strahovit udarac jeziku, — jednom od najvrednijih i najvažnijih narodnih blaga. Strahovito kvarenje jezika, koje priznavaju i sami boljševici, — jedno je od najstrašnijih posljedica revolucije, zaista dostojna tekovina boljševičke revolucije, jer otkriva njeno pravo lice.

U čemu je suština promjena, koje je revolucija 1917. god. unijela u ruski jezik?

Revolucija gotovo se nije ni dotaknula gramatike, svakako njezinih osnovnih pitanja. Ona je unijela neznatne promjene tek u pravopis, a uglavnome je zahvatila rječnik. Ali — »duh jezika se opredjeljuje njegovom gramatikom, a ne rječnikom«, — kako sasvim ispravno primjećuje S. I. Karcevskij (Isto. Str. 65). Dakle, unatoč svih brojnih i raznolikih promjena, koja je revolucija izazvala u ruskom jeziku i time mu nanijela znatan uštrb, ipak ni njegove suštine, ni njegova duha nije promijenila. No uza sve to zadala mu je

dosta teški udarac, ma da je on ostavio samo vanjske tragove. Svakako revolucija je ruski jezik svestrano i temeljito vulgarizirala. Ovu vulgarizaciju jezika mi posebno podcrtavamo da pokažemo, da ruski jezik, kojim se sada služi barem službena Sovjetska Rusija, nikako nije uzoran jezik, ako ga ocjenjujemo s gledišta njegovih pravnih narodnih izvora i kroz prizmu njegove vjekovne tradicije. I to su već odavno i bez kolebanja otvoreno priznali sami boljševici i tek inozemni simpatizeri boljševizma tvrdoglavo nastavljaju — svijesno ili zbog neznanja — sve što ide iz SSSR držati za savršeno i besprikorno.

U čemu je uzrok sadašnjeg nezadovoljavajućeg — da se blago izrazimo — stanja ruskog jezika u Sovjetskoj Rusiji i kakvim se putovima došlo do tog stanja?

Uzroci su veoma mnogobrojni i raznoliki. Sam boljševički stranački službeni list moskovska »Pravda« veli, da se već preko dva decenija sa svih strana vodi sustavni rušilački rat protiv ruskog jezika. »Pravda« u tome okrivljuje i sovjetski »Narkompros« (Narodni komesarijat prosvjete) i sovjetsku Akademiju Nauka, tvrdeći da taj rat vode »agenti fašizma«. I zato traži odlučnu i oštru borbu s tom opasnom pojavom, podcrtavajući, da ovdje ne smiju imati mjesta nikakve polovične mjere (Pravda, 29. VIII. 1938.). Ali između ruskih nacionalnih emigranata postoji sasvim protivno mnijenje, naime, — da boljševici iz političko-etičkih razloga sami svijesno kvare stari ruski jezik, jer dobro znadu i ispravno shvaćaju golemo značenje jezika. Kvareći i napose vulgarizirajući jezik boljševici vode borbu s dušom ruskog naroda i same narodno-nacionalne Rusije, jer truju njihove duhovne izvore.

Moramo priznati, da istina leži između ovih dvaju protivnih mnijenja. Mnoge negativne promjene u ruskom jeziku, koje su u njega ušle počevši od revolucije 1917. god. i napose za vrijeme boljševizma, zapravo su s boljševizmom povezane tek vremenski. No: za vrijeme boljševizma, ne znači — uslijed boljševizma. Svakako glavni krivac ovdje nije boljševizam, nego uobće revolucija 1917. god., koja je, uvevši nedovršen nacrt jezične reforme, dala zakonski i stvarni poticaj za otvoreno i sistematsko kvarenje ruskog jezika.

Bovljševici su se doista trudili, premda često i nesvijesno, — stvoriti novi jezik, koji bi podpuno odgovarao ciljevima, zadaćama, potrebama i interesima njihove revolucije. Ali pri tome oni su mislili isključivo na probitke političke, a nikako lingvističko-filološke. Stvarajući nove riječi i izraze boljševici su podpuno odbacili probitke jezika,

kao takvog, te su mislili samo na zahtjeve sovjetske države i komunističko-boljševičke stranke. U ovom slučaju jezik za njih nikako nije bio cilj, nego samo sredstvo. Ali baš sve to tek povećava negativne posljedice utjecaja revolucije na jezik. Jer samo zahvaljujući revoluciji i grozničavo-brzom tempu rada boljševika ruski je jezik mogao tokom srazmjerno kratkog vremena doći u takvo užasno stanje, da su se čak i sami boljševici prestrašili i dignuli uzbunu.

Boljševici su sada odmah najavili odlučan rat tom kvarenju jezika, koje iako nisu oni izazvali, ali su ga svakako usrdno podržavali, udubljavali i proširivali. A sada su opet poduzeli niz odlučnih koraka. Tako, već 1. IX. 1938. god. u svim poštansko-brzojavnim uredima SSSR službeno je bilo zabranjeno čak i za označivanje adresa (t. j. — imena ureda i poduzeća) upotrebljavati kratice, koje nisu obične u svakidanjem razgovornom jeziku ili u tisku. Iza toga je slijedio niz drugih koraka različite vrste i vrijednosti. Od njih je najznačajniji bio taj, da je bila izbačena lozinka da se treba učiti ruskom jeziku u starih predrevolucionarnih pisaca. A ti su baš još pred kratko vrijeme bili svi od reda proglašeni »slugama kapitalizma« i »neprijateljima radničko-seljačkog naroda«. Doduše na prvim koracima su boljševici govorili, da ruski jezik (uostalom kao i sve uopće) treba učiti po djelima Lenina i Stalina. Premda moramo reći, da je jezik ove dvojice boljševičkih prvaka dosta loš i sa strane čisto lingvističke i sa strane umjetničke. No sada su već i sami boljševici promijenili svoje mnijenje i kao jezične uzore i kao umjetničko-književne učitelje nazivaju sasvim druga lica i imena. — »Mi ćemo uvijek biti zahvalni ruskom plemstvu u osobi njegovih boljih revolucionarnih zastupnika, ruskoj revolucionarnoj buržoaziji u osobi njezinih boljih zastupnika, zato što su izradili veliki ruski jezik. Nama su potrebna dobra izdanja naših klasičnih pisaca, da bi se radnička klasa mogla uživiti u onu veliku baštniu« (D. Rjazanov. Isto. Str. 89). — »Moramo učiti jezik u Tolstoja, Gogolja, Turgeneva, Čehova, Puškina, Krylova, Nekrasova, Černyševskoga, Ščedrina« — piše posebna revija posvećena pitanjima stranačke promičbe, »Sputnik Agitatora« (1939., br. 23).

Dakle, prema mnjenju i državno-političkih, i stranačkih, i društvenih krugova SSSR, koji su neumorno i vatreno kroz mnogo godina napdali i proganjali i staru rusku nacionalnu kulturu i staru rusku slobodnu i besklasnu inteligenciju, sada se treba ponovno obratiti na njih s molbom, da oslobodi i očisti ruski jezik od svih tih mana i nakaza, kojima ga je obdarila revolucija 1917. god. i napose boljševizam.

Kako vidimo boljševici poduzimaju brojne korake u svrhu, da izvuku jezik iz onog gotovo tragičnog položaja, kamo su ga doveli revolucija i boljševizam. I ako poklonimo svu vjeru ovim tobože iskrenim i trajnim namjerama boljševika, ipak podpuno sumnjamo u mogućnost uspjeha tih njihovih podhvata. I zato postoji niz raznolikih, ali jednako temeljitih razloga. — Glavna je oznaka sadašnjeg jezika SSSR vulgarnost. I ona je tako obuhvatila sav jezik, da ovaj jezik zapravo nije više ruski nego je samo sovjetski, utoliko se jezik većine sovjetskog stanovništva razlikuje od klasičnog ruskog jezika, t. j. — onoga jezika, kojim je napisana sva stara ruska književnost, koja se pojavila prije boljševičke revolucije, i kojim sada pišu tek nekoji od sovjetskih pisaca i gotovo svi emigrantski pisci. Nekulturni ljudi, koji su u političkom i društvenom životu SSSR zauzeli visoki položaj, baš u jeziku vide jednu od čvrstih i vidljivih njihovih veza s revolucijom. Izgubivši ovaj specifični revolucionarni žargon oni će prema njihovom ukoliko naivnom utoliko i dubokom mnijenju izgubiti sve svoje veze s revolucijom i odmah će izgubiti i svoj visoki službeni položaj. Osim toga u tom žargonu je sva duša boljševizma.

Kako sam već spomenuo, uslijed sasvim posebnih prilika postojećih u Sovjetskoj Rusiji, jezik je tamo uglavnom — zrcalo režima te dobro i točno odrazuje njegovu bit, samu njegovu unutarnju, rekao bih duhovnu — ako bi ta riječ bila spojiva s pojmom boljševizma i naročito sovjetskog režima — suštinu. Zato dok u SSSR postoji njegov sadašnji državno-politički režim, koji čvrsto drži u svojim rukama sav duhovni život ruskog naroda, — ruski jezik se ne će osloboditi svojih brojnih i karakterističnih mana, ma koliko bi se boljševici trudili, da unište te jezične mane. Jer teški položaj ruskog jezika u SSSR je samo posljedica obćeg karaktera sadašnjeg sovjetskog režima. A dok postoje uzroci postoje i posljedice.

Nikolaj Fedorov

»U Hrvatskoj Nezavisnoj Državi ne će biti klika, ne će biti gospodovanja, ne će biti pljačkanja, nego narod, koji radi i ustaše, koji se bore, bit će prvi razred. Naše je staro ustaško geslo: plug i brana Hrvatu su hrana, a ustaša to mu je obrana. Hrvatski seljački narod, kako ustaška načela kažu, nije samo izvor svakog dobra, nego je on narod i sam po sebi, te je nosilac svih vlasti u Hrvatskoj Državi.«

(Iz govora Poglavnika od 21. V. 1941.)

ŠETNJA DALEKIM PUTEM

Toliko puta pokušavam izaći iz jednog začaranog kruga, kojega sam sâm stvorio, i uvijek se zaustavim na ivici. Sagledam . . . i stanem. Mnoge su neistražene dubine, duša plače. Zašto sam sâm?

Kiše padaju, oronuo je grm, na kom će procvjetati crvene ruže . . . Mutno se ljeska rijeka u daljini. Zašto su moje noge umorne, zašto sam sâm?

Gledam, dolazi suton. Žubore nevidljivi potočići, bubri zemlja, ostaje dijelić sjećanja i zaborav. I svijest: biti uvijek sâm, usred ljudi, kad to nitko ne vidi i ne može razumjeti. Molim Te, zlatni brate, ne vjeruj mom smijehu, koji mi sakriva lice. Onda kad sam stušten i kad Ti ni riječi ne govorim, znaj, da Te najviše volim, ali imam milijun razloga, radi kojih Ti to ne mogu reći.

Lijepo je ipak biti zaljubljen u svoju slobodu: ne pustiti se nikome, ostati u sebi i proslijediti svoj hod do kasne večeri i određene granice.

* * *

Čudni grade s glasom istoka i mnogostrukom dušom!

Svjetiljka je titrala na mokrom pločniku, i dok su se razlijevale prljave boje, negdje je kreštao nečiji glas, iznakažen i neprirodan.

. . . Išli ste nekada kroz pomrčinu i blatnim putevima? I nijeste pazili gdje stajete? . . . Zar ne, dođe i vrijeme, kad prestaju obziri, i ljudi se gube u nepristupačnim tajnama vlastitih bića. Mislim na to, dok se krijese gradska svijetla, a na sve strane plaču prognani anđeli.

Htio bih otići . . . Ne znam kuda, ali htio bih otići, jer znam, da iza ovih peripetija mora postojati obećana zemlja. Tko će me povesti, da mu dušu ogrlim zahvalnošću?

Mnogi odsjevi. Križaju se, zamršuju i ne raspoznavaju više. Tek nešto vječne ljepote pretočio je Bog u ljudski osmjeh i oči.

* * *

I nedovršenost ima svoju dušu; treba zapaziti čar prigušenog uzdaha, neizgovorene riječi i moć slutnje. Kad sam nekoć kao dečko čitao knjige (koje vrlo često nijesam mogao razumjeti), mnogo sam se puta upitao: Zašto su pjesnici toliko svojeglavi, te stave točku upravo ondje, gdje bi trebalo da se otkriju divne stvari? Sad to više ne radim.

Potrebno je često zaklopiti oči i povući se u kraljevstvo zbivanja, koje se tek sanja, a ne govori.

* * *

Svi smo mi, i nesvijestno, oslonjeni na jedan imaginarni svijet. koji se ne može opipati, ali ga duša naša nosi u sebi, dragocjeno bogatstvo. Don Kihot je najistinskiji čovjek, koji se ikada rodio na zemlji. Kad polomim sve štapove, kojima tapkam po cestama svog opredijeljenja, ostaje konačno jedna fantazma, koju ću prigrliti, jer nekoga ipak moram imati pred sobom. Šta bi bez nje — ukleti, vječni vitezovi jednog zanosa?

Daleki su naši putevi!

AUGUSTIN AUGUSTINOVIĆ

PROBLEM USPJEHA U NACIONALNOM RADU*

Može se reći za svakoga čovjeka, koji ozbiljno proživljava nacionalni duh, da se bar jednom u životu nađe na križanju, kada se mora odlučiti: ili nastaviti starim putem ili birati novi put. To vrijedi u prvomu redu za one odgovorne pojedince, koji za sobom vode cijelo društvo ili narod. Značajka je ozbiljnih ljudi da na takvim križanjima savjesno, s punim osjećajem odgovornosti ispitivaju sami sebe, sve nutarnje i vanjske okolnosti, ideje vodilje rada, borbe i stvaranja, pa onda odlučno zakroče jednim putem, duševno spremni i na najteže žrtve. Pa ipak u Evropi novoga vijeka nalazimo upravo mozaik najsuprotnijih načela i sustava života, kako vjersko-filozofskih, tako pravno-političkih i društveno-gospodarskih.

U povjesnoj i suvremenoj borbi Hrvata nalazimo također mnogo suprotnih ideologija, programa, prvoboraca, ciljeva i metoda. Gubec diže seljačku bunu. Zrinjski i Frankopan prvi u novijoj hrvatskoj borbi stavljaju svoju borbu na temelje općehrvatske, općenarodne borbe. Upućivanjem Bukovačkoga u Carigrad Zrinjski prvi pokazuje metodu taktike i korisnosti u vanjskoj politici za razliku od metoda načelnosti; ideološke sličnosti. Ilirci postavljaju ilirsku koncepciju.

Starčević prvi daje sustavnu, kristalno čistu i odlično argumentiranu hrvatsku državnopravnu ideologiju.

Eugen Kvaternik obilazi evropske prijestolnice, a zatim pokušava ostvariti Starčevićev program revolucijom. (Srbi su i tada u Hrvatskoj odigrali protuhrvatsku ulogu.) Strossmayer, naprotiv, udara određenije temelje jugoslavenske misli. Rascjepkane stranke Prava traže oslon jedni na Carevinu, drugi na Mađarsku, dok treći

* Ovaj članak napisao je pisac za vrijeme zatočeništva u Lepoglavi, veljače 1941. Donosimo ga u cijelosti bez ikakvih preinaka. (Op. ur.)

traže spas u Hrvatskoj državi. Braća Radići daju ideologiju Hrvatske Seljačke Stranke polazeći također sa stajališta narodnog jedinstva Hrvata i Srba. Koalicionaši traže spas u oslonu na Srbe. Srbi su međutim nastojali i često uspijevali da protuhrvatskim manevriranjem sruše sve planove Hrvata iz koalicije i da ih zaskoče u Pešti. Hrvatski emigranti s Trumbićem na čelu i sramotno nenarodno »Narodno Vijeće« stvaraju poznate zaključke 1918. godine i prepuštaju sudbinu Hrvata u ruke Srba. Potom se nastavlja 23-godišnja borba uglavnom radićevskim i starčevićanskim duhom.

Tako je Hrvatski narod kao član evropskih naroda u sklopu svih previranja i borba dao svoje obilježje uglavnom narodno-političke borbe, a manje vjersko-filozofske i društveno-gospodarske borbe, budući da su ostali narodi kroz to vrijeme već imali svoje države, a hrvatski narod ne.

Činjenica je, da su Hrvati u svojoj povjesnoj borbi za spas u oslobođenju doživjeli mnogo neuspjeha i sramota od svojih predstavnika i prvoboraca. Hrvatski se narod u toj svojoj borbi već nekoliko puta, osobito zadnjih desetljeća, našao na životnoj raskrsnici. Svaki pojedinac u komu vrije hrvatska krv i svijest, koji osjeća sve muke i patnje hrvatskoga naroda, našao se pred teškim zadatkom da spozna u čemu je bit hrvatske problematike, gdje je ključ rješenja te tko je od suprotnih programa i vođa bilo bivših, bilo suvremenih na ispravnim temeljima. Ovdje se, kao i u evropskoj problematici, postavlja pitanje: tko je pogriješio? Da li mi uopće možemo pravilno spoznati sve uzroke neuspjeha i pronaći uvjete uspjeha te tako riješiti problem uspjeha u odgovornom nacionalnomu radu?

Ako hoćemo odrediti pravilan stav prema nosiocima programa, njihovim načelima i metodama, moramo zahvatiti cjelokupno djelovanje tih prvoboraca i usporediti s biti narodne problematike i ciljem narodne borbe; zatim moramo raščlaniti sve, što je odgovorna jedinica dala iz sebe i u privatnomu i u javnomu, društveno-narodnom životu, pa na analizu postaviti kritiku o pozitivnosti i negativnosti tih odgovornih prvoboraca. Tako ćemo dobiti njihove jasne slike. Narodne predvodnike možemo podijeliti uglavnom u dvije vrsti: jedni su učitelji, nosioci ideja, ideologija i programa, narodni proroci i misionari, a drugi su, naprotiv, nosioci rada i borbe, prvoborci i revolucionarci. Naravno, da je najidealniji onaj narodni vođa, u komu su ujedinjene osobine duhovnoga ideologa i učitelja s osobinama borbenoga revolucionarca i vodje (Hitler, Mussolini, Pavelić itd.)

Cjelokupno djelovanje i život odgovornoga prvoborca nazovimo r a d o m. U tomu radu igraju glavne uloge tri bitna čimbenika: u m, v o l j a i z n a č a j.

Um

Pod umom kao prvim čimbenikom nacionalnoga rada razumijevamo cjelokupno spoznajno stvaranje orjentacije, učvršćivanje uprirođenog osjećaja, izgradnju svijesti, biranje metoda za rad, a zatim naučavanje i širenje vlastite ideologije i programa putem t. zv. propagande. Rad se uma sastoji uglavnom iz dva dijela: primanje i davanje. Umnim primanjem radimo za sebe, za svoju orjentaciju, a umnim davanjem iznosimo istine pred oči drugima. Umno se primanje, t. j. spoznajno stvaranje vlastite odgovorne orjentacije, vrši pomoću funkcija i metoda, kojima um ulazi u bit nacionalne problematike, eda pronađe ispravnu spoznaju. Umni rad ima podlogu na živčanoj građi mozgovne kore, a djeluje pomoću pet poluga. Te su: razumijevanje, pamćenje, rasuđivanje, zapažanje i oštroumlje. Razumijevanje je ona funkcija uma, koja određuje naš stav prema abstraktnim istinama, međuljudskim odnosima i prirodnim pojavama, a sve to doživljavamo uglavnom preko organa vida i sluha. Razumijevanje je za rad umnoga primanja od prvorazredne važnosti. Ono je, naime, polazna točka za pravilnu spoznaju problema o kojemu se radi (ovdje nacionalna spoznaja). To je funkcija i inače vrlo važna za pravilno stvaranje ostalih životnih orjentacija, osobito socijalnih i filozofskih.

Slični nazivi za razumijevanje jesu shvaćanje i poimanje. Dobro se razumijevanje obično nazivlje bistrinom.

Budući da razumijevanje obavlja svoj posao na velikoj količini materijala koji ispitivamo, to odmah slijedi druga funkcija umnoga primanja t. j. pamćenje. Pamćenje ostavlja u nama dojmove i pojmove iz vanjskoga svijeta i života više manje, onako, kako smo ih razumjeli onoga časa, kad smo ih doživjeli. U velikom nizu razumljenih i zapamćenih činjenica, istina i pojava, naš um nastoji pronaći njihova posebna obilježja i međusobnu uzročnu vezu. Ta se funkcija umnoga primanja nazivlje rasuđivanje. Rasuđivanjem (preradbom, mozganjem) činjenica na materijalu, koji ispitivamo (nacionalna problematika) dolazimo do općega filozofskog pitanja: zašto? U toj preradbi i ispitivanju pronađenih činjenica zapažamo nove činjenice. Ta nam četvrta funkcija umnoga primanja — zapažanje otkriva zakone po kojima se odvija narodno-politički i društveni život u stanovitim razdobljima. Time bi funkcije umnoga primanja (običavaju se nazivati poimanjem, suđenjem i zaključivanjem) završile svoj rad na materijalu koji ispitivamo. Međutim ima još jedna, peta, funkcija umnoga rada, kojom se postizava najviše uspjeha i u

umnomu primanju i u umnomu davanju, a to je oštroumlje. Tom funkcijom otkrivamo među zakonima života u prošlosti i sadašnjosti zakone života za doglednu budućnost.

Od hrvatskih velikana Starčević se među ostalim odlikovao izvanrednom bistrinom. Stjepan Radić je imao vrlo razvijeno pamćenje (i Don Frane Bulić). Trumbić je bio majstor u rasuđivanju činjenica, osobito zadnjih godina. Šuflaj i Supilo su se iznad svih istakli silnim zapažanjem i oštroumljem (njihova predviđanja o Srbima, o slomu koalicije, o Mussoliniju i Italiji, o pobjedi »Frankovaca« itd.). Može se već sa sigurnošću ustvrditi, da je u tom pogledu Poglavnik Dr. Ante Pavelić već nadmašio sve hrvatske prvoborce (Poglavnikova genijalna predviđanja o približenju Njemačke i Italije, o sukobu Osovine i versailleskih diktatora, o stvaranju nove Evrope i o nuždi uskrsnuća Nezavisne Države Hrvatske itd. itd.)

Da bi funkcije umnoga primanja pravilno izvršile svoj zadatak u stvaranju ispravne nacionalne spoznaje, one moraju na određenomu materijalu raditi određenim metodama. Metode umnoga primanja igraju jednako važnu ulogu u stvaranju nacionalne spoznaje kao i funkcije. U prvom redu treba istaknuti ozbiljnost kao glavni psihološki uvjet pod kojim istraživač uopće može doći do pravilne spoznaje. Kako se pak nacionalna spoznaja može pronaći samostalnim radom samo na izvorima života neke nacije (povijest, statistike, tlo, jezik, prosvjeta, društveno-pravni uređaji itd.) to su vjerodostojni izvori od prvorazredne važnosti za ispravan ishod rada. Lako je razumjeti od kakve je važnosti biti na vjerodostojnim izvorima, kad se uzme u obzir, što je sve neprijatelj Hrvatske učinio, da uništi ono, što Hrvate čini Nacijom, i što im daje pravo i misijsku graničarsku dužnost, da budu vrhovnički gospodari u svojoj nezavisnosti. Poznato je, da mi Hrvati moramo još i dandanas muku mučiti, dok upoznamo sve istine o sebi, osobito o svojoj prošlosti. Starčević je prvi u Hrvatskoj podigao glas narodnoga proroka i učitelja, da Hrvati upoznaju sami sebe, svoju prošlost, svoje pravo i svoje nacionalne dužnosti, te se tako osvijeste i osposobe za borbu do izvojevanja samostalne i nezavisne države Hrvatske. Srbijanci su pak dobro znali koga su se oslobodili, kad su dali ubiti najvećeg hrvatskog narodno-povjesnog filozofa Milana Šuflaja.

Pošto se s duhom ozbiljnosti pristupi na vjerodostojne izvore, red ih je temeljito proučiti. Razlog je tome u tomu, što se površnim proučavanjem obično lako dođe do krive spoznaje, krive orjentacije i prema tome do krivog rada (površno gledanje i usva-

janje tobožnjega jedinstva između Hrvata i Srba u narodnosti, jeziku, književnosti pa čak i povijesti.)

Poslije temeljito proučenog materijala potrebno je upoznati bit t. j. glavni problem o kojemu ovise svi ostali. Jasno je, a i potvrđeno je krvavom sadašnjosti i povijesnim ikustvom, da je skoro svakoj nacionalnoj problematici uzrok u tome, što taj isti narod nije vrhovnički gospodar svoje krvi, svojih života, svoga tla, svoga novca i svoje kulture. Slijedi kao logičan zaključak, da ključ rješenja nacionalnih muka leži u onom obliku nacionalnoga života u kojemu je isti narod suvereni gospodar svega svoga, a to je samostalna i nezavisna narodna država s poštenim i sposobnim vodstvom.

Poslije pronađene bitnosti preostaje, da se postavi kritika. Potrebno je ispitati, da li je takvo rješenje nacionalnih muka u skladu ili u protivnosti s temeljnim načelima etike, pravde, socijalnosti i međunarodnoga prava. U nekim se slučajevima, doduše, rješenje jednog nacionalnog problema kosi s pravom drugoga naroda. Ali ipak u većini primjera, po kojima se rješenje narodne problematike sastoji u stvaranju suverene narodne države, to se rješenje ne kosi s načelima etike, pravde socijalnosti i sklada međunarodnih odnosa. Dapače, prema suvremenom pravno-političkom shvaćanju spomenuto rješenje nacionalne problematike dobiva moralnu potporu u načelima samoodređenja i u zastupanju o jednonarodnim državama. Mali narodi imaju na to i kulturno pravo, jer su u svojim vlastitim državama kadkada pokazali relativno više životne i stvaralačke sposobnosti nego velike državne zajednice.

Kritikom se završava rad funkcija i metoda umnoga rada u stvaranju nacionalne spoznaje. Time je obavljen najvažniji i najveći dio umnoga primanja.

Može se ustvrditi, da postoje uglavnom dvije ozbiljne nacionalne orjentacije: jedna je čisto umna, a temelji se na spoznaji, dok je druga osjećajna, nagonska, a potječe iz uprirođenog nagnuća. Prva je individualne i umne naravi, druga je krvne i baštinske. Prvu stvara čovjek sam, a drugu nosi u svijesti i pamćenju naroda, u krvi sasvim čiste ili bar dominantne djedovske rase. U mnoštvu narodno-političkih radnika mogu se vidjeti obadvije vrste orjentacija.

Najidealniji su oni narodni radnici u kojima se uprirođeno ispravno nagnuće rasne djedovske

krvi i svijesti poslije učvrstilo na vrelu naučne spoznaje. (Starčević, u komu je ključala hrvatska krv, našao se u početku u ilirskoj sredini. Zdravo mu je nagnuće dalo poticaja, da traži ispravnu spoznaju, pa ju je našao u hrvatskomu državnom pravu i do svoje je smrti ostao najdosljedniji i najpošteniji Hrvat zadnjih stoljeća. Stjepan Radić, naprotiv, kao mladenački starčevićanac odlazi u nehrvatsku i protuhrvatsku sredinu, pa zbog toga za cijeloga života ostaje nestalan, nedosljedan i u nekim stvarima nejasan.

Jedinica, koja je u sebi tako izgradila nacionalnu orjentaciju, postaje članom narodnoga pokreta (stvarno, a može i formalno). Budući da pojedinci stvaraju povijesna razdoblja, pokreću pokrete, revolucije i vode narode, to izabrani pojedinci pretvaraju svoju nacionalnu orjentaciju u nacionalnu ideologiju (Starčević). Ideologija se već pomiče iz statike prema dinamici. Nacionalna ideologija postaje izvorom za nacionalnu spoznaju ostalima, osobito širim narodnim slojevima. Zatim se odvija posljednji dio procesa statičkog umnoga rada: ideolog bira način za sprovođenje ideologije u djelo, pa tako već nastaje program.

Program je još bliži dinamici nego ideologija. S dovoljno razvijenim osjećajem dužnosti prema svojoj naciji ideolog prelazi u apostolsku dužnost širenja vlastite odgovorne orjentacije. On daje narodu sustavnu i sažetu nauku, što ju je izgradio iz muka, nevolja i težnja svoga naroda. To je sasvim potrebno, jer je u svakome pokretu malo proizvađača, a mnogo potrošača.

U tome zadatku umni rad ideologa prelazi iz primanja u davanje. Davanje se mora također služiti pravilnim metodama. Bit problema pravilnoga davanja (propagande) sastoji se u tome, da se objekt (narod) što lakše, što brže i što uvjerljivije dovede do iste nacionalne spoznaje, nacionalne orjentacije i organskoga zahtjeva za najpovoljnijim rješenjem svih narodnih muka i nevolja. Time se neizgrađene jedinice izgrađuju u vjerljive pristaše, zatim u narodne radnike i konačno u izabrane narodne borce.

To se postizava tako, da se omogući što pravilniji i što uspješniji rad funkcija umnoga primanja širokih slojeva, metodama jasnosti, pristupačnosti, cjelokupnosti, dosljednosti, uvjerljivosti, oštroumljem itd.

Cijelo je umno davanje već u pokretu i u nastupu prelaza u dinamičnu volju. O ishodu umnoga rada ovisi, da li će odgovorna jedinica usmjeriti svoj rad s ispravnog stajališta ili s krivoga. Kriva, naime, nacionalna orjentacija može biti uzrokom krivih puteva i

neuspjeha, pa makar volja i značaj bili pozitivni. Tako se može tumačiti da su krivo vodili hrvatski narod svi oni koji su stajali na stajalištu narodnoga jedinstva Hrvata i Srba, i koji su tražili spas Hrvatske bilo gdje samo ne u samostalnoj i nezavisnoj državi Hrvatskoj. To je bila srčika koalicionaša, hrvatskih jugoslavena iz 1918. godine i svih sporazumaša poslije smrti Stjepana Radića. Ja bih rekao, da je to stajalište po svojoj važnosti i po svojim lošim posljedicama prvi uzrok svih krivih programa i borba kao i njihovih neuspjeha. Uz taj razlog, to krivo stajalište o tobožnjem jedinstvu Hrvata i Srba, nalazimo drugi najjači razlog svih neuspjeha i pogrešaka hrvatskih prvoboraca, a to je sigurno onaj nedostatak samosvijesti, samopouzdanja, vjere u sebe i odlučne volje. To je malodušnost! Malodušnost je dala slavenofile, austrofile, madžarone i poklonike svih protuhrvatskih zavojevačkih neprijateljskih sila. Malodušnost i orjentacija prema Srbima urodile su najvećim zlom za Hrvatsku, slavosrbštinom.

Kad istražujemo uzroke pogrješaka i neuspjeha hrvatskih prvoboraca, bilo bivših, bilo živih, često možemo naći uzroke u negativnosti uma kao prvoga čimbenika nacionalnoga rada. Kriva ili nikakova nacionalna spoznaja dala je krivu orjentaciju. Ako nije uzrokom kriva spoznaja, onda uzrok leži u nedostatku zdravoga nagnuća, u tuđinskoj krvi i nedostatku ljubavi prema Hrvatskoj. Različiti Česi, Srbi, Kranjci, dalmatinska »rasica«, ostali stranci i nedovoljno asimilranii doseljenici nisu mogli niti niti mogu osjetiti bilo hrvatske duše, hrvatske muke i nevolje, niti hrvatsku težnju i volju, da se nađe spas u oslobođenju, vrhovništvu i nezavisnosti pod vodstvom poštenih i sposobnih izabranika. (Štrosmayer, samostalci, dalmatinski autonomaši, židovi, Srbi u Hrvatskoj, i t. d.). Uzrok nèuspjeha može biti i u lošem umnom davanju, u nedostatku sustavnoga širenja ideologije i odgajanja širokih narodnih slojeva. Ako ni to nije bilo uzrokom, onda se uzrok sigurno nalazi u malodušnosti i pomanjkanju samopouzdanja i vjere.

Nacionalna se ideologija stvara na izvorima nacionalne problematike. Inače ideologija uopće niti nije narodna, nego je ili tuđinska ili iluzorna, umjetno stvorena i neprihvatljiva. Umjetno stvorene ideologije mogu imati na oko lijep oblik i sadržaj, ali one se ne moraju i čak ne mogu primiti narodne duše. Narodna ideologija izvire samo iz narodne duše. Stoga Starčević sasvim ispravno i plemenito napominje, da ne dao Bog, da bi on

stvarao svoju nauku i onda pridobivao narod za sebe, već, kaže, da on svoju nauku crpi iz narodnog života. Ni Poglavnik nije umjetno stvorio Ustaški pokret i Ustaški program, da za isti pridobiva pristaše, već je u svojoj dalekovidnosti i u izvrsnom poznavanju hrvatskih muka i metoda srbijanskih tlačitelja stvorio ono što je hrvatski narod jedino želio, a to je način i silu, koja će srušiti okove i donijeti narodu spas, slobodu i blagostanje. Ako se pak hoće silom nekomu narodu nametnuti umjetno stvorenu ili tuđinsku ideologiju, i ako je se hoće silom provesti u život svim sredstvima, od »naučne« propagande do najokrutnijih nasilja, to — prema svim zakonima narodno-političkog života, stvara u narodu žestoku oporbu i borbu do obračuna. Stoga hrvatski narod nije nikada prihvatio Štrosmayerovu jugoslavensku zamisao, a na srbske je progone odgovorio junački i dosljedno. Hrvatski je narod i krvlju i riječima, i gumenim i olovnim kuglicama dokazao, da je Starčevićeva ideologija hrvatska narodna ideologija.

Volja

Pošto umno primanje završi svoj rad u stvaranju nacionalne spoznaje i orjentacije, a umno davanje preuzimlje ideologiju, da je daje narodu, nastupa drugi čimbenik s nacionalnog rada sa zadaćom, da provede program u djelo. Taj je čimbenik **volja**.

Pod pojmom volje u nacionalnom radu razumijevamo onaj duševni elemenat, koji pod pritiskom vlastite unutarnje zapovijedi svijesno i odlučno provodi program u djelo. Volju možemo podijeliti u dvije glavne vrste: etičku i zapovjednu volju. **Etička je volja** ona vrsta volje, kojom se u vlastitoj unutarnjosti ispoljuje osjećaj pristajanja i slaganja da nešto bude (u našem slučaju: da se ostvari nacionalni program). Ta je volja potpuno statička i potencijalna, a u gramatici obično ima pogodbeni oblik. Član naroda i nacionalne orjentacije s takovom voljom jest obični pristaša. Najviši stupanj ispoljavanja takovog pristajanja pokazuje se u pristupanju na izbore. To je birački broj. U hrvatskom jeziku ima nekoliko naziva i sinonima etičke volje. Najblaža je etička volja **htijenje**. Nešto pojačano htijenje jest **težnja**, a pojačana težnja jest **želja**. Kad želja jako obuzima duševni život, naziva se **čežnjom**. Vrlo jaka čežnja prelazi u **žudnju**. Taj se proces može primijetiti i u ostalim granama osjećajnog i voljnoga života. Ako je žudnja jako naglašena, prelazi iz statike u dinamiku, sebe čini nosiocem rada. Tu se već pojavljuje svijesna zapovjedna volja. Zapovjedna je psihička, volja

za razliku od etičke potpuno dinamična. Ona je aktivna, kinetička, duhovna energija, zapovjedna sila, a u gramatičnom se govoru obično izražava zapovjednim oblikom.

Ideološki pristaša (s etičkom voljom) u nastupu zapovjedne dinamične volje postaje radnom i borbenom jedinicom. Narodni radnik i borac pogotovo prvoborac i vođa, mora imati izvanredno razvijenu volju (Hitler, Mussolini, Pavelić). Ne može netko imati zapovjednu volju bez etičke. Naprotiv se može imati etičku volju i bez zapovjedne (pasivni pristaše).

Osim etičke i zapovjedne volje imamo i treći ogranak volje kao čimbenika nacionalnog rada. To su osobine volje. Nabrojit ćemo uglavnom pet osobina volje: odlučnost, odvažnost, ustrajnost, marljivost i borbenost. Pozitivnost i negativnost tih osobina volje je često odlučna za uspjeh rada i borbe narodnog prvoborca. Negacije tih osobina volje jesu: malodušnost, kukavičluk, popustljivost, lijenost i mirotvorstvo. Odlučnost (energija) je osobina koleričnih muževa, koji s naglašenom voljom zahtijevaju oživotvorenje ideja unatoč svim neprijateljskim zaprekama. Odvažnost (smjelost) je osebina, kojom se borac upušta u borbu, premda nema sasvim osiguranu podlogu. Time prvoborac ne čeka događaje i sudbinu kao magarac pokraj puta, već sam stvara situacije i izgrađuje budućnost. Ustrajnost je osobita odlika kojom se izgubljene duhovne i materijalne snage uvjek nadoknađuju novim moralnim snagama i pobudama za nastavak rada i borbe. Kod jakih značajeva ustrajnost se čeliči upravo u žrtvama i gubitcima. Marljivost je bezuvjetno potrebna svakome narodnom prvoborcu pa i narodnom radniku, borcu, ako hoće, da u svakome času, na svakome mjestu, preko svake radne i borbene jedinice svim dopustljivim sredstvima postigne najveći uspjeh. U tome je pogledu borbenost viši stupanj marljviosti s oznakom obračunavanja s neprijateljem. U narodnim pokretima borbenost obično poprima oblike revolucija (Francuska, Hitlerova revolucija, Mussolinijev pohod na Rim, Eugen Kvaternik, Franco, Ustaški Poglavnik i t. d.). Činjenica je, da su se mnogi pokreti i njihovi prvoborci slomili zbog negativnosti volje. Ta negativnost može biti ili u etičkom smislu ili samo u zapovjednoj volji ili u osobinama volje, a može biti i u sve tri vrste volje. U U tome je slučaju volja kao drugi bitni čimbenik nacionalnoga rada potpuno negativna. Bez etičke volje ne može ni biti iskrene nacionalne borbe. Takvi su bili svi oni, koji svijesno nijesu htjeli ostvarenje hiljadu-godišnje hrvatske narodne borbe u uspostavi nezavisne države Hrvatske, već su se radije ljuljali na oblacima i maglama tuđinskih protuhrvatskih ideologija, a svoj narod predali u ruke

tuđinu i neprijatelju. (»Sad možemo mirno zaploviti u slavenstvo i jugoslavenstvo«).

Drugi su, međutim, stajali na ispravnim temeljima i imali poštenu etičku volju. Međutim ostali su sa svojim željama na mrtvoj točki, budući da nisu imali odlučne zapovjedne volje. Treći su možda imali i poštenu etičku volju i jaku zapovjednu volju, da ostvare pravi narodni program, pa ipak nisu uspjeli. U koliko nije bio razlog na umnoj strani i u pogledu značaja, onda su im sigurno osobine volje bile negativne. Bili su neodlučni. Čekali su sudbinu, pa ih je neprijatelj zaskočio. Izgubili su duhovnu snagu, pa su se pokolebali i popustili. Uz to su propustili sve povoljne vanjske prilike, da poluče sigurne uspjehe, i čekali su u pasivnoj rezistenciji, lijenosti i mirotvorstvu, mudrujući o sudu i potrebi zla (»kaj bu bu, nekaj bu; a kaj bu bumo videli«, mudro jednom reče nesuđeni vođa). **Pasivnoj rezistenciji nema mjesta u mukotrpnom duhovnom i tjelesnom naprezanju Evrope oko riješenja pojedinih pitanja.**

Može se ustvrditi, da u hrvatskoj duši postoji nešto negativno u zapovjednoj volji, makar je inače hrvatski narod nebrojeno puta i nedvoumno pokazao što hoće. Negativni se surogat volje osobito pokazao u onih narodnih prvoboraca, koji nisu stajali na ispravnom i čvrstom tlu narodne orjentacije i uvjerenja. Osim toga bili su prilično nedorasli i po svojim duhovnim snagama nesposobni, da na raskrsnicama brzo upoznaju pravi put i njime odlučno zakorače (g. 1848., 1868., 1918., 1928., 1935., 1938., 1940.). Naprotiv se na drugoj strani, gdje je bila jasna kristalna narodna orjentacija s čistim starčevićanskim značajem, ukazala primjerna volja, odlučnost i nepokolebivost, sposobnost i junaštvo, skladne odlike uma, srca i volje. Ta dva duha, jedan kristalno jasan, ukorijenjen u narodnoj duši, u hrvatskoj povjesti, u narodnim mukama i u cijeloj hrvatskoj problematici, duh pun samosvijesti, samopouzdanja, vjere u sebe, pun odlučne volje, i revolucionarne sposobnosti, a još k tomu zasvjedočen starčevićanskim značajem, taj se duh već više od 100 godina bori s onim drugim duhom, maglovitih pogleda, umnih obmana, polutanske nedosljednosti, nestalne i prevrtljive volje, oportunističke i malograđanske sebičnosti, slavosrpstva u punini značenja te riječi. Ta su se dva suprotna duha najbolje odrazila u dvjema glavnim ideologijama u Hrvatskoj, u njihovim ideolozima i vođama u prošlosti i sadašnjosti (prvi duh u Starčeviću, Kvaterniku, Poglavniku i hiljadama dosljednih sljedbenika Oca Domovine, a drugi duh u svim slavosrbima i jugoslavenima svih dlaka).

Značaj

Značaj, treći čimbenik narodnoga rada, igra vrlo važnu ulogu za cijelo vrijeme stvaranja orjentacije i programa, a još više za vrijeme provođenja programa u djelo. Dapače, pokazalo se i u hrvatskom političkom životu i u drugih naroda u Evropi, da je značaj, duhovna ličnost prvoborca, često odlučivao i orjentacijom i voljom i radom i uspjehom. Značaj je onaj duševni sok, koji za cijeloga života kola svim granama rada i daje mu osnovno obilježje: ili idealizam, ili materijalizam, a normira odnose čovjeka prama čovjeku, društvu i moralnim autoritetima.

Značaj se očituje u glavnom u tri oblika: u etici, moralu i u vjersko-filozofskim pogledima na svijet i život (s posljedicama u praktičnom životu). Pod etikom se u nacionalnom radu razumijevaju u glavnom one crte, koje izražavaju odnos nacionalnoga radnika prema čovjeku, društvu i narodu, u kojemu živi i radi. Te su crte: idealizam, poštenje, pravičnost, socijalnost i skromnost. Među samim tim crtama idealizam je najuticajniji za nacionalni rad. Pod idealizmom ovdje razumijevamo onu duhovnu osobinu, koja žrtvuje sve osobne probitke na korist zajednice i cilja narodne borbe. Sušta mu je protivnost sebični oportunistički materijalizam, laktaštvo, koristoljublje ili — kako se danas obično kaže — »politička računica«. Poštenje i pravičnost su dvije osnovne značajke odnosa čovjeka prama čovjeku. Skromnost je za privatni život tako odlučna kao što je idealizam za javni život. Protivnost skromnosti kao taština, častohljeplje, slavoljublje, rasipništvo i slično čine nosioca rada i borbe potpuno nemoćnim, da izvrši svoju dužnost do kraja, jer takav rad traži žrtve samoprijegor i samozataju.

Sigurno je, da se mnoga ispravna orjentacija i dobra volja srušila zbog negativnosti etičke snage značaja. Položaj i novac su izrodili mnoge izdajice, prodane mješine ,odmetnike, sporazumaše i afariste. Golema većina političkih pokvarenjaka nose u sebi sve etičke negativnosti. Ta im je pokvarenost zasjenila obrise pravilne spoznaje, te uništila jaku i odlučnu volju i borbeni požrtvovni duh. Takvih, etičkih pokvarenjaka ima mnogo više nego onih intelektualnih, političkih. Ti su opasniji i mnogobrojniji. Pravičnost i lično poštenje uvjetuju povjerenje naroda u svoga prvoborca. Kako se pak život naroda sastoji od ljudi i tla, t. j. od duhovnoga i tjelesnog života, to je od velike važnosti, da li je narodni prvoborac socijalan ili i sam nemilosrdno, pohlepno i gramzljivo izrabljuje narodna dobra. Sreća naroda izvire u prvom redu iz političke slobode, iz društvene pravde i gospodarskog blagostanja.

Drugi se dio značaja očituje u m o r a l u, kako u javnom tako i u privatnom. Nije nevažno, da li je narodni prvoborac, pa i obični narodni radnik, nosilac obiteljskog autoriteta i čuvar bračnog i obiteljskog morala, toga temelja zdrava društva i jake nacije, ili je beznačajni pustolov, ženidbeni varalica, mnogoženac i t. d. Onaj ko tjera jednu ženu za drugom, a zbog toga gazi djedovsku vjeru i ruga se narodnim svetinjama, pa se neko vrijeme potom prije nezasluženoga uskoka na visoki položaj vjerski »obrati«, jer je to formalno potrebno, a sve s pretenzijama da bude na čelu sredine u kojoj živi, taj ne misli, da je moralni kriterij za nacionalne prvoborce jedan od najjačih i najodlučnijih. Takvi ne mogu biti predstavnici naroda, koji je još moralno i vjerski zdrav i jak (slučaj starokatolika solunskoga dobrovoljca i njemu sličnih iz istoga političkoga kruga). Danas nije ni potrebno isticati, što znači za jednu naciju visok moral građanstva, poštivanje obiteljskog autoriteta i morala, rađanje mnogobrojne i krvno-rasne zdrave djece, te majčinski uzgoj djece, a što pak znači moralno bezvlađe, i privatno i javno i obiteljsko i vanobiteljsko, ubijanje života i t. d.

Tragedija Francuske neosporno leži u strahovitom njemačkom ratnom stroju, ali je nepobitno i to, da ta ista tragedija ima svoje duboke uzroke u niskoj razini židomasonskoga liberalističkoga morala. Prvaci su Francuske uskliknuli poslije katastrofe: »P r e m a l o d j e c e!« — »N e m a m o p o d m l a d k a!« — »B i l i s m o n e u m j e r e n i!« i s l i č n o. U tome pogledu narodni prvoborac mora svojim privatnim životom biti uzorom svojim pristašama i suborcima.

Na koncu i vjersko-filozofski pogledi na svijet i život, s praktičnim posljedicama u vlastitom životu, jako utječu na izgradnju ličnosti. Povijest uči, da su ubrzo propale sve moćne i velike tvorevine, čim je u njima zavladalo moralno bezvlađe, i nepoštivanje ljudskoga i vjersko-božanskoga autoriteta. (Rimsko carstvo, Turski istok, Francuska i t. d.). Voltaire je pak s pravom rekao, da sve, kad nebi bilo Boga, da bi ga trebalo stvoriti.

Možemo nabrojiti još neke dobre osobine značaja kao: s a v j e s n o s t, a u t o k r i t i k u i k o n t e m p l a t i v n o s t. Te osobine ravnaju ličnošću u cijelom djelovanju i sprečavaju nepromišljene pogreške u radu. O s j e ć a j j e o d g o v o r n o s t i također jedna od najjačih oznaka značaja i ozbiljnosti. Toga je osjećaja nažalost nedostojalo u mnogih hrvatskih narodnih prvoboraca, radnika i boraca. Onaj tko nema u sebi izgrađeni jaki značaj, taj nema ni mnogo razloga, da ne ukrade i pronevjeri narodno dobro, da dezertira na bojištu, da sabotira, i da se proda narodnom neprijatelju.

Između volje i značaja postoje neke osobine, koje nisu ni strogo voljno ni strogo karakternog obilježja. To su sređenost i razboritost. Te dvije značajke jako utječu na cijeli rad sva tri čimbenika u svim ograncima. Ima elemenata, koji se nalaze između prvoga i drugoga čimbenika, uma i volje. To su organizatorske sposobnosti samopouzdanje, samosvijest, vjera i uvjerenje. Ima i osobina, koje su zajedničke svim faktorima, i umu i volji i značaju. Posebno treba razlikovati pojmove, ćud ili narav od pojma karakter, značaj. Ispoljavanje je ćudi uprirođeno (temperamenat) i nije sasvim odgovorno. Naprotiv je ispoljavanje značaja odgovorno, jer značaj nije sasvim uprirođen, već ga se dobrim dijelom u životu izgrađuje.

Treba napomenuti, da u vrlo mnogo slučajeva pojedinci nalaze spoznaje, metode i putove ne strogo intelektualno, spoznajmo, umno, već nekom nerazumljivom osjetnom silom. Odtuda primjeri onih koji su i bez naučne spoznaje i bez cijeloga opisanoga procesa umnoga rada pokazali i pokazuju sjajne primjere ispravnoga narodnoga rada. Intuicija često igra odlučniju ulogu u umnome životu, nego li logika.

To su tri bitna čimbenika narodnoga političkoga rada. Mora se odmah naglasiti, da je nemoguće povući jasne i oštre granice u njihovu djelovanju niti po funkcijama niti metodama ni vrstama ni elementima ni po samome vremenu u kojem se odvija rad uma, volje i značaja. Ali ipak um igra glavnu ulogu u stvaranju orjentacije i programa. Volja naprotiv odlučuje o provedbi programa u djelo. Ali i u jednom i u drugom radu oba se čimbenika miješaju i upopunjuju. Značaj se pak ispoljava za cijelo vrijeme rada i života.

Kritika

Opisani se nacrt djelovanja pojedinih čimbenika nacionalnoga rada može uzeti kao občenito pravilo. No posebno se dade lako primijeniti na ideologe, prvoborce i vođe onih evropskih nacija, koje su doživjele ili proživljavaju svoju nacionalnu revoluciju, pa su u oslobođenju od unutrašnjih i vanjskih neprijatelja našle ili traže svoj spas.

Ako se pitamo u čemu su pogriješili i zbog čega nisu uspjeli toliki ideolozi i vođe, naći ćemo skoro za svaki primjer uzroke u negativnosti pojedinih ili svih čimbenika nacionalnoga rada. Ili je bila kriva orjentacija, dakle polazna točka, ili negatvna volja nije provela program u djelo, ili su negativnosti značaja skrenule pravu

orjentaciju i dobru volju na krivi put t. j. za vlastitu korist. Taj se treći slučaj dogodio većinom onda, kad su se prvoborci našli na raskrsnici na kojoj se moraju odlučiti za vlastite žrtve ili za lične koriste. Otkuda inače bezbroj socijalno-političkih obraćenika u samoj Francuskoj? O balkanskim zemljama ne treba ni govoriti. Poznato je, da su t. zv. »političke partije« u Jugoslaviji svakih izbora mijenjale svoj program, svoja načela i svoje metode samo, da se domognu ministarskih stolica.

Svaki Hrvat koji u sebi osjeća muke hrvatske nacije kroz stoljeća i koji želi sretno rješenje cjelokupne hrvatske problematike mora upoznati, ukoliko već nije upoznao, bit, uzroke i ključ rješenja te iste problematike, te upoznati sve svijetle i tamne strane toliko suprotnih orjentacija, programa i prvoboraca bilo bivših bilo još živih, e da se tako već jednom bude na čistu. Pri tome se mora imati pred očima *trostruka spoznaja. Prvo: mi smo Hrvati Nacija sa svim atributima povjesnoga, državno-pravnog, narodnosnog, geopolitičkog, kulturnog i nacionalistički svjesnog naroda evropske prosvjete i zapadne uljudbe. Drugo: Izvor je cjelokupne hrvatske nacionalne problematike kroz stoljeća ležao u tome, što Hrvati nisu već od 1102 godine bili vrhovnički gospodari svojih života, svoje krvi, svoga tla, svoga novca svoje volje i svoje sudbine. Treće: jedino i ispravno rješenje hrvatske nacionalne problematike — ni u čemu se ne kosi s temeljnim načelima etike, socijalnosti, pravde i sklada međunarodnih odnosa, već je dapače to rješenje podkrijepljeno suvremenim međunarodnim pravno-političkim načelima o samoodređenju naroda i o jedno-narodnim državama.*

Stojeći na toj trostrukoj spoznaji, postavimo pojedine najznačajnije narodno-političke pojave u Hrvatskoj unatrag nekoliko stoljeća pod kritiku prije naznačenog nacrta, pa ispitajmo sve osobine njihova uma, volje i značaja. Točnim, savjesnim i istinoljubivim rasčlanjenjem i ispitivanjem moći ćemo dobiti jasnu sliku cjelokupnog djelovanja tih pojedinaca. Iz broja negativnosti naći ćemo koji je čimbenik nacionalnoga rada kod pojedinaca bio najnegativniji, i gdje prama tomu leži glavni uzrok pogrešaka i neuspjeha. S druge strane, našavši najveći broj pozitivnosti pojedinih čimbenika, moći ćemo uočiti u čemu je najveća zasluga za ispravnost i uspjeh nekih ideologa i narodno-političkih prvoboraca. Analogijom možemo usta-

noviti u čemu leže uzroci krivoga i neuspješnoga rada, što su, naprotiv, uvjeti za ispravnost i uspjeh istoga rada.

Bilo je hrvatskih narodnih prvoboraca, koji su imali i pozitivno nacionalno nagnuće i ispravno nacionalnu spoznaju, dakle ispravnu nacionalnu orijentaciju, pa su ipak pogriješili i završili svoj zadatak s neuspjehom. Uzrok je bio često u nedostatku samopouzdanja, vjere i uvjerenja. Tako se može tumačiti tipičan primjer kada Mažuranić i Mrazović odgovaraju Eugenu Kvaterniku, da je njegov (Kvaternikov) nacrt o uređenju Hrvatske (potvrđen od Ante Starčevića!) »najidealniji nacrt Sabora«, ali da ipak neće glasati za taj predlog, jer da nemaju uvjerenja, da će to Mađari odobriti!

Drugi su pak imali dobru volju i dobre namjere, ali su se prevarili u krivom stajalištu da su Hrvati i Srbi jedan narod, te da trebaju biti u istoj zajednici. Koalicionaši su skupo platili svoje povjerenje u Srbe. O razočaranju pak Supila, Lorkovica, Trumbića, a poslije i Stjepana Radića nije ni potrebno govoriti. Teza o tobožnjemu jedinstvu Hrvata i Srba, zamagljena idejom sveslavenstva i seljačke svjetske demokracije udaljila je i Samoga Stjepana Radića od njegova mladenačkoga starčevićanstva. A kako njega tako i mnoge, mnoge druge. Značajno je, da je Radić pred svoju smrt osudio i sveslavenstvo i seljakovanje i liberalnu demokraciju. Te su maglovite političke iluzije bile glavno sredstvo velikosrpskoj propagandi Pašić-Pribićevih koncepcija, a udaljile su mnoge dobronamjerne Hrvate od pravilne spoznaje hrvatskoga državnoga prava.

Kod trećih je glavni uzrok krivoga rada i neuspjeha bio u negativnosti volje. Malodušnosti, slaba zapovjedna volja, popustljivost, mirotvorstvo, tolstojevština, a često i nedostatak etičke volje prouzrokovaše pogreške i neuspjehe. Što se tiče trećega čimbenika — značaja, može se reći, da je hrvatski narodni značaj više pozitivan, nego negativan. To se odrazilo i u narodnih prvoboraca. Ipak je činjenica, da su neki na vrlo odgovornim mjestima bili tako sebični, tako gramzljivi za novcem, časti, vlasti i položajem, da im je ta bezkarakternost zasjenila pravilne spoznaje i jako oslabila borbenost, požrtvovnost i odlučnost. Tima su tuđinske ministarske stolice bilo prvo, a onda sve ostalo. Ima nažalost i takvih primjera, kod kojih su i um, i volja i značaj bili sasvim ili bar pretežno negativni. Takvi bi bili mnogo bolji Hrvati, da su se bavili svojim privatnim poslovima, pa makar i na seljačkim dobrima, nego da su samovoljno upravljali sudbinom hrvatskoga naroda u njegovim najodlučnijim razdobljima borbe za oslobođenje.

Bilo je i onih, kojima su sva tri čimbenika bila pozitivna: državno-pravna orjentacija, silno pouzdanje, visoka svijest i vjera, jaka i odlučna volja, idealizam, neslomiv značaj sređenost, razboritost i sposobnost. Sarčević je u tome pogledu svakako bio na prvome mjestu. Tek mu je nedostajao smisao za organizatorski rad. Stoga je Starčević zapravo narodni učitelj, ideolog, prorok i filozof, a ne vođa u modernom evropskom smislu te riječi. Kod Stjepana Radića, naprotiv, opaža se nesretna nesređenost u sva tri čimbenika. U umnome radu: zbrka pojmova, u voljnome radu: netaktičnost i nerazboritost (mirotvorac-revolucionarac, republikanac-parlamentarac — kapitulacija, a da o onome putovanju u London i druge prijestolnice niti ne govorimo) a i karakter mu je bio vrlo nesređen. Golema je šteta, što je onako silan umni kapacitet s osobitim pamćenjem i organizatorskim sposobnostima bio premalo sređen, premalo autokritičan i meditativan, a da bi mogao svoje silne sposobnosti upotrijebiti logično i razborito. O onima, koji su morali izvršiti volju glasača za Janka Pustu, a za malo ne odvedoše cijeli hrvatski narod na groblje, još nije vrijeme, da se kaže podpuna kritika.

Ima još dva razloga, koji mogu spriječiti uspjeh nacionalnog rada unatoč pozitivnosti sva tri bitna čimbenika. To je u prvom redu vanjska sila, koja često mijenja tok cijele povijesti pa vuče i male narode za sobom. Kao drugi faktor možemo napomenuti neke nepoznate psihičke elemente, koji leže u mračnim skrovištima ljudske duše. Ti elementi često usmjeravaju privatni život, pa time djeluju i na javni, nacionalni rad, a mogu djelovati čak i na stvaranje cjelokupne životne orjentacije. Ti elementi podsvijesti često dolaze u sukob sa svijesnim htijenjem, voljom, logikom i dosljednosti. Čine čovjeka nerazumljivim samome sebi, a kamo li ne okolini u kojoj živi i radi. Djela i posljedice podsvijesnoga rada većinom izmiču nadzoru autokritike. U jačim posljedicama što odgovornijega rada mogu ti elementi učiniti nosioca rada i tragičnim. Tragičnim bar subjektivno (za sebe), ako ne objektivno (u očima javnosti). Ipak često krivnja za to leži u nedostatku meditativnosti i dobre volje za oprez, razboritost i nadzor vlastitog djelovanja. Ti se mračni elementi mogu pronaći ozbiljnim i savjesnim nastojanjem, te ih preraditi dobrim metodama u zdrave pobude i nagnuća.

*

Svaki Hrvat ima mogućnost da spozna koja je ideologija, koji program, koji učitelj, koji vođa u povijesti hrvatske borbe bio na ispravnim temeljima. Hrvatski je narod sretan što ima svoga vođu, Poglavnika, u koga opravdano vjeruje. Poglavnik ima upravo geni-

jalan um, izvanrednu volju i starčevićanski kristalni značaj. Vodi ga silno samopouzdanje i vjera, a cijeli je Njegov život i cijeli rad savršeno sređen i razborit. U Njemu je, kao idealu hrvatskoga vođe, koga je čekalo već devet vjekova, ujedinjen duh učitelja, proroka, ideologa, organizatora, revolucionarca, vođe, političara, diplomate i državnika. Zbog svih tih odlika uma, volje i značaja vjerujemo da će Poglavnik u svomu nacionalnomu radu potpuno uspjeti.

Lepoglava, mjeseca veljače 1941. god.

Frane Sulić

KULTURNO STANJE I POLITIČKA DJELATNOST HERCEGOVAČKIH HRVATA OD OKUPACIJE (1878.) DO ANEKSIJE (1908.)*

UVOD

Bosna i Hercegovina usko su međusobno povezane krvavom prošlošću, no uza sve to nikada se ne smiju pripisivati ista svojstva i osobine stanovnicima obiju pokrajina. Goli krš i vrletne gudure, suša i bezvodica, siromaštvo i oskudica zemlje Hercega Stjepana prouzrokovaše u duši i na vanjštini Hercegovca posebna svojstva — on je ustrajan i izdržljiv, žilav i neslomiv; zadovoljan je s malim, a duh mu je širokih pogledâ i snažnih koncepcijâ. Snalazi se u tuđemu svijetu, no uvijek čezne za napuštenim kršom. Lukav je i prepreden; pogdjekada teško priginje šiju zakonima i obvezama. Rese ga religioznost, gostoprimstvo i samilost prema onima koji trpe.[1]

Hercegovci, ljudi života, snage i rada bili su nosioci gibanjâ i pokretâ kroz prošlost, koji su dostojni pažnje. Originalnost i snaga njihovih pokretâ zaslužila je osobitu pažnju tijekom devetnaestog vijeka, kada se je Hercegovina dizala, budila i preporađala na područjima kulturnog, političkog i nacionalnog života. Zaostala je za braćom preko Save i Dinare, ali kroz čitavu

* Ovaj članak govori samo o radu u gradu Mostaru, jer u ono vrijeme nije se moglo ni pomišljati na kakove organizacije šireg obsega po hercegovačkim selima. No kako je Mostar stjecište javnog života u Hercegovini, rad na gore rečenim područjima u gradu Mostaru s pravom nazivamo radom hercegovačkih Hrvata.

[1] Koliko mi je poznato, još nitko od Hrvata nije napisao stručne radnje o hrvatskoj Hercegovini i o svojstvima Hercegovaca. Jedna radnja o tom postoji, koju je napisao Jevto Dedijer u 289. knjizi »Matice Srpske«. Dedijer je učenik famoznoga hrvatoždera Jovana Cvijića, a studija ima — dosljedno tome — dosta krivih i tendencioznih mišljenja.

drugu polovicu devetnaestoga vijeka nosi barjak prvenstva nad Bosnom ponosnom.[2] Mostar je bio bedem hrvatstva u ovim pokrajinama; Hercegovci su svojom požrtvovnošću, ustrajnim radom i snažnim duhovnim i materijalnim doprinosima za hrvatsku narodnu stvar dali lijep obol ostvarenju hrvatskog nacionalnog jedinstva. Stupili su Hercegovci više nego itko u zajednicu s braćom Hrvatima muslimanske vjere, te su se s njima na istoj bojnoj liniji odupirali zlobnim navalama neprijateljâ hrvatske misli, osobito navali snažne i importirane srpske promičbe, kojoj su Srbi iz Srbije i iz hrvatskih krajeva dali na raspolaganje veće količine novca i druga prikladna sredstva.[3]

Baš zato zaslužuju Hercegovci i ovo razdoblje njihove prošlosti posebnu pažnju, što se kod njih opaža privatna inicijativa, živ hrvatski narodni ponos i osobita privrženost uz nauku Oca Domovine dr. Ante Starčevića.[4]

1. Prilike iza okupacije

Pri okupiranju Hercegovine po austrijskoj vojsci u ljetu godine 1878. nije bilo jakoga otpora sa strane muslimanskog življa kao u Bosni. Mostar, a osobito Ljubuški, pali su gotovo bez ikakova otpora. Katolici su se veselili okupaciji, oni su je pozdravili s oduševljenjem. Muslimani su nerado gledali gdje izmiče uprava iz njihovh ruku. Njhove su se misli još uvijek zaustavljale na slavnoj prošlosti. Gledali su u okupatorskoj vlasti tuđina, nametnika i siledžiju. Pravoslavni nisu mogli nikako protumačiti okupaciju. Sve što je dolazilo sa strane okupatorske vlasti bilo je tuđinsko.[5] Buconjić su i Martić spasili Herceg-Bosnu iz srpskih i crnogorskih žvalja, poslavši brzo-

---

[2] Isp. Antun Odić: Kratak historijat »Napredka« u kalendaru »Napredak« g. 1927., str. 43., Ivan Milićević: Mostar kao kulturno i političko središte hercegovačkih Hrvata (o 50-godišnjici »Hrvoja«) u »Hrvatskom Dnevniku« od 5. veljače 1939.

[3] Isp. Ante Malbaša: Hrvatski i srpski nacionalni problemi u Bosni za vrijeme režima Benjamina Kallaya, Osijek 1940., str. 12.

[4] Isp. Ivan Milićević: Nekoliko uspomena (o 40-godišnjici Ante Starčevića), »Napredak« kalendar 1937. Milićević je bio član uredništva »Hrvatskog prava«. Njega je na osobiti način Stari bodrio i kuražio u radu. Poslije rascjepa »stranke prava« ostaje uz Starčevića. Piše biltene o posljednjim časovima Ante Starčevića i o njegovoj smrti. On je Hercegovce muslimane i katolike, koji bi dolazili u Zagreb, predvodio k Starome na audijenciju.

[5] Isp. spomenuto djelo Ante Malbaše, str. 42. i 61.

javni prosvjed u ime naroda na Berlinski kongres, obarajući se na nepravedne težnje tih dviju zemalja.[6]

S okupacijom nastupa novo razdoblje u prošlosti ovih zemalja. Uprava odmah u početku ustaje protiv svakoga buđenja hrvatske i srpske nacionalne svijesti. Htjela je nastupiti s nečim novim — nametnula je posebni »bosanski jezik« i »bosansku naciju«, a to je s naučne strane kreirao filolog Vatroslav Jagić. Uprava se približavala agama i begovima, nastojeći ne bi li preko njih predobila za sebe živalj — osobito muslimane.[7] Srpska je promičba u ovim krajevima nastupala danomice u jačim razmejrima, a uhvatila je već u četrdesetim godniama prošloga (XIX.) stoljeća čvrst korjen.[8]

Nije od malog značenja nastup Benjamina Kallaya ,zajedničkog ministra financija u Austro-Ugarskoj g. 1882. i početak njegova režima na teritoriju Herceg-Bosne, koji je uporedo tekao s režimom Khuena Hedervarya u Hrvatskoj. (Direktive i vrhovni ton vođenoj politici u Herceg-Bosni davalo je zajedničko ministarstvo financija.) Uslijedila je zabrana hrvatskog imena, odstranjeni su svi znakovi i sve manifestacije hrvatstva i hrvatske misli. Skroz je pogrešno mišljenje onih, koji su uporno tvrdili, da je austrijska uprava očito favorizirala Hrvate u Herceg-Bosni. Kallay nije praštao ni Hrvatima ni Srbima. Pod stijegom »bošnjaštva« osigurao je javnu mirovinu i život, podigao je dosta putničkih svratišta, uveo brojno oružništvo. Pazilo se na one koji dolaze iz prekosavskih krajeva i Dalmacije. Dobar broj listova iz Hrvatske i Dalmacije nije smio dolaziti u Herceg-Bosnu. Hrvatska Herceg-Bosna neko je vrijeme šutjela. Bili su nemoćni, nisu imali svoje inteligencije osim franjevaca. Prva progovori Hercegovina. Očuo se i osjetio prodor hrvatske misli iz kamenog Mostara. Najviše se to ima zahvaliti poduzetnosti hercegovačkih franjevaca, koji su na čelu s neustrašivim i odvažnim biskupom fra Paškalom Buconjićem i s istaknutijim Hrvatima iz grada Mostara ustali na obranu hrvatstva.[9]

Pravoslavni elemenat u Mostaru bio je dosta jak. Njihovi trgovci nisu žalili dati za narodnu stvar. Srbi su g. 1881., kad je izišao zakon o vojnoj obavezi, digli bunu protiv Austrije, no pobuna je ubrzo

---

[6] Isp. Tihomir Zubac: Fra Paškal Buconjić, »Hrvatska Smotra« 1940., str. 639.

[7] Isp. Malbaša, 72.

[8] Ibid., 43.

[9] Ibid., 29. Buconjić je g. 1886. dao okititi svoju kočiju i pratnju hrvatskim zastavama i tako svečano prošao kroz ulice grada Mostara, da pokaže, da je Mostar hrvatsko tlo. Isp. »Hrvatsku Smotru«, 1940., str. 641.

skršena a kolovođe su pohvatani i strpani u tamnicu. Nakon toga mostarski pravoslavni elemenat bio je nekoliko godina povučen, bez veće aktivnosti. Već iza okupacije u samome su se Mostaru zaoštrili odnosi između Hrvata i pravoslavnih (Srba); dolazilo je i do fizičkog obračunavanja, kao na primjer godine 1886., kad je bilo mrtvih s obje strane.

Među Hrvatima se osjećala potreba za čvrstom organizacijom, koja će bez straha javno nastupiti pod amblemom hrvatstva. Trebalo je truda, a i opreznosti, da se započne s kakovom organizacijom; a u tim je teže bilo, što se sa svih strana radilo, da se hrvatski pokret uguši, nastojeći otrgnuti ove zemlje od težišta, kamo su po povijesnom i državnopravnom položaju pripadala, uvađajući novo i izmišljeno »bosanstvo«. Otac Domovine Dr. Ante Starčević u svome čuvenom govoru u Hrvatskoi Saboru 14. listopada 1878. prigodom okupacije Herceg-Bosne, rekao je, da nema nikakova značenja za roba to, što je promijenio gospodara i došao pod drugoga, koji je jači. Njemu okupacija nije bila po volji.[11]

Može se kazati, da su veze između Herceg-Bosne i ostalih hrvatskih zemalja bile slabe ili gotovo nikakove. Prilike odavle nisu bile poznate Hrvatima preko Save i Dinare, niti su se oni za ove krajeve puno zanimali. Jače zanimanje pobudila je svojim publikacijama

Tiskara

u Mostaru, koja je ustanovljena godine 1873. za biskupovanja fra Anđela Kraljevića, drugoga apostolskog vikara u Hercegovini.[12] Tiskara je radila pod turskom upravom pet godina (proradila u rujnu 1873.). Glavni upravitelj tiskare bio je kroz više vremena Frano Milićević, hercegovački franjevac, koji je sam izučio slagarski zanat u Zadru. Za vrijeme okupacije, da mogne lakše voditi samostalno tiskaru, jer to fra Frani — kao franjevcu — nije bilo zgodno, istupio je privremeno iz franjevačkoga reda. Neko vrijeme bio je župnikom na teritoriju šibeničke biskupije (1878.—1882.). Od g. 1882. stalno je u Hercegovini.[13] Radio je oko izdavanja neovisnog lista, koji je bio

---

10 Isp. Ante Jukić (Veljko Obradov): Spomenica u slavu svetčanog razvijanja zastave hrvatskog glazbenog društva »Hrvoje«, Mostar 1904., 10.

11 Isp. Malbaša, 22.

12 Isp. Dr. Fra Leon Petrović: Prva hrvatska tiskara u Bosni i Hercegovini, »Napredak« kalendar 1938.

13 Isp. Ivan Milićević: Don Frano Milićević, hrvatski kulturni i politički radnik iz Hercegovine, »Obzor« 1929., br. 157.—161. (15.—19. lipnja). — K. R. Progonski: Don Frano Milićević, preporoditelj Bosne i Hercegovine, »Jutarnji List« od 24. ožujka 1935. — Autobiografija Don Frane Milićevića, »Osvit« 1903., br. 13.

potreban, za što je zapitao dopuštenje od vlade, dobio ga i već 1. rujna 1883. izdao prvi broj »Hercegovačkog Bosiljka«, zabavnog lista za puk i književnost.[14]

Prvi politički listovi

Koncem kolovoza 1885. izišao je u Mostaru politički list »Glas Hercegovca«,[15] koji je bio nastavak »Novoga Hercegovačkog Bosiljka«. Uređivao ga je rečeni don Frano. Izlazio je sve do g. 1896. Te se godine don Frano povukao iz javnog djelovanja.

Razdoblje od četrnaest godina, a koliko li napretka! U početku »Hercegovački Bosiljak« i »Novi Hercegovački Bosiljak« izlaze gotovo nezapaženi. Materijalna oskudica bila je don Frani dnevni gost. Cenzura upravnih vlasti gledala je, da taj jedini neovisni list u cijeloj Herceg-Bosni u svoji mpočetcima uništi. Plijenili su ne samo pojedine članke i vijesti nego i nazive, kao na pr. hrvatski jezik, hrvatski narod i sl.[16] No »Glas Hercegovca« nailazi na sve bolji prijem, čitaju ga Hrvati po cijeloj Herceg-Bosni. Stajao je na braniku hrvatstva. Iako su list plijenili i cenzurirali pojedine članke u njemu, uza sve to znao je don Frano tiskati zaplijenjene i okrnjene stvari u posebnim otiscima. U listu su surađivali neki muslimani: Hasan Nametak, Ahmet Tefderdarović. Surađuju franjevci: fra Martin Ljubić, fra Filip Dujmušić, fra Martin Mikulić, fra Ambro Miletić, te još Ivan Zovko, Krsto Pavletić i Ivo Ćipiko, koji je — onda još gorljivi Hrvat — tiskao prvi svoj književni sastav baš u Milićevićevom »Glasu Hercegovca«.[17]

List je oko sebe okupljao mlade Hrvate katoličke i muslimanske vjere; uređivan je u pravaškom duhu — ukoliko se to moglo pro-

---

[14] Vlasnik i urednik bio je don Frano. Domalo vlast mu zabrani izdavati list. Nakon ponovne molbe vlasti mu dozvole izdavanje lista s promjenjenim imenom. »Novi Hercegovački Bosiljak« iziđe 23. kolovoza 1884. bez ikakova podnaslova. Smjer mu je bio isti kao i kod »Hercegovačkog Bosiljka«. Jedina je bila razlika u tom, što je uzeo novinski format. — Isp. »Napredak« kalendar 1938., str. 68.

[15] Ibid.

[16] Ivan Milićević: Uspomeni kulturnog i političkog radnika, kalendar »Napredak« 1929., str. 162.

[17] Isp. Pismo Ivana Milićevića od 18. prosinca 1940. Kad sam počeo pisati ovaj sastav, zamolio sam još živog starinu, pravaškog korjeniku Ivana Milićevića, da mi neke stvari razjasni iz ovog tridesetgodišnjeg razdoblja hercegovačke prošlosti, u kojem je on, počevši od polovice osamdesetih godina vodio glavnu riječ. Dobio sam dosta vrijednih podataka. Na tolikoj ustrpljivosti i uslužnosti našega starog borca neka mu bude iskrena hvala!

krasti[18] cenzuri, kako veli njegov urednik i vlasnik don Frano. »Glas Hercegovca« je zanijemio g. 1896. i s njime prestade rad tiskare don Frane Milićevića. Sve to odigralo se na čisto spletkarski način. Dok je vlasnik don Frano bolovao, ishodio je učitelj Nedjeljko Radičić, koji je došao iz Sarajeva i bio već prije Franine bolesti neko vrijeme zaposlen u tiskari i u uredništvu lista, da mu je don Frano predao uredništvo lista. Kad se je don Frano oporavio, našao je svoju tiskaru na veliko iznenađenje smještenu u jedan kut, a Radičić je sebi nabavio posve novu tiskaru. Sud je dosudio pravo na tiskaru i list don Frani, no list se nikada više ne pojavi, tiskara prestade s radom, a don Frano ode za župnika u Blagaj.[19]

Otkako je prestao izlaziti »Glas Hercegovca«, osjećala se praznina među Hrvatima Herceg-Bosne, koji su svakako htjeli imati u danima previranjâ i promjenâ svoje neovisno glasilo .U tu se svrhu sastadoše hercegovački Hrvati u Mostaru 10. prosinca 1897. i odlučiše, da se mora poći naprijed. Stvoriše odluku da osnuju u Mostaru »Hrvatsku dioničku tiskaru« i pokrenu list »Osvit«. Istoga dana načinili su slijedeći program:

»Osvit«, kojega se potreba svuda osjeća, a stoga se i jedino pokreće, uz stvari iz našega domaćeg života budit će i učvršćivati narodnu hrvatsku svijest, a u prosuđivanju domaćih javnih prilikâ i pojavâ stajat će na stanovištu općega hrvatskog narodnog boljitka, utemeljena na prirodnom narodnom i hrvatskom pravu. Podupirat će iste težnje svakoga, koji na tom radi, a ne će se vezati ni za jednu postojeću hrvatsku stranku. Vjeran tome geslu »Osvit« će budno stajati na straži za hrvatsku misao i čast, te će tek izazvan najoštrije ustati na obranu hrvatske stvari proti protivničkim navalama i spletkama, ma odkud one dolazile. »Osvit«, vjeran svome zadatku, objektivno će prosuđivati rad javne uprave bez ikakove nastranosti, pružajući svakome, koga što ide.«[20]

Za tu velevažnu narodnu stvar nađoše stvarnog pomagača i moćnog zagovornika u osobi onovremenoga biskupa mostarskoga fra Paškala Buconjića, koji je orijaškom energijom pomagao hrvatske narodne podhvate, bodrio ljude na rad i ustrajnost, pokazujući uvijek živim primjerom i nesebičnom djelatnošću, kako treba bez sebičnosti

---

[18] Isp. rečenu Autobiografiju u 13. broju »Osvita« iz g. 1903.

[19] Ivan Milićević: »Tiskara u Mostaru«. Iz knjige »Mostar i Hercegovina«, izdanje Srpskog profesorskog društva, Beograd, 1937.

[20] »Program« je podpisalo deset mostarskih Hrvata, među kojima se ističu imena Ivan Milićević i fra Rade Glavaš. Vidi prvi broj »Osvita«.

i ikakovih obzira zalagati vlastite sile i sposobnosti za dobrobit domovine.[21] Stvar je pošla naprijed, poduzeće je već 27. srpnja 1898., nakon dobivenog dopuštenja od vlade, izdalo prvi broj »Osvita«. Urednik mu je bio Ivan Milićević. Na pročelju lista kao motto stavljeni su stihovi pjesnika Hrvata muslimanske vjeroispovijesti Safveta Bašagića:

...I moga hrvatskog jezika šum
Može da spoji Istok i Zapad,
Može da goji jezik i um...

Stanoviti broj hrvatske inteligencije iz Bosne, Hrvatske i Dalmacije, gledali su u to poduzeće, kojeg su Hercegovi kanili izvesti, s nekim nepovjerenjem, bili su uvjereni, da tog poduzeća siromašna Hercegovina ne će moći ostvariti. S druge strane stizavalo je prigovorâ od nekih hrvatskih intelektualaca; poručivali su, da nikako ne će biti dionici tog poduzeća u Hercegovini, jer smjera očito protiv Srba, a to da »vrijeđa bratsku ljubav«.[22] Kad je poduzeće privedeno kraju, sa strane srpskog elementa u Mostaru pravljene su zapreke i zamke, da onemoguće potpuno ostvarenje zasnovane namisli. Zato se nije čuditi, kad su onovremeno dva snažna mladića iz Mostara čuvali i štitili Ivan Milićevića, kudgod bi se kretao, jer su na njega kao na pokretača najviše vrebali i nastojali su, da ga — ma bilo to na koji način — onemoguće pri radu.[23]

Osvitova je prednost bila u tome, što je u svoje kolo pridobio lijep broj muslimanskog mlađeg naraštaja. Sastavke, dopise i prigodne članke šalju u »Osvit« muslimani gotovo iz svih krajeva Herceg-Bosne. Među suradnicima susretamo imena Muhameda Hasanefendića, Mehmeda ef. Spahića, Mehmeda Gjikića, don Frane Bulića, Vjekoslava Klaića, Hasana Nametka, Josipa Smodlake (do g. 1904.), Ivana Klarića, Josipa Šebešića, fra Ambre Miletića, Ante Jukića, fra Cipre Brkića, Alije Ćatića, Bašagića Safveta, Ferde Vrbančića i drugih. Franjevci fra Martin Mikulić i fra Radoslav Glavaš tiskali su u Osvitu svoje najvrijednije stvari.[24]

---

[21] Iz spomenutog pisma Ivana Milićevića.

[22] Isp. Philapelphus Philalethes (fra Rade Glavaš): Malo više istine ili odgovor nepozvanim sudijama. Mostar 1900., str. 18.—19.

[23] Iz pisma I. Milićevića. Građani su u tu svrhu plaćali Nikolu Sušića i Šerfa Arnauta.

[24] G. 1900. u »Osvitu« br. 69. i dalje gore spomenuta polemička knjiga fra R. Glavaša: Malo više istine. — G. 1903. u »Osvitu« br. 87. i dalje tiskano je pravno-povjesno djelo istog pisca: Politika franjevaca Herceg-Bosne u prošlosti i sadašnjosti.

»Osvit« je ostao vjeran svome programu kroz čitavo vrijeme svoga izlaženja. Zalagao se za nauku Oca Domovine Ante Starčevića. Cenzura je znala kadkada prekrižiti uvodnik i po čitave stranice ostaviti prazne. U ono vrijeme, kad je »Osvit« izlazio, u Mostaru je obnašao službu predstojnika kotarske oblasti barun Pitner, koga su neki porugljivo, ali ne bez značenja nazivali »pašom od Mostara«. Svojim nastupom i strogim policijskim mjerama sprečavao je u razvoju sve hrvatske kulturne ustanove; »Osvit« je mnogu gorku morao progutati, koja bi mu dolazila ni od kog drugog, nego od predstojnika kotarske oblasti baruna Pitnera.

Gradivo »Osvita« dragocijen je izvor za proučavanje onovremenih prilika u Herceg-Bosni, a i u drugim hrvatskim zemljama. Više je puta ustajao na obranu hrvatske časti i hrvatskog imena. Brani hrvatstvo bosansko-hercegovačkog teritorija, jer je u Matici hrvatskoj izišla knjiga Ivana Hoića, koja je Bosnu poklanjala Srbima i srbskoj prošlosti.[25] Gotovo u svim godištima »Osvit« odvraća bosansko-hercegovačke muslimane od nepotrebne seobe u Tursku. Stupci »Osvita« puni su materijala za proučavanje muslimanskih i katoličkih običaja u Herceg-Bosni. Antun Hangi, Ivan Zovko i Nine Buconjić kroz čitavu godinu 1898., 1899. i 1900. tiskali su svoje vrijedne sastavke o narodnim običajima hrvatskog muslimanskog i katoličkog žiteljstva u Herceg-Bosni.

To više odskače značenje »Osvita«, što je oko sebe okupio dobar dio narodnih snaga obiju vjera, i što je baš u vrijeme, kad je »Osvit« počeo izlaziti, sa službene strane priznato hrvatsko ime i svi znakovi hrvatstva.[26]

Nažalost, ta najbolja tvrđica hrvatstva u Herceg-Bosni počela je dolaziti na materijalni deficit. »Osvit« je nekako životario, ali se časno držao zadane riječi u programu, od kojeg ni za dlaku nije

---

[25] G. 1901. izdala je Matica Hrvatska u Zagrebu knjigu Ivana Hoića: Slike iz zemljopisa. Na str. 296. piše o granicama između Hrvata i Srba: »Znade se, da je Hrvatskoj na istoku ležala Srbija, a gdje je jedna prestajala, a druga počinjala, to se ne će nikada pronaći. Obično se uzimlje, da su Srbi zauzeli sve zemlje, koje su omeđene Dunavom, Drinom, Šar planinom i Moravom. Već od najstarijih vremena dijelila se je srpska zemlja na više oblasti, a najznatnije su bile Raša i Bosna. Oblast Bosna steraše se naokolo rijeke Bosne od Drine pak do međe hrvatske«. Osvit« u svome uvodniku broj 42. g. 1901. veli, da se ta neistina nije smjela pojaviti u knjizi Hrvata, a posebno u izdanjima »Matice Hrvatske«. Nadalje nazivlje Hoića vlastitim grobarom svoga hrvatskog naroda. Taj glas »Osvitov« nije ostao nezapažen u onovremenoj hrvatskoj javnosti.

[26] 10. kolovoza 1897. odobrila je vlada u Herceg-Bosni hrvatsku trobojku, hrvatski grb i hrvatsku zastavu.

odstupao, dok nije polovicom godine 1907., nakon herojskog rada od jednog desetljeća zamro, i nije više osvanuo. Zamro je, ali je ostavio časnu uspomenu. Još bi on izlazio, da nije sarajevski nadbiskup Stadler pokrenuo u Sarajevu »Hrvatski Dnevnik«, čija uloga nije ni blizu bila onako časna i uzvišena, kao što je bila mostarskog »Osvita«, koji je izlazio svake srijede i subote kroz devet godina. »Osvit« je raščistio dosta prijepornih pitanja, bio je putokaz u vremenima, kad se hrvatstvo Herceg-Bosne nalazilo u teškom položaju.

Možda će neko misliti, da je u Mostaru u isto vrijeme bilo više tiskara. Bila je samo jedna od g. 1873. do danas, ali je često mijenjala svoja imena. Danas se zove u Mostaru negdašnja dionička tiskara, koju su hercegovački franjevci odkupili, da ne bi ta narodna ustanova posve propala, Hrvatska tiskara F. P.

2. Hrvatska društva

Hrvatska mladež grada Mostara okupljala se oko franjevaca. Pri samoj okupaciji vjeroučitelj fra Anđeo Nuić izišao je sa školskom mladeži 6. kolovoza 1878. pred generala Jovanovića u Mostaru s hrvatskom zastavom i odpjevao je hrvatsku himnu »Lijepa naša«. Mladež, koja je bila izvježbana u crkvenom pjevanju, znala je po koji put odpjevati koju rodoljubnu pjesmu budnicu. Tražili su odmah iza okupacije, da osnuju pjevačko društvo, no vlasti toga još nisu dopuštale.

»Hrvoje«

P r v o h r v a t s k o p j e v a č k o d r u š t v o u H e r c e g - B o s n i p o j a v i l o s e u M o s t a r u s izabranim odborom na 10. studenoga 1888.[27] Prošlost pjevačkog društva u Mostaru kazat će nam dosta teških, potresnih, a i utješljivih časova iz svoga života i rada. Borba, nastojanje i požrtvovnost prelaze preko svih zapreka. U početku su tražili, da se društvo nazove hrvatsko. Tu su molbu ponavljali kasnije nekoliko puta (gotovo svake godine). Molba im je odbijana, dok nije konačno g. 1898. iznesen na skupštini prijedlog, da se društvo nazove Hrvatsko glazbeno i pjevačko društvo »Hrvoje«.[28] Naziv je odobren sa strane vlasti i taj je ostao do dana današnjega.

[27] Isp. Hrvojeva spomenica, 12. Prvi predsjednik: fra Augustin Zubac, biskupov tajnik; odbornici: Blaž Zelenika, Ivan Fošić, Ivan Smoljan; zborovođa: fra Ambro Miletić, kateheta.

[28] 1. listopada 1890. iznesen je prijedlog, da se društvo zove hrv. pjev. društvo »Zvonimir«. Vlada odbija. Slijedeće godine predlažu, da se zove »Tomislav«. Opet bi molba odbijena. Društvo je g. 1898. (9. listopada) dobilo naziv »Hrvatsko pjevačko i glazbeno društvo »Hrvoje«. To je prvo društvo u Herceg-Bosni, koje se okitilo hrvatskim imenom. »Hrvojeva spomenica, str. 16., 19., 33.

Društvo je odmah na početku rada izdalo proglas, da kupe prinose za glazbu, i brzo je bila nabavljena. Otvorili su svečano »Hrvatsku čitaonicu« u Mostaru 3. srpnja 1892. Iste godine osnovan je ženski zbor društva. Dom »Hrvojev« podignut je 2. veljače 1897. Nisu mogli g. 1892. kao korporacija ići na Gundulićevu proslavu u Dubrovnik — nije dala dalmatinska zemaljska vlada. Teških su iskušenja neki članovi pretrpjeli; osobito oni, koji su bili državni činovnici ili na koji drugi način ovisniji o upravi. Vlasti su g. 1890. dale skinuti s pozornice zastor, na kojem je bio hrvatski grb. U samom društvu među članstvom raspiruje razdor (g. 1895.) Nedeljko Radičić, onaj isti radi kojeg je prestao izlaziti »Glas Hercegovca«.

Društvo je neumorno radilo za opću narodnu hrvatsku stvar, Podpomagalo je druge hrvatske ustanove moralnom i materijalnom pomoći u Herceg-Bosni i izvan nje. G. 1904. daruje zastavu »Hrvoju« gospođa Marija Kumičić. No prije svečanog razvijanja te zastave umro je Eugen Kumičić. »Hrvoje« polaže vijenac na njegov grob. Te je godine »Hrvoje« imao 338. članova. Društvo je uživalo veliki ugled u Herceg-Bosni i izvan nje. Nijedan istaknutiji Hrvat nije prošao kroz Mostar, a da nije posjetio »Hrvoje«.[29]

Osim »Hrvoja« imamo u Hercegovini Hrvatsko pjevačko i tamburaško društvo »Slavuj« u Trebinju, kojeg je osnovao dr. Luka Senjak (vojni svećenik) godine 1893., 6. siječnja.

---

[29] Safvet Bašagić zabilježio je g. 1892. u »Hrvojevój« posjetnoj knjizi: »Braćo! borite se pod zastavom velikoga rodoljuba Ante Starčevića, koji služi na diku i ponos kako nama Hrvatima, tako i cijelom Slavjanstvu. Živila ona Hrvatska, koju časni starac nosi u svojim grudima — ibid. 24.

Opaska. Prigodom 50-godišnjice Hrvatskog pjevačkog društva »Hrvoje« izdao je po diktatu Dr. Bariše Smoljana g. Mate Nuić knjigu: Spomenica o pedest godišnjici hrvatskog pjevačkog društva »Hrvoje« u Mostaru, Sarajevo 1939. Cijela spomenica obuhvaća 32 stranice, a u njoj ima još nekoliko slika, koje nisu na posebnom papiru. Naprijed je, razumljivo(!) slika Dr. Bariše Smoljana, koji je napisao i sam uvod. Nuić je pokušao, da na nekoliko stranica prikaže prošlost »Hrvojevu«. To nekoliko stranica nije ništa drugo, nego nevješto prekuhavanje onoga, što je g. 1904. napisao Ante Jukić u naprijed već spominjanoj spomenici. Nuić je namjerno i podpuno proračunato zaobišao i mimoišao rad hercegovačkih franjevaca, koji su od samog osnutka »Hrvoja«, pa do danas aktivno sudjelovali u njegovu radu. Kroz čitavo prvo desetljeće predsjednici su »Hrvojevi« bili gotovo neprekidno franjevci, a kasnije su birani u odbore. Za to Nuić ne će nikako da zna. Da nije bilo franjevaca u Mostaru, kasno bi se moglo osnovati društvo kao što je »Hrvoje«. Nadamo se, da će koja druga godišnjica »Hrvojeva« obdariti hrvatski narod spomenicom iz koje će se moći vidjeti rad i zasluge najstarijeg pjevačkog društva u Herceg-Bosni.

U Mostaru osnovano je g. 1896. Hrvatsko koturaško i gombaško društvo »Sokol«. U Duvnu je osnovana čitaonica g. 1900., a u Konjicu 1901. U Ljubuškom nastupa g. 1900. Hrvatsko pjevačko društvo »Trebižat«.[30]

Hrvatsko podporno društvo

Krug mladih hrvatskih prvaka, koji je iznio prijedlog o Dioničkoj tiskari i »Osvitu« jednako je mislio i na podmladak, kojemu je svakako trebalo osigurati obstanak i otvoriti poglede u budućnost. Pitanje hrvatskog podmladka postajalo je sve aktualnijim s otvorenjem gimnazije u Mostaru (26. listopada 1893.). Govorilo se i o osnivanju kakova hrvatskog konvikta u Mostaru, i o podpori siromašnih đaka, i o instrukciji. Prijedlozi su prema potrebama i mogućnostima ostvarivani. Već g. 1897. biskup Buconjić daruje u svojim kućama nekoliko prostorija za stanovanje đacima. Misao o osnivanju fonda i zaklade za podpomaganje đaka privedena je kraju pod vodstvom tada još mladog profesora bogoslovije fra Radoslava Glavaša. Pod njegovim nadzorom sastavili su Radulović Stjepan i Ante Jukić pravila. Neki iz Bosne nerado su pristajali uz osnivanje toga društva. Buconjić, vođa hercegovačkih Hrvata, govorio je, da središnjica nove ustanove ne smije biti u Sarajevu, jer bi mogla zemaljska uprava preko svojih ljudi djelovati na društvo u negativnome smislu i tad bi društvo odstupilo od svoje prvobitne nakane.[31]

U siječnju 1902. sastadoše se svi ugledniji građani iz Mostara u franjevačkom samostanu na dogovor. Sastanku je predsjedao fra Augustin Zubac, provincijal hercegovačkih franjevaca. Iza duga i ozbiljna pretresanja zaključiše osnovati društvo za naše siromašne

---

[30] U Bosni je najprije osnovano g. 1890. pjevačko i tamburaško društvo »Trebević« u Sarajevu. Do g. 1904. bila su ova društva u Bosni osnovana: g. 1894. »Majevica« u Donjoj Tuzli i »Zviezda« u Varešu.
g. 1896. »Dinara« u Livnu.
g. 1898. »Nada« u Banja Luci i »Vlašić« u Travniku.
g. 1899. »Krajišnik« u Bihaću i »Veselica« u Fojnici.
g. 1900. »Tomašević« u Jajcu i »Zvečaj« u Zenici.
g. 1903. «Hrvat« u Brčkom.
g. 1899. Hrvatsko koturaško i gombalačko društvo »Sokol«» u Sarajevu.

Čitaonice su osnovane:
g. 1899. u Docu kod Travnika.
g. 1900. u Varcar Vakufu, Kreševu.
g. 1901. u Derventi.
g. 1903. u Bosanskom Novome.

Isp. »Hrvoje« pučki kalendar za prestupnu godinu 1904. Uredio A. Jukić, str. 137.—140.

đake, koje se zove Hrvatsko podporno društvo za potrebne đake srednjih i visokih škola iz Herceg-Bosne sa sjedištem u Mostaru. Svrha je društva — veli se u njegovim pravilima — podpomagati siromašne, a vrijedne hrvatske đake, pripadnike Herceg-Bosne ili Austro-Ugarske monarhije, a nastanjene u Bosni, koji pohađaju srednje i visoke škole u ovoj zemlji ili u Austro-Ugarskoj monarhiji, a osobito one, koji polaze sveučilište u Zagrebu. Hrvatski omladinac Dželaludin Kurt iz Mostara širio je ideju Hrvatskog podpornog društva u Zagrebu, Hrvatskoj i u Slavoniji, gdje je sakupio lijep broj članova. Prve godine društvo je dobilo prostorije besplatno od biskupa Buconjića. Prvi predsjednik društva bio je fra Radoslav Glavaš, pokrovitelj Paškal Buconjić, tajnici: Bartol Inhof i Ante Jukić. Pravila su podpisali fra P. Buconjić, Zubac fra Augustin i jedánaestorica uglednijih građana. Redoviti rad odpočeo je 1. listopada 1902.[32] Sarajevo i Bosna uobće slabo se odazvaše. Društvo je u g. 1903. imalo 719 članova. Najviše ih je bilo iz Zagreba i Mostara, a ima ih dosta iz Travnika, Đakova, Samobora, Ljubljane i mnogih drugih mjesta.[33] Podporno društvo iz početka dobro radi, no osnutak »Napredka« u Sarajevu prouzrokovao je slabljenje Podpornog društva u Bosni. Kroz godinu 1905. i 1906. »Napredak« izražava želju, da se zajedno spoje oba društva. Podružnice Podpornog društva u Bosni tražile su sjedinjenje s »Napredkom«. Mostarci su se ispočetka tome žestoko opirali, ali na koncu su pristali na to 8. prosinca 1906. Hrvatsko podporno društvo promijenilo je ime, a »Napredak« je na sebe preuzeo njegovu dužnost. »Napredkova« podružnica u Mostaru ostala je u izuzetnom položaju — pod njezinom je upravom dom Podpornoga društva, koji je taman kad je fuzija provođena, bio dogotovljen (sada »Napredkov konvikt«).[34]

3. Suradnja s muslimanima i slučaj Fate Omanović

Vrijedan je pažnje rad Ivana Milićevića (rođen u Mostaru 1868.) i Osmana Nuri Hadžića (r. u Mostaru 1869.), koji su još kao studenti prava u Zagrebu pod pseudonimom Osmam-Aziz izdali tri književna djela u »Matici Hrvatskoj« i to: »Bez nade« (1895.), »Bez svrhe« (1897.) i »Na pragu novog doba« (1896.) Društvo Svetog Jeronima izdalo je njihove pripovijesti, a Kugli »Pripovijesti«. Pisali su pod za-

---

[32] Društvo je odobreno 5. srpnja 1902. — »Osvit« 1902., br. 69., str. 5.

[33] Isp. Opširan ljetopis, pravila i popis članova Hrvatskog podpornog društva u kalendaru »Hrvoje« 1904., str. 34.—56.

[34] Isp. Kalendar »Napredak« 1927., 47., »Mostar i Hercegovina«, 95.—96.

jedničkim pseudonimom u »Prosvjeti«, »Vijencu«, »Domu i svijetu«, »Nadi« i drugdje. Izdavali su i kalendar (muslimanski) Mearif u nakladi knjižare Kugli i Deutsch.[35]

Sastavi su imali svrhu, da upoznadu hrvatski narod s Hrvatima Herceg-Bosne — posebno onim muslimanske vjere; s druge strane djela su imala svrhu da Hrvatima muslimanske vjere pokažu put u novu budućnost, i da ih na neki način sljube s novim razdobljem, koje je iza okupacije nastupalo u Herceg-Bosni.

Srbi, kad su vidjeli lijepe odnošaje među Hrvatima u Mostaru, nije im se to nimalo dopadalo. U borbi za svoju vjersku autonomiju nisu htjeli biti osamljeni, nego su nastojali oko tog kako bi i muslimane uvukli u to. Za sebe su — nakon dugoga nagovaranja — predobili mostarskoga muftiju Džabića; predobili su ga za sebe pod izlikom, da i jedni i drugi rade za Carigrad, jer je Bosna i Hercegovina de iure ipak pripadala sultanu. Džabić je njima povjerovao, no Srbi su drugačije mislili od staroga muftije. Džabić je sam tražio, da se sastane s prvakom Hrvata katolika u Mostaru, urednikom »Osvita« Ivanom Miličevićem, da se sporazume, kako bi i katolike predobili za slično gibanje. Sastanak Miličevića i Džabića upriličio je Ahmet ef. Hasanefendić, poznat kao Hrvat-hodža, koji je onovremeno bio imamom u džamiji vis-a-vis franjevačkog samostana u Mostaru, preko Radobolje. Sam Miličević o tome veli: »Džabić mi iznese svoje mišljenje i stavi mi ponudu (t. j. da im se i mi pridružimo), na što mu ja odgovorih, da Bosnu i Hercegovinu smatramo dijelom ostalih hrvatskih zemalja, i da je naš rad uperen na ostvarenje hrvatskog državnog prava i slobode. Nu bojimo se, da bi taj pokret skrenuo drugim putem, i ako mi Džabić može dati jamstvo, da taj pokret ide ravno u Carigrad, onda bismo se već mogli porazgovoriti. Kasnije se dogodi slučaj sa Fatom Omanović (3. svibnja 1899.) i mi se više ne sastadosmo«.[36] Džabić se je poslije sastanka s Miličevićem razgovarao o sličnim stvarima još s nekim katoličkim intelektualcima, primjerice s profesorom Jankovićem.

N e s t a n k u F a t e O m a n o v i ć pripisivalo se sa srpske strane osobito značenje i to su dovodili u usku vezu s borbom muslimana za vjersko-prosvjetnu autonomiju.[37] Netočna je tvrdnja i nije bez posebne tendencije, da je pokrštenje malodobne Fate bilo stvarnim razlogom dugogodišnjoj borbi za vjersko prosvjetnu (vakufsko-mearifsku) autonomiju. Više vremena prije tog slučaja išla je jedna

[35] Mearif-muhamedanski kalendar za godinu 1312. (1894.-95.), sastavili Osman-Azis. Tisak i naklada knjižare Kugli i Deutsch.

[36] Isp. pismo Ivana Milićevića od 18. prosinca 1940.

muslimanska deputacija iz Travnika, a druga iz Sarajeva u Beč, koje su sa svojim predstavkama otvarale put borbi za vjersko-prosvjetnu utonomiju. Utvrđeno je na temelju sigurnih dokumenata i na temelju izjava same Fate, da ona nije pokrštena nasilnim putem, niti je otimana, nego se ona sama odlučila na to, jer je birala između smrti i života. Treba i to uzeti u obzir, da je bila bez roditelja, i maćeha ju je htjela udati za mladića Mešu, kojeg ona nije voljela. Šta više — sama je Fata izjavila — u Imotskom joj je jedan sudac katolik zaprijetio, da će je prijaviti vlastima, te je bila prisiljena pobjeći preko Splita u Trst.[38]

Fata je početkom studenoga 1940. pohodila svoje rodno mjesto Kuti više Mostara. O njezinom posjetu pisale su beogradske novine iskrivljeno i tendenciozno. Kad ju je Muhamed Hadžijahić posjetio odmah iza toga u Ljubljani, saznao je iz razgovora s njom, da je rastrgala neke beogradske novine iz srdžbe, što su o njoj za vrijeme njezina boravka u Kuti nesipravno pisale.[39] Hadžijahić o tom piše:

»Dok je slučaj Fate Omanović bučno izvikivan kao najjači adut za vjersku nesnošljivost hrvatskih katolika prema islamu i muhamedancima, razjašnjenjem ove afere došlo se do saznanja, da je ovdje po srijedi jedan obični obiteljski eksces, po sebi beznačajan... Čak je i Fata svjesna političke zloporabe, koja se čini na njezin račun. Kad sam je posjetio prošle godine (koncem 1940.) u Ljubljani, rekla mi je, da se je toliko uzrujala radi članaka koji su o njoj objavljeni u stanovitoj štampi, da je dvoje novine rastrgala«.[40]

Svjetlo je istine prodrlo do toga nejasnog događaja i sad je podpuno raskrinkana nakana srpske promičbe.

Zaključak

Hercegovački su se Hrvati borili za očuvanje djedovskog ognjišta. Morali su se odupirati navali austrijske uprave, kojoj procvat hrvatstva nije bio u interesu; morali su se okupljati u društva i organizacije pod hrvatskom trobojkom i graditi nanovo, što vjekovi propustiše; morali su suzbijati srpsku promičbu, koja je u Mostaru bila dosta jaka (sami Srbi priznaju, da je Mostar iza Novog Sada bio »najžešće srpsko leglo izvan Srbije«). Srbski su dopisnici iz Mostara pisali u petrogradskim novinama, da austrijski plaćenički hrvatski

---

[37] Isp. članak Muhameda Hadžijahića o Fati Omanović u »Hrvatskom Dnevniku« od 23. lipnja 1940.

[38] Isp. članak M. Hadžijahića o slučaju Fate Omanović u »Hrvatskom Dnevniku« od 11. ožujka 1941. Meni je o tome I. Milićević pisao u već prije spominjanom pismu.

[39] Ibid (iz pisma). — [40] Iz rečenog broja »Hrvatskog dnevnika.

panduri ubijaju na ulicama u Mostaru pravoslavno žiteljstvo, da ih sile da prelaze na uniju.[41] Morali su se boriti protiv onakovih nazovi Hrvata, koji su iz nekoga obzira prema Srbima htjeli odveć biti popustljivi na štetu hrvatstva, napokon u bijedi i oskudici, na velikom procentu još nepismeni, morali su ulagati mnoge sile, ne bi li očuvali baštinu i tekovine djedova i otaca svojih.

Prigodom aneksije Hercegovina je progovorila: hercegovački Hrvati na čelu s biskupom Buconjićem izrazili su ono, što su se mnogi onovremeno ustručavali reći.[42] Mislimo, da ne ćemo pretjerati, ako ustvrdimo, da je hrvatska Hercegovina kroz trideset godina, koje su protekle između okupacije i aneksije (1878.—1908.) baš radi toga imala prvu riječ, kad se je radilo o narodnim probitcima, što je čelični značaj biskup Buconjić znao riječju i djelom okupiti građanstvo i inteligenciju; što je sam on živim primjerom stupao stazama čistoga rodoljublja. Od aneksije, pa ovamo dalje hercegovački su Hrvati gubili koješta od svoje prijašnje borbenosti, ali su uvijek bili na prvoj liniji — uzmak bi značio propast, no do njega nije dolazilo.

Tihomir Zubac

NA VODI ŽIVOTA

Gleda me to jutro k'o momino oko
Bistro i ledeno, plavo i duboko,
A moji se čudni nesnivani snovi
Razletješe kao bijeli galebovi.

Zašto me sudbina, ko sada u čamcu
Neprestano njiše, ma da daška nema?
I zašto sa suncem ne sjedim na pramcu,
Pa da jedan drugom o ramenu drijema?

Možda ću, kad dahne razularen vjetar,
Krenut da potonem k bijeloj Amfitriti, —
Il' ću mokrim sagom kao Simon-Petar
Hodat vođen nekom nevidljivom niti...

Mladen Kabalin

---

[41] Isp. »Osvit« 1900., br. 5. — [42] Isp. bilj. 25. — [43] Hrv. Smotra 1940., 642.

SUSTAV SRBSKIH NEISTINA
(HRVATSKI NAROD I HRVATSKA)

(Svršetak)

Odnos Vuka Stefanovića Karadžića i Miloša Obrenovića, koji reproduciramo prema uglednoj srpskoj publikaciji, koristit će nam da se upoznamo sa daljnjim »znanstvenim« značajkama i ličnosti Vuka (7). »U obnovljenoj srpskoj državi Miloš je bio prvi vladalac, a Vuk najveći književnik. Njih dvojica su došli i u lični dodir..., ali su bili u prepisci još ranije. Vuk je češće pisao Milošu, a Miloš je rjeđe odgovarao Vuku. Najveći broj Vukovih pisama imao je za svrhu, da privoli Miloša, da mu da novčanu podporu. Ipak Vuk nije bio obična mamipara, kakve se često nalaze oko vladalaca i velikih bogataša«. U svojim pismima Vuk obećava Knezu, da će kao za protuuslugu novčane pomoći koju moli, raditi oko što veće slave kneževe. »I onda ću sve vrijeme moga života — veli doslovno Vuk — žertvovati za Vašu čest i slavu, radeći, da se vaše ime ne samo u narodu srpskome, nego i po svoj Europi spominje i slavi, pa i to ne samo danas, nego dogođ je ljudi na svijetu. A samo će vam i to na slavu služiti što ćete vi prvome spisatelju naroda vašega dati penziju za nagraždenije trudova njegovi za bolju volju u napredak« (7). U drugom pismu veli Vuk Milošu, da je htio »da napišem Istoriju Srpsku naši vremena, pa s tim knjigama da dođem u Njemačku, pa da i naštampam i vašemu imenu posvetim, i da kažem, da je to po vašoj naredbi skupljeno i napisano i naštampano; pa onda u ime vaše da dam ponešto i drugim đekojim znatnijim spisateljima i tuđim i našim, da i oni kašto napišu i kažu o vama što lijepo i slavno (a svijet bi i onako vas valio i slavio, kako bi vi take slavne stvari činili). I eto tako sam ćeo da načinim od vas u narodu našemu štogod nalik na Velikoga Karla i Velikoga Petra«. — »Zaman mu Vuk sladi, da će mu se ime večno slaviti po svoj Europi, Miloš se ne maša rukom u džepove. Njemu je draži novac nego obećana slava. Verovatno je, da je on potcenjivao i Vukov značaj i vrednost njegovih knjiga«. (7). U jednom pismu Miloš traži od Vuka, da mu pošalje rukopis, original i prijevod, djela o Karađorđu, na što se Vuk opravdava, da ne piše o Karađorđu, nego o njemu Milošu.

God. 1828. tiskano je Vukovo djelo: »Miloš Obrenović, knjaz Serbii ili Građa za srpsku istoriju našega vremena«. Kad je Vuk poslao Kopitaru oglas o ovom djelu, Kopitar ga savjetuje, da djelo ne tiska, da mu se ne bi predbacilo da je plaćenik (Söldling). Vuk mu zahvaljuje i uvjerava ga, d a ć e g l e d a t i d a n e l a ž e, a i s t i n u ć e p r e ć u t a t i, a k o s e g d e n e b i m o g l a k a z a t i. Vuk je

u toj knjizi i hvalio Miloša i prećutkivao ili nepodpuno i netočno prikazivao njegove postupke« (7).

Miloš, koji pripada među najkrvavije orijentalne despote, što priznaje i srpska povijest, prikazan je po Vuku ovako: »Miloš je za vremena vojvodovanja svoga bio u redu najslavniji srpski vojvoda: u junaštvu nije ustupao Veljku ni Čupiću, a od obojice se, kao i od mnogi drugi, tim razlikovao, što nije bio ajtadžija... On nije gledao, da ljude straom natera, da ga paze i slušaju, nego je to tražio lepim rečima i pametnim i pravednim vladanjem i upravljanjem. I za to su ga svi njegovi vojnici i ostali ljudi pazili kao brata, a slušali i poštovali kao sinovi mudra oca«. Tako Vuk, a autor knjige Jaša Prodanović daje ovaj komentar: »U vremenu od 1816. do izlaska Vukove knjige desili su se svi sukobi Miloševi sa njegovim protivnicima i završile sve bune... Mnogi su ljudi platili glavom svoj otpor Milošu, a neki su bili izloženi varvarskoj kazni otsecanja ruku i vrhova jezika« (7). Devet uglednih političkih ličnosti tadašnje Srbije, među njima jedan vladika i Karađorđe, mućki su ubijeni ili zadavljeni po Miloševom nalogu, jer su Milošu bili nepoćudni. Svih tih devet mučkih ubijstava izvršenih po nalogu šefa države Miloša, bilo je poznato Vuku Karadžiću, kako to dokazuje Prodanović, pa ipak je Vuk o Milošu pisao nepravedne i lažne panegirike. »Vuk je ove događaje pretstavio i nepotpuno i netačno, da ne kažemo ne verno... Istorijske je događaje toga vremena saopštavao nepotpuno i netačno, ili ih prećutkivao ili umeo vešto prekliziti preko njih« (7). Pa ipak na koncu Prodanović pokušava obraniti Vuka i njegovo svijesno falsificiranje istine. Bilo je potrebno zadržati se nešto duže na ovom, da se vidi kako je Vuk vrlo lako izvrtao sve što mu nije išlo u njegovu promičbenu računicu.

Ovaj i ovakav Vuk Stefanović Karadžić, koji je prvi počeo svim sredstvima brisati Hrvate s ovog našeg kutića zemlje, uživao je među Hrvatima veliki naučni autoritet. Rijedki su bili oni, koji su ustajali protiv Vuka, među prvima otac domovine Ante Starčević. Službeni predstavnici hrvatske nauke redovito su u Vuku gledali neku genijalnu veličinu i podavali se njegovim, za nas upravo samoubilačkim, tvrdnjama. Danas nama mladoj generaciji je podpuno nerazumljivo ovo ludačko držanje naših. Strossmayer i njegovi pristaše su se zauzeli te je Vuk izabran počasnim građaninom Zagreba i počasnim članom požeške županije. Strossmayer je odredio znatan novčani iznos za izdavanje posmrtnih spisa Vuka Karadžića ,te također novac za podizanje spomenika, čemu su se pridružili još neki. Dvorski kancelar Ivan Mažuranić je isposlovao kod krune, da se Vukovoj obitelji podijeli podpora, koja ju je spasila od materijalne propasti. Još ni

danas sva ostavština vukovštine nije eliminirana iz hrvatske znanosti, a još dugo dugo ćemo osjećati posljedice Vukova rada kod kuće i na strani. Razumijemo slavljenje Vuka sa strane Srba, jer im je on najveća ličnost poslije sv. Save, ali našu gotovo stoljetnu vukovsku tradiciju ne možemo nikaka shvatiti, niti drukčiju klasificirati već kao samoubijstvo ili totalnu ludost.

Gorljiv Vukov učenik Đuro Daničić (pravo ime Popović) je god. 1857. u jednom srpskom znanstvenom listu zastupao i branio tobože nekakvim znanstvenim dokazima Miklošićevu i Vukovu tezu: čakavci = Hrvati, te na principu čakavština = hrvatski jezik pronašao razlike između hrvatskog i srpskog jezika (8). Godine 1865. dolazi Popović-Daničić u Zagreb i zanimljivo: on »mljenja« svoje stajalište i naziva hrvatski jezik hrvatskim ili srpskim, te postaje prvi tajnik novoosnovane jugoslavenske akademije, njezin redoviti član, pokretač i inicijator Akademijinog rječnika hrvatskog ili srpskog jezika i vrši nad tim važnim poslom naučni nadzor. U tom svojstvu on izbacuje iz Rječnika cjelokupnu kajkavsku književnost insistirajući opet na Vukovoj tezi kajkavci = Slovenci. Žalosna ilustracija našega mentaliteta, koji može svašto progutati, koji dobroćudno oprašta zločine uperene protiv vlastitog naroda i njegova opstanka i sve predaje zaboravu već nakon par godina. Iz ovog našeg suviše mekanog i svakom prijateljskog mentaliteta našeg čovjeka izvire ona — u ostalom svijetu nečuvena komedija, da se narodni jezik u vlastitom središtu naziva dvostrukim imenom (srpskohrvatski) ili pak trećim imenom (jugoslavenski), a ne imenom naroda koji ga govori. U filološkom svijetu ima više slučajeva, da dva naroda govore sličnim ili istim jezikom, ali svatko svoje vlasništvo naziva svojim imenom. Sjetimo se samo one klasične ludosti — onog Sabora Kraljevine Hrvatske, koji raspravlja kako se ima nazvati jezik naroda Trojedne Kraljevine i svih onih prijedloga u tom pitanju. Sumnja u sebe, zahvaljujući tuđinskoj promičbi, duboko se ubrizgala u naše meso, u našu krv, u naše živce i mozgove, i dovela nas do ruba propasti.

Kada Hrvati pokušaju makar kako obzirno da se obrane od podvala, onda se čuje redovito isti refren. Ugledni srpski pisac brani opšte interese i odmah nam kaže, što se podrazumijeva pod opštim interesima (9). »Sudar pretenzija i ambicija koje su se iz procesa (otuđivanja op. V. M.) razvile, koje su i u Srpstvu i u Hrvatstvu našle svojih fanatičnih pobornika, podriva svakog dana sve to jače misao o jedinstvu narodnom, ističe odelite, tesnogrudne, isključivo srpske ili hrvatske interese na suprot opštim, zajedničkim narodnim interesima Srba i Hrvata. Pod uticajem njegovim Srbi i Hrvati, sinovi jednog te istog naroda, stoje već danas jedni prema drugima, na svo-

jem opštem narodnom domenu, u Bosni, Dalmaciji, Trojednoj Kraljevini (Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji op. V. M.) .... kao protivnici«. Ono hrvatsko je opšta domena! Ne postoji ni komadić zemlje, koji ne bi bio opšti, koji bi bio hrvatski. Pisano je to davno prije postanka velikosrpske države, što pak znači opšte uopštavanje to smo svi mi u njoj dobro iskusili.

Načertanije Ilije Garašanina (10) također ne poznaje ni Hrvatske ni hrvatskog naroda. Hrvatska mu je samo geografska oznaka jedne austro-ugarske provincije, u kojoj — kao i u Dalmaciji i Bosni — žive Srbi katoličke vjere. Za uspostavu ogromnog srpskog Dušanovog carstva, koje bi se trebalo prostirati i na svim hrvatskim i bugarskim zemljama i dijelom madžarskih, treba najprije organizirati obavještajnu službu i promičbenu djelatnost. Za svaku zemlju specijalno prema njezinim specijalnim prilikama. »U Bugarskoj se najprije i najviše ruski i srpski upliv susretati mora« (10). Da srpski upliv nadjača ruski treba u Bugarskoj (jer »Bugari nemaju vaspitajuća i učebena zavedenija«) treba otvoriti srpske škole, poslati srpske popove, srpske vjerske i svjetovne knjige i započeti veliku promičbu za srpsku državu. Bugarski svećenici trebaju bogosloviju svršiti u Srbiji. »Naročito treba se izvestiti o Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Severnoj Albaniji. U isto vreme nužno je, da se tačno poznaje i stanje Slavonije, Hrvatske i Dalmacije, a razume se, da u ovo spadaju i narod Srema, Banata i Bačke«. Treba vješto kriti od agenata katoličke vjere prave ciljeve i za njih se može upotrijebiti drugo kakvo ime. Komentator prijepisa i izdanja originalnog »Načertanija« daje jugoslavensku firmu tom izrazito srpskom političkom programu, nekoliko puta spominje »srpsko-jugoslavensko nacionalno pitanje«, što on očito smatra identičnim i što u stvari i jest, te na koncu ističe, da su se sve točke ovog genijalnog programa ostvarile osim one prema Bugarima (10).

U statističkim podatcima o brojčanom stanju srpskog naroda su konstantno postavljane izmišljene megalomanske brojke. S takvim krupnim neistinama su se služili prvi geografi kao na pr. Jovan Cvijić. On stalno informira svjetsku javnost podpuno krivim podatcima. Naročito članak objavljen u »Scientia, XXIII., lipnja 1918. god. predstavlja pravu riznicu neistina upućenih stranoj javnosti upravo u času, kad se formirala Versailleska Europa. U tom članku Jovan Cvijić par puta ističe krupnu neistinu — »Srbi, koji čine skoro dve trećine jugoslovenskog stanovništva ...« »naravno na štetu Hrvata, koji su brojčano jednaki Srbima (11). Jovan Cvijić, veliki naučni autoritet za Srbe, u svojim djelima također ne vidi i ne nalazi hrvatskog naroda, već jedino srpski narod triju vjera. U jednoj knjižici prigodom

aneksije Bosne i Hercegovine ističući, da su »Bosna i Hercegovina oblasti čisto srpske ŧase«, piše Cvijić o stanovništvu »srpskog jezika«.

Stanovništva srpskog jezika ima:

u Srbiji 2,76 milijuna
u Crnoj Gori 0,260 milijuna
u Bosni i Hercegovini 1,799 milijuna
u Hrvatskoj i Slavoniji 2,6 milijuna
u Madžarskoj 0,679 milijuna
u Dalmaciji 0,624 milijuna
u Istri 0,156 milijuna
u Staroj Srbiji 0,455 milijuna
u »Skopskoj oblasti« 0,270 milijuna

u svemu dakle nekih 10 milijuna.

Učeni geograf piše dalje ovo: »Naroda srpskog jezika ima dakle oko deset milijuna ljudi. On po broju dolazi na treće mjesto među svim Slavenima (iza Rusa i Poljaka). Od njemačke granice do Carigrada oni su nastanjeni i nema većeg naroda od srpskog. U tom velikom kompleksu i etnografskoj oblasti srpskog naroda Bosna i Hercegovina imaju centralni položaj«. Ostale naučne kvalitete Jovana Cvijića također su problematične. Mi ćemo samo en passant istaknuti da temeljna misao znanstvenog djelovanja Cvijićeva — Dinarska rasa — nije ispravna i onako kako je on formulira uopće nema znanstvenog temelja, već je njegova sasvim proizvoljna kombinacija konstruirana u promičbene svrhe srpskog šovinizma.

Prof. Filip Lukas je prvi kod nas upozorio na neistine Cvijićeva tobože znanstvenog rada i donio je sudove nezainteresiranih prvorazrednih stranih geografa o problemu Dinarske rase. »Po današnjem antropološkom ispitivanju Dinarska rasa je zastupana u čistijoj formi u krajevima naseljenim pretežno Hrvatima, a baš Šumadija, koja je također bila područje migracionih struja iz Raške oblasti, dosta odvaja u fizičkom tipu stanovnika od zemalja zapadno od Kolubare. Švicarski učenjak Pittard na osnovi dugogodišnjeg proučavanja rasnih razlika na Balkanskom poluotoku, došao do zaključka, da je jezgra Dinarskog ljudskog tipa u blizini mora ....evo ovdje u originalu njegovih misli: »Il est tout evidence, que les Serbes actuelles ne peuvent etre consideres comme les descendants autentiques et selectionnes tribus qui, parties avec les Croates des regions de la Russie meridionale s ecoulerent a travers la Pannonie«. ....Recenzent Jacques Bouccart ističe rezultate ovog djela u stručnom časopisu, te zaključuje da nema nikakve antropološke homogenosti između Hrvata i Srba, »les Serbes de Royaume sont completement diffe-

rents des Croates, des Montenegrines et des Bosniaques-Hercegoviniens« (13).

Makedonci su poput Hrvata trebali poslužiti također kao materijal, na kom će se zidati megalomanske cifre Dušanovog carstva. O pripadnosti Macedonije učenjak Cvijić na jednom mjestu kaže vrlo iskreno: »...da li će jedno ili drugo ime (srpsko ili bugarsko op. V. M.) prevladati zavisi od zavojevanja, od političkih prilika i od raznovrsnih događaja na macedonskoj teritoriji i izvan nje...« (14).

Naši supatnici Makedonci, u srpskoj tamnici su imali dovoljno prilike osjetiti što znače zavojevanja i političke prilike u posljednje 22 godine na makedonskom teritoriju.

Ovih par malih odlomaka iz Cvijićevog »naučnog« rada dovoljno nam osvijetljuju znanstvenu vrijednost ovog čovjeka, koji je i kod nas Hrvata uživao isto tako veliki naučni ugled kao i kod Srba, premda je na svakom koraku nijekao naš opstanak.

Ugledni publicista i navodno pristaša sporazuma s Hrvatima u bivšoj Jugoslaviji Radoje Knežević se obara na hrvatske imperijaliste, koji da zahtijevaju i veliki dio srbskih zemalja, pa vrši razgraničenje između Srba i Hrvata ovako: »Političarima, koji se nisu makli iz svojih kotara i koji nisu nikad bacili pogled na etnografsku kartu Jugoslavije, izgleda doista kao neko nevjerojatno velikosrpsko pričanje, kad se kaže, da granice srpske zemlje idu od Timoka pa sve do mora oko Šibenika. To je međutim samo jedna konstatacija stvarnosti, jedna apsolutna i neporječiva istina. Može to biti neugodno nekom, ali je savršeno točno, da hrvatska naselja u Bosni predstavljaju samo oaze, ostrvca odsječena od svoje matice, a da se srpska naselja protežu preko Drine sve do mora oko Šibenika, Benkovac, Zadar, Gospić, Brinje i Vrbosko i dopiru neprekinutim pojasom gotovo do granice sadašnje dravske banovine (Slovenije op. V. M.)«. (15). I ovaj stručnjak — inače jedan od glavnih intelektualnih aktera puča od 27. ožujka 1941. — želi nas izbrisati usprkos očitog etničkog kontinuiteta svih hrvatskih povijesnih zemalja, u središnjem dijelu su tek jake oaze doseljenog srpskog pučanstva.

Našem prikazu prvih naučnih imena nikada ne bi bilo kraja, zato ćemo prikazati iz bezbrojnog niza »jugoslavenskih« školskih knjiga, koje su u doba velikosrpske tiranije zasule i naše hrvatske škole i u kojima se nijekao i goli obstanak hrvatskog naroda, samo jednu. Zbirka zemljopisnih karata, koja se upotrebljavala kao obligatna knjiga u svih osam razreda gimnazije kroz cijelu vladavinu srpske države, pokraj ostalih strahovitih netočnosti (na pr. karte rasprostranjenosti katoličke i islamske vjere u bivšoj Jugoslaviji) donosi kartu pod naslovom:

»Istoriski razvitak Srbije u novo doba«
na karti su naznačene granice: beogradskog pašaluka
Karađorđeve države
Milanove države
Kralj-Petrove države
Države Petra I. i Aleksandra I.

Na toj karti je slikovito prikazano kako je bivša Jugoslavija znanstveno smatrana samo proširenom Srbijom. (16)

Istaknute ličnosti srpskog znanstvenog svijeta pisale su o različitim temeljnim problemima hrvatskog života, povijesnog, kulturnog, ekonomskog ili socijalnog, uvijek s istim težnjama: prikazati hrvatski život u što crnijim konturama, hrvatske događaje i djela što neznatnijima, hrvatske poraze što težim, a hrvatske pobjede što beznačajnijim. Sve se to događalo u cilju, da se Hrvatima ulije nepouzdanje u vlastite snage i općenito zaniječu hrvatske snage pred inozemstvom.

Najsjajnija vrednota hrvatske povijesti: život, rad i nacionalna nauka Ante Starčevića dobila je svog srpskog interpretatora u osobi Jovana Skerlića. I sve ostale ličnosti hrvatskog života bile su od strane srpskih pisaca prikazivane u drugom svijetlu i drugoj boji, nego što su oni uistinu bili, već prema tome kako su politički interesi zahtijevali.

»Ante Starčević za Hrvate je — piše Skerlić (17) — jedno veliko ime, »hrvatski Katon«, »otac Hrvatske«. Za njih je on ono što je za Srbe ugarske, od prilike u isto vreme, bio Svetozar Miletić: oličenje potpunog i borbenog nacionalizma, neka vrsta nacionalnog mesije. Za nas Srbe uopšte, Starčević je utoliko zanimljiviji što nikada niko o nama nije toliko zla rekao koliko on. Njega više nema, ali njegovo ime i njegove ideje su ostale. Jedan znatan deo Hrvata još uvek živi u njegovim idejama i jedna velika hrvatska stranka krsti se njegovim imenom još i danas«. U prvom poglavlju ovog članka Skerlić prilično objektivno prikazuje tok života Ante Starčevića prema djelu Kerubina Šegvića, koga Skerlić neukusno i uvrijedljivo napada najpogrdnijim izrazima. Starčevićeva mati — tvrdi Skerlić — je bila pravoslavna Srpkinja.

»Ante Starčević nije bio ni najmanje »državnik« i »diplomata«, i nije pisao i govorio da sakrije svoje misli, no da otvoreno, bezobzirno, često i brutalno kaže celu svoju misao... on je u prvom redu bio negativan duh, »odricatelj«, rušitelj. U celom njegovom političkom radu jače je i važnije ono što nije hteo nego ono što je hteo. On je negator u svima linijama, u svima pravcima, i prema

Austriji, i prema Mađarima, i prema Slovenstvu, i katoličkom i pravoslavnom Slovenstvu, i prema Srbima, i prema svim onim Hrvatima koji ne će da uđu u njegovu logiku, u njegova odricanja i mržnje ... Bilo bi prirodno pomisliti da će se ovaj veliki anti-austrijanac, koji objavljuje rat i Nemcima i Mađarima, okreće ka Slovenstvu ... Kao negator Starčević je apsolutan, bez ograničenja, bez apelate; slovenska misao, ilirstvo, jugoslavenska ideja, narodna politika srpskohrvatska nije imala ogorčenijeg protivnika od njega ... on ide pravo do nerazumljivog i grubog preziranja Slovenstva uopšte, Slovena kao rase ... on je odsudan i odsečan kao svi fanatici i ljudi u lažnim idejama«. Naravno da Skerlić ne će da vidi Starčevićevu genijalnu konstruktivnost u predviđanju budućnosti, u izgrađivanju hrvatske državnosti, u stvaranju hrvatskog nacionalnog političkog, kulturnog i — što se kod nas često zaboravlja — socijalnog programa buduće hrvatske države.

»Još gore kod Starčevića prolaze zlosrećni Srbi. Ono što nisu mogli učiniti Turci za četiri stotine godina sečama, davljenjima, vešanjima, nabadanjima na kolac, Starčević vrši jednim potezom pera. On Srbe davi u svojoj mastionici. Za njega, prosto naprosto, Srbi ne postoje ... I trebalo bi čitave strane navoditi o slepilu ovog izbezumljenog šoviniste, koji je bacio istoriju pod noge, stvarnost odgurnuo kao da ne postoji, buncao kao u nekoj groznici, i brisao sa lica zemlje celu jednu staru i krepku rasu, koja je pod srpskim imenom imala nekoliko vekova državne slobode i znatne istorije ... i s a č u v a l a n a š n a j č i s t i j i j e z i k i n a j b o l j u n a r o d n u p o e z i j u. (?) ... U isto doba kada tako kanibalski govori o Srbima, on je, dosledan u svome slepilu, oduševljen za Tursku kao kulturnu državu ... Samo iz mržnje prema Srbima on je pun nežnosti prema Bugarima, i, kratkovid kao što je bio, neosetivši da je poraz Srbije bio i poraz celog srpsko-hrvatskog naroda, on će zapljeskati bugarskoj pobedi na Slivnici ... On nije mnogo pravedniji ni prema onima Hrvatima čiji je sav zločin bio što nisu delili njegove ideje«. Skerlić bi kao vrlo kulturan publicista mogao i morao razumjeti i čak opravdati Starčevićevo stajalište prema pitanjima sudbonosnim za naš život. Ali Skerlić ne će ništa da vidi, nego na svaki način nastoji da omalovaži, da izvrgne ruglu i ironiji sjaj i snagu Starčevićeve misli, koju on vrlo dobro osjeća. Zato su njegovi učenici ponovno izdali ovaj esej o Starčeviću u Zagrebu latinicom s nekim korekturama. Na velikosrpsku promičbu Vuka i svih srpskih pisaca iza njega Starčević je morao odgovoriti istim udarcima. Povijesna znanost je potvrdila visoko kulturno i socijalno stanje mlade turske imperije u prvim stoljećima svoga sjaja, prije dekadense i dala Star-

čeviću potpuno pravo. Život i bitni interesi obadva naroda potvrđuju najiskrenije prijateljstvo i suradnju hrvatskog i bugarskog naroda, u čem je također naš Stari bio genijalni prorok. Ogorčenje Starčevićevo prema domaćim izdajicama, vječnoj kasti naših nagodbenjaša, ima svoje puno opravdanje.

Skerlić dakle podvaljuje Starom da su mu »ideal mikroskopske i operetske »slobodne« državice San Marino i Lihtenštajn«, a to je upravo nemoralno.

»Kako će Hrvati — nastavlja Skerlić — da izvojuju svoju slobodu i samostalnost i ujedinjenje ?Svaki drugi tako teškom pitanju bi pristupio krajnje oprezno. Hrvatskim imenom — računajući sve katolike u Hrvata — krsti se samo jedna trećina celog našeg naroda; u samoj Hrvatskoj ih nema više od 60%; (opet same neistine, op. V. M.); ukupan broj njihov, pre četrdeset godina kada je Starčević budan snevao, nije bio veći od dva miliona (!). Kako će ta šaka potlačenog naroda, koji tada u svojoj celini još nije bio nacionalno svestan, da izvrši svoju ujedinjenje, a u isti mah protivu Nemaca, Mađara, Turaka, bez pomoći Srba, koji su dve trećine celoga plemena (!), i bez oslonca na Slovenstvo?...« Skerlić svijesno iznaša krupne neistine, falsificira činjenice, mistificira javnost i želi prikazati Starčevića i hrvatsku zavjetnu misao kao neostvarivi san i luđačku utopiju. Ipak na koncu ne može odoliti istinskoj ljepoti i veličini Starčevićeve pojave, pa i odatle nastoji izbiti kapital za svoju tezu: »Ali ima kod Starčevića i nečeg višeg i boljeg: ima nacionalne energije i idealizma, bez čega malim i nesrećnim narodima nema života; ima duboke vere u snagu narodnog nagona samoodržanja i otpora; ima onog spasonosnog računanja na samog sebe«.

»Kada jedan Srbin pročita celog Starčevića ne može se oteti opštem utisku da je pred njime jedan sasvim **naš čovjek**, sa svima manama i vrlinama naše rase,... **jedan pravi Srbenda**«. To su doslovne riječi koje možemo pročitati u dva izdanja, od kojih je prvo izašlo za života Skerlićeva i pod njegovim uredništvom u SKG (17). Za zagrebačko izdanje, koje je izašlo poslije piščeve smrti, i koje je »priredio« Vladimir Ćorović, izdavači su tekst bitno izmijenili čitavim odlomcima brisanim i novim. Tako su i ovo mjesto potpuno izmijenili osjećajući valjda da je i za srpski mentalitet »naučnog« rada ipak previše ovo što je Skerlić napisao, pa su ostavili: »koji da je živeo u Novom Sadu ili Beogradu u ono doba... potpuno bi oličavao ono što se zvalo... Srbenda«.

Skerlić dalje ironizira hrvatsko državno pravo, tvrdi kao neznalica da je Starčević tipični sredovječni jurist, koji ne shvaća moderni ritam ekonomskog i socijalnog života. Tu je Skerlić pokazao

da nije pročitao ni najvažnija djela Starog, a još manje ima pojma o sredovječnoj jurisprudenciji. Podmeće Starčeviću mentalne i filozofske značajke, koje mu apsolutno ne odgovaraju. Ipak provaljuje briljantna čistoća Starčevićeve misli i ona se nameće silno Skerlićevu peru, da je i on mora priznati još na jednom mjestu, da bi na koncu završio najnemoralnijim sofizmom, koji je poslije Skerlića bio svima Srbima u ustima, i koji je tek najdragocjenijim našim životima za uvijek srušen.

»Kod Hrvata je Starčević — priznaje Jovan Skerlić — ono što je kod Talijana bio Macini, kod Iraca O'Konel, kod Mađara Košut: izraz punog, radikalnog ,borbenog nacionalizma, ideala pune narodne slobode. ... On nije imao vere ni u češko-austrijski panslavizam, ni u rusko-pravoslavno slavenofilstvo, nije oscilirao između Moskve i Beča, no je činio neposredan apel na nacionalnu energiju. Dok se njegovi savremenici rešavaju hoće li ići za Peštom ili Bečom, njegova osnovna misao je ni k Pešti ni Beču, no k sebi, sa verom u sebe, sa nadom u narodnu budućnost. On ne kaska ni za austrijskim centralistima, ni za mađarskim konstitucionalistima, on ne će Hrvatsku ni kao austrijsku provinciju ni kao mađarsku županiju, no kao slobodnu nacionalnu državu. I one koji nemaju vere u narodnu snagu i budućnost, mlake nacionalne oportuniste i političare od dana i komada, one koji nisu u stanju da se oslobode ropstva u duši i hoće da se drže jednih ili drugih gospodara, on prezrivo naziva dvostrukim robovima, »slavoserbima«, (sclavus i servus)«. Ovo su najiskrenije i najpoštenije stranice srpske znanosti koja raspravlja o hrvatskoj ili bugarskoj svojini. No naša radost je vrlo kratka časa i mora odmah izčeznuti, jer Skerlić nastavlja:

»Ma koliko to paradoksalno zvučalo, ipak se može reći, da je Ante Starčević bio mnogo bliži Srbima no što bi se to dalo suditi po njegovim antisrpskim pamfletima... on je bio u stvari za narodno ujedinjenje, bio nacionalni unitarac... On ne odriče Srbe nego srpsko ime. On napada Srbe zato što se izuzimaju i izdvajaju, što cepaju narodnu snagu, što misle da postoje zasebni interesi srpski i hrvatski. Ime srpsko za njega je bilo lokalno, kao dalmatinsko, bosansko, hercegovačko, koje treba zabaciti i primiti ime hrvatsko. Kad se uđe u suštinu ideja Ante Starčevića, kada se izbace njegovi histerični ispadi u polemikama... on sasvim drugačije izilazi. Kada se skine opora ljuska reči sa njegovih ideja, tek tada se vidi koliko je bilo tačnog i modernog u njima. To je duboko i silno nacionalan čovek, jedan od najnacionalnijih u našem narodu, čovek pune nacionalne vere i nacionalne energije. Svojim modernim idejama: radikalnim odvajanjem Crkvi od narodnosti, kulturnom pri-

vrženošću pravom Zapadu, pouzdanjem u narodnu snagu i narodni samorad, smelom mišlju potpunog narodnog ujedinjenja, on je čovek današnjice... Kao i drugi i on je za narodno jedinstvo, samo je hteo da to bude pod jednim imenom hrvatskim. Njegova je greška, što je odveć bio čovek predubeđenja i odricanja, što je zatvarao oči pred činjenicama, preskakao preko stvarnosti, i samo je tako mogao doći na apsurdnu i nesrećnu ideju da vrši delo narodnog ujedinjenja odričući Srbe! Ali pored svega toga, Velika Hrvatska Ante Starčevića u stvari je isto što i Velika Srbija. Razlika je formalna, samo u imenu«. (17)

Vatroslav Murvar

LITERATURA

(1) Štedimlija S. M., Kulturnopolitička razmatranja, Zagreb, Naklada »Orbis«, 1939, 25,

(2) Skerlić Dr. Jovan, Eseji o srpskohrvatskom pitanju, Zagreb, Jug. nakl, d. d., 1918, 14,

(3) V(uk) S(tefanović) K(aradžić), Kovčežić za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona I., u Beču, 1849. I. članak: Srbi svi i svuda, II.: Boka Kotorska.

(4) Starčević Dr. Mile, Ante Starčević i Srbi, Zagreb, Matica Hrvatska, 1936, 26, 27,

(5) V(uk) S(tefanović) K(aradžić), Srbi i Hrvati, nema oznake mjesta i godine.

(6) Novak Dr. Viktor, Antologija jugoslavenske misli, Beograd, 1930, 45, 46,

(7) Prodanović M. Jaša, Vuk Karadžić i Miloš Obrenović, Beograd, izdanje »Eos«, 1938, 5, 2, 13, 16, 21—27,

(8) Daničić Đuro (Popović), Razlike između jezika srpskog i hrvatskog, Glasnik Društva srpske slovesnosti, 1857,

(9) Milovanović Đ., Srbi i Hrvati, c. prema Novak, Antologija jugoslavenske misli i narodnog jedinstva, Beograd, 1930, str. XXXIX,

(10) Stranjković Dragoslav, Jugoslovenski nac. i drž. program kneževine Srbije iz 1844. god., Sremski Karlovci, 1931,

(11) Cvijić Jovan, c. prema Novak, Antologija, o. c.,

(12) Cvijić Jovan, kao političar, »Hrvatski narod«, Zagreb, Božić 1939, broj 46—47,

(13) Lukas Filip, Geografijska osnovica hrvatskog naroda, Zagreb, 1925, Zbornik Matice Hrvatske, 72,

(14) Cvijić Jovan, »Hrvatska smotra«, Zagreb, 1941, 125,

(15) Knežević Radoje, »Narodni pokret«, Beograd, 1941,

(16) Radovanović S. Mihailo, Veliki atlas, Beograd, 1924, 36,

(17) Skerlić Jovan, Ante Starčević, Srpski književni glasnik, Beograd, knj. 28, pretis.
Skerlić Jovan, Pisci i knjige, knj. 6, Beograd, 1923, str. 42, — pretiskano ponovno sa znatnim izmjenama S. J., Eseji o srpskhrvatskom pitanju, Zagreb, 1918,

L I S T A K

Društvovni pokreti

BUGARSKI ZAKON O MIROVINSKOM OSIGURARANJU SELJAKA.

Ovaj bugarski zakon jedinstven je pokušaj u svijetu. Uvažujući sposobnost Bugara za organizaciju, njihovu temeljitost i marljivost, nema sumnje, da će im uspjeti, da taj zakon provedu u praksi, da ga, kasnije, razrade i popune. Baš zato, što je to nešto sasma nova, nešto kod čega se Bugari nisu mogli poslužiti ničijim iskustvom, jer takovog iskustva još nema, vrlo je mudro, što je zakon za sada ostao ovako naoko skučen. Kasnije, kad se steknu iskustva i vidi, što je moguće i provedivo, a što nije, tada će se taj zakon lako moći proširiti kako treba. Kod rasprave u sobranju opozicija je stavljala razne prigovore, ali je sa strane vlade primjećeno, da vlada i sama znade, da taj zakon nije još ni podpun a ni konačan, ali da to u ovom času ne može ni biti. Sama ideja zakona i njegovo načelo, prihvaćeno je i u sobranju i u narodu s iskrenim veseljem. Zakon će se provoditi od 1. siječnja 1942.

Misao da se donese takav zakon, prilično je već stara u Bugarskoj. U Sobranju je jednom zgodom potaknuo to pitanje poslanik Petrov, a onda su na njemu poradili ministri Filov, Bagrjanov, Božilov i drugi, pa je vlada izradila nacrt zakona, koji je kasnije u sobranju prihvaćen s malim izmjenama.

U obrazloženju svog prijedloga vlada je navela i ovo: »misao osiguranja seljaka u starosti i za slučaj da postane invalid, nije nova. Interesirani seljački krugovi već su to više puta tražili, ali nikad još nije došlo do rasprave o tome niti do ostvarenja. U posljednje vrijeme vlada je to pitanje proučavala i ustanovila, da je krajnje vrijeme, da se to osiguranje osnuje«.

»Razlozi za to osiguranje u biti su oni isti zbog kojih je stvoreno socijalno osiguranje radnika i namještenika. Bugarsko seljačko gospodarstvo osnovano je na malom seljačkom posjedu. Veliki dio seljaka upućen je kod nas na dohodak iz vlastitog rada. Taj dohodak je u pravilu čedan, mogućnost štednje malena, pa prema tome postoji potreba socijalne podpore kao i kod radništva«.

»Koncem god. 1934. bilo je u Bugarskoj 884.869 seljačkih posjeda od kojih su 559.105 t. j. 63.2% imali tek do 50 dekara, 231.881 posjeda (26.2%) od 50 do 100 dekara, i samo 94.883 posejda (10.6%) obasežu preko 100 dekara. Od onih u skupini do 50 dekara odpadaju 119.620 posjeda na grupu ispod 10 dekara, 119.790 na posjede od 10 do 20 dekara, 116.967 na one između 20 do 30 dekara, 107.817 na one između 30 i 40 dekara te 94.967 na one od 40 do 50 dekara. Kod toga treba još uvažiti, da se većina posjeda bavi gojenjem manje unosnih vrsta žitarica. Jasno je, kako je čedan prihod seljaka. Ako sposobnost rada seljaka uslijed starosti ili invaliditeta bude smanjen i prihod tada umanjen, očita je potreba ovog osiguranja.«

»Predloženo osiguranje je fakultativno a ne prinudno kao kod osiguranja radnika i namještenika, zato, da se uzme u obzir one seljake, kojima nije potrebno. Teret osiguranja pada uglavnom na državu. Način, kako će seljaci primiti osiguranje, pokazat će, da li ono u budućnosti mora biti prinudno.«

Nadalje se u tom obrazloženju navodi, da se osiguranje odnosi na seljake čiji prihod ne prelazi 120.000 leva. Na taj način omogućeno je od ukupnog broja seljačkih gospodara od 1,340.682 (prema popisu iz god. 1934.), da se njih 1,100.000 služi tim osiguranjem. Pristup osiguranja nije ograničen starošću, samo oni, koji su stariji od 35 godina treba da još tokom god. 1941. pristupe osiguranju. Oni, koji su stari preko 65 godina mogu odmah uživati mirovinu po zakonskim uvjetima. Kasnije će se ovo osiguranje proširiti i za slučaj smrti, — ako se pokaže potrebnim i, ako se za to osiguraju materijalna sredstva. Za sada se određuje mirovina nakon 65 godine (to je po nacrtu zakona, — zakon je međutim prihvaćen tako, da seljak već sa 60-tom godinom dobiva mirovinu). Mirovina iznosi godišnje 2400 leva (to je povišeno u zakonu na 3600 leva). Osiguranici plaćat će godišnje 100 do 180 leva (i to je promijenjeno u zakonu). Visina plaćanja ovisi prema starosti onog, tko pristupa osiguranju takodjer promijenjeno). Predviđa se, da će prve godine izdatak za osiguranja iznositi okruglo 120 mil. leva, a kasnije će porasti na 300 do 350 mil. leva. Osiguranici će plaćati oko 120 do 140 mil. leva. Manjak će platiti država. Zakon se u glavnom osniva na zakonima o društvovnim osiguranjima. Zakon je kratak, te sadrži samo obćenite osnovne linije. Potankosti o provedbi i odredbe tehničke naravi imadu se donijeti posebnim pravilnikom. Obzirom na važnost zakona potrebno je da rasprava u sobranju bude žurna.

Ove je motive podpisao u prosincu 1940. ministar seljačkog gospodarstva Bagrjanov.

U raspravi, koja se povela u sobranju prigodom prvog čitanja govorio je ministar Bagrjanov, koji je rekao, da ovaj zakon, koji sada konačno dolazi na dnevni red, imade bitno značenje za bugarskog seljaka, kome će omogućiti, da lakše provede svoju starost.

Petko Karšev rekao je u svom govoru, da taj zakon imade ogromno značenje. Potreban je, jer je danas bugarsko selo osiromašeno, te mora biti poduprto. Zakon će umiriti bugarsko selo. Državni i narodni probitci traže, da se to provede. Značenje zakona je ogromno, te će se njime godišnje vratiti bugarskom selu i bugarskom gospodarstvu oko 560 do 600 milijuna leva. Govornik je još predložio, da se uvede prinudan a ne fakultativan sustav, da se skrati vrijeme plaćanja priloga, i da se mirovina povisi na barem 300 leva mjesečno. Seljak je zadužen, i on podnosi mirno svoj težak život, a ovaj zakon učinit će mnogo dobra za seljaka, te će prema tome imati veliko društvovno i gospodarsko značenje.

Aleksandar Radolov je rekao, da su već neke političke stranke u svom programu imale ovaj zakon, ali da ga ostvaruje sada ova vlada, koja ga u svom planu nije imala. Seljak je temelj bugarske države, i on je državu spasio u najtežim vremenima i onda, kad su posljedice ratova i pustošenja bile najstrašnije. Naša je dužnost, da mislimo na starost onoga, koji svoj čitav život radi. Treba da mu osiguramo posljednje dane života. Na taj način pridonosimo društvenoj pravdi.

B e l j u K e l e š e v rekao je, da nema važnije i potrebnije stvari od ovoga pitanja. Seljačko pučanstvo je hrbtenjača narodnog gospodarstva, države i naroda pa u koliko je ta hrbtenjača jača i zdravija, toliko je snažnija država. Ne samo, da će se ovim zakonom ublažiti bijeda tolikih seljaka, nego će se oni učiniti privrženim državnoj ideji. Trebalo bi samo prinudno osiguranje, a u koliko treba sredstava predlaže govornik povišenje zemljarinskog poreza,

S a p r i j a n K l j a v k o v izriče kao predstavnik seljaka, koji čine 80% bugarskog naroda, svoju zahvalnost za ovaj zakon, koji će osigurati mnoge namučene. Zakon treba biti prinudan, pravo na mirovinu ima se steći već sa 60 godina a ne sa 65 god., a mirovina neka se povisi od 200 leva na 300 mjesečno. Da se pribave sredstva, neka se svi seljački proizvodi oporezuju s 2%, a ostatak neka dade država.

K o s j u A n e v rekao je, da je bugarski narod mnogo pretrpio u tri rata za oslobođenje i, da se sada obnova narodnih snaga može postići mirom i jedinstvom naroda. Mudrom upravom vlade proveden je čitav niz društvovnih mjera. U te mjere spada i ovaj zakon, koji seljačko stanovništvo očekuje s veseljem. Bugarski seljaci su najčvršći dio naroda. Rade dan i noć, ali žive u siromaštvu. Potrebno je, da se poduzmu mjere za poboljšanje njihovog položaja, za povišenje cijena seljačkih proizvoda, za povećanje priroda zemlje i za nabavu kredita. Dakako treba osigurati seljacima podnosljiv život i sigurnu starost, pogotovo sada, kad seljaštvo živi u malim obiteljima. Seljaci često u starosti ostaju posve sami i nemoćni. Ovaj to zakon mora popraviti.

M a r i n G r o s e v predlaže, da se mirovina isplaćuje od 60 godine, i da se protegne i na žene, koje vode seljačko gospodarstvo.

P e t a r S a v o v vidi velik napredak u tom zakonu i osiguranju države te usješnu borbu spram himera boljševizma.

N i k o l a Z a h a r i j e v kaže, da agrarni problem uzbuđuje čovječanstvo gotovo već 2000 godina. Bilo je već seljačkih ratova. Luther je formirao veleke agrarne zahtjeve, u Rusiji znademo za puč Pugačeva itd. Država je često bila protivnik rješenja agrarnog pitanja, no mi ovdje vidimo potpunu slogu između vlade i narodnog mišljenja. Time se najbolje pobijaju demagozi. Značenje zakona je ogromno. Kad 20. godišnji mladić bude znao, da je njegov otac osiguran, i da će on sam biti u starosti osiguran, ostat će u selu. Kad se seljaku u starosti daje renta, on se ne će osjećati zapostavljenim. Na taj način ćemo sačuvati granit, na kojemu je naš narod sazidan. Zakon će podići moral sela i čitavog naroda. Neka se osnuje posebna zaklada, da se pribave sredstva. Neka se na pr. oporezuje izvoz i uvoz s makar 2%, i već će biti mnogo prihoda za tu zakladu.

A t a n a s C v e t k o v kaže, da je misao ovog zakona vrlo lijepa no, da treba prirodno osiguranje, da mirovina treba biti veća, da treba osigurati i ženu i djecu i za slučaj smrti.

U drugom čitanju govorio je A n g e l B e r j a n s k i, da ovaj zakon ne postizava podpunu svrhu. Trebalo bi osigurati i žene koje rade.

I v a n P e t r o v raduje se ovom prijedlogu. Zakon je potreban iz društvene pravde i gospodarske nužde, a donesen je državnički mudro. Pobija se njime demagogija, osigurava bolja budućnost Bugarske.

N i k o l a M u š a n o v kaže, da ovaj zakon kao i zakon o osiguranju zanatlija, koji će slijediti, dodiruje vrlo važna društvovna pitanja. Zaslužuje

najveću pohvalu, jer je cilj ljudskog društva, da se stvore uvjeti za dobar tjelesni i duševni život sviju. Treba osigurati sve one, koji se u starosti ne mogu sami prehraniti. Govornik misli medjutim, da je predviđena mirovina premalena.

Nikola Zaharijev kaže, da su se kod ovoga pitanja složili i vlada i opozicija. Vlada provodi stvari, koje nisu niti bile u njenom programu.

Saprijan Kljavkov predlaže, da se mirovina dade i udovama, koje rade u seoskom poslu, a kojih su muževi pali na bojištu.

Dr. Georgi Lipovanski upozoruje, da je vlada već raspravljala o mogućnosti, da se mirovina dade ženama, ali da za sada nema raspoloživih sredstava za to.

Jiko Strundijev navodi, da ovaj zakon spada u reformnu djelatnost ove vlade. U zakonu ipak treba predvidjeti životno osiguranje kao i osiguranje za slučaj invaliditeta.

Ministar predsjednik Dr. Bogdan Filov ustanovljuje, da je vlada već sva ova pitanja, koja se spominju u raspravi razmotrila, i da su ta proširenja zakona za sada neprovediva. Treba započeti s ovim dobrim djelom, a kasnije će se prosuditi mogućnosti, kako da se zakon proširi.

Angel Derjanski predlaže proširenje mirovine na 6000 leva gogišnje.

Stojan Nikifor kaže, da se za sada mora započeti s manjim i da je neprihvatljivo, što mnogi traže glede proširenja ovog zakona.

Ilija Slavkov predlaže izmjene kod nabave sredstava za provedbu zakona.

Nakon toga prihvaćen je zakon s datumom 14. veljače 1941. Prema čl. 5. imadu po ovom zakonu pravo na mirovinu oni bugarski državljani, koji se u glavnom prehranjuju od seljačkog gospodarstva, i koji su članovi saveza bugarskih seljaka. Po čl. 12. smatra se seljačkim gospodarom onaj bugarski državljanin, kojemu je seljačko gospodarstvo ili koja od njegovih grana glavno zanimanje i koji pripada organizaciji bugarskih seljaka u smislu zakona o organiziraju staleža o zanimanju. Po čl. 3. nemaju pravo na mirovinu seljaci, koji po bilo kojem drugom zakonu imadu pravo na mirovinu ili su već kakovu mirovinu dobili. Čl. 4. određuje, da je mirovina osobna, i da ne može biti sekvestrirana niti založena. Čl. 5. određuje mirovinu s 3600 leva godišnje plativo uvijek za tri mjeseca. Po čl. 6. pravo na mirovinu stiče se u 60 godini i to od 1. siječnja slijedeće godine, ako je seljak neprekidno barem 10 godina izvršavao seljački posao. Čl. 7. određuje, kako se utvrđuje starost.

Po čl. 8. imade se osnovati zaklada iz koje će se isplaćivati mirovine. Prihodi zaklade bit će 1) iz povišenja godišnjeg prihoda seljaka članova saveza bugarskih seoskih gospodara, koji se iznos povećava od 60 na 120 leva godišnje. 2) 5% vrijednosti od robe izvežene u inozemstvo računajući od žetve 1941., 3) prihodi, koje daje država. Po čl. 9. osnivaju se posebne mirovinske knjižice, a po čl. 10. mirovine će se isplaćivati od 1. siječnja 1942., čl. 11. određuje, da upravu zaklade imade ministar financija, a po čl. 12. svi su spisi u vezi s ovim zakonom oslobođeni pristojba i biljega. Provedbu zakona imade ministar financija.

Ministar financija donio je za provedbu ovog zakona poseban statut odnosno pravilnik, koji je odobren po ministarskom vijeću 15. VIII. 1941. Taj pravilnik imade ukupno 65 paragrafa.

Po čl. 14. imade na mirovinu pravo samo onaj, koji je po narodnosti Bugarin, pa je time sužen zakon, po kojemu su na mirovinu imali pravo svi državljani. Donašaju se u ovom pravilniku posebne odredbe, tko se sve smatra seljakom. U čl. 1. do 3. propisi su o tome, kakove sve dokumente treba donijeti i na koje vrijeme se imade sve potrebno učiniti, da se mirovina odobri i isplati. U čl. 19. do 21. predviđaju se slučajevi, kad mirovina prestaje (smrću, promjenom državljanstva, kaznenom osudom, gubitkom članstva u organizaciji seljačkih gospodara, primitkom neke druge mirovine, ustanovljenom, da je mirovina zabunom izdana) te mogućnosti kako se može mirovina na novo dobiti.

U čl. 22. i 23. nalaze se propisi o ovjerivanju mirovinskih knjiga i potvrda po općinama.

U čl. 24. do 30. predviđeni su primitci zaklade i način poslovanja kod toga.

U čl. 31. do 39. nalaze se odredbe o izdatcima zaklade i vođenju knjiga itd.

U čl. 40. do 45. određuje se način obračuna prihoda zaklade.

U čl. 46. do 48. propisi su o načinu obračuna izdataka učinjenih na Bugarskoj nacionalnoj banci.

Konačno u čl. 49. do 58. određuje se način obračuna i isplata mirovina.

Čl. 49. određuje, da se mirovine isplaćuju seljacima po poštama, i to po čl. 50. po onoj pošti, koja je najbliža njegovom mjestu boravišta.

Čl. 59. te čl. 60. do 62. govore o knjigovodstvu zaklade čl. 63. o tome, kako se imaju sredstva zaklade plasirati, čl. 64. predviđa način obračuna s računskim sudom, a čl. 65. sadržava zaključne odredbe.

Na taj način učinjeno je sada sve, da se zakon može provesti.

Prema statističkim podatcima, koje smo dobili od bugarskog ministarstva financija u starim granicama Bugarske postoji ukupno 3588 seljačkih udruženja s 475902 članova i 1,306.897 seljačkih gospodara. U novo pripojenim zemljama bavi se zemljoradnjom 631.431 osoba, koje se sada organiziraju u seljačka udruženja.

U državnom proračunu za god. 1941. predviđeno je za zakladu za mirovine seljaka podpora od 40 milijuna leva, dok je u prijedlogu proračuna za god. 1942. za istu zakladu predviđena znatno veća podpora i to od 349.551.631 leva te će na taj način država izravno sa znatnim iznosom potpomoći ovo mirovinsko osiguranje seljaka.

Za god. 1942. predviđeni su slijedeći prihodi za zakladu a) 5% od robe, koja se izvaža t. j. 265,933.349 leva, b) povišeni članski prinos tj. 60 leva godišnje po osobi od sviju seljačkih gospodara muškoga roda u starosti preko 20 godina, organizirani ili ne organizirani u seljačkim udruženjima, kojih broj iznosi 1,937.310 osoba, (seljačkih gospodara), i to s razloga jer se računa, da će se tokom godine 1942. osnovati seljačka udruženja u svim selima, u kojima takova udruženja još ne postoje. Kod toga je predvidjeno, da se odbije 30% zaostataka tj. 81,367.026 leva.

Dana 1. siječnja 1942. dobit će mirovinu 193.570 seljačkih gospodara u starosti preko 60 godina, koji po zakonu imadu pravo na mirovinu, i to 3600 leva godišnje, dakle ukupno platit će se 696,852.000 leva. Tu su uključeni seljački gospodari u novo oslobođenim krajevima, a u ovom broju od 193.570 osoba nisu uračunati 56.921 seljačkih gospodara stranog narodnog porijekla, koji nemaju pravo na mirovinu.

Dr. Vladimir Židovec.

O TEŠKOM ŽIVOTU NAŠE SELJAČKE ŽENE

Život seljačke žene mnogo je teži i naporniji od života žene u gradu. U nekim krajevima, a osobito u Bosni i Hercegovini, seljačka je žena prava mučenica. Dok se u gradu osnivaju razna ženska društva, seoska je žena prepuštena samoj sebi. Osnivanje gradskih ženskih društava u skladu je s onim životom i razvojem tamošnjih prilika. Gradski je život, ako isključimo bijedu periferije, spram života sela u pogledu imućnosti mnogo bolji, pa se stoga ovdje i osnivaju razna društva, a stvaraju se i različiti pokreti s ciljem emancipacije žene, najčešće u tome smislu, da se žena izjednači s muškarcem u svim društvenim pravima. Parole ovih pokreta ponekad su vrlo bučne. Cilj je takvoga rada u današnjem životu i neostvariv. Zahtjevi prelaze granice suvremenog shvaćanja modernog društva, pa se stoga samo u nekim pojedinim zemljama ostvaruju i to — djelomično. U stvari je sadržaj tih zahtjeva najčešće pretjeran, te prema tome čak i iznad realnoga shvaćanja suvremenog društva i mogućnosti udovoljavanja. Sami pak zahtjevi udaljuju se po nekim svojim oznakama od prirodne i životnim zakonima određene uloge žene u životu i društvu. Život luksusnih manifestacija u formi športa i putovanja, te svih mogućih razonodnih izživljavanja, obilježuje jasno put stanovitog i t. zv. gornjeg sloja suvremene gradske žene, pa čak je i srednje staleška pojava životnoga stanja takoder na liniji priličnoga komoditeta, koji se očituje najčešće u izbjegavanju materinskih i kućnih dužnosti. Imućnost ne mora redovito biti negativan faktor u životu gradske i građanske žene; ali je karakteristična pojava u tome životu u navedenom smislu.

Kada se međutim razmotri život seoske žene, onda nam odmah postaje jasno, kako su sva ta nastojanja, koja se očituju u životu gradskom u raznim oblicima emancipatorskoga nastojanja, stvarno drugorazrednoga, pa ponekad, za narodni život i budućnost gotovo nikakvoga značenja. Seoski je život istina različit u raznim pokrajinama Hrvatske. Ali općenito uzevši, stanje seljačkoga života po svom niskom i ispod prosječnom standardu, na cijelom je Balkanu veoma bijedno. Seljački svijet živi u teškim socijalnim, a i političkim prilikama, bez ikakve mogućnosti, do sada, da se dovine na stepen života ostalih kulturnih naroda, pa makar i približno. Gospodarska anarhija, stručna zaostalost, nehigijenske prilike, velika nepismenost, sve su karakteristične pojave za balkanski život. U Hrvatskoj, koja dobrim dijelom pripada Balkanu, uglavnom je isto tako. Dok u Slavoniji ima nepismenosti od 10—20 posto, u Bosni i Hercegovini taj stupanj doseže i 90 pa i 100 posto. (Sandžak!) Položaj muškarca svugdje je bolji nego žene. U Hrvatskoj raznolikost životnoga standarda veoma je velika. Svaka pokrajina živi pod drugim životnim uvjetima. Cio taj život je veoma zanimljiv i složen. U mnogome još neispitan. Navlastito život sela. Ne može se reći, da se socijalno-ekonomsko stanje nije proučavalo, i da se u tome smjeru nije djelovalo pozitivno. Ali, ima mnogo toga u sastavu tog seljačkog života, što treba još temeljito ispitati i proučiti. To je veoma velik i zamašan posao, koji prije svega iziskuje spremnih i organiziranih snaga, a pored toga i velikih novčanih sredstava, kojih do danas u Hrvatskoj nije bilo. Rješavanje mnogih gorućih problema može se izvoditi samo po smišljenom planu. Kod nas su se na žalost mnogi javni odgovorni poslovi do sada izvodili bez sustava i bez dovoljne stručnosti.

Govor je o životu seljačke žene u Hrvatskoj.

O životu slavonske žene napisala je gđa Nada Sremec zanimljivu i vrijednu studiju »Nismo mi krive« u kojoj je na veoma iscrpan, dokumentaran i originalan način obradila skup problema iz života Slavonije obzirom na slavonsku ženu. O Slavonki stvarno je u hrvatskom javnom mišljenju mnoštvo krivih pretpostavki, jer se problem »Tene« (Josipa Kozarca) nije tumačio ispravno niti onako kako nalaže suvremeni život Slavonije.

Život u Slavoniji nije više bogat. Siromaštva ima na raznim područjima. I jedino je nešto bolji i normalniji u Srijemu i to baš u onom dijelu, koji nije sporazumom iz god.1939. pripao banovini Hrvatskoj. Ovdje je ekonomsko stanje ponajbolje, jer je vrijednost zemlje najveća, i korist od nje najobilnija. Ali je krivo predpostavljati, da je možda isključivo ekonomsko stanje (rđavo ili dobro,) presudan faktor za život i, navlastito za ljestvicu ženskog mortaliteta. Sasvim drugi uzroci su po srijedi, da se život seljačke žene, ne samo u cijeloj Hrvatskoj mora smatrati očajnim i strašnim. Pa, premda su pokrajinske razlike važne, uočljive i znatne, ipak je jedna dominantna nedaća za cijeli narod, a to je: oskudna i slaba organizacija liječničke službe u svim dotičnim pravcima.

U bivšoj banovini Hrvatskoj bilo je ukupno 1780 liječnika. U bivšoj državi bilo ih je 4.754. Većina je ovih liječnika nastanjena u gradu. Na selu ne djeluje niti 10% od ovoga broja. Ove brojke govore jasno, kako je narod prepušten samome sebi. Seljačka žena je naročito ovime pogođena, jer se opaža veliko pomanjkanje sanitetskog osoblja, pa i svake i najosnovnije narodne zdravstvene naobrazbe. Prema statističkim podacima iz posljednjih godina, umiralo je u bivšoj državi godišnje oko 20.000 mladih žena ispod četrdeset godina. Ovo su sve mlade, zdrave žene, koje najvećim brojem umiru nakon kratkih iznenadnih obolenja prilikom poroda ili radi nevješto izvršenih pobačaja. U selu nema babica. U cijeloj bivšoj državi bilo je tek nešto preko 900 babica sa potpunom stručnom naobrazbom. Lako si je predstaviti, kako je to bila neugodna pojava, kad se uzme u obzir ogromna brojka od kojih 3,000.000 žena, koliko ih je bilo u cijeloj državi sposobnih za rađanje. U Hrvatskoj općenito uzevši, ekonomsko stanje je veoma bijedno, jer preko 60% seljaka imade manje od 5 hektara obradive zemlje. Pod ovakvim uslovima, na ruševinama zadružnog kućnog sistema, život se žene poslije rata strahovito pogoršao. Posao se povećao i dužnosti podvostručile. Žena je ranije sudjelovala u raspodijeljenom radnom rasporedu, dok je sada, u najnovije doba opterećena istovremeno i kućom i odgojem djece i radom na njivi. Žena-majka danas je, na pr. u Slavoniji, prvenstveno radna snaga. U Bos. Krajini i Sandžaku, gdje je neprosvijećenost najveća, cijena je žene veoma mala. U mnogim se krajevima spominje jedna originalna narodna poslovica koja kaže: »Sretnima žene mru, a nesretnima kobile crkaju«. U seljačkom gospodarstvu, nesređenom i opterećenom mnogim teretima i poreznim nametima, gubitak se žene lako nadoknađuje, mnogo lakše nego gubitak (uginuće) marvinčeta. U jednom međumurskom selu umrla je siromašnoj ženi jedinica kćerka s kojom je dnevno lila mnoge suze. Susjedima kao da već dodijaše ove suze, pa joj jedan reče: »Šta toliko plačeš, kao da ti je krava krepala!« Ovo je karakterističan primjer i to jedan od mnogih, koji se u narodu pojavljuju u najraznovrsnijim oblicima. Seljačka je žena u nekim krajevima upravo bezvrije-

dan stvor. »Žena ima dosta« — misli primitivni mali čovjek — »a kravu je teško nabaviti«. U nekim se krajevima smrt žene, pa makar i s djecom, smatra nečim običnim, nevažnim; i prima se posve ravnodušno. Seljak se u Bos. Krajini ženi ubrzo iza ženine smrti ne osjećajući za njom velike žalosti. »Božja volja« — rezonira on, i ako stvarno nije božja volja, nego zakon nemogućih životnih uslova. Bez babice, bez liječnika, bez ikakve stručne njege, žena umire ili od bolesti ili pri porođaju, koji se obavlja kao i kod životinja. U kući je potrebna radna snaga. Sve do samog porođaja, do zadnjeg trenutka, žena mora obavljati teške, pa i najteže seljačke poslove. Sam porođaj zadesi je ponekad na njivi, u najnezgodnijem trenutku. U kući pak pored nedostatka stručne sanitetske pomoći, porodilja živi pod veoma nezdravim higijenskim okolnostima. Nečistoća u kući, nečista posteljina, tijelo, okolina, slaba ishrana, najpriprostija jela nevješto priugotovljena, i što je najgore nedovoljan razmak od poroda do početka rada u kući, tjera ženu u velikom broju prerano u grob. Već se peti šesti dan žena mora iza poroda ustati iz postelje i poći na posao. Odgoj dojenčadi nije na visini u nijednoj hrvatskoj pokrajini; za pasivne siromašne krajeve, ovo navlastito važi. Zlo nepismenosti je mnogo veće nego li se to u gradu predpostavlja. Nepismenost žene je još mnogo fatalnija nego nepismenost muškarca. Žena je izvor budućnosti, uslov našeg opstanka! Ali nije moguće prosvijećenost zapuštenih krajeva podići na viši stepen bez izgradnje najnužnijih komunikacija: cesta i škola. Ceste su još najvažnije. Seljaci su iz Sandžaka svoje nevolje jednom skupu novinara ovako izlagali: »Potrebni su nam liječnici. Neka samo dođu, a mi ćemo se udružiti, pa ćemo im makar i sami dati pristojnu plaću. Ne će međutim liječnici da se nastane ovdje, jer nemamo niti najnužnijih putova, pa i učitelji bježe od nas radi toga. Muka je i nevolja kod nas biti bolestan. Naše žene ne znaju spravljati jela. Jede se uvijek jedno te isto« ...

Kada pregledamo statistike smrtnosti kod djece, vidi se odmah, da je ta smrtnost najveća kod muslimanskog svijeta u Bosni, Hercegovini i Sandžaku. (Još je gore stanje u Makedoniji). Muslimanska žena trpi najviše radi pomanjkanja svakog stručnog odgoja podmlatka u zdravstvenom pogledu. Porast muslimanskog pučanstva kretao se najviše iz tih razloga mnogo sporijim tempom u mnogim stoljećima, nego kod ostalih konfesija, navlastito katoličke. Muslimanska je žena zarobljena vjerskim i tradicionalnim obzirima, zatvorena u kuću, nepismena, jer joj je uskraćena mogućnost polaženja škole, pa stoga uopće nema nikakve mogućnosti da se izobrazi u bilo kojemu pravcu. Osim primitivnog kućnog uzgoja, muslimanka nema mogućnosti da si priskrbi ni deseti dio onih prava koja su data ženama drugih vjera. Nju ne ubija toliko sam teški fizički rad kao kršćansku ženu, ali strada poradi zdravstvenog analfabetizma. Nikakvi tečajevi i nikakva promičbena sredstva ne mogu doprijeti do ove osamljene žene. Izuzetak su dakako i ovdje imućni građanski krugovi. Ortodoksni vjernik musliman teško se odlučuje da ženu odvede liječniku, ako ovaj nije žena ili musliman, a ovih je veoma malo. U novije doba opažaju se prvi znaci buđenja prosvjete i u muslimanskim krugovima. Ovo je zasluga rijetko školovane inteligencije, odgojene u hrvatskom duhu.

Nema sumnje da je pokrivanje muslimanske žene, njeno izlučivanje iz javnog života, djelomično zarobljenje u kući i sva suvišna, zastarjela nepristupačnost i ljubomornost uzrok mnogih zaostalosti i nesreća ovoga života. Uklanjanje ovih starih zasada, isključivanje suvišnih vjerskih obzira, ispravno shvaćanje vjerskih islamskih propisa, koji nigdje u sebi ne uključuju zahtjev da se muslimanka mora pokrivati pridonijet će mnogo poboljšanju i ozdravljenju života muslimanske žene. Dokazuje to zabrana ženskog pokrivanja u Turskoj, gdje je žena iz kuće u kojoj je bila posve zatočena, izašla na ulicu otkrivena lica, te stupila u mnoge javne službe, u školu, u razna zanimanja, o kojima ranije nije moglo biti ni govora.

U današnjoj već prilično moderniziranoj i civiliziranoj Turskoj nalazimo ženu kao tvorničku radnicu, namještenicu, studentkinju, a imade već danas i žena liječnica, advokata i raznih drugih zanimanja. Napredak — koji zaslužuje najveću pažnju!

Kod nas se ženi-majci posvećuje neznatna pažnja. U Slavoniji, Međumurju i Podravini došlo je do t. zv. »racionalizacije seksualnog morala«, do ograničavanje poroda, do sve većeg broja abortiranja, do strahovito velikog mortaliteta mladih žena. Mlade svježe seljačke žene ulazeći u brak kao ljepotice, pune snage i zdravlja, za nekoliko godina bračnoga života (i tereta) propadaju i sliče pravim staricama. Da bi se počelo raditi na zdravstvenom podizanju sela za prvi početak treba liječničku službu organizirati n a j e d n o j š i r o k o j z a k o n s k o j b a z i, kako se ne bi desilo da na 30 i 40 hiljada stanovnika sela dopadne samo 3 liječnika ili samo jedan, niti da na oko milijun i pol mladih žena u okviru novostvorene Nezavisne Države Hrvatske, otpadne samo jedna stručno izučena primalja.

Ivo Balentović.

Politički pregled

JEDAN PRIJATELJ HRVATA

Danilo Krapčev i njegova knjiga »Prevaljeni put«. (Sofija 1941.)

Da se uzmogne proučiti 35-godišnji publicistički rad Danila Krapčeva, trebalo bi zaista mnogo vremena, jer sve ono što je on u tom vremenu napisao, predstavlja jedno golemo djelo. Najbolje i najsavremenije bi bilo, da se prouči odnos Krapčeva prema susjedima Bugarske, jer u tome se najizrazitije ocrtava njegov lik, t. j. onakav, kakav je i u naravi: temperamentan i sjajan polemičar, a kod toga nepomirljivi rodoljub. Baš ovdje, on nam se prikazuje najjasnije, jer najveći dio svog života, posvećuje radu na ovome polju. Sa susjedima Bugarske vodi on gigantsku borbu za postignuće bugarske ravnopravnosti i ujedinjenje Bugarskog naroda. Ali najaktivniji je u borbi protiv Srbije — Srbije, ne Jugoslavije — jer ova potonja u njegovim pojmovima nije postojala, premda je često to ime spominjao. »Jugoslavija još danas ostaje jedan geografski pojam, danas više nego li jučer«. Ovu borbu, najžešću i najžučljiviju vodio je zato, jer je njegov zavičaj — Macedonija — mnogo više trpio pod srbskim jarmom, nego li koji drugi od Bugarske odcijepljeni kraj. Iskusivši sam sudbinu macedonskih Bugara, znade da je istu sudbinu iskusio i hrvatski narod na suprotnom kraju Jugoslavije. Kad Krapčev piše o »Jugoslaviji« — promatrajući njezine unutarnje prilike i borbe, — on svakom zgodom s najvećom

pažnjom spominje hrvatski narod, naglašavajući podrobno i ispravno ocjenjujući njegova nastojanja i želje. Hrvatski narod dobro poznaje i mnogo ga voli, te s iskrenim simpatijama zastupa njegove probitke pred bugarskom javnošću. Za hrvatski narod on se jednako zanima kako u prošlosti, tako i sada u najnovije vrijeme.

Kao suradnik i urednik listova: »Preporec«, »Ilinden«, »Makedonija«, »Vardar« i »Demokracija« (Sofija 1910.—1922.), »Bugarin«, »Otečestvo« i »Rodina« Solun 1910.), »Dobrudža« (Babadag 1910.), i kasnije kao osnivač i ravnatelj najvećeg današnjeg bugarskog lista »Zora«. Danilo Krapčev napisao je tisuće članaka. Nedavno je učinio za jednog publicistu opasnu stvar, sakupio je plod svoga rada i iznio ga pred javno mišljenje, da ga ono ima na okupu i da može suditi o njegovom prevaljenom putu. Poslije prvog sveska njegovih sabranih članaka, koji imade naslov »Prevaljeni put (1904.—1940.), stoji danas pred nama i drugi svezak. Taj svezak obuhvaća veliki materijal vremenski raspoređen, te je razdijeljen u tri dijela: unutrašnja pitanja, vanjska pitanja i razno.

Otvorimo knjigu na drugom dijelu, ili točnije na trećem poglavlju drugog dijela »Jugoslavija«. Odavde ćemo razabrati njegov odnos prema Hrvatima, a što će nam potvrditi ono, što je već prije o tome rečeno. Već u drugoj godini obstanka njegovog lista »Zora« u članku »Jedinstvo i raznolikost« (18. I. 1919.), počima se živo zanimati za novu državnu tvorevinu nazvanu »Jugoslavija«: »Kako bilo da bilo, Jugoslavija, o kojoj sanjare Srbi, malo je vjerojatna. U nju će ući narodi s prekomjernom osjećajnom svijesti, prožeti nacionalnim ponosom, i sa slavnom prošlošću i tradicijama, pa je psihološki nemoguće, da oni igraju podčinjenu ulogu. Jugoslavija će biti ili na federativnim načelima, ili uobće ne će postojati«.

Zar ovo nije naročito poznavanje mentaliteta naroda, koji imadu biti uključeni u Jugoslaviju, a posebice poznavanje hrvatskog naroda? Nije li on proročanski prorekao budućnost Jugoslavije? Sve to počinje da se obistinjuje. U članku »Zašto se Srbi boje« (Zora 19. IV. 1920.) piše: »Događaji u mladoj državi Srba, Hrvata i Slovenaca ne idu onako, kako su Srbi predmnijevali. Poslije prvog oduševljenja, počele su se pojavljivati centrifugalne sile, a kasnije će još će još i ojačati, sve dok se Srbi ne pomire s federativnim uređenjem države. Prvi proboj izvršili su Hrvati, kad su na novo izvojevali stoljetnu svoju ustanovu banovinu . . .«. »Hrvati imaju proširiti taj svoj prvi proboj i oni će ga bezuvjetno proširiti«.

Krapčev ostaje u istinu kod tog svoga uvjerenja. On vidi, da borbe u Jugoslaviji bivaju sve žešće, i on se saživljuje s tim borbama, i razmatra ih u svom članku »Pokreti u Jugoslaviji« (10. I. 1921. u časopisu »Demokracija«): » . . . netočne ili barem preuranjene pokazale su se vijesti o građanskom ratu. Događaji u Jugoslaviji još nisu dospjeli tako daleko, premda već postoje psihološke pripreme . . .«

U istom članku on dalje navađa razloge tim nesuglasicama u novoj državi: «Južni Slaveni, dijelovi bivše Austro-Ugarske monarhije, koji ulaze sada u sklop Jugoslavije, od godine 1848. do nedavno imadoše za svog državnog poglavara cara Franju Josipa, koji je nastojao, da se uzdigne iznad nacionalnih trzavica; on se je trudio, da igra ulogu arbitra između naroda u svojoj, po narodnostima raznolikoj carevini, koja je predstavljala pravi mozaik . . .« Kad su Mađari sredinom prošlog stoljeća pokušali odcijepiti se od Austrije, caru vjerni Hrvati, na čelu s Banom Jelačićem, javili su se, da spase carevinu, i spasili su je. Ta činjenica nije slučajna, već ona imade duboki smisao . . . .«

»Uzalud Srbi tako strašno prosvjeduju, kad Hrvati i danas pjevaju carsku himnu. Ovo nije niti reakcija, a niti austrofilstvo, kako to kvalificiraju Srbi, Hrvati, dapače i pristaše Radića, koji su republikanci, pjevaju i slave cara arbitra, koje je znao da bude izvan nacionalnih borba...« »Kako smo vidjeli, prošlost i sadašnjost Srbske dinastije, sasvim je druga, baš protivna«. »U osobi srbskog kralja oni (Hrvati) vide nosioca srbske ideje i šumadinske psihologije; on je utjelovljenje šumadije i njezinih ideja za podpunu centralizaciju i neospornu srbsku nadmoć u mladoj državi«. »Evo zašto hrvatski birači, među kojima se u kritičnim momentima znao održati austrijski car, danas masovno glasuju za republikansku stranku Radića. Evo zašto su i najumjerenije stranke u Hrvatskoj izdale nalog svojim zastupnicima, da u skupštini ne polože zakletvu kralju«.

U Bugarskoj se počinje govoriti o poduzimanju političkih koraka za zbliženje s Jugoslavijom. Krapčev, koji je ostao na svome položaju, kategoričnije nego ikada objavljuje, kada će doći čas zbliženja između Bugarske i Jugoslavije. U »Zori« izlazi članak pod naslovom »Da li je došao čas« (14. V. 1923.): »Dok ne nastupi suglasnost i sporazum između triju naroda, koji nose ime Jugoslavija, dok se Hrvatima, Slovencima itd. ne prizna ravnopravnost sa Srbima, dok Zagreb i Ljubljana ne dobiju politički značaj, koji im pripada, uzalud će Sofija sanjariti o podpunom zbliženju s Beogradom...« Nadalje: »Ono će nastupiti samo u onom času, kad u Zagrebu i Ljubljani budu zasjedali parlamenti, koji će sami rješavati svoja pitanja; kada u Beogradu bude važila i vrijedila riječ Zagreba i Ljubljane isto toliko, koliko i riječ Beograda«. Jasno je, da to tog zbliženja između Bugarske i Jugoslavije nije došlo.

Godine prolaze, događaji se nižu jedan za drugim, i svi potvrđuju njegove mnogobrojne zaključke. Dolazi skopljanski proces. Pojavljuje se na pozornici osoba Dr. Ante Pavelića. U »Zori« od 12. XII. 1927. Krapčev konstatira ovu činjenicu i ushićuje se time s cijelom Bugarskom: »Dokaz, da proces veoma mnogo zanima Macedoniju, očituje se u činjenici, da je odvjetnik Dr. Ante Pavelić, hrvatski federalist i zastupnik u skupštini, bio dočekan u Skoplju s općim i neprikrivenim simpatijama. Njegovo zastupanje u skopljanskom procesu, primljeno je s velikim oduševljenjem«.

Stojimo pred tmurnom 1929. godinom. Krapčev je prenatrpan poslom. Svraća pogled na prošlo vrijeme i pravi bilancu o događajima za minulih 10 godina u Jugoslaviji: »Desetgodišnji zajednički život naroda u Jugoslaviji, nije dao od Srba očekivane rezultate. Oni nisu uspjeli, da u svom šumadinskom stomaku samelju podložne im narode. Ne samo to, nego posebice Hrvati učinili su najveće napore, da slome »instrumenat« asimilacije, mlin za mljevenje — centralizaciju države«.

Članak »Predznaci za nove događaje u Jugoslaviji« vrhunac je njegovog pera odnosno njegovog razumijevanja u hrvatskim pitanjima. Već onda on najavljuje veliko značenje hrvatskih pitanja za Bugare. Sjajna su njegova predviđanja o rušenju srbske diktature pod hrvatskim naporima. Taj članak tiskan 5. IX. 1929. danas spominju mnogi od onih, koji su promatrali događaje u Jugoslaviji, i koji su imali isto mnijenje kao on, odnosno iste nazore prema Hrvatima. Evo što piše: »Za nas Bugare hrvatsko pitanje je od prvorazrednog značenja. Njegovu važnost mi ćemo moći uvidjeti i ocijeniti, tek onda, kada se ono razvije i pojavi na pozornici, bilo međunarodnoj ili samo unutarnjoj, — Jugoslavenskoj. A to će neminovno uslijediti. Srpska diktatura, čiji je glavni zadatak bio da zatre hrvatski pokret, ojačati će taj pokret sama i na koncu

će se srušiti pod neprekidnim naporima hrvatskog naroda. Kako je već rečeno, hrvatsko je pitanje od prvorazrednog značenja za nas Bugare«.

Prigodom objedodanjenja odredbe o promjeni državnog imena u »Jugoslavija«, njegovo pisanje zadojeno je karakterističnom njegovom ironijom: »Srbsko-Hrvatska-Slovenska kraljevina pokrštena je zakonskom odredbom u »Jugoslaviju«. Krštenje je obavljeno pod podpunom diktaturom i još prije, nego li je novorođenče ugledalo svijet; prije nego li se Srbi odrekoše svoga šovinizma i pansrbstva. Za svaki slučaj neka im bude sretno!«

Prošlo je daljnjih deset godina. Došlo je do čuvenog »sporazuma«. Krapčev se vanredno zanima, što će nastati iz toga. Posvećuje mu posebni članak u kojem zaključuje slijedeće: »Zna se, da je Dr. Maček mnogo odstupio od svoga naziranja o federativnom uređenju jugoslavenske države«. On nije osobito zadovoljan tim pregovorima, jer niti sami rezultati nisu zadovoljavajući. On uviđa, da to nije ono, što hrvatski narod traži. Odmah, možda i prije nego većina Hrvata, on obraća svoj pogled drugom pravcu — pravaškoj struji. Još isti mjesec (svibanj 1939.) pojavljuje se članak »Pravaški pokret u Hrvatskoj«. Nakon promatranja povijesti i borbe tog pokreta, zaključuje: »Radi nezadovoljstva u Hrvatskoj struja pravaša ponovno jača, osobito u gradovima. Ona je danas ta, koja kritizira politiku dr. Mačeka, premda je koji puta išla s njime zajedno na izbore. Ta struja je kočnica Hrvatske Seljačke Stranke, s kojom dijeli utjecaj«.

Nastaje preokret 27. ožujka 1941. Olujni oblaci već vrlo nisko lebde nad Jugoslavijom. Još trenutak i grom će udariti. Krapčev uviđa, kako se taj grom rađa. Na 2. i 3. travnja 1941. izlaze u »Zori« dva nova članka. On nam tumači, što će raditi oni, koji će se naći na udaru toga groma. U prvom članku »Hrvatski abstinentizam« nalazimo slijedeće misli: »... unitarna država. Hrvati nisu za nju, osobito danas, kod sadanje međunarodne situacije, kad se za hrvatsku — koja je vjerna trojnom paktu — odkrivaju sasvim novi vidici«. Drugi članak nosi naslov »Hrvati ni u kojem slučaju ne će ratovati protiv Njemačke«: ...»U povijesti Hrvati nemaju razloga da budu nezadovoljni s Nijemcima...« »Što više Hrvati su spasili državu Habsburgovaca od revolucionarnog vala 1848. godine«. »Usporedo sa strankom hrvatskih seljaka postoji i jedna druga stranka, koja je unutar države vođena po velikom hrvatskom piscu Dr. Budaku, a izvan države po dr. Paveliću...« »Ova stranka, stranka t. zv. »Pravaša« ne samo da nije pacifistička, već je dapače i revolucionarna«. »Pravaši su bili oduvijek otvoreni germanofili i srbofobi«. »Pozitivno je međutim, da niti jedna od hrvatskih stranaka, niti stranka pravaša a niti seljačka stranka, ne će pristati osobito u sadašnjem času, da ide u rat protiv moćne armije Trećeg Reicha«.

Na zadovoljstvo hrvatskog naroda, kao i na zadovoljstvo Krapčeva, rat je protiv Jugoslavije buknuo, jer su Hrvati, kao i on, znali, da je s t. zv. Jugoslavijom time svršeno. Dani prolaze brzo. Za Krapčeva su to dani radosti: oslobađaju se Macedonija i ... Hrvatska. I oslobodiše se. On je u to vjerovao i s vjerom je pobijedio.

Dolaze novi, svijetli i svečani događaji. Sofija je primila prvog diplomatskog predstavnika Nezavisne Hrvatske Države u ujedinjenoj Bugarskoj, kojoj je on, Krapčev, posvetio svoj cijeli život. Danas hrvatski poslanik predaje svoje vjerodajnice caru velike i ujedinjene Bugarske. Krapčev triumfira toga dana i kruniše svoju ljubav prema Hrvatskoj s naslovnim člankom:

»Prvi poslanik obnovljene Hrvatske«

»Poslije epohalnih i krvavih borba rodila se država o kojoj je sanjario pokojni Ante Starčević, vodja pravaša, i za koju se požrtvovno borio g. dr. Ante Pavelić.)

Bugari, a osobito Bugari iz Macedonije ne će nikada zaboraviti, da je njegova Preuzvišenost Dr. Ante Pavelić postao prije desetak godina žrtva ne samo kao najizrazitiji predstavnik hrvatske narodnosti, nego i kao zaštitnik bugarske knjige, braneći bugarske studente na skopljanskom fakultetu, kod kojih su bila nađena bugarska književna djela, pred tamošnjim srbskim sudom. Gospodin Ante Pavelić poslije toga postaje ilegalan u Jugoslaviji i bio je primoran da vodi borbu iz tuđine proti tlačiteljima i asimilacionom režimu šumadinaca. — — — — — — — — — — —

Povodom predaje vjerodajnica sa strane prvog poslanika obnovljene Hrvatske Države uzviknimo: »Živila Nezavisna Država Hrvatska, živio njezin Poglavnik Njegova Preuzvišenost Dr. Ante Pavelić!«

Priznati vođa bugarske publicistike Danilo Krapčev, osvjetlao si je ime kao dobar poznavalac i veliki prijatelj hrvatskog naroda. On to nije bio zbog nekih svojih koristi, već od puke ljubavi i simpatije. Kao jedan od članova-utemeljitelja Bugarsko-hrvatskog društva u Sofiji, on se odmah prihvatio posla, učvršćujući ono toliko po njemu samom željeno Bugarsko-hrvatsko prijateljstvo.

Nedavno, prigodom razgovora s jednim članom hrvatskog poslanstva u Sofiji, zapitao sam ga, kako je zadovoljan s Krapčevom i njegovom »Zorom«. Jedan zadovoljan smiješak pojavio se na njegovu licu. Odgovorio mi je: »Zora, Zora, to je drugi »Hrvatski Narod« u Sofiji. Zar ovo ne kazuje sve?«

M. P.

ULOGA HRVATA U SLOMU BALKANSKE FRONTE

Vojno-obrambene zapreke balkanske fronte

Sasvim prirodno svaka fronta ima svojih zapreka i poteškoća, koje treba svladati, da se fronta probije i rat dobije. Balkanska fronta, ako i nije bila fronta odsudne i odlučne važnosti za ishod ovoga rata, imala je ipak možda i više zapreka, nego što se to običava misliti. Po svojim vojnicima, zatim po moralu, pa po svojoj opremi, a osobito po svojoj tradiciji srca junačkoga iz prošlih ratova bivša tako zvana jugoslavenska vojska u nizu ostalih savezničkih vojski bila je svakako — među prvima. Sastavljena iz Srba, a osobito Hrvata po svem svijetu poznatih i priznatih vojnika i ratnika bivša jugoslavenska vojska trebala je ulijevati respekt. I prema vojničkoj snazi od svih savezničkih vojski, ispred tkzv. Jugoslavena bili su samo Francuzi, a ono sve ostalo počevši od Poljaka, zatim Belgijanaca, Norvežana, Grka, pa čak i Engleza bilo je kako po vojničkoj snazi i moralu, tako i po vojničkoj opremi i tradiciji iza bivše tzv. jugoslavenske vojske. No osim toga još više od vojničke snage, morala, opreme i tradicije bivše jugoslavenske vojske, kao zapreke balkanske fronte, najveće zapreke, koje su se na toj fronti stavljale nasuprot neprijatelja bila je — konfiguracija (oblikovanost) tla.

Po svom obliku tla skoro 90% bregovita, a 50% vrletna predstavljala je balkanska fronta, ili još bolje bivša Jugoslavija — niz prirodno obranbenih lanaca, isprriječenih uzduž i popreko, te što je osobito važno za

razvitak i tok suvremenih ratnih operacija mnogo neprohodnijih i opasnijih, nego što su npr. bili gorski bedemi i klanci na frontama u Poljskoj, Francuskoj i Norveškoj. Na toj fronti od krajnjega sjevera, pa upravo do krajnjega juga, te su upravo bile prirodne utvrde, prirodne Maginotove linije. Tako reći izrasle iz srca tla, da zajednički brane srce ljudi. Tako npr. linija Velebit, Dinara, Mosor, Biokovo i Lovćen je tako reći upravo kineski zid vrleti, koji s juga brani nutarnjost i uobće cjelokupno središte balkanske fronte, a koju prema svima objektivnim stručno-vojnim računima pokraj smišljene, jedinstvene i organizirane obrane zaista ne može s mora upravo — nitko osvojiti. Pa i drugi prirodni gorski lanci i klanci izduženi od istoka ka-zapadu bivše Jugoslavije predstavljaju iste ili slične poteškoće za razvoj i tok ratnih operacija na balkanskoj fronti. I ti svi, ukoliko nijesu bili vrletni kao ona linija Velebit, Lovćen, Kajmakčalan, ti su opet bili — šumoviti. Dakle, opet u jednom uređenom povlačenju u brda pod jedinstvenom komandom pod zaštitom brda, a osobito šuma kamo tank i avion, kao najprodornija i suvremena ratna oružja ne dohvaćaju, takva oblikovanost zemljišta balkanske fronte, bila je također veoma značajna i važna zapreka i poteškoća.

I zaista jedno od najvažnijih razloga i činjenica, koje su, kako vele Srbijanci, »obezbeđivale kakav takav uspeh« u borbi bivše Jugoslavije s Njemačkom bila je baš ta — oblikovanost tla, bile su baš te šume, gore, vrleti i kose, kojih nijedna dosadanja fronta nije posjedovala u tolikoj mjeri i takvim oblicima. I baš upravo radi oduševljenja Srba za rat, i uvjerenja, da će i Hrvati ratovati, kad Maček veli da se ratuje, a zatim osobito radi djelomičnih uspjeha Grka na talijansko grčkoj fronti — samo radi poteškoća i zapreka koje su predstavljali gorki lanci i vrleti — srbski je generalštab čvrsto »verovao«, da će i srpska vrlet i srpsko srce imati također onakvih uspjeha na balkanskoj fronti u odnosu prema Nijemcima, kakvih je uspjeha na albanskoj fronti imala Grčka prema Talijanima. Zbog toga se u svim srbskim krugovima sasvim čvrsto držalo, kada par milijona Grka preko pinskih planina ne dadu Talijanima, ne će ni »nas nekoliko milijona kajmakčalanaca« dati Nijemcima preko Cera i Kajmakčalana.

I zaista pokraj dobro organizirane vojske vođene pod jedinstvenom komandom nakon prvog prepada njemačke pobjedničke vojske, da se tkzv. jugoslovenska vojska povlačila pod jedinstvenom komandom, i u redu s jedne linije brda na drugu, s jedne obranbene linije na drugu, snabdjevene s dovoljno hrane, a još više municije, skupljene u svoje jedinice i povezane jedne s drugima kako po širini, tako i po dubini — prednosti tih loših puteva, tih gora, tih gudura i klisura, toga krša i vrleti, pa na koncu tih šuma mogle bi biti ipak djelomično iskorišćene za ono za što je i na što je računao srbijanki generalštab. No dok su sa balkanskom frontom Srbi tako snovali, Hrvati su bili tu frontu drugačije skovali. I kako su govorili Srbijanci »s tom verom krenuli smo na Berlin, i u pobedu«, no u toj »veri« prvi nas izneveriše — Hrvati. I to bijaše sasvim točno. Zaista smo ih iznevjerili. No, da bi se znalo, kakvu ulogu su Hrvati imali u toj toliko očekivanoj i željkovanoj balkanskoj fronti, u toj fronti s toliko »vere u pobedu« demokracije i Versaillesa, veoma je važno znati, kako smo ih izdali i gdje, eda bi se znala uloga Hrvata u razbijanju te fronte u odnosu prema ulogama svih ostalih, koji su također sudjelovali u slomu iste te

fronte. A sudjelovali su mnogi, ponajviše Nijemci, pa onda Hrvati, pa zatim Talijani, Bugari i Mađari.

Kroz 20 godina Srbi su tvrdili, da su oni probili solunsku frontu, iako su je zapravo probili — Marokanci. Na taj način Srbi su svoju ulogu u toj fronti i tuđe zasluge na toj fronti pripisali sebi, i sasvim razumljivo na osnovu tih i takovih junaštava izbijali poslije rata — politički kapital u vidu teritorijalnih težnji i hegemonističkih akcija.

U ovome svjetskome ratu, možda će biti također takovih hvališa i račundžija baš obzirom na tu balkansku frontu. Tu ih je sudjelovalo mnogo, a gdje mnogo sudjeluje, mnogo je vrijednih i zaslužnih, a još više onih, koji se prave važnim i veoma zaslužnim. Prema tome između mnogih koji jesu i koji se prave vrijednim i zaslužnim u slomu balkanske fronte, da vidimo, kakva je uloga i važnost Hrvata u balkanskoj fronti, u demoralizaciji i dezorganizaciji bivše jugoslavenske vojske, jednom riječju u slomu jugoistočne fronte i slomu Jugoslavije.

Položaj Hrvata u bivšoj jugoslavenskoj vojsci

Po ljudima koji su bili vojnici u biv. jugosl. vojsci, bivša jugoslavenska vojska bila je — nacionalno jedna od najšarenih vojski pod kapom nebeskom. Sastavljena iz Hrvata, Srba, Macedonaca, Slovenaca, Arnauta, Vlaha, Turaka, Cigana, Mađara, Nijemaca, Rusa, Slovaka, Čeha i Židova, ona je zaista bila po moralu isto tako šarena. No od tih svih narodnih grupa najjaču, najjedinstveniju i najkompaktniju grupu sačinjavali su ipak Hrvati, katolici kao i muslimani, kojih je u bivšoj jugoslavenskoj vojsci bilo oko 60%, i koji su tako reći predstavljali — jezgru i srž odpora, neposlušnosti, sabotaže i defetizma u jugoslavenskoj vojsci. Prema tome skoro više od polovice t. zv. jugoslavenske vojske sačinjavali su — Hrvati. Osim toga Hrvati su u vojsci pokraj neznatnog broja Slovenaca sačinjavali — najinteligentniji, najkultrniji i najuljuđeniji dio bivše jugoslavenske vojske. Zbog toga je i najveći dio Hrvata bio u t. zv. stručnim trupama.

Zbog toga svega još za vrijeme mira u t. zv. jugoslavenskoj vojsci najveći dio Hrvata, nosio je veliku većinu srbijanske vojske — na svojim plećima i imao veliku većinu srbijanske vojske u svojim rukama. Poslovični t. zv. ćate i četni narednici jugoslavenske vojske kao stvarni nosioci reda, uprave i sve brige za čete i stožere, to su bili u najviše slučajeva — Hrvati. U bivš. jugosl. vojsci oni su sve radili, tako reći teglili za sve srbijanske časnike, dok su ovi samo podpisivali akte, — i primali plaću. Vještiji upravi, spretniji u odnošenju s ljudima, i uobće u svemu iskusniji od Srbijanaca — jer bijahu kulturniji — Hrvati su još za vrijeme mira bili dodjeljivani za sve važnije zadatke u vojsci, kao n. pr. pisare (ćate), kurire, pratioce, sprovodnike i t. d. Prema tomu svu organizaciju i upravu su doduše u svojim rukama imali srbijanski časnici, ali one spone i veze, te sitne radove kako u organizaciji vojske, tako i u administraciji, koje podržavaju organizaciju, da se ne raspe i ne ostane bez reda imali su u rukama Hrvati. Tako reći, u organizacionom i administrativnom lancu bivše jugoslavenske vojske karike su bili Hrvati, početak lanca srbijanska raja, a dočetak i svršetak srbijanski časnici.

Što se tiče stručnih trupa i tu su opet Hrvati u bivšoj jugoslovenskoj vojsci kao ljudi, najkulturniji, najuljudjeniji, najindustrijskiji i najiskusniji, najspretniji i najsposobniji, činili najveći postotak. Srbijanci su doduše osjećali taj manjak, ali kako takav kadar ljudi nisu mogli izbiti iz svojih nepismenih, tvrdih, tupih, surovih, primitivnih, neistesanih, nespretnih i neiskusnih građana i seljana, geđana i gegula zato što se uljudba stiče s nekoliko stotina godina života u stalnom kultiviranju, a ne u 20 godina života. Srbijanci su bili prisiljeni, hoćeš, ne ćeš, popunjavati svoj stručno vojno-trupni kadar ponajviše s Hrvatima. Zbog toga se nije nimalo čuditi, što su u bivšoj jugoslovenskoj vojsci telefonisti, telegrafisti i radio-stručnjaci, te uobće sve, što je imalo veze s održavanjem veza u bivšoj jugoslovenskoj vojsci bilo i pokraj časničkog srbijanskog zbora, stvarno u rukama Hrvata. Slično je bilo i u zrakoplovstvu. Doduše velika većina zrakoplovnih časnika bili su Srbijanci i Slovenci, a najmanji dio Hrvati. No mehaničari, tehničari kao i ostala posluga, za koju treba malo više kulture i civilizacije, to su opet bili — Hrvati. Na taj način bivši jugoslovenski aerodromi, iako su po komandama bili u rukama Srbijanaca, po posluzi, a to znači po onome, što avione odpravlja i udešava, da avioni mogu obavljati svoj posao, t. j. letjeti i bombardirati, bili su opet u rukama Hrvata. Isto je tako bilo i u mornarici. Po momcima i po ljudima i ona je bila sva hrvatska. Pa niti u ostalim stručnim trupama nije bilo bolje. Ja ne ću napominjati svaku pojedinu, jer to je poseban studij, i jer ću to još opširnije obraditi u posebnoj knjizi, no, da bi se shvatila uloga Hrvata u slomu balkanske fronte, nužno se moraju napomenuti i one glavne borbene udarne stručne trupe, koje su takvima prestale biti — samo zaslugom Hrvata. To su uglavnom protuavionske i protutankovske čete, te na koncu konca uobće — artiljerija. Hrvati mahom inteligentniji, i iz krajeva, u kojima su automobilizam i industrija, te druga tehnička znanja bila mnogo razvijenija, nego li u Srbiji, sačinjavali su i u tima automobilskim i tankovskim, a osobito artiljerijskim četama skoro sve, osim časnika, koji su bili nešto Slovenci, a u najviše slučajeva Srbijanci.

Zbog toga su i u automobilskim kolonama, mehaničari i šoferi bili opet Hrvati, u tankovima opet Hrvati, u protutankovskim i protuavionskim artiljerijskim četama opet Hrvati, u pješadijskim, brdskim i ostalim tvrdjavnim topovima opet Hrvati. Čak što više, prije početka rata osim Hrvata kadrovaca, bili su u artiljeriju pozvani i svi artiljerci od 40—50-tih godina, koji su bili artiljerci još u prošlom svjetskom ratu. Time se postotak Hrvata u artiljeriji još više pojačao. Na taj način kudgod je čovjek pogledao po biv. jugoslovenskoj vojsci, dakle u komandi, komori, ambulanti, telefonu, telegrafu, štabovima, aerodromu, automobilskim i tankovskim kolonama, a onda osobito protuavionskoj i protutankovskoj artiljeriji, svuda bijaše sam — Hrvat, mehaničar, tehničar, ćata, kurir, šofer, nišanđija, motorista it.d.

Pet šest nedjelja prije rata velika većina Hrvata, tako reći artiljerijsko srce biv. jugoslovenske vojske, bilo je odveženo u Makedoniju na Strumicu, Bregalnicu, Kolubaru i Nišavu. Tamo su Hrvati artiljerci trebali, da »ponesu Jugoslaviju na svojim plećima«. Tamo su oni prema planu srbijanskog generalštaba, trebali držati prema Bugarskoj frontu pod svaku cijenu, i pod svaku cijenu osigurati odstupnicu ka Solunu. Srbijanci su bili tamo poslali artiljeriju s još silnijim Hrvatima, da Hrvati kada sve krene unazad,

s tom nagomilanom artiljerijom (više, nego igdje na granici!) spriječe proboj ove fronte, i na taj način osiguraju bok i dolinu Vardara za put Srbijancima u Solun.

Na taj način može se s podpunim pravom reći, da su sve karike i konce u organizacionom i administrativnom lancu bivše jugoslovenske vojske, imali Hrvati u svojim rukama. Jednom riječi, sve što je u bivšoj jugoslovenskoj vojsci trebalo imati odlučnu i odsudnu riječ za ishod rata, kao na pr. održavanje jedinstvene komande, zatim avijacija i artiljerija, time svime odlučivali su — Hrvati.

Značenje Hrvata u slomu balkanske fronte

I baš taj momenat sudjelovanja Hrvata u tolikom broju u vojnostručnim trupama bivše jugoslovenske vojske, dodijelio je Hrvatima poslije uloge njemačke vojske u slomu balkanske fronte — najvažniju, najodsudniju, najodlučniju, i može se s podpunim pravom reći, najodgovorniju i najtežu ulogu i zadaću.

Sasvim je jasno, da je njemačka vojska u svojem pobjedilačkom zanosu, i zamahu sa svojom neprocjenjivom tehničkom opremom, i neopisivim moralnim oduševljenjem, spretnošću i znanjem bila ona, koja je izvana slomila balkansku frontu, jugoistočno bojište, i srušila Jugoslaviju i Grčku. Sa svojom ofenzivom, bezprimjernom u povijesti balkanskih ratova s fronte preko Drave, a zatim s boka preko Strume, Nišave i Bregalnice, jedinstvena »moćna i velika jugoslovenska vojska« slomila se u par dana. Prema tome isključivo — vojnička, frontalna i ofenzivna uloga u slomu balkanske fronte, svakako pripada velikoj pobjedničkoj njemačkoj vojsci.

Međutim, ona unutarnja, revolucionarna, rušilačka uloga t. j. ona uloga, koja je slom pospješila ne izvana, kao njemačka vojska, nego iznutra tako, da u toku borbe i sloma nije ništa bilo u redu, ništa bilo na mjestu, i u pravo vrijeme, ništa spremljeno i odpremljeno u pravi čas, ništa pucalo u prave ciljeve, ništa išlo kamo treba i ništa izvješćivalo kako treba, to je bila ona velika značajna i odgovorna uloga Hrvata u slomu balkanske fronte. I u toj svojoj ulozi Hrvati su se u balkanskom ratu iskazali upravo bezprimjerno. I isto onako kao što su Hrvati negda za vrijeme mira svi kao jedan glasovali protiv Srbije, protiv srbijanske megalomanije i hegemonije, protiv terora i eksploatacije, tako su i sada u ovome ratu svi Hrvati kao jedan, odkazivali poslušnost, neizvršavali naredbe, ometali vezu, širili paniku, netočno gađali, onesposobljavali tankove, automobile, avione i topove, te ostala mašinska oružja za borbu, razoružavali srbijanske raspuštene i divljačke mase. Jedno mriječi u svim ovim ratovima možda jedini, koji su najjedinstvenije i kao po komandi srušili i slomili balkansku frontu isto onako brzo — iznutra, kao što su je Nijemci još brže slomili i srušili — izvana.

Smisao uloge Hrvata u slomu balkanske fronte

Još prije samoga početka rata odziv Hrvata, uglavnom pješačtva, (jer su ostali bili pozvani još prije) spao je na svega — 30 do 40% odaziva. Ostali su ili ostajali kod kuće, ili bježali po šumama, ili odlazili u druga mjesta na pr. rođacima u goste, ili se vozikali vlakovima tamo, amo kao »divlji putnici« tražeći svoje komande.

Naprotiv u samom ratu bilo je upravo neopisivih i mnogobrojnih primjera sabotaže i defetizma od strane Hrvata u bivšoj jugoslovenskoj vojsci. Tako na pr. prema iskazu jednoga tefeloniste na upit neke vrhovne komande iz Beograda kakvi to avioni kreću prema Beogradu, telefonista-Hrvat javlja, da nekakvi idu, ali čini se da su »naši«, iako su nedaleko njega ti isti avioni bili bombardirali nekakve vojne objekte. Na drugom jednom mjestu neki vojni telefonisti Hrvati mjesto, da su javljali zapovijedi i naredbe vojnih komandi, bili su ukopčavali radio Velebit i slušali ustaške emisije. Neki se opet na pozive viših komandi nijesu uobće javljali. Jedan veoma »poverljivi« Hrvat kurir noseći vijest od armije k armiji jednostavno je sa svim tim »poverljivim« materijalom otišao kući. Na jednoj veoma važnoj željezničkoj raskrsnici komandant nadporučnik Hrvat (ostali Srbijanci viši časnici i stvarni zapovjednici iz straha od »bombardovanja« nijesu uobće došli), bacao je u vatru sva naređenja i upute, i u svojoj revnosti održavanja reda i odpošiljanja vojnih transporata dotle dogurao, da se na kolodvoru sručilo oko desetak vlakova krcatih s vojnicima, koji nijesu znali kamo treba da idu, dok se na koncu konca ne znajući što će i kuda će nijesu jednostavno razišli svojim kućama zajedno s »vrlim komandantom«, koji ih je na taj način zadržao da nijesu otišli u Srbiju, a možda u zarobljeništvo, pa i u smrt. U toku rata pontonjeri, uglavnom Hrvati ostavljali su pontone pokraj puta, usput napuštali čete, i kada su došli »vrli srbijanski borci« do Save s ono malo preostalih Srbijanaca pontonjera nesrpetnjakovića i neznalica, srbijanski oficiri nijesu bili u stanju podignuti niti jedan pontonski most. S aerodromima je obće poznata stvar. U nedjelju na Cvijetnicu išlo je kako tako, ali do Velikog utorka već se sve raspršilo. Hrvati tehničari, mehaničari, kao i ostala posluga napustili su aerodrome, i srbijanski časnici napušteni i ostavljeni bez ikakve posluge nijesu uobće mogli uzlijetati, a nekmoli obavljati neke ofenzivne lijetove. U gdjekojih srbijanskih časnika možda je još i bilo srca junačkoga, ali i takvi bez pomoćnog osoblja na aerodromima, uglavnom Hrvata, što su mogli drugo, nego stegnuti srce, blagosloviti svoje »mile srbijanske beloorlovske avione«, hvatati prvi auto i bježati u majčicu Srbiju. Među protiavioncima bila je sabotaža čak pomalo i — komična. Ponajprije svi oni stari »šicari« iz prošlog svjetskog rata nijesu se uopće razumjeli u te moderne topove, a kada su se uputili u ta čuda ovoga rata, onda su zajedno s mladima pucali na svaku drugu stranu samo ne na onu, gdje su letjeli njemački avioni. I njemački piloti gledajući tu hrvatsku protiavionsku sabotažu mora, da su se gore u zraku isto tako slatko smijali, kao i mi ovdje dolje na zemlji gledajući dim na jednoj, a avion čak na drugoj strani. Na Veliki utorak »disciplinovanost« medju tom vrstom jugoslovenskih boraca bila je već tolika, da se uopće nije pucalo, kada su dolijetali avioni, nego mahanjem pozdravljalo. Pa i što se tiče artiljerije, i ona je zaslugom Hrvata zakazala na svim obrambenim linijama balkanske hronte, a najviše na liniji Nišava, Kolubara, Bregalnica, Struma i Vardar. Tu je još pet, do šest nedjelja prije rata bilo poslano sve, što bijaše dobar i vrstan strijelac i artiljerac, a uglavnom Hrvat, da na — život i smrt osigura bok bal-

kanske fronte, i po tome odstupnicu za slučaj, da velika i moćna, nedjeljiva i nepobjediva jugoslovenska vojska postane nemoćna, pobediva i sklona junačkom bežanju dolinom Vardara u Solun, i onda dalje kud im odrede njihovi veliki, moćni i nepobedivi demokrate i saveznici s Albiona. I zaista u času velike njemačke ofenzive na Nišu, Pirotu i Skoplju kada je došao čas, da se Srbija bori i spasi do posljednjega hrvatskoga artiljerca, na Nišavi, Strumi, Bregalnici i Vardaru — zakazala su topovska ždrijela ispod hrvatskih ruku, i sve je krenulo naopako. Na toj obranbenoj liniji — zaslugom Hrvata, sve je pucalo u — prazno, a ono pak što nije pucalo, to je pobacalo zatvarače, iskvarilo sprave za ciljanje, pa zatim ili pobjeglo, ili se predalo. Srbijanci vidjevši, da je njihova najčvršća, najvažnija i najodlučnija obrambena linija, koja im je trebala osigurati i odstupnicu, i koja je radi toga trebala borbom na život i smrt neprijatelja jednostavno zatrpati i zasuti svojom topničkom vatrom, zakazala i zanijemila zbog hrvatske sabotaže, te su na svim dijelovima te fronte Nijemci počeli nadirati upravo nevjerojatnom brzinom, i počeli su bježati na sve strane kao bez glave. Ostaviše fronte, ostaviše linije, ostaviše komande, ostaviše »herojsko Kosovo«, ostaviše beloorlovski Kajmakčalan, ostaviše topove, i svoje žene, djecu, i narod svoj, i zemlju svoju. Jednom riječju ostaviše sve, samo da sebe spasu. I zaista Srbijanci, iako nikada ne bijahu iskreni, i u pravu, kada se govorilo o Hrvatima, ovaj puta su imali pravo, Hrvati ih zaista udesiše. I ne samo njih, nego uopće cjelokupnu frontu.

No osim ovih par nabrojanih činjenica, te uočenih momenata iz rušilačkoga rada Hrvata u rušenju reda, zapta, organizacije i uprave, te onesposobljavanju brzoglasnih i brzojavnih veza i zrakoplovstva, pa zatim u onemogućivanju točnog artiljerskog gađanja u bivšoj jugoslavenskoj vojsci još je nneizmjeran broj činjenica i momenata, na kakav su sve način Hrvati — iznutra slomili jugoslavensku vojsku, te u nekoliko dana doveli balkansku frontu u tako stanje, da je Nijemcima sve išlo tako brzo, lako, jednostavno i sigurno od ruke.

Nijemci, pa onda odmah mi — Hrvati!

Nesumnjivo odsudnu, udarnu i konačnu ulogu u razbijanju i slomu balkanske fronte imale su — njemačke upravo nepobjedive i nesalomljive čete. Bombardirati Beograd, i s prvim danom odmah ušutkati beogradsku radiopostaju, taj mozak srbijanske promičbe, i izvor srbijanskog oduševljenja za rat i mržnje na sve, što je disalo antiversajski i antirevizionistički, pa zatim bombardirati ministarstvo vojske bili su »volltreferi« njemačkog zrakoplovstva, čime su već prvi dan Srbijanci ostali bez komande i bez promičbe. Tako reći ostali su bez — mozga, koji ih je trebao u ratu voditi, i bez srca, koje ih je trebalo oduševljavati. I to je, a da možda i nije još poznato, podpuno slomilo, i onako već po sabotaži i defetizmu Hrvata, slomljeni duh i red bivše jugoslovenske vojske. I ne priznati tu činjenicu i takvu ulogu njemačke vojske u slomu balkanske fronte koliko za sve ostale vojske posebice, toliko i za sve zajedno, koje su sudjelovale u proboju balkanske fronte, to bi bilo onako slično precjenjivanje

svojih posebnih uloga i zasluga na račun Nijemaca na kakav su račun svojevremeno Srbijanci precjenjivali svoju ulogu i svoje zasluge, tvrdeći mimo Francuza, i na račun Francuza, da su na solunskoj bitci Srbijanci imali glavnu ulogu i odsudnu riječ u prodoru i slomu solunske fronte.

Nijemci su imali ulogu rušiti i slomiti jugoistočnu frontu izvana. I oni su tu svoju ulogu — *izvršili što se časnije i slavnije moglo.* Međutim, uloga Hrvata nije mogla biti takve naravi. No prema svima prikazanim činjenicama — *Hrvati su rušili i srušili jugoistočnu odnosno balkansku brontu iznutra.* I baš zbog toga uloga Hrvata u razbijanju bivše jugoslovenske vojske i slomu balkanske fronte još je značajnija i zasluge jošte veće.

Prema tome poslije njemačke vojske, koja je u slomu balkanske fronte *bila najaktivnija i najdjelotvornija, i zbog toga po ulogama najznačajnija, a po zaslugama najveća,* Hrvati, koji su po svojoj aktivnosti i djelotvornosti od svih ostalih naroda, koji su sudjelovali u slomu balkanske fronte bili najaktivniji i najdjelotvorniji, imaju po tome od svih ostalih naroda — *najveću ulogu, a s time u vezi i najznačajnijih zasluga za slom balkanske fronte.*

U lomljenju frontova, zapta i organizacije, te uobće sveukupnoga vojničkoga i upravnoga poredka bivše Jugoslavije, Hrvati su poslije njemačke vojske dali najviše, kako u krvnim žrtvama, tako još više u naporima, da se sabotažom i defetizmom, pa i aktivnom ofenzivnom borbom u ustaškim jedinicama bivša jugoslovenska vojska i njezini frontovi što prije slome, rasprše i unište, a ostaci vojske rastepu i razoružaju. I dok su mnogi ostali došli poslije Nijemaca i Hrvata, kada je bilo sve gotovo, Hrvati su u toku rata aktivnom borbom odostraga, a Nijemci sprijeda lomili i konačno slomili Jugoslaviju i po tome sveukupnu jugoistočnu i balkansku frontu.

Zbog svega toga svakako uloga Hrvata u slomu balkanske fronte nije tako velika kao uloga nepobjedive njemačke vojske. No u odnosu prema svojim mogućnostima i prilikama u kakvima se hrvatski narod nalazio u času rata, te prema svojem broju boraca, s kojima je raspolagao, a još više prema svojim djelima poslije uloge njemačke vojske, uloga Hrvata u slomu iste te fronte između svih ostalih naroda, koji su sudjelovali u lomljenju te fronte je — *najuzornija, najzavidnija, najznačajnija i najzaslužnija.* Zbog toga više, nego svi ostali, isključivši Nijemce, Hrvati mogu biti ponosni, da su svoju ulogu u slomu balkanske fronte — *izveli u duhu tradicija hrvatskih vojničkih podviga i u savezu s njemačkom vojskom izvršili svoj vojnički posao u slomu balkanske fronte onako, kako su to od Hrvata očekivali oni, s kojima su se Hrvati još u prošlom svjetskom ratu rame uz rame borili i ginuli na istim barikadama, na istim frontovima, a protiv istih neprijatelja.* A ta uloga Hrvata u slomu balkanske fronte nije bila neznatna.

U slomu balkanske fronte uloga Hrvata i Hrvatske nije bila — *prolazne naravi kao kod drugih naroda, koji su sudjelovali u slomu te fronte.* To znači preko Hrvatske, po ulozi i zaslugama Hrvata Nijemci se nisu služili Hrvatskom kao prelazom, a Hrvatima kao pomagačima na tom prelazu za odašiljanje i za zauzimanje položaja, koji su bili potrebni, da se slom izazove što brže. Još manje je uloga Hrvata u slomu balkanske fronte bila — *isključivo okupatorske, a osobito pasi-*

vističke naravi. To znači u slomu balkanske fronte Hrvati nisu sudjelovali tako, da su na frontu — došli na svršetak, pa u frontu uskočili kao »Jovo na gotovo«, kao recimo Srbijanci na Kajmakčalan, a Englezi na Marvu, te njima slični junaci iz prošloga svjetskog rata, koji nisu kroz cio rat samo čekali kao »Jovo na gotovo«, nego čak i cio rat na frontama gubili bitke, pa onda koncem rata na tuđoj muci okupirali sve do čega su došli. Naprotiv izuzevši Nijemce i njihovih krvnih žrtava, Hrvate je balkanska fronta stajala truda, muke, brige i krvnih žrtava, više, nego sve ostale, koji su sudjelovali u tome ratu. I u odnosu prema svima ostalima u slomu. balkanske frote, izuzevši Nijemce, između svih ostalih, koji su sudjelovali u slomu balkanske fronte — jedino uloga Hrvata je bila aktivistička, djelotvorna i ofenzivna, te bila vezana s djelima, koja su izravno lomila frontu i utjecala, da se u slomu fronte išlo iz dana u dan naprijed k pobjedi i slomu i s takvom svojom ulogom u slomu balkanske fronte zajedno s Nijemcima Hrvati se samo mogu dičiti. Iako malen narod, ali sa svojim zaista velikim ulogama i velikim djelima u slomu balkanske fronte, koje su Hrvate stajale teških i krvavih žrtava u zajednici s velikim njemačkim narodom, i još većim ulogama i djelima njemačke vojske u slomu balkanske fronte, Nijemci i Hrvati rame uz rame slomili su prvo Jugoslaviju, a time i balkanku frontu u ovome ratu, kada im već nije bilo moguće, da tu balkansku frontu rame uz rame slome još u prošlom ratu. S obostranim velikim i značajnim ulogama između svih ostalih naroda, koji su sudjelovali u slomu bakanske fronte Nijemci i Hrvati učinili su eto — veliko djelo. Slomom Jugoslavije slomljen je poslije Engleza najzadrtiji, najuporniji, najtvrdoglaviji i najkrvoločniji versajac na Balkanu, te ostvarena Nezavisna Država Hrvatska, a slomom Jugoslavije i Grčke t. j. balkanske fronte slomljen je versajski Balkan, i time velikom zaslugom Hrvata, i još većom zaslugom Nijemaca i ovaj dio stare versajske Evrope sveden je i uklopljen u novi i antiversajski evropski duh reda i rada, te sreće i blagostanja.

Ante Oršanić

HRVATSKO-SLOVAČKE VEZE

Zadnji posjet Hrvata u Slovačkoj t. j. predstavnika hrv. novinstva u tijeku ovoga ferija pružio nam je nove izljeve srdačnih simpatija, koje međusobno goje oba mlada državna naroda srednje Europe.

Za Hrvate, koji poznaju Slavenstvo iz knjiga i novina, Slovačka je još uvijek premalo poznata.

Slovačku treba vidjeti i osjetiti!

Tome je dao prilike ministar slovačkog domobranstva general Ferdinand Čatloš svojim pozivom, da urednici hrvatskih novina posjete slovačku vojsku na sovjetskom ratištu. Mi smo prokrstarili Slovačkom i u težnji, da vidimo sjajne uspjehe jedne mlade armade došli smo do Lavova, u kojem štacioniraju i slovačke čete. Mi smo Hrvati bez sumnje vojnički narod sa slavnim tradicijama i od zadnjeg rata do danas jedan dio hrvatskih boraca u ustaškoj organizaciji uzgajao je i nastavljao ove svijetle i sjajne tradicije vojničkih vrlina hr-

vatskog naroda, tako da se neprekidni niz vojničkih svojstava Hrvata održao. Dotle su Slovaci razvili svojom redovitom vojskom vojnički duh slovačkog naroda u zamjerne visine, ali veliki ratni uspjesi ustaške organizacije i njezinog Poglavnika prešli su daleko granice naše drage Hrvatske. Mi smo bili ponosni kad smo čuli iz usta samog generala Čatloša najlaskavije izraze simpatija za Hrvatsku i Poglavnika i stekli smo dojam da je međunarodni faktor, da se o njoj vodi računa i da je ona kroz državu dobila svjetsko priznanje. U toliko više radovali su nas preteče državne samostalnosti nas Hrvata — Slovaci i njihova armada. Slovačka vojska predstavlja odgojnu i obranbenu snagu Slovačkoga naroda. Ona se odhrvala opasnostima invazije svojih susjeda u časovima proglašenja i ostvarenja svoje državne samostalnosti (14. III. 1938. Bečka arbitraža) u časovima slovačko-poljskog rata kao i u značajno naglašenoj borbi slovačkog naroda protiv boljševizma, čiji su valovi zapljuskivali Tatre i slovačke ravnice, zahvaljujući nemogućoj zajednici s češkim pokroviteljstvom.

Prisustvovali smo prijavcima i mimohodima slovačkih četa. Slovački vojnici su prvorazredna vojska, vojnički dobro odgojena, u stezi i zaptu vođenja, čestito obučena i hranjena, sa sjajnim vojničkim duhom, koji se osniva na nacionalnoj svijesti, duboko ucijepljenoj od Hlinke, Tise, Tuke, Macha, Murgaša i ostalih narodnih boraca slovačkoga naroda. Na naša pitanja o tome zašto se bore slovački vojnici u ovom ratu, odgovarali su nam slovački seljaci u vojničkoj odori — pravi oboružani narod: mi smo svijesni da se borimo proti židovskoj bandi — tako odriješito svijesno i odlučno, da o tome nitko nije mogao posumnjati, da to doista nije tako. Čitali smo pisma slovačkih vojnika, koji su kroz češku školu stekli neku sentimentalnu sklonost prema slavenstvu i Rusiji, iz kojih proizlazi da ih ovaj rat potpunoma izliječio od ove češko-slavenske bolesti. I oni, koji su bili zaneseni nekim nebuloznim maglovitim komunizmom podpuno su se raztrijeznili od simpatija za boljševizam. Vidjeli su u Rusiji kod Sovjeta pakao, pakao u selu, pakao u kolhozu, pakao u gradu, pakao u crkvi, pakao u kasarni — nažalost i opustošenja svih naroda pod jarmom srpa i čekića i osjetili su da je njihova domovina — Republika Slovačka, — raj, pravi slovački raj i da za svoju slovačku slobodu i za slovačko blagostanje u Slovačkoj državi vrijedi i svoj život žrtvovati, poginuti na polju slave, za vlast i sreću slovačkog naroda.

I vidjeli smo i susretali smo i slovačke grobove, osim grobova njemačkih vojnika, koji su pokopani uz cestu s križem i njemačkim šljemovima; nailazili smo i na slovačke šljemove i slovačke križeve, na slovačke ratne žrtve. Mi smo im, Hrvati, odali počast. Duboko smo poklonili glave, zamislili smo se u ovaj darak u krvi, koji prinose Slovaci pobjedi civilizacije, uljudbe i prosvjećenosti na oltar nove Europe, u kojoj su i oni kao državni narod već slavodobitno uključeni i priznati.

I baš u to vrijeme stigle su vijesti iz domovine, da su prve hrvatske dobrovoljačke čete pošle na istočno sovjetsko ratište. Naš nacionalni ponos je porastao. Njemački generali s kojima smo objedovali u poljskim ručkovima stožerima slovačkih i njemačkih jedinica, s poštivanjem su se sjećali hrabrosti i nepobjedivosti, i nama je kao sinovima toga naroda bilo drago, da ćemo i mi sa svoje strane izvršiti prema toj novoj Europi, u koju smo uvršteni, svoju dužnost. Hrvatski zrakoplovci, hrvatski mornari i hrvatski pješaci osvjetlat će obraz svojoj državi i svome narodu. Slovaci su dobili u Hrvatskoj novog saveznika, s kojim ih saveznikom vežu stare veze iskrene suradnje iz doba borbe i patnja, kao i danas u danima uspostave naših država i državnih pobjeda.

Slovaci nisu samo vojnički narod, oni razvijaju i na području duha i materijalnog napredka neslućene uspjehe. Kad se danas kaže da je Slovačka zemlja blagostanja, zemlja zadovoljstva, onda to treba doslovce i tako shvatiti. U Slovačkoj danas čovjek može dobiti svega što ljudsko srce želi skoro bez ikakovog ograničenja i karata, sve to uz cijene, koje su vrlo umjerene. Slovačka valuta, slovačka kruna, je dobro stojeći novčani sistem srednje Europe. Slovački izvoz je vrlo snažan, tako, da je trgovačka bilanca aktivna, a uvoz zaostaje za izvozom. Slovačke trgovine pune su robe kako manufakturne, tako i špeceraja, te kožnih prerađevina i svih drugih proizvoda. Židovsko pitanje je bilo upravo u stanju konačnog dovršenja, jer je postalo zaoštreno zbog židovskih političkih simpatija za protivnike slovačke stvari, i zbog materijalne znatnosti udjela židova u slovačkom narodnom gospodarstvu (5 miljardi slovačkih kruna).

Slovačka kultura nalazi se u cvatućem usponu. Slovačke knjižare predstavljaju u Bratislavi i u svim drugim većim mjestima slovačke republike krasan uzorak za svakog knjižarskog sladokusca. Slovaci imaju u Bratislavi reprezentativnu knjižaru: Slovensko Kniho-kupechu, gdje možete dobiti skoro sva slovačka izdanja i sve slovačke knjige i časopise. U istoj palači nalazi se uredništvo i tiskara »Slovaka«, stranačko tajništvo slovačke Hlinkine stranke narodnog jedinstva. Malo dalje je Urad Propagandy sa STK i svim drugim odsjecima, vrlo moderno uređen i vrlo agilan, te izdaje zidne novine i razna druga pučka i ostala izdanja (biltene etc.). Posjetili smo i lijepo uređeno uredništvo »Gardiste«, organ Hlinkine garde, gdje su nam spremno prikazali rad ovog uvaženog slovačkog dnevnika.

Nas Hrvate su uvelike zadužili naši izvrsni prijatelji: gg. Študenc, Kovar, dr. Grebert, dr. Mečiar, Hano i Ohrival, Janeček, Tido Gašpar, dr. Ambrož, Cinčik i mnogi drugi, čija imena nam ne padaju na pamet. Svuda smo bili vrlo srdačno dočekani. Banska Bistrica, rodno i radno mjesto slovačkog poslanika u Zagrebu Nj. Preuzv. Karola Murgaša, unatoč zamračivanja rasvijetlilo je vodoskoke, šetališta i ulice, priredilo banket i svečano primanje u gradskoj vijećnici. Ostala mjesta, ustanove i pojedinci natjecali su se, da nas dočekaju, prime i pogoste.

U Chorvatskom grobu našli smo u gostioničaru Galoviću pravog Slavonca, već 300 godina po predcima udaljenog iz domovine, koji je svijestan da je podrijetlom Hrvat, i koji je sačuvao sve običaje svoje stare i nove domovine. I šunka s kojom nas je častio priređena je na isti način kao u Slavoniji. Ipak nismo izumrli, iako na groblju nalazimo sve stara hrvatska imena...

Našli smo u selu abiturijenta Ferdinanda Takača, koji se osjeća svijesnim Hrvatom, i koji će se uvidjavnošću Poglavnika i ministra nastave dr. Mile Budaka posvetiti studiju Slavistike (baš Kroatistike) na sveučilištu u Zagrebu. Ne bismo bili podpuni u svom prikazu Hrvata u Slovačkoj (prvih nakon 10. IV. 1941.), kad ne bismo spomenuli slovačke prirodne ljepote: Tatre, predivne gore načičkane hotelima iz bajke, Piještane, svjetski poznato reumatično kupalište, Bradlovci veličajni mauzolej slavnom borcu generalu Štefaneku, sjajno moderno kupalište Shač, neviđene ljepote Dopsinske špilje itd. itd., a napose izvrsno hoteljerstvo, u čemu trebamo učiti mnogo od Slovaka.

Srdačnost, kojom su nas primili predsjednik vlade dr. Tuka, podpredsjednik vlade Mach, ministar narodnog gospodarstva Medricky, general Čatloš, svi politički i kulturni krugovi Bratislave, slovački novinski urednici i naši prokušani prijatelji, pokazuje nam dubinu iskrenih osjećaja koje gaje prema nama i mi prema njima. To prijateljstvo i iskrenost osjećaja ne mogu se ni procijeniti ni namjestiti. Oni su naravni — u borbi i pobijedi. **Dr. Franjo Dujmović**

Književni prikazi

DR. STJEPAN ZIMMERMANN: FILOZOFIJA ŽIVOTA

(Izdanje Hrvatske Akademije. Zagreb, 1941.)

Da neka zabluda ili čak namjerno iskrivljena istina ne prevlada razvojem života, to je jedina filozofska strast i životna misija Dra Zimmermanna. Njegov aksiom: na životu se krvavo osvećuje nepriznavanje istine — neprestano pokreće njegove misli u smjeru uočavanja onih istina, na kojima počiva moralno vrijedni život pojedinca i zajednice. I štogod se naš filozof dublje uživljava u današnji, društveno poremećeni život odkrivajući otvoreno, nesmiljeno i u Hrvatskoj možda najsmionije, kad to jest i nije popularno, svu nevolju, zablude i tragičnost modernoga čovjeka, to recipročno kod njega raste vjera u osnovna načela, prema kojima kulturna filozofija mora gledati našu današnjicu. »Ako je istina i pravda apsolutni postulat čovječanstva i time kulturnoga napretka, onda se od njega — a time i od kršćanstva — udaljuje ona životna praksa, u kojoj prevladava neistina i nepravda«. (III.).

»Filozofija života« je u svojoj golemoj obuhvatnosti (V. 494. str.) grandiozan nastavak i završetak jedinstvene rasprave u dosadašnjim knjigama »Filozofija religije« (2 sveska, 1936./37.) i »Religija i život« (1938.). Svega dakle, u hrvatskoj filozofskoj književnosti najveći i najdublji ciklus, četiri velike knjige o smislu ljudskoga života, o filozofiji, koja moralni smisao života svodi na religiju i tako upućuje na kršćanstvo. U ovoj knjizi (kao i u prijašnjima pisac polazi putem logike u opravdanju ili dokazivanju istinitosti teističke filozofije o životu. Samo na sigurnosti o eksistenciji Boga pisac uvijek novom svježinom i posve jednakom sigurnošću izgrađuje savkoliki nazor o životu; a taj nazor odpočinje sustavnim izgrađivanjem noetike lupajući odmah u početku po skrajnjem skepcitizmu tražeći neprestano i neumorno u novim misaonim spojevima, a ne plašeći se nimalo izvjesnih ponavljanja, računajući svejednako na novog čitatelja, spoznaju, da za svaku zbiljsku promjenu mora postojati uzrok. U tome spoznajnom načelu uzročnosti dobiva čitavo filozofiranje svoj sigurnosni temelj na prijelazu iskustvenih granica — u metafizički nazor, najprije o Bogu i u njemu naših života.

Inače je težište knjige postavljeno u dva velika poglavlja o Moralnom i religijskom smislu života (209—250.), dok je svoj omiljeli problem o Kršćanskoj filozofiji (254.—285.) pisac ovaj put postavio definitivno zaokruženom temeljitošću i jasnoćom. Vanredno su poučna za čovjeka, koji se ex professo ne bavi filozofijom dva poglavlja: Suvremena filozofija života prema religiji (286.—303.) i »Racionalno u filozofiji života« (304.—311.). Tu su jasno prikazane i kritici podvrgnute misli Jonasa Cohne, Dilthey-a, Sprangera, Ebbinghausa, Messera, Maxa Schelera i Bergsona, te suvereno vis-a-vis njih postavljeno Opravdanje kršćanske filozofije života (312.—325.)

Sadržaj knjige u razgovoru (411.—464.) je punina zrelosti i misaonosti kojom može raspolagati jedan filozof, koji je cijeli svoj život posvetio samo filozofiji. To je Symposion mudrosti između dva lica, dva nazora, dva svijeta; zapravo između istine i neistine; najdublja borba ljudskoga duha s tajnama života; dijalog sveobuhvatne sažetosti i jedrine, u kojemu je pohranjena sva povijest i čitavo iskustvo filozofije kao nauke i filozofa kao čovje-

ka. Izdiže se kao samostalan i neporušiv dio ne samo ove knjige nego i čitavoga ciklusa piščeve filozofije, koja kao i Danteova pjesma završava s himnom ljubavi.

Pisac je knjigu posvetio tisućgodišnjici kršćanske kulture hrvatskoga naroda (641.—1941.) u uvjerenju da je »opstanak hrvatskoga naroda bio vezan uz kršćanstvo« i da je baš danas u jubilarnoj godini, koja je Providnošću postala i oslobodilačkom, problematika, čije se rješavanje nalazi u kršćanskoj filozofiji života, s gledišta narodne i kulturne povijesti napose aktualna.

Ova je knjiga izdana u času, kada naša omladina, zabavljena važnim državnim poslovima, nema dovoljno mira i sabranosti, da je počme, ne čitati — nego ponavljano razmatrati. Ali doći će brzo njezino vrijeme, a onda će naši mlađi naraštaji biti sretni, što im je jedan dubok, misaon i savjestan čovjek u najkritičnijem času pružio dragocjeni putokaz za stvaranje lične i narodne kulturnosti, moralnosti, religioznosti i sreće. **D. Žanko**

JOSÉ ORTEGA Y GASSET: POBUNA MASA

(preveo dr. Zlatko Gašparović — Anali naših dana, Zagreb 1941.)

Knjiga ovog španjolskog mislioca, filozofa je kulturni prilog krizi našeg vremena na prekretnici. O toj krizi sam i ja već svoju kazao, i zna se, da ja tu gledam u skladu s Nizozemcom Huizingom na kršćanske naočale. Za me je ta kriza u prvom redu moralne naravi, ma da nisam slijep za njene političke i socijalne momente.

»Prezir čovjeka početak je mudrosti«. Tako bi se često moglo reći *cum grano salis*. Zato mi je središnja misao knjige, da masa nije zvana da vodi, mila. No inače je knjiga pisana s liberalističkog, s demokratskog stanovišta. Ona utvrđuje i sama, da je »čovjeka-masu« rodila demokracija, koja se izvrgla u »hiper-demokraciju«, da ga je razmazila, učinila od njeg »tatinog sina«, gospodičića: i sad »senjorito« usprkos svoje ograničenosti, čak i svijestan svoje ograničenosti, hoće da bude u prvom redu društva, hoće da vodi. Kad to utvrđuje, čovjek bi očekivao, da će se vidjeti u daljnjem izlaganju, da je demokracija u nečem pogriješila. Već Montesquieu je tvrdio, da demokracija mora počivati na »kreposti«, a i naš Matoš je pisao, da bi tu trebalo da vode najbolji, da onda bude neka vrsta aristokracije (ne one dakle po krvi). No naš filozof nalazi samo hvalu za demokraciju, što je digla nivo čovjekovih želja, i on čak i sada nalazi medicinu u tom, da obećaje našem gospodičiću nova polja sanja, želja, lasti i slasti. Evropski narodi su pokrajine, koje da treba da se ujedine u nadnarod, u novi »narod«, u evropski narod, i eto novih mogućnosti. Ne, kultura treba da uči u askezi, odricanju, inače smo izgubljeni. Svako rješenje, koje kultivira goli »bios« dovodi nas do međusobnog klanja, i to sve bezobzirnijeg i sve teoretski obrazloženijega. Kriza je moralna, i valja se vratiti načelima vjere, načelima prirodnog morala (ako ne kršćanskog). Kod našeg filozofa tata kaže sinčiću: »Evo ti Evrope... Ne deri se, umiri se...« A sinčić, senjorito jednako i sve više luduje i razbija oko sebe, mahnita i siluje...

Ne može se zanijekati knjiga je pisana duhovito, kako već liberalci znadu pisati, ali duhovitost nije isto što i duh. Pisana je finim jezikom, jednostavnim, jer samo jednostavno je klasično. Ali ipak u biti knjiga je zastarjela, ona se vraća unatrag, ona ne vidi... Zašto je sinčić razmažen, zašto je »nezahvalan«,

zašto se ne brine, da dođe do povjerenja, da kultura ima svoje uvjete (i t. d.), tko ga je razmazio? Pisac brani Kineze, što oni daju da plemstvo ide od sina na oca, a ne da ide od oca na sina, kako je to bilo u Evropi. Znači, sin baca svijetlo na oca. Pa dobro. Kakvo onda svijetlo pada na oca, čiji se sinčić ovako obijesno i ludo vlada?

Milo mi je čuti, da i demokraciju treba da vodi i da ju je vodila elita. Ali problem auktoriteta bez vjerskih načela ostaje nerješiv. Taj problem se u knjizi uobće tura u pozadinu. Ja razumijem i liberalca i, kako su oni sred moderne slobode istraživanja, sred zabluda i naopakosti vjerskih ljudi i ustanova mogli doći do svog stava. »Duha ne gasite«, kliče svećenicima o Duhu Svetome apostol Pavao. Ali oni su često odlični vatrogasci. To znam iz iskustva. Premda sve razumijem, ostajem pri tome, da je samo vjersko rješenje ispravno.

Ako ima Boga, potrebna je askeza i ograničenje želja. Ako li ga pak nema, onda ne će ni u Panevropi sinčić naći zadovoljenje svih svojih željica, i ja tu ne vidim izlaza. Jer ako Boga nema, ima mirijade, neizmjerno mogućnosti, mora ih imati, da čovjek ne bude zadovoljan. Tek u slučaju, da postoji Providnost Božja, može svaki čovjek (ako se uzda) reći, da je za njega nešto tu udešeno, da ne očaja i da ne klone. I osim toga, askeza onda ima smisla.

Svakako je pitanje »pobune masa«, za koje pisac ne misli, da prijeti propašću Evrope, ali ipak misli da prijeti možda komunizmom (str. 206.), svakako je to pitanje danas prvorazredno. Dijagnoza je djelomice dobra. Masa, nelojalna masa je tu. O onoj sredovječnoj »lojalnosti« nema u nje ni govora... Čini se, da joj autoritativni režimi imaju da stave malo brnjicu... Zanimivo, da Bog svakoga kazni njegovim grijehom: i sad se masa, odgojena od »hiperdemokracije« survala na svoju majku; tako glasi naime optužba našega filozofa.

Knjiga je pisana pro domo, ali je puna zanimivih pojedinosti i tvrdnji. Ona traži historijski kontinuitet, vodstvo elite, što se ne da zabaciti. Čita se lako, te može našim piscima služiti za uzor, kako se piše. A piše se jednostavno, ako se hoće pisati klasično. I piše se stvarno, a ne verbalistički: Zato se ni ja ne bojim pisati po svome uvjerenju, i ne bojim se uplitati u sve — vjerski jezik. (Znam, da odudaram od običnoga, a to i hoću).

Obzirom na evropski »narod«, ukoliko bi on pridonio nešto rješenju krize, mi djeca radia ne možemo se tome opirati. Davna je to želja, to je bila želja Napoleonova. Ali je pitanje, u kom je obliku danas moguće i dali je moguće novo kakovo izdanje sredovječne res publicae christianae?

Središnja misao ove knjige Gassetove o čovjeku — masi je odlična tema za meditaciju i tko bi ovu središnju misao temu Geotheove pjesme Zauberlehrling proučio, promeditirao do kraja, uvidio bi istinu one riječi: perditio ex te, Israël! i ujedno bi našao ključ budućnosti i ako tek djelomično. Ali tko još hoće da misli? Nemo est qui cogitet, lamentira Jeremija... S njim se slažem ja već odavna, s njim vješa svoju tužnu harfu nad vode babilonske i naš španjolski filozof.

Dr. Drago Čepulić

— Poglavnik Nezavisne Države Hrvatske primio je članove biv. Hrvatskog Sokola, koje je uvrstio u Ustaški pokret.

— U »Narodnim novinama« objavljena je zakonska odredba o Ustaškoj nadzornoj službi, koja obuhvaća Ustaško redarstvo, Ustašku obavještajnu službu, i Ustašku obranu. Na čelu Ustaške nadzorne službe postavio je Poglavnik državnog tajnika Eugena Kvaternika.

15. kolovoza.

— U Zagrebu je svečano proslavljena obljetnica smrti Andreja Hlinke

— Poglavnik je primio predstavnike građanstva, političkih i kulturnih društava u Zagrebu.

19. kolovoza.

— Hrvatski umjetnici odputovali su u Njemačku, kao gosti njemačke vlade. Naši umjetnici bili su svuda srdačno dočekani.

— Bivši Poglavnikovi branjenici iz »makedonskog procesa« predali su Poglavniku zahvalnu adresu, što ih je branio i time uspostavio hrvatsko-makedonske veze.

23. kolovoza.

— 3.300 radnika, članova Hrvatskog Radničkog Saveza, poslalo je Poglavniku brzojav, u kojem Mu izriču vjernost hrvatskog radništva.

— Bugarski list »Zora« donio je vrlo lijep članak o važnosti pristupa narodnih zastupnika b. H. S. S. u Ustaški pokret.

— Admiral Jakčin posjetio je hrvatske dobrovoljce u Njemačkoj.

— Izrađene su prve hrvatske marke, koje predstavljaju slike pojedinih hrvatskih mjesta.

25. kolovoza.

— U Poglavnikovom dvoru na Markovom trgu pristupile su u Ustaški pokret i ženske grane b. H. S. S.

— Predstavnici hrvatske Ustaške mladeži otputovali su na svečanost Hitlerove omladine u Breslau.

26. kolovoza.

— U Sarajevu je blagoslovljen temeljni kamen novog radničkog obiteljskog naselja, nazvanog »Husein beg Gradašćević«. Posveti temeljnog kamena prisustvovao je ministar udružbe dr. Lovro Sušić.

— 600 revolucionaraca, koji su u Zagrebu pravili demonstracije protiv »ujedinjenja« dne 5. prosinca 1918. uvršteni su po Poglavnikovoj naredbi u »pričuvnu bojnicu 5. prosinca 1918«.

— Započeli su trgovački pregovori između Nezavisne Države Hrvatske i Švicarske.

— U Führerovom glavnom stanu sastali su se po 11. puta Führer i Duce.

31. kolovoza.

— U hrvatskom novinstvu počeli su se objavljivati dokumenti o uhodarskom djelovanju američkog generalnog konzula u Zagrebu. Rad tog konzula bio je uperen protiv Nezavisne Države Hrvatske.

Glavni urednik: prof. Ivan Oršanić, Zagreb, Tomašićeva 1. — Za redakcioni odbor uređuje: Đuro Teufel, Zagreb, Berislavićeva 14. — »Hrvatska Smotra« izlazi jednom mjesečno. List izdaje konzorcij »Hrvatske Smotre«. Predstavnik konzorcija i odgovorni urednik Mato Nikšić, Zagreb, Medulićeva 2. —
Uredništvo i uprava nalazi se u Zagrebu, Marovska 28a.

HRVATSKA SMOTRA

GOD. IX. STUDENI 1941. BROJ 11

ZNAČENJE PRAVAŠTVA U ŽIVOTU HRVATSKOG NARODA

Ante Starčević je najizrazitiji nosilac i tumač svih životnih težnji hrvatskog naroda. On je u svojoj najranijoj mladosti osjetio slobodarske zamahe, koje je francuska revolucija ubacila u dušu svih naroda, ne možda stoga, što bi ta revolucija donijela nešto novoga ili nešto specifično zapadnjačkoga ili napose francuskoga, nego jednostavno s razloga, što je dozrijelo vrijeme tih ideja. Netko je tek trebao dati prvi udarac. Na Starčevića je bez sumnje mnogo djelovalo madžarsko presizanje i zadiranje na naš životni prostor, pa je to jače i jasnije osjetio sve ono, što hrvatski narod traži i što pokreće njegove životne sokove.

Svako vrijeme donosi sa sobom i svoje nazore, a svaki narod u određeno doba, kad dozori za to, daje iz sebe čovjeka, koji je utjelovljenje duše tog naroda. Sigurno je, naime, da postoji i kolektivna duša svakog pojedinog naroda i da se ona može sada jače, sada slabije očitovati u pojedinim pripadnicima toga naroda. Ta kolektivna duša je nosilac i pamtilac narodne prošlosti i sadašnjosti, a zato i budućnosti svojeg naroda.

Starčević je sigurno bio takav nosilac kolektivne duše hrvatskog naroda, pa je stoga i mogao besprimjernom jednostavnošću baciti u svijet istine, jer je istina uvijek vrlo jednostavna. On je svu svoju nauku, a to znači sve težnje hrvatskog naroda, sveo u dvije priproste jednostavne krilatice: »Bog i Hrvati« i »Hrvatska Hrvatima« Pod tim barjakom nastupa dalje hrvatski narod u svakoj zgodi. Sigurno je, da je Ante Starčević imao uza se većinu hrvatskog naroda već devedesetih godina, i da nije mogao doći dovoljno do izražaja razlog je samo u tadašnjim političkim prilikama, koje nijesu dopustile, da narod dođe do riječi.

Tako je Starčevićeva nauka bila uokvirena u jednu razmjerno malu stranku, i to je ujedno bila nesreća pravaštva. Ono je moralo postati pokret. Još je jedna nesreća bila, kad je počela stranka prava težnje hrvatskog naroda posve ozbiljno stavljati u »okvir«, koji je samo zabunom 1894. došao u program stranke prava. Stranka prava kao austrofilska stranka nije u hrvatskom narodu mogla mnogo zna-

— Poglavnik Nezavisne Države Hrvatske primio je članove biv. Hrvatskog Sokola, koje je uvrstio u Ustaški pokret.

— U »Narodnim novinama« objavljena je zakonska odredba o Ustaškoj nadzornoj službi, koja obuhvaća Ustaško redarstvo, Ustašku obavještajnu službu, i Ustašku obranu. Na čelu Ustaške nadzorne službe postavio je Poglavnik državnog tajnika Eugena Kvaternika.

15. kolovoza.

— U Zagrebu je svečano proslavljena obljetnica smrti Andreja Hlinke

— Poglavnik je primio predstavnike građanstva, političkih i kulturnih društava u Zagrebu.

19. kolovoza.

— Hrvatski umjetnici odputovali su u Njemačku, kao gosti njemačke vlade. Naši umjetnici bili su svuda srdačno dočekani.

— Bivši Poglavnikovi branjenici iz »makedonskog procesa« predali su Poglavniku zahvalnu adresu, što ih je branio i time uspostavio hrvatsko-makedonske veze.

23. kolovoza.

— 3.300 radnika, članova Hrvatskog Radničkog Saveza, poslalo je Poglavniku brzojav, u kojem Mu izriču vjernost hrvatskog radništva.

— Bugarski list »Zora« donio je vrlo lijep članak o važnosti pristupa narodnih zastupnika b. H. S. S. u Ustaški pokret.

— Admiral Jakčin posjetio je hrvatske dobrovoljce u Njemačkoj.

— Izrađene su prve hrvatske marke, koje predstavljaju slike pojedinih hrvatskih mjesta.

25. kolovoza.

— U Poglavnikovom dvoru na Markovom trgu pristupile su u Ustaški pokret i ženske grane b. H. S. S.

— Predstavnici hrvatske Ustaške mladeži otputovali su na svečanost Hitlerove omladine u Breslau.

26. kolovoza.

— U Sarajevu je blagoslovljen temeljni kamen novog radničkog obiteljskog naselja, nazvanog »Husein beg Gradašćević«. Posveti temeljnog kamena prisustvovao je ministar udružbe dr. Lovro Sušić.

— 600 revolucionaraca, koji su u Zagrebu pravili demonstracije protiv »ujedinjenja« dne 5. prosinca 1918. uvršteni su po Poglavnikovoj naredbi u »pričuvnu bojnicu 5. prosinca 1918«.

— Započeli su trgovački pregovori između Nezavisne Države Hrvatske i Švicarske.

— U Führerovom glavnom stanu sastali su se po 11. puta Führer i Duce.

31. kolovoza.

— U hrvatskom novinstvu počeli su se objavljivati dokumenti o uhodarskom djelovanju američkog generalnog konzula u Zagrebu. Rad tog konzula bio je uperen protiv Nezavisne Države Hrvatske.

Glavni urednik: prof. Ivan Oršanić, Zagreb, Tomašićeva 1. — Za redakcioni odbor uređuje: Đuro Teufel, Zagreb, Berislavićeva 14. — »Hrvatska Smotra« izlazi jednom mjesečno. List izdaje konzorcij »Hrvatske Smotre«. Predstavnik konzorcija i odgovorni urednik Mato Nikšić, Zagreb, Medulićeva 2. — Uredništvo i uprava nalazi se u Zagrebu, Marovska 28a.

HRVATSKA SMOTRA

GOD. IX. STUDENI 1941. BROJ 11

ZNAČENJE PRAVAŠTVA U ŽIVOTU HRVATSKOG NARODA

Ante Starčević je najizrazitiji nosilac i tumač svih životnih težnji hrvatskog naroda. On je u svojoj najranijoj mladosti osjetio slobodarske zamahe, koje je francuska revolucija ubacila u dušu svih naroda, ne možda stoga, što bi ta revolucija donijela nešto novoga ili nešto specifično zapadnjačkoga ili napose francuskoga, nego jednostavno s razloga, što je dozrijelo vrijeme tih ideja. Netko je tek trebao dati prvi udarac. Na Starčevića je bez sumnje mnogo djelovalo madžarsko presizanje i zadiranje na naš životni prostor, pa je to jače i jasnije osjetio sve ono, što hrvatski narod traži i što pokreće njegove životne sokove.

Svako vrijeme donosi sa sobom i svoje nazore, a svaki narod u određeno doba, kad dozori za to, daje iz sebe čovjeka, koji je utjelovljenje duše tog naroda. Sigurno je, naime, da postoji i kolektivna duša svakog pojedinog naroda i da se ona može sada jače, sada slabije očitovati u pojedinim pripadnicima toga naroda. Ta kolektivna duša je nosilac i pamtilac narodne prošlosti i sadašnjosti, a zato i budućnosti svojeg naroda.

Starčević je sigurno bio takav nosilac kolektivne duše hrvatskog naroda, pa je stoga i mogao besprimjernom jednostavnošću baciti u svijet istine, jer je istina uvijek vrlo jednostavna. On je svu svoju nauku, a to znači sve težnje hrvatskog naroda, sveo u dvije priproste jednostavne krilatice: »Bog i Hrvati« i »Hrvatska Hrvatima« Pod tim barjakom nastupa dalje hrvatski narod u svakoj zgodi. Sigurno je, da je Ante Starčević imao uza se većinu hrvatskog naroda već devedesetih godina, i da nije mogao doći dovoljno do izražaja razlog je samo u tadašnjim političkim prilikama, koje nijesu dopustile, da narod dođe do riječi.

Tako je Starčevićeva nauka bila uokvirena u jednu razmjerno malu stranku, i to je ujedno bila nesreća pravaštva. Ono je moralo postati pokret. Još je jedna nesreća bila, kad je počela stranka prava težnje hrvatskog naroda posve ozbiljno stavljati u »okvir«, koji je samo zabunom 1894. došao u program stranke prava. Stranka prava kao austrofilska stranka nije u hrvatskom narodu mogla mnogo zna-

čiti, prije svega jer zbog izbornih odredaba nije mogla doći do velikog upliva.

Ipak, velika povijesna zasluga pravaštva je u tom, da je zadojilo svaku hrvatsku dušu vjerom u konačnu pobjedu težnja hrvatskog naroda, to jest vjerom u oslobođenje i ujedinjenje cijelog hrvatskog naroda. To je i razumljivo, jer ništa ne propada. A tako nije mogla propasti ni grandiozna istina u besprimjernoj jednostavnosti i shvatljivosti nauke dra Ante Starčevića. Stranka je stradala, ali je ideja ostala, doživjevši drugog vječnog nosioca u našem Poglavniku dru Anti Paveliću. Poglavnik se u početku svog rada služio hrvatskom strankom prava kao sredstvom s razloga, što drukčije uopće nije mogao razviti svoju djelatnost. No sa samom strankom nije mogao daleko dotjerati, jer su naši ljudi uslijed prilika pohrlili u Hrvatsku republikansku seljačku stranku, vjerujući, da je tamo onaj pravi barjak, koji će dovesti do slobode.

Poglavnik nije sprječavao toga razvoja, te je i sam sve do 27. ožujka 1.925. srdačno surađivao s blagopokojnim Stjepanom Radićem. Kad se međutim pokazalo, da ti putovi imaju previše krivudastih zavoja, — a već sam rekao, da je svaka istina vrlo jednostavna! — Poglavnik je pošao svojim putem, na kojem je ostao napose poslije 20. lipnja 1.928. Tada se činilo, da vodstvo Hrvatske seljačke stranke stupa na ravnu cestu do slobode, no već rezolucijom od 1. kolovoza (ako se ne varam) pokušao je Svetozar Pribićević povesti stranputicom cio hrvatski narod.

Uvađanjem kraljevske diktature u t. zv. »Jugoslaviji« padoše i zadnje varke i opsjene: sa srbstvom nije bilo više pomirenja. Jedini izlaz bilo je kidanje svih veza, a tu je zadaću mogao izvesti samo onaj, koji je bez podmetanja rođene računice slušao bilo hrvatskog naroda i slijedio njegove jednostavne lozinke: »Hrvatska Hrvatima« i »Bog i Hrvati«. To je bio Poglavnik, koji sada više nije nastupao kao predstavnik Hrvatske stranke prava, nego kao osnivač oslobodilačkog pokreta, koji je kao ideološki nastavak, oživotvorio nauku Antuna Starčevića, to jest ostvarenje težnja cijelog hrvatskog naroda, a formalno je nov, podpuno samonikao pokret, koji je pregazio ne samo protivnike, nego i samu stranku prava u njezinim preživjelim elementima, ili — ako se drži, da je ovo loše rečeno, onda bih rekao, da je ustaški pokret visoko nad tom strankom. Pregazivši sve ostale stranke pod Poglavnikovim vodstvom razvio je barjak starčevićanstva i doveo ga do pobjedonosnog 10. travnja 1.941.

Nema nikakve sumnje, da je ustaški pokret čedo pravaške ideologije, razumljivo, sudeći ljudski, kako se to obično sudi. Inače usta-

ški pokret je čedo Poglavnikovo, kojeg je Providnost dala baš u ovim najsudbonosnijim danima, da dovede hrvatski narod do pobjede i da njegovu pobjedu u još sudbonosnijim i još težim danima sačuva, te da organizira državu, da bude sposobna odolijevati svim neprijateljima.

Kad bih ja stranačkim odnosno strančarskim očima gledao na događaje, onda bih rekao, da pravaštvo može biti ponosno zbog ovako triumfalnog uspjeha, iako se stranka prava sasušila u svojim preostatcima, jer je cijela mladost svojom razbuktalom odvažnošću pošla za Ustaškim Poglavnikom kao nosiocem borbe i bezgranične požrtvovnosti.

Dr. Mile Budak

PREDSMRTNA ISPOVIJED

Dan je sve to bliži, smrtna kosa blista,
Zamahom mi prijeti, progoni i tjera,
Uz to mirna savjest sokoli me čista,
Tješi me i krijepi moja čvrsta vjera.

Svemogući, znadem, griješio sam dosta,
Mamilo me, vuklo zabranjeno voće,
Ali duh mi vjerski praotaca osta,
A bez trunka svake pakosti i zloće.

Nepravda je pala na glavu mi mnoga,
Zlobna čeljad često sudila me krivo,
Ali je zamrzit nisam znao stoga,
Nit se ikad ikom ičim osvećivo.

Cijenio sam značaj, krjepost i poštenje,
Volio sam bijedne, slabe, progonjene,
Prezirući svakog, koj se varkom penje,
Ko i grubu silu i sve čine njene.

Svačija mi draga bijaše sloboda,
Zatočnici časni njezini i tvorci,
Odvratni mi svoga odmetnici roda,
Trutovi, laktaši, podli kruhoborci.

Za svoj narod spremno radio sam, diso,
Oteto mu želeć da mu dušman vrati,
A posljednji uzdah bit će mi i miso:
Bog i Hrvati!

Ivan K. Ostojić

ODNOS POJEDINCA I ZAJEDNICE

Odnos pojedinca i zajednice — to je jedan od zadnjih i najtežih problema sociologije, problem, koji se načelno jedino može riješiti, ako, počevši sa stanovišta iskustva i poznavanja stvarnih činjenica, ipak napustimo pojavni svijet, te se dovinemo filozofskog promatranja, koje ispituje stvari po njihovim prvim uzrocima i zadnjim svrhama. Naravno, da rješavanje problema u ovakovoj formi spada u područje sociologije samo onda, ako zadatkom sociologije ne smatramo puko opisivanje društvenih odnosa, kako su to htjeli neki sociolozi nazvavši cijelu nauku o ljudskom društvu »Beziehungslehre«, naukom o odnosima«, nego ako od sociologije očekujemo, da nas ona, pored toga što opisuje društvene odnose te nas upoznaje s raznim vrstama društvenih tvorevina, upućuje također u podrijetlo, narav i svrhu društva. To znači, da se pitanje odnosa pojedinaca i zajednice može riješiti u okviru nauke o ljudskom društvu na način koji zadovoljava samo, ako socijalnu filozofiju smatramo sastavnim dijelom sociologije.

Očiti antagonizam, koji postoji između pojedinca i zajednice privukao je pažnju gotovo svih veleuma, naročito od vremena francuske revolucije, kada su društveni problemi došli u središte ljudske pažnje. Tako n. pr. Kanta zanima pitanje »nedruštvene društvenosti«, koje on promatra s pretežno individualističkog stanovišta. Fichte ide korak dalje, te iz ljudske naravi izvodi metafizičku važnost društva. Hegel konačno polazi isključivo sa stanovišta zajednice, te se tako etički individualizam pretvara u socijalizam idealističkog smjera, po kome je pojedinac samo sredstvo za ono »apsolutno«, koje se ostvaruje u društvu. Za rješenje našeg problema potrebno je ponajprije ustanoviti pojam individuuma, onda moramo upoznati narav zajednice, zatim ćemo utvrditi njihov međusobni odnos, a najzad ćemo ukratko iznijeti, kako su pojedine doktrine teoretski a pojedina povijesna razdoblja praktički riješavali ovaj problem.

Pojedinac ili individuum je najjednostavnija građa ili elemenat, iz kojeg je sastavljeno ljudsko društvo. I to, kako proizlazi iz samog izraza »individuum«, u smislu nedjeljivosti, t. j. da se ne može dalje rastavljati na jednostavniju tvar, a da pri tome ipak ne gubi mogućnost samostalnog obstanka, kako je to slučaj kod najsitnijeg sastavnog dijela materija, nego predstavlja zaokruženi svijet za sebe, psihofizičku cjelinu. Ovako shvaćena individualnost uzdiže razumno biće na dostojanstvo osobe, pojedinac dobiva osobnost, koju možemo definirati kao naturae rationalis individua

substantia. Upravo zato što je pojedinac osoba, to čovjeka s čovjekom povezuje duboka istovjetnost zajedničke ljudske naravi, dok je istovremeno odvojen od svih ostalih ljudi neizbrisivom različnošću. A čovjek kao osoba u spomenutom značenju je praelemenat, iz kojeg je sazdana svaka ljudska socijalna tvorevina.

Veoma je važno ispravno fiksirati pojam osobnosti, jer je svako pretjeravanje u tom pogledu jednako opasno kao i podcjenjivanje dostojanstva osobe. Osoba je razumna, samosvijesna substancija. Ovdje opet nailazimo na slučaj, koji nam pokazuje, kako su pojedine grane znanosti usko povezane i kako iz jedne zablude nužno proizlaze druge. Naime, do našeg poimanja osobe moglo se doći samo tako, da se sociologija osloni u psihologiji na t. zv. substancijalni pravac, po kome je duša kao posebna substancija nosilac i uzrok svih duševnih zbivanja, dok bi u vezi s aktualitetnom teorijom, po kojoj duša nije drugo nego zbroj svijesnih doživljaja, došli do sasvim drugih i krivih zaključaka. Prema tome osoba nije prosti zbroj duševnih akata, kako bi to nužno slijedilo iz aktualitetne psihologije; niti je modalitet u kome se manifestira jedino stvarni i objektivni duh, po kome pojedinac tek dobiva egzistenciju i etičku vrijednost, kako to naučava Hegel; niti je funkcija života, koji se stalno nalazi u toku, i koji je kao jedino istinita individualnost nosilac svega bitisanja, kako to proizlazi iz filozofije Bergsona; niti je obični organ zajednice, koja predstavlja kolektivnu osobu višega reda, kako to tvrde pristaše biološko-organicističkog pravca u sociologiji. Ako igdje, to je u ovom slučaju važno držati se zlatne sredine: osoba se ne smije utopiti u zajednici, a pretjeranim naglašavanjem osobe ne smije se zapasti u atomističko-individualističko shvaćanje društva.

Za ispravno shvaćanje osobnosti potrebno je istaknuti još dvije stvari. Ponajprije da čovjeku po naravi pripada osobnost i da mu ona podjeljuje plemstvo i čini temelj njegove vrijednosti i dostojanstva. Osobnost se ne sastoji u izvanrednim sposobnostima, nadprosječnim talentima ili što više u genijalnosti, kojom je pojedinac obdaren, nego ona pripada svakom čovjeku, pa i najneznatnijem, samim tim, što je čovjek. Prema tome su također dijete, koje još nije duševno razvijeno, i slaboumnik, koji to nikada ne će biti, osobe, samo što je njihovo dostojanstvo u prikrivenom, latentnom stanju. S druge strane valja istaknuti, da čovjekova osobnost nije absolutna, nego relativna. Čovjek nije biće, koje postoji samo po sebi, nije ens a se, nego njegovo bitisanje ima uzrok izvan sebe, on je ens ab alieno, te je prema tome zavisan od absolutne, božanske osobnosti,

a pošto je prirodnom povezanošću s ostalim ljudima stavljen u društvo, u kojem jedino može živjeti i razviti sve svoje sposobnosti, to je ujedno ograničen samim tim društvom. Tako smo došli do problema društva, te prema tome moramo upoznati narav ljudske zajednice.

Nasuprot pojedinom čovjeku kao osobi, koja je slobodna i samostalna, stoji **društvo**, koje na njega stavlja zahtjeve i koje ga ograničava. Pored »jastva«, t. j. svijesti pojedinca, javlja se »mistvo« kao svijest zajednice. Ovu novu pojavu ljudskog života, t. j. društvo moramo pravo ocijeniti, ne umanjujući mu stvarnu važnost niti pretjeravajući mu značenje.

Društvo nije, kako to neki naučavaju, abstrakcija stvorena od našeg mišljenja ili fikcija nečega, što u stvarnosti ne postoji, nego je ono **stvarnost** u punom značenju riječi. I kao što duša i osobnost nisu puki zbroj pojedinih svjesnih doživljaja i životnih manifestacija, tako i društvo nije obični zbroj pojedinih njegovih članova i društvovnih odnosa među njima. Ono u svojoj obstojanosti nije tek zamišljeno i ostvareno od pojedinaca, te je prema tome u svom bitisanju nezavisno od individualnog htijenja. Isto tako država u svom obstanku i obvezna snaga prava nisu prepušteni samovolji pojedinca.

Pored svega toga društvo nije nešto, što bi moglo obstojati izvan ljudskih bića i živjeti bez njih. U društvu se stvara svijest zajednice i u narodu živi njegov individualni duh, ali ne izvan i iznad ljudi, kako se to ponekad znalo tvrditi, očito pod uplivom romanticizma i Hegelove nauke. Društvo je u svom bitisanju i biću različito od individua, koje ga sačinjavaju; ono je subjekt, koji posjeduje prava i može preuzeti obveze; ono je »osoba« u analognome smislu jedne duhovno-moralne, juridičke osbnosti. Ali društvo nije fizički egzistentna substancija, koja samostalno misli i djeluje. Zato svako pretjeravanje u personifikaciji kolektiva nužno dovodi do podcjenjivanja pojedinca kao i do nijekanja vrijednosti i značenja, koji mu pripadaju nezavisno od društva.

Iz ovako formuliranog pojma osobe i zajednice proizlazi njihov međusobni odnos u ljudskom društvu.

Pojedinac i zajednica su polarne suprotnosti napona, koji nikad posve ne popušta. Kao osoba sklon samsotalnosti slobodi, pojedinac je kao socijalno biće u stalnoj opasnosti, da mu društvo ograniči i otme ova njemu toliko svojstvena dobra. U ljudskom životu — kako kaže Kant — neprestano vlada »antagonizam nedruštvene društvenosti« i »sklonost čovjekova stupiti u društvo s kojim je stalno

spojen otpor, koji prijeti da razori to društvo«. Snage, koje izlaze iz obilju polova, samo pojačavaju ovu suprotnost. Pojačan pritisak sa strane zajednice izaziva jači odpor pojedinca, dok se, u obratnom slučaju, pojavi stanovita ljubomora društva u istom času, kada pojedinac hoće da pomakne granice i proširi prostor svog samostalnog i od društva nezavisnog djelovanja. Upravo poradi toga postaje udruživanje ljudi mnogo težim i zamršenijim problemom, nego što je to slučaj kod drugih živih bića, kod kojih se u njihovoj vrsti zasnovanoj jednakosti jedva zapažaju sporedne i slučajne oznake različnosti. Stoga Romano Guardini, koji upozorava na ovu karakteristiku, zahtijeva, da se pri udruživanju ljudskih osoba stvori »persnalni poredak«, koji će se kvalitativno razlikovati od mehaničkog, organskog i biološko-kolektivnog, koji susrećemo u tvorevinama mrtve prirode i živih bića nižih od čovjeka.

Međutim, usprkos ove na oko neuklonive oprečnosti između pojedinca i zajednice, ipak je određenje pojedinog čovjeka za društvo tako duboko zasađeno u njegovoj naravi, da društvo postaje nužnim uvjetom njegovog individualnog bitisanja, dok je njegova individualnost istovremeno neizbježiva predpostavka za obstojnost društva. Pojedinac i zajednica postoje jedno poradi drugoga i ono, što ih na prvi pogled razdvaja, u stvari ih združuje u najintimniju vezu. Možemo mirno reći, da sam pojam osobe već uključuje u sebi nešto od pojma zajednice, da upućuje na nešto obćenito, izvan sebe egzistetno. Za zajednicom stoji svaki pojedini čovjek u duhovnoj i moralnoj povezanosti, od koje se ne može ustegnuti. Individualna osoba nije samo za sebe i pred vlastitom savješću odgovorna svome Stvoritelju, nego također kao član socijalnih tvorevina nosi suodgovornost za društveno zbivanje. Baš zato pojedinac u društvu daleko nadživljuje kratki vijek svoga individualnog obstanka, te za duga razdoblja utječe na buduća pokoljenja oblikujući ih u pozitivnom ili negativnom smislu. Pri to ostaje prijeporno pitanje, da li duhovni život čovjekov u svojoj cijelosti pripada zajednici, te je posve podložan njenom utjecaju, ili postoji najintimnija jezgra osobnog života, koja ostaje netaknutom od svakog društvenog upliva. Mišljenja se razilaze tako, da n. pr. Max Scheler predpostavlja, da postoji takova, od svakog društvenog zbivanja netaknuta »intimna personalna sfera«, dok Othmar Spann kaže, da je pojedinac skroz na skroz dio društvene cjeline i da prema tome u čovjeku nema ostatka, koji ne bi bio prožet socijalnim odnosima. Čini se, da je Spannovo stanovište ponešto natrunjeno neispravnim i za pojedinca opasnim precjenjivanjem zajednice.

U okviru pitanja, u kojem su međusobnom odnosu pojedinac i zajednica, mnogo se i žučno raspravljalo, a i danas se raspravlja o problemu pojedinca i mnoštva, t. j. pita se, da li prvenstvo pripada individuumu ili masi, da li su kultura i napredak djelo istaknutih ličnosti ili kolektiva i, da li povijest čovječanstva stvaraju genijalni vođe ili pučanstvo kao cjelina. Pri rješavanju ovog problema nailazimo na veoma oprečna mišljenja, i možda se rijetko gdje ekstremna stanovišta tako jasno ispoljuju kao u ovom slučaju. Marksizam daje absolutno prvenstvo masi, dok u jakim ličnostima gleda samo eksponente te mase, slučajne vođe pokreta, koji bi se prema zakonima dijalektike morao pojaviti i bez njih, a ideje i umotvorine tih ljudi smatra pukim odsjevom gospodarskih prilika. Suprotno stanovište zauzima t. zv. individualističko shvaćanje historije, po kome je zajednica nepokretna i bezlična masa, koju tek istaknuti pojedinac pokreće i oblikuje. Tako n. pr. jedan od najistaknutijih pristaša ovog individualističkog shvaćanja, Toma Carlyle služeći se veoma slikovitom usporedbom kaže, da je masa kao slama, a veliki čovjek, heroj, koji se pojavljuje kao osnivač vjere, prorok, vojskovođa, političar, umjetnik itd., kao nebeska iskra, po kojoj se ta slama upali. I kao što je za vatru potrebno da ima slame i da ona bude suha, iako slama sama po sebi, bez iskre, ne daje ni svijetla ni topline, tako je masa potrebna za ostvarenje velikih podhvata u povijesti čovječanstva, ali ona to čini samo, ako je oplođena genijalnošću velikog čovjeka. Istina leži po sredini, i zato držimo, da je jedino ispravno rješenje ovog problema ono, koje priznaje bivstvo i vlastitu djelotvornost kako masi tako i pojedincu, a da pri tom također na području društvenog zbivanja osobu smatra prvim pokretačem i zadnjim središtem energije. Stoji izvan svake sumnje, da masa u znatnoj mjeri utječe na pojedinca. To vrijedi za bezličnu kaotičnu masu, a tim više za organiziranu i discipliniranu. Ta zavisnost pojedinaca od mase naročito se ističe na polju gospodarske djelatnosti i pri intelektualnoj izgradnji, ali ona ima vidnog upliva i pri oblikovanju svjetovnog nazora i moralnih sudova, pri čemu valja samo podsjetiti na moć navike, privlačnu snagu primjera i ukorjenjenost mnogih običaja i predrasuda. Postoji masovno mišljenje i masovno osjećanje, koje rezultira iz mišljenja i osjećanja pojedinaca, ali koje opet sa svoje strane povlači pojedinca u svoj čarobni krug. Postoji socijalna volja, koja nastaje iz volje pojedinaca, ali koja svojim odsjevnim djelovanjem u potenciranom obliku privodi pojedince aktivnosti i radu. U vezi s tim zgodno primjećuje Rümelin: »Sva djelovanja šume uslovljena su naravlju

drveta, ali neka od njih ne zapažamo na pojedinom primjerku, nego se tek pojavljuju, kada se mnogi primjerci združe u masu, kada drveće na okupu sačinjava šumu«. Bez ovog priznanja rasplinuo bi se pojam društva u isprazu riječ, koja nema stvarne podloge. Ali s druge strane vlastitu djelatnost zajednice nikada ne smijemo pretjeravati u kolektivističkom smislu tako, da pojedinca degradiramo na bezvoljni proizvod nekog naturalistički — kako to hoće Comte — ili materijalistički — kako to naučava Marx — zamišljenog društvenog zbivanja, niti smijemo osobu — u duhu Lamprechtovog prikazivanja — smatrati sporednom figurom u razvoju čovječanstva, koji da pokreću društvovno-psihičke sile. Pravi školski primjer ovakvog društvovno-psihološkog determinizma su na pr. slijedeće rečenice Ljudevita Gumplowicza: »Što u čovjeku misli nije zapravo on, nego njegova društvovna zajednica. U mehanici i optici poznajemo zakone, po kojima iz kuta upadanja možemo izračunati kut loma. Na duhovnom polju postoji sličan zakon, samo što ga ne možemo tako točno zapažati. Ali svakom kutu upadanja koje duhovne zrake u našu nutrinu, točno odgovara duhovni kut loma našeg naziranja i mišljenja.« Protiv ovakovom shvaćanju moramo ustvrditi, da je upravo suprotno istina, naime: da sva duhovna zbivanja imaju svoj začetak u pojedincu, iako često tek masa daje rezonaciju njegovu glasu i snagu njegovoj volji. Uvijek će masi biti potreban vođa i ona će, naročito u teškim i sudbonosnim vremenima, čeznuti za njim, a tragedija mnogih naroda sastoji se u tome, da u velikim vremenima nemaju velikog čovjeka. Pravo kaže Adolf Hitler: »Napredak i kultura čovječanstva nisu proizvod većine, nego počivaju isključivo na genijalnosti i djelatnoj snazi ličnosti.« I zaista, samo rijetki pojedinci se javljaju kao vođe na putu napretka čovječanstva, a masa predstavlja pričuve u kojima se gomilaju i čuvaju plodovi kulture.

Pošto su na ovakav način pojedinac i zajednica međusobno uslovljeni i jedan spram drugoga određeni, to društveni život, kako za ljudsku osobu, tako i za zajednicu, nipošto ne znači potiskivanje njihovog zasebnog života i osebujnosti, nego nasuprot predstavlja potenciranje i intenziviranje vlastitog bitisanja. Što je osebujniji, bogatiji i snažniji život pojedinaca, to će imati više sadržaja život zajednice. I obratno: što je društvo snažnije i što raspolaže s više zajedničkih dobara, to je veći miraz, kojeg ono može podijeliti pojedincu. Stoga je neprestano takmičenje između pojedinca i društva najdublja i najjača pokretna snaga u povijesnom razvoju čovječanstva. Uvijek težnja za afirmacijom pojedinca i imperativni zahtjevi društva nastupaju jedni prema drugima, pri čemu su u nadmoći čas

individualna prava, čas opet individualne dužnosti, t. j. društvovna prava, već prema kulturnom stanju određene sredine. U mladenačkoj dobi čovječanstva i naroda pojedinac je upravo zaronjen u zajednici, on se u njoj gubi. S napredkom kulture raste mu svijest o vlastitoj vrijednosti, te mu znanje i posjed materijalnih dobara postaju oruđe kojim brani svoje lične pozicije prema zahtjevima društva. S druge strane, s višom civlizacijom i profinjenom uljuđbom umnogostručuju se naši svijesni doživljaji, koji predstavljaju nove mogućnosti dodira s društvovnim odnosima. Tako pojedinac postaje mnogostran, »multipolaran« kazao bi Schäffle, i po vlastitoj potrebi on se ponovno jače povezuje sa zajednicom.

Tako su pojedinac i zajednica nerazdruživo međusobno povezani. Nema čovjeka pojedinca, koji ne bi od prvog časa svog bitisanja bio ujedno društvovno biće, a nema ni zajednice, koja bi drugačije obstojala nego u pojedincima i po njima. Ovo tajinstveno uzajamno prožimanje pojedinca i zajednice predstavlja jedno od osnovnih pitanja sociologije, te nas stavlja pred problem, da ova dva suprotna pola, koje susrećemo u svakoj društvenoj tvorevini, dovedemo u međusobno ispravni odnos. Svaki povijesni oblik združivanja daje konkretno rješenje tog problema, a koliko puta ono može biti pogrešno i neodrživo, najbolje nam svjedoče unutrašnji trzaji nekog društva ili znakovi njegova raspadanja. Stoga je neobhodno potrebno, da u sociologiji zauzmemo određeno stanovište prema tom problemu, to više, kada su s njegovim rješenjem usko povezana druga važna pitanja društvovnog života, kao što su pitanje obitelji, države, prava, vlasništva i t. d.

Bezbroj mišljenja, koja susrećemo pri rješavanju problema o odnosu pojedinca i zajednice, možemo konačno svesti na dva oprečna stanovišta, od kojih prvo daje prednost individualnom, personalnom, socijalnom elementu, te nam je poznato pod imenom individualizam, dok drugo pripisuje prvenstvo nadindividualnom, transpersonalnom, društvovnom elementu te ga u teoriji susrećemo pod nazivom kolektivizam. Na putu zlatne sredine kao kompromis ekstremnih rješenja nalazi se solidarizam. Ovom reduciranju svih shvaćanja o društvu na dva osnovna oblika individualizma i kolektivizma mnogo se prigovaralo ističući, da je ono jednostrano i da ne odgovara stvarnosti. Tako na pr. Giddings kaže, da je jedino opravdanje individualizma i kolektivizma u tome, što u abnormalnim prilikama, kako pojedinci, tako i organizirana zajednica, mogu preuzeti sve funkcije. U vrijeme pogibelji državna vlast često preuzima poslove, koji inače obavljaju privatnici i manje zajednice, dok u doba anarhije pojedinci preuzimaju djelokrug aktiv-

nosti, koji bi spadao u nadležnost države. Ali valja naglasiti, da se u ovakovim slučajevima radi o izvanrednim prilikama kratkog trajanja. Samo obzirom na ove izuzetne pojave može se, po mišljenju Giddingsovom, govoriti o individualizmu i kolektivizmu u punom značenju riječi.

Moramo priznati, da »individualizam« i »kolektivizam« u tako čistoj i isključivoj formi, kako ih je izgradila teorija, u stvarnom životu ne postoje niti mogu postojati. Čovjek je istovremeno u tolikoj mjeri pojedinačno i društveno biće, da ni u jednom času ne može podpuno zatajiti jedno od ovih dvaju svojstava u korist drugoga. Stoga, imajući pred očima svakidašnji društveni život, možemo govoriti o individualizmu i kolektivizmu samo u koliko mislimo na momentanu prevlast pojedinca ili zajednice. A to stoji izvan svake sumnje, da se u razvoju društvovnog života jedamput više naglašuje važnost pojedinca, dok se drugiput prednost daje zajednici. S ovim ograničenjem možemo prihvatiti grupaciju individualizam-kolektivizam. Ona nam je korisna s teoretskog stanovišta pri znanstvenoj sistematizaciji, jer olakšava snalaženje u bezbroju društvovnih teorija, a ona ima i svoju praktičnu važnost, jer promatrajući krajnja stanovišta lakše ćemo upoznati zadnje posljedice nekih u blažem obliku postavljenih načela, te ćemo prema njima znati zauzeti svoj stav i ujedno izgraditi svoje mišljenje.

Svako shvaćanje o društvu predstavlja u svojoj suštini pokušaj da se dovedu u čvrsti i trajni odnos dvije osnovne sile društvenog života-pojedinac i zajednica. Pri tome treba odgovoriti na tri pitanja: što je pojedinac, što se razumije pod društvom i kako se zamišlja njihov međusobni odnos. Također individualizam i kolektivizam moraju nam dati odgovor na ova pitanja.

Individualizam zamišlja i izgrađuje sebi društvo i logički i stvarno polazeći od pojedinca. Individuum je za njega logički prvo a ontološki jedino stvarno. Po tom shvaćanju pojedinac je nešto po sebi savršeno i u sebi zaokruženo; on je autonoman i autarkičan. U književnosti je ovakav tip čovjeka veoma dobro oličen u Defoeovom Robinzonu i u Goetheovom Prometeju. Istina, individualizam priznaje društvo, ali je za njega ono nešto fiktivno, što nema stvarne obstojnosti. Ono je samo prividno predmet samostalnog djelovanja i nosilac vlastitih prava. Društvo svoje bitisanje i vrijednost duguje pojedincu i isključivo u njegovom probitku obstoji. Postoje obveze prema društvu, ali su to tereti, koje je dragovoljno preuzeo slobodni individuum u svom vlastitom probitku. Društvo nameće dužnosti, ali su to — kako kaže Spann — premije, kroz čije plaćanje

pojedinac sebi osigurava zaštitu i prednosti udruživanja. Prema shvaćanju individualizma postoji samo individualna etika, a ne društvena, pa prema tome nikada društvene tvorevine, primjerice obitelj i država, ne mogu prema pojedincu nastupiti s moralnim zahtjevima, koji proizlaze iz njihove vlastite naravi i svrhe.

Sasvim protivno stanovište od individualizma zauzima kolektivizam. Dok po zadnjim posljedicama individualizma društvo predstavlja proizvoljnu tvorevinu prepuštenu na milost i nemilost htijenju pojedinaca, koji nisu već po svojoj prirodi upućeni na zajednicu, to kolektivizam jednakom odlučnošću niječi samostalni značaj individuuma smatrajući ga pukim proizvodom društva. Po mišljenju kolektivizma, zajednica je nosilac i vlasnik svih duhovnih i materijalnih dobara čovječanstva, a pojedinac je u svemu, što jest i što posjeduje, dužnik društva. U društvu počivaju sve pokretne snage ljudskog života i napretka. Društvo misli, prosuđuje i djeluje, a ne čovjek pojedinac, u kome se masovno mišljenje i osjećanje samo u individualnom lomu odrazuje, kao svijetlo kroz prizmu. Stoga je društvo prvotno, a pojedinac samo radi njega postoji. On nema posebne svrhe, pa zato posve mora stajati u službi cjeline i za nju se, ako je potrebno, žrtvovati.

Kako što bi radikalni individualizam, tako bi i krajnji kolektivizam proveden u stvarnom životu značio svršetak svakog društvenog života. Ali ipak ideje, koje su ove dvije teorije izgradile u krajnjoj cštrini, predstavljaju u stvari osnovne pokretne sile društvenog zbivanja. Čini se upravo, da se u izmjenjivanju individualističkog i kolektivističkog naziranja i društvenog uređenja može zapaziti stanoviti ritam u razvoju društvenih odnosa. Poslije razdoblja, u kojima je individuum bio potisnut i skučen, dolaze razdoblja, u kojima se svom silom ispoljila težnja pojedinaca za slobodnim razvojem, a da bi nakon toga društvo opet energično stavilo svoje zahtjeve.

U mladenačkoj dobi naroda pojedinac je usko povezan sa zajednicom, u kojoj se upravo gubi. Sva kulturna dobra su zajednička, a djelovanje je skupno. Ali odjednom s duhovnim dozrijevanjem pojedinac se osvijesti, on jače ispoljava svoju osebujnost te odlučno zahvaća u tok događaja. Ponajprije prekoračuju malobrojne jake ličnosti po društvu postavljene uske granice, a zatim postepeno postaje emancipacija pojedinca obćom pojavom. Ali ovaj proces ne odvija se do beskonačnosti, jer pri određenoj točci razvoja ponovno se pojavljuje društvo svojim neumoljivim imperativom. Da je tome tako, najbolje će nam pokazati letimičan pogled na povijest.

Prvi grandiozni prizor raspadanja društva uslijed premoći razornih individualističkih sila pruža nam svijet antike, povijest Grka i Rimljana, u razdoblju od Platona i Aristotela, po čijem je shvaćanju pojedinac još duboko povezan za zajednicom, pa do podpunog kaosa društvovnog, političkog i gospodarskog života za vlade zadnjih careva. Rimsko carstvo palo je žrtvom svojih vanjskih neprijatelja, kad je neobuzdani egoizam rastrovao svaku svijest zajednice. —

Na ruševinama starog svijeta izgrađuje se za mnogo stoljeća srednjevjekovno društvo, u kome dominira društveni duh i u kome je svaki pojedinac bio učlanjen u svoje staleške organizacije i tako usko povezan sa zajednicom. Nije u tom poretku individuum bio previše potisnut, a nije ni manjkalo na istaknutim ličnostima i genijalnim pojedincima. Što više, bili su brojniji nego u doba raspojasanog individualizma, ali su se pokoravali poretku i njihova veličina bila je u tome, što su poštivali granice, koje im je zajednica postavila zbog probitka obćeg dobra. Ponovno se pojavljuju individualističke težnje u 13. stoljeću, a naročito pojavom humanizma i renesanse. Individualistički duh se brzo probija, dok u liberalizmu ne dolazi do svog vrhunca. Zadnje posljedice individualističkog atomiziranja društva izveo je anarhizam, kako ga je u teoriji izgradio Max Stirner. Ipak se u ovom najskrajnjem individualizmu već zapažaju neke nejasno oblikovane ideje, kako bi slobodnog pojedinca trebalo povezati sa zajednicom, i tako susrećemo u anarhizmu dodirne točke sa socijalizmom i komunizmom. — Ovaj preokret u samom anarhizmu dao je naslutiti, da je društveni život u svom razvoju došao na novu prekretnicu. I zaista, prve znakove novog razdoblja zapažamo u filozofiji, gdje u središtu ne stoji više pojedinac, nego se sve više ističe važnost zajednice, dok Hegel ne proglašuje društvo jedino stvarnim i absolutnim. Romantika naglašuje važnost naroda i društva, dok komunizam u formulaciji Karla Marxa ne zapada u potpuni kolektivizam. Svakako još i danas živimo u razdoblju, u kome se potencirano naglašuje društvena strana ljudskog života, te se zajednici pripisuje veća važnost nego pojedincu. Kako dugo će trajati, i kako daleko će ići ovaj razvoj, i kada i u kojem obliku će se pojaviti individualistička reakcija — o tome se danas još ne može govoriti.

Svakako je ovaj letimičan pogled na povijesni razvoj čovječanstva dovoljan da dodjemo do spoznaje, da niti jednostrani individualizam, niti isključivi kolektivizam ne predstavljaju norme, po kojima se može urediti ljudsko društvo. Istina se nalazi po sredini. To srednje stanovište, koje zabacuje oba ekstrema, zastupa solidari-

zam, koji je, pored ostalih brojnih pisaca, naročito obširno i svestrano obradio Heinrich Pesch.

Kada smo upoznali sve zablude i pretjeranosti u teoriji i njihove teške posljedice u praksi, postaje nam jasno, da konačni cilj društvenog života može biti jedino izmirenje pojedinca i zajednice. Ali se uvijek pokazalo, da se to izmirenje ne može postići ni kalkulacijama hladnog razuma ni grubom silom, ako se težnja za njegovim ostvarenjem ne pojavi snagom moralne ideje. Niti nasilje, niti zarobljivanje savjesti, nego jedino sloboda može biti misao vodilja u razvoju društva.

Da bi se u praksi ispravno uredio odnos pojedinca i zajednice, treba u teoriji zauzeti ispravno stanovište. Filozofski mogli bi zajedno s Josipom Bernhartom stvar formulirati na slijedeći način. Valja znati, da je čovjek po svojoj naravi, ali ne kao osoba upućen na zajednicu. Ova se dva pojma moraju oštro razlikovati. Svima zajednička ljudska narav nošena je po indiviualnim ljudskim osobama. Ta narav je u svojoj biti društvena i uslijed svoje nesavršenosti upućena na zajednicu. Zajednica nije osoba višega reda, neka skupna osoba (Gesamtperson) u smislu substancijalnog bića, nego predstavlja jedinstvo reda (Ordnungseinheit) među mnoštvom dijelova, koji su se združili za postignuće zajedničke svrhe. Svrha je obće dobro ostvareno u ćudorednom životu, koji ujedno znači sretan život, a koji počiva na zakonima pravde i ljubavi. Čovjek je nužno upućen na zajednicu, a pošto se prema njoj odnosi kao dio prema cjelini, a cjelina je po intencijama naravi prije dijela i savršenija od njega, to pripadnost zajednici određuje, da se obće dobro stavi pred pojedinačno. Obće dobro je važnije, predpostavivši, naravno, da se radi o dobrima iste vrste. Pored svega toga zajednica jest i ostaje tvorevina akcidentalnog karaktera, koja u hijerarhiji bitisanja stoji ispod substancije osobe, koja predstavlja krunu svega stvorenoga.

Razumije se, da ovako sažeta filozofska formulacija, pa i cijela nauka solidarizma, predstavljaju samo putokaz po kome i okvir unutar kojega tvreba praktično riješiti problem o odnosu pojedinca i zajednice. Upravo time, što su postavljene samo glavne smjernice, dana je mogućnost mnogobrojnih kombinacija i velike slobode ljudskog

djelovanja pri stvarnom oblikovanju odnosa čovjeka pojedinca prema društvenim tvorevinama. Prema tome nema jedinstvenog recepta, koji bi važio za sva vremena, i kojeg bi se morali držati svi narodi, nego će se odnos pojedinca prema zajednici uvijek u novoj varijanti urediti prema potrebama vremena, prema svrsi pojedinog društva i u skladu s mentalitetom naroda o kome se radi. Svakako od najdalekosežnijeg značenja bit će ispravno reguliranje ovog odnosa u najvžnijoj društvenoj tvorevini — u državi. Također u novostvorenoj Hrvatskoj Državi morat će se odnos pojedinca prema zajednici urediti na zdravom temelju ispravnih načela, bez slijepog nasljedovanja, ali u skladu s duhom vremena, vodeći računa o našim gospodarskim prilkama i o mentalitetu našeg naroda.

Dr. Felix Niedzielski.

PRVI I ZADNJI PUTA KOD DRA VLATKA MAČEKA

(Prilog povijesti ulogo hrvatske sveučilišne mladeži u našoj oslobodilačkoj borbi)

Prvi i zadnji puta bila je hrvatska sveučilišna mladež kod dra Vladka Mačeka dne 1. travnja 1935. god., neposredno pred petosvibanjske izbore, koji ulaze u našu političku povijest kao granica dvaju razdoblja. Poslije ovih izbora započela je sustavna djelatnost nove službene nagodbenjačke politike Hrvatske seljačke stranke, čiji plod bješe ugovor Maček—Cvetković od 26. kolovoza 1939., na osnovu kojega se dalje razvija politika HSS. Razvoj događaja i put hrvatske službene politike čvrsto je potvrdio naslućivanja i bojazni, koje su bile obuzele hrvatske sveučilištarce, kad su pred 6 godina odlazili s posjeta kod dra Mačeka. Zato je vrijedno i potrebno obnoviti i iznijeti nekoliko uspomena u vezi s ovim posjetom, kada je jedinstvena i složna hrvatska sveučilišna mladež preko svog pravog predstavništva zaista prvi i zadnji put posjetila dra Mačeka.

Možda će mnogima izgledati malo čudno kada ističemo, da hrvatska intelektualna mladež tek travnja 1935. godine po prvi put posjećuje dra Mačeka. Zato smo najprije dužni ovo razjasniti. Hrvatski su sveučilištarci već davno prije bili u vezi s drom Mačekom, kao i s drugim narodnim prvacima i političkim radnicima u domovini (vidi članak »Dr. Ante Trumbić sveučilišnoj omladini« u »Omladini« god. XXII. br. 8, travnja 1939.). Bili su i »tjelohranitelji« dra Mačeka, a obavljali su mnoge važne političke poslove po uputama ili u suradnji s narodnim prvacima, koji su se tada nalazili u domovini i na slobodi. Tako su više puta dolazili u dodir i s drom Ma-

čekom, ali dne 1. travnja 1935. god. prvi je put hrvatska sveučilišna mladež korporativno posjetila dra Mačeka i pozdravila ga preko svojeg predstavništva.

To bješe ondašnji Međuklubski odbor hrvatskih sveučilištaraca (Interklub ili M. O. H. S.), u kojem su (kao i formalno do sredine lipnja 1936. god.) bila okupljena sva društva i organizacije hrvatske intelektualne mladeži (stručno-staleška, kulturno-politička, kulturna, športska i ekonomsko-socijalna). U to je vrijeme Interklub bio jedini predstavnik hrvatskih sveučilištaraca u svakom pogledu, a naročito u narodno-političkom. Interklub je onda na sveučilištu vodio sve akcije i davao sve pobude, vršeći tako ulogu prije raspuštenoga Središnjeg udruženja studenata (SUS). Ukratko rečeno: ondašnji je Interklub predstavljao idejno i organizaciono jedinstvo hrvatske intelektualne mladeži (vidi o tome opširnije u članku »Hrvatska intelektualna omladina i stranke« u »Hrvatskom Narodu« god. I. br. 17 od 2. lipnja 1939.). Takva hrvatska sveučilišna mladež posjetila je dra Mačeka dneva 1. travnja 1935., pa je ovo zaista prvi posjet hrvatskih sveučilištaraca dru Mačeku.

Pobuda za ovaj posjet potekla je sa strane samih sveučilištaraca. Ne sjećam se više tko je prvi predložio, ali to nije ni važno, jer je dotični samo izrazio opću želju. Prijedlog je odmah jednodušno i bez rasprave prihvaćen. Sjednice i sastanci Interkluba, užeg odbora i plenuma, u to su se vrijeme u glavnom održavale u prostorijama H. K. A. D. »Domagoja« u Gajevoj ulici, a rjeđe na tehničkom fakultetu. Ovaj se pak sastanak održao u prostorijama K. A. D. »August Šenoa« u Frankopanskoj ulici. Odmah smo se dogovorili, da što prije pripremimo posjet, a onda smo prešli na dogovor o tome, što ćemo kazati dru Mačeku. Odlučeno je, da će govoriti trojica. Najprije će ga pozdraviti predsjednik Interkluba, prikazati mu ukratko prilike i organizaciju na sveučilištu, te mu staviti na raspolaganje sve naše snage, naročito u vezi s doskorašnjim izborima. Zatim je drugi izaslanik — tadašnji predsjednik »Augusta Šenoe«, koji je onda u užem odboru Interkluba predstavljao sve kulturno-političke i kulturne klubove — imao pobliže govoriti o suradnji sveučilištaraca s političkim vodstvom u domovini. Taj je delegat inače dobro poznavao prilike u političkoj pisarni na Prilazu (u »forcimeru«!), pa je predlagao, da se potužimo dru Mačeku i radi postupka i odnosa »forcimera« prema sveučilištarcima, te da izrazimo želju, kako bi i sveučilištarci imali tamo slobodan pristup i određenu ulogu i posao. Znali smo, da je time postavljeno veoma osjet-

ljivo pitanje, pa je u raspravi oko toga s više strana upozoreno, kako u tom pogledu moramo biti veoma oprezni, da nas se ne bi krivo shvatilo. Predlagač je ustrajao na svom prijedlogu, pa je na kraju ta dužnost njemu i povjerena. Kao treći govornik određen je drugi član užeg Interkluba, jedan od predstavnika fakulteta. Povjereno mu je, da dru Mačku prikaže odnos hrvatskih sveučilištaraca prema Srbima i srpsko-jugoslavenskim samostalnim demokratima, naročito u vezi s izbornim kandidaturama. O ovom se pitanju opširno i dugo raspravljalo na osnovu izvještaja predstavnika filozofijskog fakulteta, kojemu je onda povjereno, da iznesene misli i stvorene zaključke oblikuje i iznese dru Mačeku u prikladnom obliku.

Dr. Vladko Maček odmah je prihvatio, da nas primi, pa je tako *dne 1. travnja 1935. god. u 8 i po sati prije podne došlo do željene posjete.* Predstavništvo Interkluba brojilo je šest članova, a neposredno pred ulazom pridružila su se još dva sveučilištarca. Sve se imalo odvijati prema utvrđenom redu, jedino je drugi predviđeni govornik odustao, da govori o onomu, što je sam predložio. Htio je da govori treći govornik. O tom se poveo razgovor u samom stubištu stana dra Mačeka. Nastala je u zadnji čas nezgodna situacija, ali samo za malo, jer kad nitko drugi nije htio o tome govoriti, odustali smo uopće od te točke, koju i onako nijesmo najradije primili.

Dr. Maček nas je veoma ljubezno primio. Govor predsjednika Interkluba S. M., naročito prikaz rada i organizacije sveučilištaraca pažljivo je i sa zadovoljstvom saslušao. Govornik je istaknuo, kako je Interklub ilegalna organizacija, koju inače priznavaju sveučilišne vlasti kao jedino predstavništvo sveučilištaraca. JAPRU (Jugoslavensko akademsko potporno reprezentativno udruženje) umjetna je tvorevina i predstavlja samo šačicu štićenika i plaćenika režima, koja samo uz suradnju policije dolazi do »izražaja«. S komunistima — istaknuo je predsjednik Interkluba — nalazimo se u najvećoj borbi, a stav prema JAPRU i »jačevcima« nije ni potrebno spominjati.

Kako je drugi predviđeni govornik odustao od riječi, uzeo je riječ onda predstavnik filozofijskog fakulteta, član užeg odbora Interkluba T. M. Najprije je prikazao novi duh i mentalitet hrvatske intelektualne mladeži, oblikovan za vrijeme diktature, a posebice u vremenu od god. 1932. do 1935., kada je došlo do jedinstvenog i općeg okupljanja i spajanja svih hrvatskih snaga na sveučilištu. Po tom je prešao na tadašnje političko stanje i na *pitanje srpskih samostalnih demokrata u hrvatskoj sredini.*

Odmah je naglasio: »Molim Vas, da ovo što Vam sada govorim u ime hrvatske sveučilišne mladeži ne shvatite kao neko naše dociranje, jer smo daleko od toga. Ovo je naše iskreno mišljenje, pa smatramo, da nam je dužnost, da Vam izrazimo i očitujemo svoje misli i poglede. Uvjereni smo, da nam to ne možete zamjeriti. Dapače, držimo, da bi krivo učinili prema Vama i prema nama, kada bi ovo prešutili...« Dr. Maček je ozbiljna lica slušao, a nekima je izgledalo, kao da se nešto i namrgodio. Iznijeli smo naše stajalište prema samostalcima i dali smo znati dru Mačeku, da smo kao hrvatski nacionalisti načelno protiv političke tvorevine Seljačko-demokratske koalicije (SDK). Naročito smo ustali protiv toga, da bi samostalci na izborima parasitirali na hrvatskim glasovima. Prosvjedovali smo protiv toga, da bi Hrvatima moglo biti mjesta u srpskoj SDK, jer to znači priznavati nekakve Srbohrvate ili Jugoslavene.

Progovorio je opet nekoliko riječi predsjednik Interkluba, a potom je predsjednik »Augusta Šenoe« I. P. izvijestio dra Mačeka o reorganizaciji i radu društva. Završio je s izjavom, da mu osamdeset članova društva stoji na raspolaganju, naročito sada za izborne potrebe.

Dr. Vladko Maček odgovorio je kraćim govorom. Pohvalio je rad i napor mladeži za teških godina diktature. Najednom zauzme odlučan ton, te počne oštro govoriti, da mladež mora ići s narodom i da mora biti izražaj njegovih misli i želja. Hrvatska mladež mora ići ravnim putem, a ne desno i lijevo. Hrvatska inteligencija to ne će nikako da shvati i zato je daleko od naroda. Naša inteligencija ide na ovu i onu stranu, a samo ne s narodom. Ako i vi, naglasio je dr. Maček, nastavite tim putevima, vaš rad i nastojanja ne će narodu i hrvatstvu donijeti nikakva ploda. Onda ćete i vi promašiti, kao i toliki naraštaji intelektualaca prije vas. Vi ne smijete i ne možete voditi nikakvu »politiku«, već se samo bavite studijem, a inače idite stopama hrvatskoga seljačkog naroda. HSS predstavlja danas hrvatski narod i samo njena politika je politika hrvatskog seljačkog naroda. Drugo narod ništa ne treba i ništa ne priznaje.

Ovo bi bio ukratko odgovor dra Mačeka. Sve je zvučilo kao neka »lekcija«. U vezi s pitanjem samostalaca dr. Maček odlučno je rekao, kako u to pitanje ne trebamo zalaziti, jer da vodstvo zna šta radi i šta hoće. Govorio je u takvom tonu, da nam je bilo jasno, kako se on ne slaže s našim mišljenjem o srpsko-jugoslavenskim samostalcima i njihovoj ulozi u političkom životu Hrvatske.

Posjet je završio i mi smo izašli na ulicu u sasvim drugom raspoloženju. Bili smo razočarani! Od političkog vodstva nismo mogli očekivati, da će na taj način i u tom duhu govoriti o sveučilišnoj mladeži, koja se tako idealistički borila, toliko nesebično žrtvovala, a i toliko stradala baš radi manifestacija dru Mačeku.

Riječi predsjednika HSS od 1. travnja 1935. god. bile su upravljene čitavoj našoj sveučilišnoj mladeži. Zar sva intelektualna mladež ide putevima, koji su suprotni probitcima hrvatskog naroda, kako nam je predbacio dr. Maček? Ovo je bilo prvo pitanje, kada smo se opet sastali iza posjete. Zar da se opet postavljaju preživjeli i tjesnogrudni stranački okviri? Zar da se opet oživljuje pogubno strančarstvo? Odakle i zašto onakvo nenarodno gledanje na pitanje Srba u Hrvatskoj? — nizala su se daljnja pitanja. Prvi put su hrvatski sveučilištarci sumnjivo i nepovjerljivo gledali dra Mačeka, kojega su dotada uz drugoga, gotovo obožavali. Bilo je među nama i revoltiranih... Htjeli su, da prosvjedujemo protiv riječi dra Mačka. Nastupilo se ipak pomirljivo i nastojalo ublažiti loš učinak posjete. U općem narodnom zanosu pred petosvibanjskim izborima hrvatski su sveučilištarci u prvim redovima. U Zagrebu su obavili najveći dio posla oko priprema i provođenja izbora.

Dr. Maček je znao kome govori. On je priznavao političku važnost ondašnjeg Interkluba, kao i kompetenciju u političkim pitanjima na sveučilištu. To je potvrdio najbolje time, kada je u jesen god. 1935. naumio prenijeti tu kompetenciju na komesara Zrinjšćaka, koji je imao zadatak, da osnuje posebnu sveučilišnu organizaciju HSS. Tada je predsjedništvu Interkluba javljeno iz političke pisarne s Prilaza, da prvi skupni sastanak obavijesti o tome, kako su vodstvo i dr. Maček odlučili osnovati sveučilišnu organizaciju HSS, pa da se sveučilištarci u političkim pitanjima sada imaju obraćati na Zrinjšćaka kao opunomoćenika dra Mačeka. Trebalo je ovo spomenuti, da se vidi kako je dr. Maček priznavao političku važnost Interkluba, koji ga je posjetio 1. travnja 1935. god.

Od jeseni god. 1935. — kada je putem naloga od odpadnika (disidenata) općega fronta hrvatskih sveučilištaraca stvorena stranačka organizacija HSS na sveučilištu — redaju se dalje događaji, koji su u pravom i istinskom svijetlu prikazali riječi dra Mačka od 1. travnja 1935. Sveučilišna organizacija HSS vodila je cjepačku politiku, sve se više udaljivala od ciljeva hrvatske oslobodilačke borbe i pokazivala ve-

liku slabost prema politici jugoslavenske Pučke Fronte. Uostalom, to su poznate stvari, koje sada ne treba spominjati.

Do sredine lipnja 1936. godine — t. j. do izlaska kulturno-političkih, kulturnih i drugih nestručnih klubova Interkluba — još je uvijek formalno postojalo jedinstvo hrvatskih sveučilištaraca odraženo u Interklubu, ali sveučilišna HSS ni to nije htjela. Od travnja 1935. do lipnja 1936. god. bili su pojedini funkcioneri Interkluba par puta kod dra Mačeka, ali ovi posjeti nemaju političkog značenja. Išlo se uglavnom radi konkretnih pitanja i sporova, i to samostalno pojedini članovi Interkluba prema svojim potrebama i nakanama. Od lipnja 1936. god. dr. Maček zna samo za skupinu iz sveučilišne organizacije HSS. Ona je ekspert za sveučilište, a hiljade hrvatskih sveučilištaraca nacionalista za njih su »protunarodni elementi«, koji »ne idu sa seljačkim narodom«, koji su zaraženi »tuđim ideologijama«, koji su »plaćenici Rima i Berlina«, »fašisti«, »klerofašisti«, »marokanci« i t. d.

Dr. Maček je i dalje zadržao negativno mišljenje o hrvatskim sveučilištarcima. Razumljivo, kad je hrvatsko sveučilište žarište nacionalističkog duha i rada. Dr. Maček u izjavi u »Paris Soir-u« od 31. prosinca 1939. kazao je uz ostalo: »Ovdje su sveučilištarci razdraženi. Naša mladež je vatrena i rado ide ekstremima. Mislim, da će se moći privesti razboru«. Izgleda nam, kao da ga slušamo god. 1935. na posjetu, koji je, kako smo vidjeli, bio zaista prvi i zadnji posjet hrvatske sveučilišne mladeži dru Mačeku. U tome je njegovo značenje. Dne 1. travnja 1935. god. za hrvatsku intelektualnu mladež znači početak velike spoznaje...

Tias Mortiđija

SJENA NA GROBLJU

Na grobu M. Šuflaya

Bršljan uz hladne zidove puza
i sjeta sutona puna suza
rominja u rosi dana.

Zdvojno šuti mramorno stijenje
ko prebijeno naše htijenje;
iverje tek starih grana.

Iz zbirke »Roblje« 1940. **Vladimir Kiseljev**

PROBLEM BUGARSKOG SELA

Bugarski narod je seljački narod. Malena i bijedna bugarska sela (uz ono malo gradića i uz manastire i crkve) sačuvala su kroz stoljeća turskog ropstva bugarske predaje i bugarski narodni duh. U njima je oblikovan bugarski narodni značaj. Bugarska inteligencija bila je uvijek narodna i ona je svoje napore povezala sa svojim narodom. Tako je i bugarska politika uvijek nastojala podizati selo i njegovu životnu razinu. Naročito se mnogo radi u tom smjeru posljednjih godina (pogotovo posljednje tri godine). Doneseni su novi zakoni, koji imadu poboljšati seoski život. Na selima se osnivaju pekarne i kupališta, seljacima se daje dobro sjemenje i gospodarski inventar, a prema novom zakonu o beskamatnim zajmovima seljak i seljačke udružbe dobivaju beskamatne zajmove, starost seljaka osigurana je zakonom o mirovini seljaka, itd. itd.

Seljačka politika, koja se provodi u Bugarskoj, ozbiljna je i utemeljena na iskustvu i znanstvenom proučavanju, te nema nikakve veze s demagogijom, sa seljačkom demagogijom, kako je to bilo u nekim drugim zemljama. Bugari proučavaju problem seljačkog života, njegove mogućnosti, kao i mogućnosti poboljašanja, te na tom temelju izgrađuju svoju seljačku gospodarsku politiku.

I mi Hrvati smo seljački narod (makar ne u tolikom opsegu i u tolikom postotku kao Bugari), pa je proučavanje bugarske seljačke gospodarske politike predmet koji će zanimati i našu politiku i naše narodno i seljačko gospodarstvo, dakako i čitavu našu javnost.

Život i potrebe sela

Danas je život u bugarskom selu još uvijek težak, a selo je siromašno. Imade mnogo činjenica, koje oblikuju život na selu i koje mu daju značajke. Dakako, potrebno je da se najprije poznaju te činjenice i te značajke, jer se tek na temelju toga mogu razumjeti potrebe sela, pronaći smjernice gospodarske politike i izgraditi planove za poboljšanje.

Glavne značajke bugarskog sela bile bi ove:

Seljačka gospodarstva vrlo su malena. Krajem godine 1934. bio je broj gospodarstva, koja imadu manju površinu od 5 hektara 559.105, tj. 63%, onih od 5 do 10 hektara bilo je 26% od ukupnog broja, a preko 10 ha 11%. Iznad 30 hektara bilo je samo 1.1% od ukupnih gospodarstava, i njima je pripadalo 9.2% ukupne obradive površine. Na ona mala gospodarstva ispod 5 ha otpada od ukupne površine 30%, na srednja od 5 do 10 ha 37%, a na ona od 10 i više

33%. Naprotiv je broj zaposlenih lica na najmanjim gospodarstvima najveći, tj. u njima je bilo uposleno 1,523.431 osoba, odnosno 53% od ukupno zaposlenih lica. Na posjedima od 5 do 10 ha uposleno je bilo 31%, a na onim većim od 10 ha tek 16%. Prosječna površina malih gospodarstava iznosila je 2.4 ha, onih srednjih 6.9 ha, a onih najvećih 15.5 ha. Ukupne površine bilo je (u hiljadama hektara) 10.314.6 od čega je i neobrađeno ostalo 2.249.3, neproduktivno 326.3, te vodna prostranstva 72.0. Nove površine mogle bi se dobiti isušivanjem, poboljšanjem, iskorjenjivanjem šume u poljima i slično, ali sve u prilično malenoj mjeri. Od seljaka njih 99% imadu svoju zemlju, njih 47% obrađuju samo svoju zemlju, 40% svoju i onu u zakupu. 0.4% samo u zakupu, 8% daje zemlju u zakup. 10% imade zemlju na gradskim zemljištima, a 90% na seljačkim. Broj seljačkih gospodarstava stalno je u porastu. Uzimamo za primjer porast u godinama od 1926.—1934. Ako uzmemo kao polaznu točku broj gospodarstava u godini 1926., i taj broj označimo s 1.00, te taj broj usporedimo s brojem gospodarstava u godini 1934., tada dobivamo ovu skalu:

Gospodarstva:	broj gospodarstva:	gospodar. površina:	zaposlena lica:
god. 1926.	1.00	1.00	1.00
god. 1934.:			
do 5 hektara	1.31	1.30	1.31
od 5—10 ha	1.10	1.09	1.12
preko 10 ha	0.83	0.81	0.84
ukupno 1934.	1.18 (18%)	1.02 (2%)	1.15 (15%)

Dakle kako se vidi u ovom razdoblju znatno se povećao broj gospodarstava, i to baš onih najmanjih, dok se je broj velikih smanjio. Isto je tako povećan broj zaposlenih lica na najmanjim gospodarstvima, dok se na velikim smanjio. U isto vrijeme dok je broj gospodarstava porasao za 18%, površina gospodarstava porasla je samo za 2%.

Seljačka gospodarstva uvijek se cijepaju i smanjuju, također i zbog nasljednog zakona, po kom se seljačko nasljedstvo dijeli na svu djecu. Parcele pak mogu se kidati na najneznatnije dijelove. Tako imademo na onim gospodarstvima do 5 ha ukupno (godine 1934.) 5,207.163 parcela, što znači od ukupnog broja 43.9%, s prosječnom površinom od 0.25 ha. Na onim gospodarstvima od 5 do 10 ha imademo od ukupnog broja parcela njih 36.4% sa srednjom površinom od 0.62. Ukupni srednji razmjer površine je 0.37. Od godine 1926. do 1934. apsolutan broj parcela povećao se za 384.157 (31.3%), dok je

obrađena površina porasla samo za 2%. Dakako da bi komasacija bila prijeka potreba.

Poslije svjetskog rata razdijeljeno je oko 25.000 ha na one, koji su bez imovine, te 125.000 ha onima, koji imadu vrlo malo zemlje. Na taj način osnovano je oko 9.000 novih gospodarstava, a njih 60.000 je naraslo.

Bugarska imade 72.8% seljaka. Prema brojidbenim (statističkim) podatcima u knjizi dr. Toteva vidimo, što je manje gospodarstvo, to je veće sudjelovanje lica u njemu. Godine 1926. bilo je uposleno ukupno 2,525.907 lica, a godine 1934. 2,736.916 lica. Od toga je bilo seoskih gospodara godine 1926. 745.744, a godine 1934. 841.707. Broj sluga i radnika je vrlo malen (tek 1%). Od godine 1926.—1934. povećan je i opet u nesrazmjernom broju gospodara na malim gospodarstvima.

U vezi s ovakvim stanjem, imademo drugu glavnu značajku bugarskog sela, a to je velika prenaseljenost. Prema tablici Hans von der Decken-a, koja je objavljena u Vierteljahreshefte zur Wirtschaftsforschung, godište 1940.-41. svezak 2/3, Berlin, odpada na 100 ha:

U poljoprivrednim zemljama:		U industrijskim zemljama:	
U Bugarskoj	116 lica	U Francuskoj . . .	oko 40 lica
U bivšoj Jugoslaviji . .	114 „	U Njemačkoj	„ 43 „
U Rumunjskoj	97 „	U USA	„ 17 „
U Poljskoj	91 „	U Kanadi	„ 11 „
U Italiji	90 „	U Engleskoj	„ 30 „
U Mađarskoj	72 „		

Treba primijetiti, da je navedeni broj za bivšu Jugoslaviju zapravo fiktivan, te bi imao biti mnogo manji. Postojala je naime ogromna razlika između seljačkih prilika recimo u Vojvodini i u Hercegovini, što u ovom pregledu nije uzeto u obzir.

Po Hans von der Decken-u normalno bi bilo na 100 ha oko 35 do 45 duša.

Osim toga i način raspodjele lica na toj površini je nepovoljan, jer je najveći broj osoba, kako smo već istakli, na najmanjim gospodarstvima. Tako na pr. imade 63.2% lica na onim najmanjim gospodarstvima, koja imadu tek 30% ukupne površine.

Računa se, da na bugarskom selu imade suvišnih preko milijun radnih sila. Kad bi tih milijuna radnih osoba bilo uposleno negdje drugdje, mogao bi se ipak obaviti isti posao, koji se obavlja i sada. Prenapućenost sela dakako upućuje ili na industrijalizaciju ili na intenzivno gospodarstvo.

Bitno je u problemu, što uvećanje pučanstva ide brže od uvećanja obradive zemlje, i što su tom uvećanju površina stavljene prirodne granice. Potreba za zemljom povećava se sve više. Treba upotrijebiti puste zemlje, provesti poboljšanja, navodnjavanja, isušivanja, katastar, komasaciju, itd.

Zanimivo je mišljenje, što smo ga čuli od jednog velikog bugarskog stručnjaka u gosp. problemima. On drži, da su sve mjere, koje su u tom pravcu poduzete, i koje bi se još mogle poduzeti, ipak manje više palijativne, te da se ovaj problem ne može riješiti bez radikalnog zahvata, t. j. da treba bugarskom narodu vratiti zemlje, koje su mu nekad pripadale, a koje su danas naseljene strancima (25 % od površine). Treba primijetiti, da u Bugarskoj imade još uvijek oko 850.000 Turaka, koji su se medjutim uživili u prilike zemlje, i koji dobro žive s bugarskim pučanstvom. Izmedju Bugarske i Rumunjske provedeno je, odnosno još se provađa, preseljavanje pučanstva, a danas imade u Bugarskoj oko 70.000 Rumunja. Težište problema je u odnosu s Grcima, koji su poslije 1924. naselili Trakiju s maloazijskim Grcima, pošto su iz Trakije protjerali bugarsko pučanstvo, te ih tu danas ima oko 500.000. Danas je Trakija povraćena Bugarskoj, ali još nije riješeno pitanje ostalih bugarskih zemalja u Grčkoj (dio Makedonije), te još nema konačne granice između Bugarske i Grčke.

Dakako, da je uslijed prenaseljenosti i premalo zemlje (kao i zbog daljnjih razloga, koje još navodimo) dohodak bugarskog seljaka vrlo nizak. Prema računu dra. Čakalova prosječni godišnji dohodak bugarskog seljaka iznosio je godine 1935. svega 4.074 leva, od čega u novcu tek 1.714.— leva. Godine 1936. iznosio je 4.471.— odnosno 1.823.— leva, godine 1937. 5.053.— odnosno 2.110.— dok je u godini 1938. porasao na 5.433.— odnosno u novcu 2.179.— leva. U isto to vrijeme iznosio je prosječni dohodak gradskog čovjeka od ukupno 12.781. — leva od čega u novcu 11.759.— leva u godini 1935., pa do 16.446.— leva ukupno, te u novcu 14.997.— u godini 1938. U vezi s time vrlo su zanimiva brojidbena ispitivanja gdjice Hr. Močeve, koja dolazi do rezultata, da bugarsko seljačko domaćinstvo ogromnim dijelom pokriva samo svoje potrebe. Postoji dakle prirodno gospodarstvo na selu.

Uslijed toga je i standard života nizak, a hrana neracionalna (većinom se konzumira kruh). Vrstan stručnjak Kemilev pozivlje se na poredbenu tabelu o potrošnji raznih vrsta hrana kod radnika i nezaposlenih u Beču, te radnika i seljaka u Bugarskoj, sve u godini 1934. Iz tog poredbenog pregleda vidimo, da je kod bugarskog seljaštva potrošnja raznih hrana godine 1934. bila manja — osim kod

crnog kruha — nego kod nezaposlenih u Beču. Prema H. Močevoj poprečno u dvije sobe spava po 6 lica, 20% domaćinstva uopće nema kreveta, 28% nema stolova itd.

Zaduženost seljaka je velika te poprečno odpada oko 10.000.— leva duga po pojedinom gospodarstvu.

Seljačko gospodarstvo u Bugarskoj još uvijek je, uglavnom, ekstenzivno. Kod obrađivanja zemlje težak je problem suša (samo nekih 600 mm. oborine godišnje). Nekoć su Turci nemilo haračili i sjekli šume po Bugarskoj. Nema sumnje, da je i ta okolnost utjecala na klimatske prilike.

Nadalje je seljaštvo još uvijek premalo opskrbljeno sitnim poljskim inventarom, poljoprivrednim oruđem i strojevima. Način samog rada i način obrade također treba usavršiti.

Nadalje treba držati u vidu, da je bugarsko selo zaostalo u svemu za prosjekom zapadno- ili srednjeevropskog sela, jer je nad njime prohujala osmanlijska provala, te je ono pretrpilo svu težinu i sve posljedice turskog ropstva. Jedva je prošlo 60 godina od oslobođenja (kod mnogih krajeva i manje), te je razumljivo, da se kroz to kratko vrijeme nije moglo učiniti i nadoknaditi sve ono, što je izgubljeno kroz stoljeća.

Daljnja je značajka bugarskog seljačkog gospodarstva perifernost na evropskom tržištu i u evropskoj proizvodnji, pa i to treba držati u vidu.

Posljedice međunarodne gospodarske krize od god. 1929. do 1934. teške su i u Bugarskoj. Sve ono, što smo mi tada proživjeli i prepatili u Hrvatskoj, to je morao pretrpjeti i bugarski narod. Čitav gospodarski život bio je poremećen, a za vrijeme te krize napose su stradali seljaci. Cijene seljačkih proizvoda pale su nevjerojatno nisko, i to srazmjerno mnogo više nego cijene prerađevinama i industrijskih proizvoda, pa je dakako i to znatno pridonijelo osiromašenju sela.

Kad prosuđujemo prilike na selu trebamo računati i s time, da su posljedice čestih ratova bile teške, i da je Bugarska poslije svjetskog rata morala platiti oko 30 milijarda tzv. reparacija. Jasno je, da je to imalo odjek i na seljačku gospodarsku politiku i na prilike na selu.

Na seljačkim gospodarstvima imadu znatan upliv i vanjsko politički odnosi. Obzirom na više industrijalizirane strane zemlje treba preći — dakako u granicama mogućnosti i općeg plana — na one vrste zemljoradnje, koje predstavljaju višu kulturu, i koje se mogu u inozemstvu bolje unovčiti. Obzirom na to treba također poboljšati i razviti kulturu onih proizvoda, koji u cjelokupnom

evropskom gospodarstvu čine bugarski specijalitet, kao naročito duhan, grožđe, sve vrste vrlo dobrog bugarskog voća, zatim soju, pamuk, rižu, i t. d. Potrošačka sposobnost bugarskog grada je razmjerno malena, pa je treba podići, isto kao što treba podići i kupovnu snagu sela, tako da može postati potrošač industrijskih proizvoda Evrope.

Prema ovakovim prilikama na selu namiču se sami od sebe konkretni ciljevi, kojima se mora rukovoditi ispravna seljačka gospodarska politika. Ti bi ciljevi bili ovi: izgradnja seoskih gospodarstava s većom površinom i boljom obradom, povećanje plodnosti zemlje boljim metodama rada i poljoprivrednim strojevima, borba protiv suše, poboljšanje preradbe, izmjene nasljednog prava odnosno novi seljački način i zakon po njemačkom uzoru, isušivanja, navodnjavanja, poboljšanja, javni radovi, zatim preseljenje stranaca, uvođenje katastra i provedba komasacije, opskrba seljaštva inventarom, poduka seljaka, društvovna pomoć osiguranjem priroda, dobitka, pomoći seljaku, mirovine, razvoj kućnog zanata i uposlenje seljaka kroz tzv. mrtvu sezonu (stručnjaci računaju, da seljak radom iskoristi samo 62% raspoloživog vremena, dok ostatak, dakle cijelih 38% izgubi u neradu, preko zime i slično). Trebalo bi ojačati financijski jakost seljačkog gospodara, mjere za poboljšanje trebaju biti dugoročne, trebalo bi provađati unutrašnju kolonizaciju a kao najvažnije riješiti problem pomanjkanja zemlje. U svom govoru u Nar. Sobranju dana 31. I. 1941. tadašnji ministar zemljodjelstva Bagrjanov izložio je, da u Bugarskoj imade 500.000 gospodara s manje od 3.5 ha zemlje. Da se postigne minimum prosjeka od 3.5 trebalo bi još 1 milijun hektara zemlje. Četirigodišnjim planom moglo bi se dobiti ukupno nekih 800.000 ha, i to presušivanjem blata, jezera, poboljšavanjem puste zemlje, uvećavanjem produktivnosti, isključivanjem suvišnih šuma i zaokruživanjem ostalih, i t. d. Kao krajnje mogućnosti Bagrjanov predviđa — povrh gornjega — još i dobitak daljnjih 1,200.000 ha, dakle ukupno obradiva zemlja mogla bi se povećati za daljnjih 2 milijuna ha.

Vrlo je važno odrediti pravilan razmjer seoskih gospodarstava, tako da budu sposobna za život. Kod toga treba držati u vidu klimatske prilike, općenite životne uvjete pojedinog kraja pa kulturu i način obradbe. Tu treba da pomogne znanstveni rad raznih pokusnih ustanova za seljačko gospodarstvo, agronomskog fakulteta, raznih instituta, kao na pr. naročito instituta za seljačko gospodarsko proučavanje, koji je osnovan po idejama velikog stručnjaka, sveučilišnog profesora i bivšeg ministra narodnog gospodarstva Janaki

Molova, a komu je danas na čelu Uzunov. Znanstveno se utvrđene pojedine oblasti prema proizvodnji, klimatskim prilikama, kulturi i prema posebnim mogućnostima tog kraja. Potrebno je dakle, da se kod izradbe gospodarskog plana i podjele zemlje uvažuju znanstveni rezultati. Neki stručnjaci su nam isticali da uopće čitavo to pitanje treba povjeriti u prvom redu stručnjacima i ljudima od znanosti, treba utemeljiti na točnim ispitivanjima, a ne predati u ruke političarima, jer je narav stvari takova, da se tu ne može ništa postići pripovijedanjem, politiziranjem, komisijama i konferencijama, već sve samo radom vrsnih stručnjaka.

Treba riješiti i pitanje industrijalizacije. Industrija (veleobrt) je u Bugarskoj slaba (znatno manja od one, koju je krnja »banovina Hrvatska« imala godine 1939. nakon t. zv. sporazuma). U Bugarskoj do danas nije riješeno pitanje u koliko industrijalizacija može donijeti poboljšanje, u koliko je provediva, a prema tome niti politika u tom pravcu nije jasna. I ne može ni biti, jer treba držati u vidu, da to nije pitanje same Bugarske. Poznato je, da će Njemačka nakon pobjedonosnog završetka rata u čitavoj Evropi uvesti plansku gospodarsku politiku, koja će obuhvatiti čitav evropski gospodarski život. Tu dakle treba još pričekati i tu se dodirujemo pitanja budućeg pravednog uređenja Evrope. Međutim izgleda, da će industrijalizacija, makar u stanovitom određenom obliku, biti svakako potrebna. Na pr. poljodjelska industrija povezana s poljodjelskim karakterom zemlje i posebnim prilikama. Tako poimence industrija ulja, konzerva, povrća, lana, repe, konoplje i t. d. Dosad je primjerice Bugarska uvozila godišnje oko 1,200.000 jute, što je sad odpalo, no što se sve može zamijeniti domaćom konopljom i lanom, čija će se kultura povećati. To je značajno, jer je ta kultura unosna (na pr. u okrugu Pazardžik daje po dekaru prihod od 4.000 leva). Daljnji bi primjer bio s uvozom ricinusa, koji se još do pred 2—3 godine uvozio u znatnim količinama, ali u Bugarskoj postoji mogućnost, da se poveća vlastita proizvodnja.

Kod izgradnje gospodarske politike vrlo su važna osim strukturnih pitanja također i konjukturna. Možda je jedno od najvažnijih, ali i najtežih, pitanje cijena, koje je pitanje doduše samo po sebi konjukturno ali znatno zasijeca i u strukturu samog gospodarstva. Čak moglo bi se uzeti, kako to izlaže g. Janaki Molov, da je pitanje cijena i pravilnog odnosa i razmjera cijena važnije nego na pr. pitanje hoće li zemlja biti kolektivno ili individualno obrađena, jer i u jednom i u drugom slučaju cijene odlučuju o mogućnostima gospodarstva.

Da predočimo ovaj problem cijena, navest ćemo ove primjere: Razlika u cijeni između tvrde vune i one najfinije iznosi samo 2.— leva. Ovca s mekom vunom daje oko 2 kg, a ona s grubom 3—4 kg. Dakle samo pravilnim omjerom cijena možemo postići, da gospodar drži također i ovce s boljom vunom. Ili daljnji primjer: tvrda (bolja) pšenica, daje oko 120 kg na jednom dekaru, a meka rodi 150 pa čak i do 200 kg. Do pred 5 godina Hranoiznos plaćao je jednaku cijenu za jednu i drugu vrstu, a i danas je manja razlika od one, koja bi trebala biti (razlika je samo 20—30 stotinki).

Gospodarska seljačka politika mora se brinuti za pravilan i pravedan razmjer među cijenama, za podržavanje primjerenih cijena, za osiguranje tržišta, što će sve tek dati seljačkom radu punu sigurnost i stalnost.

Nadalje gospodarski plan ne može biti izoliran već mora biti povezan s čitavom gospodarskom politikom. Trgovački ugovori moraju biti u skladu s time, mitnice, carine i t. d. i t. d. Treba na pr. forsirati kulturu lana, ali mitnice pa industrijska i carinska politika moraju biti s time u vezi. U gospodarskom planu trebaju biti predviđene — na temelju valjanih proučavanja — mogućnosti izvoza i uvoza.

Zanimljivo je slijedeće mišljenje, koje smo čuli od raznih bugarskih stručnjaka. Baš obzirom na to, da treba postići sasma jedinstvenu politiku, oni misle, da bi trebalo spojiti ministarstvo trgovine i ministarstvo seljačkog gospodarstva u jedinstveno ministarstvo narodnog gospodarstva (kako je to uostalom u Bugarskoj već i bilo prije 1934. godine). Prof. Janaki Molov bio je tada ministar narodnog gospodarstva. Na taj način izbjeglo bi se na pr., da jedno ministarstvo (seljačkog gospodarstva) odlučuje o proizvodnji, a drugo (ono trgovine) o cijenama. Po mišljenju tih stručnjaka trebalo bi u Bugarskoj osnovati ovim zajedničkim ministarstvom nešto slična kao što je u Njemačkoj t zv. Reichsnährstand.

Kad se govori o bugarskoj gospodarskoj politici, onda se ne smiju zaboraviti problemi, koji nastaju uključenjem novih zemalja, koje treba također organski povezati u cjelokupno bugarsko gospodarstvo.

Iz programa za seljačko gospodarstvo razvija se gospodarstvena, politika, a određena politika može se realizirati pojedinačnim višegodišnjim gospodarskim planovima (često petogodišnji). Dosad poznajemo na pr. takove ruske i njemačke planove. Sovjetski planovi temelje se na samovoljnim naredbama bez obzira na prirodne mogućnosti i granice i osebine gospodarstva. Dakako da takav plan

nema životne sposobnosti, nema vrijednosti niti može donijeti uspjeh. Sovjeti su izgradili tri plana, od kojih je najsolidniji bio prvi, zahvaljujući sudjelovanju stručnjaka a ne komunista. Kod toga su Rusi također uzimali obzir na pravilan odnos cijena. Treći ruski plan inspiriran je već sasma po Staljinu, te predstavlja samo naredbe (nekad smo u Rusiji znali za ukaze!) a ideja mu je, da se posvuda provedu kolhozi.*)

Za razliku od ovih ruskih, njemački su višegodišnji planovi izvanredno izgrađeni i utemeljeni na ozbiljnom radu i ozbiljnom ispitivanju. Njemački se planovi temelje na problemu cijena te na odnosu cijena prema drugim vrstama robe kao i prema cijenama u inozemstvu (primjer: jedan kg svinjskog mesa = 5 kg zrna), te na diferencijalnim cijenama (primjer: raž treba gojiti u ist. Prusiji, gdje su povoljniji uslovi nego inače, dakle i bolje cijene), utvrđuju se prema tome t. zv. Landbauzone. Planovi se temelje na pravilnom odnosu cijena u vezi s čitavom ostalom poreskom, tarifnom, mitničkom, i trgovačkom politikom. Osnovna načela tih njemačkih višegodišnjih planova jesu u tome, da se pravilno rasporede i uvećaju seljačka gospodarstva u svrhu, da se valjano obradi cijela uporabljiva zemlja, da se poveća površina obradive zemlje i poveća seosko stanovništvo(!), da se valjano rukovodi poljoprivredna proizvodnja, da se osigura i opredijeli državno gospodarstvo. Kod toga se uvodi strogo seljačko nasljedno pravo, određuje opravdan odnos cijena, provodi unutrašnja kolonizacija, osnivaju nova gospodarstva.

---

*) Zanimljivo je, da su se i u Bugarskoj kod Plevena vršili kroz tri godine pokusi s kooperativnim (zadružnim) obrađivanjem zemlje i to tako, da kooperatori daju ili samo rad ili i rad i zemlju. Ova ideja razlikuje se od sličnih ruskih zamisli, a naročito od ruskih kolhoza. Razlika je upravo bitna. Kod kolhoza ukinuto je privatno vlasništvo, koje ovdje ostaje netaknuto. Seljaci ostaju vlasnici zemlje, a kod diobe priroda dobivaju srazmjeran dio prema veličini zemljišta kojeg su dali u zajedničku obradbu, odnosno prema udjelu u radu.

Kod bugarskog seljaka vrlo je razvijen smisao za privatno vlasništvo, pa su mu strane komunističke ideje.

Ovi pokusi kod Plevena vrše se u privatnoj zadružnoj inicijativi, a sadašnji ministar zemljodjelstva g. Kušev imade ideju da na temelju toga u čitavoj Bugarskoj uvede u život ovu ustanovu, pa imade projekt zakona koji iznosi pred ministarsko vijeće, a ako bude pred vijećem prihvaćen, doći će projekt pred Narodno Sobranje.

Računa se da je naročita prednost ovakovog načina obrađivanja zemlje to, što neće ostati puste granice, što će se izbjeći granični sporovi, što će rad biti lakši i bolji i proizvodnja povećana.

Dakako da ovakovi planovi imaju svojih velikih protivnika, kao i važnih razloga, koji govore protiv.

Dakako, da i kod bugarskih planova treba držati u vidu sve tekovine i iskustva njemačkih gospodarskih planova, a za Bugarsku, kao izrazitu seljačku zemlju, ne će biti od važnosti samo, kako nam je to izlagao g. Uzunov, pitanje apsolutnih cijena, koliko i pitanje pravedne proporcije cijena.

Ovo, što smo iznijeli, sve bi to bio tek pregled onog ogromnog rada, kojeg su se primili vrsni bugarski stručnjaci i uopće marljiv i vrijedan bugarski narod. Izgleda, da je već u krvi i značaju tog hrabrog naroda velika sposobnost i ljubav za zajednički rad, te prije, kad su teška sudbina i stoljetne borbe s neprijateljem razvile u tom narodu čvrstu koheziju i međusobnu povezanost. Ne sumnjamo stoga u to, da će taj sposoban narod doista i postići ono čega se prihvati, pa zato vjerujemo i u uspjeh ovog velikog podhvata kod kojega se sad nalazi Bugarska, t. j. rješenja, pravednog i dobrog rješenja, seljačkog pitanja, dakle i društvovnog problema.

Tu sad dolazimo na ono, što uvijek ponavlja prof. Janaki Molov. Najvažniji je čovjek, čovjek i opet čovjek. Ako mi budemo imali ljude vrijedne i valjane, poštene i marljive, tada će sve biti dobro. Dobri su zakoni i planovi i programi, ali najvažniji je čovjek. Ako imademo valjane ljude, onda će i naše škole biti dobre, onda će naše gospodarstvo biti dobro, i t. d. i t. d.

A Bugarska doista imade takove ljude.

Kako smo vidjeli, unutrašnji gospodarski problem Bugarske vezan je, konačno, s budućim pravilnim ustrojstvom Evrope. Nakon vojničke pobjede slijedit će društveno i gospodarsko preuređenje. Dakako i moralno i duhovno preuređenje i obnova. Gospodarski bit će Evropa podjeljena na pojedina područja, industrijska i poljodjelska. Dakako, da će i tu pravilan razmjer cijena igrati veliku ulogu i stvoriti mogućnosti i preduvjete za razvoj čitave Evrope.

Za to pravedno uređenje Evrope vodi se ovaj rat, u kome i mi Hrvati sudjelujemo.

Početci državne i gospodarske politike.

U ovakovim prilikama državna je uprava stavljena pred nova pitanja i pred nove zadaće. Propadanje sela treba spriječiti i obratno treba postići podizanje sela. U izboru između posve slobodnog prometa i dirigirane gospodarske politike ne smije se stati na pola puta, niti se ne smiju donositi samo polovične mjere.

U svom članku o bugarskom zadrugarstvu (»Hrv. Smotra« br. 9 i 10, god. 1941.) pokazao sam, u kojoj mjeri i na koji način se je bugarski narod pomoću ustanove zadrugarstva štitio od raznih ne-

volja tamo još počam od turskih vremena, i na koji način je on ovu ustanovu zadrugarstva razvio, Bugarsko selo organizira se i učvršćuje zadrugarstvom. Postoje na pr. sela, u kojima uopće nema privatnih trgovaca, mesara, pa čak ni krčmara. Čitav je ekonomski život u kooperativnim rukama. U nekim selima imade i zadružnih čitaonica, pa čak i glazba. Imade sela, u kojima su svi seljaci članovi kooperacija (na pr. u selu Knjižovni u okolini Haskova, samo četvorica njih nisu članovi, a od toga su dva cigana). Zadruge reguliraju cijene i sajmove, itd. Bugarske su kooperacije tipa Reifeisen, ali tek nakon strahovitih iskustva u velikoj gospodarskoj krizi 1929.—34. razvija se posve jasno potreba, da seoske kooperacije budu svestrane, t. j. da se bave i prodajom i kupovanjem i preradbom. 1929. zamrsli su se svi krediti, a kooperacije su se bacile na nabave, potrošnju, itd.

Međutim, što su životne prilike bivale teže, to je jasnija postajala potreba po državi dirigirane gospodarske prilike. Ponajprije se država upliće u gospodarstvo sa svrhom, da se svlada kriza od god. 1929. i posljedice te krize, te da se postigne valorizacija zemaljskih proizvoda. Osnivaju se i žitni monopoli, prvi puta se 26. XII. 1930. određuju cijene. Godine 1931. »Hranoiznos« dobiva monopol pšenice i riže. 8. VII. 1932. uvađa se opet slobodna prodaja žita, ali 7. VII. 1934. uvađa se konačno monopol, te se »Hranoiznos« sve više razvija, tako da danas već imade 27 raznih monopola. Godinama «Hranoiznos« plaća žito i ostale proizvode seljacima znatno više nego što bi seljak mogao polučiti u slobodnoj trgovini (na pr. 1930. je plaćao »Hranoiznos« seljaku po kg 3.75 leva, srednja eksportna cijena iznosi tada 2.45, dok bi cijena u slobodnoj trgovini bila 2.00. Godine 1938. na pr. plaća »Hranoiznos« po kg 3.40, u to vrijeme kad je srednja eksportna cijena 1.55 a seljak u slobodnoj trgovini bi dobio 1.10).

Bugarska zemljodjelska kooperativna banka imade dva monopola (ružino ulje i svilu) te monopol osiguranja za blago od tuče, vatre na selu. itd.

Za vrijeme krize od 1929. do 1934. seljački su dugovi silno porasli. I Bugarska je uvela slično kao bivša Jugoslavija zakone o zaštiti seljačkih gospodara, te su uvedeni rokovi odplate, ali za razliku od bivše Jugoslavije provedeno je to ozbiljno i točno i s jednakom brigom za dužnike kao i za vjerovnike, pa je godine 1934. osnovana i posebna »Kasa«, koja je izdala vjerovnicima obveznice od 3% na 20 godina, jer dužnici plaćaju dugove toj kasi i to u roku od 2, 10 i 15 godina. Za razliku od Jugoslavije odnosno zapravo velike Srbije, u kojoj su unatoč takovih zakona porezima uništavali seljake (tako da bude što više za korupciju) i u kojoj su za poreze (na pr. za rentovni porez, čak i na ona potraživanja, koja su se po zakonu bila zamrzla) nemi-

losrdno provađali seljacima ovrhu, u Bugarskoj je seljak mogao svoje zaduženje spram države obračunati u naravi i to uz vrlo povoljne uvjete. S bonovima, koji su se davali za žito, mogao se plaćati porez (na taj način se seljak razdužio za polovicu duga na porezu).

Prije zahvata države u gospodarsku politiku bilo je sve prepušteno samopomoći. Istina pomagali su agronomi, radilo se na obrazovanju seljaka, davao se osobni i hipotekarni kredit, postojala je zadružna organizacija, no u teškim vremenima bio je sve to nedostatno, te je napredak bio manji od stalnog umanjivanja seoskih gospodarstava.

Uzor Italije i Njemačke pokazao je, da današnje vrijeme traži u gospodarstvu veće koncepcije. Tako je došlo do ideje, da se ujedine sve inicijative i svi napori pod državnom upravom, također da se ujedine sva sredstva za pomoć selu, da se provede jedinstveno kreditiranje, određena proizvodnja i kredit za pojedine svrhe. Prije se davao seljaku kredit, recimo od 20—30.000.— leva uz kakovih 6—8% kamata. Seljak bi kupio blago ili nešto slično, ali time mu zapravo nije bilo ništa pomoženo, jer je seoski dohodak jako malen (niti 4%). Na taj način zapravo se seljak osiromašuje a ne pomaže. Došlo se nadalje na misao, da se gospodarstvo racionira i točno odrede pojedine kulture, te da se podržava pravedan razmjer cijena i dohodka.

Program Bagrjanov

Bagrjanov je bio ministar zemljodjelstva (seljačkog gospodarstva) od godine 1938. do 1941. On je gornjim općenitim razmatranjima o potrebi poboljšanja seljačkog života dodao još neka načela i naročito naglasio, da treba ujediniti sve mjere prema određenom cilju, da treba nabaviti za seljaka potreban inventar, da treba poboljšati gospodarstvo visokoplaninskih krajeva (posebni za to krumpir, itd.), da treba uvesti sistem beskamatnog kredita seljaku (to je zapravo ideja dr. Čakalova), da treba provesti komasaciju i gospodarski program prema pojedinim krajevima, te da treba pogodovati općoj inicijativi pred privatnom. Bagrjanov je u tri govora izložio svoj program pred Sobranjem. On je proučio talijansko i njemačko gospodarstvo (i njemački Reichsnährstand i talijanski pokus s integralnom bonifikacijom«). Na temelju ovih pogleda i ovih proučavanja Bagrjanov sastavlja plan, kojim kuša obuhvatiti čitavo selo u njegovoj biti i sa svim gospodarskim problemima. Baš zato Bagrjanov nije postavljao nikakove rokove, već postavlja brižno proučeni sustav kako treba — prije ili kasnije — riješiti pojedine probleme i preobratiti bugarsko selo. Plan Bagrjanov sastoji se od znatnog broja

zakona i odredaba, koji su većinom prihvaćeni od Nar. Sobranja tokom god. 1939. i 1940., dok su neki ostali projekti.

Ovi zakoni dijele se u tri grupe. Prva grupa može se nazvati skupina zakona o zemlji (ima ih 12). Ti zakoni imadu svrhu, da se privede obradbi sva zemlja u Bugarskoj, koja se može obraditi, da se provedu melioracije, da se stvori zaklada zemlje, koja onda dijeli zemlju onima, koji je uopće nemaju ili tek vrlo malo, i to u svrhu, da se postigne onaj minimum od 3.5 ha za svako gospodarstvo. U ministarstvu seljačkog gospodarstva imade se osnovati »Direkcija na zemljata« s dva odjela (»Zemlja« i »Vode«); prvi odjel se dijeli na odjeljenja za pustu zemlju, za preseljavanja i dodjeljivanje zemlje, za katastar i komasaciju i za državne imovine. Nadalje predviđa se vrhovni savjet za povećavanje i poboljšanje zemlje, koji savjesno izvađa godišnje planove. U svakom selu osnivaju se posebni odbori u koji ulaze predsjednik obćine, predstavnici seoskih gospodarskih udruženja, zadruga, škola, koji odbori izrađuju mjestne planove. Posebnim sustavom vezani su ti mjestni odbori s okružnim i oblastnim odborima i s vrhovnim savjetom. Spomenuta zaklada za podjelu zemlje raspolaže za sada s 800 do 900,000.000.— leva, a cjelokupna djelatnost oko 22 do 25 milijarde leva.

U ovoj prvoj skupini imademo slijedeće zakone:

1. Zakon za poboljšanje zemlje i borba spram nestašice zemlje (predviđa se pravedna razdioba. Ovim zakonom osniva se spomenuto ravnateljstvo).

2. Zakon za obradbu pustih zemalja (tim zakonom predviđa se oduzimanje zemlje onim gospodarima, koji bi je zanemarili kao i dodijeljivanje radinima. Ako se pokažu vrijedni, postaju nakon 7 godina vlasnici. Zakonom se predviđaju natječaji za najbolje seoske gospodare).

3. Zakon za prebacivanje zemaljske imovine (zakonom dobiva država ovlast, da iskupi onu imovinu, koja je na prodaju, te da tako stiče za zakladu zemlje za one, kojima će se zemlja dijeliti. Zakon je donesen povodom pripojenja Dobrudže s ciljem, da se spriječi, da zemlja dođe u tuđe ruke).

4. Zakon za radna seljačka gospodarstva (predviđa se, kako će seljaci dobivati zemlje).

5. Zakon za obavezno obrađivanje zemlje (mjere za poboljšanje i povećanje zemlje. Nitko ne može zanemariti zemlju. Ako obrada po pojedincu nije dobra, država daje savjete, a može i oduzeti zemlju, da je dade drugome na obradu, ili sama dade obraditi).

6. Zakon za katastar i komasacije (da se spriječi preveliko parceliranje. Parcela ne može biti manja od 0.3 ha. U Bugarskoj nema još katastra. Stari zakon iz 1908. nije nikada proveden).

7. Zakon za državne posjede.

8. Zakon za poboljšanje zajedničke općinske imovine (mjere za poboljšanja, čišćenja, odvodnjavanja, itd.).

9. Zakon za visokoplaninske i gorske pašnjake (u Bugarskoj imade oko 250.000 planinskih pašnjaka, koji će se vratiti normalnoj obradbi).

10. Zakon za unutrašnje preseljavanje i naseljavanje.

11. Zakon za zaklade zemlje.

12. Zakon za navodnjavanje i odvodnjavanje.

Plan Bagrjanov predvidio je još četiri zakona, koji međutim nisu gotovi, a to su:

13. Zakon za zadružno obrađivanje zemlje.

14. Seljački nasljedni zakon.

15. Dopune i izmjene zakona o šumama.

16. Opsežne dopune zakona za vodne sindikate.

Druga skupina zakona odnosi se na proizvodnju, u svrhu njena poboljšanja. To su ovi zakoni:

1. Zakon za unapređenje govedarstva.
2. Zakon za unapređenje ovčarstva.
3. Zakon za preradbe mlijeka.
4. Zakon za uređenje proizvodnje crvene paprike.
5. Zakon za ljekovito bilje.
6. Zakon za vrtljarstvo.
7. Zakon za vinogradarstvo.
8. Zakon za vinarstvo.
9. Zakon za voćarstvo.
10. Zakon za svinjogojstvo.
11. Zakon za ptičarstvo.
12. Zakon za borbu s bolestima i neprijateljima bilinstva.
13. Zakon za borbu s parazitima i bolestima domaćih životinja.
14. Zakon za osiguranje sredstava u borbi s neprijateljima i parazitima u gospodarstvu.
15. Zakon za ustanovljenje proizvodne sile na zemlji i za njeno uzdržavanje.
16. Zakon za uvođenje konjske rase »Nonius«.

17. Zakon za uređenje plaćanja kamata za beskamatne zajmove (kamate plaća ministarstvo seljačkog gospodarstva). Seljak ili seljačke udružbe mogu dobiti u stanovito određene svrhe beskamatne zajmove).

18. Zakon za snabdjevanje seljačkih gospodara sitnim seljačkim inventarom.

19. Zakon za snabdjevanje seljačkih gospodara dobrim sjemenjem.

20. Zakon za uvećanje kutlure krme, lana i krumpira.

21. Zakon za povećanje cijene vina.

Ovoj skupini zakona treba još pribrojiti devet naredba sa zakonskom snagom, izglasanih tokom god. 1939.

Treća skupina zakona odnosi se na čovjeka. Treba pomoći seljaku, koji je sredstvo proizvodnje i cilj iste, kao dio naroda. Država će uvećati radnu zemlju tako, da nijedan seljak ne ostane bez rada i bez imovine. Treba uvećati i narodan dohodak i onaj pojedinaca. Dohodak treba upotrijebiti u korist sela (što nije učinjeno u vrijeme prosperiteta 1921.—1929.). U toj skupini imademo tri zakona:

1. zakon za poboljšanje bugarskog sela (još nije izglasan u Sobranju). Zakonom se predviđa poboljšanje i usavršavanje sredstva proizvodnje, a kao rezultat se očekuje napredak sela. Nadalje se predviđa izgradnja higijenskih i udobnih seoskih kuća, poboljšanje hrane, sušione, rad na konzervama, voćarski vrtovi i vinogradi, izgradnja seoskih kupališta, bolja obuća i odjeća, seosko obrazovanje i uopće prosvjetni rad.

2. zakon o seljačkim mirovinama. Po planu Bagrjanov zakon je bio u mnogo manjem i čednijem obliku od onog u kojem je kasnije po Sobranju prihvaćen. Zakon kako je donesen teretit će državni proračun godišnje s nekih 750 milijuna leva. Imade stručnjaka, koji misle, da taj zakon ne će davati velike prednosti onima, koji dobivaju mirovinu. Imade oko milijun seoskih domova, te oko 200.000 seoskih umirovljenika. Dakle svega svako peto domaćinstvo dobiva mirovinu, što je neznatno. Po mišljenju nekih stručnjaka bilo bi bolje, kad bi država tih 700 ili 800,000.000.— leva utrošila za melioracije odnosno za opće poboljšanje života na selu. Netko je izračunao, da bi se za godinu dana moglo nabaviti plugove, koji manjkaju seljacima, za jednu-dvije godine izgraditi seoske pekarne, kupališta, itd., a za deset godina uredne i higijenske kuće i đubrišta onima, kojima je to potrebno. Nadalje imade prigovora tom zakonu, da ne pravi razlike između bogatih i siromašnih, te da čitav teret prebacuje na državu. Ima ih, koji računaju, da će godišnji izdatak za te mirovine biti i 800,000.000.— leva, a članski doprinosi seljaka imali bi biti nekih

80,000.000.— (ako doista sve plate), no ne može se računati niti s polovicom uplata. Nadalje se prigovara, da zakon opterećuje izvoz robe u inozemstvu, (s 5%, — čime će, po mišljenju ovih stručnjaka, nastati teškoće kod pravilnog utvrđenja cijena seljačkih proizvoda.), pa da se na taj način dio sredstava potreba za tu mirovinu prebacuje na one seljake, koji imadu kutlure za izvoz. Neki su čak tvrdili, da zakon imade samo političko značenje, a da se u praksi ne će moći održati. Međutim svi će ti prigovori biti, izgleda, preoštri. Dr. Čakalov (u članku o gospodarskom planu objavljenom u »Blgarsko stopanstvo« broj 4 od 15. II. 1941.) dobro kaže, da taj zakon imade osigurati starost seljaka i izgraditi vjeru u budućnost bugarskog gospodarstva ,makar zakon i ne bio osnovan na matematičkom računu rezerva. Prof. Grozju Dikov lijepo nam je rekao, da je taj zakon o seljačkim mirovinama vanredana, te da treba misliti i na sirotinju i na starce na selu, a ne samo na one u gradu. Opravdano je, da se sa stavom mirovinskog osiguranja osiguraju i privatni činovninici i intelektualni radnici (Bugarska imade također i zakon za mirovinsko osiguranje duševnih radnika) i uopće za sve narodne slojeve, pa onda treba svakako osigurati i seljaka. Ovo osiguranje ne smije se miješati s potrebom melioracija. Potrebno je jedno i drugo, — baš kao u gradu. Pogotovo je to sve potrebno u selu, koje je toliko stradalo, i dužnost je države da nađe sredstva za to.

3. Zakon za seljačko obrazovanje. Za sada je to samo projekt i dopuna starog takovog zakona, koji postoji još od godine 1925. donesen po tadašnjem ministru prof. Janaki Molovu. Prema tom zakonu od 1925. osnovane su posvuda po Bugarskoj seljačke dopunske škole i to kroz zimske mjesece. Te škole dale su vrlo dobre rezultate. Po novom Bagrjanovom nacrtu zakona, predviđa se i praktična poljoprivredna naobrazba. Zanimljivo je, što prof. Janaki Molov misli, da ta ustanova ne će imati praktične vrijednosti, te da bi seljaci praktičnu poduku morali sticati u uzornim dobrima, i slično. Stari zakon iz 1925. temeljen je na nekim sličnim zakonima, kao na pr. belgijskom, pa čak i japanskom, itd.

Pošto Bagrjanov predviđa čitavu gospodarsku politiku, koju bi trebalo provesti, smjernice i način, a ne ograničuje to nikakvim vremenskim rokom u kojemu politiku treba provesti, bolje je kad se govori o programu Bagrjanov, a ne o planu.

Dakako kao što kod svake stvari tako i ovdje postoje protivna mišljenja. Imade stručnjaka koji drže, da se nizom zakona još uvijek ne riješava sam problem. Oni su skeptični, te čekaju na rezultate koje će zakon imati u praksi. Drugi, važniji, bi prigovor bio, da sav rad kod ovakvih pro[illegible] li planova spada zapravo na stručnjake.

Stručnjaci bi trebali proučiti i izraditi materijal, kako bi se neki program mogao provesti u stvarnost. Trebali bi to raditi također i razni instituti, itd. Nadalje su naročito važna državna gospodarstva (odgoj konja, peradi, voćni i lozni rasadnici, te rezultati, koji se u njima postizavaju).

Međutim u svemu, bez obzira da li je program Bagrjanov već zaokružen i posve izgrađen, ili možda treba u njemu nešto promijeniti ili nadopuniti, može se reći, da ovakav program doista daje trajne i valjane smjernice seljačke gospodarske politike, i da na tom putu, ovako ili onako, treba nastaviti i dalje izgrađivati.

Plan Kušev

Bagrjanova je naslijedio kao ministar Kušev. Želja novog ministra je da program Bagrjanova privede u život u etapama. Zbog toga je on u mjesecu lipnju 1941. obrazovao veliko povjerenstvo, koje bi imalo izraditi petogodišnji plan za poboljšanje poljodjelstva. Povjerenstvu je dan rok, da završi svoj rad u tri mjeseca, dakle do konca rujna 1941. Ono se podjelilo u četiri pododbora, da lakše svlada rad. Pododbori su ovi: 1. Pododbor za proučavanje mjera za poboljšanje seljačke proizvodnje na svim područjima (kao šumarstvo, marvogojstvo, poljodjelstvo), nadalje problem suše, melioracija, navodnjavanja, povezivanja veleobrta s poljoprivredom, proučavanje metoda poljoprivrednog rada, itd. 2. Pododbor za proučavanje odnosa i razmjera cijena zemaljskih proizvoda i to u svrhu, da se izradi nacrt za reguliranje cijena unutrašnjeg tržišta, te da se osigura tržište i stalne cijene. 3. Pododbor za ustanovljenje poreza i svih pristojba, za proučavanje načina dobave potrepština i inventara te poljodjelske robe seljaka, kao i proučavanje odnosa, koji treba da postoji između cijena robe, koju seljak kupuje i one koju prodaje, 4. pododbor za izradbu petogodišnjeg plana, za podizanje seljačkog gospodarstva, kulturne razine seljaka, za poboljšanje hrane, obuće, odjeće, i uopće bita seoskog života.

Dakle u planu Bagrjanov dane su granice i smjernice gospodarske politike, dok u planu Kušev imademo već konkretno određene ciljeve, koji su vremenski ograničeni.

Zanimiva su opažanja Kemileva, koji razlaže ovo: Središte plana Kušev kao i programa Bagrjanov upereno je u borbi spram strukturnih nedostataka bugarskog seljačkog gospodarstva. Od strukturnih problema i zemlje najaktuelniji su izgradnja dosta velikog i jakog seljačkog gospodarstva, tako da bude sposobno postići povećanje proizvodnje na jedinici površine na najracionalniji način. Težište

toga plana treba dakle da bude u borbi s nestašicom zemlje i s rasparčavanjem u sve manje čestice. Tu pridolazi problem iseljenja stranaca, unutrašnje kolonizacije, te pitanje državne zaklade za podjelu zemlje onima, koji je nemaju, ili koji je imaju premalo. Obzirom na pomanjkanje zemlje u Bugarskoj, taj se osnovani problem u prvom petogodišnjem planu može samo načeti, naročito savezno s razmjerom cijena. Treba riješiti i raspodjelu zemlje u novim bugarskim krajevima, u Makedoniji i Trakiji. Treba dakle započeti s unutrašnjom kolonizacijom, a usporedo s time s radom na komasaciji (odnosno najprije na uvođenju katastra). Za komasaciju u Bugarskoj predviđa se, da će biti potrebno kakvih 20 godina. Dakle u planu bi mogla biti predviđena tek ¼ rada na čitavoj komasaciji, a i to je još pitanje, jer postoji pomanjkanje stručnog osoblja i sredstva za izvršenje. Usporedo s time imademo problem nasljednog prava, no konačno rješenje jedva se može doskora očekivati. Bez radikalnog rješenja problema ne može se spriječiti neprestano smanjivanje čestica. Nadalje plan čitavog gospodarstva imade se prilagoditi pojedinim gospodarskim krajevima, te potrebi intenzivne obradbe. Odbori bi dakle mogli odrediti makar minimalan program prema tim rajonima gospodarstva. Nadalje bi se mogli izraditi planovi za podizanje zemaljske proizvodnje, navodnjavanja, isušivanja, melioracija, naseljivanja, regulacija, ali za izradbu takvih planova treba mnogo više od tri mjeseca. Da li su moguće mjere agrotehničkog karaktera, kao u prvom redu poboljšanja malog seljačkog inventara, osnivanje torova za blago, borba s kukcima, zarazama, itd., nadalje nabava materijala i sjemenja. Daljnja je važna zadaća tog odbora da bude u stalnoj vezi s radom vlade, tako da se mogu organizirati u prvom redu cijene, tržišta i čitava privredna politika, sve to savezno s planom, koji treba izraditi. Prema tome u problemu cijena imademo i konjukturna i strukturna pitanja. Kemilev misli, da se ta pitanja mogu u petogodišnjem planu najbolje rješavati, pitanje proizvodnje samo djelomice, dok se glavni problem, a to je postignuće životu sposobnog gospodarstva jedva može i načeti. Prema tome on misli, da će plan Kušev biti plan za rješenje tržnih problema te djelomično problema proizvodnje, dok glavno pitanje zemlje čeka na rješenje u novom europskom poredku.

Dr. Čakalov, član odbora za izradbu plana Kušev, napisao je o tome radu dva zanimljiva članka u »Blgarske stopanstvo« (jedan je već gore citiran, a drugi, pod naslovom »Petogodišnji zemljoradnički gospodarski plan« objavljen je u broju 13 od 15. VII. 1941.), u kojima kaže, da su u bugarskom seljačkom gospodarstvu najvažnija ova pitanja: 1. mjere za ustrojstvo seoskih gospodarstava sposobnih za život

(dakle raseljavanje, naseljavanje, povećavanje prema rajonima, katastar, komasacija, nasljedno pravo, premije za rad, pravilne cijene), 2. novo gospodarsko ustrojstvo (povećanje rentabiliteta i zemlje, kolektivni popravci, regulacije rijeka). Dakle prva grupa odnosi se na pojedinačna gospodarstva i poboljšanja, a druga na kolektivne melioracije, kod kojih će potonjih borba sa sušom biti na prvom mjestu. Nadalje slijede 3. mjere agrotehničkog značenja i 4. problem cijena.

Ministar Kušev naročito podvlači kao važno u izradbi plana već izrađenih 5—6 projekta zakona, kao već spomenuti projekt zakona za zadružno obrađivanje zemlje, zatim mjere oko izgradnje i proširenja seljačkih poljoprivrednih škola, opće mjere za poboljšanje života na selu, te zakone za prinudno osiguranje poljskog priroda.

Plan je plan države te treba punu podporu države. Potrebna je suradnja stručnjaka u svim pitanjima, jer bez njih se ne može plan izraditi. Cilj je plana, da postigne uredno seljačko gospodarstvo, te dovoljnu površinu obzirom na proizvode i klimatske uvjete kraja. Te mjere dakako zahtijevaju ogromna sredstva, koja država mora osigurati, jer je inače plan neostvariv.

Kako su neki stručnjaci opravdano predvidjeli, odbori i pododbori nisu mogli svršiti svoj rad u tri mjeseca, te se sad nastavlja radom, ali se još ne može znati, kad će plan biti gotov. Povrh ostalih velikih pitanja naročiti je problem uključenja novih krajeva u Makedoniji i Trakiji u jedinstveno bugarsko seljačko gospodarstvo, a prema tome i u uključenje u plan.

Zaključak.

To bi bio pregled problema i pregled rada, koji se vrši u Bugarskoj na tom području.

I ovaj materijal potvrđuje nam ono, što mi od prije znamo o Bugarskoj i o Bugarima, tj., da je to jedan vanredno marljiv, vrijedan i sposoban narod. I u ovom radu odrazuje se bugarski narodni značaj. Problem se istražuje do najvećih tančina, i to ozbiljno i marljivo, a onda se isto tako odlučno prelazi radu i poduzimlju, sve, baš sve, mjere, koje će biti potrebne za poboljšanje. To je uostalom program rada i način, koji bi trebao vrijediti u svim ljudskim djelatnostima. To je ono što ističe prof. Janaki Molov: čovjek i uvijek čovjek. Sve ovisi o čovjeku. O njegovom radu, o njegovim osebinama. Sve, pa i najteže poteškoće, prebrodive su, ako se valjano radi.

A Bugarska i na tom području dobro radi.

Dr. Vladimir Židovec

JURAJ ŠKARPA

Nietzsche veli na jednom mjestu u svom Zaratustri: »Ali uzmimo, da netko doista ozbiljno tvrdi, da pjesnici odviše lažu: Ima pravo — mi odviše lažemo«. I dalje: »Koji između nas pjesnika nije usuo vode u svoje vino?« Ta je Nietzscheova tvrdnja odviše smiona, možda čak i neozbiljna. Nijedan umjetnik ne laže, barem svijesno ne laže, a u tom slučaju to više nije laž. Nitko od nas ne može ozbiljno tvrditi, da je lagao jedan Fra Angelico slikajući svoje vizije nadzemaljskih likova, koji realno ne postoje nigdje na ovoj našoj tvrdoj zemlji. Jednako tako ne možemo reći, da su, recimo, romantičari, prenoseći svoje najintimnije osjećaje u jedan apsolutno irealni i imaginarni svijet, lagali. Mnogi umjetnici prolaze, doduše, ovim svijetom Donquijotski, živeći u krugu svoje fantazije i u svojim kulama u oblacima, ne lomeći se u krvavoj svakidašnjici, kao da su slučajno pali na ovu našu zemlju negdje iz svemira i projicirajući svoje doživljaje i želje u jedan ljepši i bolji svijet od ovog našeg. Pa ipak, ni oni ne lažu. Za njih lično, a i za mnoge druge, koji njihova djela doživljavaju, to je čista istina i zazbiljnost. U snovima i vizijama oni vide ispunjenje svojih želja i čisto stvarne doživljaje. Pa zar nije i sam Michelangelo, taj genijalni realist, interpretirajući svoju Noć s medicejskih grobova napisao:

Ja rado snivam, al' kamen biti volim,
Doklegod bijeda i sramota traje.
Ne vidjet, ne čut sreća za me sva je.
Zato me ne budi, govori tiho, molim.

Sve to bježanje i traženje nečeg drugog izvan naše zemlje, nečeg boljeg, ljepšeg i slobodnijeg nije neiskrenost i laž, blefiranje i zavaravanje, nego je to nutarnja potreba duha za oslobođenjem.

Pa ako promatramo razvoj Škarpe kao kipara, jasno možemo osjetiti u njegovim djelima očitu nakanu bježanja iz ove sive realnosti u jedan imaginarni, ali ipak usprkos toga stvarni svijet ljepote sklada. Taj kipar, jedan od onih naših rijetkih umjetnika, o kojima se tako malo piše, a koji ipak tako intenzivno stvara, imao je i ima dosta, možda i odviše dodira s grubom stvarnošću, a da ne bi tražio oslobođenje i izlaz iz te realnosti u jedan svijet, u kojem nema te gruboće i gdje može slobodnije disati.

Hrvatska plastika započela je u davnim vremenima djelima, koja su imala određeni ornamentalni i dekorativni karakter, t. j. sa starohrvatskom pleternom dekoracijom. Od 12. vijeka dalje plastika se u Hrvatskoj ograničava na crkvene građevine i crkvene potrebe, a naj-

Sl. 1. **Majčina briga** (iz g. 1921.)

Sl. 8. *Oprez* (iz g. 1932.)

Sl. 7. **Molitva** (iz g. 1926.)

Sl. 3. Oplakivanje Isusa (iz g. 1925.)

Sl. 2. Na odru
(iz g. 1925.)

Sl. 4. Pietà (iz g. 1925.)

Sl. 5. *Saloma* (iz g. 1925.)

Sl. 6. *Mladost* (iz g. 1925.)

većim je dijelom anonimna. Ta čisto i isključivo crkvena plastika traje kod nas po prilici do polovice 19. vijeka. I tek od tog vremena možemo zapravo govoriti o umjetničkim ličnostima u hrvatskoj plastici. I dok se jedan Donegani u drugoj polovici 19. vijeka još čvrsto drži klasicizma, dotle Rendić krči put jednom novom shvaćanju — realizmu. Njemu se pridružuju i kipari zagrebačke škole (Frangeš, Valdec, Kerdić) zajedno s Deškovićem. Ta je njihova plastika čisto realistička (kod Deškovića, a gdjegdje i kod Frangeša čak i impresionistička) i baš radi toga i nemonumentalna: plastične kvalitete njihovih radova daleko zaostaju za čisto slikarskim elementima i efektima. Kao reakcija na to neplastično shvaćanje plastike nastaje onda pokret »Medulićevaca« (Meštrović), kojemu su se onda kasnije duhovno pridružili i drugi mlađi kipari (Kršinić, Augustinčić i dr.). Taj smjer nastoji, sasvim ispravno uostalom, izbaciti iz plastike sve isključivo slikarske elemente i operirati samo čistom plastičnom formom.

Škarpa je u svom razvoju prošao i jednu i drugu fazu. Taj je njegov razvoj prošao sasvim logički: evoluciju shvaćanja plastike, kako se je ona odrazila u stvaranju dviju epoha, proživio je Škarpa u evoluciji svog vlastitog stvaranja. Istovremeno ta njegova stilska evolucija adekvatna je duhovnoj evoluciji njegovog gledanja na svijet. Tragedija njegova leži u tome, što do kasnih svojih godina nije imao mogućnosti da intenzivno radi samo na polju plastike, nego je morao do svoje tridesetiprve godine da se mučno probija kroz život kao stolarski radnik. Sve godine do tog vremena za Škarpu kao umjetnika bile su izgubljene i tek se istom od tridesetiprve njegove godine može govoriti o formiranju Škarpine umjetničke fiziognomije.

Rekao sam, da je Škarpin razvoj tekao sasvim logično, bez ikakvih skokova i paralelno s razvojem njegova gledanja na svijet. Logički je protekao zato, što Škarpa nije nikad nastojao, da si uzme uzor bilo kojega kipara prošlosti ili suvremenosti. Time ne ću reći, da se kod njega ne nalazi nikakvog stranog upliva (kad bi ja samo na osnovu pomanjkanja stranog upliva htio utvrditi vrijednost jednog umjetničkog djela, onda bi morao nijekati postojanje skoro svih umjetničkih djela uopće), ali je taj upliv kod Škarpe izbijao sasvim nesvijesno i on je taj upliv, opet nesvijesno, znao svesti na minimum i suvereno ga je znao apsorbirati. Da je taj njegov razvoj prošao sasvim logično, možemo se uvjeriti, ako samo letimično pregledamo razvoj europske plastike 19. i 20. vijeka.

Na početku 19. vijeka nalazimo u europskoj plastici kao vladajući smjer klasicizam, koji je — u tendenciji da stvori novu klasičnu umjetnost — a ne shvaćajući duh antike stvorio plastiku, koja nije

ni formalno, a kamo li duhovno bliza antiki. Taj i takav klasicizam, koji nije uspio shvatiti duhovnu strukturu antike (a koju je, recimo, renesansa vrlo dobro shvatila), bio je osuđen na brzu propast, da ga naslijedi najprije naturalizam, pa onda portretizam i impresionizam. Sva su ta tri strujanja bila skoro nakon godine 1900. likvidirana. I dok je klasicizam bio jednostran u naglašavanju mrtve forme, dotle su ta tri strujanja prelazeći polagano jedno u drugo postajali jednostrani u naglašavanju duhovnoga, te su se pomalo počela udaljavati od plastične forme i gubiti karakter plastike. To je udaljavanje od plastične forme u Rodinovom impresionizmu doseglo svoj vrhunac i Rodin već stoji na granici, koju se nije smjelo prekoračiti, a da se ne izgubi svaki dodir s plastičnom formom. A onda dolazi 20. vijek, koji se čisto u duhovnom pogledu vraća na srednji vijek, naglašujući primat duha, ideje nad ćutilnim shvaćanjem svijeta. I dok su se u toj novoj eri slikarstvu pružale veće mogućnosti eksperimentiranja, dotle je plastika, već radi prirode samog materijala, u kome radi, ostala u izvjesnim granicama. Tako futurizam, pa kubizam i apsolutna umjetnost Kandinskoga nije našla u plastici paralele, osim možda po koji eksperimenat kod, recimo, Boccionia, Lipschitza i drugih.

U 20. su se vijeku razvila u granicama, koje su postavljene plastici, tri smjera, koji onda dominiraju na području plastike. Prvi smjer vuče svoj korijen iz portretizma, ali shvaćajući formu strože ne zapada u neplastički impresionizam (Maillol, Kolbe i drugi). Drugi je smjer ekspresionistički, no taj se ekspresionizam shvaća sasvim drugačije nego onaj u slikarstvu (Barlach, Marks). Sklad i ljepota ljudskog tijela shvaćena čisto etički (Lehmbruck) i monumentalno djelovanje plastike — to je osnovica, na kojoj gradi taj plastički ekspresionizam. Tek kod nekih kipara i to u njihovim kasnijim godinama (Gies) vidimo po koju značajku slikarskog ekspresionizma: potenciranje formi, iskrivljavanje proporcija u težnji za što jačom ekspresijom. Treći je smjer sasvim nov, to je smjer apsolutne plastike, koja je izgubivši velikim dijelom svaku stvarnu osnovicu ostala samo eksperimenat (Archipenko, Laurens, Lipschitz, Gabo i drugi).

I ako sad pogledamo razvojnu liniju Škarpinu, jasno vidimo, kako je on u svom razvoju prošao gotovo čitav razvoj plastike 19. i 20. vijeka, ne upuštajući se jedino u problematične eksperimente apsolutne plastike najnovijeg doba. Odlučne su za njega bile, kako smo već spomenuli, dvije stvari: prvo, što je počeo učiti metier tek u kasnijim svojim godinama i drugo, što mu se nije dala prilika i mogućnost, da što više radi i na taj način razvije do vrhunca svoj talenat. I tako su i oni nedostaci, koje gdjegdje pokazuje (recimo na pr. anatomska

nelogičnost na nekim plastikama), samo posljedica tih dvaju faktora. A ako Škarpa usprkos toga pokazuje apsolutno plastičkih kvaliteta, to onda dokazuje, da je on doista talenat.

Prva faza njegova razvoja oko godine 1921., faza traženja, kreće se uglavnom u granicama Rodinovskog impresionizma, koji opet gdjegdje pokazuje prelaz u slikarski ekspresionizam. Pa iako je u Zagrebu bio Meštrovićev đak, on se je uspio brzo osloboditi Meštrovićevog upliva (taj se upliv još jasno razabire u mramornoj Boli) i poći svojim putem. Ali već ta njegova impresionistička faza pokazuje na početku jedno djelo, koje je dano u plastičkom, ne slikarskom, ekspresionizmu: to je njegova Molitva. Ljudsko biće, skrhano od boli, u najvećoj kontemplaciji sklapa ruke na molitvu. Tako već ova plastika daje naslućivati, da će se on konačno baš u tom pravcu razviti, i da je njegov impresionizam samo jedna prelazna faza. Ta prva njegova faza pada u doba poslije rata, kad je svuda vladao opći kaos: svuda se osjećalo previranje, nemir, svi nagoni prikriveni civilizacijom sad su se jasno ispoljili. Taj nemir proživljavao je i Škarpa u svojoj nutrini, a proživljavao je i doživljavao dnevno oko sebe nepravdu, nasilja i zločine i sve moguće društvovne nevolje. To sve zbivanje izvan sebe i doživljavanje tog zbivanja u sebi nastojao je Škarpa materijalizirati u kamenu. Tako nastaju njegove, da ih tako nazovemo, impresionističko-ekspresionističke plastike. Na pr. Pravda: šaka nevidljivog čovjeka udara u donju čeljust jedne bolno iscerene glave; Nasilje: muški i ženski polulik u grčevitoj borbi; Srdžba: muški lik poživinčena lica stupa nekuda naprijed prema cilju svog gnjeva; Glad: muški lik u čučanju grize požudno komad kruha; Sužanjstvo: ženski akt, vezan, s bolom na licu hoće da se riješi okova. U istu grupu spadaju još i neke druge plastike (Sonja i Mara Petrova iz »Zločina i kazne«, Izgubljeni sin, Majčina briga — sl. 1.), koje, usprkos izvjesnih anatomskih nedostataka, pokazuju talenat, koji znade efektno i ekspresivno ubaciti u mrtav kamen psihička raspoloženja i oživiti ga neobično snažno i jako. Njegovo Kajanje — ženski lik, s glavom spuštenom pod duševnim teretom, a pogled beznadan bludi nekuda u neizvjesnu daljinu — već se je iz tog impresionistčikog gledanja uputio u plastičnije shvaćanje, a isto tako i vrlo lijepo shvaćena Stidljivost, kod koje se međutim osjeća još borba s formom, dok mu je Glava Kristova još uvijek u vodama impresionističkog shvaćanja. Tako njegovo Kajanje (dano još uvijek s velikim psihičkim uzbuđenjem) i Stidljivost zajedno s jednom vrlo dobrom Glavom na odru čine most između njegove prve i druge faze. Baš ta Glava na odru pokazuje izvanredan Škarpin dar zapa-

žanja. Iako je on kod svojih radova iz prve faze stvarao iznutra, vadio iz sebe, stvarao više intuicijom nego li zapažanjem, tu se već kod te Glave na odru vidi, da on zna stvarati i dobre naturalističke stvari: ta glava s poluotvorenim ustima, s upalim očima i pritvorenim očnim kapcima i sablasno tankim nozdrvama bez ijedne kapi krvi — ta je glava dokumenat izvrsnog zapažanja i snage reproduciranja.

Druga faza Škarpina, koja traje otprilike tamo negdje od godine 1925. do 1932. i opet je još uvijek faza traženja. Škarpa traži put, kako da dođe iz svog impresionističkog, psihološkog gledanja do čiste plastične forme i do monumentalnosti. Svog gledanja iz prve faze nije se, dakako, mogao tako brzo osloboditi. Zato i u toj drugoj fazi nastaju djela Zlamajka, Strah, Majka i sadržajno i kompozicijski zanimljiv (usprkos izvjesnih nelogičnosti) relijef Mreža smrti. Već čisto sadržajno te plastike spadaju u kompleks prve njegove faze, a da i ne govorimo o formalnoj strani. I dok se je Škarpa u prvoj fazi izražavao više slikarski nego skulptorski, dotle je za drugu fazu karakteristično, da se on ovdje već plastički izražava.

Već je i to simptomatično, što se njegove psihološke teme više ne javljaju. To je u jednu ruku proizvod Škarpinog ličnog smirivanja, a i normalizacije poratnih prilika, ali možda još više proizvod ulaženja Škarpinog sve više i jače u plastiku. Škarpa je sam osjetio, da je njegov dosadašnji rad bio više slikarski nego li plastički, više psihološki nego li monumentalan. I tu on sad počinje sve intenzivnije tražiti formu. Dakako, da je taj put bio mučan i dug. Sasvim logički, on se je najprije zaustavio kod naturalizma, koji uprkos naglašenog psihološkog momenta gradi formu čisto plastički. Tu u prvom redu ulaze fina Glava Madone, Glava Isusa, Glava starca na odru (sl. 2.), nekoliko varijanata njegovih Raspeća, koja ovdje u simbolici otkupljenja daju žrtvu čovjeka, što ju je ovaj u vječnoj ljubavi prinio za ljude i kompozicijski vanredno uspjeli relijefi Magdalena, Oplakivanje Isusa (sl. 3.), te Madona s djetetom. U tu grupu spada i njegov Sv. Jeronim kontemplativni lik, koji u svojoj nenamještenoj stiliziranosti odaje monumentalnog plastičara visokih kvaliteta. I baš ta plastika pokazuje, kako izvjesna anatomska nelogičnost ne može kod jednog zbilja umjetničkog djela poremetiti estetski dojam cjeline.

U tom svom traženju forme Škarpa je jednom zašao čak i predaleko: modelirao je plastiku Trn. Mladi efeb vadi iz desne noge trn. Lik je sasvim antikno dan, ali u tom formalno antiknom tijelu nema antikne duše, nema uopće duše ni krvi. Za Škarpu je to bio jedan eksperimenat i Škarpa je sam vjerojatno osjetio, da nije na pravom putu, te više nijedamput nije ponovio takvog eksperimenta.

U svom traženju forme i monumentalnosti on ide dalje. Svako psihologiziranje napušta (osim možda još kod svoje Utopljenice, ali i tu je to već svedeno na minimum): fiziognomija mu više nije važna, nutarnja uzbuđenja ne odražavaju se više na licima likova, nego u pokretu i stavu njihovom. Tu on prelazi u čisto plastički ekspresionizam, odnosno te njegove stvari stoje na granici naturalizma i ekspresionizma. Da spomenem samo sasvim novo shvaćenu Pietà (sl. 4.), zanimljivu Salomu, koja se je s izražajem straha i gađenja zaustavila u promatranju mrtve glave Ivanove (sl. 5.), pa Mladost (sl. 6.) i Beznade. (U tu grupu spadaju i Poljubac i Strast. Nejasna kompozicija posebice kod Strasti smanjuje tim plastikama kvalitet). Ovdje fiziognomije kao takve ne govore ništa o nutarnjim uzbuđenjima, ali pokreti i stavovi govore o tim stanjima možda još i više.

Tu dakle, u toj fazi nalazimo već zametak njegove treće faze, plastičnog ekspresionizma: fine linije, savršena kompozicija i sasvim plastično shvaćanje forme tipično je za tu njegovu treću fazu, u kojoj je nestalo svakog naturalizma i bilo kakvog psihologiziranja. Kao glasnici tog novog shvaćanja su mu Majka i Madona, Za taj njegov rad je značajno ono, što je on sam o tome rekao: »Kad se metnem na posao, ja još ne znam, što ću raditi. Uzmem glinu, pjevam i mečim, mečim; tako dobivam različite linije, pa kad mi dođe ona linija, koja mi odgovara, onda je uzmem kao osnov za cijelu stvar«. Prema tome, za njega više ne igra ulogu ni motiv, nego samo plastička cjelina i monumentalnost. Tu mu je vanredno uspjeha Utjeha: dvije žene, jedna stoji, a druga kleči do njenih nogu savršeno su kompozicijski vezane i linije i obrisi njihovih likova govore daleko više, nego li bi to govorile njihove fiziognomije. Zanimljiva mu je i Molitva iz god. 1926. (sl. 7.): ženski lik pognuo je glavu u sabranosti, a oštri obrisi lica sasvim su nestali u kontemplaciji tog lika. Plastika, koja apsolutno monumentalno djeluje. I ako sad promotrimo Molitvu iz prve njegove faze vidimo, usprkos izvjesnih dodirnih točaka, ipak veliku razliku: ova nastoji dati potenciranjem značajki forme ekspresiju izmučene duše, koja u toj boli i skrhanosti diže ruke na molitvu i pogled prema nebu, jer ovdje na zemlji ne nalazi više nikakve utjehe. Molitva iz god. 1926. je naprotiv potpuno uravnotežena i ne nastoji izazvati efekt potenciranjem izvjesnih formi, nego se u savršenoj harmoniji i mirnoći linija, bez ekspresije nutarnjih zbivanja, prepušta kontemplaciji.

To je, čini se, završna faza Škarpina. Dakako, da se još i kasnije javljaju reminiscence na njegovo ranije stvaranje, čak i reminiscence na njegovu prvu fazu (Majčin poljubac). Na njegovu

naturalističku fazu podsjeća nas njegov Autoportret, Smijeh, Majčin očaj, Studija glave, Dječja glavica, pa interesantno komponiran Sv. Juraj i neke druge plastike. Vrlo dobar mu je rad treće periode Oprez (sl. 8.): silhueta lika, a ne toliko fiziognomija, karakterizira ovdje ono, što je umjetnik nazvao oprezom. Lik s košarom u ruci, koju oprezno drži, pažljiva pogleda koraca nesigurno naprijed. Dakako, da je opisivanje gotovo bespredmetno: plastički doživljaj one ne mogu dočarati. U tu grupu spadaju onda među ostalim njegov Krist pod križem, Mladost iz god. 1932., Mladost iz god 1938., Razočarana, Pregaranje, veliki relijef Sv. Trojstvo u kartuziji Pleterje i dva vrlo dobra relijefa Ribari i Angelus.

Mi smo ovdje naveli samo neka Škarpina djela. A to je i dosta, da se upozna simpatična njegova umjetnička fiziognomija. Simpatična je već radi toga, što u doba naše rafinirane civilizacije radi apsolutno iskreno i sa svom predanošću. Možda su mu baš zato, što on vadi svoja djela iz sebe, najbolje stvari one, koje je stvorio spontano, bez veze s narudžbom i ne misleći na nju. I ako se je u svojoj prvoj fazi pokazao kao dobar psiholog i poznavalac problema ljudske duše, u drugoj se fazi pokazuje kao dobar naturalista i plastičar izvrsnih kvaliteta, koji znade naći i dati sintezu forme i izražaja. Treća mu je faza plastički najzrelija. Tu se ljepota njegovih djela otkriva u harmoničkom toku linija, a jednostavnost i jasnoća u kompoziciji daju njegovim plastikama čisto monumentalni karakter. Usprkos malog formata te su njegove stvari apsolutno monumentalne i traže velike dimenzije. Tu, u trećoj fazi on se je oslobodio slikarskog gledanja i operira samo s čistim formama.

U ranijim svojim djelima pokazuje on možda i nedostataka, specijalno anatomskog znanja — on to i sam priznaje: »Ja radim, kako osjećam, a ne obazirem se na anatomiju.« — Ali nas sve to ništa ne smeta, jer sva ta njegova djela prožima izvjesna sasvim neposredna naivnost, koja ga sili, da žrtvuje sve, kako bi izazvao što jače djelovanje svojih plastika. Kaošto su mu iskrene njegove stvari s psihološkim motivima, isto su mu tako duboko proćućene plastike religijoznog sadržaja. Ta religijozna djela tek gdjegdje prelaze u sferu nadzemaljskoga; većinu svojih religijoznih plastika postavlja on na ovu zemlju, nastojeći što intimnije povezati njihov čovječanski i božanski karakter i time ih što jače približiti ljudima. Tä njegov Raspeti je čovjek, koji kao čovjek umire za ljude. A ta njegova religijoznost nije namještena, nego sasvim iskrena, kaošto su mu uostalom iskrena i sva ostala djela.

I tako ličnost Škarpina ostaje u našoj plastici kao jedna vrlo simpatična pojava, koja nosi u sebi tragiku, da joj se nije dalo mogućnosti za razvoj i za rad. A usprkos toga on je stvorio i stvara još i danas za tu našu sredinu, koja ga tako malo shvaća, značajna umjetnička djela.

Mirko Šeper

U NOVI ŽIVOT

Strgnimo s obmanjenih zjena
šarenu koprenu čarobnih sjena,
prezrimo glase zamamnih Sirena;
skrhajmo lađice nemoćnih snova
i kržljavih zaleta jedra,
što čekaju milost povoljnog vjetra,
shvatimo smisao kršem ispisanih slova
i očaj krvavog zova.
Od divota stoljetnih šuma,
što su upili sokove zemlje i sunca
kroz crni katran škvera podno surih kula,
porinimo borce s tvrdih žala i mula,
stegnimo kvrgavu bukovinu tvrdim dlanima,
veslajmo, veslajmo snažnim zamasima
danima,
noćima,
danima —
kroz prostore ranjenih svetinja i plač sirota
u grču ostvarenja starih ljepota
ususret novim vremenima,
a Križ na seoskom putu i zvijezde: mrtvih oči
neka nam budu putokazima.
Uz pjesmu pjene sa pramca znojem se pojimo,
a hrana neka nam bude misao
da stojimo, stojimo
i da će pobjeda naša biti,
ako nam bude visoko neokaljana zastava —:
crvena krv žuljeva na ruci,
bjelina duša naših
i plava dubina izoranih brazda u muci.

Jer samo neustrašivi u borbi i smrti
imaju vrijednost života.
Okovane lađe gnjiju u luci.

M. Slade-Šilović

L I S T A K

Društvovni pogledi

TEMELJI UREĐENJA DRUŠTVOVNOG POLOŽAJA POLJODJELSKIH RADNIKA

Odmah na početku ovog prikaza potrebno je istaknuti, da su do sada poljodjelski radnici bili bez ikakve društvovne zaštite. Društvovno zakonodavstvo bivše Jugoslavije redovito je u svim zakonima izuzimalo poljodjelske radnike i od onih najmanjih pogodnosti, koje je davalo ostalim radnicima zaposlenim u obrtnim veleobrtnim poduzećima. Kako društvovni položaj ovih radnika uvelike zavisi od gospodarske strukture kraja u kojem rade, moralo se je i pri zakonskom uređenju na to obazirati. Stoga je zakonskom odredbom o određivanju najniže nadnice za radnike i najniže dopustive plaće za privatne namještenike od 15. srpnja 1941. određeno, da najniže nadnice za poljodjelske radnike imaju odrediti veliki župani za područja svojih župa prema običajima i životnim potrebama. Spomenutu zakonsku odredbu od 15. srpnja 1941. prikazali smo u prošlom broju ovog časopisa, a sada ćemo se osvrnuti na najznačajnije odredbe naredaba pojedinih velikih župana, iz kojih ćemo razabrati kakav društvovni položaj u pogledu zaštite i plaće uživaju poljodjelski radnici u pojedinom kraju naše države.

Kako je već naprijed spomenuto, do sada nije bilo zakonskog uređenja društvovnog položaja poljodjelskih radnika, pa stoga naredbe velikih župana predstavljaju jednu novost, to zanimljiviju za studij društvovnog položaja radnika, što su ovim naredbama donešene ne samo odredbe o najnižim nadnicama, nego i mnoge druge odredbe, kojima je cilj podizanje i zaštita društvovnog položaja radnika.

Broj poljodjelskih radnika kod nas je znatan. Prema brojidbenim podatcima iz 1931. na području bivše savske banovine bilo je 92.455 poljodjelskih radnika. Danas se računa da ih u čitavoj našoj državi ima oko 140—150 tisuća.

Prikazat ćemo u kratko pojedine Naredbe Velikih župana.

Područja grada Zagreba

Za teške poslove, koje redovito obavljaju muške osobe (kao što su košnja, ulaganje u vršalicu, kopanje jama, mlaćenje žita i sl.) najniža nadnica iznosi 50.— Kn. dnevno; za obične poslove (sjetva, kopanje, žetva srpovima i sl.) najniža je nadnica 40.— Kn. dnevno; Za lake poslove (kao što su metanje gnjoja i krumpira u jamice, čuvanje stoke na paši, sadnja povrća i sl.) najniža nadnica iznosi 30.— Kn. dnevno. Ako ove lake poslove obavlja mladež ispod 16 god. najniža nadnica za njih iznosi 25.— Kn. dnevno. — Ako radnik uz nadnicu dobiva i hranu kroz čitav dan računa se hrana sa 20 Kn. dnevno, te se za ovaj iznos umanjuje nadnica. Za akordne poslove također ne smije biti dnevna zarada niža od ustanovljene najniže nadnice.

Radno vrijeme traje prema običaju i mjesnim prilikama, redovito od 6 sati ujutro, odnosno od dobre vidljivosti u jutro pa do zapada sunca s prekidima za jelo i dnevni odmor u ukupnom trajanju od 2 sata.

Područje Velike župe Prigorje

Naredba Velikog župana razlikuje tri vrste poljodjelskih radnika: 1. koji na poljodjelskom gospodarstvu rade uz dobivanje stana, hrane, odjeće ili obuće, 2. koji mjesto plaće dobivaju određene količine živežnih namirnica ili koju drugu činidbu u naravi te stanoviti iznos gotovog novca. 3. koji poslove obavljaju uz nadnicu sa svojim ručnim oruđem ili bez njega uz nadnicu s hranom ili bez hrane. Za prvu vrstu radnika od 12 do 16 godina starosti uz prihode u naravi, godišnja plaća ne može biti manja od 1.600 Kn, a za starije od 16 godina 2.200 Kn i za drugu vrstu radnika od 12 do 16 godina starosti najniža plaća predviđena je s 5.800 Kn. godišnje te 250 kg pšenice i 300 kg. kukuruza, a za radnike starije od 16 godina 8.500 Kn. godišnje te spomenuta količina žita. Za treću vrstu radnika, za radnike nadničare, najniža nadnica za radnike starije od 16 godina iznosi: za lagane radove 35—45 Kn.; za obične radove 40—50 Kn.; za teške i stručne radove 45—80 Kn. dok za radnike od 12 do 16 godina starosti iznosi: za lagane radove 25—35 Kn. a za obične radove 30—45 Kn. Ako nadničar dobiva hranu, tada se ona računa dnevno 15 Kn.

Ova naredba predviđa i poseban postupak za rješavanje sporova, koji bi između njih i poslodavaca nastali u pogledu najnižih nadnica i radnih uvjeta. Za sudovanje predviđeno je kotarsko pomirbeno povjerenstvo.

Područje Velike župe Zagorje

Naredba poljodjelske poslove dijeli u dvije velike skupine i to: poljske i opće poslove, te vinogradarske i voćarske poslove unutar kojih određuje najniže nadnice tako, da se u svakoj skupini razlikuju teži i lakši poslovi. Za teže poljske i opće poslove iznosi najniža nadnica 50—60 Kn. a sa hranom 30—40 Kuna. Za lakše poslove, koje obavlja mladež najniža nadnica iznosi 20—25 Kn. a sa hranom 10—15 Kn. Najniža nadnica za vinogradarsko-voćarske teže poslove od 50—80 Kn. bez hrane, a sa hranom 30—60 Kn. već prema pojedinoj vrsti posla, koje Naredba u ovoj skupini poljodjelskih poslova opširno nabraja. Za lakše poslove najniža nadnica bez hrane iznosi 20—25 Kn. a s hranom 15—20 Kn. Ako su dosadašnje najniže slobodne nadnice bile bliže nižoj stavci određenih nadnica, prilagodit će se toj stavci, a ako su bile bliže višoj stavci, ravnat će se prema toj višoj stavci. — Radno vrijeme traje kod većine poslova od 6 sati u jutro, odnosno od dobre vidljivosti u jutro do zapada sunca s prekidima za jelo i dnevni odmor u ukupnom trajanju od 2 sata.

Područje Velike župe Bilogora

Za lakše poljodjelske poslove određena je najniža nadnica s hranom 15—20 Kn. a bez hrane 25—30 Kn.; za srednje teške poslove: s hranom 25—35 Kn. a bez hrane 45—55 Kn.; za teške poslove: s hranom 40—50 Kn,. bez hrane 60—70 Kn.; za specijalne poslove kao što su sadnja, obrezivanje i prskanja voćaka, cijepljenje i prskanje vinove loze i slični poslovi određena je najniža nadnica s hranom 50—60 Kn., bez hrane 70 —80 Kn.

Za radnike mjesečare kao što su kočijaši, pastiri volari i običnih zanimanja, određena je najniža plaća uz stan i primjerenu hranu za mladiće do 16 godina od 200—300 Kn, a za druge od 300—400 Kn. U akord se mogu davati samo izvjesni poslovi određeni naredbom, te nadnice ne smiju biti manje od najnižih nadnica određenih za teške poslove. Za poslove od dijela predviđen je najniži dio priroda; tako za košnju djeteline posloprimčev dio mora iznositi najmanje 1/6 priroda, a za košnju trave 1/5 priroda na površini uzetoj u posao. — Za radnike mjesečare predviđen je 15-dnevni otkazni rok uz otkaz svakog 1. i 15. u mjesecu, a za godišnje sluge dva puta godišnje uz 6-tjedni otkazni rok t. j. 12. veljače i 12. kolovoza. Sporove rješava gradsko, odnosno kotarsko poglavarstvo uz savjetodavni odbor. Ovaj se odbor sastoji od agronoma ili gospodarskog stručnjaka kotarskog poglavarstva, te po jednog zastupnika radnika i poslodavca.

Područje Velike župe Livac—Zapolje.

Naredba razlikuje obzirom na trajanje radnog odnosa dvije vrste radnika: radnike uposlene na kraće određeno ili neodređeno vrijeme i radnike uposlene na dulje određeno ili neodređeno vrijeme. Za radnike starije od 16 godina uposlene na kraće vrijeme najniža nadnica iznosi za lagane poslove 35—45 Kn.; za obične (srednje teške poslove) 45—55 Kn i za teške poslove 50—80 Kn. Za radnike mlađe od 16 godina smanjuje se najniža nadnica za 20%. Hrana se računa s 15 Kn. dnevno, te se za taj iznos smanjuje nadnica. Navedene niže ili više stavke najniže nadnice primjenjivat će se prema godišnjoj dobi, težini i sličnosti posla kao i prema razvijenosti poljodjelskog radnika i njegovoj radnoj sposobnosti. Za akordne poslove ili za poslove po komadu plaće se moraju unaprijed ugovoriti, a radnik mora zaraditi barem 25% više od najniže nadnice istovrsnog radnika.

Za radnike uposlene na dulje određeno ili neodređeno vrijeme određene su najniže godišnje plaće: 1. ako radnik dobiva stan, hranu i potrebitu odjeću i obuću 2000 Kn. godišnje. Za radnike mlađe od 16 god., godišnja najniža plaća iznosi 1.400 Kn. 2. ako radnik dobiva samo stan i hranu najniža godišnja plaća iznosi 3.300 Kn., a za radnike mlađe od 16 godina 2.500 Kn. godišnje i 3. ako radnik dobiva samo živežne namirnice ili druge koje činidbe u naravi, te stanoviti iznos gotovog novca najniža godišnja plaća iznosi 200 kg. pšenice, 300 kg. kukuruza i 7.500 Kn., a za radnike mlađe od 16 godina 200 kg. pšenice, 300 kg. kukuruza i 5.400 Kn. — Radno vrijeme ravna se po mjesnim običajima. Ženski poljodjelski radnici izjednačeni su sa muškim. Pogodbe o radu na duže od godine dana moraju se načiniti u pismenoj formi. Otkazni rok kod godišnje ugovorene službe iznosi 6 tjedana, a kod mjesečne 14 dana. Za rješavanje sporova određen je kratki i brzi postupak.

Područje Velike župe Posavje.

Naredba dijeli radnike na tri vrste. Prva vrsta su radnici, koji su u kućnoj zajednici poslodavca (seoskog gospodara) stanuju i hrane se zajedno s ostalim članovima porodice, te obavljaju sve poslove u kućanstvu i gospodarstvu. Druga vrsta su radnici, koji ne žive u zajedničkom kućanstvu s poslodavcem i ne dobivaju ni hranu ni odjeću, nego uz stan dobivaju djelomično određenu količinu živežnih namirnica, a djelomično stanoviti iznos u novcu. Treću vrstu sačinjavaju oni radnici, koji obavljaju određene kratkovremene radove u poljodjelskom gospodarstvu za plaću s hranom ili bez hrane. Najniža plaća prve i

druge vrste radnika iznosi sa stanom, hranom i odjećom 1800 Kn. godišnje, a za radnike mlađe od 17 godina 1200 Kn.; za radnike sa stanom i hranom bez odjeće 2.800 Kn., a za radnike mlađe od 17 godina 2.000 Kn. godišnje. Za radnike koji primaju živežne namirnice i novac i stanuju kod poslodavca iznosi godišnja plaća 6.240 Kn., bez stana 7.440 Kn. godišnje, 2 m. pšenice i 3 m. kukuruza, a za radnike mlađe od 17 godina 5.040 godišnje, a ako nemaju stana kod poslodavca 6.000 Kn. godišnje, 2 m. pšenice i 3 m. kukuruza. Za radnike treće vrste iznad 17 godina predviđene su naredbom opširno mnoge vrste poslova za koje je određena najniža nadnica, a unutar pojedine vrste određene su najniže nadnice za pojedine poslove. N. pr. za košnju kreću se najniže nadnice od 50—80 Kn. Za košnju livade 50—75 Kn. Za košnju djeteline 50—75 Kn. Za košnju grahorice 60—80 Kn. Za košnju žitarica 50—75 Kn. itd.). Za oranje predviđene su najniže nadnice 50—100 Kn. — Općenito za poslove za koje nije posebno u naredbi određena najniža nadnica iznosi ona za lagane poslove 30—40 Kn. Za srednje 40—50 Kn, a za teške 50—80 Kn. Za radnike mlađe od 17 godina najniža nadnica manja je za 20% od nadnice starijeg radnika. Hrana se računa sa 15 Kn dnevno. — Za akordne poslove predviđene su također najniže plaće (na pr. košnja livade 100—170 Kn. po kat. jutru). Muški i ženski radnici izjednačeni su u plaći. Radno vrijeme određuje se prema mjesnom običaju.

Područje Velike župe Baranja

Najniže nadnice određene su za poljodjelske poslove bez hrane kako slijedi: 1. Za lakše poslove 5.— Kn. po satu; 2. Za srednje teške poslove 6.— Kn. po satu i 3. Za teške poslove 7.50 Kn. po satu. Za akordne poljodjelske poslove (osobito za rezanje konoplje, lana i vađenje šećerne repe) određena je pobliže najniža zarada. U Naredbi se precizno nabrajaju prihodi u naravi za stalne godišnje sluge (deputatiste). Tako je na pr. određeno da takav radnik mora dobiti 12 l. petroleja, 12 kg. soli, dnevno 2 l. mlijeka. Osim toga poslodavac je dužan dati oboljelom radniku liječnika, lijekove i bolničko liječenje. Za radnike mjesečare (za mladiće od 14—80 godina, te pastire) 900.— Kn. mjesečno, a za kravare, volare i kočijaše 1.250.— Kn. mjesečno iznosi najniža plaća. Za radnike mlađe od 17 godina i starije od 60 godina umanjuju se najniže nadnice za 20%. Za mjesečare i deputatiste određeno je i plaćanje prekovremenog rada ispod 10-satnog efektivnog rada i to 4 Kn. po satu. Otkazni je rok 14 dana, a godišnjim slugama 6 tjedana i to dva puta godišnje 12. veljače i 12. kolovoza. Za rješavanje sporova predviđen je kod gradskog, odnosno kotarskog poglavarstva poseban odbor, koji sačinjavaju predstavnik vlasti te po jedan predstavnik radnika i poslodavca.

Područje Velike župe Vuka

Naredba o najnižim nadnicama za poljodjelske radnike posve je istovjetna sa istom naredbom za Veliku Župu Baranju u pogledu najnižih nadnica.

Područje Velike župe Sana i Luka

Naredba predviđa tri vrste poljodjelskih radnika i to: radnike koji na dulje vremena ulaze u koje poljodjelsko gospodarstvo u kojem stanuju, hrane se uz dobivanje odjeće i obuće. Za ove iznosi najniža god. plaća 1.800.— Kn. godišnje, a ako su mlađi od 16 godina 1.200.— Kn. godišnje. Ako ne dobivaju ni odjeću ni obuću najniža plaća iznosi 2.000.— Kn. godišnje, a ako su mlađi

1.800.— Kn. godišnje. Druga vrsta radnika koji su kao trajni radnici uposleni u poljodjelskom gospodarstvu, te dobivaju besplatan stan i određene količine živežnih namirnica imaju najnižu godišnju plaću 6.000.— Kn. u novcu te 250 kg. pšenice i 300 kg. kukuruza, a ako su mlađi od 16 godina 4.800.— Kn. u novcu i netom spomenute količine žita. Za treću vrstu radnika, koji u razno doba godine obavljaju razne gospodarske poslove na poljodjelskom gospodarstvu iznose najniže nadnice: za lagane poslove 35—45.; za obične poslove 40—50 Kn.; za stručne i teške poslove 50—80 Kn. dnevno. Ako su mlađi od 16 godina najniže nadnice iznose: za lagane poslove 25—35 Kn.; za obične poslove 30—40 Kn. i za stručne poslove 40—45 Kn. dnevno. Hrana se računa sa 15.— Kn. dnevno, te ako je radnik prima smanjuje mu se dnevna nadnica za taj iznos. Za akordne poslove mora radnik dobiti barem 25% više od najniže nadnice istovrsnog radnika. Za nastambe kao sastavni dio plaće određeno je, da imaju odgovarati zdravstvenim prilikama, a kod oženjenih osim toga i obiteljskim potrebama. Sporove rješavaju prvomolbene oblasti uz saslušanje savjetodavnog odbora. Pogodbe sa ugovorenim radom duže od 15 dana moraju se prijaviti kod nadležne općine.

Područje Velike župe Usora i Soli

Najniže nadnice određene su kako slijedi: za muške (za sve poslove prema naravi posla od 35—60 Kn.; za ženske 25—45 Kn.; za djecu ispod 18 godina 25—35 Kn. Za akordne poslove po dumumu bez hrane: za muške 20—40 Kn.; za ženske 15—25 Kn.; za djecu ispod 18 godina 15—20 Kn. Hrana se računa sa 20.— Kn. dnevno. Najniže plaće za najamnike (osoblje u periodičnom godišnjem najmu ili stalno unajmljeno) iznosi za muške u poljskom radu uz stan i hranu 400.— Kn. mjesečno, za čuvanje i njegu stoke 300.— Kn. mjesečno; za ženske u poljskom radu 400.— Kn., za čuvanje i njegu stoke 250.— Kn., za djecu ispod 18 godina u poljskom radu 300.— Kn., za čuvanje i njegu stoke 200.— Kn.

Područje Velike župe Pliva i Rama

Naredba dijeli radnike na dvije vrste: na najamnike, koji iznajmljuju svoju radnu snagu za duže vrijeme jednom poljodjelskom gospodarstvu uz nagradu u naravi ili u novcu ili u naravi i u novcu i za nadničare, koji obavljaju poljodjelske poslove na jedan ili na nekoliko dana bez ustanovljenja trajnog najamničkog odnosa uz naknadu za novčanu nadnicu sa hranom ili bez hrane.

Najniže nadnice za nadničare iznose za teške poslove bez hrane 60—70 Kn. s hranom 40—50 Kn.; za srednje teške poslove bez hrane 50—60 Kn., s hranom 35—45 Kn.; za lakše poslove bez hrane 30—40 Kn. s hranom 25—30 Kn. Žene i djeca ispod 18 godina imaju najniže nadnice manje za 15 Kn. kod teških poslova, za 10.— Kn. kod srednje teških poslova i za 5.— Kn kod lakših poslova. Za najamnike bez obzira koju vrst posla obavljaju određene su najniže mjesečne plaće bez stana i hrane: za djecu od 12—16 godina 750.— Kn.; za žene i mladiće od 16—18 godina 850.— Kn.; za muške ispod 18 godina 900.— Kn. Sa stanom i hranom: za djecu od 10—16 godina 100—300 Kn.; za žene i mladiće od 16—18 godina 200—400 Kn.; za muške iznad 18 godina 450—600 Kn. mjesečno. Osim toga pobliže su određene i nadnice za konjsku ili volovsku spregu. Kod akordnih poslova dnevna zarada mora iznositi kod teških 25%, srednjeteških 15% i kod lakših poslova 10% više od najniže nadnice.

Za dječake i djevojčice do 16 godina, koji dobivaju odjeću i obuću naredba predviđa iz kojih se sve odjevnih predmeta mora sastojati obuća i u kojoj količini (tako na pr. naredba predviđa za dječake jedan nov gunj, jedne nove suknene čakšire, 2 nove košulje lanene, 2 nove gaće lanene, 2 nove kape, 1 nove visoke cipele, 3 para novih opanaka, 1 novu ječermu suknenu ili čohanu, 3 para vunenih čarapa i jednu novu tkanicu. Sukneni gunjevi, čakšire i ječerme moraju imati uobičajenu gajtansku otraku od najmanje 2 gajtana).

Ako je najamni odnos ugovoren na duži rok od 15 dana pogodba se ima sklopiti pismeno i jedan primjerak mora se dostaviti Općinskom poglavarstvu. Ugovor za djecu ispod 16 godina mora potpisati roditelj ili staratelj. Otkazni rok za pogodbe ispod godinu dana je 15 dana, a za pogodbe na godinu dana i dulje 6 tjedana. Postupak za rješavanje sporova predviđen je kod Opć. poglavarstva i kod kotarskog poglavarstva po propisima Uredbe o rješavanju radnih sporova.

Područje Velike župe Lašva i Glaž

Naredba predviđa posebne najniže nadnice ne samo za uobičajene vrste poslova: za lakše poslove, srednje lagane i najteže poslove, nego i za sve ove poslove posebne najniže nadnice obzirom na mjesto gdje se obavljaju. Tako su određene najniže nadnice za teške gospodarske poslove: u sjedištima kotarskih oblasti i neposrednoj okolici 45—60 Kn.; u plodnim poljskim krajevima40—55 Kn.; u planinskim krajevima 35—45 Kn. Za srednje teške gospodarske poslove: u sjedištima kotarskih oblasti i neposrednoj okolici 35—45 Kn.; u plodnim poljskim krajevima 30—40 Kn.; u planinskim krajevima 25—35 Kn. Za lagane poslove i za radnike od 12—16 godina: u sjedištima kotarskih oblasti i neposrednoj okolici 25—35 Kn.; u plodnim poljskim krajevima 20—30 Kn.; u planinskim krajevima 15—20 Kn. Ako radnik dobiva i hranu nadnica se snizuje za 15—20 Kn. prema količini i kvaliteti hrane. Djeca ispod 12 godina smiju raditi samo lagane poslove u pratnji starijih. Dobivaju ½ do ¾ najniže nadnice. Za radnike na mjesec ili dulje vrijeme uposlene (za sluge) najniža plaća iznosi, ako je neoženjen, te dobiva stan i potpunu obskrbu 300—500 Kn. mjesečno i jedno odijelo godišnje. Ako je radnik oženjen, te dobiva stan najniža plaća iznosi 1000—1200 Kn. mjesečno. Za sluge (čobane, konjušare), koji se unajmljuju na pola godine za rad na planinskim pašnjacima najniže plaće uz potpunu opskrbu i odjeću kreću se od 3.000—4.500 Kn. — Radno vrijeme određeno je sa 10 sati dnevno u ljetnim mjesecima, a u ostalo godišnje doba 8—9 sati. Prekovremeni rad naplaćuje se sa 20% prema određenoj nadnici. Radnici na dulje vrijeme uposleni imaju pravo na liječnika i lijekove na trošak poslodavca. Sporove iz radnog odnosa rješavaju kotarske oblasti uz sudjelovanje savjetodavnog odbora.

Područje Velike župe Hum

Naredba predviđa dvije vrste poljodjelskih radnika: nadničare i radnike na dulje vrijeme (sluge). Najniže nadnice određene su prema vrsti poljodjelskih radova, te se kreću od 30—80 Kn. bez hrane, a s hranom od 15—55 Kn. prema težini posla. Za žene uposlene za iste poslove određene su najniže nadnice manje nego za muške. Za radnike, koji su uposleni na dulje vrijeme i koji dobivaju potpunu opskrbu, te odjeću i obuću najniža godišnja plaća iznosi: za radnike od 12—16 godina 1200.— Kn. godišnje, a starije od 16 godina

1800.— Kn. godišnje. Za radnike koji dobivaju samo stan i hranu bez odjeće i obuće najniža godišnja plaća iznosi 2500.— Kn. za osobe od 12—16 godina starosti, a 3.000.— Kn. za osobe iznad 16 godina. Hrana se računa kod nadničara sa 15 Kn. dnevno. Kod akordnog rada radnik mora zaraditi barem 25% više od najniže nadnice. Naredba opširnije određuje postupak pri rješavanju sporova iz radnog odnosa. Predviđena su pomirbena povjerenstva kod općinskog i kod kotarskog poglavarstva.

Područje Velike župe Gora.

Naredba predviđa dvije vrste poljodjelskih radnika: nadničare i radnike koji na dulje određeno ili neodređeno vrijeme ulaze u poljodjelsko gospodarstvo, i obavljaju slične poslove kao ukućani, te dobivaju uz stan i hranu odjeću i obuću ili samo stan i hranu.

Za nadničare predviđene su najniže nadnice za lagane radove 35.— Kn.; za obične radove 40.— Kn.; za teške i stručne radove 55.— Kn. Za djecu od 12—16 godina predviđene su najniže nadnice: za lagane radove 25.— Kn.; a za obične radove 30.— Kn. Za radnike uposlene na dulje vrijeme, ako dobivaju stan, hranu, odjeću i obuću najniža godišnja plaća iznosi 1.800.— Kn.; za djecu od 12—16 godina 1200.— Kn. godišnje. Ako radnik dobiva samo stan i hranu najniža plaća mora iznositi 3400.— Kn. godišnje, a za djecu od 12—16 godina 2500.— Kn. godišnje. Akordni poslovi moraju biti više plaćeni za 20% od najniže nadnice istovrsnog radnika. Sporove iz radnog odnosa rješava kotarska oblast.

Područje Velike župe Modruš.

Naredba predviđa dvije vrste poljodjelskih radnika slično kao i Naredba Velikog Župana Župe Gora. Najniže godišnje plaće radnika (sluga) uposlenih na duže vrijeme iste su kao i u Velikoj Župi Gora, dok su najniže nadnice za nadničare određene prema vrsti posla. Tako za košnju, vršidbu i ostale teške i stručne radove najniža nadnica iznosi 50—60 Kn. sa hranom, a 70—85 Kn. bez hrane. Za kopanje, sušenje sijena, žetvu, berbu i ostale obične radove najniža nadnica iznosi 20—25 Kn. sa hranom, 45—50 Kn. bez hrane. Pogodbe sklopljene u bilo kojem obliku, ako radno vrijeme traje dulje od 15 dana moraju se prijaviti uz priopćenje bitnog sadržaja Općinskom poglavarstvu. Akordni rad mora se platiti za 20% više. Sporove iz radnog odnosa rješava kotarska oblast.

Područje Velike župe Vinodol i Podgorje

Najniže nadnice određene su kako slijedi: za rezanje i prskanje vinograda i voćaka, košnju livada, kopanje oranica i vinograda 50.— Kn. s hranom, bez hrane 85.— Kn. Za sve ostale poljodjelske poslove najniža nadnica iznosi za muške 35.— Kn. s hranom, bez hrane 65.— Kn. Za žene i djecu 30.— Kn. s hranom, 60.— Kn. bez hrane. Akordni poslovi moraju se platiti barem 25% više od najniže nadnice. Radno vrijeme određeno je za vrijeme od 15. ožujka do 15. rujna od izlaza do zalaza sunca uz prekid od 3 sata, a u mjesecima lipnju i srpnju prekid mora biti 4 sata. Prekid rada u zimsko vrijeme iznosi 1 sat. Rješavanje sporova iz radnog odnosa dano je u nadležnost Izbranih odbora (suda dobrih ljudi).

Područje Velike župe Bribir i Sidraga

Naredbom predviđene najniže nadnice za poljodjelske radnike iznose: za orače i kopače, za one koji krče i za škropivce 40.— Kn. s hranom, bez hrane 70.— Kn. dnevno. Za kosce 60.— Kn. dnevno s hranom, a bez hrane 90.— Kn. Za sve ostale radove za muške 35.— Kn. s hranom, 60.— Kn. bez hrane. Za ženske 30.— Kn s hranom, 55.— Kn. bez hrane. Najniža nadnica za mladiće od 15—18 godine iznosi $^2/_3$ gore spomenute nadnice za muške. Za djecu od 12—15 godine iznosi najniža nadnica 20.— Kn. sa hranom, a 35.— Kn. bez hrane, za ženske 15.— Kn. sa hranom, a 30.— Kn. bez hrane. Kod radnika koji dobivaju potpunu obskrbu, stan, te odjeću i obuću mjesečna najniža plaća iznosi 200.— Kn., za ženske 100.— Kn., za mladiće od 15—18 godina 150.— Kn., a za djevojke 75.— Kn mjesečno. Za djecu od 12—15 godina 50.— Kn. bez razlike spola. Radno vrijeme ravna se po mjesnom običaju. Za neodgodive poslove nedjeljom ili na svetačke dane nadnica iznosi 50% više od najniže ili od pogođene nadnice. — Sporove iz radnog odnosa rješava kotarska oblast po posebnim propisima predviđenim Naredbom.

Područje Velike župe Dubrava

Naredba predviđa najniže nadnice za radnike nadničare kod oranja, kopanja, krčenja i ostalih poljodjelskih radove za koje se ne traži kakova osobita sprema. Za radnike starije od 17 godina 25—35 Kn. s hranom, 45—55 Kn. bez hrane; za radnike od 15—17 godina 20—30 Kn. s hranom, 40—50 Kn. bez hrane; za radnike od 12—15 godina 15—20 Kn. s hranom, 30—40 Kn. bez hrane. Za specijalizirani rad prskanja vinograda, kosidbe, vršidbe i sl. najniža nadnica iznosi: za radnike starije od 17 godina 35—45 Kn. s hranom, 55—65 Kn. bez hrane; za radnike od 15—17 godina 25—35 Kn. s hranom, 45—55 Kn. bez hrane. Za poljodjelske radnike koji su kao radnici uposleni na dulje vrijeme, te dobivaju stan i hranu najniža plaća iznosi 400.— Kn. mjesečno za radnike iznad 17 godina. Za radnike od 15—17 godina 300.— Kn. mjesečno, a za one od 12—15 godina 150.— Kn. mjesečno. Odjeća i obuća računa se kod radnika ispod 15 godina sa 1200.— Kn. godišnje, a kod onih iznad 15 godina 1560.— Kn. godišnje. Mjesečna najniža plaća za ostale radnike iznosi 1200.— Kn. za starije od 17 godina, a 1000.— Kn. za mlađe od 17 godina. Prihodi u naravi, koje radnik dobiva uračunavaju se u mjesečnu plaću prema mjestnim tržnim cijenama. Akordni poslovi moraju se unaprijed ugovoriti i zarada mora biti najmanje za 25% veća od najniže nadnice za dotičnu vrst posla. Za iznimni rad uslijed vremenskih prilika, te za rad njedjeljom i blagdanom najniža nadnica povisuje se za 25%. Za osobe sa umanjenom radnom sposobnošću uslijed starosti ili mana može se ugovoriti i niža nadnica od Naredbom određene najniže nadnice, ali samo uz odobrenje općinskog poglavarstva. Za rješavanje sporova iz radnog odnosa predviđen je pomirbeni odbor kod općinskog poglavarstva.

Sve naredbe predviđaju za prekršitelje znatne novčane kazne.

Za ostale Velike Župe, koje nisu spomenute, naredbe o najnižim nadnicama za poljodjelske radnike nisu još objavljene.

Iz ovog kratkog prikaza razabiremo, da se nadnice poljodjelskih radnika kreću diljem čitave države podjednako uz male razlike između pojedinih Velikih Župa. Sve su naredbe osim propisa o najnižim nadnicama donijele i čitav niz propisa o društvovnoj zaštiti poljodjelskih radnika, tako na pr. propise o zaštiti djece i žena od napornih i teških poslova, o radnom vremenu, o prekovremenom

radu, o nedjeljnom počinku, o nastambama radnika, o odjeći i obući. Za rješavanje sporova predviđeni su postupci, kojima je svrha temeljito i brzo riješiti nastali spor. Time je zajamčena radnicima efikasna zaštita njihovih prava. Neke naredbe propisale su i liječenje oboljelih radnika na trošak poslodavca. Provedbom dobrovoljnog osiguranja za slučaj bolesti i nesreće poljodjelskih radnika omogućeno je osiguranje svih poljodjelskih radnika u toj grani osiguranja.

Ove naredbe predstavljaju bez sumnje jedan napredak u rješavanju društvovnih pitanja radnika za koje se naša obnovljena država mnogo brine, te se je u tom smjeru pokazala vrlo naprednom, što služi na čast pred cijelim kulturnim svijetom. Dr. L. P.

Književni prikazi

MARIJAN MATIJAŠEVIĆ: NEMIR SAMOĆE. (LIRIKA, ZAGREB, 1941.)

Ne kanim donijeti neku svestranu kritiku te zbirke, nego nekoliko svojih opažanja prilikom njenog listanja.

Nemir samoće.

Naslov je izgleda dobro izabran. Ne poznam autora, ali ga predstavljam kao starog momka mlade generacije (sanjar, čežnje, i opet jesen, drugar mi se ženi, žalosna pjesma, sumorni trenutci i uspomene).

Zbirka je prilično uspješno podijeljena. Uz naslovnu pjesmu: Nemir samoće, nailazimo: boje i zvukove, — sutone i tuge — uspomene, tek ja bih makar razdvojivši dvije pjesme o Matošu, Matoševu smrt metnuo u tuge, a »Bolestan mjesec«, po svojoj ćudi pjesmu dosta svježu, nekako — vragoljastu, premda je sadržajem tobože »bolesna«, turio bih nekud među živahnije: boje i zvukove.

Ta recite:

»Što je to s njime i od čega trpi
Te se tako stanji i usrpi
I zgrbljen se i smrknuta čela
Tako kasno šeće iznad sela?«

Zašto čovjek čitajući neku zbirku nailazi na neke pjesme koje mu se naročito sviđaju, tako da ih može nazvati svojima? — Našao je neku nit, koja povezuje njegovu dušu u času čitanja s dušom pjesnika u času stvaranja.

I ja sam među Matijaševićevim pjesmama našao svoje na pr. »Vlak u maloj postaji«, te onu već poznatu »Pismo majci« iz Delorko-Tadijanovićeve antologije.

»Prvi snijeg«, »Dijete i stope« ili »Kiša« su pjesme koje nije uputno u odlomcima citirati. Njihova je jačina u cjelini, u skladnosti, u misaonosti ili duhovitosti njihovoj.

Mekana je pjesma »U noći«, a ona »U spomenar« jedna od najiskrenijih.

Tko je bilo kad bio bolestan u svježe proljetne dane, kad je sunce sjalo, pa boraveći sam u sobi piljio na vrata čekajući da netko uđe kroz njih, neka se uživi, nije li »Bolesnik i svibanj« pravi odraz onog čuvstva. Gotovo mi se čini da sam i ja nekoć istim riječima — secirao tu svoju tugu, toliko je tu živ — bolesnički život!

A sada nekoliko pitanja.

Marseljeza (31). Da li je Age Matoš slušao u duhu glazbu marseljeze ili himnu slobode, hrvatske slobode? U potonjem slučaju bilo je pjesnikovo predviđanje točno. Ta živimo u vrijeme te hrvatske — marseljeze.

Je li »Apostazija« blasfemija, loša filozofija,
(»A sve je to laž, što je izvan tijela,
I samoća i tišina bijela;) ili kratka lirska pričica?
A »Uskrs« (1940).
»O, nema plovidbe, ni Uskrsa nema...«

I Uskrs Marijana Matijaševića svršava Velikim petkom, koji vječito traje, jer će iz tijela razapetog čovjeka dovijeka teći mlazevi krvi.

Autor je stavio u podnaslovu: 1940. Da li sa željom da ne oskvrne baš ovogodišnji Uskrs, koji je bio Uskrsnuće domovine, ostvarenje — nevinih djetinjih svjetova, oživotvorenje — iluzija Jakovljeva sna, ili je napisao pjesmu 1940. god., dakle dovoljno kasno da uopće — ne napiše ovaj »refren«.

Pjesma se ili ima ili može shvatiti blasfemičnom. A prošlo je doba Frolovog: Krista nad krevetom!

Ili je to prikaz stanja 1940. god. Novi »Kip domovine«, s beskrajno crnim gledanjem? —

Erotika je mnogostrana.

Nije li koji stih u »Tihoj večeri« — preglasan?!

Pjesma o ostavljenom mužu je Heineovski motiv, posprdni smijeh rugača:

»Pristupi k stolu i rupčić njezin uze,
Da ga pomiriše, ili obriše suze?«

te navlači smiješak i čitača. Djeluje u svom cilju uspješno, ali uzevši i tu pjesmu u savezu s drugima, (Drugar mi se ženi) dobiva se nekako dojam rušilačkog autorovog stava spram obitelji. Jer i pjesma ima svoj sadržaj, i svoj — stav.

Pustopašnu pjesmu »I opet je jesen«, (danas nije njezinim motivima junačko doba), rasklimava zadnja kitica i po metrici i po sadržaju. Radi te sretne mladosti Slavonije, njenih dika i šljivika imamo mi danas problem narodnih manjina, bijele kuge itd.

»Zaljubljenost« i »Nas dvoje« gotovo se približavaju u pojedinim bojama i zvukovima gornjoj grupi pjesama. Tu se erotika ispoljava gdje-gdje — sočno; suviše grubo, zapravo — previše alegorično (četvrte kitice).

»Desi se tako« i »Bolest večeri« prelaze u smireniji izražaj i prijaznije izražavaju čežnju pjesnikovih drhtaja duše — nemir njegove samoće, dočim »Plavi jorgovan« uz »Sjećanja na klupi« i »Proljetnu šetnju« cvate ljupkom finoćom.

Mogli bi tražiti i naći čak i diskretnije note. Vidi se upravo prelijevanje punog (ljubavnog) života!

»Sve su već čaše razbijene;
San mi odnesoše žene......«

Kao dječarac više puta čitajući izvjesnu stvar, a uza sve svoje naprezanje ne razumijevajući je, osjećao sam neko strahopoštovanje prema piscu. Možda uviđajući taj psihološki momenat izvjesnog kruga čitalaca, neki pisci upravo

su nastojali da budu čim nerazumljivijima, a time i — jačima, snažnijima! Kod nekih ta nejasnoća izbija nesvjesno.

Tursanu (»Kucaji srca«) sva je kritika prigovorila tu nerazumljivost kao temeljnu pogriješku.

Matijašević je jasan. Na dva tri mjesta je iskliznuo. Tamo gdje valjda želi biti alegoričan.

Zbirka je posvećena: »Sreći mlade Hrvatske«.

Dr. Mladen Kabalin.

Odgojni pogledi

NE ŽELIMO SAMO UČITI NEGO I NAUČITI ŽIVE JEZIKE

U našim srednjim školama uče se, pored mnogobrojnih predmeta, i dva živa jezika. Do nedavno bili su to francuski i njemački, a od neki dan njemački i talijanski.

Ako bacimo pogled na posljednjih dvadeset godina, vidjet ćemo, da su naši učenici naučili vrlo malo, da njihovo poznavanje tih živih jezika nije nikako u razmjeru s vremenom i s trudom, koji je u to uložen: 70% naših abiturijenata ne može se služiti ni francuskim ni njemačkim jezikom, t. j. niti mogu govoriti, niti s razumijevanjem čitati. Od preostalih 30 od sto ima ih sigurno polovica, koji su kod kuće — dakle izvan škole — naučili jedan od ta dva jezika. Dakle 10% do 15% učenika naučilo je kroz 8 gimnazijskih godina služiti se bar jednim živim jezikom.

U srednjoj školi predaju se živi jezici zato, da bi učenici kroz jezik, a ponešto i kroz književnost, upoznali kulturu jednog velikog naroda. Vidjeli smo, da jezika nijesu naučili. Književnost su tu i tamo primirisali, a o kulturi dotičnoga naroda u glavnom ne znaju ništa. Zamislite! U našim se školama učilo kroz dvadeset godina u prvom redu francuski. Nastavna osnova je predviđala poučavanje francuske književnosti kroz dvije godine u želji, da se upozna duh francuske kulture. Uza sve to, mišljenje o Francuzima ostalo je kod nas u glavnom predratno t. j. ono od 1900. godine. Poslije svijetloga Matoševa primjera samo uski krug intelektualaca uspio je iz bližega upoznati Francusku XX. stoljeća. Udio škole u tome uspjehu nije neznatan! To je onih 10% do 15%, a ogromna masa hrvatskih javnih radnika i danas je krivo obaviještena o francuskom narodu.

Isto je tako bilo i s njemačkim jezikom. Oni koji danas govore njemački naučili su ga kod kuće ili u kakvoj naročitoj prilici. U najboljem slučaju 10% učenika naučilo je njemački u đačkim klupama. Taj se jezik učio, do pred dvije godine, istom od III. razreda, a, s druge strane, našim je učenicima općenito teži od francuskoga.

Smijemo li mi i dalje na ovaj način predavati žive jezike? Ne znači li to u ludo tratiti vrijeme? Koliko se dragocjene energije naših učenika i naših nastavnika potrošilo za postignuće ovako mršavih rezultata? Uvjeren sam, da s ovim sistemom moramo energično prekinuti. Ta on je jalov, to svi vidimo.

Koji su uzroci tome neuspjehu? Navest ću ih samo nekoliko: razredi su prepuni učenika, nastavnici nijesu većinom živjeli u zemlji, koje jezik poučavaju, učenici su preopterećeni predmetima, profesori predaju još u velikoj

većini po staroj deduktivnoj metodi i t. d. Govorit ću ovdje samo o velikom broju predmeta i o nastavnikovoj stručnoj spremi.

Mi, kao tako zvani mali narod, učimo više jezika nego tako zvani veliki narodi. Znamo i zašto. Kako smo već spomenuli, učimo redovito po dva jezika u školi, a i to nam se čini malo. A, s druge strane, kako ćemo učiti više jezika, kad ne uspijevamo naučiti ni ona dva, koji su u školi uvijek obvezatni? Ima čak časova, kad nam je ta dva jezika teško i izabrati. Ako učimo njemački i talijanski, pitamo se, kako to da zanemarujemo francuski i engleski. Dolazi nam na um i to, da bi trebalo poznavati ruski i španjolski. Živimo u susjedstvu Bugara, Rumunja i Madžara i znamo, da smo s njima vrlo slabo povezani zato, što se njihovim jezicima uopće ne bavimo. Morali bismo, što jedni što drugi, poznavati ne samo dva nego pet, pa i šest, stranih jezika. To je naša nacionalna potreba. Inače dolazimo pod utjecaj samo jednoga naroda, a to nije nikako dobro. Naše oči nijesu otvorene na sve strane. Ne vidimo, kako, u danom času, gleda na svjetska zbivanja više naroda. Prema tome, naš je vidik ograničen, a naša orijentacija često pogrešna. Još više: ne ulazeći u dušu više naroda, koji skupa s nama stvaraju suvremenu kulturu, ne možemo doći do potpune slobode duha. A nije li najveća povlastica t. zv. malih naroda sloboda i širina duha? Ne sastoji li se naša superiornost u tome, što se mnogo lakše od t. zv. velikih naroda uzdižemo nad njihovu megalomansku umišljenost, nad njihov slijepi, često ludi, imperijalizam? Zar je manje vrijedno biti Belgijanac nego Francuz, Holandez nego Englez, Hrvat nego Nijemac, Čeh nego Rus? Veliki narodi uvijek misle, da su oni prvi tvorci novih zasada, jer su sa svoga Olimpa turili nos u oblake, pa i ne vide drugih vrhova. Mali narodi imaju pred sobom više vrhova, ali sunce im često osvijetljuje samo jedan, dok se ostali nalaze u magli. Zašto mi Hrvati ne bismo osvijetlili i ostale glavne vrhove?

Trebalo bi dakle učiti više od dva jezika. A malo prije smo vidjeli, da u školi nijesmo kadri naučiti ni dva jezika. Mislim, da bismo, u tom pogledu, naše učenike morali podijeliti na dvije skupine: sposobniji i nesposobniji, bolji i slabiji. U isti mah smanjili bismo broj učenika u razredu. Opaža se u školi, da bolji đak lako uči i dva jezika, dok se slabiji potpuno izgubi trošeći na dva mjesta svoje slabije sposobnosti i manjkave energije. Boljim učenicima pružit ćemo priliku da nauče dva, pa čak i tri jezika, a slabiji će se učenici zadovoljiti s učenjem jednoga jezika. Na taj će način bolji učenik, kao i do sada, učiti 6 školskih sati sedmično dva jezika, a kroz isto toliko sati učit će slabiji jedan jezik. Kod podvostručenog napora i slabiji će učenik postići mnogo veći rezultat nego do sada. Postići će nešto pozitivno: služit će se jednim stranim jezikom, dok danas uči dva, a ne nauči ni jedan. Razumije se da bi u tom slučaju svjedodžbe ispita zrelosti bile različite. Dok bi jedan učenik imao svjedodžbu s ocjenom iz njemačkog i talijanskoga jezika, drugi bi imao samo ocjenu iz njemačkoga jezika. Ali ta bi ocjena bila stvarnija, odgovarala bi više činjeničnom stanju, dok današnje ocjene iz živih jezika ne odgovaraju ničemu.

Ovakva diferencijacija bila bi u duhu nekih najnovijih pedagoških nastojanja: što manje predmeta, budući da škola nije kadra pratiti razvoj tolikih disciplina. Ali trebalo bi i više nastavnika, ako se pod satom iz živog jezika razred dijeli na dva dijela. To bi značilo više nastavničkih sila i više novčanih izdataka. Može li se to učiniti ili ne, pitat će neki. Mora se učiniti to ili nešto drugo, jer ovako ne smije ostati. Zar će naši pro-

fesori ulagati toliko energije, a naš narod toliko novaca, da u razredu od 40 učenika njih četvorica ili petorica nakon 8 godina nauči francuski i njemački ili samo jedan od ta dva jezika? U nastavu živih jezika treba zaposliti više nastavnika i uložiti više novaca. Ovo što danas imamo mnogo je skuplje od onoga što bismo sutra trošili, kad bismo povećali broj nastavnika. Što će nam polovični intelektualci? Što će narodu inteligencija, koja nije dorasla svome položaju?

Rješenje koje predlažem moglo bi se izvesti na dva načina: 1) jedan jezik je obvezatan za sve učenike, a druga dva su na izbor. 2) Sva tri jezika su na izbor, ali tako, da se svaki učenik obveže barem na jedan jezik. U oba slučaja trebat će za svaki zavod pripremiti nastavnike za tri jezika. A to bi bili: njemački, francuski i talijanski. Za ostale jezike trebalo bi u pograničnim ili u većim mjestima uvesti neobvezatno i neke druge jezike.

Ovakva nastojanja slažu se i sa smjernicama novoga svijeta, koji će nastati poslije ovih ratnih strahota. Mislim naime, da će svakako doći do izmirenja nacionalnog osjećaja, koji odjeljuje, s općeljudskim, koji spaja narode. Talijanski pisac Adriano Tilgher u današnjoj svjetskoj krizi gleda sukob nacionalnog osjećaja s međunarodnom ekonomskom ovisnosti (interdépendance).

Ne samo što bismo trebali veći broj nastavnika, nego bismo morali odgojiti i veći broj spremnih nastavnika, koji će lako i točno govoriti strani jezik. Profesor živoga jezika mora poznavati i narod kojega jezik predaje, mora sam doživjeti duh i onu naročitu kulturnost dotičnog naroda. U tu svrhu mogle bi se upriličiti izmjene s različitim narodima, tako da na pr. njemačkim i francuskim akademičarima ponudimo ljetovanje u Dalmaciji u zamjenu za boravak naših akademičara u njihovim mjestima. Potpore, stipendije, pa i privatna inicijativa poduprijet će ova nastojanja. Država će svima nastavnicima, pa i profesorima živih jezika, osigurati sredstva za normalan život, jer se svaki nastavnik mora sav predati svome zanimanju. Svaki drugi nuzposao je na uštrb škole, na uštrb učenika, koji su mu povjereni.

Imajući u vidu osigurani životni opstanak, upisivat će se naši abiturijenti u većem broju na filozofski fakultet. Poznato je naime, da se naši mladići vrlo malo posvećuju nastavničkom zvanju. To je duh našega praktičnog vremena: nastavnik nije »produktivan« kao inžinir. Rezultati njegova rada nisu opipljivi, a ono njegovo vječno »izgrađivanje čovjeka« nema šta da pridonese društvu, koje, kao Moloh, neprestano guta — stručnjake. Tko i malo razmišlja o toj žalosnoj suvremenoj činjenici, mora nastojati naći neko izmirenje između specijaliste-stroja i čovjeka, koji teži za moralnim savršenstvom, za ostvarenjem svoje ličnosti. Što danas znači studirati čistu filozofiju, povijest umjetnosti i kozmografiju? Pa to nema nikakve praktične primjene ni u školi. Povijest, arheologija, grčki i latinski vrijede nešto u školi, ali inače su »nepraktični« predmeti. Matematika i nastavni jezik mogu ti u slučaju teške krize spasiti život u kakvoj banci, u kakvom osiguravajućem društvu ili u tiskarskom zavodu. Živi jezici su već na pola puta praktičnosti! Ima nade da ćeš s njima zaslužiti opstanak u ovom »naprednom« svijetu. Oni su važan atribut suvremene mondenosti i nužno sredstvo u ekonomsko-trgovačkom životu.

Profesori živih jezika mogli bi biti spona između povampirenog stroja XX. vijeka, koji se danas guši u vlastitoj krvi, i onoga pravoga čovjeka, o kojemu je Krist toliko govorio pred 2000 godina. Biti profesor, znači posvetiti cijeli svoj život mladeži, drugome, upoznati jezike znači osigurati si opstanak.

Ma kako mladež bila idealna, treba joj pružiti u budućem životu i normalni materijalni oslon. Nada, da će putovati, da će ugledati daleke krajeve, hrani u mladiću želju za doživljajem, za otkrivanjem novih svjetova. U ovom smislu moglo bi se mnogo uraditi: zainteresirati našu mladež i pojačati profesorski naraštaj. Jer ne treba samo promijeniti sustav učenja i nastavnu osnovu, nego i odgojiti dobre i vrsne profesore iz živih jezika.

Dr. Krsto Spalatin

Kronika

1. rujna.

— Iz Njemačke se povratilo kući 7.000 hrvatskih zarobljenika, koji su zarobljeni u vrijeme rata protiv Jugoslavije.

2. rujna.

— U hrvatskom novinstvu nastavljeno je daljnje objavljivanje dokaza o negativnom djelovanju američkog konzulata u Zagrebu. U jednom između mnogih dokumenata o djelovanju konzulata ustanovljena je veza između američkog konzulata i bivše zagrebačke policije, čiji su činovnici u isto vrijeme služili Moskvi, Beogradu i Washingtonu.

— Započeli su veliki popravci hrvatskih vojarna, tako da će nestati i posljednjeg traga srpskog gospodstva nad Hrvatima vojnicima. Za popravak vojarna u samom gradu Zagrebu izdano je 40,000.000 Kuna.

— Započela je gradnja druge zgrade tehničkog fakulteta troškom od 14,000.000 Kuna.

3. rujna.

— U Zagrebu je osnovana Hrvatska narodna akademija sa zadaćom, da vrši kulturnu promičbu za Hrvatsku i da suzbija zablude, koje se šire o Hrvatima. Predsjednikom je izabran dr. Dragutin Šafar.

— U Zagreb je stigao dr. Nikola Minkov, predsjednik parlamentarnog odbora za društvovno zakonodavstvo Narodnog Sobranja u Sofiji, koji se upoznao s hrvatskim društvovnim ustanovama.

— Kroz Zagreb je proputovalo 140 članova bugarske organizacije »Branik«, kojima je na kolodvoru priredjen srdačan doček.

5. rujna.

— Poglavnik je primio Savez hrvatske pravaške mladeži, koja je ovom prilikom formalno primljena u Ustaški pokret.

— Vodja njemačke mladeži Baldur von Schirach primio je u predvorju zgrade parlamenta u Beču predstavništvo Ustaške mladeži na čelu s prof. Ivanom Oršanićem, kojima je održao prijateljski govor.

6. rujna.

U Zagrebu je otvoren prvi velesajam uzoraka od kako postoji Nezavisna Država Hrvatska. Ovogodišnji Zagrebački Zbor uspio je odlično, tako da je pobudio veliku pažnju u domovini i u inozemstvu.

— Poglavnik je primio izaslanstvo plemenite općine Turopolje. Poglavnik je odao Turopoljcima priznanje za njihovo držanje u vrijeme bivših režima kao i za rad na obnovi Nezavisne Države Hrvatske.

7. rujna.

— U Borovu su priređene velike manifestacije Ustaške mladeži prigodom blagoslova omladinskih i radničkih zastava. Borovo je time dokazalo svoj hrvatski karakter. Svečanostima je prisustvovao upravni zapovjednik prof. Ivan Oršanić i državni povjerenik za Radničku komoru Vjekoslav Blaškov .

9. rujna.

— Poglavnik je primio hrvatskog poslanika u Sofiji dra Vladimira Židovca i izaslanika za kulturne veze g. Stipu Moznera, koji su mu predali adresu bugarskih sveučilištaraca u znak zahvalnosti, što ih je Poglavnik branio u glasovitom skopljanskom procesu 1927. godine.

10. rujna.

— U Radničkoj komori u Zagrebu bile su priredjene »Usmene Novine«, na kojima je govorio ministar nastave Doglavnik dr. Budak o prosvjetnom radu u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, a ujedno se oborio na laž krilatica »Prosvjetom k slobodi« i »Prosvjetom k sreći«, koje su stanoviti političari ubacili u hrvatski narod.

12. rujna.

— U domobranskoj akademiji predano je odlikovanje 28-rici domobranskih akademičara, koji su se istaknuli prije obnove države Hrvatske u ustaškom radu kao i u nesebičnom radu za vrijeme prevrata.

— U Beču je rektor visoke ekonomske komercijalne škole dr. Kurt Knoll održao predavanje o hrvatskom narodu, u kojem se vrlo povoljno izrazio o Hrvatima.

16. rujna.

— Državni tajnik za promičbu g. Josip Milković otputovao je u Italiju na poziv talijanskog ministra prosvjete Pavolinija.

19. rujna.

— Poglavnik je imenovao ustaške dužnosnike iz redova ustaša-povratnika. Ovi su dužnosnici postavljeni za stožernike pojedinih Velikih župa, a imadu zadaću provesti organizaciju daljnjeg ustaškog pokreta u Hrvatskoj.

— Duce Benito Mussolini primio je u audijenciju državnog tajnika Josipa Milkovića.

20. rujna.

— Poglavnik je primio novo-imenovane stožernike, i održao im važan govor, u kojem je ocrtao zadaću, koju oni imadu prema državi i hrvatskom narodu. Poglavnik je tom prilikom predao svakom stožerniku njegovo imenovanje.

— Istog dana je Poglavnik primio članove berlinske filharmonije, koji su boravili na gostovanju u Hrvatskom državnom kazalištu u Zagrebu.

21. rujna.

— Počela je škola za djake u Hrvatskoj.

— Vojskovođa-Doglavnik Slavko Kvaternik obavio je u Varaždinu smotru treće grupe dobrovoljaca, koji polaze na rusku frontu.

22. rujna.

— U Zagreb je stigao finski poslanik dr. Onni Talas, koji je 23. rujna predao Poglavniku svoje vjerodajnice.

23. rujna.

— U »Narodnim Novinama« proglašena je uredba protiv spekulacije, u kojoj se predviđaju stroge mjere u svrhu suzbijanja nepravilnosti u pitanju narodne prehrane.

25. rujna.

— U Zagrebu su vođeni trgovački pregovori između Hrvatske i Bugarske, koji su završeni podpunim uspjehom.

26. rujna.

— U Zagreb je stigao prvi španjolski poslanik u Hrvatskoj Preuz. g. Don Vincente dr. Gonzales y Amar della Torre.

— U »Narodnim Novinama« objavljena je zakonska odredba o obvezatnom prijavljivanju imetka svih ministara, senatora i državnih podtajnika, koji su bili u vrijeme od 1. XII. 1918. do 10. IV. 1941.

28. rujna.

— U Požegi je obavljena velika svečanost Ustaške mladeži, koja je pokazala veliko oduševljenje hrvatske mladeži za Poglavnika.

— U Zagrebu su obavljene svečane zadušnice za pok. generala i uzor ustaše Stevu Duića, kojega su srpski atentatori ubili u inozemstvu.

1. listopada.

— Odred hrvatskih mornara krenuo je preko Bukurešta na istočno bojište prema Crnom moru.

— Poglavnik je primio članove hrvatskog i njemačkog povjerenstva, za sklapanje hrvatsko-njemačkog ugovora o pravnoj zaštiti i o pravnoj pomoći.

2. listopada.

— Poglavnik dr. Ante Pavelić podpisao je zakonsku odredbu, o postupku kod komunističkih napadaja, kad se ne pronađe počinitelj. Prema toj odredbi za svaki komunistički napadaj na život i imovinu, kod kojega pogine jedna ili više osoba, a ne pronadje se počinitelj, strijeljat će se deset osoba iz redova redarstveno ustanovljenih komunista.

— U Mletačkoj palači primio je Duce Benito Mussolini poglavnog pobočnika Blaža Lorkovića, koji je s izaslanstvom Glavnog Ustaškog Stana bio na putovanju po Italiji.

3. listopada.

— U Zagrebu je svečano proslavljen dan bugarske nezavisnosti s molitvama u crkvi i svečanom akademijom, koju je priredilo »Hrvatsko-bugarsko društvo« u Zagrebu.

4. listopada.

— Poglavnik je uputio srdačnu čestitku Caru Borisu III. i ministru predsjedniku Filovu, povodom bugarskog narodnog blagdana. U čestitkama je Poglavnik izrazio veselje hrvatskog naroda nad proslavom bugarske nezavisnosti i izrazio prijateljstvo hrvatskog i bugarskog naroda.

6. listopada.

— Poglavnik Nezavisne Države Hrvatske dr. Ante Pavelić primio je vjerodajnice izvanrednog poslanika i opunomoćenog ministra Španjolske u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj preuzv. g. don Vincente dr. Gonzales-Arnao y Ama de la Torre.

10. listopada.

— Navršeno je šest mjeseci samostalnosti Nezavisne Države Hrvatske. Čitavo hrvatsko novinstvo posvetilo je tom prigodom značajne članke Poglavniku i Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

12. listopada.

— Poglavnik Nezavisne Države Hrvatske primio je na Markovom trgu mladež Hrvatskog Crvenog Križa. Pred nekoliko tisuća hrvatske mladeži održao Poglavnik govor, u kojem je pozvao hrvatsku mladež da surađuje u Hrvatskom Crvenom Križu.

— Na Markovom trgu izvršena je osobita svečanost, kad je Poglavnik primio stare borce za samostalnost Nezavisne Države Hrvatske, pravaše i pravašice, koji su se uvijek borili za ideje dra Ante Starčevića. Poglavnik je pravašima održao govor, u kojem je rekao da hrvatska država nikad više ne će biti izbrisana s lica zemlje. Govor Poglavnika bio je srdačno pozdravljen od pravaša, koji su na taj dan dobili svoju zadovoljštinu.

14. listopada.

— Predsjednik Slovačke republike dr. Josef Tiso slavio je svoj rođendan. Tom prigodom poslao mu je Poglavnik svoju brzojavnu čestitku.

— U Zagreb se povratilo izaslanstvo Ustaške mladeži, koje je na poziv talijanske fašističke mladeži boravilo u Italiji. Izaslanstvo je predvodio Poglavni pobočnik prof. Ivan Oršanić, upravni zapovjednik Ustaške mladeži.

— U Zagreb je stiglo izaslanstvo Hlinkine mladeži, na čelu s glavnim zapovjednikom Alojzom Macekom. Izaslanstvo je primio Poglavnik, a iza toga su pošli na putovanje po cijeloj Hrvatskoj.

15. listopada.

— U svim crkvama na području Nezavisne Države Hrvatske održana je služba Božja u znak zahvale, što je Poglavnik prije 10 godina izbjegao atentatu, koji su na njega spremali beogradski plaćenici.

— U predsjedništvu vlade održana je izvanredna sjednica vlade pod predsjedanjem Poglavnika. Sa sjednice upućena je zahvala Führeru i njemačkoj vladi radi bezprimjernih pobjeda na istoku i konačnog priključenja Srijema Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

Glavni urednik: prof. Ivan Oršanić, Zagreb, Tomašićeva 1. — Za uređivački odbor uređuje: Đuro Teufel, Zagreb, Berislavićeva 14. — »Hrvatska Smotra« izlazi jednom mjesečno. List izdaje konzorcij »Hrvatske Smotre«. Predstavnik konzorcija i odgovorni urednik Mato Nikšić, Zagreb, Medulićeva 2. — Uredništvo i uprava nalazi se u Zagrebu, Marovska 28a.

HRVATSKA SMOTRA

GOD. IX. PROSINAC 1941. BROJ 12

DRUGA REVOLUCIJA

Sada bi napokon bilo vrijeme, da i mi već jednom počnemo misliti. Ili točnije: da nastavimo misliti. Prvo vrenje je prošlo. Časti su razgrabljene, položaji zauzeti, i sada preostaje još jedno. Preostaje vratiti se logici.

Oslobodili smo se, to je činjenica. Nakon dugih stoljeća borbe gotovo bez odaha izvojevali smo si ponovo jednom već izgubljenu Državu. Nije to samo rezultat časovitoga i, da tako kažem, slučajnog sticaja političkih prilika u svijetu, nego je u daleko većoj mjeri posljedica ujedinjenih naporâ i žrtava cijelog naroda, plod bezprimjerna poštenja, pregaranja i umnog vodstva jednog čovjeka, kojega nam je Providnost dala u pravi čas. Nezavisna Država Hrvatska djelo je naše prve revolucije, opće narodne, jer smo svi u njoj sudjelovali — tko više a tko manje —, i koja se odigrala uglavnom na vojničkom i političkom polju. Oslobodili smo se, jer je Bog tako htio, jer je to tražila međunarodna pravda, jer smo mi to htjeli, na tome radili, za to pridonosili žrtve materijalne i moralne, u krvi i životima — i još ih uvijek pridonosimo. Kolikogod je teško, dobro je ovako. Barem nam nikada nitko, ni sad ni poslije, ne će moći prigovoriti ili predbaciti, da je naše oslobođenje nezaslužen dar. A mi sâmi znat ćemo tako cijeniti Državu, koja se ne dobiva svaki dan i budzašto, i koju smo jednom bili izgubili na punih osam stoljeća.

Ali — i tu sad počinje logika — osloboditi se još uvijek ne znači biti slobodan. (Dakako, mi ne zaboravljamo, da je svuda oko nas rat, i kako se ratne teškoće odrazuju na privredno-gospodarskom i političkom polju svake, a napose jedne mlade države. Ovo prema tome nije nikakva aluzija na te izuzetne prilike.) Sloboda je u stvari metafizički pojam. Ona je uvjetovana kudikamo više unutarnjim, nego li izvanjskim razlozima. Te razloge pojedinac čovjek, kao moralna ličnost, nosi u sebi, i često ih ni najčvršći lanci ne mogu poništiti. Duh se ne da zarobiti. Kako je s pojedincem, tako je najednako i s državom. I ona se oslobađa iznutra.

Mi želimo biti slobodni. Hrvatska država želi biti slobodna. Učili su nas i pozivali, da se za to borimo. Tako smo i učinili. Sad je država tu, i ona mora biti slobodna. Toliko na svojim granicama, koliko i unutar njih. Inače ona ne bi imala svoj raison d'être.

Svaka država ima svoju točno određenu misiju u svijetu. Da je izvrši, ona mora imati mogućnosti donositi slobodne odluke, koje će odgovarati jedino njezinim vlastitim koncepcijama. Ustaška Hrvatska ima svoj, da tako kažem, svjetovni nazor i svoju misiju. To svatko treba znati: i naši prijatelji — i neprijatelji.

Ali mi se ne zavaravamo. Naučili smo misliti. Prije borbe i stvaranja države, činili smo to možda mirnije, dublje, logičnije. Imali smo izvrsnih mislilaca. Oni su govorili i proricali. Bili su naši ideolozi i proroci. Sada neki nijesu imali vremena, a drugi više nijesu ni htjeli misliti. U svakom je slučaju to bilo veoma štetno. Jer misliti se mora. Na ono što je bilo, na ono što se upravo zbiva pred našim očima — i na budućnost. To je sve troje povezano. Jedno stvara uvjete za drugo.

Logično je mišljenje kao kakav ispit savjesti. Držim, da mi već pomalo imamo razlogâ da ispitujemo svoju savjest. Odkako je nastala naša Država, u ovo nekoliko mjeseci učinjeno je veoma mnogo. Toliko, koliko se prije nije moglo pokazati niti nakon čitavih decenija. Duh rada osjetio se svuda blagotvorno. A izvrsne su perspektive, da u tom pogledu bude sve bolje i bolje. Gradi se i još će se mnogo više graditi. Neplodno se tlo privodi kulturi. Močvarna se polja isušuju. Niže se pomalo kilometar do kilometra cestâ i željeznicâ. Opravljaju se i uređuju već napola ruševne državne zgrade. Izgrađuju se nove škole i bolnice. Niču radnička naselja. To nijesu riječi niti obećanja, već djela, i tu neprijateljska promičba ne može ništa. Ali sve to nije dosta.

Hoće se više. Željelo bi se vidjeti drugu jednu obnovu. Nove ljude bi se htjelo vidjeti. Obnovljene ili nanovo stvorene u duhu ustaških načelâ. Ne prestaju nam ponavljati, da je ovo ustaška Država. I s pravom — ustaše su je stvorili. Nije ona plod politike raznih sterilnih stranaka.

Međutim, trebalo bi nekako osjetiti, da živimo u ustaškoj Hrvatskoj. Svatko bi to morao vidjeti i ćutjeti. I svatko bi si toga morao biti duboko svijestan. U prvom redu oni, koji se i sâmi ubrajaju među ustaše.

Hrvatska Država teži za svojom unutarnjom obnovom. Oni, koji su je stvorili prvom revolucijom, treba da je sada srede, ojačaju i

osposobe za plodan život putem druge revolucije. Ima to biti revolucija u punom smislu riječi: najpodpuniji prevrat na području duhovnog, moralnog i intelektualnog života hrvatskog naroda.

Ako razmislimo, to je zapravo conditio sine qua non obstanka i razvitka naroda i države. Sve, što je negativno i vrijedno da se osudi u našemu javnom životu, a što se iz dana u dan množi, samo je posljedica činjenice, da duhovna revolucija kod nas još nije nastupila. Izbili su na površinu ljudi starog odgoja, kojemu su glavne značajke egoizam i neodgovornost. Radiš samo za sebe, za svoju ličnu udobnost, za korisnu afirmaciju svojega ja, a nijesi odgovoran ni za što. Po tom načelu dosad su odgajali sve slojeve i sve staleže.

Upravo zbog toga je potrebno, da se zamislimo, da nastavimo logično misliti. Htjeli bismo novu Hrvatsku, a imamo i odviše starih ljudi. Starih po mentalitetu, po tome, što ne uviđaju, da su, jednom zauvijek, odigrali svoju ulogu. Ostavili smo ih na položajima. Dali smo im štoviše i nove položaje. Dali smo im vlast. Omogućili smo im, da i dalje djeluju kao odgojitelji, privrednici, upravni činovnici, branitelji države. A s druge strane dokazujemo, kako s nekadašnjim načinom života ne želimo više imati ništa zajedničko. Tvrdimo, da nam je na srcu stvaranje novih pokoljenja. Nelogični smo u tome, nedosljedni. Djela su nam u protuslovlju s riječima.

Jer ima nekoliko istinâ, u vezi s tim ljudima starog odgoja, kojih nitko ne može oboriti. Mogu se jedino te istine nadvikivati, prešućivati, tajiti i kriti. Mogu oni, koji odlučuju, za njih ne znati, ili ne htjeti, da za njih znadu. Ali one su tu, učvršćene logikom zbivanja.

Jedna je takva istina, da čovjek, koji se nikada nije borio, nego samo orijentirao i preorijentirao, ne zna, što je borba za načela i po načelima. On je načelno odbija. On se, to je sasvim sigurno, ne će ni sada boriti. Ne će se izlagati bilo kakvim opasnostima i ničesa se ne će odreći. Danas, kad su borba, požrtvovnost i odricanje potrebniji nego ikada...

Ili zamislite nekoga, tko je prije otvoreno i aktivno zastupao uvjerenje, po svom sadržaju diametralno protivno hrvatskoj državopravnoj i ustaškoj društvovnoj koncepciji. Može li itko ozbiljan vjerovati, da je bio dovoljan jedan datum, 10. IV. 1941., pa da taj i takav čovjek odjednom iz temelja promijeni svoje uvjerenje? A ipak, mnogo je ideoloških protivnika hrvatske Države ostalo čvrsto na svojim mjestima. Štoviše, oni su došli i do riječi i utjecaja i svojim radom promišljeno sprečavaju konsolidaciju prilikâ na onom području, gdje već djeluju.

Napokon — a to najčešće izazivlje sablazan —, treća je istina, da su korupcionisti nesumnjivo prvi i najmoćniji neprijatelji Države. Ima ih svuda, toga prljavog taloga ljudskog društva, pa ih prema tome mora biti i kod nas. Ne tajimo: ima ih. Mnogo ih je. Za našu malu, mladu, pa po tome još nejaku, Državu možda i premnogo. Ali dok ih je bivša, propala država trpjela, i dapače štitila i promicala naprijed, na sâme vrhove cjelokupne uprave, ustaška je Hrvatska obećala, da će nesmiljeno istupiti protiv njih. Da će ih svesti na pravu mjeru, pa makar pri tome padale glave. A da li smo bili dosljedni?

Eto, ovo nas troje sili na razmišljanje. Te tri istine dokazuju, da još nijesmo slobodni. Dā, doklegod ovisimo o svojim vlastitim neprijateljima, o starim zakonima i odredbama, o tuđim ideologijama — sve dotle nijesmo slobodni. Naprotiv, kad provedemo svoje zakone. propise i odredbe, kad budemo na svakome utjecajnom položaju imali svoje ljude, kad svim oblicima i manifestacijama javnog života dademo ustaški izraz i utisnemo ustaški žig, u riječ: kad svuda i u svemu ostvarimo ustaški životni stil, tek onda i samo onda bit ćemo slobodni.

A to je druga revolucija. To je stvaranje i preoblikovanje novih ljudi. Nije taj pojam novog čovjeka Hrvatske upravo ništa apstraktno. Nije idealizacija, zamišljanje nečega neostvarivog. Mi već imamo novih ljudî. Postoje, ali su malobrojni. Treba ih više, mnogo više. Treba ih za čitavu jednu Hrvatsku.

Definicija našega novog čovjeka sasvim je jednostavna. Svaki pošten i svijestan Hrvat je ustaša. Svaki ustaša (ne pseudo-ustaša!) je pošten čovjek. A pošteni ljudi — to su novi ljudi Hrvatske. Poštenje je neprevarljiv kriterij, po kojemu se prepoznaje naš novi čovjek.

Za njega, za novog čovjeka Hrvatske, je salus rei publicae suprema lex. Time je, zapravo, rečeno sve.

U ljudi staroga kova nije bilo smisla, ni ljubavi za hrvatsku državu. Oni su je držali utopijom. Bilo je opasno, i napokon sasvim neunosno, pristajati uz ideju oslobođenja i boriti se za državu. A sada, kad je ona ipak ostvarena, uostalom savršeno bez njihove zasluge, sada je drže svojim lenom. Oni u sebi nemaju ni ličnoga ni nacionalnog ponosa. Oni ne znaju gospodariti za državu, nego samo za sebe. Oni državu ne vole kao nešto svoje, s čime su povezani krvlju i prošlošću, kao najdivniju baštinu naših djedovâ, mučenikâ i herojâ. Oni je uopće ne vole, jer nije njihova, samo za njih, nije njihovo tečevno poduzeće, nego je naša, Domovina naša, majka sviju nas.

Novi čovjek je naprotiv ponosan na svoju Državu. U njoj gleda ostvaren san hrvatskih vjekova, zalog naše nove slave i moći, sreće i blagostanja našeg. U njoj gleda osvećene sve žrtve, na njoj vidi blagoslov nevino prolivene krvi. Fanatički vjeruje u golemu kulturno-preporodnu misiju hrvatske Države u renoviranoj Europi i u svijetu.

On ispunjava sve dužnosti prema državi, što mu ih nameću prirodni i društvovni odnosi prema pojedincu i zajednici. Ispunjava ih bezodvlačno i do kraja i na njima temelji svoja prava. Za državu je spreman podnijeti sve osim nepravde. Protiv nepravde se instinktivno buni, jer je u poštenom i kulturnom društvu nigdje ne smije biti, i jer su njezine posljedice sudbonosne za sâmu državu. Traži, da zakon bude jednak za sve, i da svi budu jednaki pred zakonom. Traži pravo na dostojan život kako za radnika i seljaka, tako i za građanina, činovnika i intelektualca slobodna zvanja. Nitko se ne smije zapostaviti, jer napredak i sigurnost države leži samo u zadovoljstvu, napredku i osjećaju sigurnosti svih njenih podanika. Država, po shvaćanju novog čovjeka, mora biti vrhovni sudac, koji će donositi uvijek pravedne, ali i uvijek besprizivne odluke. Pred državnom vlašću svatko mora uzmaknuti, a ona, u izvršivanju pravde, ni pred kim. Ni pred odorom s najvišim odlikovanjima, ni pred najzvučnijim imenom, ni pred nekadašnjim nečijim zaslugama, ni pred najistaknutijim položajem. Svi moraju voljeti Državu. Voljet će je, kad budu vjerovali u nju. A vjerovat će u nju samo onda, kad se budu divili njezinoj snazi i pravdoljubivosti.

Takav je, eto, naš novi čovjek, to je njegov program. A duboka svijest odgovornosti za svaki čin najznačajnija je crta njegova etičkog profila.

Ne eksperimentirajmo s državom i s kompromitiranim ljudima! Cijenimo poštenje iznad stručnosti i formalnih kvalifikacijâ. Radimo, gdje se ne može drugačije, makar i s manje ljudi, sa smanjenim kapacitetom, ali da pri tome budemo barem sigurni od izdaje i pronevjerenja bilo koje vrsti.

Vrijeme je, da već opet jednom počnemo misliti. Ne može se više raditi naslijepo. Pošlo se predaleko, vjerovalo se premnogima. A posljedice su jasne...

Čekajmo rezultate druge revolucije. Nitko ne treba sumnjati, da ona ima pristalica. Ona će izbaciti na površinu nove ljude. Provest će konačan lom sa svime, što u nas nije ustaško. Omogućimo je i ubrzajmo u interesu Države i naroda.

Budimo logični! Zašto da si ne kažemo svu istinu? Ona je nužna posljedica naših prilikâ i ona glasi: U ovoj će zemlji još biti revolucije...

S. Vitković

M. Slade-Šilović:

ZAPIS O FINSKOJ

Zemljo daleka, vječno bijela!
Danas sam poklonik tvojih nedokučljivih čuda,
što ih kriješ pod sivim tkanjem oblaka i zvijezda.

Skromna tvoja hrabrost velika je kao sunce pri zalazu,
a njene velike oči
mirne su i staklene kao ledena površina tajanstvenih jezera
Na snijegu pomiču se blijede sjenke
duge, duge.
Stabala ili junaka, tko zna.

U dolini mlada žena i potok
pjevaju nujnu pjesmu
i čekaju radosne korake povratka.

Noćas mislim na svete vatre što gore u bijelim kolibama.

HRVATSKA HIMNA I NJEN PJESNIK

o 80-godišnjici Mihanovićeve smrti i 50-godišnjici proglašenja njegove pjesme hrvatskom himnom

I pjesma imade svoju sudbinu. Sudbinu kao i ljudi. I pjesma je život. Život sama po sebi, život u vezi s nama; život po svojoj unutarnjoj vrijednosti, život po svom dojmu i utjecaju na nas. Pa i pjesma, kao svaki život, imade svoju sudbinu. Te su sudbine, često, posve nerazumljive, nepredvidive, nenaslutive. I s pjesmom se, kao i s ljudskim sudbinama, poigrava vrijeme i život.

Čudnovata je sudbina naše hrvatske himne. Spjevana već davno, prije 106 godina (1835.), tiskana je u 10. broju Gajeve »Danice«. Tada nitko, a najmanje njezin pjesnik, nije pomišljao, da bi ta pjesma pod naslovom »Horvatska Domovina« mogla postati najsvetijom pjesmom hrvatskom — himnom svoga naroda. Sam Mihanović ju je iz nepovjerenja u njenu vrijednost potpisao nepotpunim prezimenom, jer u ono doba, u kojem je nastala, nije ta pjesma bila pjesma vremena, kao što je to bila Gajeva budnica »Još Hrvatska ...« A ipak

je upravo ta pjesma, premda i pjesnički i stilski mjestimično vrlo nedotjerana, jezično nesavršena, bila dosuđena za najvišu čast, koju može postići samo jedna pjesma u svome narodu.

Tajnovita je sudbina Mihanovićeve pjesme. Neki drugi hrvatski pjesnici, bolji od Mihanovića — koji zapravo nije pravi pjesnik —, namjerno su pjevali pjesme za himnu, na pr. Preradović pjesme: »Naša zemlja«, pa »Bože živi«, a Badalić pod naslovom »Hrvatska himna«. Te pjesme su i rodoljubne i pjesnički vrlo uspjele, a imadu i lijepe napjeve, ali svejedno: na putu neslutive sudbine pjesama čast himne bila je dosuđena Mihanovićevoj pjesmi. Ona je pobijedila i bolje pjesnike, i bolje skladatelje, jer »nijedna od njih nije spontano i nenamjerno izrazila toliko toga, što će biti presudno za čitavo jedno stoljeće hrvatskog narodnog života« (Maraković); jer nijedna od njih nije s toliko i pjesničke, i sadržajne, i glazbene jednostavnosti zgusnula toliko obilje osjećaja, udivljenja, poštovanja i ljubavi za ovu zemlju, za njezina čovjeka, za lijepu našu Domovinu. Nijedna naša pjesma nije dala tako toplih, vidljivih, svetih osjećaja, divnih dokaza, da svoj narod Hrvat ljubi, — sve dok mu živo srce bije. Zato je i nenaslutiva sudbina pjesme Mihanoviću dosudila slavu pjesnika hrvatske himne.

Kad je Josip Runjanin 1846. dao ovoj Mihanovićevoj pjesmi napjev, razna pjevačka društva pjevala su je na svojim koncertima. Najprije je pjevana u Glini, pa u Petrinji. Poslije su tu pjesmu pjevala i ostala društva, međusobno posuđujući ukajdbu. I tako se proširivao krug poznavalaca i poštivalaca ove pjesme. Sve češće su je pjevali na raznim svečanim priredbama, pa su je pomalo slušali i otkrivene glave, a posebnim poštivanjem, i već davno isticali posebnost i značajnost ove pjesme. Tako je ta Mihanovićeva pjesma upravo glasom naroda postajala našom svetom pjesmom. I samo je sretan slučaj htio, da su sačuvana imena i pjesnika i skladatelja, jer ta je pjesma postajala tako divan, sadržajan dio narodne duše, da se osjećalo kao da je izvorno narodna. Njezine riječi, a isto tako i topla i dostojanstvena skladba, bile su toliko drage narodnoj duši, da se, redovno, nije ni pitalo za imena pjesnika i skladatelja. Tako je ta Mihanović-Runjaninova pjesma prenesena iz Gline kao zanos, kao ljubav, kao molitva diljem hrvatskih krajeva, do krajnjih granica Hrvatske, do bijele Subotice, do kićena Srijema, do dragog Međimurja, do naše sunčane Dalmatinske Hrvatske — i postala naša zastava, naš simbol, naša snaga, naša vjera u pobjedu, u buduću Hrvatsku, u vječnu Hrvatsku.

Lijepa je sudbina Mihanovićeve pjesme. Voljena i mila i sveta vijorila je kao draga trobojnica nad našom Domovinom. Narod ju je zavolio, narod ju je prigrlio, narod ju je smatrao svojom svetom pjesmom, a stručnjaci su još uvijek tražili himnu, naručivali i riječi i napjeve, i tako Mihanovićevu pjesmu namjerno potiskivali, zapostavljali. Ali njezina je sudbina već naslućivana lebdjela kao svijetla bijela zraka nad Hrvatskom, i nije se dala ugasiti, ni zamračiti. Sama se svojom unutarnjom snagom održavala. Nije se dala potisnuti, jer narod je osjećao, da je to tražena pjesma. Mihanović-Runjaninova pjesma je u šarenom, bogatom duginom luku blještila nad Domovinom, i povezivala u dragi sklad ljubav našeg čovjeka sa skrajnjih granica Hrvatske, od naših rijeka do našeg divnog, našeg dragog mora, nadvita kao začarani luk, sjala je stvarana od suza i krvi naše, pozlaćena bijelim sunčanim zrakama nada naših, vjere naše. Ona je kao nebeski znak otkrivenja, sama, protiv svih stručnjaka, zauzimala položaj svete pjesme zemlje Hrvatske. A prije 50 godina Mihanovićeva je pjesma i službeno proglašena hrvatskom narodnom himnom, čime joj je zapravo priznata čast, koju je i do tada imala. To je bilo na blagdan Male Gospe, 8. rujna 1891.

Prilikom jubilarne gospodarsko-šumarske izložbe, održane u Zagrebu, Hrvatski pjevački savez je priredio svoj jutarnji koncert u bivšem zagrebačkom zboru. Na tom je koncertu nastupilo oko 60 pjevačkih društava s oko 700 pjevača. Na programu su bile razne pjesme, a kao glavna bila je Zajc-Badalićeva pjesma »Hrvatska himna«. Ta je Badalićeva pjesma i spjevana i uskladbena s tom nakanom, da bude himna. Prisutna je publika, oko šest tisuća osoba, pjesmu pozdravila s odobravanjem, ali nije u njoj nalazila ono, što je duša hrvatskog naroda očekivala od svoje himne. Zato su sada priređivači dodavali nove pjesme, na pr. »Planula zora«, pa i druge. Među ostalim nadodanim pjesmama pjevači su zapjevali i Mihanovićevu. Tada prisutna publika sama od sebe ustaje. Ovu je pjesmu pozdravila iskrenim i dugim oduševljenjem. To je bio glas hrvatskog naroda, glas sela i grada, koji je posredstvom ove publike jednoglasno proglasio Mihanovićevu pjesmu hrvatskom narodnom himnom, jer je ta pjesma bila najpotpuniji izražaj hrvatske narodne duše, koja s udivljenjem voli svoju divnu Domovinu, i kojoj je misao na Domovinu sveta poput molitve, koju je cijeli narod već do tada pjevao u pobožnom skrušenju za sreću svoje Hrvatske. Osjetio je narod, da Mihanovićeva pjesma sadrži bitne osobine naše zemlje; da ona tako usko, tijesno, srdačno povezuje zemlju i čovjeka, čovjeka i zemlju. Jer zemlja bez čovjeka je pustinja, a čovjek bez zemlje skitnica.

UMJETNIČKI PRILOG »HRVATSKE SMOTRE«
ZA BROJ 12. 1941. GODINE

Robert Frangeš-Mihanović: **Antun Mihanović**

HORVATSKA DOMOVINA*

Lěpa naša domovino,
Oj junačka zemljo mila,
Stare slave dědovino,
Da bi vazda čestna bila!

Mila, kano si nam slavna,
Mila si nam ti jedina,
Mila, kuda si nam ravna,
Mila, kuda si planina!

Vedro nebo, vedro čelo,
Blaga persa, blage noći,
Toplo lěto, toplo dělo,
Bistre vode, bistre oči:

Vele gore, veli ljudi,
Rujna lica, rujna vina,
Silni gromi, silni udi; —
To je naša domovina!

Žanju serpi, mašu kose,
Děd se žuri, snope broji,
Škriplju vozi, brašno nose,
Snaša preduć malo doji.

Pase marha, rog se čuje,
Oj, oj zvenči, oj, u tmine,
K ognju star i mlad šetuje; —
Evo t' naške domovine!

Luč iz mraka dalko sija,
Po veseloj livadici,
Pěsme glasno brěg odbija,
Ljubni poje k tamburici:

Kolo vode, živo kolo,
I na brdu, i v dolini,
Plešu mladji sve okolo; —
Mi smo, pobre, v domovini!

Magla, što li, Unu skriva?
Ni l' to našiu jauk turobni?
Tko li moleć smrt naziva?
Il' slobodni, il' su robni?

»Rat je, bratjo, rat, junaci,
Pušku hvataj, sablju paši,
Sedlaj konjče, hajd pješaci,
Slava budi, gdi su naši!«

Buči bura, magla projde, —
Puca zora, tmina běži, —
Tuga mine, radost dojde, —
Zdravo slobost, — dušman leži!

Veseli se, tužna mati,
Padoše ti verli sini,
Ko junaci, ko Horvati,
Ljaše kervcu domovini!

Teci, Sava hitra, teci,
Nit' ti Dunaj silu gubi,
Kud li šumiš, světu reci:
Da svog' doma Horvat ljubi.

Dok mu njive sunce grije,
Dok mu hrastje bura vije,
Dok mu mertve grob sakrije,
Dok mu živo serdce bije!

Mi . . . . . . ć

*) Izvorni tekst hrvatske himne, kako je tiskan u 10. broju Gajeve »Danice«, 14. ožujka 1835. god.

Značajno je, da je baš na prijedlog dalmatinskih Hrvata potvrđen, prihvaćen taj glas naroda. Tako je tada dan još jedan dokaz rodoljubnog hrvatskog osjećaja Dalmatinske Hrvatske. To je još jedna sigurna potvrda, da je Dalmatinska Hrvatska sudbinski povezana uz ovu dragu zemlju, i da je gordi, ponosni, ustaški Velebit ne rastavlja, nego upravo spaja, povezuje, ujedinjuje u ljubavi, u žrtvi, u čekanju i spremnosti.

Pjesnik Mihanović je ovu pjesmu spjevao kao znak svoga udivljenja nad ljepotom rođene zemlje, kao odraz svojeg poštovanja njezinim mučenicima, kao ljubav za njezina seljaka, kao oddah svoje radosti i sreće nad njezinom slavom, prošlosti, velikanima; kao molitvu za sreću njezinu, za budućnost njezinu. Osjetio je on, što ovoj zemlji znači zemlja i seljak na njoj, zato ih je tako lijepo isprepleo, povezao, ujedinio. Doista je to morao biti božanski čas, kad je Mihanović spjevao ovu pjesmu*, čije dvije kitice, prva i posljednja, imadu u sebi nešto klasično hrvatski. Te dvije kitice izlaze iz okvira primitivnosti ostalih. Dok su ostale na niskom stupnju preporodnog pjesništva, dotle su ove dvije uzorne; u njima je sve zgusnuto, zbito, sažeto. One nam se čine kao otkrivenje, kao neko divno pjesničko nadahnuće; one su natopljene krvlju, ispunjene ljepotama. Iz njih zrači divno rodoljubno čuvstvo, da čovjek, kad ih čuje, ne može slušati bez mila osjećaja. One potresaju svim našim najljepšim osjećajima. Nije slučaj, da se upravo ove dvije kitice pjevaju kao hrvatska narodna himna, jer one su sadržajno pune, sažete, a umjetnički plod su najčišće stvaralačke snage svog pjesnika, koji je, makar nije bio pravi pjesnik, u svijetlom trenutku svog rodoljubnog osjećaja, nadahnuća, zanosa, u samih šesnaest stihova izrazio sve bitno za našu domovinu.

Kao u svojim pučkim pjesmama, tako je i u svojoj himni, narod neke riječi s vremenom mijenjao, i tako tu pjesmu sadržajno i nacionalno upotpunjavao, te posljednja kitica himne Poglavnikove Hrvatske glasi:

Dravo, Savo, Drino, teci,
Nit ti, Dunav, silu gubi.
Sinje more, svijetu reci,
Da svoj narod Hrvat ljubi!
Dok mu njive sunce grije,
Dok mu hrašće bura vije,
Dok mu mrtve grobak krije,
Dok mu živo srce bije.

* V. izvorni tekst u posebnom umjetničkom prilogu »Hrvatske Smotre«.

Dok u prvoj kitici pjesnik, udivljen nad ljepotom rođene Domovine, izrazuje počast sinovima junačke zemlje mile, ponosi se starom slavom djedovine, dotle se u ovoj posljednjoj obraća našim rijekama jer svojim mutnim, teškim, gustim, često krvavim vodama kroz stoljeća uokviruju, omeđašuju našu Hrvatsku. One se daleko slijevaju na svom vječnom toku, pa zato neka one svuda: kamo doteku, kuda proteku, svjedoče našu ljubav za tu dragu zemlju. Pjesnik, jer tako osjeća čitav narod, poziva i naše lijepo, drago sinje more, da i ono, vječno naše, naša ponosna prošlost, pred cijelim svijetom svjedoči, da svoj narod Hrvat ljubi. More naše divno, naša sudbina, naš ponos, vidjelo je hrvatsku slavu, naše knezove i kraljeve, naše galije, naše glagoljaše, naše uskoke; rodilo je našu književnost, našu umjetnost, pisalo je našu povijest, — zato neka baš ono, naše drago more, svijetu reče, da svoj narod Hrvat ljubi. Uvijek: dok mu njive sunce grije. Uvijek: dok mu hrašće bura vije. Uvijek: dok mu mrtve grobak krije. Uvijek: dok mu živo srce bije.

Antun Mihanović po ocu potječe iz Petropolja, iz Dalmatinske Hrvatske, i tako je već u njemu bila povezana Dalmatinska Hrvatska s bijelim Zagrebom, Mihanovićevim rodnim gradom, u kojem se on rodio 10. lipnja 1796. Sve nauke, tako i pravne, svršio je po običaju tadašnjih hrvatskih đaka u Zagrebu, — kako je to dokazao naš zaslužni književni povjesničar prof. dr. Fancev. Kao devetnaestgodišnjak tiskao je u Beču prvu knjigu u obranu hrvatskog jezika pod naslovom »Reč domovini o hasnovitosti pisanja vu domorodnom jeziku«. U Italiji je našao rukopis Gundulićeva »Osmana«, i htio ga je izdati, ali njegov poziv na predplatu nije našao veći odaziv. U diplomatskoj službi bio je po raznim mjestima, tako u Solunu, Trapezuntu, Smirni, Carigradu, Bukureštu i drugdje, i tu sakupljao stare književne i jezične spomenike, poznate pod imenom »Collectio Mihanovićiana«. Mihanović je našao i »Zografsko evanđelje«. Nastanjen u Novim Dvorima kod Klanjca kao umirovljeni ministarski savjetnik, umro je od kapi prije 80 godina, 14. studenoga 1861., i bio u Klanjcu pokopan. Tu mu je podignut spomenik, djelo hrvatskog kipara Roberta Frangeš-Mihanovića,* a spomen ploča postavljena je na rodnu kuću u Zagrebu (Opatička 12). Prilikom proslave 100-godišnjice tiskanja Mihanovićeve pjesme, u okviru proslave 100-godišnjice Hrvatskog preporoda, Braća hrvatskog zmaja s prilozima hrvatskog naroda, podigla su u Zelenjaku, mjestu, gdje je Mihanović spjevao tu pjesmu, lijep spomenik u slavu i čast same himne, za koji je kipar Rudolf Ivanković izradio lijep relijef.

---

* V. reprodukciju u posebnom umjetničkom prilogu »Hrvatske Smotre«.

Nije bez značenja činjenica — kako je to opazio dr. Maraković —, da je desetljeće, koje je sagradilo Starčevićev dom, iznijelo i Mihanovićevu pjesmu na mjesto himne. »I tu su »stekliši« imali borbenijih pjesama i bojovnijih gesala, ali je razvoj narodne svijesti, čini se, išao svojim tajanstvenim putovima«. Tim tajanstvenim putovima Mihanovićeva pjesma povezuje hrvatsku prošlost s hrvatskom sadašnjicom, s hrvatskom budućnosti.

Iz nje, čini nam se, kao da čujemo ushite naših pređa pred čarobnom pojavom našeg mora; kao da vidimo Tomislavove galije, na kojima vijore kockaste zastave; boli nas posljednji jauk Petra Svačića; vidimo na stratištu Gupca, Zrinskog i Frankopana. Pred nama se otvara slika Kvaternikova zanosa, poškropljena krvlju. U toj pjesmi stopljeni su svi jadi, sva stradavanja, krvarenja, svi mučenici naši, koji su divnim zanosom, u radosnoj viziji samostalne države Hrvatske, pali kao junaci, kao divi. U toj nam se pjesmi izdižu svi velikani naši, sva slava naša, svi spomenici naši, sva umjetnost naša. U njoj nam kroz suze ganuća iskrsava seljak na svojoj njivi, u svom radu, u svojoj obitelji. Iz te himne izdiže se lik Oca Domovine, divnog i ponosnog Hrasta, na koji su udarale najžešće bure, ali se salomio, ni prignuo, ni mako nije, nego ponosit prkosio i prkosi i danas — uvijek živ, uvijek s nama. Kraj njega, uza nj, kao iz istoga debla, hranjen njegovim sokovima, izrastao je najdivniji Hrvat svog stoljeća, Poglavnik, kojemu je sudbina dosudila, da bude onaj, koji će poslije dugih i krvavih stoljeća smiriti nesretnog hrvatskog kralja Svačića, i s njime sve hrvatske mučenike; ostvariti čežnje čitavih naraštaja, koji su žudili za ovim našim danima. I tako je ta himna, do pred 8 mjeseci samo narodna, postala hrvatskom državnom himnom, himnom Poglavnikove Nezavisne Države Hrvatske. To je najveća slava i njezina i naša, pobjeda i njezina i naša.

Vinko Nikolić

ŠTO OSTAJE...?

Na otvorenu knjigu, dok sam čitao, skočila je mala mušica. Pritisnem je prstom, pa povučem.

Od mušice ostao je tek duguljasti crveni trak na bijelom papiru.

Kada prst Udesa pritisne čovjeka o stijenu smrti pa povuče, ostaje li možda i onda tek krvava crta.

Ne.

Iza njega ostaju djela i — neumrla duša.

Mladen Kabalin.

TRI PJESME IZ GODINE 1940.*

ŠESTINSKI NOKTURNO

Raste čežnja u kamenom oku
bijelog kipa mramorne žene;
suzi rosa iz kamene zjene
u noć sjete u tamu duboku.

Tuga joj često na srce sjedne
slobodni da smo — kada joj kažu,
prašinom oči kada joj mažu,
tom bajkom iz hiljadu i jedne.

Čempresi mali ko mala djeca
plaču uz majku što u noć jeca:
Prodana je domovina vaša.

Mjesečev trak pao je na znamen:
Pro duce Trepim . . . koj nije kamen
Ne, jer prošlost je budućnost naša . . .

Vladimir Kiseljev

GUSLE

Bratu Marku za Božić

Ja zavolih prošlost u njihovu zvuku,
kod ognjišta našeg gdje sjeđasmo redom.
Sjećam ih se: glasne, najbolje u selu,
mjesto im je bilo za čađavom gredom.

Javljao se uz njih duh Hrvata slavnih;
(u sažalnom glasu guslara mog brata),
ljubav Senjske braće, sva junaštva stara,
vjernost rodu svomu, jek nepravda, rata...

---

* Ove pjesme nisu mogle izaći za vrijeme Jugoslavije zbog »tehničkih razloga«. Donosimo ih, jer su vrlo značajne za razdoblje u koje su pisane. Signum temporis . . . (op. ur.)

Pucketala vatra u večeri one...
Dok bez daha slušah kako one plaču,
i ja s njima plakah nad sudbinom kletom,
što je vijenac plela na slomljenom maču...

O, u njima bješe neka tajna sila,
osjećaj pred kojim uznese se duša.
Gusle moje drage, knjigo roda moga,
pod očinskom strehom tko vas sada sluša?!

— — — — — — — — — — — — — —

Nad prošlošću plakah u njihovu zvuku,
kod ognjišta našeg gdje sjeđasmo redom.
Sjećam ih se: glasne, najbolje u selu.
Mjesto im je bilo za čađavom gredom.

Br. Ivičić

TUGA ZA HRASTOVIMA

Samo plakati, krvavo plakati moramo
ko ganjana djeca, što nikoga nemaju,
i nemoćno samo što gledamo,
a posljednje hrašće sjeći već spremaju.

Grbave bukve u nizini glave su sagnule,
a hrastova nema, nema hrastova više.
I tko će zaustaviti bure što dolaze,
kad nejakim stablima vjetar zanjiše?

Mi nemamo, nemamo hrastova više,
o kojim će zastati strijele i gromovi.
Vijek moraju plakat ko jesenje kiše
te tužne kuće, ti nesretni domovi.

Nemamo hrastova, nemamo hrastova,
korjenja onog, zemlje gdje dišu sokovi.
Ništa nemamo, kad nemamo značaja,
novi, vijek novi nas čekaju okovi.

Stanko Dominić

CRNA SUDBINA CRVENIH SULUDJAKA

Teror odozdo je jedan način ilegalne borbe protiv postojećeg poredka, ili postojeće vlasti s ciljem, da se slomi ili postojeća država, ili postojeća vlast, ili pak, ako se ne može slomiti, da se rušenjem pojedinih javnih zgrada, zatim atentata upozore ostale vlasti, prijatelji ili sumišljenici, da i u postojećem poredku izvan neposrednog dosega njihove vlasti postoje istomišljenici, koji bi željeli doći na vlast, a koji se redovito upotrebljava i primjenjuje onda kada postojeći poredak izvjesnoj stranci, ili skupini ljudi onemogućuje sve mogućnosti legalne borbe. To jest, onda kada neraspoloženje ili nezadovoljstvo te iste skupine ljudi, ili stranke prevrši svaku mjeru, a iskazi nezadovoljstva se ne mogu izraziti na nikoji legalan način pribjegava se — ilegalnom. I to prvo buntovništvom, t. j. ilegalnom borbom preko demonstracija, zatim pisane riječi t. j. ilegalnim letacima, brošurama i sličnim spisima, a zatim, kada za postignuće cilja nisu dovoljni niti takvi ilegalni načini borbe pribjegava se — revolucionarstvu, što je istovjetno s terorom odozdo. Pale se zgrade, preko paklenih mašina ruše se tvorničke, željezničke i slične veleobrtne postrojbe, da se na koncu završi čitava borba s atentatima na istaknute ličnosti vlasti protiv koje se bori.

Zbog toga u prijašnja vremena, a osobito u najnovije doba u krajnjim svojim postupcima i otporima prema postojećoj vlasti, državi ili poredku terorom odozdo redovito se služe revolucionari, i svi buntovnici. Tako na pr. prije prošlog svjetskog rata komunisti i anarhisti u Europi služili su se terorom odozdo, da bi došli na vlast, a na pr. poslije prošlog svjetskog rata, a uoči ovog novog fašisti i nacisti također su sa terorom odozdo preuzeli vlast. Pa i sami Ustaše svojom revolucionarnom borbom, što je isto, što i terorom odozdo, sa svojim najterorističnijim djelom ubijstvom bivšega Aleksandra Karađorđa obznanili su cijelom svijetu, da ima Hrvata, koji ne žele Jugoslaviju, a kasnije opet istim metodama obznaniše, da ima Hrvata, koji su srušili staru državu Jugoslaviju i uspostavili novu svoju vlastitu Nezavisnu Državu Hrvatsku.

Prema tome teror odozdo je revolucionarna borba s ciljem, da se sruši postojeći poredak ili vlast, ili ako se ne može srušiti sa svojim vlastitim snagama, da se onda preko terorističkih čina odozdo izazove neki drugi istomišljenik jači ili moćniji, da ih on sruši.

Na taj način kako je teror odozdo borba to i taj teror ima kao uostalom i svaka druga ozbiljna borba svoja *pravila borbe*, — *tako reći svoju taktiku i strategiju.* To više, što je u odnosu prema ostalim borbama teror odozdo skopčan prvo sa sudjelovanjem veoma malenog broja boraca, a zatim što je najvažnije, što je teror odozdo skopčan s najtežim i najvećim opasnostima. Zbog svega toga svi vođe revolucije i svi revolucionarni teoretičari i praktičari, kako oni s lijeva, a još više oni s desna, kojima je bio cilj, da sa što manje žrtava izvedu što više štete po postojeći opstanak izradili su u tančine čitavi plan kako se, a osobito kada i u kakvim časovima treba upotrebljavati i izvoditi teror odozdo.

I po tome planu zapravo u nauci po teroru odozdo usvojenom od svih produbljenih teoretičara i iskušanih revolucionara na neposrednom terorističkom radu teror odozdo ima svoja osnovna načela borbe. Tako na pr. takozvani masovni teror, teror masa ili još bolje ulične demonstracije, zatim sabotaže, štrajkovi, pa onda kao vrhunac svega terorističkog rada odozdo — *opća* pučka ili narodna buna ima po toj nauci i po tome planu svoje — *vrijeme*. I po ocjeni svih vođa terora odozdo i revolucija kojima je cilj veliki uspjeh sa što manje žrtava, a ne suludo i mahnito bezobzirno gonjenje masa u smrt, *ustanak i uopće svaki vid masovnog terora odozdo može imati korisnog uspjeha samo u slučajevima velikih međunarodnih sukoba, trzavica, velikih razmjera.* I to je opće pravilo za podizanje ustanaka, buna, pučeva iskušano kroz stotine godina revolucionarne borbe terorista odozdo s legalnim i postojećim vlastima, državama i poredcima. A to je redovito u slučajevima, kada je postojeća vlast samo na papiru, a cio narod protiv zajedno s vojskom ili redarstvom, ili pak, kada izvjesnu terorističku skupinu i bez naroda protiv postojeće vlasti makar i s *narodom — pomaže neka vanjska velika vlast.*

U svakom drugom slučaju, dakle, u slučaju pomanjkanja ikakve pomoći sa strane, ako u izvjesnoj državi *postoji vlast s vojskom i policijom oslonjena na narod svaki masovni terorostički čin odozdo osuđen je na propast, odnosno svršava se uvijek tako, da ilegalna revolucionarna strana postaje sve slabija i slabija, a legalna sve jača i jača.*

Isti je takav slučaj i s t. zv. pojedinačnim terorom odozdo, to jest takvim vidom buntovničke borbe, koji se sastoji u tome, da se s pojedincima, ili s manjim skupinama ljudi vrše atentati na ugledne

ličnosti postojećeg poredka, zatim s paklenim strojevima, ili sličnim eksplozivnim i rušilačkim metodama ruše veleobrtna postrojstva javne zgrade, željezničke pruge ili mostovi. To jest i u tim pojedinačnim terorističkim činima odozdo isto onako kao i u masovnim (skupnim) vrijede ista pravila i ista načela. I po tim načelima i pravilima iskušanim od strane vođa terorista odozdo pojedinačni teror odozdo provodi se korisno samo u slučajevima, ako se po tim i takvim terorističkim djelima može ili oduševiti narod za izvjesnu revolucionarnu skupinu u tolikoj mjeri, da ona bude podobna u zajednici s teroristima odozdo slomiti vlast protiv koje su upereni teroristički čini, ili ako ne sam narod, a ono makar koju stranu veliku vlast, koja će neposrednim pomaganjem terorista odozdo sama slomiti istu takvu vlast. U svakom drugom slučaju t. j. u slučaju da narod te čine osuđuje, a izvana teroristička skupina nema izravne pomoći neke velike vlasti, pojedinačni teroristički čini odozdo t. j. atentati na uvažene političke ličnosti, zatim rušenje veleobrtnih postrojstava, javnih građevina, željezničkih pruga i mostova nemaju nikakvog stvarnog i korisnog učinka, jer ona materijalna šteta, koja se tim činima učinila u odnosu prema moralnoj i materijalnoj šteti, i tako reći krvnoj (osude na smrt), koja se učinja teroristima odozdo, s općom osudom naroda, a bez izravne pomoći istomišljeničkih velikih vlasti, više je nego neznatna. I dok se u takvoj mirnoj sređenoj državi brzo popravlja učinjena materijalna šteta, teroristi odozdo u nemogućnosti, da ikuda pobjegnu i da ih itko štiti kako vani tako i unutri — krvavo stradavaju. Osuđeni od naroda, isto onako kao i od vlasti, lije konačno dolijaju. Glave se danomice sve više i više gube, kako one više krive tako isto i one manje krive. Doduše pojedinačni teroristički čini odozdo nižu se i mogu se nizati i nakon toga, no prema učinjenoj materijalnoj šteti u postojećoj državi glave, koje u takvim prilikama niže vlast, da bi zaštitila narodna dobra, i sam narod po teroriste je kud i kamo veća šteta. Ostajući bez ičije pomoći u takvim prilikama terorista odozdo nužno mora biti i redovito biva sve manje i manje fanatiziran, otpor sve slabiji i slabiji, teroristička akcija odozdo sve blaža i rjeđa, dok konačno i potpuno ne iščezne.

Zbog svega toga i vođe terora odozdo, a napose komunistički teoretičari uočavajući sve ove momente stradanja terorista odozdo, nikada ne preporučuju u takvim prilikama pojedine terorističke čine,

odozdo, jednostavno zato, što izvoditi teroristička djela u takvim prilikama znači mahnito i suludo, te bezobzirno i bezrazložno i uopće beskorisno guranje pojedinaca u smrt, u muke i patnje, a da isti išta korisno niti izvode, niti naprave.

Zbog toga ukoliko se takvi čini i provode u nepovoljnim prilikama, a to je redovito onda, kada ih narod, vojska i redarstvo ne pomaže iznutra, a nikoja velika vlast izvana, onda su to redovito čini fanatičnih, pomahnitalih, nepromišljenih i neiskusnih očajnika, bedaka i suluđaka, koji se bave poslovima, u koje se uopće ne razumiju i koje uopće ne shvaćaju.

I zaista izvoditi teroristički čin samo zato, da se izvede, to je isto onakav čin kao i nikakav. Ako teroristički čini odozdo imaju samo materijalnih učinaka odnosno samo materijalne štete po pojedinu državu, ili narod, a nikakovih moralnih učinaka, t. j. ako oni imaju samo takav učinak, da nakon toga učinka nemaju nikakvih izgleda na uspjeh, oduševljenje naroda, ili pak pomoći koje strane velike vlasti, da se preko terorističkih čina dodje na vlast, onda su ti čini, samo djela očaja, suludosti i mahnitosti. Tā država i narod štetu brzo popravi, ali ako i nakon toga teroristi nastavljaju, i nastave s individualnim terorom odozdo očajnički, suludo i mahnito, tko takvima pomahnitalim i očajnim suludjacima može tako brzo vratiti glavu kao što je brzo gube i mogu gubiti?! Nitko! One se, ako se s terorom odozdo nastavi, sve više i više gube, dok se sve, koje čine izvode, ne pogube, a one, koje žele i priželjkuju daljnje čine, jednostavno iz straha ne izgube.

U nutarnjo-političkim prilikama jedne države, u kojima je uprava, vojska i redarstvo tek u izgradnji, a ne u slomu kao za bivše Jugoslavije, a protiv koje teroristi odozdo nemaju nikakve postojeće velike vlasti, koja bi ih izravno poduprla kao što su danas konkretno Mađarska, Bugarska, pa i Nezavisna Država Hrvatska, sudbina svih crvenih, pa i ostalih bjesomučnika i suludjaka terorista odozdo neminovno mora biti samo — crna. Vlast u zaštiti svoje države, svoga naroda, i svoje imovine u svim takvim slučajevima za oko odgovara okom, za glavu odgovara glavom. Čak što više u pomahnitalim i suludim podhvatima za jedan most, željezničku prugu, poštu, ili bilo što tome slično, postojeća vlast odgovara i — sa deset glava.

Međutim iako je to sve tako jasno; iako je sa strane svakog razbora jasno kako, u koje vrijeme, te u kakvim prilikama se smiju, i mogu obavljati pojedinačni teroristički čini kod nas u Hrvatskoj, prije mjesec dva obavljen je od strane hrvatskih crvendača jedan teroristički čin, onda kasnije opet jedan, onda sada konačno prije mjesec dana opet jedan. Jedni su uhvaćeni i — ubijeni, drugi su pobjegli (Kavka i drugovi!). Ali kuda u današnje vrijeme svi ovi crveni suluđaci mogu pobjeći? Staljin je daleko. Još malo, pa ne će imati niti on kuda bježati. Dakle i ti, koji pobjegoše pobjegli su u Hrvatsku, i tu će kada tada biti uhvaćeni i opet — ubijeni. Crveni suluđaci u prilikama u kakvima obavljate svoj suluđački posao vaša sudbina može biti samo crna. Zbog toga ne lupajte glavom u zid.

Po općim uputama i načelima, po pravilima za izvođenje terora odozdo masovnim i skupnim terorističkim djelima ne možete uspjeti, jer je protiv vas cio hrvatski narod. I kada taj hrvatski narod nije mogla komunizirati sva bivša beogradska čaršija, svi židovi i slobodni zidari u bivšoj Jugoslaviji, zatim ona Rusija od prije rata, a ne ova sada koja propada, i koja u svojem vlastitom očaju i slomu pozivlje vas komuniste Hrvate po porijeklu na ovakve očajničke čine i suludo gubljenje glave, ne možete uspjeti niti vi s ovo nekoliko budalastih i nepromišljenih bombica i praskalica i revolverčića.

Pa i što se tiče pojedinačnih terorističkih djela odozdo isti je slučaj. Po općim uputama, načelima i pravilima za izvođenje terora odozdo, po uputama razbora i korisnog učinka preko takvih pojedinačnih terorističkih djela možete uspjeti još manje, jer je protiv takvih suludih i mahnitih, nerazboritih i nebuntovničkih čina unutri, i u državi i narod, i oružništvo, i redarstvo, a osobito Ustaše, a izvana sile osovine, osobito Njemačka. Po općim uputama i načelima za provođenje terorističke akcije odozdo bez naroda u državi, a bez velikih vlasti izvan države, ako teroristi odozdo u Hrvatskoj nastave mahnitati i ludovati njihova sudbina može biti samo crna.

U Nezavisnoj Državi Hrvatskoj ustaška vlast je i previše čvrsta, a da bi je mogle pokolebati bombice i revolverčići, koji su vam zaostali od propasti bivše Jugoslavije, a izvana baš u današnjim časovima pomoć vaše majčice Rusije toliko je slaba, da nije u stanju više pomoći niti sebe, a nekmoli vas, par suludih očajnika u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

Terorizam odozdo je fanatična aktivnost, koju ako ne vodi razbor, i za koju ne pogoduju prilike jednaka je mahnitosti, očaju, ludilu i — vlastitom samoubijstvu. Po općim načelima i uputama crvenih vođa terorizma odozdo svi razumni razlozi, sve upute, sve prilike i sav razbor upućuje, da terorističkim djelima u Hrvatskoj po korisnom učinku nije ni čas, ni vrijeme, a još manje prilike. Pa ipak uza sve to, što su protiv crvenih suluđaka u Hrvatskoj i narod, i vlast, i prilike, i ustaše, i susjedi, oni suludo nastavljaju. Bez imalo razbora oni i nadalje mahnitaju. Ta barem kada već u Hrvatskoj osim židova i Srba nemaju nikoga više, da im barem ta majčica Rusija, ili Engleska može pomoći. Ali Rusija im je već pala preduboko, a Engleska je od izravne pomoći opet previše daleko, da bi bilo od jedne, bilo od druge strane mogli gojiti bilo ikakve nade, da će uspjeti. Pa zašto onda ipak tako neznatan i malen broj crvenih suluđaka u Hrvatskoj ima još uvijek tako malo pameti, pa pokušava terorizirati sve u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, i sve izvan ove države.

Sa stajališta općih načela terorizma odozdo, sa stajališta razbora, promišljenosti i iskustva sve ovo što crveni teroristi odozdo rade po Hrvatskoj, to je sve suludo, to je sve nepromišljeno, i to se na koncu konca sve obavlja tako kao, da im je svima cilj, samo — da uludo gube glave.

Po svima uputama vođa terora odozdo svi ti teroristi odozdo po svojim činima prelaze granice razuma, granice promišljene borbe, i granice stogodišnjeg europskog iskustva o provođenju terora odozdo. Oni su svi odreda suludi. Suludi, jer kao Hrvati u najveća vremena po Hrvate rade izravno protiv probitaka Hrvata; suludi, jer po svim tim činima u novoj Europi ne mogu naći ničije potpore, a prema tome i nikakva uspjeha; suludi, jer za sve te čine nailaze na osudu cjelokupnog hrvatskog naroda; suludi, jer ispod čvrste ruke zakonite uprave oružništva, redarstva i na koncu ustaša ne mogu ni na koji način izbjeći kazni; suludi, jer ne nailazeći na ikakvu potporu niti izvan države, niti iznutra ludo gube glave, te na koncu suludi, jer ih u toj suluđačkoj akciji čeka samo smrt. Samo konac i konopac.

Crveni suluđaci, vaši čini su suludi, ali pamet vam je zdrava. Ne lupajte glavom o zid. Još imate vremena. Nezavisna Država

Hrvatska dovoljno je dugačka i široka, da svakom Hrvatu osigura život dostojan čovjeka ako je vrijedan života, ali i smrti, ako je zaslužio smrt. Crveni suludaci, ako nastavite suludo ono što ste započeli u današnjim hrvatskim i europskim prilikama vaša sudbina može biti samo crna. Crna ko najcrnja noć, jer obavljate čine nepromišljene, ružne, gadne i sulude ko najgorji dan. **Ante Oršanić**

M. Slade-Šilović:

PRED SLIKOM OSLOBODJENOG LAWOWA

(Sretnim nepoznatim očima)

Nije to danas svečanost bengalskih laži
ni varavih transparenta što kiša uništi prva,
kad nebo je gnjusno od pjanih boja raketa
a jeftini smijeh misao na plač draži,
kad svako veselje plaća se bocama vina
i mjesto ljudi grad je prepun harlekina.
Danas su ulice široke bljeskave rijeke
beskrajne radosti presretnog svijeta
čije slobodne riječi ko glazba ječe sveta.
A baklje plamene što gore,
spašena srca to su patničke mladosti,
koja je uvijek u najkrvavije i najledenije zore
vjerovala u spas zgaženog cvijeta.

Neznanko,
blagoslovljene su bile Tvoje suze:
draguljima sada svijetlim sjaje Ti oči.
Molitve Tvoje, što su kroz preduge besane noći
ko kandila drhtala bijela
rastvorile danas su nebo
i milosrdni Božji dlan,
a dva obraza blijeda svela:
dva crvena cvijeta, procvjetali san.

Neznanko,
u srebrnoj rijeci kose Ti šume kao slap sreće,
a oči: iskrave zvijezde.
I ja danas plivam oslobođenom rijekom.

TEMPERAMENTI I ZNAČAJEVI U EROTICI

Značaj je način i sadržajnost cjelokupnog rada i ponašanja čovjeka i njegova reakcija na dojmove (Van de Velde), a temperamenat je tek vrsta dinamičnosti značaja. Značaj i temperamenat usko su međusobno uzročno vezani ili jasnije: značaj se odrazuje u temperamentu kao slika u ogledalu. O značaju su pisali grof. Keyserling, Klays, Utitz, Theodor Lessing, Van de Velde, Weininger i još mnogi manje poznati autori, no naročitog originalnog razlikovanja i podjele u karakterologiji objaviše Kretschner, Freud i Adler.

Dok je Freud čitavu karakterologiju u okviru nauke o psihoanalizi prožeo panseksualističkim simbolima — Adler je svoje značajeve temeljio na borbenom stavu čovjeka kao društvovnog bića prema društvu. Freud posmatra ljudstvo kao ogromni skup grubih i opet najfinijih varijanata neuroza i neurotika, pa su prema njegovu tumačenju geniji i talenti ljudi, čije su granice umnog djelovanja negdje gotovo u neizmjernosti, tek tipični neurotici izvanredne kategorije. A Adlerov svijet nije drugo no vječno krstarenje čovjeka u životu, ispunjenom nekim paranoidnim fluidom.

Van de Horst i Kretschner imadu naročito, objektivnije prirodnije i vjerojatnije razlikovanje značajeva. Van de Horst razlikuje u glavnom dvije grupe značajeva: a) ljude otvorene duše svim stvorovima oko sebe u svim svojim akcijama i b) ljude, koji se uvlače u sebe, u svoj krug iz koga ako i izilaze, jedva dopuštaju neku toplinu i vezu sa svojom okolinom.

Ovo je vrlo općenito rečeno, jer Van de Horst riše obilno oba ova glavna tipa značaja, a Kretschner proširuje ove dvije kategorije u pet kategorija. On drži, da su u glavnom značajevi ovakovi: a) razgovorljivi, vedri, b) mirni humoriste — zadovoljni sa životom, nakloni čovjeku, ne vole krute načelnosti, c) tihi sentimentalci, savjesni dobričine, tromog i mekog srca ljudi, d) komotni bonvivani, e) odlučni praktičari.

Ova podjela tipova zaista je sadržajnija i ostavlja mnogo podstreka za studij svih mogućih karakteroloških varijanata, ali osobito je zanimljivo nazivlje za neke mješavine značajeva.

Značajevi, čija boja kao u nekom valu siže između maniakalnih čak do melankoličnih varijanata, zovu se ciklotomni značajevi. Dakle u maniakalnom i melankoličnom smislu naglašenim, ali svakako još u granici normalnih, ma da često i na opasnim granicama. Ljudi tog značaja su dinamični.

Nosioci ciklotomnog značaja tipične su vanjštine, tipične anatomske građe: niskog stasa, zbite građe kosti i zglobova, skoro nježnog, lica široko ovalnog. Skloni su debljanju. Anatomski je ovaj tip skladan ali bez zanimljivosti, i obzirom na anatomski oblik, prozvan je ciklotomni tip značaja pikničkim. Pikničari ciklotomni bijahu Muhamed. Džingiskan Seneca, Cezar, Hanibal, Henrik VIII., Erasmo Roterdamski, Cervantes, Beethoven, Liszt, Mollier, Gogolj, Napoleon.

Najsretniji karakterološki oblik jest sredina između oba krajnja ciklotomna pola: značaji uravnoteženi, sređeni, zreli, skladni, koji podnose okolinu i snalaze se u životu, a to su tako zvani sintonimni značajevi.

Naročiti i sve češći karakterološki tip jest, »šizotimni tip« duševnih aristokrata«, ljudi izbirljivaca, ljudi u vječnoj distanci prema društvu (Erasmo i ljudi njegova vijeka, t. zv. humaniste). To su ljudi, koji uistinu svijet idealiziraju, ali su često i pravi egoiste, s težnjom da gospodare, pa su gdjekada prazni i suhoparni birokrate, uredski gnjavatori. Anatomski tome karakterološkom tipu odgovara leptosomni stas: tip šiljato-ovalnog lica, visoka stasa, a građen od atletske dimenzionalnosti sve do asteničke gracilnosti. Tipični su slikari leptosomnih figura: Boticelli, El Greco i Peter Cornellius. Da su prominentni slikari obrađivali baš šizotimno-leptosomni tip kao najidealniju figuru u svojim kompozicijama, dokaz je, da je baš taj tip anatomski najljepša i estetski najidealnija figura. Doduše tu je figuru većma stvorio stvaralački umjetnički duh slikara sintetičkim načinom, jer pravo je čudo koliko je malo lijepih pravilnih leptosomnih tipova, a koliko je displastičkih i bolešću (srca, pluća, bubrega i kosti) i nezgodama deformiranih individua uz sve one estetski dosta indiferentne tipove ciklotoma.

Van de Velde navodi i Susman Galantovo razlikovanje stenoplastičkih tipova (tipovi između astemičkog i pikničkog-razdražljivi i malodušni, egocentrični i apatični, no i hrabri), te euryplastičkih tipova (između atletskih i pikničara — dobri, veseli, malo i lijeni). No ova dva Susman Galantova tipa i nijesu neki naročiti tipovi već prijelazi. A idealni karakterološki tip jest zato sinteza leptosomnog i pikničkog (ciklotoma i šizotoma). U ostalom čisti shematskih karaktera i nema, jer su ljudi većinom sretne ili nesretne karakterološke varijacije.

Tko se stručno mnogo bavio promatranjem značaja i njima pripadajućih anatomskih tipova, pa ako je usto spreman psiholog i umije poređujući sa svojim značajem promatrati ljude, može, skoro na privi pogled i bez promatranja gole anatomije tipova i bez dugih konzultacija, izricati diagnostička mišljenja o vrstama značaja. Da-

kako, ako se traži ozbiljan određen stručni savjet na pr. za brak ili kakvu suradnju, povjeravanje viših zadaća, treba stručnjak svoje savjete dubljim promatranjem obrazložiti.

Ovo je okosnica, najvjerojatnija, temeljena na savjesnom promatranju i proučavanju, pa da se po njoj uzmogne znanstveno i autoritativno izricati mišljenja, ne valja se držati nekih možda fiksiranih pravila, jer tih niti nema, već se to može samo uz pomoć vanredno elastičkoga duha, velike vježbe, psihološkog znanja, grafologije i t. zv. pantomimike (sveukupne kretnje tijela, udova i lica). A sve je to skoro još u povojima — in statu nascendi. Jer se karakterologa najvećma pita za savjet baš pred sklapanjem braka, to je ipak nužno naročito naglasiti, da je jako naglašen šizotomno leptosomni tip žene spolno neskladan, često frigidan ili pak hipererotičan (erotomania), ili, što je još gore interseksualan tip sa aspiracijom na neku visoku »duševnu zajednicu bez inferiornog seksualnog dodira, dakle zapravo najnepovoljniji tip za brak«. Interseksualni tipovi su zapravo oni histerici s vječnim »bolima u donjem trbuhu«.

Sintonimo piknički tip žene usrećuje muža sintonimo pikničara i leptosomo — šizotima. To je blagoslovljen tip žene, idealni tip majke.

Sastanu li se oba sintono-piknička tipa u bračnoj zajednici mogu razviti lijep sklad, ako protiv jednoličnosti imadu u svojim jednakim značajevima dosta potrebnih različnih pojedinosti.

Kako je već spomenuto, najbolja bračna karakterološka sinteza stvara po ženi ciklotomno pikničkog tipa i muškarca šizotimno leptosomnog tipa. Obratna bračna sinteza razumljivo često ne daje najutješljivije auspicije, ali razumnost muža ciklotoma pikničara održava čitava jedra i jarbole na bračnom brodiću. Brak sastavljen od oba šizotimo-leptosomna tipa je vjerojatno život silno visoke napetosti i vrlo teškog razumijevanja.

Tko je upamtio evo ova skiciranja tih značajeva, lako će si predočiti opasnost takove monotonije visoke napetosti. Kod toga prečeste eksplozije prouzrokuju konačno i slom.

Najtipičnije osvijetljenje takvih brakova jesu Strindbergovi brakovi, svršeni rastavom nakon vječnih sukoba.

Posve je neispravno, ako tko misli, da značaj i temperamenat, osobito onaj neugodan, visi poput neizbježivog Damoklovog mača nad glavom nosioca takvog značaja, i da su nezgodna obilježja temperamenta i značaja ireparabilna. Naprotiv trijezan razum, pokretna i dosljedna dobra volja, vode, odgajaju, oblikuju, popravljaju ili barem većinom uspješno obuzdavaju značajeve i temperamente. U glavnom su neznanje, nemar i glupost najveći neprijatelji odgoju

značaja i temperamenata, jer iskreno i duboko znanje i poznavanje ljudi i njihovih kreposti i slabosti, daju mogućnosti razumijevanja, pa i mnogo praštanja. Znanje i spoznaja raspršava predrasude i apriorističkí animozitet, osuđivanja, mržnju, nesklad i tragične sukobe, naravski kod ljudi, koji su logični dosljedni i jake volje. Mnogi nesklad, među ljudima uopće, a među bračnim drugovima napose, potječe najvećma odatle, što ljudi ne poznadu oznake svojih značajeva i ne znadu da se u tim i takvim značajevima skriva lako riješiva zagonetka njihove sreće ili nesreće.

Naš praodgoj, kulturni i civilizatorni utjecaj od praljudstva i suvremeni odgoj, ostavljaju u nama velike težnje i zahtjeve od bližnjih i bračnih drugova, a sami tako minimalno pridonosimo svojim praktičkim životom štogod za te zahtjeve.

Za sretan brak (i opće za sretnu ljubav) treba imati »specifični talenat«. Normalni čovjek u glavnom posjeduje u svom značaju i temperamentu dovoljnu dispoziciju za talentirano provođenje života u ljubavi i braku. Talenat za ljubav i brak jest ujedno i najveća sreća u tim stvarima. Uzor talenta i virtuoznosti stvaranja povoljnih komponenata za održanje sklada, podpune ili relativne sreće u braku bijahu: brižljiva, sabrana i dirljivo smirena žena najvećeg političkog lica i nada sve lošeg značaja Fouchéa, pa duboko etična carska, državna majka Marija Terezija, žena silno prpošnog princa Franje, čovjeka veoma lirski disponiranog prema svem ženskom svijetu.

Naročiti talenat za brak svoje vrsti imala je Jozefina, nekadanja Barassova i Robespierova ljubovca, a žena Napoleona, radi čije silne taktičnosti bijaše Napoleon uza svu narav bezbrižnog erotičkog leptira, ipak bio, a i prozvan je i smatran »starom papučom«, jer joj je zbilja do smrti upravo sentimentalno ostao odan i pun uvjerenja, da ga ta notorna ljubovca mnogih revolucionarnih junaka, isključivo i nada sve ljubi.

Ali posve netalentirani za ljubav i brak bijahu mnogi geniji i talenti na pr. Dostojevski, Gauguin, pa naročito Tolstoj ,koji je tako žalosno ostavio svoju obitelj na koncu života.

Najveći bračni talenat očituje se kod muškarca odricanjem onog umišljenog hipertrofičnog, odgojem i pseudokulturom potenciranog supremata u braku, a kod žene svladavanjem prainstinkta, da bude većma ženka, nego žena. Ljudi se previše zapliću u egoizmu, strasti i tričavim materijalnim ambicijama (kićenje, flirt, ljubakanje, gastronomske željice). Katkada su zaokupljeni ljudi jednostranošću svojih važnih poslova toliko, da ne paze, kako im trne žižak o kome ovisi sreća, pa čak i možda opstanak bračnih veza. Koliko bi više bilo

sklada i sreće u ljubavi, kad bi mnogi muškarac znao, da se bit ženske emocionalnosti, sugestibilnosti osniva na specifičnoj anatomsko-fiziološkoj dispoziciji, izraženoj u menstruaciji, graviditetu, porodu-materinstvu! Sve ove specifičke ženske pojave su zapravo potresi (vulnerabilnost žene); te pojave prouzročavaju stalni fiziološki labilitet žene. Posve je razumljivo, da ovim činjenicama biva utjecana i psiha žene. Instinktivno traženje i očekivanje podpore i zaštite od muža, razvito čak do želje za ropskim podvrgavanjem muškarcu s osjećajem neke slabosti i manje sposobnosti inspirira ženu na neke rekompenzatorne psihičke odlike (altruizam, karitativni instinkt). Van de Velde nalazi u toj pojavi t. zv. psihičku tragediju žene dopuštajući da je i t. zv. fiziološka vulnerabilnost (menstruacija, porod, laktacija) skoro neka vrst fiziološke tragedije. Pa ako i dopustimo ovo, općoj svrsishodnosti postojanja čovjeka, kontradiktorno mišljenje, tek onda i mora naše shvaćanje emonocijalnosti i sugestibilnosti žene biti još dobrohotnije.

Takvo nam shvaćanje pomaže razumijevati demonizam kraljice Marije Stuart, ili pak epidemski zanos žena za tipom erotskog šarlatana Paganinija pa i zanos mnogih žena za glasovitim, istaknutim jakim, pa i surovim muškarcem) simpatije za: pjesnike, glumce, pjevače, športaše, časnike i atlete).

Kolikogod socijalistička psihoanaliza, naročito marksistički materijalizam nastoje prirodu žene poistovjetovati s prirodom muškarca oduzimajući erotici oduhovljenje, a roditeljima dijete, ipak žena ostaje stanovitom zagonetkom, stvorenje naročitih, od muškaraca različitih, osobitosti. Ta žena je u vječnosti predistinirana majka, pa bit žene i stoji u svijesnom i podsvijesnom htijenju postati majkom, a to znači prenošenjem svoga bića u dijete. A to psihičko stanje proživljava i ona žena, koja je po nesreći sterilna ili svojevoljno odbija gravidnost. Da, žena je nosilac materinstva, svojstvenosti, koja nikada ne može zapasti muškarca. Pa i žene tipa George Sandove, destruktorice mira velikih umova (Chopin, Maupassant) ili tipa demonske, sterilne engleske kraljice Elizabete, sigurno su osjećale u sebi svu težinu nostalgije za stvarnim materinstvom i depresiju radi njihova pseudoamazonstva.

Fatalno je, što se čovjek prije sklapanja braka ne podvrgava stručnom higijenskom promatranju, jer bi se često pronalazile svemoguće perverzije (homoseksualna nagnuća, tvrdokorne masturbacije, fetišizmi, sadizmi itd). Često puta se mnoge perveznosti skrivaju pod velom spolne frigidnosti, pa bračnom drugu nije jasan uzrok te frigidnosti.

Stručnim dakle pregledanjem mnogi bi se brak, u budućnosti nesretan i fatalan, mogao spriječiti.

Žena prikraćivana, radi gluposti, nemara ili impotencije partnera u pravom erotskom bračnom odnošaju, osjeća se stalno poniživanom, zapada u stanje antipatije. U stanovitoj mjeri vrijedi to za muškarca.

Ali da se spolovi tako intenzivno privlače, razumiju i snašaju pojmljivo je samo onda, ako se znade, da apsolutno ženskog i apsolutno muškog značaja nema, te da spolovi ulaze negdje primjetljivo a više puta neprimjetljivo u vrlo finim nijansama jedni u druge tako, da se spolovi do neke granice upravo stapaju, da su dakle biseksualni. Taj biseksualitet u toliko postoji u koliko jedan individuum imade u sebi procenata obilježja obaju spolova, a to u tolikoj mjeri, da je ipak osigurano temeljno obilježje spola.

Ovo se spolno karakterološko »doziranje« pretpostavlja kod približno idealne erotske zajednice. Prema tomu se Weiningerovo domnijevanje o postotcima muškog i ženskog u jednom individuu čini ispravno i logično u glavnim potezima. Neki autori razlikuju naročitu formu erotskih tipova t. zv. interseksualne tipove, kojima je pun sadržaj spolnog bračnog života odiozan i životinjski, koji se geriraju vječno neshvaćenima u erotskom smislu. Takovi individui s vječno tipično nacerenom mimikom i naročito histeroidnim balansom tijela pokazuju liječnicima »ranjive točke u svom nesretnom trbuhu«. To su vječni bolesnici! Oni se zalijeću možda u sfere Erosa ali vječno iz njih izlijeću sterilni, bolesni poput ljetnih mušica oko svjetiljke i njenog žara.

Ne može se životna situacija i doba čovjeka u kojima erotika stalno ne provejava i ne burka života čovječjeg, vazda smatrati bolesnim periodama ili ih svrstati u pojave sublimacije.

Biografi Leonarda da Vincia, naročito njegov dnevnik i »Traktat o slikarstvu« te konačno njegova djela dokazuju, da je taj prekrasni čovjek, atleta tijelom i golemi duh, a dijete srcem stvarao djela koja odišu izvanrednom nježnošću, preziranjem grube animalnosti u erotici. Njegove studije o sjenama, anatomske analize o tijelu daju dojam tolike ćuvstvenosti, da su neki novovjeki kritici, biografi i psihoanalitičari zapali u napast, da na ovu lijepu dušu navuku odvratnu ljagu homoseksualnosti (Freud: »Eine Kindheitserinnerung des Leonardo da Vinci«).

Kod mnogih duboko ćuvstvenih naravi opažamo često skoro posvemašnje utrnuće erotskih osjećaja i impulza libida iza gubitka

bračnog druga; oni se povlače posve u svoje poslove i u dubine svoga interieura, odajući se životu za druge ili se podajući posvemašnjem kvietizmu.

Kreposno udovištvo Marije Terezije, ovito i vanjštinom u doživotnu korotu za mužem, ozbiljno ali ne zdvojno, krasno osvjetljuje takove prirode.

Shvatljive su mladenačke zablude romanopisca Uptona Sinclaira, koji se, da uzmogne intenzivno slijediti nadahnuće Muze i odati se književnom stvaranju, opirao normalnim inpulzima ljubavi, te mučio svoju ženu i sebe, ali zašto je majstor najdivnijeg stila Flaubert onako pesimistički bježao od ljubavi i od žene?! Jedino je pojmljiv uzrok toga pesimizma i erotičke askeze njegove u neurozi i epilepsiji od koje je bolovao. Veliki umovi rijetko uživaju sređeni erotski život, oni kao u nekom bunilu i u neke vrsti podsvijesti živu, oni su oruđe višeg duha, koji u najvećoj punini kroz njih struji — oni rađaju i sami se čude veličini svoga duševnoga rađanja, pa nije nikakovo čudo, što se ti ljudi rasijano, površno i en passant kao u lijetu poput pčela na povratku u košnicu, prepune peluda, zaustavljaju na tren kod ljubavi. Religiozni, duboko etični, najveći bakteriolog Pasteur, mnogo je dugovao mladosti i nježnosti svoje vjerne supruge radi probdivenih dana i noći ispunjenih traganjem za bakterijama. Napoleon bijaše površni erotski bumbar, Tolstoj je ostavio sva bojišta pa i bračno, završivši svoju filozofiju nekim čudnim manihejskim nazorima.

Baš Tolstoj, koji je tako zanosno zapjevao idealizmu i visokom praštanju naivnima (»Obiteljska sreća«), tako je jadno izdao bračnu sreću u obitelji. Mnogi veliki diplomate, taktičari i spletkari, šarlatani, obuzeti vječnom igrom svoga uzigranog duha, u radu koji zahtjeva katkada aseksualne životne uloge, ne poznaju grubih strasti za žene, vino i šport i ako znadu biti vrlo taktični prema supruzi i uzorni očevi, kako je to bio baš Fouché, genijalni izdajnik svih mogućnika, glasovita figura francuske revolucije. Opaža se da mnogi veliki ljudi pate od crijevnih kriza, vječnih trbušnih grčeva, loše cirkulacije, da su tmurni i nepokretni i radi toga se klone radostima života, pa i erotike, odajući se jedino gastronomskom epikureizmu, prekomjernom njegovanju zdravlja i duševnim nasladama, individualističkom zanosu i samotovanju, u kojemu i stvaraju najveća djela. Takovim životom življahu: Erasmo Roterdamski, Beethoven, Nitsche, Pascal, Descartes i Rabelais.

Ipak je taj život, u erotskom smislu hladan, bio visoko gospodski, ako se usporedi s mahnitanjem slikara Gauguina, bećarsko-bohemskim životom pijanaca Franza Halsa i Brouwera, kod kojih nije ni-

kada bilo vedre lirike i duboke ljubavi. Galantni život Goye i Shakespeareov i cinički hedonizam Mauppasantov uokviruju čudni i šareni erotski život talenata i genija.

Kako ljudski značaj može fatalno modelirati jedno moralno izopačeno razdoblje, dokaz je t. zv. »grand siècl« u Francuskoj. U filozofiji sugerirahu enciklopedisti anarhično revolucionarstvo, ateizam, ultranaturalizam uz materijalistički senzualizam, a u poeziji lišenoj prave Muze proviruje sve jače satirov papak. Hipererotične scene i aktovke, šuplje, pornografski šarene, bez ikakvog talenta pjesme vladaju ukusom i estetikom onoga vijeka. Tipični oblici barokne arhitekture, slikarstva i kiparstva odaju duh umjetno uzbuđenih ljudskih strasti. Slikari: Boucher, Watteau, Fragonard pogoduju oblikom i sadržajem svoje umjetnosti inferiornom ćudoređu toga vijeka. I ako u tom hipersenzibilnom vijeku vlada žena svojom puti, ona je ipak kao histerika i vječno pripravna na konvulzivne scene (sadizam i masohizam te dobi) prezrena. Ma da su žene: Du Deffand, Grandwal, Necker, Lespinasse držale i vodile čuvene elitne intelektualističke salone, ipak su u tim salonima carevali filozofija i umjetnost onakove vrsti kako ih je onaj vijek predvodio.

Brojni klubovi pornologije i organizovana lezbijska sestrimstva. opće obožavanje nuditeta do odurnosti i konačno užasna mistika najnevjerojatnijih sadističkih perverzija ovjekovječenih u romanima markiza Sadea, odraz su i stigma toga vijeka.

Intenzivna uživanja tajnih afrodiziaka (uživani naročito od Katarine Medici, Henrika IV., Karla IX. i grofice Dubarry), širenjem trovanja ljudi prema visini honorara, javna uživanja u prizorima mučenja kod pogubljivanja na gradskim trgovima i konačno kruna svemu »Bartolomejska noć« i »Sicilijanske Vespere« upotpunjuju užasnu Sodomu i Gomoru tadanje Europe, a posebno Francuske. Ovaj neobično strašan isječak ljudske povijesti logična je posljedica duševnog utjecaja prominentnih ljudi na prosječnog čovjeka, dokaz je da čovjek može postati toliko divlja i krvava životinja, da se u kasnijim vjekovima jedva može vjerovati, da je homo sapiens bio nekoć na zemlji — posred ljudske civilizacije i kulture.

Upravo je čudna pojava antipodijalne eterički lake erotike gotovo očišćene svakoga materijalnog balasta erotike kod ljudi, kojima je umjetnost bila i stalež i zvanje i poziv i jedini uvjet za duševni opstanak. Takovi ljudi i ne imađahu dalekog, učvršćenog i praktičkog pogleda na život, oni su nesposobni za plasiranje u životu i društvu, teško podnose svaku seobu iz svoga gnijezda u kome se jedino dobro osjećaju. Životopisi Flauberta, Schuberta, Beethovena i Michelan-

gela prepune su takovih karakteroloških poteza. Za njih je iz erotičke sfere bilo poznato isključivo samo ono više, može se reći platonsko, ono, što je kao neispunjena žudnja ostajalo u njihovoj duši poput mističke rane nužno za više stvaranje njihovog duha. I čistoća duše Sv. Franje nije posljedica krvave borbe duševne i dugog asketskog života, već u duši raspjevana sveca, praktičkog sociologa ne bijaše moguće naći mjesta karnalnim požudama, budući da je njegov duh neprestano i intenzivno vibrirao u ritmu više ljubavi i pjesme k svemu živomu i mrtvomu. Sv. Franjo je bio sav jedna velika ljubav u mističkom smislu.

Ljudstvo je u erotskom značaju i temperatumentu nalazilo mnogo zločina, tragike, boli i nastojalo, da u tančine prouči te najosjetljivije svojine ljudskog bića i da mu primijeni filozofska pedagoška načela u svrhu regulativa. Te se tendencije opažaju u svim vjekovima. Dakako subjektivni nazori u tom problemu često su bili većma na zlo negoli na dobro. Filozofi i pjesnici često su u plodovima njihovog duševnog rada i njihovim praktičkim životom propovijedali seksualni liberalizam i anarhiju svih vrsti, što je zaokupljalo i osvajalo mladež i odrasle sklone hedonizmu. A posljedice su bile moralna dekadansa. Periklovo i Sokratovo doba, era Rimskog cežarizma, opskurni život sektaraca u šumama Rusije za Petra Velikoga, književna kultura doba Arcibaševa i Zole, pa predratno doba kulta tijela i dekadentstvo francuske književnosti, predstavljaju težnje i propovijedanja ovakove pogubne seksualne pedagogike, značajeva i temperamenata. A marksizam nacijepljen na iskrvavljenu Rusiju prikazuje groznu dramu pokusa provađanja erotske anarhije. U poratnoj literaturi Velikoga Rata prikazuju se mnogi mladenački tipovi, koji bi trebali rješavati seksualno pitanje cinizmom zabacujući sve vrednote duševnosti, viši smisao braka, opće moralne obveze društva i promatrati seksualno erotske fenomene pukim pojavama izlučivanja ljudskog tijela, bez ikakove veze s dušom. Zablude, naivnosti i gluposti, životna tragika i duševno dekadenstvo i duševna sterilnost mladeži bijahu tužni i negativni rezultati najnovijih liberalističkih i marksističkih utjecaja na značaj i temperamenat u erotici.

Vanjština čovjeka dakako utječe na erotičku samosvijest, značaj i temperamenat u izvanrednoj mjeri. Najočevidnija je činjenica, da skladan, lijep, specifički zamamljiv čovjek, osobite erotičke vanjštine upravo prirodno nosi u sebi svijest svoje prednosti, svoje visoke erotske vrijednosti, pa za to kultom tijela, vječno naglašenim nastupom, stanovitom afektacijom i nekim osobitim erotskim dinamizmom i superiornošću oblijeće tuđe osjećaje ambicije, težnje, sentimentalnosti,

zadržavajući se tek radi kaprice leteće mušice ili radi momentalnog egocentričkog užitka nad žrtvama svojih brojnih erotskih pobjeda.

A što više, ovakovi ljudi pokazuju hipertrofiju senzibilnosti i hedonističkih instinkata, orgijastičkih i pervezitetnih sklonosti. A to je i razumljivo, — na njihovoj napadno lijepoj vanjštini već je toliko neobičnih, preugodnih i hiperboličkih kontrasta prema ogromnoj većini prosječnih ljudi, da su oni kao pojava zapravo nadražaj za druge i za njih same. Sve usiljene deklamacije i zanosi o uzoru estetike i o višem užitku u saobraćaju s krasnicima zapravo su svijesne ili nesvijesne zablude i samoobmame, jer životna stvarnost govori posve protivno.

Goethe je najljepše ovjekovječio onu praiskonsku elementarnu čežnju ljudske samodopadnosti u figuri Fausta. I dok skromnost pače i rugoba vanjštine djeluje u neku ruku retardativno, ublažujući na senzibilnost i erotski značaj čovjeka, pa kod duševno jakih ljudi neke vrste sublimacijom potencira duševnu produktivnost, pojačavanjem koncentracije i introspekcije, kako to vidimo u vječno boležljivom kunjavcu Erasmu Roterdamskomu, Pascalu, Montaigneu, epileptičaru Dostojevskom i Michelangelu — dotle prekrasni dekadent Oskar Wilde glorificiranjem hedonizma u erotici počinja svoju tragičku krivnju, koja će mu tek u tamnici donijeti krasni duševni preporod, katarzu. Ljudi naročite erotske superiornosti mnogoput su čak i na svome licu i fizionomiji stigmatizirani izgledom satira, jarčeg pogleda i smiješka. Takovog izgleda je jedan veliki dio donjuanskih tipova. Nerijetko iza nabuhle, nemarne fizionomije i nepokretnog tijela viri krmeća erotska požuda, ili kako lijepo reče jednom neki pisac: »Čudo je, kako u tijelu Panze vlada strast Romea!« Ove paradoksne pojave kontradiciraju i hormonološkim i općim anatomsko-fiziološkim zakonima, no one su posljedica podraživanja epikurejskim užitcima i izopačenja fantazije. Erotski škandali preždeeranih bankrokata, industrijalaca, bogatih demagoga, eksploatatora i epikurejca građana, dokazuju kako poput globusa omašni trbusi i žablje razgročene oči a poput morža slinave njuške predstavljaju nezasitne erotske prohtjeve.

U ljudima napadne rugobe (Hugoov Qvasimodo — ili duševna prividna neznatnost idiota istoimenog romana od Dostojevskoga) uzbukti toliko silni fenomen erotike, najnježnija lirska vibracija, da većma u njih govore nijemi, vazda bez odgovora i uslišanja, uzdasi. To su ljudi neobične nesebičnosti, silne duševne čistoće i čvrstoće. U erotici takovih nesretnika kao da je Bog pokazao pravo lice najviše ljubavi, pokazao mogućnost postojanja platonske ljubavi.

Laku masohističku notu nosi u sebi nazor muškaraca, kojim oni ženu podižu na neki nadljudski piedestal, dajući joj dostojanstvo Here s Olimpa (Hereizam). Ti muškarci su u saobraćaju sa ženama vazda kao na koljenima, ali kao i svako lažno viteštvo, tako je i ovo kratkotrajno, jer muškarci ženama služe na koljenima tako dugo dok ne postignu cilj svojih erotskih smjelosti, a kad opet stanu »na svoje noge«, bježe daleko od njih. Hereizam srednjeg vijeka (viteštvo i marijanistički kult) i hereizam 19. i 20. stoljeća tipične su oznake dekadentnog muškarca, koji je u brak donosio lažnu hladnoću i maškeradno prijateljstvo svojoj supruzi, a farizejski dvostruki moral za žene izvan braka. Hereizam je guba na značaju muškarca i za to s pravom Anthony Ludovici najavljuje potrebu »renesanse muškarca«.

Tako se eto dolazi do zaključka, da za ovoliko šarenilo značajeva i temperamenata mora biti i veliko razumijevanje pa i veliko praštanje, ali i velika stroga etika, koja straži na brani pred anarhijom.

Dr. Juraj Hrenčević

NA SILVESTROVO

(U spomen pokojnom nećaku Željku)

I.

Sjedimo nas troje ko marijonete.
Pred nama na stolu drijema litra vina.
U nama se bude uspomene svete:
— roditelji s ujom oplakuju sina!
Sestrina se glava spustila još niže,
a naša se srca stopila još bliže...

Svijetlo se ugasi. Dvanaest je tuklo.
Tek mjesec kroz prozor obasjava sobu.
Tuguje tišina ko cvijeće na grobu...
Daleko je vani muklo nešto puklo:
to seoski momci praše iz mužara,
znači da je prošla godina ta stara!

II.

Polako se pali svjetiljka nad nama.
Gledajuć odozgo čudi se i sama
zbog tri čudna lika, tri zgurena bića,
što kraj punih čaša — neokusiv pića,
s čemerom u srcu, pokunjene glave,
sa suzom u oku — Novo Ljeto slave!

Mladen Kabalin.

ŽENIDBENO PRAVO U SOVJETSKOJ RUSIJI

Nezavisno od brojnih izmjena i nadopuna bila je ženidba u sovjetskom savezu nekoliko puta predmetom zakonskog normiranja. Za poznavanje sovjetskog shvaćanja ženidbe mjerodavne su dvije odredbe i dva zakona, jer su oni dali smjer suvremenom stanju ženidbenog prava na području sovjetskih republika. U prvom redu tu su odredbe od 19. i 20. prosinca 1917. godine, zatim zakon od 22. listopada 1918. godine i napokon »Zakon o ženidbi, obitelji i tutorstvu« od 1. siječnja 1927. godine. Ovaj posljednji zakon dao je konačni oblik sovjetskoj ženidbenoj ustanovi.

Govoreći o sovjetskoj ženidbi i obradjujući pravni položaj ženidbenih drugova, njihovih prava i dužnosti napominjemo dvoje: U prvom redu ograničujemo se na prikazivanje onog pravnog stanja, koje postoji na području Ruske socijalističke federativne sovjetske republike, budući da je zakonodavstvo te federacije služilo kao uzorak ostalih 8 sovjetskih saveznih republika. U drugom redu ograničujemo se na iznošenje onog stanja, koje je uvedeno zakonom od 1927. godine, dok ćemo se na propise ranijeg datuma osvrtati tek u toliko, u koliko nam je za poznavanje same stvari potrebno.

Odredbama od 19. i 20. prosinca 1917. godine, prekinulo se s dosadašnjom tradicijom vjerske, konfesionalne ženidbe, te se umjesto sklapanja ženidbe po vjerskom pravu uvodi obvezatno sklapanje pred državnim organom i zapisivanje u državni registar. Prema tim propisima ženidba, koja nije uvedena u državni registar za civilno područje uopće ne postoji. Da bi djelo bilo potpunije, mjesec dana nakon toga odredba od 23. siječnja 1918. god. provodi rastavu crkve od države i djelokrug crkve svodi na isključivo privatno uvjerenje pojedinca. Od tog vremena ženidbeno pravo isključivo je područje državne vlasti.

Revolucionarnost gornjih odredaba nije bila u tom, što se s njima provodi rastava crkve od države i, što se za valjanost ženidbe traži njezino zapisivanje u državni registar, kao ni to, što je određeno, da će od sada država samostalno uređivati ovaj predmet, nego u tom, što je ovim odredbama dana ovlast ženidbenim drugovima, da mogu u svako doba razvrgnuti ženidbeni vez, bilo temeljem zajedničke odluke, bilo jednostranim otkazom. Miniranje ustaljenog pojma porodice ne predstavlja ni laicizacija ni registracija ženidbe, nego pravo svakovremene rastave, pravo razvrgnuća (favor divortii), koje predstavlja udar na sve obiteljske tradicije.

Sovjetsko sudstvo naoružano širokim ovlastima u pogledu slobodne ocjene, stvorilo je nad kasnijim zakonom od 1918. godine takovu sudsku praksu, da je izazvalo potrebu donošenja novog zakonika, što je i učinjeno stupanjem u krepost ženidbenog zakona od 1927. godine. Ovaj zakon predstavlja u svojim temeljnim odredbama još uvijek suvremeno stanje ženidbenog prava sovjeta.

Težnja je novog zakonika: uspostaviti što potpuniju ravnopravnost između muža i žene, osigurati im što veću slobodu u sklapanju i razvrgavanju ženidbe i što dosljednije provođenje načela sovjetskog pojma obitelji, naime, da se obitelj ne temelji na ženidbi kao takovoj, nego na zajednici, koja po krvnom srodstvu veže osobe. Zakonodavac shvaća svaku spolnu vezu zakonitom, te je pažljivo otklonio sva sredstva, kojima bi se moglo pobijati opravdanost i valjanost odnosa između dviju osoba različitog spola.

Po zakonu od 1927. godine priznate su slijedeće vrste ženidbe: registrirana, činjenična ili slobodna i sudski ustanovljena ženidba. — Registrirana ženidba je ona, gdje su obavljene sve formalnosti oko zapisivanja u državni registar. — Kako međutim registracija po novom zakonu — za razliku od odredbe iz 1917. godine — nije obvezatna, nego ovisna o volji ženidbenih drugova, sovjetsko pravo priznaje i oblik činjenične ili slobodne ženidbe. Činjenična ženidba je takav spolni odnos između dviju osoba, kojemu se pripisuje svojstvo ženidbe, ako se na temelju stanovitih okolnosti može zaključiti da osobe žive u braku. — Dokazna sredstva, kojima se potvrđuje opstanak činjenične ženidbe jesu: zajedničko stanovanje i kućanstvo, zajednički odgoj djece, izjava pred trećom osobom da postoje bračni odnosi i uzajamna pomoć. — Na temelju tih činjenica sudac utvrđuje opstojnost činjenične ženidbe, pa se tada ovakova ženidba naziva sudski ustanovljena ili sudski registrirana ženidba.

Razlika između registrirane i neregistrirane odnosno činjenične ženidbe leži u tome, što se opstojnost prve ne treba, a druge treba dokazivati. — Registracija, po mišljenju zakonodavca, ima osobitu društvenu vrijednost, jer olakšava zaštitu prava, probitke osoba, ženidbenih drugova i djece. — U načelu registrirana ženidba nema nikakove prednosti pred činjeničnom.

Za postanak valjane registrirane ženidbe potreban je u prvom redu suglasni pristanak obiju vjerenika. — Svako prisiljavanje, da se sklopi ženidba, ili da se izvrši registracija, kažnjava se po propisima kaznenog zakona. — Vjerenici trebaju, da su navršili 18 godina, moraju pružiti dokumente, o svom osobnom identitetu i

dati pismenu izjavu, kojom potvrđuju, da ne postoje nikakove zapreke registriranju, kao i to, da su uzajamno obaviješteni o svom zdravstvenom stanju, osobito u pogledu eventualne duševne i spolne bolesti ili tuberkuloze. — Napokon vjerenici moraju navesti broj do sada sklopljenih ženidbi, registriranih ili neregistriranih, i koliko djece imaju na svojoj brizi iz prijašnjih spolnih veza.

Sovjetski zakon od 1927. godine ne poznaje ženidbene zapreke, nego samo zapreke registriranja, a te su: već postojeći registrirani ili faktični brak, duševna bolest i srodstvo. — U pogledu srodstva, kako već napomenusmo, priznaje se samo krvno, a ne i ženidbeno srodstvo, pa i ovo u najužoj mjeri. — Kao zapreka registriranju usvaja se rodbinstvo u neposrednoj liniji. između roditelja i djece, braće i sestara, polubraće i polusestara.

Postavlja se pitanje, što će biti s onom ženidbom, koja je registrirana, usprkos tome, što postoji zapreka registriranja? — Na to pitanje zakonodavac nije dao odgovor. — Premda se naglašuje, da je monogamija pravilo, ipak, jer nema tužbe za poništenje ženidbenog veza, znači, da sovjetski zakonodavac dopušta mogućnost sklapanja ne samo poliginiskih i poliandriskih registriranih ženidbi, nego i ženidbi između roditelja i djece, braće i sestara, ili drugim riječima promiskuitet najšire vrste. — Ovo potvrđuje i sovjetska sudska praksa, jer je vrhovni sud jednom svojom odlukom od 23. lipnja 1927. godine na pojavu istovremenog jednog registriranog i jednog faktičnog braka, priznao nasljedno pravo obim preživljelim ženama. — Ovom svojom odlukom, a i mnogim drugim sličnim, nabušila je sovjetska sudska praksa načelo monogamije i odobrila mogućnost mnogoženstva.

Po sklopljenoj ženidbi ostaje žena slobodna kao i prije ženidbe. Slobodno joj je zadržati svoje dosadašnje prezime, a ovisi o volji bračnih drugova, da li će žena primiti muževo ime ili muž ženino, ili će par izabrati novo ženidbeno prezime. — Između muža i žene postoji savršena jednakost. Muž nema prava nadzirati ženu u njezinom radu i zvanju, jer između njih vlada odnos kolegijalnosti, koji isključuje autoritet — pater familias-a. — Svaki ženidbeni drug zadržava svoje dosadašnje državljanstvo i svoj osobni domicil. — Promjena boravka ili domicila jednog ženidbenog druga ne uključuje obvezu drugoga da ga slijedi. — Dužnost zajedničkog života ne postoji, dosljedno tome, nije svrha sovjetske ženidbe rađanje djece, — Otpada i dužnost ženidbene vjernosti, budući da je pojam preljuba nepoznat zakonodavcu.

Svaki ženidbeni drug zadržava i nadalje vlasništvo nad svojim stvarima, ali na temelju ugovora mogu zajednički upravljati dobrima. — Međusobno mogu ugovoriti sve uglavke, priznate po zakonu. — Terete uzdržavanja snose zajednički. — Za imovinu stečenu za trajanja ženidbe uzima se, da je stečena zajedničkim trudom. — Jedan ženidbeni drug može od drugoga tražiti alimentaciju, kako žena od muža, tako muž od žene. — Alimentacija se plaća u slučajevima radne nesposobnosti ili nezaposlenosti, a traje najdulje godinu dana po rastavi ženidbe.

Kako je već dano naslutiti, ženidbeni vez može prestati još za života žene i muža, i to rastavom, do koje se dolazi bilo zajedničkim pristankom ili na zahtjev jednog ženidbenog druga. — Ženidbena rastava, dakle konačni prestanak bračnog života, provodi se i onda, ako se jedna strana ne javlja tri godine.

U koliko su formalnosti za sklapanje registrirane ženidbe svedene na najmanju mjeru, za deregistraciju ne traži se nikakova naročita formalnost. — Dovoljno je, da jedan ženidbeni drug dođe činovniku i izjavi, da ovime razvodi dosadašnji ženidbeni vez, i ženidba je od tog momenta razvrgnuta. — Razvrgnuće se može provesti i bez znanja drugog bračnog druga.

Po rastavi ženidbe nesumnjivo je najvažnije pitanje djece i briga oko njihovog uzdržavanja i odgoja. — Zakon ovdje predpostavlja najprije ugovor stranaka, a ako toga nema, dužnost je, da se prigodom deregistracije na zahtjev organa vlasti, obvezatno riješi, koji će od bivših ženidbenih drugova snositi teret uzdržavanja djece, da li samo jedan ili obojica podjednako. — Tom prilikom određuje se i visina potpore za razvedenog ženidbenog druga. — Ako koja strana nije zadovoljna, slobodno joj je, putem redovitog građanskog postupka tražiti izmjenu. — Zakon ništa ne određuje o značaju takovih ugovora, i ne daje nikakove sankcije za njihovo poštivanje. Isto tako mudro šuti na pitanje, tko će i kako će se uzdržavati djeca kod rastave činjenične ženidbe.

Kako se iz rečenoga vidi, sovjetski je zakonodavac uzakonio svaku spolnu vezu, htijući brisati razliku između prirodne i zakonite djece, ali je toj vezi osigurao nestalnost, jer se opstanak svake ženidbe svodi isključivo na dobru volju pojedinca.

S obzirom na djecu, svako dijete mora imati svog oca. — U slučaju neizvjesnosti tko je otac, na temelju načela creditur virgini dicenti utvrđuje se očinstvo. — Očinski autoritet potpuno je zanijekan, jer je, po mišljenju sovjetskih pisaca, autoritet tvorevina kršćanstva, pa se odnosi između roditelja i djece moraju urediti na temelju ravnopravnosti i drugarstva.

Evo tako izgleda ženidbena ustanova po shvaćanju boljševičkog zakonodavca. — Pita se, što je novo u sovjetskom zakonu, i, gdje leži revolucionarnost, sučelice uobičajenog shvaćanja ženidbe?

Prema propisima odredbe od 1917. godine, brak se morao obvezatno registrirati, a da bi vrijedio pro foro civili. — Ovo je međutim tipična »buržujska« ustanova — i tako je ova stvar uređena u mnogim evropskim državama u kojima postoji civilni oblik sklapanja braka. — Što se pak tiče slobodne ili činjenične ženidbe, koja na prvi pogled izgleda kao novost, moramo napomenuti, da pojavu činjeničnog braka susrećemo u katoličkoj crkvi prije Tridentinskog koncila, dakle prije godine 1563. — Po ondašnjem pravu za nastanak ženidbe bio je dovoljan slobodni pristanak obiju strana i po izvršenom snošaju dobio je brak značaj nerazriješivosti i sakramentalnosti.

Bitna je razlika između predtridentinske i sovjetske ženidbe u tom, što je katolička ženidba pored svog sakramentalnog značenja trajala do groba. — Favor divortii, t. j. sloboda razvrgavanja ženidbe po volji i želji muža odnosno žene predstavlja djelo revolucije i udar na tradiciju obitelji i ženidbe, a po njoj i na jedan od stožera zapadno-evropske uljudbe.

Ženidba se može promatrati sa stajališta ženidbenih drugova i sa stajališta djece.

Sa stajališta ženidbenih drugova bori se sovjetski zakonodavac za emancipaciju žene i za njezinu potpunu jednakost prema muškarcu. — Jednadžba: žena je ravnopravna muškarcu, svakako je kriva, jer ona nije jednaka muškarcu ni po svojoj ulozi u društvu, a ni po svojoj tjelesnoj građi. — Nejednako ipak smatrati jednakim, znači stvarati sudove mimo logike. — Provoditi ravnopravnost žena ne znači raditi za njihovu dobrobit, jer sociološki uzeto, položaj žene u društvu najsigurnije je mjerilo kulturnog stupnja jedne zajednice i bitna je oznaka uljudbenog čovjeka, da ženu poštuje i cijeni. — Ravnopravnost i njezina primjena ne znači napredak, nego nazadak, ne znači pridizati ženu, nego je ponizivati. — Mi to tvrdimo, a sovjeti su zato pružili brojne dokaze. — Kako nema jednakih prava bez jednakih dužnosti, znači istovremeno s ravnopravnošću prebaciti na ženu teret, koji ona po snazi i otpornosti svog organizma ne će moći izdržati. — Ženu ne može mimoići dužnost rađanja djece, a izvučena iz kuće, prima na sebe novi teret — suradnju u gospodarskoj proizvodnji. — Za ženu ne postoji više mogućnost: ili majka ili gospodarska radnica, nego u isto vrijeme i jedno

i drugo. — Ravnopravnost imade svoje naličje u tvornicama, bolnicama i u skraćivanju životne i radne dobi žene. — Brojidba pokazuje, da se organizam žene u tvorničkom radu troši brže od organizma muškarca, i, što je najgore, teško se oporavlja. — Prosječno uzevši jednaki broj muškaraca i žena radnika na bolovanju pokazuje da žena boluje dulje od svog muškog druga. Tuberkuloza i bolest probavnih organa glavne su bolesti žene radnice. — Problem se postavlja, ili će žena-majka i žena-radnica ubiti ženu kao takovu, ili će žena-radnica prigušiti ženu-majku. — Ako i žena radi u nekim gospodarskim granama ne znači, da se iz toga mora izvući pravilo, kao što je to učinio sovjetski zakonodavac, i pod ljupkim licem ravnopravnosti zdrobio óbitelj i opteretio ženu, kako bi umnožio broj radnih sila.

Sovjetska ustanova ženidbe uključuje neograničenu slobodu njezinog razvrgnuća. — Zanimljivo je, tko će se više poslužiti tim pravom, žena ili muškarac? Vjerojatnije muškarac, jer je otporniji i izdržljiviji. To je, dakle, prividna favorizacija slobode muškarca. Kako je pak za temelj ženidbene stalnosti uzeta jedino strast i naklonost, to će i ovoga puta žena biti ona, koju će se izigravati i napuštati. — Sovjetski tip ženidbe učinio je tako sve, da osigura polagano uništenje žene.

Sa stajališta djece dovoljno je reći, da im je sovjetski zakonodavac, bez obzira na proglašenu ravnopravnost prema roditeljima, osigurao bezkućni život i maćuhinski postupak. Za djecu ne postoje nikakva jamstva tko ih mora i kako ih mora uzdržavati, pa ako i breme uzdržavanja bude nekome naređeno, nisu predviđene nikakove mjere, po kojima će se moći osigurati dužnost uzdržavanja.

Boljševici su na taj način svojim odredbama razorili pravu ženidbu i širom otvorili vrata svim mogućim i nemogućim spolnim odnosima, uzakonivši na taj način najveću spolnu havariju, što je svijet pozna.

Sovjeti su kanda htjeli na temelju Morganove zablude o razvitku porodice od promiskuiteta do monogamskog braka i uz pomoć filozofske formule: teza — antiteza — sinteza, ostvariti neki savršeni oblik novoga promiskuiteta kao pratnju kolektivizacije sredstava proizvodnje. — U vrijeme dok sovjetska zabluda proživljava sudbinu svih zabluda, naime svoj slom, prirodom uvjetovana činjenica monogamije niječe mogućnost trajnog opstanka boljševičkog promiskuiteta pod nazivom — ženidba. —

D. Leopold Belobrajdić

LISTAK

Književni prikazi

ŽIVOTNIM PUTEM HRVATSKE

Članci i rasprave Dragutina Djurića

Dragutin Djurić je do sada u nekoliko naših revija i listova napisao priličan broj članaka i rasprava. Nedavno je u nakladi »Dobre štampe« u Požegi izdao knjigu svojih članaka i rasprava »Životnim putem Hrvatske«. Svakako je vrijedno spomenuti i zabilježiti ovu knjigu, jer ona predstavlja jedan dobronamjerni i uspio pokušaj. U toj knjižici, u njezina četiri djela, raspravljeni su mnogi problemi, koji su tištili i tište hrvatski narod. Sve su to članci, koji su izašli u vrijeme, dok je Hrvatska bila pod srbijanskim ropstvom, i kad je pisati o Hrvatskoj značilo pisati s mnogo simbola i tek na skriveni način reći ono, što je pisac osjetio, što ga je tištilo i morilo, a što nije smio otvoreno reći zbog tiranije srpskih cenzora. U prvom dijelu svoje knjige u člancima objavljenim u »Hrvatskoj Reviji«, u »Hrvatskoj Smotri«, osječkom »Hrvatskom Listu« i jednom održanom predavanju autor je obradio nekoliko životnih problema hrvatske nacije. Istakao je problem vlaških naselja u Hrvatskoj i njihovu kobnu ulogu i onoliko koliko se to moglo reći govorio je o postanku hrvatske države i o hrvatskoj državnosti kroz vjekove. Svakako je vrijedno istaći da je članak »Životni problemi hrvatske nacije« pisan povodom knjige Dra. Mladena Lorkovića »Narod i zemlja Hrvata«, koja je za čitavu Hrvatsku u mnogim svojim stranicama bila pravo revolucionarno i dugo očekivano objavljenje. Problem tudjih imigracija u Hrvatskoj obradjen je povodom poznate karte Dra. Zvonimira Dugačkoga »Geografski rasporedjaj Hrvata«. U jednom svom članku »Postanak Hrvatske države« pisac je napao poznatog marksistu Dinka Tomašića, koji se danas nalazi medju svojim saveznicima u Americi.

U drugom dijelu knjige autor pokušava obraditi razne probleme hrvatske kulture kao i izvore hrvatskoga preporoda i neka pitanja hrvatskoga jezika. Jedan od ovih problema obradio je autor još 1936. god. u poznatom broju nacionalističke revije »Omladina«. (Bio je to jubilarni broj od mjeseca rujna).

Nekoliko autorovih književnih prikaza sadržano je u trećem dijelu knjige. Obradjena je zagonetka Rakovice, pojava naših hrabrih uskoka i tragedija Hrvatske Krajine, a u zadnja dva prikaza osvrnuo se autor na Budakov roman »Direktor Križanić« i na epopeju hrvatske Like, na divno i nezaboravno »Ognjište«. Četvrti dio knjige je vrlo lijepo pisani putopis s puta po hrvatskim zemljama.

Dragutin Djurić svojom knjigom dokazuje da znade vrlo lijepo pisati. Stil mu je lagan i jasan, pa se njegova knjiga može s užitkom čitati.

J. P.

JERONIM KORNER: OBASJANE STAZE

Zvonkost srokova, fluidnost stihova, sugestivnost slika, profinjenost izričaja, odlike su prave poezije, odlike su to i pjesama Jeronima Kornera. Ovaj rječnik prikazivanja kakvoće pojedinog lirizma čini se bogat, raznolik i istančan u izricanju osebina pjesama, ali ako se ne objasni potanje i ne pokaže na primjercima, onda pridati sve te oznake pjesmama znači gotovo isto, što ne reći o njima ništa, ili tek to, da su pjesme. Govoriti potanje, šire i obuhvatnije red je u ovom slučaju, kad se ne radi o prvoj zbirci, pače ne o prvoj, nego ni o jednoj zasebnoj zbirci u nizu ostalih, već o izboru pjesama nastalih za vrijeme čitava pjesnikova rada.

Izvori trajnih i neiscrpnih pjesnikovih nadahnuća jesu u prvom redu njegov duševni i tjelesni život: mladost, bolest i t. d. Zatim iskustva na misaonim putovima duha, patnje i tjeskobni upitnici vremena; najzad utjecaji velikih umjetničkih talenata. Sve te stupnjeve prošao je i Jeronim Korner. »Blistavi rub« jest zbirka prve mladosti po odisaju proljeća, po dubokoj mladenačkoj melankoliji, po zasanjanosti i traženju beskrajnih putova. Spontana i iskrena, ona je lijep dio i u izboru čitava njegova stvaranja. I više, neki ponajjači ugođaji (Zalivom Boke, Proljeće u pristaništu, Školj od Perasta), koji odaju toplu suživjelost s krajem i ljudima, nisu se u kasnijem pjesnikovu radu vratili. U »Ljubavi neba«, »Ljetu i vječnosti«, a donekle i u »Dnevniku jednog Konvertite« naglašeno je ulaženje u nutrinu, dok »Evanđelje Božića« pokazuje pjesnikovo obraćanje k ljudima.

Ali kroz sve ove zbirke i cikluse, nikle iz različitih duševnih stanja i potekle iz različitih nadahnuća vidljiv je onaj ja, što je klicao, čeznuo i patio. Pjesnik otkriva svoju ličnost u ritmu svakog svog stiha, pače u svakoj svojoj riječi. Prepoznaje se naročito po svojem slikanju. Značajna je za Kornera ljupkost i upravo dječja milina njegovih slika:

»I mjesec se Njega sjeća:
igra se s Njegovim pramom,
Kad je nad jezerom tihim
o Sebi učio samom!« (Isus Krist)

Melankolija, bol samotnika i nezadovoljnika sa zemnim osjećaji su, koji često protječu Kornerovom lirikom. Drugi časomični osjećaji dođu i prođu, ali ti se neprestano vraćaju i obnavljaju, jer se najdublje urezaše u dušu. Korner je ispjevao izvrsnih balada, u kojima je zgusnuta do potresne ganutosti svagdanja tragika (Angelus, Švelja, Za krajcaru). Pa ipak je ova zbirka, kao rijetko koja, puna klicanja, himničkih zanosa, ekstatičnih uznesenja, gdje ne postoji riječ za ono, što se osjeća, i kada je svaka poredba premalena i preneznatna, da otkrije bezmjernu radost duše. Kao da se pjesnik uzdiše do Serafa i klikće, klikće, da odjekuju svodovi, i klik se njegov čuje do prijestolja Božjega. Kao da je zaboravio, da postoji zemlja, da ima bolova, poniženja, blaćenja, skvrnuća, on slavi blagdan, svečanu, raskošnu nedjelju dušinih radosti. Ta radost je već čista i nepomućena, jer je prije prošla kroz cjediljku kušnje i patnje. Uostalom svaka je bol radost u toj začaranoj poeziji ili najbliži put do radosti. Radost i zanos razlili su se preko svih granica, i pjesnik je preslab, da ih običnom riječi iskaže, njegova riječ postaje hiperbolična. Evo:

»Moj korak je radostan
po beskrajnim poljima,
jer sve me zove i moli,
da slavimo Božju Majku.
O, kad bih samo mogao
da od sunca napravim šajku,
ja bih se vozio svemirom
i svemu bih svetim nemirom
O Ljubavi Njenoj govorio.
O, ja bih pjesme tvorio
o dobroj Majci Božijoj,
Oh, ja bih pjesme tvorio
o Onoj,
koju i sam Bog je dvorio! (Angelus u Mariji Bistrici)

Kao pjesnik i kršćanin Korner izgrađuje i oblikuje u sebi svoj svijet dubokih duševnih doživljaja. »Dnevnik jednog konvertite« jest otkrivanje intimnih stranica duše, diskretno i iskreno. Mjestimično su to tek šaptaji, nedorečene riječi, kao šum u tišini, kao šuštaj zavjesa u sumraku (Rastanak, Razgovor nakon mnogo godina). Odbacuje pjesnik sa sebe sve grešno i površno, da se sabere, da se udubi što jače u Boga, u ljepotu onozemnoga i vječnoga. To je provodni motiv doduše čitava njegova pjesnikovanja, ali u »Dnevniku jednog konvertite« dobivaju nutarnja religiozna zbivanja jaču zgusnutost, i njihov je prijenos u riječima točan i konačan. U toplim meditacijama razgovara sa samim sobom, da zadobije potpun mir svoje duše obrativši se posvema k Bogu. Govor iz dubina duše jest tako jednostavan, ali u njem je skrivena sva mudrost života:

»Smiri se, Srce moje, smiri.
Na svijetu nema vrijednosti
da se za nju plače.
Smiri se, Srce, smiri.
Srce,
nema bogova po zemlji.
Umri!
Ljepota je u visini.« (Pjesme srcu)

Kroz prizmu smirenja Bogom i onozemljem gleda pjesnik na patnje i grč suvremenog čovjeka, imajući za njega zov kršćanina, da se vrati vječnom Praštanju i Milosrđu, vječnoj Ljubavi. To su riječi ciklusa »Dnevnik jednog konvertite« (posvećenog poganima XX. st.) i »Evanđelje Božića« (Nova Godina, Modernoj Magdaleni i dr.).

Kornerov je pjesnički rad vrlo obilan. Korner je lako dojmljiv poput svih pravih pjesnika. U jednom nadahnuću napiše čitav ciklus. U ovom izboru svoje lirike pjesnik je izostavio dosta stihova objavljenih u prijašnjim zbirkama, ali je ipak i u ovaj izbor ušlo stihova, koji su improvizacija (Iz prošlosti dvaju dramatičara, Žeđ sa Bogom). I ciklus »Tamjan starog Zagreba«, uza svu ljepotu, jest vrlo vješta improvizacija. Pisati dalje o improvizaciji nije potrebno, jer se vrlo lako osjeti, koja je pjesma potres čitave pjesnikove duševnosti, a koja je nikla iz časovitih pobuda. Iz Kornerovih stihova gdjegdje probija i retorika (Bohemi, poete!)

Korner poznaje tajnu stiha. Umije postizavati zvučnost nazorovski i matoševski vješto:

»Zvoni zvon zvonka zvona« (Angelus)
Ili: »A ona je i šila
i šum je šivenja šumio,
i šum je šumnoga švenja
švelju tješiti umio«. (Švelja)

Izuzev takve virtuozne igre Kornerov pjesnički rječnik inače nije traženo bogat služeći se kao najčešćim izrazima cvijetom, leptirom, rosom, mjesecem i sl. Rječnik je to bio velikih lirika svih vremena, a ostat će i dalje. Uostalom za pjesnika ne postoje otrcane riječi, jer će on znati svaku svoju riječ zaodjeti velom poezije.

Po svojoj toploj kršćanskoj kontemplativnosti, po svojem čisto duhovnom krugu motiva o Bogu, o vječnosti, o skrušenju i čišćenju duše, Kornerova je lirika nova riječ u cjelokupnoj našoj lirici, a i u izrazito religioznoj. Njegova poezija jest traženje veza s vječnošću, i kao takva ona bi morala biti nadgradnja našem vremenu i integralni dio naše skladne duševnosti.

Đuro Kokša

MAJSTOR SLIKE I UGOĐAJA

(Vlado Vlaisavljević: San i java)

Suvremena naša pripovijetka natopljena je lirizmom, koji ljude i stvari obvija atmosferom intimnog i toplog. Stoga su nerijetko naši suvremeni pripovjedači upravo lirici: Vj. Majer, A. Nizeteo i dr.

U svojim već zrelim godinama Vlaisavljević je izdao zbirku pjesama »Kruha i srca«, u kojoj je do lične osebujnosti razvijen i njegov lirski senzibilitet i rječnik. Mi možemo odvojeno razmatrati piščev rad u stihu ili prozi. No ako želimo u prvom redu osjetiti tok unutarnjeg stvaralačkog života piščeva onako, kako se je u njemu odvijao, onda smo na krivom putu, kada dijelimo redak od stiha. Na ovo bi naročito trebalo pripaziti kod Matoša. Mnoštvo istih duševnih događaja izrazio je on u različitim oblicima: feljtonu, pripovijesti i pjesmi. Kada se sve to pročita, dobiva se dojam, da se jedan cjelovit i snažan nutarnji doživljaj kaleidoskopski razlomio, blještav doduše još uvijek, ali neznatno dojmljiv prema onom učinku, koji bi proizveo sastavljen. Kad bi se pronašle jedinke njegova umjetničkog stvaranja, onda bi i njegova književna ličnost dobila na zaobljenosti i cjelovitosti. Ima umjetničkih razloga, koji neodoljivo sile pjesnika, da piše prozu. Pjesnikov doživljaj, iz kojeg je potekla umjetnina, rijetko ili čak nikad ne može se u punom svom opsegu oblikovati na jedan način i u jednom dahu. Iza dovršenog oblikovanja preostalo je još uvijek mnogo toga na rubu pjesme, mnogo je zanijemjelo u kitici, a štošta se nije dalo zgusnuti u okvir stiha. I to je često nutarnji razlog, što pjesnik počinje pisati u prozi.

Zbirci pripovijedaka »San i java« pristaje naslov »Kruha i srca« kao i obratno: Zbirka »Kruha i srca« mogla se je nazvati »San i java«. Isti svijet pjesama prenesen je u pripovijesti. Vlaisavljević nije pripovjedač, koji imade pronicljivu, prodirnu psihologiju, dar razmrvljivanja duševnih stanja, sposobnost raščlanjivanja društvenih naslaga. On imade gdjegdje doduše smjelih zaleta u duševna stanja, umije postaviti sukobe, ali kada treba ocrtati klupko misli

i kovitlac strasti, on prekida nit pripovijedanja, postaje lapidaran, ali dojmljivo snažan, no ne kao novelist, već kao pjesnik. Time je mnogo sličan Matošu. kod kojeg su isto tako završetci zbiti i jaki. Mjesto da mrvi, raščlanjuje, čiha duševne doživljaje, Vlaisavljević biva i ostaje pjesnik; pjesnik vjetrova, zemlje, rose, mjesečine, potoka, putova. Njegova moćna i plodna mašta zida čudesne svjetove brzih, neočekivanih, blještavih slika, prozračnih ko pjena, šarenih ko duga; i sve to u jednoj rečenici; svaka slika traži odmah svoju blizanicu i tako dalje, i tako uvijek život i novo. Postajete zapanjeni, videći, koliko se može reći našom riječju, koliko njome postaviti odnosa između stvari i pojava. U svojim pjesmama Vlaisavljević često uz pojedinu riječ meće odmah poredbu (Mrak, lovac u crnini) redovito vrlo uspjelu. Pogotovu to čini u pripovijestima. Smiono spaja i prepliće slike. Blistaju kao vatrometi i pršte kao vodoskoci na svakoj njegovoj stranici uspjele slike i poredbe, nižu se topli i jarki ugođaji.

Evo: »Dva prozora kao dva pažljiva nijema ribara gledaju u nedaleku rječicu, koja poput zmije lagano, jedva primljetljivo puzi uz kuštravu polumračnu šumu«.

»Daleko iza rijeke između niskoga kržljavoga grmlja vide se stada ovaca kao gomila nabacanih prebijelih jastuka.«

»Za djevojkom i ovcama ostade tišina kasnog sutona. Tišina, koja oko sebe širi neprotumačivu tjeskobu.

Sve stvari naokolo kao da su odjedamput progledale očima tužnih rastajanja«.

Ponekad su slike prepune jeze i groze (pojava i u njegovim pjesmama): »Katkad bi protrčalo boso dijete, modrih usana. Iza prozorskih su stakala stanova u potkrovlju tu i tamo žute i kosmate ruke radnika pomicale šarene zavjese, da pogled prokune sivi dan, po kojem je kao po šugavom crklom konju polegla blatna jesen. Daleko ispod ćelavih bregova stršili su tvornički dimnjaci, crveni kao da su građeni od smrznuta mesa.«

Mogućnost slike i elastičnost riječi imadu svoje granice. Kada se prekorače, sve se raspline u nenaravnosti i smiješnosti. U svojim zaleđima Vlaisavljević ide rubovima krajnjih mogućnosti, a kad govori o »smaragdu munje«, pitanje je, nije li prešao dopustivu upotrebu riječi.

»Zumbul se nagnuo k sanjivoj ruži i šapćući joj pripovjedao svoj noćašnji san. Njegove je riječi prenosio na duge tanke žice sunca lagani povjetarac. Žice su sasvim tiho zabrujale i kor je anđela nagnut nad vrtom također čuo uzbudljiv sadržaj zumbulova sna.« Kako je ovaj način opisivanja prirode daleko od sentimentalnog romantičarskog projiciranja u prirodu? I dalje, koliko se ovaj govor razlikuje od cuphuizma, marinizma, gongorizma? Riječ, kao i slika, jest izvrstan instrumenat, dok se upotrebljava u svom prisnom, svježem, naravnom značenju. Kad se je odijeli od toga, ona postaje lagana, nestalna, s malo značenja. Velika umjetnost prije svega traži snažnu, zdravu riječ i prirodnu sliku.

Vlaisavljevićevi lirski zapisi prožeti su opojnim i snažnim mirisima zemlje, zadahnuti su ljubavlju za zemlju i seljaka. Iz tog istog životnog kruga motiva nikla su i najbolja djela Mile Budaka i Side Košutić. Kao crtač ljudske nutrine Vlaisavljević je daleko iza njih, ali nije daleko kao pjesnik oranica, livada, šuma, sunca i mjesečine. Nasuprot seoskom životu, koji uza sve patnje i nedaće ostaje ipak pun životne radosti, stoji siva, mračna, uska periferija glada, stradanja i smrti. Svejedno je, kako da se nazovu ovi prozni radovi

Vlaisavljevića. Možda bi najbolje odgovarao naziv balade u prozi. Jer kroz njegove radove najčešće provijava baladično čuvstvo radi skršenosti i slomljenosti ljudskih života bijedom, nesrećom i bolešću. Kao i kod većine lirika-pripovjedača, tako i kod Vlaisavljevića nije stvarnost dana misaono razglobljena sa skladnim rasporedom svijetla i sjene. Životni udesi njegovih lica su tragične pjesme, a zahvaćanja u složenost društvenog života i nema kod njega. Od naših mladih suvremenih pripovjedača Antun Bonifačić je dao najtočnijih i najobuhvatnijih slika cjelokupnog našeg duhovnog, društvenog i gospodarskog života.

Vlaisavljevićeva riječ je krepka i moćna u izričaju, i plastična je snaga njegova golema. No katkad pretjera u izrazu i u naravnosti slike. Šteta je to velika za njega, koji je svojim samoniklim izričajem uvelike pridonio obogaćenju naše riječi.

Đuro Kokša

Društvovni pokreti

KRATKI PREGLED DRUŠTVOVNE DJELATNOSTI U NEZAVISNOJ DRŽAVI HRVATSKOJ

S uspostavom Nezavisne Države Hrvatske postavljena je sva društvovna djelatnost na njenom području na sasvim nove temelje, koji su izgrađeni na glavnom načelu Hrvatskog Ustaškog Pokreta: »Svi za narod, narod za sve«. Odmah od samog početka posvećena je najveća pažnja toj djelatnosti. Zato je odmah, već u prvoj Državnoj vladi, obrazovano novo ministarstvo pod nazivom ministarstvo udružbe, koje je po zamisli Poglavnika postalo stvaralac nove društvovne politike u duhu hrvatskih ustaških načela sa zadaćom, da spremi novo društvovno (socijalno) zakonodavstvo na polju društvovne preobrazbe i preuredjenja u duhu novoga poretka pomladjene Europe.

1. Odredjivanje najnižih dopustivih plaća radnika i namještenika

Među prvim poslovima na polju nove društvovne djelatnosti pristupilo se pravednom riješenju pitanja najnižih nadnica i najnižih dopustivih plaća. Ovo pitanje uspješno je riješeno zakonskom odredbom o određivanju najnižih nadnica i najnižih dopustivih plaća od 15. VII. 1941. i provedbenom naredbom u toj zakonskoj odredbi od 13. VIII. 1941.

Uz utvrđenje najniže dopustive nadnice po radnom satu određen je još i skuparinski doplatak, koji pokriva razliku u porastu, odnosno padu životnih troškova, pa se na taj način postiglo, da se radnicima i namještenicima plaćaju pristojne i stvarne potrebne nadnice i plaće.

2. Društvovna zaštita poljodjelskih radnika

U spomenutoj zakonskoj odredbi o određivanju najnižih dopustivih nadnica i plaća stavljeno je u dužnost velikim županima, da u što kraćem roku odrede najniže dopustive nadnice poljodjelskih radnika. Veliki župani udovoljili su toj svojoj zadaći vrlo savjesno, i odredili su plaće privremenih i stalnih poljodjelskih radnika, te nadnice za pojedine vrste poljodjelskih poslova, uzimajući pri tom u obzir mjesne gospodarske prilike.

Osim toga donijeli su pojedini veliki župani i odredbe o zaštiti žena i djece. Tako je određeno, da djeca i trudne žene ne mogu biti zaposlene u noćnom radu. Djeca ispod 12 godina ne mogu biti uopće zaposlena kao samostalni najamni radnici, već jedino za najlakše i nenaporne poslove, samo kao pomagači uz roditelje-radnike, stariju rodbinu odnosno skrbnike, koji rade kod pojedinih poslodavaca. Ženske se osobe mogu uposliti, gdje to narav posla dopušta, te one imaju redovito pravo na jednaku plaću kao i muškarci.

3. Isplata ratne plaće posloprimcima

Kako zajednički narodni probitak osobito u ovo teško ratno vrijeme traži od svih nas uz redovite dužnosti i izvanrednih žrtava, to je početkom srpnja 1941. hrvatski ministar udružbe uputio poziv poslodavcima, da isplate svojim radnicima i namještenicima ratne plaće. Taj je poziv bio značajan, jer je njime riješeno jedno vrlo važno društvovno pitanje, budući da je ogromna većina poslodavaca taj poziv primila na znanje i isplatila ratnu praću svojim namještenicima, koja se je sastojala od jednomjesečne pripomoći u visini redovite mjesečne plaće.

4. Izradba prvog općeg nacrta o društvovnom preuređenju

Na temelju sakupljenog i proučenog gradiva ministarstvo udružbe izradilo je svoj prvi opći nacrt o društvovnom preuređenju.

U tu svrhu bile su pozvane sve zainteresirane postrojbe, ustanove, i pojedinci, da pretresu taj nacrt i dadu svoja mišljenja i prijedloge na jednoj široj konferenciji, a na temelju tih prijedloga i mišljenja rad je nastavljen u užem odboru, a zatim u odjelu društvovnih poslova, gdje se sada izrađuje nacrt i prijedlog odnosne zakonske odredbe. Time će biti jedinstveno uređeni poslodavački, te radnički i namještenički sindikati.

5. Novi postupak kod rješavanja radnih sporova

Istovremeno s tim poslom ministarstvo udružbe postupilo je i u pitanju preuređenja rješavanja radnih sporova i reorganizacije radnih sudova.

Nove odredbe o rješavanju radnih sporova za cijelo područje u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj počivaju na temeljnim načelima Ustaškog pokreta.

Savezno s tim priprema se preuređenje postojećih radnih sudova, osnivanje novih, kao i osnutak jednog Vrhovnog radnog suda, koji će imati posebne i važne funkcije.

6. Imenovanje radničkih i namješteničkih povjerenika u poduzećima

U cilju što većeg omogućivanja rada za uspostavu ravnoteže između rada i kapitala izdala je prva državna vlada u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj naredbu o imenovanju radničkih i namješteničkih povjerenika u poduzećima.

Sve povjerenike imenuju oblasne inspekcije rada na prijedlog narodnih sindikalnih organizacija kakvim se smatraju Hrvatski radnički savez, Savez hrv. privatnih namještenika i Savez grafičkih radnika. Ove organizacije dužne su, da se u pogledu osoba, koje će biti predložene za radničke i namješteničke povjerenike sporazume s nadležnim ustaškim dužnostnicima. Prema tome bit će sasvim isključeno, da se dužnost predstavljanja radnika preda u ruke osoba, koje to ne zaslužuju po svom narodnom i političkom radu.

Kako ti radnički i namještenički povjerenici povrh toga uživaju i punu zakonsku zaštitu pred poslodavcima na temelju odredbe, da ih poslodavci ne smiju otpustiti niti progoniti zbog pravilnog vršenja njihove dužnosti, to će oni donijeti radnicima koristi, jer će povjerenici, koji su na spomenuti način imenovani po državnoj vlasti i uz suglasnost ustaškog pokreta imati veliki ugled kako pred radnicima tako i pred poslodavcima i pred vlastima.

7. Izgradnja hrvatskih radničkih obiteljskih domova

Devetnaest dana nakon osnutka Nezavisne Države Hrvatske dne 29. travnja 1941. odredio je Poglavnik Dr. Ante Pavelić zakonskom odredbom 100,000.000 Kuna za gradnju hrvatskih radničkih obiteljskih domova. S tim u savezu potpisao je Poglavnik dne 21. svibnja 1941. zakonsku odredbu o osnivanju posebnog ureda za izgradnju hrvatskih radničkih obiteljskih domova sa sjedištem u Zagrebu u okviru djelokruga ministarstva zdravstva, a po Poglavnikovoj zakonskoj odredbi od 9. VIII. 1941. potpao je taj ured u djelokrug ministarstva udružbe.

Kod osnivanja tih novih suvremenih radničkih naselja iskorištena su dosadašnja iskustva na tom području naših velikih susjeda Njemačke i Italije, te se stvorio tip radničkog doma, koji potpuno odgovara načinu života radnika, koji živi na razini dostojnoj čovjeka-radnika, koji teškim ručnim radom stvara dobro svojoj državi i narodu.

Veličina pojedinog gradilišta za takovu obiteljsku radničku kuću iznosi 480 kv. metara, od čega odpada na izgrađeni dio oko 70 kv. metara, a oko 420 kv. metara za voćnjak i povrtnjak.

Izvršenju tog podhvata pristupilo se odmah nakon najbržeg dovršenja svih potrebnih predradnja.

Da se poduzetnicima osigura pravodobna dobava materijala, ured za izgradnju pobrinuo se je za razne nabavke, kao za drvo, cement, opeku i sl.

Tako je već u ovoj godini započeta gradnja 574 domova, dok je za 1942. god. predviđena gradnja 1100 domova i to kako slijedi:

Zagreb 100 domova, Sisak 50, Varaždin 30, Karlovac 40, Banja Luka 20, Sarajevo 100, Osijek 100, Mostar 50, Dubrovnik 20, Omiš 20, Brod na Savi 30, Tuzla 50, Zenica 50, Zemun 60, Siverić 20, Senj 10, Kakanj 20, Solin 30, Podsused 30, Samobor 20, Beočin 60, Vinkovci 50, Zavidovići 20, Drvar 30, Hrv. Mitrovica 20, Hrv. Karlovci 20, Petrovaradin 20 i Metković 30 domova.

Ovako izgrađeni domovi preći će u vlasništvo radničkih obitelji na taj način, što će ih radnici plaćanjem stanarine otplatiti i tako postati njihovi vlasnici.

Način otplate kao i visina pojedinačnog mjesečnog obroka nije još određena, ali će biti takva, da će biti pristupačna najsiromašnijim slojevima narodnog svijeta s najvećim brojem djece.

8. Središnjica osiguranja radnika u Zagrebu

Odmah drugi dan po proglašenju osnutka Nezavisne Države Hrvatske, t. j. već 11. travnja 1941. nastavljen je rad bivšeg Središnjeg ureda za osiguranje radnika u Zagrebu, koji je bio jedina središnja ustanova za osiguranje radnika na području bivše Jugoslavije. Medjutim pravi polet radu ustanova radničkog osiguranja dan je tekar zakonskom odredbom o likvidaciji Središnjeg ureda za osiguranje radnika u Zagrebu i o osnutku Središnjice osigu-

ranja u Zagrebu od 21. svibnja 1941. za cijelo područje Nezavisne Države Hrvatske, koja Središnjica stoji pod stalnim nadzorom ministarstva udružbe. Kao organi Središnjice osiguranja radnika osnovane su podružnice osiguranja radnika sa sjedištima dosadašnjih okružnih ureda za osiguranje radnika, u koliko su se isti nalazili na području Nezavisne Države Hrvatske. Te podružnice osiguranja radnika nalaze se u Banjoj Luci, Dubrovniku, Karlovcu, Osijeku, Sarajevu, Tuzli i Zagrebu.

Na osiguranju po zakonu o osiguranju radnika obvezna je svaka osoba, koja na području N. D. H. daje stalno ili privremeno, a na temelju bilo kakvog radnog odnosa, svoju tjelesnu ili umnu snagu pod najam i to bez obzira na spol, dobu života i državljanstvo.

Osiguranje radnika provodi se kako za slučaj bolesti i nezgode tako i još za slučaj iznemoglosti, starosti i smrti.

Da bi djelovanje Središnjice osiguranja radnika i njenih podružnica bilo što uspješnije i za radništvo što korisnije, provedene su opće upravne mjere za poboljšanje poslovanja.

9. Javna služba posredovanja rada

Javna služba posredovanja rada organizirana na području N. D. H. putem uprava posredovanja rada, kojih organi, — javni uredi rada i njihove podružnice u gradovima s većim brojem radnika — vode poslove oko posredovanja rada nezaposlenim radnicima i namještenicima, a onima, koji su bez svoje krivnje ostali bez posla, daju nezaposleničke pomoći u smislu zakonskih propisa.

Zakonodavstvo na tom području izgradjeno je tako, da posluži kao prvi temelj za preustrojstvo prijašnje javne službe posredovanja rada prema novim načelima, na kojima ima biti izgrađen gospodarski i društvovni život u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, da budu konačno potpuno usklađeni probitci pojedinih narodnih slojeva tako, da se može gospodarski i društvovni život države i naroda u skladu razvijati.

Grad Zagreb ima u svemu tri konačišta, i to dva za muške radnike (jedno za muške gradske radnike s 54 kreveta, a drugo za nezaposlene radnike sa 112 kreveta) s ukupno 166 kreveta i Dom djevojaka s 40 kreveta, od kojih 20 kreveta za neuposlene kućne pomoćnice a ostalih 20 kreveta za radnice prilikom obdržavanja raznih tečajeva.

Kako su za vrijeme bivše Jugoslavije ta konačišta bila loše vođena, tako da ni po čistoći ni po zdravstvenim uređenjima nisu odgovarala potrebama nezaposlenih radnika, poduzete su sada u N. D. H. shodne mjere, da ona budu vođena uredno i prema suvremenim naučnim i zdravstvenim propisima.

Javna služba posredovanja rada ima u svojim domovima izvan Zagreba uzorno vođena konačišta i kupališta za radnike. Ovakvi se domovi nalaze skoro u svim većim veleobrtnim gradovima.

10. Početci djelatnosti na polju staleško-prosvjetnog uzgoja

Kako ministarstvo udružbe ima zadatak, da uskladjuje odnose između raznih društvenih staleža, to je ono počelo voditi brigu o staleško-prosvjetnom uzgoju svih društvenih staleža.

Obzirom na djelatnost ove vrste, koju već danas vrše radničke i namješteničke postrojbe razumljivo je, da se za sada najveća pažnja posvećuje

staleško-prosvjetnoj djelatnosti među posloprimcima. Međutim pripremaju se stvarne mjere, da se u budućnosti i poslodavački redovi približe tome radu.

Osobito se pazi na to, da se što bolje organizira pravilna i korisna upotreba slobodnog vremena, i to prema uzorcima, kako je to pitanje riješeno kod drugih naroda, kao n. pr. u Italiji, pomoću organizacije »Dopolavoro« i u Njemačkoj pomoću »Kraft durch Freude«.

U tu je svrhu u mjesecu rujnu 1941. osnovan poseban odsjek, te su njegovi izvjestitelji stupili u vezu s predstavnicima radničkih i namješteničkih postrojbi, s kojima u zajednici izrađuju pravila i poslovnike za nove radničke prosvjetne udružbe.

U zajednici s predstavnicima upravnog zapovjedništva za promičbu kod Glavnog ustaškog stana kao i u zajednici s državnim tajništvom za promičbu, ravnateljstvom krugovalne postaje te posloprimačkim i poslodavačkim družtvima izrađena je osnova za krugovalna izdanja za radnike i namještenike.

Osim toga posvećuje se pažnja organiziranju stručnih tečajeva zatim tečajeva za nepismene, priredbama radničkih predstava u kazalištima, prikazivanju kulturnih filmova za radnike u kinima i t. d.

11. Osnutak i zadaća odsjeka društvovne brojidbe (socijalne statistike)

Suvremeni stvarni društvovni rad (socijalna politika) ne može se više ni zamisliti bez društvovne brojidbe (socijalne statistike), koja daje podlogu o omjeri i opravdanju svakom nacrtnom društvovnom djelovanju. Zato je u ministarstvu udružbe osnovan poseban odsjek društvovne brojidbe, kojemu je zadaća, da prikuplja i obrađuje s društvovnog gledišta važne brojidbene podatke, te ostalu građu (spise, slike, filmove i t. d.) o društvovnom stanju, pojavama i radu u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

12. Rješavanje naučničkog pitanja

Naučničko pitanje bilo je u bivšoj Državi Jugoslaviji postavljeno na zadnje mjesto. Naučnici su bili prepušteni na milost i nemilost svojih majstora, a često puta i najlošijem utjecaju ulice. Ustaška Hrvatska ne dopušta, da njezina mladost propada, da bude izvrgnuta bijedi, da nestručna i nespremna ulazi u privredu ili da luta i probija se od nemila do ne draga, kao što je to bilo u bivšoj Jugoslaviji. I tom pitanju ministarstvo udružbe posvetilo je pažnje, prikupilo sve potrebno gradivo i u suradnji s Ustaškom mladeži započelo obrađivanje toga gradiva. Na temelju toga gradiva izraditi će se nacrt zakonske odredbe, koja će konačno i u cijelosti riješiti pitanja naučnika.

13. Zaštita kućnih pomoćnica

Ta je briga posvećena u prvom redu malodobnicama, koje su ostale bez namještenja ili ga dolazeći sa sela prvi puta traže. Ta je briga usredotočena u »Domu djevojaka« u Zagrebu, gdje one dobivaju besplatan stan i opskrbu, ali zato tu vrše sav kućni posao i time povećavaju svoje znanje, a pod stalnim su nadzorom, tako da ne mogu doći pod loš utjecaj ulice. Tu se vrši i posredovanje rada tako, da kućne pomoćnice lako i bez opasnosti dolaze do namještenja.

Osim toga ministarstvo udružbe prikuplja sve potrebne podatke podučava ili na tom temelju priprema konačno zakonsko pravedno rješenje pitanja kućnih pomoćnica.

14. Društvovna djelatnost ustanove »Pomoć«

U mjesecu rujnu 1941. osnovana je ova vrlo važna društvovna ustanova. U nedelju 16. studenoga 1941. u Hrvatskoj sabornici u Zagrebu otvorena je akcija te ustanove, a svrha joj je, da se po Ustaškim načelima skrbi i brine za nezaštićene u čitavoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

Do sada je u Hrvatskoj postojala svake godine nesustavna akcija za zimsku »Pomoć«, koju su vodile mnogobrojne ustanove i društva, a sada je ova akcija planski uređena pod vodstvom društvovne ustanove »Pomoć«, koja ima svoje odbore u svakom selu i gradu. Ovi odbori imaju svrhu sabirati odjeću, obuću, novac i živežne namirnice, koje će se Središnjici slati u Zagrebu, odnosno Ministarstvu udružbe, a ono će zatim slati pomoć tamo gdje je ona najpotrebnija.

Djelatnost »Pomoći« predstavlja novi korak u društvovnoj obnovi Hrvatskog naroda, gdje zajednica misli i vodi računa o svima svojim nezaštićenim članovima i pruža im pomoć. Djelatnost te ustanove temelji se na pravilnom shvaćanju uzajamnosti i društvovne sloge čitave narodne zajednice, u kojoj s toga razloga ne mogu više biti na jednoj strani nezaštićeni i bijedni, a na drugoj strani pojedinci prožeti židovskim duhom i shvaćanjem, kako je to bilo u bivšoj Jugoslaviji.

15. Djelatnost za zaštitu ratnih i vojnih nemoćnika

Dana 15. rujna 1941. odpočeo je kod ministarstva udružbe rad invalidskog odsjeka i Vrhovnog invalidskog suda. Osim neprekinutog rješavanja svih tekućih invalidskih poslova radi se najintenzivnije na izradbi nove zakonske odredbe o ratnim invalidima.

U međuvremenu stigli su spisi iz Vrhovnog invalidskog suda u Beogradu, i to jedan puni vagon, koji se spisi sada intenzivno razvrstavaju, te razdvajaju riješeni od neriješenih.

16. Skrb za obitelji vojnih obvezanika

U vršenju brige i skrbi za siromašne obitelji vojnih obvezanika zatražilo je ministarstvo udružbe od svih kotarskih oblasti i gradskih poglavarstva podatke o broju palih, nestalih i stradalih vojnih obvezanika na području N. D. H., o članovima njihovih obitelji i o njihovim imovinskim prilikama. Sabiranjem tih podataka ustanovilo se, da ima među spomenutim vojnim obvezanicima mnogo takovih, koji su bili jedini hranitelji obitelji, koje sada stradavaju, jer su izgubile prihode potrebne za izdržavanje.

Za to su bezodvlačno poduzete shodne mjere, da se tim obiteljima pomogne. Uočivši gornje potrebe Poglavnik je 14. svibnja 1941. odobrio zakonsku odredbu o potpori obiteljima vojnika, koji su pali ili se još nijesu vratili iz rata. Kod svih kotarskih sudova u zemlji osnovani su posebni odbori, koji imaju zadaću što žurnije rješavati molbe s potporama i donositi odluke o potpori i dodatku, te određivati dan, od kada počinje teći podpora. Rad tih odbora stoji pod nadzorom ministarstva udružbe, kojemu odbori šalju svaki mjesec izvješće u pogledu isplaćivanja podpora, o broju riješenih molbi i broju izdanih naloga, za isplatu.

Na temelju toga dobiva ministarstvo udružbe točnu sliku o radu svakog pojedinog odbora.

17. Društvovna zaštita obitelji

U cilju društvovne zaštite obitelji mobiliziralo je ministarstvo udružbe sva raspoloživa sredstva, da se obiteljima s brojnom djecom, koje stradavaju uslijed ratnih prilika, pruži što veća i djelotvornija pomoć za očuvanje domaćeg obiteljskog ognjišta, koje je uvijek bilo, i ostaje najsretnije i najbolje žarište valjanog odgoja narodnog podmladka.

Ministarstvo udružbe pružilo je na tisuće jednokratnih i višekratnih pomoći takovim obiteljima.

Posebna briga posvećivala se obiteljima, čiji su hranitelji poginuli u ratu, ili se nisu vratili iz zarobljeništva, te se svuda, gdje je dokazana potreba, pokraj općih zakonom predviđenih pomoći, pruža stalna pomoć samohranim majkama takvih obitelji.

Uslijed svega toga brojne obitelji i rođaci, koji su radi ranijih neodrživih životnih uvjeta bili prisiljeni radi održanja golog života predavati svoju djecu državnoj zaštiti, preuzeli su u sadašnjim poboljšanim životnim uvjetima svoju djecu i rodjake nazad k sebi, sretni što mogu nastaviti njihov odgoj i uzdržavanje u krugu svoje obitelji.

Pri svemu tom je, naravno, osobita briga posvećena onim hrvatskim obiteljima, koje su postradale uslijed četničkog ratovanja. Osnovan je poseban državni odbor od izaslanika raznih ministarstava za pomoć postradalima, koji je poduzeo sve, što je bilo moguće, da se postradalim obiteljima pomogne novcem, hranom, odjećom, obućom, preselenjem i smještanjem u sigurne krajeve.

18. Društvovna zaštita djece

Polazeći sa stanovišta, da su djeca najdragocjenije blago naroda pregnulo je ministarstvo udružbe, da svu djecu koja su uslijed ratnih događaja ostala bez hranitelja, prikupi u javne ili privatne zaštitne dječje ustanove ili preda na odgoj odabranim porodicama, te im tako osigura nesmetani razvitak i odgoj.

Kod tog je osobitim marom pokrenuta briga, da se spasi sva siročad koja je uslijed četničkog ratovanja ostala bez roditelja i hranitelja. Tako je na primjer do 1. listopada 1941. spašeno samo iz bihačke krajine preko 1200 siročadi, koja su posredovanjem Hrvatskog Crvenog Križa dovedena u Zagreb, odakle se nakon liječenja, oporavka i snabdjevanja odjećom i obućom, upućuju u zaštitne dječje ustanove ili predaju na odgoj odabranim porodicama, koje su se u velikom broju javile spremnima, da toplo prigrle ove male nesretnike.

19. Skrb za Hrvate povratnike

Osnutkom ureda za Hrvate povratnike omogućen je povratak stotinama hrvatskih porodica u domovinu, pružena im je potrebna pomoć i sredstva za uzdržavanje do časa, kada su u oslobođenoj domovini mogle saviti novo obiteljsko gnijezdo i započeti samostalnim gospodarskim životom.

20. Briga za iseljenike

I na tom je području razvita velika djelatnost. Izvršeni su svi poslovi, koji su proistekli iz ugovora sklopljenog 8. svibnja 1941. između Nezavisne Države Hrvatske i Njemačke, na temelju kojeg je omogućeno zaposlivanje hrvatskih radnika i radnica u Njemačkoj pod vrlo povoljnim uvjetima, jer su u svim pravcima i dužnostima potpuno izjednačeni s Njemačkim radnicima, a isto tako im je omogućeno i slanje njihovih ušteđevina u domovinu.

Najoskudnijim iseljenicima koji su angažirani za rad u Njemačkoj razdijeljena je svota od Kuna 21.750.— kao pripomoć na nabavu putnih isprava, te za prehranu do odlaska pojedinih transporta.

21. Briga za osobe, koje polaze na rad u Njemačku

U prvom redu interesentima za rad u Njemačku pružaju se obavještenja, na koji način mogu do tog zaposlenja doći, odnosno, kako će se na stara mjesta zaposlenja u Njemačkoj vratiti, t. j. od kuda su došli na dopuste ili nakon svršetka prijašnjeg radnog ugovora.

Odlazak novih radnika u Njemačku olakšan je slanjem u pokrajinu mješovitih hrvatsko-njemačkih povjerenstava, koja na licu mjesta primaju radnike, koji su se javili kod pojedinih kotarskih oblasti i općina.

Sam odlazak radnika u Njemačku omogućen je uz minimalne novčane izdatke. U tu svrhu su radnici oprošteni od plaćanja pristojbi za putne listove, pojednostavljen je postupak podnošenja molbe za odlazak, a broj dokumenata uz molbu smanjen na samo jedan. Uslijed toga svi troškovi nabavka putnog lista za Njemačku, zajedno s putovanjem, prijevozom i hranom iznose između 80 do 100 Kuna po osobi.

Hrvatski radnici zaposleni u raznim veleobrtničkim poduzećima u Njemačkoj smješteni su u logore, sastavljene od stanbenih baraka, koje u svakom pogledu odgovaraju radnicima, koji u njima stanuju. Imaju sunca i zraka, a sada u hladnije dane lože se sobe, pa se tako hrvatski radnici nakon posla mogu odmoriti u toploj i čistoj sobi.

Hrvatsko radništvo u Njemačkoj ima svoje društvovne postrojbe, koje nose zajedničko ime »Ustaški radnik« i koje u svom prosvjetnom uzgojnom radu stoji u uskoj drugarskoj suradnji s Njemačkom frontom rada.

Nad zaštitom materijalnih i kulturno-prosvjetnih probitaka hrvatskog radništva u Njemačkoj bdije društvovni izaslanik ministarstva udružbe kod poslanstva Nezavisne Države Hrvatske u Berlinu, koji često, bilo sam, bilo po svojim suradnicima, posjećuje pojedine logore, te se skrbi, da hrvatskim radnicima u Njemačkoj u svakom pogledu bude što bolje.

Koncem listopada 1941. održana je u ministarstvu udružbe u Zagrebu sjednica, kojoj su sudjelovali predstavnici ministarstva vanjskih poslova, Glavna prava posredovanja rada, Iseljeničkog odsjeka, i društvovni izaslanik kod poslanstva Nezavisne Države Hrvatske u Berlinu. Na toj je sjednici izabran odbor, koji će na temelju dosadašnjeg iskustva izraditi posebna pravila i upute za daljnji rad za društvovni gospodarski i prosvjetni napredak hrvatskog radništva u Njemačkoj, tako da će hrvatski radnici u Njemačkoj u buduće osjetiti u još većoj mjeri, da hrvatska državna vlada, vodi o njima najveću brigu.

Pri tom valja istaći, da sav taj rad nailazi na veliku potporu od strane Njemačkih vlasti, i od Njemačke Fronte Rada kao i od strane Njemačkih poslodavaca, koji hrvatsko radništvo mnogo cijene.

Osim toga izlazi za hrvatsko radništvo u Njemačkoj na hrvatskom jeziku tjednik »Hrvatska Domovina«, koji je uređivan tako, da hrvatski radnici dobivaju na materinskom jeziku sav materijal i obavijesti, koje žele znati, kako o onom, što se događa u svijetu, tako još više o onom, što se događa u domovini.

Kao što se vidi iz gornjeg sumarnog pregleda, društvovna djelatnost u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj zauzela je u samom početku ogromne razmjere na svima područjima narodnog društvovnog živta i njegovog potpunog preuređenja u duhu nove Europe reda, rada i pravednosti. — N

Kronika

16. listopada.

— Poglavnik je primio u oproštajnu audijenciju slovačkog poslanika Preuzvišenoga gospodina Karola Murgaša.

17. listopada.

— Poglavnik je primio visokog povjerenika talijanske vlade za pokrajinu Lubiana Preuzvišenoga gospodina Emilia Grazioli-a.

18. listopada.

— Krilni pobočnik Adolf Sabljak, posjetio je u ime Poglavnika Preuzvišenog ministra Dimitru Buzdugana i njemu čestitao na uspjesima rumunjske vojske u ratu na istoku.

19. listopada.

— U Osijeku je blagoslovljeno novo radničko naselje fra Luke Imbrišimovića i Mije Babića.

21. listopada.

— Poglavnik Nezavisne Države Hrvatske uputio je muslimanima povodom blagdana ramazanskog bajrama srdačnu čestitku.

— Povodom vatrenog krštenja hrvatskih vojnika na istočnom bojištu uputio im je Poglavnik srdačne čestitke, u kojim ih je pozvao da nastave staru hrvatsku ratničku slavu.

22. listopada.

— Hrvatske čete zauzele su grad Valki, važno uporište neposredno pred Harkovom. Ova vijest je oduševljeno pozdravljena u hrvatskom narodu.

— Poglavnik je primio povjerenika Preuzv. g. Giuseppe Bastianinia i talijanskog poslanika Preuzv. Casertana.

26. listopada.

— U Zagrebu je proslavljena dvadesetgodišnjica pohoda na Rim na vrlo svečan način. Iste proslave održavale su se i u hrvatskoj pokrajini.

— Poglavnik je primio nekoliko tisuća karlovačkih radnika, koji su došli da mu iskažu vjernost i svoje veselje radi obnove Nezavisne Države Hrvatske.

— Na Markovom trgu je Poglavnik također primio crne košulje koje su došle iz Italije na proslavu u Zagreb.

27. listopada.

— Na Markovom trgu potpisan je hrvatsko-talijanski ugovor o utvrđenju granica između Nezavisne Države Hrvatske i Crne Gore.

28. listopada.

— Poglavnik je primio izaslanstvo hrvatskih muslimana iz pograničnih kotareva Tuzle, Kladnja i Zvornika. U svom govoru muslimanima Poglavnik je rekao, da će Bosna u najskorije vrijeme biti uzor i biser Nezavisne Države Hrvatske.

— Poglavnik je poslao brzojavnu čestitku Duceu, prigodom obljetnice pohoda na Rim.

29. listopada.

— Hrvatski zrakoplovci na istočnom bojištu postigli su prve uspjehe u svom »vatrenom krštenju«.

— U Madrid je otputovao poslanik grof Petar Pejačević.

30. listopada.

— Poglavnik je podpisao zakonsku odredbu o pravnom položaju njemačke narodne skupine u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Donesene su tri odredbe. Prva se odredba odnosi na porabu njemačkog jezika, njemačke zastave i njemačkih odnosa; druga je odredba o činovnicima i namještenicima njemačke narodnosti u javnoj službi; a treća o pravnom položaju vodje njemačke narodne skupine.

31. listopada.

— U Bjelovaru je u prisutnosti Vojskovodje Doglavnika Kvaternika održana prisega novaka, koji stupaju u domobrane. Ujedno je Vojskovodja Doglavnik Slavko Kvaternik izvršio pregled vojnih ustanova u Bjelovaru.

1. studenoga.

— Na trgu Stjepana Radića održane su pred Poglavnikom velike svečanosti. Poglavnik je primio ustaše iz Belgije, koji su mu predali zastave pod kojima su se oni borili za vrijeme prošlih režima za slobodu i nezavisnost države Hrvatske. Njemačka ustaška vojnica je 'nadalje položila prisegu vjernosti Führeru, Poglavniku i Hrvatskoj. Poglavnik je ustašama iz Belgije i njemačkoj ustaškoj vojnici održao govor, u kojem je označio važnost ustaškog pokreta za Nezavisnu Državu Hrvatsku.

— U Šestinama održane su velike svečanosti. Ustaška mladež i ustaški Logor I. i II. u Zagrebu odali su počast Ocu domovine Anti Starčeviću. U znak zahvalnosti za nauku Ante Starčevića položili su članovi ustaškog pokreta nad njegovim grobom svečanu prisegu.

3. studenoga.

— U Sofiji je priredjen hrvatski kulturni tjedan, kojemu su prisustvovali izaslanici iz Zagreba predsjednik Hrvatsko-bugarskog društva prof. Ivan Oršanić, intendant hrvatskog kazališta prof. Dušan Žanko i odbornik hrvatsko-bugarskog društva g. Djuro Teufel.

— Poglavnik je primio članove bugarske plesne grupe »Ruska Koleva«. Poglavnika je u ime bugarskih umjetnika pozdravio Boris Arnaudov. Poglavnik je odgovorio Bugarima, da mu je drago da ih može vidjeti u glavnom gradu Zagrebu, te im se ujedno zahvalio na daru, kojega su mu bugarski umjetnici poklonili.

— Poglavnik je imenovao Doglavnika dra Milu Budaka opunomoćenim ministrom Nezavisne Države Hrvatske kod vodje Reicha, te ga ujedno razriješio dužnosti ministra nastave.

Glavni urednik: prof. Ivan Oršanić, Zagreb, Tomašićeva 1. — Za uredivački odbor uredjuje: Đuro Teufel, Zagreb, Berislavićeva 14. — »Hrvatska Smotra« izlazi jednom mjesečno. List izdaje konzorcij »Hrvatske Smotre«. Predstavnik konzorcija i odgovorni urednik Mato Nikšić, Zagreb, Medulićeva 2. —
Uredništvo i uprava nalazi se u Zagrebu, Marovska 28a.

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 03667 8202